IOANNIS IVELLI, SARISBVRIENSIS IN ANGLIA NVPER EPISCOPI ADVERSVS THOMAM HARDINgum, volumen alterum, in quo viginti ſeptem quæſtiones & ſcripturis, & omnium Conciliorum ac patrum monimentis, quæcunque ſexcentis a nato Chriſto annis antiquiora ſunt, diſceptantur atque explicantur:

Ex Anglico conuerſum in Latinum, a Guilielmo VVhitakero Collegij Sanct.e Trinitatis apud Cantabrigienſes ſocio.

Quæſtionum, ſiue Articulorum ſeries, in ea pagina, quæ librum ipſum proximè præcurrit, continetur.

LONDINI,

Excudebat Thomas Vautrollerius Typographus, Impenſis Thomæ Chardi Bibliopolæ ad inſigne galeæ in Cœmeterio D. Pauli.

1578.

REVERENDISSIMIS IN CHRISTO PATRIBVS, EDMVNDO GRINDALLO ARCHIEPISCOPO CANTVARIENSI,

Eduvino Sando Archiepiſcopo Eboracenſi, Ioanni Ælmero Epiſcopo Londinenſi, Ioanni VVhitgifto Epiſcopo Vigornienſi, Edmundo Freko Epiſcopo Nordouicenſi, & Alexandro Nouuello Decano Paulino, viris doctrina & pietate præſtantiſsimis, & Dominis ſibi vnicè obſeruandis, Guilielmus VVhitakerus. S. D.

QVÆ præſtantiſſimus ille, nec ſatis vnquam pro ſua dignitate laudatus Epiſcopus, Ioannes Iuellus, Anglico ſermone bina contra Thomam Hardingum, Papiſtarum Anglolouanienſium facilè principem, pro Chriſtiana ſynceraq; religione conſcripſit volumina, ea ſemper doctiſſimo cuiq; viſa ſunt eiuſmodi, vt digniſſima eſſent, quæ non ab Anglis duntaxat hominibus legerẽtur, ſed Latinis mandata literis, cum exteris etiam populis communicarentur. Nam ea eſt rerum, quas tractat, magnitudo excellentiſſimarum, & ſcribendi genus quoddam rarum ac prope ſingulare, vt in ſummis huius memoriæ ſcriptoribus, qui pro vera Chriſtianaque pietate contra Antichriſtum, atq; Antichriſti ſatellites propugnarunt, meritò numerandus videatur. Cum enim ſinguli penè in ſingulis cauſis verſati ſint, non multi verò reperiantur, qui magnam contro-

uersiarum varietatem persequuti fuerint, rarissimum autem genus sit illorum, qui vniuersam emendatæ & purioris religionis defensionem susceperint, atque integrum hæreseos papisticæ corpus exagitarint, noster hic eximius Iuellus, vel eo nomine sũmas laudes meretur, quòd non vnum aut alterum caput peruersæ superstitionis oppugnarit, sed Papisticam simul omnẽ disciplinam ex innumeris sacrilegijs, & nefandis hæresibus conflatam discusserit, atque conuulserit. Huc etiam accedit, quòd susceptam semel pro veritate propugnationem nunquam intermiserit, sed tanta diligentia atque contentione ad extremum vsque spiritum produxerit, quantam & socij admirarentur, & hostes inuictam experirentur, & ipsa causa postularet. A quo enim tempore primùm Thomas Hardingus, qui propter religionem ex Anglia Louanium profugerat, volumẽ quoddam suum, quod contra Iuellum nostrum nominatim scripserat, in lucem edidit, nunquam deinde scribendi studium remisit Iuellus, sed quasi perpetuum sibi sumpsisset veritatis patrocinium, ita defensionem hanc inuicta animi constantia ad mortem vsque propagauit. Nam primùm ad librũ Hardingianum illum, qui contra ipsum editus esset, respondere fuit omnino necesse, quando & eius scribendi occasio ab ipso Iuello esset profecta, & illum vnicè peteret. Deinde eo labore singulari perfunctus nouum statim non minorem aggreditur, in quo impugnatam ab eodem Hardingo Ecclesiæ Anglicanæ Apologiam, paucis antè annis a Iuello latinè scriptam elegantissimè, & Anglicè postab ornatissima, ac veris virtutis, atque nobilitatis insignibus præstantissima fœmina *Domina Bacona* purissimè conuersam incredibili & doctrina, & copia tuetur. Reliquum verò

verò tempus, quod inter horum librorum editionem, atq; obitum ſuum interceſſit, in hiſce vtriſq; perpurgandis atq; expoliẽdis pro maxima parte conſumpſit. Qui duo libri, & varietate mirifica referti, & doctrina exquiſita elaborati, ſi quidem fuiſſent ab ipſo authore ea lingua conſcripti, qua a doctis omnium gentiũ hominibus legi poſſent, minimè profectò dubito, quin vehemẽter probati, & in maxima admiratione habiti fuiſſent. Quò minùs autem ab ipſo Latinè ſcriberẽtur, in cauſa fuit aduerſarius, qui priùs vno, deinde altero vernaculè edito volumine Iuellum ad reſpondendum prouocauit. Itaque & aduerſario occurrendum fuit, & eo ſermonis genere vtendum, quo prior ipſe vſus fuerat, ne cauſam popularem, & ad vulgi rationes accommodatam, quemadmodum ipſi fingebant, a populari ſenſu ac notitia remouere videretur. Proximum ergo fuit in votis & ſecundarium illud, vt quæ ab ipſo fuerunt plebeia lingua, ſed genere quodam ſcribendi minimè plebeio edita, ea in Latinum ſermonem conuerſa, ad communem Eccleſiæ vtilitatem diuulgarentur. Neque enim erat conſentaneum tam diuinum ingenium, támque excellentem & perfectam in omni genere doctrinam, vel ſolis Anglorũ literis comprehendi, vel anguſtis huius inſulæ finibus contineri. Ego verò cum iſta mecum animo ſæpius reputarem, & multorum hominum doctiſſimorum deſideria cognoſcerem, exarſi quidem ſtudio, & cupiditate quadam tentandi, quid ego poſſem in hoc genere præſtare, & quouſque facultas mea progredi valeret. Sic enim planè ſtatueram, mecumque ipſe deliberaueram, ſi, quando eſſem in exigua operis parte vires meas expertus, non ineptus omnino ad tantam rem aut ſpe ſuſcipiendam, aut induſtria perficiendam

viderer, vt hanc mihi prouinciam assumerem optimi authoris interpretãdi, & in linguam transferendi Latinam. Itaq; feci periculum primò in paucis paginis, deinde processi longiùs, atque breui tam multa sum complexus, vt ex ijs verum posse de toto opere iudicium facere viderer. Neque tamen meo sensu niti, atque de me ex meipso iudicare volui, vt tantum me in posterum ingenio & diligentiæ meæ confidere debere putarem, quantum opinione mea iam antè essem consequutus, sed aliorum inprimis, quos ego iudicio valere scirem, explorandas esse sententias duxi, vt eorum vel cohortatione pergerem, & quod instituera perficerem, vel dissuasione desisterem, atq; leuem exigui laboris iacturam facerem. Ita nimirum feci, cogitationes meas quibusdam meis doctissimis amicis exposui, quid inchoassem ostendi, quid ipsi sentirent rogaui. Illi verò & voluntatem pro sua humanitate collaudare meam, & pro summa in religionem pietate a me contendere, vt quod bonis auspicijs, & non inuita Minerua essem aggressus, id omni studio persequerer atque absoluerem. Quorum ego crebris & penè assiduis hortationibus atque monitis ita vrgebar ac impellebar, vt nisi susceptum munus explerem, & Spartam, quam nactus eram, exornarem, nec illis satisfacerem, & in crimen hominis ignaui, otioque suo nimium indulgentis incurrerem. Itaque iam mihi videbar, vt ille loquitur, tanquam sorex meo indicio perijsse, vel lupum, vt est in prouerbio, auribus tenere. Nam neque quod semel proposueram, atque in me receperam honestè abijcere, neque progredi sine maxima molestia, & diuturna conflictatione potui, quorum alterum ne facerem, officium & amicorum authoritas prohibuit, ab altero ipsa operis magnitudo, rei-

reiq́ue difficultas deterruit. Tamen in hac animi dubia atque ancipiti iactatione, quæ me nunc in hanc, nunc in illam voluntatem impulit, vicit ad extremum diuina ope, constantia molestiam, industria defatigationem, ratio mollitiam: vt quem susceperam laborem, sæpe intermissum, sæpeq́ue renouatum perficerem aliquando, atq; ad exitum perducerem. Conuerti itaq; tandem ex Anglico in Latinum alterum Iuelli nostri integrum volumen, quod accuratissimam viginti septem quæstionum, & summorum religionis capitum explicationem continet. Istuc autem potiùs, quàm alterum eligendum esse duxi, in quo elaborarem, quòd & priùs editum esset, & cum altero nulla penè in re inferius, tum quibusdam etiam nominibus superius videretur. Aut enim ego fallor, quod hac in re minimè puto, aut habet iste liber nouam quandam, & antea inauditam causarum tractationem. Cum enim plerique, qui contra Papistas aliquid scripserunt, rerum omnium, quæ in controuersiam vocantur, disceptationem solis scripturis definiant atque circunscribant, Concilia verò antiqua, & veteres doctores parciùs ad hanc dijudicationẽ adhiberi oportere censeant (quorum ego quidem prudentiam minimè reprehendo, quanquam eam magis forsan timidam, quàm est necesse) noster hic Iuellus, quò Papistarum nefariam impudentiam conuinceret, qui non modò Scripturas sceleratissimè contaminarunt, sed ab omni etiam puriore antiquitate desciuerũt, non tantùm ad ipsas scripturas prouocauit, sed Conciliorum etiam omnium authoritate, atque patrum iudicijs discerni causarum maximarum magnam multitudinem voluit. Neque verò breue spacium, aut exiguum temporis & annorum decursum præfiniuit, sed totos illos, qui Christi

memoriam proximè consequuti sunt, sexcentos annos proposuit, in quibus & illa Generalia celeberrima Concilia habita fuerunt,& omnes Ecclesiæ illi insignes Doctores floruerunt: vsqueadeo amplum Papistis campum concessit, in quo euagari atque excurrere possent. Atque hoc nimirum illud est, quod multis incredibile fore scio, hanc Papisticam corruptelam,ita nouam & recentem esse, vt ne vnus quidem ex eo omni doctissimorum patrum numero,qui intra hunc sexcentorum annorum ambitum vixerunt, reperiri possit, qui vel voce adeo vlla ei fuerit vnquam suffragatus.. Ex hoc itaque libro intelligi potest causam esse nullam,quamobrem vel Papistæ de sua vetustate tam intoleranter glorientur, vel nos antiquitatis iudicium pertimescamus,atque subterfugiamus.Quē ego librum ex Anglico a me conuersum in Latinum, Reuerendissimi patres,viri omni doctrina atque virtute præcellentes,vestris sanctissimis & præstantissimis iudicijs libentissimè permitto,petoque a vobis,vt meam bene de Ecclesia nostra merendi voluntatem in optimam partem accipiatis, sique efficere aliquid in hoc genere potuit industria mea,quod Ecclesiæ quoquo modo prodesse posse videretur,vt illud vestra humanitate complecti velitis. Iuellum omnes & viuum vnicè amastis, & mortuum charissima recordatione prosequi,quousque viuitis, non desinetis: quò magis meum hunc laborem in eius viri monimentis ad omnem posteritatem propagandis susceptum vobis fore gratissimum confido. Non insistam hîc, vt quibus de causis meas hasce vigilias, vobis potissimùm consecrarim,exponam.Et longam ea res, & non necessariam postularet orationem.Nec verò dicam, quibus & quàm magnis sim vnicuique vestrûm nominibus deuinctus,

uinctus, ne cui fortè non tam vetera commemorare beneficia, quàm noua elicere velle videar. Illud autem mihi maximi beneficij loco erit, si probatam esse vobis operam meam intellexero: nec verò maius omnino aliquod laboris huiusce præmium postulo, quàm vt non malè vobis de Ecclesia nostra meritus esse videar. Quod si fuero consequutus, tum & ex posito bene in re præclara studio magnam voluptatem cœpero, & omnem deinceps cogitationem meam ad Ecclesiæ commodum, approbante Deo, contulero. Deum obtestor vt amplitudines vestras Ecclesiæ suæ quàm diutissimè conseruet incolumes.

Valete Cantabrigiæ, e Collegio summæ Trinitati sacro. Decimo Calend. Maij.

T. V.

Interpres Lectori S. D.

ETSI nostrorum hominum propè neminem esse iudico, qui grauissimam illam, longeq; acerrimam de religione contentionem, quæ clarissimo Episcopo, & synceræ pietatis propugnatori Ioanni Iuello cum Thoma Hardingo, singulari Papisticæ sectæ vindice fuerat, vel fama atq; auditione non acceperit, vel eius omnem rationem penitus perspectam ac cognitam non habuerit: tamen cum hunc librum Latinè conuersum editumq;, ad exteros etiam homines esse peruenturum suspicari facilè liceat, officium esse nostrum sentio, illius controuersiæ & susceptæ primò occasionem, & continuatæ deinde circunstantias illustriores explicare, paulòq; altiùs repetere. Quod eò etiam faciam libentiùs, quò cum causa ipsa hoc idem postulat, & tua, Lector, volũtas atq; studium efflagitat, tum Papistæ hanc omnem memoriam penitus deletam, tenebrisq; sempiternis obrutam esse cupiunt. Breuitate autem tanta quidem in istis rebus commemorandis vtar, quanta possum, quantamq; vel rerum narratio patitur, vel tibi non ingratam fore arbitrabor. Initium autem ab eo tempore ducam, quo Mariæ morte, ipsi quidem immaturæ, Ecclesiæ verò opportunæ sublatæ, in regno Angliæ Elizabetha soror, princeps & religionis veræ studiosissima, & omnibus eximijs virtutibus præstantissima successit, quæ quasi de cœlo delapsa, atq; ad reipub. gubernacula diuinitus admota patriam in summum discrimen adductam seruauit, Ecclesiam afflictam & oppressam recreauit, pietatem iamdudum exulantem reuocauit, pristinisq; sedibus restituit. Ea igitur ad imperium maximo Dei beneficio euecta, religio, quæ fluctibus Marianis miserè iactata fuerat, quæq; nullum in Anglia locum, in quo consisteret, inuenire poterat, in portum aliquando tutum ac tranquillum venit. Tum quos tempestas superior in longinquas oras eiecerat, atq; in exilio vitam traducere luctuoso coëgerat, ij hac lætissima rerum conuersione nunciata ex omnibus partibus atq; regionibus, e Germania, Italia, Polonia, Dania, Subaudia, Belgio, in Angliam redierunt. Erant autem illi ex omni genere innumerabiles homines, nobiles, plebeij, docti, rudes, viri,

viri, fœminæ, qui patriam, amicos, domos, bona omnia amittere atq; abijcere, quàm infanda superstitione contaminari, conscientiæ vulnus inferre, pietatis iacturam facere maluerunt. Inprimis autẽ ab exilio rediit hominum certè longè doctissimorum magna frequentia, qui exillis incendijs Marianis erepti, ad aliquod externæ nationis perfugium peruenerant, in quo & Deum sanctè coluerũt, & in literis ac libris tempus omne posuerunt. Quibus in patriam reuersis, princeps Episcopos Papisticos, qui temporibus Marianis rebus sacris præfuerant, & plurimum authoritate potuerant, reliquosq; doctrinæ opinione celeberrimos sacerdotes euocauit, in certamen cum aduersarijs descendere, arma deponere, furorem dimittere, flammas extinguere, argumentis, ratione, doctrina decertare voluit, vt vtri meliorem verioremq; causam defenderent, ex hoc partiũ congressu & quasi conflictu cognosci posset. Certè deliguntur ex vtroq; genere viri, locus designatur, tempus notatur, iudex constituitur, quæstiones & capita disceptationis describuntur, omnes suspensis animis rei exitum finémque expectant. Nostri causæ ipsa æquitate confisi, & laudatissimo principis studio morem gerere cupiẽtes, ad diem adsunt, in curriculo consistunt, veritatis defensionem alacres lætique suscipiunt, nullas partes, nullas conditiones, nullam disputandi rationem defugiunt, & institutæ veritatis confirmationi, & omnium expectationi satisfaciunt. Illi contrà veterani suis partibus diffisi tergiuersantur, queruntur, aliquid semper causantur, præscriptas leges contemnunt, nihil explicant, nihil ordine agunt, a re atq; a proposita disputatione & iudices, & aduersarios, & auditores ad alienas quæstiones abducunt, vt suam sententiam proponant atq; defendant adduci non possunt. Itaque illorum importuna nimis & morosa pertinacia factum est, vt indictum colloquium abrumperetur, conuentúsque celeberrimus, qui ad viros vtriusque partis lectissimos de religione disputantes audiendos confluxerat, subitò dimitteretur, nec magnus ex re, nisi illorum improbitas obstitisset, longè vtilissima futura fructus consequeretur. Quanquam illum hinc vel maximum fructum boni omnes cœperunt, quòd deploratam Papistarum causam esse sentirent, quæ nulla arte defendi, nisi sæuitia atque immanitate posset, nec se ad calculos reuocari, atque ad viuum resecari pateretur. Princeps horum hominum iniquitate commota, illos quidem pro ipsorum merito accepit, & tanquam illis locis, quos tenerent, indi-

gnissimos cedere iys viris coëgit, qui fide synceriore Ecclesiam gubernarent, Euangelium propagarent, populos in vera pietate informarent. Ita & pernicioſi falsitatis magistri deiecti, atq; in custodiam traditi, & fidelissimi pastores in diuersas Ecclesias ac διοικήσεις distributi sunt, & Iuellus noster Episcopus est institutus, creatusq; Sarisburiensis. Qui cum illam Ecclesiam prudentissimè administraret, gregémque suum summa diligentia pasceret, atque in iys peruersæ doctrinæ seminibus, quæ Mariana sementi sparsa fuerant, euellendis assiduè elaboraret, suam omnibus fidem, integritatem, eruditionem, industriam probauit. Erat enim in docendo perspicuus, in refutando acutus, in reprehendendo grauis, in exhortando diuinus, verbis amplus, sententiis densus, omni denique boni pastoris virtute cumulatus. Sed ne cæteras illius in hoc genere laudes consectemur, quæ certè mirificæ & propè incredibiles fuerunt, ad eam nunc concionem veniamus, quam e suggesto Paulino ad populum Londinensem habuit Anno Domini 1560. Dominica altera ante Pascha. Illius enim in primis repetenda est memoria, quandoquidem ea occasionem, iys contentionibus dedit, quæ postea ad maximum Ecclesiæ nostræ beneficium eruperunt, quæq; sempiternis ad omnem posteritatem monumentis commendantur, atq; in hoc libro continentur. Locum illum scripturæ tractauit, qui in priore Pauli ad Corinthios epistola scribitur, cap. 11. Ego enim accepi a Domino, quod & tradidi vobis, &c. *In ea autem pro temporis ratione quædam Missæ horrenda flagitia proponit, in quibus exagitandis atq; refutandis maximam sermonis partem consumit. Nam & factas incognita lingua preces, & Communionem altera parte diminutam, & sacramẽti adorationem, & Missam priuatam reprehẽdit, quæ omnia, & quidem multò etiam plura, in Missa Papistica insunt scelera. Neque modò scripturarum sententias adhibet, quibus tamẽ contentus esse potuit, cum illæ perpetuam atq; certissimam fidei regulam ostendant, sed priscorum etiam patrum, & Conciliorum veterum monumenta profert, atq; hæc religionis portenta antiquitatis testimonio conuincit. In extrema autem concionis parte acriùs instat, atque aduersarios vehementiùs vrget, eámque tum verissimam & planè diuinam vocem emisit, qua Papistis omnibus bellum indixit, eosq; ad certamen prouocauit. Hæc autem denunciatio eiusmodi fuit, vt si quisquam ex omni doctissimorum Papistarum numero, qui vita fruerentur, vel*

ex

ex scripturis ipsis, vel ex vllo antiquo Concilio, vel vetusto patre, vel omnino exemplo aliquo Ecclesiæ puriores, quæ sexcētis a Christo nato annis fuerat, in omni orbe aut priuatam aliquam Missam, aut Communionem vna duntaxat specie procuratam, aut preces publicas sermone peregrino recitatas fuisse, aut Pontificem Romanum Episcopum vniuersalem, vel Ecclesiæ vniuersalis caput appellatum esse, & quæ deinde reliqua Papistici erroris capita complexus est, numero viginti septem, si quis (inquit) horum aliquid euincere atq; confirmare vel vna luculenta sententia atque testimonio posset, tum se cessurum, atq; ad Papistas transiturum, & in illorum potestate futurum spopondit, fidemq; dedit. Quæ cum dixisset veritatis diuinus præco, concionem suauissima exhortatione concluſit. Hæc tam inaudita, tamq; libera oratio Papistis, præsertim qui doctiores habiti sunt, ingentem dolorem atq; iram iniecit, maximè verò D. Henricum Colum, qui temporibus Marianis Decanus fuerat Paulinus, iamque in carcere varios de illa rumores audiuerat, concitat atq; incēdit. Is cū Episcopo per literas agit, expostulat, huius mirificæ prouocationis causas quærit, manus se daturum, si doceretur, simulat, nihil se fictè cogitare profitetur. Episcopus ad literas Coli humanissimè respōdet, eā dem illi sponsionem, quam e Paulina cruce fecerat, obtulit, si quid haberat, vt edat monet. Atq; hoc modo scripta quædam inter Episcopum atq; Colum vltro citroq; commearunt, quæ & lecta a multis priuatim, & vt quisque studio propendebat, probata fuerunt, ac tandem in lucem typis mandata prodierunt. Sed hæc vmbratilis tantùm pugna, & leuis armaturæ prima quodammodo excursio fuit. Etenim quatuor pòst annis Thomas Hardingus noster, qui initio regni principis Elizabethæ Louanium transfugerat, magnamq; doctrinæ & multiplicis lectionis opinionem habuerat, iustam emisit huius publicæ, quam diximus, denunciationis refutationem, atque Iuellum acri quodam orationis genere concidit, & sigillatim ad omnes partes, seu articulos respondit. Huic etiam tanquam laboris particeps atque æmulus accessit Thomas Dormannus, qui quatuor quæstiones ex eo numero, quem Hardingus integrum edidit, quas ipse voluit, selegit, in eisq; refellendis elaborauit: in quo omnes illum sibi melius consulturum fuisse iudicant, si ad aliam potiùs causam ac materiam tractandam animum transtulisset, hanc peritioribus & doctioribus reliquisset. Effudit etiam Martialis quidam homo nimi-

ùm superstitiosus suam contra Iuellum crucis defensionem, libris decem absolutam, multis erroribus, fabulis, mendacijs refertam: & quisquis fere fuguisset Anglus Louanij, aliquid contra Iuellũ scripsitauit, vel suum ipse comexuit, vel alienum transtulit in Anglicum, vel scriptis aliorum suum nomen praetendit, nullius otiosius fuit, omnes in Iuellum tanquam canes rabidi furioso impetu irruerunt. Velitabant vbiq; Papistarum libri: in manibus pleriq;, in ore cunctis, in mente multis erant: Iuellus vnus omnium mortalium miserrimus, perditissimus, desperatissimus videbatur, vt vix salus ipsa, si vellet, hominem seruare posset. Suum Papistae Hardingum, suum Dormunnum, suos caeteros venditant, praedicant, in cœlum efferunt, nullum insolentiae, loquacitati, impudentiae Papisticae modum statuũt, actum denig; de nobis esse iudicant. Verùm haec praepropera laetitia, at q; hic insolens ante victoriam triumphus non fuit Papistis nostris aut fortunatus, aut diuturnus. Nam Dormannum primò, veterem histrionem, nouum Theologum Alexander Nowellus D. Pauli Decanus, meus Auunculus, cui ego vni secundùm Deum plurimum debeo, iuueniliter exultantem repressit, eius q; fractum impetum retudit, & primus contra Papistas Louanienses librum edidit. Iuellus Nowellum breui interuallo subsequitur, eodem q; anno, scilicet 1565. Non. August. integram ad amnẽ Hardingianum librum responsionem euulgauit, industria singulari, doctrina incredibili, arte mirabili elaboratam, quam ille refutationem, seu Replicationem forensi nomine inscripsit. Hanc ego nimirum, Lector optime, in Latinum sermonem conuersam nunc tibi ostendo, tuaq; lectioni accommodatam fore confido. Martialem verò, qui crucis desertum pene ab omnibus patrocinium suscepit, Iacobus Calfhillus Doctor Theologiae, homo & ingenio, & doctrina, & eloquentia excellens ita fregit atq; obtriuit, vt iam annis tredecim obmutuerit, & nullum hominis viui & spirantis signum ostenderit. Atque ita Louanienſium proclamatorum compressa ferocia est, ita rumores triuiales refutati, ita falsitas profligata, ita veritas defensa ac stabilita. Neque tamen desistunt Louanienses, sed morbo, quantumuis deplorato nouam subinde medicinam comparant. Itaq; post annum Hardingus rescripsit, alterumq; σύνταγμα Louanio remisit, in quo ad vnicum articulum De Missa priuata, eumq; non integrum ac continuatum, sed truncatum atque a reliquis partibus diuulsum respondit: longoq; deinde interuallo aliud

etiam

etiam opusculum pertexit, in quo illam de sacrificio quæstionem, qua Articulo 17. continetur, suo more, id est, insigni perfidia ac vanitate tractauit. In his libris Iuellum Hardingus quadam ex parte imitari voluit. Quòd enim Iuellus in suo volumine, in quo integrum Hardingi librum complexus est, quæ passim Hardingus falsa sparserat, ea in margine seposuit, omniúmque oculis subiecit, ille hac agendi ratione offensus, quando ad diluendam Iuelli responsionem accedit, idem sibi faciendum putauit: quod etiam inaudita impudentia præstitit, qualem certè Hardingum decuit. Nihil enim a Iuello affirmatum est, quãtumuis & verissimè, & scripturis, priscis q; patrum monimẽtis conuenientissimè, quin illud Hardingus cera illa sua miniata, vel nigro potius carbone notauerit, falsum q; esse falsissimè contenderit. Ita omnes Hardingus margines suas huiusmodi criminibus complenit, eadem q; etiam sæpius iterauit, & repetiuit, & variis subinde locis reposuit. Hãc hominis importunam & iniquissimam petulantiam Edouardus Deringus, vir pietate & eruditione singulari, minimè tulit, sed eas aspersas Iuello maculas summa diligentia eluit atq; abstersit. Interim alij proueniunt repentè oratores noui, stulti Louanienses, Rastallus, Stapeltonus, Saũderus, qui suas ad sublenandũ Hardingũ operas conferunt, & causam communem acriter defendũt. Rastallus libellum composuit, quem hoc inscripsit mirabili titulo, Caue a Iuello, in quo Lectorem scilicet cautionibus quibusdam suis præmunire voluit, ne a Iuello circunuentus in fraudem incideret, atq; a fide Catholica aberraret. Sed ille propter insignem ingenij tarditatem & cordis stuporem ab omnibus semper contemptus fuit pro merito suo, nec cuiquam vel mediocriter sapienti fraudem vllam facere potuit. Stapeltonus cum librum ipsum Iuelli attingere non auderet, marginales quasdam quatuor duntaxat articulorum notas consectatus est, in quibus refutandis omnes suas maledicendi, mentiendi, calumniandi artes exercuit, quibus certè suis omnibus collegis, Hardingum vnum excipio, præstat. Itaq; illius scripta nec leguntur a multis, & præter conuicia impudentissima, nihil omnino afferunt, quod quenquam magnopere mouere possit. Saunderus illam de sacramento causam sibi perpurgandam esse duxit, quãdoquidem eam ab Hardingo parum luculentè defensam esse cerneret. Quare grande volumẽ de cœna Dominica confecit, illudq; singulari consilio atq; exemplo corpori & sanguini Christi

non

sub panis ac vini formis latenti dedicauit. In eo autem Saunderus & Hardingum a Iuello, & Dormannum a Nowello defendit, & vtrunque aduersarium homo confidens oppugnat. Quintum enim Iuelli articulum perstringit, qui Realis praesentiae monstrum exagitat, & Nowellum in certamen prouocat, quod is in sua ad Dormannum responsione dixisset, nullum omnino causam afferri posse, quamobrē his potiùs Christi verbis, Hoc est corpus meum, Trāssubstantiationē Papistae suā effici defendant, quàm his eius dē Christi, Ego sum vitis. Hāc Saunderus orationē reprehēdit, & multas causas ostendit, quibus tamen quod voluit concludere nunquam potuit. Nam cum has inter se duas Christi sententias confert, ita semper argumentatur, vt quando fieri non potest, vt vlla sit in altera natura mutatio, ideo in altera fieri colligat, quod & sophisticum est, & ineptum, & planè puero, nedum tanto Doctore indignum. Sed has Saunderi captiones Nowellus facile discussit, edito ad illas causas doctissimo & diligentissimo responso. quod Saunderus decem nunc annis in manibus habuit, nec vel verbo refutauit, quanquam antè, si Nowellus fortè in illis causis non acquiesceret, ei se nouo scripto cumulatè satisfacturum magnificè promiserat. Sed hactenus nihil persoluit, totus nimirum in sua informāda Monarchia occupatus. Neque verò interea Dormannus penitus dormiuit, & Spartam, quam fuerat nactus, deseruit, sed bellum redintegrauit, tantoq; audaciùs in eum, a quo lacessitus fuerat, incurrit, quanto ipse fuit dux omnium imperitissimus. Nam quò viribus & scientia minùs potuit, subsidio sibi confidentiam & loquacitatem comparauit, cui homini Graecorum illud verissimè profectò congruit, ἀμαθία μὲν θράσος, φέρει. Quis enim illo fuit indoctior, quis ineptior, quis minus in scripturis, atq; veterum Ecclesiae patrum libris exercitatus, qui cum maximam vitae partem in fabulis agendis cōsumpsisset, subitò Louanium profectus, & Theologiae Baccalaureus inauguratur, & libros de religione praeclarus author conscribit? Quod quidem ei facile fuit, quando eam scribendi rationem instituit, vt quicquid ille suo nomine ederet, aut ab Hosio Cardinali, aut a Pigghio Campensi, aut ab ipso Hardingo, aut ab aliquo eiusdem scholae magistro, si fateatur, sumeret, si negat, furriperet, & totidem pene verbis transcriberet, atq; pro suo venditaret. Quod cum furti genus quoddam singulare sit, eo tamen communi prouerbio factum homo stolidus defendit, Nihil dictū, quod

non

non dictum priùs. Itaq; cuperẽ, vt quando illũ Nowellus, qui erat cũ valentiore aduersario conferẽdus, responso dignari voluit, Dormanni mentionẽ nullã faceret: Hosio, Pigghio, & reliquis a Dormãno in Anglicũ cõuersis respõdere se in titulo libri significaret. Sic enim & verè profiteri, & maiorẽ scriptis authoritatẽ conciliare potuisset. Sed hũc Dormitantiũ, cuius vltimi libri Nowellus supra decẽ annos refutationẽ dedit, quandoquidẽ in viuorum ne, an mortuorum numero sit, ignoratur, quietũ esse patiamur. Iuellus verò quia nouo Hardingi volumine quod ille contra Anglicanam Apologiam scripserat, vrgebatur, ad singula superiora, quorũ meminimus, respõdere nõ potuit, nec omnino cũ quoquam aduersario, praterquam suo Hardingo, congredi voluit. Eo autẽ morte abrepto Louanienses ab hoc genere scriptorũ desistunt, & quia hac via parũ succedit, alia aggrediũtur: nimirum tumultus & seditiones concitant, cõiurationes contra patriã plerique faciunt, externis se principibus addicũt, perdere denique & delere omnia nefariè moliũtur. Quorũ & hactenus irriti conatus fuerũt, & vt perpetuò inanes esse possint, faxit clemẽtissimus, & benignissimus Deus. Sic & huius de religione cõtentionis primordia exposui, & quasi breuẽ eiusdẽ historiam ad exitũ ipsũ perduxi. De mea verò huiusce libri cõuersione non multa dicã: eã omnẽ iudicio, Lector aquissime, tuo permitto. Hardingũ planè & ingenuè trãstuli, eiusq; nec sentẽtiã malitiosè corrupi, aut deteriorẽ feci, nec ab ipsis verbis magnopere discessi, & quãtũ potui, sermonis Latini puritatẽ seruaui. In Iuello liberiùs aliquãto sum versatus, & quod ita mihi facere licere putarẽ, & quòd dignus, in quo maiorẽ operã ponerẽ, videretur. In quo tamen si minùs cuiquã satisfacio, siue certos locos parùm feliciter interpretari videor, ipsa me operis magnitudo, atq; difficultas apud Lectorẽ non iniquum defendet. Si enim in tãta rerũ varietate explicãda, si in tã innumerabilibus scripturarũ, Conciliorũ, patrũ, scholasticorũ testimonijs excutiẽdis aut voculam aliquã perperã posuero, aut sentẽtiam perturbatè reddidero, si denique interdũ aliquod ingenij tam diuturnis molestijs quodammodo oppressi signũ dedero, neminem fore tam inhumanũ, qui nõ id excusandũ potiùs, quàm exagitandũ esse censeat, confidero. Quòd verbis Theologicis & longa cõsuetudine tritis, cuiusmodi nulla apud probatissimos Latini sermonis authores reperiuntur, vtor, in eo & exemplũ doctissimi cuiusq; sequor, & iustã reprehẽsionẽ minimè pertimesco. Malo enim cũ præstãtissimis nostræ memoriæ Theologis obsoletus, quàm cũ nonnullis putidus videri. Qui verò tã morosi, difficiles

leſq́ ſunt, vt omnia in peiorem partem accipere ſoleant, ſuasq́ laudes alienis contumelijs ſtabilire cupiant, horum ego proterua nimis ingenia non magnopere morabor. Quemadmodum autem Romanum illum non ignobilem Senatorem, quando in equo arundineo cũ filiolo equitaret, ei a quo fortè aſpectus eſt, præcepiſſe ſcribunt, ne priùs hoc eius factum enunciaret, quàm filium ipſe proprium haberet, ita cuperem, vt qui tam ſunt ad carpendos alios propenſi ac præcipites, hanc inſitam reprehendendi libidinem cohiberent, quouſq́ ipſi ſuo aliquo documento aquiores eſſe didiciſſent.

Vale.

Tuus in Chriſto, GVIL. VVHITAKERVS.

ROBER-

ROBERTVS BENETTVS CANTABRIGIENSIS AD LEctorem.

QVOD ego tacitus apud me ſummis iamdiu votis contenderam, vt Iuelli noſtri inſigne κειμήλιον, non tantùm Anglicanæ Eccleſiæ anguſtijs deliteſceret, ad quam tantæ gloriæ hæreditas iure optimo ſpectabat, verùm etiã ad reliquas Eccleſias trãſmitteretur, vt exterorũ in aures & oculos incurreret, quò Euãgelio fructus longè vberior accreſceret, & Antichriſti ſatellitio os obſtrueretur: id tandem veritatis ſtudio non vulgari, ſingulari fide, exquiſitaq́, induſtria VVhitakerus præſtitit. Habes ergo in quo bonas horas optimè colloces, opus verè aureũ, Iuelli nomine, loco & munere, quod adeptus eſt, Epiſcopali, artificio ad miraculum vſq́ exquiſito, & VVhitakeri mei, ſtudiorum vitæq́ neceſſitudine coniunctiſſimi fide longè digniſſimum. Si quiſquam enim veræ religionis capita fortiter aſſerverit, & Herculi ipſi Romano fuſtem extorſerit, ſi quis Papaſello illi Cumano τὴν λεοντῆν detraxerit, & Antichriſti technas & verſutias deprehenderit: vt deinceps vel apud imperitum vulgus ſuas ineptias, læſiq́ cerebri deliria fruſtra blateret, & ſycophantias venditet: certè Iuellus is ipſus eſt. Ita enim rerum pondere & momentis grauis eſt, verborum aculeis & delicijs inſignis, rerum varietate & copia ſuauis, ſermone caſtus & integer, ſui ſemper ſimilis, ad laceſſendum ſtrenuus & nerueſus, ad ictus excipiendos promptus & expeditus, deniq́ ſcientiarum ἐγκυκλοπαιδείᾳ (ſi quem ætas noſtra vſpiam locorum tulerit) maturus & expolitus: vt magnum Anglicanæ Eccleſiæ lumen & ornamentum dicere non reformidet oratio. Qui cum egregiam indolẽ, quam a primis vnguiculis ſpiraret, ſtudio & induſtria, qua apud ſuos Oxonienſes neminem non fregerit, & multiplici lectione excoluiſſet, & emenſo multorum annorum curriculo quicquid vſpiam ſcriptorum Græcorum, Latinorum, veterum, neotericorum, comparari potuerat, inuicto animi robore, & indefeſſo ſtudio peragraſſet: & regno Pontificio præter effrænem dominandi libidinem, frontem & fucum meretricium, inanem nominum ſine re ſubiecta iactantiã, confictam & ementitam antiquitatis ſpeciem, efficaciam illuſionis, in Chriſtum contumelias, nihil ſubeſſe propè animaduertiſſet: tandem re deliberata, conſilium iniit Eccleſiæ procul dubio ſalutare, & ſuo nomini inprimis glorioſum. Nam cum Eccleſiæ ſemper quàm optimè conſultum vellet, & propagandæ veritati ſe ſuaq́, omnia deberi cogitaret, & multis nominibus indigniſſimum iudicaret, plebem Domini in tanta luce tam turpiter hallucinari, ſpurcitie mentis & pluſquam ſontica barbarie cæcutire, ludicris ineptijs, & anilibus fabulis diutius adhæreſcere: eandem, non elato aliquo animi impetu (quippe qui omnium ingenio eſſet mitiſ-

simo) concione satis frequenti, loco celebri vniuerso regno pontificio bellum indixit, liuem intentauit, aduersariorum agmen classico in pulueremprouocauit, si quid afferrent, in quo tuto consisti posset, cessurum esse dextram præbuit. Profilijt demum nescio quis emissarius, homo audax & furibundus, sycophanta malè perditus, & ne quid ad nominis ornamentum desit, in patriam sceleratus, in religione apostata perfidus, facie & fiducia fretus, linguæ celeri & exercitata, magnus conuiciorum artifex, egregius mendaciorũ Vulcanus, singularis Eckiorum, Pigghiorum, Hosiorum rapsodus, in quem suada papistica omnes suas opes & ornamenta coniecerat, vt summus catholicæ fidei propugnator, qui q. Iuello iugulum obstringat, & tanto operi extremam manum imponat, aptissimus haberetur. Qui cum ætate parùm adulta, scelere tamẽ consenescens, petulantiæ ac procacitatis præcepta vnà cum frontis iactura primùm perdidicisset, vnde sibi vberem facundiæ suæ prouentum segetemq. polliceretur, solùm vertere, & in ea se loca recipere statuit, vbi tantæ virtuti honos delatus, præmiumq. propositum perhibetur. Vbi scurrili priuilegio donatus, quàm citò in istam maledicendi petulantiam adoleuerit, res ipsa loquitur. Quantum verò muliebri dicacitate & debacchandi protertia profecerit, tantum (mihi crede) in hoc opus, ingenij sui & papisticæ superstitionis specimen, tanquam in sentinam effudit. Vim verò & neruos rerumq. supellectilem si quæras, tam infœcunda sunt eius argumenta omnia, tam ieiunus & aridus est, vt famem ei matrem extitisse pro certo iuraueris. In rebus enim implicatioribus, vt subdolum artificem & insignem veteratorem decuit, tanquam ad cuniculos respectans, furtim dilabitur. In leuibus verò, crebris de nihilo concitatis exclamationibus adeò multus & molestus est, in coniecturis cõfidens, apochryphis patrum scriptis tam importunus, vt tam deploratæ causæ tam insulsus orator reperiri neutiquam potuerit. Qui cum primùm Iuellum sibi stylo lacessendum & lacerandum sumpserit, quò sacrosanctæ veritati tenebras offunderet, nominis sui immortalitati consuleret, & Louaniensi Eleemosynæ gratiam referret aliquam, in suĩpsius exitium, & sempiternum nominis dedecus irasse crediderim. Eum enim falsitatis crimine primo quoque verbo Iuellus ita irretitum tenet, fucum & fallacias vbique excutit, remissis ἀκαταπαύστοις argumentaq. tanquam scopas dissolutas ad rhombum exigit, nothos patres & ementita concilia, coacta patrum suffragia tanta facilitate deprehendit, ambages ad Lectorem abducendum compositas rescindit, in rebus ijs, quarum est in profundo magis demersa veritas, tanta testimoniorum nube miserum hominem premit & opprimit, vt docti omnes indocti q. inuictam veritatis vim, & venerandam eius canitiem reuereantur, obuijs vlnis excipiant, exosculẽtur, Iuelli ingenium fœlix, & immẽsos pro veritate inuestiganda susceptos labores attoniti suspiciant & admirentur, sani omnes (nostros dico) propè a scribendo deterreantur, papistæ ne hiscere quidem deinceps, aut tantillum oggannire audeant, vniuersos quidem desertæ causæ & profligati oratoris misereat maximè. Qua in re si quid Euangelio præstitum sit, eam pietati suæ relatam esse gratiam voluit: si quid Ecclesiæ nostræ emolumenti aut ornamenti accreuerit, totus in id studij etiam cum vitæ dispendio incubuit: si nomini suo propter solidam & multiplicem eruditionem doteq. fœlicissimæ sempiternum decus pepererit, cui nunquam vel leuissimam maculam vniuersus papatus asperserit, Dei patris est in senescentem iam Ecclesiam munificentia, vt quæ primùm singulari spiritus effusione nata & quasi e pulnere exci-

tata sit, eadem pari propè donorum mensura ab ipsis papismi infernis quibus penè demersa iacuit, reuocetur. Si Hardingus, olim noster, tantam mutanti papismo plagam inflixeris, quantæ sequuntur ætas nunquam medebitur: si hominis in Deum nefanda impietas, in sacris literis stupor, in aduersarium scurrilis urbanitas deinceps in fabulam exierint: ea veritatis vis & virtus est, ad quam si tenebras tanquam ad Lydium lapidem exegeris, necesse est omnibus innotescere, & singulorum odijs & ludibrijs excipi. Istæ verò diuitiæ cum ad aures vestras VVhitakeri opera perferantur, non dubito quin apud bonos & pietatis amantes magnam gratiam reportabit, & maiores ad maiora molienda concipiet animos. Qui quantum ingenio fælici, acriq; iudicio poterit, quantum linguarum & bonarum artium peritia & multiplici lectione consequutus fuerit, si hactenus tibi ex eo, quod non ita pridem edidit, specimine non satis innotuerit, vel istinc coniectura augurari poteris. Si quisquam enim purè & terse cõplicatam animi notionem euoluere, & mentis sententiam expedita facilitate dicendo complecti poterit, aut rerum momenta noris fæliciùs: certè VVhitakerus is ipsus est. Sume ergo istinc (si me audies) ex hoc nectare quantum poteris: & quantum delibaueris, (mihi crede) nunquam pœnitebit.

IOANNIS IVELLI EPISCOPI SARISBVRIENSIS, AD CHRISTIANVM LECTOREM PRÆfatio.

LEgenti mihi quoddam Hardingi nomine nuper editum σύνταγμα, *Christiane Lecto, eiusq; argumentum, & partes diligentiùs expenderi, illa Socratis Philosophi de accusatoribus suis habita quondam, cum se ad Iudices deferret, oratio veniebat in mentem:* Quemadmodum vos, Iudices, accusatores mei affecerint, nescio. Ipse quidē penè sum ab ijs inductus, vt mei oblitus essem: vsque adeo nimirum probabiliter perorarunt. Quanquam vt ingenuè dicam nullam omnino veram vocem miserunt. *Hoc modo de suis tum accusatoribus Socrates: idem nunc mihi de Hardingo licebit vsurpare. Ambo enim cum causæ veritate, tum dicendi ad probabilitatem comparato genere pares sunt. Aristoteles de rerum, causarumq; naturalium obscura & dubia ratione sic scribit:* Quædam falsa probabiliora sunt quibusdam veris. *Veritas enim nonnunquam simplex ac nuda, & tenui vestitu amicta incedit: falsitas autem vt apparatu vndiq; conquisito, & suis vniuersis se coloribus exornet est necesse. Ita sæpe fit, vt fallamur, & pro vero falsum amplectamur. Atq; hæc miseranda est hominum imperitorum conditio: neque enim aut ipsi se instituere atq; informare possunt, aut quò de suis magistris iudicent, habent. Nulla vnquam nata est tam tetra ac pestifera hæresis, quæ non persuasa fuerit imperitis: nullum tam exitiosum venenū, quod nō perpotarint ignari. Quare Hieronymus ait:* Nomine fidei infidelitas scripta est: *& Antichristus pro Christo coletur atq; adorabitur.*

Plato in Apolog. Socratis.

Hieronym. contra Lucifer. ianos.

Vt ad ipsam autē rē controuersiæq; statū veniamus, quòd

ego

ego iustissimis rationibus inductus, & sola veritatis conscientia fretus, in frequentissimo cõuentu aliquãdo dixi in hisce causis, quæ nunc tractantur, nullã omnino luculentam nostris aduersarijs vel scripturarũ, vel Cõciliorum, vel priscorum patrum clausulam atq; sententiam, vel Ecclesiæ primitiuæ consuetudinem & exemplum suppetere, Hardingus nunc non vnam duntaxat alterámue sententiam, verùm quemadmodum & ipse profitetur, & multi opinantur, crebra Scripturarum, Conciliorum, Doctorum Græcorum simul & Latinorum testimonia, multáq; antiquitatis illustria exempla, quibus contrarium euincatur, in medium attulit. Loca notantur, & describuntur, verba perspicua sunt, miniméq; dubia: nec negari debent, & dilui, vt multis videtur, nunquam possunt. Cùm hæc ipsa, tum cætera vniuersa Romanæ Ecclesiæ dogmata atq; instituta ab ipso Christo, suisq; Apostolis perpetua quadam continuatione ac serie deducta esse, & annis mille quingentis triginta plùs minùs inueterasse & obtinuisse omnes iam ferè verissimum certissimúmque esse iudicant. Itaque nostram in verbis cautiorem quandam moderationem, attentionémq; nonnulli sæpe desiderarunt. Hoc nimirum est, quod Aristoteles Falsitatem nonnunquam veritate probabiliorem *esse dixit. Nulla re citiùs indocti, quàm antiquorum patrum nomine atque authoritate falluntur. Ariani Hæretici vetustum illum patrem Origenem, Nestoriani Nicenum Concilium, Donatistæ Cyprianum, Pelagiani Ambrosium, Hieronymum, Augustinum citarunt, Dioscorus hæreticus Gregorium, Cyrillum, Athanasium improbæ suæ sententiæ authores fecit, atq; in Concilio apertè, nec minùs æquè, quàm nunc Hardingus, conquestus est ad hunc modum:* Ego defendo dogmata sanctorum patrum: ego illorum habeo testimonia, non obiter nec in transcursu, sed in ipsorum libris posita. Ego cum patribus eijcior. *Si se Diabolus in ange-*

In Concil. Calchedon. Actio. 1.

lũ lucis cõmutare, ſiq; in Chriſti nomine pſeudoprophetæ venire poſſunt, multò quidẽ magis certorũ patrum nomina vẽditare, & eorũ ſe fuco oblinere quibus dã hominib⁹ ludus eſt.

Verùm vt iſtuc cuiuſmodi ſit certiùs tibi conſtare poſſit, Chriſtiane Lector, id te ſcire oportet, ne fortè in errore ſis, hæc, quibus eſt vſus Hardingus, teſtimonia nec noua, nec inaudita, nec incognita eſſe cuiquam vel mediocriter in his cauſis exercitato: ſed & a multis ſæpe introducta ac obiecta, & penitus excuſſa, atq; examinata, & copioſè iampridem a noſtris refutata fuiſſe. Apparatum quidem nonnullum orationis, & verborũ exquiſitam ſupellectilem adhibuit Hardingus: non tamen aut tantam, aut talem, quin ea, licèt non pari eloquentia (illa enim in hac cauſa minimè eſt neceſſaria) at maiore certè veritate repelli poſſit. Neq; verò dubito, quin poſtquam æquo iudicio, quid noſtrũ vterq; ſcripſerit expenderis, facilè tu quidem antiquos patres, partim, qui nunquam extiterunt, ab Hardingo fictos, atque ſuppoſitos, partim inſigniter ementitos, partim vitioſè conuerſos, partim malitioſè expoſitos, partim ineptè & fallaciter adhibitos: illorum autem verba nunc contracta, nunc producta, nunc immutata, nunc celata: poſtremò commentitia & obſcura teſtimonia, nuper ex tenebris eruta: argumenta puerilia ridiculè concluſa: innumeras deniq; notiſſimáſq; falſitates confidenter aſſeueratas eſſe perſpexeris. Cuius quidem rei ratio Auguſtinum impulit, vt exclamaret, O rerum naturæ obſcuritas, quantum tegmen eſt falſitatis? *Proinde Socrates,* Non cuiuis argumento ſtatim, vbi fuerit propoſitum, fidem adhibere, ſed illud expendere atque penitus excutere oportere dixit. *Sæpenumero namq; aliter videtur, ac eſt. Extrà firmum apparet, intus imbecillum exiſtit.*

Auguſtin. de Moribus Manichæ. lib. 2. cap. 16.

Ageſilaus Lacedemoniorum rex cum hoſtes ſuos, vt & corporum breuitatem imbecillitatemq; tegerent, & procè-

ri

ri atq; robusti viri viderentur, tunicas sibi densas ac talares comparasse animaduertisset, eamq; fraudem ipsius militibus terrorem nonnullum iniecisse sensisset, victis illis ac in prælio occisis vestimenta detraxit, & nuda corpora militibus suis spectanda proposuit: quorum macie, tenuitate, gracilitate, & dissimili prorsus ei, quæ videbatur, habitudine perspecta, ad suos tum milites orationem conuertit: Hi nempe sunt, quos adeo extimuistis: hæc illa sunt vasta corpora, hæc ingentia ossa. *Simili ratione (Lector optime) si quidem hæc pertimescis Hardingiana testimonia atq; argumenta, eaq; formidolosa inprimis & inuicta esse iudicas, vtpote distenta, atq; artificio quodam elaborata singulari: illa in manus sumito, dissuito, euoluito, explorato, expendito, enudato, excutito, cum locis ipsis, vnde sunt petita, comparato: causas atq; circunstantias examinato: temporis illius historiam obseruato: aliorum patrum iudicia consulito: mihi crede, causam fuisse, quamobrem ea vel reformidares, vel inexpugnabilia duceres, miraberis.*

Optandum profectò, votisq; omnibus a Deo expetendum esset, vt cælestis eius veritas nullis discrepantium iudiciorum dissensionibus impedita, vbiq; facilè obtineret, & omnes ad se mortales conuerteret: quòd autem secus accidit, id multos pietate & sapientia præstantes homines vehementer habet solicitos. Ita tamen ab ipso rerum initio semper vsuenit: Cainus Abelo, Iacobo Esaus hostis fuit: Luc. 2. *imperium tenebrarum cum lucis regno bellum ἀσπονδον perpetuò gessit. Scribæ atq; Pharisæi Christum oderunt: Euangelij splendorem Celsus, Porphyrius, Iulianus, Symmachus ferre non potuerunt. Christus ipse offendiculi lapis est, in multorum & resurrectionem, & ruinam positus. His interim scandalis atq; dissidijs fit, vt diuina veritas erumpat, & multò illustriùs atq; splendidiùs eluceſcat.*

Quare Dei nomen immortaliter laudetur, qui hanc nobis

anſam dedit. Planè enim mihimet perſuaſi fore, vt ex hac neceſſaria conflictione aliquam Deus *pro ſua clementia eliciat ſcintillam, quæ ad ipſius gloriam faciat. Quemadmodum enim* Moſis *virga virgas Magorum deuorauit, ita etiam errorem veritas diuina abſumet atq; conficiet. Lucem enim tenebræ fugiunt. Tertullianus ſcribit:* Scriptura diuina hæreticorum fraudes & furta conuincit, & detegit. *Et Nehemias ait:* Magna eſt veritas, & prævalet. 3. Eſdr. 4.

Atqui prædixit nobis Hardingus, idq; minaciter, reſponſionem noſtram (ſiue vera, ſiue falſa foret) celeriter refutatum iri. Quanquam ſi voluerit apertè ingenueq; agere, & integra noſtra proponere, atque ad integra reſpondere, quod me in ſuis feciſſe videt, plus aliquantò forſan temporis ſumpſerit ad refutandum. Sin autem ſcripta mea delumbauerit, & verba ſepoſuerit, & ſententias ſelegerit, nec vllam vel antecedentium, vel conſequentium rationem habuerit: ſiue eiuſmodi nobis commentariolos tranſmiſerit, quales nuper vnâ cum rebus Turcarum in Malta recèns geſtis conſcripſit atque edidit, præmoneo mihi non ſatis eſſe ad reſpondendum otij. Veruntamen priuſquam ad ſecundi voluminis conſcriptionem aggrediatur, conſilium ei dederim, vt prioris libri vitia atque errata diligenter animaduerteret, ſibiq; in poſterum perſuaderet, quicquid tandem ſcripſerit, examinatum, ſuiſq; momẽtis ponderatum iri. Sic autem ſtatuat, non iam ſatis fore, vt nos ſacramentarios atque Hæreticos appellet: noſtráque ſcripta tanquam ſordes, & quiſquilias, & mendaciorũ cumulos antè damnet, quàm ea vel legerit. Non enim iſta deinceps pro argumentis valebunt. Inprimis autem nulla poſt hac falſa conſcribat (nam falſorum ſatis, ſupérque iam priùs edidit:) ſcripturas ne torqueat: patres ſanctiſſimos ne ementiatur, ne perperam interpretetur, ne corrumpat, ne peruertat: Concilia, Canonéſque antehac inauditos ne fingat: Amphilochium, Abdiam

diam, Hippolytum, Clementum, Leontium, aut quenquam huiuſcemodi puerilem, ſuppoſititiúmque authorē ne introducat: Coniecturas, viſa, inſomnia, fabulas ne adhibeat: alterum pro altero ne afferat: denique pugnantia ſibi ipſi & contraria ne dicat. Cæteroqui quantò vehementiùs cōtenderit, tantò magis cauſam ſuam prodiderit.

Iam verò, Chriſtiane Lector, quo facilius poſſes tum tuæ ipſius in hiſce controuerſiarum fluctibus ſatisfacere conſciſciētiæ, tum & quid obiceretur, & quid ex alterutra parte reſponderetur, certò cognoſcere, Hardingianū tibi librum ipſum nulla ex parte diminutum, plenum atque integrum, quemadmodum eſt ab ipſo Hardingo diuulgatus, propoſui. Deinde ad ſingulas eius particulas noſtram, qualem ſcilicet facultas præſtare mea potuit, adiunxi reſponſionem: luculentámne, an ſecus, tuum erit iudicium. Tibi dedicatur, tua cauſa perſcribitur. Hic te ijſdem verbis affari placet, quibus ſuum lectorem Hieronymus in ſimili cauſa affatus eſt: Quæſo, Lector, vt memor tribunalis Domini, & de iudicio tuo te intelligens iudicandum, nec mihi, nec aduerſario meo faueas, néue perſonas loquentium, ſed cauſam conſideres. Aduerſus error. Ioannis Hieroſolymitani.

Deus tibi intelligentiæ ſpiritum largiatur, quò integrè iudicare poſſis. Deus tibi oculos donet, quibus lætiſſimum, glorioſiſſimumq; Diuinæ veritatis aſpectum cernas, vt bonam, benignam, perfectámque Dei voluntatem intelligas, vt in virum in Chriſto Ieſu robuſtum adoleſcas, nec quouis deinceps inanis doctrinæ vento iacteris, ſed vt vnicum, verum, viuentémque Deum, & eius vnigenitum filium, Ieſum Chriſtum cognoſcas, cui cum ſpiritu ſancto omnis honor & gloria in perpetuum tribuatur. Amen. Londini 3. *Nonas Auguſti.* 1565.

Ioannes Iuellus Sarisburienſis.

AD THOMÆ HARDINGI PRAEFATIONEM RESPONSIO

Ioannis Iuelli.

ILlud animum, Hardinge, tuum vehementer offendit, quòd ego in tanta propoſitarum a me cauſarum varietate, in quibus maximum religionis veſtræ præſidium collocatum eſſe intelligo, te tuóſq; collegas non modò ſcripturis, verumetiam antiquis Concilijs, priſcíſque patribus defici confirmarem, atque in tam frequente concione ſummam tuarum partium inopiam, atque debilitatem ita penitus & palam diuulgarem. Itaque *quantò eſt meus maior cumulus, tantò* (inquis) *minùs erit emolumentum.* Ego verò contrà: Quo tecum prolixiùs atque liberaliùs egiſſe videor, eo magis tuam prudens lector in reſpondendo copiam deſiderabit: quóq; campum tibi latiorem dedi, eo minùs habes, quod conqueraris.

Prudentes (inquis) *homines modeſtiam maiorem probaſſent.* Equidem hominibus ijs, quos tu prudentes appellas, tum maximè modeſtiam probaſſem meam, ſi prorſus tacuiſſem, neque verbum vllum feciſſem. De tua verò modeſtia quid tandem ſentiant prudentes illi, qui cum de tuis tam ſæpè, támque largè promiſeris Doctoribus, ad extremum tamen nullum omnino proferre poſſis?

Neque verò aut aſpectu tam terribili ſumus, aut gladios tam truculenter vibramus, quàm tu criminaris. Hæc nempe tua, tuorúmque ſemper propria fuit, & vnica laus, qui præter illos truces atque crudeles vultus, illámq; gladiorum iactationem & terrorem, cuius tu meminiſti, concidiſtis etiam, & ſecuiſtis, & mactaſtis, & fratrum veſtrorum ſanguine manus veſtras cruentaſtis, atq; imbuiſtis.

Quare non debuiſti animo tam iniquo ferre, quòd vos, diſcriminis duntaxat cauſâ, moderato leniq; vocabulo *Aduerſarios noſtros* appellemus. Cum enim ferro vos & flamma inſtructos armatóſque, & noſtro ſanguine funeſtos videamus, alio potiùs nomine digniſſimos iudicemus. Quod vobis nequaquam ita de vetuſtis patribus liquidò conſtare affirmarem, atque & præ vobis ipſi tuliſtis, & aſtipulatores veſtri, fide ſubnixi veſtra, ſibi perſuaſerunt, neque ambitione, quemadmodum tu interpretaris, neque malitia incitatus, ſed cum veſtra importunitate, tum ſumma animi ægritudine impulſus, dixi.

Quò magis profectò iniuriam tuam conqueri poſſum, quòd me *inſtar Goliæ cuiuſdam exultantem, & claſſicum quodammodo canentem, cunctiſq; mortalibus inimicitias & bellum indicentem prodijſſe* ſcribis. In hiſce

hiſce verbis, Hardinge, tuam ſapientes modeſtiam requirere poſſunt. Qui enim rem certam, exploratéque veram verbis aſſerit, & vos cum ipſos fuiſſe falſos, tum alios etiam fefelliſſe dicit, non eo quidem meruit, vt Golias appellaretur.

Quanquam autem eas tu tibi partes ſumpſiſti, vt nobiliſſimus ille Dauid eſſes, qui hunc gigantem interimeret, tamen, quandoquidem nec fundam habes Dauidis in manu, nec in pera lapides, ſine quibus nihil præclari efficere potes, minimè expectandum eſt, dum virgines Iſraeliticæ cum fidibus & Tympanis redeunti e prælio tibi atque triumphanti occurrant atque canant, *Percuſſit Dauid decem millia ſua*. Næ ille verius Golias appelletur, qui & vultum ſuum in cœlos ipſos intendit, & pedem in imperatoris ceruice ponit, qui ore aperto blaſphemias ebullit, qui iſtas voces toti orbi denunciat: *Ego errare non poſſum: Ego omnes tum Eccleſiaſticas, tum politicas leges in pectore meo conditas habeo: Ego omnibus Concilijs generalibus ſuperior ſum: Ego omnes homines iudicare poſſum: Me verò ne mundus vniuerſus quantumuis improbus fuero: Ego ſum rex regum, & dominans dominantium: Ego quicquid Chriſtus ipſe poteſt, poſſum: Ego omnia ſum, & ſupra omnia: Omnis poteſtas mihi data eſt, tam in cœlo, quàm in terra.* Agnoſcis verba, a quibus enunciata, a quibus defenſa, ad quem accommodata ſint, noſti. Hæc verò viua, hæc expreſſa Goliæ imago videtur: illius, inquam, Goliæ, quem nunc in fronte percuſſum, ac labentem vides, non humanis quidem viribus atque armis, ſed illo duntaxat paruo atque impolito, & contempto Dei immortalis ac cœleſtis verbi lapide. Quod ad illum præſtantiſſimum, doctiſſimumque patrem, & tuum aliquando magiſtrum attinet D. Petrum Martyrem, quem aliqua ex parte videri vis laudare, non propter doctrinam, a qua tam repentinò deſciuiſti, ſed modeſtiæ duntaxat ſuæ cauſâ: minimè profectò dubito, quin is in illo Poſſiaceno celeberrimo Concilio, præſente tum rege ipſo, tum alijs principibus, atque patricijs illius regni viris, ea & fecerit, & dixerit, quæ cum veritatis ratio poſtularet, tum ipſius perſonæ conuenirent. Qui ſi ſententiam fuiſſet hiſce de cauſis ſuam rogatus, ita profectò reſpondiſſet, vt nunc nos, & doctum quenquam virum contrà ſentire, magnopere miratus eſſet. Non ita pridem omnia veſtra huiuſcemodi vocibus circunſonuerunt pulpita, Miſſam ſimul, & cæteram vniuerſam diſciplinam veſtram, & a Chriſto, eiuſque Apoſtolis vobis fuiſſe commendatam, & certiſſima mille quingentorum annorum continuatione atque ſucceſſione propagatam, & omnium antiquorum Conciliorum, Doctorum, Patrum conſenſu comprobatam, & vniuerſa denique vetuſtate, ac generali totius orbis iudicio corroboratam fuiſſe. Hæc ita tum minimè dubitaſtis pronunciare, nulla vel Dei, vel hominis reuerentia deterriti. Multis millibus perſuaſiſtis, nihil in veſtra oratione niſi ſanum & ſyncerum fuiſſe: eoq; facillimè induxiſtis, vt fidem dictis veſtris adiungerent.

Extra. de conſtitu. Licet. De electio. & elect. poteſtate ſignificaſti. 9. q. 3. Nemo. De Maioritat. & obed. vnam ſanctam. In gloſa. In Concil. Lateran. ſub Iulio.

Quæ cum ita eſſent, officium pietaſque Chriſtiana flagitauit, vt quàm hæc a vobis verè prædicarentur atque iactarentur, certò ſcire-

tur, quò & rudis ac imperita plebs ſibi eſſe a vobis impoſitum intelligeret,& omnes perſpicuè viderent, quàm nihil (vt ipſi vos noſtis) præſtare poſſetis eorum, quæ adeo magnifica pollicitatione, & antiquitatis etiam fuco venditaſtis. Quòd moleſtè fers me *Negatiuam* tam acriter vrgere,atque a te poſtulare, vt contrariam *Affirmatiuam*, quam ita penitus habere perſpectam videri vis, confirmes: reminiſcere, ſi placet, quemadmodum B. Gregorius in Ioannem epiſcopum Conſtantinopolitanum, qui ſe orbis vniuerſalem epiſcopum inſcripſerat, inuectus in *Negatiua* ſimiliter inſtiterit. Sic enim ſcribit: *Nemo deceſſorum meorum hoc ſuperbo vocabulo vti conſenſit. Nemo Romanorum pontificum hoc ſingularitatis nomen aſſumpſit.* D. Auguſtinus poſtquam vniuerſos ad ſuam vſque ætatem Romanos Epiſcopos commemoraſſet, ſuam deinde *Negatiuam* adiunxit: *In hoc ordine ſucceſſionis nullus Donatiſta Epiſcopus inuenitur.* Nunquam tamen proinde vel Auguſtinum quiſquam,vel Gregorium hoc Goliæ nomine appellauit. Eadem tu ipſe *Negatiua* vteris Hardinge,quando ais,etſi,vt aliâs ſæpe, falſiſſimè, *neq; Iuellum, neq; ſuffragatorem eius quenquam euincere poſſe publicas eccleſiæ preces cuiuſuis gentis vllo vnquam per ſexcentos a Chriſto annos ſermone, præterquam aut Græco, aut Latino fuiſſe recitatas.* Quanquam non ideo te vel Goliam, vel Therſiten vſurpare, vel conſimili quouis indigniſſimo conuicio conſectari debemus.

Lib.4.epiſt.32.

Auguſt.epiſt. 165.

In art.3.ſe.15.

Dicis *me arroganter mihi aſſumere, vt omnia legiſſe, nihil neſcire videar*: nimirum quia vos nihil habere, quod in hiſce cauſis proferatis, teſtor atq; profiteor. Quid ita verò? nemóne inopiam indicare, falſitatem conuincere veſtram ſine arrogantiæ ſuſpitione poterit? Tu cauſam omnium & Doctorum, & ætatum, & temporum conſenſu ſtabilitam eſſe veſtram affirmas: an te proinde, vel ſcientiam venditare tuam, vel rerum omnium peritum, nullarum inſcium eſſe dicemus? Tu te *Doctores vniuerſos tibi conſentientes habere* gloriaris: Ego contrà defendo, & eſt profectò veriſſimum,*Ne vnum te Doctorem habere tecum ſentientem.* Horum pronunciatorum diſcrimen iſtuc eſt, quòd alterum verum ſit, falſum alterum: quòd nec *Affirmatio* tua confirmari, nec mea refelli *Negatio* poſſit. De lectionis autem ſcientiæúe oſtentatione minimè contenditur.

Quandoquidem autem noſtra hæc, qua ſumus vſi Negatiua, te tantopere offendit, age verò, eam nos ad veſtram cauſam accommodemus, eóque modo loquamur, qui vobis placeat maximè, ſcilicet, non conſtare ex vlla luculenta vel ſcripturæ, vel veterum Doctorum, vel antiquorum Conciliorum clauſula ac ſententia, vel ex aliquo eccleſiæ primitiuæ exemplo, aut ſacerdotes ſacroſanctam communionem vnâ cum populo percepiſſe: aut ſacramentum plebi vtraque ſpecie fuiſſe adminiſtratum: aut publicas preces vernacula ac natiua lingua celebratas eſſe: aut plebem vniuerſam ad eas reſpondiſſe *Amen*, intra ſexcentorum a Chriſto annorum ambitum: Porro etiam Chriſtum ipſum, eiúſque omnes Apoſtolos, & Miſſam procuraſſe priuatam, & ſacramentum ſeparatim ſolos accepiſſe: antiquos patres dimidiatam alteráque ſpecie diminutam communionem habuiſſe: Publicas preces vbique peregrino plebíque penitus ignoto ſermonis genere factas eſſe fateamur. Hæc demum

larga

larga est, hæc liberalis vox. Quid autem possis amplius postulare? Verùm pudet forsan ista dicere. Quanquam enim ita vestrum aliqui sæpe dixerunt, huius tamen orationis aperta est, séq; ipsa indicat falsitas.

Optas modò, vt modestiùs egissem. Quid? siccine dixisse me cuperes, *vnum vobis Doctorem suppetere causæ vestræ sine dubio suffragantem:* atq; ita in illo loco, & in illo confessu ea modestię causâ dixisse, quæ manifestò falsa essent, quemadmodum vos facere consueuistis? In hisce verò causis, Hardinge, media nulla via est. Ea autem improba est, & scelerata modestia, quæ Diuinam veritatem obruit. Chrysostomus habet: *Veritatem negat, qui eam non liberè prædicat.* 11. quæst. 3. Nolite.

Dices me, *Leues quasdam & exiles quæstiones conquisiuisse, in quibus antiqui patres non admodum versati fuerunt,* quasi maiores controuersias de industria subterfugissem. Quanquam tuum nō est, quid quemq; ad Paulinam crucem in concione proloqui oporteat, præscribere atq; præfinire. Neq; verò tanti interest, hæc cuius momenti sint, sed num vos ijsdem ad populi fraudem abusi sitis, cognoscere.

Quid autem? Num persuadere nobis tandem vis, Missam, transsubstantiationem, realem præsentiam, adorationem, filij Dei immolationē vestram, deniq; Primatum Romanum res adeo viles ac minutas esse? His quidem nihil grauius fingi posse iampridem dixisti. Num autem religionem atque disciplinam vestram nunc maiorem, nunc minorem esse: aliquando augeri, aliquando imminui, & lunæ quodammodo ortum obitumq; imitari censebimus? Nicolaus verò Papa Transsubstantiationem vestram ad Symbolum adiungere, & articulum fidei decimum tertium efficere statuerat. Bonifacius etiam octauus Papa ait: *Omnino subesse Romanæ ecclesiæ est de necessitate salutis.* Et Nicolaus Papa ait: *Qui Romanæ ecclesiæ priuilegium auferre conatur, hic procul dubio in hæresin labitur, & est dicendus hæretius.* Extra. de Maiorita. & obed. vnam sanctam. dist. 22. omnes.

Quanquam minimè profectò refert, quàm istæ res vel magnæ, vel exiguæ fuerint. Eas tu quidem, & exiguo tempore perceperas, & exiguis nunc tenuibúsque argumentis defendis. Vtcunque verò eas nunc exiguas atque leues videri vis, non tamen exiguè vos iampridem pro illis dimicastis. Nihil exiguum videri debet, quod ad tantam Christianorum hominum multitudinem fallendam valere possit.

Quæ Christus Pharisæis crimina obiecit, ea, si cum his conferantur, non perinde atrocia fuerunt. Tamen illis Christus dixit, *Excolatis culicem, camelum verò deglutitis.* Matth. 23. D. Paulus ait: *Exiguum fermenti totam massam fermentat.* 1. Cor. 5. Pilus vnus non ita magna res est, tamen eo virum magnum suffocatum esse legimus. Plato habet: *Furtum tam in exigua, quàm in magna re committi potest.* Ciniphes magnitudine quidem perexigua fuerunt, tamen in maximis Ægypti plagis numerantur. Qui primi superbissimum illud ambitiosissimumque vniuersalis episcopi nomen, quod sibi nunc Romanus pontifex integrum vendicat, tueri cœperunt, rem eam esse leuem atque exiguam iudicarunt. Gregorius autem ait: *Alia sunt friuola & innoxia, alia sunt friuola & noxia.* Greg. lib. 6. epist. 30. Deinde hanc ipsam appellationem cum intolerabili Antichristi superbia, qui se Deum dicturus esset, comparans sic habet: *Si spectes quantitatem vocis, duæ sunt syllabæ, si pondus iniquitatis,* Ibidem.

est vniuersa pernicies.

Vt quidem istæ res exiguæ essent, quæ tamen inde fluxerunt opinionum vanitates atque hæreses, minimè sunt exiguæ. Illas si sustuleris, religionem pene totam vestram discusseris. Denique si hæ res magnæ sint, eo diligentiùs perpendi debent: sin exiguæ, & minore iactura omitti, nec nisi maiore contumacia defendi possunt: mundum quidem vniuersum iamdudum est earum pertæsum. Christus ait: *Qui in modico iniquus est, & in maiori iniquus est.* Luc. 16.

Deinde ais, *nos Doctorum iudicia fugere atque reformidare, & hæc apud imperitos duntaxat magna cum admiratione iactare*: Quemadmodum scilicet Alexander Macedonum Rex Deum se fingebat, multáque de Ioue suo patre apud Barbaros prædicare solebat: cum Græcis autem, qui sapientia, ac iudicio valerent, ipsúmque optimè nossent, alios sermones conferebat. Hæc verò nimis est odiosa, Hardinge, comparatio, & illam tuam plus æquo commotam bilem sapit. Nos nec popularem admirationem, nec diuinitatis aliquam opinionem captamus. Nos Christum Iesum, non ipsos nos annunciamus.

Verùm hoc modo de Christo affirmarunt Pharisæi: *Turba hæc maledicta est, scientia caret, legem nescit, cum hac versatur, apud eam regnat, in ea Deus esse vult.* Hic ego contrà possem illum tibi commemorare, qui ipsum Christianitatis orbem, principes simul & subditos, doctos pariter atque indoctos tandiu turpissimè sceleratissiméque lusit: eosque omnes in agrestium, & barbarorum hominum numero duxit, & se palam Dei vocabulo appellari atq; inscribi permisit. Notæ voces sunt: *Dominus Deus noster Papa.* Rursus: *Constat Papam a pio principe Constantino Deum appellatum: Et Deum ab hominibus iudicari non posse, manifestum est.* Alexander sapientum quidem iudicium nonnihil extimuit, & reueritus est: hic autem tum sapientes, tum insipientes, literatos æquè & rudes contemnit atque ridet.

Extra. Ioan. 22 Cum inter. In glosa. dist. 96. Satis euidenter.

Alienum fuit hoc loco, vt de Canonis tui firmitudine verba faceres, eúmque tam acriter antè defenderes, quàm esset a quoquam reprehensus, vel verbo violatus. Eum nimirum partim a Leone inuentum, partim & a Gelasio, & deinde a Scholastico quodam, cuius meminit Gregorius, & pòst ab ipso Gregorio auctum: partim ad extremum circiter octingentos & quinquaginta a Christo annos a Sergio Papa perfectum & absolutum esse multi opinantur. Atque vt nunc res habet, & secretiùs pronunciatur, & honorificentiùs tractatur, quàm aut Epistola, aut Euangelium.

Greg. lib. 7. epist. 63.

Verùm an vlla sint in eo vitia, nécne, tibi Hardinge, per te considerandum atque iudicandum relinquo. Durandus vester eximius Doctor sic habet: *Cum sacerdos orauerit pro hostia transsubstantianda, eamq; transsubstantiatam patri obtulerit, orat pro ipsius acceptatione.* D. Paulus ait: *Vnus est mediator Dei & hominis.* Hic autem vester Canon contrà sacerdotem Dei Christiq; mediatorem instituit.

Durand. li. 4. parte 2. 1. Timoth. 2. Sacerdos Dei & Christi mediator.

Ipse tu similiter, Hardinge, cum Missam celebras, in intimo tuo Canone a Deo patre precibus contendis, vt Iesum Christum benigno propitioq;

pitioque vultu tua gratiâ respiciat. Verba clara sunt, atque dilucida: nulla vel interpretatione, vel captione eludi possunt. Iam verò si consentaneum videatur, te a Deo patre petere, vt Christum filium misericordia dignari, vultuque tranquillo, & sereno aspicere tua causa velit, tum verè possis affirmare integrum esse vestrum, liberumq; ab omnibus erratis canonem.

Quod preces pro mortuis institutas, & sanctorum adorationes prætermisi, id verò indignè fers, & longa oratione exaggeras. Quanquam non illud vis, vti suspicor, vt hasce vestræ religionis partes sacrificio, Missaq; vestra augustiores esse ac sublimiores credamus.

De primo autem, audiui ipse aliquando te Hardinge, cum mœnia papyracea (sic enim facetè appellabas) solo æquares, & picta purgatorij incendia penitus restingueres. De altero verò Chrysostomus habet: *Homines vtuntur atrien sibus. In Deo nihil tale est, sine mediatore exorabilis est.* Rursus scribit ad hunc modum: *Nihil tibi opus est patronis apud Deum. Neque enim tam facilè Deus audit, si alij pro nobis orent, quàm si ipsi oremus, etsi pleni simus omnibus malis.* Ambrosius similiter habet: *Isti se non putant reos, qui honorem nominis Dei deferunt creaturæ, & relicto Domino conseruos adorant. Nam & ideo ad Reges per Tribunos, & Comites itur: quia homo vtiq; est Rex, & nescit quibus debeat Rempublicam credere. Ad Deum autem, quem nihil latet, omnium enim merita nouit, ad promerendum suffragatore non est opus, sed mente deuota. Vbicunq; enim talis loquutus fuerit ei, respondebit illi.* In concione habita Oxonij in templo B. Mariæ. Chrys. de Pœnit. hom. 4. Chrys. de profectu Euangelij. Ambros. in 1. cap. ad Rom.

Quòd a nobis conuiciorum atque maledictorum congestum esse cumulum, quibus ecclesiam deformaremus, falsissimè criminaris, meminisse potes, fuisse quondam nonnullos, qui Stephanum, Paulum, Christumque ipsum similiter accusarent, quòd parum honorificè de templo loqui viderentur. Contrà Hieremiam autem prophetam plenis faucibus vociferati sunt, quemadmodum tu nunc facis, *Templum Domini, Templum Domini.* Hierem. 7.

Quanquam non is ecclesiam deformat, qui deformatores Ecclesiæ deformat, & fœdas errorum vestrorum sordes eluit, quo pristinam illa suam pulchritudinem, atque splendorem recuperet. Cum Christus ciuitatem, & templum Hierosolymitanum lugeret, cumque diceret, *Domum patris mei speluncam latronum fecistis:* Et Esaias, *Quomodo facta est meretrix ciuitas fidelis?* Et Hieremias: *Quis dabit capiti meo aquam, & oculis meis fontem lachrymarum, vt nocte & die interfectos populi mei defleam*: non Christum, non Esaiam, non Hieremiam proinde ecclesiæ fuisse deformatores existimare debemus. Non is valetudinem impedit, qui morbum indicat. Non spernit ecclesiam, qui ecclesiæ Christum anteponit. Ecclesia parens nostra est. Christus autem ait: *Qui patrem, aut matrem, quàm me chariores habet, is me dignus non est.* Non matrem contemnit, qui seruitutem matris deplorat, eamq; e latronum potestate vindicat. Esai. 1. Hierem. 9. Matth. 10.

At nos altare altari contrarium ereximus, seu potius, vt inquis, *& altaria & vniuersa euertimus.* Atq; ita nouam ecclesiam, nouum Euangelium,

Mat.15. nouam religionem fundauimus atque conſtituimus. Nos verò, Hardinge, nihil euertimus, quod non Deus euerti diſertè iuſſerit. Chriſtus ait: *Omnis plantatio, quam non cæleſtis meus pater plantauerit, radicitus euelletur.* Altare nos habemus, quali Chriſtus, ſuiq; Apoſtoli, & cæteri ſancti patres vſi ſunt, quod a Græcis ἱερὰ τράπεζα, a Latinis, *Menſa Dominica* appellabatur, ea verò non e lapide, ſed e ligno cõſtructa, nec in extremo Choro, ſed in medio populo ſita fuit, quẽadmodum ex antiquitatis monumentis apertiſſimè conſtat. Aliud autem, aut præſtantius vllum Altare, quàm quod Chriſtus atque hi ſanctiſſimi patres habuerunt, nos quidem nequaquam expetimus, nedum eiuſmodi, quod contra Chriſti altare nominatim extructum, atque ædificatum fuit.

Matth.24. Vos autem dixiſtis, *Hîc eſt Chriſtus, & illic eſt Chriſtus.* Atq; ita non modò altare altari aduerſum, & eccleſiæ contrariam eccleſiam conſtruxiſtis, ſed repugnantem Chriſto Chriſtum finxiſtis. Sic de vobis Leo ſcribere

Leo in epiſt. ad Palæſtinos. videtur: *Eccleſiæ nomine armamini, ſed contra eccleſiam dimicatis.* Sic Na-

Nazianzen. in Apologetico. zianzenus habet: *Pugnatis pro Chriſto contra Chriſtum ipſum.*

Aetatem tu quidem meam deſpicere videris, & rerum maximarum, quæ in Theologia docentur, ſcientiam extenuas, quaſi harum cauſarum magnopere intereſſet, vel ætatem meam ad calculos reuocare, vel quantum ego in literis profecerim excutere. Mihi licet illud Origenis vſurpare: *Gratias ago Deo, quod ignorantiam meam non ignoro.* Quibuſcunque autem rebus ego tandem aut deficiar, aut defici quibuſdam videar, id nihil ad obſcurandam Dei veritatem valere debet.

Nihil tamen video, quamobrem mihi quiſquam tantopere vel propter ætatem, vel propter exiguum literarum ſtudium detrahat. Neque enim obſcurum eſt, me quidem, quanquam illo ordine indignum, inauguratum eſſe in Theologia Baccalaureum in Academia Oxonienſi, anno integro, & plus eo, ante Hardingum. Non potui (fateor) omnia & Conciliorum, & patrum Catholicorum, tum Græcorum, tum Latinorum volumina peruoluere ſeptem diebus, quemadmodum Hardingus fecit. Tam multa tamen legeram, vt Hardingum auſum eſſe ſanctiſſimorum patrum nominibus ita turpiter abuti mirarer. Verùm ſcientia nonnunquam elata eſt, mentémque inflatam, & tumidam facit. Faxit Deus, vt ad Dei regnum inſtructi, edoctiq; ſimus, atque omnem noſtram cognitionem ad fidei obſequium conformemus.

Anno Dom. 1551. anno Ed. uardi 6. quinto.

Quòd autem tibi me charum eſſe, proptérque veterem illam, quæ mihi tecum interceſſit neceſſitudinem, iſto te modo ad me ſcripſiſſe dicis, permagnam ex eo voluptatem capio. Quanquam profectò noſtra vetus priuata amicitia, tam multis non opus habuit publicis teſtibus. Ais te poſteriorem Concilij Chiloniani clauſulam ſequi velle: *Oderis tanquam amaturus.*

In qua amoris odijque tui profeſſione, neſcio quo pacto, tute tibi ipſi contrarius es: niſi forſan & amare te alterum, & odiſſe ſimul eadem ratione poſſe dixeris. Verùm iſtuc ego in optimam partem accipio, in quam ſcriptum a te eſſe mihi perſuaſi.

Quod autem attinet ad amicum tuum & beneuolum conſilium, ne lon-

gè

gè abeam, alteram tibi eiusdem Chilonis sententiolam referam: *Obsequendum est amico vsq; ad aras.* Alexandrinus populus Timotheo dixit, *Etsi non communicamus tecum, tamen amamus te.* Liberatus. cap. 16.

Acturum te in hac causa sine felle atque orationis acerbitate polliceris: quandoquidem vt ais, *Probra, maledicta, scommata, dicteria, cauilla tuam scenam minimè decent.* Et hæc quidem ratio, cum in se maximè laudabilis est, tum ijs in primis conuenit, qui in sacris ac diuinis rebus versantur. Christus ait: *Discite ex me, quia mitis sum & humilis corde.* Matth. 11.

At cuius tum hæ voces sunt Hardinge? a quo spiritu profectæ? in qua scena pronunciatæ fuerunt? Hæ, inquam, voces, quibus ita multùm ac sæpe te oblectasse, sensúsque tuos exhilarasse, atque recreasse videris: *Golias, Therſites, Temerarij, Arrogantes, Improbi, Indocti, Ignari, Peruicaces, Luciani, Sanniones, Fallaces aleatores, Audaces, Procaces, Insolentes, Ostentatores, Glorioſi, Sectarij, Schismatici, Hæretici, Sacramentarij, Noui magistri, Nouarum rerum cupidi, Falsarij, Calumniatores ecclesiæ, Ministri Satanæ, Sessores in Cathedra pestilentiæ, Monstra, Ethnici, Publicani, Turcæ, Perfidi, Antichristi, Præcursores Antichristi?* Vocabula quibus Hardingus passim in suo libro vtitur.

Hæ voces, Hardinge, tuæ sunt, non modò quia a te profectæ sunt, sed etiam quia ad te ipsum maximè, vnicéque spectant. Hisce similibusq; alijs tanquam stellis vniuersum tuum librum penitus illuminasti, quò magis niteſceret, suóque mirifico splendore lectorum oculos perstringeret. His tua referta est scena: Eam aliquis veterem forsan comœdiam putaret. Sic tu promissa soles seruare. Si hæc ab amore & pietate quadam fluxit oratio, quale verò expectemus tuum dicendi genus, quando semel odisse cœperis? Scorpionem pedibus leuiter & amicè amplecti, caudæ verò ictu venenato, quem est amplexus, interficere scribunt. Sic te nimirum perturbationum tempestates, turbinésque tuarum iactare ac impellere, & procul a portu abripere, atque abstrahere pateris. Plus hominem grauitate sua subnixum rationes, quàm conuicia decuissent. Hæc verò dicendi ratio adolescentiori alicui e vestris Iannizarijs magis cõueniſſet, qui, quemadmodum eorum necessarij affirmant, nondum didicerunt, vt aliter loquerentur. Hæ autem voces atque istæ scenæ nos ab Euangelij Christo deterrere minimè debent. Nobis non vt a te bene audiamus, sed vt verum dicamus est necessarium.

Sumpta illa e Solomone monitio tua, *(Via est, quæ homini recta videtur, sed finis eius ducit ad exitium)* vtrisque communis est, nec te minùs, aut etiam aliquanto magis, quàm me attingit. Semel antè confessione tua deceptus est. Qui verò repentinam atque inopinatam tuam sententiæ mutationem, eiusq; causas æquè perpenderunt, ij te etiam nunc in fraude non minore, vel maiore multò etiam versari iudicarunt.

Attende obsecro, Hardinge, & quis pridem extiteris, & quis esse nunc videri vis: quam tunc viam triueris, & quibus nunc vestigijs insistas. Tam ista pugnant, quàm lux, & tenebræ, quàm vita & mors, quàm cœlum & infernum. Tam magnam mutationem subitò sine vlla deliberatione fieri non oportuit.

Verumenimuerò si quidem penitus es mutatus (vt inquis) siq; nunc ve-

riſſimo quodam & zeli diuini, & charitatis mutuæ ac fraternæ ſenſu totus perfunderis, ne te pudeat ingenuè nobis confiteri, quid tandem tibi Dominus præſtiterit. Intelligat lector tuus, eum te olim hominem fuiſſe, de quo Solomon loqueretur: te quondam in viam ingreſſum eſſe, quæ recta videretur, & tamen eius exitus ad interitum perduceret: te quondam animum atque ſtudium tuum in eam ſolummodo curam intendiſſe, vt Dei Eccleſiam fœdares: te tot annis docuiſſe publicè, quæ non ſentires: te aliquando volentem ac ſcientem, déq; induſtria, & malitia hóminibus Chriſtianis impoſuiſſe: te quondam Sataniæ miniſtrum, Turcam, Ethnicum, Infidelem, Antichriſti præcurſorem extitiſſe: deniq; te ex hac luctuoſiſſima conditione ereptum eſſe, non quidem vel ſcripturis; vel antiquis patribus legendis, atq; euoluendis, ſed orbis duntaxat in rep. conuerſione, principíſq; mutatione.

Sic te agere, Hardinge, oportebit, ſi ingenuè agere volueris. Sic tuis, perſuadebis, nunc te non, vt antè, ſimulare, ſed vero pietatis ſtudio flagrare, puráq; conſcientia commoueri. Sanè verò aut nunc falleris, quemadmodum nos affirmamus, aut ſaltem non ita pridem falſus es, vt ipſe confiteris. Auguſtinus autem ait: *Hoc eſt erroris proprium, vt quod cuiq; diſplicet, id alijs quoq; oportere exiſtimet diſplicere.*

Auguſt. De Gene. contra Maniche.

Hæc nimirum eſt Adæ poſterorum calamitas, vt eorum mentes ad peſſima quæq; ferantur, & prauis erroribus imbuantur. Hinc pſeudoprophetæ anſam aliquando arripiunt, vt *bonum dicant eſſe malum, & malum viciſſim bonum: Lucem eſſe tenebras, & tenebras contrà lucem.* Nonnunquam etiam populus proiecta quadam pertinacia & procacitate fretus ſanam doctrinam nullo modo ferre poteſt, ſed fabulis aures ſuas dedit.

Quare Solomonis optimum eſt, & ſapientiſſimum conſilium. Eáque de cauſa non eas nos vias perſequimur, & conſectamur, quæ noſtris oculis potiſſimùm placeant, ſed Deum cum Propheta Dauide oramus, *Offende nobis Domine viam in qua ambulemus.* Eum quærimus, qui dicit: *Ego ſum via, veritas, & vita. Ego ſum lux mundi: qui me ſequitur non ambulat in tenebris, ſed vitæ lumen habet.* Gratias autem agimus Deo noſtro, qui ſuam nobis ex alto Orientem oſtendit, pedéſq; noſtros in viam pacis direxit, eandem nempe, quam & Chriſtus commonſtrauit, & ſancti Apoſtoli, ac veteres orthodoxiq; patres tritam nobis reliquerunt.

Pſal. 142. Ioan. 14. Ioan. 8.

Deinde me ad humilitatem, meámq; ſcientiam abnegandam hortaris: quam quidem ſuaſionem tuam a ſubmiſſo ac humili ſpiritu profectam eſſe confido. Ego verò & facilè poſſum & tutò negare, quod nunquam aſſerui. Non me cum Hieronymo pudebit dicere: *Dicam illud Socraticum, Hoc tantùm ſcio, quod nihil ſcio.* In iſtis cauſis cum laudes non capto, tum nullius reprehenſionem pertimeſco. Quod mihi deeſt, alij explere poſſunt. Quanquam nihil eſſe ſentio, quò minùs veritas cum humilitate conſtare poſſit.

Hieronym. in præfa. in Abdiam.

Quod ais, quicquid facultatis ac ſcientiæ nactus ſum, id me in Eccleſiæ duntaxat contumeliam atque conuicium ſemper contuliſſe, non magni artificij eſt, Hardinge, maledicere. Spero autem Deum ipſum, qui iuſtiſſimè iudicat, aliter iudicare. Si quod in me, non talentum, ſed talenti vel minima particula ſit, Deum obteſtor, ſempérq; obteſtatus ſum, vt quicquid

quid tandem sit, ad ecclesiæ suæ gloriam ac consolationem referatur.

Tu tamen, Hardinge, minimè debes vel teipsum adeo efferre, vel alios ita contemnere atque abijcere, quasi præter te, tuósque collegas nemo quicquam sciret. Cum Iudæi despectis alijs, se solos veram esse ac germanam Abrahæ prolem stirpémque iactarent, B. Paulus humili quodam gloriationis genere vsus, illis se hac in parte æquare non dubitauit. Ad hunc enim modum scribit: *Hebræi sunt, sum & ego: Israëlitæ sunt, sum & ego: semen Abrahæ sunt, sum & ego.* Præterea ait: *Quod facio, etiam faciam, vt in eodem, quo gloriantur, reperiantur quales & nos.* 2. Cor. 11.

Hanc contentionem nec vrgebo, nec persequar amplius. Inanis huiusmodi concertatio videatur. Hæc vtriq; nostrum, Hardinge, communis est sententia: *Gratia Dei sumus, quod sumus.* O vtinam ne sit in nobis inanis illius gratia. 1. Cor. 15.

Ego quidem & tuo rogatu, & sine rogatu tuo vniuersam meam cognitionem volens ac penitus abnego: episcoparum autem etiam meum, si is te forsan offenderit, abnego: dignitatem meã abnego: nomen meum abnego: meipsum deniq; abnego: fidẽ modò Christianã, Deiq; veritatem abnegare non possum. Confido autem vel cum hac fide, vel pro hac fide me vitam profusurum. Diuino spiritui resistere, & repugnare non est virium mearum. Non ego possum omnium veterum catholicorumq; patrum consensum, errorum cumulum, & catenam hæresium appellare. Etsi tu Hardinge, ista omnia vno momento, & subitò abnegare potuisti, alijs tamen, qui non perinde facilè possunt, ignosce.

Quod attinet ad D. Fisherum, nec ego illum, nec quenquam omnino sum cauillatus. Argumenta modò nonnulla, quibus illi vtuntur, proposui, atque eorum infirmam rationem notaui. Quæ si & inualida, & multis nominibus vitiosa fuerunt, non ea fuit culpa nostra. Nos ea haud inuenimus. D Fisherus hac ratione vtitur: *Purgatorium esse certi sumus: Ergo, Papæ indulgentiæ legitimæ, & necessariæ sunt.* Cogar in tuo, Hardinge, peruoluendo volumine permultas huiusmodi argumentationum ineptias ac futilitates retexere. Tamen certè non cauillabor. Vobiscum autem fœliciter actum est, quibus nos & *Euangelicos, & nouos magistros, & Patriarchas*, & nescio quid, appellare licet, denique quicquid libitum fuerit, scribere integrum est, nec interim cauillatione vlla vti. Polid. de Inuentorum, lib. 8. cap. 1.

In exitu Præfationis tuæ, quæ librum ipsum præcurrit, fingis omnes tibi lætissima gratulatione acclamare, *Sanctus, Sanctus*, & publicè supplicare, *Ozanna*. Itaque vniuersis deditionem atque subscriptionem suades. Verùm ista nimis præpropera atque intempestiua videatur hortatio. Priùs enim & cui nos oporteret subscribere docere, & testimonia atq; rationes tuas, quibus nos vel inuitos cogere posses, vt manus daremus, in medium proferre debuisti. Antiquus autẽ ille pater Tertullianus de Valentinianis hæreticis sic habet: *Habent artificium, quo priùs persuadent, quàm doceant. Veritas autem docendo suadet, non suadendo docet.* Tertul. aduersus Valent. li. 1.

Agesilaus Lacedæmoniorum princeps, quò milites suos animosiores, atque ad conserendam cum hostibus manum alacriores redderet, victoriam in palma sua succo quodam inscripsit. Cum autem sacra solennia fa-

ceret, manum ſuam beſtiæ, quam mactabant, cordi occultè impoſuit, eiq; Victoriæ nomen impreſſit, deinde illud ducibus ac militibus ſuis, quaſi diuinitùs contigiſſet, oſtendit atque propoſuit. Milites tantæ fraudis ignari, nec omnino contrà ſuſpicantes, quin ea res diuino quodam miraculo accidiſſet, animo ad prælium erecto eſſe cœperunt, minimè dubitantes, quin dij ſui, qui victoriam ſcripſiſſent, Victoriam etiam re præſtarent.

Eadem aſtutia, atque eodem conſilio Lectorem, Hardinge, tuum circunuenire velle videris, vt quod viribus efficere parum poſſes, dolo atque inſidijs perficeres, quantoque es rationibus inferior, tantò verbis eſſes ſuperior: quò te imperita multitudo victoriam verè conſequutum eſſe iudicaret, quòd calamo Victoriam inſcriberes.

Tu verò Pythagoram nondum authoritate & fide exæquaſti. Non tuis auditoribus ſatis eſt reſpondere αὐτὸς ἔφη, *Hardingus dixit.* Non quiuis ita verè eſſe crediderit, quia tu vel ſcripſeris, vel impreſſeris, vel ita quidem eſſe verbo dixeris. Ego autem cum Hieronymo profitebor, *Cupio diſcere, & diſcipulum me profiteor, dummodo doceant.* Primùm nobis permittere debuiſti, vt librum tuum integrum perlegeremus: deinde poſtquam teſtimonia ementita, falſas interpretationes, nouos tuos, & minutos doctores, deprauationes, fictiones, ſomnia, fabulas, illum denique ingentem falſitatum tuarum cumulum diligenter attendiſſemus, tum nos, quantum velles, ad ſubſcribendum euocaſſes.

Iam verò, Hardinge, non iſta ſatis magna vis eſt, quæ mundum vniuerſum frangat atque domet. Te tam exilibus armis inſtructum eſſe nemo putaſſet. Non iam id ſatis erit, vt nobis iracundè conuicium facias, & nouos nos magiſtros, atque hæreticos in omni ſermone appelles. Iſta iam olim forſan valuiſſent, priuſquam deprehenſus eſſes. Alia nunc comparanda ſunt tibi, & meliora argumenta, præſertim contra Deum dimicanti.

Ego profectò, etſi eram iamdudum penitus perſuaſus, tamen tuis hiſce ſcriptis aliquantò ſum nunc magis etiam confirmatus. Etenim de inopia ſcripturarum, Conciliorum, Doctorum, & eccleſiæ primitiuæ exemplorum tua, ex defenſionis tuæ tenuitate verè & certò ſtatuere atque iudicare poſſe videor.

Bonam autem ſpem habeo fore, vt aliqui ex ijs, qui nunc tecum verſantur, dummodo non (quod ſpero) improba quadam malitiæ peruerſitate abripiantur, ſed Dei timore & religioſo quodam faciendi, quod maximè ſua interſit, ſtudio teneantur, quamuis non planè forſan, quid potiſſimum eligere debeant, intelligant: poſtquam aliqua ex parte reſciuerint, quemadmodum tu te in harum cauſarum tractatione geſſeris, Diuino munere ſe ad meliorem mentem referant, & præmeditari ſecum incipiant, quodnam iter ingrediantur, atque tuam ſuſpectam fidem habere velint. B. Auguſtinus ſcribit: *Iuris forenſis eſt, vt qui in precibus mentitus ſit, illi ne proſit, quod impetrauit.*

Auguſt. in Ioa. tract. 7.

Fides, Hardinge, atque exiſtimatio, ſi veritate vacet, nulla eſt. Opus tuum nimis ruinoſum eſt, fundamento caret, conſiſtere non poteſt. Chryſoſtomus te docebit, *Errorem ſua ſponte diffluere, & quamuis nullam adhi-*

Chryſoſto. de laudibus Pauli hom. 5.

beas

beas machinam, tamen corruere. Reminiſcere gradũ, in quo aliquando conſtiteris: Reminiſcere vnde excideris: Reminiſcere cauſas prolapſionis tuæ. Non eſt inhoneſtum, aut turpe teipſum extollere, atque erigere. Deus te reſuſcitare ac reſtituere poteſt. Sapiens ait: *Confuſio quædam eſt, quæ gratiam atque gloriam conciliat.* Deus te maximis donis prolixè cumulauit: ea tu ad propagandam & illuſtrandam, Chriſti fidem confer. Sapientis eſt non modò vincere, ſed aliquando etiam cedere. Eidem ipſe conſilio monitoq; pare, quod alijs dediſti. Tuæ doctrinæ, tuæ dignitati, tibijpſi nuncium remitte: gloriam Deo tribue. Eccleſi. 4. Ioan. 9.

FINIS.

ARTICVLORVM, QVI IN HOC libro tractantur, index.

1 NOn constat, aliquam in orbe vniuerso per annos a Christo sexcentos priuatam fuisse Missam. pag. 1.

2 Vel communionem altera duntaxat specie fuisse administratam. pag. 117

3 Vel preces publicas lingua populo incognita fuisse recitatas. pag. 187.

4 Vel Romanum pontificem vniuersalem episcopum, aut ecclesiæ vniuersalis caput fuisse appellatum. pag. 273.

5 Vel edoctum fuisse populũ, vt Christi corpus realiter, substantialiter, corporaliter, carnaliter, aut naturaliter in sacramento inesse crederet. pag. 383.

6 Vel Christi corpus in locis infinitis simul esse. pag. 419.

7 Vel sacerdoti in more positum fuisse, vt sacramentum supra caput sustolleret. pag. 446.

8 Vel plebem prouolutam diuino sacramentum honore affecisse. pa. 453.

9 Vel fuisse sacramentum in Conopeo suspensum. pag. 491.

10 Vel in sacramento post verba consecrationis accidẽtia sola, formasq; a panis, & vini substantia secretas remanere. pag. 501.

11 Vel sacerdotem distribuisse sacramentum in tres partes, ipsumq; vnum omnes accepisse. pag. 522.

12 Vel qui sacramentum figuram, pignus, symbolum, seu memoriam corporis Christi appellasset, eum pro hæretico fuisse damnatum. pag. 528.

13 Vel licuisse Missas 30. 20. 15. 10. aut 5. in vno templo celebrare eodem die. pag. 564.

14 Vel constitutas fuisse in templis Imagines, vt a populo adorarentur. pag. 585.

15 Vel hominibus plebeijs interdictum fuisse scripturarum vernacula lectione. pag. 610.

16 Vel sacerdoti licuisse, vt verba consecrandi tacitè & silentio sibi recitaret. pag. 639.

17 Vel sacerdoti Christi Deo patri in sacrificium offerendi potestatem habuisse. pag. 651.

18 Vel sacerdoti legitimum fuisse, vt sacramentum pro alijs sumeret, quẽadmodum illi faciunt. pag. 682.

19 Vel tum sacerdotem potuisse mortis Christi vim cuiquam in Missa applicare. pag. 688.

20 Vel doctrinæ genus sanum fuisse habitum, Missam ex opere operato peccatorum nostrorũ partem aliquam tollere posse. pag. 691.

21 Vel Christianum quenquam hominem sacramentũ Dominum, Deumq; suum appellasse. pag. 701.

22 Vel informatum fuisse populum, vt Corpus Christi tantisper in sacramẽto remanere crederet, dum panis accidentia integra permanerent. pag. 717.

23 Vel murem, aliúmue vermiculum posse Christi corpus comedere: sic enim illorum aliqui defenderunt. pag. 725.

24 Vel quando Christus dixit, Hoc est corpus meum, pronomen Hoc non panem, sed Indiuiduum vagum demonstrare, vt aliqui eorum affirmant. pag. 731.

25 Vel accidentia, seu formas, seu species panis & vini esse corporis & sanguinis Christi sacramenta: nec ipsum potiùs panẽ & vinũ. pa. 735.

26 Vel sacramẽtum esse signũ corporis Christi in eo latentis. pag. 740.

27 Vel ignorãtiã esse veræ pietatis atq; obedientiæ parentẽ ac causã. p. 744.

DE PRIVATA MISSA.

ARTICVLVS PRIMVS.

Episcopus Sarisburiensis.

SI quisquã eruditus aduersarius, siue vniuersi simul aduersarij nostri vllam luculentam aut ex antiquo quoquã & Catholico patre, aut ex vetusto aliquo Cõcilio, aut e sacrosanctis Dei Scripturis sententiam, vllúmve ecclesiæ Primitiuæ exemplum in medium proferre possint, vnde liquidò, claréque constet, vllam in toto orbe per sexcentos integros a Christo annos Missam priuatam extitisse, ego me manus daturum, atque in contrariam sententiam iturum spondeo.

Hardingus. 1. Sectio.

*OMNIS Missa, siue oblationem, siue communionem spectes, publica est, nulla priuata. Neque enim quisquam horrendum illud sacrificium pro se vno seperatim, sed pro vniuersa Christi ecclesia communiter offert. Ipsa enim sacramenti communicatio publicum epulum est a Christo per sacerdotis in eodem ministerium omnibus fidelibus * præparatum: a qua participanda nullus arcetur, qui debita sui examinatione prius adhibita se paratum fecerit, illamq; depoposcerit. Quare cum ex ipsa primæ institutionis ratione, atque ex ministrorum * voluntate communis sit, non priuata sed communis haberi debet.*

* Falsum: nulla est enim huiusmodi præparatio.

* Falsum: nulla enim in ministro eiusmodi voluntas apparet.

Quòd autem alij cum sacerdote communicare vulgò & passim recusant, id ipsorum culpæ atque negligentiæ, quos nulla suæ salutis cura ac solicitudo tangit, tribuendum est. De quo pij ac diligentes fidelium hominum rectores & gubernatores ab ipso vsque primitiuæ Ecclesiæ tempore grauiter perpetuò sunt conquesti.

Episcopus Sarisburiensis.

SPEM verò Hardingus exiguam ostendit, apertè se atq; simpliciter esse in suscepta causarum tractatione acturũ, quando ipsum a captione cauillationeq; principium ducit. Re enim nota atq; ab omnibus perspecta, ineptum profectò videri possit de verbo litigare. Omnis Missa

(inquit) publica est, nulla priuata. Si id quidem ita sit, nostram ille sententiam penitus ac cumulatè concluſit. Si enim nulla omnino sit priuata Missa, tum in ecclesia primitiua nullam eiusmodi fuisse intelligimus: quod a me primò positum fuit. Hardingo autem, id quod ex argumentationũ, quibus vtitur, ratione ac modo colligi potest, non dum planè cõstitit, quid vel Priuati, vel Missæ vocabulo significetur. Etenim in 22. Articulo, in quo de panis ac vini accidentibus verba facit, quò crassissima illa, quæ Transsubstãtiationem consequuntur, absurda subterfugiat ac deuitet: *Hæc* (inquit) *nunquam fuerunt publicè tradita, sed priuatim in scholis disputata, atq; a doctis hominibus scriptis priuatis mandata.* Ibi priuatum illud appellat, quod audientibus quingentis, aut pluribus coràm differitur, & scriptis proditur, vt ab omnibus cognosci possit: hîc autem quod sacerdos atque puer in angulo soli perficiunt, id commune vocat, atque ita vocabulis quam ipse vult imponit significationem, vt aliquando publicum sit priuatum, aliquando contrà priuatum fiat publicum.

Hardingus publicũ facit priuatum, & priuatum publicum.

Missam autem interdum sacrificium esse contendit, interdum communionem, interdum verò preces: atque omnino incertus videtur qua terra pedem ponat.

Hæc ipsius prima ratio est: Sacrificium sacerdotis commune est, ac proinde Missa quoque communis est. Hîc quæri possit, quisnam huius faciendi sacrificij potestatem sacerdoti dederit? sine potestate enim quî facere possit? At verò si commune sit eius sacrificiũ, cur illi priuatas hasce appellationes tribuit? Hoc pro viuentibus est: hoc pro defunctis: hoc pro amico: hoc pro se ipso. Altera ratio hæc est: epulum est, & propterea publicum: sic vnius erroris medicinam ex alio petit. Si enim conuiuium sit, quomodo ab vno solo capitur? si ab vno solo sumatur, quomodo conuiuium videri potest? Sed omnibus, inquit, paratur: equidem pertenuis est epularum apparatus, qui tot hominibus sufficiat. Ipse sacerdos hoc falsum esse nouit: sibi, non alijs parat: sibi, non ecclesiæ loquitur: ipse solus vescitur, non fratribus communicat: quamobrem vel istud vnum nos sanè cogit, vt Missam non publicam, sed priuatam esse fateamur.

Hæ rationes fusiùs pòst diluuntur.

Tertia illa ratio de Ministri voluntate admodum dubia est: neque enim tantum valet sacerdotis voluntas, vt vel rerum naturas mutet, vel rem priuatam faciat esse publicam: neque de sacerdotis voluntate, cuiquam certò constare potest. Nam quid si necromantiam, aut magiam exercere voluerit, quibus artibus Papam Hildebrandum deditum fuisse scribunt? Aut quid si quenquam voluerit veneno occidere, quemadmodum Henricus imperator sumpto veneno in pane Eucharistico, Victor Papa in calice interierunt? Aut quid si ficta miracula edendi voluntatem susceperit, qualia Lyranus multa esse a sacerdote facta in templo ait, vt populo imponat? Quapropter si sacerdotis voluntas, vel ex verbis, vel ex factis, vel ex gestu, vel ex apparatu, vel ex panis & vini magnitudine, vel ex tota agendi ratione atque consuetudine intelligi queat, facilè perspici potest, illum non publicum

Hermannus Contractus.

Nicolaus Lyra in 14. cap. Daniel.

cum, ſed priuatum epulum inſtruere.

Hæc infirma ſunt fundamẽta, quibus nitaris. Ex his Hardingus multò quidem meliùs contrarium euincere atque concludere potuiſſet. Si enim publicum ſit totius eccleſiæ ſacrificium, ab vniuerſa eccleſia fieri debet, ſicuti Ambroſius ait: *Vt multorum oblatio ſimul celebretur.* Ambroſ. 1. Cor. 11.

Si commune ſit totius eccleſiæ conuiuium, a tota eccleſia communiter agendum eſt. Atque hoc eſt, quod Hieronymus ait: *Dominica cœna omnibus debet eſſe communis:* idque non ob futiles iſtas ratiunculas, quas Hardingus, ſuique collegæ excogitarunt. Hieronymus hanc rationem adhibet: *Quia Dominus omnibus diſcipulis, qui aderant æqualiter tradidit ſacramenta.* Hæc perſpicua verba ſunt, *Æqualiter*, & *Omnibus diſcipulis:* atq; iccirco Hieronymus Dominicam cœnam ad huius exempli normam eſſe communem debere docet. Hieron. 1. Cor. 11.

Hardingus. 2. Sectio.

*QVapropter hoc reſpectu nullam agnoſcimus priuatam Miſſam, ſed iſtud vocabulum Lutheri ſcholæ relinquimus, * in qua primùm inuentum, atque ab ipſo Satana ita appellatum eſt: qui alumnum ſuum Lutherum a ſacroſancti illius ſacrificij amore ac veneratione abducere conatus, cum eo contra illud diſſeruit in nocturno viſo, quemadmodum ipſe teſtatur in libello, quem de Miſſa angulari & vnctione ſacerdotali inſcripſit.* * Falsum.

Epiſcopus Sarisburienſis.

HÆc fabula in pium illum virum D. Lutherum conficta, opprobrij atque calumniæ plena eſt, a Pigghio, Hoſio, Staphylo apoſtata, alijſque eiuſdem notæ hominibus per malitiam & veritatis odium diſſeminata, atque iccirco indigna cui reſpondeatur. Lutherus oſtendit quantas, quamque tetras tentationum inſidias homini Diabolus ſtruat, ſumpta occaſione aliquando ex honeſtis factis, aliquando ex contrarijs, interdum ex veritate, interdum ex falſitate. Exemplo etiam narrat, Diabolum quodam tempore ipſum adortum atque aggreſſum eſſe, non aſpectabili aliqua forma, ſed interna quadam & graui conſcientiæ tentatione, & ſic quodammodo cum ipſo egiſſe: *Hiſce tot annis Miſſam celebraſti, panem & vinum inſtar Dei adorandum oſtentaſti: nunc tamen noſti creaturam, non Deum fuiſſe: hinc conſequuta eſt idololatria, & tu in cauſa fuiſti.* Hæc omnia ex propriæ conſcientiæ teſtimonio atque luce vera eſſe perſpexit, peccatum non diſſimulauit, ſeque Deo dedidit ac permiſit. Diabolus quidem hoc eò fecit, vt illum in ſalutis deſperationem detruderet: at Deus ſingulari quadam benignitate commotus illum liberauit. Atque hoc totum eſt, quod Lutherus ſibi in eo loco velit, ſcilicet neminem ex ſe tantis eſſe viribus, vt his conatibus & tentationibus Satanæ poſſit obſiſtere, niſi ſola Dei virtute atque miſericordia ſubnixus. Hæc nimirum illa eſt

(benigne Lector) *Satanæ schola*: hæc ea est admirabilis tragœdia, in qua tantas Hardingus vociferationes & clamores excitat. Si quidem ei tam indignum atque nefarium facinus videatur hominem quenquam pium a Diabolo vexari, ipsum etiam fortassis Christum reprehendet, quem Diabolus in montem abduxit: aut Paulum culpabit, quem Satanæ angelus colaphis cædebat: aut etiam ingentem Bullatorum suorum & Portiforiensium Diuorum multitudinem damnabit, quorum Legendæ crebris dæmonum visionibus, aliisque istiusmodi puerilibus fabulis refertæ sunt. Cæterùm Lutheri disciplina, quam ipse in sua schola de hac re tradidit, Christi ipsius euangelium est, ac proinde vires colligit, & in hominum intimos sensus influit, neque potest ab hostium mendacijs ac calumnijs extingui atque extirpari.

Matth. 4. 2. Cor. 12.

Hardingus. 3. Sectio.

NEque tamen negamus, quin antiquorum quorundam Conciliorum Patres, & pòst etiam D. Thomas, ac alij quidam scholastici Doctores eam aliquando priuatam Missam appellarint, non iuxta Lutheri & illius discipulorum sensum, sed tantùm quatenus publicæ solenniq; contraria est, respectu loci, & temporis, & hominum frequentiæ, & ceremoniarum, & aliarum circunstantiarum. Quarum rerum, vtpote accidentalium, varietas ac mutatio, substantiam seu essentialem Missæ naturam nullo modo mutare potest. Iuellus autem nouæ Lutheri & Sacramentariorum disciplinæ acris propugnator, eam vocat, quemadmodum & illi faciunt, priuatam Missam, in qua sacerdos nullum habens communicationis participem sacramentum solus percipit.

2. Concil. Vasi cap. 4. Concil. Turonen. Decret. lib. 1 tit. 41. C. 2. de consecrat. dist. 1. ex Augustin. quod quidam Gre gorio tribuit. Grego. ex Re gist. lib. 2. a Casterũ cap. 9. b. 3. Parte Sum ma. q. 83.

Episcopus Sarisburiensis.

HArdingus correctione quadam Rhetorica vsus, & rem paulò attentiùs expendens reminiscendo se recognoscere dicit de Missis priuatis factam esse mentionem *in quibusdam priscis* (vt ait) *Concilijs ac Doctoribus scholasticis*. Nempe Stephanum Gardinerum nominasse potuit, & Albertum Pigghium, qui Missæ priuatæ defensionem edidit, quique nonnullos in ea abusus atque errores agnoscit: neque tamen propterea (opinor) alterutrum Satanæ fuisse discipulum fatebitur.

Albertus Pighius in locis comm. de Priuata Missa.

Hic Hardingus vocabula aucupatur, & inquit, *Missa dicitur priuata loci, temporis, auditorum atque aliarum circunstantiarum respectu.* Et istiusmodi plerunque sanè sunt illorum priuatæ Missæ, in deuijs angulis habitæ, seorsum, nullo præsente, nisi vnico tantùm pusione ad respondendum adhibito, adeo quidem priuatæ vt hinc populus Dei omni consolatione priuetur atq; spolietur. Isto autem modo videtur Thomas priuatam missam interpretari: sic enim ait, *In Missis priuatis sufficit, si vnus sit præsens, scilicet Minister qui populi totius personam gerit.*

Par. 3. q. 83. art. 5.

Quod ad authoritates attinet in margine descriptas, Doctores illi schola-

ſcholaſtici ætate vixerunt omnes recentiore. Auguſtini locus commentitius eſt, non Auguſtini. Locus Gregorij nihil prorſus pertinet ad cauſam, neque nomen adeo priuatæ Miſſæ habet. Concilia etiam, quorum tanta eſſe vetuſtas dicitur, omnia ſeptingentis ad minimum poſt Chriſtum natum annis habita fuerunt, ac proinde finium noſtrorum cancellos excedunt.

Verum vt de vocabulis conſentiamus, neque ab ipſo Miſſæ nomine abhorreamus, quanquam perrarò & fere nunquam in antiquis & orthodoxis authoribus reperiatur: eam nos communem ſeu publicam Miſſam dicimus, in qua ſacerdos atque populus ſacram communionem ſimul percipiunt: quam conſuetudinem & Apoſtoli, & ſancti primitiuæ eccleſiæ Patres antiquitus tenuerunt. Cum verò ſacerdos ſacramentum ſolus ſumit, neque alijs diſtribuit, hanc nos priuatam Miſſam vocamus, etiam præſente atque ſpectante toto populo. Poteſt enim aliquid eſſe priuatum, quod & a publico Miniſtro, & pro populo, & in medio populo geratur. Atque hoc modo Thomas Aquinas iſta vocabula Priuatũ & Commune accipere videtur. *Primùm* (inquit) *populus ad communicandum præparatur, per communem populi precationem quæ eſt oratio Dominica: & per priuatas preces, quas ſacerdos ſpecialiter pro populo offert.* Hic precatio priuata dicitur, licet a ſacerdote populi nomine, atque in medio etiam populo nuncupetur.

Publica Miſſa.

Priuata Miſſa.

3. Par. q. 183. arti. 4. In explanatione Miſſæ Romanæ.

Hardingus. 4. Sectio.

IN hanc priuatam, quam vocat, Miſſam grauiter & acerbè inuehitur in concione ſua typis excuſa, quam ad crucem Paulinam habuit altera Dominica ante Paſcha, anno Domini 1560. vt ipſe inſcripſit, tritum illud conſuetudine nomen Dominicæ Paſſionis deuitans, ne fortè (vt videtur) ſi vocabula vſurparet, quibus eccleſia Catholica vtitur, Catholicum aliquid probare videretur. In hanc concionem congeſſit, & in vnum quaſi cumulum coaceruauit, quicquid contra eam à quoquam ſcriptum reperire potuit, in illorum hominum libris a quibus oppugnata iamdudum fuit.

Epiſcopus Sarisburienſis.

ATtende verò (Lector humaniſſime) quàm tenues Hardingus occaſiones arripiat, contrà ac promiſit, vt ſuo maledicendi ſtudio immoderato ſatisfaciat. Quid autem? An pro hæreticis eos omnes habet, qui ſtatos dies alijs nominibus appellent, atque ſunt in ſuo Portiforio deſignati? Sic ſanè Græcos atque alios omnes (Romanam tantùm eccleſiam excipio) qui vbique ſunt Chriſtianos, facilè damnabit: quos Dominicæ Paſſionis nomen in Calendario ſuo, vel quotidiano ſermone nunquam vſurpaſſe iudico. Sic eos inſuper vniuerſos, qui ſacrum illum anniuerſarium Veneris diem *Paraſceuen* nuncupant: quinetiam Italos qui a Portiforio diſcrepantes primam Quadrageſimę ſeptimanam *Carneuale* nominant nefandi

sceleris reos aget. Ipsum reuera Portiforium eum diem non modò Dominicam Passionis, sed etiam Dominicam *Iudica* appellat, atque hoc nomen non minùs catholicum esse, quàm alterũ statuit. Nos verò (Dei nomen summis laudibus efferatur) nequaquam pudet Passionis Christi, vtpote qui nihil in quo gloriemur, nisi crucem & mortem Christi habeamus: vestra autem figmenta repudiamus, non quia catholica sunt, vt tu somnias, sed quia vestra sunt, a vobis recèns excogitata, quorum quidem plurima cum verbo Dei apertè pugnant, neq; dici possunt Catholica. Inuectiuam autem concionem ego nullam habui: neque enim suggestis nostris ad huiusmodi licentiam abutimur, sed sobriè, longéque aliter, atque Hardingus calamo suo, vtimur. Loquutus sum eo tempore de abusibus, qui in Dominicam cœnam irrepserant, sumpta ex verbis Pauli occasione: *Quod ego a Domino accepi, idem vobis tradidi:* ipséque Paulus Corinthios suo tempore reprehendere videtur, quòd abusibus quibusdam cœnam contaminassent. Nam ne ipsa quidem Dominica cœna eam nacta est prærogatiuam, vt a nemine vnquàm nefariè adhiberi possit, id quod aduersarij adeo nostri verum esse confitentur, qui abusus atque errores in priuatam Missam inuectos esse minimè inficiantur.

Dominica Iudica.

Gal. 6.

1. Cor. 11.

Albertus Pighius de priuata Missa.

Hardingus. 5. Sectio.

*ETsi verbo præ se fert se cum priuata tantùm Missa bellum gerere, tamen qui hanc ipsius concionem legerit & spiritum eius dijudicauerit, facilè perspexerit, eum omnes ingenij vires conferre ad penitus euertendum incruentum & quotidianum ecclesiæ sacrificium quòd * vulgò Missa nuncupatur. Quod quidem, vt ipsi Apostoli apud Clementem auditorem atque socium ipsorum asserunt, cum sit incruentum, incruentorum veteris legis sacrificiorum locum nobis successit, atque ex Christi mandato celebratur & offertur in supplicij, mortisq; suæ memoriam, ac perpetuò a nobis vsurpari debet, quoad ipse venerit. Quicquid autem vel is, vel alij omnes Antichristi præcursores contra illam aut dicant, aut moliantur, id non debet bonorum ac verè Christianorum hominum fidem eneruare atque infringere, præsertim cum illud probari & demonstrari videant, cum ex alijs plurimis sacræ scripturæ locis, tum ex figura Melchisedechi, qui ante latam legem fuit, ex Malachiæ prophetia post legem promulgatam, & postremò atque apertissimè ex Christi* institutione in nouo testamento. Quod ipse Apostolis reliquit, Apostoli ecclesiæ tradiderunt, ecclesia perpetuò ad hodiernum vsque diem vbique terrarum custodiuit atque vsurpauit.*

* Falsum: non enim prisci patres sic illud vulgò nuncuparunt.

* Falsum: Christus enim de sacrificio quoquam nullum verbum habet.

Pro sacrificio cruẽto rationale & incruentum mysticum instituit, quod in mortẽ Domini per Symbola corporis & sanguinis ipsius celebratur. Clemens Constitut. Apostol. lib. 6. cap. 23.

*Doctores autem ecclesiæ vna voce in omnibus seculorum ætatibus, mundiq; partibus ab ipsis vsque Apostolorum temporibus, tum suo ipsorum exemplo, tum literarum monumentis eandem fidem consignarunt. Qui sunt in literarum studijs versati, ob temporis tamen corruptelam de hac re ambigunt, antiquorum scripta sedulò & diligenter euoluant, & facilè intelligent ex locupletissimo ac vetusto Sacerdotũ, & Diaconorũ Achaiæ testimonio * Andream Apostolum, quod ad ipsam Missæ substantiam attinet, Deum eodem planè*

* Falsum: Andreas enim Cõmunionem, nõ Missam celebrauit.

planè cultu quotidie adorasse, quo nunc sacerdotes vtuntur, quando externum ecclesiæ sacrificium celebrant. Perspicient ex Abdiæ monumentis, qui primus Babyloniæ episcopus, atque Apostolorum auditor fuerat, Christum q; Seruatorẽ in carne * viderat, & Diui Andreæ morti ac supplicio intererat, Diuum Matthæum Apostolum paucis antè diebus, quàm morte afficeretur, Missam in Æthiopia celebrasse. Reperient in antiquo generali concilio D. Iacobum liturgiam, seu Missæ formulam scripsisse: Martialem ex septuaginta duorum Christi discipulorum numero, & Burdigalensem in Gallia episcopum, illuc a Petro missum, ad eandem normam Deo seruiisse. Videbunt in Clemente integram * Missæ rationem ac formam, ab ipsis Apostolis editam, & post Domini in cœlos ascensum ab illis celebratam, antequam episcopos ac presbyteros, & septem diaconos ordinarent, iuxta eius institutionem, quam etiam Cyrillus Hierosolymitanus episcopus in Mystagogicis orationibus eodem planè modo explicat. Eandem quoque planissimis verbis descriptam, * Missæ q; dicendæ rationem non admodum dissimilem ei, qua nos hodie vtimur, scriptis a Dionysio proditam inuenient, quem Paulus ad fidem conuertit, de quo facta est in actis Apostolorum mentio, qui q; cum Petro, Paulo, & Ioanne Euãgelista colloquiũ habuit, ac Timotheo familiaris fuit.

Concilium Constantinop. in Trullo cap. 32.

Epist ad Burdigal. lib. Cõstit. Apostol. 8. cap. vlt.

In ecclesiast. Hierarch. cap. 3.

Act. 17.

* Falsum: iste enim Abdias Christũ in carne nunquã vidit: mẽdaciorum Legenda est.

* Falsum: nullum enim apparet priuatæ Missæ vel vestigium.

Hactenus, Christiane lector, quoddam tibi testimoniorum quasi specimen tantùm dedi, nulla verborum recitatione adhibita, ad confirmandam tuam de sacrosancta Missa fidem, ex scripturis, Apostolis, Apostolicis q; hominibus ductorum. * Te autem insuper ad Iustinum martyrem simul ac philosophum, ad Irenæum martyrem atque episcopum Lugdunensem relego, qui cum Apostolorum discipulis vixerunt: ad antiquum illum episcopum, ac martyrem Hippolytum, qui Origenis ætate floruit, qui q; in oratione, quam de consummatione mundi scripsit, quæ Græcè extat, Christum in vltimo iudicio episcopos his verbis alloquentem facit. Venite Pontifices, qui purè mihi sacrificium die noctéq; obtuliſtis, ac pretiosum corpus, ac sanguinem meum immolastis quotidie. Deniq; eos remitto ad duos illos eximios patres, qui instar multorum esse possunt, * Basilium ac Chrysostomum, quorum Missæ adhuc posteris integræ reseruantur.

Lib. 4. contra hæres. cap 32.

In mystagogicis orationibus.

* Falsum: Ipsa enim est communionis forma priuatæ Missæ omnino dissimilis. Fides absque verbis confirmata: Paulus ait, fides ex auditu.

* Falsitatum fasciculus.

*Falsum: ipsam enim communionis rationẽ exponunt.

Verùm ex omni hoc numero Cyrillus Hierosolymitanus nullo modo leuiter prætereundus est, qui * Missam suo tempore Hierosolymis vsurpatam luculenter exponit, eandem quam nunc in Clemente reperimus, illi, quam Basilius atque Chrysostomus describunt consimilem, & quod ad Canonem ipsum, alias q; præcipuas partes attinet, nõ multùm ab ea discrepantem, quam nunc Latinorum ecclesia tenet.

* Falsum: expressam enim communionis formam cõtinet, neque est priuata Missa.

Quod autem ad cæteros ecclesiæ doctores attinet, qui Apostolos illos q; Apostolicos viros consequuti sunt, numero quidem frequentes, doctrina præstantes, vitæ sanctimonia insignes, si quid ex illorum scriptis afferri posset ad hanc rem confirmãdam (scilicet oblationem corporis & sanguinis Christi in Missa esse ecclesiæ sacrificium, noui q; testamenti proprium) conarer ostendere, iustum at q; integrum volumen hic labor postularet. Quapropter cum non sim Iuelli prouocatione inductus ad aliquid de ea peculiariter dicendum, nisi tantum quatenus priuata est, vt ipsi volunt, multi q; multa in huius sacrificij defensionem iamdudum scripserint: nunc hanc rem omnem

silentio præteribo, haud aliter de ea sentiens, atq; Salustius de Carthagine magna illa ciuitate, satius esse nihil dicere, quàm pauca dicere.

Episcopus Sarisburiensis.

Esai.11. 1.Ioan.4. Matth.7. Ioan.10. Matt.23.

DEt Deus vniuerso populo suo sapientiæ ac intelligentiæ spiritum, vt spiritus dijudicare possint, an sint ex Deo, vtque sibi a pseudoprophetis caueant, & principi pastorum auscultent, fugiantque alienorum vocem, atque cæcos illos duces, a quibus toties decepti fuerunt, penitus auersentur.

Præcursores Antichristi.

Hic Hardingus efferuescente bile aliquantò vehementiùs inflammatur, & quos ei libitum est, sacrificij hostes, ac præcursores Antichristi nominat, & denique quid non? eodem profectò spiritu incitatus, quo olim præditi Pharisæi dixerunt: Stephanus in sanctum templum maledicta coniecit: & Christus verba in Deum blasphema loquutus est. Ego verò exæstuantibus hisce verbis parem orationis ardorem non referam, sed in hoc dicendi genere me ab illo vinci facilè patiar.

Act.7. Mat.26.

Ad Constantiam August. epist.78.lib.4.

Quod ad rem ipsam attinet, non ignorat Hardingus Gregorium Antichristi præcursorem illum appellare, non qui Christum plenum perpetuumq; sacrificium semel in cruce pro peccatis fecisse contendat, sed qui ambitione elatus fratribus se suis Luciferi exemplo anteponat, & vniuersalem totius Christi ecclesiæ episcopum se esse venditet. Hic ille nimirum est, quem D. Gregorius Antichristi præcursorē vocat.

Ad Mauritium imper. lib.7. epist.197.

Quòd autem nos ad libidinem arbitriumq; suum inimicos sacrificij appellat, nobiscum sanè miserrimè actum esset, si illo sacrificio careremus? Nouimus Christum esse illum Dei agnum, qui mundi peccata sustulit, neque nomen aut sacrificium sub cœlo vllum esse, per quod seruari possimus, nisi vnicum Iesu Christi nomen, atque sacrificium. Cumq; certò sciamus sacrificium hoc omnibus suis partibus ac numeris absolutum esse, omnia ab hominibus inuenta sacrificia respuimus atque aspernamur.

Ioan.1. Act.4.

Quod vulgò Missa nuncupatur.

Sacrificium (inquit Hardingus) *quod vulgò vocatur Missa.* Quin autem docet a quo ita vocetur? Neque enim Hebræi in sua lingua, neq; Græci in sua, neque Christus, neque Apostoli, neque Tertullianus, neque Cyprianus, neque Origenes, neque Lactantius, neque Hieronymus, neque Augustinus in vllo libro, quem ab illis scriptum esse certò constat, neque adeo sui ipsius Doctores, Clemens, Abdias, Hippolytus, Missæ vocabulo vnquam vsi sunt. Quocirca nouum mihi mirumq; videtur, quod sacrificium tam vsitato vocabulo Missam appellari scribit. Si quidem dixisset a se suisque collegis ita nominatam esse, rectè sanè fecisset.

Hic autem integra Doctorum cohors composito agmine inducitur: Melchisedech: Malachias: Clemens, Apostolorum æqualis: Diaconi Asiæ: Abdias Apostolorū auditor, & Babyloniæ episcopus, qui Christum in carne vidit: D. Andreas: D. Iacobus: Martialis: Dionysius, qui

qui cum Petro, Paulo, & Ioanne colloquutus est: Irenæus: Iustinus martyr: Hippolytus martyr: Basilius: Chrysostomus: Cyrillus Hierosolymitanus, cæteriq; omnes omnium ætatum, mundiq́ue partium doctores. An quisquam est, qui cum tantum in se comparatum & instructum exercitum videret, non perhorresceret? Veruntamen te collige & confirma, lector. Ficta est hæc omnis, ac vmbratilis pugna: speciem tantùm & falsam imaginem, non rem ipsam vides. Hi tanquam personati inducuntur ad oculos delectandos, & muti tandem exeunt. Quod momento iustoq́ue pondere deerat, id Hardingus numero voluit explere: atque hæc illi quasi quædam copiarum ostentatio est ante prælium. Quemadmodum autem fluuius ventis ac imbribus exundans magnam secum spumam multasq́; sordes ipso aluco deuehit: ita Hardingus extra ripas diffluens, & effusus verborum copia, orationis effrænata quadam contentione, multum erroris ac falsitatis secum toto spatio trahit. Sic tamen tibi quoddam testimoniorum (vt inquit) specimen, gustumq́; dedit, Christiane Lector, quò tua de Missa fides confirmatior esset. Miserabilem sanè eam fidem esse necesse est, quæ in rebus tam magnis cum nihil audierit, nudis tamen nominibus stabiliri ac confirmari queat. Miror Hardingum ausum vnquam fuisse, vel eiusmodi testimonia citare, quorum plurima qualia sint non potest ignorare, vel tam apertè omnibus mortalibus illudere. Nam vt paucis & breuiter Melchisedechum, Malachiam, ipsamq́ue Christi institutionem attingam, quid (quæso) ponderis habent hæ rationes: Melchisedechus panem & vinum protulit, quibus Abrahamũ eiusq́; exercitum ab hostibus persequendis reuertentem, & iam labore pene confectum recrearet atque reficeret: vel, Malachias omnes totius terrarum orbis gentes ad Deum conuersum iri, purumq́ue sacrificium ei oblaturas esse prædixit: vel, Christus vltimam cœnam inter discipulos instituit, illisq́ue vt idem in eius commemorationem facerent, præcepit: Ergo ecclesia priuatam Missam habuit. Quis vnquam huiusmodi argumenta in vlla schola conclusit? Nunquid enim nobis persuadere vult Hardingus, vel Melchisedechum, vel Malachiam, vel Christum priuatam Missam celebrasse? An verò has abunde nobis probatas esse rationes putat, quòd ab illo sunt vel voce pronunciatæ. At Melchisedechus, inquiet, & Malachias noui Testamenti sacrificia præmostrabant. Hoc verò non inficiamur: sed num huiusmodi sacrificium declarabant, quod ab vno solo conficeretur, lingua peregrina, populo inspectante, & nemine quid sibi velit intelligente? Quin potius existimemus, eos sacrosanctæ communionis sacrificium ostẽdisse, in qua totus populus manus pariter, & corda sua in cœlum ipsum intendit, coniunctas preces, sacrificium commune facit, in cruce Christi exultat, atque ita Domini mortem grata memoria celebrat, donec ipse venerit. Sacrificium enim illud de quo vaticinatus est Malachias, quemadmodum Tertullianus, Hieronymus, alijq́ue sancti Patres interpretantur, nihil aliud est, quàm orationis ac contriti cordis sacrificium, id quod planius in 17. articulo liquebit.

Ad fidei confirmationem.

Genes. 14.

Malach. 1.

Matth. 26.

Quod autem ad teſtes ab Hardingo citatos attinet primùm nõ poſſum non mirari, eos eſſe omnino ab illo productos: deinde multò quidem magis demiror, illum nobis eos adeo venditare voluiſſe adhibitis huiuſmodi commendationis fideique cauſa circunſtantijs: nempe quòd Chriſtum in carne viderint, quodq; cum Apoſtolis familiariter vixerint. Neq; enim illum latet, nonnullos eorum tanta fide indignos eſſe: partim quòd tales ſint de quibus ſemper dubitatum fuit, quiq; non ab illis hominibus, quorum nomina referunt, ſed ab hæreticis, a quibus nunc Hardingus auxilium petere videtur, editi ſuiſſe creduntur: partim verò quia obſcuri, incogniti, ignoti extiterunt, nunquam a quoquam lecti, nunquam conſpecti, nunquam ante hoc tempus nominati. Maximè verò mirandum mihi videtur, quòd defenſionem cauſamq; ſuam in deſcrimen adducere voluerit his confiſus teſtibus, quos ipſe nouit in ſe teſtimonium dicturos. Ac proinde illorum verba callidè occultauit, & recitatis tantùm nominibus, vocem illis omnem præcluſit.

Clemens.

Atq; vt huius quod dixi, benigne Lector, ſpecimen aliquod habeas, vt iſtorum hominũ fidem, atq; integritatem perſpicias, *Clemẽtem* hunc qualis ſit conſideremus primùm, quem hìc Hardingus Apoſtolorum æqualem fuiſſe prædicat. Illius libri titulus videtur eſſe de *Apoſtolicis traditionibus*: hoc eſt, de legibus atq; inſtitutis, ab ipſis Chriſti Apoſtolis ad eccleſiam gubernandam latis. Egregium ſanè opus, & in omnibus ſeculis ſumma veneratione digniſſimum, ſi modò hominibus reuera perſuaſum fuiſſet, a Clemente fuiſſe conſcriptum.

Hieronymus de eccleſi. ſcriptor.

Hieronymus autem authore Euſebio vnius tantùm epiſtolæ meminit, quam Clemente dignam iudicauit, quæ tamen etiam interijt, neq; iam extat. De alia quoq; Clementis epiſtola mentionem facit: ſed eam eccleſiæ nunquam fuiſſe probatam ſcribit. Hieronymus inſuper ſe accepiſſe teſtatur, alios etiam quoſdam libros Clementis nomine circumferri, qualis eſt Petri contra Appionem diſputatio, qui nunquam eſſent a maioribus recepti, neque puram atq; Apoſtolicam doctrinam continerent. Vnde ergo hic noſter Clemens Hardingianus? nuper admodum in Creta inſula repertus eſt a Carolo quodam Capellio Veneto, Græcè ſcriptus, atque in his regionibus nunquam antè vel auditus, vel viſus.

Libri ſuppoſititij ſub Clemẽtis nomine.

Euſebius de eccleſ. hiſt. lib. 2. cap. 38.

Petrus Crabbe in 1. tomo Concil.

Hìc iam Lector quantumuis rudis atque ignarus ſic animo ſecum cogitabit. Clemens Romanus fuit epiſcopus a Diuo Petro proximus, vt dicitur. Quînam verò fit, vt epiſcopi Romani ſcripta, cum eiuſmodi eſſent; tam noua, tam ſancta, de rebus tam eximijs, in Creta, quæ tam procul ab Italia abeſt, inſula mari circumfuſa, non Romæ cuſtodirentur: Græcis non Latinis literis mandarentur? An vllo modo fieri potuit, vt tam inſignis liber, ab vniuerſis Apoſtolis compoſitus, ab ipſorum æquali editus, mille quingentis annis, & plus eo, in tenebris conditus lateret, neque vnquam interim deſiderarètur? hæc lector ſecum facilè reputabit, vtcunq; fuerit ſimplex & imperitus.

Verùm quid ſi liber iſte nunquam fuerit a Clemente conſcriptus? quid

quid si ne a quoquam viro probo & honesto? quid verò si ab Hæretico? Fuit sanè priscis temporibus tritum libros impietatis plenos in lucem edere, Apostolorum aliorumque sanctorum patrum titulis ac nominibus fucatos. Leo Romanus olim episcopus ita scribit: *Apocryphæ scripturæ, quæ sub nominibus Apostolorum multarum habent seminarium falsitatum, non solùm interdicendæ, sed etiam penitus auferendæ, atq; ignibus tradendæ sunt.* Ex his nonnullos Apostolorum nominibus ad hæresin atq; nefariam doctrinam stabiliendam abuti sæpe solitos fuisse perspicimus. Decret. Leon. 1. can. 15.

De Clemente Gelasius (quem quòd esset eiusdem cathedræ episcopus, eò magis verum nosse credibile est) ita scribit: *Pauca quæ ad memoriam venerunt, & Catholicis vitanda sunt, decreuimus esse subdenda. In primis Ariminensem Synodum, a Constantino Cæsare Constantini filio congregatam, mediante Tauro præfecto, ex tunc, & in æternum confitemur esse damnatam. Item Itinerarium nomine Petri Apostoli, quod appellatur Sancti Clementis, libri octo Apocryphi.* Videmus ergo nonnullos libros, qui Clementis esse dicuntur, nominatim damnatos, ac vnicam tantùm epistolam pro catholica receptam esse: hoc autem volumen, quod hic ab Hardingo citatur, & octo libros complectitur iuxta Petrum Crabbe quod ad librorum numerum attinet, nihil differre ab eo, quod est a Gelasio damnatum. Deniq;, Bessarion Cardinalis, citatis quibusdam ex eodem libro, qui tam diu latuit verbis, ita de eo scribit: *Licet hæc Clementis verba inter Apocryphas scripturas commemorari soleant, placet tamen eis in præsentiarum tanquam veris assentiamur.* Sic iam nostrum hunc Clementem videmus ab Eusebio & Hieronymo improbatum, a Bessarione in dubium vocatum, a Gelasio damnatum, arcta custodia mille quingentorum annorum spatio asseruatum: quæ quanquam ita sunt, nunc tamen illi nos ceruices submittere, eumq; quasi Apostolorum socium colere debemus. Dist. 15. Sãcta Romana. Petrus Crabbe in 1 tom. Concil. Bessariõ de sacramento Eucharistiæ.

Sequitur iam Abdias, alius Hardingi testis, omnibus suis titulis exornatus: Episcopus Babyloniæ, ab Apostolis ibidem constitutus: qui cum Christo versatus est: eumq; prædicantem audiuit, & in carne vidit: quiq; Diuo Andreæ ad supplicium rapto adfuit: neque aliquid omnino prætermittitur, quod ad commendationem quicquam valet. De isto mihi nonnihil dicendum est, eoq; magis, quò ipsius est illustrius splendidiusq; nomen. Inuestigatus est, & in lucem Abdiæ nomine editus ante paucos hosce annos a quodam Wolfgango Zazio, qui multum in eo laborat, vt hunc eundem illum esse Abdiam persuadeat, quem ipse se haberi atq; æstimari vult. Proinde eum ait, vnum extitisse ex septuaginta duobus discipulis, atque ab Apostolis inauguratum episcopum fuisse, & D. Lucam Euangelistam, Acta Apostolorum scriptis mandantem aliquot integras historias totidem verbis ex eo sumpsisse. Ingratum ergo necesse est fuisse Lucam, qui nullam vnquam fecerit authoris sui mentionem. Abdias.

Verùm quisquis iste tandem Abdias fuerit, ipsa eius verba, ita nobis hominem produnt & quasi coloribus suis depingunt, vt alienum

quendam fuisse vel cæcus facilè perspiciat. Multa impudentissimè mentitur, se Christo præsentem adfuisse, & pleraq; Apostolorum gesta vidisse, cum tamen Apostoli, Christi præcepto parentes, in vniuersum mundum migrassent, alij in Italiam, alij in Asiam minorem, alij in Scythiam, alij in Indiam, alij in Æthiopiam, multisq; milliariorum millibus a se inuicem abessent. In ea fabula, quæ est de Iphigenia, scribit, populum eius fratrem Beorum a Diuo Matthæo iam baptizatum, regem constituisse, cúmq; sexaginta tribus annis pòst Æthiopiæ præfuisse. Hegesippi quoq; meminit, qui centum & sexaginta post Christum annis vixit. Si toto hoc tempore superstes fuisset Abdias *Ioanni de temporibus* conferendus erat, quem historiæ Gallicanæ vitam ad trecentesimum vsq; annum in Gallia produxisse referunt. Mẽdacem oportet esse memorem. Si Christum in carne vidit, non est profectò verisimile eum vidisse Hegesippum, qui tanto pòst tempore vixit: si Hegesippum vidit, sanè non est credibile vidisse Christum. Si ergo verum dicát in altero, in altero mentiatur necesse est: atq; ita, siue mentiatur, siue verum scribat, nullo modo Abdias esse poterit.

Marc. 16.

Ab Iias in vita Matthæi.

Gaguinus. Paulus Aemilius.

Quod ad ipsam libri materiam atq; argumentum attinet, nihil fere aliud in eo continetur, quàm vanæ quædam, ac pueriles fabulæ, falsitate, impia doctrina, & curiosis dæmonum colloquijs refertæ: quorum nihil ab illa Apostolorum Christi grauitate atq; dignitate non penitus abhorreat, id quod lectori facilè constabit.

Ex Augustino plurimis in locis colligi potest, aliquam istius libri partem ab hæreticis quibusdam, (quos Manichæos vocant,) fuisse scriptam, atque ab illis pro vera Apostolorum historia propositam. Illas enim fabulas recenset de D. Thoma, de Diuo Matthæo, Diuo Andrea, de Leone, a quo interfectus est is, qui Diuum Thomam percussérat: de cane qui eiusdem viri manum ad mensam attulit: de Maximilla Egetis coniuge: atq; alia commemorat his similia, eodem ordine, quo sunt ab Abdia exposita.

August: cõtra Faustum li. 11. & lib. 22. cap. 80.

Aduersus Adimantum quendam scribit ad hunc modum: *Ipsi autem* (hoc est Manichæi) *legũt scripturas apocryphas, quas etiam incorruptissimas esse dicunt, vbi scriptum est Apostolum Thomam maledixisse homini, nec multò pòst a Leone dilaniatum & occisum esse. &c.* Alio etiam in loco habet: *Attendite qualia sint, quæ scribuntur de Maximilla vxore Egetis: illam noluisse viro debitum reddere, donasse & suppositisse Eucliam ancillam, &c.* Hæ omnes, aliæque consimiles fabulæ ab Augustino improbantur, ad hoc Abdia pro veris & certissimis narrantur. Non alienum putaui hanc rem pluribus persequi, quòd librum tot fictis fabulis confertum, tam serò è latebris, in quibus occultabatur, extractum, nulla veritatis specie commendatum, Apostolorum discipulo ascriptum, atque attributum fuisse, tantamq; sui venerationem excitasse viderem. Augustinus quid de eo libro sentiret, varijs in locis videtur declarasse. In eo libro quem cõtra aduersarium Legis & Prophetarum scripsit, hæc verba habet: *De Apocryphis iste posuit testimonia, quæ sub nominibus Apostolorum Andreæ Ioannisq; conscripta sunt.*

August. contra Adimantum cap. 17.

August. de fide contra Manichæos cap. 38.

August. contra aduersariũ Legis & Prophetarum lib. 1. cap. 20.

Quæ

Quæ si illorum essent, recepta essent ab ecclesia. &c. Eadem quoq; (quod attinet ad hanc rem) videtur esse Gelasij sententia, qui huiusmodi scripta, vetusta quadam consuetudine, & singulari consilio, in ecclesia Romana nunquam fuisse lecta dicit, quòd ab Hæreticis conscripta esse iudicarentur. Dist. 15. Sancta Romana.

Perspicuum nunc est, hunc Abdiam, librum esse manifestis mendacijs plenum, & (sicut ex Augustino atq; Gelasio existimare possumus) ab Hæreticis scriptum, ac probatum: ab ecclesia verò repudiatum. Hoc homine, cum talis sit, te tuam (Lector) fidem fulcire atq; sustinere vult Hardingus.

De cæteris autem hisce nouis testibus, etti nulla vti aduersus eos exceptione statui, tamen vix vnum illorum fidei tam integræ esse nouit Hardingus, quin possit in dubium meritò vocari.

Martialis in Gallia nuper repertus est in Ciuitate Lemouica, in arca lapidea abditus, loco subterraneo, ita erosus ac deformatus, vt in nonnullis locis ne legi quidem posset: neque est vnquam ante ab vllo mortali conspectus. Martialis.

Dionysius etsi est ille quidem author perantiquus, id quod haud obscurè multis modis apparet, tamen Erasmi, & Ioannis Coleti, & aliorum insigni grauitate atque doctrina virorum iudicio, non potest ille Areopagita esse, Diui Pauli auditor, cuius extat in Actis mentio. Dionysius. Erasmus contra Parisienses.

Diui Iacobi Liturgia separatam habet precationem pro ijs, qui in Monasterijs degunt: cum nulla tamen essent Iacobi ætate extructa atque ædificata Monasteria. Liturgia Iacobi.

Chrysostomi Liturgia pro Papa Nicolao orat, his verbis: *Nicolai sanctissimi, & vniuersalis Papæ longa sint tempora.* Nicolaus verò Papa, eius nominis primus, secundus fuit a Ioanna Papa fœmina, anno Domini 857. quingentis fere post annis, quàm Chrysostomus e vita excessisset: eadem etiam Liturgia pro imperio atque victoria Alexij imperatoris vota facit. Primus autem imperator eo nomine appellatus, anno Domini 1080. fuit, annis post Chrysostomi mortem septingentis. Non hîc dicet (opinor) Hardingus, Chrysostomum nominatim pro illis hominibus orasse, septingentis annis, priusquam nascerentur. Id quidem vaticinari esset, non precari. Liturgia Chrysostomi edita a Claudio du Sanctes. Ioanna Papa.

Vides, Christiane Lector, cuiusmodi Doctores adduxerit Hardingus, quibus tuam, vt ait, fidem ac salutem sustentes. Si quos meliores habuisset, istos (opinor) in aliud tempus reseruásset. Verùm dignas habent labra lactucas, vt dicitur. Dubia hæc atque ambigua testimonia non patientur (spero) hominũ conscientias esse dubias aut incertas.

Iam verò quanquam molestum sit, tamen ab instituto non alienum erit, vt horum hominum fides nobis constare possit, vnum aut alterum ex Hardingi testibus excutere, & quale testimonium dicat attendere. Hi omnes, vt Hardingus asserit, sacrificium, quod vulgò Missam vocant, ponunt atque astruunt, neque hi tantùm, sed alij etiam vniuersi, quacunq; tandem vel ætate vel tempore vixerint, idq; eodem fere ordine, atque eadem forma, quam nunc videmus inueteratam.

Hîc Hardingus cum ſua eruditione, tum ea, quam multi in eo poſuerunt, fiducia vehementer abutitur. Satis enim nouit Apoſtolos Miſſæ neque formam, neque ordinem, neque nomen habuiſſe. Quanquam ſi iſti omnes Miſſam teſtimonijs ſuis euincerent, cur nihil loquuntur? cur elingues ac muti proferuntur? Quid enim? Nihil ne eſt, quod hac in re teſtificentur? Num indignum eſt illorum teſtimonium, quod audiatur? Vel ita vetuſti ſunt atque decrepiti, vt fari per ætatem non poſſint? Aut Hardingo ſcilicet tribuenda fides eſt, etiamſi verbo tenus affirmauerit?

Muti teſtes.

Quid ſi autem nec Clemens Apoſtolorum ſocius: nec Abdias, nec D. Iacobus, nec Baſilius, nec Chryſoſtomus, nec vlli omnino eorum, quos hoc in loco citauit Hardingus, de priuata Miſſa verbum vnum faciant? Quid ſi ne nomen quidem vſurpent Miſſæ? Quid ſi teſtimoniũ non obſcurum contra Hardingi Miſſam dicant? Quid ſi communioni teſtimonium dent ampliſſimum? Non poteſt Hardingus ſine aliqua turpitudinis nota ſuos ipſius teſtes repudiare: me verò illorum hominum teſtimonijs ſtare, qui teſtimonium in me dicturi tam frequentes producuntur, iniquum ſanè videri poſſit.

Hardingus cõtra ſe ipſe teſtes colligit.

Atque vt a Diuo Iacobo ordiamur, ipſius Liturgiæ, quam Hardingus Miſſam nuncupat, ratio ita ſe habet. *Sacerdos ait: Nullus eorum, qui orare non poſſunt, nobiſcum ingrediatur. Diaconus ait: Cum timore & fide & dilectione accedite. Populus reſpondet: Benedictus qui venit in nomine Domini. Deinde impartit clero: cum autem attollunt Diaconi diſcos, & calices, ad impartiendum populo, Diaconus ait: Domine benedic.* Iſtius Miſſæ ea ratio eſt, vt populus Diacono vulgari lingua reſpondeat: vt apparatus in diſcis & calicibus tantus ſit, quantus toti eccleſiæ ſufficiat: vt ad percipiendam communionem omnes conuocentur: vt ſimul omnes percipiant. Nunc Hardingus ipſe iudex eſto, priuatæ ne Miſſæ, ân communioni teſtimonium det Iacobus.

Liturgia Iacobi.

Abdias etſi multa falſiſſima commemorat, tamen de priuata Miſſa nihil prorſus narrat, quin potius in contrarium multa habet. In vita D. Thomæ exponit quemadmodum ille ſacram communionem celebraret his verbis: *Euchariſtiam diuiſit his, quos ſupra memorauimus: id eſt, populo.* Rurſum in vita D. Matthæi, quem Hardingus Miſſam in Æthiopia ſine dubio procuraſſe contendit, ita habet: *Cumq; reſpondiſſent Amen, & myſteria Domini celebrata eſſent, & Miſſam ſuſcepiſſet omnis eccleſia.* Vbi autem vniuerſa eccleſia ſacerdoti reſpondet, & communionem pariter ſumit, eam Hardingus quàm rectè priuatam Miſſam dixerit, haud ſcio.

Abdias in vita S. Thomæ Apoſtoli.

Abdias in vita S. Matthæi Apoſtoli.

Iuſtinus Martyr alius Hardingi teſtis in ſecunda ad imperatorem Antoninum Apologia, Chriſtianorum hominum, quos ea tempeſtate acerba perſequutio vexabat, integritatem atq; innocentiam demõſtrans, eorumq; conueniendi rationem declarans, ita ſcribit: *Sub finem precationum nos ſalutamus oſculo mutuo. Deinde affertur præſuli panis, & calix aqua dilutus: quibus acceptis laudem Deo, & gratiarum actionem aliquandiu offert: cui totus cœtus accinit Amen. Tum Diaconi, quos vocamus,*

Iuſtinus Martyr. in 2. Apologia.

ἀπυφημεῖ.

camus, dant ſingulis præſentibus partem panis, & calicis diluti, ſuper quos facta eſt gratiarum actio, atq; etiam deferre ſinunt abſentibus. Hîc non priuatam Miſſam, ſed communionem omnibus ſuis partibus & numeris expletam habemus.

Dionyſius alius adhuc teſtis, atq; ſi Hardingo credimus, Apoſtolorum diſcipulus, omnem adminiſtrandæ communionis formam ſuo ſeculo obſeruatam illuſtrat, de ea re diſertè atque ex profeſſo ſcribens, *Pontifex* (inquit) *ſacram Pſalmodiam incipit, canuntq; cum eo omnes Eccleſiaſtici ordines. Deinceps a Miniſtris ſanctorum librorum lectio ordine recitatur: pòſt extra templi ambitum collocantur Catechumeni, & vnà cum eis Energumeni, atq; ij, qui pœnitentiam agunt: manent autem ij, qui diuinarum rerum & aſpectu, & communione digni ſunt.* Deinde ſequitur: "*Et donis diuinorum operum monſtratis ad ſacram eorum communionem, & venit ipſe & inuitat alios.* Et paulò pòſt: *Pane qui opertus erat & integer aperto, atq; in multas partes fracto, & vnico calice diuiſo inter omnes* "*Symbolicè vnitatem multiplicat.* Prætereà ſequitur: "*Sumpta autem dataq; alijs diuina communione, in ſacra gratiarum actione, vnà cum ſacro eccleſiæ ordine finem facit.* Vel ipſe credo fatebitur Hardingus priuatam ſuam Miſſam infirmis adhuc niti teſtimonijs.

Dionyſius eccleſiaſt. Hierarch. cap. 2.

" τὰς δωρεὰς τῶν θεουργιῶν ἀναδείξας.

" συμβολικῶς.

" τῆς θεαρχικῆς κοινωνίας μεταδίδς.

In Baſilij Liturgia, quæ eſt ab Hardingo teſtimonij loco introducta, ſacerdos ad hunc modum orat: *Nos omnes ex vno pane, atq; ex vno poculo ſumentes, &c.* Sequitur: *Sacerdos diuidit ſanctum panem in quatuor partes, chorus communionem canit, & ſic communicant omnes.*

Liturgia Baſilij.

Et ſic communicant omnes.

Chryſoſtomus alius teſtis citatur, cuius Liturgia, ſeu Miſſa (eo enim nomine delectatur Hardingus) ita inſtituta eſt. *Poſtquam ſacerdos accepit communionem cum reliquis, tum porta maxima aperitur, ſacerdos calicem oſtendit populo, dicens: In timore Dei, & Fide, & Charitate appropinquate. Diaconus ait: Appropinquate in pace. Populus reſpondet, In nomine Domini. Deinde Diaconi ſumunt communionem: poſtea Myſteria deferuntur ad locum, in quo populus accipere debet.*

Liturgia Chryſoſt.

Ignatius alius inſuper teſtis in ſua ad Philadelphienſes epiſtola, hæc verba habet: *Vnus panis pro omnibus fractus eſt, & vnus calix omnibus diuidebatur.*

Ignatius ad Philadelphiēſ.

Quid attinet de cæteris longam orationem comparare? Ex his paucis facilè intelligetur quanta cum fide iſti homines catholicos patres citare ſoleant, in quo id tantùm agunt, vt Lectorem nudis duntaxat nominibus obſtupefaciant atque conſternent.

Hîc videmus eos, qui communicare nequeunt, exire iuſſos: totam eccleſiam precari, canere, & ſanctiſſima ſacramenta ſimul percipere. Tales nimirum Miſſæ ſunt, quibus antiqui ac catholici patres teſtimonium dare poſſunt: aliud nullum agnoſcunt Miſſarum genus. Hardingus ipſe in eccleſia primitiua populum ſingulis diebus ad ſacram Communionem accedere fuiſſe ſolitum confitetur.

Quod quanquam ita ſit, tamen ad Miſſam ſuam priuatam ſtabiliendam, atq; aſtruendam eccleſiæ primitiuæ doctorum nomina adhibet: atq; ita inſtar callidi cuiuſdam pharmacopolæ in membranulis, ſiue in-

dicibus ſuis Miſſam: intus autem in ipſis lecythis communionẽ habet.

At inquiet ſe digreſſione quadam vſum eſſe, atq; iſthæc omnia aliò retuliſſe, ſcilicet, vt ſacrificium confirmaret. Primùm, quid quæſo euincere poſſunt huiuſmodi teſtes, qui nihil loquantur? Deinde, aliquanto quidem videtur a periti oratoris officio alienius, tam ſpatioſas atq; longas ad ipſa re declinationes facere, priuſquam ad cauſam acceſſeris. Quod autem ad ſacrificium ſpectat, ſi quod omnino habeatis, ex ſola Chriſti inſtitutione habetis: alioqui nullum habetis. Eſt autem nobis exploratum, nos Chriſti inſtitutionem obſeruare: ex quo ſequitur, ſacrificium, quod Chriſtus inſtituit, eſſe noſtrum.

Hippolytus Martyr.

Hippolytus autem Epiſcopus atq; Martyr, qui, vt ſcribit Hardingus, Origenis ætate vixit, & nunc Græcè extat, exiguus ſanè libellus eſt, pretij pene nullius, nec fidei quidẽ maioris, recèns admodũ typis excuſus, circiter abhinc annos ſeptem, quo primùm tempore in hominum notitiã venit. Hæ nempe ſunt priſcæ atq; vetuſtæ illæ authoritates, quibus Hardingus Miſſam ſuam confirmat. Huius autem libri authorem, hominem fuiſſe illiteratum atq; indoctũ, cum ex ipſo Græcæ dictionis genere, quod plerunq; puerile eſt, tum ex rei veritate, atque pondere apparet. Primam libri ſententiam exorditur ab *Enim*, quod ne puer quidem e ſchola faceret. Multas habet de natalibus, ac vita Antichriſti inanes coniecturas: Antichriſtum non hominem, ſed dæmonem fore humana figura præditum affirmat, atque aſſeuerat: at Paulus Antichriſtum vocat hominem peccati. Præterea, Antichriſtum Ægypti, Aphricæ, atque Æthiopiæ reges debellaturum, & Hieroſolymitanum templum reædificaturum eſſe ſomniat: & D. Ioannem qui libros Apocalypſeos ſcripſit, cum Elia, atque Enocho denuo adfuturum fingit, vt Antichriſtum redarguat. Atque hæc omnia nullis vel ſcripturæ teſtimonijs, vel eccleſiæ authoritate ſubnixus enunciat. Cumq; commentarium illum in Danielem prophetam nominatim ſcribat, Ioannis Apocalypſim pro Daniele vſurpat, quod vel magnam eius inſcitiam, vel ſummam obliuionem prodit. Ad hæc animas hominum ab ipſo initio extitiſſe confirmat, quod planè hæreticum eſt: aliáq; eius ſunt crebra inſomnia atq; deliria. Hic ille eſt catholicus Hardingi doctor. Quod ad locum hunc ex eo deſumptum attinet: *Venite Pontifices, qui purè mihi ſacrificium die nocteq; obtuliſtis, ac pretioſum corpus & ſanguinem meum immolaſtis quotidie.* Si ad ipſa verba penitus adhæreſcere voluerit, tum cæteri quidem ſacerdotes omnes, præter epiſcopos loco cedant, nec ſedes vllas in cœlo habeant neceſſe eſt. Etiamſi enim ſacrificium illud quotidianum offerant, vt Hardingus inquit, eos tamen pro vocabuli iſtius vi ac ratione non epiſcopos, ſed tantummodo preſbyteros eſſe liquet. Sin autem illud, *quotidie* venditarit, vbi tandem Epiſcopum Romanum cum ſuis Cardinalibus collocabit, quibus ſacrificare vix ſemel per integrum annum vacat? Quòd ſi autem Chriſtum ipſum Deo patri in ſacrificium offerant (vt illi affirmant) quomodo poteſt idem ille Chriſtus Chriſto ipſi offerri? Chriſtus qui poſſit & ipſa eſſe hoſtia, & is cui immoletur, atq; offeratur victima? Cæterùm homi-

Ἐπεὶδὴ γὰρ.

2. Theſſalon. 2.

ni

ni somnianti nihil potest absurdum videri. Deinde si hic de Missa loquatur Hippolytus, quomodo ea die nocteq; offertur? Hostiensis enim scribit, non licere per Canones Missam celebrare noctu, nisi tantùm in nocte natalium Christi.

Hostiens. in summa de celebratione Missarum.

Verùm hæc Hippolyti videtur esse sententia, omnes fideles ista quidem ratione sacerdotes & episcopos existere, quemadmodum etiam a Petro vocantur, eosq; vniuersos fide purum Deo sacrificium facere, & die nocteq; quodammodo renouare ac sibi ipsis applicare vnicum illud perpetuumq; sacrificium pretiosi corporis Christi, quod semel in cruce oblatum fuerat. Atque ita perspicua sunt, minimeq; ambigua Hippolyti verba, itaq; nos Christi vocem læti, atque alacres audiemus.

1. Petr. 2.

Hardingus. 6. Sectio.

POsito iam atq; constituto, Missam firmis stabilibusq; fundamentis niti, ad confirmandam, ac corroborandam omnium Christianorum fidem: ad institutum propositumq; veniamus, & de priuata, quam vocant aduersarij nostri, Missa aliquid dicamus.

Episcopus Sarisburiensis.

FVndamenta illa, de quibus hîc loquitur, sui sunt Doctores, quales ipse in medium iam protulit, in arcta custodia conseruati, & in tenebris annis plus minus mille abditi, casuq; nunc nuper reperti, alij in insulis in mari sitis, alij in arculis subterraneis, alij sic situ ac rubigine corrupti, vt verborum sensum vix assequi coniectura posses: alij impudentissimis mendacijs & fabulis referti, partibus ipsis sibi non consentientibus, alij ab hæreticis conficti atque conscripti, ecclesiæ verò semper suspecti, ab eáque damnati: quorum tamen nullus est, vt Hardingus optimè nouit, qui non apertè pro communione contra priuatam Missam testificetur. Hæc firmissima sunt Hardingi fundamenta, quibus quid præclari atque magnifici fundari constituiq; possit, tu lector humane existimato. Principium certè hoc vehementer est infirmum.

Hardingus. 7. Sectio.

HAc præcipuè causa permoti contra priuatam Missam adeo fulminant, quòd sacerdos sacramẽtum solus percipit: atq; hoc illius factum verbis longè probrosissimis infectãtur. Quòd si ergo homines ad tantum pietatis atq; religionis studium traduci potuissent, vt sese præparare vellent ad Sacramẽtum dignè cum sacerdote quotidie sumendum, quemadmodũ in primitiua ecclesia factitarũt, dum mortem ac cruciatus singulis momentis in persequutione infidelium tyrannorum expectarent, ne hinc sine viatico discederent: quid tum quæso haberent hi homines quod obijcerent? Alia fortasse excogitarent Missæ vitia ac corruptelas, sed eo sanè nomine, quòd esset priuata, non potuissent eam iustè reprehendere. Illorum ergo causæ ac defensionis æquitas

Priuata Missa a populi negligentia & culpa fluxit.

ex praua populi consuetudine pendet, qua semel emendata, eos vel ad palinodiam, vel ad silentium impelli necesse erat. Ad alia crimina, quorum illi Missam falsò insimulant, pòst respondebitur. Nunc de hoc.

Vbi non peccatur, ibi omne crimen abest.

Deuotionis remissio causa priuatæ Missæ.

Quòd sæpenumero contingat, vt sacerdos nullum habeat, qui cum ipso Sacramentum percipiat, id populi remissæ deuotioni, non ipsius inuidiæ, aut malitiæ tribuendum est.

* Falsum: nullum enim inuitant.

*Epulum quidem commune est, * omnes inuitantur, possunt venire qui volunt: qui comparantur, ac probantur, recipiuntur: nullus, qui hoc modo accedit, repellitur: nemini vel violenter obtrudi, vel temerè offerri debet. Esto, nullus accedit: An hoc satis est, quamobrem fidelis pius q; sacerdos, Dei amore inflammatus, cibum illum, ac potum cælestem esuriens atq; sitiens, ab eo percipiendo arceatur, atq; a celebranda mortis Domini memoria, iuxta ipsius mandatum, & ab officio suo gratias agendi pro immenso illo beneficio, & a sumendo poculo salutis, & nomen Domini inuocando, quæ quidem omnia in Missa perficiuntur, prohibeatur?*

Episcopus Sarisburiensis.

IMmortales Deo gratias agimus: nostra tum vita, tum disciplinæ ratio, remotis hisce contumelijs, omni probro vacat. Atq; vt nobis aliquid hac in parte deesset, id iste tamen nouo probro supplere minimè debuit.

Hardingus nullam in ecclesia primatiua fuisse Missam confitetur.

Hìc Hardingus populum in ecclesia primitiua sacram Communionem quotidie percepisse, atque ita consequenter, nullam in primitiua ecclesia priuatam extitisse Missam imprudens & incautus confitetur, eamq; pòst ex populi negligentia & pietatis remissione fluxisse confirmat. Dolendum profectò est rem adeò multorum opinione præclaram atq; excellentem, ortum illustriorem ac digniorem non habuisse. Vnum illud est, istorum hominum doctrinæ principium non vulgare, homines plebeios a scripturarum lectione atq; cognitione deterrendos, & in maxima rerum omnium ignoratione detinendos esse, quippe qui canes sint & porci, sicuti aliqui eorum affirmarunt, ac proinde indigni, quibus obijciantur margaritæ. Nunc tamen populi scilicet negligentia religionis Christianæ norma esse debet. Hoc Hardingus tanquam fundamentum totius causæ posuit, atq; ideo diligentiùs perpendendum est atque animaduertendum.

Hardingus articulo 15. sectione 7.

Eckius, Pigghius, Hosius, atq; alij sæpissimè summa contentione & maximis clamoribus tum in libris, tum pro suggestis vociferati sunt: *Vbinam vestra fuit religio, antequam Lutherus docere cœpit?* Idem iam nobis licet vsurpare: Et vestra priuata Missa, quæ est regni vestri diadema, vbi tandem fuit, priusquam populi diligentia, & religionis sanctitatisq; studium deferuesceret? Alij dicunt a Papa gubernari ecclesiam, alij a generalibus concilijs: alij a Spiritu sancto: Hardingi verò potior est sententia, non aliunum esse, vt ecclesia a populi negligentia,

atq;

atq; in obeundis pietatis muneribus desidia regatur.

Charitas (inquiunt) *refrixit, & populus negligens est atq; dissolutus.* Nimirum hanc ob causam Deus pastores & ministros constituit, qui populo præessent, eumq; ab officio declinantem reprehenderent, neq; in negligentia sua perire paterentur. Si de decimis, aliisue ecclesiasticis vectigalibus ageretur, populum officij sui admonerent, eiusq; diligentiam & industriam excitarent, nec pigritiæ excusationem darẽt. Quantò iam minùs tolerari debet ista in rebus ad Dei cultum pertinentibus socordia? Episcopi & patres, qui Concilio secundo Bracaræ in Hispania habito interfuerunt, ita sanxerunt: *Si quis intrat in ecclesiam Dei, & scripturas sacras audit, & pro luxuria sua auertit se a communione Sacramenti, & in obseruandis mysterijs declinat constitutam regulam disciplinæ, istum talem procientium de ecclesia Catholica declaramus, donec pœnitentiam agat, & ostendat fructum pœnitentiæ, vt possit communione percepta indulgentiam promereri.*

Concil. Bracarens. 2. cap. 84. Pro luxuria sua.

Sancti ergo patres, qui priscis temporibus vixerunt, hominum hac in re indiligentiæ minimè indulserunt, quemadmodum Hardingus eiusq; collegæ faciunt: sed eos excitarunt, admonuerunt, redarguerunt, increpuerunt, petulantes ac impudentes vocarunt, qui & adesse, nec communicare vellent, illosq; negligentiæ suæ gratiâ excommunicarunt. Hi verò contrà faciem suam a fratribus auertunt: vocem occultant ac premunt, neque exaudiri se patiuntur: nihil nisi ignota & peregrina lingua loquuntur: nec populum hoc nomine impietatis reum agunt, sed ei potiùs persuadent, se pro eo communicare, Christiq; mortem ei per Missam suam applicare, ipsamq; Missæ vel auditionem satis ei superq; esse, atque ita quantum quidem possunt, populi negligentiam cumulant, eumq; a communione deterrent.

Chrysostom. in epist. ad Ephes. Homil. 3.

Populus nihil docetur, nihil intelligit, nihil audit, atque exceptis quibusdam puerilibus ac indecoris gesticulationibus, nihil videt, quod vel consolationem, vel commemorationem Christi, vel aliquem ex ipsius morte fructum ostendat. Atque hic est huius negligentiæ fons, hæc origo, nec aliunde fit, vt populus ita tergiuersetur, seque communioni subducat.

Causa negligentiæ popularis.

Cæterùm quid quæso Hardingus de populi negligentia, ac pietatis contemptione conqueratur? Ipse Papa & eius Cardinales vix semel per annum communicant, sed populum negligentia atque ignauia plerunque exæquant.

Papa & Cardinales tam negligẽtes, quàm populus.

Epulum (inquit Hardingus) *commune est: omnes inuitantur, excipiuntur ij, qui præparantur & probantur.* Si commune sit hoc epulum, paucis admodum commune sit necesse est: tam tenuis enim apparatus quemadmodum multis sufficere possit non video. Quòd autem in Missa Latina omnes inuitentur, est profectò falsissimum: nam nec sacerdos, nec Diaconus, vel voce, vel gestu eos inuitat, nec si venirent inuitati, epulas vllas offenderent. Quæ quanquam ita sint, non tamen hos pudet dicere: *Qui se præparauerint atq; probauerint, recipiuntur.*

Debet verò quisq; cor ipse suum submissè comparare, atque com-

Mentis præparatio ante cõmunionem.

ponere, priusquam ad audiendum, vel percipiendum aliquid diuini accesserit. Deus enim spiritus est, nos caro, Deus in cœlo, nos in terra agimus. Pythagoras, etsi a vera religione alienus, tamen solitus est dicere: *Non loquendum de Deo sine lumine*: id est, sine diligentissima deliberatione, meditationeque, vt quis sit, de quo loquamur, cogitemus.

Ecclesiast. 18.

Ethnici etiam cum sacrificia sua facerent, sacerdotem de suo officio commonefacere consueuerunt, his verbis: *Hoc age*: quod quidem nihil aliud significabat, quàm *Præpara mentem tuam. Deus enim est quem alloqueris.* Sapiens ait: *Ante orationem præpara animam tuam, & noli esse quasi homo, qui tentat Deum.* Similiter priscis seculis, ij, qui Catechumeni appellati sunt, præmoniti fuerunt, vt corda sua præmunirent, quò Baptismum digni perciperent, quemadmodum decretum est nomine Clementis, cuius hæc sunt verba: *Præparet se in omnibus, vt post tres menses finitos in sacro die baptizetur.* Augustinus quoque *Catechumenos* hortatur, vt mentes suas in illud tempus, quo baptizandi sunt, paratas faciant. Sic nunc omnium hominum officium est, se ipsos antè explorare, ac præparare quàm vel Dei verbum audiant, vel ora aperiant ad precandum Deum, vel Baptismum accipiant, & nominatim, quàm ad sacram communionem accedant. Hanc ob causam sacerdos populum commonet his verbis: *Sursum corda*: quæ in sacris mysterijs passim fuisse vsurpata testis est Augustinus.

Clem. epist. 3. August. tracta. 10. & 11. in Ioan.

August. de bono perseuerãt. lib. 2. cap. 13.

Verùm hisce *præparandi & comparandi* vocabulis, occultam mihi suam videtur Hardingus intelligere confessionem, qua nonnulli tanquam eculeo quodam & carnificina conscientiarum, ad tyrannidem suam tuendam ac stabiliendam vsi sunt. [a] Petrus Lombardus ait: sine ea nullum patere ad cælum iter. [b] Innocentius tertius mandat vt, qui confessionem non subierit, & viuus templo excludatur, & mortuus iaceat inhumatus. Hugo scribit ad hunc modum: *Audacter dico, quicunq; ad communionem venerit non confessus, quantumuis eum peccatorum suorum pœnituerit, ad iudicium suum recipit.* Adeo nempe recentiores scriptores in ijs rebus, quas ipsi excogitarunt, exigendis importuni fuerunt. Veteres autem Patres, etiamsi de confessione meminerunt aliquando, eam tamen multò moderatiùs postularunt, & ne postularũt quidẽ omnino eorum complures. Chrysostomus inquit: *Sit forum, in quo te reum fistis, testibus vacuum.* Rursum: *Si confunderis peccata tua alicui dicere, dicito ea quotidie in animo tuo. Non dico vt ea confitearis conseruo tuo, vt tibi exprobret. Dicito Deo qui curet ea.* Præterea Deum cum peccatore hoc modo loquentem facit: *Mihi soli dic peccatum tuum priuatim, vt sanem vlcus.* Et Theodorus Cantuariensis olim archiepiscopus, ait: *Græci, & totus Oriens confitentur soli Deo.* Hæc hactenus de ista re volui breuiter attingere, ne quis forte existimet, nullam esse aliam sui probandi & præparandi rationem, quàm auricularem duntaxat confessionem. Sensus horum verborum Pauli: *Probet seipsum homo*: duabus rebus continetur Fide & Pœnitentia. Fides religionis

a Sentent. lib. 4. distinct. 17.

b Innocent. 3. in Concil. Lateranens. cap. 21.

Hugo de potestate ecclesiæ.

Chrysosto. de pœnitentia. Ἀμάρτυρον ἕστω τὸ δικαστήριον. Chrysostom. in Psalm. 50 Homil. 2.

Chrysosto. de Lazaro. Homil. 4.

De pœnitentia dist. 1. Quidam Deo.

gionis noſtræ veritatem continet. Pœnitentia in emendatione vitæ conſiſtit: atque hoc probandi genus ad omne vitæ noſtræ tempus durat. Quòd autem quiſquam vel dicat, vel ſentiat, nos vna duntaxat anni die probari, atque præparari, idque conſuetudine magis, quàm pietatis ſtudio, neque adeo die vna aut antè, aut pòſt, puerilis eſt, ſuperſtitioſa eſt, Iudaica eſt, indigna eſt populo Dei perſuaſio. Si reuiuiſceret Chryſoſtomus, exclamaret & vociferaretur: *O præſumptionem, O conſuetudinem.* Et Ambroſius diceret: *Qui non meretur quotidie accipere, non meretur poſt annum accipere.* Sed vt vulgi charitatem atque religionem nunc eſſe languidam demus: num eam in Clero integram atque incorruptam manere, ſacerdotumque pietatem nunc magis, quàm olim in primitiua Eccleſia vigere exiſtimabimus? Etenim tunc miniſter ſemel tantùm in vna die ſacram communionem celebrauit, niſi fortè tantus fuiſſet communicantium numerus, vt bis celebrari neceſſariò oporteret: nunc autem ſacerdoti integrum eſt duas, tres, pluréſue Miſſas in vna die conficere, etiamſi nullus ſit qui vnà percipiat. Vtinam non idem illis accidiſſet, quod Propheta prædicat: *Qualis populus, talis ſacerdos.* Equidem Bonifacius de ſacrorum Calicum mutatione loquutus, quæ priſcis temporibus lignei fuerant, ſua verò ætate ex auro fiebant, inquit: *Tunc ligneos calices & aureos ſacerdotes habuimus: nunc contrà, aureos quidem calices habemus, ſed ligneos ſacerdotes.* Sanctus Bernardus de Cleri ſua ætate conditione ad hunc modum conqueritur. *Egreſſa eſt iniquitas a ſenioribus iudicibus vicarijs tuis, qui videntur regere populum tuum. Non eſt iam dicere: vt populus ſic ſacerdos: quia nec ſic populus, vt ſacerdos.* Idem Bernardus in Concilio Remenſi in Gallia habito, præſente Papa hæc verba habuit: *Nunc non habemus mercenarios pro paſtoribus, nec lupos pro mercenarijs, ſed pro lupis habemus Diabolos.*

Chryſoſt. ad populum Antioch. Homil. 16.

Ambro. de Sacrament. lib. 5. cap. 4.

Eſai. 24.

Bonifacius de Con. diſt. 1. vaſa.

Bernardus de conuerſione Pauli.

Bernardus in Concilio Remenſi.

Ioannes Vitalis Romanus ſimilem querelam habet: *& de ſacerdotibus ſuæ ætatis* (inquit) *Propheta Eſaias ſcripſit ad hunc modum. Paſtores ipſi vacui ſunt intellectu, omnes ſuam viam ſecuti ſunt, omnes inquam a ſummo ad infimum.* Quapropter ſi officiorum pietatis contemptio, ratioque vitæ diſſoluta negligentiam in populo gignit, quid cauſæ eſt, cur non hæc eadem, aut etiam maior, parem etiam in ſacerdotibus ſocordiam efficiat? Et ſi negligentia ſatis grauis iuſtaq; cauſa ſit, cur populus ſemel tantùm in anno communicet, quid ni eadem quoque ſacerdotes vna Miſſa in anno faciat eſſe contentos? Neq; enim Dei amor, vt tu fingis, & ſpiritualis cibi deſiderium ſacerdotis excitauit in Miſſis obeundis diligentiam, ſed fundatorum inſtituta, ſed conſuetudo, ſed ſtipendium, ſed merces laboris.

Ioannes Vitalis Cardinalis in Speculo. Eſai. 50.

Nunc argumentorum Hardingi pondera expendamus. *Populus diſſolutus eſt & ignauus:* Ergo, *Sacerdos poteſt Miſſam ſolus adminiſtrare.* Infirma certè ratio: ſed proxima, quæ ex iſta colligitur, multò eſt adhuc magis infirma. *Populus nunc negligens eſt:* Ergo, *Priuata Miſſa inualuit in eccleſia primitiua.* Hoc enim illud eſt quod ego negaui, quoq; ſuſcepit Hardingus confirmandum. Petitio principij dicitur, vbi vnum

infirmum ex alio probatur. Perinde liceat etiam Hardingo dicere: Populus non vult audire verbum Dei: Ergo licet ſacerdoti in ſuggeſtum aſcendere, & ſoli concionem habere. Chriſti enim cœna (teſte Auguſtino) eſt quædam quaſi concio, & ſacerdos in ea prædicat, mortemq; Domini enunciat. Deinde ſi ſola populi negligentia priuatam Miſſam inuexit, quo tãdem modo introducta eſt in Collegia, Monaſteria, Cathedrales eccleſias, atque in ipſam adeo Romanam ſanctam eccleſiam, in qua tanta eſt Clericorum, Vicariorum, monachorum, ſacerdotum, & Præbendariorum multitudo, vt eam Iuſtinianus Imperator in certos quoſdam fines compingere cogeretur, ne in immenſum excreſceret: qui ſanè omnes & otioſi ſunt, & ſpeculationi contemplationiq; dediti, & a curis mundanis liberi, & confeſſi, & mundi ac caſti, & denique præparati? quorſum hi priuatam Miſſam, imò quorſum tot Miſſas ſeparatim in diuerſis aris, & plerasq; vno tempore factas habent? cur non vnà communicant, quemadmodum in primitiua eccleſia factitatum eſſe conſtat? Hoc ſine controuerſia non ex populi negligentia profluxit.

Auguſt de Trinitat. lib. 3. c. 4.

Authen. Collat. prima, Vt determinatus ſit numerus Clericorum.

Populus autem non ita diſſolutus eſt, ac pietatis expers, atque eum Hardingus facit. Dei populus eſt, doceri & inſtitui cupit, auſcultare geſtit, denique paratus eſt, vbicunque Euangelio patuit aditus, illi teſtimonium præſtare, illudq; communicatione corporis & ſanguinis Chriſti amplificare maxima adeo frequentia & totis eccleſijs.

Illud ſanè cecidit perincommodè, quòd ij, quos Hardingus tam ſæpe pro hæreticis damnat, tam eſſe religioſi poſſunt: ipſi verò, ſuiq; catholici tantopere ab intento pietatis ſtudio abhorrent. Populus eruditur: ſacram adminiſtrationem ſua lingua recitatam audiat, vt ſancta myſteria intelligat, & ſolatium ac ſuauitatem inde percipiat: exempla diligentiæ in clero videat, & ſuam tandem negligentiam atque incuriam deponet. Tunc ſuam Hardingus priuatam Miſſam, vel inuitus cogetur abijcere, quippe qui totam defenſionis ſuæ æquitatem ex ſola populi negligentia atque culpa appenſam eſſe ſentiat.

Hardingus. 8. Sectio.

VErùm huius ſancti Sacrificij hoſtes hoc cum Chriſti inſtitutione pugnare dicunt. Abſit, vt Chriſti inſtitutio minimè obſeruetur. Quis verò ferre poſſit Chriſti inſtitutionem ab ijs tãtopere vrgeri, a quibus flagitioſiſſimè violatur? Cum enim Chriſti inſtitutio, quod attinet ad hoc Sacramentum, tria contineat, quæ Chriſtus ipſe fecit, quæq; faciendi poteſtatem eccleſiæ ſuo mãdato dedit, Conſecrationem, Oblationem, Participationem, quibus vniuerſa Miſſæ ſubſtantia abſoluitur: illi, duobus reliquis antiquatis & in ſuis Liturgijs ne nominatis quidem, nunc populo nihil aliud reliquerunt, niſi nudam tantùm communionem, eamq; ſuam. Qua ergo fronte poſſunt ij Chriſti inſtitutionẽ a nobis flagitare, cum illam ipſi in præcipuis rebus infringant?*

* Falſum: Sacrificiũ diſertè nominatur in Liturgia noſtra: in Miſſa autẽ ipſa Conſecratio non nominatur.

De Conſecratione & Oblatione etſi multa hîc poſſent contra illos dici, in hoc tamen tempore ſuperſedebo. Quod autem ad participationem attinet, numerus

merus eorum, qui simul in vno loco communicant, de quo tanquam necessario ad legitimam Missæ celebrationem tantopere garriunt, nullo modo pertinet ad Christi institutionem. Christus enim post consecrationem, atq; oblationem factam, sacramentum instituit percipiendum & comedendum, & in eum finem dixit:* Accipite, manducate, bibite: *his rebus continetur illius institutio.*

* Falsum: Basilius enim statuit numerum esse partem institutionis Christi. Exercitat. ad pietatem Serm. 4.

De numero communicantium, quot nempe homines in vno loco simul sumere debeant, & quonam in loco, quo item tempore, an in mensa sedentes (vt quidam volunt) an stantes, ieiuni ve, an post captum cibum: vtrum etiã manibus, an ore sumant, alij q; consimiles ritus, mores & circunstantiæ, hæc inquam omnia ad edendi ceremoniam pertinent, cuius quidem obseruatio non ex institutione Christi, sed ex ecclesiæ decretis pendet. Et proinde Augustinus scribens ad Ianuarium, ait: Saluator non præcepit quo deinceps ordine sumeretur, vt[a] Apostolis per quos dispositurus erat ecclesiam, seruaret hunc locum. *Quamobrem cum Sacramenti sumptio a Christo sit instituta, modus autem & numerus, alyq; recipiendi ritus in ea nequaquam sint* fixi atq; constituti, sed ad ecclesiæ moderationem referantur: siue plures, siue pauci, siue vnus tantùm in vno loco sumat, hoc quidem non facit illegitimam sacerdotis Liturgiam.*

Epist. 118.

[a] Apostoli multorũ communicationem vsurparunt, & instituerũt, Sacerdotis priuatã sumptionem minimè.

* Falsum: Christus enim numerum constituit, & si non certum, atque fixum.

Episcopus Sarisburiensis.

COllibuit Hardingo nos sceleſtos ac flagitioſos, & ſacrificij inimicos appellare, affirmareq;, nos de Chriſti inſtitutione garrire, cum eam interim omniũ maximè violemus ipſi. Hìc ego multorum nomine profiteor atq; conteſtor, nos non ſacrificij, crucisq; Chriſti, ſed errorũ, & vitiorum & ſacrilegiorum Miſſæ, quæ nunc cum ſumma ſactificij, & crucis Chriſti iniuria defenduntur, hoſtes exiſtere.

Quod attinet ad Chriſti inſtitutionem, etiam atq; etiam memineris (Chriſtiane Lector) Hardingum in tribus eam rebus ſtatuiſſe, quas & Chriſtum ipſum præſtitiſſe, & eccleſiæ ſuæ, vt iiſdem defungeretur, diſertè mandaſſe affirmat: ſcilicet Conſecratione, Oblatione, & Participatione. Hìc autem mortis Chriſti commemorationem penitus omiſit, quippe quam minimè forſan eſſentialem eſſe inſtitutionis Chriſti partem arbitretur. Ex hiſce autem tribus nos violaſſe duas ait: Conſecrationem nempe & Oblationem: atque ita nudam duntaxat reliquam habere communionem.

1. Corinth. 11. Mortem Domini annunciabitis.

At vndenam colligit Hardingus nos Chriſti inſtitutionem immutaſſe ac peruertiſſe? an quia pariter cum populo communicamus? an quia Sacramẽtum vtraq; ſpecie procuramus? an quia mortem Chriſti anunciamus? an quia ſic facimus, vt nos Chriſtus facere præcepit?

Quòd autẽ violatam a nobis cõſecrationẽ criminatur, in eo magnam certè nobis iniũriam facit, quoad ipſe cæteriq; Collegæ ſui certiùs cõſtituerint, quibus tàndem rebus conſecratio contineatur. Scotus enim & Innocentius tertius, & quidam alij dicunt Conſecrationem hoc verbo *Benedixit* confici. Vulgò eam his verbis *Hoc eſt corpus meum* fieri putant. Quidam exiſtimant Chriſtum hæc verba bis loquutum

Conſecratio.

Tho. & Bonauentur. in 4. ſentent.

Bessarion de Sacramento Eucharistiæ.

esse, primùm apud se tacitè, deinde apertè, vt eũ Apostoli intelligerẽt. Cardinalis Bessarion Tusculanus episcopus ad hunc modum scribit: *Latini Ambrosium, Augustinum, Gregorium secuti illa Domini verba ad facere manifestissimè asseuerant, Hoc est corpus meum. Græci verò cum Iacobo, Basilio, & Chrysostomo sentientes nõ illis Saluatoris nostri verbis Christi corpus & sanguinem confici putant, sed quibusdam, quæ sequuntur precibus sacerdotum.* Ex his clarissimè apparet non dum inter ipsos de sua ipsorum consecratione conuenisse.

Cæterùm quibuscunq; tandem verbis perfecta sit consecratio, certum est non in abolendis naturis eam, sicuti Hardingus docet, neq; in legitimis quibusdam & constitutis verbis putidè ac silentio recitandis esse sitam: sed in naturalibus elementis in sacrum sanctumq; vsum conuertendis: quemadmodũ in aqua Baptismi fieri videmus. Christus enim non dixit *Hoc dicite:* aut *His verbis transsubstantiate, aut mutate naturas:* sed ita dixit: *Hoc facite in mei commemorationem.* Atq; ita panis, quem frangimus, communicatio est sanguinis Christi: & quotiescunq; comederimus de illo pane, mortem Domini annunciamus. Hoc præclarè est ab Augustino & animàduersum, & explicatum. *Accedat* (inquit) *verbum ad elementum, & fit sacramentum. Vnde ista tanta virtus aquæ, vt corpus tangat, & cor abluat, nisi faciente verbo? non quia dicitur, sed quia creditur. Atq; hoc est verbum fidei, quod nos prædicamus.* Verbum fidei, quod prædicamus, non, quod tacita quadam susurratione demurmuramus, consecrationis verbum existit, si credimus Augustino.

1. Corinth. 10.
2. Corinth. 11.

August. in Ioã. tract. 80.

Accedat verbũ ad elementum, & fit Sacramentum.

Itaque quonam ore potuit Hardingus affirmare nullam apud nos esse consecrationem? Nos eadem consecrationis verba pronunciamus, quæ Christus: quod Christus imperauit, facimus: Domini mortem annũciamus: lingua vsitata & vernacula & populo nota vtimur: pro ecclesia, non pro nobis ipsis tantùm cõsecramus: habemus elementum, ei verbum adiungimus, atque ita fit Sacramentum. Quæ quanquam ita sunt, Hardingus tamen nullam esse apud nos consecrationem asserit. Itáne verò sacerdotem pontificium cõsecrare putat, qui voces quasdam obscuro strepitu, & ignoto sermonis genere insusurrat: vt neque exaudiri, neque intelligi possit: qui sæpenumero neque ipse Christi verba nouit, neque verborum sensum, aut vsum, aut finem Sacramenti perspectum habet: qui neminem cohortatur, qui neminem alloquitur, qui (si quidem omnino consecrat) sibi ipsi tantùm, non alijs consecrat: qui neque quod Christus fecit, neque quod fieri iussit, præstat? Si nos minùs consecramus, an tamen huiusmodi hominem consecrare posse censeat?

Tertul. contra Marcio. lib. 4. & aduersus Iudæos.

Quòd verò insuper ait, Communionem nostram omni oblatione carere, non debuit rem manifestò falsam affirmare, præsertim cum se veritatis vindicem, atque assertorem esse profiteatur. Neque enim nescius est, nos in sacrosancta communione nosmetipsos, animas nostras, corpora nostra, eleemosynasq; in pauperum subsidium, & laudes, ac gratiarum actiones Deo patri ob nostram redemptionem, & preces a contrito corde profectas, quas antiqui & catholici Patres Noui testa-

Eusebius de demonst. lib. 1.

menti

menti sacrificium esse dicunt, Deo offerre. Deniq; quantum a Christo iussi sumus offerre, tantum offerimus. Ingenuè fatemur & agnoscimus, nos corpus Christi quasi in propiciatorium aliquod sacrificium Deo patri nequaquam offerre. Nam illud sacrificij genus semel omnino in cruce peractum est, nullúmq; aliud, quod pro peccatis offeratur, relinquitur. At nullam facimus, inquit Hardingus, cuiusquam sacrificij in omni nostra Liturgia mentionem: & proinde Christi institutionem corrumpimus. Hæc ratio non nos magis, quàm ipsum Christum perstringit: neq; enim Christus cum suam liturgiam celebraret, verbum de sacrificio vllum fecit. Quapropter Hardingi dialectica Christum euincit suam ipsius institutionem violasse. Hebr. 10.

Ex his nos nihil aliud, quàm nudam communionem habere concludit, quæ sanè conclusio perinde vera est, atq; sunt ipsæ præmissæ. Dei nomen summis laudibus efferatur: nos communionem sanctam habemus, ex qua pius quisq; longè maximum solatium percipit. In Missa verò Hardingiana neq; communio vlla, neq; alia quæuis consolatio, nec omnino quicquam inest, præter quãdam futilissimam gestuum ac ceremoniarum vsurpationem, tanto támq; sacro instituto minimè consentaneam. Sed quid tandem impulit Hardingum, vt sacram administrationem ita per iocum irrideret, Christíq; institutionem *nudam communionem* nuncuparet? Alij eam mysticam cœnam, alij sacrã distributionem appellant: nudam verò, aut inanem nemo vnquam hactenus præter Hardingum ausus est nominare. Quidã e suis doctoribus consecrationem cum communione comparans ait: *Communio sacra maior est in effectu sanctitatis, quàm consecratio.* Et rursus: *Consecratio est propter communionem, ergo communio est maius consecratione.* Hardingus Christi institutionem cauillatur. Alexand. de Hales. 4. q. 35. mem. 2. Ibid. solut. 2.

Dixerat paulò antè Hardingus in Christi institutione tria inesse, Cõsecrationem, Oblationem & Participationem: mox verò tanquam sui planè oblitus ait: *numerus hominum simul in vno loco communicantium, de quo quasi necessario tantopere blatcrant, nulla pars est Christi institutionis.* Non est sanè mirandum eum cum priscis catholicísq; doctoribus tam malè consentire, qui secum ipse ita repentè dissideat. Nam si participatio non sit necessaria, quomodo institutionis Christi pars dicenda sit? Et si pars fuerit institutionis Christi, quî potest esse non necessaria? Magnopere profectò contendit, vt Christi institutionem, atque Missam ijsdem coloribus imbuat, verùm hæc inter se contraria sunt, nec quemquam patiuntur fucata sui specie decipi: Sacerdos autem nullam ille quidem Sacramenti partem cum alijs sumit, quod participationis nomine significatur, sed totum solus deuorat. Ex ipsa igitur Hardingi confessione clarissimè apparet priuatam Missam, quę quia sacerdotis non habet cum cæteris participationem, & proinde nullam omnino participationem complectitur, cum Christi institutione nullum habere commercium. Hardingus sui ipse oblitus.

Equidem non inficior circunstantias quasdam, veluti ieiunium, sessionem, stationem genuum flexionem, aliásq; consimiles ceremonias in sacrorum Mysteriorum celebratione obseruatas, ecclesiæ iudicio

moderandas atq; constituendas esse. Cæterùm pertenue est hoc quidem argumentum: *Quædam circunstantiæ mutari possunt: ergo licet Sacerdoti soli accipere*. Ipse Christus omnem iam dudum hac in re controuersiam sustulit. Etsi enim certum nullum, fixúmq; communicantium numerum designauerit, numerum tamen aliquem perspicuis, disertísq; verbis decreuit. Ista enim verba, *Accipite, Edite, Bibite omnes, Diuidite inter vos, Hoc facite in mei commemorationem, mortem Domini annunciabitis*: Ista inquam verba, non de vno solo homine intelligi possunt, sed numeri necessitatem euincunt.

Mat. 26. Luc. 22. 1. Cor. 11.

Hardingus tamen ait Augustini aperta esse verba: *Saluator non præcepit, quo deinceps ordine sumeretur, vt Apostolis, per quos dispositurus erat ecclesiam, seruaret hunc locum*. Ex his colligit Hardingus communionem, nullo numero astringi, & sacerdotem posse solum sumere.

Auguſt. epiſt. 118.

Augustinus nullum in eo loco verbum de numero aliquo, sed tantùm de tempore percipiendi Sacramenti facit. Quærit autem, an sit consentaneum communionem a cœna administrare, quemadmodum Christum fecisse constat, & quidam eo tempore factitabant, id quod ex subsequentibus hisce verbis perspicere possumus: *Nam si hoc ille monuisset, vt post cibos alios semper acciperetur, credo, quòd eum morem nemo variasset*. Veteratoris est aliud pro alio obtrudere, numerũ pro tempore ponere, atq; ex verbis Augustini, eiusmodi quiddam concludere, quale nihil ei vnquam in mentem venit. Quòd autem Augustinus numerum communicantium postularit, ex eo patet, quòd ibidem statim verba Pauli citat: *Quapropter fratres cum conuenitis ad manducãdum inuicem expectate*. Hæc verba Hardingus callidè dissimulauit. Quinetiam alijs quoq; in locis Augustinus, cum Hieronymo cæterisq; consp irans totum populum quotidie Sacramentum sumpsisse testatur, in eóq; tractatu quem de sacra communione in genere scripsit, de multitudine semper, nunquam de vno solo meminit.

Auguſt. ibid.

1. Cor. 11.

Auguſt. de Sermone Domini in monte. 12. In Ioan. tractat. 26. Hieronym. ad Lucinium. Idem in apolog. aduersus Iouinianum. 1. Cor. 11. Auguſt. in Ioan. tract. 97.

Quòd autem dicit Hardingus, *Christum huiusmodi res ecclesiæ iudicio reseruasse*, eóq; refert, vt videtur, ista Pauli verba, *Cætera cum venero disponam*, quemadmodum etiam alij faciunt, istud profectò argumentorum genus priscis patribus admodum periculosum semper & lubricum visum est. Etenim Augustinus ait: *Omnes insipientissimi Hæretici, qui se Christianos vocari volunt, audacias figmentorum suorum hac occasione Euangelicæ sententiæ colorare conantur, vbi Dominus ait, Adhuc multa habeo vobis dicere, sed ea non potestis portare modò*.

Quòd si verò ecclesia hanc de priuata Missa quæstionẽ cõstituit, sicuti prædicat Hardingus, quo in Cõcilio, quo tempore ante sexcentos illos a Christo annos, & quo deniq; in loco ita fecit? Quis fuit eius rei testis? quis Concilio præfuit? quis adfuit? Hoc illud est, de quo doceri se Lector cupit. Hardingus autem silentio id sibi confirmandum esse duxit. Quanquam suprà profitetur Hardingus Missam priuatam, neq; a Christo, neq; ab Apostolorum suorum quoquam, neq; ecclesiæ autoritate esse introductam, sed e populi tantùm in rebus diuinis ignauia atq; indiligentia natam.

Quàm

Quàm aptas autem atq; elegantes iſti homines interpretationes afferant horum Pauli verborum, *Cætera cum venero diſponam*, nemo facilè ſine admiratione reputet. His enim verbis priuatam ſuam Miſſam, eadem planè forma, qua nunc celebratur, fundatam volunt. Ac ſi Paulus ad hunc modùm diceret, cum venero conſtituam, *Vt Miſſam peregrina lingua conficiatis: vt ſoli percipiatis: nec alij alios expectetis, vtcunq; antè vobis in mandatis dedero: vt non ſimul conueniatis: vt vnus pro reliquis omnibus ſumat: atq; ita cum venero ea omnia reſcindam, quæ hactenus decreui atq; præſcripſi.*

Argumentum Hardingianũ.

Nunc argumenti, quo eſt vſus Hardingus, vim diſſimulare minimè debeo. Chriſtus (inquit) poſt conſecrationem & oblationem factam ſacramentum percipiendum ac comedendum inſtituit: Ergo quotus ſit communicantium numerus nihil ad inſtitutionis Chriſti rationem intereſt.

Nunquid verò Hardingus ſibi perſuaſerat, neminem ſua ſcripta niſi pueros atq; fatuos lecturum? Quàm enim hæ diſſolutæ cohærent partes? *Sacramentum poſt peractam conſecrationem percipiendum eſt: Ergo communicantium non eſt neceſſarius numerus*. Nulla huius rationis particula vel in ſe vera eſt, vel cum alijs congruit.

Nam quod attinet ad conſecrationem, ſi verba Apoſtolorum, qui hiſtoriam conſcripſerunt reſtrictè ſequi voluerit, *Chriſtus primò panem accepit, & benedixit, & fregit, & dedit, dicens accipite, edite*. Et deinceps poſtquam hoc dictum actúmq; eſſet, verba conſecrationis adiũgit, *Hoc eſt corpus meum*. Ita iam Euangeliſtæ aduerſus Hardingum teſtificantur, ſacramentum antè fuiſſe perceptum, quàm conſecratum.

Mat. 26. Luc. 22. 1. Cor. 11.

Vis autem argumenti Hardingiani ea eſt, vt contra ipſum directò concludat. Si enim Chriſtus eo conſilio Sacramentum inſtituit, vt primùm conſecraretur, deinde ab aliquot hominum conuentu acciperetur, hinc neceſſariò efficitur, coniunctam multorum communicationem eſſe aliquam inſtitutionis Chriſti partem: id quod etiam Cardinalis Beſſarion epiſcopus Tuſculanus aſſeuerat. Hæc eius ſunt verba: *Hoc ipſe ordo rerum poſcebat: primùm conſecrare, deinde frangere, poſtea diſtribuere, quod nos in præſentia facimus*. Et Gabriel Biel habet: *Conſecratio ad vſum, qui eſt manducatio, tanquam ad finem, quodammodo proximum ordinatur: quia Chriſtus accepit panem, benedixit, & dedit diſcipulis, vt manducarent*. Et iterum: *Conſecratio non eſt ſemper finis conſecrationis, ſed potiùs vſus fidelium: ad hoc enim conſecratur corpus & ſanguis Chriſti, vt fideles illis vtantur manducando*. Ita Hardingus in ſeipſum argumenta contexere didicit.

Hardingus cõtra ſe ipſe concludit.

Beſſarion de Sacramento Euchariſtiæ. Biel. lect. 26.

Biel. lect. 38.

Hardingus. 9. Sectio.

Hardingus Chriſti exemplum repudiat.

QVod ſi Chriſti exemplum aduerſus nos vſurpauerint, quòd is non ſumeret ſolus, ſed cum duodecim Apoſtolis communicaret, nóſq; illud ſequi oportere contenderint: reſpondeo nos huic exemplo aſtrictos eſſe, Quoad ſubſtantiam, nõ quoad externam ceremoniam, *ad quam nume-*

rum communicantium, alioſq; ritus pertinere ſuprà diximus. Chriſti exemplum nullam aliam, quàm ſumendi tantùm, neceſſitatem nobis imponit: cæteri ritus, vt ſunt numerus, locus, tempus, * *de congruo atq; ordine ſunt. In quibus quomodo nos gerere debeamus eccleſia* * *ſanxit, cohortans ac præcipiens, vt quicunq; digni fuerint, ſeq; præparauerint, accipiant. Et erat profectò optandum, vt quotieſcunq; ſacerdos diurnum hoc ſacrificium facit, aliqui eſſent, qui, vt par eſt, præparati cum eo perciperent, & corpus, ſanguinemq; Chriſti ſacramentaliter participarent. Quòd ſi verò forte nulli ſunt, quemadmodum noſtro tempore perſæpe vſu venit, non tamen propterea iugis illius, & quotidiani Sacrificij vlla fieri debet intercapedo. Cum enim in recordationem oblationis Chriſti ſemel in cruce pro totius humani generis redemptione factæ celebretur,* " *quotidie per vniuerſam Chriſti eccleſiam celebrari debet, quò immenſum illud beneficium memoria firmiùs teneamus: etiamſi ſacerdos nullum omnino participē ſociumq; habeat. Quodquādo fit, ſatis eſt ſi, qui præſentes adſunt, ſacrorum myſteriorum participes ſint ſpiritualiter et per preces atq; gratiarum actiones cum eo communicent in fide & pietate, ea mente ac voluntate prædicti, vt cum tempus fuerit, etiam cum eo communicare velint ſacramentaliter.*

* Falſum: numerus enim non modò de congruo, ſed etiam de inſtitutione eſt.

* Falſam: Eccleſia Romana nihil eiuſmodi ſanxit.

" Imbecilla ratio: Hoc dū taxat Hardingi gloſſema eſt.

Epiſcopus Sarisburienſis.

MVltum hic laboris in eo conſumit Hardingus, vt homines Chriſtianos in obeunda Chriſti cœna ab omni imitandi ipſius Chriſti neceſſitate vindicet: nonnihil etiam accuratioris doctrinæ ad imperitos vana Subſtantiæ & Accidentis diſtinctione decipiendos aſpergit. Hilarius de ſumma Arianorum in deprauandis ſcripturis nequitia ſcribens, ſic habet: *Aut ita ſcribuntur fides, vt volunt: aut ita vt volunt, intelliguntur.*

Hilarius ad Conſtantium Auguſtum.

Non iam in controuerſiam vocatur, vtrum facienda nobis ſint ea omnia, quæ Chriſtus fecit: ſed num noſtrum officium ſit illud facere, quod & Chriſtus ipſe fecit, & nos facere iuſſit, quódq; longo poſt tempore ab Apoſtolis, ſanctiſq; patribus, qui intelligentiæ ſpiritu inſtructi fuerunt, Chriſtíq; mentem cognitam habuerunt, eſt vſurpatum, neque fuit vnquam violatum, quouſq; negligentia, ignauiáq; populi, ſicuti Hardingus fatetur, contrariam conſuetudinem inuexiſſet.

Non dixit Chriſtus, Hoc facite Hieroſolymis: aut in hoc cænaculo: aut poſtquàm eritis cœnati: aut in hac menſa: aut quando tot numero conueniſtis: aut ſtantes: aut ſedentes: ſed ita dixit: Hoc facite: hoc eſt accipite panem, benedicite, frangite, date in mei commemorationem. Hoc non debet nobis ceremoniale quoddam Accidens videri: ſed finis ipſe eſt, & ſcopus, & ſubſtantia inſtitutionis Chriſti. Et proinde D. Paulus ait: *Panis quem frangimus, participatio eſt corporis Domini: & nos omnes vnus panis, vnúmq; corpus ſumus, quotcunq; de vno pane participamus.*

1. Cor. 10.

At inquit Hardingus, Oportet nos Chriſti exemplum in iis rebus ſequi, quæ de ſubſtantia Sacramenti ſunt, non quæ ad ordinem & congruum

gruum ſpectant. Hîc imprudens fateri videtur, Miſſam illam ſuam, quæcunq; tandem fuerit illius ſubſtantia, & ordine omni & congruo vacuam eſſe. Verùm quæ eſt iſta tam impudens peruicacia? Sacramenta Chriſti adminiſtrare ea forma, qua Chriſtus ipſe adminiſtrauit, quáq; omnes adminiſtrare iuſſit, ceremoniale dicitur & accidentarium, & eiuſmodi, vt abſq; incommodo mutari queat. Sacerdotẽ peregrina atq; incognita lingua loqui, faciem à populo auertere: ſibi ſoli ſacramentũ ſumere, & infinitam quandam puerilium ceremoniarum multitudinem adhibere, quas neq; Chriſtus, neq; Apoſtolorum quiſquam vel vſurpauit, vel de illis vnquam cogitauit: iſta inquam omnia pro rebus ſubſtantialibus, & momentum maximum habentibus ducuntur, ac tanquam neceſſaria defenduntur, neq; debent mutari. Adeo ſcilicet iſti homines, qua ſunt poteſtate, & accidentia in ſubſtantias, & contrà ſubſtantias in accidentia, quandocunq; eis libitum erit, conuertere valẽt.

Eccleſia (inquit Hardingus) *ſanctione adhibita decreuit, neminem, modò dignum & præparatum, eſſe repellendum.* O miſeram profectò eccleſiam eam, in qua ne vnus quidem reperiri poſſit ſatis dignè præparatus. Paucis iſtis verbis vniuerſam eccleſiam Romanam, totúmq; adeo Cardinalium collegium condemnat, in quo numero, vt ait, nullus eſt idoneus & dignus, ac propterea omnes communionem de induſtria ſubterfugiunt. Chryſoſtomus verò ait: *Non es hoſtia dignus vel communione, igitur nec oratione.* Debuit itaq; Hardingus indignos illos homines ab eccleſia arcere, neq; pati, vt vel Miſſæ ipſi interſint. Chryſoſt. ad populum Antioch. Homil. 61.

Quemuis hominem, quantumuis atrociſſimis peccatis aſtrictum, Deum orare, facilémq; ad thronum maieſtatis aditum reperire poſſe fingunt: ſacram verò communionem accipere peccatori nefas eſſe exiſtimant. Scriptum eſt autem *Diſcedat ab iniuſtitia ſua, qui inuocat nomen Domini.* Quicunq; membrum Chriſti fuerit, Deumq; intrepidè ſuum appellare patrem potuerit, ei licet ad ſacram communionem cum firma animi fiducia accedere. Heb. 4. 2. Tim. 2.

Si quidem ingenuè optat Hardingus, vt ſe populus præparet, & cum ſacerdote communicet, ſicuti videri vult, cur nõ ipſe populum excitat & cohortatur? cur non ſatis magnum epularum apparatum facit? imò cur ſolitariam hanc ſuam Sacramenti ſumptionem tuetur, quod ſanè & cum optato ſuo, & cum Chriſti exemplo repugnare ipſe fatetur? Sunt certè è populo complures pietate præſtantes homines, & ipſo perſæpe ſacerdote ſanctitatis multò amantiores. Neq; verò indignitati ſuæ, quòd tamdiu à Sacramento abſtineant: neq; dignitati, quod ſemel quotannis accipiant, ſed conſuetudini tantùm & mori tribuendum eſt.

Cæterùm vt populus fuerit ignauus (inquit Hardingus) *ſacerdotis tamen eſt iuge ſacrificium celebrare:* id eſt, Chriſtum patri pro mundi peccatis offerre. Hinc ſanè laſciua iſtorum hominum ſtultitia ſeſe prodit. Quod poſſunt, quódq; præcipiuntur facere, illud facere recuſant: quod autem præſtare nequeunt, in eo verò ſe vehementer exercent. Cum res hæc tanta ſit, nec omnibus adhuc probetur, eam oportuit

Hardingum Augustini, Hieronymi, aut alterius cuiusquam catholici Doctoris, eorum qui intra sexcentos annos vixerunt, testimonijs confirmasse: nunc verò articulum & Decretum tantùm a se confictum profert. *Cum hoc* (inquit) *fiat in commemorationem oblationis Christi semel in cruce pro humani generis redemptione factæ, propterea quotidie celebrari in vniuersa ecclesia debet.*

Quotidianum sacrificium. Quotidianus panis.

Iam verò nequa forsan hinc fraus comparetur, oportet meminisse hæc verba, *quotidianum sacrificium*, & *quotidianus panis* apud sanctos patres nonnunquam occurrere, quorum etiam vtrumq; de Christi corpore intelligatur: sed longè aliter & in alium finem, atq; Hardingus sentit, vt facilè apparebit. Illud quotidianum antiqui patres sacrificium vocant, quod Christus semel in æternum fecit in cruce: quandoquidem, sicut Christus sacerdos est æternus, ita illud eius sacrificium ad omne tempus durat: non quòd assiduè ac realiter, ab vlla mortali creatura sæpius iteretur, sed quòd ipsius in se vis immensa sit & infinita, nec vllis vnquam seculorum æratibus consumi possit. Sic ait Augustinus: *Tibi hodie Christus est, tibi quotidie resurgit.* Sic etiam Hieronymus: *Quotidie nobis agnus occiditur, & pascha quotidie celebratur.* Ad eundē quoq; modum Germanus recens author scribit: *Panis quotidianus est Christus, qui est, & antè fuit, & manet in secula.* Sic ergo Christi respectu æternum est illud pretiosum sacrificium.

De verbis Domini in Euangelio secundū Lucam. Ser. 28
Hieronymus in 1. Cor. 6.
Germanus in eccl. rerum theoria.

Præterea illud vnicum sacrificium æternum dicitur, non in se tantùm, quòd illius vis quotidie in nobis efficax est, ac fructuosa, & remanet perpetuò, sed nostrùm etiam respectu, quòd nos Deo sacrificia laudum & gratiarum actionis quotidie pro illa nostra benignissima & admirabili redemptione offerimus. Atq; hoc quotidiani sacrificij genus, cum alij complures prisci Doctores, tum pius ille pater Irenæus nos factitare docuit. Eius verba ita habent: *Sic & nos quotidie offerre vult munus ad altare frequenter sine intermissione. Est ergo altare in cœlis. Illuc enim preces & oblationes nostræ diriguntur.* Sacrificium igitur illud semel in cruce oblatum, quotidianum nostrum sacrificium rectè dicitur, eadem planè dicendi forma, qua dixit Tertullianus: *Nos Sabbatum non septeno quoq; die celebramus, sed omni die.* Quod autē Hardingus somniat sacramentorum administrationem illud esse quotidianum sacrificium, manifestò falsum est. Nam ipse postea fatetur in die Parasceues nullam huiusmodi fieri oblationem, idq; (vt ait) ex Apostolorum instituto. Neq; sanè nescius est Græcos in Quadragesima nunquam consecrare solitos, nisi tantùm in Sabbatis, & diebus Dominicis: quemadmodum ex sexto Constantinopolitano, & ex Laodicensi Concilio intelligi potest. De Latinorum autem hac in re consuetudine, quam illo tempore seruabant, sic scribit Ambrosius: *Omni hebdomada offerendum est, etiamsi non quotidie peregrinis: incolis tamen vel bis in hebdomada.* Nō iam dicet (opinor) Hardingus, quod vno die prætermittitur, aut sabbatis tantùm, diebúsq; Dominicis, aut vt Ambrosius ait, bis in hebdomada fit, id quotidie fieri.

Iren. lib. 4. cap. 34.
Tertul. aduersus Iudæos.
Articulo. 2. sect. 23.
Sexta Synodus Constantin. cap. 52.
Concil. Laodicens. can. 49.
Ambrosius in epist. ad Tim. 1. cap. 2.
Non quotidie.

Neminem tamen esse puto, qui non existimet cum Ambrosium & alios

alios doctos in Latina ecclesia episcopos, tum patres illos Constantinopolitani Laodicensisq; Concilij in Græca ecclesia, satis intellexisse, quid sacrificium quotidianum esset. Illud quidem Sacrificium, quod Christus semel in cruce fecit, & in Paraseues & in alios omnes quadragesimæ, atq; anni adeo totius dies, & in æternum manet: ac proinde quotidianum nostrum sacrificium non immeritò vocatur.

Rationes Hardingi.

Debemus Christi mortem memoria repetere: Ergo sacerdotem oportet Missas quotidie celebrare, etsi nemo sit, qui participet. Hui, vt concluditur hoc miserum argumentum, aut qua ratione potest in rectam formam redigi? Nullane alia via est Christi mortem recolendi atque reminiscendi, nisi per priuatam missam? nonne singulorum hominum, æquè ac sacerdotis officium est, eam studiosè & sæpe recordari, atq; in memoriam reuocare? Non est sanè consentaneum sola mortis Christi recordatione Missam fundare: quæ profectò qualis hodie est, omnem Christi mortis reminiscentiam penitus obruit, atq; extinguit.

Sed vt leuissimo huic argumento ponderis aliquid addamus, quòd dicit Hardingus *Sacerdotem quotidie sacrificare oportere, etiamsi neminem habeat participem, sociumq;*, huic ego illud insuper adiungam. Si hoc sacrificium adeo sit reuera necessarium, atque a nonnullis existimatur, tum sacerdos necessariò debet singulis diebus immolare, licet ipse non accipiat. Nam sacrificare & accipere diuersa sunt, quemadmodum recens Concilium Toletanum in Hispania habitũ obseruauit. *Quidam sacerdotes vno die plurima offerunt sacrificia, & in omnibus se oblationibus a communione suspendunt.* Ita nunc Hardingus quotidianum suum sacrificium inuenit, & priuatam Missam amisit. De consecrat. dist. 2. Relatum est.

Alia ratio.

Cum multis sumere, non est vlla substantialis pars institutionis Christi: In eo itaq; non sumus Christi exemplo astricti. Primùm, Antecedentem esse falsam antè euici: deinde vt dem nullam eam esse substantialem partem institutionis Christi, omnino tamen eius exemplum imitari debemus, quia ipse nos ita facere præcepit. Si Christi exemplum vsque adeo nullum habeat in nostra defensione momentum, illud ad Hardingi causam accommodemus, & quàm aptè tandem concludat videamus. *Christus communionem omnibus pariter discipulis suis tradidit: Ergo licet sacerdoti soli accipere.*

Tecum nunc reputa, Lector, quanta sit his hominibus habenda fides, qui Christi exemplum ita studiosè defugiunt, atque deuitant. Paulus in instauranda Corinthiorum ecclesia nihil aliud curauit, quàm vt eos ad Christi exemplum reuocaret. Sic enim ait: *Quod a Domino accepi, vobis tradidi.* Similiter Hieronymus habet: *Dominica cœna omnibus debet esse communis*: idq; Christi exemplo probat: 1. Cor. 11.

quia ille omnibus discipulis suis, qui aderant, æqualiter tradidit sacramenta.

Sed quem (quæso) tandem imitatur Hardingus, quando priuatam Missam celebrat? Quando enim vel Christus, vel discipulorum, vel veterum catholicorum Doctorum quisquam administrandæ communionis ratione vsus vnquam est? Siquidem horum neminem sibi imitandum proposuerit, nec alios, qui illum sequi recusauerint, magnopere reprehenderit.

Hardingus. 10. Sectio.

IVellus, multiq; alij cum Iuello sentientes argumentum contra priuatam Missam a Communionis vocabulo ducunt, acsi propterea Sacramentum Communio diceretur, quòd multi vnà acciperent. Ac proinde in concione sua sæpe facit antitheſin inter priuatam Missam, & Communionem, & multa loca citans, in quibus fit mentio communionis, ex singulis argumentum colligit contra priuatam Missam. Sed hoc argumentum infirmum est, ac prorsus indoctum, vtpote ab insciția profectum. Neq; enim ita dicitur, *quia multi, seu vt Iuellus docet, tota ecclesia simul in vno loco communicat: sed propter Sacramenti effectum, quoniam per illud cum Deo coniungimur, & multi qui diuersi sunt, inter se copulantur, vnumq; Christi mysticũ corpus fiunt, quæ est ecclesia, cuius corporis, ex huius Sacramenti virtute atq; efficacitate, fideles omnes membra sunt, alij aliorum, & Christus est caput. Hoc modo complures antiqui Doctores interpretantur: & in primis Dionysius Areopagita, qui de hoc Sacramẽto loquens ait:* Dignissimum hoc Sacramentum sua præstantia reliquis Sacramẽtis longè antecellit, atq; ea causa illud meritò singulariter communio appellatur. Nam quamuis vnumquodq; Sacramentum id agat, vt nostras vitas in plura diuisas, in vnicum illum statũ, quo Deo iungitur colligat, attamen huic Sacramento communionis vocabulum præcipuè ac peculiariter congruit. *Ex his verbis, atq; ex toto illo sancti patris loco intelligimus, hoc sacramentum peculiariter communionem dici, propter illam singularem energiam, quam in nobis consequitur: quæ est, nos tam arctè cum Deo copulare, vt nos in eo simus, & ille in nobis: nósq; omnes, qui in illum credimus, in vnum in Christo corpus coalescamus. Vnde fit vt reuera non communicemus soli: quandoquidem tota Dei ecclesia vna tantùm domus est, sicuti Cyprianus testatur:* Vna est domus ecclesiæ, in qua agnus editur. *Et Paulus ad Timotheum ait:* Hæc Dei domus est ecclesia Dei viuentis. *Quicunq; ederit de hoc agno dignè, cum omnibus omnium locorum & regionum Christianis communicat, qui in hac domo sunt, & similiter faciunt. Hanc ob causam Hieronymus presbyter, se inuitum ostendens cum Augustino episcopo scriptis contendere, illum suæ Communionis episcopum vocat. Hæc sunt illius verba:* Non enim conuenit, vt ab adolescentia vsq; ad hanc ætatem, in Monasteriolo cum sanctis fratribus labore desudans, aliquid contra episcopum communionis meæ scribere audeam, & eum episcopum, quem ante cœpi amare, quàm nosse. *Hinc iam perspicimus Sanctum Hieronymum,*

* Falsum: nam à communicatione communio dicta est.

In eccles. hist. Hierarch. cap. 3.

Cypr. de cœna Domini.

1. Timoth. 3.

Inter epistol. August. epist. 14.

*nymum, & Sanctum Augustinum eiusdem fuisse * communionis, & simul communicasse, eisi procul à se inuicem abessent: alter enim Bethleemæ in Palestina, alter Hippone in Aphrica degebat. Potest ergo esse aliqua communicatio, etiamsi qui communicant locorum interuallo disiunguntur.*

* Falsum: ex æquiuocatione huius vocabuli, Communio, natum.

Episcopus Sarisburiensis.

QVòd ex ipso momento istius vocabuli, communio, quod est vbiq; fere in omnibus antiquis patribus tritum, oblata occasione dicerem, sacerdotem oportere Sacramentum populo communicare, quandoquidem alioqui communio nullo modo dici possit, Hardingus tanquam nonnulla doctrinæ suæ opinione subnixus respondet, *Argumentum hoc infirmum, atque indoctum esse, vtpote ab inscitia profectum.* Hîc vt de doctrina contentionem mittam, & me totum ad vnam veritatis inuestigationem intendam: si ipsum *Communionis* nomẽ, commune nihil euincat, vt Hardingo videtur, multò sanè minùs mea sententia, rem aliquam priuatam esse declarat. Communio.

Communionem dici eam affirmat Hardingus ab effectu, quem in nobis gignit, quia ex ea Deo coniungimur: non quia multi vnà in vno loco communicant: ad quod probandum Dionysij testimonium adducit: in quo profectò magnam bono illi & antiquo patri iniuriam facit, qui Missam illius authoritate stabilire conatur, cuius nullum de Missa verbum extat.

Omnes vna voce atque consensu fatentur, Sacramentorum hoc vnum quidem esse munus, vt Deo nos coniungant: quod hîc Dionysius sacræ communioni, & Paulus etiam Sacramento baptismi attribuit: *Omnes filij estis Dei per fidem in Christo Iesu: nam quicunq; baptizati estis in Christo, Christum induistis.* Chrysostomus dicit: *Per baptismum facti sumus os de ossibus Christi, & caro de carne Christi.* Galat. 3. Chrysostom. ad Ephes. Homil. 20.

Alius Sacramentorum finis est, vt nos inter nos mutuò deuinciant, quod per baptismum quoq; effici Paulus scribit. *Nos omnes in vnũ corpus baptizati sumus.* Proinde dixit Augustinus: *In nullum nomẽ religionis, seu verum, seu falsum coagulari homines possint, nisi aliquo signaculorum, vel sacramentorum visibilium consortio colligentur.* Iam verò Dionysius de vtroq; hoc fine disertè ac dilucidè meminit, Hardingus tamen de altero tantùm, in eo quem allegauit loco, mentionem fecit, alterum verò tacuit: atque ex alterius affirmatione alterius negationem falsò conclusit. De posteriore autem fine idem ille Dionysius in eodem capite, ex quo testimonium Hardingus desumpsit, ita scribit: *Sancta illa vnius & eiusdem panis & poculi communis & pacifica distributio, vnitatem illis diuinam, tanquam vnà enutritis præscribit.* Hunc locum Pachymeres Græcus paraphrastes explanãs, sic habet: τὸ γὰρ ὁμοδίαιτον, καὶ ὁμότροφον ἔτι εἰς μίμημα ἄγει τὴν κυριακὴν δεῖπνου: id est, *Communis enim victus morúmq; consensus, porro nos in Dominicæ cœnæ memoriam adducit.* Hinc æquus Lector facilè, vt iudico perspexerit, quicquid tandem Hardingus contradixerit, his verbis & commu- 1. Cor. 12. Contra Faustũ lib. 19. cap. 11. Dionysius eccles. Hierarch. cap. 3. ὁμοτροπίαν αὐτοῖς ἔνθεον, ὡς ὁμοτρόφους νοῦ μοθετεῖ. Pachymeres paraphrast.

nem Sacramenti participationem, & multorum quoq; inter se coniunctionem atque copulationem luculentissimè demonstrari.

Nunc hanc rationem expendamus: Communio nomen suum ab effectu sumpsit: Ergo (inquit Hardingus) multorum vno in loco communicationem non significat. Hæc imbecilla verò argumentatio est, ne dicam indocta atque ab inscitia profecta. Noua ei Dialectica opus esset, qui eam in formam redigere conaretur.

Imò verò contrà multò æquiùs contendere liceat: Quem potest Sacramentum hoc effectum obtinere, aut quos Deo coniungere, nisi eos tantùm, qui illud percipiunt? Quid potest baptismi sacramentum efficere, nisi in ijs, qui baptismum accipiunt?

Nulli dubium est, quin effectus iste, de quo loquutus est Dionysius, in eo minimè versetur, quòd vnus quispiam priuatam Missam celebret, solúsq; sacramentum sumat: sed in hoc situm sit, quòd populus precetur vnâ, sacrámq; communionem vnâ percipiat, ex quo palam testificetur se & in Christo Iesu, & inter se vnum esse. Proinde Chrysostomus ait: *Propterea in Mysterijs alter alterum amplectimur, vt vnum multi fiamus.*

Chrysost. ad populum Antioch. Homil. 61.

Cæterùm vt apertè ingenuéq; confitear, Sacramenti acceptio nostram non efficit cum Deo coniunctionem. Nam quicunque non fuerit Deo antè coniunctus, quàm ad percipiendum Sacramentum accesserit, nihil aliud quàm iudicium suum ederit atque biberit. Sacramenta non causæ propriè, sed sigilla & testimonia sunt huius coniunctionis. Nam ni ita esset, pueri nostri, qui ex vita priùs decedunt, quàm communionem acceperint, omnésq; pij veteris Testamenti patres nullis cum Deo vinculis colligarentur. Iccirco Augustinus habet: *Nulli est aliquatenus ambigendum tunc vnumquemq; fidelium corporis sanguinisq; Dominici participem fieri, quando in baptismate membrum Christi efficitur: nec alienari ab illius panis calicisq; consortio, etiamsi antequam panem illum comedat, & calicem bibat, de hoc seculo in vnitate corporis Christi constitutus abscedat. Sacramenti quippe illius participatione ac beneficio non priuatur, quando ille hoc, quod illud Sacramentum significat, inuenit.* Similiter Cyprianus: *Nos ipsi corpus Christi effecti, & Sacramento, & re Sacramenti, capiti nostro coniungimur & vnimur.*

August. in sermone ad infantes Beda. 1. Cor. 10.

Cyprianus de cœna domini.

At Cyprianus dicit: *Vna est domus ecclesiæ, in qua agnus editur.* Et D. Hieronymus, etiamsi Bethleemæ degeret, tot ab Augustino miliaribus disiunctus, qui tum Hippone Aphricæ ciuitate agebat, eum tamen suæ communionis episcopum appellat: ex his infert Hardingus: *Sacerdotem eum, qui Romæ Missam solus facit, cum alio sacerdote apud extremos Indos Missam solo celebrante communicare.* Hîc nunc Cyprianus & Hieronymus per vim inuiti ac renuentes producuntur, eiusq; rei testes esse coguntur, cuius ipsi fuerunt prorsus ignari: atque ita Hardingus, vt aliâs sæpe, sic nunc falsum concludit.

Cyprianus de cœna domini. Inter epist. August. epist. 14.

Sacram communionem Christiani, qui in ecclesia primitiua vixerunt, in omnibus concilijs, conuenticulisq; suis ita frequentes, & tanto omnium

nium concursu obierunt, vt tandem cœtus ipse, atque eorum societas, ex ea actione, quam cum maxima religione, quotiescunq; conuenirent, susceperunt, Communio diceretur. Quapropter vt aliquantò plus fidei verbis Hardingi afferamus Augustinus dicit: *Mulier illa est communionis nostræ.* Iterum: *Donatus non nisi in sua communione baptismum esse credit.* Hieronymus quoq; ad Damasum Romanum episcopum scribens hæc habet: *Ego nullum primum nisi Christum sequens beatitudini tuæ, id est, cathedræ Petri communione consocior.* His in locis vocabulum istud, *Communio*, non administrationem aliquam Sacramentorum significat, sed sectam & partem, & societatem, & conspirationem atque consensum in ipsis religionis articulis. Atque hoc sensu Hieronymus Augustinum suæ communionis episcopum nuncupat: id est, suæ fidei, suæ sententiæ, suæ doctrinæ, suæ religionis. Augustin in epist. ad Eusebium. August. retract. lib. 1. cap. 21. Hierony. ad Damasum.

Hic interim illud non est prætereundum, quòd Augustinum Hieronymus non Missæ, sed communionis suæ episcopum vocat. Nouit enim Hardingus neutrum eorum priuatam vnquam celebrasse Missam, & proinde in faciendis Missis secum ipsos communicare non potuisse.

Sed ad Hieronymi verba enucleatiùs respondeamus, communio seu societas ecclesiæ, in multis rebus consistit. Communicamus enim vel animorum consensu, & concentu, vt de Apostolis scribitur: *Omnes vnum cor, & mentem vnam habuerunt:* vel Dei cognitione, quemadmodum Christus patrem pro Apostolis precatur: *vt ij vnum sint, sicut tu & ego vnum sumus.* Et Paulus ad Philippenses: *Gratias Deo meo semper ago, quòd ad Euangelij communionem venistis:* vel vno Christo, vt Paulus ait: *non iam seruus est, non iam liber, sed omnes vnum sumus in Christo Iesu.* Deniq; communicamus spiritu, precibus, amore, vno sanguine lauamur omnes, vno omnes corpore pascimur: vnam omnes nostræ vocationis spem habemus: & omnes simul vno corde, vnáq; voce, quantumuis magno locorum interuallo distracti, Deum patrem Domini nostri Iesu Christi veneramur atq; prædicamus. Act. 4. Ioan. 17. Philip. 2. Gal. 3. Rom. 15.

Atq; hæc est illa vnica domus, in qua agnus editur, Apostolorum & Prophetarum fundamentis constituta: In hac domo nos habitamus Hardinge: hic summa voluntatum consensione ambulamus: hîc illum Dei agnum comedimus, omnes fratres & membra vnius corporis, & omnes vnum in Christo Iesu. Deum precor vt vos quoq; in eam domum reducat denuò, vt apertis cordium oculis, clarè perspicere possitis, vnde excidistis. Cyprianus de cœna domini. Psal. 54. Apoc. 2.

Quòd duos sacerdotes Missam separatim celebrantes vnâ posse communicare dicis, nihil id impediente tanta interualli distantia, verissimum esse facilè profectò concedo. Etenim scelere perpetrando, Dei mandato violando, populo decipiendo communicant: quêadmodum scelerati filij cum impijs parentibus nequitia communicare solent: cuiusmodi est quod Christus Pharisæis dicere videtur: *A vo-* Matth. 23. Luc. 11.

bis requiretur omnis ſanguis iuſtus effuſus, a ſanguine Abel iuſti, ad ſanguinem Zachariæ. Implete menſuram patrum veſtrorum.

His iam obſeruatis ad contemplanda Hardingi argumenta facilior nobis aditus patebit.

1. *Tota eccleſia* (inquit) *per vniuerſum orbem fuſa, vna tantùm domus eſt: Ergo fas eſt ſacerdoti priuatam Miſſam procurare.*

2. *Fideles, qui a ſe inuicem procul abſunt, animorum conſenſu communicant: Ergo Sacramentorum perceptione communicant.*

3. *Hieronymus & Auguſtinus fide & doctrina communicabant: Ergo in celebranda Miſſa communicabant.* Si Paulo contigiſſet, vt cum Hardingo ſermonem conferret, atque iſtas rationes inueſtigaſſet, ne ille Corinthios adeo aſperè neutiquam reprehendiſſet atque exagitaſſet, neq; his ad eos verbis ſcripſiſſet. *Inuicem expectate.* Quæ verba ipſe Hugo Cardinalis ſic interpretatur: *Vt vna ſit menſa: non habeat quilibet menſam ſuam.*

Hugo Cardinalis.

Sed quem poſſumus interpretem verborum Hieronymi magis idoneum reperire, quàm ipſum Hieronymum. Sic ſcribit ad Theophilum aduerſus Ioannem Hieroſolymitanum. *Quod ſcribit, nos tecum pergere Romam & eccleſiæ communicare ei, a qua videmur communione ſeparati, non neceſſe eſt ire tam longè: & hîc in Palæſtina eodem modo ei iungimur. Et ne hoc, quòd procul ſit: In viculo Bethleem presbyteris eius quantum in nobis eſt, communione ſociamur.* Quod ait, *quantum in nobis eſt*, eo nimirum coniunctum duntaxat Sacramentorum vſum excipire voluit. Nam in cæteris quidem rebus omnibus plenè, & cumulatè communicauerant, nec opus erat, vt illa verba, *quantum in nobis eſt*, adiungeret.

Hieronym aduerſus Ioann. Hieroſolym.

Quantum in nobis eſt.

Hæ autem Hardingi rationes peccãt in æquiuocationis fallacia, quod eſt vitioſum argumentandi genus ex ambigua alicuius vocabuli, quod duas pluréſue habet ſignificationes, vſurpatione natum, ex quo aliud quidem ſpecie oſtenditur, aliud verò re concluditur. Hoc nomen, *Communio*, res duas notat atque indicat: Religionis nempe concentum, & ſanctorum myſteriorum adminiſtrationem: quarum altera ſpiritualis eſt, altera corporea: hæc loci circunſtantiam poſtulat, illa loco nullo aſtringitur. Si quis ergo ita dicat: Hieronymus & Auguſtinus tanto a ſe inuicem ſpatio remoti, religione communicarunt: Ergo etiam communicarunt frangendo, percipiendóq; Sacramento: non magis ſequitur, quàm ſi Hardingus hoc modo argumentari vellet: Hieronymus atque Auguſtinus ſpiritu communicarunt: Ergo communicarunt corpore. Vel ita: Spiritus ipſorum ſimul erant: Ergo & corpora itidem vnâ fuerunt. Liceret ei æquè dicere: Spiritus Elizæi fuit cum Giezi in via: aut ſic: Spiritus Pauli erat cum Corinthijs, ergo corpus Pauli præſens adfuit Corinthijs.

4. Reg. 5.
1. Cor. 5.

Potuit Hardingus iſta ratione contra ſeipſum liquidò concludere: Vniuerſa Dei eccleſia vnica tantùm Domus eſt, & omnia ipſius membra per fidem & ſpiritum pariter communicant. Ex hoc licebit Maiorem hanc conſtituere: Particularis quæq; eccleſia vniuerſalis eccleſiæ

cleſiæ imago debet eſſe: & hæc particularis communio debet eſſe quoddam quaſi ſymbolum illius generalis communionis: illa autem eſt omnibus cummunis, & membrum quodq; ſuam ſortitur partem: Ergo particularem quoq; communionem omnibus communiter præberi, & partem membro cuilibet ſuam impartiri oportet.

Aut hoc modo: Sanctæ communionis adminiſtratio eam, quam in fide habemus coniunctionem, & ſocietatem repræſentat, & (iuxta illud Cypriani: *Gregem noſtrum commixtione adunatæ multitudinis copulatum eſſe Domini ſacramenta ſignificant:*) at homines Chriſtiani in vnum templum congregati, omnes pariter fide communicant: Ergo quando ita conueniunt, omnes ijſdem ſacramentis communicare debent. Cyprian. ad Magnum.

Hardingus autem ex huius verbi natura longè alia argumenta contexere videtur:

Communio vocatur, inquit: Ergo poteſt eſſe priuata.

Communio dicitur: Ergo ab vno percipi poteſt.

Communio appellatur: Ergo licet ſacerdoti eam ſine communicantium numero accipere. Debes Hardinge argumentorum tuorum vim diligentiùs ponderare, priuſquam ea in publicum emittas. Ita enim Deum, tuámq; ipſius conſcientiam minùs offendes: fratribus tuis leuiùs impones: & minorem pueris admirandi de te occaſionem dabis.

Iam vt inſuper aliquid dè Communionis vocabulo adijciamus, in quo tu omnes alios tam inhumanè inſcitiæ atque imperitiæ inſimulas, id quod in alijs etiam omnibus libri tui partibus facis, non alienum videtur, quid de ea re quidam authores, & veteres & recentiores ſcripſerint expromere. Non nunc neceſſe eſt ea Pauli verba citare, quæ ille de ſacroſancta communione habet: *Omnes ſumus vnus panis, omnes vnum corpus, quotcunq; de vno pane communicamus.* 1. Cor. 10. Nec quod Hieronymus ait: *Oportet cœnam Dominicam eſſe communem:* Hieron. 1. Cor. 11. nec quod Chryſoſtomus: *Quod Dominicum eſt, priuatum faciunt: quæ verò Domini ſunt, non huius ſunt ſerui, non alterius, ſed omnibus communia.* Chryſo 1. Cor. Homil. 27. Nec quod Auguſtinus dicit: *Hunc cibum & potum, ſocietatem vult intelligi corporis & membrorum ſuorum.* Auguſt. in Ioã. tractat. 26. Neque quod Chryſoſtomus habet: *Quid nam appello communicationem? idem ipſum corpus ſumus. Quidnam ſignificat panis? Corpus Chriſti. Quid fiunt qui accipiunt? corpus Chriſti.* Chryſo. 1. Cor. Homil. 24. Etſi hi patres nobis non obſcurè declarent, ſacra myſteria fuiſſe ſuis ætatibus toti populo, communiter diuiſa: hos tamen ego miſſos faciam, cum non ignorem Hardingum facilè reſponſurum, de vi ac natura huiuſce vocabuli, ab illis de induſtria neutiquam diſputari.

Igitur ad alios veniam, & vnum aut alterum nominatim proferam, quem de hac re diſertè loquutum fuiſſe, vel inuitus fatebitur Hardingus. Pachymeres Græcus author, Dionyſij paraphraſtes, hæc verba habet: ταύτην δὲ τὴν κοινωνίαν λέγει διὰ τὸ τότε κοινωνεῖν τοὺς ἀξίους πάντας τῶν μυστηρίων. *Hanc etiam communionem propterea vocat, quòd* κοινωνία. Pachymeres in Dionyſ. cap. 3.

tunc omnes communicarent, qui digni essent mysterijs. Sic Pachymeres homo non admodum antiquus in eundem illum Dionysij librum scripsit: neque est cur dubitemus, quin ipse authoris sui mentem, æquè ac Hardingus, cognitam, atque perspectam habuerit. Hic Communionem ex eo appellatam esse dicit, quòd vnâ communicamus. Hardingus verò contrà sentit, & secus esse asseueranter affirmat.

Haimo in 1. Cor. 10.

Haimo in suis in epistolas Pauli commentarijs ait: *Calix appellatur communicatio, quasi participatio, quia omnes communicant ex illo.* Hugo Cardinalis sic habet: *Post hoc dicatur communio, quæ appellatur vt omnes communicemus.* Et insuper: *Vel dicitur communio quia in primitiua ecclesia populus communicabat quolibet die.* Gerardus Lorichius sic scribit: *Dicitur Communio quia concorditer de vno pane & vno calice multi participamus: & communio participationem & communicationem significat.* Et Micrologus: *Non potest propriè dici communio, nisi plures de eodem sacrificio participent.*

Hugo Cardinalis in speculo ecclesiæ. De Missa publica prorogan da.

Microlog. de eccleſiaſt. obſeruation. apud Cassandrum de Liturgijs cap. 22

Si nobis non credat Hardingus, at horum omnium authoritatem non aspernabitur: sunt enim sui omnes. Neque dicet, opinor, omnes ignaros atque indoctos extitisse, nec ea quæ scriberent satis intellexisse. A Lutherani dogmatis suspicione ætas profectò ipsa eos liberabit. Basilius ecclesiasticum quoddam decretum, seu canonem citat, in quo sancitum fuit communioni sumendæ, quam ille Mysticum Pascha vocat, duodecim ad minimum homines interesse oportere.

Basil. exercit. ad pietat. Serm. 4.

Hardingus. 11. Sectio.

QVid si quatuor, aut quinque ex diuersis familijs vnius parochiæ grassante morbo oppressi, & extra omnem vitæ spem positi, Sacramentum sibi, antequam discesserint, dari postulent? Sacerdos postquam Sacramentum in templo sumpserit, naturale alimentum capit, & prandet: pòst rogatus reliquum Sacramentum ad ægrotum defert vnius aut alterius miliaris spatium, & quamuis nemo sit in singulis familijs ad accipiendum præparatus, facit tamen quod postulatus est. Quod quando contingit * *nonne cum ipsis communicat sacerdos, & ipsi inter se mutuò communicant, cum eam potiùs voluntatem habeant, vt in eodem loco vnâ quoque communicarent, si liceret? Sin hæc pro legitima iustaq; communione non esset habenda, ac proinde non vsurpanda, in istorum incommodorum alterutrum nobis necessariò incurrendum esset: vt vel* * *victus ille vitæ necessarius eis ex hac vita abeuntibus denegaretur, (quæ sanè crudelis esset iniuria, & exemplis, pijsq; ecclesiæ primitiuæ institutis contraria:) vel (quod etiam sanctis ecclesiæ decretis repugnat) sacerdos sacrum illum cibum sumeret, postquam stomachum communibus cibis satiasset, idq; non tam vllo sanctitatis studio commotus, quàm quòd Socios & comites haberet. Ita quoq; sacerdos, qui in Missa solus accipit, cum illis omnibus communicat, qui in alijs locis atq; regionibus idem faciunt.*

*Falsum: Hardingus affirmat sacerdotē communicare & non communicare simul: quod naturæ ipsi repugnat.

*Falsum: hæc ratio instituta fuit, nō cuiusq; ægroti, sed hominum excommunicatorum gratiâ.

Episcopus

Epiſcopus Sarisburienſis.

QVi nuſquam collineat, eum fruſtra & nequicquam iaculari eſt neceſſe. Quid (inquit Hardingus) ſi quatuor aut quinq; homines, e diuerſis vnius parochiæ familijs animam agentes Sacramentum depoſcant, poſtquam pranſus fuerit ſacerdos? Hinc nempe validiſſimam Miſſæ ſuæ confirmationem peti poſſe exiſtimat. Verùm, quid ſi ſacerdos ieiunus eſſet, an & quatuor Miſſas facere deberet, vt omnibus ſatisfaceret? Et quid ſi nullus ægrotet? tunc ſanè Hardingus præclarum e manibus amiſit argumentum. Sed proh dolor, quale quæſo hoc eſt, antiquis omnibus Doctoribus, ſanctiſq; patribus relictis, ab imminente morte ſubſidium aliquod Miſſæ mendicare? Quando huiuſmodi aliquid accidit (inquit Hardingus) aut ſacerdotem oportet poſt ſumptum prandium communicare, qnod canonum ſanctionibus vetitum eſt: aut eum, qui morbo detinetur, ſolum accipere neceſſe eſt, quod quidem valet ad priuatam Miſſam ſtabiliendam atque confirmandam: aut de hac vita decedere neceſſario illo victu priuatus debet, quod & crudelis cuiuſdam iniuriæ plenum, & primitiuæ eccleſiæ inſtitutis planè contrarium eſſet. Vt ad hæc ſigillatim reſpondeam, ſi ſacerdos poſtquam fuerit pranſus etiam communicauerit cum ægroto, tum Hardingus nullam adhuc priuatam inuenit Miſſam. Ex Auguſtino autẽ & vetuſtis quibuſdam canonibus patet, & ſacerdotem, & populum in eccleſia primitiua aliquando poſt cœnam communicaſſe. Auguſtin. ad Ianuar. epiſto. 118. Concil. Carth. 3. can. 6.

Sed quam tandem ob cauſam ita neceſſariam putat eſſe hanc cautionem? aut cur tam crudelis videtur eis iniuria, ſi ægrotum hinc migrare ſine Sacramento contigerit? nemóne ſaluus eſſe poteſt, qui hoc modo deceſſerit? ea verò crudelis eſſet profectò iniuria. Innumeri infantes, alijq; infiniti de hac vita in Dei miſericordia abſq; illo victu exeunt. Hæc conſuetudo apud primitiuæ eccleſiæ Chriſtianos vtilis habita eſt, non quidem ægrotantium cauſâ (illi enim cum valerent "quotidie ad communionem accedebant, & cum ægrotarent domum ad ſe miſſum Sacramentum" vſitatè percipiebant) ſed eorum gratiâ qui excommunicabantur, & Pœnitentes erant: qui propter inſignia quædam flagitia ab illis admiſſa a reliquorum fidelium communione repellebantur: idq; interdum ad totum vitæ ſuæ tempus, niſi duntaxat quando eſſent ex hac vita abituri. Hæc pœnæ grauitas adhibebatur ad alios deterrendos, & reconciliatio iſta neceſſaria recreandis & conſolandis in extremo ſpiritu huiuſmodi hominibus videbatur, vt ne toti deſperationi ſuccumberent, ſed in fidelium ſocietatem ſe denuo receptos eſſe ſibi perſuaderent, atque ita læti e vita, vtpote Chriſti membra emigrarent. Ob hanc verò cauſam decretum fuit in Concilio Carthaginenſi: *Vt ſi quiſquam poſt eam reconciliationem valetudinem recuperaſſet, ad eccleſiæ tamen communionem minimè admitteretur, ſed tantùm publicis precibus intereſſe ſineretur*. Hactenus atque his in rebus ea cautio, atque prouiſio neceſſaria habebatur.

" Auguſtin. de Sermone Domini in monte.
" Iuſtin. Mart. in Apol. 2.

Concil. Carthaginen. 6. can. 13.

Verùm enimuerò non ſanè inficiabor, quin aliquando ſecus vſuuenerit, & eò tandem ſuperſtitionis deuentum fuerit, vt Sacramentum in mortuorum ingereretur ora, quod ex Concilio Carthaginenſi intelligi poteſt, in quo iſtud fieri prohibetur. Quod ſi autem populus nunc vellet ſingulis diebus communicare, quemadmodum tunc feciſſe conſtat: aut ſaltem crebriùs, ac frequentiùs quàm nunc faciunt: hoc tum non perinde neceſſarium in extremo videretur, atque hic videri vult Hardingus: atque ita fieret, vt aliud quoque Hardingi argumentum intercideret.

Concili. Carthagin. 3. can. 6.

Sed largiamur Hardingo, quod poſtulat: eſto, ſacerdos Sacramentum homini ægroto præbuerit. Quid hoc facit ad priuatam Miſſam? Huius argumenti partes perinde ſibi cohærent, atque ægrotantis alicuius hominis ſomnium, cuius nihil eſt cum altero concordans atque conueniens. Nam ſi hæc Miſſa fuerit, vter eam e duobus hiſce celebrauit? ægrotúſne, an ſacerdos? Sacerdos iam prandit, & idcirco non debet: ægrotus non eſt ſacerdos, & propterea non poteſt. Hìc Hardingus Miſſam inuenire vehementer cupit, ſed neminem habet, qui eam celebrarit, atque ita nullam omnino Miſſam hactenus inuenit. Itáne verò Miſſam ex eo, quod nullum habet cum Miſſa commercium, confirmare ſe poſſe arbitratur?

Præterea concedamus, vt hoc ſacerdotis factum non modò priuatam Miſſam euincat, ſed etiam neceſſitate ea, qua ægrotus vrgetur ſpectata, legitimum iuſtumq; videatur. Non tamen ex eo effici poteſt, idem quoque palam in templo rectè fieri, vbi nulla iſtiuſmodi neceſſitas talè quicquam efflagitat. Non eſt eadem loci, temporis, cauſæ, finis, atque modi aliquid agendi circunſtantia. Fuit ſacerdotibus Noruegianis permiſſum neceſſitate quadã id ipſum poſtulante, vt Myſticum calicem ſine vino conſecrarent: quandoquidem vinum in illam regionem importatum ab immenſa frigoris vi citò corrumpitur. Neq; tamen proinde alijs omnibus cuiuſq; regionis ſacerdotibus idem facere vnquam licuit.

Volater. lib. 7.

Hardingus. 12. Sectio.

IAm verò, ſi nec ſacerdos, nec vllus alius homo Chriſtianus ſanctum hoc Sacramentum vnquam accipere deberet, niſi cum pluribus & in eodem loco: hinc tum ſequeretur, vt ſi ſummo hoc, & neceſſario beneficio frui vellemus, loci aliqua conditione aſtringeremur: atque ita eccleſia ab omni ſeruitute per Chriſtum in libertatem vindicata, adhuc tamen ſeruiret, & ſub externis illis rebus eſſet, quas Paulus infirma, & egena, *ſeu vt Anglica Bibliorum tranſlatio habet*) [u] mendica elementa *vocat. Sic quando Paulus increpans Galatas ait* Dies obſeruatis, & menſes, & tempora: *nos etiam ob hanc ſeruitutem reprehendere potuit, & dicere:* Vos loca obſeruatis. *Sed Paulus nequaquam vult, nos ad hæc, quæ*

Gal. 4.

[u] Sic ea Paulus vocat, πτωχὰ στοιχεῖα.

quæ vocat elementa, denuo conuerti: esset enim illud quidem Iudaicum. Et in epistola sua ad Colossenses, ait: Nos cum Christo mortui sumus ab elementis huius mundi. *Iam si ea excipiamus, quæ ad hoc Sacramentum necessariò ex Christi institutione requiruntur, vel scripturis clarè declarata, vel a Spiritu sancto tradita, cuiusmodi sunt panis, & vinum* aqua mixtum, quæ materiam constituunt: debita consecrationis verba, quæ formam continent: & sacerdos ritè ordinatus, habens intentionem, & propositum faciendi, ita vt ecclesia facit, ad quem ministerium spectat: omnia ista elementa, & externa cuncta nobis subiciuntur, & nobis seruiunt, vt membris ecclesiæ Christi. Cuius rei gratia Paulus ait ad Corinthios:* Omnia vestra sunt, siue Paulus, siue Apollos, siue Cephas, siue mundus, siue vita, siue mors, siue præsentia, siue futura, omnia vestra sunt, vos autem Christi, & Christus Dei.

*Falsum: aquæ & vini mixtio neque catholica est, neque necessaria. Scotus.

Episcopus Sarisburiensis.

SI neque sacerdoti, neque vlli omnino Christiano homini fas sit soli accipere, tum (inquit Hardingus) de loco conuenire, in quo vna percipiamus necessariò oportebit. Hîc autem ista verba: *Neque vlli omnino Christiano homini*, quæ quasi in transcursu arripuit, superuacanea sunt, & a proposito, atque instituto nostro prorsus remota. Neq; enim de alio quoquam viro, aut muliere agimus, sed de Missa, & de solo sacerdote Missam celebrante. Iam verò, de loco aliquo statuere perinde nefarium esse Hardingus asserit, atque mẽses & dies obseruare, quod Paulus disertè vetuit: esset enim illud nihil aliud nisi Iudaica planè ceremonia, huius mundi elementum, atque ita miserabilis ecclesiæ seruitus. Ab istiusmodi autem seruitute nos Christus asseruit. Galat. 4.

Incertus sum vtrum Hardingus ludat hîc, & facetè iocetur, an seriò, atque ex animi sententia loquatur. Si sunt hæc ab eo per iocum dicta, facit id, quod ipsa re indignum est: sin verò, ita vt sentit loquatur, tum sanè vix benè assequutus est, vel quæ sit ea seruitus, a qua nos Christus per sanguinem suum liberauit, vel quam libertatem Paulus intelligat. Illud sine controuersia verum est, Christum nos ab honestis, politicisq; institutis, sine quibus & ecclesiastica quæque, & ciuilis πολιτεία corruat necesse est, nequaquam vindicasse: sed a legis maledictione, qua sub peccato obligati fuimus, & a ceremonijs atque ritibus per Mosen datis, qui quòd infirmi imperfectiq; essent, pro temporum illorum conditione, proinde a Paulo mundi huius elementa appellãtur. Galat. 3.

Hîc Hardingus Anglicam Bibliorum interpretationem obiter videtur perstringere, quæ huiusmodi elementa vocabulo Anglico mendicas ceremonias vocat, cum tamen ipse commodiorem nullam adferre posset. Quod si quis ab illo quęreret, quid interesse putaret inter Græcam dictionem πτωχὰ, & Latinam *Egena*, & Anglicum illud, cui Latinum, *Mendica*, congruit, nihil habiturum opinor, quod commodè respõderet. Si nomen hoc non satis honestum atque augustum videatur, at Hieronymus in commentarijs non minùs inhonesto vo-

Mendicæ elementa.

πτωχὰ. Egena.

cabulo vſus, *vilem intelligentiam traditionum* vocat, & Prophetæ rem hanc multò adhuc etiam magis extenuant. Hieremias propheta ceremonias eas eo modo depraua tas, & alias ab hominibus excogitatas, paleam nominat, & feces, & ſcoriam, & ſomnia. Eſaias, ſordes: Zacharias, maledictiones: Ezechiel, ſtercus humanum: & alia huiuſmodi.

Galat. 4. Ab hac ſeruitute, inquit Paulus, vos liberauit Deus: nunc liberi eſtis, non ampliùs ſerui: nunc filj eſtis, & hæredes Dei. Ab iſta libertate Galatæ ad ſeruilem circunciſionum, lotionum, aliarumq; legis ceremoniarum obſeruationem deſciuerant. Itaque de hoc libertatis, atque ſeruitutis genere Paulus diſſerit, de alio non meminit.

De loco conditionem vllam interponere Hardingus prorſus Iudaicum eſſe contendit: nam ſicut ad Galatas Paulus dicit: *Menſes & dies obſeruatis*, ita vobis quoq; dicere potuit, *loca obſeruatis*. Sic nempe Hardingus loquitur, quaſi ipſe nullum haberet loci, in quo Miſſam celebret, delectum. De loco verba facit, cuius eſt ab inſtituto noſtro remota quæſtio: numerum autem communicantium, de quo Paulus tam aperrè loquitur, ſilentio præterit. Si res quaſlibet externas pro mundanis elemẽtis habeant, panem & vinum è ſacra adminiſtratione, aquam e baptiſmo, verba Euangelij, totum miniſterium, omnemq; gubernandarum Rerumpublicarum rationem tollant eſt neceſſe. Hæc omnia externa ſunt, nobis a Deo conceſſa, vt illis liberè, abſque ſeruili aliqua obſeruatione, aut conſcientiæ ſeruitute vteremur. Sunt enim a Deo condita noſtra gratia, non nos illorum.

Hardingus numerum cõmutat cum loco.

Sed quid hoc rei eſt? num aduerſarij noſtri nunc tandem eccleſiæ libertatem tueri, aut de ſeruitute queri volunt? Equidem (benigne Lector) non agunt apertè, fictè & ſimulatè loquuntur: nihil minus cogitant. Sacramenta Domini multitudine quadam ſuperſtitioſarum, & puerilium ceremoniarum commaculaunt, eisq; ſanctiones eiuſmodi addiderunt, vt hominum mentibus ingentem diuinæ iræ metum, & conſcientiæ pondus maximum inijcerent. Dei populum ſic inſtituunt:

Coloſ 2. 1. Cor. 7. 1. Tim. 4. ne tangas hoc: ne guſtes hoc: hominum conſcientias ciborum delectu onerant: legitimum matrimonium prohibent, in quo iugum hominibus intolerandum imponunt, laqueos eorum vitæ inijciunt, &,

Auguſtin. ad Ianuariũ: epiſtol. 118. vt Paulus ait, Dæmonum doctrinam colunt. Auguſtinum de huiuſmodi traditionibus, quas humanas præſumptiones vocat, querentem audiunt, quòd eo modo effectum eſſet, vt Chriſti eccleſię ſuo tempore longè deterior, quàm vnquam fuerit ſynagogæ Iudæorum, conditio videretur.

Bernard. Clareuall. Gerſon Cancellar. Pariſiẽſ. ſimiles etiam aliorum recentioribus ſeculis viuentium querelas acceperunt: neque tamen adduci adhuc vnquam potuerunt, vt ex tanto inanium ceremoniarum numero, vel vnam ſubtrahi paterentur, ne nunc quidem, poſtquam generale (vt ipſi vocant) Concilium ea de cauſa congregatum fuerit. Quo ergo iure poſſunt in homines, de ſeruitute alijs impoſita conqueri? An illi verò libertatem eccleſiæ nobis reſtituent?

Hardingiana libertas. Quanquam Hardingus, quid ſentiret, haud obſcurè declarauit: libertatem nimirum iſtam nihil aliud eſſe, quàm quicquid voluerit agẽdi licen-

licentiam: & seruitutem illam, quam dicit, in eo sitam, vt Dei subijciatur imperio. Etenim statim his adiungit, aquæ viniq; permistionem, & sacerdotis intentionem ad sacramentum consecrandum necessariò requiri. Atque quod ad prius attinet, si solam superstitionem demas, nemo est, qui de eo vehementer laborabit. Non potest certè negari D. Cyprianum, aliosq; e vetustis patribus, & mentionem illius facere, & tanquam necessarium vrgere. Et Iustinus ille Martyr ποτήριον appellat ὕδατος καὶ κράματος, id est, *poculum aquæ & mixturæ*. Verùm hoc nunquam fuit, vel a Christo, vel ab Apostolorum quoquam nobis imperatum: neque communi vnquam ecclesiæ consensu obseruatum, aut pro re necessaria habitum. Scotus enim atque Innocentius testes sunt locupletissimi, in ecclesia Græcorum suo tempore nullum locum habuisse. Quapropter, nec potest, nec debet catholicum videri. De illius autem necessitate Scotus disertè ait: *Huic vino apponere aquam non est simpliciter necessarium de necessitate Sacramenti.* Hic iam pugnātes hosce Doctores animaduertimus. Hardingus admistionem hāc sacramento necessariam esse statuit: Scotus non esse necessariam defendit.

Cyprian. contra Aquarios. Iustin. in apolog. 2. Ioann. Scotus in 4. sentent. dist. 11. q. 6. Innocent de officio Missæ part. 3. cap. 4.

Iam verò si conarer Hardingi mysteria enunciare, quæ ad hanc rem spectant: cuiusmodi sunt, vnam aut alteram aquæ guttam effundendam esse in terram: quantum aquæ cum vino commiscerī debeat, ad commodam permistionem efficiendam: quò postea recedat aqua: vtrum in fluitantem quandam, & exilem, tenuemq; naturam migret an in Christi sanguinem propter vini commistionem vertatur, an in Sacramentum ablutionis abeat, ad reliquum diluendum: hæc inquam orationem & longiorem postularent, & in isto tempore non necessariam. Neque ego vel verbum adeò de hac re fecissem vllum, nisi hunc hominem restituendæ libertatis Christanæ gloriam sibi aliquam superbè vendicare viderem.

Quòd ait: *Sacerdos debet intentionem habere ea faciendi, quæ ecclesia facit:* nisi quid ecclesia faciat, certum, atque exploratum habuerit, non potest sua sibi constare intentio, atque ita sequetur, vt Missam celebret cum intentione quadam faciendi quod nescit. Iam verò ecclesiam varias habere intentiones perspicuum est. Romanæ siquidem ecclesiæ intentio ad panis ac vini transsubstantiationem efficiendam dirigitur. Græca autem ecclesia nunquam habuit huiusmodi intentionem, quemadmodum ex Concilio Florentino clarissimè apparet. Intentio ecclesiæ Romanæ est consecrationem Christi verbis efficere, Græcæ autem ecclesiæ precibus. Ad vtram verò ecclesiam sese accommodabit sacerdotis intentio? Est hæc profectò abyssus incertæ dubiæq; cognitionis. Cor hominis imperuestigabile est. Si mortalis cuiusquam hominis intentione nitamur, de nostro ipsorum baptismo dubitare meritò possumus.

Intentio Sacerdotis. Concil. Florentinum, sessione vltima. Bellarmin de Sacramento Eucharistiæ.

Christus nos ab huius mundi elementis liberauit. Ergo fas est sacerdoti priuatam Missam habere. Menses & dies obseruare prohibemur: Ergo licet sacerdoti soli accipere. Hardingi argumētationes.

Sic nempe ratiocinatur, ac si D. Pauli verba essent eiusmodi, vt ex illis quicquid vellet efficere posset. Panis quidem, & vinum, & aqua, & sacerdos ipse mundanæ sunt creaturæ, & proinde Christianæ libertati inseruiunt, æquè ac locus, vel tempus. Neque tamen proinde debet Hardingus communionem, vel absq; sacerdote, vel pane, vel vino: aut baptismum sine aqua obire atque procurare. Christus nos a seruitute atque superstitioso creaturarum vsu, non ab ipsis creaturis liberauit. Nam alioquin eadem profectò argumentandi forma æquè liceret Hardingo concludere hoc modo, Apollos, Paulus, Petrus, vita, & futura sunt res mundanæ: sic enim Paulus habet, sicuti Hardingus recitauit: *Omnia vestra sunt, siue Paulus, siue Apollos, siue Petrus, siue mundus, siue vita, siue futura:* At Christus nos liberauit a creaturis mundanis: Ergo nos Christus a Paulo, ab Apollo, a Petro, a mundo, a vita, & a rebus futuris vindicauit. Huiusmodi scilicet argumenta Hardingus ad Missam suam confirmandam adducit. 1. Corinth. 3.

Hardingus. 13. Sectio.

DEinde, cum antiquus ille, & egregiè doctus episcopus Cyrillus clarè, copioseq; doceat admirabilem illam nostrùm cum Christo, & nostrùm metipsorum in vnum corpus per hoc Sacramentum copulationem, atq; coniunctionem: cumq; vniti & in vnum corpus redacti, non tamen in vnum aliquem locum congregemur, sed per omnes mundi partes dissipemur: ex eo rectè possumus concludere, ad hoc efficiendum non necessariò requiri, vt qui communicant, in vno loco præsentes simul adsint. Eius hæc sunt verba, non multùm a Dionysio Areopagita discrepantia, cuius facta est antè a nobis mẽtio. Vt igitur inter nos & Deum singulos vniret, quamuis corpore simul & anima distemus, modum tamen adinuenit consilio patris & sapientiæ suæ conuenientem. Suo enim corpore credentes per communionem mysticam benedicẽs, & secum & inter nos vnum nos corpus efficit. Quis enim eos qui vnius sancti corporis vnione in vno Christo vniti sunt, ab hac vnione naturali alienos putabit? nam si omnes vnum panem manducamus, vnum omnes corpus efficimur. Diuidi enim atque seiungi Christus non patitur. *In Ioann. lib. 11. cap. 26.*

Nunc ergo perspicimus iuxta huius vetusti patris doctrinam sacris Scripturis stabilitam, omnes fideles Christi corpore benedictos per mysticam communionem vnum cum Christo & inter se ipsos corpus effici. Quæ tamen eximia Christi benedictio vim atq; necessitatem in se maiorem habet, quàm vt loci vlla conditio eam frustrari possit, præsertim vbi nulla est decori, conuenientis q; ordinis proposita perturbatio atq; contemptio.

Episcopus Sarisburiensis.

CVm ex parte quadam facilè assentior ijs, quæ hoc in loco attulit Hardingus, Cyrillum nempe, atque Dionysium inter se consentire, quemadmodum confirmat: tum si Hardingus hunc Cyrillum priuatam

uatam Missam vnquam celebrasse, vel nomen adeo Missæ in libris suis semel vsurpasse possit euincere, totum sanè nō inuitus elargiar. Quòd si autem nullum de Missa verbum a Cyrillo factum vnquam fuerit, quare est ab Hardingo ad Missam confirmandam introductus? Verum enimuerò non ignorant isti rem esse facillimam, glorioso patrum catholicorum nomine ad indoctorum imperitorumq; hominum fraudem abuti.

Cyrillus ait: quotcunque in Christum credunt, siue præsentes fuerint, siue absentes, siue Iudæi, siue Ethnici, siue liberi, siue serui, vnum esse in Christo Iesu corpus. Hoc neque negatur a quoquam, neque ad priuatam Missam quicquam omnino pertinet. Nos verò Christum per regenerationis Sacramentum (sicuti Chrysostomus ait) carnem nos de sua carne, & os de suis ossibus feciſſe, nos membra, illum caput esse: etiam fideles omnes vnum esse corpus, omnes eodem spiritu donatos, & quanta fuerit maxima interualli distantia, alios tamen aliorum membra existere confitemur.

Chrysosto in epist. ad Ephes. Homil. 20.

Hanc planè mirificam coniunctionem, & quasi corporis insitionem fides & inchoauit, & perfecit, quemadmodum Paulinus scribit ad Augustinum: *Per fidem nostram incorporamur in Christo Iesu Domino nostro.* Postea hæc eadem, quam vocant, incorporatio nobis in baptismo nostro confirmatur atque augetur. Sic habet Augustinus: *Ad hoc baptisma valet, vt baptizati Christo incorporentur, & membra eius efficiantur.* Cumq; nos natura nostra valde simus imperfecti, atque imbecilles, & proinde quotidiano progressu indigeamus, vt in hominem in Christo perfectum & integrum coalescamus: idcirco incorporationem istam, subinde renouari, & per sacrorum mysteriorum vsurpationem in nobis confirmari voluit Deus. In quo considerandum est, sacra hæc mysteria non efficere, sed potius seruare atque confirmare istam incorporationem. Primùm oportet nos Christi corpus esse, deinde Sacramentum corporis Christi accipere: quemadmodum rectè obseruauit Augustinus: *Corpus Christi si vis intelligere, Apostolum audi dicentem fidelibus: Vos estis corpus Christi, & membra: mysterium vestrum in mensa Domini positum est, mysterium Domini accipitis, ad id quod estis respondetis Amen. Audis corpus Christi, & respondes, Amen. Esto membrum Christi, vt verum sit Amen tuum.*

Paulin. & Therasia ad August. epist. 31.

August. de baptismo parvulorum. De cōsecrat. dist. 4. Ad hoc.

August. in Sermone ad infantes. Citatur a Beda in 1. Cor. 10

Neque tamen existimare debemus corpus Christi crassè atque corporaliter esse in nostra corpora recipiendum. D. Cyprianus ait: *Cibus, est non ventris, sed mentis.* Et Augustinus: *Crede & manducasti.* Et Cyrillus, quem hîc Hardingus citauit, sic contra obiectiones Theodoreti scribit: *Num hominis comestionem nostrum hoc Sacramentum pronuncias, & irreligiosè ad crassas cogitationes vrges eorum qui crediderunt mentem, & attentas humanis cogitationibus tractare, quæ sola pura & inacquisita fide accipiuntur?* Quare Athanasius ait: *Spiritualis cibus est, & in nobis spiritualiter digeritur.*

Cyprianus de cœna Domini. De consecrat. dist 2 Vt quid. August. Cyrillus cōtra obiectiones Theodoreti. Athanasius in illa verba: Si quis dixerit verbum.

Sic Christus in illa sanctissima cœna nobis proponitur non ore percipiendus (*esset enim ea*, teste Cyrillo, *crassa quædam & profana ima-*

ginatio) ſed pura ſimpliceq; fide amplectendus. Atque, vt ait Athanaſius, comedendus tanquam ſpiritualis cibus, & ſpiritualiter in omnia eius membra digerẽdus. Ita nos omnes vnum corpus, & vnus in Chriſto ſpiritus ſumus, quandoquidem Chriſtus eſt in nobis omnibus, & nos omnes in eo. Cuius rei cum ſacra communio expreſſam quandam oſtendat oculis noſtris imaginem, Auguſtinus proinde eam vocat vnitatis myſterium. Sic nos inter nos arcto quodam vinculo ſancta communio copulat, & coniungit, quantumuis ſimus numero infiniti, & quàm maxima locorum diſtantia diſiuncti. In ea enim clarè profitemur, nos in eadem domo famulos eſſe, ad vnam omnes menſam accedere, vnoq; omnes ſpirituali cibo paſci, carne nimirum & ſanguine agni Dei. Quam rem Paulinus perſpicuè D. Auguſtino videtur his verbis expoſuiſſe: *Non mirum ſi & abſentes adſumus nobis, & ignoti noſmet nouimus, cum vnius corporis membra ſimus, vnum habeamus caput, vna perfundamur gratia, vno pane viuamus, vna incedamus via, eadem habitemus in domo.* Hos patres antiquos volui quaſi comites Cyrillo adiungere, vt ipſius ſententiam meliùs atque commodiùs intelligeremus.

Auguſt. de cõſecrat. diſt. 2. Quia paſſus.

Paulinus epiſt. ad Auguſt. 33.

Ex his verbis Hardingus ad hunc modum concludere videtur: Per communionem omnes fideles, & Deo, & inter ſe coniunguntur: Ergo fas eſt ſacerdoti priuatam Miſſam celebrare. Minimè ſanè putauit bonus ille pater fore, vt ipſius verba tam violenter ad huiuſmodi concluſiones torquerentur. Sed concluſionem iſtam, nos paulò adhuc diligentiùs perſequamur, vt eius abſurda atque vitia magis elucere poſſint.

Soli ſacerdotes in ſuis priuatis Miſſis communionem percipiunt: Ergo quod ad illam actionem, tempúſq; attinet, ſoli ſacerdotes vnum Chriſti corpus efficiuntur. Sed vt poſſis, Lector, clarè perſpicuéq; animaduertere, quid Hardingum noſtrum in iſtam fraudem induxerit, debes meminiſſe Cyrillum, quod ad Sacramenti communionem ſpectat *ab effectis*, vt Dialectici vocant, *non a cauſis* argumentari: Hardingus contrà ratiocinatur a cauſis, non ab effectis. Quòd autem Cyrillus argumentum ſuum ab effectis ducat, manifeſtum eſt. Sacramenti ſiquidem perceptio non eſt efficiens noſtræ in vnum cum Chriſto corpus coniunctionis cauſa, ſed ſignum & teſtimonium, & vt Paulus ait, ſigillum & confirmatio illius effecti. Nam Iudas Sacramentum quidem accepit, æquè ac Petrus: Iudas tamen membrum Chriſti non fuit, quemadmodum Petrum fuiſſe certum eſt. Multi etiam infantes, & alij fideles, piiq; homines vera ſunt illius corporis membra: quos tamen vel morte, vel alijs obſtaculis impeditos, atq; prohibitos corporis Chriſti Sacramenti nunquam contigit eſſe participes.

Rom. 4. Signaculum.

Quanquam autem Hardingus authoris ſui verba in ſenſum alienũ ita tranſtulerit, tamen difficile ei erit, Miſſam ex illis ſuam rectè commodéque concludere. Cõmunionem verò optimè, atque directò inde colligere licebit. Nã ſi cõmunionis ea vis ſit, vt quatenus a multis ſumitur, fideles omnes vnũ in Chriſto corpus eſſe teſtetur, atq; declaret,

iuxta

iuxta Cyrilli ſenſum, ex eo ſequitur eandem communionem a multis ſimul eſſe percipiendam: cum alioqui nihil tale teſtari atque ſignificare poſſit. Huius argumenti Antecedens multorum patrum teſtimonijs confirmatur. Cyprianus habet: *Quo amore & concordia omnes fideles Chriſtiani coniungantur, Dominicum Sacrificium declarat.* Anſelmus quoque non ita priſcæ ætatis: *Frangimus & diuidimus panem in multas partes, ad deſignandam vnionem charitatis accipientium.* Hîc obſeruandum illud eſt, quòd Anſelmus hanc vnionis declarationem, in accipiendis Sacramentis, non in ſpectandis ſitam atque collatam eſſe dicat. Neq; eos Cyrillus qui Miſſam audiunt, ſed qui myſticam benedictionem percipiunt, vnum cum Chriſto, & inter ipſos corpus effici ſcribit. Sicuti Paulus quoque habet: *Panis, quem frangimus, eſt communicatio corporis Domini: & nos, cum multi ſimus, omnes vnus panis, & vnũ corpus ſumus, quotquot de vno pane participamus.* His Pauli verbis cõſentiunt & illa Hieronymi, quæ in perſona Chriſti loquutus eſt: *Benedic hæreditati tuæ, quam per corporis, & ſanguinis mei myſterium in eccleſia cõgregaſti.* & Dionyſius inquit: *Communis & pacifica vnius eiuſdemq; panis & calicis diſtributio diuinam eis concordiam, vtpote vnâ educatis, lege ſancit.* Verè igitur rectéq; dixit Hardingus Cyrillum cum Dionyſio conſpirare: ſed ambo ſanè ipſi aduerſantur, & ambo priuatam eius Miſſam penitus damnant.

Cyprian. ad Magnum. Anſelm. in 1. Cor. 10. Accipientium.

Cyrill. in Ioan. lib. 11. cap. 26.

1. Cor. 10.

Hieronym. in Eccleſiaſt. c. 3.

De eccleſiaſt. Hierarch. c. 3.

Hardingus. 14. Sectio.

*QVòd ergo homines poſſint vnâ communicare, etſi fuerint locis ſeparati (quod eſt a Iuello improbatum, argumento non minùs inepto ab vſu excommunicationis ſumpto, quàm eſt aliquod eorum, quæ ipſe in Catholicorum hominum ſcriptis irridet) quodq; hoc legitimum, & pium * patribus antiquæ eccleſiæ Apoſtolorum temporibus vicinæ viſum ſit, pluribus idoneis teſtimonijs confirmare atq; comprobare licet.*

* Falſum: nihil enim tale in quoquam antiquo patre apparet.

Epiſcopus Sarisburienſis.

EGo verò ſacro ſuggeſto non ad iocum & ludibrium, ſed qua decuit modeſtia reuerentiáq; vſus ſum: tantùm volui nonnullarum, quas veſtri homines adducunt, rationum imbecillitatem oſtendere, vt omnes, quàm infirmis veſtra religio fundamentis niteretur, clarè perſpicerent. Atque eò me indigniſſimi veſtri, aliorúmq; rumores in circulis ſparſi iuſtiſſimè impulerunt, in quibus populo perſuadere conati eſtis, omnem noſtram doctrinam leuem, & puerilem, & auribus hominum indignam eſſe. Quapropter vt populus auditis vtriusq; partis nonnullis argumentis, facilius de ijſdem iudicium facere poſſet, hoc eo tempore Papæ Innocentij argumentum propoſui: *Sol maior eſt luna: Ergo, Papa eſt maior Imperatore.* Marginalis autem gloſſa in hunc locum ſic habet: *Sol maior eſt luna ſepties & quinquagies: Ergo, Papa ſepties ſupra quinquagies maior eſt Imperatore.* Illud etiam Bonifacij octaui ar-

De maioritate & obedientia. Ca. Solitæ De maioritate & obedient. Vnam ſanctã.

gumentum commemoraui: *In principio creauit Deus cœlum & terram, non in principijs. Ergo Papa est super omnes principes & imperatores.* Qui istorum aliorumq; similium argumentorum debilitatem prodit, non propterea statim vel iocari, vel ludere existimandus est.

Excommunicatio.

De excommunicatione autem hæc fere habui. Si sacerdos Louaniensis cum Calecutensi sacerdote communicare posset (quod Hardingus tanquam firmissimum ponit priuatæ Missæ fundamẽtum) hinc efficeretur, vt ecclesia omnem suam, quod ad sacerdotes attnet, excommunicationis vsum amitteret. Nam excommunicato liceret, si sacerdos esset, dicere, se velle Missam celebrare, atq; ita communionem cum eodem ipso episcopo, vel inuito a quo fuerat excommunicatus, percipere. Hoc dictum Hardingus, vt ineptum, non ratione, sed authoritate tantum sua refutauit.

Gregorius Neocæsariensis.

Romana certè quidem ecclesia, cùm sacræ communionis, tum excommunicationis etiam omnem rationem penitus abiecit. Ista enim bina vocabula contrariam vim habent, & alterum eorum ab alterius priuatione pendet. In primitiua ecclesia sicut pij omnes liberum habuerunt ad sancta mysteria aditum, sic diuini spiritus potestate, qui se insigni aliquo scelere atque flagitio astrinxerunt, accessu prohibebantur: magna tamen adhibita cautione, pro facinorum, quæ perpetrarant atrocitate, quemadmodum disertè apud Gregorium Neocæsariensem habetur in quodam de ea re canone. Nam qui grauissimè peccarunt, ab ecclesia omnino remoti fuerunt, tanquam fidelium societate prorsus indigni. Alijs concessum fuit templum inire, & sacras audire conciones: sed ante precum exordium expulsi sunt, tanquam indigni qui vnâ cum fratribus suis orarent. Alij precibus ecclesiæ interfuerunt, sed ineunte communione iussi exierũt. Reliqua fuit piorum multitudo, qui remanserunt, & cõcionem audiuerunt, & perseuerantes orarunt, & sacrosancta mysteria vnà acciperunt. Hinc ecclesiæ cõsuetudinem è Socrate depromptam Cassiodorus explicat. *Stant rei, & velut in lamentationibus constituti, & cum sacra celebratio fuerit adimpleta, communionem non percipiunt.* Sequitur deinceps: *Constituto verò tempore, velut quoddam debitum exoluentes, cum populo communionem participant.* Ita qui aliquid deliquerant, a communione arcebantur, cæteriq; omnes communicabant. Proinde canones Apostolorum habent: *Vt omnes fideles qui ad ecclesiam conueniunt, scripturas audiant. Qui verò non perseuerauerint in oratione, vsq; dum liturgia peragitur, nec sanctam communionem percipiunt, velut inquietudines ecclesiæ mouentes, communione priuentur.* Populus etiã ad Timotheum episcopum Arianum, sed hominem mitem atque mansuetum, cum propter alterum, eius consortium fugeret, propter alterum verò eum amaret, dixit: *Et si tecum non communicamus, at amamus tamen.*

Lugentes. Audientes. Precantes.

Historia Tripartit. lib. 9. cap. 35.

Can. Apost. can. 9.

Iam ergo si Hardingi principium firmum sit: sacerdotem Missam priuatam celebrantem, cum alijs omnibus omnium locorum idem facientibus posse communicare, ex eo consequitur sacerdotem nullum excommunicari posse. Quamuis enim neque sacerdos quisquam alius, neque

neque e populo aliquis cum eo accipere voluerit, priuatam tamen ei licet Missam conficere, eoq; modo statim cum omnibus illis communicare, si modò verum sit nouum istud Hardingi figmentum.

Verùm vt clarius hoc a nobis adhuc explicetur, tritum est illud in scholis, *Priuationem præsupponere habitum:* neque enim fieri potest, vt quisquam rem illam, quam non habet, amittat. Si quis ergo dicat a Sacramentis esse excommunicationem aliquam, vbi nulla sit Sacramentorum communio: vel eum a Dominica mensa repelli, qui neque iam ad eam accesserit, neque pòst sit accessurus: vel illum esse excommunicatum, qui prohibitus tantùm sit Missam audire: vel populum sacramẽta sacerdotis ore satis commodè accipere: hoc certè doctrinæ genus in ecclesia primitiua non modo peruersum, sed delirum etiam, & planè insanum videretur. Hoc modo Papa (vt fertur) locustas, & viperas, & bruchos, & alios eius generis vermiculos: & exorcistæ suos dæmones excommunicare solent: ac si hæ creaturæ, nisi istorum hominum authoritas intercederet, ad communionem sumendam non omnino ineptæ essent.

Hardingus. 15. Sectio.

Eccle. histor. lib. 5. cap. 24.

IRenæus scribens ad Victorem Romanum episcopum de Paschatis obseruatione, sicuti Eusebius Cæsarienſis testatur, eumq; hortatus ne ab eorum communione abstineret, qui Paschatis festum celebrabant iuxta Asianæ ecclesiæ consuetudinem, a S. Ioanne Euangelista institutam, ostendit in more positum fuisse Romanis episcopis, quandocunq; peregrini aliqui episcopi Romam venirent, sacramentum illis accipiendum mittere, si modò fidem catholicam priùs tenuissent, ex quo mutuam inter eos communionem profitebantur. Hæc sunt Irenæi verba. Qui fuerunt ante te presbyteri (*id est episcopi*) etiam cum non ita obseruarent, presbyteris ecclesiarum cum Romam accederent, Eucharistiam mittebant. *Sic* * *vnà communicabant illi episcopi, priusquam in vnum locum conuenirent.*

Græca sic habẽt, aliter quã Russini versio vulgata.

* Falsum: neq; enim Irenæus eos vnà cõmunicasse dicit.

Episcopus Sarisburiensis.

TRita est hæc, multisq; nota historia. Occidentalis ecclesia in obseruando Paschate D. Petrum sequuta est: Orientalis verò aliam tenuit consuetudinem a D. Ioanne introductam. Hinc exarsit contentio, atque in acerbum incendium, flammamq; erupit. Hanc Victor Romanus: illam Polycarpus Smyrnensis Episcopus propugnabat: vterq; & pietate inclytus, & martyrio decoratus. Alteri alteros impellebant vt cederent. Victor acris atq; vehemẽtis ingenij vir, vniuersam Asianam ecclesiam alioſq; omnes, qui in celebrando Paschatis die à Romanis dissidebant, statuerat excommunicare. Irenæus Lugdunensis episcopus, de eo factus certior, literas ad eum è Gallia satis acerbas scribit, in quibus eum, vt ab inceptis desisteret, monuit, quòd periculum esset, ne tam graue inde nasceretur dissidium, vt post sedari minimè posset. In-

ter alia, hæc quoq; verba habet, quæ hîc Hardingus recitauit. *Qui fuerunt ante te presbyteri, etiam cum non ita obseruarunt, presbyteris ecclesiarum, cum Romam accederent, eucharistiam mittebant.* Ex his concludit Hardingus: *Ergo hi episcopi vnâ communicabant, priusquam in vnum locum conuenirent:* & insuper in margine annotauit, Græcum contextum in Eusebio a vulgari translatione Rufini discrepare. Conciliorum tamen volumen eandem illam translationem adhibuit, atq; vsurpauit, inter decreta Victoris. Verùm si Hardingus satis diligenti attentione fuisset vsus, suam ipse translationem Anglicam a Græco nonnihil discedere animaduertisset. In breui hac & contracta historia, tria præcipuè occurrunt consideranda. Primum, Irenæum episcopum Gallicum ausum fuisse literas tam acres atque acerbas ad Romanum episcopum dare, in quibus neque superiorem illum agnoscit, & eum alioſque ante ipsum Romæ episcopos, presbyterorum tantùm nomine appellat.

Concil. tomo. 1. inter decreat victoris.

Alterum, tam eximia doctrina viros, & Christi quoq; martyres in summis capitibus religionis concordantes atq; conspirantes, de rebus tamen leuibus, quæq; momenti pene nullius fuerant, inter se dissentiones tam vehementes tamq; diuturnas exercuisse, vt nunquam conciliari possent. Hanc rem si Hardingus diligenter perpenderit, nullam repererit tantam triumphandi materiam, si quam Deus huiusmodi forte discordiarum scintillulam in primarijs, quæ nunc sunt, ecclesiæ suæ membris comparere permiserit.

Tertium, vbi tum fuit illa potestatis atque authoritatis sublimitas, quam Romanus pontifex sibi vendicat, cum neque minas iactando, neque præcipiendo efficere potuerit, quin Brytanniæ nostræ ecclesia ad septingentos prope post Christum annos, Pascha iuxta Græcæ ecclesiæ consuetudinem obseruaret, Romanam verò ecclesiam non admodum curaret.

Beda eccles. histor. lib. 3. cap. 25.

Sed vt ad rem ipsam veniamus: *Hi episcopi* (inquit Hardingus) *vnâ communicarunt, priusquam conuenirent.* Si fide eos atq; religione communicasse intelligat, nemo negabit: sin vsurpatione Sacramentorum, id verò nõ dum euicit. Mea profectò sententia vocabulum istud, *Eucharistia*, in hoc Irenæi loco, non Sacramentum consecratum, sed panem communem significat, quem episcopi ad se mutuò, tanquam firmissimum sui in religione cõsensus, ac Christianæ cõcordiæ pignus mittere consueuerunt: quem etiam is, qui acceperat, in sacra communione adhibere posset, si ita ei visum esset. Hoc sensu Paulinus ad D. Augustinum videtur scripsisse: *Panem vnum sanctitati tuæ charitatis gratia misimus, in quo etiam Trinitatis soliditas continetur. Hunc panem tu Eulogiam esse facies dignatione sumendi.* Et in ea, quæ proximè consequitur epistola: *Quinq; panes misimus tibi pariter, & filio nostro Licentio. Non enim potuimus in benedictione secernere, quem cupimus eadem nobis gratia penitus annectere.* Ex his constare potest, hunc panem sacramentum nequaquam fuisse, maximè autem ex eo, quod Paulinus in alia epistola scribit: *Panem vnum, quem vnanimitatis iudicio misimus*

Paulin. ad August. epist. 35.

Paulin. ad August. epist. 36.

Paulin. ad August. epist. 31.

Charitati

Charitati tuæ, rogamus vt accipiendo benedicas. Si enim antè consecratus esset, minimè rogasset Augustinum, vt eum de integro benediceret.

At Irenæus hoc vocabulo, *Eucharistia,* vtitur, quod Sacramentum significat. Respondeo, Sacramentum rectè dici potuisse, quia fuit in vsum sacramenti destinatus: de hoc tamen non pugnabo. Tertullianus hospitalitatis contesserationem nominat, atq; hoc de sacramento loquutus videtur. Atq; vt istud ad hunc Irenæi locum accommodemus, nunc quid ex eo Hardingus efficiat videamus.

Tertullianus: de præscript. aduersus Hæreticos.

Episcopus Romanus, inquit, Sacramentum ad eos, qui ex Asia venerant, misit: Ergo fuit ea priuata Missa.

Hæc conclusio longè petita, atque admodum eneruata est. Quæro enim quis e tribus illis Missam celebrarit? is ne qui Sacramentum misit, an qui accepit, an qui detulit? Esset profectò stupendum, Missam habere, nec tamen qui eam celebrarit, quenquam extare. Equidem Irenæus neque communionis vllam, neque Missæ mentionem facit. Nisi forte Hardingus dixerit *Mittere* nihil aliud esse, quàm communicare, aut *Mittere Eucharistiam* idem esse, atque Missam celebrare.

Si communis panis fuerit, certè nihil fuit aliud, quàm donum congratulandi causa missum: Si sacramentum fuit, tum non in itinere mox, aut multa fortasse nocte, aut in diuersorio, in publica mensa inter alias epulas, sed postea in ecclesia sua, quando ei videretur, accipiendum fuit. Videmus ergo primùm hunc locum ambiguum esse, deinde vt omni controuersia careret, ex eo tamen priuatam Missam euinci non posse. Verùm statim pòst disertè commemoratur, quæ fuerit episcoporum vnâ communicantium ratio, quam Hardingus potiùs reticendam esse iudicauit: *Cum res ita haberent, communicabant inter se mutuò, & in ecclesia Anicetus concessit Eucharistiam Polycarpo.*

τότων ὄντως ἐχόντων, ἐκοινώνησαν ἀλλήλοις· καὶ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ παρεχώρησεν ὁ Ἀνίκητος τὴν εὐχαριστίαν τῷ Πολυκάρπῳ.

Obserua, Lector Christiane, quòd Irenæus, tum eos communicasse dicit, quando in ecclesia conuenerant, minimè verò sicuti Hardingus affirmat, priusquam vnâ essent. Anicetus teste Irenæo Sacramentum vnâ cum Polycarpo sumpsit in ecclesia, non in diuersorio, aut hospitio, quemadmodum Hardingus statuere videtur.

Quæ cum eiusmodi sint, quid hîc Hardingus adeptus est, quod ad priuatam Missam faciat?

Hardingus. 16. Sectio.

SImiliter Iustinus Martyr, formam atq; rationem Christianæ religionis suo tempore quoad Sacramenti vsum commemorans hæc habet: Finitis ab eo, qui præfectus est gratijs & orationibus, & ab vniuerso populo facta acclamatione: Diaconi (quos ita vocamus,) vnicuiq; tunc temporis præsenti panis & aquæ & vini consecrati dant participationem, & ad eos qui non adsunt, deferunt. *Ita illo tempore, qui Deo in publico precum loco, vnâ seruierunt, atq; alij nonnulli, qui abfuerunt, vel morbis, vel negotijs vel alijs rebus impediti, quominus possent illorũ ætati interesse,*

* Falsum: nam Iustinus nullū verbum facit de communicando simul.

* *simul tamen communicabant, quanquam non in vno loco: nec quisquam proinde violatam ab illis Christi institutionem exclamauit.*

Cum autem Iuellus ita acerbè in priuatam Missam eo nomine inuehatur, quòd Sacerdos Sacramentum solus accipiat, & quasi debellatum esset, triumphos ducat, istis sese verbis sed ineptè exhilarans Vbi tum fuit priuata Missa? Vbi singularis ista communio toto hoc tempore extitit? *(Sexcentos scilicet eos post Christum annos intelligit, sicuti ipse ibidem explicat) clarissimis, atq; euidentissimis testimonijs euincam, diu ante Gregorij tempora, de quibus loquitur, imò verò ab ipsis ecclesiæ primordijs homines fideles* * *viros simul & fœminas Sacramentum solos percepisse, nec vnquam propterea vt ordinis a Christo institutis perturbatores fuisse reprehẽsos. Priusquam autem ad ea loca recitanda accedam quæ possum in hanc sententiam adferre, vnum hoc a Iuello quæro: si qui domi remanserunt, de quibus Iustinus Martyr scribit, communionem per se soli legitimè acceperũt, cur idem sacerdoti non licebit in ecclesia, Deo in sacrosancto Missæ sacrificio sanctissimè seruienti, si fortè socijs nulla sua culpa careat? Quæ nam enim Sacramentarios religio mouet, vt id in sacerdote damnent, in laicis verò excusent? Quid habet sacerdos, vnde hoc ei minùs, quàm populo liceat? Potestne laicus diu apud se reseruatum Sacramentum accipere, cum interim sacerdoti nefas sit statim accipere, cum primùm consecrauerit, atq; obtulerit? Quod si necessitatis ratio laicum excusat, eadem quoq; sacerdotibus accommodari potest, si desint, qui vnà accipiant, nullo sacerdotum vitio: nam alioqui Dominicæ mortis memoria, atq; recordatio minimè iuxta ipsius mandatum celebraretur atq; annunciaretur. Nunc ad loca veniamus.*

* Hardingus aliud pro alio adfert: simplicem communionẽ pro priuata Missa: viros & fœminas pro sacerdote.

Episcopus Sarisburiensis.

NOn debes, æquissime Lector, nomina eorum, quos hic Hardingus adducit, patrum intueri, sed eorum rationes examinare. Eos ille in Missæ suæ confirmationem attulit, at ij Missam clarè atque perspicuè testimonijs suis euertunt: quorum sanè nullus est Iustino Martyre luculentior, atq; dilucidior. Ex quo potes existimare, quàm se isti homines in citandis Doctoribus fideles integrosq; præstent. Iustinus de hac re ita scribit: *Sub finem precum nos inter nos osculo salutamus. Deinde ei, qui præpositus est fratribus, panis offertur, & calix aqua dilutus: quæ cum accepit, laudem & gloriã omnium parenti, filij, spiritus q; sancti nomine tribuit, gratiasq; diu agit, quòd ab eo his dignus sit habitus. Quibus vite perfectis, precibus & gratiarũ actioni populus omnis, qui adest, benedicit, dicens Amen. Posteà qui apud nos Diaconi dicuntur, dant vnicuiq; eorum, qui adsunt, percipiendum panem, vinum, & aquam, quæ cum gratiarum actione consecrata sunt, & ad eos qui absunt perferunt.* Hic locus totam, & perspicuam sacræ Liturgiæ rationem in ecclesia illo tempore vsitatam exponit. Sacerdos precatur, gratiasq; agit populari sermone, tota concio ipsius sermonem audit, eundemq; ratum facit *Amen* dicens. Sacra communio populo vtraq; specie præbetur, totaq; ecclesia pariter accipit. Miror profectò quid hic Hardingus priuatæ Missæ simile

Iust. Martyr in Apol. 2.

Πᾶς ὁ λαὸς ἐπιφωνεῖ, λέγων Ἀμήν.

Ratio sacræ liturgiæ Iustini ætate.

simile reperiat, nisi forsan vt antè priuatam quamque Missam communem esse dixit, ita nunc velit communionem omnem dicere priuatam.

Nos iam illam Iustini Liturgiam cum hac Hardingi Missa paucis conferamus. Atque vt alias omnes discriminis notas prętermittamus, in illa Iustini Missa totus populus accipiebat: in Hardingi verò Missa nullus e populo accipit. In Iustini Missa nemo abstinuit: in Hardingi Missa omnes abstinent. In Iustini Missa pars Sacramenti ad absentes mittebatur: in Hardingi Missa nulla vel præsentibus offertur. Qua ergo quisquam fronte possit ad docendam priuatæ Missæ vetustatem Iustino autore vti. Iustini communio, & Hardingi Missa collata.

Iuellus (inquit Hardingus) *triumphos agit, & se ipse tanquam profligatis hostibus victor exhilarat atq; lætificat.* Nequaquam verò triumphat Iuellus Hardinge, sed omnem triumphum, victoriam, & gloriam Deo defert, qui veritatis suæ hostes prosternet, & inimicos pedum scabellum faciet. Psalm. 110.

Euidentibus testimonijs (inquit Hardingus) *euincam, ab initio vsq; ecclesiæ homines fideles viros simul, & fœminas Sacramentum solos accepisse.* Nihil est, quòd ego hæc testimonia magnopere pertimescam. Nam exceptis illis solùm de Amphilochio, & Ioanne Eleemosynario fabulis indignis, quæ recensentur, cætera omnia ipse in mea concione adhibui. Ea & noram, & antè singula diligenter excusseram ac proinde recitaram. Homines autem nonnullos fideles, tum viros, tum mulieres vel persequutione perterritos, vel morbo laborantes, vel alia quauis necessitate impeditos domi sacramenta percepisse, quiuis verum esse fatebitur: sed hoc ab ista controuersia penitus remouetur.

Quòd si autem probasset Hardingus, vel virum quenquam, vel mulierem in primitiua ecclesia priuatam vnquam Missam habuisse, tum verò ad causam disertè respondisset.

Videtur hoc modo concludere: Quidam Sacramentum soli acceperunt. Fuit ergo priuata Missa.

Huius rationis inepta consecutio ex simili argumento meliùs apparebit. Mulieres Sacramentum solæ accipiebant: Ergo mulieres priuatam Missam celebrabant.

Sed Hardingus ait, laicis hominibus solis accipere concessum fuit: quid ni ergo sacerdotibus quoque fas sit? Si ex sacerdotibus Missam suam probare potuisset, nunquam certè ad laicos confugisset: quanquam facilis est & expedita responsio. Sua enim ipsum doctrina commonefacit sacerdoti licere Missam conficere, quod laico tentare nefas est: contrà est, vt inquit, laico integrum, sub vna specie accipere, non autem sacerdoti. Verùm si laicorum exemplum sacerdotibus proponere necessariò voluerit imitandum, ita potiùs argumentum conficiat. Ista Sacramenti priuatim accipiendi consuetudo laicis hominibus illicita fuit: Fuit enim a sanctissimis episcopis in Concilio generali sublata: Ergo sacerdos non potuit sine scelere priuatam Missam administrare. Concil. Cæsaraugust. cap. 3.

Hardingus. 17. Sectio.

Confirmationes priuatæ missæ.

TErtullianus vxorem ſuam à ſecundis nuptijs, ſi fortè ſuperſtes illa viueret, præſertim cum Ethnico contrahendis, deterrens, docenſq; quàm alioquin ei futurum ſit difficile religionem ſuam abſq; plurimis grauiſſimiſq; impedimentis tueri ac retinere, hæc habet: Non ſciet maritus, quid ſecretò ante omnem cibum guſtes? & ſi ſciuerit, Panem, non illum credet eſſe, qui dicitur. *Conſimilem quoq; ſententiam habet in libro* de corona militis. *Is locus certiſſimo nobis argumento eſſe poteſt, vt quid eccleſia tunc temporis de tribus magni momenti capitibus, a Iuello cæteriſq; Euangelicis penitus exploſis, cenſerit, intelligamus. Primum, communionem reſeruari poſſe: Alterum, ab vno homine priuatim accipi poſſe: Tertium, id quod religioſè atq; piè ante alios cibos ſumitur, panem nequaquam eſſe, ſicuti tunc infideles iudicabant, & Sacramentarij nunc credunt: ſed illum eſſe, quem Chriſtiani homines eſſe dicunt: hoc eſt* * *conditorem, atque redemptorem noſtrum, aut quod nihil aliud eſt, Dominicum corpus. Ex hoc quoq; Tertulliani loco, quemadmodum ex compluribus quoq; aliis antiquis Doctoribus colligere licet, perſequutione ſæuiente conſuetudinẽ inualuiſſe, ut ſacerdotes ſanctis piiſq; hominibus viris pariter & fœminis Sacramentum conſecratum in eccleſia traderent, quod domum ſecum deferrent, eiuſq; partem quandam ſingulis diebus manè ſumerent ieiuni, prout ipſorum pia voluntas ferebat, quàm tectè atque occultè poſſent, ne eos fortè infideles cõſpicerent, & aliquam ſacrorum myſteriorum notitiam conſequerentur. Hoc autem ita geſtum eſt, quia ſolennes aliquot cœtus atque conciones inſtituere tyrannorum, inter quos verſabantur, metu non licebat. Neceſſitatis autem ratio non potuit eos a violati Chriſti præcepti crimine vindicare, ſi priuata communio fuiſſet diſertè prohibita, quod ab his affirmatur qui contrariam ſententiam tuentur. Origenes etiam vetuſtus ille Doctor, nec nõ Auguſtinus ſummam hominum reuerentiam, & religionem, & curam teſtantur, quam omnes adhibebant in mundo linteo comparando, vt Sacramentũ in eo incluſum domum in eum vſum deferrent. Cyprianus de quadam muliere meminit, quæ idem fecerat, ſed indignè.* Cum quædã (*inquit*) arcam ſuam, in qua Domini ſanctũ fuit, manibus indignis tentaſſet aperire, igne inde ſurgente deterrita eſt, ne auderet attingere. *Hic Cypriani locus modum oſtendit in ſeruando domi apud ſe Sacramento vſurpatum, vt ab homine pio priuatim, cum tempus poſtularet, ſumi poſſet. Serapionis exemplum, de quo Dionyſius Alexandrinus ſcribit, ab Euſebio commemoratum, noſtram de priuata communione ſententiam confirmat. Serapion iſte homo Alexandrinus idololatriæ ſcelere ſe obſtrinxerat: cumq; moribundus iaceret, a ſacerdote mitti ſibi Sacramentum poſtulauit, vt eccleſiæ priuſquam decederet, reconciliari poſſet. Sacerdos morbo & inualetudine impeditus, quo minùs ad illum iret, tradidit puero, qui miſſus fuerat,* Patrum Euchariſtiæ: quod infuſum iuſſit ſeni præberi. *Poſtquam autem hunc ritum peregiſſet, (inquit Euſebius) velut vincula quædam, & catenas perrupiſſet, lætus expirauit.*

Li. 2. ad vxorem.

* Falſum: Sacramentũ enim nunquam fuit, vel conditor, vel redemptor noſter a quoquam antiquo patre appellatum.

In Sermone de lapſis.

Eccleſi hiſtor. lib. 6. cap. 44.

Epiſcopus

Epiſcopus Sarisburienſis.

HArdingus pulchrè quidem, ſed procul a ſcopo iaculatur. Etenim priuatam Miſſam in eccleſia primitiua extitiſſe probaturus, ſacerdotum inopia cogitur Tertulliani vxorem, quaſdam e Cypriano mulieres, & Serapionis puerum teſtes accerſere: homines nequaquam omnium maximè ad celebrandam Miſſam idoneos. Atque vt magis etiamnum clarè ſuam oſtenderet futilitatem, huius rei peculiarem inſuper in margine libri notam impreſſit his verbis, *confirmationes priuatæ Miſſæ.* Quod ſanè ſpem mihi nonnullam adfert, fore vt poſthac nequaquam velit, communionis ſingularis velo obtentus elabi, ſicuti priùs fecit, ſed ingenuè, atque apertè, vt ſe facturum hìc omnibus fidem dedit, in nudis priuatæ Miſſæ vocabulis inſiſtere. Alioquin enim ipſius nota vix digna notatu fuit.

Quod ad Tertullianum attinet, meminiſſe debemus, fideles eo tempore metu tyrannorum, quorum erant imperio obnoxij, ſeorſum ac ſeperatim precari coactos fuiſſe. Quocirca quotieſcunq; ſecreta conuenticula agere liceret, non modò pariter omnes Sacramentum accipiebant, ſed quaſdam myſteriorum quoq; portiones reſeruabant, quibus domi pòſt vterentur, vt aſſidua memoria faciliùs vnius ſe eccleſiæ membra eſſe retinerent.

Hac eccleſiæ conſuetudine perpenſa, Tertullianus, quem Hieronymus ſacerdotem fuiſſe maritum teſtatur, ad vxorem ſuam ſcripſit, eamq; hortatus eſt, vt ſi is diuina voluntate prior ex hoc mundo commigraret, illa innupta permaneret, aut ſaltem viro a religione Chriſtiana alieno minimè nuberet, oſtenſis illius matrimonij incommodis, cum neque ſolennia feſta celebrare, neque vigilias agere, neque cum eccleſia precari permitteretur. Inter alia hæc quoque habet: *Non ſciet maritus, quid ſecretò ante omnem cibum guſtes? Et ſi ſciuerit, panem, non illum (panem) credet eſſe, qui dicitur.*

Hieronym. de eccleſ. ſcript. Tertullianus ſacerdos maritus.

Tertull. lib. 2. ad vxorem.

Hic Hardingus, ac ſi Chriſti Euangelium cœpiſſet ei eſſe odioſum, nos per probrum Euangelicos nuncupat, eius ſcilicet Euangelij nomine, ac vocabulo, a quo ipſe tam improbè deſciuit, ad priſtinum reuerſus vomitum. Ex his autem Tertulliani verbis tria ſe nos docturũ eſſe profitetur: in quibus tamen priuata Miſſa non numeratur. De prima nobis aliàs dicendum eſt: Secundum in controuerſiam non venit: in tertio Hardingus, cum verba Tertulliani, tum ſenſum manifeſtò corrupit & deprauauit. *Id* (inquit) *quod accipimus, panis non eſt:* at Tertullianus ita non ait. Hæc illius verba ſunt: *Panem (tantùm) eſſe credent, non illum (panem) qui dicitur*, id eſt, Sacramentum corporis Chriſti, aut myſterium rei ſacræ alicuius, quale homines Chriſtiani eſſe credunt: ſicuti Chryſoſtomus de Baptiſmi quoq; aqua ſcribit: *Ethnicus cum audit lauacrum baptiſmi, perſuadet ſibi ſimpliciter eſſe aquam.*

Euangelici.

Chryſoſt. in 1. Cor. Hom. 7.

Cæterùm id, quod ore ſumitur, verum panem eſſe, & ſacræ litteræ, & veteres catholici patres non patiuntur eſſe ambiguum. D. Paulus quinquies in vno capite panem nominat.

1. Corinth. 11.

Cyrill. in Ioan. lib. 4. cap. 14. In serm. ad infantes citatur a Beda. 1. Cor. 10.

Cyrillus ait: *Christus discipulis suis fragmenta panis dedit.* Et Augustinus dicit: *Quod videtis panis est, id quod oculi renunciant.* Gelasium Theodoretum, Chrysostomum, Origenem, Iustinum Martyrem, Irenæum, Clementem, & alios prætermitto, qui vno omnes consensu, atque concentu panis naturam atque substantiam in Sacramento remanere docent. Quapropter nimium sibi tribuebat Hardingus, cum nullum omnino panem remanere affirmaret, præsertim, cum in eo, quem citauit, authore, nihil quo niteretur, haberet.

Tertullianus ab Hardingo adulteratus.

Ludouicus Viues de ciuitat. Dei lib. 2. cap. 13.

Ioan. 19.

Petr. Crinit. lib. 13. cap. 6.

Codrus Vrceus Sermo. 8.

Iudicum 12.

Insuper etiam, vt causæ suæ prodesset, Tertullianum peruertere atque adulterare, non dubitauit. Hæc enim verba: *illum panem* sic Anglicè conuertit, veluti hominis esset persona: quemadmodum olim Thomas Valesius in suis in Augustinum *de ciuitate Dei* annotationibus, hoc vocabulum, *Apex*, quod cristam, seu fastigium galeri, quo Flamines vtebantur, significat, in quendam Historicum mutauit: aut vt Theologi recentiores e Græca voce λόγχη, id est, lancea, quæ in Euangelio Ioannis habetur, Longinum quendam militem oculis captum commenti sunt. Si Tertullianus non sensisset *illum panem*, nunquam dixisset *Illum*, sed *Illud* potiùs, vt ad corpus accommodaret. Pertenue discrimen est inter *Illum*, & *Illud*: sic quoq; inter *Sibboleth* & *Shibboleth*: satis tamen ad proditorem indicandum valebat.

Cōtra obiect. Theodor.

Cum autem Hardingus, ita coactè ac violenter, ipsa phrase formaq; orationis repugnante, adeoq; sua ipsius intelligentia atque conscientia (vt videri possit) reclamante *Illum panem* hoc modo transtulerit, quo nemo hactenus vnquam, quod sciam, transtulit, nimirum hominis veram fuisse personam intelligens, quam mulier manibus tenebat, atque ante alias escas comedebat, Cyrillus habet: *Non assueramus anthropophagiam*, id est, hominis cuiusquam, vel personæ deuorationem.

Tertull. de corona militis.

Tertull. contra Marcion. lib. 1.

Quis autem magis idoneus esse possit Tertulliani interpres, quàm ipse Tertullianus, in eo libro, quem *de Corona militis* scripsit, de eadem re differens, eam *Sacramentum Eucharistiæ* vocat. Et contra Marcionem sic scribit: *Christus non reprobauit panem quo corpus suum repræsentat.* Augustinus similiter habet: *In Sacramentis videndum est, non quid sint, sed quid significent.* Idem abs Chrysostomo dicitur: *Ego non aspectu iudico ea, quæ videntur, sed mentis oculis corpus Christi video.*

August. cōtra Maxim. lib. 3. cap. 22. Chrysostom. 1. Cor. Hom. 7.

Hoc illud est, quod maritus a pietate Christiana auersus videre non potuit: cum enim in Christum minimè crederet, ratione assequi non valuit, quomodo panis Sacramentum, seu corporis Christi mysterium esse posset.

Atque hunc reuera fuisse Tertulliani sensum, ex ijs verbis quæ statim consequuntur, clarissimè constare potest: *Et hæc ignorans quisq; rationem simpliciter sustinebit sine gemitu, sine suspicione panis, an veneni? Sustinent quidem sed vt vxorum dotes, obiectione nominis, mercedem silentij faciant, scilicet apud arbitrum speculatorem litigaturi.*

De Augustino autem & Origene, portio illa Sacramenti erat cum summa reuerentia tractanda, vtpote quæ corporis Christi sacramētum esset.

esset. Debemus etiam non minorem erga baptismi aquam, Euangelij codicem, aliasq; huiusmodi res sacrosanctas cautionem adhibere: sicuti Iudæis quoq; præceptum fuit, vt Manna in aurea pyxide religiosè & splendidè custodirent. *Interrogo vos fratres, vel sorores* (inquit Augustinus) *Dicite mihi quid plus videtur vobis, corpus Christi* (hoc est Sacramentum corporis Christi) *an verbum Christi? Si vultis verè respondere, hoc dicere debetis, quòd non sit minus Dei verbum, quàm Christi corpus. Et ideo quanta solicitudine obseruamus, quando nobis Christi corpus ministratur, vt nihil ex ipso de manibus nostris in terram cadat, tanta solicitudine obseruemus, ne verbum Domini, quod nobis erogatur, de corde puro pereat.* Perinde est, quod Chrysostomus de eadem re habet: *Si hæc vasa sanctificata ad priuatos vsus transferre sic periculosum est, in quibus non est verum corpus Christi, sed mysterium corporis Christi continetur: &c.* Hæc testimonia eò referuntur, vt Christi Sacramentis sanctè atq; religiosè nobis vtẽdum esse doceant. Illud a Cypriano commemoratum exemplum, cum morem seruandi Sacramenti ostendit, tum etiam eam Deo minùs placuisse consuetudinem indicare videtur. Multa quoq; huic similia in aqua baptismi, alijsq; rebus sacris sæpenumero contigisse ex Nicephoro, atq; alijs compluribus apparet. Quapropter hic locus parum ad Hardingianam causam confert, nisi probare voluerit, quemadmodum hæc vnius per se separata Sacramenti in ædibus priuatis perceptio Deo tunc displicuit, ita nunc eum priuata quoque illa sumptione, quæ in Missa obtinet, offendi.

1. Quæst. 1. Interrogo vos.

Verbum Christi non minus est, quàm corpus Christi.

Chrysosto. in opere imperfecto Hom. 11.

Non verum Christi corpus in vasis sacris continetur.

Cypria. de lapsis Serm. 5.

Niceph. lib. 14. cap. 17.

Quod ad illam de Serapione spectat historiam, magnus hic verborum apparatus adhibetur ad fidem ei conciliandam: veluti fuisse eam a Dionysio Alexandrino scriptã, ab Eusebio recitatam, quasi Serapion nihil aliud, quàm Sacramẽtum, antequam decederet, postulasset. Quod autem præcipuum est, quoq; historia ipsa refertur, silentio præteritur. Eusebius disertis verbis refert librum illum, in quo hanc Dionysius historiam est complexus, inscriptum fuisse *de Pœnitentia*. Ex quo intelligere licet, Sacramenta non ad omnes promiscuè missa domum fuisse, sed ad eos duntaxat, qui excommunicati fuissent, nec interesse fidelium cœtui potuissent, & iam de valetudine ac vita desperassent.

Res autem ita se habuit: Serapion grassante persequutione mortis & cruciatus terrore victus idolo immolauerat. Fideles eo facto grauiter offensi illum ex ecclesia expulerunt, & Satanæ potestati tradiderunt. Is ergo tanquam Ethnicus & idololatra derelictus, neq; publicam ecclesiam adire, neq; precari, neq; sanctam communionem percipere, neq; spiritualis omnino cuiusquam inter fratres solatij particeps esse potuit. Adeo nempe seuera tum fuit in eos ecclesia, qui in idololatriã fuissent prolapsi. Postquam verò nihil intentatum reliquisset, & fratres cum lachrymis obsecrasset, vt ei ignoscerent, nec quicquam tamen profeciisset, animi dolore contabuit, & in morbũ incidit, triumq; dierum spatio mutus, & propè examinis iacuit. Quarto pòst die aliquantulum recreatus, ad eos qui præsentes aderant, dicit: Quousque tandem me hìc detinebitis, accersite aliquem sacerdotem, vt

Eusebius lib. 6. cap. 44.

priùs reſtituar, quàm ex hac vita abeam.

Mens ipſius triſtiſſima ſuæ conditionis recordatione cruciabatur, cum ſe a Deo defeciſſe reputaret. Sacerdos & ipſe ægrotus, quò eum & reſtitutum eſſe, & tanquam Chriſti membrum poſſe hinc decedere declararet, Sacramentum ei deferendum ipſius puſioni tradidit. Cætera, quæ Hardingus addidit (*atq; hac ſolennitate peracta, vt hiſtoria refert, veluti quædam vincula confregiſſet, lætabundus animam efflauit*) hæc inquam vel a Rufino, vel ab alio quouis mihi incognito attexta fuerunt, nec omnino ad hiſtoriam pertinent. Nam nec Dionyſius, nec Euſebius in ſuis archetypis, vel celebritatis, vel vinculorum, vel catenarum meminerunt, vel de læto Serapionis deceſſu quicquam ſcripſerũt: tantũ hæc habent, ὐ μικρὸν καταβροχθίσας εὐθέως ἀπέδωκε τὸ πνεῦμα id eſt, *& parum deglutiens ſtatim expirauit*. Quòd autem lætus deceſſerit, nihil quicquam dubito. Verùm ab homine morti iam propinquo, atq; puero, non video quid effici potuerit magnopere ſolenne, cũ præſertim illa externa pompa, atq; magnificentia tunc temporis non inualuiſſet, quæ pòſt ſolennioris ornatus cauſâ inſtituta fuit.

Rufinus lib. 6. cap. 34.

Nunc mihi rogãdus es, Lector, vt paululum velis ad Hardingianam notam reſpicere in margine ad rei memoriam firmiùs tibi inijciendam propoſitam, his verbis: *Confirmationes priuatæ Miſſæ*: quam in fine & concluſione cuiuſq; argumenti repeti neceſſe eſt. Ex iſtis itaq; ab illo propoſitis hiſtorijs ſic concludere debemus. Tertulliani vxor, itemq; mulier illa, cuius meminit Cyprianus, ſacramentum ſolæ ſumpſerunt: Ergo vxor Tertulliani, & altera illa fœmina priuatam Miſſam celebrarunt. Aut ſic, Serapionis puer Sacramentum domino ſuo præbuit: Ergo Serapionis puer Miſſam priuatam procurauit. Nam ni hoc modo concludimus, aliud pro alio concludimus. Atque ſanè hunc puſionem Hardingus perinde ſacerdotem, atq; huius rei gerendæ rationem Miſſam eſſe docuerit.

Hardingus. 18. Sectio.

QVòd Sacramentum domi clàm ſeruari, quodq; a pijs hominibus ſeparatim ſumi poſſet, nullum ex antiquis Doctoribus tam perſpicuè declaraſſe autumo, ac Baſilium in epiſtola quadam ad mulierem nobilem nomine Cæſariam, quæ Græcè extat, in qua inſuper oſtendit hanc conſuetudinem non ſuo primùm tempore natam, ſed multis antè ſeculis inuetcratam. Verba ſic ſe habent: Illud autem in perſequutionibus neceſſitate cogi quempiam, non præſente ſacerdote, aut miniſtro communionem propria manu ſumere, nequaquam eſſe graue, ſuperuacaneum eſt demonſtrare, propterea quòd longa conſuetudine, & ipſo rerum vſu cõfirmatum eſt. Omnes enim in eremis ſolitariam vitam agentes, vbi non eſt ſacerdos, communionem domi ſeruantes, a ſeipſis communicant. In Alexandria verò & in Ægypto, vnuſquiſque eorum, qui ſunt de populo, plurimùm habet communionem in domo ſua. Semel enim ſacrificium ſacerdote conſecrante, & diſtribuente, meritò participare & ſuſcipere, credere opottet. Etenim & in eccleſia ſacerdos dat partẽ,

&

& accipit eam is qui ſuſcipit, cũ omni libertate, & ipſam admouet ori propria manu. Idem igitur eſt virtute, ſiue vnam partẽ accipiat quiſquam a ſacerdote, ſiue plures partes ſimul. *Hactenus Baſilius: In hoc*

1. *autem Baſilij loco obſeruandum eſt: Primùm neceſſitatẽ hanc ſacerdotis & Diaconi abſentiã ſpectare: vt* eo demum tempore ſacramẽtum ab homine*
2. *fideli ſuis manibus percipi poſſit. Quodq; ad illud aſtruendum diuturnam cõſuetudinem profert, quam nobis ſanè liceret, ad hanc de priuata ſacramenti acceptione controuerſiam confirmandam multò luculentiùs adducere.*

* Falſum: Baſilius enim præſente ſacerdote ſua manu ſumpſiſſe communicantem ſcribit.

3. *Deinde, ſanctos Eremitas in ſolitudine extra hominum ſacietatem degentes, & Alexandriæ quoq; Ægyptiq; populum communionem ſeparatim in*
4. *cellis ædibusq; ſuis accepiſſe. Ad hæc, hoſtiam ſemel a ſacerdote conſecratam omnino ſumendam eſſe, ſed ſiue a pluribus ſimul, ſiue ab vno ſeparatim, illi non videri magni intereſſe.*
5. *Deniq;, ſeu quis vnam Sacramenti partem, ſeu plures e manibus ſacerdotis accipiat, easq; opportunis temporibus ſumat, quando ipſe voluerit: virtus & efficacitas, atq; vis eadem eſt. Ex hoc loco Sacramenti reſeruatio confirmatur. Equidem cum tam diſertè ac peculiariter de diuerſis rebus ad accipiendi formam pertinentibus diſſerat, ſi cum Iuello ſenſiſſet Sacramentum ab vno ſolo abſq; certo vnâ communicantium numero percipi non debere, non tanto ſilentio illud præteriiſſet, multò quidem minùs tam apertè in contrariam ſententiam ſcripſiſſet. Quòd autem communio iſto modo in eremis, atq; in Ægypto ſeruata, quæ loca ſolis ardore torrentur, in quibus exigua ea vini quantitas, quanta nempe ei muneri ſufficiat, citò aceſcit, & in aliam naturam tranſit, panis duntaxat formam, non itidem vini haberet: in hoc tempore pluribus perſequi ſuperſedebo, quandoquidem hæc tractatio ad proximum articulum pertinet.*

Epiſcopus Sarisburienſis.

HVnc Baſilij locum rutò licuiſſet incolumi interim defenſione noſtra præterire, cum & de rebus ab hoc inſtituto alienis agat, nec vllam de Miſſa mentionem faciat. Quum tamen Hardingus antiquum hunc patrem fucato quodam, & fallaci colore ita exornarit, quaſi ille vnus omniũ grauiſſimè ab illius partibus ſtaret, cum interim & in hac ipſa ſentẽtia, & alijs etiam verbis proximè præcurrẽtibus, quæ Hardingus de induſtria celauit, haud obſcura contra priuatam Miſſam teſtimonia dicat, non poſſum de illo omnino ſilere.

Primùm, vt fingamus eſſe populo, viris ſimul & fœminis conceſſum atq; legitimum, vt aliquam Sacramenti partem domum ſecum deferant, eamq; ſecretò accipiant, vbi illis collibitũ erit: ſi quis inſuper quęrat, liceámne huiuſmodi homini eandem tangere, proprijsq; manibus ſumere, admodum mollis ſit, & delicata quæſtio, fœminæq; nobili cõueniens, qualis fuit Cæſaria. Atq; ita quoq; Baſilio viſa eſt, ſicuti ex ipſius reſponſo patet. Quiſquis enim priſcos patres ſedulò euoluerit, hanc rem perpetuo eccleſiæ vſu albunde explicatam, atque diſceptatam perſpexerit.

Cyprianus de lapsis Serm. 1.

Cyprianus more receptum fuisse memoria sua ostendit, vt populus sacra mysteria proprijs manibus acciperet a Diaconis: narratque quendam, qui se idololatriæ scelere obligauerat, & postea ad communionem cum fidelibus percipiendam conuenerat, manu aperta Sacramentum in cineres conuersum inuenisse.

Tertull. lib. 2. ad vxorem.

Eandem quoq; accipiendi formam Tertullianus descripsit. Dionysius Alexandrinus episcopus hæc habet verba, in epistola quadam ad Sistum episcopum Romanum de eadem re, scribens de quodam, qui communionem in ecclesia acceperat: *Postquam gratiarum actiones audisset, & vnâ cum cæteris pronunciasset Amen, & mensæ astitisset, & manus ad sancti cibi susceptionem porrexisset: &c.*

Eusebius lib. 7. cap. 9.

Manus porrexisset.

Clemens Alexandri. Stromat. lib. 1.

Eusebius li. 6. cap. 33.

Clemens Alexandrinus illius ecclesiæ cõsuetudinem his verbis exponit: *Etiam Eucharistiam cum quidam, vt mos est, diuiserint, permittunt vnicuiq; ex populo eius partem sumere.* Nouatus Hæreticus cum populo communionem traderet, iurare eos id, quod in manibus tenebant, hoc est, Sacramentum coegit, nunquam se ad Cornelium reuersuros.

Augustin. contra liter. Petilian. lib. 2 cap. 23.

Theodor. lib. 5. cap. 18.

D. Augustinus scribens contra quasdam Petiliani literas, hæc habet: *Ego illum commemoro, cui pacis osculum inter Sacramenta copulabatis, in cuius manibus Eucharistiam ponebatis.* Historiam de Ambrosio & Theodosio imperatore, aliaq; complura eiusdem argumenti testimonia prætermitto.

Coloss. 2.

Quandoquidem autem nonnullis per superstitionem atq; ignorantiam deceptis eorum vox imposuit, qui hoc modo dicunt: *Ne gustaris hoc, ne attigeris illud, quæ omnia* (iuxta Paulum) *præscripta sunt ex mandatis & doctrinis hominum, quæ rationem quidem habẽt sapientiæ in superstitione, & submissione animi:* cõsentaneum putaui vnum ad hanc quæstionem peculiariter spectantem locum e Constantinopolitano Concilio repetere, cuius verba ita se habent: *Eos qui pro manu vascula quædam aurea, vel ex alia materia construunt ad susceptionem Diuini doni, nullo modo admittimus, vt præferentes materiam inanimem Dei imagini. Si quis sacerdos particeps fecerit communionis huiusmodi vascula admouentes, excommunicetur, & qui hæc infert.*

Concil. Constantinop. 6. cap. 101.

Basil. ad Cæsariam patritiã.

Quòd si verò nobilis ea fœmina de eo quidem non dubitârit, vtrũ laico liceret tutò Sacramentum attingere, sed tantùm an fas esset huiusmodi homini Sacramentum ad os proprium admouere: Basilius respondet, de illo nequaquam esse ambigendum, quandoquidem vsus id diuturnus confirmasset. Nam & Eremitæ, inquit, & Ægyptius, Alexandrinusq; populus domi plerunque Sacramentum habet, & sibi quisque sumit.

In ipsa etiam ecclesia, postquam sacerdos partem Sacramenti dederit, qui eam accepit, in os suum propria manu absq; vllo conscientiæ scrupulo, aut dubitatione ingerit, & siue vnam, siue plures partes acceperit, efficacitas vna est, eademque vis. Hoc nimirum Basilius voluit: quanquam maioris perspicuitatis gratia, sensu seruato, verborum ordinem aliquantulum immutauerim. Cæterùm quî possit Hardingus priuatam hinc Missam colligere suam, magnopere demiror.

Quod

Quod ad illas quinq; obseruationes attinet, quas summa ratione, ac iudicio distinxit, vt eas vniuersas veras esse concesserimus, nihil tamen inde firmamenti atque virium ad ipsius causam accesserit. Etenim Missa sua ex hoc numero non est.

Quòd Eremitæ Sacramentum priuatim acceperint, vti nostram defensionem nihil lædit, qui factum non negamus: ita neque ipsius causam adiuuat, nisi forte eandem nunc laicis omnibus viris ac fœminis consuetudinem integram superesse velit.

Ratio illa, quam Basilius a consuetudine, atque vsu diuturno sumit, cum ob alias iustas, grauesq; causas admodum imbecilla est, tum etiam quòd ea consuetudo, nec vnquam apud omnes inualuit, & pòst meliore ecclesiæ iudicio ac consensu funditus sublata est. Etenim prudentissimus quisq; in rebus ad pietatem, & Dei cultum pertinentibus cōsuetudinis semper suspectam authoritatem habuit.

Hæretici, quos vetustas *Aquarios* nominauit, qui in sacra liturgia sola aqua, nullo adhibito vino, vsi sunt, quantumuis manifestò Christi institutionem violarent, vt aduersarij nunc quoque nostri faciunt, factum tamen suum ex diuturnæ consuetudinis vsu defendebant. Cyprianus autem tum superstes, ita aduersus eos scripsit: *Victi ratione opponunt consuetudinem, quasi consuetudo sit maior veritate. Non est de consuetudine præscribendum, sed ratione vincendum. Consuetudo sine veritate vetustas erroris est.* Ad Iubaian. de hæreticis baptizandis. Cyprianus ad Quirinum.

Sed, vt demus & rationem firmam extitisse, & consuetudinem iam olim explosam nunc obtinere: ex hoc tamen loco nunquam valebit Hardingus liquidò atque solidè priuatam Missam confirmare. Si quis enim sic diceret, istos Eremitas non sibi fortasse solis seorsum singulos sumpsisse, sed vnum aliquem cæteris Eremitis in solitudine degentibus ministrasse, præsertim quando eos, & conuenisse, & vnâ Deum precatos esse temporibus certis constet: aut patresfamiliâs in Ægypto atque Alexandria non sibi solum, sed suis singulos familijs Eucharistiam præbuisse, id quod de Hippolyto Martyre referunt, qui cum laicus esset, Eucharistiam a Iustino sacerdote accepit, eamq; domum delatam, & vxori, & liberis, & famulis impartiuit: Si quis (inquam) ita diceret, Hardingus forsan altiùs secum suas perpenderet argumentationes. Atque hic sensus cum verbis Basilij optimè videtur quadrare: quanquam Hardingus in Anglica sua interpretatione, eum palam est ementitus. Cum enim Græcum exemplar habeat, ἀφ' ἑαυτῶν μεταλαμβάνωσι, & Latina versio *a seipsis communicant*, quorum verborum expeditus sensus est: nimirum alios ab alijs accepisse, cum nullum sacerdotem haberent, iste ea aliò detorsit ad suum sensum, itaq; reddidit: *Secum soli communicant.* De quo etsi non magnopere pugnabo, tamen neque hoc *Soli*, neq; illud *Secum*, vel in Græco, vel in Latino reperitur. Cyprianus ad Pompeium. contra epist. Stephani. ἀφ' ἑαυτῶν μεταλαμβάνωσι.

Hoc tam prolixum testimonium e Basilio sumptum, & quicquid Hardingus ad ipsius explicationem addidit in hanc conclusionem cōcisè redigi potest. Eremitæ, homines non sacerdotes, soli accipiebant:

Ergo Eremitæ, homines Laici priuatam Missam administrabant.

Hardingus insuper ait, hanc priuatim accipiendi rationem, vsus & consuetudo comprobauit: Ergo consuetudo priuatæ quoque Missæ fidem atque authoritatem tribuit.

Hæc ratio in ipsum aptè retorqueri potest: rectè enim respondere liceat: Priuata ista communicatio non nihil in se vitij habuit, & proinde ab ecclesia sublata est, vel inuita consuetudine: Ergo priuata etiam Missa deprauatio quædam est, & proinde quantumuis repugnante cõsuetudine remouenda.

Nunc videamus, num ex his ipsis Basilij verbis ab Hardingo citatis elici quicquam possit, quod ad confirmandam sacrosanctam communionem faciat. Quodnam autem contra nos testimonium valere potest, si quæ Hardingus ipse testimonia adducit, *Eaq; omnium* (vt ipse iactat) *planissima, ac clarissima* nostram causam conuincant. Atque vt hoc perspicuum esse possit, non in solitudinem nobis migrandum est, vbi neque sacerdotem fuisse, neque Diaconum omnium confessione constat: sed ipsæ ecclesiæ adeundæ sunt, quæ Basilio florente viguerunt. Ex quo facilè intelligemus, ipsorum Liturgia fuerítne communio, an priuata Missa.

Basilius in eodem loco sic habet: *Communicamus quater in hebdomada: die Dominica, die Mercurij, die Veneris, & die Saturni.* Si verba vrgere liceat: *Communicamus*, ait: non *Missam celebramus*: atq; ita facimus, inquit, Basilius *quater per singulas hebdomadas*. Ergo quotidiano illo, quo Missa priuata fundatur, Sacrificio caruerunt. Multùm in computando fallitur, qui quotidie fieri dicit, quod in septem diebus quater tantùm fit.

ª τελειώσαντος. ᵇ δίκαιον.

Præterea Basilius, ait: *Semel enim Sacrificium Sacerdote ª consecrante, & distribuente, ᵇ meritò participare, & suscipere credere oportet. Etenim & in ecclesia sacerdos dat partem, & accipit eam is, qui suscipit, cum omni libertate, & ipsam admouet ori propria manu. Idem igitur est virtute, siue vnam partem accipiat quis quam a sacerdote, siue plures partes simul.*

Hîc, Lector, animaduerte, quàm multis modis Basilius priuatam Hardingi Missam euertat.

1. Basilius ait, *nos cõmunicamus*: Hardingus in sua Missa non cõmunicat.
2. Basilius *diuidit & distribuit*: Hardingus diuidit quidẽ, sed nihil distribuit.
3. In Basilij Missa *populus communicat*: in Hardingi Missa nequaquam.
4. In Basilij Missa *quisq; propria manu suscipit*: in Hardingi Missa nemo a sacerdotis quidem manu suscipit.
5. In Basilij Missa populus non modò præsens in ecclesia communicabat, verùm etiam partes Eucharistię quasdam accepit, quibus domi vteretur: in Hardingi Missa nulla pars populo datur, quam vel in ecclesia cum cæteris participet.
6. In Basilij Missa *sibi quisq; sumit & comedit*: in Hardingi Missa totus populus sacerdotis ore comedit. Quorsum verò eos Hardingus pro Missa testes adducit, qui tã clarũ reddũt cõtra ipsius Missã testimoniũ? Quis ausit cũ eo in tenebris micare, quẽ ita nihil pudet in luce fallere?

Hardin-

Hardingus. 19. Sectio.

Hieronymus etiam locupletiſſimus teſtis eſt, hanc priuatim & domi accipiendæ communionis conſuetudinem Romæ fuiſſe a Chriſtianis uſurpatam, non ſolùm tempore perſequutionis, ſed etiam poſtquam eccleſia pacem ac quietem peperiſſet, ita vt neceſſitatis excuſatio non poſſit ijs inſeruire, qui hoc factum fuiſſe perabſurdè negant. Hæc eius verba ſunt: Scio Romæ hanc eſſe conſuetudinem, vt fideles ſemper Chriſti corpus accipiant, quod nec reprehendo, nec probo. Vnuſquiſq; enim in ſuo ſenſu abundat. Sed ipſorum conſcientiam conuenio, qui eodem die poſt coitum cõmunicant, & iuxta Perſiũ, Noctem flumine purgant: Quare ad martyres nõ audent? quare nõ ingrediuntur eccleſias? an alius in publico, alius in domo Chriſtus eſt? Quod in eccleſia non licet, nec domi licet. Nihil Deo clauſum eſt, & tenebræ quoq; lucẽt apud Deũ. Probet ſe vnuſquiſq; & ſic ad corpus Chriſti accedat. *Hoc Hieronymus in Romanis improbat, quòd cũ D. Paulus ſanxiſſet, vt vir, & coniunx certis temporibus a carnalibus complexibus abſtinerent, quò meliùs vacare precibus poſſent, nihilominus ij, etſi cum vxoribus rem habuiſſent, ad ſumendum Sacramẽtum quotidie accedebant. Et tamen eo die auſi non ſunt ad templa, in quibus erãt martyrum monimenta, proficiſci, vt corpus Dominicum acciperent. Nam, vt iſta nobis pleniùs innoteſcant, intelligendum eſt eos, qui alicuius turpitudinis ſibi conſcij erant, non auſos eſſe olim ad ſepulchra martyrum accedere. Illic enim plerunq; huiuſmodi flagitia per miraculum indicata ſunt, ipſis etiam eorum vel nolentium indicijs atq; confeſſionibus patefacta, qui erant huiuſmodi vitijs contaminati. Eraſmus in ſuis ſuper hoc Hieronymi loco ſcholijs, ita ſcribit:* Ex hoc loco colligimus, olim domi ſuæ quemque corpus Chriſti ſumere ſolere, qui voluiſſet. *Inſuper ait:* Idem videtur innuere Paulus cum ait, an domos non habetis ad manducandum? *Ita Eraſmus priuatæ, ſcu vt Iuellus eam per iocum nominat, ſingularis communionis confirmationem e Scripturis colligit: fuitq; in Scripturarum peritia omni ex parte cum Iuello comparandus. Ego tamen hac in re ipſum propriæ defenſioni relinquo. Hinc perſpici poteſt antiquis eccleſiæ temporibus vni per ſe ſoli communionem ſumere* " *licuiſſe. Et quanquam id ab vno tantùm homine fideli, & ſemel, & in vno loco fieret, communio tamen dicebatur, tum a Baſilio, tum ab Hieronymo, contrà quàm Iuellus ſentit. Exiſtimandi autem ſunt, Chriſti inſtitutionem æquè habuiſſe cognitam, atq; ipſe, aut quiſquam præterea ex hoc recentium Magiſtrorum numero: eaq; fuiſſe pietate, vt ſi Chriſti inſtitutionem violatam vidiſſent, nequaquam in eo ſcelere conniuere, aut impio ipſorum ſilentio, tam improbam conſuetudinem ſtabilire voluiſſe. Neceſſitatis certè quidem defenſio ad excuſandam hanc priuatam communionem non ualebit.*

In Apolog. aduerſus Iouin. Rom. 14.

Huius meminit Hieronym. ad Vigilant. Auguſt. epiſt. 137. & Seuerus Sulpitius in vita D. Martini Dialog. 3. cap. 7.

Eraſmus de priuata ſumptione, non de priuata Miſſa loquitur.

" Hieronymus hanc cõſuetudinem improbat: ſic habet. Quod in eccleſia nõ licet, nec domi licet.

Epiſcopus Sarisburienſis.

QVouſq; tandem Hardingus priſcos Doctores aduerſus ſeipſum teſtes citabit? Hîc nũc Hieronymum producit, eiusq; prima ver-

Hieronym. in Apolo. aduersus Iouinianũ.

ba, quæ ad suam defensionem apta reperiebat, hæc fuerunt: *Scio Romæ hanc esse consuetudinem, vt fideles semper Christi corpus accipiant.* Hæc autem consuetudo a Petro primùm orta inueteraſſe penitus Romæ videtur. Hic iure quæri possit, cum ea consuetudo obtineret, vt totus populus vnâ quotidie communicaret, vbi tum esset illa priuatæ Missæ consuetudo? Huc accedit, quòd Hardingus populi in priuatis ædibus accipiendi morem comprobare cupiens, Hieronymum citauit authorem, qui eam consuetudinem vehementissimè reprehendit, nec cuiquã concedit, vt domi accipiat. Hæc Hieronymi verba sunt: *Quare ad martyres nõ audent? quare non ingrediuntur ecclesias? An alius in publico, alius in domo Christus est?* Si populus rectè, legitimeq; fecit, cur hoc eis Hieronymus vitio vertit? si contrà, cur eos laudat Hardingus?

Hîc quædam Hardingus aliena, de coniugij munere interponit, Persei nimirum ethnici poëtæ hemistichium, & superstitiosam illam ethnicorum ceremoniam, quæ mihi parum videntur ad ipsius Missam spectare. Cum vniuersus populus sacra mysteria quotidie perciperet, maritus & vxor interdum secum reputantes quid inter se ipsi occulti commercij habuissent, seq; propterea cæteris impuriores aliquanto & contaminatiores esse iudicantes, ad ecclesiam eo tempore non accesserunt, sed sacramentum domum ad se missum priuatim sumpserunt. Huic superstitioni Hieronymus ipse nõ mediocrem sæpenumero ansam præbuit, qui multa & scripsit sæpe, & dixit de matrimonio inuerecundiùs: in cuius rei defensionem Augustinus librum contra Iouinianum scripsit, *De bono coniugij* inscriptum. Hieronymus etiam postea suam hac de re ad Pammachium scripsit Apologiam. In hoc errore multi ex antiquis patribus versati sunt. Tertullianus ait: *Ergo, inquis, iam & primas, id est, vnas nuptias destruis. Nec immeritò: quoniam, & ipsæ ex eo constant, quod est stuprum.* Origenes habet: *Videtur mihi quod illius est solius offerre sacrificium indesinens (id est, sacrificium orationis) qui indesinenti, & perpetuæ se denouerit castitati.* Hieronymus dicit: *Bonum est non tangere mulierem: Ergo malum est tangere mulierem.* Quo nonnulli errore imbuti, ab ijs ecclesijs abstinuerunt, in quibus martyres sepulti fuissent.

Tertull. in exhortation. ad castitatem

Origen. in Numeros Homil. 23.

Hieronym. aduersus Iouin. lib. 1.

Hardingus Hieronymum corrumpit.

Hardingi autem interpretatio multum hic aberrauit ab archetypo. Nam ecclesias transtulit *Martyrum Basilicas:* acsi sanctorum hominum ossa sacris tunc quibusdam cellis condita, & muneribus oblatis culta fuissent, sicuti nuper factitatum vidimus. Nemo sanè negabit, Deum ad doctrinam veritatemq; suam illustrandam magna sæpe miracula ex ipsis sanctorum suorum cadaueribus excitasse, vt inde testatum faceret, eos & ipsius nuncios, & voluntatis suæ organa extitisse. Verùm vt hæc initio optima fuerunt hominibus amplectendæ veritatis inuitamenta, ita pòst instar laqueorum quorundam extiterunt, quibus ijdem illi homines in fraudem abducerentur: idq; priscorum adeo patrum temporibus, annis abhinc mille supra cẽtum. Augustinus habet: *Noui multos esse sepulchrorum, & picturarum adoratores: noui multos esse, qui luxuriosissimè super mortuos bibant, & epulas cadaueribus exhibentes,*

Augustinus. de moribus eccle siæ, & Manichæorũ. ca. 34.

super

super sepultos seipsos sepeliant; & voracitates ebrietatesq; suas deputent religioni. Gelasius ait: *Nomine defunctorum, & (quantum dicitur) nec omnino fidelium constructiones ædificatas sacris processionibus instituere memorantur.* B. Martinus ad sacellum forte quoddam accessit, sancto cuidam martyri sacrum. Postea verò diuino instinctu edoctus est, hunc ipsum martyrem, & insignem prædonem extitisse, & latrocinij conuictum capitale supplicium subijsse, & vulgari quodam ac populari errore, sanctis honoribus cultum fuisse. Similiter Augustinus habet: *Alij membra martyrum, si tamen martyrum, venditant.*

Gelasius Can. 2 de Conse. distin. 1 Placuit. Sulpitius in vita Martini. De opere Monachio ca. 28.

Hæc hactenus habui de reliquijs ac miraculis, quæ a martyrum ossibus edita sunt, breuiter dicenda: quandoquidem Hardingus tam tenui occasione arrepta, sic illarũ meminisse videtur, quasi eas denuo in pristinis suis sedibus condi statuíq; exoptaret.

Priorum autem matrimonium castum esse, *& in omni hominum genere sanctum* Paulus docet, & proinde Chrysostomus ait: *Vtere cum moderatione nuptijs, & primus eris in regno.* Quin etiam idem Chrysostomus hæc verba Pauli exponens, *Matrimonium est honorabile*, sic scribit: *Hîc Iudæos pulsat, qui pollutum putabant coniugalem concubitum, & dicebant immundum esse, quicunq; ab eo venirent. Non est pollutum, quod ex natura est ô ingratissime & insensatissime Iudæe. &c.*

Ad Hebr. 13. Chrysostom. ad Hebræos Homil 7. Chrysostom. ad Hebræos Homil. 8.

Erasmum autem Hardingus authorem repudiauit, suæq; ipsum defensioni permisit. Quod verò ait, *omnes antiquitus solitos fuisse Sacramentum domi seperatim percipere:* multò profectò Hardingianæ causæ aptiùs fuisset, si dixisset: *quemq; solitum fuisse Missam domi seperatim cõficere.* Quanquam verò in breui illo scholio in Hieronymũ, hæc Pauli verba, *An domos non habetis ad manducandum, & bibendum*, de sacramento priuatim sumendo interpretari videatur: aliâs tamen ex professo, ac consultò de eodem scribens, Paulum asserit de communibus tantùm epulis, non de sacramento loquutum. In sua paraphrasi sic ea verba interpretatus est: *Hîc vnanimitatis Christianæ mysterium agitur, non ventris, aut gulæ negotium, quod non in publico cœtu, sed priuatim in ædibus curatũ oportuit. Si libebat explere aluum, an desunt vobis domus, in quibus seorsum hoc agatis?* Rursum: *Quod si quis tam auidus est cibi, vt dilationem non ferat, domi comedat.* Ita (inquit Hardingus) Erasmus priuatam Missam colligit e scripturis. Namiùm festinanter concludit Hardingus. Consequens antè sibi assumit, quàm antecedens inspexerit. Nam Erasmus nullum ibi verbum neq; de priuata Missa, neque de singulari communione habet.

Paraphrasis Erasmi in 1. Cor. 11.

Quînam ergo possit ab Erasmo exigere, quod Erasmus ipse non habet? Neque necessariò concludit hæc ratio: Homines Sacramentum domi sumpserunt: Ergo soli sacramentum acceperunt. Quid ni enim potuissent in suis quique domibus cum vxoribus, familijsq; suis accipere, sicuti suprà Hippolyti martyris exemplo comprobauimus? Et Hieronymus ait, *Sacramentum domum missum fuisse ad virum & vxorem.* Alioquin enim dici potuit, quando Dominus præcepit, vt quisq; Paschalem agnum domi comederet, simul iussisse, vt solus quisq; pri-

Hieronym. in Apologia aduersus Iouinianum.

uatim comederet. Quanquam istuc ego non magni facio, quandoquidem nihil ad priuatam Missam spectat, volui modò conclusiunculas rum istarum eneruatam rationem ostendere. At Hardingus dicit: *Hieronymus simul & Basilius communionem vocant, etiam si priuatim sumeretur: quod Iuelli sententiæ repugnat.* At verò neq; Hieronymus neq; Basilius Missę eam vocabulo vnquam appellauit, atq; hoc Hardingi sententiam parum adiuuat. Cõmunionem autem non ideo vocant, quòd qui eum acciperet, cum alijs alibi communicaret, sicuti Hardingus somniat, sed quòd pars esset sacræ communionis, quæ publicè oblata distribuтáq; fuit in ecclesia, vt a fidelibus perciperetur. Ratio, quam hîc Hardingus colligit huiusmodi sit necesse est Vir atq; vxor sacramentum domi sumebant: Ergo sacerdos priuatam Missam habuit. Vehementer ignarum esse oportet, quem tam exilia argumenta commoueant. Diserta ipsius Hieronymi verba contrariã sententiam necessariò concludunt. Nam si ea consuetudo Romæ quadringentorum annorum spatio obtineret, vt populus quotidie communicaret, tum nullam ibi eo omni tempore inueteraſſe priuatam Missam necessariò consequitur.

Communio.

Mulla priuata Missa Romæ.

Hardingus. 20. Sectio.

Cumulus futilium & insulsarum coniecturarum.

Damasus episcopus Romanus Hieronymi ætate, in Libro Pontificali *scribit, Milciadem Papam, ac martyrem decreuisse, vt Sacramentum in plures partes diuisum, & ab episcopo consecratum per ecclesias dimitteretur propter hæreticos, quô catholicus populus ecclesiarum (quod vocabulum tantundem valet, atq; Græcum illud,* Παροικία, *ex quo non est necessariò colligendum, Sacramentum fuisse ad materiales* * *ecclesias tantummodò missum, sed ad populum paræciarum) catholicam communionem perciperet, nec cum hæreticis communicaret. Quod procul dubio intelligendum est de priuata hac & singulari in catholici cuiusq; domo communione, idq; ijs in locis in quibus hæretici plurimùm potuerunt, nec sacerdotibus per eos licuit iuxta catholicum morem consecrare. Nam alioqui si sacerdotibus integrum fuisset liberè absq; vllo impedimento ita feciſſe, quid tum Milciadi fuisset opus, eo modo cauisse de hostijs in illum vsum per episcopi cõsecrationẽ sanctificatis? Damasi locus ita habet:* Milciades fecit, vt oblationes cõsecratæ per ecclesias ex consecratu Episcopi (propter Hereticos) dirigerẽtur. *Duo illa vocabula,* propter Hæreticos, *addita ab Adone, qui martyrum vitas scripsit, illius decreti sensum, atq; sententiam illustrant.*

* Ecclesia Hardingi iudicio domum priuatam significat.

Hardingus hęc verba secus recitat, ac leguntur.

Episcopus Sarisburiensis.

HÆc verò coniectura omnium maximè incerta est, atq; eneruata, eamq; Hardingus proinde nouis vndiq; coniecturis ac diuinationibus fulsit, vt vnam coniecturam altera sustentaret.

1. Prima est: Quid Damasus per hac verba, *Propter Hæreticos*, sibi velit.

2. Secunda est: Milciadem hoc decretum tulisse contra Hæreticos quosdam

quosdam, qui in sacra liturgia catholicum morem minimè seruarent.

Tertia est: *Ecclesiæ nomen*, non materialem aliquam ecclesiam, sed populum cuiusq; parœciæ necessariò significare. 3.

Quarta est: Sacramentum fuisse in minutis quibusdam, & rotundis placentis confectum, quales nuper in more positas vidimus. 4.

Quinta est: Sacramentum fuisse ad singulas quasque domos missum, quod Diacono cum immensum laborem, tum molestiam incredibilem attulisset. 5.

Sexta est: maritum quemque Sacramentum domi separatim primò accepisse, pòst vxorem, tum famulos, postremò liberos, seorsum singulos: quod ne Hardingo ipsi credibile videri censeo. Tot hîc in angustum coarctantur coniecturę, quas si ego vniuersas negauero, eas non facilè Hardingus probauerit: si vltro omnes & ingenuè concesserо, minimè tamen inde priuatam Missam euicerit. 6.

Primum in isto Damasi loco, neq; vlla Missæ mentio habetur, neq; aliquis est verborum satis explicatus sensus atque ratio. Sic enim se verba habent: *Milciades fecit, vt oblationes consecratæ per ecclesias ex consecratu Episcopi dirigerentur, quod declaratur fermentum.* Nihil autem vel præcedit, vel subsequitur, ex quo, quid sibi velint, diuinare liceat. In libro Concil. impresso Coloniæ. An. 1551.

Est sanè mirum, Hardingum, hominem egregiè doctum adeo esse authoritatibus orbum, vt ex ijs locis Missam confirmare conetur, quæ & sensu & ratione careant. Quãquam ijs quemq; armis vti oportet, quæ comparari possunt. Istæ duæ voces, *propter Hæreticos*, ab Adone homine recente assutæ cum sensum nihil illustrant, tum illius temporis historiarũ luce carẽt. Rectè enim ab Adone isto nouo doctore quærat aliquis, quinam tandem hi essent inauditi, atq; incogniti hæretici, quos tu nunc demum commentus es? vbi orti sunt? vbi vixerunt? quid docuerunt? quandiu viguerunt? quis eis patrocinatus est? quis eos refutauit? quæ concilia damnarunt? Etenim vix profectò credibile videatur, vllas vnquam Hæreticorum turbas non nisi domi cognitas in mundo extitisse. Hardingus testimonijs sensu & ratione carẽtibus vtitur.

Quod autem Hardingus de suo addit (neq; enim tale quicquam in Damaso habetur) nouos istos Hæreticos in sua procuranda Liturgia a Catholica consuetudine discessisse, quô maior verbis fides constitisset, narrasse debebat, quo illi alio more non catholico vsi essent: non dum enim in Diuos relatus est, vt quicquid erit effatus pro oracculo habeatur. Nemo vel ipsi, vel Adoni suo, nisi rationes attulerint, fidem vllam adhibuerit. Hardingus præter verba Authoris de suo addit.

Porro quò magis absurdus etiamnum videatur, his verbis *per ecclesias, non materiales ecclesias, sed populum ecclesiarum* significari ait: hoc est, vt planiùs dicam, Ecclesiam nihil aliud esse, quàm priuatam domũ. Non sum nescius, Græcam vocem παροικία cœtum, & conuentum, eiusdem viciniæ, seu hominum intra fines quosdam siue latiores, siue angustiores habitantium numerum significare. Sic Eusebius ait: Διονύσιος γράφει βασιλείδη καὶ τοῖς κατὰ πτολεμαΐδα παροικιῶν ἐπισκόποις. Athanasius Demetrium episcopum Alexandriæ, ἧς τῶν παροικιῶν fuisse scribit. In Ecclesia domꝰ priuata. Eusebius lib. 7. cap. 26. Athanasi. in epist. de sen-

tētia Dionysij aduersus Arianos.

his alijsq; nonnullis locis, quæ ex Basilio, Nazianzeno, reliquisq; Græcis patribus adduci potuerunt, hoc vocabulum παροικία, non separatā parœciā, sed integram Episcopi diœcesin videtur indicare. Et proinde Irenæus ad Victorem Romanū episcopum sic scribit: *Presbyteri Romani Eucharistiam episcopis, qui e parœcijs venirent miserunt.* Eusebius item de Hippolyto scribit: ἕτέρας πως ἐχ αὐτὸς ἐπίσκοπος παροικίας. Hæc paucis de isto nomine παροικία habui, quæ dicerem, peregrina Hardingi interpretatione impulsus. Etenim ipse (opinor) fatebitur, post constitutam ecclesiæ pacem, ac tranquillitatem, neque hoc verbum, *Ecclesia*, neque, *Parœcia*, priuatam domum apud vllum cuiusuis æratis authorem significasse.

Eusebius lib 5. cap. 26.

Verùm inquit Hardingus, Hæretici illi ab Adone commemorati (nam Damasus nullam facit Hereticorum mentionem) summam potestatem habuerunt, neque catholicis hominibus per illos licuit in ecclesia communicare. Ergo has priuatas fuisse domos necesse est. Quādo verò tanta potestate, tantisq; viribus fuerunt in Romana ecclesia hæretici? aut si vllum tempus fuit eiusmodi, quod sanè minimè fatendum est, nisi principes illos Hæreticos intelligat, videlicet Papam atque Cardinales, an catholicos in publica ecclesia vnâ congregatos tam infirmis fuisse viribus existimabimus, priuatim verò ac seorsum in ædibus suis tantum voluisse? Istine Hæretici vniuersæ multitudini resistere potuerunt, singulis hominibus non potuerunt? Tecum diligentiùs reputa, optime Lector, quàm aptè Hardingi cohæreant argumenta. Nisi te vehementer stupidum iudicaret, huiusmodi coniecturis commoueri posse nunquam confideret.

Principes Hæretici.

Vt alia multa istiusmodi absurda prætermittam, argumenta Hardingi sic concludunt. Sacramentum in priuatis ædibus accipiebatur (quanquam hoc ex Damaso non constat) Ergo vnus homo priuatim accipiebat. Si quidem ita sit, ædes admodum sanè vacuas habuit. Ei nimirum licuit decantare *Tanquam passer solitarius in tecto.* Est autem verisimilius, eum vtpote hominem pium, vxorem, familiamq; ad Eucharistiam vnâ percipiendam cohortari voluisse, vt suprà est à me dictum. Deinde, Eucharistia in parœcias dimitti solebat: Ergo priuata Missa fuit. Huius rationis vis satis manifesta est. At enim quis Missam hanc celebrauit? nunciúsne, an is, ad quem mittebatur, Hardingo deliberandum relinquo. Hoc modo concluisset meliùs: Episcopus mysteria in parœcias dimisit, vt populus communicaret: Ergo communionem, non priuatam Missam celebrauit.

Adhæc, necessitatis ratione factum istuc fuisse defendit propter hæreticos: tamen Missam ex eo suam confirmat, quæ nunc soluta est, & liberè procuratur: idq; in ecclesia Romana, in qua nullum omnino Hæreticis locum esse contendit. Denique, mos hic Sacramenti vulgò dimittendi postea fuit in Concilio Laodicensi sublatus.

Concil. Laodicen. Can. 14.

Ita Hardingus vanis coniecturis nititur: nouos & hactenus inauditos Hereticos fingit: vetustatis specie quæsita ineptos nec certam habentes sententiam Canones producit: huiusmodi consuetudines

asserit

asserit atque obtrudit, quas olim damnatas esse nouit, in easque suis Glossis ludit.

Hardingus 21. Sectio.

*MVlta nunc attuli, quæ priuatæ ac singulari communioni fidem faciant, quibus eam non modo grassante persequutione permissam, verum etiã quietis pacatisq; temporibus probatam fuisse docui, in ipsa adeo Romana ecclesia, quæ veram * religionem præ cæteris cunctis mundi partibus diligentissimè semper seruauit, * cuiq; omnes ecclesiæ occidentales lucem suam acceptam referunt: quemadmodum episcopi Galliæ, quæ nunc Francia dicitur, in epistola quadam ad Leonem Papam scripta ingenuè agnoscunt his verbis:* vnde religionis nostræ propitio Christo, fons & origo manauit.

* Falsum: nunc enim Roma facta est *mater fornicationum. Apocal. 17.*

* Falsum. Fides enim occidẽtalis ecclesiæ Roma primùm deriuata non est.

Epist. proxima post. 51. inter epistolas Leonis.

Episcopus Sarisburiensis.

HArdingus inaudito quodam Dialecticæ genere vtitur: nam assumit ille quidem priuatam Missam, sed communionem simplicem concludit. Cur verò non perinde voluit apertè atq; simpliciter priuatam suam Missam concludere? Prudens lector facilè iudicabit, si quidem inuenire eam potuisset, nequaquã fuisse celaturum. Quod de ecclesia Romana meminit, prorsus superuacaneum fuit, nec quicquam ad priuatã Missam spectat. Omnes certè vno ore confitentur Romanam ecclesiam omnium, quas in occidentali mundi plaga institutas esse nouimus, vetustissimam esse, Gallicasque ac cæterarum regionum ecclesias initio, & comprobationem doctrinæ suæ inde petijsse, & aliam quoque summam cum ea necessitudinem habuisse, & solatium maximum inde hausisse: quibus etiam nominibus Romana ecclesia Hierosolymis, & Anthiochiæ, & alijs in oriente magnis ecclesijs, non minùs deuincta fuit. Quòd autem Roma profecti sint, qui primi Euangelij præcones in Gallia extiterunt, non ita facilè probari posse existimo. Quidam enim scribunt Nathanielem, quem Christus verum Israelitam appellauit, Treuiris, & Biturigibus: Lazarum, quem Christus e sepulchro excitauit, Marsiliæ: Saturninum Tolosati, antequam Petrus Romam veniret, Euangelium annunciasse. Paulus etiam (vt nonnullis placet) carcere sub Nerone liberatus in Hispaniam profectus est, misso in Dalmatiam Tito, & in Gallatiam, seu iuxta Epiphanium, in Galliam Crescente. Iosephus autem Arimathensis in Angliam venit. Neque tamen constat horum quenquam acceptis mandatis fuisse in cæteras regiones Roma legatos. At quid impulit Hardingum tam alieno loco in ecclesiæ Romanæ, quæ tam longinquo tempore fuit, laudes irrumpere. Cum re coniunctius fuisset eiusdem ecclesiæ statum præsentem considerasse. Sed ut olim quidam, *non nunc Samnium in Samnio inuenietis*, quia Samnium excisum, & euersum funditus, ac deleum fuit: ita ego aliquando Hardingum dicentem audiui, se ecclesiam Romanam Romæ quæsiuisse, nec inuenire Romæ po-

Hardingus priuatam Missam sumit, & communionẽ simplicẽ cõcludit.

Nathaniel.

Lazarus.

Saturninus.

2. Timoth. 4.

Epiphanius contra Alogos.

tuisse. Episcopi, Cardinales, Sacerdotes neque docent, neque hortantur, neque consolantur, neque vllam officij sui partem præstant: populus, sicuti iandudum Hardingus confessus est, dissolutus est, & ab omni pietate auersus. Bernardus ait: *ô Domine sacerdotes tui facti sunt tonsores: Prælati, Pilati: Doctores, seductores.* Si talis ecclesia labi & errare nequeat, tum de ea licet vsurpare, quod olim Euripides de Athenis, *ὦ πόλις, πόλις, ὡς εὐτυχὴς εἶ μᾶλλον, ἢ καλᾶς φρονεῖς?* hoc est, *O ciuitas quàm es fortunata magis, quàm sapiens!*

Hardingus 22. Sectio.

PLura adhuc potui in eandem sententiam adducere, quale est B. Hilariæ virginis exemplum, imperante Numeriano: D. Luciæ, quæ Diocletiano regnante martyrio affecta est: D. Mariæ AEgyptiacæ, & D. Ambrosij, quorum singuli, quemadmodum vetusta ecclesiasticorum Historicorum, & Paulini testimonia referunt, antè suam hinc ad Deum migrationẽ sanctum altaris Sacramentum separatim, tanquam viaticum suum, acceperunt. Sed ista sufficere arbitror. Aut enim hoc satis erit testimoniorum, aut nihil omnino satis erit.

Episcopus Sarisburiensis.

NVnc Hardingus ad exitum authoritatum suarum accelerans, vt eô perueniat expeditiùs, historias illãs de Hilaria, Lucia, Maria Egyptiaca, aliasq; in Aurea (credo) Legenda conscriptas, consultò prætermittit, a quibus celebratam esse Missam paucis antè diebus, quàm excederent e vita, illi pro certo constat, vt videtur. Idem quoque de Ambrosio confirmat, morti iam propinquo. Verùm hoc mihi plusquam stupendum videtur, quòd cum Ambrosius Mediolanensis ecclesiæ gubernacula annis plus minùs viginti duobus tractasset, atque ea sanctitate esset, qua nullus fere temporibus illis, Hardingus tamen euincere nequeat, vllam vnquam ab eo habitam priuatam Missam, priusquam extremo pene spiritu animam ageret.

Paulinus in vita Ambrosij.

Hardingus 23. Sectio.

*POstquam ergo singularem communionem (vt illorum verbis vtar) euici, nunc à Iuello contendo, vt mihi paucis cum eo agenti placidè respondeat. Quid ergo ais? Missamne, an priuatam Missam improbas? opinor te, quodcunq; tandem de hac re senseris, responsurum tamen esse, priuatam tibi Missam non placere. Nam si oblationem corporis, & sanguinis Christi in Missa factam, ecclesiæ sacrificium esse, & noui testamenti propriam negabis, quam * Christus obseruari iuxta institutionem suam præcepit: quantumuis hoc eleues atq; extenues, omnes tamen authoritates illæ, quas tu nos pro confirmatione magnæ illius propositorum à te articulorum multitudinis habere negas, contra te facere comperientur: Doctores inquam, generalia Concilia,*

*Falsum: Christus enim nunquã huiusmodi sacrificium vel mandauit, vel nominauit.

cilia, antiquissimi authores, exempla primitiuæ ecclesiæ, Scripturæ: addo etiam, ratio, consensus vniuersalis & illibatus, atque traditio. Si hoc negaueris, vniuersa religio nostra ab Apostolorum temporibus ad nostram vsq; ætatem continuata tibi neganda est, & nunc demum in extremo mundi seculo, in quo iniquitas redundat, & charitas deferbuit, cumq; filius hominis veniens vix vllam in terris fidem inueniet, de integro nobis facienda fundamenta sunt. Proinde cum hoc tibi, Iuelle, probè cognitum esset, quicquid reuera sentias, verbo videris, sicuti ex paruo illo libello tuo typis excuso patet, priuatam Missam improbare, adeóque vehementer insectari, atque exagitare.

Episcopus Sarisburiensis.

HActenus Hardingus doctores sine ratione, nunc rationem sine doctoribus adducit. *Quid autem ais?* (inquit) *Mißámne, an priuatam Missam improbas?* Equidem (spero) nondum ei effluxit e mente, qua de re hoc toto tempore differeret. Neque in eo controuersiæ summa versatur, quid ego vel probem, vel reprobem: sed quid ipse è scripturis, prisciscq; Cõcilijs, ac patribus vel possit, vel non possit euincere.

Sed si diligenter attenderis, Christiane lector, facilè perspexeris, quàm peritè rectéque Hardingus aliò manus traducat, vt aspectum tuum fallat. Hactenus enim a nomine simul, & a confirmatione priuatæ Missæ abstinuit: & tantùm, *Simplicis perceptionis, ac singularis communionis* vocabula vsurpauit. Itaque magno studio probare conatus est, quod nemo vnquam negauit: quodq; nos negamus, & totam causam continet, prorsus intactum reliquit. Nunc ex me quærit, vtrum Missam, an priuatam Missam vituperem. Quî verò fit, vt priuata Missa, & singularis communio in idem repente coaluerint? Non ignorat Hardingus harum vocum vim esse diuersam, vt non sit necesse ei, qui solus communicat, priuatam quoq; Missam cõficere. Hæc tam repentina vocabulorum commutatio meritò potest esse supecta.

Quod porro adhibuit de *noui Testamenti sacrificio*, nihil aliud est, quàm excogitata ad perstringendam oculorum aciem impostura, ab hoc scopo prorsus aliena.

Neque enim vel sacrificium priuatam Missam arguit, vel simplex communicatio sacrificium concludit. Tamen vt paucis respondeam, nos vnicum illud habemus noui Testamenti sacrificium: hoc est, corpus Iesu Christi in crucem acti, agnum illum Dei, qui mundi peccata sustulit, cuius sacrificij vis in secula durat sempiterna. Huic æterno sacrificio illud fictitium Missæ sacrificium vehementer iniurioſum est.

Quod autem Hardingus ait: *Si hoc negaueris, omnem nostram religionem ab Apostolorum inde deductam temporibus, euerteris:* Verba hæc inania, otiosáque sunt, neque aliquid probant. *In parvo* (inquit) *libello meo, priuatam Missam improbo.* Si libelli exilitatem reprehendit, meminisse debuit, vnicam eo concionem contineri, & proinde breuem meritò fuisse.

Est tamen aliquanto certè vel Hippolyto Martyre, vel illa Amphilochiana fabula grandior, quos tamen libros, etsi breuiusculos, haud quaquam in paruo pretio habet. Quod me priuatam Missam improbare dicit, equidem id improbo, quod infinita piorum & doctorum hominum multitudo improbauit, quódq; Hardingus ipse non multis retro annis in scholis simul, & in pulpitis damnauit, donec eum ipsa rerum commutatio in contrariam sententiam abriperet. De istis duabus vocibus, *Priuata Missa*, nihil aptius habeo, quod dicam, quàm illud Gregorij, quòd Antichristus Deus vocandus esset. *Si quantitatem vocis perpendimus, sunt duæ syllabæ: sin pondus iniquitatis, vniuersa pernicies.*

Lib. 6. epist. 30.

Hardingus. 24. Sectio.

EO igitur posito, Missam generaliter acceptam approbandam esse: longiùs adhuc progrediar, atque hoc tecum argumento agam. Si priuata Missa eo tantum nomine improbari debeat, quòd sit priuata, iuxta sensum tuum, hoc tum fit propter singularem, seu priuatam communionem, id est, quia sacerdos Sacramentum solus accipit: at singularis communio legitima est, & sancta, & pia: Ergo priuata Missa, non ideo vituperanda est, quòd priuata sit, sed probanda, & pro sancta piaq; habēda, atq; vsurpanda. Si Maiorem negaueris, debes tum ostendere, quid aliud in priuata Missa reprehēdas, ea solùm de causa, quòd priuata sit, quàm singularem hanc communionem. Si quid aliud afferas, tum ab instituto nostro aberras, & te Missam improbare demonstras. Minorem negare non potes, cum eam videas à me luculenter confirmatam. Quapropter priuata Missa in eo solùm, quòd priuata est, pro legitima habenda est, quemadmodum Missa quoq; haberi debet.

Episcopus Sarisburiensis.

EX superioribus hisce vniuersis testimonijs, de Tertulliani vxore, de Monachis in solitudine versantibus, de Laicis hominibus, de mulieribus & pueris, hanc postremò Hardingus conclusionem colligit, quam ipse adeo ex omni parte firmam esse iudicat, vt nulla ratione repelli possit.

Priuata Missa est singularis communio:
Singularis communio est legitima:
Ergo: priuata Missa est legitima.

Iste syllogismus imperitis, atque ignaris admodum forsan terribilis videatur, non secus ac larua pueris, qui quid intus lateat nesciunt, ingentem formidinem adfert. Hardingus autem, qui eum fabricauit, vanum atque ridiculum esse nouit. Atque vt clariùs illucescat eius falsitas, eam ex simili argumentatione patefaciam.

Administratio priuatæ Missæ est singularis communio:
Singularis communio mulieri legitima est: *Ergo.*
Priuatæ Missæ administratio mulieri legitima est.

Idem

Idem prorſus argumentandi genus eſt, eadem forma, ijdem termini: atq; vt hoc captioſum eſt, ita quoq; fallax illud fuit. Vitium in Minore ineſt, quod facilè perſpexeris, ſi in vniuerſalem propoſitionem redegeris, atq; ſic in Hardingiana argumentatione poſueris:

Singularis quæque communio legitima eſt:

In altero verò argumento: *Quælibet ſingularis communio mulieri legitima eſt:* ſic facilè poſſis erratum explicare.

Adhæc Medius terminus, qui argumentum complectitur, & connectit, Subiecto atq; Prædicato conuenire debet in temporis, loci, perſonæ, ſubiecti, partiſq; ſubiecti circunſtantijs: quibus adhibitis legitimum aliquid eſſe poteſt, quod ijs detractis contrarium fiet. Exempli cauſa, domi baptizare mulieri legitimum exiſtimatur, in Eccleſia verò baptizare nequaquam: res tamen eadem eſt, ſed commutata loci circunſtantia, rem ipſam quoq; diuerſam facit. Item, ſacerdoti ante meridiem, & in eccleſia licet Sacramentum procurare: non tamen idem ſacerdoti licet, vel cum pranſus erit, vel poſtquam cubitum diſceſſerit: Ambroſio verò aliiſq; licuit hoc modo Sacramentum accipere. Ex quo videmus multum intereſſe, vt accurata habeatur circunſtantiarum diſtinctio.

Poſſunt hæc fortaſſis videri ſpinoſiora, ac proinde miſſa ea facio: interim tamen edico tibi, Lector, niſi cautam attentionem adhibueris, decipi te falliq; poſſe. Si caput in proprio loco ſupra humeros poſueris, homo eſt: ſi in pectore, aliáue huiuſmodi parte collocâris, monſtrum eſt.

Nunc vt ad Hardingi ſyllogiſmum redeam, vides Minorem non eſſe ſimpliciter (vt loquuntur) & ſine exceptione veram. Etenim ſingularis communio nunquam legitima habita eſt, niſi tantùm circunſtantiarum, & neceſſitatis ratione. Quibus vel omnino ſublatis, vel diligentiùs excuſſis, illud ſingularis communionis genus non ampliùs iudicatur eſſe legitimum. Sic ergo potes Hardingo reſpondere: *Quid ergo ais? probáſne ea, quæ attuliſti pro priuata Miſſa exempla, an non?* Si probas, cur mulieribus non das, vt Euchariſtiam domum deferant, & in ciſtis, linteiſq; ſudarijs cuſtodiant, quemadmodum olim eſſe factitatum legimus? Si non probas, quòd labes eſſent, & corruptelæ, quid ergo conaris Miſſam ex ijſdem confirmare, atque ita errorem errore ſtabilire? Nunc paululum ad illam notam reſpiciamus, quam Hardingus conſeruandæ memoriæ cauſa in margine poſuit, his verbis: *Confirmationes priuatæ Miſſæ.* Vt ſacerdoti priuatam Miſſam celebrare legitimum eſſe videretur, Laicorum, mulierum, ægrotantium, puerorum exempla produxit. Itáne verò exiſtimat Hardingus Laicos ſolitos olim fuiſſe Miſſam celebrare? Nullúſue ſacerdos toto hoc tempore in orbe terrarum extitit ſexcentorum annorum ſpatio, quin mulieribus pueríſq; neceſſe eſſet ad iſta probanda atque teſtanda prodire? nihílne tum fuit inter ſimplicem communionem, atque priuatam Miſſam diſcriminis? an putabimus mulieres, pueróſq; ſacroſancta myſteria tum conſecraſſe, aut Chriſti corpus in ſacrificium obtuliſſe, aut

sacrificium pro viuis ac mortuis confeciſſe, aut Chriſti mortem alijs impartijſſe? Vbi Hardingi Dialectica: vbi acumen eſt?

Quàm Hardingus ad id quod quæritur aptè reſpondeat.

Vide autem, optime Lector, quantum deflexerit ab eo, quod probandum ſuſcepit. Ego de eccleſia quæro, is de priuatis ædibus reſpondet. Ego de ſacerdotibus quæro: ille de mulieribus, pueris, Laicíſq; reſpondet. Ego de Miſſa quæro: ille de eo reſpondet, quod Miſſam minimè eſſe ipſe fatetur. Ego de legitimo ſacroſanctæ cœnæ vſu quæro, qui debet eſſe perpetuus: hic de abuſibus reſpondet, qui ſublati abrogatíq; ſunt. Ego de more legitimo quæro: ille de neceſſitate cauſiſq; extraordinarijs reſpondet. Tu ergo iudex eſto, quàm hactenus plenè cumulatéq; promiſſum ſuum exoluerit.

Hardingus. 25. Sectio.

Populi in diuinis officijs negligentia e Cleri ſocordia manauit.

Quanquam non nego, quin & laudatius eſſet, & eccleſiæ quoq; ſanctius, ſi multi animis rite comparatis, atq; exploratis Sacramenti vnà cum ſacerdote participes eſſe vellent. Verùm etiamſi Cleri meritò reprehenditur hac in re ſocordia, quæ hanc populi etiam tarditatem, atque in rebus diuinis negligentiam peperiſſe videatur: nihilominus, hæc catholicæ religionis pars ſalua manet, omniſq; culpæ expers. Ipſa ſiquidem Miſſæ ſubſtantia, ex ſingulari ſacerdotis communione, populo remiſſo, & pigritia torpente, nihil amittit dignitatis ſuæ. Nam alioqui ſi publicum eccleſiæ ſacrificium non abſq; hominum numero, cum ſacerdote communicantium in vno loco, offerri potuiſſet: tum ſanè antiqui patres alicubi in tanta librorum ſuorum varietate conqueſti fuiſſent de eius rei ceſſatione, quam vbiq; Quotidianum, & iuge ſacrificium *vocant, quod illi * quotidie immolandum eſſe cenſent, vt Domini noſtri mors, & redemptionis noſtræ opus perpetua memoria celebraretur, atque retineretur, & nos ipſi iuxta officij noſtri rationem memores gratoſq; exhiberemus. Patres verò nuſquam de intermiſſione huius ſacrificij, ſed multa ſæpe de populi pigritia conqueſti ſunt, quòd tam rarò ad ſacrum hoc, & ſalubre epulum accederent: neque tamen eos vnquam illuc per vim adegerunt, ſed, vt dignè accederent, hortati proprijs ipſos conſcientijs reliquerunt.*

*Falſum: neq; enim ita loquuntur Patres, ſed planè contrà.

Epiſcopus Sarisburienſis.

Concil. Nicen. 2. Actio. 4.

PIctor ille, qui Medeam filium necantem pictura expreſſit, duas contrarias & inter ſe pugnantes affectiones in ipſius vultu ſingulari quadam arte fecit elucere: ex altera enim parte extremam rabiem ad cædem filij impellentem effinxit: ex altera verò maternum amorem, & pietatem a tam truculento flagitio reuocantem illuſtrauit. Huiuſmodi duos diuerſos & inter ſe luctantes animi motus in Hardingo licet intueri, ambos in eadem facie depictos atque deſcriptos. Etſi enim famæ, exiſtimationiſq; ſuæ gratia Miſſam effert, & com-

communionem sacrosanctam totis viribus deprimit: hîc tamen contrà conscientiæ suæ stimulis incitatus Missa communionem esse quidem meliorem confitetur: atque ita quicquid est ab illo consutum hactenus, nunc totum dissuit, & alios ei assentire priùs postulat, quàm ipse secum consentiat. Deus qui veritatem suam vel ex eorum confessione, qui veritati palam aduersantur, ita exprimere valet, perpetuis laudibus extollatur. Sed enim neque illum nos oportuit toties per contumeliam nouos Magistros, atque Euangelicos appellare ob eius rei defensionem, quam ipse agnoscit esse meliorem: neque post restitutam semel sanctam communionem, ad priuatam Missam populum reuocare, quod est, ipso confitente, præstantiori deterius anteponere.

Hardingus communionem Missa præstantiorem esse confitetur.

Hardingus autem dicit: *Cum populi studium langueſcit, ſi ſacerdos ſolus communicat, Miſſæ ſubſtantia nihil detrimenti patitur.* Ista Substantiæ atque Accidentium differentia in Christi institutione serò inuenta est, & neque scripturis, neque vetustis patribus probatur. Quanquam Christi & exemplum, & præceptum, non pro Accidente, sed pro ipsa vi, atque substantia cœnæ haberi debet. *Facite hoc*, inquit Christus, *quod me facientem vidiſtis: accipite, benedicite, frangite, diuidite in mei commemorationem*. Hæc verba Chrysostomus sic interpretatur: *Hoc facite in memoriam beneficij mei, ſalutis veſtræ.* Hoc non Accidens aliquod est, aut leuissimum quoddam commentum, quod nobis liceat pro arbitratu nostro prætermittere, sed ipsa Sacramenti res substantialis, quam vsque ad ipsius aduentum obseruare diserte iubemur: quâq; desiderata Paulus cœnam eam, non esse Dominicam cœnam affirmat.

Mat. 26.

Ad populum Antioch. Homil. 61.

1. Cor. 11.

Equidem Alexander de Hales, atque Humbertus duo scholastici doctores Hardingo hac in re palam aduersantur. Alexander ait: *Conſecratio eſt propter communionem: ergo communio maior eſt.* Humbertus ait: *Hoc quotieſcunque feceritis, id eſt, benedixeritis, fregeritis, diſtribueritis, in mei memoriam facietis. Quia quodlibet horum trium, ſi ſine reliquis fiat, perfectam memoriam Chriſti non repræſentat.* Putátne verò Hardingus, sacrificium, de quo neque Christus, neque ipsius discipuli verbum vllum fecerunt, esse huius cœnæ substantiam: mysticam verò distributionem, in mortis ipsius recordationem factam, de qua nobis tam perspicuè atq; diserte præcepit, nihil ad cœnæ substantiam pertinere?

Par. 4. q. 35. m. 2. fol. 2.

Humbert. cõtra libellum Nicetæ Monachi ex Cassandro.

Cuius sacrificij mentio prorsus fuit ab ista causa disiuncta. Vetusti patres de illius intermissione nunquam conquesti sunt, quia certum exploratúmq; habuerunt nunquam intermitti aut cessare potuisse. Vis enim virtúsq; sacrificij a Christo facti, in seipso sita est, non in nostra aliqua diligentia consistit. *Chriſtus ſacerdos ſecundum ordinem Melchiſedech vnum ſacrificium in integrum obtulit in cruce, plenum, ac profectum:* proinde non est opus alio: *Vnum & æternum:* ergo minimè est necesse iterari: *Ipſi ſoli priuilegio quodam conceſſum:* quocirca a nullo alio confici peragiq; potest.

Hebr. 7. & 10.

Veruntamen illius ſacrificij memoria recolitur, & quaſi oculis noſtris ſubijcitur in ſacrorum myſteriorum celebratione, quemadmodum complures ex antiquis doctoribus præclarè teſtantur. Auguſtinus habet: *Nonne ſemel immolatus eſt Chriſtus in ſeipſo, & tamen in Sacramento non ſolùm per omnes Paſchæ ſolennitates, ſed omni die populis immolatur, nec vtiq; mentitur, qui interrogatus eum reſponderit immolari? Si enim Sacramenta quandam ſimilitudinem earum rerũ, quarum Sacramenta ſunt, non haberent, omnino ſacramenta non eſſent. Ex hac autem ſimilitudine, plerunq; etiam ipſarum rerum nomina accipiunt. Sicut ergo ſecundũ quendam modum Sacramentum corporis Chriſti corpus Chriſti eſt, &c.* Iterum ait: *Cum non obliuiſcimur munus ſaluatoris, nónne Chriſtus quotidie nobis immolatur? Ex ipſis reliquijs cogitationis, & ex ipſa memoria quotidie nobis ſic immolatur, quaſi quotidie nos innouet.* Rurſum ſimiliter inquit: *Holocauſtum Dominicæ paſſionis eo tempore offert quiſq; pro peccatis ſuis, quo eiuſdem paſſionis fide dedicatur, & Chriſtianorum fidelium nomine baptizatus imbuitur.*

Auguſt. epiſt. 23. ad Bonifacium.

Auguſt. Pſalm. 75.

Auguſt. epiſt. ad Rom. ſub finem.

Ita mortis Chriſti ſacrificium in ſacroſancta Liturgia effingitur atque exprimitur: non tamen ſicuti Hardingus fingit ex aliqua ſacertis ſolius actione, ſed per communicationem atque participationem populi, quemadmodum Auguſtinus etiam alibi teſtatur: *Dum frangitur hoſtia, & ſanguis* (hoc eſt Sacramẽtum ſanguinis) *in ora fidelium funditur, quid aliud, quàm Dominici corporis in cruce immolatio deſignatur?*

De conſec. diſt. 2. ex ſententia Proſperi. Deſignatur.

Hoc Chriſti ſacrificium in cruce, quotidianum ſacrificium dicitur, non quòd quotidie repetendum ſit, atq; renouandum, ſed quia ſemel peractum, ratum in omnes dies, atque in perpetuum durat. Hæc ergo ratio, quam (quæſo) vim habet? *Patres nunquam conqueſti ſunt de quotidiani ſacrificij intermiſſione: Ergo habuerunt priuatam Miſſam.* Poteſt facilè & expeditè reſponderi: percepiſſe ſacram communionem quotidie, & proinde minimè conqueſtos eſſe. Quanquam neque ſacra communio ipſum eſt reuera iuge ſacrificium, ſed illius duntaxat memoriam continet: neq; tum celebrata communio quotidie fuit. Hoc ſi nondum intelligat Hardingus, legat atque excutiat epiſtolam illam ab Alexandrino Concilio ſcriptam in Macarij cuiuſdam defenſionem, quem iniqui ſui falſò detulerant, quòd & in eccleſiam per vim inuaſiſſet, & calicem ſacrum fregiſſet: verba ſic ſe habent: *Atqui locus ille, in quo confractum poculum iactitant, eccleſia non erat, nec quiſquam presbyterorum ei loco vicinus, nec dies Dominica. Quum igitur neque eccleſia ibi eſſet, neq; ſacra fierent, neq; dies hoc ipſum requireret, quale, aut vbi, aut quando, myſticum illud poculum fractum eſt?* Ex his Concilij verbis clariſſimè conſtat Sacramentorum nullam Alexandriæ ea tempeſtate, niſi tantùm in diebus Dominicis extitiſſe celebrationem. Interim nemo vnquam de iugis ſacrificij intermiſſione conqueſtus eſt. Mortis enim Chriſti ſacrificium quotidianum perpetuumq; eſſe, nec vnquam ceſſare poſſe optimè nouerunt.

Epiſt. Synod. Concil. Alexandrini.

Communio in diebus tantum Dominicis celebrata.

Hardingus.

Hardingus. 26. Sectio.

Ambrosius testatur populum Orientalem sua ætate, non nisi semel quotannis Sacramentum sumere consueuisse: eosq; acriter reprehendit, qui hanc consuetudinem sequerentur: Si quotidianus est cibus (*inquit*) cur post annum illum sumis, quemadmodum Græci in oriente facere cõsueuerunt. *Idem quoq; Augustinus iisdem prope verbis prodit: & in secundo libro de Sermone Domini in monte, capite duodecimo, quartam Dominicæ precationis petitionem exponens,* Panem nostrum quotidianum da nobis hodie, *cum ostenderet hoc vel de terrestri pane, vel de Sacramento Dominici corporis, vel de spirituali cibo, quod ille maximè probat, intelligi posse: non vult Orientales de eo ambigere, quomodo Dominici corporis Sacramentum quotidianus illorum panis dici possit, licet non sint quotidie Dominicæ cœnæ participes, cum tamen nihilo secius panis hic* * *quotidianus dicatur. Sic autem inquit:* Vt ergo illi taceant, neque de hac re sententiam suam defendant, vel ipsa authoritate ecclesiæ sint contenti, quòd sine scandalo ista faciunt, neq; ab eis, qui ecclesiis præsunt, facere prohibentur, neq; non obtemperantes condemnantur. *Hîc ex Augustino perspicimus homines Orientales, qui sacramentum ita rarò, atq; insolenter perceperunt, Christianos nihilominus ecclesiæ authoritate habitos fuisse, nec vllam offensionis ansam præbuisse, neque prohibitos fuisse quò minùs priscum morem retinerent: & quanquam spiritualibus suis rectoribus, eos vt sæpius communicarent, hortantibus non parerent, non tamen vel damnatos, vel excommunicatos fuisse.*

* Falsum: Augustinus enim ait: *Hic in illis partibus non intelligitur panis quotidianus.*

Episcopus Sarisburiensis.

HÆc parum firmamenti habent ad id, quod quæritur, probandum. Ambrosius suorum quorundam pigritiam increpat, qui minùs sæpe communicabant, eosq; cohortatur, vt omnes vnâ quotidie communicent: in quo priuatam Missam penitus euertit.

Ambros. lib. 5. de Sacramen. cap. 4.

Augustinus autem (vt verè dicam) iniquiùs ab Hardingo tractatus est, vtpote per vim, atq; summam iniuriam coactus, & ea celare, quæ dicenda habuit, & id eloqui, quod minimè voluit: ad extremum tamen nullum verbum pro priuata Missa habet, sed contrarium haud obscurè probat. Primùm Augustinum facit dicentem Sacramentum corporis Christi populo Orientali quotidianum panem extitisse, etiamsi ij quotidie non acciperent. Hoc ex se parum ponderis habet: Augustinus tamen longè secus dixit, idq; non in alio libro, sed in ipsa eadem verborum comprehensione, ex qua Hardingus ista verba sumpsit: mox enim adiungit: *Vnde probatur, non hunc in illis partibus intelligi quotidianum panem. Nam peccati magni crimine arguerentur, qui ex illo non accipiunt quotidie.* Quod autem attinet ad priuatam Missam, in eodem ipso loco sic habet: *Panis quotidianus potest accipi pro Sacramento corporis Christi, quod quotidie accipimus.* Augustinus populum eo tempore singulis diebus Sacramentũ accepisse author est: ex quo necessariò

Augustin. de sermone Domini in monte. cap. 12.

Hardingus Augustini sensum corrumpit.

Sacramentum quotidie acceptum.

consequitur, priuatam Missam nullo tum die habitam fuisse.

At Græci semel tantùm quotannis communicare soliti sunt: Ergo sacerdos alijs temporibus solus accepit. Augustinus verò hanc peruersam consuetudinem atq; indiligentiam non per vniuersos Græciæ populos peruasisse, sed in quibusdam tantùm partibus extitisse testatur: sic enim habet, *Plurimi in Orientalibus partibus non quotidie communicant*. Vnde colligi rectè potest, nonnullos quotidie communicasse: alioqui enim frustra plurimos excepisset. Quòd autem cæteri quotidie communicarent, ex his Augustini verbis in eodem loco clarissimè apparet: *Vel authoritate ecclesiæ sint contenti, quòd sine scandalo ista faciant.* Ista verba necessariò conuincunt reliquos communicasse, neque tamen fuisse fratrum, qui non communicarent, negligentia offensos. Si enim ea negligentia per omnes manasset, populusq; vniuersus in integrum abstinuisset, sicuti hodie fit in ecclesia Romana, nihil omnino fuisset, cur alter alteri ea de causa succensuisset.

Plurimi. In ecclesia Græca aliqui accipiebant quotidie.

Nunc, vt de re ipsa dicamus, Iesus Christus Dei filius quotidianus noster æternúsq; cibus est, haudquaquam remouendus, atque post aliquot dies, instar panum illorum propositionis Iudaicorum renouandus, sed perpetuò coram Dei propitiatorio sistendus. *Quotidianus noster panis* (inquit Germanus) *est Christus, qui est, quiq; antè fuit, & qui in æternum durat.* Similiter Augustinus: *Non iste panis, qui vadit in corpus, sed ille panis vitæ æternæ, qui animæ nostræ substantiam fulcit.*

Germanus in rerum eccles. theoria. Augustin. de verbo Domini secundum Lucam. Serm. 28.

Huius cibi Sacramentum est panis, quem Christus benedici, frangi, distribuiq; in ipsius recordationem præcepit, quem etiam quotidianum panem appellare licet: non quia quotidie, ac singulis diebus accipitur, sed quia nullus dies est, in quo accipi non possit. Quòd autem in huiusmodi locis, in quibus populus Sacramentum quotidie non acciperet, a sacerdote nequaquam quotidie & priuatim eò sumeretur, quò perpetuaretur iuge & quotidianum sacrificium, vt Hardingus somniat, ex pluribus luculentissimis testimonijs patet. Atque vt Basilium, ad Cæsariam Patritiam: Concilium Laodicenum: Constantinopolitanum Concilium in Trullo habitum: & Synodalem epistolam ab Orientalibus episcopis pro Macario scriptam prætermittamus, Augustinus sic habet: *Huius rei Sacramentum alicubi quotidie, alicubi certis interuallis dierum, in Dominico præparatur, & de mensa Dominica sumitur.* Similiter Ambrosius: *Omni hebdomada offerendum est, etiamsi non quotidie peregrinis, incolis tamen vel bis in hebdomada.* Augustinus Sacramentum certis dierum interuallis celebratum fuisse, Ambrosius *aliquando bis in hebdomada, non quotidie scribit.* Quod autem huius rei testimonium illustrius afferri potest, quàm Cõcilium Toletanum? verba sic se habent: *Nonnulli sacerdotum in Hispania reperiuntur, qui Dominicam orationem, quam Saluator noster docuit, & præcepit, non quotidie, sed tantùm die Dominica dicant.* Ex his optimè colligitur, si Hispaniæ sacerdotes orationem Dominicam

Basil. ad Cæsariam. Concil. Laodicen. can. 49. Concil. Constantinopol. can. 52. Concil. Alexandri. epistola Synodalis. August. in Ioã. tract. 26. Ambros. in epist ad Tim. 1. cap. 3. Concil. Toletanum. 4. can. 9.

domi-

dominicis tantùm diebus recitarent, cum communio ſine Dominica oratione nunquam celebretur, proinde communionem a ſacerdotibus Hiſpanis, non niſi Dominicis diebus fuiſſe adminiſtratam. Communio Dominicis tantùm diebus celebrata.

His iam diligenter expenſis, coniecturarum, quas attulit Hardingus, futilitas faciliùs eluceſcet. Quòd enim ait, *Nonnulli e populo ſe ſubduxerunt: Ergo nemo communicabat.* Aut, *Multi abſtinuerunt: Ergo ſacerdos ſolus accepit:* hæ putidæ ſunt rationes, atque indignæ, quibus reſpondeatur. Ex his enim præmiſſis contraria multò meliùs ſequeretur concluſio. Auguſtinus ait: *Plurimi in Oriente abſtinuerunt:* Ex quo rectè colligimus: Ergo aliqui non abſtinuerunt. Nam alioquin dixiſſet, Omnes abſtinuerunt, non plurimi. Deinde: Aliqui non abſtinuerunt: Ergo aliqui cum ſacerdote communicabant. Ex quo efficitur ſacerdotem non ſolum accepiſſe: atque ita Hardingum priuatam ſuam Miſſam non dum inueniſſe.

Hardingus. 27. Sectio.

In 10. cap. ad Hebr. Homil. 17.

Chryſoſtomus populum ſæpe hortatus, vt ſe ad communicandum præpararet, ſaltem in Paſchate, in vno loco ſic habet: Quæ ergo ſunt? Plurimi ex hoc ſacrificio ſemel accipiunt in toto anno, alij bis, alij ſæpius. Ad omnes ergo nobis ſermo eſt, non ad eos, qui hîc ſunt tantùm, ſed etiam ad eos, qui in eremo ſedent. Illi enim ſemel in anno participantur, fortaſſis enim, & poſt duos annos. Quid ergo eſt? Quos magis acceptabimus? eóſne qui ſemel, an eos, qui ſæpius, an illos, qui rarò accipiunt? Neque illos qui ſemel, neq; qui ſæpius, neque qui rarò, ſed eos, qui cum munda conſcientia, qui cum mundo corde, cum vita irreprehenſibili: iſti ſemper accedant. Qui verò tales non ſunt, neq; ſemel. Quid ita? quia iudicium ſibi accipiunt, & damnationem, & ſupplicium. *Antiqui Doctores, inprimis Chryſoſtomus, atq; Auguſtinus huiuſmodi ſententijs abundant.*

Epiſcopus Saxisburienſis.

NIhil opus eſt ad huiuſmodi loca reſpondere, quæ ſpeciem in ſe nullam momenti habent. Chryſoſtomus, vti Hardingus optimè nouit, neque hîc, neq; omnino vſquam, vel nomen, vel ſenſum priuatæ Miſſæ habet. Populo modò ſuadet, vt ſe exploret atque præparet, vtq; dignè ad Dominicam cœnam accedat. Quòd ſi iam Hardingus ſe Miſſam ſuam hoc loco ſtabilire poſſe putet, idem ſibi poteſt de Paulo quoq; polliceri, quaſi cum diceret, *probet ſeipſum homo*, priuatam Miſſam inſtituere cogitaret.

Hardingus. 28. Sectio.

IN *hunc autem finem induco hæc teſtimonia, omiſſis alijs eiuſdem ſenten-*

*Falsum: Hardingus nullum potest huiusmodi tempus ostendere.

tiæ compluribus. Etsi sæpenumero populus a communione abstineret, vt nullus esset aliquando ad communicandum paratus, tamen sancti patres, episcopi, atque sacerdotes eam non satis iustam causam iudicarunt, quò minùs sanctum illud sacrificium quotidie offerrent, Missamq; celebrarẽt. Quod quidem abunde probari potest, siue velit Iuellus, qui sibi contrà tam certò persuasum habet, manus dare atque subscribere iuxta promissum suum, siue nolit. De quotidiano sacrificio hæc verba Chrysostomi perspicua sunt: Quid ergo nos? Nonne per singulos dies offerimus? Offerimus quidem, sed ad recordationem facientes mortis eius, & vna est hostia, non multæ. Hîc mihi videor Iuellum audire dicentem, etsi inuitum, quotidianum se sacrificium concedere, tamen constanter adhuc negare, ostendi posse, huiusmodi sacrificium fuisse vnquam celebratum absq; communione, id est, vt ipsi volunt, idoneo aliquo hominum numero, qui Sacramentum cum sacerdote in eodem loco sumant. In huius confirmationem ista loca mihi profectò ipsi satisfaciunt. Non dubito autem, quin homines doctiores, qui plura legerunt, quàm ego, alia etiam habeant.

Episcopus Sarisburiensis.

HOc in loco Hardingus ipse se egregiè prodit, qui pauca Chrysostomi verba ad speciem proponit, eáq; & a re aliena, & pro arbitrio libidinéq; sua truncata atque mutilata, ac deinde nobis, quasi iam debellatum esset, subscriptionem imperat: cum interim hoc eodem loco, & vno fere spiritu obscurè fateatur infirmas esse, quas attulit, rationes.

Chrysostom. ad Hebræos. Hom. 17.

Hæc D. Chrysostomi verba, cum nihil ad priuatam Missam faciunt, tum abunde ostendunt, quid antiqui patres per Oblationis, & Sacrificij nomina in sacra liturgia intelligerent. Chrysostomus sacrificia Iudæorum in lege, cum Christi sacrificio in Euangelio confert. Ait autem sacrificia legis multa extitisse atq; imperfecta, & proinde fuisse quotidie iterata atq; repetita: hoc verò Euangelij sacrificium vnum atq; perfectum esse, propterea q; sempiternum: id q; præstantissimo cuidam medicamento comparat, quod semel adhibitum sanitatem affert, vt nõ sit necesse sæpius sumi.

Præterea etiam nobis, qui sub euangelio sumus, sacrificium quoddam reliquum esse docet, & quidem quotidianum, sed tamen eiusmodi, vt ad conseruandam illius vnici, semel in cruce facti sacrificij memoriam modò referatur.

Et quanquam in multis locis immolamus, tamen vnum solùm esse sacrificium ait, quia vnicum illud Christi sacrificium spectat. Ac proinde addit: *Quomodo vna est hostia, & non multæ? Quia semel oblata est, oblata est in sancta sanctorum. Hoc autem sacrificium* (id est, Sacramenti celebratio) *exemplar illius est.* Quid autem per hoc vocabulum (*exemplar*) velit, in ijs, quæ mox præcurrunt, ostendit: *Quæ formam tantùm alicuius habent, Exemplar ostendunt, non autem virtutem: Sicut in imaginibus exemplar hominis habet imago, non etiam*

Chrysostom. ad Hebr. Homil. 17.

Exemplar.

am virtutem. Ex his Chryſoſtomus ſic concludit: *Hoc autem, quod facimus, in commemorationem quidem fit eius, quod factum eſt. Hoc enim facite* (inquit) *in meam commemorationem*. Nunc obſcurum eſſe non poteſt, quemadmodum veteres patres Oblationis atq; Sacrificij vocabulis vſi ſunt.

Sed quid interim iſta priuatam Hardingi Miſſam adiuuant? Quòd ſi nihil ad cauſam conferant, quorſum ea adduxit Hardingus? Eſt hæc ſanè languida concluſio?

Chryſoſtomus habuit quotidianum ſacrificium:
Ergo, Chryſoſtomus habuit priuatam Miſſam.

Equidem (Lector Chriſtiane) ſi quæ proximis verſibus ſequuntur apud Chryſoſtomum, legendi tibi facultatem dediſſet Hardingus, facilè potuiſſes omnem ſacræ Liturgiæ rationem Chryſoſtomi memoria obſeruatam animaduertere. Sic enim ad populum ait: *Per ſingulos dies intras in eccleſiam*. Iſta innuunt ſacerdotem non fuiſſe in eccleſia ſolum. Tum de perceptione ſic ait: *Hoc etiam Diaconus inſonat in illa hora ſanctos vocans, & per hanc vocem veluti maculas inſpiciens. Sicut enim in grege, vbi multæ quidem ſaluæ ſunt pecudes, multæ autem ſcabie plenæ ſunt, neceſſe eſt, vt hæ prohibeantur a ſanis: ſic etiam in eccleſia, quoniam aliæ quidem ſunt ſaluæ pecudes, aliæ vitiatæ, per hanc vocem prohibentur hæ ab illis: penetrat vbiq; per vocem illam tremendam ſacerdos, ſanctos vocans, & attrahens*. Non ad alia te Chryſoſtomi loca remitto, & plura & planiora, ſed tantùm in hoc ipſo inſiſto, ex quo Hardingus, quantum ei videretur, delibauit.

Hardingus Chryſoſtomi verba decurtat.

Vocat ſanctos.

Sancta ſanctis.

Populum Chryſoſtomus quotidie ad templum acceſſiſſe teſtatur: Diaconum voce ſua ſanos ab ægris diſtinxiſſe, vt alteri communicarent, alteri abſtinerent: alteros ineunte communione excluſiſſe, alteros adduxiſſe, & eccleſiæ obtuliſſe. Hæc eccleſiæ legitima fuit Chryſoſtomi ætate conſuetudo, quem nos nunc ex ſui ipſius clariſſimo teſtimonio intelligimus non accepiſſe ſolum.

Cæterùm Hardingus ait: *in huius rei confirmationem hæc, quæ ſequuntur loca mihi quidem ſufficiunt atque ſatisfaciunt*. Eneruata hæc & mollis concluſio, quicquid eſt ab eo hactenus dictum, facit eſſe ſuſpectum, quippe quod minùs abunde videatur cauſam probare: atque ita ſuum illud inſigne ad libri marginem poſitum his verbis *Confirmationes priuatæ Miſſæ* ipſe conuellit, totúmq; fundamentorum ſuorum pondus ſubſequentibus hiſce coniecturis imponit. Hactenus certè, quantum ex ipſius libro conſtare poteſt, quanquam & otio abundaret, & lectione valeret, & aſſidua cum ſuis omnibus commentatione vteretur, tamen neque nomen priuatæ Miſſæ in vetere quoquam, & catholico Doctore, neque ſingularem ſacerdotis ſumptionem inuenit. Si quidem omnes ei mortales fidem adhibere, atque ſubſcribere velit, coniecturas mittat, & firma ſolidáq; argumenta adducat eſt neceſſe.

Hardingus.

Hardingus. 29. Sectio.

SOter episcopus Romanus circiter annum Domini 170. qui martyrio affectus est Antonio Vero imperatore, de celebrandæ Missæ formula hoc decretum fecit, Vt nullus presbyterorum solennia celebrare præsumat, nisi duobus præsentibus sibiq; respondentibus, & ipse tertius habeatur: quia cùm pluraliter ab eo dicitur *Dominus vobiscum*, & illud in secretis *Orate pro me*, apertissimè convenit, vt illius respondeatur salutationi. *Hoc peruetustum decretum minimè flagitat, vt totus populus necessariò adsit,* * *nedum vt sacramentaliter etiam sæpe communicet, quod ne ab ijs duobus postulat, quos interesse sacris oportuit. Si ex nudis huius decreti verbis satis firmum argumentum in hanc sententiam colligi non possit, ex eius rei affirmatione, cuius ibi fit mentio, alterius negationem, de qua nos agimus, concludendo: (quo genere argumentationis aduersarij nostri passim vtuntur) tum nonnihil ponderis addi ei potest hac ratione. Quum accipere Christi corpus multò quidem maius sit, quàm sacerdoti Missam facienti respondere, si pius ille episcopus simul & martyr illud ita necessarium existimasset, vt sine eo Missa celebrari non posset: fuisset profectò consentaneum, vt de eo potiùs, quàm de altero disertè cauisset. Sed quia secus iudicauit, duorum tantùm præsentiam, vt necessariam decreuit, ob eam, quam suprà attuli, causam.*

De Concil. dist. 1. can. Hoc quoq; statutum.

*Falsum: Omnes enim præsentes iussi sunt vel communicare, vel discedere.

Simplex collectio.

Episcopus Sarisburiensis.

Polydorus de inuentoribus rerum.

ALij ab Anacleto Papa, alij a Sotere factum hoc decretum existimant: itaque nondum videntur de eius authore penitus consentire. Verùm nisi Decretorum istorum, & Decretalium epistolarum meritò nobis esset suspecta authoritas atque fides, minùs sanè de illorum doctrina ambigeremus. Impostoribus ille semper mos fuit, vt suis scriptis eorum hominum nomina inscriberent, quos scirent ab omnibus plurimi fieri. Nam vt Homerum, Hesiodum, Ciceronem, Plautum aliósq; homines doctrina excellentes atque apud Ethnicos inprimis celebres prætermittam, quorum titulis multi adulterini libri prodierunt, Paulus ipse Thessalonicenses monet, ne se a fide abduci vel per spiritum, vel per sermonem, vel per epistolam tanquam abs illo scriptam patiantur. His autem postremis verbis innuit epistolas eius nomine suppositicias interdum in vulgus emanasse. Edita quoque sunt Euangelia Petri, Thomæ, & aliorum Apostolorum nominibus fucata: alia etiam leguntur, sed leuiora atque minutiora, Augustino, Hieronymo, Ambrosio, Cypriano, & similibus ascripta. Ludus erat nonnullis scripta suppositicia diuulgare, de quo multi sanctitate præcellentes patres vehementer conqueruntur.

2. Thessal. 2.

Quocirca minùs mirandum est, si idem Anacleto, Euaristo, Soteri, atque alijs consimilibus acciderit, qui mox Apostolorum ætati Romæ

suc-

ſucceſſerunt.

Gratianus de Decretalibus epiſtolis inter doctos dubitatum fuiſſe oſtendit, & Doctor Smythus, quanquam illius authoritati non multum tribuo, ad D. Pauli crucem palam profeſſus eſt, eas nullo modo poſſe illorum hominum eſſe, quorum eſſe prædicantur. Atque vt aliquid breuiter adferamus, vnde hoc verum eſſe euincatur, Epiſtolæ iſtæ Decretales Scripturas manifeſtò adulterant, ac corrumpunt, id quod Lectori vel eas inſpicienti facilè apparebit. Nihil perinde faciunt, atque Papæ dignitatem regnúmq; defendunt, cum tamen non ante aliquot centenos annos poſt Apoſtolorum tempora huiuſmodi aliquis principatus conſtitutus, atque fundatus eſſet: ingentem inanium ceremoniarum multitudinem inſtituunt, aliíſq; huiuſmodi ineptijs redundant, quibus Apoſtolorum doctrinæ nihil cogitari poteſt diſſimilius: ea apertè profitentur atq; proclamant, quæ vel Hardingo teſte manifeſta ſunt mendacia. Diſt. 19 de epiſtol. Anno 2. Eduardi ſexti.

Anacletus, qui proximus a Petro fuit, iubet, atque præcipit, vt ſinguli epiſcopi ſemel quotannis Limina Petri inuiſant Romæ: cum tamen adhuc nullum eſſet in Petri religionem Romæ extructum fanum. Nam Cornelius Papa (vt in Decretalibus eſt) ſe primum Petri corpus eruiſſe, & in Apollinis templo Romæ condidiſſe ſcribit, centum & quadraginta annis ad minimum poſt mortuum Anacletum. Diſt. 97. Iuxta ſanctorum. In Decretalibus Cornelij.

Antherus Papa Euſebij Alexandrini, & Fœlicis meminit, qui quòd longo poſt illum mortuum tempore nati ſunt, ei eſſe noti nullo modo potuerunt. Fabianus de Nouati in Italiam aduentu ſcribit: cum interim ex Cypriano atque Euſebio perſpicuum ſit, Nouatum Cornelio Papa, qui Fabiano proximus fuit, in Italiam primò veniſſe. Atque vt de alijs innumeris coniecturis taceam, de quibus fortaſſis pòſt aptior dicendi locus dabitur, neque Hieronymus, neque Gennadius, qui ſcriptores eccleſiaſticos diligenter perſequuti ſunt, neque Damaſus, qui de induſtria Pontificum Romanorum, quotquot aute illum fuerunt, vitas perſcripſit, vel epiſtolarum, vel Decretorum iſtorum vllam mentionem fecerunt: quæ profectò nunquam celaſſent, ſi quæ huiuſmodi ipſorum ætatibus edita, cognitaq; fuiſſent. Paucis volui Decretales iſtas authoritates perſtringere, quò certiùs Lectori conſtare poſſet, quid de eis ſentire deberet. Cyprian. lib. 1. epiſt. 3. Euſebius lib. 6 cap. 43.

Nunc ad rem deſcendamus. Si temporis illius conditionem ex hiſtorijs repetamus, Soterem pontificem Romanũ hanc legem promulgaſſe, vt ſacerdoti Miſſam duobus duntaxat præſentibus celebrandi poteſtatem faceret, vix ſanè credibile videatur.

1. Etenim & Auguſtinus, & Hieronymus, qui ducentis & quinquaginta poſt Soterem annis vixerunt, populum Romanum ſua ætate vnâ communicare ſolitum eſſe ſcriptis prodiderunt: quæ profectò conſuetudo cum hoc Hardingi commento malè conuenit. Auguſt. epiſt. 118. ad Ianuarium. Auguſt. in Ioã. tract. 26.

2. Ipſa quoq; verba ſibi manifeſtò repugnant. Illud enim vocabulum *Solennia*, quod hic vſurpatur, ſolennem aliquem cætum, Hieronymus in Apologia aduerſus Iouinianum.

& populi conuentum innuere videtur. Iste tamen tres tantùm homines ad hoc munus obeundum postulat, cum interim *Missarum solennia* nuncupet.

3. Quod autem ad causas illas attinet, quæ in hoc decreto adhibentur, videlicet, vt sacerdos commodè aptéq; possit in plurali numero dicere *Dominus vobiscum*, & *Orate pro me fratres*, de eo plurimùm ambigi potest, an hæ partes Romanæ Liturgiæ essent Sotere Papa. Damasus enim, qui Romanus Episcopus ducētis & quinquaginta pòst annis fuit, ad Hieronymum scribit, omnia in Ecclesia Romana suo tempore ita nudè ac simpliciter peragi solere, vt in diebus Dominicis nihil publicè populo legeretur, nisi vel epistola aliqua Apostoli, vel caput aliquod ex Euangelio: quod siue de sacra Liturgia senserit, siue secus, ampliùs deliberandum relinquo.

Damasus in epist. ad Hieronym.

4. Deinde hic ipse Soter tum hos duos, tum quotquot insuper præsentes adsunt, sacerdoti respondere vult: vnde consequitur, vt & ea sit loci propinquitas, in qua populus stans exaudiat, & sermo etiam vulgaris atque cognitus: quæ ambo Hardingianæ Missæ aduersantur.

5. Præterea de duobus his, quos præsentes adesse sacerdoti oportet, a Canonistis dubitatur, Clericíne ambo, an ambo Laici esse debeant: vel vnus Clericus, alter Laicus: vel vnus vir, altera fœmina. Tandem Clericum vtrumque esse oportere statuunt.

De Consecrat. dist. 1. Hoc quoque in Glossa.

6. Quanquam secus definitum, & conclusum est, vt si publica Missa fuerit, duos ad minimum intrresse necesse sit: si priuata, vnum adesse sufficiat.

Summa Angeli. Missa. 38.

7. Gerson quoq; ait, sacerdotem rectè posse dicere *Dominus vobiscum*, etiamsi vnus tantùm Missam celebranti adsit. Existimari enim sacerdos potest (inquit) non illi vni solummodo loquutus esse, sed toti etiam Ecclesiæ. Atque ita quantumuis Soter binarium numerum sanxerit, eum tamen aliquando, si occasio postulauerit, imminui posse perspicimus.

Gerson contra Floretum. Lib. 4.

8. Innocentius autem Papa aliud adhuc excogitauit remedium. Etsi (inquit) vnus tantùm adsit, potest tamen sacerdos dicere *Dominus vobiscum*, quandoquidem adesse Angeli possunt hominum loco.

Innocent lib. 2. cap. 20. de officijs Missæ.

9. Postremò huiusmodi eo tempore in Missa fuisse mysteria, non facilè docuerit Hardingus. Tum enim Missæ quæque pars clarè apertéque pronunciabatur, vt eam populus exaudire posset, & dicere *Amen*. Atque sanè populo dicere *Orate pro me fratres & sorores*, vt hodie in Missa fit, nisi populus, quid dicatur & audiat, & intelligat, nihil aliud sit, quàm ludere. Durandus tamen ait: *Sacerdos ante secretellam voluens se ad populum dicturus, Orate fratres, &c. debet dicere, Dominus vobiscum sub silentio.*

Durandus lib. 4.

Hardingus autem ait: *Soter decreuit, non vt hi duo cum sacerdote communicarent, sed tantùm vt ei adessent: Ergo verisimile est, sacerdotem solum accepisse: quod genus argumentandi apud aduersarios nostros vsitatissimum est.*

est. Verùm quid si hi duo, neque communicare, neque omnino interesse velint? Hardingus quidem existimat pium sacerdotis studium minimè debere sociorum inopia impediri. Hæc enim paulo antè ipsius verba sunt: *Esto: nemo veniat. Non est hæc satis iusta causa, cur nunc fidelis & pius sacerdos Dei amore inflammatus, & cœlestem cibum, atque potum esurire se, & sitire sentiens ab eo arceretur. &c.* Soter satis hanc magnam iustámq; causam esse iudicat: Hardingus autem contrà sentit. Iudicium lectoris esto.

Quod attinet ad vim argumentationis illius, cuius nos aduersarios, (vt illi placet) suos insimulat, spero equidem iamdudum discrimen aliquod inter nostras rationes, illiusq; coniecturas apparere. Illud autem argumentum, quod ipse intelligit, neq; explanauit, in scholis appellatur *Argumentum ab authoritate negatiuè*, & tum demum valere existimatur, quando a verbo Dei ducitur: neq; a nobis tantùm, sed & a D. Paulo, multísq; Patribus catholicis vsurpatur. D. Paulus ait: *Deus non dixit Abrahamo, in tuis seminibus omnes gentes benedicentur, sed in tuo semine, qui est Christus:* atq; ex eo se rectè concludere iudicauit. Ad Galatas. 3.

Similiter Origenes ait: *Nam & Dominus panem, quem discipulis dabat, & dicebat eis: Accipite & manducate: non distulit, nec seruari iussit in crastinum*. Huiusmodi argumenta Origeni, aliísq; eruditis patribus satis firma visa sunt, vtcunque ea Hardingo displiceant. Hoc genus in Diuinis præceptis tenere iudicatur, quia ea integra sunt, suísq; numeris absoluta, Deusq; nobis, ne quicquam illis, vel adderemus, vel detraheremus interdixit: & proinde ab illis non improbatur, qui a Christo didicerunt *Vnus est magister vester Christus:* & Dei patris vocem de cœlo audiuerunt dicentem, *Ipsum audite*: Ijs autem, qui verbo Dei, quicquid illis libitum erit, apponunt, & Dei voluntatem suis placitis subijciunt, atq; mandata Dei propter suas traditiones violant, firmum videri non potest. Origen. in Leuit. Homil. 5. Matth. 23. Matth. 17. Matth. 15

Deniq;, si hæc argumentatio legitima fuerit, cur eam Hardingus improbat? si vitiosa sit, cur illa vsus est ipse, etiam eodem in loco, in quo eam reprehendit? At Soterem Hardingus duorum tantùm præsentiam sanxisse contendit, quos tamen non iussit communicare: ergo sacerdos solus communicauit, atq; inde priuata Missa necessariò concluditur. Verùm attende paululum, Lector. Primùm, si duo isti cum sacerdote communicare deberent, tum ex hoc decreto nihil adhuc nactus est Hardingus, quod ad priuatam Missam stabiliendam faciat. Deinde, hoc decretum perpende, quod Calixto ascribitur: *Peracta consecratione omnes communicent, qui noluerint ecclesiasticis carere liminibus. Sic enim & Apostoli statuerunt, & sancta Romana tenet ecclesia.* Hoc decretum duos illos astrinxit, vel cum sacerdote communicandi, vel ex ecclesia exeundi necessitate. Si communicarent, tum nullam hîc reperit Hardingus priuatam Missam: si discederent, tum nullam sacerdos omnino Missam celebrare potuit. Soter enim duorum ad minimum præsentiam postulat. De consec. dist. 2. Peracta. De consec. dist. 1. Episcopus.

Iam verò argumentum, quod Hardingus ex isto decreto concludit,

Tres homines adfuerunt, Ergo
Duo ex illis non communicarunt:

Prorsus ineptum est atq; insulsum. Ita potius concluſisset:

Soter duos adesse præcipit,
Ergo, multò quidem magis eos communicare iubet.

Præterea verò & ratio ipsa, & communis Ecclesiæ illius vsus postulabat, vt isti duo, quos Soter sacerdoti adesse decreuit, vel presbyteri, vel diaconi, vel certè clerici essent, præter illam Laicorum multitudinem, sicuti est reuera in glossa definitum. Atq; ita istud Soteris decretum cum altero Anacleti in eandem fere sententiam lato congruit. *Episcopus Deo sacrificans testes secum habeat aut septem, aut quinq;, aut tres diaconos, & subdiaconos, atque reliquos ministros*: cum alio insuper ab eodem ipso Sotere facto. *Sacerdos quisq; sacrificans habeat post se vicini solaminis adiutorem, qui eius vicem exequatur intrepidus, si ei passio aliqua pernicioſa vel inualetudo occurrerit.* Atq; erat sanè presbytero necessarium præstò semper adesse, quantumuis alij vel clerici, vel laici adessent.

De con. dist. 1. hoc quoq; in glossa.
De con. dist. 1. Episcopus Deo.
De conse. dist. 1. Vt illud.

Quare cum vel presbyteri, vel clerici essent, & Liturgiæ interessent, disertis legum ecclesiasticarum sanctionibus cogebantur cum sacerdote communicare, quemadmodum ex hoc decreto inter Apostolorum canones numerato apparet: *Si quis episcopus, aut presbyter, aut diaconus, vel quilibet ex sacerdotali catalogo facta oblatione non communicauerit: aut causam dicat, vt si rationabilis fuerit, veniam consequatur: aut si non dixerit, communione priuetur.* Quocirca, quicunq; tandem isti duo essent, quos Soter sacerdoti præsentes adesse vult, siue laici, siue clerici, legum sanctionibus vnâ cum sacerdote communicare vrgebantur. Itaq; Hardingus hactenus communionem inuenit, priuatæ vero Missæ ne vestigium quidem vllum aspicere potuit.

Canon. apost. Can. 9.

Hardingus. 30. Sectio.

IN Concilio quodam Agathæ ciuitatis Franciæ, quæ tum Gallia dicebatur circiter Chrysostomi ætatem habito, vetus decretum Fabiani episcopi Romani ac martyris, atque etiam concilij Elibertini sancto Syluestro papa celebrati anno Domini 314. renouatum est, in quo sanctum fuit, vt omnes seculares ter quotannis communicarent, nempe in Paschate, Pentecoste, & Natalitijs. Cautum quoque in eodem concilio fuit, vt Missus die dominico quoque integras audirent, neque ante sacerdotis benedictionem egrederentur. Ita ergo Missam singulis dominicis audire, communicare verò ter quotannis tenebantur. Idem quoque in Aureliano concilio decretum fuit. Quare verisimile est in paruis oppidis ac vicis Missam aliquãdo fuisse celebratam, vt plures interim simul non communicarent.

Ex cõcilio Agathonis can. 31. Missas die Dominico secularibus totas audire speciali ordine præcipimus, ita, vt ante benedictionem sacerdotis egredi populus nõ præsumat. Quod si fecerint, ab episcopo publicè confũdantur. *De con. distin. 1. Cum ad celebrãdas Missas.*

Priuata Missa verisimilitudine confirmatur.

Episcopus Sarisburiensis.

Hardingus cõcilia citat, quæ minimè extãt.

NOn est nescius Hardingus istos canones, quorum hic meminit neque

que in Concilio Agathensi apud Gallos, neque in Elibertino apud Hispanos habito vnquam inueniri scriptos potuisse : sed centenis aliquot pòst annis a Gratiano quodam fuisse editos, horúmq; conciliorum titulis ornatos, homine singulari quidem industria, sicuti ex collectitijs ipsius scriptis patet, sed tenui admodum iudicio, quemadmodum ex rerum delectu, quo est vsus, intelligi potest. Hunc tamen in locum Hardingus plures ex illis contulit atque congessit, vt mutuam sibi operam nauarent, & authoritatis inde nonnihil conciliarent.

Sed vt demus horum decretorum integram esse fidem, & Gratianum in ijs colligendis nihil in se fraudis admisisse, Hardingo tamen parum profectò prosunt. Nam cum pluribus eum alijs nominibus opprimunt, tum priuatam ipsius Missam nihil subleuant. Sic enim ab vtroq; concilio definitur : *Qui in Natali Domini, Paschate, & Pentecoste non communicant, Catholici non credantur, nec inter Catholicos habeantur*. Ex his generalibus concilijs apparet, in tota ecclesia Romana neminem omnino (Missatores quosdam sacerdotes excipio) dignum esse, qui catholicus censeatur. De con. dist. 2. Secularis.

Atque vt propiùs ad rem accedamus, qui horum decretorum sententiam accuratiùs inspexerit, ea nullo pacto posse cum illius ecclesiæ statu congruere facilè animaduerterit. Nam, præterquam quòd suprà ex Hieronymi atque Augustini testimonijs evici, sacram communionem Romæ quotidie fuisse populo distributam, Fabianus episcopus Romanus, quem hîc Hardingus etiam testem adduxit, disertè sanxit, vt populus non Missam singulis dominicis, sicuti Hardingus pro certo affirmauit, audiret, sed vt communionem singulis dominicis perciperet. Perspicua sunt ipsius verba : *Decernimus vt in omnibus dominicis diebus Altaris oblatio ab omnibus viris, & mulieribus fiat, tam panis, quàm vini*. Ex his verbis non modò colligitur communionem dominico quoque die fuisse celebratam, verùm etiam ἐν παρόδῳ animaduerti potest, ex hoc Fabiani testimonio manifestum esse & viros, & mulieres altaris sacrificium feciſse, idq; panis & vini, ac proinde consentaneum ordini Melchisedech. Ideo Bernardus ait : *Non solus sacerdos sacrificat, sed totus conuentus fidelium*. His rebus diligenter expensis, ea sententia, quam ex his decretis tam vehementer Hardingus exprimere atque extorquere cupit, omnibus videbitur incredibilis. Porro, quando vel Augustinus, vel Hieronymus, vel Chrysostomus, vel alius quispiam eruditus pater aut doctor eo seculo istiusmodi vnquam loquendi ratione vsus est, *Audire Missas?* Hæc orationis forma adeo fuit illis hominibus incognita atq; peregrina, vt ne in prorotypis quidem horum decretorum inueniatur : in quibus hęc modò verba sunt, *Tenere Missas*, sicuti ex libro conciliorum perspici potest, in quo ea in margine consultò notantur. Itali hodie videtur multo aptiùs loqui. Eos enim, qui Missas audiunt, neq; audita intelligunt, *Videre Missas* dicunt. Inter Decreta Fabiani. ca. 7. Bernard. in serm. in die purific. Concil. Agathen. can. 31.

Quandoquidem autem Hardingus tantopere delectari videtur

Audire Miſſam.

hoc loquendi genere, *Audire Miſſas*, vt imperito fortaſſe alicui perſuadeat, populum, dum ea audit, quæ non intelligit, pietatis & religionis partibus ſatiſfacere, & in eo primitiuam Eccleſiam imitari, ego etiam ab illo quæram, quis vnquam eruditus doctor, quiſue pater antiquus, hanc vocem, *Audire*, eo ſenſu vſurpauerit? Equidem Chriſtus auditum ab intellectu in pijs minimè ſeiungit. Sic ait: *Audite & intelligite.* Et Sapiens dicit: *Si inclinaueris aurem tuam, accipies ſcientiam.* Deus etiam ipſe in Deuteronomio inquit: *Recitabis verba huius legis in conſpectu totius populi Iſrael: &c. vt audientes diſcant, & metuant Dominum Deum veſtrum, & cuſtodiant atque impleant omnia verba huius legis.* In libro Regum ita ſcribitur: *Loquere nobis Syriacè: nam audimus:* id eſt, intelligimus. Eò etiam nobis Deus audiendi facultatem largitus eſt, quò inſtrumento ad doctrinam, atq; ſcientiam conſequẽdam neceſſario inſtructi eſſemus: eáq; de cauſa auditum Ariſtoteles intelligendi ſenſum appellauit.

Matth. 15. Eccleſi. 6. Deuter. 31. 4. Reg. cap. 18.

Audire enim, nec quicquam intelligere, nihil minus eſt, quàm audire. Cicero habet: *In illis linguis, quas non intelligimus, quæ ſunt innumerabiles, ſurdi profectò ſumus.* Vnde conſtat, ignaros homines, qui Miſſam peregrina & ignota lingua celebratam audiunt, ſurdos eſſe, nec omnino Miſſam vllam audire. Iuſtinianus Imperator ait: *Non multum intereſt, vtrùm abfuerit tutor, cum negotium contraheretur, an præſens ignorauerit, quale eſſet, quod contrahebatur.* Alio etiam in loco ſimiliter inquit: *Coram Titio aliquid facere iuſſus, non videtur præſente eo feciſſe, niſi is intelligat.* In quæ verba ſic ſcribit Alciatus: *Quid opus erat, eius præſentiam adhibere, qui, quod agatur, non intelligat? Siquidem aiebat Epicharmus philoſophus, mentem eſſe, quæ videt, non oculos. Qui ergo animo non adeſt, abeſſe videtur.*

Cic. in Tuſcul. quæſtionibus. De authori. & conſen. tutor. & cur. Non multum. De verbor. & rer. ſignificat. Andre. Alciat.

His ego teſtimonijs, quàm alijs vti malui, quandoquidem in eis lumen ſenſúſq; naturæ elucet. Quînam ergo putauit Hardingus fieri poſſe, vt iſtorum verborum, *Audire Miſſam*, inuolucris tectus, hominum aſpectum fugeret? Perinde certè a communi opinione atq; iudicio abhorret, ſi quis ſe Miſſam audire velle dicat, atq; concionem videre. Quid enim Miſſa habet, quod ab indoctis audiatur? Oblatio, quam illi fingunt, externa actio eſt, & proinde viſu, non auditu percipitur: Conſecratio, cuiuſmodi apud illos habetur, ſecretò peragitur, neque debet audiri: Communio prorſus nulla eſt, atque iccirco non poteſt audiri. Hæ tres illæ ſunt principes atq; οὐσιώδεις partes, ex quibus Hardingus vniuerſam Miſſam conſtare defendit. Quare non video, quemadmodum Miſſa audiri a vulgo imperito dicatur, cum nullam eius partem audiat.

Audire Miſſam: Videre concionem.

Si per hanc vocem, Miſſa, preces eas, quæ in Miſſa fiunt, intelligat, homines illiterati eas non intelligunt, & proinde ne audiunt quidem. Chryſoſtomus de eo loquens, qui conceptas alieno atque incognito ſermone preces audit, ita ait: *Tu rectè oras, ſpiritu, ſcilicet, concitatus ſonas: ſed ille nec audiens, nec intelligens ea, quæ dicis, paruam ex ea re vtilitatem capit.* D. Paulus ſimiliter ait:

Chryſoſt. in 1. Cor. hom. 35. 1. Cor. 14.

Qui

Qui loquitur lingua, non hominibus loquitur, ſed Deo: nullus enim audit. Hardingus indoctos Miſſam, cæteráſque preces audire contendit, etiamſi nihil prorſus eorum, quæ dicuntur, intelligant: Paulus autem, atque Chryſoſtomus indoctos proinde audire negant, quia nihil intelligunt. Deus impijs, non pijs dicit: *Auribus audietis, & non intelligetis.* Eſai. 6. Matth. 13.

Nunc, quid Hardingus ex his duobus Conciliis concludat, videamus: *Ergo* (inquit) *veriſimile eſt, in vicis præſertim ac pagis Miſſam fuiſſe procuratam ſine omni communicantium multitudine. Veriſimile eſt*, in ſcholis, & in diſputando parum ſemper valuit. Veriſimile eſt.

Vides, lector optime, quicquid iſtuc rei tandem fuerit, nihil certè aliud eſſe, quàm coniecturam, eamq; etiam, vt pòſt apparebit, futilem cæcamq; coniecturam. Mirum ſanè eſt rem cauſamq; tantam, tam leuibus argumentis comprobari. Vos populum edocuiſtis ipſum Chriſtum in Miſſa illa veſtra verè & reipſa pro mundi peccatis in ſacrificium offerri: quicquid pro nobis vel egit, vel tulit, in ea ad viuum exprimi: reges, principes reliquoſq; omnes omnium ordinum homines ei ſe ſubijcere oportere. Interim eam per annos ſexcẽtos non niſi in vicis, atque villis inuenire licuit, idq; ſolummodo ex coniectura, vaniſſimaq; diuinatione. Nunquámne potuit toto illo tempore ciuitates, & oppida maiora inire? Cumq; ea ſit dignitate atque præſtantia, ita nemo eſt, qui, a quo diuulgata primò & celebrata fuerit, indicare poſſit? Innocent. 3. in prologo de officio miſſæ. Durand. lib 4. Rupertus de Miſſa.

Quid ſi autem ex ipſis huius Concilij verbis, quibus Miſſam Hardingus ſuam fulſit, argumentum minimè obſcurum ſumi poſſit, vnde ea reſellatur. Verba ſic habent: *Omnes ſeculares communicent ter quotannis.* Hoc nimirum ſecularibus duntaxat hominibus conceſſum indultumq; fuit: vnde neceſſariò fit, Eccleſiaſticos homines ipſos ſcilicet ſacerdotes, diaconos, clericos, alioſq; eius generis vniuerſos, nullo fuiſſe priuilegio donatos, quominus pro more priſtino communicarẽt, quotieſcunque vlla haberetur communio. Atque ita cum perſpicua horum cõciliorum verba ſacerdotem non communicaſſe ſolum euincunt: tum ſuam Hardingus priuatam nondum inuenit Miſſam.

Verùm vt rem omnem certiùs perſpectam non ex cõiectura aliqua, ſed ex ipſa Eccleſiaſtica illius ætatis politia habeamus, intelligendum eſt, hæc atque huiuſmodi alia decreta non de maxima plebis parte, quæ eo tempore communicare conſueuit, quandocunq; conuentus aliquis ageretur, fuiſſe lata, ſed de paucis duntaxat hominibus, quorum inſignis extitit negligentia atque peruerſitas. Nam quid in more pleriſq; eſſet, optimè poteſt ex omnibus illius eccleſiæ monumentis patere. Quòd autem villas Hardingus & pagos excepit, in eiſq; priuatam fuiſſe Miſſam fingit, in quodam concilio Gerundæ Hiſpanorum habito decretum & cautum fuit, vt minores quæq; ruſticanæ eccleſiæ ſe ad metropolitanas ciuitatum atque vrbium eccleſias conformarent, & effingerent, non ſolùm in Communionis adminiſtrandæ ratione, verùm etiam in pſalmodia, & reliqua omni liturgia. Sed in me- Cõcil. Gerunden. Can. 1. De conſ. diſt. 2. Inſtitutio Miſſarum.

tropolitanis ecclesijs nullam fuisse priuatam Missam ipse Hardingus confitetur: ex quo necessaria consequutione efficitur (obtinente hoc Gerundensi concilio) nullas extitisse eo tempore in pagis ac vicis priuatas Missas.

Populum autem trita consuetudine sacramentum dominicis diebus quibusque accepisse, ex certissimis firmissimisq; testimonijs apparet. Concilium Matisconæ in Italia habitum hunc canonem tulit: *Decreuimus vt omnibus dominicis diebus altaris oblatio ab omnibus viris, & mulieribus offeratur.* Similiter in Antisiodorensi concilio decretum fuit: *Decernimus, vt vnaquæq; mulier, quando communicat, Dominicalem suum habeat. Quòd si non habuerit, in alium diem dominicum non communicet.* Quinetiam Carolus Magnus, longo pòst interuallo cum alias leges ecclesiasticas, tum istam promulgauit: *Vt populi oblationes sacerdotibus in ecclesia offerant, & in die dominico cõmunicent.* Ex his cõcilijs ac decretis planissimè, repudiatis omnibus coniecturis, constat, populum eo omni tempore, atq; adeo multis pòst annis diebus quibusq; dominicis sacra mysteria percipere consueuisse. Quapropter longiùs adhuc inuestiganda est sua Hardingo priuata Missa.

Concil. Matiscon. 2. Can. 4.

Concil. Antisiodor. Can. 42.

Lib. 6. ca. 162. ex Cassandro.

Hardingus 31. Sectio.

*IN illo Agathensi concilio decretum quoddam reperitur, a patribus in eodem congregatis factum, ex quo * manifestum esse potest, sacerdotes Missas sæpenumero celebrasse, nemine interim vnâ communicante. Illius hæc sunt verba:* Siquis extra parochias, in quibus legitimus est, ordinariusq; conuentus, oratorium habere voluerit, reliquis festiuitatibus, vt ibi Missam audiat, propter fatigationem familiæ iusta ordinatione permittimus. Pascha verò, Natali Domini, Epiphania, Ascensione Domini, Pentecoste, & Natali sancti Ioannis Baptistæ, & si qui maximi dies in festiuitatibus habentur, non nisi in ciuitatibus, aut parochijs audiant: Clerici verò, si in his festiuitatibus, quas suprà diximus, nisi iubente aut permittẽte episcopo, ibi Missas celebrare voluerint, communione priuentur. *Ex isto decreto discimus, Missas tum vulgò habitas fuisse domi in priuatis sacellis, quando populus ad communionem pro more & consuetudine non accederet. Nam quandocunq; vel ex canonum præscripto, vel consuetudine communicaret, sicuti in diebus festis suprà memoratis, tum verò prohibiti sunt sacerdotes Missas in secretis oratorijs, aut sacellis extra præcæciales ecclesias celebrare. Ex hoc facilè intelligimus sacerdotes in huiusmodi locis Missam confeciisse propria, & patrisfamiliâs pietate commotos, cum nullus ex domesticis vnâ communicare vellet. Similia decreta reperiuntur Concilij Aruernensis ca. 14. Concilij Constantinopol. generalis in Trullo. Ca. 31.*

* Falsum: contrarium potiùs apparet, nedum tale aliquid.

Can. 21.

Episcopus

Episcopus Sarisburiensis.

HIc locus nihil noui habet: quò faciliùs ex superiori responso expediri poterit. Obiter tamen hinc cognoscere licet, antiquos patres, quoties Missæ vocabulo vtuntur, non priuatam semper Missam, sicuti Hardingus omnibus persuasum esse contendit, sed Communionem intelligere. Verba sunt eiusmodi: Pascha, Natali Domini, Epiphania, Ascensione Domini, Pentecoste, & Natali sancti Ioannis Baptistæ, non nisi in ciuitatibus, aut parochijs teneant Missas. Iam verò constat, ipseq; Hardingus confitetur, in matoribus parœcijs atque ciuitatibus, cum festi dies agitatentur, generales communiones, quæ vniuersæ plebi inseruirent, non priuatas Missas fuisse institutas.

Missæ significat cõmunionem.

Quanquam ad erroris præripiendam ansam, memoria etiam tenendum erit, Missæ nomen apud veteres authores nullam interdum omnino Missam, neque priuatam, neque publicam ostendere, sed popularem tantùm concionem loco & tempore precum congregatam significare, id quod cum aliâs varijs modis, tum ex vetustis Latinis e Græco translationibus intelligi potest. Quando enim Græcus author eo verbo vtitur, quod concilium, seu cœtum populi declarat, Latinus interpres sæpenumero Missam conuertit. Exempli causa Sozomenus sic Græcè habet: ἐκκλησιάζοντος τοῦ λαοῦ: i: *Populo concionem habente*: Epiphanius autem sic latinè transtulit: *Cum populus congregaretur ad Missas.* Socrates quoque sic Græcè scripsit: καθ' ἑαυτοὺς ἐκκλησιάζειν: id est, *Concilium per se habere*: Epiphanius verò sic Latinè reddidit: *Apud seipsos Missarum celebrare solennia.* Ex his alijsq; eiusdem generis compluribus locis, quæ sciens prætereo, nemini potest esse dubium, quin *Missa* nomen nullo modo pro Missa, sed pro hominum multitudine in vnum locum conueniente sumatur: vnde etiam omnia publicarum precationum genera nonnunquam Missæ dicta sunt, sicuti ex Cassiano, antiquo scriptore, & Chrysostomi quondam auditore, patet *in Canone diuinarum orationum*, & ex Honorio, atque alijs, quod attigisse modò satis est. Verùm enimuero, quæcunque tandem huius vocabuli significationes legãtur, nunquam tamen apud vllum antiquum authorem pro priuata Missa reperiemus vsurpatum, quicquid hactenus Hardingus contenderit.

Missa quemuis populi cõuentum signficat.

Sozomenus lib. 7. cap. 5. Epipha. in Tripartit. hist lib. 9. cap. 9. Socrates lib. 5. cap. 15. Epipha. in Tripart. hist. lib. 7. cap. 31.

Cassianus lib. 3. cap. 12.

Missa apud priscos authores nunquam sumitur pro priuata Missa.

Iam verò siquis defenderit, concilium istud Agathense, quod hîc introducitur, *Missæ* nomine nihil aliud, quàm preces consuetas ac vsitatas intellexisse, quo sensu a vetustis authoribus sæpius positum esse docui, atque ita hominibus ijs, qui procul ab ecclesia habitarent, veniam quondam permisisse, preces duntaxat vulgares domi suæ audiendi, vt quoties interim, communicare vellent, ad parœciales ecclesias proficiscerentur, non multum fortasse repererit Hardingus, quod contradicat. Quòd si verò hanc violentam esse, & coactam interpretationem, a me solo excogitatam affirmauerit, eandem hanc consuetudinem in pluribus etiam intra hoc regnum parœcijs

16. quæst. quidam abbas.

hodie obseruatam esse, ipsumq; ius discrimen statuere *inter ecclesiam parochialem, & ecclesiam baptismalem*, meminerit.

Verùm vt demus *Missam* hanc, in hisce canonibus pro Missa, hoc est, pro sacramentorum administratione sumi: non tamen ex eo poterit Hardingus quod proposuit efficere. Cuiusmodi est enim hæc ratio, *In solennioribus festis diebus sacerdos sacramentum solenniter in publica ecclesia cum tota parœcia accepit: Ergo, alijs diebus solus sumpsit?* Vel quomodo cohæret hoc argumentum, *Quibusdam diebus totus populus communicauit: Ergo, alijs diebus sacerdos solus accepit?* Aut hoc, *Sacerdos in sacello sacramentum procurauit: Ergo, priuatam Missam obyit?* Quid Hardingum impulit, vt ita concluderet? Nemóne fuit in sacello, qui cum sacerdote communicaret? Ex ipso adeo canone constat, idoneum legitimúmque numerum esse oportere. Quòd autem in huiusmodi conuentibus, atque in domibus etiam priuatis communio celebrari soleret, patet ex præfatione concilij Gangrensis contra hæreticum Eustachium instituti. Verba hæc sunt: *In domibus coniugatorum ne orationes quidem debere celebrari persuaserunt, in tantum, vt easdem fieri vetent: & oblationibus, quæ in domibus factæ fuerint, minimè communicandum esse decernant.* Hîc non modò communionem, sed & legitimam in ædibus priuatis communionem habemus.

Can. 21. In quibus est legitimus ordinariusq; cõuentus.

In præfatione concil. Gangren.

Proferat nunc tantundem Hardingus pro legitima Missæ priuatæ celebratione, vel pro vlla omnino priuata Missa, remotis suis illis diuinationibus atq; coniecturis: & nostram demum, quantum volet, subscriptionem vrgeat.

Vides, lector, quàm hæc sint infirma auxilia. In superiore loco Missam suam in villis ac pagis perueſtigauit, nunc eam in priuatis ædibus venatur, nec in eam incurrit. Hi priuatæ se Missæ suæ vsum atque possessionẽ mille quingentis sexaginta plus minùs annis habuisse iactitant. Quapropter illos ex tam diuturno tempore, ex tot doctoribus atque concilijs, eius nullas, nisi tam exiles confirmationes adducere posse mirandum videatur.

Concil. Agathen. Can. 60.

Sed vt ad obscuras Hardingi coniecturas apertiùs adhuc respondeamus, ex disertis eiusdem Agathensis concilij verbis apparet, eo seculo populum sacram Eucharistiam vnâ cum sacerdote percepisse, non sibi sacerdotem soli confeciſſe. Hæc verba sunt: *Lapsi in hæresim agentes pœnitententiam, cum catechumeni egredi commonentur, discedant.* Iussi sunt egredi, non, vt Missam ne audirent, sed ne cum cæteris communicarent. Nam & Hardingus, & omnes fere norunt, eos, qui nuper Christo nomen dedissent, neque adhuc baptizarentur, quos *Catechumenos* vocabant, similiter etiam *Pœnitentes* post finitam homiliam templo excluſos esse, antequam sacra mysteria peragerentur, ne cum reliquis fratribus communicarent. Ex quo liquidò claréq; euinci potest, cæteros, qui remanserant, omnes simul communicasse. Atque hoc est, quod in eodem canone sequitur: *Hoc si obseruare voluerint, constituto tempore admittendis ad altare*, (id est, ad mensam eucharisticam,)

obseruatio

obſeruatio relaxetur, vt vnâ cum eccleſia communicent, neque deinceps exire iubeantur. Huic autem alius canon aſtipulatur Siricij nomine editus de eadem re, his verbis: *Qui acta pœnitentia tanquam canes, ad priſtinos vomitus redeunt, ſola intra eccleſiam fidelibus oratione iungantur, ſacris myſteriorum celebritatibus, quanquam non mereantur, interſint, Dominicæ autem menſæ communione ſegregentur, vt hac ſaltem diſtrictione correcti, & ipſi in ſe ſua errata caſtigent, & alijs exemplum tribuant.* Hinc perſpicuè videmus, cum cæteros communicaſſe, tum eos, qui pietatem læſerant, a communione fuiſſe prohibitos, vt alijs exemplo eſſent. Quale autem exemplum eſſe potuit, ſi omnes omnino a communione abſtinuiſſent?

Epiſtola decretal. Siricij.

Hardingus. 32. Sectio.

NVnc videamus, quodnam antiquorum patrum pro priuata Miſſa exemplum habeamus. Leontius natione Græcus, ciuitatis cuiuſdam in occidentali eccleſia, quæ vocatur Neapolis, epiſcopus, vitam beati Iohannis ſancti illius Alexandriæ patriarchæ, qui propter ſingularem ipſius erga inopes munificentiam, vulgò "Eleemoſynarius dictus eſt, ſcriptis illuſtrans, hanc hiſtoriam narrat, ex qua apparet fuiſſe eo tempore priuatam Miſſam. Quanquam interpres, qui huius vitam in Latinum tranſtulit, propter ſeculi, in quo vixit, inſcitiam rudis ſit & impolitus, veritatis tamen ergô non me pigebit ea deſcribere, quæ meo propoſito inſeruiunt, recitatis ipſius authoris verbis.

Hardingus Miſſam ſuam puerili fabula confirmat.

" Ioānes Eleemoſynarius claruit anno domini. 610.

Malitiam reſeruantem quendam induſtrium contra alium principem, audiens hic magnus Ioannes, monuit eum ſæpe, & ſuaſit ad concordiam, & non potuit eum conuertere ad pacem. Semel ergo ad eum mittit, & adducit eum ſanctus, quaſi pro republica, & facit Miſſas in oratorio ſuo, nullum habens ſecum niſi miniſtrum ſuum. Cum ergo ſancta benedixiſſet patriarcha, & orationem Dominicam inchoaſſet, cœperunt dicere tantùm tres illi, Pater noſter. Et quum peruenissent ad ſermonem, quo dicitur, dimitte nobis debita noſtra, ſicut & nos dimittimus debitoribus noſtris: Innuit domeſtico patriarcha, vt taceret. Siluit ergo & patriarcha, & remanſit princeps ſolus dicens verſum, dimitte nobis, ſicut & nos dimittimus. Et ſtatim conuerſus ſanctus dicit ei manſueta voce, vide in quàm terribili voce dicas Deo, quoniam ſicut ego dimitto, ita & tu dimitte mihi. Et tanquam ab igne ſtatim cruciatum ferens prædictus princeps cecidit in faciem ad pedes ſancti, dicens: Quæcunq; iuſſeris, domine, faciet ſeruus tuus. Et reconciliatus eſt inimico ſuo cum omni veritate.

Hîc Iuellus fatebitur, opinor, priuatam hanc fuiſſe Miſſam. locus erat priuatus: cœtus non publicus, aut communis: propoſitum, quod ad principem illum attinebat, priuatum: Communio etiam priuata, quoad ipſum patriarchã duntaxat. Præterquam enim quòd hiſtoria nullius præterea mentionem faciat, qui communicaret, nequaquam ille potuit certò ſtatuere, an

Priuata Miſſa. priuata fabula.

nobilis ille vnâ communicaturus esset, nécne. Etenim, cum ei nullo modo potuisset antea persuadere, vt inimico suo ignosceret, exiguam spem habere potuit id tum efficiendi. Præterea etiamsi certò sibi persuasum habuisset, fore, vt eum alteri, quem odisset, hac sancta quadam arte reconciliaret, dubium tamen nobis esse potest, vtrùm patriarcha statim nulla interposita vlteriore ac maturiore exploratione atque examinatione, quam Paulus in huiusmodi negotio exigit, potestatem ei facturus esset corporis Dominici ita derepente sumendi. Iam verò, quod ad famulum attinet, incredibile pene videatur, tantum, támque sanctum patriarcham, atque episcopum, præsertim ciuitatis eius, in qua tanta esset incolarum frequentia, quanta fuit Alexandriæ, cum intelligeret Missam, nisi violata Christi institutione (sicuti Iuellus opinatur) celebrari non potuisse sine idoneo hominum numero, qui in eodem loco pariter cum eo communicarent: nullum tamen e spirituali suo grege secum habuisse, præter vnum solum, eúmque etiam famulum domesticum. Non tam hebes fuit, vt non cogitaret, famulum subitaneo aliquo dolore correptum, aut indignitatis suæ recordatione ac conscientia improuiso perculsum impediri potuisse, ne communicaret. Si vel istud, vel aliud aliquod obstaculum oblatum fuisset, in quas tum angustias detrusus fuisset patriarcha? Erat ei necesse, si verum sit Iuelli dogma, Christi institutionem, & consequenter Dei mandatum perrupisse ob alterius defectum, quod certè durum esset. Ego verò existimo Iuellum, qui ex ipso communionis vocabulo, tot, támque discordantia contra priuatam Missam procudit argumenta, eam pro iusta ac legitima [a] *communione minimè habiturum, in qua vnus modò adsit, qui cum sacerdote communicet. Patet certè ex ipsius concione, vniuersum populum aut communicare, aut ex ecclesia* [b] *extrudi oportere.*

a Sancitū fuit, vt celebrandæ comunioni duodecim homines ad minimum interessent. Basil. exercitat. ad piet. serm. 4.

b Hoc decretū perlatum fuit, vt aliqui putāt ab Anacleto, & Calixto statim post Apostolorum tempora. De cōsecrat. distin. 1. Episcopus. Augustin. epist. 152.

Episcopus Sarisburiensis.

HOc verò argumentum omnium est acerrimum: breuis responsio suffecerit: vel leuiter enim inspectum sibijpsi satisfecerit. Nulla est, neque in oratione fides, neque in re pondus: Translatio puerilis est: denique, quicquid est, extra sexcentorum annorum ambitum est. D. Augustinus scribit hæreticos quosdam sua ætate, quos Donatistas nominabant, quò & ipsum Augustinum, & cæteros orthodoxos episcopos in disputationibus vicisse viderentur, cunctisque persuaderent, satis se frequentes habere astipulatores, fuci faciendi causa, articulis suis nomina quorundam subscribere solitos esse, qui & obijssent, nec vnquam cum Donato sensissent. Eandem hîc Hardingus (vt mihi videtur) artem exercere cœpit. Nam quis iste Leontius est, qui hanc historiam scriptis mandauit? Aut quis vnquam priùs eius nomen vel audiuit? Aliquem (opinor) e septem dormientibus excitauit, qui ei Missam facienti nauaret operam. Debuit nobis indicasse, vt mos ipsius est, quis nouus iste doctor esset: quæ opera scripsisset: vbi, quando, qua ætate, & quanta apud homines suos fide vixisset.

Si quidem

Si quidem Ioannem Eleemosynarium istum post sexcentos a Christo annos floruisse, & hunc, qui scripsit eius vitam, Leontium illo adhuc longè fuisse recentiorem dixisset, hæc sola circunstantia toti rei abunde satisfeciſſet. Nam, vt cætera omnia, quæ finguntur, essent certissima, mea tamen defensio constaret, Hardingum nequaquam posse intra sexcentos post Christum annos priuatam suam Missam demonstrare. Vincentius in eo libro, quem speculum inscripsit, sic habet: *Gregorio successit Bonifacius in sede Romana. Hic ab imperatore Phoca impetrauit, vt ecclesia Romana esset caput omnium ecclesiarum, idq; propterea quòd Constantinopolitana ecclesia eum sibi titulum arrogasset. Proximo post anno Augustinus, qui fuit Anglorum episcopus obijt. sequente anno Ioannes Eleemosynarius claruit:* (quo primum tempore Mahometes suam disseminauit in Arabia religionem.) Eadem quoque annorum ratio ex Freculpho, Sabellico, Palmerio, alijsq; colligitur. Potuit itaque Hardingus hanc fabulam omisisse, vtpote quæ ipsius tantùm meliorum argumentorum inopiam prodat, eiusque Missam Mahometi coæuam esse confirmet.

Hardingus extra. 600. annorum ambitum vagatur.

Vincēt. in speculo. libr. 23. cap. 17.

Anno domini. 610.

Verùm vt & temporis defensionem mittamus, & illibatam authoris fidem esse sinamus, ipsius facti probabilitatem perpendamus. Primùm autem, si Ioannem Eleemosynarium priuatam hanc in oratorio suo fecisse Missam constet, videamus quàm id ei per sancta canonum decreta liceret, quos violare Damasus *blasphemiam esse clamat in Spiritum sanctum.* Hardingianus Leontius scribit Ioannem Eleemosynarium Missam celebrasse domi in oratorio suo, cum certò sciret neminem vnâ communicaturum, præter vnum ex domesticis ministris. Soter autem Papa, quemadmodum suprà meminit Hardingus, disertè vetuit, *ne sacerdos vllus Missam celebrare ausit, sine duobus ad minimum præsentibus.* Et rursum: *Ne presbyterorum quisquam præsumat sacramentum procurare, nisi alio presbytero præsente.* In Concilio etiam Aurelianensi sic decretum est: *Vnicuiq; fidelium in domo sua Oratorium habere licet: Missas autem ibi celebrare non licet.* Et in concilio Laodicensi: *Non oportet in domibus oblationes ab episcopis, siue presbyteris fieri.* Idem quoque in Aconensi concilio, & alijs compluribus concilijs, cautum fuit. Quæ cum & tot sint, & tam seueræ sanctiones minimè est profectò credibile Ioannem Eleemosynarium, tanta præsertim pietate virum ea omnia fuisse sponte, sine causa violaturum. Neque sanè, si Hardingus penitius in rem ipsam intueri voluerit, vllum hîc, vel Missæ, vel panis, vel vini, vel consecrationis, vel oblationis, vel eleuationis, vel altaris, vel vestimenti, vel cuiusquam denique rei ad Missam faciendam necessariæ mentionem inuenerit. Quòd si etiam celebratam eo in loco Missam fuisse constiterit, alia tamen incurrit dubitatio, quisnam trium horum eam peregerit: Episcopúsne, an nobilis, an minister? Nihil enim hîc aliud dilucidè proditum est, quàm precationem Dominicam ab illis tribus esse recitatam. Quòd priuatæ Missæ rationi nequaquam conuenit. In ea enim sacerdos cum solus accipit, tum orationem Dominicam solus nuncupat. In communione

25. quest 1. violatores.

De conse. dist. 1 hoc quoq;.

De conse dist. 1. vt Ilud.

De conse. dist. 1. vnicuique

Cōcil. Laodic: Can. 58.

verò populus Dominicam precationem & totus simul pronunciabat, vti Gregorius perhibet, & totus simul communicabat. Ita pro Missa testem Hardingus adducit eum, qui nihil pro Missa testificetur. Ius ait, *Qui mutum exhibet, nihil exhibet.*

Gregor lib. 7. epist. 63. De verbor. & rer significat. apud Labeonem.

At ipsum nomen Missæ objicet, quod hîc reperitur: *& facit Missas* Deinde vt probabilitatis aliquid adiungat Hardingus, falsam ipse interpretationem interponit suam. Hæc enim verba, *Cum benedixisset sancta*, hoc modo conuertit, *cum consecrasset sacramentum*: Similiter ista verba, *post finem Orationum*, in hanc sententiam transtulit, *postquam perfecisset orationem consecrationis*: quanquam satis sciret, hîce verbis nullam, neque sacramenti, neque consecrationis mentionem contineri. Atq; ita vocat ea, quæ non sunt, tanquam sint: nec metuit interim legem Corneliam de falsis. Non pugnabit tamen, credo, quò minùs hîc quidem dolo se malo vsum esse fateatur. At hîc Missæ vocabulum, inquiet, diserte habetur. Constat hoc vocabulum minimè Græcum esse, & proinde Leontium vtcunq; tandem esset, eo cum Græcè scriberet, vti non potuisse. Interpres autem, cum parum Latinè sciret, Græcè quidem multò minus potuisse iudicetur.

Sed vt demus in Missæ verbo nihil esse ambigui, non tamen necessariò consequitur, Missam hoc in loco significari. Nam, vt est a me iam antè pluribus testimonijs comprobatum, Missa sæpenumero pro quauis precatione vsurpatur. Id quod etiam insuper ex epistola quadam Chromatij, & Heliodori ad Hieronymum scripta de Gregorio Cordubensi episcopo, atq; ex Concilio Cabilonensi constare possit. Quod etiam egregiè cum consuetudine atque ratione ecclesiæ Alexandrinæ tunc temporis consentit. De qua Nicephorus scribit ad hûc modum: *Quarta hebdomadis die, & ea, quæ Parasceue dicitur, Alexandrini scripturas legebant, doctoribus eas interpretantibus: omniaq;, quæ ad synaxin pertinent, peragebant, præter diuinorum mysteriorum perceptionem, atq; eam illi antiquitus habuere consuetudinem.*

Chromatius De consec. dist. 2. Solent plures.

Niceph. lib. 12 cap. 34. Chrysost in liturgia ad finē

Quod ad ista verba attinet, *Benedicere sancta*, non magis ea sacramenti consecrationem significant, quemadmodum Hardingus est illa interpretatus, quàm hæc verba: *Extollite manus vestras in sancta*, iubent nos manus extollere in sacramentum. Chrysostomus in sua liturgia, eadem dicendi forma vsus est, in sensum prorsus discrepantem. Peracta enim iam communione, & populo exitum parante, scribit sacerdotem *benedicere sancta & exuere*: Si hoc, *sancta benedicere*, pro consecrare sumat hîc Hardingus, ingens absurdum sequatur necesse est, videlicet bis fuisse in vna communione consecratum: atque adeo consecrationem iam peractis omnibus fuisse adhibitã. Videri possit Chrysostomus his verbis solennem quandam precationem intellexisse, quæ rem totam concluderet. Mox enim sequitur: *Qui es impletio Legis, & Prophetarum, Christe Deus noster, qui implesti omnem dispensationem paternam, imple gaudio & exultatione corda nostra, nunc, & semper, & in secula seculorum.* Hoc est Chrysostomo, *Benedicere sancta*: atque ista videtur huius Leontij sententia esse, quisquis ille tandem fuerit.

fuerit. Denique vt ista omnia concedantur, non tamen inde priuatam Missam Hardingus necessariò queat euincere. Verùm ait: *Locus erat priuatus, cœtus priuatus, propositum priuatum: Vnus tantùm nobilis, vnus famulus, omnia priuata.* Tum adiungit: *Durum erat, episcopum tam pium, in vrbe tam frequente, nullum potuisse reperire, qui vnà communicaret præter famulum duntaxat domesticum.* Durum verò hercle fuit, vt vir nobilis sacerdoti ad Missam ministrare cogeretur: Durum est Hardingum Alexandriam vsque cursare, mille vltra Christianum orbem miliaria, vt suam persequatur Missam, eamq; non in publicis ecclesijs, sed in priuato tantùm oratorio: Durum est sexcentorum a Christo annorum spatio nullam in vniuersa ecclesia Romana Missam priuatam inuenire potuisse: Durum profectò est Hardingum eò redactum esse, vt Augustino, Hieronymo, Chrysostomo, cæterisq; omnibus pietate ac doctrina claris patribus repudiatis, e situ atque puluere excitaret Hippolytum, Abdiam, Leonium, aliosq; his consimiles nouos doctores, & nomine & fide carentes, qui hactenus sunt ab omnibus indigni iudicati, qui sæpe vel citarentur, vel appellarentur.

Porro verò coniecturas suas vrget: *Nobilis ex improuiso venit: famulus repentino aliquo dolore, aut indignitatis suæ conscientia detineri potuit, ne communicaret, atque ita sacerdos solus percipere coactus fuisset.* Hîc, vt coniecturam coniectura diluam, ita quoque sacerdos ipse fortasse potuisset subitanea aliqua passione tentari (id quod disertè in lege cauetur accidere posse) aut aliquo indignitatis propriæ conscientia commoueri: atque ita nulla fuisset omnino Missa. Istæ verò coniecturæ in re tam graui nimis profectò leues videantur. De cons. dist. 1. Vt illud.

Collibitum est etiam Hardingo præterea dicere, *Iuellum multa dissonantia, & ἀναρμόστα argumenta procudere.* Ego mea argumenta haud soleo venditare. Si in Dei auribus rectè sonent, satis congruis harmoniæ numeris constant. Deo laus tribuatur, nos populum vanis diuinationibus & coniecturis minimè seducimus: nos nouos doctores haud accersimus: nos hominum aures mendacijs & fabulis non obtundimus, sicuti Hardingus facit: nos neque mulieres, neque pueros ad communionem confirmandam euocamus, quemadmodum isti ad Missam suam comprobandam facere coguntur.

Ad hæc, per ludibrium, vt solet, dicit, *nos eos omnes, qui communicare nolint, e templo ejectos velle.* Quousq; tandem Hardinge vias Domini tam malitiosè peruertes? Nosti hanc neq; doctrinam esse, neq; consuetudinem ecclesiæ nostræ. Quanquam antiqui doctores & docuerunt ita, & eam quoque disciplinam exercuerunt. Anacletus ait: *Peracta consecratione omnes communicent, qui noluerint ecclesiasticis carere liminibus.* Calixtus insuper addit: *Sic enim Apostoli statuerunt, & sancta Romana tenet ecclesia.* Iam vero Hardingus ait: *Locus erat priuatus, ergo fuit priuata Missa.* Puer quiuis infirmam hanc esse, & penitus dissolutam rationem facilè perspexerit. Nam quod locum fuisse priuatú ait, Gregorius sic habet de Cassio quodam episcopo Narnienſi: *Missam fecit,* (hoc est, communionem celebrauit) *in Oratorio suo intra* De cons. dist. 1. Episcopus. De cons. dist. 2. Peracta. Gregor. homil. 37. in Euangel.

palatium, suisq; manibus Dominicum corpus, pacemq; omnibus dedit. Idem extat in præfatione in Concilium Gangrense. In historia verò Tripartita ad hunc modum scribitur: *Gregorius Nazianzenus Constantinopoli in paruo oratorio, συναγωγὰς ἐποιεῖτο* hoc est, *Concionem habuit.* Hic & actionem hanc publicam fuisse, & integram communionem celebratam videmus, quantumuis locus priuatus esset.

In præfatione in Concil. Gangren.

Histo. Tripart. lib. 9. cap. 8.

Deinde inquit: *Tres tantum fuerunt:*

Ergo vnus solus sacramentum accepit.

Huius argumenti eadem est, quæ præcedentis, consequutio. Iam perpende, Lector, quàm Hardingus aptè respondeat ad id, quod quæritur. Ego Augustini, aut Hieronymi, aut alterius cuiuspiam Catholici, ac vetusti patris authoritatem postulo: ille fabulam puerilem proponit. Ego de publicæ ecclesiæ consuetudine quæro: is de priuato oratorio respondet, quasi eo tempore nulla fuissent exædificata templa. Ego, quid in oculis omnium gestum fuerit, percontor: hic, quid in angulo actum esse suspicetur, respondet. Ego certissimam ab eo veritatem peto: ille coniecturas, & cæcas duntaxat augurationes suas expromit.

Equidem Hardingum suam ipsius causam sponte minimè læsurum arbitror. Siquid certius atque firmius inuenire potuisset, in medium proculdubio attulisset. Hæccine illa est vetustas? hæccine illa est, de qua tam gloriosè prædicant, vniuersalitas? Hæccine generalis illa est totius orbis consensio?

Meam nunc contrà huic Fabulæ responsionem, benignissime Lector, accipe.

1. Primùm, permultis decretis cautum fuit, ne sacramentum in priuatis ædibus administraretur: & proinde minimè est verisimile, Ioannem Eleemosynarium, præsertim ea sanctitate hominem, contrà aliquid tentare voluisse.

2. Deinde, vocabulum hoc, *Missa*, quo rudis & imperitus interpres vsus est in hoc loco, non necessariò arguit Missam.

3. Tertiò, Hardingus fucandæ rei causa, translationem violenter, & volenter deprauauit.

4. Quartò, vt celebratum fuisse hîc sacramentum daremus, non tamen ex eo sequitur, sacerdotem solum sacramentum percepisse.

5. Quintò, etiamsi priuatam hanc fuisse Missam constaret, Hardingus tamen in rationibus annorum seipsum fefellit, atque ita nihil effecit: fuit enim extra ambitum sexcentorum annorum.

6. Postremò his addo, locum ipsum, in quo ista omnia finguntur esse gesta, malè fuisse delectum, vt pote huic proposito minimè conuenientem. Neque enim potest Hardingus euincere, vllam unquam Alexandriæ, vel antè, vel pòst habitam fuisse priuatam Missam.

Hardingus. 33. Sectio.

Fabula Amphilochiana.

Amphilochius episcopus Iconiensis, quæ Metropolis est Lycaoniæ, cui Basilius librum suum De spiritu sancto, *& alterum, quem inscripsit*

Ascetica

Aſcetica, *dedicauit, ſcribens vitam Baſilij, ſeu potiùs miracula ab eo vi diuina edita, quæ ipſe vocat memoratu digna, vera, & magna miracula: præſertim quæ fuerunt a tribus illis ſpectatiſſimis viris, Gregorio Nazianzeno, Gregorio Nyſſeno, & diuino Effremo, in ſuis epitaphijs, ſeu funebribus ſcriptis prætermiſſa: inter cætera inſignem quandam hiſtoriam commemorat, in qua clariſſimum habemus priuatæ Miſſæ teſtimonium. Eſtq; ob idipſum Baſilius, quod hac hiſtoria comprehenditur, peræquè atq; ob aliud aliquid, ab eodem Amphilochio* cœleſtium virtutum collocutor, & angelicorum ordinum comminiſter *appellatus. Hiſtoria ſic habet: Sanctus iſte epiſcopus Baſilius precibus a Deo eam gratiam, ſapientiam, & intellectum petyt, vt ſacrificium ſanguinis Chriſti offerre poſſet* proprijs ſermonibus, *vtq; ſpiritus ſanctus in eum ſuperueniret, quò meliùs hoc ipſum præſtare poſſet. Sex diebus elapſis, ſuperueniente ſpiritu incidit in eum mentis exceſſus. Septimo die cœpit Deo miniſtrare, hoc eſt, Miſſam celebrauit quotidie. Cum hoc modo nonnihil temporis conſumpſiſſet, cœpit manu ſua per fidem & orationem ſcribere* Myſteria miniſtrationis. *Nocte quadam Dominus ad eum venit in viſo cum Apoſtolis, & panem conſecrandum in altari poſuit, & Baſilio excitato dixit:* Secundum poſtulationem tuam repleatur os tuum laude, vt ſacrificium mihi proprijs ſermonibus offeras.

Ille viſionem oculis haurire minimè valens, tremens ſurrexit, & ad ſacrũ altare contendens cœpit recitare, quod in charta ſcripſerat, ſic: Repleatur os meum laude, & hymnum dicat gloriæ tuæ Domine Deus, qui creaſti nos, & adduxiſti in vitam hãc, & cæteras orationes ſancti miniſterij. *Sequitur deinde:* Et poſt finem orationum exaltauit panem ſine intermiſſione orans, & dicens, Reſpice Domine e tabernaculo ſancto tuo, & veni, ſanctifica nos, qui ſedes ſuprà cum patre, & nobiſcum es inuiſibiliter, dignare nos potente manu tua liberare, & per nos omni populo tuo, ſancta ſanctis. " Populus reſpondit: vnus Sanctus, vnus Dominus noſter Ieſus Chriſtus, cum Spiritu ſancto in gloria Patris: Amen.

" Populus reſpõdit, nec tamẽ aliquis populus præſens adfuit.

Iam videamus quid ſequatur, noſtro propoſito maximè coniunctum. Et diuidens panem in tres partes, vnam quidem communicauit timore multo, alteram verò reſeruauit conſepelire ſecum, tertiam verò impoſuit columbæ aureæ, quæ pependit ſuper altare. *Poſtea non multum a fine huius tractatus ſequitur, Baſilium" ea hora, qua ex vita exceſſit, hoſtiæ partem illam accepiſſe, quam ſecum contumulare decreuerat, & ſtatim in lecto iacentem gratias egiſſe Deo, atq; ita expiraſſe.*

Sepultura ſacramenti.

" Septem annis poſtquam hæc viſio contigiſſet.

Hanc priuatam fuiſſe Miſſam nemo eſt, qui negare poſſit. Baſilius ſacramentum ſolus accepit, neq; enim homo quiſquam in templo vnà fuit. Populus, qui reſpondebat, is erat, quem ſecum Chriſtus adduxerat. Atq; hæc non ſomnio aliquo repræſentata, ſed diuina voluntate ſic verè geſta eſſe, licet per viſum, quale Chriſtus voluit exhibere, Amphilochius diſertè teſtatur. Ait enim Eubulum quendam, alioſq; viros eccleſiaſtici ordinis primarios, pro foribus templi interea ſtantes, lumina intra templum, & homines candidis veſtimentis amictos aſpexiſſe, vocemq; populi Deum glorificantis audiuiſſe, ac Baſilium altari aſtantem vidiſſe, atq; ob eam cauſam ad ipſius pedes, cum exiret, procidiſſe. Hîc Inellus, eiuſq; conſacramentarij profectò

Huius Fabulæ coactio.

hæsitant. Nam priuatam Missam faceri nullo modo volunt, quantumuis optimè confirmatam viderint. Aliquid ergo ambiguitatis excogitandum est, quo testimonium hoc eludi possit. Quanquam de quo dubitarent, equidem non video. Si de panis, cæteriq; apparatus ad consecrandam hostiam necess. vij re-

Christus, & Apostoli panem de cœlo deferunt.

præsentatione ambigant: etiam ambigant de pane & carnibus, quibus Elias sustentatus est in torrente Cherith. In dubium vocent panem & vasculum aquæ quod habuit in Berseba sub Iunipero: Dubitent de pulmento, quod propheta Abacuk Danieli attulit in prandium e Iudæa Babilonem vsq; cum in speluncam leonum detruderetur. At Amphilochij forsan huius authoritatem suspectam habent. Fieri sanè potest, vt vehementer cupiant insignem illum episcopum nota aliqua aspergere. Erat enim vigilantissimus pastor, & prudentissimus ecclesiæ gubernator, qui primus cum Letoio episcopo Mileti, & cum Flauiano Antiochiæ hæreticos eos euertit, penitusq; profligauit, quos Messalianos, siue Euchitas vocabant," primos sacramentariæ hæreseos parentes: Quorum ea fuit opinio, vt existimarent sacram Eucharistiam, hoc est, sanctissimum altaris sacramentum, neq; prodesse quicquam, neq; obesse: haud aliter, atq; sacramentarij nostri omnia soli fidei tribuunt, ac dignissimum sacramentum nihil aliud vocant, quàm panem* typicum, qui nullam in se diuinam vim habeat, aut efficacitatem. Itaq; non multum (inquam) miror, si quidem authoritatem Amphilochij imminutam velint. Ego verò Basilium Magnum illis opponam, qui tanti eum fecit, qui tam vnicè eum amauit, qui dignum eum iudicauit, cui scripta tam excellentia dedicaret: opponam etiam cruditissimum episcopum Theodoretum, qui æquè eximijs illum laudibus afficit, atq; alium quempiam episcopum, cuius in historia sua meminit, nunquam sine magna honoris præfatione vel nominans, nunc admirandum, nunc sapientissimum, tritissimè laudatissimum appellans. Si vero dubium videatur, an Basilius is esset, qui tale visum precibus a Deo impetrare mereretur, legant, quæ Gregorius Nyssenus, quæ diuinus Ephremus Syrus, & præcipuè, quæ Gregorius Nazianzenus de eo scripserunt: qui duo Gregorij non dubitant illum Eliæ, Mosi, D. Paulo, & si quis alius summus, propterq; virtutem nobilissimus fuit, comparare. Vnde absq; inuidia meritò dignus habitus est, qui multò sanè magis ob virtutem ac doctrinam præstantem ab omni posteritate Magnus diceretur, quàm cæteri illi Carolus Magnus, Pompeius Magnus, Alexander Magnus, propter militarem virtutem, eo nomine insignirentur. Si totam historiam negent, eamq; nunquam fuisse ab Amphilochio scriptam contendant, id verò effugium esset singulare, sed tamen omnium turpissimum, & a ratione, ac doctissimorum consuetudine remotissimum, atq; Alexandri facto non dissimile, qui fatalem illum nodum Gordiũ, quæ ciuitas est Phrygiæ, soluere cupiens, quandoquidem intelligeret orbis imperium fatis portendi ei, qui id faceret, cum liciorum fines explicare minimè posset, nec rationem enodandi reperiret, gladio eductο dissecuit, quodq; deerat scientiæ, violentia expleuit. Ad asserendam huius historiæ fidem hoc habeo, quod dicam. Præterquam quòd in" libro quodam Coloniæ impresso, in quo hominum quorundam sanctorum vitæ continentur, editur, totaq; historia summam veritatis speciem præse fert: etiam in bibliotheca D. Nazarij Veronæ, quæ est ciuitas Italiæ, cernitur,

3. Reg. 17. 3. Reg. 19.

Daniel. 14.

Theodo. in ecclesiast. histo. ria. lib. 4. cap. 11.

Theodo. lib. 5. ecclesiast. hist. cap. 4.

In Moysia.

" Primos potiùs superstitiosorũ, otiosorumq; Monachourm parentes.

* Falsum: nunquam enim ita appellauimus.

" Nuper cum alijs Fabulis edito.

cernitur, in membrana descripta ante trecentos abhinc annos, & nomen tumulumq; Amphilochij episcopi Iconiensis refert.

Episcopus Sarisburiensis.

AVt hoc iam satis est, aut nihil, opinor, profectò satis erit. Basilij atque Amphilochij authoritas tanta: res tam perspicua: miraculum tam inauditum: memoria tam vetusta: fabula tam verisimilis: somnium tam enucleatum: Archetypum Veronæ, quæ est oppidum Italiæ, in sancti Nazarij bibliotheca summa religione instar reliquiarum quarundam seruatum, in membrana ante annos trecentos descriptum: Basilius singulari virtute episcopus: Ephremus pater sanctissimus: Amphilochius, vir cælestium virtutum colloquio clarus: nulla deniq; circunstantia prætermissa, quæ vel tantillum ad fidem conciliandam conferat. Quid his opus erat, si nulla subesset suspicionis causa? Cui librum hunc nunquam videre, atque legere contigit, huiusmodi forsan imaginibus atq; pigmentis falli poterit.

Ego autem ipse hunc incognitum doctorem in mea ipsius bibliotheca per hosce viginti annos habui, in membrana similiter exaratũ, æquè emendatum atque elegantem, nec omnino minùs authenticum, quàm alterum illud Veronense exemplar: quanquam haud sub Amphilochij nomine: antiquum tamen inprimis, vt facilè apparet. Ipse enim idem author in eodem volumine Thomæ Becketi vitam perscripsit, qui annis ad minimum septingentis post demortuum Amphilochium natus est. Illa itaque de homine post tot demum secula futuro conscripta ab illo historia, diuinatio sit, non historia necesse est. Ipsa adeo nomina vetustorum, sanctitate præcellentium patrum venerationem meritò summam habent. Sed nemini obscurum est, multas futilissimas fabulas, simulatis antiquorum patrum nominibus fucatas prodijsse. Basilij vita a plurimis priscis & claris hominibus copiosè, summaq; fide conscripta est, veluti a Gregorio Nysseno ipsius fratre: Gregorio Nazianzeno, amico eius intimo: Gregorio presbytero, Socrate, Theodoreto, Sozomeno, Nicephoro: eamq; etiam Chrysostomus in nonnullis locis strictim & breuiter attigit. Tamen ante paucos hosce annos is, qui scripsit vitas patrum, & Iacobus de Voragine, & Vincentius in speculo, qui huic libello Amplilochij nomen imposuisse videntur, eam permultis insulsis inanibusque fabulis ornarunt: Quanquam ex his nemo ea fuit impudentia, vt putidissimæ istius fabulæ de Missa Hardingiana vel leuiter meminerit.

Quandoquidem verò augustissimum huiusce sancti patris nomen ad rem hanc testificandam introducitur, noctu etiam per somnium atq; visum gestam, Christo, suisq; Apostolis aspectabiliter præsentibus: maximumque causæ Hardingianæ pondus ex ea pendet, & multi rei nouitate attoniti esse videntur, nonnulli etiam tãquam certissimæ, verissimæq; fidem impartiunt, maximè quòd liber iste minimè tritus sit, sumptusq; non exigui foret, Veronam vsque in Italiam mittere

nuncium, qui exemplar illinc comportet: dabis mihi veniam, lector optime, si illum tibi aliqua ex parte aperuero, quò ipse de cæteris per te facere iudicium, & cuiusmodi doctoribus Missam Hardingus suam confirmet, perspicere queas.

Vt vanissima cum Diabolis colloquia, visa, somnia, fabulas, aliasq; consimiles ipsa futilitate ridendas ineptias præteream, in quibus vniuersus iste liber consumitur, Tertullianus præclarè ac prudenter monet: *Furibus aliqua semper excidere solent in iudicium*. Quare conferamus istum Hardingianum Amphilochium cum Socrate, Sozomeno, Gregorio Nazianzeno, Gregorio Nysseno, cæterisq; vetustis integræ fidei authoribus, qui res Basilij gestas scriptis de industria mandarunt.

Tertull. lib. 5. cõtra Marcion.

Socrates & Sozomenus Basilium adolescentem, Libanij auditorem fuisse scribunt: Hardingianus iste Amphilochius Basilium Libanij fuisse condiscipulum affirmat.

Socrates lib. 4. cap. 26. Sozome. lib. 6. cap. 17.

Nazianzenus, & Gregorius presbyter Basilium Cæsareæ agentem Eusebio eiusdem ciuitatis episcopo familiariter vsum esse testantur, priusquam in Pontum migraret: Hardingianus Amphilochius cum Eusebio ignotum fuisse post ipsius e Ponto reditum, qui breui postea contigit, neque vllam inter eos necessitudinem, aut omnino notitiam priùs intercessisse scribit.

Nazian. in vita Basilij. Greg. presbyter in vita Nazianzeni.

Amphilochius Hardingianus Basilium Cæsareæ fuisse episcopum Imperante Iuliano dicit: vnde etiam profluxerunt vanissimæ nonnullæ fabulæ: Nazianzenus, qui ei familiarissimus extitit, author est eum Cęsareæ episcopum longo pòst tempore designatum esse, Imperatore Valente: Iuliano autem regnante, omnino episcopum illius ciuitatis non fuisse.

Nazianzen. in vita Basilij.

Hardingianus Amphilochius prolixam fabulam narrat, quemadmodum Mercurius quidam, qui tum obierat, & in diuis relatus fuerat Beatæ Mariæ iussu lanceam e proprio sacello, in quo seruabatur, suam arripuerit, eaq; armatus, atque in castra profectus Iulianum Imperatorem interfecerit: quam etiam ait postea repertam esse sanguine respersam. Nazianzenus, Socrates, Theodoretus, & Sozomenus affirmant, nunquam constare potuisse, a quo esset occisus. Hardingianus Amphilochius asserit, Iuliani necem a Basilio fuisse prædictam. Theodoretus eam a Iuliano Sabba, non a Basilio præmonstratam scribit.

Nazianz. in orat. 2. contra Iulian. Socrat. lib. 3. cap. 25. Theodo. lib. 5. cap. 21. Sozom. lib. 6. cap. 2. Theodo. lib. 3. cap. 23. Sozom. lib. 6. cap. 16.

Hardingianus Amphilochius Valentem imperatorẽ Basilio cessisse dicit: Sozomenus Imperatorem non potuisse a proposito abduci, neq; cedere voluisse scribit. Amphilochius Nazianzenum Basilij sepulturæ interfuisse refert: Nazianzenus ipse, cuius maxime intererat nosse, se serò veniisse, nec interfuisse testatur.

Nazianz. in Monod. & in epist. 35.

Gregorius presbyter tradit, Nazianzenum diu pòst veniisse, quàm Basilius sepultus esset: Hardingianus Amphilochius adeo impudens est, vt Nazianzenum, quanta potuit celeritate, accurrisse, & sanctum cadauer vidisse, atque in illud, cum in sepulchro iam poneretur, irruisse dicat. Ex quo patet Amphilochium istum non nimis fuisse prudentem,

Gregor. presbyter in vita Nazianzen.

tem, nec satis attendisse, quid ipse diceret. Si enim Nazianzenus Basilij corpus vidit, quî sepultum esse potuit? si fuit sepultum, quî tum videre licuit?

Deinde Hardingianus Amphilochius Gregorium Nazianzenum sedem Apostolicam rexisse annis duodecim scribit. Per sedem Apostolicam, vel Romam, vel Constantinopolin intelligat, necesse est. Si Romam, Nazianzenus ei sedi nunquam præfuit: Si Constantinopolin, cuius reuera ciuitatis episcopus extiterat, ea nunquam fuit sedes Apostolica dicta. Atque ita vtrumuis intelligat, mentitum esse constat.

Nunc, æquissime lector, tuum erit iudicium, num fieri potuisse censeas, vt Amphilochius Iconij episcopus summa necessitudine, & familiaritate cum Basilio coniunctus in eius vita, quem ita penitus nouerat, scribenda, tam multis modis labi potuerit? Si notus Hardingo melius fuisset, eius, credo, testimonio supersedisset. Quanquam Vlpianus habet, *etiam monstra, & portentosi partus prosunt.* De verbor. & rer. significat.

Vt veniamus ad rem, Amphilochius Hardingianus ita narrationem instituit: Basilius, cum primùm episcopus esset constitutus, Deum obtestatus est, vt sibi incruentum sacrificium suis verbis offerre liceret? Incidit in eum ecstasis: ad se reuersus est, atque ita obtulit quotidie. Nocte quadam Christus cum Apostolis suis de cœlo ad illum deuenit: panem simul attulit: expergefecit Basilium, eumq; iussit surgere, & sacrificium offerre. Surrexit, altari repente astitit, preces, quas in chartula descriptas habuit, recitauit: panem eleuauit, eundemq; rursus posuit, atque in tres partes diuisit, quarum vnam ipse accepit, alteram consepeliendam secum reseruauit, tertiam in columba aurea suspendit. Ita verò omnia sic gesta sunt Christo, suisq; Apostolis adhuc præsentibus, qui ea solummodo de causa de cœlo descenderant, vt Basilio Missam celebranti ministrarent. Quis iam Homero non credat, Iouem dijs suis comitatum descendere solitum in Æthiopiam epulandi, suiq; oblectandi causa: Aut [a] Angelum Marco monacho sanctissimo sacramentum perpetuò ministrasse, aut [b] Angelos e cœlo venisse, vt Amphilochium Iconij episcopum consecrarent: aut [c] Spiritum sanctum cœlo demissum esse ad Remigium cum pixide sacri olei: aut cum [d] sanctus Arnulphus preces matutinas concubia nocte inciperet, ac diceret, *Domine labia &c.* cæteriq; monachi somno sopirentur, Angelorum chorum præsto ad fuisse, ac respondisse, *Et os meum annunciabit laudem tuam.* Quæret aliquis.

a Sozom. lib. 6. cap. 29.
b Niceph. lib. 11. cap. 26.
c Paulus Aemilius. Gaguinus.
d Henricus Herfordiensis. cap. 49.

Verùm Hardingus [illegible]us addit adhuc ponderis, fabulamq; hanc ad institutum suum violenter vrget: & quanquam ne semel in ea Missæ nomen inueniatur, haud tamen grauatus est sententiam callidè corrumpere, septiesq; simul Missæ vocabulum in translatione vsurpare. Nam *offerre sacrificium* ei nihil aliud est, quàm Missam celebrare: similiter, *ministrare Deo*, est Missam obire: & *ministerium ministrationis* idem est, quod administratio Missæ. Quemadmodum enim Midas potuit solo contactu rem quamque in aurum conuertere: ita noster Har- Hardingus suã ipsius fabulam corrumpit.

dingus admirabili quadam facultate præditus eſt, vt quicquid attigerit in Miſſam commutet.

Iam verò rei circunſtantias atque probabiles coniecturas paucis perpendamus. Baſilius Deum obſecrauit, vt proprijs verbis ei ſacrificium facere liceret. An verò ſuis eum verbis, libentiùs quàm Chriſti vſum fuiſſe putamus? experrectus eſt: conſtitit: & repentè ad altare media nocte admotus eſt. Quid? an æditimum fuiſſe, vel inſtar Eli ac Samuelis in templo pernoctaſſe, cumq; eſſet ea celebritate epiſcopus, nullum omnino famulum habuiſſe cenſebimus?

Aurea columba.

Panem partitus eſt, eiusq; tertiam partem in aurea columba, quæ erat ſuper altare poſita, ſuſpendit: cum ea tamen nondum facta eſſet, ſicuti ex ipſius verbis conſtat. Nam mox in proximis verſiculis ſequitur: *Poſtquam hæc Baſilius ita geſſiſſet, & cum Eubulo alijsq; ſermonem contuliſſet, ſequenti die aurificem accerſit, & columbam ex auro integram fecit.* Mendacem oportet eſſe memorem. Si columba erat hæc antè fabricata, quî fuit pòſt facta? Si conflata antè non erat, quî tum potuit eſſe ſuper altare ſuſpenſa? aut quî potuit Baſilius panem in illa priùs condere, quàm eſſe facta? Sed quorſum ille panis in columba reſeruatus? & qua in re, aut vbi cuſtoditur tertia illa pars, quam Baſilius ſecum contumulandam ſepoſuit? In quo ſanè Hardingianus iſte Amphilochius cum ea dicit, quæ manifeſtò blaſphema ſunt, tum de ſanctiſſimo illo patre impudenter mentitur, eiq; apertam & intolerandam iniuriam facit. Erat illud Benedicti inconſideratum factum, ſicuti Gregorius refert, qui ſacramentum hominis demortui pectori admouit: & illud item eorum haud minùs, qui mortuis ſacramentum præbuerunt, & in ora illis intulerunt: quod eſt in Concilio Carthaginenſi diſertè vetitum. At ſacramentum, quod eſt, vti Hardingus omnibus perſuaſum eſſe vehementer cupit, nec panis, nec vinum, atque ita ne ſacramentum quidem, ſed naturale, atque reale corpus Chriſti, ſepelire, & quaſi rem demortuam & exanimem in ſepulchrum compingere, nefariæ cuiuſdam blaſphemiæ ſit.

Dialog. lib. 2. cap. 24.

Concil. Carthag. 3. Can. 6.

Sacramenti ſepultura.

Huc accedit, quòd ſomnium iſtud ſiue viſum, ſi doctori huic credimus, Baſilio contigit, quodq; is hanc ſacramenti portionem conſeruandam ſepoſuit ſtatim, poſtquam eſſet Cæſareæ factus epiſcopus, a quo tempore, quemadmodum ex alijs hiſtorijs conſtat, epiſcopus illius ciuitatis extitit ad minimum per ſeptennium. Potes, humane lector, facilè exiſtimare, qualis ille panis per ſeptennium reſeruatus futurus eſſet, qui homini pene confecto, & animam agenti præberetur. Tot nobis abſurditates, tot repugnantias vel aſpectus huius puerilis fabulæ oſtendit.

Sacramentum per ſeptẽnium reſeruatum.

Hardingus tamen ait, *Hîc Iuellus cum ſuis conſacramentarijs hæret, nec, quid reſpondeat, habet.* Nos verò certè, Hardinge, admirabilium ac iuſtorum Dei iudiciorum recordatione attoniti cohorremus, eſſe quenquam, qui clariſſima Dei veritate reiecta ac repudiata, mendacijs ſe totum ita penitus dederet: aut ſuo ingenio & eloquentia fretus vaniſſimam fabulam venditaret, qua ſe cunctos mortales in ſuam ſententiam

tiam traducturum confideret. Nam ſecuribus,& machinis, quibus iſte nodus diſſoluatur, minimè opus eſt. Cuiuis enim vel puero eius extrema licet intueri: ipſe ſe explicat, atq; ſoluit. Chriſtus de cœlo cum Apoſtolis adeſt, vt Miſſam audiat: Apoſtoli Miſſam muſicorum modis atq; tonis concinunt: Chriſtus diaconi officio fungitur, & ſacerdoti ſubſeruit: Amphilochius Thomæ Becketi vitam perſcribit ſeptingentis, antequam naſceretur, annis: Baſilius pernoctat in Veſtiario: aueam columbam primùm ſuſpendit, deinde conflandam curat: ſacramenti partem toto ſeptennio reſeruat: eandem moriturus ſumit, ſecumque contumulat. Mitto alias plurimas futilitates atque fabulas. Hic ille eſt admirabilis, ac fatalis nodus Gordius, qui non niſi enſe diſſoluitur.

Quanquam autem Amphilochius Hardingianus impudentis mendacij manifeſtus ſit, fateor tamen, & eſt notum omnibus, ipſum Amphilochium Iconienſem epiſcopum ſanctiſſimum & præſtantiſſimum fuiſſe, atq; in coercēdis Meſſalianis fortem inprimis ac ſtrenuum: quos hìc Hardingus primos extitiſſe ſacramentariæ hæreſeos parentes ait. Quanquam cæteri collegæ ſui, adeoq; ipſe alio in loco Berengarium illius hæreſis authorem facit. Pòſt enim in quinto articulo hæc habet verba: *Berengarius primus cœpit impium ſacramentariæ hæreſis ſemen ſpargere.* Videtur ergo nondum ſatis Hardingo vel de ipſa hæreſi, vel de tempore, quo nata primùm eſt, conſtare. Semen autem, quod hic impium vocat, neq; fuit a Meſſalianis primùm, neq; a Berengario ſparſum, ſed ab ipſo Chriſto, eiusq; Apoſtolis.

Verus Amphilochius.

Hardingus ſui oblitus.

Erant ſanè Meſſaliani, quos Amphilochius extinxit, hæretici, multorumq; otioſorum examinū, quæ nondum ſunt e mundo penitus ſublata, parentes. A Græcis appellati ſunt προσευχῖται, ſeu Εὐχῖται, ex diuturna fictaq; precandi conſuetudine. Auguſtinus habet: *Tantùm orant, vt ijs, qui hoc de illis audiunt, incredibile videatur. Dicuntur opinari Monachis non licere ſuſtentādæ vitæ ſuæ cauſa aliquid operari, atque ita ſeipſos Monachos profiteri, vt omnino operibus vacent.* Hactenus Auguſtinus.

Primi otioſorū monachorū parentes.

Auguſtin. ad Quod-vultdeum.

Theodoretus ait: *Orationi vacantes maximam diei partem dormiunt.* Auguſtinus ait: *Tanquam conſeruatricem Euangelij pigritiam prædicant.* Has ob cauſas Amphilochius archiepiſcopus Lycaonienſis, & Flauianus epiſcopus Antiochenus illis reſtiterunt, finibusque eos exegerunt: & Letoius vir acri quodam ardore atque zelo, eorum monaſteria, ſiue vt ea Theodoretus vocat, latronum ſpeluncas euertit & exuſſit. Tales extiterunt Meſſaliani: nihil autem palam defenderunt, quod a Myſticæ cœnæ fide abhorreret, neque eos iſtius erroris vel Auguſtinus, vel Epiphanius vnquam inſimulauit.

Theodor. Hæret. fabu. lib. 4. De opere monach. cap. 22.

μᾶλλον δὲ λῃστρικὰ σπήλαια Theodo. lib. 4. cap. 11.

Scribit ſanè Theodoretus cland eſtina quædam & occulta inter ſe fouiſſe de ſacramentis dogmata, quòd ea nimirum nihil omnino vel prodeſſent, vel obeſſent. Intelligebant autem ſacramentum Baptiſmi non minùs, quàm ſacramentum Corporis Chriſti. In quam illos fraudem impulit ea, quam de ſumma precum ſuarum perfectione atq;

ſanctitate conceperant, opinio, præ quibus fratrum ſuorum communionem faſtidiebant.

Quod autem Hardingus ait, *noſtrum hoc eſſe dogma, & nos populum docere ſacramentum corporis Chriſti nihil eſſe aliud, quàm panem typicum*, ſua ipſum conſcientia conuitij redarguet, ipſéque in die Domini præſtabit. Nos Chriſti ſacramenta fidelibus quidem ſpiritus ſancti organa: impijs verò ſupplicij incrementa eſſe docemus.

Auguſtin. in Ioan. tract. 26.

Sicuti Auguſtinus etiam habet: *Sacramentum ſumitur quibuſdam ad vitam, quibuſdam ad exitium: Res verò ipſa, cuius eſt ſacramentum, omni homini ad vitam, nulli ad mortem: quicunq; eius particeps fuerit.* Hîc Auguſtinus corpus Chriſti ab eiuſdem corporis ſacramento apertè diſtinguit. Eſtq; hæc non Meſſalianorum Monachorum hæreſis, ſed Auguſtini, & Catholicorum fides. *Si quis hæc ab Amphilochio ſcripta fuiſſe negabit, id verò* (inquit Hardingus) *ſingulare quoddam effugium eſſet.* Ita loqui non dubitat Hardingus, quòd integrum (opinor) librum nunquam excuſſerit. Facilè enim animaduertere potuit, eum e Tripartita hiſtoria rudi quadam Minerua conſarcinatum fuiſſe, in pleriſque locis ad verbum, ſine iudicio, mendacijs fabuliſque per ſummam impudentiam interpoſitis. Neque poteſt Hardingus clarè euincere ab Amphilochio fuiſſe vnquam literis mandatam Diui Baſilij vitam. Quantumuis enim Nazianzeni Monodia, ea quæ nunc latinè extat, tale aliquid innuere videatur, eum tamen latere minimè debet, illud totum, quicquid eſt, a Volaterrano interprete fuiſſe additum, qui permagnam illius libri partem peruertit & immutauit, id quod ex collatione librorum cuiuis vel mediocriter docto innoteſcet: neque in Græco habetur. Verùm deprauata conuerſio nihil probat.

Amphilochius Baſilij vitam nunquam ſcripſit.

At liber iſte *Veronæ* in Italia inuentus eſt. *Falſonæ* rectiùs diceret: *In διφθέρᾳ exaratus:* Parùm hoc quidem valet. Pellicula vitulina nunquam habita eſt ſatis luculenta veritatis index. Mendacia etiam aureis literis ſcripta prodierunt. Quod autem Hardingus ait, Baſilium librum eum, qui inſcribitur δογματικὰ, Amphilochio nuncupaſſe, plus ipſius lædere, quàm iuuare cauſam videtur. Nazianzenus enim omnia Baſilij ſcripta enumerans, illud tanquam alienum præterit: & Sozomenus de eo ſemper fuiſſe dubitatum ait, vtpote quem non Baſilius, ſed hæreticus quidam nomine Euſtathius ſcripſiſſe iudicaretur.

Nazianzen. in Monod.

Sozom. lib. 3. cap. 13.

Præfat. in Concil. Gangrenſe.

Eſt autem quidem ipſe liber ſuperſtitionis ac impiæ doctrinæ plenus, & a Concilio Gangrenſi nominatim damnatus.

Eubulus.

At Eubulus teſtis eſt, & conſcius harum rerum: nimirum per rimam introſpexit, & quid intus ageretur, obſeruauit. Dignus verò teſtis. Hominem aliquando accepi nullo nomine, hîc contrà nomen habemus nullo homine. Amphilochius noſter Hardingianus Eubulum iſtum Baſilio, tanquam intimum ipſius rerum omnium agendarum comitem aſſociat: eius tamen nulla neque in Baſilij epiſtolis, aliiſve eius ſcriptis, neque in Nazianzeno, neque in Socrate, neque in Sozomeno,

neque

neque in Gregogio Nysseno, neque in Gregogio presbytero mentio reperitur. Atque hæc de istius Amphilochij fide dicta sufficiant. Sed vt hoc quicquid est certissimum verissimumq; esse largiamur, quid tamen aliud sit, quàm miraculum, quàm visum, & fortasse quàm somnium, quàm res ab vno homine gesta, & semel tãtùm gesta, idq; noctu, non interdiu, sine socijs, sine testibus? Ni Eubulus iste, qui profectò nullus fuit, vidisset, nullus vnquam de ea re quicquam audiuisset.

Iam verò, quod ad Missam attinet a Basilio verè celebratam, eius rationem possumus sine somnio, & viso facilè & perspicuè cognoscere. Basilius in ea, quæ ipsius nomine circumfertur, Liturgia, omnem illius formam dilucidè proponit, his verbis: *Sacerdos populum aperta voce alloquitur, totus populus respondet, vnus Sanctus, vnus Dominus, vnus Iesus Christus in gloria Patris. Tum*, inquit Basilius, *chorus canit communionem, & sic omnes communicant.* Liturg. Basilij.

Hic clarè licet formam & rationem Missæ, quam Basilius habuit, animaduertere. Nulla fuit hic sola acceptio, nulla sola communio, nulla priuata Missa: vniuersus populus vnà cum sacerdote clara voce precatus est, & communionem pariter percepit.

Quid si autem ipse Hardingianus Amphilochius, quantumuis fabuletur plurima, id ipsum testetur? Num testem possumus locupletiorem desiderare? Disertè profectò populum in templo fuisse cum Basilio, & communionem ab eo accepisse scribit. Sic enim loquitur Basilius, quemadmodum Amphilochius iste fingit: *Dignare Domine dare nobis, & per nos omni populo, Sancta sanctis: respondet populus, Vnus Sanctus. &c.* Verba non immuto, sed eodem ordine repeto, quo & Amphilochius ea scripsit, & Hardingus ipse hoc in loco recitauit. Basilij Missa non Missa est, sed Communio.

Nunc reputa, Lector, quid hîc adiumenti adeptus sit Hardingus, quo Missam priuatam sustentet. Amphilochius ipse ait, *Sancta fuisse toti populo distributa:* Hardingus *D. Basilium solum accepisse dicit.* Amphilochius interfuisse populum affirmat: Hardingus negat. *Populus autem iste*, inquit Hardingus, *Christus erat, & eius Apostoli.* Mirificum profectò populi genus. Tum, Basilius eloquentia celeberrimus animi scilicet sui cogitatum sermone vernaculo exprimere non potuit, quin *omnem populum* diceret, nec tamen vllum videret: *Da omni populo*, inquit, cum tamen neminem adesse sciret, cui daret. Ex his iam concludi potest vel ipso Hardingo authore, populum illum nullum fuisse populum: Christum illum, nullum Christum: Eubulum illum, nullum Eubulum: Amphilochium illum, nullum Amphilochium: Basilium illum, nullum Basilium: Columbam illam, nullam columbam: denique Missam illam, nullam omnino Missam. Tales nimirum sunt Missæ priuatæ confirmationes. Hardingus suo Amphilochio aduersatur.

Hardingus. 34. Sectio.

VNum nunc insuper locum pro priuata Missa adhibebo in exitu huius causæ explicando, atq; ita huius articuli finem faciam. * *Iste autem lo-*

* Falsum: priuata enim Missa nũquam reperitur apud Chrysostomũ.

cus bis reperitur apud Chryſoſtomum in homilia in Epiſtolam ad Epheſios, & clariùs in homilia quadam ad populum Antiochenum, in qua hæc habet: Multam video rerum inæqualitatem. In alijs quidem temporibus, cum puri frequenter ſitis, non acceditis: In Paſcha verò, licet ſit aliquid a vobis patratum, acceditis. O conſuetudinem, O præſumptionem! Sacrificium fruſtra quotidianum. Incaſſum aſſiſtimus altari. Nullus, qui communicetur. Homil. ad pop. Antioc.

In eo autem, quod Chryſoſtomus ait, quotidianum ſacrificium fruſtra fuiſſe celebratum, & ſacerdotes altari incaſſum aſtitiſſe, minimè intelligi debet de ipſo in ſe ſacrificio, quaſi fruſtra, atq; incaſſum fieret: ſed hoc ad populum referendum eſt. Erat enim fruſtra, quod ad populum attineret, quem oportuit cum ſacerdotibus communicaſſe, quemq; illi quotidie expectabant, & pro more proclamabant: Sancta ſanctis: Ac poſteaquam ipſi panem accepiſſent, calicem populo oſtentantes dicebant: Cum timore Dei, & fide, & dilectione accedite. Sed fruſtra. * Nemo enim acceſſit: vſq; adeo perfrixit eorum hac in re zelus. Quòd ſi ergo Chryſoſtomus meritò potuit populi ſocordiam in frequentanda communione accuſare, in ea maxima & frequentiſſima ciuitate Antiochenſi, in qua * ſcripturæ quotidie explanabantur & docebantur, in qua diſciplina & ordo diligenter obſeruabatur, in qua, propter innumeram multitudinem, credibile erat alios alijs pietatis ardore præcelluiſſe: quid de infinitis oppidis ac villis vbique per orbem cenſebimus, vbi verbi præcones rarò auditi fuerunt, vbi diſciplina remiſſior fuit, vbi ob fidelium paucitatem, quos etiam ſecularia negotia diſtraxerunt, vix quiſquam reperiebatur, qui deuotionis exemplum reliquis præberet? Ibi verò neceſſe eſt multò ſanè minorem populi ad Miſſas, in quibus ſacramentum cum ſacerdote acciperent, fuiſſe concurſum. Quòd autem, ne locus iſte videretur clarè euincere Miſſam fuiſſe abſq; numero hominum cum epiſcopo, aut ſacerdote communicantium celebratam, ad eludendam hanc authoritatem Euangelici per coniecturam reſpondent, Chryſoſtomi ætate presbyteros & diaconos quotidie communicaſſe cum eo, qui ſacrificium offerebat, quamuis nullus e populo ſe illis adiungeret: prædicimus illis miſerum hoc effugium minimè valere. Etſi enim dixerint aliquem ſemper idoneum numerum cum eo communicaſſe, qui quotidianum ſacrificium celebrabat in magna ea, celebriq; eccleſia Antiochena, in qua multi erant presbyteri ac diaconi, (quod tamen, ſi negetur, nunquam probare poterint) quid dicendum, & cogitandum eſt de infinitis alijs minoribus vbiq; terrarum eccleſijs, in quibus ſacerdos, qui Miſſam adminiſtrabat, non ſemper paratum habuit ſatis magnum numerum aliorum presbyterorum atq; diaconorum, qui vnâ communicarent, vt communicantium numerus eſſet expletus. De huiuſmodi eccleſijs fatendum eſt, vel ceſſaſſe ſacrificium, neq; peractum eſſe, quod * Chriſtus in ipſius recordationem peragi iuſſit, quod minimè concedendum eſt: vel mortis Dominicæ memoriam frequenter a ſacerdotibus in quotidiana oblatione fuiſſe celebratam, minimè autem in alia tempora dilatam, quouſq; communicantium conflari numerus poſſet: atq; ita has eccleſias Miſſam priuatam habuiſſe, quemadmodum eccleſiæ hodie habent. Quare vt concludam, ex hac planiſſima Chryſo-

* Falſum: multi enim & laici & clerici ac ceſſerunt.

* Falſum: nulla enim fuit huiuſmodi aſſidua ſcripturarum explanatio. Hardingus ſuã perueſtigat in villis ac pagis Miſſam.

Priuata Miſſa tenui cõiectura cõfirmatur.

* Falſum: Chriſtus quotidianum huiuſmodi ſacrificium non præcepit.

*Chrysostomi sententia, vel puer quiuis argumentum pro priuata, quam vocant, Missa inuictum contra Iuellum colligere poterit, hoc modo. Chrysostomus sacrificium sua ætate quotidie oblatum, id est, Missam celebratam esse testatur: Verùm nullus interdum sacramentaliter cum sacerdotibus communicabat, vt * supra docuimus: ergo Missæ aliquando celebratæ sunt, nemine cum sacerdote communicante: Ex quo porro efficitur: Ergo priuatæ Missæ Chrysostomi seculo non fuerunt inauditæ. Et, vt vnum adhuc vestigium promoueam, atq; in eo consistam: Ergo Iuellum oportet iuxta ipsius promissum, ac fidem, manus dare, subscribere, & palinodiam canere.*

* Falsum: istuc nunquam probare potuit Hardingus.

Episcopus Sarisburiensis.

VEnisse se iam tandem Hardingus ait ad glomum complicandum: ex quo quicquid hactenus attulit, filo tenui appensum esse innuit.

Ista coniectura e quibusdam Chrysostomi verbis sumitur: cuius tota vis hoc duntaxat vocabulo, *Nullus*, nititur. Chrysostomi verba ita se habent: *Sacrificium quotidie offerimus, & nullus est qui communicet: Ergo Chrysostomus*, inquit, *solus communicauit*: & tum priuatam fuisse Missam sine controuersia planissimè constat.

Chrysosto. ad populum Antiochen Hom. 61.

Primùm velim mihi dicat Hardingus, in ipsisne nudis Chrysostomi verbis acquiescere, an moderata quadam verborum interpretatione adhibita, verborum etiam sententiam sensumque consectari velit. Si ipsa verba ita, vt videtur, angustè vrgebit, tum ne ipse quidem Chrysostomus communicauit. Nam is aliquis fuit: & diserta verba sunt: *Nullus, qui communicetur*. Quibus sanè verbis ipse Chrysostomus peræquè excipitur, atque reliqui. Ita nulla erat non modò priuata perceptio, sed ne perceptio quidem: ac proinde nulla fuit priuata Missa.

Si verò mentem Chrysostomi spectabit, ea nimirum fuisse videtur, vt populi summam negligentiam reprehenderet & exagitaret, quòd e tam frequente ciuitate, ita rari & infrequentes ad communionem accederent. Quem ille paucorum hominum conuentum per δεινασιν respectu vniuersorum *nullum* vocat. Eadem loquendi ratio in scripturis etiam interdum reperitur. D. Ioannes de Christo ait: *Testimonium eius nemo accipit*: Non quòd prorsus nemo ipsius testimonium reciperet, cum illud & Apostoli, & alij complures amplecterentur: sed quòd ex ingenti multitudine admodum pauci probarent. Eodem dicendi genere Chrysostomus ipse alibi vsus est: *Nemo diuina sapit, nemo contemnit ea, quæ in terra sunt, nemo attendit ad cœlum*. Hîc verò Chrysostomum oratione quodammodo exardescentem κατα συγκρισιν posuisse, *nullos*, pro, *paucos*, vel inuitus fateatur Hardingus, est necesse. Quanquam autem vel hæc responsio, cum Chrysostomi dicendi genere, quod plerunque vehementius incalescit, cumq; illius ecclesiæ vsu collata homini veritatis, quàm contentionis cupidiori satisfaciat: tamen facilè me probare posse confido, quantumuis licet Hardingus suum illud, *Nemo*, iactet, Chrysostomum

Ioan. 3.

Chrysosto. ad Hebr. Hom. 12.

in ſacra peragenda Liturgia neque fuiſſe, neque eſſe potuiſſe ſolum, & proinde priuatam Miſſam minimè confeciſſe. Vt enim vniuerſus laicorum cœtus illum prorſus defeciſſet, ſupererat tamen ſatis frequens presbyterorum, & diaconorum, & reliquorum clericorum multitudo: vtque hi omnes ſuum officium penitus neglexiſſent, laici tamen ſatis multi ſuppetebant, id quod luculenter cõfirmari poteſt. Quod autem eo tempore frequens eſſet miniſtrorum numerus, multiplici locupletiſſimorum teſtimoniorum authoritate euinci poteſt. Ignatius presbyterium, ſacrum nempe collegium, quaſi conſiliarios ac collegas epiſcopi vocat.

Ignat. ad Tralian. τὸ ἱερὸν Σύστημα.

Chryſoſtomus ipſe in Liturgia ſua ſic habet: *Diaconi portant diſcos cum ſacramento ad ſacrum altare: reliqui portant calices.* Vnde & nonnullam miniſtrorum multitudinem, & apparatum etiam tantum, quãtus communicantibus ſufficeret, fuiſſe conſtat.

Chryſoſtom. in Liturg.

Cornelius in eccleſia Romana presbyteros quadraginta ſex: diaconos ſeptem: ſubdiaconos ſeptem: acoluthos quadraginta duos: exorciſtas, anagnoſtas, alioſq; ſimiles quinquaginta duos: viduas, cæteroſq; inopes, quos eccleſia ſuſtentabat, mille quingentos fuiſſe ſcribit.

Epiſt. Cornel. ad Fabium Antioch. ex Euſeb. lib. 6. c. 43.

Nazianzenus clericorum multitudinem ſua ætate eò creuiſſe conqueritur, vt ipſis etiam pene laicis frequentiores eſſe viderentur. Ac proinde Iuſtinianus imperator poſtea minuendum eſſe numerum iudicauit, & lege ſanxit, vt in magna illa eccleſia Conſtantinopolitana, cuius Chryſoſtomus epiſcopus extitit, presbyteri eſſent tantùm ſexaginta: diaconi centum: quadraginta mulieres: ſubdiaconi octoginta decem: anagnoſtæ decem ſupra centum: & cantores viginti quinque. Hinc apparet Chryſoſtomum Antiochiæ in vrbe incolarum refertiſſima verſantem, quantumuis laicorum comitatu careret, ab omnibus tamen penitus derelinqui nequaquam certè potuiſſe.

Nazianz. in Apolog. τῷ εἰσὶ σχεδόν τι πλείους κατ' ἀριθμὸν, ἢ ὁπόσων ἄρχεσι.

In authen col lat. prima. titu. vt determinatus ſit numerus clericorũ.

Iam verò ſi quoſdam ex hiſce presbyteris, aut diaconis, aut cæteris cum epiſcopo communicaſſe dixerimus, *prædico* (inquit Hardingus) præſidenter ſanè, & fronte compoſita, quod multum facit ad cauſam probandam, *iſtuc miſerum eſſe refugium, neq; illis prodeſſe poſſe.* Modò ſit verum, miſerum eſſe non poteſt: modò cum ipſius Chryſoſtomi ſententia congruat, non poteſt effugium appellari, ideoque noſtro inſtituto optimè inſeruit.

Quandoquidem autem Hardingus ad nuda verba tam penitus adhæreſcit, omneſq; ſuas ſpes in ſuo *Nemine* collocat, ſi hîc liberet captiones conſectari, abunde nobis ex ipſis perſpicuis Chryſoſtomi verbis ſuppeteret, quo totum hoc expediri poſſet. Ita enim ſe verba habent: *Fruſtra aſſiſtimus altari:* Aſſiſtimus (inquit) non aſſiſto: atq; ideo plures vno fuiſſe neceſſe eſt. Quãquam noſtra non adeo miſera ſunt effugia: non opus habemus tam leues, & exiles captare defenſiones.

Decreuerunt Apoſtoli in ſuis Canonibus: *Vt ſi quis epiſcopus, aut presbyter, aut diaconus, aut quilibet ex ſacerdotali catalogo, facta oblatione non communicaret, niſi cauſam rationabilem dixerit communione priuaretur.* Non tum tanta vel altarium multitudo, vel Miſſarum nundina-

Can. Apoſtol. can. 9. ἐκ τοῦ καταλόγου ἱερατικοῦ.

tio

tio fuit, quanta ſequentibus ſeculis. Omnes presbyteri vnam communionem percipiebant. Eandem legem poſtea Anacletus Papa in Romanam eccleſiam introduxit. De conſ. diſt. 1. Epiſcopus.

Niceni Concilij patres ſic ſanxerunt: *Accipiant diaconi ſecundum ordinem poſt presbyteros ab epiſcopis, vel a presbytero communionem.* Concil. Nicen. Can. 14.

Similiter in Concilio Carthaginenſi: *Accipiant diaconi ex ordine euchariſtiam poſt presbyteros, eis dante epiſcopo, vel presbytero.* Concil. Carthag. 6. can. 18.

In Laodicenſi etiam Concilio: *Solis miniſtris altaris liceat ingredi ad Altare, & ibidem communicare.* Cõcil. Laodic. can. 19.

Necnon in Concilio Toletano: *Sacerdotes & Leuitæ ante altare communicent, in Choro clerici, extra Chorum populus.* Concil. Tolet. 4. can. 17.

Nicholaus Cuſanus ſcribens ad Clerum, & literatos Bohemiæ, hæc verba habet: *Hoc eſt ſingulariter attendendum, quod ſacerdotes nunquam ſine diacono celebrabant, & in omni Miſſa diaconus de manu ſacerdotis accepit euchariſtiam ſub ſpecie panis, & ſacerdos de manu diaconi calicem.* Nicolaus Cuſanus ad Clerum, & literatos Bohemiæ.

Sed quid in re manifeſta teſtimonijs vtor non neceſſarijs? Ipſe Chryſoſtomus in Liturgia, quæ eius nomen præfert, eundem morem imitatur: *Poſtquam ſacerdotes acceperint*, inquit, *archidiaconus iubet diaconos prodire, illiq; prodeuntes accipiunt, vt ſacerdotes fecerant.* Hæc erat Miſſæ a Chryſoſtomo inſtitutæ ratio, quantum ad clericos attinebat, eaq; ipſius Chryſoſtomi teſtimonio confirmata. Iam Hardingus ipſe pro ſua æquitate æſtimet, adeóne hæc miſera ſint effugia, atq; is ea videri velit. Chryſoſtom. in Liturg.

Quòd ſi verò totus clerus vſque adeo fuiſſet pietatis oblitus, vt cum ita frequens eſſet, & legibus etiam ſeueriſſimis aſtringeretur, nullus tamen omnino exiſteret, qui cum ſacerdote communicaret, cuius eum negligentiæ Hardingus ſua tantùm authoritate fretus, ſine certo vllo teſtimonio inſimulat, videamus tamen an ille Hardingianus *Nemo*, plebem etiam vniuerſam neceſſariò excluſerit.

Chryſoſtomus varijs in locis populum omnem in tres ordines partitur, in *pœnitentes, negligentes, & deuotos.* Pœnitentes exire iuſſi ſunt, nec eis communicandi data copia eſt: negligentes nonnunquam ſua ſponte diſceſſerunt, atq; ſe a communione remouerunt: tertij illi reſtiterunt, ſimulq; communicarunt. Quòd autem iſti (quos *deuotos* nuncupabant) cum Chryſoſtomo remanſerint, dum ſacra myſteria tractaret, ex eo ipſo loco, quem hic pro ſe Hardingus citauit, clariſſimè apparet. Sic enim Chryſoſtomus ad populum ait: *Veniſti, ceciniſti Deo laudem, cum omnibus es confeſſus de dignis eſſe, cum indignis non ſecedendo.* His verbis alios dignos, indignos fuiſſe alios oſtendit: hos diſceſſiſſe, illos minimè. Et rurſus in eadem homilia, inquit: *Diaconus ſublimis conſtitutus terribili clamore, hos vocat, hos arcet, hos pellit, hos introducit.* Chryſoſtomus *alios vocari, alios introduci ad communicandum cum ſacerdote* confirmat. Vbi ergo ille eſt Hardingianus *Nemo?* Sanè, ſi populus omnino aliquis cum ſacerdote fuit, tum *Nemini* locus nullus fuit: Si *Nemo* communicauit, falſum ergo eſt, quod Chryſoſto- Chryſoſto. ad pop. Antiochen. Hom. 61.

mus scribit, *aliquos communicasse.*

Hìc Hardingus e principio falso simlem pro more suo coniecturam concludit: *Si in tam frequente ciuitate, nimirum Antiochia, in qua sacræ literæ quotidie explicabantur atque docebantur, tam rari fuerunt, in rusticanis ecclesijs omnino fuisse nullos est credibile.* Hoc argumentum, vt cætera sua, nuda nititur coniectura. Atque in ordinem redactum ad hunc modum tenet: Nulla fuit Antiochiæ Missa priuata: fuit ergo in villis rusticanis. Argumentatio verò certè rusticana, qualiscunq; Hardingo videatur.

In quo autem vrbis efferendæ, deprimendiq; ruris causâ populum vrbanum assiduis fuisse concionibus informatum ait, non ferat molestiùs, si eius coniecturæ veritatem anteponamus. Ipse siquidem Chrysostomus contrarium affirmat. Sic ad populum vrbanum loquitur: *Dum per hebdomadam semel vocamus vos, & ignaui estis, & alij quidem nõ aduenitis, alij autem præsentes sine lucro disceditis, quid non faceretis, si nos hoc continuò faceremus.*

Chrysostom in Acta. Hom. 45. Idem in Mat. Homil 5.

Hæc eò proferuntur, non quò perpetuam docendi, concionandiq; rationem improbem, sed quò falsitatem tam confidenter asseueratam redarguam. Hardingus tamẽ ait: *In paruis pagorum ecclesijs sacerdos aut quotidianum sacrificium intermisit, aut ipse solus accepit: sacrificium autem iuge nunquam interquieuit (tum enim infectum fuisset, quod Christus fieri præcepit) Ergo fuisse priuatam Missam sequitur.* Siccine est ἀδύνατον, Hardinge, vestram nisi mendacijs fultam, consistere posse disciplinam? Tot falsitates in locum tam exiguum coactæ! nulla hominum verecundia, nullus Dei metus! Vbínam vobis præcepit Christus quotidianum istud sacrificium conficere? quibus mandatis? quibus verbis? Vbi Christus quotidie facere iussit? Vbi tandem Christus sacrificium illud quotidianum appellauit? Aut vnde mortis Christi commemorationem ad sacerdotem magis, quàm ad populum pertinere didicisti? Quod si autem Missa vestra sacrificium illud fuerit, quis vnquam sacerdoti vestro præcepit, vt quotidianam vestram Missam celebraret? Quæ lex, quod decretum, quæ Decretalis, quæ Legantina, quod prouinciale? Deniq; quis vnquam sacerdos eam quotidie celebrauit?

Pecchamus in suo Prouinciali nequaquam adeo restrictus fuit: tantùm ait: *Statuimus, vt quilibet sacerdos, quem Canonica necessitas non excusat, conficiat omni hebdomada, saltem semel.* Semel in hebdomada, & in die semel nonnihil discrepant. Linwoodus autem scribens in hæc ipsa verba, ex Augustino hæc adducit: *Quotidie Eucharistiæ communicare nec laudo, nec vitupero.* Innocentius tertius sua ætate quosdã fuisse sacerdotes scribit, qui Missam vix quater quotannis obirent. Thomas etiam Aquinas sufficere putat sacerdoti, qui cura vacat, Missam præcipuis tantùm ferijs conficere. Insuper scriptum est *in vitis patrum*, virum quendam pietate non vulgari, cum esset sacerdos factus nunquam tamen Missam celebrare voluisse per totam vitam. Atque horum tamen nullus vnquam in crimen vocatus est, quòd intercapedinem atque intermissionem fecerit quotidiani sacrificij, aut eius rei procurationem

De celebrat. Missæ can. Altissimus.

De conse. dist. 2. Quotidie. Extra de celebrat. Missæ. dolentes. In summa parte vltima quæstio. 82. artic. 1.

procurationem omiserit, quam Christus dederat in mandatis.

Cæterùm, quod ad solam sacerdotis perceptionem attinet, quæ seipsa tantummodo nititur, neq; vllam confirmationem habet, nihil video, quò minus Nicolao de Cusa Cardinali quondã Romano æquè magnam fidem atq; Hardingo coniecturas proferenti tribuamus. Ipse ait, suaq; verba attentè animaduerti postulat, sicuti supra memoratum est, illo seculo sacerdotem sine diacono nunquam cõmunicasse: Hardingus tamen rusticanos sacerdotes solos accepisse suspicatur. Cusanus ad clerum & literatos Bohemiæ.

Verùm quid hoc, quæso, monstri est? Missa, quam adeo antiquam, sanctam, catholicam, glorioſamq; esse defendunt, neque in templis, neq; in sacellis, neq; in secretis oratorijs, neq; in priuatis domibus, aut paganis aut vrbanis reperitur: in minuta, nescio qua, & rusticana parœcia perquiritur, idq; ex sola etiam coniectura ac diuinatione, atque eiusmodi testimonijs, quibus tota Missæ ratio penitus euertitur, quæq; nemini interesse permittunt, nisi duntaxat ijs qui communicare statuerunt,

Sic enim inquit Chrisostomus: *Omnis, qui mysteriorum participatione non fruitur, impudens & procax est, si adstat. Indigni sunt istis videntium oculi, indignæ aures. Indignus sum, inquis. Indignus es igitur & ea communione, quæ in precibus est. Nihil hìc tibi, quàm Catechumeno plus licet.* De se autem ait: *Sacrificium frustra quotidianum: incassum assistimus altari.* In quibus verbis hoc nimirum intellexit, sicuti videtur, si Missam priuatam propter communicãtium penuriam celebraret, inanem esse eam futuram. Hìc autem Hardingus Missam suam suo ipsius testimonio periculosè cõcussam, atque adeo inanem habitam esse perspiciens, ei scilicet pro viribus diligenter mederi conatur. Chryſoſt. ad Ephe. homil. 3. & ad pop. Antioc. homil. 61.

Missa, inquit, *per se non est quidem inutilis, sed ijs tantùm, qui ea vti nolunt.* Hæc a textu aliena glossa est: eam tamen tanquam veram recipiamus. Verùm, si qui Missę procurationi interſunt, rem ita Deo gratam, sibiq; salutarem obeunt, si Christus in ea verè pro mundi peccatis immolatur: si sacerdoti soli pro reliquis cõmunicare licet: si plebi satis est, vt spiritualiter communicet, quemadmodum est ab Hardingo confirmatum: tum ne plebi profectò inutils erit Missæ celebratio, etiamsi nunquam communicare vellet. Chryſoſtomus ait: *frustra sacrificium*: Hardingus ait: *nequaquam frustra.* Atq; vt illustriorem adhuc repugnantiam videas, ipse Hardingus hoc in loco *eam populo inutilem esse dicit*: Antea tamen idem ipse hoc modo loquutus est: *Populo satis fuerit si spiritualiter communicauerit: populo minimè inutilis est.* Si quidem Hardingus in Chryſoſtomi iudicio acquiescere voluerit, tergiuersari aliquando desinat, & cum Chryſoſtomo clarè atq; disertè eos, qui ad Missam audiendam accedunt, his verbis alloquatur: *Si communicare nolueritis, profligati estis, impudentes estis, communium precum societate indigni estis, excedite ecclesia: nihil hìc vobis magis, quam Turcis atq; Ethnicis licet: Oculi vestri harum rerum aspectu, aures auditu sunt indignæ: Missæ nostræ nihil vobis prodesse, nihil promereri possunt: Deo nequaquam placent: Iram eius concitant, frustra fiunt.* Hæc Chryſoſtomi Sect 9.

perspicua est sententia, hic sensus. Atque hæc illa est præclara Hardingiani fili glomeratio.

Nunc hoc inuictum argumentum excutiamus, quo puer quiuis, quemadmodum Hardingus prædicat, priuatam Missam facilè euincere possit. *Maior* ista est: *Sacrificium, Chrysostomi æuo, quotidie fiebat: Minor* hæc, *At sæpenumero nullus cum sacerdote communicabat:* Conclusio: *Ergo fuit priuata Missa.*

Maior autem manifestò falsa est: *Minor* cæcis solummodo coniecturis constat, nec omnino ostenditur: Quare conclusionem dissolutam esse necesse est. Erit verò omnium iudicijs puerile argumentum, nisi prospexerit Hardingus. De Maiore enim, perspicuum est ex sexto Constantinopolitano concilio: ex Augustino in Ioannem: ex Basilio ad Cæsariam Patritiam: ex epistola concilij Alexandrini pro Macario scripta: atque ex concilio Laodiceæ habito, alijsq; pluribus in eam sententiam suprà adductis testimonijs, sacrificium neutiquam fuisse quotidie oblatum, sicuti Hardingus fingit.

Concil. Constantinop. 6. Canon. 52. August. in Ioãnem tract. 26. Basil. ad Cæsa. patrit. Concil. Loadicen. ca. 49.

Minor autem minimè quidem probatur, sed ea sola, vti dixi, coniectura pendet. Ipse Hardingus facilè perspexit, hanc nullius esse momenti rationem: *Chrysostomus sacram communionem quotidie celebrauit: Ergo solus accepit.* Itaq; longiùs abijt, suamq; illã singularem Communionem ruri quæsiuit. At Chrysostomus dicit: *Nemo qui communicetur.* Hinc apparet, sicuti antè a me dictum est, ipsum non communicasse Chrysostomum: nisi forte Chrysostomum, *Neminem* fuisse dixerimus: atque ita *Nemo* accepit solus: & *Nemo* ipse Hardingi priuatam Missam confecit: ac proinde *Nemo* prodire possit, & mecum de subscriptione iure agere. Quare falsa Maiore, Minore dubia, conclusione non consequente: vides Christiane lector, quàm inuictas attulerit Hardingus Missæ confirmationes.

Quandoquidem verò glomum ipse suum tanti facere videtur, illum nos euoluere atque explicare conabimur, vt & fundum eius perscrutemur, & quàm arctè peritéq; conuolutus fuerit perspiciamus.

1. Primùm, in omni hoc glomere nullum scripturarum filum reperitur: sed apertissimum Christi, atq; Apostolorum exemplũ repudiatur.

2. Deinde, priuata Missa nullo alio fundamento sustinetur, quàm negligentia, seu, quemadmodum Hardingus loquitur, *indeuotione* populari.

3. Tertiò, ratio quædam excogitata est, qua duo sacerdotes Missas in varijs regionibus celebrantes, pane frangendo communicare possint, quantumuis magnum loci interiectum fuerit interuallum, idq; nullius, aut scripturæ, aut Doctoris authoritate.

4. Quartò, Laici homines, mulieres, ægroti, pueri, qui vel communicarunt, vel sacramentum obtinerunt soli, ad hanc causam testandam introducuntur, quasi mulieribus, aut pueris fas tum fuisset Missam celebrare.

5. Quintò, quia D. Ambrosius, Augustinus, Hieronymus, Chrysostomus, Basilius, alijq; consimiles authores parum valebant, magna

gna minutorum doctorum multitudo accersitur, qui quidem omnes fide sunt suspecta, plerique etiam iandudum improbati, atque ab ecclesia damnati.

Sextò, visis, insomnijs, fabulisq; confirmat, quod proposuit. 6.

Septimò, canones conciliorum, qui nusquam extant, a Gratiano quodam sine iudicio collecti citantur: quorum tamen nullus vel probat, vel semel nominat priuatam Missam. 7.

Octauò, quandoquidem Hardingus Missam in vniuersa ecclesia Romana suam, per sexcentos a Christo annos inuenire nō potuit, eam proinde Alexādriæ in Ægypto, Antiochiæ in Syria, Cæsareæ in Cappadocia perquisiuit, atque indagauit, mille vltra Christiani orbis fines milliaria, in quibus locis nulla vnquam habita est priuata Missa, neque tunc, neque antè, neque postea. 8.

Nonò, Metropolitanis, aliisq; grandioribus ecclesijs desperatis, sacella, cellas, oratoria, & priuatas domos peruestigauit: & cum omnem ab oppidis atque ciuitatibus spem perdidisset, paruas villarum ecclesias consectatus est. 9.

Decimò, tametsi tantum in inquirendo laborem consumpsit, nondum tamen neque nomen priuatæ Missæ reperit, neque sacerdotem quenquam, qui eam celebraret, atque solus perciperet. 10.

Postremò, tota argumentationum, confirmationúmq;, quibus vtitur, summa sua solummodo coniectura nititur, neque vllam veritatis, aut exploratam, aut probabilem rationem habet. Hæc Hardingiano glomere continentur, atq; istæ sunt rationes certissimæ, quibus Missæ suæ vetustatem simul atque communitatem confirmauit. 11.

Iam verò, quò tibi, Christiane lector, tenuem duntaxat aliquem gustum in hoc tempore præbeam earum rerum, quæ ad nostrā stabiliēdam defensionem adduci possunt, primùm nemini obscurū est, Christum seruatorem, quando cum discipulis suis postremam cænam suam agitaret sacram communionem, non autē priuatam Missam instituisse, suisq; discipulis, vt idem in sui cōmemorationem facerent, præcepisse.

Similiter D. Paulus Corinthijs mandauit, vt alij alios in sacra liturgia expectarent, séque ad exemplum Christi conformarent. Quo Hieronymus inductus inquit: *Dominica cœna omnibus debet esse communis: quia Dominus omnibus discipulis, qui aderant, æqualiter tradidit sacramenta.* Atque Ambrosius itidem ista verba explicans, *Inuicem expectate*, sic habet: *Ad inuicem expectandum dicit, vt multorum oblatio simul celebretur, vtq; omnibus ministretur.* Hieron. 1. Corinth. 11. Ambros. 1. Corinth. 11.

Canonibus Apostolorum sancitum est, vt siquis ad ecclesiam accederet, & scripturas audiret, atque a communione abstineret, is tanquam ecclesiasticæ disciplinæ perturbator excommunicaretur. Can. Apost. 9. De cons. dist. 2. Peracta. De cons. dist. 1. Episcopus.

Similia decreta Calixto, Anacleto, Martino, Hilario, aliisq; ascribuntur: vnde certissimè constat, totam ecclesiam eo tempore vnā communicasse. De cons. dist. 2. Si non. De cons. dist. 2. Si quis.

Clemens, quem Apostolorum Hardingus socium nuncupat, hæc habet: *Tot in altari hostiæ offerantur, quot populo sufficiant.* Clem. epist. 2.

Augustin. de serm. domini in mõte lib. 2.

Augustinus de ecclesia suæ ætatis sic habet: *Quotidie sacramentum corporis Dominici accipimus*: quod apertiùs atq; distributiùs ostendit his verbis: *Vnde confido in eis, quibus heri communicasti, & hodie communicas, & cras communicabis?*

Augustin. in psalm. 10.

Clemens stro. mat. lib. 1.

Clemens Alexandrinus ait: *Eucharistiam cum quidam, vt mos est, diuiserint, permittunt vnicuiq; ex populo eius partem sumere.*

Chrysost. in 1. Cor. homil. 27.

Chrysostomus communionis rationem eo tempore tritam luculenter exponit hisce verbis: *Spiritualia & reuerenda sacramenta diuitibus & pauperibus æqualiter proponuntur: nec ijs dines magis, pauper minùs fruitur: Omnes æqualem dignitatem, æqualem accessum habent. Sacramenta semel proposita* (qui mos tum fuit populo communicandi) *non auferuntur, donec tota plebs communicauerit, & partem illius spiritualis cibi ceperit: Sacerdotes autem stant, & expectant omnes etiam pauperrimos.* Iterum inquit: *Est autem, vbi nihil differt sacerdos a subdito, vt quando fruendum est horrendis mysterijs. Similiter enim omnes, vt illa percipiamus, digni habemur.*

Chrysosto. 2. Cor. homil. 18.

Grego dialog. lib. 2. cap. 23.

Gregorius suo adeo seculo consuetudinem obtinuisse testatur, vt inter sacram Communionem celebrandam diaconus assurgeret, & populo clarè denunciaret: *Si quis non communicat, det locum.*

Missa.

Missa nomen Tertulliani, Cyprianíque seculo dimissionem, seu abeundi copiam significabat: Commnnioni autem propriè tributum est, ob eam, quã hìc commemorabo, causam. Ii, qui tum *cathechumeni* dicti sunt, id est nouitij in fide, nec dum baptismo donati, interesse communione permittebantur vsq; ad euangelij finem. Tum eos diaconus exire iussit, his verbis palam pronunciatis: *Catechumeni exeunto:* aut his, *Ite Missa est.* Propter hanc Catechumenorv, atque aliorum dimissionem, atque ablegationem ipsa liturgia tunc *Missa* nominata est. Reliqui in ecclesia remanserunt, & vnâ cum sacerdote communionem sumpserunt. Præterea, panis frangendi consuetudo, quæ hodie in Missa retinetur, sacramenti distributionem populo faciendam indicat, quemadmodũ Augustinus docet ad Paulinum: *Ad distribuendum comminuitur.* Huc accedit, quòd sacerdos ipse in Missa sic loquitur: *Hæc sacra mixtio, & consecratio mihi & omnibus percipientibus sit saluti.* Iam & ipsum nomen Missæ, & fractio ac comminutio panis, & gestus deniq; ac verba, quibus sacerdos in Missa vtitur, clarissimum contra priuatam Missam testimonium dicunt.

Isidorus in lexico.

Fractio panis.

Augustin. ad Paulinum Epist. 59.

Atque hoc loco magnam conciliorum, canonum, veterúmq; patrum copiam pretermito, veluti Iustinum Martyrem, Dionysium, Tertullianum, Epiphanium, Eusebium, atque alios præterea complures antiquos authores, Græcos simul & Latinos, satis esse statuens ex istis paucis tantum delibasse, quantum ad testificanda aliorum iudicia sufficeret.

Nostræ non ex coniecturis atque ambiguis diuinationibus pendent rationes: Nos ægrotantium, mulierum, puerorum, & pusionum opem ad sacrosanctam communionem probandam non imploramus, sicuti Hardingus ad Missam suam confirmandam facere cogitur. Nos abdita

abdita oratoria, aut priuata sacella non exquirimus. Nos nullos nouos & hactenus ignotos hominibus doctores procudimus, quemadmodum isti, propter meliorum inopiam, faciunt. Nos neq; somnia, neque visa, neque fabulas aniles adhibemus. Nos sacris & diuinis scripturis, nos authoritate priscorum doctorum ac conciliorum, nos vniuersali celeberrimarum vrbium atque ecclesiarum orbis terrarum consuetudine nitimur.

His rebus diligenter collatis atque consideratis, te iam, lector, appello iudicem, numquid Hardingus iustæ causæ nactus hucusq; fuerit, quamobrem vel ita glorioſè triumpharet, vel subscriptionem alijs imperaret.

FINIS.

DE COMMVNIONE SVB VTRAQVE SPECIE, SECVNDVS ARTICVLVS.

Episcopus Sarisburiensis.

VEL tum sacram communionem fuisse vna duntaxat specie administratam.

Hardingus 1. Sectio.

QVandoquidem hoc vnitatis est sacramẽtum, vnumquemq; verè Christianum decet in eo suscipiendo, illud potius spectare, qua ratione illæ & conciliari, & custodiri possit, quàm vllo conscientiæ scrupulo propter externi panis vinique symbola ad illius administrationem adhibita commoueri: idq; tantò certè magis, quantò finis cuiusq; rei pluris æstimandus est, quàm ea, quæ ad finem referuntur. Alioqui enim vnitatis violatio in eo admissa non modò accurata externæ ceremoniæ obseruatione non compensatur, sed etiam iuxta Augustini dictum, Quicunq; accipit mysterium vnitatis, & vinculum pacis non seruat, non mysterium sibi, sed contra se testimonium accipit. *Eos igitur diligenter secum, quid in hoc sacramento accipiant expendere conuenit, qui exilibus pro vtraq; specie*

*compoſitis argumẽtis adducti, temere nec ſine ſuo periculo eccleſiam condemnant, quia illud vna duntaxat ſpecie omnibus præbet, qui non ipſi illud cõſecrant, offeruntq; in commemorationem ſacrificij ſemel in cruce peracti. Quò autem eccleſiam hac in parte firmis eſſe fulcam fundamentis ſentiant, nimirum intelligant, fructum iſtius ſacramenti (cuius ij, qui dignè communicant, participes fiunt,) non de externis panis, atq; vini ſymbolis pendere, ſed ex carnis ac ſanguinis Chriſti virtute redundare. Cùm igitur ſub vtrauis ſpecie * totus Chriſtus verè præſens adſit (etenim poſt eius a mortuis reſurrectionem caro ipſius & ſanguis ampliùs ſeparari non poſſunt, quia ſcilicet ampliùs ipſe non moritur) hoc ſalutare ſacramentum, a fidelibus Chriſtianis non minore cum fructu vna ſpecie, quàm vtraq; accipitur. Sacramentarios autem, qui corporis atq; ſanguinis Chriſti in hoc ſacramento veritatem minimè credunt, ad multiplices piaſq; aliorum pro veræ fidei defenſione conſcriptas diſputationes remitto, atq; relego. De hac enim re, atq; cæteris omnibus, quas nondum Iuellus in Concione ſua apertè attigit, hîc dicere minimè neceſſarium iudico.*

* Falſum : a craſſo Tranſſubſtantiationis figmento manans.

Epiſcopus Sarisburienſis.

PRiuatam Miſſam, de qua eſt ſuperior articulus, Hardingus ipſe nõ a Deo authore, ſed e populi negligentia fluxiſſe confitetur: communionis autem ſub vna ſpecie vitioſa procuratio, vndecunq; tandem primordia ceperit, nunc in ſola ſacerdotum peruicacia poſita eſt: qui cum inſtitutionem, & legem a Chriſto datam videant ſciantq;, rationes tamen, quas ipſi norunt eſſe vaniſſimas, ad eandem infringendam excogitarunt. Quò verò res tota faciliùs exponatur, controuerſiæ, de qua diſceptatur, hic ſtatus eſt: Vtrum ſacra communio vnquam intra ſexcentos poſt Chriſtum annos palam in eccleſia populo ſub vna ſpecie adminiſtrata fuerit. Ad eam autem confirmandam Hardingus mulieres, pueros, ægrotos, infantes, & inſanos hîc introduxit: quos nimirum vnam duntaxat ſpeciem aliquando accepiſſe contendit, alios in priuatis ædibus, alios in lectis animam agentes, alios aliter, quemadmodum ſuprà pro confirmatione priuatæ Miſſæ fecit. Si quidem in omni hac ſatis longa defenſione vnum modò exemplum, aut teſtimonium communionis palam in vlla vnquam eccleſia vna ſpecie celebratæ ſine vlla exceptione luculentum adduxerit, dignus profectò fuerit, cui fides habeatur: ſin autem tanta verborum iactatione vſus, edito etiam libro, cui a nemine ex omni hominum multitudine, quos ſol aſpiceret, reſponderi potuiſſe creditum eſt, hactenus tamen nullum omnino neque exemplum neque teſtimonium attulerit, meritò tum, & iure exiſtimare poſſumus nihil planè adferri poſſe: in eo autem omne ſtudium ab illo poſitum & conſumptum eſſe, vt eloquentia atq; incredibili illo dicendi genere, quo præſtat, lectoris mẽtem inſcitia, & ignoratione implicatam perſtringeret.

Concilium

Concilium Basilienſe ſupra centum & triginta annos, Bohemiæ regno liberam poteſtatem vtraq; ſpecie vtendi facilè conceſſit: & noſtrum illud, quod nunc Tridenti habetur concilium, alijs regnis atque regionibus eandem licentiam certis conditionibus tribuit: atque ſanè modò ne Romanam eccleſiam in errore verſatam eſſe fateri viderentur, eam ipſam vniuerſo orbi non grauitatè permitterent. Nullus omnium eſt, qui vel quando, vel vbi, vel quomodo hic primùm error natus ſit, dicere poſſit. Aliqui ex ſuperſtitione quadam, populiq; inſcientia ortum eſſe exiſtimant. Verùm qualemcunq; tandem originem habuerit, ſicuti Tertullianus de pertinacia quorundam ſui ſeculi ſcribit, nunc neceſſariò contra veritatem vindicandus atque defendendus eſt. Illius hæc verba ſunt: *Conſuetudo initium ab aliqua ignorantia, vel ſimplicitate ſortita in vſum per ſucceſſionem corroboratur, & ita aduerſus veritatem vendicatur. Sed dominus noſter Chriſtus veritatem ſe, non conſuetudinem, cognominauit. viderint ergo, quibus nouum eſt, quod ſibi vetus eſt. hæreſes non tam nouitas, quàm veritas reuincit. Quodcunq; aduerſus veritatem ſapit, hoc erit hæreſis, etiam vetus conſuetudo.*

Concilium Basilienſe. Tridentinum concilium.

Stepha. Gardinerus in Sophiſtica diabolica.

Tertullian. de Virginib. velandis.

Vt propiùs ad rem accedamus, *vnitas* (inquit Hardingus) *huius ſacramenti ſubſtantia eſt, & quiſquis illud non accipit in vnitate, teſtimoniũ aduerſus ſeipſum recipit.* Vt hoc verum eſt, & ab Auguſtino affirmatũ, nec a nobis negatum, ſic etiam verum eſt, quod Ambroſius ſcribit: *Indignus eſt Domino, qui aliter myſterium celebrat, quàm ab eo traditum eſt. Non enim poteſt deuotus eſſe, qui aliter præſumit, quàm datum eſt ab authore.* Hæc autem excuſatio, vnitatis ſimulatione ſubnixa, nonnullam habet, etſi occultam, criminis confeſſionem. Quid enim? num vnitatem nullo modo, niſi rupta Chriſti inſtitutione, integram permanere poſſe putant? aut Apoſtolos, ſanctóſq; patres, qui communionem vtraq; ſpecie adminſtrabant, ab vnitate diſceſſiſſe arbitrantur? aut in eccleſia nullam vnquam conſtitutam fuiſſe vnitatem, mille & quadringentis plus minùs annis a Chriſto nato vſq; ad concilium Conſtantienſe, in quo hoc fuit primò decretũ? In eo autem poſita eſt myſtica illa vnitas, quòd vnus panis omnibus eſt diſtributus, vnúmq; poculum omnibus peræquè abſq; diſcrimine traditum: quodq; quemadmodum a Chryſoſtomo, dicitur, *nulla eſt inter ſacerdotem atq; populum differentia*, ſed omnes ſunt æquales. Aduerſarij tamen noſtri differentiam hac in re quandam inter ſacerdotem & populum ſine cauſa inuexerunt, eamq; neceſſariò retinendam eſſe contendunt.

Ambroſi. 1. Cor. 11.

Chryſoſt. in 2. Corinth. homil. 18.

Cum rex Francorum, qui ad hunc vſq; diem communionem vtraque ſpecie expletam ſumit, a ſuis Theologis requireret, quid eſſet, quamobrem hoc ipſi magis, quàm cæteris liceret, ſic eſt ei reſponſum: *Quoniam* (inquiunt) *reges perinde vnguntur, atque ſacerdotes.* Gerſon ait, ſi laici vtraque ſpecie, æquè ac ſacerdotes, vterentur, *dignitatem ſacerdotis non fore ſupra dignitatem laicorum.* Et Gabriel Biel ſacerdotem Dominæ Virgini, & omnibus ſanctis præfert, quandoquidem is vtraque ſpecie communicare poteſt, illi nequaquam. Ita, quod erat æqualitatis, & conſenſus myſterium, hi differentiæ atque diſſen-

Ioan. Sleidanus lib. 9.

Gerſon in Tract. contra hæreſim communicandi laicos ſub vtraq; ſpecie.

Gabriel Biel.

sionis esse sacramentũ fecerunt. *Fructus sacramenti* (inquit Hardingus) *non ex panis vinique formis pendet*. Est quidem hæc perobscura ignaris dicendi forma, qui quid sibi istæ formæ velint, minùs intelligunt. Caue autem tibi lector: latet enim sub hoc verbo laqueus. D. Paulus quinquies vno in loco panem nominat, hic autem noster formam, similitudinem, speciem panis vocat: cupit tamen tibi persuasum, nullum reuera esse panem.

1. Corinth. 11.

Non id nos latet, fructum sacramenti neque in formis esse situm, neque in pane, aut vino quæ externa quadam ratione, ore nimirum corporis sumuntur, sed in carne & sanguine Christi positum, quæ solummodo spiritu recipiuntur in animam.

His adiungit: *Totus Christus alterutra specie continetur: proinde qui in altera tantùm specie communicat, nihil habet, quod queratur.* Si quidem hoc idem fuisset ab vllo antiquo doctore positum, faciliùs meritò fidem habuisset. Hardingus autem ex falsis principijs, quæ propria sunt & sua, conclusiones se similes confidenter efficere posse putat. Habent hæ nugæ, quo vanam imaginationem delectent, multum: quo piæ conscientiæ satisfaciant, parum. Verùm quî fit, vt integrum Christum vtrauis specie includi Hardingus cognosceret, Christus ipse non cognosceret? aut si cognouit, nonne suam ipse institutionem rescindere, atque huic incommodo subuenire potuit, æquè ac quisquam alius? Nos perspectum exploratúmque habemus, & certissimè persuasi sumus integram Christi humanitatem, tum carnem, tum sanguinem cœlo contineri, quòd autem eadem illa Christi humanitas in sacramento esset crassa quadam ratione, qualem aduersarij nostri fingunt, quantumuis multi multa iactarunt gloriosè, nunquam fuit tamen hactenus probatum. Et quanquam Hardingus in hanc mentionem intempestiuiùs incidit, cum ea sit ab instituta quæstione dissuncta, haud tamen alienum iudico, paucis tanquam in transitu annotare, quid de hac re veteres catholici patres senserint.

Libr. epistol. Epistola. 146.

Consentius Augustino huiusmodi quæstionem proponit: *Vtrum corpus Christi nunc in cœlis agens sanguinem in se habeat, nécne.* Atque vt hoc in loco Augustini responsionem prætermittam, facilè quiuis perspicere possit, si Consentius firmissimè credidisset, quemadmodum videri vult Hardingus, Christi corpus sacramentarium sanguine esse præditum, eum nunquam profectò quæstionem hanc de Christi corpore, quod in cœlis versaretur, positurum fuisse. Sed vt has nouas ineptorum hominum cogitationes, de quibus haud apparet antiquos & catholicos doctores vnquam meminisse, missas faciamus, illud nos intelligamus oportet, panem esse sacramentum corporis Christi, & vinum esse sacramentum sanguinis ipsius. Sic Beda ait: *Panis ad corpus Christi mysticè, vinum refertur ad sanguinem.* Similiter etiam Paulus, *Panis, quem frangimus, nonne est communicatio corporis Christi: & poculum benedictionis, quod benedicimus, nonne est communicatio sanguinis Christi.* Paulus non alterutrum in alterutro inesse, sed vtrumq; propriam & separatam obtinere significationem docet.

Beda in Lucam cap. 22. lib. 6. 1. Corinth. 10.

Verùm,

Verùm, vt ita planè esset, atque Hardingus, ac quidam alij recentiores crassè finxerunt, tamen populus altera specie priuatus iniuriam accipit, quemadmodum potest Hardingo ex Alexandro Halensi, & Durando, & ex alijs ipsius doctoribus constare. Alexandri hæc verba sunt: *Licet illa sumptio, quæ est in accipiendo sub vna specie sufficiat, tamen illa, quæ est sub duabus, est maioris meriti.* Et mox sequitur: *Sumptio sub vtraq; specie, quem modum sumendi tradidit Dominus, est maioris efficaciæ, & maioris complementi.* Idem Alexander iterum ait: *Totus Christus non continetur sub vtraq; specie sacramentaliter, sed caro tantùm sub specie panis, & sanguis sub specie vini.* Eadem potuerunt e Durando, & alijs adferri. Hîc Doctores Hardingiani fatentur populum vna specie communicantem perfecto minimè frui sacramento, nec sanguinem Christi sacramentaliter percipere, atque hoc populi factum minoris esse virtutis, atque meriti, quàm sacerdotum. Quapropter quòd populum Hardingus altera duntaxat sacramenti specie communicantem nullam pati iniuriam scribit, duplicem illi eo nomine iniuriam facit.

Alexan. 4. q. 53 M. 1.

Alexan. 4. q. 40 M. 3. art. 2.

His autem scholasticis subtilitatibus prætermissis, hoc nos scire conuenit, Christum Dei filium ita sanxisse, vt corporis sui sacramentum in pane, sanguinis in vino præberetur. Atque hæc sacrosancta sunt corporis & sanguinis Christi mysteria. Non hîc considerandum, quid in alterutro inesse futilis imaginatio statuat, sed attendendum potiùs quid Christus primò instituerit, obseruandúmq; præscripserit. Neque verò nos hîc ecclesiam condemnamus, sicuti falsò ab Hardingo accusamur, sed optamus, Deúmq; precamur, vt vniuersa ipsius ecclesia ad Christi exemplum atque institutionem aliquando tandem instauretur, ac reformetur. Absq; illo enim ecclesia, nulla est ecclesia: neque ius vllum habet, quod non eius promisso nitatur: promissum autem sine verbo nullum extat. Quod autem Hardingus dicit rationes a nobis pro Christi institutione conclusas adeo esse tenues, si suas ipse prius expendisset, æquiorem se forsan nostris exhibuisset. Non eas dico rationes, quas alij eiusdem gregis a barbis, a metu paralyseos, ac tremoris, & huiusmodi morborum, atque incommodorum, quæ incidere possunt, desumpserunt, sed illas nimirum intelligo, quas in acie quodammodo, & primo causæ vestibulo collocauit.

Prima autem hæc est: *Est sacramentum vnitatis: Ergo, si abusus aliquis irrepserit, emendari non debet.* 1.

Altera hæc, *Fructus sacramenti, panis & vini formas non respicit: Ergo, licet Christi sanctionem contemnere.* 2.

Tertia huiusmodi est: *Integer Christus (*sicuti Hardingus ait*) est in alterutra parte sacramenti: Ergo, iniquum non est populum altera priuare.* 3.

Istę verò quidem rationes admodum videntur esse pertenues, præsertim quæ perspicuum Dei mandatum irritum faciant. Sententia quam Basilius in hac causa tulit, est inprimis terribilis: *Qui vetat quod Deus præcepit: aut præcipit quod Deus vetuit, maledictus habeatur omnibus, qui amant Dominum.*

Basil. Moral. Summa cap. 14.

Hardingus 2. Sectio.

* Falsum. Panis enim & vinum significant corpus & sanguinem Christi, Albedo autem, & rotunditas, & cæteræ externæ formæ nihil significant.

De externis autem formis panis ac vini, earum vsus in significatione solummodo situs est, neque sunt ita necessariæ, vt digna sacramentorum sumptio gratiam minimè præbeat, nisi vtraque species adhibeatur. Proinde in consecratione sacramenti iuxta Christi institutionem ambæ species sunt necessariæ, quia non modò ideo præparatur, vt sumatur, sed etiam vt Dominicæ mortis recordatio renouetur & excitetur. Quatenus ergo sacramentum inseruit sacrificio, quo mors & oblatio Christi repræsentatur, vtraque species necessariò requiritur: quò variis ac diuersis formis, sanguis Christi pro peccatis nostris effusus, & separatus a corpore euidenter significetur. Quatenus autem populus fidelis, sacramentum percipit, quò spiritualem inde gratiam & animarum suarum salutem adipiscatur, formarum seu specierum, quæ significationis tantùm causa adhibentur, superuacanea est varietas. In vna autem specie, quandoquidem integer Christus in ea præbetur, abundantia omnis gratiæ semel datur, adeo quidem vt ex alterius speciei accessione (quæ eundem dat, non alium Christum) nullum amplius gratiæ spiritualis incrementum acquiri possit. Itaque Ecclesia catholica omnem veritatem a spiritu sancto edocta, dum in quotidiano sacrificio mortis, & supplicij Domini memoria celebratur, quandoquidem est necesse, in eo quàm apertissimè exprimere effusionem & separationem sanguinis a corpore, quod crucifixum fuit, ob eam causam diligenter vtraque specie panis simul & vini vsa est. In distribuendo autem sacramento Christianis hominibus libertatem retinuit, (quam Christus nunquam vetuit) prout ea* semper maximè eorum qui accipiebant interfuit, & nunc vtramque speciem, nunc tantùm alteram præbuit, sicut opportunissimum & temporibus, & locis, & personis iudicatum fuit.*

* Falsum: Ecclesia enim nunquam sacramentum ita populo distribuit in vllo publico cætu intra sexcentos annos.

Episcopus Sarisburiensis.

VErborum hîc multum, rationis nihil. Fateor quidem ministrum communionem ritè & legitimè peragentem, mortis, quam Christus oppetijt, memoriam renouare, quemadmodum ipse præcepit: *hoc facite in mei commemorationem*. Non tamen hinc illud rectè concluditur, præscriptam a Christo normam violare fas esse, neque verò ita perspicuè est adhuc demonstratum, sacerdotem Missæ sacra procurantem Christi sanguinem ab eius corpore separatum repræsentare. Etenim præterquam quòd ad hanc rem confirmandam nullus ex priscis doctoribus adducitur, possem non iniuria quærere, quibusnam verbis, quo gestu, aut cui tandem mortali hanc separationem demonstret. Verba eius peregrina sunt, gestus occultus, populus nihil audit, nihil videt, nihil intelligit. Atque vt illud etiam demus, separationem scilicet corporis & sanguinis Christi in sacris mysterijs

ſterijs deſignari, vnde tamen Hardingus accepit hanc ad ſacerdotem potiùs, quàm ad populum pertinere repræſentationem? Chriſti quidem ſanguis eſt pro omnibus communiter fidelibus effuſus, populo peræquè ac ſacerdote, inter quos nullum, quod ad hanc rem attinet, intercedit diſcrimen, quemadmodum antè e Chryſoſtomo docui. Nam quòd Hardingus ſacrificij vocabulo ad aliquam huius rei confirmandæ ſpeciem abutitur, ſciat non eam modò partem, quam ſacerdos ſumit, ſed illam etiam, quæ populo diſtribuitur, ab antiquis patribus ſacrificium eſſe appellatam. Auguſtinus ſic habet: *Mos apud Carthaginem cœperat, vt hymni ad altare dicerentur de libro pſalmorum, ſiue ante oblationem, ſiue cum diſtribueretur populo, quod fuiſſet oblatum.* Hæc diſerta verba apertè declarant, & ſacerdotem, & populum vnum ſacrificium percepiſſe. Clemens autem, quem Hardingus Apoſtolorum ſocium nominat, hæc habet: *Tanta in altario Holocauſta offerantur, quanta populo ſufficere debeant.*

Chryſoſt. in 2. ad Corinth. homil. 18.

Retract. lib. 2. cap. 11.

Clem. epiſt. 2.

Quòd autem inſuper ait, ſacerdotem in eo quòd vtramque partem ſeparatim accipit, ad viuum quodammodo exprimere, quemadmodum corpus Chriſti ab ipſius ſanguine ſeiungeretur, ſcripturæ, veteresque patres nos ſecus erudierunt, nullum ſcilicet geſtum ſacerdotis, ſed ipſam ſacræ communionis adminiſtrationem, & totam populi actionem, mortis Chriſti formam ac rationem nobis deſcribere atque delineare. Paulus ait: *Quotieſcunque panem hunc comederitis, & de poculo iſto biberitis, mortem Domini annunciabitis, quouſque venerit.* Hoc autem Paulus non ſolùm ad ſacerdotes, ſed ad vniuerſam etiam Corinthiorum Eccleſiam ſcripſit. Auguſtinus de eadem re ſimiliter habet: *Cum frangitur hoſtia, & ſanguis de calice in ora fidelium funditur, quid aliud quàm Dominici corporis in cruce immolatio, eiusq; ſanguinis de latere effuſio deſignatur?* Quare manifeſtum eſt hanc corporis Chriſti ab ipſius ſanguine ſecretionem, a populo non minùs, quàm a ſacerdote adumbrari. Itaque diſcrimen quoddam excogitare ſine cauſa, & falſum inde concludere, duplicis eſt imprudentiæ.

1. Cor. 11.

De conſ. diſt. 2 Cum frangitur

Formarum, ac ſpecierum varietas (inquit Hardingus) *ad ſignificationem ſolummodo refertur, nec vllum præterea vſum obtinet.* Etſi quidem huius ſententiæ veritas alioqui conſtaret, tamen quod ex ea conſequitur, periculum nonnullum oſtendere videtur. Noſtrum quidem eſt Dei mandatis obtemperare, non ea excutere, aut corrigere, neque quod nobis a Chriſto Dei filio imperatur, ſuperuacaneum aut inutile appellare. Libertas autem Eccleſiæ, quæ hîc vindicatur, ſi vbi, & quando ea eſſet data, quæreremus vehementiùs, diploma fortè non ita facilè proferri poſſet. Eccleſiæ libertas non in eo conſiſtit, vt Deo repugnes, aut ſanctiones eius conuellas. Neque adhuc euicit Hardingus Eccleſiam intra ſexcentos poſt Chriſtum annos, in aliqua concione aut cætu populi (quæ eſt iſtius quæſtionis conſtitutio) vlla huiuſmodi licentia vſam fuiſſe.

In his verbis Hardingus nonnulla argumenta tectè diſpoſuit, quæ

quam vim & momentum habeant, quæso, Lector, cognoscito.

1. Primum hoc est: Sacerdos sacramentum consecrat: Ergo populus non necesse habet vtramq; speciem sumere.

2. Alterum est: Sacerdos sacrificium offert, & sanguinis ac corporis Christi separationem designat: Ergo populus vna tantummodo specie contentus esse debet.

3. Tertium ita se habet: Ecclesiæ sua libertas constat: Ergo ad institutionem Christi non astringitur.

Hui, quàm ista dissolutè colligantur: tamen hæc ea sunt argumenta, quæ dilui nunquam posse videbantur.

Hardingus. 3. Sectio.

*Falsum: Hæc enim verba peræquè ad populum ac sacerdotem pertinent, vt planum faciã.

" Hîc Hardingus quæstionis statum mutat.

Ante passionem nobis solu præcepit hoc facere, inquiunt Apostoli apud Clemẽtem li. 8. Cõstitut. Apost. cap. vltimo.

Illa autem verba Christi, Bibite ex hoc omnes *ad solos Apostolos, eorumq; successores pertinent. Illis enim* solis in mandatis dedit, vt idem facerent, quod ipse in cœna fecerat, quemadmodum Clemens ait:* Illis solis, dicens Hoc facite in mei commemorationem, præcepit, consecrare, offerre, & recipere sacramentum in commemorationem mortis & passionis ipsius, ijsdemq; verbis illos noui testamenti ministros instituit. *Quamobrem hoc non spectat ad laicos, neque ex hoc loco aptè colligi potest, eos necessitate" quadam, & sub pœna mortalis peccati alligari ad Sacramentum sub vtraq; specie communicandum.*

Episcopus Sarisburiensis.

QVando hæc verba lego Hardingi, equidem totus metu & horrore contremisco terribilis iudicij Dei consideratione perculsus: vehementer enim metuo, ne qui ad hunc modum a vero abducitur, non ignoratione offendat (tum enim errato dari faciliùs venia potuit) sed in manifestam, & cognitam veritatem, inq; spiritum Dei peccet. Quod enim Christus ait, *Bibite ex hoc omnes,* si τὸ ῥητὸν sequi voluerit, omnes bibere disertè præcipiuntur: si non tam verborum momenta, quàm ipsam sententiã expendere maluerit, eam Paulus explanauit. Etenim in epistola ad vniuersam ecclesiã Corinthiã scripta hæc

1. Cor. 11. *habet. Quotiescunq; hunc panẽ comederitis, & de poculo isto biberitis, mortem Domini annunciabitis, donec venerit.* Si Paulo non credit, at vsus tamen ipse, & perpetua primitiuæ ecclesiæ consuetudo apertissimè, quid Christus sentiret, declarat. Tritum autem est, & peruulgatum: *Consuetudo est optima interpres legis.* Quod si verò neq; verbis Christi, neque sententiæ stare voluerit, quid illi faciam nescio. Iterum hîc Clementẽ Apostolorum æqualem profert: at quem tandem Clementem? illum quidem ipsum, qui & administrauit, & fidelibus ijs, qui tum Romæ agebant, communionem vtraq; specie integram præbuit, sicuti ex diuturno illius ecclesiæ more patet, eodem prorsus modo, quo Christus suis eam discipulis tradiderat: neq; potest Hardingus probare, Clemẽtem hunc aliter vnquam communionem celebrasse. Sentit ille quidem

&

& perſpicit vocabulum illud *Omnes*, ei repugnare, ſenſum repugnare, vſum eccleſiæ repugnare, ſuum ipſius Clementem repugnare. Perinde tamen ſeſe iactat, ac ſi omnia explorata eſſent. Deniq;, ſi Chriſtus cum diceret *Bibite omnes*, non id voluit, vt omnes biberent, quî fit, vt Paulus, cunctiq; Apoſtoli, totáq; eccleſia primitiua, ſic & interpretarentur, & obſeruarêt, ac ſi ita planè ſenſiſſet. Si verò ita ſenſit, quamobrem Hardingus præſtigijs nos circumſcribit, nec ita ſenſiſſe confirmat.

At Clemens ait: *Chriſtus hæc verba, Hoc facite in mei commemorationem ad ſolos Apoſtolos habuit:* Ergo (inquit Hardingus) hæc verba *Bibite omnes*, ad Apoſtolos duntaxat, eorúmq; ſucceſſores pertinent. Admonendus es, lector, Clementem in hoc loco, quem Hardingus citat, nullum omnino verbum neq; de altera, neque de vtraq; ſpecie facere, ſed hæc tantùm ſcribere, Chriſtum Apoſtolis ſuis munus ſanctæ adminiſtrationis, quam ille ſpiritualem hoſtiam vocat, mandaſſe. Itaq; Hardingum rem alienam oſtentantem, & ex ea efficientem quod libet, parum ingenuè atq; apertè agere vides.

Argumentum autem quod ex his concludit, hanc formam obtinet: Clemens Chriſtum ſolis Apoſtolis miniſterij munus commiſiſſe, & ſpiritualis ſacrificij offerendi poteſtatem tribuiſſe ait: Ergo hæc verba, *Bibite ex hoc omnes*, omnino ad populum non pertinent. Remiſſa admodum concluſio. Sic enim perinde poterit vtramq; ſacramenti partem populo eripere, atque nullum hoc modo ſacramentum relinquere.

Hardingus. 4. Sectio.

*ATque hoc illos non fugiebat, qui ſupra annos centum priuata ſua authoritate ſubnixi veterem eccleſiæ conſuetudinem communicandi in vna ſpecie * mutantes poculum attingere non dubitarunt. Cum enim viderent non ſatis ſe defenſionis atque præſidij habere in his verbis*, Bibite ex hoc omnes: *quò nouum hunc ſuum conatum ſolertiùs venditare poſſent, ſatius eſſe duxerunt verba Chriſti apud Ioannem vſurpare:* Niſi comederitis carnem filij hominis, & biberitis ſanguinem eius, non habebitis vitã in vobis. *Quæ verba licet noui noſtri magiſtri quadragenary de ſpirituali, nõ de ſacramentali manducatione intelligi volunt, ſicuti & intelligi poſſunt, & intelliguntur a doctoribus ſeorſum examinatis, tamen in toto illo capite, nulla eſt omnino aut poculi, aut vini mentio. Quapropter qui tantopere inſtitutionem & præceptum Chriſti vociferantur, nullum poſſunt in ſcripturis reperire, neque præceptum, quo ſacramentum eo modo adminiſtrari iuſſit, neq; exemplum adeò vllum, quo vllis vnquam, præterquam Apoſtolis, illud in vtraq; ſpecie præbuit. Contrà autẽ oſtẽdi poteſt in noſtræ ſententiæ probationem, ſacramentũ ſub vna tantùm ſpecie duobus diſcipulis Emauntem proficiſcentibus traditum fuiſſe. Panem enim illum, quẽ Chriſtus ibi accepit, & benedixit, et fregit, et dedit illis, non nudum, et vulgarem panem fuiſſe, ſed corporis & ſanguinis ſui ſacramentum,* [a] *Chryſoſtomus*, [b] *Auguſtinus*,

*Falſum: Non enim mutarũt, ſed repetierũt veterem conſuetudinem.

Ioan. 6.

Luc. 24.

a In Math. Homil. 17.

b De Conſenſ. Euang. lib. 3. cap. 25.

[c] *Beda, &* [d] *Theophylactus ſumma conſenſione teſtantur. Apparet etiam communionem ſub vna ſpecie Hieroſolymis fuiſſe à Chriſti diſcipulis celebratam ex eo, quod Lucas ſcribit in actis Apoſtolicis de fractione panis. Quòd ſi hoc in loco Iuellus hæc teſtimonia eludere peruulgata ipſorum figura* ſynecdoche *ſe poſſe putat, hoc ſuis fortaſſe ſectarijs probabit, hominibus autem recto, doctoq; iudicio præditis, illud effugium nimis infirmum, vanumq; videbitur. Iam igitur, vt de ſexto capite Ioannis concludam, ſicuti nullum verbum ex eo proferre poſſunt, quo poculi aut vini mentio fiat ad vtramq; ſpeciem ſuam confirmandam, ita haud obſcurè ſolam panis formam ſufficere oſtendit in eo, quod Chriſtus ait,* Qui manducat panem hunc, viuet in æternum.

c *In Lucam*
d *In Lucam Act. 2.*

Epiſcopus Sarisburienſis.

HÆc oratio non nos modò, ſed etiam Apoſtolos Chriſti, vniuerſoſque Eccleſiæ primitiuæ patres, ſingularis inconſiderantiæ inſimulat, qui ſuis omnes ætatibus ſacramentum ea forma vulgò adminiſtrarunt, quę quemadmodum nunc iſti homines fingunt, neq; exemplo vllo Chriſti nitatur, & mandato etiam careat. De inſtitutione Chriſti ea iam antè dixi, quæ moderato ingenio ſatisfacere poſſe videantur: quò tamen ad illa aliquid addamus, placet ab Hardingo quærere, quibus rebus Chriſti inſtitutionem abſolui, & contineri cenſeat. Si *verbis*, Chriſti verba diſerta ſunt: ſi *exemplo*, Chriſtus ipſe vtramque ſpeciem adhibuit: ſi *authoritate*, Chriſtus diſcipulis ſuis, & conſequenter omnibus Eccleſiæ ſuæ miniſtris, vt ſimiliter facerent, præcepit: ſi *ſententiæ explorata certitudine*, Apoſtoli ſpiritu ſancto præditi eam formam tenuerunt, & hanc Chriſti fuiſſe mentem ſtatuerunt: ſi *temporis diuturnitate*, eam rationem vſque ad ſecundum ipſius aduentum obſeruari iuſſit. Quòd ſi igitur, neque verba, neque exemplum, neque mandatum Chriſti, neque iudicium, & obſeruatio Apoſtolorum Chriſti inſtitutionem comprehenſam ac firmam nobis reddere poſſunt, quid tum illis certum eſſe queat, qui his rebus omnibus deſtituti, nulla ſe re alia ſuſtentant, quemadmodum doctiſſimi illius factionis agnoſcunt, quàm religioſa populi ſimplicitate? Poſtquam Chriſtus vtramque ſpeciem diſcipulis ſuis præbuiſſet, ſic dixit eis, *Hoc facite, quod a me factum vidiſtis.* vbi autem dixit aliquando Chriſtus, vobis ipſis vno modo, cæteris alio miniſtrate: vel ſic, vos vtramque ſpeciem accipite, reliqui omnes non niſi alteram ſumant?

Steph. Gardinerus in Sophiſtica Diabolica.

Etſi hæc perſpicua ſunt, & ex ſe minimè dubia, quò tamen iſtorum hominum inertia ac fatuitas magis eluceat, non erit alienum viri cuiuſdam de iſta re teſtimonium attendere, qui inter ipſorum doctores non vltimum locum obtinet. Gerardus Lorichius in libro, qui inſcribitur, de Miſſa publica proroganda, hæc verba habet: *Sunt pſeudocatholici, qui reformationem Eccleſiæ quoquo modo remorari non verentur. Hi ne Laicis altera ſpecies reſtituatur, nullis parcunt blaſphemijs.*

Gerard. Lorichius in 7. parte Canonis

Dicunt

Dicunt enim Christum, solis Apostolis dixisse, Bibite ex eo omnes. At qui verba canonis habent, Accipite, & manducate ex hoc omnes. Hîc dicant, oro, num & hoc ad solos dictum sit Apostolos. Ergo Laicis & a specie panis est abstinendum: Quod dicere est hæresis, & blasphemia pestilens, & execrabilis: Consequitur ergo, vtrumque verbum dictum esse ad omnem Ecclesiam. Hactenus Lorichius, acerrimus & transsubstantiationis, & primatus Papæ, & Missæ priuatæ adstipulator: ne fortè illum Hardingus e Lutheri auditoribus aliquem fuisse obijceret, eiúsque, quasi rei, testimonium repudiaret. Iulius itidem Romanus olim Episcopus, cum accepisset quosdam panem intingere primùm in vinum, deinde populo præbere solitos, huius facti correctionem ex sola Christi institutione petebat. Sic namque ait: *Quod pro complemento communionis, intinctam tradunt Eucharistiam populis, nec hoc prolatum ex Euangelio testimonium receperunt.* Tum addit: *Seorsum enim Panis, & seorsum Calicis commendatio memoratur.* Hæc ille de administratione sacramenti locutus est, quod non modò sacerdotibus, verùm etiam populo debetur. De consec. dist. 2. Cum omne.

Literati homines Bohemi nullum sibi firmamentum in Christi institutione collocatum esse videbant: & proinde quò suos stabilirent nouos conatus (sic enim nominare visum est Hardingo) *coacti sunt verba Christi e sexto capite Ioannis vsurpare, Nisi comederitis carnem filij hominis, & sanguinem eius biberitis, non habebitis vitam in vobis. Hæc autem verba, quæ sunt in sexto capite Ioannis* (inquit Hardingus) *nouitij nostri magistri de spirituali, non de sacramentali manducatione esse intelligenda contendunt.* Bohemi verò quamobrem nouitatis accusari debeant, non video. Etenim hoc tantùm postulabant, vt Ecclesiæ primitiuæ formam retinere possent, quam in nonnullis Ecclesijs ab Apostolorum ætate ductam Thomas Aquinas ad sua vsque tempora mille & trecentis annis remansisse illibatam testatur. Christianum autem hominem, & Apostolicæ sedis sectatorem minimè decet, Christi & eius discipulorum factum conquisitæ cuiusdam nouitatis insimulare. De rationibus ipsorum in hanc causam comparatis vt aliquid dicam, non est necesse. Eiusmodi sanè fuerunt, quæ apud doctissimum totius orbis quemque valuerunt, ob quod Dei nomen summis laudibus afficiatur. Qualescunq; ipsorum Hardingo *præmissæ* videantur, *conclusio* fuit hæc, Nulli mortali creaturæ fas esse Dei immortalis legem infirmare. Parte 3. q 80. art. 12.

At noui hi magistri (inquit Hardingus) *verba Ioannis de spirituali manducatione intelligi volunt.* Si aut quidam effrænatus naturæ impetus, aut Catholicæ disciplinæ mos Hardingum ad huiusmodi cauillationes impellat, tolerandus nimirum est: quanquam contrà facit, ac professus, pollicitusque est. Quod attinet ad sensum verborum, quæ Christus in sexto capite Ioannis habuit, non ij omnes pro nouis magistris sunt habendi, qui illa eo modo sunt interpretati. Nam vt Augustinum, Origenem, alioſq; antiquos prætermittam, Nicolaus Lyranus homo non perinde vetustus, eadem illa Christi verba non nisi spiritua-

Nicol. Lyra in Psalmum 111.

liter intelligi oportere affirmat: *Ista intelligi debent de manducatione, & potatione spirituali. Quia sequitur, Qui manducat meam carnem, & bibit meum sanguinem, in me manet, & ego in eo. Quod B. Augustinus exponens ait: Hoc est manducare illam escam, & bibere illum potum, in Christo manere, & Christum manentem in se habere: quod nihil aliud est, quàm esse in charitate Christi.* Patet ergo Nicolaum Lyranum, qui supra annos ducentos vixit, & ob eam causam magister non ita recens existimandus est, hæc verba ad spiritualem manducationem retulisse. Hardingus tamen contrà ait *eundem locum ad sacramentalem manducationem accommodari posse.* Lyranus autem secus iudicat, & propterea adiungit: *Hoc verbum nihil directè pertinet ad sacramentalem, vel corporalem manducationem. Nam hoc verbum fuit dictum diu, antequam sacramentum Eucharistiæ esset institutum. Ex illa igitur litera, de sacramentali communione, non potest fieri argumentum efficax.*

Nicol. Lyra in Psal. 111.

Michael væheus tractatu 5. contra Lutherum.

Præterea Michael væheus homo recens, & sectæ Hardingianæ alumnus de eadem re sic scribit: *Infirmum est argumentum: Quæ enim de spirituali manducatione dicta sunt, ille ad sacramentalem torquet.* Videat igitur hîc Hardingus, præter Augustinum, Origenem aliosque perantiquos, & catholicos patres, quorum testimonia silentio præterij, quos & quales viros *nouorum magistrorum* nomine appellauit. Nicolaus de Lyra homo Anglus fuit, & ducentis annis Lutheri tempora superauit: Michael autem væheus recentior extitit, & contra Lutherum nonnulla nominatim scripsit.

Quid quæris? si Christus, eiusque Apostoli nunc denuò in hominum societate degerent, ni quæ ipsi olim docuerunt, eadem nunc docerent atque abiudicarent, nullo modo *nouorum magistrorum* appellationem effugere possent.

Etsi autem ista verba, quæ sexto capite Ioannis continentur, de spirituali manducatione & dicuntur, & accipiuntur, sicuti iam probauimus, ab antiquis tamen patribus nonnunquam ad sacramentum accommodantur, quanquam hoc quidem minùs rectè, vt suprà Lyranus admonuit. Loca autem, præsertim tam multa, neque doctis incognita, recitare nimis longum esset. De Christi autem in Emaunte, & discipulorum in Hierosolymitana ciuitate fractione panis, quandoquidem Hardingus alibi etiam meminit, suo loco pòst videbimus.

Rationes, quas hîc Hardingus collegit, eiusmodi sunt: *In sexto capite Ioannis nulla fit neque poculi, neque vini mentio: Ergo populo fas est vna specie communicare.* Infirma sanè ratio: Etenim peræquè liceat ex ijsdem verbis ad hunc modum concludere: Ergo sacerdoti licet vna specie communicare: quod quidem ipse Christi institutioni fatetur aduersari. Contrà multò rectiùs concluderet ita: Laici fide & pietate præstantes, fide ac cordibus suis verè Christi sanguinem bibunt: quapropter non repugnat, quominus eiusdem sacramentum bibant, & quemadmodum Eckius, doctor illarum partium ait, *Populus bibit in persona sacerdotis:* quocirca perinde licet, & absque periculo, in sua ipsorum persona bibere.

Eckius in locis communibus.

Alia

Alia ratio huiuſmodi eſt: Chriſtus nullis vnquam, quod extet, niſi tantùm diſcipulis ſuis vtramque ſpeciem miniſtrauit: Ergo populo licet altera communicare. Miror quonam fato, Hardingus in iſtiuſmodi concluſiunculas ſit delatus. Etenim vllâne eſt neceſſaria conſequutionis forma, aut ab Apoſtolis ad populum: aut ab vtroque ſymbolo, ad alterum: aut ab Affirmatiua ad Negatiuam ducta? Ratio ad hanc ſummam refertur: Apoſtolis imperatum eſt, vt vtramque partem acciperent: Ergo hoc populo neutiquam imperatum eſt: Cuius aperta eſt, & ſeſe ipſa prodit infirmitas. Multò autem meliùs & conuenientiùs hoc modo concluditur: Populus præcipitur eandem obſeruare formam communicandi, qua vſi ſunt Apoſtoli, quandoquidem nulla diſerta diſcriminis ratio exponitur: Apoſtoli autem vtrumque ſymbolum perceperunt: Ergo populus etiam iubetur vtroque ſymbolo communicare. Quare, etſi confidenter eſt hîc ab Hardingo iactatum, nos neque exemplo vllo, neque inſtitutione niti, ſpero tamen haud obſcurum eſſe nos & exemplum Chriſti, qui ſacramentum vtraque ſpecie adminiſtrauit, imitari: & a Chriſti inſtitutione pendere, a quo iuſſi ſunt Apoſtoli, vt ſimiliter facerent.

Hardingus 5. Sectio.

ITaque aduerſarij nihil habent quod e ſcripturis adferant contra vſum Catholicæ Eccleſiæ, communionem vna ſpecie adminiſtrantis. Neque tamen deſinunt violationem diſerti mandati Chriſti obijcere. Et Iuellus ipſe pro ſua parte in prima ipſius ad D. Colum reſponſione affirmat, Concilium Conſtantienſe palam contra Chriſtum ipſum decreuiſſe. Sed cum hac in cauſa adeò ferueant, volo eos ad Martinum Lutherum ipſorum patriarcham remittere, vt vel eius hac in re moderatione aliquanto reddantur mitiores, vel eius atque auditorum ſuorum inconſtantia adducantur, vt ſui ſe pudeat. Etſi loca ipſa perualgata ſunt, vtpote quæ ſæpenumero a Catholicis ſcriptoribus noſtræ ætatis contra Euangelicos citentur, placuit tamen ea hîc allegare, quò indoctiores ſentiant, ipſos non tanti æſtimare hunc articulum, quanti eſſe aliqui populo perſuadere cupiũt. Lutherus ad Bohemos hæc ipſa ſcribit: Quoniam pulchrum quidem eſſet, vtraque ſpecie Euchariſtiæ vti, & Chriſtus hac in re nihil tanquam neceſſarium præcepit: præſtaret pacem, & vnitatem, quam Chriſtus vbique præcepit, ſectari, quàm de ſpeciebus ſacramenti contendere. *Hæc quoque verba eius ſunt in quodam tractatu de ſacramento:* Non dixi, neq; conſului, neq; eſt intentio mea, vt vnus aut aliquot Epiſcopi, propria authoritate alicui incipiãt vtramq; ſpeciem porrigere, niſi ita conſtitueretur, & mandaretur in concilio generali.

Epiſcopus Sarisburienſis.

DOlet Hardingo, quòd Conſtantienſe Concilium contra Chriſtum ipſum decreuiſſe affirmamus, ideóque nos ad ipſum Lutherum relegat, vt eius perſpecta inconſtantia noſtri nos pudere poſſit. In quo

ex vna ſyllaba oblectandi ſuimet anſam arripere voluit: quanquam, quod attinet ad inconſtantiam, quo nomine tam glorioſè de D. Lutheró triumphat, ſui penitus eſſe oblitus videtur. Nemo eſt enim, qui neſcit, D. Lutherum ſemel tantùm in vitâ mutationem feciſſe, eamque a manifeſto errore, ad apertam agnitamq; veritatem. Hardingus autem, quàm iuſtis de cauſis non dicam, doctrinæ ſuæ, fideiq; ſummam intra duorum annorum ſpacium bis mutauit. Neq; eſſem huius rei mentionem facturus, niſi quòd eum velim eſſe ſui ipſius memorem.

De Miſſa publica prorogan da.

Quod autem Conſtantienſis Concilij ſanctio Chriſti decretis repugnaret, præterquam quòd Gerardus Lorichius Hardingianæ ſcholæ doctor, acri quodam orationis genere id ipſum affirmet, quid clarius eſſe poteſt, quàm quæ Paulus ad Corinthios ſcribit: *Quod*

1. Corinth. 11. *accepi a Domino, idipſum vobis tradidi.* Pòſt vtriuſque ſymboli ſeparatim meminit, oſtendítque, quòd quemadmodum Chriſtus panem accepit, ſic etiam & poculum: quódque Apoſtoli vtramque partem e Chriſti manibus acceperint, non modo ſibi ipſis, ſed etiam populo. Quare in quo Hardingus, nobis communicationem poculi partem eſſe inſtitutionis Chriſti contendentibus, tanta vociferatione reclamat, ſi iſta diligentiùs conſideraſſet, & veteres Catholicos patres conſuluiſſet, prudentiùs ſecum fortaſſe ſtatuiſſet. Nam vt vnum pro multis breuitatis cauſa proferam, Cypriani de iſta re verba perſpicua ſunt: *Quidam vel ignoranter, vel ſimpliciter, in Calice*

Cyprian. lib. 2. Epiſtol. 3. *Dominico ſanctificando, & plebi miniſtrando, non hoc faciunt, quod Ieſus Chriſtus Dominus, & Deus noſter huius ſacrificij author, & Doctor fecit, & docuit:* Tum addit, *Si quis in iſto errore adhuc teneatur, veritatis luce perſpecta ad radicem atque originem Traditionis Dominicæ reuertatur.* Poſtea etiam in eadem epiſtola habet: *Inueniemus non obſeruari a nobis, quod mandatum eſt, niſi eadem, quæ Dominus fecit, nos quoque faciamus.* In his verbis ita paucis Cyprianus ait, *Dominum & feciſſe, & faciendum docuiſſe: Dominicam*, & *traditionem*, & *mandatum* vocat. Neque hîc poteſt Hardingus tanquam denſa quadam caligine offuſus furtim ſe eripere, quaſi nimirum hæc a Cypriano de poculo, quod ſacerdos ſibi ipſi conſecrat, dicerentur: ipſa enim verba contrà ferunt, *In Calice Dominico ſanctificando, & plebi miniſtrando.* Iam verò ſi Cyprianus iuſtiſſimis cauſis adductus fuit, vt hæc contra hæreticos ſcriberet, qui Aquarij fuerunt nominati, quòd in ſacra communione vinum nullum adhiberent, ſed vini loco aquam conſecrarent, plebíque miniſtrarent: multò nos quidem eadem æquiùs contra noſtros aduerſarios vſurpare poſſumus, qui nullum omnino calicem conſecrant, & plebi miniſtrant. Itaque in fine eiuſdem epiſtolæ concluſionem his verbis abſoluit: *Non hoc idem facere, quod fecerit Dominus, quid aliud eſt, quàm ſermones eius abijcere, & diſciplinam Dominicam contemnere: nec terrena, ſed ſpiritualia furta, & adulteria committere, dum quis de Euangelica veritate furatur Domini noſtri verba & facta, & corrumpit, atque adulterat præcepta diuina:* ſicut apud Hieremiam ſcriptum eſt: *Quid eſt, in-*

Hieremi. 23.

quit,

quit, paleis ad triticum? propter hoc ecce ego ad prophetas, dicit Dominus, qui furantur verba mea vnusquisque a proximo suo, & seducunt populum meum in mendacijs suis, & in erroribus suis.

Ea quæ Lutherus ad Bohemos, aliósque hoc in loco memoratos scripsit, antè fuerunt ab eo perscripta, quàm fuisset ad promulgandum Euangelium a Deo designatus. Itaque nihilo magis ei sunt obijcienda, quòd cum posterioribus eius scriptis dissentiunt, tanquam mobilitatis & inconstantiæ crimina, quàm Hardingi conciones Edouardo rege palam habitæ, ad infirmandam horum scriptorum fidem valere debent.

Hardingus 6. Sectio.

*HAEc priùs scripsit, quàm odium in Ecclesiam inueteratum concepisset: postquam autem diabolo familiarior esse cæpit, ab eoq; cum illo aspectabiliter versante argumentis contra sacrificium Missæ conquisitis informatus fuit, quô * memoria nostræ redemptionis per Christum in cruce peractæ penitus deleretur: de ista re longè secus scripsit:* Si quo casu Concilium statueret, minimè omnium nos vellemus vtraque specie potiri: imo tunc primùm in despectum Concilij, vellemus aut vna aut neutra, & nequaquam vtraque potiri, & eos planè anathema habere, quicunque talis concilij authoritate potirentur vtraque. *Hæc verba declarant quo spiritu Lutherus esset, eumq; ostendunt, qualis erat. Quicunq; eius libros mente non præiudicata perlegerit, facilè perspexerit ab Apostolorum temporibus neminem vnquam neque tam arroganter, neque tam malitiosè contra Ecclesiam scripsisse, neque tam sibi ipsi contrariè. Quæ quidem notæ ita certè claræ sunt, vt qui eas videre nolit, sed se in errorem, Ecclesiæ odium, pietatis contemptum, aut ab ipso, aut ab ipsius sectatoribus abduci patiatur: nisi resipuerit, seq; ad saniorem mentem traduxerit suæ ipsius damnationis reus est, & penitus corruit, & peccat ἀναπολογήτως, suo ipsius iudicio damnatus. Sed quô istorum defensio aliqua esset, in libro de Captiuitate Babylonica fatetur, sic se scripsisse, non quô ita sentiret, aut quô vnius speciei vsum illegitimum iudicaret, sed quòd odio atque ira impelleretur, vt ita scriberet: verba ita planè sonant:* Scripsi *(inquit)* secus ac sensi animo, Prouocatus, imò per vim raptus. *Hîc autem minimè dubito, quin viri sapientes ea potiùs attendenda esse iudicauerint, quæ Lutherus mente composita ac sedata, quàm quæ turbulentis vitiosarum affectionum tempestatibus commotus scripserit.*

* Falsum cum probro, & cõuicio iunctum. nullus vnquã de Christi in cruce oblatione honorificentiùs est loquutus.

Episcopus Sarisburiensis.

NIhil tam est in promptu, quàm maledicere. Non enim fuit quicquam tam a Lutheri animo, consilióque alienum, quàm pro-

pter cuiuſquam concilij decretum, ſacramentum vno ſymbolo diminutum adminiſtrare, Chriſtiq́ue eo modo inſtitutionem diſtrahere, ac dilacerare. Tamen ei minimè conſentaneum viſum eſt, vt æterna Dei veritas, ex hominis caduci penderet authoritate, & tantum modò fidei haberet, quantum ei mortalis homo tribueret. Quanquam hoc ius & hanc authoritatem Papa ſibi vendicauit, hominesq́ue credere coegit, ius omne ſe legémque in ſcrinio pectoris ſui reconditam habere, quemadmodum ipſe ſcribit. Et quidam Syluester Prierias, qui Leonis Papæ palatio præfuit, nec pudore fuit, nec metu prohibitus, quô minùs ad hunc modum ſcriberet, *A doctrina Romanæ Eccleſiæ, & Romani Pontificis ſacra ſcriptura robur & authoritatem trahit*. Hoc nimirum fuit, quod Lutherus improbauit, & intolerandum eſſe exiſtimauit. Quapropter verbum Dei eo tantùm nomine amplectendum eſſe dixit, quòd Dei verbum, atque ab ipſo Deo editum eſſet, non quòd a Concilio probatum, ac confirmatum fuiſſet. Quòd ſi autem Concilium communicationem vna ſpecie ſanciret, ſe vtramque adhibiturum eſſe profeſſus eſt, quia Chriſtus vtramque ſumendam eſſe inſtituit: ſi verò Epiſcopi in Concilium conuenientes de vtraque parte, tanquam de re in arbitrio iudicióque ſuo conſtituta conſentirent, quaſi ipſi ſummam poteſtatem vel reſcindendæ vel ſanciendæ diuinæ voluntatis haberent, tum verò ſe illius Concilij, quòd ſe Deo præponeret, authoritatem pro nihilo habiturum eſſe, ſed vel vna vel nulla ſpecie vſurum affirmauit. Hac de cauſa Lutherum Hardingus tam acerbè reprehendit, eúmque arrogantem vocat, quandoquidem Dei voluntatem hominum placitis omnibus antepoſuit.

Extra. de Cõſt. Licet Romanus.

Syluester Prierias, Magiſter Palatij.

Act. 16.

Quanquam nemini ignotum eſt D. Paulum ſimili in cauſa ſimiliter egiſſe. Nam etiamſi Timotheum vt circunciderat adductus eſt, poſtquam tamen ingreſſos eſſe quoſdam animaduerteret, qui Tito etiam circunciſionem tanquam neceſſariam imponerent, illis hominibus ſingulari quadam animi fortitudine reſtitit, neque cedere voluit. Ad hunc autem modum ſcribit: *Sed neque Titus, qui mecum erat, coactus fuit circuncidi: propter emiſſarios, falſos fratres, qui irrepſerant ad explorandam libertatem noſtram, quam habemus in Chriſto Ieſu, vt nos in ſeruitutem adigerent: quibus ne ad momentum quidem ceſſimus, vt veritas Euangelij permaneret apud vos.*

Gal. 2.

Euſebius in hiſtoria ſcribit, legem Romæ antiquam fuiſſe, quæ prohiberet ne imperatorum aliquis conſecraret, & publicè dedicaret aliquem deum, quem non ſenatus antè probaſſet. Tiberius autem Cæſar, poſtquam incredibilia illa a Chriſto edita in Iudæa miracula fama, atque auditione accepiſſet, Deum eſſe Chriſtum ratus, retulit ad Senatum de Chriſto promulgando, & in deorum numero cenſendo. Senatus verò non eſt aſſenſus, nec illum pro Deo habuit. Tertullianus illorum fatuitatem irridet, *Apud vos de humano arbitrio diuinitas penſitatur: niſi homini Deus placuerit, non*

Euſeb. lib. 2. cap. 2.

Tertul. in Apologetico.

non erit Deus, homo iam Deo propitius esse debet. Non minùs profectò inepti esse videntur ij, qui diuinam veritatem pro veritate minimè habendam esse arbitrantur, nisi concilij approbatio, consensioque accesserit. In hunc ipsum finem Lutherus librum scripsit ad nobiles ordinis Teutonici, postquam a Papa licentiam ineundarum nuptiarum impetrasset, votisque liberati essent. Præcipit autem ne *illa dispensatione freti nuptias coniungant: alioquin* inquit, *Deum offendunt, & peiores sunt adulteris, vtpote qui hominis, quàm Dei maiorem rationem habeant, cumq; diuina dispensatione vti possint, quasi ea non sufficeret, humanam insuper quærant.* Ad nobiles ordinis Teutonici.

Lutherus non eò hæc scripsit, quò pium vllum Concilium despicatui haberet, nihil quidem magis, quàm Esaias Propheta, cùm diceret *Inite concilium, & dissipabitur.* Verùm nullo modo ferre potuit Dei gloriæ tantam inuri maculam, vt hominum multitudo authoritatem probandæ simul, & improbandæ diuinæ veritatis sibi assumeret, quasi in se vera non esset, sed ipsorum uel caderet, vel staret arbitratu. Quæ sequuntur, nihil aliud, quàm impura conuitia ac maledicta continent. Deus, autem, qui virum illum linguis vanis ac mendacibus liberauit, perpetua prædicatione extollatur. Esai. 8.

At Lutherus (inquit Hardingus) *secum ipse pugnauit.* Similiter quidem Marcion hæreticus Paulum incusauit, quòd verbis ceremonias oppugnaret, ipse tamen caput suum raderet Cenchreæ, ceremoniásque obseruaret: quòd Titum circuncidere nollet, cùm antè Timotheum circuncidisset: quòd interdum legem tueretur, interdum eandem conscinderet, atque sic perpetuò sibi contrarius esset. Neque fortasse magnopere dubitaret is, qui eodem spiritu imbutus esset quo Hardingus, D. Paulum peræquè ac Lutherum inconstantiæ crimine arcessere. Vt quidem Lutherus contrarium aliquando dixisset, atque antea dixerat, minimè tamen Hardingo omnium conueniebat, vt illum eo nomine in reprehensionem adduceret. Lutherus autem Deo vocanti semper obtemperauit, neque vnquam est ad vomitum reuersus priorem, neque cum sua ipsius conscientia pugnauit, aut exploratæ veritati restitit. Etsi igitur sibi ipse aliquando contrarius esset, facta ab errore ad veritatem transitione, Deo tamen haudquaquam fuit contrarius. Act. 21.

Hardingus. 7. Sectio.

In locis communib.

IAm verò quò hoc perspicuum magis fiat, Lutherum scilicet, siue vna specie communicetur, siue vtraq, rem existimasse ἀδιάφορον, id est, indifferentem, Philippus Melanethon ipsius auditor, & intimus a concilijs scribit: Sicut edere suillam, aut abstinere a suilla, sic alterutra signi parte vti medium esse. *Signi scilicet nomine, sacramentum significat, nouum hoc vocabulum magis probans, quàm quod est Ecclesiæ vsitatum, ne fortè a fratribus suis sectarijs in aliqua re cum catholicis sentire iudicare-*

tur.

Bucerus etiam est eiusdem opinionis, qui in colloquio Ratisbonensi inter catholicos & protestantes ad dissidia de religione componenda instituto, hunc articulum consensu suo comprobauit his verbis: Ad controuersiam quæ est de vna aut vtraq; specie tollendam cum primis conducturum, vt sancta Ecclesia liberam faceret potestatem, Sacramentum hoc in vna vel in vtraq; specie sumendi. Ea tamen lege, vt nulli per hoc detur occasio, quem vsum tantopere retinuit Ecclesia temere condemnandi, aut inuicem iudicandi. *Equidem qui liberum oportere esse contendit, sacramentum vel in vna vel in vtraque specie sumere, eaq; opinione est, vt veterem consuetudinem vnius tantum speciei sumendæ minimè condemnandam esse censeat, satis videtur ingenuè fateri, nihil hac in re institutum mandatumq; a Christo esse, quasi necessarium ad salutem.*

Manifestum igitur est eos, qui se a mystico corpore Christi, id est, ecclesia ipsius, remouerunt, qui nimirum doctrina, & iudicio cæteris præstiterunt, in medijs rebus ponere, (ita vt reuera ex se est, in ecclesiæ libertate situm) vtrum sacramentum vna, an vtraque specie administretur. Atque hoc quidem etiam contra Iuellum, eiusq; factionem confessi sunt non modò docti aduersarij e Catholicis nostræ ætatis, sed etiam Bohemus quidam, vir eruditus, supra sexaginta abhinc annos: Ioanni Przyxsamo nomen fuit, e cuius scriptis quædam edita sunt. Iste vir doctus, cum probare conaretur vtriusque speciei vsum, e verbis Christi apud Ioannem: Nisi comederitis carnem filij hominis, & biberitis sanguinem, non habebitis vitam in vobis, *ad extremum hæc verba prout hominum sui temporis eloquentia ferebat, edit*: Veruntamen hîc Deum timens, & mores impios aliorum præcauens fateor quòd quaslibet personas de Ecclesia communioni fidelium sub vtraque specie repugnantes damnare aut hæreticare non intendo. *Quod si verò Deus iusserit sacramentum vtraque specie, ab omnibus communicari, quamobrem Dei metu prohiberetur, ne illos damnaret, qui illi formæ communionis aduersantur? cum præsertim quisquis contrà facit, ac Deus præcipit, dignus sit, qui condemnetur. Huius igitur viri testimonio conuincitur vnius vel vtriusq; speciei vsum esse indifferentem.*

In lib. de confessione fidei catholicæ. cap. 19

Nos igitur possumus Lutheri, Buceri, Melanchthonis, & illius literati Bohemi testimonia adhibere pro ἀδιαφορία communionis vel vna vel ambabus speciebus administrandæ. In quo non id volo, vsum sacramenti sic esse cuiuis homini liberum, vt vnusquisque pro arbitrio suo vel vtramque speciem exigere, vel vna solummodo specie contentus esse possit. Nequaquam verò: debet enim quisque ad ecclesiæ instituta sese conformare: ecclesia autem nulla diuini mandati necessitate astringitur ad communionem Laicis vtraq; specie ministrandam.

Episcopus

Epiſcopus Sarisburienſis.

QVô probet Hardingus, communionem dimidiatam in rebus indifferentibus eſſe habendam Melanctonis, Buceri, & hominis cuiuſdam Bohemi, doctrina clari authoritatem adducit: quorum quidem alios ementitus eſt, alios nullum teſtimonium dicentes produxit. Neque verò illos eò teſtes excitauit, quò eis ſe tanquam magiſtris & authoribus dederet: quandoquidem hi neque ſcriptis vnquam ſuis, neque eccleſiæ ſuæ adminiſtrandæ forma atque ratione ad violandam Chriſti inſtitutionem conſpirauerunt: ſed in eo veterum doctorum penuriam prodit ſuam. Si enim illis potuiſſet authoribus & patronis vti, iſtorum haud quenquam vſurpare profectò voluiſſet. In Melanctone formam loquendi reprehendit eam, qua ſacramentum dixit eſſe ſignum: *quod vocabulum* (inquit) *nouum eſt, & eccleſiæ inuſitatum.* Si criminationes, quas auidè captat, ſine cauſa conquiſitas omittere voluiſſet, non eſt ille quidem neſcius, ſacramentum omnibus eccleſiæ temporibus atque ætatibus ſigni nomine fuiſſe appellatum.

Petrus Lombardus ad hunc modum ſacramentum definit. *Sacramentum eſt ſignum rei ſacræ.* Ipſa autem οὐσία cuiuſq; rei & natura non vllo modo meliùs intelligi poſſe exiſtimatur, quàm definitione. Auguſtinus inquit: *Signa cum ad res diuinas adhibentur, ſacramenta vocantur.* Alio etiam in loco de differentia ſacramentorum veteris nouiq; teſtamenti verba faciens, hæc habet: *In ſignis diuerſis eadem fides.*

Lib. 4. diſt. 1.

Auguſt. de doctrina Chriſtiana li. 3. ca. 15. In Ioan. tract. 45.

In libro etiam contra Adimantum ait: *Non dubitauit Dominus dicere, hoc eſt corpus meum, cum daret ſignum corporis ſui.* Similiter Chryſoſtomus inquit: *Si mortuus Chriſtus non eſt, cuius ſymbolum ac ſignum hoc ſacrificium eſt.* Ne cui autem obſcurum forte videretur, vocabulum hoc, *Signum*, quam vim ac ſignificationem haberet, Auguſtinus ipſe ad hunc modum eſt interpretatus: *Signum eſt res præter ſpeciem, quam ingerit ſenſibus, aliud quiddam faciens ex ſe in cognitionem venire.*

Auguſt. contra Adimantum cap. 12. Chryſoſt. in Mat. homil. 83. Auguſt. de doctrina chriſtiana lib. 2. De conſe. diſt. 2. Signum eſt.

Ex his apparet, ſigni nomen non perinde nouum eſſe, aut eccleſiæ inauditum, atque Hardingus ſtatuit. Etſi quidem moleſtè fert nos facta antiquorum patrum imitari, vocabula tamen, ac dicendi formulas, quibus ij ſunt vſi, nobis vſurpare permitteret.

Sed Melanctho (inquit Hardingus) *& Bucerus hoc medium eſſe affirmant.* Re quidem vera hi ſingulari eruditione viri, poſtquam perſpicerent aduerſariorum ſuorum malitia fieri, quò minùs ipſi efficere poſſent, vt Chriſti inſtitutio in eccleſiam vniuerſam reduceretur, in eo ſummam contentionem adhibuerunt, vt integrum ſolutúmq; ſingulis eccleſijs relinqueretur, quod ipſis maximè videretur hac

in re sequi, idq; sine fremitu offensioneq; aliorum. Atque eatenus contenderunt, vt res hæc in integro esset, non quòd existimarent, neutiquam sanxisse Christum, vt sacramentum plebi, vtroq; symbolo traderetur, aut hanc rem per se esse indifferẽtem, sed quò fidelis Christianorũ multitudo ἀδιαφόρως, & liberè eo vteretur, néue Christi imitatio hæreseos crimine condemnaretur.

Eodem modo sancti patres, qui primis temporibus ecclesiæ vixerunt, quando principibus, & nationibus exhnicis persuadere minimè potuerunt, vt euangelium ampl. cterentur, in lucro tamen maximo posuerunt, Deóq; gratias egerunt, si quando locus ipsis & potestas liberè, & absq; conscientiæ periculo conueniendi, & euangelij prædicandi permitteretur.

Ista libertas Hardingo odiosa est: vniuersæ ecclesiæ de ea statuere integrum esse vult, non tamen particulari cuiuis ecclesiæ. Hæc ad rudium fraudem apparata stropha est. Neque enim nescius est cæteras omnes ecclesias per orbem terrarum fusas, a primo vsque Euangelij satu ad diem hodiernum, sacrosanctam communionem vtraque specie perpetuò administrasse, quemadmodum Christus præcepit: Christiq; institutionem nusquam fuisse palam, & facta quasi conspiratione dissolutam, nisi in Romana tantùm ecclesia, quæ quidem minimè vniuersalis est, sed planè particularis, eamq; etiam diuinæ sanctionis violationem non ab episcoporum, hominúmq; eruditione præcellentium consentientibus iudicijs fluxisse, sed quemadmodum suprà demonstrauimus, *a simplici* (vt loquuntur) *deuotione populi*. An verò existimat Hardingus populo fas esse institutionem Christi perrumpere, sine concilio generali: neque tamen tutò se ad eandem referre absque generali Concilio posse? Certè verò Concilio minimè opus est, vbi ex Concilij decreto nihil gestum est.

De ἀδιαφορίᾳ autem huius rei, in qua Hardingus istius tractatus fundamentum collocauit, & qua ratione institutionis Christi contemptio ἀδιάφορος videri possit, non habeo, quod aptiùs respondeam, quàm quod a Cypriano responsum est, in causa simili:

Cyprian. lib. 2. Epist. 3. *Si quis de anteceſſoribus meis non hoc obſeruauit & tenuit, quod nos Dominus exemplo & Magiſterio ſuo docuit, poteſt ſimplicitati eius de indulgentia Domini venia concedi, nobis verò non poterit ignoſci, qui nunc a Domino admoniti & inſtructi ſumus. Agentes gratias, quòd dum inſtruit in futurum, quid facere debeamus, de præterito ignoſcit, quòd ſimpliciter errauimus.* Hucusque tolerari posse diuinæ legis violationem Cyprianus censuit. Sed istis addit:

Cyprian. ad Iubaianum de hæreticis baptizandis. *Poſt inſpirationem verò, & reuelationem factam, qui in eo quod errauerat perſeuerat prudens & ſciens, ſine venia ignorantiæ peccat, præſumptione, atq; obſtinatione ſuperatus.*

Hardingus.

Hardingus. 8. Sectio.

*ETſi autem ſacramentum vtraque ſpecie adminiſtratum fuit Corinthi, quemadmodum ex Paulo apparet, & in alijs compluribus locis, ſicuti ſcripta nonnullorum veterum patrum teſtantur, eccleſia tamen multis grauibúſque cauſis adducta fuit ad legem conſtituendam, quæ populo vna tantùm ſpecie communicare permitteret, non modò in Concilio Baſilienſi, ſed etiam in Conſtantienſi, & antè, mille plus minùs annis, in * primo Concilio Epheſino, quemadmodum multi probabiliter colligunt, & nominatim vrbanus Regius Lutheranæ ſcholæ profeſſor idipſum fatetur in libro ſuo de* locis Communibus.

* Falſum: nullum enim in eo Concilio huiuſmodi decretũ vel tentatum.

*Vna cauſa, eáque non minima fuit, quò Neſtorij hæreſis eo modo faciliùs extingueretur, qui ad alios errores & hanc opinionem adiunxit, * formam panis in ſacramento corpus Chriſti ſanguine vacuum, vini formam, ſanguinem a corpore diſiunctum continere. Multæ etiam aliæ " cauſæ illos patres commouerunt, vt eam rationem introducerent, quò multis incommodis, periculis, atque offenſionibus anſam præriperent, quæ in poculi vſum incidere potuerunt: veluti exempli cauſa, minùs decora tanti ſacramenti tractatio, cui Chriſtiani homines principiò admirabilem reuerentiam præbuerunt: nauſea nonnullorum, qui vinum faſtidiunt: difficilis vini importatio: & impoſſibilis eiuſdem conſeruatio, ne corrumpatur, in regionibus ſeptentrionalibus, in eo climate ſitis, in quo ſummum frigus exiſtit. His etiam aliæ complures cauſæ addi potuerunt, e quibus manifeſtum eſſe poſſet, nequaquam fuiſſe rationi conſentaneum, vt omnes neceſſario vtriuſque ſpeciei vſu aſtringerentur.*

* Falſum: nunquã enim Neſtorius de huiuſmodi commẽto ſomniauit.

" Præclaræ nimirum cauſæ, propter quas Chriſti inſtitutio violetur.

Epiſcopus Sarisburienſis.

NOn inficiatur Hardingus, & D. Paulum Corinthi, & alios ſumma ſanctitate, & religione patres in ſuis ſingulos eccleſijs ſacramentum vtraque ſpecie adminiſtraſſe. Potuit æquè dixiſſe, omnes Apoſtolos, & omnes ſanctos patres, niſi hoc ipſius cauſæ pernicioſum fuiſſet. *Verùm eccleſia temporis decurſu* (ſicuti hìc Hardingus iactat) *contrariam formam inſtituit, quò nominatim Neſtorium hæreticum refutaret.*

Hìc te, Chriſtiane lector, diligentem præſtare attentionem oportet. Quæſtionis hic ſtatus eſt: vtrùm mutilata iſta communio, quam Hardingus tuetur, palam vnquam & in oculis totius eccleſiæ populo fuerit ſolenni vſu tradita intra ſexcentorum poſt Chriſtum annorum ſpacium. Quô hanc rem probet, ait Concilia Conſtantiæ atque Baſileæ habita illam formam atque rationem ſanxiſſe: quorum quidem prius initum habitúmque eſt anno Domini milleſimo quadringenteſimo, & decimo quarto: quod etiam eiuſmodi fuit, vt nec vniuerſale eſſet, nec καθολικῶς vnquam obtineret. Quid igitur habet, quod defenſioni Hardingianæ aliquid momenti impartiat? *Colligitur etiam probabili coniectura* (inquit Hardingus) *eandem formam mille annis antè in*

Anno Domini. 1414.

primo Concilio Ephesino decretam fuisse. Hoc in loco Hardingus in eas est adductus angustias, vt non doctrina atque scientia sustentetur, sed quemadmodum consueuit, nuda tantùm coniectura nitatur. Quòd si verò nouum hoc inuentum ad Nestorium hæreticum refellendum fuerit introductum, quî tum factum est, vt non ante Concilium Constantiense ac Basilienſe ratum haberetur, mille demum annis postquam Nestorius e vita exijsset, eiusque ex hominum memoria sublata fuisset hæresis? Si in concilio Ephesino eiusmodi decretum perlatum fuit, quamobrem nullum extat eiusdem in illo Concilio monumentum atque mentio, neque doctus quisquam mille annorum spacio tale aliquid literis prodidit?

Verùm, Vrbanus Regius Lutheranæ scholæ doctor idipsum confitetur. Primùm Vrbanus Regius ex hac vita migrauit non supra annos abhinc viginti: & propterea testis videri debet nimis recens, qui de re tam longo antè tempore gesta testimonium dicat. Huc accedit, quòd liber *de communibus locis*, illius nomine editus, nihil aliud habeat, quàm quendam rerum diuturna lectione a se congestarum cumulum, quemadmodum studiosi solent, è diuersis varijsque authoribus tam harum, quàm illarum partium multa colligere, memoriæ tantùm adiuuandæ, & augendæ scientiæ causa. Neque ab ipso Regio emendatus atque editus erat ille liber, sed typographo traditus est ab ipsius vidua, postquam ipse mortuus esset, sine castigationibus, quemadmodum Pomeranus testatur, qui librum principi Mensburgensi dedicauit. Quapropter hæc collectitia scripta hominis diligentiam arguunt, non ostendunt iudicium. Quod autem ad illam de concilio Ephesino obseruationem attinet, verisimile est ex Alardo, aut Michaele Væhæo, aut aliquo ætati suæ æquali scriptore desumpsisse.

Nestorius præter alios errores (inquit Hardingus) *hanc opinionem habuit, specie panis in sacramento corpus Christi separatum ab ipsius sanguine contineri, & vini specie sanguinem tantùm a corpore seiunctum.* Quid causæ est, quamobrem iste homo tanto studio vnum errorem alio fulcire cupit? Primùm ait, *concilium Ephesinum decreuisse contra vtramque speciem.* Hoc falsum est, nec vnquam hactenus probatum fuit. Deinde causa aliqua excogitanda est, quæ patres illos ad huiusmodi sanciendum decretum impelleret. Ea autem, vti hîc Hardingus fingit, Nestorij fuit hæresis. Causa ficta satis apta est, ad effectum probandum commentitium. Eò autem adactus est Hardingus, vt non modò doctores nouos, & noua Conciliorum decreta comminiscatur, sed hæreses etiam nouas confingat, quales antea nunquam fuerunt auditæ: eadem planè ratione eodémque consilio, quò nonnulli Aristotelem aliquando absurdas & prodigiosas, sed imaginarias tantùm opiniones Democrito, Parmenidi, Melisso, alijsque philosophis attribuisse iudicant, non quòd ipsi ita vnquam vel scripsissent, vel docuissent, sed quò disputandi materiam aucuparetur, & illustrius suæ eruditionis specimen ostenderet. Si verum sit, quod ille de Nestorio opinatur, tum tota Hardingi defensio hæresi tantùm nititur: si falsum sit, vti

sit,vti est reuera falsissimum,tum e manifesta falsitate pendet: ex quo consequitur, vt siue verum sit, siue falsum, infirmo admodum fundamento sustentetur.

Quod autem ad Nestorium spectat,notum quidem & nemini dubium est,eum impium atque blasphemum hæreticum extitisse, & meritissimè a multis sanctis patribus, ac Concilijs damnatum fuisse.Philastrius, Augustinus, Epiphanius de eius hæresi nominatim scripserunt: Concilium Ephesinum,& Calchedonense,Cælestinus,Gelasius, Leo episcopi Romani, Cyrillus episcopus Alexandrinus resecuerunt, euulseruntq; omnes hæresis pestilentissimæ fibras, easq; damnarunt. Quorum tamen nemo est, qui Nestorio nouam hanc hæresin ab Hardingo confictam obijceret.Si qua in re ipsa probabilitas inesset, Hardingus ea eloquentia copiaq; dicendi præditus, omnes circunstantias diligenter exposuisset, quo primùm tempore nouus iste error natus esset, vbi & quandiu durasset, qui contrà scripsissent, a quo, atque in quo Concilio damnatus fuisset. Altum quidem hoc silentium, non habuisse,quod diceret, coarguit. Inusitatam quandam fuisse hæresin oportet, quæ neque principium haberet, neque finem: neque patronum, neque aduersarium: neque linguam, qua propagaretur: neque aures,quibus audiretur: neq; calamum, quo scriptis mandaretur:neq; tempus durandi: neque locum conquiescendi. Atque vt hæc omnia de Nestorio verissima, exploratissimaq; fuissent, nulla tamen ratio suasisset, vt propter priuatum cuiusq; hominis errorem, Christi institutio violaretur,atque rumperetur.

Verùm quò vana futilitas, & manifesta istorum hominum falsitas testatior esse possit, intelligas velim, Lector, quòd qua in Regione Nestorius vixit, suamq; disseminauit hæresin, in ea Christi institutio vtraque parte integra sit perpetuò conseruata: in his autem terris, in quibus ne nomen quidem Nestorij, nisi perpaucis,fuit cognitum, eius autem hæresis nunquam probata, summis cautionibus Nestorium deuinxerunt, idq; mille annis, postquam esset mortuus. Cæteræ causæ, quas Hardingus grauissimas iustissimasq; vocat, vix vlla omnino dignæ sunt responsione.

Aliqui homines a vino abhorrent: Aliquæ gentes difficulter comparare vinum, aliquæ ægrè custodire possunt: Ergo, lex quædam vniuersalis sanciendaest, quæ toti Christiano orbi vna specie communicandi necessitatem præscribat. Si sic autem concluisset, Ergo,qui his morbis, & difficultatibus laborant, vna specie communicare possunt, tolerabilius, hoc quidem fuisset. Rectè enim est a Pomponio obseruatum: *Leges attingunt ea,quæ communiter, & vt plerunq; contingunt, non quæ paucis, aut raro.* Nam alioqui eædem rationes sacerdotibus etiam conuenient: Aliqui sacerdotes morbo implicati vinum gustare nequeunt: aliqui in quibusdam regionibus difficilè comparare,aliqui difficilè custodire possunt: iure ergo caueri lege lata potuit,vt omnes sacerdotes vna specie sacramentum administrarent. Nam vbi sacerdotibus præparari vinum potest, populo etiam potest. Per enim

De Legibus & senatusconsul. & longa consuetudine, ἐπὶ τὸ πλεῖον ἐκπαραλόγω.

mirum videri profectò posset, si plaustrum, aut nauis integra vnam modò vini lagunculam in aliquam regionem importaret.

Quidam scribunt sacerdotes Teutonicos propter summam vini penuriam in mulso consecrare solitos fuisse: alij tradunt Innocentium octauum eadem causa commotum sacerdotibus Norueginis potestatem concessisse sine vino consecrandi. Iniquum esset & contra rationem, vniuersam ecclesiam ad paucorum necessitatem atque imbecillitatem alligare. Etenim alioqui, quod hîc Hardingus de alterius partis sacramenti penuria & summa ἀπορία vrget, ad alteram etiam accommodari potest. Nam & Arrianus in libro de rebus Indicis, & Strabo in Geographia sua literarum monumentis mandarunt, integras gentes atque regiones existere, quæ pane careant. Ex eo igitur, quod Hardingus concludit, necessarium videatur, vt horum hominum gratiâ tota ecclesia ab altera quoque sacramenti parte abstineret, & totum hoc modo sacramentum deperderet.

Cornelius Agrippa, de Vanit. scient. Volateranus.

Arrian. lib. 8. Strabo.

Hardingus 9. Sectio.

IAm verò vt aduersarijs nostris concederemus (quod tamen nequaquam concedimus) Christum scilicet mandasse, vt Laici vtraque specie communicarent cum diceret, Bibite ex hoc omnes: *nihilominus restricta diuini decreti sanctio sine peccato potest aliquando omitti, in huiusmodi rebus, quæ neq; ex se ipsæ, neque ex legis naturæ præscripto necessariò sunt obseruandæ: ita tamen vt magnæ graues q; causæ (charitatis interim norma accuratè conseruata) idipsum exigant. Ad hanc autem rem clarissimè confirmandã, exemplis & veteris & noui testamenti abundamus. An non mãdauit Deus, vt nemo de pane propositionis comederet præter solos sacerdotes? Dauid tamen comedit, & a Christo crimine liberatur. Lex circuncisionis tanta cautione lata, per annos quadraginta fuit a populo Israelitico prætermissa, dum ex AEgypto in terram promissam iter faceret, neq; tamen hoc fuit illis a Deo culpæ datum. Deus legem sanxit de sabbato sanctificando sine exceptione: Machabæi tamen non dubitarunt arma contra Antiochum sumere, cum q; diem in prælio & dimicatione pro vita sua consumere, nullo scrupulo conscientiæ ob violatam illam legem impediti. Multa similia exempla in veteri testamento inueniuntur. Sed veniamus ad nouum testamentum, atque ad sacramentum temporis gratiæ. Quæ si debitè expendantur a nobis, perspiciemus Christum nullam fere rem externam præcepisse, quam non moderandam & temperandam, & constituendam ecclesiæ suæ reliquerit, ita vti, pro temporis conditione, publico ecclesiæ emolumento, atq; ædificationi maximè prodesse videretur: modò interim ne vlla fieret, a scopo & prima intentione aberratio, nec quisquam eo bono fraudaretur, quod ex rebus externis comparari posset. Quod attinet ad Sacramentum Baptismi, etsi nihil dictum fuerit de eruiendis illis, aut in aquam intingendis, qui baptizandi sunt, (quæ tamen Christi sanctione de ista re lata manifestò videntur exigi,* Ite *inquit ad Apostolos suos* & docete omnes gentes, baptizantes &c.) *ecclesia tamen non est vsa infantulos baptizare, qui nondum per ætatem capaces sunt;*

Leuitic. 24. 1. Reg. 21. Marc. 2. Genesis. 17. & 34. Exodus 31. 1. Macha. 2.

Matth. 28.

ſunt inſtitutionis : & ad legitimam huius ſacramenti adminiſtrationem, multis aſperſionem aquæ ſufficere iudicauit : etſi (inquam) de hac re nulla mentio fuerit, ad eius tamen conſiderationem nonnihil pertinet, quod Apoſtoli ad tempus non dubitarunt ipſam eſſentialem verborum formam mutare, quibus hoc ſacramentum Chriſtus miniſtratum voluit. Etenim quod ipſe eos iuſſit baptizare in nomine patris, filij, & ſpiritus ſancti, *illi baptizarũt in nomine Ieſu *Chriſti tantùm, quò illud hoc modo illuſtrius, celebriuſq; redderent. Iam igitur, vt ad ſacramentum corporis, & ſanguinis Chriſti, de quo agimus, reuertamur, nemo negare poſſit, quin multa in eius inſtitutione facta ſint exemplo & mãdato Chriſti, quæ nunc non obſeruantur : quod tamen culpa & reprehenſione caret.*

* Falſum. Intoleranda ſcripturarum deprauatio.

Ioann. 13. *Chriſtus Apoſtolorum pedes lauit, diſertéque præcepit vt ſimiliter facerent, his apertiſſimis verbis :* Si ego laui pedes veſtros dominus & magiſter, vos quoque debetis alij aliorum pedes lauare: exemplum enim præbui vobis, vt prout ego feci vobis, ita & vos faciatis. *Quod quidem mandatum Chriſti ſecundum externam literam, non minùs nos profectò aſtringit, quàm hæc verba,* Bibite ex hoc omnes: *nunc tamen illud non obſeruatur, ſed penitus exoleuit. Quanquam ex Bernardo apparet, qui hoc magnum ſacramentum vocat, & antè ex Cypriani teſtimonio, Chriſtum non modò Apoſtolorum ſuorum pedes lauiſſe, ſed ſolenni etiam poſtulatione ſanxiſſe atque inſtituiſſe, vt Apoſtoli poſtea eandem conſuetudinem obſeruarent. Vtrùm autem hoc decretum Chriſti ideo fuerit antiquatum, ne fortè rebaptizatio quædam haberetur, ſicuti ex Auguſtino colligi poteſt, aut propter aliam aliquam cauſam, non magni hoc quidem intereſt. Illud tamen magnopere miror, hanc rem tam accuratè præſcriptam, tanto ſilentio præteriri, & infectam relinqui : in ſacramenti autem adminiſtratione vſum poculi, tam factiosè, tantáque vociferatione flagitari. Neque in multis alijs ritibus atque ceremonijs ita facimus, vti Chriſtus fecit. Chriſtus hoc ſacramentum celebrauit, poſtquam eſſet cœnatus: nos manè, & ieiuni. Chriſtus menſæ accubuit cum duodecim Apoſtolis : nos neque diſcumbimus, neque neceſſarium eſſe exiſtimamus, illum numerum obſeruari. Chriſtus panem fregit : nos hoſtiam fidelibus, qui communicaturi ſunt, diſtribuendam, non neceſſariò frangi debere iudicamus. Hîc obſeruandum eſt, quòd Cyprianus illos homines redarguens, qui reſperſionem aquæ ad baptiſmum ſatis eſſe negarunt, oſtendit ſacramenta non ex ipſa ſumma atque rigidiſſima obſeruatione, aut omnium externorum elementorum adminiſtratione : ſed potiùs ex integritate & ſanitate fidei dantis atque percipientis eſſe æſtimanda : réſque diuinas modo compendiario adhibitas credentibus plenam ſuam virtutem conferre, atq; exhibere. Lib. 4. Epiſtol. 7. Multa alia Dei præcepta de rebus externis hoc in loco commemorare potui, quæ paulatim in eccleſia obſeruari deſierunt, quemadmodum eſt illa a ſuffocatis, & ſanguine abſtinentia, quæ fuit a Deo in veteri teſtamento mandata, & iuxta placitum & iudicium ſpiritus ſancti ab Apoſtolis in nouo teſtamento decreta: quoad res tamen externas, & hoc & alia multa conſimilia temporis progreſſu deſuenerunt, & ſine vllo conſcientiæ ſcrupulo abrogata ſunt.*

In ſerm. de cœna Domini. In ſermo. de vnctione Chriſmatis.

Ad Ianuar. Ca. 8.

Episcopus Sarisburiensis.

NVllum istis hominibus occurrit firmamentum magis opportunum, quàm vt institutionem Christi negent atque respuãt. Quam ob causam Hardingus hoc in loco sic ait, *Quod quidem nullo modo concedimus:* quæ sanè responsio fortis & virilis, sed exigui ad probandam causam momenti videatur. Sed his addit: *Etsi vel maximè ea fuisset Christi institutio, ecclesiæ tamen authoritate, & iusta de causa rescindi potuit.* Rationes istas adfert: In veteri testamento, Dauid comedit panes propositionis, quod fuerat prohibitum: populus in deserto circunciſionem intermisit, etsi ea fuisset mandata: Maccabæi dimicarunt, & pro vita sua propugnarunt die sabbati, etiamsi Deus illo die feriari, atque interquiescere iusserat. In nouo testamento, nos infantes baptizamus, licet ad institutionem percipiendam propter ætatem ineptos: atque illis aspersionem aliquando sufficere iudicamus: Apostoli etiam, secus ac Christus instituerat, in nomine Iesu tantùm baptizarunt. Si quod Hardingus eiusmodi exemplum aut testimonium proferre potuisset, quale postulabatur, minimè fuisset opus hæc tam exilia adiumenta collegisse. Hîc enim quæ dicuntur, partim vera sunt, partim falsa, partim cum instituta causa neq; loco, neq; tempore, neq; fine, neq; modo agendi, neq; cæteris circunstantijs congruunt, vnde ad hanc rem parum accommodata sint est necesse.

1.Sam.21. 1.Samuel.21. *Dauid comedit panem sanctum:* atqui eò fuit intolerabili fame impulsus, neque vnquam decretum fecit, vt cæteris omnibus similiter facere liceret.

Iosue.5. *Populus a circunciſione abstinuit in solitudine:* sed hoc fecit diserto ipsius dei iussu, quemadmodum annotauit Lyra, propter ea quòd continuum iter ingressus sedes ac loca perpetuò mutarent: homines autem recèns circuncisi, itineris molestiam sustinere non possent. Neque tamen lege promulgata, circunciſionem penitus sustulerunt.

1.Maccab.2. Matth.12. Maccabęis licuit se sabbato defendere: Christus enim sic legem interpretatur, hominem non sabbati gratiâ, sed sabbatum hominis causa esse constitutum. Quapropter ij turpiter fecisse iudicandi sunt Iudæi, qui sabbato obsessi atque opugnati, teste Dione, arma abiecerunt, & hostibus se suis dediderunt. Veruntamen non ideo sanxerunt Maccabæi, licitum fore sabbato prælium facere.

Dion.

De baptismo autem, parentes primùm instituimus ac informamus, pòst ipsos pariter, & ipsorum liberos baptizamus: in quo Christi institutionem nequaquam violamus. Nam postquam semel Dei erimus facti populus, Deus, *se & nostrum, & liberorum nostrorum fore Deum promisit ac spopondit.* Et apud prophetam Ezechielem ait, *Filij vestri mei sunt filij.* Qui, quos baptizarunt, aqua respergere soliti sunt, ij & verbo, & elemento, seu forma aquæ, quæ præscripta fuerat, vsi sunt: neque sanè constat, Christum quicquam præcepisse de intingendo in aquam eo, qui baptizaretur. Isti aurem homines cum elementum speciemq; vini, tum verba, quibus consecratio conficitur, populo etipiunt.

Ezechiel.16.

Postremò

Postremò quod ait, *Apostolos contrà, ac Christus instituerat, Christi nomine tantùm baptizasse*, præterquam quod σοφιστικῶς agit, verba etiam ementitus est, illud verbum in postremo loco ponens, quod Lucas in priore posuerat. Hardingus D. Lucæ verba ementitus est.

Quò meliùs autem possis dolos hominis cognoscere, id te, Christiane lector, scire oportet, Apostolorum tempore quosdam ex illis, qui baptizabantur ita spiritu sancto donatos fuisse, vt eius manifesta in illis indicia extarent, statimq; alij linguis loqui variis, alij miracula alia edere possent. Quidam verò nullis huiusmodi miraculis instructi, sed solo baptismo imbuti sunt, veluti Samaritani, quos Philippus baptizauit. Iccirco Lucas, Petrum & Ioannem pro illis precatos esse tradit, vt ipsi spiritum sanctum, id est, aspectabilia spiritus sancti dona assequerentur. Nondum enim in quenquam illorum illapsus fuerat spiritus sanctus, sed baptizati tantùm sunt in nomine Iesu. Vocabulo autem, *Tantùm*, miranda illa solummodo spiritus sancti dona excipiuntur. Hardingus autem Lucæ verba arbitratu suo immutat, & illud *Tantùm*, in fine collocat, atq; ita formam baptismi σταδὴ remouet, quasi Christi tantùm vnius nomine fuissent baptizati, non etiam & patris, & spiritus sancti. Hunc (si Dijs placet) errorem scripturarum niti depravatione oportet. Act. 8.

In nomine Christi baptizare, est ita baptizare, vt Christus præscripsit, instituit, sanxit. Ista autè verba *in nomine Christi* nihilo magis euincunt baptismum Christi tantùm fuisse nomine administratum, nec cuiusquam alterius, quàm hæc, *Paulus seruus Iesu Christi*, Paulum Christi tantùm, non itidem & patris, & spiritus sancti fuisse seruum arguunt: aut hæc verba, quæ Paulus locutus est ad custodem carceris: *Crede in Dominum Iesum*, illum in alteras duas Trinitatis personas credendi necessitate liberant atq; soluunt. Multum profectò sibi in sacras Dei scripturas assumat est necesse, qui ex istis verbis proiecta quadam audacia subnixus cõfirmare conetur Apostolos vel baptismi primam formam mutasse, vel hæreses damnasse eos, qui baptismi eam rationem retinerent, quam ipse Christus instituerat. Act. 16.

Quod de lotione pedum obijcitur, & tritum est, & sæpenumero refutatum. *D. Bernardus sacramentum vocat*: fateor. At Bernardus doctor est recens, & leuioris proinde hac in re authoritatis. Neque tamen in eo, quod sacramentum esse dixit, naturam, vsitatãmque definitionem sacramenti spectauit. Nam neque fuit vllum elementum nominatim ad eam rem designatum, neque verba aliqua ad conficiendum sacramentum instituta, neque vlla gratiæ promissio addita. Tantummodo sacramentum appellauit communi & generali vsus vocabulo. Ad eum autem sensum Hilarius habet: *sacramentum orationis*: *sacramentum ieiunij*: *sacramentum saturitatis*: *sacramentum sitis*: *sacramentum lachrymarum*. Bernardus etiam in alio loco similiter habet, *Sacramentum pictæ crucis*. In isto autem loco ait, pedum lotionem significare ablutionem absterſionémque peccatorum, quam ille significationem sacramentum nuncupat. At Christus inquit, *ego vobis* In Serm. de Cæna Domini. Hilar. in Matt. Canon. 5. 11. 12. 23. Hilar. de Trin. lib 10. Bernardus de bonis defendendis.

exemplum dedi, vt prout ego feci, ita & vos faceretis: Ergo (inquit Hardingus) *hoc præcepto non minùs astringimur, quàm illo, Bibite ex hoc omnes.* Quis Hardingo credat in tenebris, quando in luce tantopere fallere conatur? Nouit enim pedum lotionem neque a Christo fuisse institutam, neque vllam sacramenti partem extitisse, neque Apostolis, vt eam exercerent, mandatam fuisse, neque eiusdem violationem pro sacrilegio vnquam habitam, quo crimine istum dimidiatæ Communionis abusum damnatum fuisse Gelasius testatur. Vtrùm eam Apostoli ad tempus aliquod post resurrectionem Christi obseruarent, nécne, incertum est, neque quod sciam, quicquam de ea re scriptis proditur. Istas autem lauandorum pedum partes ad mulieres potiùs, quàm ad viros pertinuisse Paulus ostendit. Ex Augustino verò colligi posse videatur, hanc in ecclesia ceremoniam ex alia causa natam esse, non ab institutione Christi, aut Apostolorum exemplo fluxisse. Sic enim ad Ianuarium suum de eadem re scribit: *Si quæris, cur etiam lauandi mos ortus sit: nihil mihi de hac re cogitanti probabilius occurrit, nisi quia baptizandorum corpora per obseruationem quadragesimæ sordidata, cum offensione sensus ad fontem tractarentur, nisi aliqua die lauarentur. Istum autem diem potiùs ad hoc electum, quo cœna Dominica anniuersariè celebratur.* Hîc Augustinus author est non institutionem & præceptum Christi, sed corporum squalorem, sensuúmque fastidium hanc primùm inuexisse ceremoniam. Communionis autem vtraque specie administrationem ab Apostolis esse vsurpatam, atque a Christo vsque ad ipsius aduentum perpetuò obseruari iussam, exploratum certúmque est.

De conse. Dist. 2. cõperimus.

1. Timoth. 5.

August. ad Ianuarium Epist. 118.

Quanam ergo iudicij æquitate poterit Hardingus ista inter se comparare: sacramentum, & non sacramentum: institutionem, & non institutionem: rem in ecclesia primitiua vbiq; vsitatissi nam, & rem nullis testimonijs cõprobatã, quibus manifestum fiat, eam Christi aliquando fuisse mandato obseruatam? Neq; verò eò se Christus ad lauandos discipulorum pedes demisit, quò ipsi factum illud prorsus imitarentur: sed quò discipulis in seipso suis perfectum humilitatis exemplũ ostenderet. Illi enim adhuc Christum tanquam vnum ex regibus omni terrestris pompæ fulgore circumfusum esse venturum, séque regulos, & ipsi in administrando mundo assessores fore somniabant. Itaq; vt istud illis somnium excuteret, hoc despicatissimum & seruile ministerium in se suscepit, ex quo intelligere possent, ipsum iccirco veniſſe, vt illis inseruiret, illiq; humiles esse discerent, vt ad illius exemplum alij alijs inseruirent. Eadem similiter de causa Christus paruulum ante oculos discipulorum statuit, præcepitq; vt omnes paruulorum similes essent. Iussit eis vt puluerem calceamentis excuterent, vt nec baculum, nec peram secum in via gestarent, vt nemini obuiam venienti salutem dicerent: non quò ista ad restrictam verborum obseruationem reuocarent, sed quò hoc modo ad sublimiorem cogitationem, atque intelligentiam perducerentur. Eiusmodi fuit sacramentum, & significatio lotionis pedum.

Matth. 20.

Matth. 18.
Matth. 10.
Matth. 8.

Quæ

Quæ ſequuntur rationes, eiuſdem ſunt momenti. Neque enim dicit Chriſtus: Hoc facite a cœna, aut ſedentes, aut menſæ accumbentes, aut tot numero: neq; eo ſenſu eius vnquam verba acceperunt Apoſtoli. Poſtquam autem ſacramentum Apoſtolis ſuis vtraque ſpecie præbuiſſet, iuſſit eos ita facere, prout ipſe fecerat: & ſic illius verba intellexerunt, & ſacramentum populo vtroque ſymbolo haud aliter miniſtrarunt Apoſtoli.

Verba Cypriani, quæ hoc in loco memorantur, de aſperſione aut infuſione aquæ in eos, qui baptizarentur, dicuntur: quæ res nihil aliud eſt, quàm ceremonia, & libera eſſe proinde debet, neque ad ipſam οὐσίαν baptiſmi pertinet. Neq; tamen ſequitur: *Ceremoniam omittere licet: Ergo licet ſubſtantiam Chriſti inſtitutionis violare.* Hæc ratio contra Hardingum potiùs, eiuſq; collegas valet. Si enim ceremoniæ liberè, neq; ad ſummum exacta ratione obſeruari debent, quemadmodũ Cyprianus affirmat, quamobrem tãdem illi Oleum ſuum, Palmas, Lucernas, aliaſq; conſimiles res tam ſeuerè exigunt, vt licet earum rerum abuſus maximus extiterit, nihil tamen de ſuſceptis ceremonijs remiſerint. Siq́ue ipſi in ceremonijs colendis tam accurati duriq́; ſunt, quas ipſi excogitarunt: quantò nos in rebus, quæ ad eſſentialem inſtitutionis Dominicæ formã referũtur, obſeruandis ſeueriores eſſe decet.

Hardingus. 10. Sectio.

EX his autem, quæ dixi, nullus (ſpero) colliget, contra Dei mandatum aliquid tentare fas eſſe. Multum quidem abeſt, vt ſic ſentiam. Neq; aſſero, aut hoc Chriſti dictum in Matthæo, Bibite ex hoc omnes: *aut illud apud Ioannem*, Niſi comederitis carnem filij hominis, & ſanguinem eius biberitis, non habebitis vitam in vobis: *aut vllum omnino Chriſti præceptum nequaquam eſſe obſeruandum: hoc autem affirmo, & omnes etiam catholici defendunt, catholicam eccleſiam certiùs ſcire, quænam Chriſti præcepta ſint, & quomodo obſeruari debeãt, quàm Berengarium, VVicleſum, Huſſium, Lutherum, Zuinglium, Caluinum, Crannerum, Petrum Martyrem, aut ipſorum auditores, & ſectatores, qui in varias ſectarum familias diſtrahuntur. Exempli cauſa, Deus ſic præcepit:* Non iurabis: & Non occides: *&* Si oculus tuus facit vt offendas, erue eum, & abijce abs te. *Vnde quædam Hæreticorum ſectæ, quales nimirum ſunt eorum, qui VValdenſes & Picardi appellantur, ita ſunt hæc dicta interpretatæ, vt nefas omnino exiſtimarent vllum aut dare, aut accipere iuramentum: ſimiliter quenquam vlla de cauſa capitali ſupplicio afficere: eodem modo ſecundum externam euangelij literam aſtringi aliquando hominem ad ſuum ipſius oculum eruendum, atq; abijciendum: quod etiam factitatum eſſe a Picardis aliquot, ſcriptis mandatum eſt, quaſi ſecus Dei præceptum violaretur. Catholica autem eccleſia ita ſenſit, vt etiamſi hæc pro Diuinis præceptis agnoſceret, aliquo tamen tempore, & loco, & quibuſdam de cauſis, hominem non modò legitimè poſſe, ſed etiam debere abſq; vlla diuini præcepti violatione & iurare, & occidere indicaret: ſimiliter oculum ſaluum, & illæſum con-*

Matth. 5. Exod. 20.

seruare, vt Deo interim non displiceat. Sic catholica ecclesia statuit, Bibite ex hoc omnes, *Christi quidem præceptum esse, & necessariò obseruari oportere: sed tantùm a sacerdotibus, quod ad necessitatem attinet, idq; quando in ecclesiæ sacrificio mortis Christi commemoratio celebratur: secundi enim Apostolis in hoc dignitatis gradu successerunt, quibus hoc præceptum fuit propriè datum, cum sacerdotes noui testamenti consecrarentur, qui sic reuera biberunt, quemadmodum Marcus testatur:* Et biberunt ex eo omnes. Marc. 14. *Ad hos solummodo, & ad nullos alios,* * *catholica ecclesia illius mandati necessitatem pertinere semper iudicauit. Alioqui enim, si eiusdem ad omnes necessitas redundaret, siq; quoniam a Christo dictum est:* Bibite ex hoc omnes, *omnes omnium conditionum homines de hoc poculo bibere necessariò deberent, qui tùm fit, vt ipsi aduersarij nostri (qui tam curiosam hac in re conscientiam præ se ferunt) ab eo infantes, puerosq; arceant, donec ad maturam ætatem peruenerint: præsertim eum & ipsis ecclesia primitiua sacramenti communitatem tribuere consueuerit, quemadmodum manifestò appareret ex Dionysio, Cypriano, Augustino, Innocentio, Zosimo, & alijs antiquis patribus? Quam illi meliorem rationem habent, quamobrem infantibus poculum denegent, quam habent Anabaptistæ, cur eos a baptismo excludant? Si dixerint, propterea quòd mortem Domini recordari nequeunt, instabunt Anabaptistæ eos similiter, neq; disciplinam eam, atq; informationem percipere posse, quam Christi institutio hac in re postulare videtur.*

* Falsum: Catholica enim ecclesia nunquam hoc modo sensit: nisi tantùm Romana ecclesia, quæ & recens est, & merè particularis.

Quapropter ipsi ecclesiæ hostes agnoscunt poculi vsum in sacramento non ad omnes necessariò pertinere. Ita neq; pia charitate adduci possunt, vt se cum ecclesia coniungant, nec rationes satis firmas habent, quibus eam impugnent.

Episcopus Sarisburiensis.

OPtima desertæ violatæq; obedientiæ defensio diuinorũ præceptorum improbatione continetur. Ea causa Hardingum induxit vt diceret, *Dimidiatam communionem cum institutione Christi minimè pugnare: Christum enim nunquam iussisse, vt integra communio plebi vtraq; specie ministraretur. Et hoc* (inquit) *Ecclesia melius, nouit quàm Lutherus, aut Cranmerus, aut alij consimiles.* Quantumcunq; ecclesia lucis legitimæ est consequuta, non ex seipsa habet, sed ex sanctissimo Dei verbo accepit, quod lucernam pedibus eius præfert. A Christiana autem modestia abhorret, Dei dona tam gloriosè venditare. Sacrosanctus Dei spiritus, vbi volet, spirat. Vnus Daniel Susannæ innocentiam sensit: iudices atq; seniores non senserunt. Paphnutius solus reliquis omnibus Niceni Concilij patribus contrà sentientibus prælatus est. D. Hieronymus toti Concilio Calchedonensi repugnauit, & probatus est. Et quandoquidem Hardingus odiosis huiusmodi contentionibus, sine causa delectatur, quid est quamobrem non liceret similiter dicere, Primitiuam ecclesiam, quæ Apostolorum, & aliorum catholicorum Patrum, ac Conciliorum temporibus viguit, quæque sacramentum integrum vtraq; parte populo ministrauit, Christi institutionem æquè cognitam

Psal. 119. Ioan. 3. Daniel. 13.

Sozom. lib. 1. cap. 23.

gnitam exploratamq; habuisse, ac postea Concilium Constantiense, quo in Concilio mille & quadringentis post Christum plus minùs annis habito, sancitum ac decretum fuit, vt laici dimidium communionis acciperent, vnaq; specie contenti essent. Deus autem sanctas scripturas eò donauit, vt ecclesia rectam persequeretur viam, nec vnquam aberraret. Augustinus etiam habet: *Dominus semper veraciter iudicat: Ecclesiastici autem iudices, sicut homines, plerunq; falluntur.* Augusti. contra Cresconiũ Grammaticũ. lib. 21. cap. 2.

Exempla quæ hoc in loco adducuntur, de occidendo, de furando, de oculo eruendo, de sanguine & suffocato comedendo, plus ad speciem valent, quàm veritatem demonstrant. De primo autem, Deus priuato homini dicit, *Non occides*: magistratui verò dixit, *Oculus tuus non parcet: Non sines impium magum viuere*. Hæc res nunquam fuit in dubium vocata: quòd si fuerit, ostendat Hardingus, quo in Concilio decisa fuerit, ac decreta. Quod ad iuramentum attinet, veritum est, ne quisquam inconsideratè, aut sine grauissima causa iuret, atq; ita Dei nomine abutatur: verùm imperante iudice iuramentum in iudicio, iustitia, & veritate suscipere Deus ipse præcepit. Exod. 20. Leuit. 20. Deuter. 18. Hierem. 4.

De oculo euellendo præceptum allegoriam continet, qua figura seu tropo vnum dicitur, aliud intelligitur. Christus autem hoc vult, quisquis illum sequi in animo habeat, eum euellere, atq; a se abijcere suas cupiditates, bona, amicos euangelij causa debere, etiamsi hæ res tam fuerint ipsi charæ, quàm oculus cuiq; suus. Matth. 5.

Quod si Picardus ille secus intellexerit, simplicitatis errore abductus fuit, qualis etiam Origenis, & aliorum quorundam fuit, qui τὸ ἔνδον crassè consectantes, seipsos castrasse propter regnum cœlorum commemorantur: neq; ab hoc multum etiam discrepat Romani pontificis error, qui tenuissima occasione adductus horum verborum, *Ecce, duo gladij hîc*, tum spiritualem, tum temporalem gladium, & consequenter totius mundi iurisdictionem sibi vendicat, atq; assumit. Euseb. lib. 6. cap. 8. De Maiorit. & obedient. Vnã sanctam.

Abstinentia a sanguine, & suffocato, Apostolorum tempore a fidelibus suscepta fuit, non quasi Dei iussu instituta fuisset, aut quo perpetuò duraret, sed charitatis solummodo causâ, quò Iudæorum infirmitati succurrerent, quousq; ad perfectam in Christo scientiam adolescerent. Ea autem remanente imbecillitate, hæc ad conseruandam charitatem inducta consuetudo apud reliquos pios Christianos permansit, quemadmodum ex Tertulliano, Arnobio, Eusebio, Oecumenio, atq; alijs apparet. Postquam autem Iudæi instituti, certóq; persuasi essent omnes a Deo conditas creaturas impuritatis expertes esse, abstinentia ista, quam illorum infirma conscientia peperit, sublata est. Act. 15.

Sed hæc Hardingus quî tandem possit cum instituto suo coniungere? aut quo modo ex his manifestam institutionis Christi violationem comprobare queat? Ecclesia in his rebus singulis Diuini verbi præscriptum, authoritatemq; est sequuta. Nam de occidendo, Deus magistratui dicit, *Non sines impium viuere*: deq; iurando, *Iurabis in veritate, iudicio, & iustitia*: de oculo eruendo Paulus ait: *Nemo vnquam* Hierem. 4. Ephes. 5.

odit ſuam ipſius carnem, ſed enutrit, ac fouet eam: de ſanguine autem,& ſuffocatis Chriſtus ait, *Quod intrat in os, non coinquinat hominem:* & Paulus ait: *Omnis creatura Dei bona eſt.* Quare Eccleſia iſtis in rebus tantum abfuit, vt quicquam ex ſe ipſa noui excogitaret, aut vllam diuinitus inſtitutam ſanctionem violaret, vt verbi Diuini magiſterium ſequuta fuerit.

Ex aduerſa iam parte depromat Hardingus verbum Dei, quo Romana eccleſia fuit inducta, vt dimidiatam communionem præſcriberet. Vbi tandem Chriſtus, eiúſue Apoſtoli prohibuerunt, ne populus integram communionem acciperet, ſicuti erat principio inſtitutum, ſed vna tantum parte contentus abiret? Si nullum eiuſmodi præceptum extet, quid hæ cauſæ ſimile habent? Quod ſi autem diſſimiles ſint, atque diſcrepantes, quorſum has Hardingus comparauit præſtigias,& quamobrem ſic eas inter ſe confert, quaſi ſimiles eſſent? Quid? an obſecundare præcepto Diuino, perinde eſſe videtur Hardingo, atq; præceptum Diuinum violare? an quia potuit Abrahamus Diuino oraculo præmunitus Iſaacum filium iure trucidaſſe, ideóne & Iſmaelem occidere fas ei fuiſſe cenſet Hardingus, etſi id iniuſſu feciſſet Dei? Periculoſum eſt docere, eccleſiam potẽtia quadam immenſa prẽditam eſſe, Deiq; præcepta, vel comprobare, vel improbare pomiſcuè ſuo arbitratu poſſe. Nam vt eſt prudenter a Valentiniano,& Martiano imperatoribus cautum, *Qui poſt ſemel inuentam veritatem longiùs quærit, mendacium, non veritatem quærit.*

Genes. 20.

In edicto imperatoris Valent.& Martia. In Chalcedo. Concil. Actio. 3.

Verùm Chriſti non ea fuit inſtitutio (inquit Hardingus) *vt vulgus laicum vtraq; ſpecie communicaret.* Hoc ille quidem affirmat, & ſæpenumero affirmat, & tantùm affirmat: authoritatem, niſi propriam nullam adfert. Hæc illum (credo) ratio commouet, quod nulli homines laici tum adeſſent Chriſto, quando illud conuiuium celebraret, ſed ſoli Apoſtoli: quæ profectò ratio laicis non alteram modò partem eripiet, ſed toto eos ſacramento penitus priuabit. Quanquam ſanè Lorichius quidam diſciplinæ Hardingianæ Doctor habet: *Ipſius Sacramenti inſtitutio vult, vt omnes vnâ manducemus, & bibamus.* Doctor Hardingianus affirmat, Chriſti hanc inſtitutionem eſſe, Hardingus ipſe pernegat: vtri horum potiùs fides habenda ſit, aliorum iudicijs relinquo.

De Miſſa publica proroganda.

Interea tamen, dum iſti doctores in concordiam reducantur, id quidem ab omni dubitatione,& controuerſia remotiſſimum eſt, quòd Chriſtus diſcipulis ſuis totum ſacramentum vtraque parte expletum miniſtrauerit, illisq; diſertè præceperit, atque in mandatis dederit, vt ipſi ſimiliter facerent. De communione autem diminuta, & dimidiata neque præceptum Chriſtus vllum dedit, neque mentionem omnino aliquam fecit. Si Hardingus regerere voluerit, Chriſti hac de re verba ambigua eſſe, atque in varias interpretationes diſtrahi poſſe, tamen ad hanc obiectionem iam priùs reſponſum eſt. Iuris enim hęc vox eſt: *Si de interpretatione Legis quæratur, inprimis inſpiciendum eſt, quo iure Ciuitas retro in huiuſmodi caſibus vſa fuerit. Optima eſt enim legum interpretatio*

De Legibus & Senatuſconſul. & longa conſue. Si de.

pretatio Consuetudo. Manifestò autem constat, consuetudinem eam, vsumque in integerrima ecclesia, quæ Apostolorum, aliorumq; veterum catholicorum Patrum temporibus extitit, inualuisse, vt plebi vtroq; symbolo sacramentum præberetur, ex quo concludere liceat, sic Christum & instituisse, & reuera sensisse. Quod si autem Consuetudinis authoritatem ad suum institutum Hardingus accommodare voluerit, & quandoquidem Romanæ ecclesiæ per paucos hosce postremos annos vsus contrarius obtinuerit, proinde hanc fuisse Christi mẽtem concluserit, hæc etiam obiectio facilè refellitur. Nam & ius, & communis ratio dictat: *In ambiguo sermone non vtrumq; dicimus, sed id duntaxat, quod volumus.* Quamobrem si Christus & eam formam intellexit, quam Apostoli, veteresq; patres exercuerunt, & contrariam huic formulam eam, quam iam pridem Romana inuexit ecclesia, tum verò Christus, vno tempore, vnamq; proloquens sententiam, non modò duas, sed discrepantes etiam contrariasq; mentes habuit. Itaq; Hardingi iudicio sic Christus sua ipsius verba interpretetur est necesse: *Bibite ex hoc omnes, soli, inquam, bibite ex eo sacerdotes: Bibite omnes, aliqui, inquam, non debetis bibere: Bibite omnes, contrà, inquam, neutiquam bibite omnes. Et quod dico, sic facite, pro vt ego feci, contrà volo, Non sic facite, quemadmodum ego feci.* Vetus est Hardinge dictum: *Maledicta glossa, quæ corrumpit textum.*

De rebus ambiguis. In ambiguo.

Sic ais: *Sacerdotes debent necessariò vtramq; speciem accipere: Laici non necessariò debent.* ex quo efficis, Christum duas diuersas sanxisse communiones, alteram alteri dissimilem, hanc sacerdotibus, illam Laicis conuenientem. Ergo, si tibi assentimur, Hieronymus nobis emendandus est, in quo ait: *Dominica cœna omnibus debet esse communis.* Similiter Chrysostomus, qui dicit: *Nihil differt sacerdos a subdito, quando fruendum est horrendis mysterijs.* Nunc enim contrà sancitum est, ne Dominica cœna omnibus communis sit, vtq; in administrandis mysterijs discrimen sacerdotis, populiq; habeatur.

Hieronym. 1. Corinth. 11. Chrysosto. 3. Corinth. 18.

Quod de pueris a Communione exclusis obijcitur, & puerile est, neq; ad rem quicquam pertinet. In eo enim neq; mysterij partes diuellimus, neq; Christi institutionem vlla in re violamus: nihilo quidem magis, quàm quando excommunicationis disciplinam adhibẽtes, improbos & sceleratos homines a totius sacramenti communicatione remouemus, atque disiungimus. Etsi enim ex Augustino, Cypriano, alijsq; appareat in ecclesia primitiua, nonnullis quidem in locis, infantulos ad sacram communionem adhiberi fuisse solitos, postea tamen optimo consilio ab eadem meritò repellebantur, quandoquidem in ea ætate cum essent, parum idonei videbantur, qui iuxta Pauli disciplinam se ipsi examinarent, atq; explorarent, itaq; de illo pane comederent, & de poculo illo biberent. In Mosaica similiter Repub. etsi masculi omnes pueri circuncidi iubebantur, nulli tamen ad Pascha communicandum admittebantur, nisi tantùm ij, qui eius rei causam quærere potuerunt.

Ecclesia (inquit Hardingus) *interpres est mentis Dei: ecclesia nouis*

hanc non fuisse Christi institutionem. Si quidem iam demum hoc ecclesia didicit, in eo perdiscendo longissimum certè tempus contriuit. Ecclesia enim Catholica prisca, quemadmodum notissimum est, multò secus sensit, idq; manifestis Christi verbis insistens, quibus Deus legitimè voluntatem suam declarare consueuit: & quandoquidem Christus discipulis suis vtraq; specie ministrauit, eisq; vt similiter facerent, præcepit, propterea hanc eius fuisse mentem illa ecclesia iudicauit, plebíq; Communionem vtroque symbolo integram tradidit.

Quod autem Hardingus ait, *ecclesiam Romanam hanc recentem Diuinæ mentis cognitionem quandam, multò, quàm illam antiquam, retrusiorem esse adeptam*, videtur ille mihi fingere sibi cogitatione, Christum Apostolos ad hunc modum affari suos: *Sic facite alijs, prout me vobis facere animaduertistis: hoc ad tempus erit legitimum, pòst autem illicitum erit. Nunc mea est hæc institutio: erit illud tempus, cum esse institutio mea desierit. Post annos mille quadringentos futurum est Cõcilium quoddam quingentorum episcoporum, & Monachorum, & fratrum octingentorum, in quo terribilis concertatio futura est, vtrum Papa sit superior Concilio, an Concilium Papa. Vnus Papa abdicabitur, alius aduersus illum substituetur: alter alterum excommunicabit, & diris omnibus deuincìet, & sede deturbare molietur: Reges & principes partium studijs confligent, orbis totus tumultuabitur. Tunc ista decernentur: Quod ego præcipio, ij prohibebunt, quod ego ligo, ij soluent.* Nisi hoc modo Hardingus Christi verba voluerit interpretari, non admodum poterit ex illis adiuuari. Quare & nos rationibus abundamus, quibus Hardingianæ ecclesiæ vanitatem errorémque refutemus, & pia charitate prædìti sumus, qua nosmet cum Apostolorum sanctorúmq; patrum ecclesia consociemus, quam Dei fuisse ecclesiam minimè profectò dubitamus.

Hardingus. II. Sectio.

ETsi autem infantum, quod ad hanc rem attinet mentionem haud graiuatim prætermittere potuimus: facilè tamen probare licet Communionis vtraq; specie administrationem non fuisse vnquam generalem. Et quemadmodum eam non damnamus, sed restitui potuisse fatemur authoritate ecclesiæ legitimè in Concilio generali congregatæ, re antè accuratè deliberata, & remedio incommodis, quæ inde existunt, apparato: sic idoneis testimonijs alterius tantùm speciei vsum nunc in ecclesia obseruatum defendere & confirmare possumus.

Episcopus Sarisburiensis.

HArdingus postulat de verbo Dei arbitros dari, Christíq; præcepto ea tantùm conditione obtemperari, si modò paucis Episcopis Tridenti coactis visum ita fuerit. Nobis autem licet eiusmodi Concilio responsum dare, perinde ac Rex Agesilaus quondam Macedonibus respondit, à quibus petebat, vt per illorum fines ei contra hostes

transi-

transeundi facultas daretur. Cum enim illi legati renunciassent rem esse magni momenti, & proinde deliberatione sibi opus esse: Deliberent, inquit, quandiu volent, ego interim transire decreui. Si Concilium suscepta deliberatione integram restituere Communionem in animo habet, quî tum accidit, vt Leo Papa hanc *Græcorum & Bohemorum hæresim* vocaret? aut quamobrem Gerson sic librum suum inscripsit: *Contra hæresim communicandi Laicos sub vtraq; specie?* Non enim eò Concilia conuocantur, opinor, quò hæreses restituantur, atq; reuocentur. Summa illa incommoda, quibus Hardingus a generali Concilio prospectum esse voluit, Gerson eximius Constãtiensis Conciliabuli patronus exposuit, quæ sic habent: In Bulla Leonis 10. Gerson.

Liquor casu aliquo profundi potuit:
Circungestari sine periculo nequit:
Hyeme citò acescit:
Æstate putrescet, & verminabit:
Fastidium bibentibus afferet:
In quibusdam regionibus difficilè comparatur:
Laici homines hoc modo poculum tangerent:
Aliqui eorum barbas habent, aliqui paralytici sunt:
Dignitas Sacerdotis, & Laicorum par esset:

Hæc atque alia huiusmodi incommoda Christo fuerunt, eiusq; Apostolis incognita: & tamen Concilium Tridenti nunc habitum post longam & solennem consultationem ad hunc modum pronunciauit atq; promulgauit: *Si quis dixerit sanctam ecclesiam Catholicam non iustis causis & rationibus adductam fuisse, vt Laicos sub panis tantummodo specie communicaret, anathema sit.*

Et quanquam episcopi, qui ad illud Concilium confluxerunt, nonnullis nationibus ac regnis integram Communionem, prout Christus instituerat, adhibendi potestatem concesserant, conditiones tamen adeo futiles ac pueriles adiunxerunt, vt omnes intelligant illuc eos iccirco tantùm conuenisse, quò toti orbi licentiùs illuderent.

Hardingus. 12. Sectio.

QVandoquidem autem Iuellus tam gloriosè iactat, nihil a nobis in huius rei cõfirmationem adferri posse, quædam loca hîc citare visum est: quæ mihi eiusmodi videntur, vt clarissimè conuincant vtriusq; speciei vsum non omnibus personis necessarium semper esse iudicatum, Communionemq; vna specie administratam fuisse, & pro legitima habitam intra sexcentos illos post Christum annos, quibus nos alligare tantoptre studet.

Hoc in loco primùm adducere licet exemplum Domini ipsius e 24. cap. Lucæ, cuius antè meminimus, in quo declaratur, Christum duobus discipulis Emaunte sacramentum sub [a] *forma panis tantùm præbuisse: qui certe locus aliquanto maius authoritatis pondus habere Catholici hominis iudicio videri debet, quandoquidem & a* [b] *Constantiensi, & a Basiliensi Concilio ad Communionis vna specie celebrationem confirmandam vsurpatus. Sacra-*

[a] B. Lucas nec *Forma*, nec *Tãtùm* meminit.
[b] Anno Domini. 1414.

mentum hoc fuisse antiqui Doctores diserte affirmant, verba etiam, si cum verbis Dominicæ cœnæ conferantur, concordant. neq; opus esse poculi administrationem adiungere coniectura nostra, quemadmodum aduersarij nostri faciunt per Synecdochen suam, ex eo apparet, quòd ijdem illi duo discipuli duodecim Apostolis Hierosolymis congregatis renunciarunt, se Dominum agnouisse in fractione panis, *quæ pro vino accipi nullo modo potest. Cum primùm autem illum e fractione panis agnouissent, statim e conspectu eorum euanuit, priusquam poculum in manus sumeret, & benediceret, & illis porrigeret, quemadmodum* * *Augustino, Bedæ, aliisq; omnibus, qui non sunt pertinaces opinionum suarum propugnatores satis perspicuè videtur. Deinde, quid opus est, vt in hac scripturæ testimonio vim vllam adhibeamus, eiq; inuenti nostri particulam agglutinemus leuissima defensione figuræ freti, quandoquidem iuxta doctissimorum patrum sententiam, Christus hîc duobus discipulis, non partem sacramenti dedit, sed totum sacramentum, quemadmodum ex eiusdem effectu probatur: effectus autem causam præsupponit. Augustinus enim fatetur illo sacramento panis (sic enim vocat)* Vnitate corporis participata remoueri impedimentum inimici, vt Christus posset agnosci. *Quid amplius adipisci potuissent, si poculum etiam accepissent?*

* Falsum: neq; enim vel Augustinus, vel Beda, nec alius quisquam antiquus pater vllã huiusmodi mentionem habet, sed potiùs contrariã.

Episcopus Sarisburiensis.

SI tantùm pro authoritate verba funderem, nec quicquam probarem, quemadmodum solet Hardingus facere, ad hæc omnia tribus pene verbis respondere ad hunc modum liceret. Primùm panem, quem Christus Emaunte fregit, cibarium, & in mensis communibus vsitatum, neutiquam autem sacramentum extitisse. 1.

Deinde, etsi sacramentum aliqui scriptores vocare videntur, neminem tamen eorum affirmare, vna specie fuisse administratum, quemadmodum Hardingus tenuissimis vsus coniecturis colligit. 2.

Tertiò, etiamsi euincere certóq; probare potuisset, Christum illo modo sacramentum eo tempore atque in eo loco administrasse, ex eo tamen haudquaquam, quod proposuit, efficeret. Nobis enim de populo lis est, ille de sacerdotibus respondet: Ego de ecclesia loquor, ille de hospitio: Deniq; ex isto exemplo constare posse videtur Christum ipsum vna specie communicasse, quæ profectò res vna, quicquid hactenus Hardingus exædificauit, totum demolitur. 3.

Cumq; Hardingus fidenter, & omni remota dubitatione affirmet Christum Emaunte sacramentum procurasse, in mentem velim subeat illi, eos ipsos Doctores, quos hoc in loco testes adhibuit, aliosq; complures, qui recentiore memoria floruerunt, optima ratione adductos contrà affirmasse. Augustinus author est illam panis fractionem hospitalitatis munus extitisse. Hæc ipsius verba sunt: *Quia hospitalitatem sectati sunt, eum quem in expositione scripturarum non agnouerunt, in panis fractione cognouerunt.* Hanc rem Gregorius apertius exposuit: *Mensam igitur ponunt, panes cibosq; offerunt, & Deum, quem in scripturarum expositione non cognouerant, in panis fractione cognoscunt.* Illud autem dictu cuius-

Auguſt. in Catena in 24. Lucæ.

Gregorius in Euangel. Hom. 23.

cuiuſmodi tandem eſſet, panis cibiq; in menſa deſignationē, & apparatum ab hoſpite factum ſacramenti fuiſſe adminiſtrationem. Atque vt Bedam alióſq; prætermittamus, qui eandem ſunt interpretationem ſequuti, Dionyſius quidam temporum recentiorum author, ac proinde, quæ temporum fuit illorum infantia ac imperitia, permultis erroribus abductus, ſic habet: *Accepit panem, & Benedixit, non tamen in ſuum corpus conuertit, ſicut in cœna, ſed vt moris eſt benedicere cibum.* Antonius etiam Iulianus ſimiliter habet: *Accepit panem, benedixit, fregit, & porrigebat illis, ſicut conſueuerat ante paſſionem.* Dionyſ. in 24. Lucæ. Anton. Iulianus in Poſtilla maiori.

Lyra ex eo ſcribit agnitum a diſcipulis fuiſſe Chriſtum, quòd panem tam æquabiliter frangeret, quàm ſi cultro incideret. Ex his igitur ſcriptoribus conſtat panem hunc, quem Chriſtus diſcipulis ſuis diſtribuebat, cibarium & vſitatum fuiſſe, ſacramentum non fuiſſe. Nicol. Lyra.

Quòd autem Hardingus Auguſtini teſtimonium in contrariam partem adducit, ſi quidem Guilielmi cuiuſdam Widefordi ſuarum partium Doctoris, verba ſecum conſideraſſet, quibus ille aduerſus Wiclefum vſus eſt, aut rectiùs fuiſſet (autumo) ſenſurus, aut ſuum ipſius Doctorem aſpernaturus. Widefordi ſic habent verba: *Hoc dico, quòd non habetur ex textu, vel ex Gloſa Lucæ 24. vel per antiquos Doctores, quòd ille panis, quem Chriſtus fregit poſt Reſurrectionem, fuit conſecratus, vel Sacramentalis. Ideo ineptè, & conſequenter dico, quòd falsò allegat authoritatem Auguſtini.* VVil. VVideford. contra VVicleuum.

Concilia illa duo, quorum alterum Conſtantiæ, alterum Baſileæ habitum fuit, ſic ea verba Lucæ intellexerunt: quod Catholici hominis iudicio, inquit, Hardingus, *grauiſſimum videri debet*. Horum Conciliorum quod antiquius eſt, recente memoria inſtitutum fuit, ſupra mille quadringentos a virginis partu annos, eorumq; pondus iam antè ab alijs exploratum, examinatumq; eſt. Omnes namq; Dominicani fraterculi, cæteriq; vniuerſi, qui ſe Thomæ Aquinatis diſciplinæ dediderunt, eumq; ſectati ſunt, qui etiam doctrinæ & eruditionis palmam ſibi ipſis detulerunt, Baſilienſe Concilium penitus ſemper repudiarunt, illudq; haud fuiſſe legitimè conuocatum iactarunt. Similiter Albertus Pigghius de vtroq; hoc Concilio, cum illo Baſileenſi, tum hoc Conſtantienſi confitetur, *quòd contra legem naturæ, contra manifeſtas ſcripturas, contra vetuſtatis authoritatem, & contra Catholicam eccleſiæ fidem decreuerint.* Ludoui. Viues in 20. de ciuit. Dei. cap. 26. Pigghius in Hierarchia.

Hoc eſt illud Conciliorum par, quod tantum Catholici hominis conſcientiæ pondus afferre oportere contendit Hardingus. Neq; meritò quiſquam regerere poſſit, iſtorum quēquam Lutheranum extitiſſe. Etenim fratres Dominicani centum annis antè extiterunt, quàm Lutherus Euangelium doceret: Albertus autem Pigghius nominatim, deditáq; opera contra Lutherum ſcripſit. Concilia quidem iſta non ita videntur ponderoſa, vt priſca illa cuncta grauiſſimorum & Catholicorum patrum, qui his antiquiores fuerunt, Concilia præponderent atque deprimant. De Conciliorum verò authoritate, quandoquidem nonnunquam vſu venit vt ea inter ſe diſſideant atque diſcordent, Gelaſio viſum eſt rem ad hunc modum decidere: *In geſtis Conciliorum,* Diſt. 50. Domino ſancto.

quotieſcunq; diſcors ſententia inuenitur, illius Concilij ſententia magis teneatur, cuius antiquior & potior extat authoritas. Quæ ſi legitimè facta deciſio fuerit a Gelaſio, nihil eſt quamobrem hæc tam noua Concilia Catholici cuiuſquam hominis conſcientiam vllam in partem inflectant, præſertim tot antiquiſſimis Concilijs repugnantibus atque reclamantibus. Illud verò omnem profectò admirationem ſuperat, horum Conciliorum alterutrum id demum in verbis Lucæ animaduertere potuiſſe, quod Apoſtolorum Concilium animaduertere non potuit.

Sed quò adiumenti aliquid Hardingo afferamus, age demus Auguſtinum hæc verba de ſacramento intellexiſſe. Vocat re quidem vera in eodem loco *ſacramentum panis*, quo ſignificat panis in eo remanere ſubſtantiam: ſed formam ſeu ſpeciem panis neutiquam vocat, quemadmodum Hardingus nuncupat. Age verò, fuiſſe ſacramentum fateamur. Hoc iam in loco, Lector, accerrimam oculorum aciem in digitos Hardingi intende, & quibus præſtigijs atq; impoſturis Auguſtini verba implicuerit obſerua. Auguſtinus ait: *per ſacramentum panis vnitate corporis participata*. Hæc dilucida ſatis Auguſtini verba Hardingus ſic Anglicè reddidit, quaſi ad hunc modum ſonarent: *Inde facti erant participes vnitatis corporis Chriſti, id eſt, vnum corpus cum Chriſto*: hui, quàm iſta ab Auguſtini mente diſſident. Caue autem Lector, hic tui fallendi vias quærit. Lyra ipſe agnoſcit horum Auguſtini verborum *myſticam eſſe interpretationem*, eóque nec de ſacramento intelligi debere, nec de naturali corpore Chriſti, ſed de ipſius myſtico corpore, id eſt, eccleſia: quique particeps, aut membrum eſt eccleſiæ, Chriſtum cognoſcit: & qui extra eccleſiam eſt, Chriſtum ignorat. Sed iſta quis luculentiùs explicare, quàm Auguſtinus ipſe poteſt? Eius hæc verba ſunt & diſerta, & clara, & in eodem loco, quanquam ea Hardingus diſſimulauit: *Nec quiſquam ſe Chriſtum agnouiſſe arbitretur, ſi eius corporis particeps non eſt, id eſt, Eccleſiæ, cuius vnitatem in ſacramento panis Apoſtolus commendat dicens, vnus panis, vnum corpus multi ſumus*. Eccleſia corpus illud erat, cuius facti ſunt duo diſcipuli participes & membra, vnde ad Chriſti cognitionem peruenerunt.

Auguſt. de cõſenſu Euangeliſtarum lib. 3. cap. 25.

Etſi iam ergo conceſſimus Auguſtinum hunc locum de ſacramento eſſe interpretatum, non tamen affirmat Auguſtinus Chriſtum diſcipulis ſuis ſacramentum dimidiatum vna tantùm ſpecie diſtribuiſſe. *Verùm*, inquit Hardingus, *Lucas panis ſolummodo meminit: Ergo vinum nullum fuit*. Iſtud argumentum Hardingi forſan Theologiæ probari poteſt: in vera autem Dialectica parum ponderis habet.

Synecdoche autem veſtra, per quam ex parte totum intelligitis, (hæc Hardingi verba ſunt) *veſtri tantùm inuenti particula eſt, nec ad rem quicquam conducit*, Auguſtinus tamen, & Gregorius, & Beda, & Iulianus, & Dionyſius, & Lyra, & Widefordus, atque alij, qui hæc verba Lucæ ad hoſpitalitatem referunt, figuræ præſidium implorent, paniſque vocabulo & cibum & vinum ſignificent eſt neceſſe: etenim illis

illis remotis, pertenue atque perſiccum hoc fuiſſet epulum. Si facilè poterit Hardingus *Synecdochen* illis permittere, quid eſt, cur nobis reſtrictior eſſe velit. Trita eſt, atque vſitatiſſima ſcripturis loquendi formula.

At Chriſtus ſtatim ſe ex conſpectu illorum abſtulit poſt fractum panem, & ei proinde otium non fuit alteram partem miniſtrare, neq; vlla eſt de poculo facta mentio. In quas, & quàm miſerandas, ô Deus, anguſtias compulſi ſunt iſti homines! Quò fabulam compleant ſuam, coacti ſunt vt otium defuiſſe Chriſto dicant. *Sed de poculo nullum interim verbum.* Fateor: neque vlla ibi mentio eſt de conſecratione panis a Chriſto facta. Huic quidem loco plura, quàm vlli omnino, deferuntur priuilegia. Nihil ſcilicet de eo cogitandum eſt ampliùs, quàm quod enuncietur: fuit ergo ſacramentum ſine conſecratione. Neque ex ſcriptis conſtat aut Chriſtum, aut diſcipulos panem illum comediſſe. Sic ergo tandem Hardingus maximo labore & moleſtia ſuſcepta nactus eſt non Communionem, quam perquiſiuit vnius ſpeciei, ſed nullius prorſus ſpeciei Communionem. Itaque ſacramentum habemus ſine ſacramento, & Communionem abſque Communione.

Quid dicam amplius? etiam vt darem vltro Hardingo quicquid petierit, nihil tamen contra me quidem, ſed contra ſeipſum fuerit permultum nactus. Etenim quæſtio inſtituta eſt de Laicis: Hardingus exempla producit de Chriſto, & de duobus diſcipulis, qui de ſeptuaginta duorum numero fuerant, quos Chriſtus ad diuulgandum euangelium ablegauerat: Vnde veriſimile ſit, non Laicos, ſed miniſtros extitiſſe. Lyra atque alij exiſtimant horum alterum fuiſſe Lucam, Epiphanius Nathanaelem. Ex hoc igitur Hardingus egregiè concluſerit ſacerdotibus licitum eſſe vna ſpecie communicare: quod ipſe nullo modo conceſſerit: populo autem non licere, haudquaquam effecerit. Hoc Hardingi fatum eſt ea adferre, quæ ipſi maximè aduerſantur.

Lyra in Lucam cap. 24. Epiphanius contra Saturnilianos.

Hardingus. 13. Sectio.

Liceret hîc locum illum adducere, qui 2. Cap. Actorum ſcribitur, in quo Communio fractionis panis memoratur, nulla interim poculi mentione facta: quem quidem locum hæretici, quos VValdenſes nuncupabant, de ſacramento eſſe intelligendum confeſſi ſunt, In confeſſione ad Vladiſlaum: *illum etiam locum, qui 20. capite habetur, & maximè eum, qui eſt in 27. Actorum: vbi* * *Chryſoſtomus, alijq; patres panem illum, quem D. Paulus, cum in naufragij periculo eſſet, cepit, actisq; gratijs fregit, atque edit, de ſacramento intelligunt.*

* Falſum: eum enim locum Chryſoſtomus, de communi cibo intelligit.

Epiſcopus Sarisburienſis.

VErba ipſa ſilentio prætereunda homo ſapiens iudicauit, quòd ea ad rem ſuam parum accommodata eſſe perſpiceret. *Quòd duo priora loca de ſacramento intellecta eſſent, non modò VValdenſes* (inquit)

ſed etiam antiquorum patrum interpretationes declarant. Nemo tamen illorum vnquam potuit ex alterutro horum locorum Communionem vna ſpecie diminutam eruere. *Sed de poculo fit mentio: Ergo*, inquit Hardingus, *Communio ſolo pane adminiſtrata eſt.* Homo doctus antè, quid ſequeretur attendere debuit, quàm ita inconſideratè concluderet. Hardingus ipſe fatetur, quemadmodum poſtea videbimus, ſacerdotem, ſi vna tantùm ſpecie communicarit, ſacrilegio ſe obſtringere: ita enim Gelaſius ſanxit. Hæc igitur duo Hardingi certa veráque inter ſe conferamus. Primum eſt, ſi ſacerdos vna ſpecie confecerit, ſacrilegium admiſerit: alterum eſt, Apoſtoli ſacerdotes fuerunt, atque vna ſolummodo ſpecie confecerunt: nulla eſt hic enim poculi mentio. Iſtæ ambæ Præmiſſæ ſunt Hardingi, e quibus neceſſariò conſequitur illa concluſio, neque depelli poteſt, ipſos Chriſti Apoſtolos ſacrilegij ſcelere alligatos fuiſſe. Sed quid iſti non fateantur, modò lucrentur quod volunt?

Hardingus cõcludit Chriſti Apoſtolos ſacrilegij reos fuiſſe.

Argumentum Hardingi deſumptum eſt, vt loquuntur in ſcholis, *ab authoritate negatiuè*, quod, niſi alia aliqua circunſtantia ſpectetur, pluſquam puerile videatur: Nam quod hic ait, *Non niſi panis fractio commemoratur: Ergo, poculum defuit:* ſic perinde dixerit, Panis tantùm fracti mentio fit, Ergo, Chriſti corpus abfuit: Aut ſic, Iacob in Ægyptum profectus eſt cum ſeptuaginta animabus: Ergo, nullis fuit corporibus comitatus. Quemadmodum enim in hoc loco anima integrum perfectumque hominem ſignificat, ſic etiam in illo altero, panis fractio totam procul dubio adminiſtrationem deſignat.

Geneſ. 46.

Quòd autem panis fractionem illam, quæ 27. cap. Actorum exponitur, Hardingus de ſacramento Chryſoſtomum eſſe interpretatum confirmat, in eo quidem vehementer lapſus eſt. Locus ipſe nihil habet obſcurum. Si Paulus ſacramentum, tum quando in naue erat, præbuit: infidelibus, qui Chriſtum ignorabant, præbuit. Chryſoſtomi etiam perſpicua eſt in contrarium ſenſum interpretatio. Sic enim Pauli verba ad nautas habita περιφραστικῶς exponit. *Obſecro vos, vt ſumatis cibum: hoc enim ad ſalutem veſtram fuerit: hoc eſt, ne forſan fame pereatis, ſumite cibum.* Ergo, aut hæc de ſacramento dicta eſſe contendat, aut ementitum a ſe Hardingus authorem agnoſcat ſuum.

Hardingus emẽtitur Chryſoſtomum.

Hardingus. 14. Sectio.

ILlud mirum videri non debet, quòd quanquam Paulus inſtitutionem Dominicæ cœnæ Corinthijs vtraq; ſpecie tradiderit, ipſe tamen occaſione oblata, & temporis id poſtulante conditione * *communionem vna ſpecie adminiſtraris, quandoquidem ſine dubio myſterium illud ſacrum vna ſpecie peractum pro integro ſacramento acceperit, id quod ex ipſius verbis conſtat:* 1. Cor. 10. *Vnus panis, & vnum corpus multi ſumus, omnes qui de vno pane participamus: vbi nihil de* * *calice loquitur. Et ex verbis etiam, in quibus diſiunctiuè loquitur, quemadmodum & Græcus, & verus Latinus*

* Falſum: Nunquã enim Paulus: cõmunionem hoc modo adminiſtrauit.

* Falſum: Statim enim antè dixerat: Pocu-

nus textus habet: Quicunque manducauerit panem, vel biberit calicem Domini indignè, reus erit corporis, & sanguinis Domini. *Ex quibus pendet e contrario argumentum, Quicunque comederit hunc panem dignè, aut biberit calicem hunc dignè, eum iustitiam ac vitam edere atque bibere.*

lũ benedictionis, cui benedicimus, nonne Communio sanguinis Christi est?

Episcopus Sarisburiensis.

Mirum non est, inquit Hardingus, *quòd Paulus vna aliquando specie sacramentum administrarit.* Illud verò sanè mirum videatur, Christianum quenquam hominẽ repertum esse tam præfidentem, qui apertissimum errorem Pauli nomine propagare non dubitaret. Quid tam arduum tamq; difficile possit esse, quod isti homines in se probandum suscipere vereantur, quando sic ausi sunt D. Paulum contra seipsum citare testem, idque nec testimonio vllo Pauli, nec verbis commoti? *Imo verò Paulus ait,* inquit Hardingus, *vnus panis, & vnum corpus multi sumus, neq; calicis meminit.* Vt id præteriens attingam, Paulum Hardingus sacrilegij reum facit. Illis enim ipsis pro confesso iam antè est vniuersis, sacrilegij crimen esse, si quis sacerdos, qualis extitit Paulus, sacramentum vna specie confecerit, atque acceperit. *At verò,* inquit, *silentium magnum est de calice.* Quid de hoc homine iudicemus? vtrúmne hic cæcus ipse est, an cæteros omnes cæcos esse arbitratur? Nihílne autem illic de calice? Attende verò, Christiane Lector, hominis huius præclaram integritatem, & ab illo tibi posthac caueto. Nisi loca ab eo vsurpata diligenter expenderis, facilè impelli poteris in fraudem. Verba Pauli sic habent: *Poculum benedictionis, cui benedicimus, nónne Communio sanguinis Christi est? Panis, quem frangimus, nónne Communio corporis Christi est? Quoniam vnus panis, vnum corpus multi sumus, quotquot vnius panis participes sumus.* Hoc in loco Paulus vtriusq; simul partis distributè meminit, atq; adeo poculi priùs, quàm panis. Hardingus nihilo minùs asserit *nullam esse de poculo mentionem.* Si fidelitatem hac in re probauit suam, poteris ei in cæteris fidem adhibere. Hieronymus certè sic ait: *Ideo de calice primùm dixit, vt posset postea de pane latiùs disputare.*

Paulum Hardingus sacrilegij accusat.

1. Corinth. 10. Hardingus Pauli verba ementitur.

Hieronym. in 1. Cor. 10.

Adiungit deinde Hardingus: *D. Paulus nota disiunctiua vsus est, quemadmodum tum ex Græco, tum ex Latino vero textu apparet.* Circumspectio tam accurata scripturarúmq; exquisita examinatio si ad veritatis patrocinium adhibita fuisset, singularem laudem merita esset. Est enim in vna litera sæpenumero momentum, quemadmodum ex varijs inter Christianos, Arianósque habitis disceptationibus clarissimè constat. Hic autem nihil aliud tam laboriosè quærit, quàm quo errori latebram inueniat. D. Hieronymus, Anselmus, Haimo, multiq; præterea cum in ipso textu, tum in eiusdem expositione *Copulatiua* nota vtuntur. Quanquam, vt *Disiunctiuam* Hardingo suam relinquamus, si perinde fuerit Digestorum sciens, ac in alijs sui libri partibus videri cupit, facilè meminerit, iuris sic decreuisse iudicium, Disiun-

De verborũ & rerum significatione.

ctiuas aliquando Copulatiuarum, & Copulatiuas Disiunctiuarum locum obtinere. *Sæpe ita comparatum est, vt & Coniuncta pro Disiunctis accipiantur, & disiuncta pro Coniunctis.*

Quòd si verò Hardingi obtutus oculorum tam sit acer, vt eum ne vna quidem minutula *Disiunctiua* particula effugere possit, siq; non fucatè, sed sincerè agat, quî tum fit, vt tot in eodẽ loco *Copulatiuas* sic penitus præteat, quasi cœcus esset? Paulus enim ait: *Quotiescunq; ederitis panem hunc, & poculum hoc biberitis:* Et deinde, *Probet seipsum homo, & ita de pane illo edat, & de poculo bibat.* Iterum: *Qui edit & bibit indignè, damnationem sibi ipsi edit & bibit.* Hoc in loco quatuor coniunctim reperiuntur *Copulatiuæ*, ex quibus suam vt interpretetur *Disiunctiuam* ratio flagitat, præsertim cum Paulus Institutionis verba commemorans *Copulatiua* vtatur, cui insuper & primitiuæ ecclesiæ ratio, & Hieronymi aliorumque interpretatio concordat. Quando autem huiusmodi casus inciderit, bene præcipit Tertullianus: *Oportet secundùm plura intelligi pauciora. Sed proprium hoc est omnium hæreticorum. Nam quia pauca sunt, quæ in sylua inueniri possint, pauca aduersus plura defendunt, & posteriora aduersus priora suscipiunt.* Hoc Hardingus factitat, quemadmodum manifestò videmus, atq; hoc, teste Tertulliano, hæreticorum omnium proprium est.

1. Corinth. 11.

Tertul. aduersus Praxeam.

Hardingus. 15. Sectio.

De hac re locum insignem habemus in Hebraico Euangelio Matthæi, quod Hieronymus se & vidisse in bibliotheca Cæsariensi, & transtulisse testatur. Locus iste citatur ab Hieronymo in libro de ecclesiasticis scriptoribus, in Iacobo fratre Domini. *Verba, quæ Communionem attingunt, ab Hieronymo commemorata, cum ijs penitus consentiunt, quæ Lucæ 24. cap. habentur*, Matthæus sic refert. Dominus autem cum dedisset sindonem seruo sacerdotis, iuit ad Iacobũ, & apparuit ei. Iurauerat enim Iacobus se non comesturum panem ab illa hora, qua biberat calicem Domini, donec videret eum resurgentem a mortuis. *Paucis interiectis sequitur:* Afferte, inquit Dominus, mensam, & panem. Statimq; addit: Tulit panem, & benedixit, & fregit, & dedit Iacobo Iusto, & dixit ei, Frater comede panem tuum, quia resurrexit filius hominis a dormientibus. *Nemini dubium esse potest, quin hoc fuerit sacramentum. Vinum autem hîc nullum ministrabatur, quod quidem verisimile sit. Neq; enim credible est, Iacobum eo tempore domi vinum habuisse, quandoquidem Hegesippus, qui non diu pòst vixit, testis est illum nunquam bibisse vinum, nisi in cœna Dominica.*

Episcopus Sarisburiensis.

Luc. 24.

QVid attinet multis respondere ei, qui nihil obijcit. Hæc nihilo magis ad sacramentum pertinent, quàm quod Christus de pisce assо, déq; fauo apiario comedit: neq; ad confirmationem quicquam

quam adducitur, præter ſummam in verbis audaciam. Tamen quòd protuliſſe nonnihil videretur, Euangelium D. Matthæi produxit, idq; hebraicè conſcriptum, quaſi Matthæus duo ſcripſiſſet Euangelia duabus diuerſis linguis: nec verò duo tantùm, ſed eadem diſſimilia. Non me latet, nonnullos opinari Matthæum hebraicè ſcripſiſſe Euangelium ſuum: quod Theophylactus Ioannem Euangeliſtam in Græcum conuertiſſe ſermonem ſcribit. Quòd autem vlla fuerit hiſtoriæ, rerúmue repugnantia aut diſcrepantia, qualem Hardingus fingere videtur, nunquam certè accepi.

Hieronymus autem hoc in loco citatus, cum ſacramentum ne ſemel nominat, tum de D. Matthæo nullum verbum facit. Quæ profectò res Hardingi fidem aliquanto reddit infirmiorem. Hieronymus Hebræorum modò meminit Euangelij, quod ſe tum in Græcum, tum in Latinum tranſtuliſſe teſtatur, quodq; ſæpenumero eſt ab Origene vſurpatum. Euſebius autem illud pro Euangelio non agnoſcit, ſed tantùm in notharum ſcripturarum numero reponit. Hieronym. de eccleſiaſticis ſcriptor. Euſebius lib. 3. cap. 25.

Verùm qualiſcunq; tandem eius authoritas extiterit, ſic in eo ſcriptum eſt, *Chriſtus accepit panem, & benedixit, & fregit:* Hîc, inquit, Hardingus, *nemo dubitare poſſit, quin hoc ſacramentum fuerit.* Hoc quidem illum vehementer velle video. Atqui hic tamen neque in Hebraico Euangelio, neque a D. Hieronymo vlla fit omnino vel leuiſſima ſacramenti mentio. Neque id D. Iacobus vouerat, ſe non adminiſtraturum, neque accepturum Communionem, ſed cibarij panis nihil comeſurum, quouſque Chriſtus fuiſſet e mortuis excitatus. Nam illa benedictio panis non erat ſacramento peculiaris, ſed genératim fuit a Chriſto obſeruata, quandocunque Dei creaturis vteretur, quemadmodum ex Euangelica hiſtoria paſſim liquet. Quòd Chriſtus eo tempore ſacramentum celebrarit, Hardingi tantùm ea coniectura eſt. Hoc nullus antè perſpexit antiquus author, ne ipſe quidem Hieronymus, qui hiſtoriam hanc ſcriptis mandauit. Et tamen Hardingus quaſi certus de eo fuiſſet in cœlo tertio factus ait, *ita clarum ac perſpicuum eſſe, vt nemini dubium ſit.*

Sed demus eſſe ſacramentum: *Ergo*, inquit Hargingus, *vna tantùm ſpecie procuratum fuit.* Quamobrem id tandem? Hîc iam vnam coniecturam alteri ſubuenire opitulariq; oportet: *Veriſimile enim eſt*, inquit Hardingus, *nullum domi vinum fuiſſe.* Quid ita verò? *Quoniam D. Iacobus vinum non bibebat.* Si ſuſpiciones argumentorum momenta haberent, hæc confecta res eſſet. Verùm enimvero quid hac coniectura infirmius, *D. Iacobus vini abſtemius fuit: Ergo, nullum domi ſuæ habuit vinum?* Equidem Hegeſippus ipſe, qui Iacobum a vino ſemper abſtinuiſſe tradit, author etiam eſt, *illum nunquam vnctum fuiſſe, lanea veſte nunquam vſum eſſe, carnem nunquam per totam vitam guſtaſſe.* Vnde concludere liceat, ſi Hardingo volumus in Dialecticis vti magiſtro, Iacobum, neq; vnguentum, neq; veſtimentum aliquod laneum, neque carnem domi ſuæ habuiſſe. At aliud adhuc tamen hinc grauius incommodum exiſtit. Hieronymus D. Iacobum Hieroſolymarum epiſcopum Egeſippus. Abdias lib. 6. Hierony. in eccleſiaſt. ſcriptor.

extitisse refert triginta annorum spacio, vsq; ad septimum annum Neronis. Si quod hoc in loco affirmatur, verè affirmatur, quod nunquam scilicet vinum biberit Iacobus, nisi tantùm in Christi cœna vltima, tum necessariò cõsequetur, per annos 30. quibus ecclesiam episcopus Hierosolymitanam gubernauit, Missam nunquam celebrasse, quod fatendum Hardingo non est: aut vna solùm specie consecrasse, quod sacrilegium esse Gelasius decreuit. In vtram se partem Hardingus conuerterit, in alterutrum horum incommodorum necessariò inciderit.

Huc accedit, quòd si reuera sacramenti hîc facta mentio fuerit, siq; nihil in ædibus D. Iacobi vini extiterit, tum Christus ipse vna specie communicarit, cuius exemplo quemadmodum isti dicunt episcopi atq; sacerdotes stare necessariò debent. Posthac igitur populum ne fraudanto, sed Christi exemplum sequuti & episcopi, & sacerdotes perinde vna specie communicanto, ac Laici omnes.

Hardingus 16. Sectio.

SEd quoniam aduersarij nostri, quô veritatem glossematis suis nebulosis obscurent, his authoritatibus caliginem forsan aliquam offundent, quæ tranquillis sobrysq; spiritui sancto per os ecclesiæ loquenti auscultantibus satis claræ & illustres videantur: eiusmodi producam testimonia, atq; confirmationes huius rei e vetustis patribus, quæ neq; ratione vlla, neq; sophistica astutia repelli possint. Nonnulla ex illis locis, quæ in superiore articulo pro priuata Communione adduxi, huic proposito præclarè inseruire possunt, & proinde volo hîc etiam aliquot eorum recitare.

Episcopus Sarisburiensis.

INdignum verò certè & iniquum foret, tenebris caliginem obducere. Hardingus autem etsi ea ad confirmandam dimidiatam suam & imperfectam Communionem attulit, quæ ipse facilè dilui refelliq́ue posse non ignorat, quæq́; Guilielmus Widefordus, eiusdem cum Hardingo disciplinæ alumnus, ineptè & falsò concluſa confirmat, ea tamen sine iactatione, & ostentatione aliqua dimittere noluit. Posthac verò testimonia tam expressa, tam firma, tam inuicta prolaturus est, vt vitari, depelliq́; nullo modo possint. Quanquam sanè hæc neque ita ponderosa sunt, neque ita noua testimonia. Et ea cognoui antè, & momentis suis diligenter ponderaui, quàm quicquam ea de re essem eloquutus. Hoc in loco multa repetit replicátque, suprà ab eo ad probandam priuatam Missam allata, neque immeritò. Vtrôque enim peræquè referuntur.

Guilie. VVidefordus contra VVicleuum.

Hardingus. 17. Sectio.

MIciades constantissimus Christi Mærtyr, & Romæ episcopus instituit, vt hostiæ complures episcopi consecratione præparatæ, ad ecclesias, & parochias

parochias paſſim mitterentur, ne Chriſtiani homines in Catholica fide perſeuerantes, ſacramento ab hæreticis fraudarentur. Quod quidem de panis forma tanùm intelligi debet, quandoquidem vinum quantitate tantula, non ita commodè ab vno loco in alium ad eum vſum circunferri poterit, nedum longiori tempore conſeruari, ne corrumpatur.

Epiſcopus Sarisburienſis.

ISTud argumentum e vecturæ difficultate pendet. Si enim ratio aliqua aut via excogitari potuit, qua ſacramentum vtraq; ſpecie circungeſtaretur, facilis & expedita ad hanc coniecturã reſponſio oſtenderetur. Cæteroquin enim Milciades de Communione vnius ſpeciei nullum verbũ facit. Quòd autẽ vtriuſq; ſpeciei vectio non ſit ἀδύνατος, antiquitatis exempla demonſtrant. Hieronymus ſic ſcribit de Exuperio epiſcopo Toloſano apud Gallos: *Nihil illo ditius, qui corpus Domini in caniſtro vimineo, ſanguinem portabat in vitro:* ſimiliter Iuſtinus Martyr eccleſiæ ſua ætate morem perſcribens, ait: *Illis, quæ cum gratiarum actione conſecrata ſunt, vnuſquiſque participat: eadem ad eos, qui abſunt, Diaconis dantur perferenda.* Quare non modò δυνατὸν, ſed tritum etiam vſitatumq; ac ſolenne fuit, ſacramentum vtraque ſpecie circunferre. Hoc primum eſt inuictum argumentum, quod a nemine omnium dilui poteſt.

Hieronym. ad Ruſticum

Iuſtinus, Martyr in apologia. 2.

Hardingus 18. Sectio.

NIcenum Concilium ſanxit, vt in eccleſijs, in quibus, neq; epiſcopi, neq; presbyteri aderant, ipſi Diaconi proferrent ederentq; ſacram Communionem. Quod ad vini formam accommodari nequit, propterea quòd, ſi vinum diutius aliquanto cuſtodiretur, aceſſeret, & corrumperetur.

Hic Canon neque in Græco habetur, neque in prima editione extat, neque a Gratiano citatur.

Epiſcopus Sarisburienſis.

POſterior illa clauſula, (*Ipſi proferant & edant*) neque in Græco exemplari, neque in Decretis, neque in priori editione Conciliorum reperitur. Verba aliquot apud Rufinum eodem nonnihil ſpectantia habentur hoc modo: *Præſentibus presbyteris Diaconi ne diuidant Euchariſtiam, ſed illis agentibus ſolùm miniſtrẽt: ſi verò presbyter nullus ſit in præſenti, tunc demum etiam ipſis liceat diuidere.* Hæc parum afferunt Hardingo adiumenti, niſi forte dixerit, *Proferre*, aut *Diuidere* perinde eſſe, atque adminiſtrare vna ſpecie. Quòd ſi autem hanc perridiculam, vti quidem eſt, eſſe interpretationem fateatur, teſtimonium hoc ſilentio præterijſſet.

Rufin. lib. 1. cap. 6.

Hardingus ex his verbis eam conatur hominibus opinionẽ inijcere, nempe Diaconum abſente presbytero ad pixidem ire, indéq; depromptum ſacramentum accipere ſolitum eſſe. Rufinus autem nullum verbum facit neque de proferendo ſacramento, neq; de accipiendo a

Diaconis, ſed tantùm de eo diuidendo ſeu miniſtrando plebi. Hoc autem videtur ſentire, Diacono fas eſſe, ſi presbyter abfuerit, conſecrare, populóq; miniſtrare. Quod quanquam aliqua ex parte cum alio eiuſdē Concilij canone pugnare videatur, maximè præſente presbytero, eam tamen inualuiſſe in eccleſia primitiua cōſuetudinem, clariſſimis certiſſimiſq; argumentis confirmatur. Ambroſius fingit D. Laurentium, qui Diaconus extiterat, Sixtum epiſcopum his verbis alloquutum eſſe, quando illum duci ad ſuppliciū videret: *Experire vtrùm idoneum miniſtrum elegeris, cui commiſeris Dominici ſanguinis Conſecrationem.* Hinc intelligimus in more tum fuiſſe Diaconis conſecrare. Eutropius igitur perperam ſine cauſa Ambroſij verba corrupit atque immutauit, & pro *Dominici ſanguinis conſecrationem*, ſuppoſuit *Dominici ſanguinis diſpenſationem.* Statim enim in Ambroſio ſequitur: *Et conſummandorum conſortium ſacramentorum.* Iuſtinianus etiam imperator in Authenticis ſuis *De eccleſiaſticis diuerſis capitulis* habet: *Epiſcopus mulieribus ſibi ſubiectis eiuſmodi presbyterum aut Diaconum præficiat, qualem ipſæ elegerint, qui eis reſpondeat, aut ſacram oblationem miniſtret.* Idem etiam manifeſtò patet ex ſecundo canone Concilij Ancyrani. Verba ſunt: *Diaconi ſimiliter, qui immolauerunt, honorem quidem habeant: ceſſare verò debent ab omni ſacro miniſterio, ſiue a pane, ſiue a calice offerendo, vel prædicando.*

Cano. 18.

Ambro. officiorum lib. 1. cap 41.

Eutropius.

Folio 356. Authen. De Eccl. diuer. capitulis.

Concil. Ancyran. Can. 2.

Iſtas autem Diaconorum partes poſtea multa decreta reſciderunt atque antiquarunt. Primùm Bergomenſis in vita Honorij ait: *Decreuit Zoſymus epiſcopus Romanus, vt Diaconus præſente epiſcopo aut presbytero non miniſtraret.* Et multò antè in Concilio Arelatenſi apud Gallos conſtitutum fuit, ne Diaconi omnino ſacramentum adminiſtrarent. Verba ſic habent: *De diaconis, quos cognouimus multis locis offerre, placuit id minimè fieri debere.*

Begomen. in Honorio.

Concil. Arelat. 1. ca. 1.

Non inficiabitur Hardingus, quin hæc ſatis luculenta ſint teſtimonia, Diaconos illis temporibus ſacram fuiſſe Communionem celebrare ſolitos. Itaque non id voluit Concilium Nicenum, vt Diaconus repoſitum & reſeruatum in pixide ſacramētum inde depromeret, quemadmodum Hardingus ſuſpicatur, cum ea verba neque in Græco, neque in prima Conciliorum editione extent, neque a Gratiano allegata ſint: ſed vt abſente presbytero diaconus ſacra myſteria conſecraret, populóque diſtribueret, id quod e verbis Rufini perſpicuè colligitur. Sed vt concedamus Hardingo ſacramentum fuiſſe reſeruatum: nihil hinc tamen eſt nactus, quod dimidiatæ communioni magnopere proſit. Nam ſi ad hunc modum concluſerit: ſacramentum fuit reſeruatum, Ergo vna ſpecie fuit reſeruatum, iſtius argumenti conſequutio nimiùm infirma & diſſoluta foret, nec vlla Dialectici cuiuſquam facultate comprobari poſſet.

Niceph. lib. 13. cap. 19.

Chryſoſt. epiſt. 1. ad Innocentium.

Non nego ſacra myſteria in eccleſia primitiua nonnunquam varijs de cauſis fuiſſe reſeruata: ſed vtraque ſpecie fuiſſe reſeruata manifeſtò conſtat ex Nicephoro, & ex epiſtola prima queribunda Chryſoſtomi ad Innocētium. Cum igitur veriſſimum ſit, neq; negari poſſit, ſacra-

ſacramentum vtraque ſpecie fuiſſe ſeruatum, quid tandem Hardingus ex hoc inuicto argumento adeptus eſt, quod ad probandam dimidiatæ communionis adminiſtrationem faciat?

Hardingus. 19. Sectio.

QVod ſæpiſſime patres teſtatum reliquerunt, Chriſtianos homines perſequutionis tempore a ſacerdotibus in eccleſijs ſacramentum in plures partes diſtributum accepiſſe, domumq; linteolis detuliſſe, quo manè illud ſecretò comederent, prout ipſorum ferebat pietas: ea de cauſa & propter alias etiam circunſtantias neceſſariò de forma, ſeu ſpecie panis intelligi debet. Nota ſunt Tertulliani & Cypriani loca. Tertullianus in libro ad vxorem, ei ſuadet, ne iterum nubat, præſertim viro infideli, ſi forte ipſe prior moreretur, quandoquidem tum non ei ſemper licitum foret propter maritum ea facere, quæ Chriſtianam fæminam decerent. Non ſciet *(inquit)* maritus, quid ſecretò ante omnem cibum guſtes? & ſi ſciuerit panem, non illum, credet eſſe, qui dicitur? *Cyprianus in ſermone* De Lapſis *ſcribit, quòd quando mulier quædam tentaſſet arcam ſuam indignis manibus aperire, in qua Domini ſanctum fuit, igne inde ſurgente deterrita eſſet, ne attingere auderet: quod procul dubio de altera illa ſacramenti ſpecie accipiendum eſt.*

Lib. 2. ad vxorem.

Epiſcopus Sarisburienſis.

RES quæ in controuerſiam noſtram atque diſputationem adducitur, hac queſtione continetur, vtrùm populus in eccleſiam congregatus, vnquam intra præfinitum illum annorum numerum, cõmunionem vna ſpecie acceperit. Hardingus non de conſuetudine ipſius eccleſiæ, ſed de hominibus ſingulis, déq; priuatis ædibus reſpondet. In quo & illud prętermittit, quod probandum ei fuit, & quod nulla confirmatione eget, vtpote a propoſito diſiunctum, ſola coniectura confirmat. Quod ad illum autem Tertulliani locum attinet, in eo quidem manifeſta deprauatione vſus eſt, quemadmodum ſuprà docui.

Coniecturæ, quas affert, hæ ſunt: *Mulieres ſacramentum lintcis receperunt: Tertulliani vxor domi illud ante cibum guſtauit: Cyprianus teſtatur mulierem quandam domi in arca illud ſeruaſſe: Ergo, ſacramentum vna ſpecie adminiſtratum fuit:* hæ non confirmationes, ſed frigidiſſimæ ſuſpiciones ſunt: ſic namque dicere, Panem habuerunt, Ergo vino carebant, imbecilla admodum eſt ratio, atque e ſola temporum illorum ignorantia pendet. Neque enim nouit Hardingus quanam hæc ratione obſeruata fuerint. Quòd autem mulieres atque alij ſacramentum reſeruarent, ſecumq; non altera, ſed vtraque ſpecie circungeſtarent, certum eſt, neque poteſt negari.

Gregorius Nazianzenus ad hunc modum ſcribit de ſorore ſua Gorgonia: Εἰ πότι τῶν ἀντιτύπων τοῦ τιμίου σώματος καὶ αἵματος ἢ χειρ ἐθησάυρισε, τοῦτο καταμιγνῦσα τοῖς δάκρυσι. &c. *Si quam ſymbolorum precioſi* Nazianze. in funere Gorgoniæ.

corporis & sanguinis partem manus reposuisset, eam lachrymis miscens, &c. Hoc in loco Nazianzenus vtramq; partem fuisse ab ea seruatam testatur, quod contrà Hardingo videtur. Et quorsum enumerãdis exemplis insistam? Ipse Amphilochius, quem tanti Hardingus videtur æstimare, inter cæteras ipsius fabulas, quarum habet festiuam copiam, scribit Iudæum quendam se in cœtum fidelium insinuasse, vnaq; cum illis communicasse, & partem secum vtriusque speciei domum detulisse. Qua autem ratione, quóue instrumento vsus fuerit, non exponitur. Non tamen sic proinde sequitur, Hardingus ignorat quo in vase Iudæus ille vinum deportarit domum: Ergo, falsus est, & vanus Amphilochius.

Amphilochius

Iam verò, etiamsi concedatur Hardingo, quod postulat, tamen a proposito suo longè abest. Nam si ad hunc modum argumentari voluerit: *Vna muliercula dimidiatum sacramentum altera specie domi accepit: Ergo, populus publicè in Ecclesia similiter fecit* (quæ res ei probanda fuit) hæc ratio difficulter cohæresçit. Postremò vt paucis concludam, hæc tria hoc in loco commemorata exempla, nihil aliud habent, quàm meros sacramenti abusus: eáq; de causa, quemadmodum e Cypriano apparet, Deus illo facto commotum se esse miraculo declarauit, mulierem illam flammis excitatis perterrefaciens. Decretum quoq; fuit in Concilio Cæsarauguſtæ habito apud Hispanos: *Vt si quis Eucharistiæ gratiam probaretur acceptam non consumpsisse in ecclesia, anathema esset in perpetuum.* Sic igitur Hardingi rationes & sola coniectura nituntur, & praua ac vitiosa vsurpatione fundãtur, & eiusmodi sunt, vt, quamuis concessæ fuerint, tamen quod cupit non efficiant.

Cyprian. de lapsis. serm. 5.

Concilium Cæsarauguſt. ca. 3.

Hardingus 20. Sectio.

EXempla sacramenti, panis solummodo forma reseruati, vt in promptu esset ægrotis, alysq; in periculo versantibus, quò necessarium vitæ cibum ac viaticum hinc migraturi secum haberent, fere sunt infinita. Hoc tempore vnum aut alterũ multorũ loco sufficiat. Etsi enim Iuellus iactat, nos ne vnã quidem sententiam seu clausulam habere, qua hos articulos, ab ipso Negatiua *sua tantopere deformatos confirmemus, ego tamen tractatum hunc molesta exemplorum accumulatione non complebo. Ambrosius paulò antequam expirauit Communionem accepit vna specie, in eum vsum conseruatam, quemdamodum constat ex hoc testimonio Paulini, qui vitam illius scripsit. Et quia hinc aly optimè instituí possunt, qua ratione rectè moriantur, eius hîc verba recitabo:* Eodem tempore, quo migrauit ad Dominum ab hora circiter vndecima diei, vsq; ad illam horam, qua emisit spiritum, expansis manibus in modum crucis orauit: nos verò labia illius moueri videbamus, vocem autem non audiebamus. Honoratus autem sacerdos ecclesiæ Vercellensis, cum in superiore domo se ad quietem composuisset, tertiò vocem vocantis se audiuit, dicentísq; sibi, surge, festina, quia modò est recessurus. Qui descendens obtulit sancto Domini corpus. Quod vbi accepit, emisit spiritum, bonum viaticum secum ferens,

ferens, vt in virtute escæ anima refectior, angelorum nunc consortio, quorum vitam vixit in terris, & Heliæ societate lætetur.

Episcopus Sarisburiensis.

HOc non est iactare, verum dicere. Neque ego negabam hominem aliquando quenquam vna specie communicasse. Nam & exempla noui hæc omnia, & eorum pondera examinaui: neque verò est tanti laboris ea cognoscere. Hoc autem illud est, quod negabam: *Vos vllum testimonium, aut exemplum luculentum & exploratum adferre posse, vnde constet populum vniuersum communionem in ecclesia vna specie accepisse.* Ex hoc pendet miranda illa *Negatiua*, quæ te tantopere offendit. Hæc illa est, quam tu probare confirmaréq; debuisti, sed hactenus non confirmasti. Ais te exempla cumulare nolle, quasi copia quadã nimia redundares: & tamen ægrotos, mulieres, infantes, amentes, coniecturas, suspiciones, miracula, fabulas coegisti & coaceruasti: & nihil denique, quod vspiam occurrebat, prætermisisti, quantumuis tuis rationibus nihil conduceret. Tanta nimirum exemplorum abundantia circunfluis.

De Paulino autem, qui hanc Beati Ambrosij vitam perscripsisse a nonnullis existimatur, nihil ipse dicam: ad Erasmum te relegabo, cuius aliquantùm videri vis non improbare iudicium. sic inquit: *Idem est artifex, qui tam multa contaminauit in scriptis Hieronymi, & Augustini, natus ad hunc ludum. Habebat historiam Ambrosianæ vitæ, ei attexuit præfationẽ, vt vides, lepidam: intertexuit interlocutiones, addidit coronidem, & affinxit aliquot prodigia. Cõferat qui volet Paulini stylum cum huius assutis pãnis, &c.* Hic ille est Paulinus, quem Hardingus authorẽ delegit suum. Erasm. in præfatione in Ambrosium.

Res autem ipsa si concedatur, neque Hardingi causæ adiumenti quicquam, neque nostræ detrimenti affert. Etenim quamuis Ambrosius accepto pane animam statim efflaret, & poculum proinde non acciperet, (quod integrum adhuc restat,) non tamen ex eo sequitur, hunc solennem fuisse ecclesiæ morem. Quodnam hîc autem Hardingus præclarè moriẽdi exemplum repererit, sanè non video: nisi fortè sacramẽtum, eò duntaxat quòd accipitur, salutem efficere posse, rectéq; moriẽdi causam esse senserit: quæ periculosa sententia est, atq; ab ipso Hardingo iampridem reprobata. Quãtum ex historia constare possit, Ambrosius eo tempore neq; deferri ad se sacramẽtum iussit, neq; verbum vllum effatus est, nec quid acciperet intellexit: mutus tãtùm iacuit, deglutitóq; pane animam illico exhalauit. Verùm Paulinus iste in eadem historia vnam eximiam atq; singularem Ambrosij sententiam commemorat, quam Beatus Augustinus senectute prouectus crebra mentione ac prædicatione vsurpauit, quamq; Hardingus hoc in loco dissimulanter prætermisit, e qua & summam consolationem capere, & reuera ad bene moriẽdi disciplinam præclarè proficere liceat. Etenim in lecto iacens, animámq; agens dixit: *Non sic vixi, vt pudeat inter vos viuere: nec mori timeo, quia bonum habemus Dominum.* Articul. 20.

Hardingus 21. Sectio.

Dionysius Alexandrinus, qui circiter annum Domini 200. vixit, referẽte Eusebio, manifestò declarat, senem quendam nomine Serapionem vna specie cõmunicasse statim ante decessum. Serapion iste, postquam mutus trium dierum spacio iacuisset sacramentũ deferri iussit. Sacerdos morbo ipse ne veniret præpeditus, pusioni, qui eius rei causa venerat, sacramenti portionẽ tradidit, præcepitq; vt eam perfusam ac madefactã in os seni ingereret. Hæc hactenus verbis ipsis exprimuntur, ad Græcã veritatẽ conuersis. Puer ille domum reuersus cibum cœlestem liquore perfusum & seni discedendi, atq; ad cœlum festinãdi cupiditate anhelanti præparatũ, illi in os infudit. Cum enim senis os, & guttur morbi atrocitate diu exaruisset, sacerdos experientia simuli peritus, prudenter puerum monuerat, vt sacramentum humore aliquo madefaceret, & simul in os seni inferret. Quod ita fuisse a puero factum scribit Dionysius. Iam si vini forma allata fuisset, a puero seni ministranda, non fuisset opus huiusmodi mandato de liquore adhibendo, cuius adiumento pastum illum sanctũ senex deglutiret. Quod autẽ hæc ratio fuerit sacramẽti senibus sub mortẽ ministrandi, Theodoreti testimonio cõfirmatur, qui in ecclesiastica sua historia scribit, quemadmodũ Bassius quidam archipresbyter seni cuidam nomine Simeoni sanctitatis fama percelebri ministrauit: Bassus, *inquit,* cum inuiseret ecclesias, incidit in Simeonẽ, illud orbis miraculum, decumbentem in lectulo ægrum, qui præ corporis debilitate nec loqui, nec mouere potuit. Cum Bassus eum videret moriturũ, Eucharistiã illi priùs tradit. At quemadmodũ obseruandum est, spongia petita, os humectat atq; eluit, ac tum ei diuinum obtulit sacramentum. *Si solennis eo tempore sacrati poculi Cõmunicatio extitisset, humoris ista accessio ad sacramentum faciliùs in stomachum vna specie ingerẽdum cõparata superuacanea fuisset.*

Ecclesiast. hist. lib. 6. cap. 44.

ἀποβρέξαι κελεύσας, καὶ τῷ πρεσβύτῃ καλὰ τὸ σῶμα τοσάπιςάξαι.

Amphilochius summus ille Icony apud Lycaones episcopus, de quo in superiori articulo mentio facta fuit, in vita Basilij scribit, eum, antequam animam effunderet, partem quandam sacramenti accepisse, quam diu antea seruandam curauit, vt ea secum in sepulchro conderetur. Quam panis tantùm fuisse formam, nemo repugnare possit.

Sacramenti sepultura.

Episcopus Sarisburiensis.

HArdingus ne fortè nihil respondisse videatur, alienum respondet. Quæritur in quæstione, quinam mos atq; vsus ecclesiæ, extiterit: ille quid Serapion moribundus fecerit in lecto, respondet: quasi nullæ fuissent eo tempore exædificatæ ecclesiæ.

Serapion iste propter apertam, qua se obstrinxerat, idololatriam, ex ecclesia eiectus, atq; a fidelium societate penitus & omnino remotus fuit, idq; tam exquisita seueritate, quò cæteros metus a simili scelere deterreret, vt nunquam postea per omnẽ vitam ei reditus ad ecclesiã patuerit. In hac tamen pœnæ acerbitate, quãdo certa & explorata pœnitentiæ sese ostendebant indicia, ne forte, qui crimen admiserat, desperatione repletus totus exanimaretur, ecclesia sæpenumero charitatis & prudentiæ moderatione adhibita, de illa supplicij grauitate aliquid

quid remiſit,quemadmodum ex Cypriano,Auguſtino,alijſq;, adeóque ex ipſo Dionyſio,qui rem hanc narrauit,apparet.

Auguſtinus de perſequutionis temporibus ſcribens, ait: *An non cogitamus, cum ad iſtorũ periculorũ peruenitur extrema, quantus in eccleſia fieri ſoleat concurſus, alijs baptiſmum flagitantibus, alijs reconciliationem, alijs etiam pœnitentiæ ipſius actionem, omnibus conſolationem, & ſacramentorũ confectionẽ & erogationẽ? vbi ſi miniſtri deſint, quantum exitium ſequitur eos, qui de iſto ſeculo vel non regenerati exeunt, vel ligati?* Similiter Cyprianus habet: *In hoc extremo mortis periculo excõmunicatus expectare nõ debet, vt ab epiſcopo reconcilietur* (in eccleſia nimirum, pro illius tẽporis ratione) *ſed iſtis partibus coram Diacono defungatur, atq; ita ad Dominum migret in pace.* Quapropter ſacerdos perſpecta conditione, in qua ſenex ille Serapion excõmunicatus verſabatur, ipſe inualitudine, quò minùs ad eum proficiſci poſſet, prohibitus, ne ille ab omni cõſolatione ac ſpe prorſus derelictus excederet e vita, & quò ſibi reconciliatã intelligeret eccleſiã, ſacramentum ei per puſionem miſit, neq; vna tantùm ſpecie miſit, ſed vtraq;. Fuit enim eiuſmodi tum eccleſiæ conſuetudo, ſicuti nõ obſcurè exemplũ illud Exuperij, & Iuſtinus, & alij oſtendunt. Puerum, cui deferendũ tradiderat ſacramentum, cõmonuit ſacerdos, vt depellendæ ſeni moleſtiæ cauſa panẽ in vinum Euchariſticum, quod ſecum detulerat, intingeret, quemadmodũ Baſſus Simeoni quoq; fecit: quem Hardingus ſanctitatis ergò mirificè laudat, etſi erat Meſſalianorũ princeps, & ſacramẽtariæ proinde, quemadmodũ antè affirmat, hæreſeos primus parens. Quid autem hinc nactus eſt Hardingus, quod ad dimidiatam Cõmunionem faciat? ſic inquiet: *puer iuſſus eſt panẽ immergere, & Baſſus Simeoni os eluebat: Ergo, vna ſpecie accipiebant ſacramentum.* Equidẽ Serapionis puero expeditũ foret ad hoc argumẽtũ reſpõdere. Nam quæ eſt huius rationis cõſequentia? Os ęgroti hominis ſiccũ fuit, Ergo, poculum accipere non potuit? Quis præter Hardingũ hoc modo cõcluderet? Ex iſto namq; fundamẽto ad hunc modum rationẽ rectiùs cõtexeret: Ægroti os ſiccũ fuit: Ergo, panẽ accipere nõ potuit. Quod os ægroto proluebatur, id parum meo quidẽ indicio valet, ad eripiendũ ei ſanguinis Chriſti ſacramẽtũ, & ad cõfirmandã dimidiatã Cõmunionẽ.

Quod autẽ ad Amphilochij illius fabulam attinet, iniquum ſit aliter ad eam reſpõdere, quàm ad fabulam. Sic enim ſe habet: Panis ſeptem annis, & plùs eo, conſeruatus fuerat: eum Baſilius paulò ante mortẽ deferri ſibi iuſſerat, & ea de cauſa acceperat, vt ſecum vnâ ſepeliret, quemadmodũ Hardingus ait. Quorũ prima hęc affirmare, nempe quòd ſacramentum aut per ſeptem annos reſeruatum, aut poſt tam longinquum tempus homini ægroto in lectulo iacenti conueniens aptúmq; fuerit, ſummæ amẽtiæ ſit: at verò affirmare, quemadmodũ hic Hardingus facit, corpus Chriſti quod nunc immortale glorioſúmq;, & ad Dei dextram exiſtit, in tumulo reponi, atq; ſepeliri poſſe, manifeſtæ, & deteſtandæ cuiuſdem blaſphemiæ eſt. Abdias ſcribit D. Matthiã Apoſtolum, quando lapidabatur, petijſſe vt duo lapides primi cum ipſo ſepelirentur, quo ſceleris illorum, a quibus trucidatus fuit, indices eſſent: qui

Auguſti. epiſt. 180.

Hieron. ad Ruſticum. Iuſtin. apolo. 2.

Theodoret. lib. 4 cap. 11.

etsi est similium fabularum refertus, non tamen ea dicit, quæ ab omni planè ratione abhorreant: Hardingi verò Amphilochius plusquàm impudens est. Iam quò argumenta Hardingi, vno aspectu & quasi præteriens iudices, Lector, attende ista. Ego de Laicis quæro: ille de Ambrosio, & Basilio episcopis respondet. Ego de vniuerso populo quæro: ille de singulis hominibus respondet. Ego de ecclesiæ more quæro: ille de hominibus excommunicatis, qui extra ecclesiam fuerunt, respondet. Denique, ego locupletissima & certissima testimonia requiro: ille coniecturas & fabulas adfert. Atque hæc illa sunt ipsius inuicta argumenta, quæ nullo modo refelli queunt.

Hardingus. 22. Sectio.

* Falsum: sine vllo veritatis fuco aut specie.

INueterauit in ecclesia Latina mos, ductus ab Apostolorũ vsq; tẽporibus, vt in die* Paraſceues *tam sacerdotes, quam Laici sacramentum sub panis tantùm forma acciperẽt, consecratum die præcedẽte, id est feria quinta, quæ dominicæ cœnæ dies appellatur, idq; non sine notatione mysterij singularis, & maximè rari: atq; hæc legitima semper, & perfecta est habita Cõmunio.*

Episcopus Sarisburiensis.

Tunstall. de Eucharist.

HOc argumẽtum cum illo die præclarè cõgruit: ita nudũ a testibus, & inane prodit. Tunstallus, fateor, antiquitus eum in Latina ecclesia inualuisse morem scribit, ab Apostolorum autẽ fuisse temporibus tractum, vt hoc in loco Hardingus, non est ausus affirmare. Tamen vt ipsius supellectilem aliquanto auctiorem reddam, insuper aliquid adiungam: nimirum Cõcilium Arausicanum primum in Gallia quondam habitum, & Innocentium primum sacrum illum sabbati diem, qui nunc paschæ vigilia nuncupatur, adiunxisse, confirmaréq; traditionem eam in ecclesia receptam fuisse, vt sacramentum illis duobus diebus prorsus non administraretur: a quibus non multùm discrepant ea, quæ Socrates de paraſceue, déq; feria quarta præeunte scribit.

Concil. Arausicanum. 1.

Socrat. lib. 5. cap. 22.

Innocentius 1. cap. 4.

Thom. 3. par. de Euch. q. 76. art. 2.

Gerson contra Floret. lib 4.

Thom. 3. par. q 81. art. 4.

Innocent. 3.

Hugo Cardinal. in euang. secundum Lucam. ca. 24.

Summum illud huius moris mysterium, Hardingus tanquã mysteriũ celat. Innocentius ait: *Hoc ideo fit, quòd Apostoli eo die fugerent, & se absconderent.* Thomas Aquinas & Gerson aiunt: *Quia si quis eo die consecrasset, dum Christus iaceret in sepulchro mortuus, corpus fuisset sine sanguine, & sanguis sine corpore.* Alij dicunt, *si sacramentum eo tempore fuisset seruatum, in pixide emortuum esset.*

Hugo Cardinalis inquit: *Quinta feria duæ hostiæ consecrãtur, & altera in crastinũ reseruatur, quod elegãter fit. Christi enim passio veritas est, & sacramentũ eiusdẽ figura est: accedente itaq; veritate, figura cedit.* Hæc huius rei maximè sunt antiqua & religiosa mysteria, quę ego vnquã audierim.

At hanc (inquit Hardingus) *legitimam omnes Communionem semper æstimauerunt:* fateor. Nondum verò probasti, hanc dimidiatam fuisse Communionem vestram. Nam si sic dixeris, Consecrabant die præcedente: Ergo, subsequenti die vna solummodo specie communicabant, nullam argumentum hoc formam habet. Etenim ecclesia Græca per Quadragesimam totam non nisi Sabbatis, & Dominicis diebus sacramentum

mentum consecrare solita fuit, quemadmodum in Constantinopolitano Concilio habetur: cæteris autem diebus communione rerum antè consecratarum vsa est, cum interim communionem vna specie administratam ad hodiernum vsq; diem nunquam admitteret. Huic tamen Græcæ ecclesiæ mori Tonstallus parasceues adhibitam in Latina ecclesia ceremoniam confert. Vsqueadeo abest Hardingus, vt ex Parasceue id, quod instituerat, probet.

Sexta Synod. Constantin. can. 52. τῆ θείᾳ λειτουργίᾳ τῶν προηγιασμένων.

Tondal. de Eucharist.

Hardingus. 23. Sectio.

QVòd autem in Græca etiam ecclesia, Chrysostomi adeo temporibus, cõmunionis sub forma tantummodo panis celebratio & obseruata, & approbata fuit, ex hac insigni historia apparet, quam Sozomenus author Græcus narrat. Ea sic Latinè habet: Ioannes cum Constantinopolitanam ecclesiã optimè gubernaret, vir quidam sectator hæreseos Macedonianæ, eiusdẽ sectæ vxorem habebat. Hic cum Ioannẽ de syncera erga Deum religione differentem fortè audiuisset, doctrinã amplexus, & vxorem quoq;, vt sibi consentiret, hortatus est: et quoniam illa notarum mulierum solita consuetudine captiua teneretur, vt maritus quamuis monuisset sæpe, nihil tamẽ proficeret, nisi, inquit, in religione mihi consors fueris, ne in vitæ quidem communione posthac eris. Ibi mulier data fide se id facturã, cum ancilla quadam, quam fidam arbitrabatur, de hac re communicat: eamq; sibi ad fraudem marito faciendam adiungit sociã. Itaq; tempore communionis (intelligunt autem, qui Christo initiati sunt, quid dicam) illa, quod acceperat continens, velut oraturа procumbit: famula interim astans, furtim porrigit id, quod manibus adueniens ferebat, quod quidem simul atq; dentibus admotum esset, in lapidem induruit. Tum mulier timore consternata, ne quid sibi grauius eueniret ob tãtum miraculum in se diuinitus editum, cum festinatione ad episcopum accurrit, seipsam indicat, et lapidem ostendit, qui manifesta vestigia morsus, sed materiam ignotã, & inusitatum quendam colorem referebat. Cumq; profusis lachrymis veniam impetrasset, cum marito deinceps concors vixit. Si cui autem (inquit Sozomenus) hæc verisimilia non videntur esse, testis est ipse lapis, qui etiamnum hodie inter Constantinopolitanæ vrbis cimelia conseruatur. Ex hac historia manifestò patet Sacramentum eo tempore vna solùm specie administratum fuisse. Etenim mulier ea vnam illam formam accipiendo, viro suo persuadere voluit, se cum ipso, et cum sanctissimo illo episcopo communicasse. Alioquin enim si ambæ species tum fuissent procuratæ, aliã quandam fraudem, atq; fallaciam, qua poculum deuitasset, adhibere debuisset, quod non perinde fuisset expeditum.

Hist. eccles. lib. 8. cap. 5. in Graco.

ἐνειλητα.

Episcopus Sarisburiensis.

ISTius historiæ fidẽ affligere non debeo: quanquam & Sozomenus, & Nicephorus, a quibus eadẽ narratur ambobus, permulta habent, quę limari meritò potuerunt. Nihil tamen adhuc video, quamobrem Hardingus tantopere exultaret. Etenim in omni hac bene longa narratione, nullum planè verbum est de communione vnius speciei. Panis ille

in lapidem conuersus, atque inter ciuitatis illius monumenta conseruatus simulationis muliebris index fuit, non dimidiatæ communionis Hardingianæ testis. *Attamen* (inquit) *ex hac historia constat sacramentum fuisse tunc vna tantùm specie administratum. Mulier namq; ex eo, quòd vnam illam formam acciperet, viro suo persuadere voluit, cum ipso se communicasse. Alioquin enim, si ambæ species adhibitæ fuissent, alius aliquis tum ei dolus fuit exercendus, quo poculum eluderet, quod nõ peræquè facilè extitisset.* Frigida me hercules conclusio, ex muliebris tantùm ingenij (vt videtur) solertia & calliditate pendens. Nam vt rationem fœmina ista excogitauit, qua virum in altera re suum falleret, quid erat, quòd in altera non simili fraude vteretur? Quid ni potuit sumpto poculo se bibere simulare, nec bibere? Equidem huiusmodi ficta simulatio in poculo faciliùs, quàm in pane perficitur: quæq; non dubitabat, in altera Diuini sacramenti parte fraudem committere, in altera similiter peccare nunquam erat veritura. Hîc coniecturarum, quibus Hardingus vtitur, quanta sit firmitudo perspicimus. Et ea ille metit quæ nunquam sata, & colligit ex authoribus suis ea, quæ nunquam fuerunt dicta.

Sed quod ad huius rei veritatem attinet, si placeret tantùm diuinare, quemadmodum Hardingus facit, quamobrẽ non liceret sic animo setum & cogitatione fingere? Si mulier ea, voluit in re tam periculosa huiusmodi simulatione vti, quid ei fuit opus panem de manu ancillæ accipere, præsertim eo tempore & eo in loco, & in oculis totius populi? aut quî potuit tam palam accipere, vt interim in suspicionem nõ veniret? aut cur non ipsa secum clam in linteo attulit? onus non magnum fuit, & illi erat hoc modo simulare promptius. Atq; hæc hactenus, quo coniecturæ coniecturam regeramus.

Quòd autem nulla esset eo tempore sacræ communionis istiusmodi in partes distinctio, & quasi dilaceratio, optimè cognoscere licet tũ ex Basilio, Nazianzeno, Gregorio Nysseno, alijsq;, quos ætas ea tulit, tum ex his manifestissimis verbis Chrysostomi: *Est vbi nihil differat sacerdos a subdito: vt quando fruendum est horrendis mysterijs.* Huc accedit, quod Græca ecclesia, hac dimidiata communione, & antè semper, & postea caruit. Cuius rei causa Leo decimus Papa totius sacramenti vsum iuxta Christi institutionem adhibitum Bohemorum Græcorumq; hæresim appellat.

Chrysost. in 2. Cor. homil. 18

Hardingus. 24. Sectio.

LOcum illũ Basilij in epistola ad Cæsariã nulla sophistica techna eludere poterunt Euangelici. Hæc eius verba sunt: Omnes in eremis solitariã vitam agentes, vbi non est sacerdos, communionẽ domi seruantes a seipsis cõmunicant. In Alexandria verò, & in Ægypto vnusquisq; eorũ, qui sunt de populo, plurimùm habet communionem in domo sua.

Hîc a Iuello quæri possit, qua ratione fieri potuit, vt vinum consecratũ in mensuris tam exiguis, quæ singulis nimirũ hominibus, separatim ad communicandum sufficerent, conseruaretur in illis calidissimis regionibus, maximè in desertis, in quibus neq; sacerdotẽ, neq; Diaconũ habuerunt, vt in eo loco

Basilius

Basilius scribit: ob quorũ inopiam sacramentum longo tempore custodiebant, ne temporibus necessarijs eo destituerentur. Præterea quærere etiam liceat, vtrum panis solũmodo, an vini quoq; forma esset, quam Christiani homines, præsertim mulieres a sacerdotibus solitæ fuerũt religiosè in mundis linteis, aut mantilibus recipere domum secum deportandam, cautissimè prouidentes ne qua pars in terrã caderet, quemadmodũ tum Origenes, tũ Augustinus testatur. Fatebitur opinor, veste linteã, ad liquorẽ conseruandũ minus aptũ esse.

Panis & Vinũ subitò in formas mutata.

Episcopus Sarisburiensis.

EVangelici, quos Hardingus eo nomine, vt probroso & cõtumelioso, quasi ad ipsum pars Euangelij Dei nulla pertineret, identidẽ appellat, parũ opus habent ea vitare atq; effugere, quæ sibi nihil officere, atq; obstare perspiciũt. Quæritur namq; de vniuersa ecclesia: respõdetur autẽ de singulis personis. Nos de ecclesiarum more loquimur: Hardingus de locis desertis ac solitudinibus respondet. Si quidẽ in ecclesijs aliquid reperire potuisset, quod suo proposito conduceret, lustrare mõtes & peragrare solitudines noluisset: neque ex Ægypto vsq; auxilium accersisset, si domestico vti licuisset & propiore.

Fundamentũ istius argumenti eo nititur, quòd quibusdã in locis cõseruari vinum nequit. Quod quidem hucusq; Formæ vocabulo nuncupauit Hardingus, at nunc postquã semel coacuerit, vinum vocat. Tanta inest in appellationibus commutandis solertia. Verùm si nullũ omnino vinum remanserit, quemadmodũ isti cunctis mortalibus persuadere cupiunt, quod tum nomẽ illi rei tribuemus, quę seruari tam difficulter potest, ne acescat? Christi sanguis certè nõ acescit: neq; vini formæ omnis substãtię expertes acescere possunt: Horum alterutrum peræquè regionis ardorẽ tolerare poterit, atq; alterum. Gelasius autem habet, *In sacramentis remanet natura, ac substantia Panis, ac Vini.*

Cæterũm an vinum in regionibus calidis conseruari poterit, hoc loco non disceptabo. Quanquam Macrobium memini literis prodidisse in Ægypto, quæ maximis omnium terrarum ardoribus torretur, vina nasci summè frigida, quæ sunt proinde, vt est credibile, diuturniora. Et licèt regio Neapolitana sit vehemẽter calida, eiusdẽ tamen vina annorũ quadraginta aut quinquaginta spacio fuerunt conseruata, quẽadmodum Plutarchus, & Athenæus, & alij prodiderunt. Sed hoc ad rem non multùm attinet. Verùm vt vino coacescere, sic pani contingit mucescere, id quod ex multis Missæ cautionibus ea de re factis cõstat. Illud tamẽ quæri hoc in loco potuit. Si vinũ in exiguas mẽsuras dispertitũ, ad paucos dies cõseruari nequibat in montanis Ægypti locis, quî tum potuit vinũ illud, quod Christus in Cana Galileæ ex aqua mutauerat, Aurelijs apud Gallos instar sacri cuiusdã monumẽti mille & quingẽtis & triginta annis asseruari, ab eo tẽpore, ad diẽ vsq; hodiernũ, sine vlla adeo acoris tentatione. Atqui vt cõcedamus in mõtibus custodiri vinũ nequiuisse, in tẽplis tamen & comparari, & adseruari potuit, saltẽ durante communione: quod ad nostrum institutum satis est.

Macrobius.

Plutarchus in Lucullo. Athenæus. li. 1

Vinum architriclini.

Quod de seruando in linteolo liquore dixit Hardingus, lepidè quidẽ

dixit, sui potiùs oblectandi gratiâ, quàm quòd multum ad rem faceret. Nam cæteroquin, vt panem in veste lintea posuerunt mulieres, sic vinum in ampulla, aut cónsimili vase deferre potuerunt. Quod esse ab illis etiam factitatũ, non obscurè colligere liceat ex eo, quod de Gorgonia Nazianzeni sorore memoratur, deq; Exuperio, cuius Hieronymus meminit: atq; ex illa fabula de Iudæo, quam Amphilochius ipse Hardingianus recitat. Quod autem Hardingus tam facetè iocatur de custodiendo liquore in linteo, fuit in Concilio Altisiodorensi decretum, vt Chrisma Chrismario, & linteo imponant. Non dubito quin Hardingus facilè existimarit, linteum vino non minùs, quàm oleo custodiendo aptum esse.

Nazianz. in funere Gorgoniæ.

Hieron. ad Rusticũ Narbon.

Concil. Altisiodor. Can. 6.

Hardingus. 25. Sectio.

ETsi potui magnum locorum aliorum numerum adferre, ad confirmandum vnius speciei vsum, qui secundùm communissimam ecclesiæ regulam panis forma erat: hîc tamen mihi ipsi modum præscribam, Lectorem commonefaciens, communionem quibusdam personis sub forma vini tantùm ministratam, et pro toto sacramento acceptam fuisse, præcipuè ys, qui propter gutturis siccitatem sub panis forma deglutire eam iam moribundi nequiuerunt. Cum ex beato Cypriano, atq; etiam beato Augustino patet, sacramentũ ipsorum seculo infantibus præberi solitum, tum in Cypriano legimus, quòd quando Diaconus quidam calicem sanguinis Dominici puellæ offerret, quæ nutricis suæ culpa de victimis Dæmoniorum gustauerat, infans Diuinæ maiestatis (vt Cypriani verbis vtar) instinctu commota faciem auerteret, labia compressa contraheret, & poculum respueret. Postquam verò Diaconus ei paululum vini per vim infudisset, tantus singultus vomitusq; est consequutus, vt potus ille sanctificatus in sanguine Christi e pollutis visceribus crumperet. Si Sacramentum antè fuisset infanti huic sub forma panis datum, panem ea non minùs repudiasset, quàm poculum, ex quo tum Diaconus poculum non esset oblaturus. Et quo minùs hoc mirandum videatur, Ioannes Teutonicus, qui scholia scripsit in Gratianum, testatur eam quibusdam in locis suæ adeo ætate inualuisse consuetudinem, vt sacramentum infantibus darent, non corpus illis Domini tradentes, sed sanguinem illis in ora infundentes: quæ consuetudo iustis de causis fuit in ecclesia Romana antiquata: in ecclesia verò Græca seruata est, quemadmodum Lyra scribit in Ioannem.

Serm. 5. de Lapsis.

De cons. dist. 4. Can. 4 Si qui apud illos hæreticos.

Episcopus Sarisburiensis.

Hardingus sibiipsi aduersatur, & contraria loquitur.

QVantamcunq; Hardingus istiusmodi exemplorum copiam habuerit, si meliora vlla adhibere potuisset, istis supersedere præstitisset. Hoc enim in loco ait: *Senes aliqui propter ætatem, atque siccitatem suam poculo tantùm communicare permissi sunt, vtpote qui panem deuorare nequirent.* Paulò antè dixit: *Ambrosium in lecto decumbentem, & animam agentem, Panem tantummodo accepisse: & Basilium simili occasione Sacramentum accepisse, quod tum vetus fuit,*

fuit, & siccum, quippe per septem annos seruatum, idq; solum sine vino. Seneca habet, *proprium est luxuriæ gaudere peruersis.*

Infantes, inquit Hardingus, vna specie communicabant: eóq; Cypriani testimonium refert, quod est eiusmodi, vt licet ad hoc de infantibus propositum suum faceret, alijs tamen permagnis eius negotijs officeret. Primùm enim ex illo Cypriani loco constat, sacram Communionem fidelibus omnibus ita fuisse iudicatam necessariam, vt ab ea ne pueri quidem, atq; infantes arcerentur: quæ res priuatam Missam penitus disturbat. Præterea vniuersam plebem vtraq; specie communicasse ex Cypriani verbis manifestò intelligimus: quod Hardingi dimidiatæ Communioni magnopere aduersatur.

Cyprianum Hardingus aduersus se citat.

Cyprian. serm. 5. de Lapsis.

Ista omnia quoad populum Hardingus agnoscit, de quo ego item solùm intendebam: ipse verò actionem suam ad infantes traducit, de quibus tamen me nihil loquutum esse nouit. Etsi quæ proponit omnia, probasset luculentissimè, quid tamen aliud, quàm infantem partibus adiunxisset suis? Quid si autem infans ea vtramq; speciem accepit? Nihil sanè in Cypriano reperias, quod contrarium euincat. Hieronymus autem, & Augustinus, atq; alij scriptores antiqui testes sunt locupletissimi, eos qui baptizarentur, cum infantes, tum alios, nulla mora interposita, mox sacra mysteria vtroq; symbolo accepisse. Hieronymus de quodam Hilario loquens ait: *Non potest baptisma tradere sine Eucharistia.* Cypriani verba ad hanc rem spectantia sic habent: *Vbi solennibus adimpletis calicem Diaconus offerre præsentibus cœpit, & accipientibus cæteris, locus eius aduenit, faciem suam paruula instinctu Diuinæ Maiestatis auertere. &c.* Ex his colligere non iniurià liceat, quòd qua ratione sacerdos, Diaconi, reliquúsq; populus communicabant, eadem etiam paruula ea, nec omnino dissimili aut varia vteretur.

Augustin. de eccles. Dogmat. lib. 1. cap. 52. Hieron. contra Luciferi.

Vrgebit autem Hardingus hoc modo: *mentio fit tantùm poculi: Ergo, infans alteram speciem neutiquam accipiebat.* Hæc nimis est tenuis coniectura: sic tamen argumentari Hardingo vsitatum est. Quid inde verò sequatur incommodi, non satis perpendisse secum animo videtur. Peræquè enim ex eo concluserit, & ipsum sacerdotẽ, & Diaconos, totumq; populum poculo solùm communicasse. De altera enim parte nihil planè commemoratur.

Si panis fuisset infanti oblatus, illum perinde, atque poculum repudiasset. Hæc alia est necessariæ consequutionis expers coniectura. Hoc euentum tum accidit, cum Deo visum esset: cuius facta nostrum captum longè superant.

Lyra, atque Teutonicus mille trecentis plus minùs annis post Christum vixerunt: quorum proinde debet hac in re videri leuior authoritas. Quanquam Lyræ, meo certè iudicio, deprauata sententia est, in alium sensum scribentis. Nam quòd Augustinus disertè vsus est vocabulo ipso *Paruulorum*, Teutonicus in suo glossemate ait: *Hoc intellige de adultis.* Et quo errorem stabiliat suum, consuetudinem quandam recitat, sed a quibus vsurpatam, nescit: eámq; probat, sed per quos, ignorat. Sic enim affirmat, *secundùm quosdam*, quod genus testimoniorum núquam

in vllo foro valuit. Potuit itaq; Hardingus istos Doctores absque aliquo causæ suæ damno tacitus dimisisse.

Hardingus 26. Sectio.

QVartum Concilium Carthaginense decreuit, vt si quis morbo laborans (qui publicè pœnitentiæ addictus erat) sacramentum peteret, & antequam moreretur in phrenitidem incideret, aut mutus fieret, sacramentū illi in os infunderetur. Vt hoc de vini forma accipiendum putemus, adducimur decreto quodam vndecimi Concilij Toletani: in quo sic habetur: Solet humanæ naturæ infirmitas, in ipso mortis exitu prægrauata, tanto siccitatis pondere deprimi, vt ciborum illationibus refici, sed vix tandem illati delectetur poculi gratia sustentari. *Tum sequitur:* Quod etiam in multorum exitu vidimus, qui optatum suis votis sacræ communionis expetentes viaticum, collatam sibi a sacerdote Eucharistiam reiecerūt: non quòd infidelitate hæc agerent, sed quòd propter Dominici calicis haustum, traditam sibi non possent Eucharistiam deglutire. *Quomodocunq; hæc accipiantur, patet ex hoc concilio, atque ex alijs antiquis Conciliis, & Doctoribus, Catholicam ecclesiam solitam fuisse ægrotantibus vnam speciem præbere.*

Can. 76

Can. 11.

Episcopus Sarisburiensis.

HÆ sibi ipsæ respondent authoritates, quæ vt sint omnino exploratissimæ, nihil tamen Hardingo proficiunt. Omnis nostra est de trito, & communissimo ecclesiæ more controuersia. Ad eum ostendendum homines Lunaticos, & phreneticos comparauit, atq; introduxit Hardingus. Nouum esset & inusitatum spectaculum ecclesiam videre huiusmodi hominibus refertam. Pondus istius argumenti hac solummodo coniectura nititur, *Panem nimirum in os ægroto infundi non posse.* Quanquam e tertio Concilio Carthaginensi, éq; compendio Concilij Hipponensis resciscere queat, *Sacramentum eo tempore in ora mortuis inferri solitum esse.* Neq; istius argumentationis aliquam animaduerto necessariā consequentiam: *Phreneticus est, aut elinguis* (quæ fuit eius Cōcilij hypothesis) *Ergo, Panē accipere non potest sacramentalem.* Si accipiēdi aliqua difficultas esse videatur, ea maximè ad poculum pertinet.

Concil. Carthag. 3. Can. 6.

Canon ille Concilij Toletani hoc in loco recitatus, non habet Cōcilij huius Carthaginensis expositionem, quemadmodum Hardingus autumat: sed canonis cuiusdam in primo Concilio Toletano conditi explicationem continet: Sicuti ex his verbis liquet: *In collatione nostri cœtus relictus est Canon Concilij Toletani primi, in quo præceptum est, vt si quis acceptam a sacerdote Eucharistiam non sumpserit, velut sacrilegus propellatur.* Hoc scitum nimis durum videbatur, præsertim cum sanctissimo cuiq;, vel propter infirmam valetudinem, vel propter aliam aliquam naturæ imbecillitatem accidere possit, vt sacramentum aut repudiaret, aut non in stomachum ingereret, aut euomeret, atq; reijceret inuitus.

Concil. Toletan. 11. Can. 11

Sic

Sic igitur Concilium quasi interpretatione adhibita statuit: vt si quis ista faceret morbi impulsus atrocitate, hoc ei fraudi non esset.

Hinc ad hunc Hardingus modum concludit: *Patet ex hoc Concilio, atq; ex multis alijs Conciliis atq; Doctoribus. &c.* Hîc nullius præterea Cõcilij, nullius Doctoris fit aliqua mentio. Hoc Concilium neque legem hac de re vllam sciscit: neq; formam, aut morem vllum publicæ administrationis significat. Sed tantùm inuictam naturæ necessitatem atque infirmitatem excusat.

Quod autem ad vsum ritumq; Ecclesiæ attinet, hoc ipsum Concilium in eodẽ loco testatur, integrum sacramentum fuisse ipsis adeo ægrotis ministratum, atque ab illis propter imbecillitatem interdum reiectum. Quod argumento esse potest, eos sacramentum accepisse, atq; infantes similiter fecisse. Ex quo colligere liceat, infantes tum sacramentum, eodem quo cæteros more sumpsisse.

Si quis acceptam Eucharistiam nõ sumpserit. Collatam a sacerdote Eucharistiam reijciunt.

His omnibus rebus expensis, & consideratis, hoc modo rectè possit Hardingus contra seipsum concludere: Venia data fuit hominibus Lunaticis, & furiosis, aliisq; morbo affectis, vt inualetudinis infirmitatisq; suæ gratia, vna specie communicarent impunè: Ergo, cæteros omnes, qui neutiquam exciperentur, ipsa legis sanctio communicare vtroq; symbolo coegit.

Hardingus. 27. Sectio.

IAm verò, quòd nonnulli aiunt sacramentum, quod sub panis forma ministrandum erat, priùs in sanguinem Domini intingi solitum, idq; nunc etiam eo modo ægrotis adhiberi, atq; pro toto et integro sacramento haberi volunt, quasi sacramentum sub panis forma ex se parum sufficeret: sciant illi antiquum hunc errorem esse supra mille ducentos abhinc annos damnatum a Iulio primo, acerrimo illo Athanasij propugnatore: qui hac de re in epistola ad episcopos Ægyptios ad hunc modum scripsit: Illud verò, quod pro complemento communionis intinctam tradunt Eucharistiam populis, nec hoc prolatum ex Euangelio testimonium receperunt, vbi Apostolis corpus suum Dominus commẽdauit, & sanguinem. Seorsum enim panis, & seorsum calicis commendatio memoratur.

De con. Dist. 2. can. Cum omne crimen.

Quòd etiam aliqui postea tempore Vitelliani hanc abrogatam antiquitus consuetudinem renouare contenderũt, fuit ea similiter damnata et explosa in tertio Concilio Braccarensi. can. 1.

Episcopus Sarisburiensis.

VArij atque multiplices sacrorum mysteriorum abusus extiterunt, non modò quos recentiore memoria ecclesia Romana inuexit, de quibus nos meritò conquerimur: sed etiam quos ecclesia Primitiua habuit, inde vsque ab ipsorum Apostolorum temporibus. Fuerunt enim aliqui, qui in aqua tantùm ministrarent: alij pro vino lac, vuas alij in poculum tritas atque pressas, nonnulli

De Conse. dist. 2. Cum omne.

Augustin. ad Quod vult deum.

etiam panem cum caseo permixtum adhibuerunt: reperti sunt etiam qui sacramentum corporis Christi in sacramentum sanguinis intingerent. Sed neq; has a Iulio commemoratas, neq; vllas omnino similes apud antiquos receptas nos vnquam renouauimus ineptias. Hardingus verò quidem, & qui cum eo censent omnes, panem soliti sunt frangere, eiusq; tertiam partem in vinum immergere: illiusq; ceremoniæ mysterium excogitarunt non vulgare. Hoc enim aliqui dicunt *Christi resurrectionem a mortuis* significare: aliqui *fideles adhuc viuentes*: aliqui *sanctos cœlestes*: cum interim Hardingus non ignoret Iulium hãc *schismaticam ambitionem et consuetudinem Apostolicæ doctrinæ contrariam appellare.*

Nos cum hac in re, tum in cæteris eiusmodi omnibus Christi solùm institutionem imitamur: qui prout Euangelistæ commemorant, ipsẽq; Iulius testatur primùm panem tradidit seorsum, deinde etiam vinum seorsum: neq; solùm dixit, *Edite*, verumetiam adiunxit, *Bibite*. Iuo tamẽ scribit ad vitandum profundendi periculum panem aliquando in poculum intingi, itáq; populo præberi.

Iuo de diuinis officijs. Caissander.

Iulius vtramq; speciem sancit contra Hardingi doctrinam.

Iulius iste a nostris omnino partibus stat: quò magis miror Hardingũ voluisse abs illo auxilium quærere. Nam quòd ait Iulius, *Porrigunt Eucharistiam populis*, communionem innuit: Quòd autem intingendi abusum improbat, eúmq; ad institutionis Christi normam reuocat atque corrigit, *& vtramq; speciem separatim commendari præcipit*, in eo integrã communionem vtraq; parte expletam denotat: atq; ita quicquid hactenus extruxit Hardingus, penitus diruit & disturbat.

Hardingus. 28. Sectio.

NVnc Lectori iudicium permitto, cuiuscunq; tandem opinionis fuerit, vtrùm ad confirmandam communionem vna specie celebratã, nos verbũ, aut sententiam, aut clausulam aliquam habeamus, necne: atq; vtrũ hæc verba Iuelli, quibus in Concione sua vsus est, vera sint, an non, quæ sic habent:

Quæstio est de publica ecclesiç liturgia.

Communio per vniuersam catholicã ecclesiã sexcẽtis annis post Christi ascensionem sub vtraq; specie celebrata fuit sine exceptione. *Quòd ita celebrata fuerit, etiã per sexcentos annos et multò pòst nõ negamus: quòd autem semper eo modo, et vbiq; locorũ, et sine exceptione celebrata sit, id verò pernegamus: et quibus id nixi fundamentis pernegemus, Iuellus ipse iudicet. Si quædã testimonia a nobis allegata, per vim possint a proposito nostro detorqueri, at pleraq; tamẽ non possunt, authoritate interim antiquorum patrum salua atq; incoluni. Ex quo sequitur, Christum, si horum patrum iudicijs stamus in quo sanctũ hoc sacramentũ instituit, et vt celebraretur, atq; in mortis suæ commemorationẽ acciperetur, præcepit,* *nullum necessarium mandatũ neq; de altera, neq; de vtraq; specie dedisse (præter, & extra celebrationẽ sacrificij) sed hanc rem ecclesiæ permisisse arbitrio. Quapropter cũ ecclesia ad vitandã irreuerentiã, & pericula et offensiones, aliasq; graues, et maximi momẽti causas, in duobus generalibus Cõcilijs decreuerit, vt Laici vna tantùm specie cõmunicarent, æquum indicamus ecclesiæ nosmetipsos hac in re*

Falsum: Christi enim institutio tam ad populum, quàm ad sacerdotẽ pertinet. Hæc duo Concilia habita sunt mille quadringentis & quatuordecim annis post Christum.

humillimè

humillimè ſubijcere, cui Chriſtus auſcultandum parendumq; eſſe monuit, di-
Mat. 18. *cens:* Qui non auſcultat Eccleſiæ, ſit tibi tanquam Ethnicus, & publicanus. *In quo etiam nobiscum ipſi conſideramus, et reputamus terribile periculum, quod ſchiſmatum authores, pacisq; violatores manet.*

Epiſcopus Sarisburienſis.

QVando Hardingus, optime & Chriſtiane Lector, omnia iam deprompſit, quæcunque facultas ei ſua ſuppeditare potuit, te oportet, ſi æquus eſſe volueris litis huius æſtimator, ac diſceptator, ipſum controuerſiæ ſtatum, & quaſi τὸ κριτόμενον, quo tota quæſtio cõtinetur, diligentiſſimè perpendere. Noſtra *Negatiua*, quæ illum adeò perturbat, hæc eſt: Quòd intra ſexcentos annos poſt Chriſtum, ſacram communionem vnquam fuiſſe populo in Eccleſia, aut vllo publico cætu miniſtratam vna tantùm ſpecie, quemadmodum hodie in Eccleſia Romana fit, ex nullo antiquo aut Doctore, aut Concilio demonſtrari queat. Itaque cauſæ diſputationiſque noſtræ ſumma eſt de more ac ritu Eccleſiæ.

Vt illum autem oſtenderet Hardingus, exempla quædam adduxit particularia, ſiccitatis, inualetudinis, morbi, ſenectutis, ineuitabilis neceſſitatis, maximæ difficultatis, & infirmitatis naturæ. Ego verò, Lector, alia abs Hardingo argumẽta expectabam. Hæc namque, reliquáq; ſimilia antè mihi cognita fuerunt omnia. Obiecit fractionem panis a Chriſto factam Emaunte: quam ad hoc inſtitutum accommodare, quidam e ſuis doctoribus planè ineptum eſſe ſcribit: Obiecit duas mulieres: tres homines ægros, & iamiam morituros: Perſonas excommunicatas: Infantes: Phreneticos: & Furioſos. VVil. VVidefordus.

Obiectat Lintea, Arculas, Cubicula, Montes, & Solitudines: & luculentioris etiam confirmationis ergô, Coniecturas, Diuinationes, Mendacia, atque Fabulas adduxit. Abuſus profert iam olim damnatos: Scripturas recitat, & Doctores, & Concilia, quæ ipſi perſpicuè & manifeſtò aduerſantur.

Doctrina valet, & multiplici lectione abundat: eloquentia verò & dicendi tam mirifica copia præditus eſt, vt ex re nulla aliquam, ex aliqua ingentem efficere poſſit. Conſuetudine diuturna, & colloquio omnium vſus eſt, quorum ipſe voluit, aut intra hoc regnum, aut extra. Vidit, & euoluit quicquid Cocleus, Eckius, Pigghius, Hofmeiſterus, Michael Vehæus, Hoſius, Staphylus, cæteriq́ue pontificij ſcripſerunt. Spacium quinque annorum habuit ad librum componendum, digerendumque ſuum. Ferre non poteſt, vt quiſquam eos plebem dimidio ſacramenti fraudaſſe, nec poſſe eius facti rationem aliquam adducere defendat. Se vehementer offenſum commotúmque eſſe haud obſcurè fert, ideóq; nos legitimis quaſi nominibus Hęreticos, Schiſmaticos, Aduerſarios Eccleſiæ, Dei inimicos, & ſimiliter appellat. Nihilominus, etſi eſt ea eruditione, ea in dicendo facultate, ea diſquiſitione, ea lectione, eóque otio, animo etiam eo & ſtomacho, tamen hucuſque nullum planè

verbum aut e priſco Concilio, aut Doctore quoquam produxit, quo id euincat, quod a nobis negatur: ſcilicet ſacramentum vnquam miniſtratum populo fuiſſe vna ſpecie, palam in vlla Eccleſia, aut publico vſu, ac more alicuius Eccleſiæ. At tum exędificata fuerunt templa: at tum ſacerdotes & populus extiterunt: at tum ſacra adminiſtratio publicè fuit ad morem quendam vſitatum, & formam reuocata, neque homines eruditi defuerunt, qui eam proderent, & literarum monumentis conſignarent. Etſi hæc ita ſint, Hardingus tamen nihil hactenus in publica liturgia totius Eccleſiæ, & popularis concionis reperit, quo dimidiatam ſuam communionem confirmaret. Quare nulla ratio repugnat, quo minùs Iuello liceat nunc affirmare, quemadmodum anteà in concione ſua verè aſſeuerauit, Integram Communionem fuiſſe per vniuerſam catholicam Eccleſiam vtraq; ſpecie adminiſtratam ſexcentis annis poſt Chriſti aſcenſionem, in omnibus omnino conuentibus atque Eccleſijs.

At Chriſtus hæc omnia arbitrio iudicioq; Eccleſiæ permiſit. Id verò quibus ex commentarijs patebit? Hardingi vox diplomatis non habet authoritatem. Atque ſi ita reuera eſt, vbi tandem ſic ſciuit & decreuit Eccleſia intra ſexcentorum annorum ſpacium? Auguſtini hac de re ſummam habet æquitatem ſententia: ſic enim ait: *Vbi authoritas deficit, ibi conſuetudo maiorum pro lege tenęda eſt.* Quanquam Dei verbũ, Chriſtiq; inſtitutionem nobis ſuffragãtem habentes, authoritate non caremus.

Ad Caſulanum.

Eccleſiæ authoritas permagna eſt: fateor. At cauſæ quibus inducta fuit Eccleſia Romana, vt Chriſti violaret inſtitutionem, non perinde magnæ ſunt: exempli gratia, Vini ſeruandi difficultas, barbæ, paralyſes, aliæq; iſtiuſmodi: licet eas Hardingus magnificas facit, & ponderoſas grauéſq; nuncupat. Concilia illa duo, Baſileenſe, atque Conſtantienſe, in quibus hæc cauſa primò conſtituta fuit, cum poſt mille quadringentos ad minimum a Chriſto annos habita fuerunt, & propterea ab hac cõtrouerſia remoueri debent, tum authoritatem nondum ratam, & minimè dubiam obtinuerunt. Thomiſtæ ſiquidem aſſerunt Baſileẽſe concilium iure congregatum non fuiſſe, ideoq; irrita eius eſſe decreta omnia contendunt. Pigghius autem ait alterum illud Concilium Conſtantienſe contra naturam, contra ſcripturas, contra antiquitatem, contráq; Eccleſiæ fidem ſciuiſſe. Hæc ea ſunt gemina Concilia, quibus nos cõcedere vult Hardingus. *Eccleſiæ auſcultare neceſſariò debemus,* inquit Hardingus. At multò certè quidem magis Deo. Hoc Cypriani dictum inprimis memoriæ mandandum eſt: *Non iungitur Eccleſiæ, qui ab Euangelio ſeparatur.* Similiter ſcribens aduerſus quoſdam, qui Dominico poculo abuterentur, aquam pro vino miniſtrantes, hoc præceptum dat epiſcopis, atque alijs omnibus de reformandæ Eccleſiæ ratione: *Religioni noſtræ congruit, & timori & ipſi loco, & officio ſacerdotij noſtri cuſtodire traditionis Dominicæ veritatem: & quod priùs videtur apud quoſdam erratum, Domino monente corrigere, vt cum in claritate ſua, & maieſtate cæleſti venire cœperit, inueniat nos tenere, quod monuit: obſeruare, quod docuit: facere, quod fecit.*

Lodou. Viues in 20. lib. De ciuitate Dei. cap. 26.

Cyprian ad Cæcil. lib. 2. epiſt. 3.

Hardin

Hardingus. 29. Sectio.

AD locum autem illum, quem Iuellus e Gelasio protulit, quiq; omnium est præcipuus, quos ipse, cæteriq; omnes Ecclesiæ aduersarij ad suam defensionem adhibere possunt, ad hunc modum respondemus. Primùm, esse falsò citatum a Iuello Gelasium, eius q; sententiam Anglicè secus redditam, atq; ea Latinè sonat. Sic enim ad verbum Iuellus in Concione sua habet. Gelasius antiquus pater Ecclesiæ, & Episcopus Romanus ait, Communionem administrare vna specie, esse manifestum sacrilegium. Vbi autem sic ait Gelasius? Hoc non est integrè atque syncerè agere. Quoniam verò satis animaduertit verba illius patris non tantundem valere, fraude quadam vsus ea Latinè recitat, nec Anglicam interpretationem adiungit, quam certè non prætermisisset, si illa tam manifestò inseruisset proposito suo. Gelasij verba hæc sunt: Diuisio vnius eiusdémq; mysterij sine grandi sacrilegio non potest peruenire. *Ex his verbis colligere non potest Gelasium communionem vna specie administratam manifestum sacrilegium dicere. Gelasius redarguit & detestatur illius sublimis mysterij diuisionem, quod & sub altera & sub vtraque forma,* vnum est idémq;, *non vnum sub forma panis, & alterum sub forma vini: non vnum respectu corporis, & alterum respectu sanguinis, sed vnum idemq;. Verba supra recitata e fragmento quodam Canonis, a Gelasio facti desumpta sunt, qui sic habet, quemadmodum in Gratiano inuenitur:* Comperimus autem, quòd quidam sumpta tantùm Corporis sacri portione, a Calice sacrati cruoris abstineant. Qui procul dubio (quoniam nescio qua superstitione docentur adstringi) aut integra sacramenta percipiant, aut ab integris arceãtur: quia diuisio vnius eiusdémq; mysterij sine grandi sacrilegio non potest peruenire.

De Conse. dist. 2. Can. Comperimus.

Liceret hîc Iuello dicere: ostende nobis integram epistolam Gelasij, vnde hoc fragmentum desecatum sit, vt circunstantias, causasq; ob quas eam scripsit, examinemus, præcedentia cum subsequentibus conferamus: & tum æquum responsum dabimus. Verùm ea non extat, & proinde argumentum tuum ea ratione minùs valet.

Episcopus Sarisburiensis.

NEque nos Ecclesiæ sumus aduersarij, neque in Gelasio, tanquam summo & præcipuo defensionis nostræ principe acquiescimus. Nos Christum imitamur, quemadmodum ipse nobis præcepit, quem etiam Gelasio sequi par erat. Sed quis non stuperet, cùm videat in quàm varias se species formásque Hardingus mutet, quò hoc subterfugere possit Gelasij decretum. Vniuersam collegarum suorum turbam mittit, & suis vnius vestigijs insistit.

Gelasium ex Leone interpretatur, quasi de eadem vtriq; re scriberent: cum alij tamen Hardingi contubernales dicãt, Leonem de hæreticis, Gelasiũ verò esse de Catholicis loquutum: Leonẽ de plebe, Gelasiũ de presbyteris. Queritur reliqua Gelasij nõ extare, quasi ea a quoquam occultata essent nostrûm: & opinio tamen est quorũdam, in Papæ bibli-

In Pontificiali vt citatur in primo tomo Concil. in vita Gelasij.

otheca integra remanere. Nouas fingit vnitatis mysterij causas, quas Gelasius nunquam intellexit. Ad extremum concludit hanc institutionis Christi violationem, dimidiatæque communionis administrationem, quæ nunc tam latè patet, quàm Romanæ Ecclesiæ fines, introductam primùm atque institutam fuisse a Manichæis, qui antiqua memoria nefarij, & conscelerati hæretici extiterunt.

Ait me Galasij verba adulterasse, quóque ea fallacia citiùs deprehenderetur, notã in margine impressit eius rei disertã. Verumenimuero si ipse Hardingus nihil callidè, & malitiosè cogitasset, quam mihi obijcit fraudem, clarè & manifestò conuicisset: & quid ex ea aut adhibita commodi comparare, aut prætermissa detrimenti capere potuissem, demonstrasset. At verba Latina duntaxat recitabam, & Anglicè interpretari eram oblitus. Simplex verò & minimè captiosus dolus, cuius e margine deleri profectò potuit significatio.

Atqui sic dixi: *Gelasius ait, sacramentum administrare vna specie, esse manifestum sacrilegium.* Quænam verò subest his verbis fallacia? Hoc vocabulum, Sacrilegiũ, & illa, Abstinere a Calice, apud Gelasium nominatim reperiuntur. Illa igitur verba supersunt modò, Administrare sacramentum: in quibus nimirum tectas esse insidias Hardingus clamat. Quanquam manifestum faciam, nihil me dixisse, quod non a Gelasio proditum fuerit, quódque ipse Hardingus Gelasio non attribuerit. Sic enim Gelasius habet: *Diuisio mysterij* (sacramentum autem intelligit) *sacrilegium est:* at sacerdos sacramentum vna specie administrans diuidit mysterium: Ergo, sacerdos vna specie communionem peragens, sacrilegium admittit. Hoc suis numeris partibúsque omnibus expletum est argumentum, atque ex ipsis adeò Gelasij verbis conclusum. Hic nullæ (puto) præstigiæ, nullæ captiones sunt.

Sacerdos vna specie conficiens sacrilegium committit.

Vnitas mysterij, quam hic Hardingus in eo sitam esse finxit, quod alterutra pars in altera insit, & proinde toties hæc verba, *vnum & idem* iterat, & quasi excepta ab alijs decantat, suum est ipsius inuentum. Neque Gelasium, neque quemuis alium vetustum patrem proferre potest, qui *Vnum & idem* eo vnquam modò interpretati sunt. Gelasius vocat *Vnum mysterium*, quemadmodum Hugo Cardinalis affirmat, author alioqui insulsus, *Propter vnitatem Institutionis: & propterea quòd Panis & Vinũ, etsi diuersæ partes sunt, ad vnum tamen Christum ambo referuntur:* eámque etiam ob causam D. Paulus Hieronymi quidem sententia & opinione dixit, *Vna fides, Vnum baptisma*: Ob id etiam, vti est a me dictum, quòd licet duæ sint, & separatæ partes, non tamen duo efficiunt disiuncta sacramenta, sed vnum duntaxat sacramentum. Rectè igitur Durandus, scriptor recens, dixisse videtur: *In multis locis communicatur cum pane & vino, id est, cum toto sacramento.* Ex his autem verbis Lector, quantumuis rudis & imperitus, collegerit communionem vna specie celebratam dimidiatum esse sacramentum, & vnius mysterij diuisionem, & postremò illud ipsum, quod Gelasius appellauit, sacrilegium.

Vnum & Idem

Hugo Cardinal. 1. Cor. 11. Hieronym. ad Ephes. lib. 2. cap. 4.

Durand. lib. 4. cap. 24.

Hardin-

Hardingus. 30. Sectio.

SEd quò præuertamus, quod hinc aduersarij concludunt, sciendum est hunc canonem latum esse contra quosdam hæreticos, qui vocati sunt Manichæi: quiq; tempore Leonis primi circiter 40. annos ante Gelasium, hæresin suam Romæ & in partibus Italiæ dispergere conabãtur. Eorum autem hæretica opinio fuit, Christum non assumpsisse carnem & sanguinem nostrum, sed corpus imaginarium habuisse, neq; mortuum esse, & resurrexisse reuera, sed phantasticè. Ideoq; in communione abstinebant a poculo, & quò melius hæresin dissimularent, sacramentum formapanis vnà cum reliquis Catholicis
ver. 4. de adrageſima *percipiebant. Aduersus quos sic Leo habet:* Abdicant enim se sacramento salutis nostræ, & Christum Dominum nostrum, sicut in veritate carnis nostræ denegant natum, ita mortuum verè & resurrexisse non credunt. Et ob hoc diem salutis nostræ, & lætitiæ sui ieiunij mærore condemnant: cumq; ad tegendam infidelitatem suam nostris audeant interesse mysterijs, ita in sacramentorum communione se temperant, vt interim tutiùs lateant. Ore indigno Christi corpus accipiunt, sanguinem autem redemptionis nostræ haurire omnino declinant: quod ideo vestram volumus scire sanctitatem, vt vobis huiusmodi homines & his manifestentur indicijs, & quorum deprehensa fuerit sacrilega dissimulatio, notati & proditi a sanctorum societate sacerdotali authoritate pellantur. *Hucusq; Leo.*

Gelasius qui post quadraginta annos Leoni successit, nihilo minùs, quàm ille, cõtendit, vt illam horribilem hæresin funditus tolleret atq; deleret. Qui quidem, teste Platyna, omnes, qui Romæ degebant, Manichæos ex vrbe profligauit, & eorum libros palam exussit. Et ne alijs in regionibus hæresis ea radices ageret, epistolam ad Maioricum, & Ioannem Episcopos conscripsit, in qua præter cætera illos de ea admonuit. Ex qua epistola hoc fragmentum dũtaxat desumptum fuit, in quo cum breuiter ostendit, quemadmodum Manichæi infidelitatem (sic enim Leo vocat) suam occultabant, tum etiam quandoquidem eorum opinio sic ferebat, Christi corpus non habuisse verum sanguinem, cum esset merè imaginarium, & propterea ab illo sacri sanguinis poculo superstitiosè abstinebant, præcipit & mandat, vt vel hæresin abijcientes integra sacramenta accipiant, scilicet vtraq; forma, aut vt ab integris arceantur. His igitur verbis Leonis, quorum antè meminimus, & hoc Canone Gelasij inter se collatis, præsertim historia illorum temporum cognita, facilè cuiuis non hebeti apparebit, in quos nimirum hoc Gelasij fragmentum scriptum fuerit. Minimè profectò contra Ecclesiam, propter communionem vna specie administratam, sed contra detestandos Manichæos, qui mysterium corporis, & sanguinis Christi diuidere conantes, & negantes eum veram carnem & sanguinem assumpsisse, quantum in ipsis erat, Christum dissoluerunt, de quo Ioannes loquitur: & totum redemptionis nostræ opus inane efficere voluerũt.
Ioan. 4.

Episcopus Sarisburiensis.

QVò incommoda, quæ ex hoc loco consequuntur, defugeret Har-

dingus, coactus est se a Pigghij, Hosij, Tapperi, comitumque insuper suorum omnium societate disiungere, atque alienare, & hoc a Gelasio contra Manichæos factum decretum affirmare: quanquam cæteri omnes, aduersus quosdam superstitiosos presbyteros scitum fuisse censent. Doctor Colus se in glossemate ibidem scripto acquiescere fatetur, cuius hæc sunt verba: *fuerunt quidam presbyteri, qui corpus & sanguinem Domini ritè consecrabant, & corpus accipiebant, sed a sanguine abstinebant. Aduersus eos Gelasius scribit.* Hæc illius glossematographi coniectura multis de causis incredibilis videtur. Primùm enim, nullius historiæ testimonio patet, neque vbi, neque quando vlli sacerdotes eiusmodi extiterint, qui hoc modo a sanguine abstinerent. Deinde Gelasium de ijs scripsisse, qui instituendi fuerunt, non de institutoribus probabile sit: de ijs, qui arcendi erant a sacramentis, non de presbyteris, qui illos arcerent: de sacrilegio, & nefaria impietate facti, non de personarum discrimine.

De conse. dist. 2. Comperimus. In glosa.

At Glossa nihilominus habet: *Presbyter consecrabat tum corpus, tum sanguinem, & corpus accipiebat, sed abstinebat a sanguine.* Hic me Doctor Colus doceat percupio, quid tum poculo fieret. Presbyterum non bibisse certum est: sic namque Glossa ait: Neque populum bibisse constat: Nam id etiam Glossa testatur, & seu verum, seu falsum sit, defendi oportebit.

Ex hoc tum consequatur necesse est sanguinẽ Christi eò fuisse consecratum, vt abijceretur. Præuidisse Colus potuit, hanc in ipsum conuerti glossam facillimè potuisse. Nunc quid ex hoc ipso glossemate pro nostra causa concludi possit videamus. Sacramentum sanguinis Christi minimè abijciebatur, neq; a presbytero accipiebatur: Ergo, necessarium est a populo fuisse perceptum. Itaque D. Colus euincere & demonstrare cupiens populum vtraque specie non communicasse, ipse nec opinans necessario argumento confirmat, populum vtroque symbolo communicasse. Quapropter Hardingi coniectura propiùs ad veritatem accedit. Etenim historia temporisq; diligens ratio lectori attento facilè persuadebit, hoc a Gelasio aduersus Manichæos latũ fuisse decretũ.

Hinc igitur illud commodi nactus est Hardingus, vt nunc manifestũ & perspicuum effecerit, primos huius diminutæ & discerptæ communionis authores, nefarios hæreticos extitisse: qui ea amentia præditi fuerunt, vt Christum carnem a beata Maria neutiquam accepisse, nec natum, nec passum, nec mortuũ fuisse, nec resurrexisse censerent. Quorum ex sacramentis luculentè reuincuntur errores. Sunt enim corporis & sanguinis Christi sacramenta: quare quicunq; ijs vtuntur, haud obscurè agnoscunt Christum e Virgine, & corpus & sanguinem sumpsisse. Sic Chrysostomus: *Si mortuus Christus non est, cuius symbolum & signum hoc sacramentum est?* Tertullianus etiam simili argumento sumpto a sacramento Marcionem refellit, qui Christum non corpus, sed corporis tantùm speciem & imaginem habuisse iudicauit. *Christus acceptum panem, & distributum discipulis, corpus suum illum fecit dicendo: Hoc est corpus meum, hoc est, figura Corporis mei. Figura autem non esset, nisi veritatis*

Hæretici primi Communionis dimidiatæ magistri.

Chrysosto. in Matth. homil. 83.

Contra Marcio. lib. 4.

veritatis esset corpus. Cæterùm, vacuare, quod est phantasma, figuram capere non potest. Sacramenta igitur Christum non phantasma quoddam & spectrum corporis, sed verum corpus assumpsisse clarè testantur. Ea de causa Manichæi a sacro poculo abstinuerunt, quemadmodum ex Leone apparet: quanquam Augustinus in quodam loco contra Manichæos nominatim scribens contrarium innuere videtur. Hæc sunt ipsius verba: *Sacramentum Panis & Calicis ita laudatis, vt in eo nobis pares esse voluerit is.* Neque verò rationem aliquam disertam expromere potuerunt, ob quam ab altera magis parte, quam ab altera refugerent. Nam panis sacramentum non minùs illorum redarguebat insaniam, quàm poculi: & quemadmodum Christi corpus non verum, sed imaginarium esse existimabant, ita Christi quoq; sanguinem, non naturalem, sed phantasticum esse somniabant. Verùm si Leoni, atque Augustino non concesserunt, Christum vnum habere corpus, quanto minùs Hardingo assensuri essent, habere Christum bina corpora, alterum in pane, alterum verò in poculo, & alterutrum perfectè integreque in alterutro.

Contra Faustũ Manich. lib. 20 cap. 14.

Hardingus 31. Sectio.

*QVare quòd hunc in nos canonem Iuellus contorquet, magnam in eo nobis iniuriam facit, quandoquidem nos non diuidimus hoc diuinum mysterium, sed & corde constanter credimus, & ore ingenuè confitemur, sub vtraq; specie veram carnem, & sanguinem Christi, & Christum adeo ipsum integrum præsentem adesse in sacramento, prorsus ita vt * Gelasius credidit. Hac de causa in Italiæ partibus, in quibus Manichæi virus suum euomuerant, Communio sub vtraq; specie instaurari, atq; redintegrari præcepta fuit: cum antea sacramentum ab alijs * vna specie, ab alijs verò vtraq; acciperetur. Nam alioqui si communio vtriusq; speciei pro necessaria institutione, & mandato Christi habita, atque generaliter ac inuiolabiliter vbiq;, & semper sine exceptione obseruata fuisset: quorsum Gelasius decretum hoc de integris sacramentis accipiendis fecisset: cuius occasionem hac parenthesi, (quoniam nescio qua superstitione docentur astringi) manifestò exprimit? Deinde si iam inuiolabiliter ab omnibus semper ad illa vsq; tempora obseruata fuisset, tum non potuissent Manichæi occultasse, & contegisse suam infidelitatem, quemadmodum Leo loquitur, ex sua cum reliquis Catholicis sub vna specie communicatione. Dum enim Catholici ex Ecclesia discederent, panis duntaxat forma contenti, incertum erat, qui communicandi causâ veneraf, Manichæus ne, an Catholicus esset. Postquam verò, quò illi dijudicarentur, decretum esset, vt populus posthac a Communicatione poculi non abstineret: Catholici ita acceperunt, & Manichæi poculum repudiantes, seipsos prodiderunt Vnde constat Communionem sub vna specie priùs vsurpatam, a Leone & Gelasio vetitam fuisse, quò Manichæorum hæresis inde melius agnosceretur, exterminaretur, & funditus tolleretur.*

* Falsum: neq; enim ita credidit Gelasius

* Falsum: nulla enim catholica Ecclesia sacramentum vnquam accepit vna specie.

Cum igitur Dominici corporis, & sanguinis mysteriũ non diuidamus, sed agnoscamus, cõfiteamur, & doceamus, Christũ a virgine Maria assũpsisse veram carnem, & verum sanguinem, & hominem integrũ ac perfectum, sicuti

etiam & Deum extitisse, eandemq; integram carnem morti pro redemptione nostra tradidisse, & in eadem pro iustificatione nostra resurrexisse, & nobis eandem præbere, vt eius simus participes in beato sacramento ad vitam æternam, cum hæc (inquam) ita sint, illud Gelasij decretum non potest iure contra nos allegatum videri: tantùm abest, vt aut dicere, aut sentire videatur, qui conficit vna specie, eum esse manifesti sacrilegij reum.

Episcopus Sarisburiensis.

QVeritur hoc in loco factam sibi iniuriam Hardingus, quòd hunc canonem ei quasi aduersarium obijciamus: quandoquidem ipse in eadem est cum Gelasio fide, integrumq; Christum in alterutra sacramenti parte contineri credit. Id verò cuiusmodi est, fidem Gelasij absque ipsius verbis vsurpare, ac iactare, aut nouam, qualis hæc est, fidem prædicare, nec eam vel leuiter confirmare? Hic putidissimus est Hardingi error, minimè vel Gelasij, vel cuiusquam omnino prætereà Catholici patris fides. Si enim sancti patres ita credidissent, verbis, quibus eam fidem declararent, non caruissent: Siq́ue ista Catholicæ Ecclesiæ fides extitisset, non ea tam diu latuisset.

Gelasius contra Eutychem.

Gelasius autem quid crediderit ipsius abundè testari verba possunt. Sic contra Nestorium, Eutychetémq; scribit: *Sacramenta, quæ sumimus corporis, & sanguinis Christi, diuinæ res sunt: propter quod & per eadem diuinæ efficimur consortes naturæ. Et tamen esse non desinit substantia, vel natura Panis, & Vini:* Hæc Gelasij fuit, quòd ad has sacramenti partes attinet, fides.

Nunc verò aliud quoddam admirabilis Dei atque hominis in Christo coniunctionis mysterium excogitauit Hardingus, de quo Gelasius hoc in loco nullum verbum fecit, nec cur faceret, causa vlla fuit. Ad hæc, fingit Gelasium legem sancire, nequis illud mysterium diuidat, cum diuidere nunquam in cuiusquam hominis potestate esset: neque hoc diuidere, sed planè & funditus dissoluere mysterium fuisset.

August. contra Epist. Parmoniani lib. 3. cap. 2.

Ita, modò dixisse aliquid videatur, quid dicat, non magni æstimat: cunctáque examinat, quemadmodum ait Augustinus, *Non in statera æqua diuinarum scripturarum, sed in statera dolosa Consuetudinum suarum.* E poculo panem facit, e pane poculum: ex altero vtrumque, ex vtroque vicissim alterum, atque ex altero mysterio alterum efficit: eodem prorsus modo, quo Valentinum hæreticum fecisse scribit Irenæus: *Ordinem & textum scripturarum supergredientes, & quantum in ipsis est, soluentes, membra veritatis transferunt, & transfingunt, & alterum ex altero facientes, seducunt multos, ex his, quæ aptant ex Dominicis eloquijs malè composito phantasmati.*

Irenæus lib. 1.

Mysterium, de quo loquutus est Gelasius, sacramentum est, quod etsi ex duabus partibus constat, vnum tamen efficit duntaxat sacramentum, non duo. Hoc verò Manichæi diuidebant, vnam partem accipientes, alteram omittentes: atque hoc illud nimirum est, quod Gelasius sacrilegium vocauit. Comminiscitur etiam hoc in loco Hardingus, Leonem,

nem, atque Gelasium perlatis a se decretis speciem vtramque Catholicis hominibus restituisse: quod penitus falsum est, & coniectum ab Hardingo bellè, sed non probatum. Leonis, & Gelasij decreta, in manibus omnium sunt, cognoscique facilè possunt. Verùm ista decreta vbi reperiuntur? quibus in libris perscribuntur? quis illorum vnquam meminit. Hi verò sanctissimi patres Manichæos sacrilegij, non Catholicos arguebant, & qui deliquerunt, his vt se corrigerent, præceperunt, non qui nihil admiserant.

At quî internosci potuissent Manichæi (inquit Hardingus) *nisi Catholici, quibuscum ij sacramenta agitabant, vna specie communicassent?* Aliena verò quæstio. Mihi potiùs quærere liceat, Immo quî potuissent a Catholicis secerni Manichæi, si vtrique vna perinde specie communicassent? Ex hoc enim signo atque ex hac nota agnitos eos vult Leo: *sanguinem redemptionis nostræ haurire detrectant:* Hinc clarè patet poculum ijs, peræquè ac alijs oblatum, sed ab illis repudiatum fuisse.

Vides ergo, Christiane Lector, Hardingum tametsi inusitata socijs suis itinera consectantem, vnum mysterium in alterius locum supponentem, nouas leges, nouaque decreta hactenus inaudita fingentem, in varias se formas mutantem, ac rimas omnes, quibus erepat, perscrutantem, ad extremum tamen Leonis, quem ipse citauit, testimonio comperisse, Catholicum populum integram Communionem vtraque specie accepisse, prout Christus instituerat: atque Communionis huius dimidiatæ patronos atque principes, antiquos & sceleratos hæreticos extitisse, quos nominarunt Manichæos: eamque vnius integri mysterij diuisionem esse, ac proinde ex Gelasij sententia, manifestum sacrilegium iure appellari posse.

Iam verò si nostra omnia conarer expromere, infinitum laborem susciperem. Neque enim nostra nituntur Priuatis hominibus, Mulierculis, Linteis, atque Lineis, AEgrotantibus, Morientium lectulis, Miraculis, Fabulis, Pueris, Furiosis, quibus solis quicquid hactenus dixit Hardingus, fundatum fultúmque est: sed Christi institutione, sed Scripturarum authoritate, sed Apostolorum, Ecclesiæque primitiuæ consuetudine, sed antiquis canonibus, vetustis Concilijs, Catholicis patribus, Græcis pariter & Latinis, priscis simul & recentibus: ipsóq; adeo Clemente, Abdia, Amphilochio, quos Hardingus, tanquam singulares doctores, suspicit & veneratur. Chrysostomus habet: *Est vbi nihil differat sacerdos a subdito: vt quando fruendum est horendis mysterijs.* Dionysius habet: *Vnitas poculi omnibus distribuitur.* Ignatius habet: *Vnum poculum toti Ecclesiæ diuiditur.* Augustinus habet: *Simul bibimus, quia simul viuimus.* Verùm omnes antiquitatis authoritates enumerare esset (vt dixi) immensum.

Chrysost. in 2. Cor. homil. 18. Ecclesiast. hierarch. cap. 3. Ignat. ad Philadelp. De cons. dist. 2 Quia passus.

Doctores scholastici, recentis admodum memoriæ, dogmatis Hardingiani nouitatem & viderunt, & agnouerunt. Thomas Aquinas ait: *In quibusdam Ecclesijs prouidè obseruatur, vt populo sanguis non detur. In quibusdam Ecclesijs inquit, non in omnibus.*

Thom. par. 3. q. 80. art. 1.

Similiter Durandus: *In multis locis communicatur cum pane & vino,*

Durand. lib. 4. cap. 42.

Alexand.parte 4.q.55.m.1. *id eſt, cum toto ſacramento. In multis*, inquit, non in omnibus. Itidem quoque Alexander Haleſius, ſcholaſticus Doctor, non contemnendus. *Ita fere vbiq; a Laicis fit in Eccleſia. Fere vbiq;*, non vbiq;, ait. Linwoodus etiam in ſuis Prouincialibus: *ſolis celebrantibus ſanguinem ſub ſpecie conſecrati vini ſumere, in huiusmodi minoribus Eccleſijs eſt conceſſum.* Minores duntaxat excipit, non maiores ciuitatum & oppidorũ Eccleſias. Iſti omnes Doctores intra trecentorum abhinc annorum ambitum vixerunt. Tam longa tot annorum ſeries fluxit, antequam hoc, quod Hardingus tuetur, dogma, per omnes ſe partes vniuerſim fundere potuiſſet. Antonius ſcribit regem Guilielmum Conqueſtorem, qui circiter milleſimum a Chriſto vixit annum exercitui ſuo vniuerſo Communionem miniſtrandam curaſſe, eamq́ue prout illorum temporum mos ferebat, vtraq; ſpecie integram. Haimo, qui Guilielmum regem non multum ætate anteibat, habet: *Appellatur calix Communicatio, propter participationem: quia omnes communicant ex illo.* Sic iam noſtra doctrina non ſolùm antiquorum, verùm etiam recentium Doctorum teſtimonijs confirmatur.

Linwoodus de ſum. Trinit. & fide Catholi.

Antonius.

Haimo.in.1. Cor.11.

Quare quod Hardingus manifeſtum ſacroſanctorum myſteriorum abuſum tanto conatu defendit, in eo quidem peccat in Chriſti inſtitutionem, in ſcripturas, in ſacramenti integritatem, in confirmationem noui Teſtamenti, in traditionem moremq́ue Apoſtolorum, in vetuſta Concilia, in Canones, in Doctores, tum veteres tum nouos. Apoſtoli Chriſti ſpiritu ſancto completi, eodem modo Chriſti verba intellexerunt, quo ea nos nunc interpretamur. Et D. Hieronymus ait: *Quicunq; aliter ſcripturam intelligit, quàm ſenſus ſpiritus ſancti flagitat, quo conſcripta eſt, licet de Eccleſia non receſſerit, tamen hæreticus appellari poteſt.* Si verò Hardingus dixerit, id tunc fuiſſe verum, hoc eſſe nunc, tum ei ſic reſpondebo, quemadmodum Hilarius Arianis reſpondit: *Veritas ergo temporum erit magis, quàm Euangeliorum:* Et vt Auguſtinus Donatiſtis: *Si aliud declamas, aliud recitas, nos poſt vocem Paſtoris noſtri, per ora Prophetarum, & os proprium, & per ora Euangeliſtarum nobis apertiſſimè declaratam, voces veſtras non admittimus, non credimus, non accipimus.*

Hieron.ad Galat.li.3.cap.5.

Hilarius ad Conſtantium Auguſtum.

Auguſt.de vnit.Eccleſiæ cap.11.

Quandoquidem autem hoc vnitatis & coniunctionis eſt myſterium, concedat nobis Deus eam animorum humilitatem, qua nos omnes eius ſacro verbo ſubijciamus, vt ſancta & perfecta vnitate atque concordia conglutinemur, vtq́ue, quemadmodum ait Cyprianus, & eſt a me ſuprà vſurpatum: *Quod priùs apud quoſdam videtur erratum Domino monente corrigamus: vt cum in claritate ſua & Maieſtate cæleſti venire cœperit, inueniat nos tenere, quod monuit: obſeruare, quod docuit: facere, quod fecit. Amen.*

Cyprian.ad Cæcil.lib.2. epiſto.3.

FINIS.

DE PRE-

DE PRECIBVS PEREGRINA LINGVA FACTIS, ARTICVLVS TERTIVS.

Episcopus Sarisburiensis.

VEL tum plebem preces publicas lingua peregrina, & incognita recitasse.

QVò hunc exornaret, & quasi luminibus quibusdam illustraret Hardingus articulum, incredibilem vim coaceruauit, Historiarum, Antiquitatum, Obseruationum e scriptoribus, Fundationum, Propagationum, Canonum, rituúmque ecclesiasticorum, Cosmographicorum, Interuallorum regionum, Deprauationum, ac mutationum linguarum: quæ ille quidem omnia ad aliud institutum meliùs adhibuisset atque accommodasset. Potiùs enim ei ad multiplicis lectionis ostentationem, quàm ad argumentorum, fideique faciendæ momentum prosint. In hanc causam, & in hunc tractatum effudit, quicquid aut ipse excogitare, aut in alijs inuenire potuit: ornatus etiam, & neruorum tantum adiunxit, quantum & sententiarum pondera, & pigmenta verborum subministrare potuerunt. Veruntamen, vasa magna non semper sunt plena, & quô sunt inaniora, eô sonitum reddunt ampliorem. Prudens lector ratione, non verbis examinandus est. Quemadmodum initiò dixi, vnica sententiola apta, & idonea satis fuerit argumentorum: eiusmodi si aliquam in omni hoc libro reperias, ego, prout sum pollicitus, victum me fatebor. Quòd si autem nulla omnino extiterit, tum ampliùs deliberare, & denuò exordiri Hardingo necesse fuerit. Tametsi quod oratorem bonum præstare decuit, id Hardingus cumulatè exoluit: vt & docti eruditionem hominis, atque eloquentiam agnoscere, & indocti aliquid veri ab eo allatum esse possint existimare.

Hardingus. 1. Sectio.

SI quidem tu per plebis communeis preces, eas preces intelligas, Iuelle, quas tum communiter homines priuatim, prout ipſorum deuotio ferebat, Deo fecerunt, exiſtimo ſanè, ea lingua factas fuiſſe, quam ipſi intellexerunt: itaq; hodie faciunt Chriſtiani homines * *vbiq; ferè, neq; fuit hoc vnquam a Catholico quoquã Doctore improbatum. Sin autem per preces hasce communeis, publicas Eccleſiæ preces intelligas, quas plerunq; Epiſcopi, Presbyteri, Diaconi, aliiq; eccleſiaſtici miniſtri recitabant, & quibus populus ſubinde multis in partibus, acclamabat* Amen, *aut aliter aſſenſum ſuum declarabat: aliqui ſanè, fateor, linguam intellexerunt, qua conceptæ fuerunt, aliqui verò nequaquam: intelligo autem intra illud tempus, ad quod nos reuocas, ſexcentorum ſcilicet a Chriſti in terris peregrinatione annorum. Etenim circiter nongentos abhinc annos, conſtat plebem in nonnullis regionibus, preces ſuas publicas* * *ignota lingua recitaſſe, id quod in Anglia noſtra fuiſſe factitatum, manifeſtũ faciam.*

* Falſum: ſub Romano enim Pontifice plebs pro maxima parte latinè precatur.

* Falſum: hoc minimè conſtat.

Epiſcopus Sarisburienſis.

MOs hic precandi prępoſterus, & peruerſus, quem nunc Hardingus tuendum, ac propugnandum ſuſcepit, non ſolùm diuinis ſcripturis contrarius eſt, ſed etiam cum ipſo naturæ inſtinctu pugnat. Nam ſi aues, ac beſtiæ loqui poſſent, (ſicuti poſſe Democritus Philoſophus olim cenſuit, & Lactantius etiam author Chriſtianus quadam ex parte videtur confirmare) cum volucres, & brutæ, & rationis expertes eſſent, ea tamen loqui minimè vellent, quæ neſcirent. Quandoquidem igitur, abuſus iſte Deo ſimul, & naturæ aduerſatur, & nunc conſentientibus nationum omnium iudicijs improbatur, atque damnatur: Hardingum decet omiſſis coniecturis, in eo neruos contendere, vt quod aggreſſus eſt, ſolidè cumulatéq; perficiat.

Lactantius Inſtitut. lib. 3. cap. 10.

Duas omnino res in hoc tractatu confeſſus eſt, quæ defenſionem ipſius vniuerſam labefactant: altera eſt, *preces in Eccleſia primitiua vulgari, & nota lingua conceptas fuiſſe:* altera verò, *conſentaneum nunc etiam eſſe, vt populus preces intelligat ſuas.*

Hæc plana Muſica ſit, Baſiſq; loco meritò habeatur: cætera diſcantus cuiuſdam vani inſtar ſunt, eâq; pro maxima parte, abſona, atque abſurda. Hæc autem diſtinctio precum communium, quarum alias ab Eccleſiæ miniſtro publicè factas, alias priuatim & domi a ſingulis hominibus ſeorſum, pietatis ardore incenſis, nuncupatas fingit, & manca eſt, & non neceſſaria. Etenim occultæ preces, quas pij ſeparatim facere ſolent, ſemper appellatæ fuerunt priuatæ, nunquam verò communes, ſeu publicæ. Hac autem ratione Thomas Aquinas, preces a miniſtro etiam, atq; in eccleſia ſuſceptas, dici poſſe priuatas exiſtimat. *Plebẽ tum preces priuatas ſuas lingua intellecta feciſſe cenſet, & nunc quoque Chriſtianos homines ſimiliter facere dicit.* Quorum quidem alterum abſq; omni controuerſia verum eſt: in altero autem, quod ait: *Ita nunc Chriſtianos homines factitare,* Dei nomen ſummis laudibus prædicetur, qui vt ita quidem

Par. 3. q. 183. art. 4.

dem factitare possent effecit re ipsa, idq; non Hardingi, nec suorum Catholicorum Doctorum opera, sed eorum hominum, quibus illi, ea de causa restiterunt, illosq; hæreticos nominarunt. *Quod ad publicas autem preces attinet, a ministro recitatas, quibus populus acclamabat* Amen, *aliqui* (inquit Hardingus) *linguam, in qua conceptæ erant, intellexerunt, aliqui non item.* Hîc Hardingus contraria, & inter se palam pugnantia, imprudens loquutus est. Si enim aliqui non intellexerunt, quî tum potuerunt omnes respondere *Amen?* Paulus disertè ait, *Is qui implet locum idiotæ, quomodo dicturus est, Amen, ad tuam gratiarum actionem? Nam quid dicas nescit.* Hoc contra Hardingum directò spectat: vniuersus populus publicis Ecclesiæ precibus assensum præbuit, & dixit, Amen: Ergo populus vniuersus publicas preces intellexit. Consuetudò autem Ecclesiæ Anglicanæ, Augustini tempore obseruata, cuius hîc meminit Hardingus, & de qua sibi adeo pro certo pollicetur, támq; confidenter iactat, illud se manifestum facturum, quando in disceptationem iudiciúmque venerit, nihil quidem prorsus euincere poterit. Cæterùm, quod ad distinctionem illam spectat, inter publicas priuatásq; preces, quas lingua etiam diuersas atq; discrepantes esse vult Hardingus, sic censeo, quòd quæ lingua pia est, & ad mentem domi in priuatis precationibus excitandam, atque inflammandam proficit: eadem quoq; pia sit, animúmq; possit in publicis ecclesiæ officijs etiam non minùs erigere. Demiror autem, qua ratione homines adduci possint, vt secus iudicent.

Hardingus. 2. Sectio.

Hic Hardingus a proposito ineptè aberrat.

Verùm vt primo loco de vetustate, deq; sexcentorum tuorum annorũ spacio dicam, manifestum est ex varijs antiquis monumentis, tum Doctorũ, tum Conciliorum, maximè quidem concilij Laodiceni in Phrygia Pacatiana, ab Episcopis Asiæ minoris habiti, circiter annum Domini 364. *Græcas Ecclesias Liturgiæ formam quandam solennem, & compositè ac pulcherrimè institutam habuisse: in qua psalmorum esset accurata distinctio, & lectionum, & horarum, & dierum, & Festorum, & Temporum anni, & silentij, & apertæ pronuntiationis, & osculi pacis Episcopo dandi, primùm a Presbyteris, deinde a Laicis, deniq; sacrificij offerendi, & ministrorum accessus ad altare communionis accipiendæ causa, cum alijs nonnullis festiuissimis ritibus.*

Latinæ autem Ecclesiæ, preces quidem suas, & Liturgiam habuerunt, sed tam rato certoq; ordine dispositam, nõ nisi multò post Græcas. Damasus namq; Papa primus decreuit, vt psalmi in Ecclesia Romana canerentur alternatim: *eo more, quo nos iam illos in choro canimus: vtq; ad finem cuius q; psalmi recitaretur,* Gloria patri, & filio, & spiritui sancto, sicut erat &c. *Quod quidem ille sanxit admonitu Hieronymi, quo fides* 318. *Episcoporum Niceni Concilij simili societate, in ore Latinorũ declararetur. Cui Damasus rescripsit, per Bonifacium Presbyterum Hierosolymas, vt Hieronymus ad eum mitteret* psallentiam Græcorũ, *quam ab Alexandro Episcopo didicerat in Oriente. In ea epistola querens de simplicitate Romanæ Ecclesiæ, ait, in diebus dominicis vnicam tantùm epistolam Apostoli, & vnum caput Euangelij recitari, nec cantum vllum vocis audiri, & hymnorum ignotam illis esse elegantiam.*

In rescripto Hieronymi ad 2. epist. Damasi Papæ ad Hieronymum Presbyterum. In 3. proœmio commentar. epist. ad Galat.

Circiter hoc tempus Ambroſius etiam Eccleſiæ Mediolanenſis Liturgiam inſtituit, ſacroſq; hymnos ipſe compoſuit. Cuius temporibus (vt ſcribit Auguſtinus) Iuſtina noui Imperatoris Valentiniani, matre, propter hæreſin, qua fuit ab Arianis ſeducta, Catholicam fidem perſequente, & plebe eiuſdem ciuitatis, pijs vigilijs ſæpius quàm antehac vacante, ac mori cum ſuo epiſcopo in ea cauſa parata: inſtitutum fuit, vt hymni, ac pſalmi canerentur, in Eccleſia Mediolanenſi, iuxta morem partium orientalium, quò religioſi homines aliquid ſolatij, ac ſpiritualis recreationis, in ea luctuoſa conditione ac continuis ærumnis verſantes caperent. Huius ad exemplum, reliquæ ſtatim Eccleſiæ occidentales ſeſe conformarunt, eamq; in omnibus regionibus imitatæ ſunt. In ſecundo libro retractationum ſuarum, oſtendit hanc canendi conſuetudinem, ſuo tempore in Aphrica cœpiſſe. Antè hoc tempus Hilarius etiam Epiſcopus Pictauienſis, apud Gallos, hymnos in eum vſum condiderat, de quibus Hieronymus mentionem facit.

Lib. Confeſſ. onum. Cap. 11.

Epiſcopus Sarisburienſis.

FAcilè permittimus Hardingo, longè lateq; excurrere in ijs rebus, e quibus nihil comparare commodi queat. Si omnibus perinde facere liceret, nihil certè magni aut præclari eſſet, libros componere & conſcribere. Multa in hunc locum congeruntur de precum, & liturgiæ formula, pſalmorum diſtinctione, lectionibus, horis, diebus feſtis, Pacis diſtributione, Communionis ritu, & primo cantus in Eccleſia ortu, apud Græcos, Romæ, Mediolani, in Aphrica, in Gallia, inque alijs locis. Iſta non ſunt ex eorum numero, quæ in controuerſiam, & quæſtionem vocantur: atque iccirco, vt ad hanc rem propoſitam nihil Hardingo conducunt, ita, ſi alia ſpectes, vehementer ei & multiplici reſpectu incommodant. Etenim in eo ipſo Concilio Laodicenſi ſancitum eſt, ſicuti etiam in Carthaginenſi, *vt populo nihil prælegeretur in Eccleſia, præter Canonicas Scripturas*. Lectiones igitur, quarum ibi mentio eſt, non fuerunt e Feſtiuali, neque e legenda aurea ſelectæ, quemadmodum in Eccleſia Romana vſus obtinuit, ſed e capitibus ſacrorum Bibliorum deſumptæ, quem nunc Eccleſia Anglicana morem habet. Pax epiſcopo data, non tabella quædam fuit, ex argento, aliáue materia facta, qualem Eccleſia Romana adhibuit: ſed verum oſculum, ad perfectam pacem, concordiamque fidei, & religionis teſtificandam, atque declarandam. Sic Iuſtinus Martyr, verba faciens de tempore ſacræ adminiſtrationis, ait: *Alij alios oſculo ſalutamus*: Similiter Chryſoſtomus, atque alij.

Concil. Laodicenſ. Can. 59
Concil. Carthag. 3. Can. 47.

In Apolog. 2. Ἀλλήλους φιλήματι ἀσπαζόμεθα.

Quod ait Eccleſiam Romanam ab Hieronymo, Epiſcopiſque Orientalibus, Pſalmodiam atque aliam eccleſiaſticam muſicam, moremque canendi, *Gloria patri* ad pſalmi cuiuſque finem, accepiſſe & didiciſſe, cum antea ſimplex admodum ea, & ab huiuſmodi ritibus nuda eſſet, ex eo facilè intelligimus, Romam non eſſe harum conſuetudinum parentem, neque ita habendam eſſe.

Quod autem præterea aſſerit, Damaſum inſtituiſſe, vt pſalmi canerentur,

nerentur, *alternatim, & partium quadam vicissitudine, sicuti nunc passim in choro canuntur*, hoc est (nam id velle videtur) Presbyteris, clericisque solis canentibus, populo verò obmutescente, palam & manifestò falsum est. Etenim vniuersam plebem psalmos tum simul cecinisse abunde constat.

[a] Augustinus ait, *Ambrosium, eam rationem Mediolani, ad solatium Multitudinis instituisse*, cum persequutione, summóque periculo conflictarentur.

[b] Nazianzenus populi ad hunc modum concinentis terribilem vocem declarat his verbis: *Valens Imperator in Ecclesiam ingressus, in qua Basilius prædicabat, psalmodia fuit, quasi tonitru perculsus & obstupefactus, &c.* Simile apud Hilarium in psalmos habetur: necnon apud [c] Theodoretum, qui Flauianum quendam, & Theodorum, primos hunc canendi morem, in Ecclesiam Antiochenam induxisse, tradit.

At Basilius, omnium de hac re explicatissimè scribit: Hæc eius verba sunt, *De nocte surgit apud nos populus, & ad domum precationis contendit, Deoq; se in labore & afflictione, & continuis lachrymis confitentes, ad extremum exurgunt a precibus, & psalmodiam instituunt, & nunc in duas parteis diuisi alternatim sibi inuicem canunt. Atque hæc* (inquit) *consuetudo omnibus alijs Dei Ecclesiis congruebat.* Gregorius verò, cantum in Ecclesia plebi, quàm sacerdoti aptiorem iudicasse videtur. Disertè enim sacerdoti interdicit, ne in Ecclesia canat, at plebi interdixisse nusquam, quod sciam, legitur.

Ex his colligere licet, Damasum plebem vniuersam in duas discreuisse parteis, eísque mandasse, vt psalmos sua, & intellecta lingua canerent, sibiq; alternis vicibus responderent: qui mos præter quidem alternam psallendi vicissitudinem, nihil habet choris Hardingianis affine.

a Confess. lib. 9. cap. 7.

b Nazian. in funebri oratione Basilij. Τὴν ακοὴν προσβαλόντι τῇ ψαλμῳδίᾳ κατεβρονθήσθη

c Theodoret. lib. 2. cap. 24. Basilius in epist. ad Clericos Neocæsarienses. ἀντιψάλλουσιν ἀλλήλοις. Distinc. 92. In sancta Romana.

Hardingus 3. Sectio.

MVltis, variisq; testimonijs ostendi possit, in Græcis, Latinisq; Ecclesijs institutam fuisse Liturgiæ formulam, diu ante exactos primos sexcentos annos: sed hoc minimè negatur. Quod autem Iuellus negat, huiusmodi est, Per sexcentos nimirum proximos a Christo annos, nullam Christianam Ecclesiam, suas preces publicas lingua non intellecta recitasse. *Hoc enim eius contubernales teterrimum esse errorem Ecclesiæ, & impiam fraudem Papistarum confirmant. Ego autem dico, quemadmodum antè dixi, Preces tum factas fuisse ea lingua, quam aliqui intellexerunt,* * *aliqui ignorarunt. Græcam scilicet, & Latinam linguam dico. Quòd enim in vlla barbara, aut vulgari lingua factæ vnquam fuerint intra sexcentos annos, nunquam profectò legi, neque Iuellus, (credo) aut quisquã ex ea parte doctissimus, probare poterit. Quò planiùs & distinctiùs loquar, omneis linguas barbaras, & vulgares voco, præter Hebraicam, Græcam, & Latinam.*

* Falsum: nullam enim gentem nominare potest Hardingus, quæ suas preces minimè intellexerit.

Euangelium, fidesq; Christiana promulgata fuit, in Syria, & Arabia a Paulo: in AEgypto a Marco: in AEthiopia a Matthæo: in Mesopotamia, Persia, Media, Bactris, Hyrcania, Parthia, & Carmania a Thoma: in

Armenia maiore a Bartholomæo: in Scythia ab Andrea: Similiter in alijs regionibus, ab Apostolicis viris, qui fuerunt ab Apostolis missi, eisq; proximè successerunt: veluti in Gallia, a Martiale misso a Petro: a Dionysio quem Clemens misit: a Crescente, quemadmodum Clemens, & Hieronymus scribunt: & a Trophimo Pauli auditore, atq; a Nathanaele Christi discipulo, quorum alter Arelati, alter Burdigalliæ & Treuiris Euangelium annunciabat, sicuti referunt nonnulli. Hîc autem in nostris Brytannicis regionibus, a Fugatio, & Damiano, alijsq; missis ab Eleutherio Papa, & Martyre, petente Lucio rege, vt Damasus scribit in Pontificali. *Alias gentes, in quibus Græca & Latina lingua vulgò nota fuit, sciens prætereo. Iam verò si Iuellus, aut quisquam e nostris eruditis aduersarijs, aut vllus omnino homo omnium, qui viuunt, planum & euidens facere posset, publicas Ecclesiæ preces, tunc fuisse, aut in Syriaca, aut in Arabica, aut in AEgyptiaca, aut AEthiopica, aut Persica, aut Armenica, aut Scythica, aut Gallica, aut Brytannica lingua factas: tum iure possent temporis præscriptionem in hoc articulo iactare, tum antiquitatis nos exemplo vrgere, tum nos hortari, vt consuetudini authoritatiq; Ecclesiæ primitiuæ concedamus. At hoc procul dubio * ostendi nequit: Multum autem faceret pro sacris vernaculè faciendis, si manifestò liqueret.*

Const. Apostol. lib. 7. cap. 46. Lib. de scriptor. eccles. sub Temporibus Antonini Commodi. Anno Domini 181.

* Falsum: Nam procul dubio facilè ostendi potest.

Episcopus Sarisburiensis.

REuersus iam ad rem propositam Hardingus, a qua digressus fuerat, in hoc principio ac fundamento suas spes omnes collocat, & defigit: Aliquos scilicet e plebe publicas preces intellexisse, aliquos nequaquam. Quanquam si plebis aliquod genus ostendisset, quod eas minimè intelligeret, & sibi, & nobis fecisset satis. Sed nullum neq; hîc, neq; alibi vspiam indicat: vnde cõijcere liceat, curtam eius suppellectilẽ esse

Fatetur preces passim, & communiter fuisse Græca atque Latina lingua recitatas. Cæteras omnes, quasi capite diminutas, pro Barbaris habet, tametsi qua fretus authoritate, nescio. Nam Dei respectu, *neque Iudæus est, neque Ethnicus, neque Græcus, neque Barbarus, neque vlla linguarum distinctio, sed omnes vnum sunt in Christo Iesu.* Alioquin enim quæuis lingua nescienti videtur Barbara. Atque hoc est, quod Paulus ait, *nisi sciero vim vocis, ero ei, qui loquitur Barbarus, & qui loquitur, mihi etiam Barbarus erit.* Anacharsis Philosophus dixit, Scythum Athenis, & Athenienſem apud Scythas esse Barbarum. Sacerdos igitur, qui lingua precatur ignota, seu Græca, seu Latina, populo Barbarus est: síque est ignarus, & linguæ qua vtitur, ipse imperitus, sibi etiam ipsi Barbarus est censendus. Latina autem lingua, licet eam Hardingus humanitate quadam sua inductus ex illo numero exemit, nullam habet præ cæteris singularem prærogatiuam. Paulus vniuersum orbem in duo hominum genera distinguit, quorum alios Græcos, alios verò barbaros vocat: in quo Latinos in Barbaris numerat. Eandem quoque distributionem Strabo in suis Geographicis retinet. Sic enim scribit: *Barbaræ sunt omnes nationes præter Græcos.* Pòst autem Romani hac appellatione offensi, imperij sui finibus auctis & dilatatis, se primùm ipsos exceperunt,

Galat. 3.

1. Cor. 14.

Strabo Cosmograph. lib. 1 & 4.

ceperunt,& deinceps temporis decurſu,nationes cæteras omnes,quę ſe Romanorum prouincias fieri,eiſq; parere vellent. Hanc ob çauſam Nicolaus Papa primus flebiliter admodum in Græcum Imperatorem Michaelem exclamat , qui Latinam linguam , inuiſo hoc & odioſo nomine , quaſi labe quadam & macula aſpergere viſus eſt : *Appellatis latinam linguam Barbaram ,ad iniuriam eius,qui fecit eam* . Alexandri Magni multùm prædicatur modeſtia,qui,Strabone teſte, ſubditos ſuos nunquam ſolitus eſt Barbarorum,& Græcorum appoſito nomine diſcernere,ſed potiùs Bonorum,& Malorum. *Græci enim* (inquit) *multi mali homines ſunt: & Barbari boni ſunt multi*. Similis Hardingo bene conueniſſet hoc in loco moderatio. Multi namq; Græcæ, Latinæq; linguæ peritiſſimi,homines exiſtunt nefarij:multiq; ſumma pietate & religione præditi,eas neſciunt.Quare Beda ſapientiſſimè: *Barbara eſt lingua,quæ Deum laudare non poteſt.*

Epiſt. Nicolai. 1.

Strabo Coſmog.lib.1.

Beda,1.Cor.14

Hardingus multus eſt in commemorandis Apoſtolorum,aliorúmq; Apoſtolicorũ virorũ laboribus, quos illi in orbe terrarum peragrando hauſerunt. Quæ ſi quorſum ſpectarent expoſuiſſet, nos quid vellet, quidq; ageret meliùs ſciſſemus.Si ſic concluſerit,*Apoſtoli in varijs regionibus Euangelium annunciabant :, Ergo, plebs preces ſuas publicas ignota lingua recitabat*,iſta argumentatio non conſtabit. Eò enim Deus linguarum illos multiplice ſcientia imbuerat,quò gentem quamq; eo ſermonis genere alloquerẽtur,quod cuiq; patrium & familiare eſſet.

Act.2.

Hoc in loco poſtulatur a nobis , vt editis inſtrumentis planum faciamus eccleſiæ primitiuæ tempore , publicas preces aut in Syriaca, aut in Arabica, aut in Ægyptiaca, aut in vlla omnino Barbara lingua fuiſſe factas : atque audacter præiudicatur, nihil planè a nobis adferri poſſe . Quanquam vt nos quid afferre poſſimus ne dicam, Hardingus hîc certè vehementer iniquus eſt . A me enim rogatus, vt vnam modò ſententiam,qua ipſius propoſitum confirmaretur, expromeret,cum nullã omnino hactenus attulit, tum repente ſtatum cauſæ totum immutat, verſiſq; rebus, me contrà ſi quid habeam proferre iubet. Quod etſi nulla diſputandi lex præſcribit, quò tamen omnes perſpiciant nos ſimpliciter & apertè agere , nihílq; nobis prẹter verum proponere,non grauabor,vt morem ei geſſiſſe videar,vnum modò in præſenti aut alterum ex antiquitatis monumentis exemplum repetere, cætera in locum magis aptum,& idoneum reſeruabo.

Hardingus cauſæ & controuerſię ſtatũ immutat.

In 15.ſect.

Et cum prima omnium, quas enumerauit, linguarum Syriaca ſit, Hieronymum legat,quo in loco pompam atq; apparatũ funeris Paulæ deſcribit.Hæc ſunt ipſius verba:*Tota ad funus eius Palæſtinarum vrbium turba conuenit,Hebræo,Græco,Latino,Syroq;,ſermone,pſalmi in ordine perſonabant*.Hinc perſpicere poſſit,in vna atq; eadem vrbe, quatuor varias nationes in ſuis precibus publicis,quatuor vſas eſſe linguis diſcrepantibus,quarum vna eſſet Syriaca: quod tamen Hardingus nunquam oſtendi poſſe exiſtimat. Auguſtinus preſbyteros ad vitia Latinæ orationis ſua ſummo ſtudio corrigenda adhortans, exhortationi hanc rationem adiungit,*vt populus ad id,quod planè intelligit dicat.Amen.*

Hieron.in Epitaph.Paulæ.

Auguſt. de catechizandis rudibus.cap 9

Hæc Auguſtinus de omnibus omnino linguis dixiſſe videtur. Hardingus ipſe in concluſione huius tractatus Armenios, Teutonas, Æthiopas, Illyricos, atq; Muſcouitas, a quo primùm tempore fidem edocti fuerunt, Liturgiam quoſq; ſuam natiuo ſemper, & gentilitio ſermone peregiſſe confitetur. Quare ipſius Hardingi confeſſione nobis licebit vetuſtatis præſcriptionem meritò vrgere, atq; ab eo iure poſtulare, vt eccleſiæ primitiuæ authoritati aduerſari deſiſtat.

Hardingus. 4. Sectio.

IVellus ergo in Concione ſua, quam in celebritate ac conuentu tam ſolenni habuit, quamq; typis etiam euulgauit, ea dicit, quæ nunquam probare poterit, generaliter ad hunc modum loquutus: Priuſquam populus ad corruptelas vergeret (*ſignificat autem primos ſexcẽtos poſt Chriſtum annos*) omnes Chriſtiani vbiq; terrarum, publicas ſuas preces, & ſacram communionem, ſua atque vſitata lingua procurabant. *Hoc a te facilè dicitur: ſed non perinde facilè probabitur.*

Epiſcopus Sarisburienſis.

QVicquid Iuellus eo tempore dixerit, ſatis eſt abunde confirmatũ, niſi potuerit Hardingus exemplum aliquod proferre, quo contrarium probetur. Neque verò eſt hæc res vſq; adeo nobis ad confirmandum difficilis. Etenim Thomas Aquinas, & Nicolaus Lyranus, Hardingi adſtipulatores hoc pro nobis bene magna ex parte præſtabunt.

Hardingus. 5. Sectio.

REuera legimus, quòd cum ſanctiſſimus Ephremus eccleſiæ Edeſſenæ Diaconus, multa in Syriaca lingua conſcriberet, tam illuſtri fama fuerit, vt quemadmodum Hieronymus teſtatur, eius ſcripta in quibuſdam eccleſijs palam recitarentur poſt lectionem ſcripturarum: *vnde Eraſmus colligit, nihil tum in eccleſia legi ſolitum, præter libros aut Apoſtolorum, aut ſaltem Apoſtolica authoritate virorum. Non tamen ex hoc loco Hieronymi colligi poteſt, Ephremi ſcripta, tanquam aliquam rei diuinæ partem, adhibita fuiſſe, ſed potiùs quaſi homilias, aut exhortationes poſt rem diuinã confectam recitandas, quæ pene totæ ex ſcripturis conſtabant. Cæterùm an in Græcum tam citò verſæ eſſent, necne, dubium eſt.* *Lib. de ſcriptor. eccleſ.*

Epiſcopus Sarisburienſis.

HArdingus, contrà quàm oratores facere conſueuerunt, noſtra priùs refutare aggreditur, quàm ſua confirmare. Demiror autẽ quidem quorſum hîc Ephremi mentionem iniecerit, niſi quò fortè aduerſum ſe teſtes conuocaret. Quid enim? an ſic argumentationem confecerit:

cerit: *Ephremus multa scripsit vernaculè: Ergo, plebs sacra peragebat peregrino sermone?* An hanc nobis rationem tanquam præclarè ab eo concluſam obtruſerit? Vt nihil hinc aliud colligi poſſet, duo tamen attigit, quę ipſi palam aduerſantur. Alterum eſt, quòd nihil tum in eccleſia legi ſoleret, præter ſcripturas ſolas, aut alia authoritatis & fidei Apoſtolicæ ſcripta: quod etiam fuit à Concilio Carthaginenſi accuratè cautũ & ſancitum. Hardingus tamen in ſua eccleſia dum res diuina adminiſtratur, lectiones atq; legendas quaſdam fabularum planè puerilium recitat. Alterum verò eſt, Ephremi homilias populo fuiſſe lingua vernacula prælectas: Hardingus autem, Euangelia, Epiſtolas, Homilias, & cætera deniq; ſacra omnia peregrino ſermone proponit. Quò hoc autem incommodum ſubterfugiat, aſſerit, *Homilias in nulla liturgiæ parte habitas fuiſſe.* Primùm, id vnde nouit? Latinæ quidem homiliæ in Matutinis leguntur, & ad Romanam liturgiam pertinere exiſtimantur. Tum cuiuſmodi eſt conſequentiæ iſtius neceſſitas: *Plebs Ephremi homilias intellexit: Ergo, eius homiliæ non fuerunt pars vlla liturgiæ?* aut quæ illum ratio commouet, vt populo expedire iudicet, Ephremum audire atque intelligere: Petrum autem, aut Paulum, aut Chriſtum audire ac intelligere, minimè putet conducere? Deniq; fatetur ſcripta Ephremi exhortationes quaſdam ad Græcos homines complexa eſſe, & tamẽ dubitat vtrum in Græcum ſermonem conuerſa fuerint, necne, atque ita incertum concludit, & nihil probat. Nunc an noſtræ quicquam Ephremus iſte defenſioni commodet videamus. Primùm, Theodoretus in hiſtoria ſcribit, *Græcæ linguæ eum penitus fuiſſe ignarum*. Idem etiam Amphilochius Hardingianus teſtatur. Etenim in ea colloquutione, quã cum Baſilio habuit, *interprete* (inquit Amphilochius) *vſus eſt, quippe, qui Græcè loqui neſciret.* Eccleſiæ tamen miniſter fuit: Diaconus quidẽ (vt Hieronymus ait) vt autem alij, Archidiaconus eccleſiæ Edeſſenæ. Doceat nunc Hardingus, quanam alia lingua eccleſiaſticam adminiſtrare liturgiam potuerit, præterquam ſua. Sin hanc verò coniecturam putet eſſe infirmam, tum porro meminerit, eundem hunc Ephremum, teſte Theodoreto, hymnos atq; pſalmos in Syriaca lingua compoſuiſſe: eóſq; in Martyrum ferijs, atq; adeo etiam in eccleſijs Syrianis, quẽadmodum Sozomenus diſertè ſcribit, cani fuiſſe ſolitos.

Concili. Carthagin. 3. Can. 47.

Theodor. lib. 4 cap. 29.

Amphilochius

Hieron. de eccleſiaſt ſcriptoribus.

Theodor. lib. 4 cap. 29. φαι ſροτέρας τῶν νικηφόρων μαρτύρων παννυχίδεις ποιεῖ.

Hardingus. 6. Sectio.

NEq; *quod Hieronymus ſcripturas in Dalmaticam linguam vertit, (ſiquidem omnino vertit) publicas preces vernacula lingua factas fuiſſe euincit. Laborem illum alia de cauſa fuiſſe ſuſceptum credibile ſit. De ſacrorum autem librorum in vernaculum ſermonem verſione poſtea dicam, quando ad illum articulum peruenero. Iſtius quidem articuli, quem nunc in manibus habemus, atq; illius tractatio plurima habet communia. Itaque quod vlla natio eccleſiaſticas publicaſq; preces vſitata & vernacula lingua recitarit, præterquam Græca & Latina, vt rem a Iuello confidenter affirmatam, ſed languidè & eneruatè confirmatam, immo ne confirmatam quidem, relinquimus.*

Vide ſectionẽ huiuſce articuli decimam quintam.

Epiſcopus Sarisburienſis.

ANHieronymus ſcripturas in linguam Dalmaticam conuerterit, nec ne, dubitare Hardingus videtur. At Staniſlaus Hoſius, vir illarum partium primarius certum, & exploratum habet, déq; eo ſibi conſtare affirmat diſertis verbis: *In Dalmaticam* (inquit) *linguam ſacros libros Hieronymum vertiſſe conſtat.* Alphonſus etiam de Caſtro habet: *Fatemur olim ſacros libros in linguam vulgarem fuiſſe tranſlatos, Beatumq; Hieronymum in linguam Dalmaticam eos vertiſſe.* Neq; ego hoc cuiquã, præterquam Hardingo, dubium vnquam fuiſſe cenſeo. *Sed etiamſi detur* (inquit Hardingus) *Hieronymum ſcripturas Dalmaticè vertiſſe, non tamen inde euincitur, illos homines, rem diuinam vernacula feciſſe lingua.* Multò verò tum minùs, mi Hardinge, latina lingua feciſſe arguitur. Deinceps ait, *Veriſimile eſt hunc laborem, ab eo fuiſſe ob aliam cauſam ſuſceptum:* at quam aliam ob cauſam non explicat. Verùm quicquid tandem hac de re Hardingo videatur, Eckius eius aſcriptor confitetur eundem ipſum Hieronymum, qui ſacros libros Dalmaticè tranſtulit, preces etiam publicas Dalmaticè faciendas curaſſe. Et eſt veriſimile nullam hac cauſa potiorem verſionis illius fuiſſe. Non nego Chryſoſtomum & Origenem, in ſuis Homilijs populo ſuadere, vt ſcripturas domi legant: quæ etiam cauſa ſummè procul dubio pia fuit. Verùm priuatæ hæ domeſticæq; lectiones, publicam in eccleſia lectionem minimè tollunt. Chryſoſtomus ait, lectoris ſeu Anagnoſtæ officium fuiſſe, ſcripturas clarè & apertè in eccleſia pronũciare. Auguſtinus quoq; ad populum ait: *Hunc autem pſalmum ad eam gratiam pertinere, qua Chriſtiani ſumus, teſtatus eſt Apoſtolus Paulus, vnde ipſa lectionem vobis legi voluimus.* Non inficiaturum Hardingum exiſtimo, quin hæ lectiones, quarum Chryſoſtomus atque Auguſtinus meminerunt, ea lingua recitatæ fuerint, quam populus intelligeret. Nam aliâs Origines ait: *Alioqui non fuiſſet neceſſarium legi hæc in eccleſia, niſi ex his ædificatio aliqua audientibus præberetur.*

Hoſius de ſacro vernaculè legendo.

Alphonſ. de hæreſ. lib. 1. cap. 13.

Eckius de Miſſa Latinè dicenda.

Chryſoſtom. in Matth. homil. 2. & in Geneſ. homil. 28.

Origen. in Leuit. homil. 9.

Chryſoſtom. in Act. homil. 19.

Auguſt. in pſal. 31.

Origen. in Leuit. cap. 7.

Quanquam (inquit Hardingus) *hæc a Iuello aſſeuerantur audacter, ſed languidè admodum probantur.* Meæ verò confirmationes a manifeſtis & clariſſimis verbis diui Pauli, Ambroſij, Auguſtini, Chryſoſtomi, Arnobij, Gregorij, aliorúmq; ſimilium petitæ fuerunt: quantumuis Hardingo eas appellare languidas collibitum fuerit. Agè verò, grauiſſimas rationes longéq; firmiſſimas attendamus, quibus ipſe, ſuíq; ſubſcriptores contrarium euincere ſunt conati. Hardingus ſic argumentari videtur: *Ephremus homilias Syriacè edidit, & Hieronymus ſacra Biblia Dalmaticè vertit: Ergo, preces publicæ vel Latina, vel Græca lingua factæ fuerunt.* Cardinalis Otho ad hunc modum concludit: *Tribus linguis inſcriptus fuit titulus Crucis, Græca, Hebræa, & Latina: Ergo, aliqua harum trium preces publicas recitare populum oportet.* Eckius ait: *Chriſtus in Monte ſolus ſecretò orauit: Ergo preces faciendæ ſunt ignota lingua.* Hæc illi aliâq; cõſimilia argumenta adferunt: quorum ego pondera relinquo prudenti Lectori examinanda.

Otho Cardi. in ſtatut. Synodi Auguſten.

Eckius de Miſſa Latinè dicenda.

Hardingus. 7. Sectio.

NVnc autem de duabus doctis linguis, Græca, & Latina: & primùm de Græca. Preces publicas Græca lingua factas fuisse, atq; in Græca ecclesia obtinuisse fateor. Atq; quô planũ faciã, quid per Græcã ecclesiã designetur, doctiores omnem scilicet illam Christianitatem intelligunt eius regionis, quæ propriè Græcia nominatur, & Macedoniæ, & Thraciæ, & totius Asiæ minoris, gentiumq; finitimarum. Prouinciæ, quæ Patriarchæ Alexandrino apud Ægyptios, atque Antiocheno apud Syros, attributæ & assignatæ fuerunt, a vetustis scriptoribus, aliquando Orientalis ecclesiæ, aliquando Græcæ nomine appellantur. Hoc igitur cum vtriq; nostrum constet, Iuelle, atq; de eo inter nos conueniat, si ostendere potuero nationem aliquam Græcæ ecclesiæ, quæ omnes publicas preces Græca lingua recitabant, Græcam linguam pro maiore parte non intellexisse, nihilo magis quàm Anglos homines nunc Latinam, tum id me probasse dico, quod recepi, nimirum nationes integras preces suas publicas non intellexisse, quippe quas peregrina lingua recitarent.*

* Falsum: certum est enim permultas gẽtes Orientales preces suas publicas Græca lingua non recitasse: vt manifestum erit.

Episcopus Sarisburiensis.

PRimùm Hardingus vniuersum orbem in duas ecclesias dispartitur, Græcam atq; Latinam: tum se institutum suum probaturum pollicetur. Ex quo colligere licet, nihil planè hactenus probasse. Ecclesiæ autem partitio hęc, neque ad hanc causam magnopere pertinet, neq; a nobis mulrùm improbatur: tametsi multis modis manca, atq; imperfecta videatur. Etenim amplissimæ latissimæq; ecclesiæ in AEthiopia, India, Scythia, a D. Matthæo, Thoma, Andrea institutæ: præterea etiam, quas Arabia, Syria, Persia, Media, Armenia, aliæq; permultæ regiones, habent ecclesias, quæ nunquam nec Græcæ, nec Latinæ ecclesiæ annumeratæ fuerunt, penitus hîc silentio prætereuntur. Duo in se recepit Hardingus confirmanda. Alterum, Totam ecclesiam Græcam vbiq; & vniuersè, quàm latissimè fines sui paterent, sacra publica Græco sermone confeciſſe: Alterum verò, Aliquas integras Græcæ ecclesiæ nationes, linguam Græcam minimè intellexisse. Si ista ambo firmissimis necessarijsq; rationibus, nulla cõiectura, nulla inani suspicione fretus euicerit, tum me cedere, & manus dare oportet. Verùm hæc vtraq; (Lector optime) diligenter, quibusq; confirmentur argumentis, attendito. Nam si in altero fefellerit, nihil effecerit, id quod manifestum fore confido.

Partitio ecclesię in Græcam & Latinam.

Hardingus 8. Sectio.

HOc autem quàm bellè probare possim, tuo ipsius iudicio æstimandum permitto. Asia minor, quæ Græcæ ecclesiæ præcipua quædam pars extitit, publicarum precum formula Græcè compositatum vtebatur: at multæ nationes & populi minoris Asiæ Græcè non intellexerunt: Ergo multæ nationes

Fallax & captiosa argumẽtatio.

populiq; preces suas publicas tum ignota lingua fecerunt. Maior propositio vt certa & manifesta conceditur: nec eam doctus quisquam negabit. Sin aliquis negare vellet, facillimè probari posset. Minor sic confirmatur. Strabo, qui omnes Asiæ regiones peragrauit, quò eam accuratè cognosceret, circiter tempus illud, in quo Paulus ijs in partibus peregrinatus est, in quibus etiam natus fuit, in 14. libro Geographiæ suæ scribit, quòd cum intra Cherronesum illam, quæ in angustijs posita mare a mari disterminat, sedecim nationes essent, vt Ephorus prodidit: * ex ijs omnibus tres solummodo Græcæ existerent, reliquæ omnes Barbaræ. Similiter Plinius in sexto libro naturalis historiæ, Cap. 2. scribit in omni tractu eo * tres tantùm gentes Græcas fuisse Doricam, Ionicam, & Æolicam: cæteras barbaras extitisse. Inter quas Lycaones censentur, qui tempore Pauli apud Paulum & Barnabam Lycaonica lingua loquebantur. Act. 14.

*Falsum: ementitis Strabonis verbis.

*Falsum: ementitis Plinij verbis.

Ipsa scriptura linguarum nonnullam in ea & vicinis locis discrepantiam prodit, quemadmodum patet ex secundo cap. Actorum. Iudæi enim Hierosolymis ad celebrandam Pentecosten congregati, & Apostolorum multiplices linguas obstupescentes, inter alias prouincias voce diuisas, Pontum & Asiam, Cappadociam, Phrygiam, & Pamphiliam recensent. Quas duas prouincias omnes Asiæ minori attribuunt. Quod optimo argumẽto esse potest, vniuersam Asiam minorem non omnino Græcè loquutam esse. Quotquot ergo ex illis aliena lingua vtebantur, cum preces suas publicas Græcè recitarent, lingua non intellecta eas recitabant.

Qui causam videri volunt exquirere, ob quam ea regio tantam haberet linguarum varietatem, crebris imperiorum & dominationum mutationibus eam ascribunt, propterea quòd a varijs populis deuicta esset & occupata: quarum singulæ vnà cum imperij sui propagatione, leges etiam suas, & instituta & linguas in terras sub ditionem suam redactas, introducere studuerunt. Eo igitur optimis & idoneis testimonijs confirmato e sedecim Asiaticis nationibus, tres duntaxat Græcas extitisse, reliquas tredecim, cum Græcè sacra sua conficerent, non sua lingua, sed peregrina confeciisse consequitur. Alioquin enim, si Græca lingua cunctis patria fuisset & natiua, quamobrem non omnes Græci dicti essent? Hinc ergo perspicuè videmus non nouum esse, neque ab vniuersali quadam ecclesiæ corruptela fluxisse, vt aliquæ nationes ignota lingua precarentur.

Episcopus Sarisburiensis.

HIc tibi cauta attentione opus erit, lector: Magnam enim Hardingus scientiæ caliginem, qua oculos tuos falleret, rebus offudit. Nisi oculis illum notaueris, & diligenter obseruaueris, clam conspectui se tuo subtrahet.

Syllogismum hoc modo suum contexit: Asia minor, quæ præcipua Græcæ ecclesiæ pars extitit, sacra sua, & rem diuinam Græco sermone fecit: At permultæ nationes eiusdem Asiæ Græcè neutiquam

tiquam intellexerunt: Ergo rem diuinam peregrina lingua tractarunt, & peregerunt.

Egregius me hercule fucus. Verùm te circumueniri ne permiseris. Hardingus ipse optimè nouit meram hanc *fallaciam* esse, hoc est, captiosum sophisma, quod scholastici vocant *ex meris particularibus*, aut *A non distributo ad distributum*. Nisi *maiorem* correxerit, vniuersalemq; fecerit, atque sic dixerit, Tota Asia minor rem diuinam Græca lingua faciebat, nullo modo constare poterit. Quòd Asia minor rem diuinam publicasque preces Græcè fecerit, nemini dubium est, neque docto, neque indocto: quòd autem Asia minor vniuersa, vbique, & in omnibus partibus ita fecerit, id si negetur, Hardingus etsi omnibus scientiæ suæ adiumentis vsus fuerit, probare tamen nunquam valuerit. Satius itaque iudicauit, vt ab omni confirmatione nudum & derelictum præteriret. *Minor* hæc est: *permultas Asiæ minoris nationes Græcè non intellexisse*, atque huc omnem argumentationum suarum impetum contulit. At quorsum tandem? neque enim id nostrum quisquam inficiatur, neque ad controuersiam nostram & quæstionem pertinet. Atque id tamen Hardingus omnibus suis coniecturis confirmare neutiquam potest. Elenchi Hardingiani explicatio.

Apostolorum acta profert, in quibus variarum sit linguarum mentio, inter quas, quædam prouinciæ huius Asiæ, propter multiplicem in sermone dissimilitudinem præcipuè nominantur. At quid si responderem, quę eo in loco enumerantur, non omnes diuersas fuisse linguas, sed varias potiùs vnius linguæ dialectos, & distincta idiomata. Certè Beda sic disertè videtur affirmare. Hæc ipsius sunt verba: *Verè & hic cum illo erat, nam & Galilæus est. Non quòd alia lingua Galilæi, atque alia loquerentur Hierosolymitæ, qui vtrique fuerunt Hebræi: sed quòd vnaquæque prouincia Iudææ suas habendo proprietates vernaculum loquendi sonum vitare non possit.* Huc etiam historiam hanc, quæ in Actis Apostolorum perscribitur, refert. Act. 2. Beda in Luc. cap. 22. lib. 6 ex Hieron. in. Matth. cap. 26.

Hardingus autem ait, *Necesse est multò maius quoddam discrimen esse in his regionibus Asiaticis, quàm in illa, propter frequentes, quæ in illis acciderunt, imperiorum & dominationum cõuersiones.* Non omnino mala coniectura. At potentissimi victores, qui eas sibi regiones subegerunt Macedones, Thebani, alijque Græci extiterunt, quos non est dubium in illis Græcam linguam propagasse: quemadmodum facilè quiuis perspexerit, qui non sit in iudicando puer. Paulus ad Ephesios, Galatas, Colossenses, qui Asiam hanc minorem incolebant omnes, Græcè scripsit. Et Diuus Lucas de Paulo scribens Ephesi commorante, ibique Euangelium annunciante, factum esse ait, *vt omnes, qui habitabant in Asia, audirent sermonem Domini Iesu, Iudæi simul, & Græci.* Diuus Lucas, qui Paulum omnes illas regiones obeuntem comitatus fuerat, nullos ibi populos cognouit, nisi Iudæos, atque Græcos: Hardingus autem Barbaros fuisse nonnullos suspicatur: quinam verò essent, aut quibus in partibus habitarent, aut quo sermone vterentur, incer- Act. 19. Act. 19.

tus est. Equidem verò Polycarpus Smyrnæ episcopus fuit: Gregorius Ponti: Basilius Cæsareæ apud Cappadoces: Amphilochius Iconij in Lycaonia: Gregorius Basilij frater Nyssæ in Caria, aut in Thracia: hiq; vniuersi in diuersis Asiæ minoris regionibus palam docebant Græcè, atq; a plebeijs hominibus intelligebantur.

Sed Hardingus subijcit, *Strabo natus in eadem regione, & Augusto ac Tiberio imperatoribus, ipsiusq; Pauli tempore florens, in Geographia sua scribit, quòd cum essent in Asia minore sedecim distinctæ nationes, tres tantùm ex illis Græcæ, cæteræ omnes Barbaræ existerent.* Ipse ne Hardingus insciens fallatur, an alijs fraudem sciens moliatur, non possum statuere. Hoc autem cũ Strabonis mente pugnare liquidò confirmo. Hæc enim Strabo, nõ de sua, sed de Ephori memoria loquutus est, qui Strabonem quingentis fere annis ætate anteibat.

Strabo Geograph. lib. 14.

Ephorus iste scriptis proditum reliquit, sua memoria tres duntaxat nationes Græcas in Asiam penetrasse, reliquas autem omnes tum barbaras fuisse. Qua de causa Apollodorus scribit ante bellum Troianum nullam vnquam Græcam gentem, in ea loca habitandi causa immigrasse. Etenim si hæc Strabo de sua ætate & seculo scripsisset atq; sensisset, quorsum Ephori, qui tot ante ipsum centenarijs annis vixerat, testimonia vsurpare voluit ad eam rem demonstrandam, quam ipse tam accuratè lustrauerat, atq; perspexerat: maximè cum Ephorum nõ imitari, sed redarguere institueret: quemadmodum ex ipsius verbis clarè videmus. De Apollodoro autem sic scribit: *Non satis consideratè egisse videtur, poetæ verba confundens, & ementiens.* Cum hac etiã Strabonis sententia locus ille e Plinio prolatus optimè congruit, & manifestò contra Hardingum concludit, sicuti ex ipsis verbis apparet: *In omni eo tractu proditur tres tantùm gentes Græcas iure dici, Doricam, Ionicam, AEolicam: cæteras Barbarorum esse.* Quòd dicit, *Proditur*, significat ab Ephoro, aut Apollodoro, aut alio quoquam, qui antiqua memoria vixerat. Quòd autem ait, cæteras *Barbarorum* esse, intelligit illas eò appulsas esse, non e Græcia, vt tres reliquæ fuerant, sed ex alijs Barbarorum regionibus. In eo verò quod scribit, *Tres tantùm gentes Græcas iure dici*, nihil planè aliud velle potest, quàm quòd cæteræ etiam Græcæ dicerentur, etsi non perinde iure, & natiuè, atq; reliquæ. Alioqui namq; illius vocabuli, *Iure*, exceptio superuacanea fuisset. Hardingus itaq; Asianos homines nequaquam fuisse Græcos ostensurus, Plinium citat, e cuius verbis illos extitisse Græcos necessariò conuincitur.

Strabo lib. 14. τὰ τῦ ποιητῦ παρά τῶν κ) κατα-ψευδόμενος.

Plin. hist. natural. li. 6. cap. 2.

Sed instabit adhuc Hardingus, & vehementiùs vrgebit Strabonis locum: *Strabo scribit, his tribus nationibus exceptis, cæteras fuisse barbaras: Ergo, Græcè nesciebant.* In hoc argumenti vis sita est. Sed hîc iterum Hardingus Strabonis mentem adulterat. Etenim Strabo Barbaros appellat eos, qui et intelligebant, & loquebantur Græcè. Quem autem testem locupletiorem, quàm ipsum Strabonem aduocabimus? Sic enim scribit: *Barbarismum in his dicere consueuimus, qui malè loquuntur Græcè, non autem in illis qui Cariè loquuntur. Sic etiam barbariloquos, & barbari sermonis homines eos accipere debemus,*

Hardingus Strabonis mẽtem corrumpit.

Lib. 14. Geograph.

debemus, qui malè Græca pronunciãt. Hinc videre poſſis, Lector, qua fide Hardingus in citandis veterum authorum teſtimonijs vtatur. Ex Strabone ſcilicet confirmare contendit, has nationes non eſſe loquutas Græcè, quandoquidem barbaræ fuerunt: atque ipſe tamen Strabo ſcribit Græcè eas loquutas, tametſi barbaræ eſſent. Quare cum totus iſte Syllogiſmus ſit, vt dixi, fallax & captioſus: Maior falſa, Minor falſa, & neutra vlla ex parte confirmata: cúmq; Strabo, ac Plinius adulterati proferãtur: ex iſtis colligere atq; cõcludere, has nationes diuina officia ignoto ſermone procuraſſe, ineptè foret, & abſurdè cõcludere. Hardingianus Syllogiſmus.

Hardingus 9. Sectio.

In præmio 2. lib. comment. Epiſt. ad Galatas.

Hic fortaſſan Iuellus, eiúſue aſtipulator aliquis obiecerit, Aſiaticos populos non modò ſua quadam & natiua lingua vſos eſſe, ſed cõmuniter etiam & vulgò Græcè loquutos, eóq; Hieronymum teſtem produxerit dicentẽ, Galatas, excepto ſermone Græco, quo omnis Oriens loquitur, propriam linguam eãdem habere, quam Treuiros. *En, inquiat obiector iſte, Hieronymus vniuerſam Oriẽtem Græcè loqui affirmat: Ergo, ſacra Græco ſermone confecta, non erant illis hominibus peregrina aut incognita. Ad hoc reſpondeo, Hieronymũ intelligere aliquos homines ex omnibus nationibus Orientalibus Græcè loquutos fuiſſe, veluti doctos, nobiles, mercatores, omnes liberaliter educatos, cæteróſq;, qui negotiorum ſuorum cauſa in illis regionibus multùm verſabantur. Breuiter, fuit procul dubio ea lingua admodũ cõmunis, vtpote quæ ſola illorum hominum docta lingua eſſet, qua ſciẽtias omnes addiſcerent, & quæ ijs opportuniſſima & commodiſſima videretur, qui illas Orientales regiones peregrinarentur, quemadmodum Latina lingua hominibus occidentalibus ad eundem vſum inſeruit. Non autẽ intelligit vniuerſos, & ſingulos homines, quocunq; tandẽ loco aut conditione eſſent, omnes inquã ruſticos, omnes agrorũ cultores, omnes armẽtarios, omnes mulierculas Græcè tenuiſſe. Tum enim nullas habuiſſent peculiares ac proprias linguas. Neque enim eſt illius ſimplicitatis, & ſtuporis, quo maxima pars illorum hominum laborat, duas linguas tenere. Quòd Hieronymus linguam Galatarum, eius gentis* Propriam linguam *vocet, in eo nos admonet, eam ad omnes, id eſt, ad ſingulos eius prouinciæ homines pertinuiſſe ſpeciatim, Græcam autem ad omnes generatim, reſpectu aliarum nationum illic habitantium, ita vt non ſit neceſſariò de ſingulis intelligendum.*

Epiſcopus Sarisburienſis.

NImium ſibi ipſi negotium faceſſit Hardingus, in ea re cõfirmanda, quam nemo vnquã prudẽs negauerit. Nam quî videri poſſit probabile totam Orientem, quæ quodammodo dimidia pars terræ eſt, & tot tamq; varias nationes complectitur, vno quodam & communi ſermone loquutã eſſe: cum nos ipſi huius regni Anglicani finibus modicis circunſcripti, quinq; diſparibus, a ſéq; inuicẽ diuiſis atq; alienis linguis diſiungamur. Miror Herodoti fabulas ab Hardingo eſſe prætermiſſas, quãdo ſcribit *Bek* apud Phryges ſignificare panem: *Kiki* in linqua Ægyptiaca vnguentũ: *Achmach*, ſatellitem aut ſtipatorẽ: aut *Alila* Herodotus.

aut *Vrotal* in Arabum ſermone, aliaq; eiuſdem generis permulta. Iſta enim ab eo potuerunt vſurpari, ad confirmandum vniuerſas totius Orientalis plagæ nationes Græco ſermone vſas non eſſe.

Quanquam autem de eo inter nos cõuenit, quod præcipuum eſt, & familiã quodammodo ducit, nimirũ in partibus oriẽtalibus, multiplicẽ fuiſſe linguarũ diſſimilitudinẽ, atq; etiam Græcum ſermonẽ hominibus politioribus familiarem extitiſſe, tamẽ hæc diſtinctio *De omnibus vniuerſẽ, & De omnibus particulariter*, quã hîc ad eludẽda Hieronymi verba excogitauit Hardingus, exilis admodũ, & quaſi vernacula videtur. Quî enim eſſe poteſt aliquid vniuerſale, quod particularia & ſingula nõ comprehenderit? Si Hardingi interpretationẽ probamus, *Omnes* accipiendi ſunt pro *Aliquibus*, aut *Omnes* vix pro decima parte *Omnium*: & vt iſta Rhetorica docet, minus quàm dimidium eſt *Omne*: atque ita *Omne* non eſt *Omne*. Quare quod Hardingo *vniuerſale eſt*, planè *particulare* exiſtit: denique *vniuerſale* ſuum non eſt *vniuerſale*. Tam eneruata eſt, tamq; diſſoluta eius reſponſio.

Strabo Geograph. lib. 14.

Galatas autẽ, quos Hieronymus ſcribit præter natiuã ſuam linguã, Græca etiã vſos eſſe, quia poſtremi omnium vt Apollodorus tradit, in eas oras peruenerunt, credibile eſt barbarum ſuum, & vernaculum ſermonem diutius retinuiſſe, quàm cæteros. Verùm quemadmodum, an omnes omniũ conditionum Galatæ Græcè loquerẽtur, an ſecus, quod Hardingo videtur, neceſſarijs indicijs planũ fieri nequit, ita profectò nihil prorſus intereſt. Non enim ex eo probare poterit, eos qui Græcè neutiquam ſciebant, preces publicas Græcè celebraſſe. Hæc tamen & *Maior* eſt in argumento, & totius fundamentum continet, quam Hardingus diligenter diſſimulauit, atque prætermiſit.

Hardingus. 10. Sectio.

AVguſtinus de titulo, quem Pilatus cruci affixit loquens, ait hoc modo: Fuit inſcriptus Hebraicè, Græcè, & Latinè Rex Iudæorum. Hæ enim tres linguæ, quàm cæteræ fuerunt in maiore pretio habitæ. Hebræa propter Iudeæos in Dei lege gloriantes: Græca propter Gentiũ ſapientes: Latina propter Romanos, multis ac pene omnibus iam tunc gentibus imperantes. *Iam verò quòd hîc ait, Græcã linguã in honore fuiſſe propter Gentiũ ſapiẽtes habitã: dubitationẽ illam, quæ ex Hieronymi verbis oriri poſſe videbatur, luculenter explicat, oſtenditq; Græcã linguam non plebeijs quibuſlibet hominibus totius Orientis communem fuiſſe, ſed tantùm ſapiẽtibus, ad ſcientiarũ artiumq; ſtudia excolẽda. Huc pertinet quòd ſcriptura prodidit vulgarẽ linguã Lycaonum, Paulo Barnabáq; audientibus, loquutos fuiſſe nõ magiſtratus & principes, ſed homines infimos & plebeios:* Turbæ leuauerunt vocem ſuam Lycaonicè dicentes, &c. *Act.* 14. *Atq; ſic Hieronymum eſſe loquutũ intelligendũ eſt in hoc loco, non de omnibus Nationũ Orientaliũ hominibus, ſed potiùs de magna multitudine, & de quibuſdam ſingularũ nationũ. Alioquin enim ſi omnis Oriens Græcè loquuta eſſet, milites ij, qui* Gordianũ *iuuenem Imperatorẽ apud* Circeiũ caſtrũ *ſepeliebant, non longè a finibus Perſiæ, elogiũ eius monumento, non inſculpſiſſent literis Græcis,*

Tract. in Ioan. 117.

Græcis, & Latinis, Persicáq; & Iudaica, & AEgyptiaca lingua, vt ab omnibus legeretur, quemadmodũ Iulius Capitolinus scribit. Quod argumento est omnẽ Orientẽ nec loquutã fuisse, nec intellexisse Græcè. Idem etiã valet, quod Epiphanius scribit ad hunc modũ: Pleriq; Persæ secundùm Persicas literas Syriacis etiã literis vtuntur. Quemadmodũ apud nos multæ nationes Græcis literis vtuntur, cum adeo omnes fere nationes proprias literas habeãt. Alij etiã cõplures reconditam Syrorum linguam magni æstimãt, eamq; quæ circa Palmyram obtinet, cum linguam ipsam, tum etiã eiusdẽ literas, & characteres. Libri quoq; scripti sunt a Mane sermone Syriaco. Præterea si tota Oriens Græcè loquuta esset, multi sanctissimi patres nunquã tantopere inuidissent reip. ecclesiasticæ, vt excellẽtissimæ sua opera omniũ lectioni denegarent, quæ ipsi barbara & vsitata lingua cõposuerunt, ad fratrũ tantummodo suorũ vtilitatẽ, qui secum erant eiusdẽ linguæ societate coniuncti: Antonius, qui septem singulares epistolas, ad varia Monasteria scripsit, Apostolico sensu & sermone, vt Hieronymus testatur in AEgyptiaca lingua: similiter sanctus Ephremus Edessenus, & Bardesanes Mesopotamius, qui maximè rara scripta Syriacè ediderunt.

In Gordianis. Lib. 2. Hæres. 66. Lib. de Eccles. Scriptor.

Similiter etiã Isaacus Antiochenus & Samuel Edessenus presbyteri multa sanctissimè scripserunt aduersus hostes ecclesiæ eadẽ lingua, sicuti Gennadius testatur. Sed quid de omni Oriente loquar? Ne omnis quidẽ Asia minor, et regiones ei finitimæ Græcè loquebãtur vno tantũ seculo ante aduentum Christi. Etenim si Græco sermone vsæ essent omnes, Mithridates Rex ille Põti celeberrimus opus nõ habuisset, vt duas & viginti linguas addisceret, quot ille nationibus imperitabat, quô supplicibus suis respõsa daret, leges illis & instituta præscriberet, & palã in concione tot linguis cum ijs loqueretur, sine interprete, vt Plinius scribit. Itaq; si istæ viginti & duæ nationes, quarum singulæ vario sermone vtebãtur, præter suam & patriam linguam, Græcam quoq; tenuissent, Plinius neutiquam illud verbum sine interprete addid. sset: & rex etiam ille inanem, & non necessariam suscepisset molestiam, tot linguas discendi, cum vna sufficere potuisset.

Natural hist. lib. 7. cap. 24.

Prope regis huius impery fines, ad littus maris Euxini, in Colchide vrbs olim sita fuit nomine Dioscurias, ad quam tanti fiebant peregrinorũ concursus, vt quemadmodũ Plinius ex authoritate Themosthenis scribit, trecentæ distinctarũ linguarũ nationes illuc confluerent, & ad extremũ Romani centum & triginta interpretes in eadem alerẽt, ad negotia sua ibidẽ expeditiùs celeriusq; conficiẽda. Quare, si omnis Oriẽs Græcè loquuta esset, quemadmodum Hieronymi verba innuere videntur, Romanis opus minimè fuisset, vt in tantam interpretũ, qui res illorũ agerent, & negotia tractarent, multitudinem tam magnos sumptus facerent. Sed vt perspicuum fiat omnem Orientẽ Græcè neutiquã loquutam esse, quorsum prophanos authores citemus? Notus ille locus Actorũ mentionẽ facit de varys nationibus in ea habitãtibus, quæ linguas proprias ac distinctas habuerunt, Parthi, Medi, Elamitæ, &c. Act. 2. Denique, qui ad defendendam nouam suam opinionem, qua preces publicas antiquitus in ecclesia Orientali vniuersè ab omnibus intellectas fuisse contendunt, dicere & confirmare nõ dubitant omnẽ Orientem Græcè loquutam esse: multum diminuere videtur de Maiestate, vtilitate, & necessitate admi-

Lib. 6 Natural. hist. ca. 5.

*rabilis illius doni linguarũ, quas ſpiritus ſanctus in primitiua eccleſia dedit, vt Euangelio propagando adiumẽto eſſent: Si enim Orientales omnes Græco ſermone vſi eſſent, linguarum donum eo quidẽ reſpectu ſupernacaneũ extitiſſet. Hactenus de Græca lingua, deq; * precibus publicis ea lingua recitatis.*

* Falſum: nihil enim hactenus de precibus publicis dixit.

Epiſcopus Sarisburienſis.

HOc opus rectè appellari poſſit *vanitas vanitatũ.* Quid enim ineptius aut ſtultius eſſe poſſit, quã illud tam diligẽter tamq; prolixè probare, quod nullus neget. Et tamẽ res tanta ab eo cõtentione agitur, quaſi in ea ius omne defenſionis ſuæ poſitũ eſſet. Perinde potuit probare Indos, Arabes, Æthiopes, Tartaros Græcè non intellexiſſe. Præpoſterum quoddam Dialecticæ genus eſt, tam enixè confirmare, quod confirmationis non indiget: quodq; confirmandum fuit, in præteritis relinquere. Titulus crucis tribus diuerſis linguis inſcriptus, cum vniuerſos Orientales populos nõ vno eodémq; ſermone vſos eſſe arguit, quod nemo quidem ſana mente negarit, tum cõtra Hardingum valet, oſtenditq; mortem Chriſti promulgandã atq; enunciandam omnibus linguis eſſe. Nam vt Albertus, & Lyra doctores Hardingianarum partium, de ea re ſcribentes teſtati ſunt, ideo fuit inſcriptio ſingulari quadã Dei prouidentia tribus principibus linguis facta & notata, *vt omnes, qui de diuerſis orbis partibus venerant, poſſent illã legere.* Hieronymus ſimiliter ait titulum hunc fuiſſe eo modo inſcriptũ, *in teſtimonium vniuerſarũ gentiũ.* Diuina ſiquidem voluntas decreuerat, vt lingua vnaquæq; confiteretur & prædicaret, Chriſtũ eſſe dominũ in gloria patris.

Albertus & Lyra in 19. cap. Ioannis.

Hieronym. in Eſai. lib. 7. cap. 20.

In eo autem Hardingus multum de gloria crucis Chriſti decerpit, quòd eiuſdem inſcriptionem ad ſolos ſapientes doctóſq; Græcos pertinere contẽdit. Nam Albertus, & Lyra affirmant, ita eam fuiſſe compoſitam, *vt ab omnibus legi poſſet:* & Hieronymus, *In teſtimonium vniuerſarum gentium.* Neque verò conſtat, Philoſophorum ita magnam frequentiam Chriſto adfuiſſe morienti, a quibus titulus ille legeretur. Iam verò Auguſtinus per hæc verba, *Sapientes Græcorum* omnes Græcos intelligit. Etenim quemadmodum Iudæis omnibus ſolenne fuit legem iactare ac venditare, ita Græcis omnibus inſitum fuit ſapientia gloriari. Paulus autem de vtriſque generatim loquitur: *Iudæi ſignum quærunt: Græci ſapientiam.* Propterea philoſophorum quidam dixit, Olim ſeptem fuerunt in Græcia ſapientes, nunc autem non ſunt ſtulti ſeptem: omnes enim ſapientum ſibi nomen glorioſè vendicabant.

1. Cor. 1.

Homines Lycaones ad Paulum & Barnabam Lycaonicè loquuti ſunt: *Ergo* (inquit Hardingus) *Græcè non ſunt loquuti.* Quid ſi autem Diuus Lucas dixiſſet eos loquutos eſſe Ionicè, AEolicè, aut Doricè, quibus linguis populi Lycaonibus proximi vtebantur? num ideo concluderet, Græcè non loquutos? Equidem ſi quis contentione quadam affirmaret linguam Lycaonicam fuiſſe deprauationem aliquam aut idioma Græcæ linguæ, non autem perfectam ex ſe & ſeparatam a cæteris linguam, non facilè contrarium euicerit Hardingus.

Act. 14.

Certè

Certè Iouem & Mercurium Græcorum Deos colebant: sacrificiúmque ritu Græcorum faciebant, quemadmodum ex verbis D. Lucæ liquidò patet: & probabile quidem est Paulum atque Barnabam Græcè cum illis loquutos esse. Quanquam an sic, vel secus fuerit, nisi quòd hoc Hardingus pro re tam certa & penitus explorata ponit, nihil omnino refert. Cæterùm, hoc vnum præterea tibi, lector optime, considerandum atque cogitandum propono: Lycaones hi quemadmodum & Hardingus fatetur, & ex Luca manifestò apparet, cùm adhuc alieni Act. 14.
essent à fide & religione Christiana, idolis suis, Ioui atque Mercurio, vota faciebant lingua patria: an ergo vllo modo credibile videatur, illos postea ad pietatem Christianã traductos, Deum opt. max. atque Christum eius filium peregrina lingua coluisse, & orasse? Si idololatrarum interest suas precationes intelligere, multò quidem magis hoc Dei populo conuenire existimandum est. Si illi ipsi Lycaones iam reuiuiscerent, Hardingi errorem sua profectò lingua refutarent.

Epitaphiũ in sepulchro iuuenis imperatoris Gordiani incisum quinque diuersis linguis, vt hoc in loco cõmemoratu superuacaneum erat, cæteraq; etiam omnia, cum ipsa res neutiquam sit controuersa, ita cõtra Hardingi causam permultũ valet. Nam si barbari milites officio ac pietate in principem impulsi, eius mortem dignam iudicarent, quam tot linguis propagarent posteritati: quid tum de ijs censebimus, qui ferre nullo modo possunt, vt Christi mors vlla omnino lingua proponatur atque promulgetur? Et si illi hominis caduci elogijs monumentum decorarunt, & exornarunt, *vt ab omnibus legeretur*, quemadmodũ Capitolinus scribit: quid est, quamobrem isti homines tam diligenter obruunt sepeliuntq; immortale gloriæ Christi monumentum, atque a nullis, nisi a seipsis legi, & videri cupiunt?

Quæ protulit de Persicis Syriacisq; literis: de linqua, qua vtebantur ij, qui prope Palmyram habitabant: de epistolis Ægyptiacè ab Antonio, Syriacè a Bardesane, Ephremo, Isaaco, & Samuele scriptis: de Mithridate Ponti rege, qui gentibus viginti duabus, quas imperio suo continebat, responsa dare potuit sine interprete: de celeberrimo e trecentis diuersis nationibus hominum concursu ad vrbem eam, quam Dioscuriadem vocant, in Colchide sitam: & nunc iterum de miraculo, ac varietate linguarum, quæ in Actis Apostolicis commemorantur, speciem aliquam scientiæ ostentationémq; habent, & eò referuntur, vt vel locum tantummodo occupent, vel Hieronymum, qui *omnem Orientem Græco sermone loqui* ait, redarguant, & erroris reuincant: contra nos enim, qui ita nec scribimus, nec dicimus, nihil valent.

Græcam linguam partim propter magnitudinem imperij, quod Græci armis ac victorijs suis, in multas gentes & regna totius Orientis propagauerant, partim etiam, quòd nationes barbaræ, quas Græci subegerant, summam ex Græcorum philosophia, atque artibus alijs excellentissimis voluptatem caperent, a multis perceptam, atque in omnia illius plagæ orbis loca dissemniatam fuisse non ignoramus. Atque hoc est quod Cicero ait: *Græca leguntur in omnibus fere gentibus*: Cicero pro Archia.

Augustinus etiam habet: *Quos Paulus dixit Græcos, eos etiam gentium nomine significauit: eò quòd hæc lingua maximè excellit in gentibus.* Neque tamen dubitamus, alias quoque natiuas & patrias fuisse linguas, præter Græcam: veluti Ægyptiacam, Arabicam, Persicam, Bactriacam, Indicam, Armenicam, Scythicam, & innumeras alias. Quod si etiam tricari hoc in loco voluptatis causa, aut lectorem ineptè a propositio abducere, quemadmodum Hardingus facit, colliberet, commemorare possem Themistoclem patricium Athenienſem, antequam se magno regi Persarum sisteret, Persicam linguam perdidiciſſe: Nestorianos hæreticos scripta sua in Persicam, Armenicam, Syriacam linguam vertisse: Augustinum affirmare, quòd Hieronymus linguam Hebræam, Græcam, Chaldæam, Latinam, Persicam, Arabicam, Medicam intelligeret: & Chrysostomum scribere: *Tot linguæ, tot voces sunt Scytharum, Thracum, Romanorum, Persarum, Indorum, Ægyptiorum, & mille præterea gentium aliarum.*

Plutarch in Themistocle. Liberatus cap. 10. Augustin. ad Cyrill citatur. a Petro Crinito lib. 6. cap. 6. Chrysosto. 1. Cor. 14. hom. 35.

His etiam potui alia multa adiungere similis momenti, quibus id perspicuum & manifestum fieret, quod Hardingus tanto studio probat, nullúsq; negat: id est, Gentes Orientales linguas habuisse diuersas, nec vno cunctas sermone vsas esse. Quare secum diligentiùs Hardingus quærat, quinam ij sint hominum, qui (vt ait) *multum detrahunt de maiestate, vtilitate, necessitate doni linguarum.* Nos siquidem earum cognitionem, non modò ad propagandum, sed etiam ad perpetuandum Euangelium necessariam esse confitemur: neque nobis dubium videtur, quin quibus Ethinici linguis ad Deum adducti fuerunt, ijsdem preces ad Deum suas facerent: séq; non posse contrarium euincere, tacendo fatetur Hardingus. Atque tamen transitionem his verbis facit, *Hucusq; de Græca lingua, deq; publicis precibus in ea lingua celebratis:* atque ita hanc partem sui tractatus mendaciunculo concludit: cum de lingua reuera aliquid dixerit, at de precandi more, quo causa ipsius tota nititur, nihil omnino docuerit.

Syllogismus Hardingianus,

Quò autem id clariùs appareat, partes & membra argumenti, quo vtitur, recognoscamus, atque conferamus. *Maior* hæc est: *omnis Asia minor rem diuinam Græco sermone faciebat: Minor, Multæ autem gentes eiusdem Asiæ Græcè non intelligebant: Ergo, multæ gentes rem diuinam lingua ignota procurabant.* Minorem coniecturis duntaxat leuissimis confirmat: tametsi & D. Lucas in 19. Act. & consequentium temporum historia in contrariam sententiam propendeant. Maiorem prorsus intactam relinquit. Quare Syllogismus ipsius ex altera parte omnino claudicat, & in Minorem tantùm cõcludit. Atque ita Hardingus peregrinum dogma suum, ex peregrina *Maiore*, & peregrina *minore*, & peregrina *conclusione* infert.

Hardingus 11. Sectio.

NVnc de Latina lingua, quæ docta lingua Occidentis est, dicamus. Quòd Latina, seu Occidentalis ecclesia, (his enim nominibus appellata, est) sacra

ſacra Latinè conficeret, fateor. Præcipuæ regiones ac gentes Latinæ eccleſiæ, intra illos ſexentos annos fuerunt hæ: Italia, Africa, Illyrium, vtraq; Pannonia, quæ nunc Hungaria vocatur, & Auſtria: Gallia, & Hiſpania: Germaniæ, Poloniæ, & Sueuiæ regiones, parteſq; illæ ſeptentrionales fidem longo ab hinc tempore acceperunt. Noſtræ Brytanniæ fidem in plurimis locis acceperant, ſed eas a publica eiuſdem profeſſione crudeliſſima Diocletiani imperatoris perſequutio deterruit, qua ſæuiente Diuus Albanus cum alijs multis martyrium perpeſſus eſt.

*Poſtquam hæ regiones fidem edoctæ fuiſſent, prout res ad maturitatẽ ſpectabat, ita ſacra ſua perinde faciebãt: quæ ſine dubio nõ fuerunt alia, ac quæ in ijs eccleſijs vſurpata fuerant, a quibus primi ipſarum Apoſtoli, ac doctores aduenerãt. Cùm autẽ *primi præcones fidei in has partes Occidentales Roma venerint, miſſi alij a D. Petro, alij a Clemẽte, alij deinceps ab alijs illius ſedis Apoſtolicæ epiſcopis: illi in regionibus, quas adduxerant ad pietatem, vel Romanæ eccleſiæ ſacra, vel aliqua perſimilia plantarunt atq; inſtituerũt, eaq; * Latino tantùm ſermone, quod quidem quiſquam ſciat. In quo tantùm loquor de primis ſexcentis annis. Quòd autem ea ſacra intellecta fuerint ab ijs populis, qui Latinè loquebãtur, & intelligebãt, nullus negat. Aliquibus enim nationibus ea natiua fuit, & materna lingua, nõ aliter atq; Græca Græcis.*

* Falſum: prima enim fidei in hiſce Occidentalibus regionibus prædicatio nõ manauit Roma.

* Falſum: Primi enim Præcones ipſi non ſunt loquuti Latinè.

Epiſcopus Sarisburienſis.

COſmographica Hardingi non reprehẽdo: quanquam huius cauſæ confirmatio non eſt (ut puto) a Coſmographis petenda. Omnis eius de ſacris Latinis oratio duobus continetur fundamentis: primo, totam occidẽtis fidem, a Romanis tantùm epiſcopis dimanaſſe: altero, eiuſdem fidei ſatores ac ſeminatores Latinè ſacra publica vbiq; adminiſtraſſe atq; inſtituiſſe. Quorum quidem vtrumq; falſum eſſe, nec vnquam probari poſſe ipſe nouit. Atq; vt hanc rem quaſi præteriens attingam, Paulus ait ſe *loca omnia vſq; ad Illyricum Euangelio compleuiſſe*, idq; non Roma, ſed Hieroſolymis profectũ: atq; ſe Roma in Hiſpaniã iturum pollicetur, quod eum poſtea præſtitiſſe aliqui produnt: Theodoretus etiam Paulum in hanc inſulam, quæ nunc Anglia vocatur acceſſiſſe, atq; in ea Euangeliũ ſeuiſſe tradit. Idẽ quoq; feciſſe Ioſephum Arimathenſem Brytannicorum Chronicorum authores ſuſpicantur. Et licet coniecturæ in rebus tam vetuſtis ſæpenumero incertæ ſunt & obſcuræ, probabile tamen videatur religionẽ Chriſtianam non Roma in hanc inſulam primùm aduectam, ſed a Græcis acceptam eſſe, cum quòd in Paſchate celebrãdo, non Romanam ſequuti ſumus eccleſiam, ſed Græcam: tum etiam quòd Auguſtino huc miſſo a Gregorio reſtitimus, nec Romanum epiſcopum agnoſcere, eíue parere voluimus. De Lazaro autẽ, Nathanaele, Saturnino, qui in Gallijs primùm annũciarunt Euangelium priùs dixi. Lucium D. Pauli comitem in Germaniam veniſſe Auentinus: & Titum in Dalmatiam abijſſe Paulus ait.

Hardingus falſa ſciẽs & prudens affirmat. Ad Rom. 15. Theodoretus de curandis Græcorum affectibus.

Beda in hiſt. Anglorum. Galfrid lib. 8. cap. 4. Auentinus in hiſt. Boiorum. 2. Timoth. 4.

Id profectò conſtat, eccleſiam Romanam, cum alijs de cauſis, tum maximè propter imperij amplitudinem, vrbiſq; celebritatem, ab ipſo

ſtatim initio cæteris omnibus præcelluiſſe, & ſummo ſemper ſtudio ac diligentia Chriſti gloriam amplificaſſe, multóſque Deo martyres exhibuiſſe. Non tamen proinde omnia veniſſe Roma cenſendum eſt. Tertullianus enim Hieroſolymas *matrem & fontem religionis* vocat: Et Auguſtinus fidem a Græcis ortam eſſe ſcribit. Quòd deinceps ait, ſummos illos viros, qui omnes has parteis occidentales fide ac religione informarunt, preces publicas Latinè vbique propoſuiſſe: præterquam quòd manifeſtò falſum eſt, ſicuti poſtea, Deo volente, liquebit, ne tenuem quidem veritatis ſpeciem, atque ſimilitudinem habet.

Tertullian. cõtra Marcion. lib. 2. Auguſt. epiſt. 178.

Etenim hanc rationem perpende (quæſo) Lector. *Magiſtri pietatis Roma venerunt: Ergo, Romanum vbique morem obſeruarunt:* Si hæc ratio valeret, tum hoc etiam modo concluderem: Eccleſia Romana primùm fuit inſtituta ab ijs, qui vel e Græcia, vel Hieroſolymis venerunt: Ergo, Roma Græciæ aut Hieroſolymarum ritus colit. Hardingus autem eo ſibi aſſumpto pro certiſſimo, harum regionum eccleſias in Romanæ eccleſiæ inſtitutis inhæſiſſe, ampliùs concludit: *Ergo, rem diuinam Latinè ad normam eccleſiæ Romanæ fecerunt.* Quiuis vel puer facilè animaduerterit hoc ſophiſticum, atque inſidioſum argumentum eſſe, quod vulgò dicitur, *A ſecundum quid, ad ſimpliciter.* Sic enim perinde potuit concludere, *Romanæ eccleſiæ conſuetudinem imitabantur, Ergo exhortationes atque conciones nullas niſi Latinas audiebant:* Sic namque in Romana eccleſia fiebat. Adeóne verò Hardingus aut inconſideratus, aut diſſolutus eſt, vt non videat quàm aptè ipſius argumentum in caput redundet ſuum? Certè ex hoc fundamento, appoſitè & verè ad hunc modum concludere liceat: *Hæ eccleſiæ occidẽtales morem eccleſiæ Romanæ obſeruabant,* (Hoc ipſe ſibi iure ſuo vt rem minimè dubiam aſſumpſit) *Eccleſia autem Romana diuina officia celebrabat natiuo & vſitato ſermone* (Quod etiam fatetur) *Ergo eccleſiæ occidentales ſimilem colendi Dei morem retinebant.* Hoc argumentum integrum, & perfectum, & fallaciæ expers eſt.

Hardingi ratio in ipſum valet.

Deinde, facilè perſpicere potuit, ex eo quod ipſe poſuit principio aliud neceſſarium argumentum ſtatim contra ipſum concludi potuiſſe, iſto modo: Omnes eccleſiæ, quæ fidem a Romanis acceperunt, Romanos mores & ritus retinuerunt: at eccleſia Anglicana Romanæ eccleſiæ ritus non ſeruauit (quod ex obſeruatione Paſchatis, & ex epiſcopi repulſa manifeſtiſſimum eſt, vt antè docuimus) Ergo, eccleſia Anglicana religionem fidémque ſuam a Romana non didicit eccleſia. Si prudentiùs ſecum deliberaſſet, non iſtis fundamentis reliquam defenſionis ſuæ molem ſuperſtruxiſſet.

Hardingus 12. Sectio.

QVòd preces, & ſacra eſſe vernaculo ſermone facienda probaturus (veluti apud Anglos Anglico, apud Hybernos Hybernico, apud Teutones Teutonico

Obiectionum Inuelli ſolutio.

Teutonico) authoritates & exempla eccleſiarum profert Iuellus: cum reuera tempore primitiuæ eccleſiæ, populus Græca Latinaq; lingua vulgariter, & communiter vteretur: nihil affert in eius rei confirmationem, quæ in controuerſiam adducitur. Arnobius *(inquit)* latinam linguam ſermonem Italum vocabat. Ambroſius Mediolani, Auguſtinus in Aphrica, Gregorius Romæ Latinè concionabantur, eosque populus intelligebat. *Quid tum? Hoc nemo negat.* Baſilius etiam ſcribit, viros, mulieres, & pueros in ſuis ad Deum precibus fremitum quendam excitaſſe inſtar fluctus littora percutientis. *Quid ex his potes Iuelle neceſſariò concludere? Hæc omnia intelligi poſſunt de contenta pronunciatione huius vnius vocabuli Amen, ad finem precationis adhibita, quæ nunc a choro fit, quæq; a populo etiam in parte templi inferiore fieri poſſit. Hieronymus enim nos ad ita ſentiendum inducit, qui populi Romani ſummum pietatis ſtudium collaudans ſimiliter ait:* Vbi alibi tanto ſtudio & frequentia ad eccleſias & Martyrum ſepulchra concurritur: vbi ſic ad ſimilitudinem cœleſtis tonitrui Amen reboat, & vacua Idolorum templa quatiuntur? Populus cum ſacerdote loquitur in precibus Myſticis, *inquit Chryſoſtomus, à Iuello citatus. Quid tum? Ille mos diu antè ipſorum adeo Apoſtolorum memoria obtinuit, vt in Clemente legimus, in Cypriano, in Cyrillo Hieroſolymitano, multiſq; alijs. Ita quoq; nunc obtinet. Etenim in vetuſtis Patribus inueniet ad* Per omnia ſecula ſeculorum *(de quo Chryſoſtomus loquitur) ad* Dominus vobiſcum *(vtcunq; illi contemnant) ad* Surſum corda, *& ad* Gratias agamus Domino Deo noſtro, *populum reſpondiſſe,* * *ſicuti nunc etiam faciunt* Amen, & cum ſpiritu tuo, habemus ad Dominum, dignum & iuſtum eſt.

Hexaemeron. Homil. 4.

In 2. Proœm. Comment. ad Galatas.

Conſtit. Apoſtol. lib. 8. cap. 16. In oration. myſtagogicis.

* Falſum: Non enim ita nunc habet. Hardingus nouit populum nunc non reſpondere ſacerdoti.

Epiſcopus Sarisburienſis.

AGgreditur nunc Hardingus, ad eas teſtimoniorum authoritates diluendas, quas ego adduxeram: eiusq; incœpti notam ac ſignificationem in margine impreſſit, his verbis, *Obiectionum Iuelli ſolutio.* Breues admodum certè videntur eius ſolutiones. Etenim ad authoritates omnes, qualeſcunq; fuerint, ſatis ſibi fore putat reſpondere, *Quid tum?* Nam quòd ego dicerem preces publicas in Romana & Mediolanenſi eccleſia, cæterisq; Italiæ locis populo Latinè recitatas fuiſſe, quandoquidem lingua Latina illius gentis propria atque patria eſſet: eáq; de cauſa Arnobium appellare linguam Latinam *Sermonem Italum:* tum etiam multò pèſt Ambroſium Mediolani, Auguſtinum in Aphrica, Gregorium Romæ conciones ad vulgus Latinè habuiſſe, & Latinè ſacra publica procuraſſe: iſta (inquam) omnia facilè refelluntur ad Hardingo: ſic enim ait, *Quid tum?* Baſilij locum vſurpabam, vbi ait, *virorum, mulierum, puerorumq; Deo preces fundentium ſtrepitum inſtar fluctus littora verberantis viſum eſſe:* Et Hieronymi, *Populum ad ſimilitudinem cœleſtis tonitrui Amen reboaſſe:* Similiter & Chryſoſtomi, cuius hæc verba ſunt: *Communes preces & a populo, & a Sacerdote fiunt, & omnes vnam dicunt orationem. Bene precatur ſacerdos populo, & bene*

Baſil Hexaemeron. Hom. 4. Hieronym. in 2. proœm. ad Galatas. Chryſoſto. 2. Cor. Hom. 18.

precatur populus Sacerdoti &c. Sed, *quid tum?* inquit Hardingus. Quamobrem verò, Quid tum? An Hardingus Arnobij, Ambroſij, Auguſtini, Baſilij, Hieronymi, Chryſoſtomi, aliorumq; ſanctiſſimorum Patrum authoritatem ita leuem, & pro nihilo putat, vt eos omnes quaſi flatu quodam ſuo abigere, & repellere ſe poſſe exiſtimet, ſi has modò duas inaniſſimas ſyllabas, *Quid tum*, pronunciauerit? Reſpondebit, *Publicam liturgiam Græcè atq; Latinè celebrari ſolitam fuiſſe concedo: at præter iſtas lingua vnquam celebratam eſſe vlla earum, quæ Barbaræ fuerunt, non oſtendiſti.* In Syriaca lingua fuiſſe iam antè oſtendi, quæ neq; Græca eſt, neque Latina: ideoq; Hardingi ipſius iudicio planè barbara iudicanda. Idem in alijs perinde factitatum eſſe linguis, pòſt (fauente Deo) copioſè, cumulatéq; docebo.

Græcæ, Latinæque linguæ prærogatiua.

Interim multum Hardingus cauſæ ſuæ commodauerit, ſi prærogatiuas iſtas Græcæ, Latinæq; linguæ tributas exprompſerit, & quid illæ plus inſitæ cuiuſdam ſanctimoniæ, quàm cæteræ habeant edocuerit, ob quam ijs ſolis communes ad Deum preces facere liceat, alijs Deum precari nefas ſit. Quod ad Baſilij locum, atque illum alterum Chryſoſtomi attinet, ſic ad ea reſpondet Hardingus, quaſi non magnopere curaret, quid diceret. Id enim affirmat pro vero, quod quiuis e vulgo imperitus manifeſtò falſum eſſe intelligit: hoc eſt: Populum nunc ſacerdoti ſacra myſteria adminiſtranti reſpondere, vti Chryſoſtomi tempore fecerat.

Hardingus apertè falſum aſſerit.

Populus (inquit) *tum reſpondebat, quemadmodum nunc etiam facit:* Non pudet eum ſcribere, *populum ſacerdoti reſpondere*, cum tamen minimè reſpondere ſacerdoti populum ſciat. Ex hac igitur ſententia relinquitur, vt is reſpondeat, qui nihil reſpondet: & is Reſpondeat, qui nec quid quæratur, nec quid reſpondendum ſit, intelligit: deniq;, vt is reſpondeat, qui tacet: atque ita vt Reſpondere, & non Reſpondere, Hardingi iudicio, idem ſit. Chryſoſtomus autem ait: *Et cum ſpiritu tuo*, (quibus verbis totus populus reſpondet ſacerdoti) *nihil aliud eſt, quàm ea, quæ ſunt Euchariſtiæ, communia ſunt omnia. Neq; enim ille ſolus gratias agit, ſed populus omnis.*

Chryſ. 2. Cor. Homil. 18.

Ambroſ. 1. Cor. 14.

Similiter Ambroſius: *Imperitus neſcit finem orationis, & non reſpondet Amen, id eſt, verum ſit, vt firmetur benedictio. Per hoc enim impletur confirmatio precis, cum reſpondetur Amen, & omnia dicta rei teſtimonio in audientium animis confirmantur.* Conſtat ergo Chryſoſtomi ætate populum vniuerſum, dum ſacra peragerentur, cum ſacerdote colloquutum, vnaq; precatum eſſe.

Hardingus. 13. Sectio.

NAm quod ad locũ illum Auguſtini attinet, quem e commẽtarijs in Pſalmos protulit, *ad ſuum propoſitum nihil facit. Auguſtini verba ſic habent, ſecus atq; ea ille recitauit:* Poſtquam (*inquit Auguſtinus*) Deo ſupplicauimus, vt nos a ſecretis peccatis mundet: quid ſit hoc intelligere debemus, vt humana ratione, non quaſi auium voce cantemus.

In Pſal. 18. in expoſit. 2.

Nam

Nam & merulæ, & pſittaci, & corui, & picæ, & huiuſmodi volucres, ſæpe ab hominibus docentur ſonare, quod neſciunt. *Hæc verba interpretanda ſunt de ſenſu intelligendo, non de lingua, qua preces publicè canebantur. Etenim populus Hipponenſis, cuius vrbis Auguſtinus epiſcopus extitit, Latinam linguam intelligebat modicè. Qui ſenſus non poteſt rectè & tutò a vulgo percipi, ſed meliùs & ſalubriùs ex eruditorum epiſcoporum, ſacerdotumq; concionibus diſcitur.*

Exile gloſſema: Auguſtinus enim de precando, non de prædicãdo loquitur.

Epiſcopus Sarisburienſis.

PPimùm, Auguſtini verba ſecus eſſe, atq; ſunt a me recitata iactat. Hoc tibi Lector, ſine vlla dubitatione confirmauerim, ſi hunc errorem dignum iudicaſſet, quem conuinceret atq; coargueret, nõ eum fuiſſe ſilentio præteriturum. Verùm, quò verba Auguſtini fefelliſſe videretur, gloſſema adduxit hoc in loco, textui planè repugnans, atq; contrarium. *Hæc enim* (inquit Hardingus) *hominum cum auiculis comparatio, non ad verba, ſed ad ſenſum & intellectum referenda eſt.* Qua autem ratione inductus ſic ait? Aues certè quidem rationis penitus ſunt expertes, & neq; verba, quæ perſtrepere didicerũt, neq; verborũ intelligũt ſenſum. Quid ergo? an hac tamen inaniſſima aſſeueratione freti, neceſſariò exiſtimare debemus, Auguſtinum volucres cum hominibus intelligendi facultate conferre? Auguſtini manifeſta eſt, vt & aliorum ſanctiſſimorum Patrum hac de re ſententia: *Populum oportere quid precetur cognoſcere, atq; ita ratione humana cantare, non auium voce perſtrepere. Nam ſi ea cecinerint, aut precati fuerint, quæ neſciunt, poterunt* (inquit) *propter vocis ſonum, ſenſus q; vacuitatem cum merulis, aut pſittacis meritò comparari.* Hoc eſt, quod Auguſtinus ſpectauit, quod voluit, quod propoſuit. Poſſunt arte inſtitui aues ad voculas ſonandas, & pronunciandas humanas: etſi earum intelligentia careant. Plinius enim ſcribit coruum quendam edoctum fuiſſe vt diceret, *Aue Cæſar Imperator*: & alium, *Salue Victor Antoni*: Cælius etiam Rhodiginus author eſt, Cardinalem Aſcanium Pſittacum habuiſſe, qui totum Symbolum articulatè pronunciare poſſet. Cum huiuſmodi auibus homines conferamus eos, qui, quæ neſciunt, precantur: *Voces ſonare edocentur, ſed earum vim ſenſumq; ignorant: neq; ratione humana cantant.* An hæc verba meo propoſito aptiſſimè conueniant, nec ne, iudicet Hardingus. Ei verò certè difficile fuerit ita ea torquere, vt ſuo inſtituto inſeruiant: niſi fortè ad hunc modum ratiocinari volùerit. *Auguſtinus hortatur, vt homines intelligant, quid precentur: Ergo, poſſunt ignota lingua precari:* Aut hoc modo: *Auguſtinus homines cantare, aut perſtrepere auicularum more vetat: Ergo fas eſt orare, quæ non intelligunt.*

Cælius Rhodiginus lib. 3. cap. 32.

Atque vt hoc Hardingi commentum de *ſenſu* ac *intellectu*, approbaremus, eodem tamen gradu, quo antè conſiſteret. Nam ſi verba populus ignoret, ſenſum atque ſignificationem verborum cognoſcere multò minùs poterit. Ariſtoteles auditum, diſciplinarum percipiendarum ſenſum eſſe proprium ſcribit: quare qui ſemper ſurdi ſunt nun-

Cicero de Oratore.

quam doctrinis imbui posse. Cicero ait: *sententia constare non potest, si verba semoueris*. Itaque hoc effugium nihil iuuat: nisi sic rectè concluſum esse argumentum censeat: *Populus precationum suarum sententiam percipere debet: Ergo, verba intelligere opus non habet*. Quid Auguſtinus vellet, ex verbis proximè ſubſequentibus, manifeſtò apparet.

Auguſtin. in Pſalm. 18.

Scienter cantare, naturæ hominis diuina voluntate conceſſum eſt. Eaq; de cauſa ſic populum adhortatur, *Chariſſimi, quod conſona voce cantauimus, ſereno etiam corde noſſe, & tenere debemus.* Hoc autem nullo modo perficere poſſumus, ni, quid precemur, intellexerimus. Quapropter Baſilius habet, *Lingua cantet: mens autem ſcrutetur ſenſum eorum, quæ dicuntur.*

Baſil. in Pſal. 28.

Hardingus 14. Sectio.

De eccleſiaſticis diuerſis capitulo Conſtitutionis 23. Gregorio Holoandro interprete. Nam in veteri tranſlatione nihil tale habetur præter à paucis. Cap. 1.

MAndatum Iuſtiniani Imperatoris, quod Iuellus allegat, quo epiſcopi & presbyteri ſacram oblationem, ſeu ſacrificium, quam Miſſam vocamus, non ſummiſsè, ſed clara & aperta voce, vt a populo exaudiri poſſint, celebrare iubentur: nihil facit pro ſacris Anglicè conficiendis in eccleſia Anglicana, aut omnino vernaculè, & vſitato ſermone, in vllius præterea gentis eccleſia: ſed tantummodo a ſacerdotibus atq; presbyteris dilucidam pronunciationem exigit, vocalem, non mentalem: loquutionem, non muſſitationem ſolo ſpiritu factam, in ſacrificio, cæteris q; diuinis officijs procurandis. In quo cum Auguſtino conſentit, qui in libro ſuo de Magiſtro *ait:* Quare non opus eſt loquutione cum oramus, id eſt, ſonantibus verbis, niſi fortè ſicut ſacerdotes faciunt ſignificandæ mentis ſuæ cauſa, non vt Deus, ſed vt homines audiant, & conſenſione quadam per commemorationem ſuſpendantur in Deum. *Hactenus Auguſtinus. Atq; hic illius conſtitutionis ſenſus eſt. Hoc autem decretum ad* Græcam duntaxat eccleſiam pertinet, eoq; tantum referendum eſt, quòd aliqui potiùs ſilentio celebrandum eſſe ſacrificium exiſtimant, ſecundùm* morem eccleſiæ Romanæ, maximè inter conſecrandum. Atq; vt illa conſtitutio Græcos attingebat, non Latinos, ita in Latinis exemplaribus non antè reperiebatur, quàm Gregorius Holoander Germanus recente memoria locum transferret. In eo autem, quòd Iuellus hanc legem Iuſtiniani, in eum finem profert, quò doceat preces publicas lingua docta etſi vulgò ignota, non eſſe faciendas: obſeruandum eſt, quàm non integrè agat, ſed ita, vt quiuis Lutheri, Caluini, & Petri Martyris diſcipulum agnoſcat. Nam cum ex allegatione illius ſanctionis, nonnihil afferri potuiſſe videretur, quod pro diuino ſacrificio eccleſiæ vulgò Miſſa nominato, faceret: ſacrificij vocabulum diſſimulauit, quo Iuſtinianus expreſsè vſus eſt, τὴν θείαν προσκομιδὴν, id eſt,* diuinam oblationem, *& ſecus appellauit in* Replicationibus *ſuis*, preces publicas: *in concione autem* verba miniſtrationis: *nomenq; illud, quo vtitur eccleſia, non minùs fugit, quàm eſſe eccleſiæ membrum recuſat. Sic aleam fallaciter fraudulenterq; iaciendo, multaq; præterea ludendi doloſa genera exercendo noui hi & periculoſiſſimi doctores, multas imperitas animas decipiunt, fideiq; ſuæ ſimplicitate ſpoliant. Quonam autem in loco latum hoc decretum*

* Falſum: ad totũ enim imperium pertinet.

* Falſum: Sacerdotes enim Romani alta voce precabãtur, quemadmodũ ex Hieronymo, Leone, Ambroſio, atq; alijs conſtat.

tum fuit? Constantinopoli, vrbe Græciæ maxima, & nobilissima, in qua lingua Græca vulgò intelligebatur?

Episcopus Sarisburiensis.

QVod hîc Hardingus Glossæ commentum excogitauit, quò optimi imperatoris cõsilium prorsus eluderet, atq; fruſtraretur, ignaris & imperitis alicuius esse momenti fortè videatur.

Iustinianus (inquit) *de clara pronunciatione & loquutione verba facit, & cum illo Augustini loco, qui habetur in libro de Magistro, consentit: Ergò, nihil attingit preces vulgari lingua faciendas.* Vulgariter verò certè concluſum, quemadmodum ego me in ſequentibus demonſtraturum confido. Si tibi non moleſtum fuerit (Chriſtiane Lector) hæc imperatoris Iuſtiniani, atq; Auguſtini verba a nobis vſurpata inſpicere modò & examinare, iudicium tibi arbitriumq; rei permiſero.

Auguſtinus ait: *Nõ habemus opus loquutione, cum oramus. Iuſtitiæ enim ſacrificium in templo mentis noſtræ, atq; in cubilibus cordis ſanctificatur.* Quemadmodum Clemens Alexandrinus ait: *Deus linguarum voces non expectat, quibus ſenſa noſtra ſignificemus: antequam enim crearemur, quæ animos noſtros ſubituræ eſſent cogitationes cognouit.* Propterea Deus apud Eſaiam prophetam inquit: *Antequam clament, ego exaudiam.* Clemens Stromat. lib. 7. Eſai. 65.

Hinc Auguſtinus igitur quærit: *quamobrem tum ſacerdos vocem extollat, alteq; precetur in eccleſia?* Reſpondet, *Non vt Deus, ſed vt populus illum exaudiat: quò ipſius audita voce, & mente percepta admoneatur, & conſenſione quadam coniungatur, atq; ad Deum excitetur.* Hic ſenſus ipſe eſt, hæc mens Auguſtini, cum iſtis Cypriani verbis penitus conſpirans: *Ideo & ſacerdos ante orationem præfatione præmiſſa, parat fratrum mentes dicendo*, Surſum corda: *vt dum reſpondet plebs*, Habemus ad Dominum, *admoneatur ſe nihil aliud, quàm Dominum cogitare debere. Quando intentione ſyncera Dominum debeat non vocis ſonus, ſed animus & ſenſus orare. Iſta omnia* (inquit Hardingus) *non de vernacula lingua dicuntur, ſed ad ſenſum & intellectum precationum pertinent.* Num autem preces intelligere verbis ignoratis populum poſſe cenſet? Auguſtinum ſi reuiuiſceret, huiuſmodi in verba ſua commentarij puderet. Deinde adiungit, *Sacerdos voce contendit, non vt a populo intelligatur, ſed vt ſignificet ſe precari.* Atq; ita Dei miniſtrum ænea tuba deteriorem facit, quæ ſi incertum dederit ſonum, vt Paulus inquit, nemo ſe ad bellum inſtruere pararęq; poterit. Hoc iuſtiſſimo Dei iudicio contingit, vt qui alijs conatur lucem eripere, ipſe in mentem reprobam tradatur, cœcusq; exiſtat. Etſi autem Auguſtini mens, quod ad pronunciationem ſacerdotis attinet, perſpicua ſit ex ſe, pòſt tamen eam in eodem libro clariùs exponit, & luculentiùs, ad hunc modum: *Conſtat inter nos verba eſſe ſigna: at ſignum niſi aliquid ſignificet, non eſt ſignum.* Cyprian. de Orat. Dominica. 1. Corinth. 14. Auguſt. de Magiſtro.

Quodſi autem ſacerdos, iuxta hanc excogitatam Hardingi expoſitionem, verba ſua, quæ ſunt mentis ſuæ ſigna, ignota lingua protulerit, populusque quid ſignificetur neſcierit, Auguſtini ſententia, loquitur

ille quidem, & tamen nihil dicit: ſigna profert, & nihil tamen ſignificat. Adhæc Auguſtini dilucida verba ſunt, *Sacerdos in cœtu apertè loquitur, ſignificandæ mentis cauſa, vt homines audiant, & verbis ſonantibus commoneſiant.* Hardingus autem ait: *Minimè verò, non enim ſacerdos apertè loquitur ſignificandæ mentis cauſa, neq; vt homines audiant, & commoneſiant, ſed tantùm vt indicet ſe precari.* Atque ita iſto gloſſemate textum planè corrumpit. Iam & Auguſtini & Iuſtiniani verba in cauſas ſuas ἀναλύσαμεν, quæ eſt intelligendi via certiſſima. Eò autem ſpectant vtraq;, vt prout Paulus præſcribit *populus reſpondeat Amen.* Tum ſequitur, *Populus debet reſpondere Amen ad preces: Ergo, preces intelligat neceſſe eſt.* Tum etiam inſuper: *Populum oportet preces intelligere: Ergo ſacerdos debet eas voce clara, & populari etiam ac vulgò vſitata lingua pronunciare.* Iſta autem porro reſoluamus ac retexamus. Poteſt Sacerdos, vt ſtatuit Hardingus, palam peregrina lingua precari: quare non eſt ei neceſſe clarè pronunciare: Clarè non pronunciat: non ergo plebs eum intelligere poteſt: Plebs ſacerdotem non intelligit: Iccirco non poteſt reſpondere, Amen. Quare ſuam hanc gloſſam manifeſta Paulini præcepti violatione ſtabiliat Hardingus eſt neceſſe.

Argumẽti Hardingiani ἀνάλυσις.

Adijcit Hardingus: *Hæc lex in Conſtantinopolitana tantùm eccleſia, non autem in Romana valuit.* Atq; ſic duo concludit manifeſtò falſa vno breuiſſimo ambitu orationis. Quid autem? an Iuſtinianum negauerit Romanum fuiſſe Cæſarem, aut in eccleſiam Romanam imperium vllum habuiſſe? Equidem ſe inſcribit imperatorem Romanum, Francicum, Alemanicum, Germanicum &c. Et duos Romæ epiſcopos loco ſuo mouit, atque abdicauit, Syluerium nempe, & Vigilium: vnde aliquid habuiſſe iuris in eccleſiam Romanam videri poſſit.

Hardingus duo falſa pronunciat vno ſpiritu.

In 2. Tom. Cõcil. in vita Vigilij.

Quòd autem ad conſtitutionem hanc attinet, Ius ait: *Generaliter dictum, generaliter eſt accipiendum*: & vſitata ac trita ſententia eſt, *Vbi lex non diſtinguit, nos diſtinguere non debemus.* Qua autem ratione commotus eſt Hardingus, aut qua authoritate, præterquam ſua, inductus, vt hanc modò legem nihil ad Romanam eccleſiam pertinuiſſe affirmaret? Certè, reliqua ex ijſdem *nouellis conſtitutionibus* non tantùm de Conſtantinopoli, Romáue prælatæ fuerunt, ſed de toto etiam Romano imperio, ac ditione. Imperator quoque Iuſtinianus in eodem titulo ſic habet: *Quæcunq; hac de re fuerunt ad hanc regiam ciuitatem Conſtantinopoleos neceſſaria, eadem lege particulari ſumus complexi.* Quid autem multis opus eſt? Imperator Conſtitutionem illam, quæ Clerum attingit, legem generalem appellat, his verbis. Κοινῷ τι νόμῳ περὶ χειροτονίας &c. διετυπώσαμεν. In codice autem, de epiſcopis, & Clericis nominatim ſanciens, hæc verba habet: *Et hoc non ſolùm in veteri Roma, vel in hac Regia ciuitate, ſed & in omni terra, vbicunq; Chriſtianorum nomen colitur, obtinere ſancimus.*

De legat. Prœſ. con. tab. bon. poſſ. pe. l. 1. generaliter.
De eccleſia. diuerſis capitul. ταῦτα εἰδικῷ περιελάβομεν νόμῳ.
In Authent. Collat. 1 vt definitus ſit numerus Clericorum.
In Codice de epiſco. & cleri. Generaliter.
Leo de Ieiunio 7. Menſ. Sermo. 6.
Ambroſ. de Sacrament. lib. 4. cap. 5.

Vnde autem Hardingo tam liquidò conſtat, Romanam eccleſiam neutiquam fuiſſe hac lege conſtrictam? Certè, cum ex Leone Romano, tum ex Ambroſio Mediolanenſi Epiſcopo, alijſq; ſanctiſſimis Patribus contrarium apparet. Auguſtinus de eccleſia Romana loquitur

quitur ad hunc modum: *Vnum Psalmum cantamus: vnum respondemus Amen.* Hieronymus etiam Romæ ad finem precis populum *Amen, instar tonitrui reboasse* tradit. Augu. in Psal. 54. Hierony. in 2. præfat. ad Galatas.

Deinde, si ista constitutionis sanctio ad Græcam duntaxat ecclesiam pertineret, siq; Græci solummodo sacerdotes aperta voce, Latini omnes summissa pronunciarent, quî tum Hardingus hanc Iustiniani legem, ex Augustini verbis interpretatur, quem ipse secus fecisse, eiq; legi nunquam obtemperasse suspicatur? Aut quî repugnantia conciliare poterit? Tam citóne sui oblitus est? An loqui idem esse quod silere, aut canere, quòd mussitare dixerit?

Denique, Iustinianus Constitutiones has fuisse generales affirmat: Hardingus vnus Generales fuisse negat. Iustinianus ait eas toto orbe obtinuisse, Hardingus nusquam nisi Constantinopoli: Ambrosius, Augustinus, Hieronymus, Leo, atque alij in ecclesia Romana obseruatas esse scribunt: Hardingus solus in ecclesia Romana obseruatas esse pernegat. Si tantum nobis in rebus manifestis atque perspicuis fucum facere conatur, quam ei fidē in dubijs atq; obscuris tribuemus?

Gregorius Holoander, quem nonnulla legum istarum deprauatione notare videtur Hardingus, vir, & singulari doctrina præditus, & interpres integerrimus fuit: cuius summas gratias diligentia meretur, non defensione fides eget. Nihil amplius addit, quàm in Archetypo reperit: Vetus autem, quam hìc Hardingus citat Tralatio, in hoc eodem titulo, *De diuersis ecclesiasticis capitulis*, folium integrum, aut plus desiderat, quod in Græco extat. Gregorius Holoander.

Quod de *fraudulento alearum iactu dicit*, miror equidem Hardingum ea grauitate virum, animum inducere potuisse, vt ganeonum, & perditissimorum nepotum verba arriperet, quibus nos iocosè luderet. Sacrificium autem Christi in cruce factum, quod nobis in sacra Communione exhibetur, nos & animis amplectimur, & linguis agnoscimus. Quod ad illud vocabulum attinet, *Oblatio*, me locum illum non transtulisse, sed tantùm attigisse nouit Hardingus, neque causa vlla fuit, quamobrem sacrificij, sed duntaxat precum mentionem facerem: in quo nulla fraude, nullóque doli genere vtebar, ista Iustiniani verba, sequutus: ἡ τὰς ἄλλας προσευχὰς μετὰ φωνῆς προφέρειν: i. *& cæteras preces alta voce efferre*. Neque de Iustiniano falsi aliquid affirmaui: sicuti Hardingus tum de Iustiniano, tum de Augustino hoc in loco affirmauit. Non sum nescius sacram Liturgiam, varijs esse à sanctis Patribus appellatam nominibus. Exempli causa, *Dominicam cœnam: Dominicam mensam: Communionem: Mysterium: Sacramentum: Mysticam mensam: Eucharistiam: Oblationem: Sacrificium*. Hisque nos vniuersis appellationibus promiscuè communiterque, prout occasio tulerit, vtimur.

Quandoquidem Hardingus calumniandi materiam ex eo arripuit, quòd ego Iustiniani locum tam leuiter transierim, vnóque pene verbo propter temporis breuitatem attigerim, operæ pretium me facturum puto, quò Lectori meliùs satisfiat, eundem integrum & totidem

Authent. Constitut. 123. verbis proponere. Hæc Iustiniani verba sunt: *Iubemus, vt omnes episcopi pariter & presbyteri, non tacito modo, sed clara voce, quæ a fideli populo exaudiatur, sacram oblationem, & preces in sancto baptismate adhibitas celebrent: quò maiore exinde deuotione, in depromendis Dei laudibus audientium animi efferantur. Ita enim & D. Paulus docet dicens in* 1. *ad Corinth. epistola:* Enimvero si solummodo benedicas spiritu, quomodo is qui priuati locum implet, dicet ad gratiarum actionem tuam Deo, ipsum Amen: quandoquidem quid dicas nescit. Tu quidem pulchrè gratias agis, alter autem non ædificatur: *His igitur de causis conuenit, vt inter cæteras preces, & ea quæ in sancta oblatione dicuntur, clara voce a religiosissimis episcopis & presbyteris Domino nostro Iesu Christo, cum Patre & sancto spiritu proferantur: scituris religiosissimis sacerdotibus, quòd si quid horum neglexerint, & in horrendo iudicio magni Dei, & Seruatoris nostri Iesu Christi de his rationem reddent, neq; nos hæc cognoscentes conquiescemus, relinquemusq; inulta.* Hinc pio principi licitum esse perspicimus, episcopis sacerdotibusq; mandare: leges & instituta, quibus ecclesia administretur, sancire: Sacramentorum abusus resecare: scripturas citare: Minas & supplicia episcopis, si deliquerint, proponere. Iam verò si hæc Iustiniani verba pro nobis neutiquam fecerint, idq; sine vlla stropha aut dolo malo, multò quidem minùs pro Hardingo fecerint: nisi hac forma rationes suas concluserit: *Sacerdotem oportet clarè eloqui: Ergo, ignota lingua loqui fas est.* Aut hac, *Debet populus preces audire, & respõdere Amen: Ergo, eas intelligere nõ opus habet.*

1. Corinth. 14. τῷ θεῷ.

Postremò, quod vt Diuinæ veritatis fidem infirmaret, eamq; imperitæ multitudini in odium vocaret Hardingus ait, *Nos ecclesiæ Dei membra esse detrectasse:* in eo quidem orationis tantùm acerbitatem malitia quadam singulari incensam, qua abundare maximè videtur, depromit, neque vel suam apud sapientes causam meliorem, vel nostram facit deteriorem. Si nos ecclesiæ membra minimè sumus, qui populum ea, quæ precentur, intelligere, preces coniunctis & consentientibus studijs facere, atque ad Deum suscitari cupimus: quales tum ij iudicandi sunt, qui totam ecclesiam ignorantia submersam volunt, & populi stupidam esse insciti am exoptant? Si Paulus ad vitam rediret, sic ei responderet, vt Elymæ quondam respondit. Ipse enim certè nouit, *Se scientem, & volentem deprauare manifestam viam Domini.*

Act. 13.

Hardingus. 15. Sectio.

IMperator ille quasdam gentes dominatu suo tenebat, quæ vulgò Græcè non intelligebant. Nemo tamen est, qui Constitutionem vllam proferre possit, quam ille vnquam de sacris Vernacula & barbara ipsarum lingua faciendis tulerit. Tot gentibus ad fidem adductis ac conuersis, quarum vulgus hominum nec Græcè, nec Latinè intelligebat: si diuinorum officiorum vulgari sermone celebratio tum visa fuisset ad salutem necessaria, Patres, qui non dubitarunt vitam pro gregibus suam profundere, nunquam illam exilem molestiam detrectassent, publicam precationum formulam vernaculè conscri-

conſcribendi, ſi neceſſarium fuiſſet, actum fuiſſet: Si actum fuiſſet, memoriæ certè ab aliquo proditum fuiſſet.

*Conſtat ex Arnobio in Pſalmos, ex Epiphanio contra Hæreſes, & ex Auguſtino in lib. de Doctrina Chriſtiana, iuxta cenſum antiquitatis linguas in orbe omnino fuiſſe ſeptuaginta duas. Cicero innumerabiles eſſe ſcribit. Cum tantus igitur numerus eſſet linguarum, * nec Iuellus, nec vllus ex eius conſectaneis docere poteſt, publicas eccleſiæ preces in vllæ gente per ſexcentos a Chriſto annos adminiſtratas fuiſſe, alia vlla lingua, præterquam Græca, & Latina.*

Pſal. 104. lib. 1. contra hæreſ. Hareſ. 39. In Tuſcul. quæſt.

*Falſum: Euincam enim manifeſtis exemplis contrariũ.

Epiſcopus Sarisburienſis.

ARnobius, Auguſtinus, & Epiphanius ſeptuaginta & duas diſcrepantes in orbe linguas eſſe ſcribunt: Cicero innumerabiles ponit. Hîc autem obiter annotandum illud eſt, Ciceronis verba, ſi rectè conſiderentur, Hardingi dogma de audiendis ijs, quæ nemo intelligit, quam audiendi rationem in Miſſa tuetur ac propugnat, funditus euertere. Sic enim Cicero habet. *In linguis, quas non intelligimus, quæ ſunt innumerabiles, ſurdi profectò ſumus:* Vnde Hardingus perſpiciat, indoctam multitudinem, quæ illum Miſſæ ſacra peragentem audit, ſurdam eſſe, nec aliquid audire: *Attamen* (inquit Hardingus) *non poterit Iuellus euincere publicas preces vlla vnquam lingua, præterquam Græca, & Latina procuratas fuiſſe.* Itaque iuſſus a me vnum modò exemplum commemorare, ex quo plebem preces publicas peregrina lingua recitaſſe ſuas conſtet: cum nullum, vt videtur, proferre poſſit, totum defenſionis ſtatum callidè immutat, atque hoc negotium mihi mandat. Quod quidem etſi poſſem ſcholarum iure, moréque diſputandi meritò recuſare, placet tamen ei morem gerere, tum propter cauſæ opportunam, ac minimè impeditam rationem, tum præcipuè, quò omni ſcrupulo tuam (Chriſtiane Lector) mentem liberaſſe videar: nihil dubitans, quin ipſe ſponte tua, ſis in Hardingi partibus nonnullam deſperationem, atque inopiam deprehenſurus: qui poſt tantam iactationem verborum, & pollicitationem nihil proferre poſſit.

Cicero in Tuſcul. quæſtionibus.

Atque vt in re minimè dubia, orationis ſuperuacaneam prolixitatem fugiam, *Eckius Indos rem diuinam ſua lingua feciſſe teſtatur:* Durandus, *Hebræos, qui baptizantur, diuina myſteria Hebraicè celebraſſe* ſcribit. Harum tamen linguarum neutra vel Græca fuit, vel Latina. Nicolaus Lyranus, & Thomas Aquinas: *In eccleſia primitiua commune officium vulgari lingua celebratum fuiſſe* tradunt.

Eckius in locis communibus. Durand. lib. 4. cap. 1. Nicolaus Lyran & Thomas Aquin. in 1. Cor. 14.

Hæc pauca conuincunt Hardingum glorioſa tantùm quadam oſtentatione atque exultatione elatum in hæc verba prorupiſſe: *Neque Iuellum, neque ex ſuis ſuffragatoribus quenquam probare poſſe ſacra publica vllo ſermone, præterquam Græco, aut Latino, peracta fuiſſe.* Etenim iſtuc facilè ſuorum adeo Doctorum teſtimonia demonſtrant.

Sectio. 28.

Quid si autem Hardingus ipse disertis verbis hoc fassus, atq; adeo professus fuerit? Etsi Christum quidem petulanter denegauit, seipsum tamen, opinor, non denegabit. Eius verba, quæ in hoc ipso articulo postea habentur, attende, quæso, Lector optime. *At Paulus (inquiunt) flagitat, vt populus assensum præbeat, & se sacerdoti conformet, respondendo Amen, ad precationẽ eius in ecclesia factam.* Ad hæc sic respõdet Hardingus. *Equidem in ecclesia primitiua hoc necessarium fuit, cum fidei primùm disciplina traderetur, eaq; de causa preces vulgari lingua, & populo cognita recitabantur.* Quid clariùs, quid explicatiùs, quid disertiùs dici potest? In his verbis preces publicas, non modò vsitato, plebiq; noto sermonis genere factas fuisse confitetur Hardingus, verumetiam id eo tempore necessarium extitisse confirmat, stabilitq; hac asseueratione, *Equidem.* Nunc verò contrà, tanquam sui penitus oblitus, ait, preces publicas nunquam celebratas fuisse, nisi vel Græca, vel Latina lingua: seq; pro hac causa propugnantem, cum Iuello, tum cæteris omnibus, qui eius patres sequuntur, fortiter aduersaturum atque repugnaturum profitetur. Quod illi certè non erit difficile, cum non vereatur ipse sibi tam strenuè repugnare, secumq; viriliter digladiari. Si in altero verus sit, in altero falsum esse necessum est.

Hardingus sibi ipsi aduersatur.

Verùm enimvero, quô omnis tibi, Lector Christiane, locus dubitationis ereptus videatur, admonendus mihi es, in ecclesia primitiua non ab vno quopiam homine administrata esse sacra publica, sed presbyteri, totiúsq; ecclesiæ coniunctis operis, quemadmodum veteres Patres vna voce, consentientibusq; suffragijs testantur.

Clemens Alexandrinus habet: *In orationibus veluti vnam vocem communem habent, & vnam mentem.* Chrysostomus habet: *Non modò sacerdos gratius agit Deo, sed populus etiam totus: quid autem miraris, quando sacerdotem & populum in precibus colloquentes vides?* Atque vt hîc Augustinum, Hieronymum, Basilium, Nazianzenum, Dionysium Areopagitam, multósq; præterea patres prætermittam, Isidorus morem ecclesiæ sua memoria obseruatum enarrans, hæc habet: *Oportet, vt quando psallitur, ab omnibus psallatur: & cum oratur, vt ab omnibus oretur: cumq; lectio legitur, facto silentio æquè audiatur a cunctis.*

Clem. Alexan. Strom. lib. 7.

Chrysost in 2. ad Corinth. Homil. 18.

Isidor. de eccles. offic. cap. 10.

Non facilè dixerit Hardingus, hæc omnia docto aliquo genere linguæ peracta fuisse, vulgúsq; hominum cuiusuis gentis, aut Græcè, aut Latinè intellexisse. Sed quia nihil ei dictu durum est, aut incredibile, quid antiqui Patres prodiderint videamus. Antè ex Theodoreto, Sozomeno, atque Hieronymo preces Syriaca lingua celebratas esse demonstraui. Vetusti illius patris Origenis verba, meo quidem iudicio, planissima sunt. Contra Celsum quendam, ethnicum improbissimum, scribens sic habet: *Græci quidem Græcè Deum nominant, & Latinè Romani: & singuli item natiua & vernacula lingua Deum precantur, & laudibus pro se quisque extollit. Ille enim, qui est linguarum omnium Dominus, audit quauis lingua orantes, idq; non secus, quàm si vnam vocem exciperet e variis linguis expressam. Deus enim cum præsit machinæ vniuersi, non est quasi vnus aliquis, qui linguam vel Græcam, vel Barbaram*

Origen. contra Celsum lib. 8.

sit fortitus, vt cæteras nesciat.

Ambrosius de Iudæis loquens, qui fuerant ad Christum conuersi, hæc habet: *Hi ex Hebræis erant, qui aliquando Syria lingua, plerunq; Hebræa in Tractatibus, & Oblationibus vtebantur.* Ambros. in 1. Cor. 14.

Basilius in epistola ad literatos Neocæsarienses scripta, in qua quo modo populus ad domum precationis nocturno tempore conueniret, & psalmos alternis vicibus canere, vnaq; precari soleret, exponit: sub finem hæc verba habet: *Tanquam ab vno ore, & ab vno corde Confessionis Psalmum offerunt Domino, & verba pœnitentiæ eorum quisq; propriè ascribit sibi.* Hinc plebem Basilij tempore psalmos vnà cecinisse, & quid canerent, intellexisse manifestò patet. Basil. in epist. ad Clericos Neocæsarien.

Atque ne fortè elaberetur Hardingus, vt solitus est, diceretq; ista omnia Græcè fuisse, non aliquo sermone Barbaro peracta, Basilius ipse hominem anteuertit. Statim enim adiungit: *Horum gratiâ, si nos fugitis, fugietis etiam Ægyptios, & vtroſq; Lybias, & Thebanos, & Palæstinos, & Arabas, & Phœnices, & Syros, & eos, qui ad Euphratem incolunt, & in vniuersum omnes, quibus vigiliæ, & orationes, & communes psalmodiæ in honore habentur.* Non est Hardingus (puto) dicturus omnes istas Græcè loquutas esse gentes.

Idem affirmare Hieronymus videtur, ad Heliodorum de morte Nepotiani scribens. Ipsius hæc verba sunt: *Nunc passionem Christi, & resurrectionem eius, cunctarum gentium & voces & literæ sonant. Taceo de Hebræis, Græcis, & Latinis, quas nationes suæ crucis titulo Dominus dedicauit. Bessorum feritas, & pellitorum turba populorum, qui mortuorum quondam inferijs homines immolabant, stridorem suum in dulce Christi fregerunt melos, & totius mundi vna vox est Christus.* Hieronym. ad Heliodor. epitaphium Nepotiani.

Æneas Syluius tradit postquam Cyrillus, atque Methodius Illyricos ad verum Dei cultum adduxissent, circiter annum Domini octingentesimum, & sexagesimum, impensèque contenderent, vt sibi fas esset preces publicas, cæteráque sacra eis Dalmatico & trito sermone tradere atque proponere, Papa autem & Cardinales non facilè, vt concederent, exorarentur, vocem quandam ad aureis ipsorum tanquam de cœlo accidisse eiusmodi: *Omnis spiritus laudet Dominum: & omnis lingua confiteatur ei:* Tum eis permissum esse, vt suo & proprio sermone vterentur. AEneas Syluius histo. Bohemiæ cap. 13.

De hac autem re Innocentius tertius ad hunc modum sanxit, quod num ad rem faciat, annon, ipse Hardingus æstimet. Eius hæc verba sunt: *Quoniam in plerisq; partibus, intra eandem ciuitatem atq; Diœcesim permisti sunt populi diuersarum linguarum, habentes sub vna fide varios ritus, & mores, districtè præcipimus, vt Pontifices huiusmodi Ciuitatum siue Diœcesium, prouideant viros idoneos, qui secundùm diuersitates rituum, & linguarum, diuina illis officia celebrent, & ecclesiastica sacramenta ministrent.* Extra. de Officio Iudicis ordinarij. Quoniã in plerisq; Rituum & linguarum.

Potui hoc in loco alia multa ex varijs authoribus depromere, atque ex ipso adeo Abdia, quem tanto habet in honore Hardingus. Placet autem duntaxat cuiusdam Ioannis Billetti hac de re querimoniam

Ioan. Billet in Summa de diuinis officijs.

attexere, itáque teſtimonijs repetendis finem imponere: ſic habet: *In primitiua eccleſia prohibitum erat, ne quis loqueretur linguis, niſi eſſet qui interpretaretur. Quid enim prodeſſet loqui, niſi intelligeretur? Inde etiam inoleuit laudabilis conſuetudo, vt pronuntiato literaliter Euangelio, ſtatim in vulgari populo exponeretur. Quid autem noſtris temporibus eſt agendum, vbi nullus, vel rarus inuenitur legens, vel audiens qui intelligat? Videtur ergo potiùs eſſe tacendum, quàm pſallendum.*

Hîc ego cauſæ noſtræ aſcriptores produxi, veterum Patrum Clementem Alexandrinum, Originem, Baſilium, Hieronymum, Theodoretum, Sozomenum, atque Iſidorum: recentiorum authorum, Æneam Syluium, Innocentium tertium, Ioannem Billettum, Thomam Aquinatem, Lyranum, Durandum, Eckium. Quapropter non negabit, vt ſpero, poſthac Hardingus, quin nos aliquid proferre poſſimus, vnde preces publicas primitiuæ eccleſiæ memoria, non Græca tantùm aut Latina celebratas fuiſſe lingua conſtet. Edat nunc Hardingus viciſſim ſuarum partium huiuſmodi aliquod firmum, fideq; dignum teſtimonium, atque ego, perinde vt ſum pollicitus, manus dabo.

Hardingus. 16. Sectio.

AD illam autem Iuſtiniani Conſtitutionem ampliùs reſpondemus, nobis illam vehementer probari. Pij homines conſentaneum iudicant, vt preces nunc etiam diſtinctè & clarè pronuncientur, quò omnia hominum genera, maximè eorum, qui eas intelligunt, ad deuotionem inde magis excitentur, & commoueantur ad dicendum Amen, *atque ad aſſenſum ijs præbendum ſuo obſequio, & fide in eccleſiam, certóq; ſibi perſuadeant eas eſſe bonas, & ſalutares, & ad gloriam Dei aptas. Eamq; ob cauſam, vbiq; fere vidimus ſacerdotem, cum ſe ad preces ſuas recitandas accingeret, ſanctam campanam pulſaſſe, & altè pronunciaſſe* Pater noſter. *Quo ſigno ſilentium, reuerentia, & deuotio populo imperabatur.*

Tintinnabulũ Pater noſter.

Epiſcopus Sarisburienſis.

Cicero pro Cœlio.

NOn poſſum Hardingo aliter ego hîc reſpondere, quàm Cicero quodam in loco ſuo reſpondit aduerſario, *Mimi ergo exitus eſt, non fabulæ.* Cyprianus eccleſiæ conſuetudinem, quæ ſuo tempore obtinebat, exponens habet: *Sacerdos ante orationem parat animos fratrum, dicendo, ſurſum corda.*

Cyprian. in orat. Domini.

Chryſoſtomi & Baſilij ætate, populum hiſce verbis appellare ſolebant Diaconi, *Oremus: attendamus:* quemadmodum ſacerdotes ethnici ſua ſacrificia facturi, ſilentium imperare, turbamq; conſueuerunt hoc modo affari: *Fauete linguis.* Hoc in eccleſia Chriſti obſeruatum fuiſſe Cyprianus ſcribit, quo populus admoneretur, nihil inter precandum in mentem cogitationemque venire oportere, niſi Dominum Chriſtum.

Chryſ. in 2. ad Cor. Hom. 18.

Proinde Chryſoſtomus ait, *Sacerdos in ſacra Liturgia populum alloquitur,*

quitur, & populus ſacerdotem. Hardingus autem aliam & faciliorem, & breuiorem docendi populi viam excogitauit, nempe pulſando tintinnabulo. Tergo fratribus obiecto, vultúque auerſo duas voculas clarè pronunciat, *Pater noſter*: ſanctæ campanulæ diaconorum munus admonendi populi nunc orandum eſſe, attribuit. Si hæc quiſquam præter Hardingum diceret, næ ille ineptus cauillator haberetur: nunc quia dicuntur ab Hardingo, ſeria videri debent, & ſatis magni ad tollendam Iuſtiniani legem momenti.

Auguſtus Cæſar Tiberium filium adoptiuum admonuit, *vt ore, non digito loqueretur.* Cato ſolitus eſt dicere, mirari ſe, *quòd non rideret Augur, Augurem cum vidiſſet:* quandoquidem ars illorum omnis in populo ludificando ſita eſſet. Hæc ego Hardingo non accommodabo, licet eadem certè diſciplina eruditus videatur. Faxit Deus, vt ſua campanula eum de colendo, timendóq; Deo admoneat, ne ipſe tanquam *æs reſonans, aut cymbalum tinniens habeatur.* Sueton. in Auguſto. Plutarch. in Catone. 1. Cor. 13.

Hardingus. 17. Sectio.

IAm verò dicamus aliquid de publicis precibus, ſeu liturgia eccleſiarum Aphricanarum, vbi Auguſtinus prædicabat Latinè, vt tu dicis, & ego non inficior, atq; ex eo videris concludere, homines plebeios omnes illius gentis & intellexiſſe, & loquutos eſſe Latinè, tanquam vernaculè. Quòd eccleſiæ Aphricanæ preces ſuas publicas Latinè celebrarẽt, ex multis Auguſtini locis manifeſtum eſt, in commentarijs ſuis in Pſalmos, in libris de doctrina Chriſtiana, in Homilijs, atq; planiſſimè in epiſtola quadam ad Hieronymum, in qua ſcribit homines cuiuſdam ciuitatis Aphricanæ epiſcopo ſuo vehementer iratos fuiſſe, quòd is ſcripturas in parte publicæ Liturgiæ recitans in quarto capite prophetæ Ionæ legeret, non Cucurbita, *iuxta veterem tranſlationem, cui fuerant aſſuefacti, ſed* Hedera, *vt noua interpretatio Hieronymi habebat. Iam verò, etſi aliquos iſta quidem intellexiſſe fateor, dubitari tamen meritò poſſe video, vtrùm alij intellexerint, nécne: imo potiùs multis adducor coniecturis, vt ſecus cenſeam. Nam quòd Annibalis legatos ſermone Punico proditos agnoſcerent Romani, vt ſcribit Titus Liuius, quodq; Sylla patritius Romanus cum Bocchо rege Numidiæ per interpretes vtrinq; adhibitos colloqueretur, quemadmodum Saluſtius in bello Iugurthino refert, linguam Aphricanam eandem fuiſſe, quam Punicam, antequam a Romanis ea gens debellaretur, coarguit.*

Lib. 3. ſecundi belli Punici.

Cùm igitur iidem homines in ea terra vſq; ad Auguſtini ætatem ſedes haberent, quæ nos ratio commoueret, vt eam natiuæ ſuæ maternæq; linguæ oblitam eſſe, & Latinã de integro didiciſſe iudicaremus? Non nego quin valde multi intellexerint, & loquuti fuerint Latinè propter crebrum Romanorum in ea loca aduentum, propter leges Romanorum ibi obſeruatas, propter Romanorum præſidia ibi conſtituta, maximeq; propter ingentem multitudinem hominum Latinorum illuc habitandi cauſa miſſam, Deductis colonijs *primùm ab Auguſto Imperatore, deinde ab Adriano, pòſt a Commodo, qui magnam illam ciuitatem Carthaginem inſtauratam nuper, &*

reædificatam, ex suo nomine vocari Alexandriam Commodianam voluit, vt scribit Lampridius. Romanæ istæ coloniæ, in locis maritimis consideruntvrbesq; magnas habitarunt, Carthaginem, Vticam, Hipponem, Leptim &c. & quæ istis finitimæ fuerunt.

His de causis, Romana seu Latina lingua latè fusa est, cœpitq; peruulgata esse, quippe quæ apud incolas, qui e Romana stirpe fuerunt, permaneret, atque ab alijs etiam, quibuscum erant y consuetudine vitæ coniuncti, longo vsu addisceretur, præcipuè in vrbibus, in quibus Romani rerum potiti sunt. Hæc me adducunt, vt linguam Latinam illic peruagatam, & admodum vulgarem fuisse credam. Quòd autem intimis etiam eius regionis partibus, & hominibus rusticis, qui priscum & patrium sermonem diutissimè conseruant, vt experientia docet, communis esset, non est certè credibile. Etsi enim homines nobiles, vrbesq; linguam nonnunquam mutent, quò maiore sint in honore, plebs tamen infima & rustica non tam facilè mutari solet. In hoc regno Anglicano, post tempora Gulielmi Conquestoris, cum propter frequentes Gallorum in Angliam accessus, & nostrorum hominum in Galliam profectiones, tum etiam propter leges Gallicas, & summam principum gratiam, & ornamenta honorum ijs delata, qui Gallicè loquerentur: maxima pars nobilium, Iurisperitorum, mercatorum, ducum, militum, & diuitum, Gallicè & intelligendi & loquendi periti fuerunt: homines tamen in villis & rure habitantes aut parum, aut nihil loquebantur. Hinc autem natum est illud apud Anglos antiquitus prouerbium Iack woulde be a gentleman, but Iack can no French: *Idem de Latino sermone apud Pœnos suspicari licet.*

Quid de plebe rusticana iudicabimus cum Septimius Seuerus post Apostolorum tempora Imperator, latinis literis vix mediocriter imbutus esset: Punicis autem luculenter instructus, vtpote Lepti natus? De quo sic Aurelius Victor in Epitome sua scribit: Latinis literis sufficiẽter inctructus, Punica lingua promptior, quippe genitus apud Leptim Prouinciæ Aphricæ. *Hîc Latina lingua institutioni, & disciplinæ, Punica naturæ tribuitur. Ælius Spartianus in huius Seueri vita ad Diocletianum scribit, quòd cum soror eius fœmina Leptiana Romam ad illum veniret, imperatorem Seuerum, illius suppuderet, quia* vix latinè loqui sciret: *itaque eam in patriam suam redire iussit. Hæc enim ipsius Spartiani verba sunt. Quare si homines tam illustri nobilitate latinam linguam ignorarent, cum præsertim opportunissimam Aphricæ plagam habitarent, facilè intelligi potest, quid de vulgo plebeiaq; turba rus incolente æstimandum sit.*

Delabamur nunc ad Hieronymi ætatem. Hieronymus, in epistola ad quandam nobilem Virginem Romanam nomine Demetriadem in Aphrica versantem scripta, in qua eam hortatur vt in eodem sancto virginitatis gradu persistat, sic habet: Vrbs tua quondam orbis caput, Romani populi sepulchrum est: & tu in Libyco littore exulem virum exul ipsa accipies? Quam habitura pronubam? quo deducenda comitatu? Stridor Punicæ linguæ procacia tibi Fescennina cantabit. *Videtis, vt Hieronymi tempore Aphri Punicè loquerentur, ijq;, qui iuxta mare habitabant, quæ loca Romani longissimo tempore occupauerant. Hinc colligere licet,*

licet, linguam Latinam in remotioribus ac interioribus partibus Aphricæ, non admodum peruulgatam fuisse. Augustinus in permultis operum suorum locis homines Aphricanos, quos Pœnos nominant, Punicè loquutos esse testatur, & quandam illius linguæ similitudinem, & quasi cognationem cum Hebraica agnoscit. Certissimũ autem de lingua Punica testimoniũ eius in 44. epistola ad Maximum Madaurensem extat, in qua illi vocabula quædam Punica ridenti in Christianorum probrum seriò sobriéq; respondet. Postea miratus, quòd is homo Apher, & ad Aphros scribens, Punica nomina, & vocabula reprehenderet, & postquam eam linguam laudibus ornasset, quòd multa a doctissimis viris fuissent memoriæ sapientissimè commendata literis punicis, ad extremum sic aduersus illum concludit: Pœniteat te certè ibi natum, vbi huiusmodi linguæ cunabula recalent. *Quibus verbis illi dolorem quidem ἀσύμβολον obijcere videtur, quasi sui pœniteret, in ea se regione fuisse natum, in qua Punicè loquerentur, antequam e cunis ereperent. Vnde natiuum illarum partium Aphricæ, de quibus loquitur, sermonem Punicum fuisse, non Latinum constat.*

De verbis Domini secũdum Luc. Ser. 35.

Deniq; si omnes Latinè fuissent, nulli Punicè loquuti, Augustinus ad hunc modum non scripsisset: Punici Christiani, baptismum, salutem: Eucharistiam, vitam vocant. *Ex quibus perspicimus & Latinos, & Punicos Christianos in Aphrica fuisse, quorum aliqui Latinas preces minimè intelligerent.*

Lib. 1. de peccatorum meritis & remiss. cap. 24.

Episcopus Sarisburiensis.

HOc in loco laborem, vt solet, & nõ necessarium, & inutilem suscepit Hardingus in ea re confirmanda, quam nullus inficiatur.

Ego Hippone ciuitate Aphricæ, in qua D. Augustinus Episcopum egit, publica ecclesiæ sacra latino sermone tractata fuisse dixeram: neq; esse mirum, quando tota plebs ea latinè & intelligeret, & loqueretur. Ad hæc autem Hardingus collectis quibusdam coniecturis, atq; suspicionibus respondet, vniuersos totius Aphricæ populos, homines montanos, paganosq; omnes literis latinis nunquam eruditos fuisse. Quod neque a me negatur, neque ad hanc controuersiam omnino pertinet. Etenim facilè ex Augustino, Hieronymo, alijsq; testibus innumeris cognoscere licet, illius regionis homines suam quandam & natiuam habuisse linguam, cum a cæteris omnibus diuersam, tum sibi vnicam & propriam. Itaque hoc tanta contentione studióque demonstrare, adhibitis Titi Liuij, Salustij, Aurelij Victoris, Ælij Spartiani, Augustini, & Hieronymi testimonijs, quid aliud fuit, quàm tempus frustrà, & nullo cum emolumento terere? Augustinus Eucharistiam Punicè dictam esse *vitam* ait, & baptismum similiter *salutem*: & vocabula *Mammon*, & *Iar*, & alia consimilia, prouerbiáque nonnulla Pœnorum sermone trita commemorat. Hieronymus scribit, *Alma* Punicè significare Virginem, vt & Hebraicè. Nomen *Mappæ* à Pœnis, *Rheda* autem, & *Petoritum* a Gallis mutuatos esse Latinos, author est Quintilianus. Neque dubitari potest, quin alijs etiam nominibus proprijs atque sen-

August. de verbis Domini secundũ Lucam. Serm. 35.
August. in psal. 123.
Hieron. in Esai lib. 3. cap. 7.
Lib. 1. cap. 9.

tentijs abundarent, quibus animorum suorum, & cogitationum sensa exprimerent. Postquam autem eos Romani deuicissent, quò dominatum in illos penitus stabilirent atque firmarent suum, cum leges illis imposuerunt Romanas, tum eos linguam etiam Romanam perdiscere coegerunt? quemadmodum in varijs intra Italiam regionibus, inq; alijs permultis locis antè fecerant. Quod ita quibusdam graue visum est, vt Tyrrhenus, sicuti scripsit in Originibus Cato, rex Hetruscorum vltimus, tametsi regnum Romanis non grauatè suum cederet, nunquam tamen adduci posset, vt linguam etiam traderet patriam, nouámq; reciperet. Atque vt hoc facilius perficere, præstareq; possent, cauerunt atque sanxerunt, vt Prætor cuiusque prouinciæ iudicia disceptaret, formasq; rerum iudicatarum Latinè tantùm ederet, quemadmodum ex his verbis constat: *Decreta a Prætoribus Latinè debent interponi.* Hinc Hieronymus accidisse scribit, *vt lingua Punica suo tempore multùm à vetere mutata fuerit.*

Ex Originibus Catonis.

De re iudicata &c. decreta.

Hieronymus in præfa. in lib. 2. Comment. ad Galatas.

Ista omnia minimè dubia sunt, neque hanc causam prorsus attingunt, sed eò tantùm spectant, vt Lectorem ignarum specie quadam eximiæ & incredibilis doctrinæ perstringant atque percellant.

Quòd autem totus populus Hipponensis, qua in ciuitate preces publicæ Latinè fuerunt celebratæ, Latinè & sciret & loqueretur, quis Augustino ipso, qui Hipponensis tum episcopus erat, testis locupletior esse possit? Atque vt, quod ipse de se refert, prætermittam, scilicet vt Tagastæ ciuitatis Aphricanæ natus, linguam Latinam *inter blandimenta nutricum* didicerit, (in quibus verbis nutrices suas linguam Latinam calluisse significat:) in libro de Catechizandis rudibus ad hunc modum scribit: *Nouerint non esse vocem ad aures Dei, nisi animi affectum: ita enim non irridebunt, si aliquos antistites & ministros ecclesiæ, fortè animaduerterint, vel cum barbarismis, & solœcismis Deum inuocare: vel eadem verba, quæ pronũciant non intelligere, perturbateq; distinguere.* Præterea adiungit, *Non quod ista corrigenda non sint, vt populus ad id, quod planè intelligit, dicat Amen.* Hic Sacerdotes admonet Augustinus, vt preces suas Latinas articulatè & disertè pronuncient, quò a populo intelligi possint. Iterum sic habet: *Volens etiam causam Donatistarum, ad ipsius humillimi vulgi & omnino imperitorum, atque idiotarum noticiam peruenire, & eorum, quantum fieri potest, per nos inhærere memoriæ, Psalmum, qui eis cantaretur, per latinas literas feci.*

Augustin. Confess. lib. 1. cap. 14.

De Catechiz. rudibus cap. 9.

Retract. lib. 1. cap. 20.

Possidonius etiam in vita Augustini, Valerium, qui ante Augustinum episcopus Hipponensis fuerat, quòd homo Græcus esset, & Latinè parum intelligeret ad populum docendum, munusq; suum exequendum minùs aptum habilemq; fuisse scribit.

Possidonius in vita Augustini cap. 5.

Ex istis breuiter a me expositis perspicuum esse & manifestum confido, Hipponensem populum linguam Latinam intellexisse quidem, etiamsi non perinde luculenter, atque eos, qui eam a magistro acceperant: & propterea vitiosè nonnunquam loqui solitum, nomina nominibus, Genera generibus, Casibus Casus permutantem: exempli causa *Dolus*, pro *Dolor*. Augustinus habet: *Multi fratres imperitiores Latinitatis*

Augustin. in Ioan. tract. 7.

nitatis loquuntur ſic, vt dicant, Dolus illum torquet, pro eo, quod eſt Dolor. Hanc ob cauſam ſe in ſuis ad populum concionibus demittit atque ad illorum captum accommodat. Sic enim ad populum ait: *Sæpe & verba non Latina dico, vt vos intelligatis.* Rurſum ait, *Ego dicam Oſſum: ſic enim potiùs loquamur. Melius eſt, vt nos reprehendant Grammatici, quàm non intelligant populi.* Hinc planum eſt Hippone, de qua ego nominatim loquutus fueram, publicas eccleſiæ preces Latino ſermone nuncupatas, habitaſq; fuiſſe, quòd totus vniuerſè populus ille Latinè & ſciret, & loqueretur.

Auguſtin. in Pſalm. 123. Auguſtin. in Pſalm. 138.

Hardingus 18. Sectio.

QVòd autem Auguſtinus, vt tu illum citaſti, nec locum indicaſti (ſicuti ſoles ſæpe, in quo facilè potes Lectorem fallere) hæc verba in homilijs ſuis ad populum ſæpenumero inculcat: Nunc loquar Latinè, vt omnes intelligatis: *ex ijs verbis, ſi vlla modò fuerint eiuſmodi, colligi poteſt, eum aliquando Punicè loquutum eſſe ad Chriſtianos Punicos Latinè neſcientes: nunc autem apud Latinos Aphricanos, qui de Romano genere procreati fuerant, & Punicè non intelligebant, Latinè loqui velle, vt ab ijs omnibus intelligeretur.*

Qui luculentiùs adhuc oſtendi ſibi deſiderat, populum Aphricanum, quos vocabant Pœnos, ſua lingua Punica vſum eſſe, non Latina: quemadmodum homines etiam Hiſpani, qui appellabantur Iberi, *eo ſermone vſi ſunt, qui ipſorum proprius eſſet, legat Titum Liuium,* de bello Macedonico. *In eo enim tradit, quemadmodum cum Pœni, vel Iberi, & Romani conueniſſent, vt rebus in publicum referrent, interpretem adhibuerunt. Vlpianus etiam iuriſperitus, vir ſummo apud Alexandrum Seuerum Imperatorem loco, circiter primordia Chriſtianæ religionis,* Fidei commiſſa *in vernaculis linguis omnibus relinqui poſſe ſcribit, & exempli cauſa, Punicam & Gallicam linguam nominat.*

In L fidei cõmiſſa. ff. d. leg. 3.

Epiſcopus Sarisburienſis.

VIdeo ab Hardingo nullam veniæ ſpem oſtendi, ſi ſemel erratũ fuerit. Quòd ego, quo in libro, & capite locus iſte ſcriberetur, diſertè non præmonuerim, perſuadere hominibus conatur Hardingus, decipiendi me Lectoris viam quæſiuiſſe. Si hoc leuiſſimum crimen argumenti loco eſſe poterit, tum certè ex hac Dialectica facile fuerit contra Hardingum perinde concludere. Hardingus enim Auguſtini, aliorúmq; patrum authoritates crebrò vſurpat, neque loca tamen deſignat, id quod liber ipſe ſuus optimè teſtatur: Ergo Hardingus Lectori imponere, & verba dare molitur. Satius autem meo certè iudicio foret, locos omnino nõ indicare, quàm falſò indicare, quemadmodum ſolet Hardingus facere: vt quando decretum Concilij Epheſini contra Neſtorium, pro communione dimidiata ementitur, quod neque in illo Concilio habetur, neq; ab vllo antiquo Doctore literarum monumen-

tis proditur: aut quãdo primi Niceni Concilij Canonem pro episcopi Romani principatu citat, quem ipse cõbustum nescio quomodo fuisse, nec vnquam in hominum aspectũ, ac manus veniisse fatetur. Hæc verò quidẽ fallendi Lectoris facilis est & expedita via. Alia prætereo minuta errata, exempli causa, quòd sextum librum Ambrosij de sacramentis citauit pro quinto: aut 34. caput sexti lib. Eusebij, pro. 44. aut quòd Stephanus Gardinerus Theophilum Alexandrinũ protulit, pro Theophylacto: aut quòd tertium librum Augustini de sermone Domini in monte vsurpauit, cum Augustinus non nisi duos conscripserit. Locus ille, quo tantopere offensus est Hardingus, in Augustino habetur, de verbis Apostoli, hoc modo: *Prouerbium notum est Punicum: quod quidem Latinè vobis dicam, quia Punicè non omnes nostis.* Ex hoc loco Latinam linguam omnibus auditoribus notam fuisse constat: Punicam verò duntaxat quibusdam. Ideo in alia Homilia ad populum sic ait: *Omnes nouimus Latinè non dici sanguines, aut sanguina.* Insuper etiam, vt antè commemoraui, de psalmo quodam, quem in plebis gratiam Latinè composuerat, sic scribit: *Volens etiam causam Donatistarum ad ipsius humillimi vulgi, & omnino imperitorum atque idiotarum noticiam peruenire, & eorum quantum fieri posset, per nos inhærere memoriæ, psalmum, qui eis cantaretur, per Latinas literas feci.*

Cõtra Archiepisc. Cantuar. lib. 3.

Cõtra Archiepiscop. Cant. lib. 4.

De verbis Apostol. serm. 25.

Augustin. in psalm. 50.

Retractat. lib. 1. cap. 20.

Hæc tam longa horum omnium testimoniorum repetitio, nisi Hardingus in causa fuisset, prorsus superuacanea esset. Ex ijs tamen liquidò patet, illius vrbis homines Latinum sermonem, quo diuina officia celebrabantur, intellexisse: & proinde preces suas publicas peregrina lingua nequaquam recitasse. Iam verò si posset Hardingus euincere, alias ciuitates aut prouincias eiusdem regionis, in quibus Latina lingua prorsus fuit inusitata, Latina tamen sacra celebrasse, id verò multum ad suam causam valeret confirmandam. Nam alioquin, quod inde concludere velle videtur argumentum, admodum est certè peregrinum. Sic enim, vt videtur, argumentari vult: Aliqui populi Aphricæ Punicè loquebantur: Ergo, preces publicas Latinè recitabant. Etenim quodnam aliud argumentum colligat, equidem non video. Cætera quæ ex Tito Liuio, *De bello Macedonico*, aut ex Vlpiano, *De fidei commissis* protulit, penitus aliena sunt, itaq; indigna, quibus respondeatur.

Hardingus 19. Sectio.

*Æ Què multa aut etiam plura dici potuerũt de sermone Gallico, qui tum Barbarus fuit, & vernaculus, ne dum Latinus duntaxat: * & tamen illius gentis homines sacra sua publica Latinè fecerunt, iuxta totius Occidẽtalis ecclesiæ morem. Quòd autem ea, qua Galli vulgò vsi sunt, lingua vernacula quædam esset, sermoq, Latinus nullis, nisi doctis, inseruiret, itaq, nobis statuendum sit, primùm Liuium habemus authorem: qui Gallum quendam inusitata proceritate mirabilem, Romanorum quemuis ad singulare certamen prouocasse, facta per interpretem prouocatione scribit: quod minimè feciisset, si modò Latina lingua illi genti vsitata fuisset. Deinde Vlpiani locum*

* Falsum: præfidẽter asseueratum, nullo modo confirmatum.

Ab vrbe condita lib. 7.

cum illum suprà commemoratum: præterea AElij Lampridij testimonium, a quo mulier quædam ex secta Druidum, ad Alexandrum Seuerum Mammææ filium imperatorem, cum castra quodam die moueret, exercitumq; in hostem duceret, Gallico sermone exclamasse commemoratur, interitum ei vaticinans, qui postea, prout ea prædixerat, est consequutus, his verbis: vadas, nec victoriam speres: ne militi tuo credas. *Postremò D. Hieronymi authoritatem, qui cum eam totam regionem peragrasset, eiusq; proinde conditionem penitus perspectam habuisset, Treuiros, quiq; agrum illum habitabant, propriam quandam linguam habuisse, a Latina atq; Græca diuersam testatur. His igitur quæ hac de re nunc attuli, rectè examinatis omnibus, probabile certè videbitur, non omnes Aphricanos omnium generum & conditionum preces intellexisse, quas Latinè recitabant. Nec secus est de Gallia, Hispaniaq; iudicandum. Quapropter quòd in istis regionibus, aliqui Christiani homines rem diuinam ignota lingua fecerint intra sexcentos post Christum annos, nos contra audacem, & confidentem Iuelli assertionem demonstrauimus.*

In vita Alexand. Mammaa.

In Proœm. 2. Comment. ad Galatas.

Facilis demonstratio sine Præmissis.

Episcopus Sarisburiensis.

BReuis responsio sufficit, quando nihil obijcitur. Hæc coniectura duabus hisce partibus cõtinetur. Prima, Populum Gallicanum Latinam ignorasse linguam: altera, eundem tamen populum sacra publica Latinè fecisse: e quibus inducitur conclusio, sacra ergo publica & preces ignota lingua celebrasse. *Maior*, magno conatu atque studio cõfirmatur, productis T. Liuij, Vlpiani, Ælij Lampridij, & Hieronymi testimonijs. His perequè potuit ascribere Brenni historiam: Commentarios Cæsaris: Quintilianum, qui duo meminit vocabula prorsus Gallicana, *Rheda*, & *Petoritum*: & Ciceronem, qui in oratione pro Fonteio sua, atque alibi Gallos appellat Barbaros. Itaque multum in eo confirmando operæ & laboris ponit Hardingus, quod minimè dubium est, nec confirmationis indiget.

Quintil. lib. 1. cap. 9.

Cicero pro Fonteio.

Minorem autem, quam penitus negamus, & in qua omnis consistit controuersia, quaq; non demonstrata, nihil omnino efficitur, tacitus dimittit, silentióq; probat. Si res dubitationem, & controuersiam habet, eo fuit impensiùs confirmanda: si certa sit & explorata, faciliùs confirmari potuit. Equidem nullo testimonio, nullo edito instrumento asseuerare, populum Gallicanum preces publicas Latino sermone procurasse, de solius Hardingi sententia, atque authoritate, nimis leue est & infirmum. Qua enim scientia, qua authoritate, qua coniectura, qua suspicione fretus hoc affirmauerit? Aliqui Ioseph Arimathensem, Philippum Apostolum, Nathanaelem, Lazarum, primos Euangelij fontes in Gallia aperuisse tradunt. Quatuor autem isti nec Roma profecti sunt, nec, quod sciam, Latinè vnquam loquuti sunt: Hierosolymis e Iudæa discesserunt, & sermone vsi sunt Hebraico. Quare quenquam ex hisce quatuor, formulam precationum in Gallia Latinam instituisse minimè dicturum Hardingum suspicor.

Quicquid autem est, nihil certè nisi coniectura, & verisimilitudo est. Sic enim ait, *Probabile certè videbitur:* scilicet. At nihil certè quidem probabit. Etenim rationum istarum probabilitatem, quæso, expende: *Galli proprio quodam sermonis genere vsi sunt, nec Latinè sunt loquuti: Ergo, preces publicas Latinè celebrarunt.* Aut hoc modo: *Primi præcones Euangelij apud Gallos, Hierosolymis vsque venerunt, & Hebraicè loquuti sunt: Ergo, sacra & preces publicas Latinè fecerunt.* Hæ sunt Hardingi probabilitates, quibus hanc rem confirmatam esse nihil dubitat.

Sed rursus ipsam rationis summam excutiamus: Maior, *Populus Gallicanus Latinè non intellexit:* Minor, *At idem populus rem diuinam Latinè administrauit:* Conclusio, *Ergo rem diuinam lingua fecit ignota.* Hîc nos, Hardinge, Minorem tuam prorsus negamus: quam nisi tu alio quodam modo, ac instituisti, cõfirmaueris, pueri conclusionis dissolutam & fractam consequentiam perspexerint. Non pudet tam confidenter iactare, rem ita penitus esse atque perspicuè a te demonstratam, cum nihil reuera adhuc demonstraueris?

Quòd autem preces publicæ non ea ratione, qua Hardingus fingit, in ecclesijs Gallicanis celebratæ essent, sed lingua populo nota, ex Seuero Sulpitio in vita D. Martini constat. Populus Turonensis in Gallia, in Episcopi demortui locum D. Martinum substituere vehementer contendebat: cum quidam repugnarent, illúmque, vt hominem simplicem, tantóque munere prorsus indignum repudiarent. In his dissentientibus hominum studijs res hunc exitum habuit, vt refert Sulpitius: *Cum fortuitu Lector, cui legendi eo die officium erat, interclusus a populo defuisset, turbatis ministris, dum expectatur, qui non aderat, vnus e circunstantibus, sumpto psalterio, quem primum versum inuenit arripuit: Psalmus autem hic erat: Ex ore infantium, & lactentium perfeciſti laudem, &c. Quo lecto, clamor populi tollitur, & pars aduersa confunditur.* Hinc Gallicanæ ecclesiæ morem intelligimus. Lector scripturas recitauit, easq; populus intellexit. Siue ea vernacula lingua, siue Latina fuit, populo certè nota fuit. Quamobrem accuratiorem Hardingus cautionem adhibere debuit, priusquam Gallicanos homines officia diuina sermone ignoto celebrasse ita sibi pro certissimo sumeret.

Sulpitius in vita Martini.

Hardingus. 20. Sectio.

ITaque ad omnia quibus sententiam suam confirmare voluit testimonia responsum est: excepto illo D. Pauli ad Corinthios.

Episcopus Sarisburiensis.

SI coniecturas inanes & malè cohærentes colligere: si Augustinum deprauare: si Iustiniani Imperatoris sanctionem adulterare, sit præclarè

præclarè reſpondere, tum verò teſtimonijs abunde reſponſum eſſe meis confitebor.

Hardingus. 21. Sectio.

ANtequam autem ad illum locum reſpondeam, probabo, vt ſum pollicitus, circiter nongentos ab hinc annos, immo etiam mille, & proinde ante illos ſexcẽtos, D. Gregorij tempore, preces publicas lingua peregrina celebratas fuiſſe in hac regione Angliæ, quæ tum Brytannia dicebatur, & Anglia dici cœpit, ſaltem, cum poſtea, & nunc dierum, Angliæ nomine appelletur. Beda homo Anglus, qui eccleſiaſticam Anglianæ Gentis anno Domini. 731. eiuſq; in Brytanniã irruptionis anno circiter 285. hiſtoriam perſcripſit, author eſt D. Auguſtinũ, comiteſq; ſuos, qui huc miſſi fuerãt, vt homines Anglos ad fidem Chriſti conuerterent, quam Brytanni longa antè memoria hîc erant profeſſi, conceſſa ipſis a rege Ethelberto Euangely, vbicunq; vellent, prædicandi licentia, recitaſſe & cecinisſe rem Diuinam in templo quodam, in D. Martini honorem antiquitus extructo, ad orientalem plagam primariæ ciuitatis Cantij, dum Romani in Brytannia hærerent. Bedæ verba ſic habent. In hac (eccleſia) conuenire primò, pſallere, orare, miſſas facere, prædicare, & Baptizare cœperunt. *Hanc liturgiam fuiſſe conſtat: quam ij procul dubio, qui crediderunt, & baptizati ab illis fuerunt, frequentabant, admirantes (vt inquit Beda) vitæ ipſorum innocentiſſimæ ſimplicitatem, & cæleſtis doctrinæ ſuauitatem. Anglicè autẽ celebrata nequaquam fuit, quandoquidem illius linguæ imperiti fuerunt, ſicuti Beda lib. 1. cap. 23. teſtatur. Quare priuſquam in Angliam immigrarent, e Gallia interpretes ex Gregorij iuſſu ſibi adiunxerunt. Quorum opera illis vſui fuit, cum vel palam concionem haberent, vel priuatim inſtituerent, exhortarentur, & docerent: ad cantionem, & ſolennium ſacrorum celebrationem non ſunt adhibiti.*

Lib. 1 hiſto. eccleſiaſti. cap. 26.

Lib. 1. ca. 25.

Itali nimirum fuerũt, nec Anglicè loquuti ſunt: neq; verò hæc legitima fuit Anglicanę eccleſiæ liturgia.

Epiſcopus Sarisburienſis.

MAgnus hîc aceruus eſt, ſed frumenti parum. Si nuda atque inania verba argumentorum vim obtinerẽt, tum ſatis eſſet hic certè argumentorum. Primùm, harum coniecturarum quamque ſigillatim excutiam, tum ad extremum, veram huius inſulæ hiſtoriam expromam, e Tertulliano, Origene, Chryſoſtomo, Theodoreto, alijſq; priſcis patribus collectam atque contextam. Itaque ne nominum fortè multiplex ratio erroris occaſionem præberet, Auguſtinus iſte, quem Hardingus Diuum, & quidam alij Angliæ Apoſtolum appellant, non ille fuit eximius pater Doctórq; eccleſiæ, quem meritò nos Diuum Auguſtinum nuncupamus, ſed alter quidam eodem nomine Auguſtinus, illi cum eruditione & ſanctimonia diſpar, tum etiam eo ducentis annis ætate inferior: vir, quemadmodum ij iudicabant, qui hominem & viderunt, & cognouerunt, nec ſpiritu Apoſtolico præditus, nec Diui no-

Galfrid. Monumethenſ. lib. 8. cap. 4.

mine vlla ex parte dignus: *Sed Hypocrata, ſuperſtitioni deditus, crudelis, cruentus, & ſuperbus immoderatè.* Qui quanquam noſtros homines a craſſa idololatria, qua antè laborabant, abduxit, quod illi non magnum aut laborioſum fuit, minimè profectò tamen religionem primus in hoc regno ſeuit. Fuerat enim ea & ſata priùs, & quadringentis continuis ante illius aduentum annis creuerat atque durauerat. Illum autem religionem, quam antè conſtitutam inuenerat, multis ſordibus, multaq; ſuperſtitione contaminaſſe multi iudicant: ac proinde epiſcopos cæteróſque doctos homines huius inſulæ, & ipſum Auguſtinum, &, a quo miſſus fuerat, Papam reſpuiſſe Galfridus ſcribit. Quò verò qui vir iſte Auguſtinus extiterit, & quam de eo omnes fideles huius regni homines opinionem habuerint, clariùs appareat, breuem eius rei narrationem a Beda expoſitam recitabo. *Epiſcopi Brytonum ad præfatum ituri Cõcilium, venerunt primò ad quendam virum ſanctum, ac prudentem, qui apud eos Anachoriticam ducere vitam ſolebat, conſulentes an ad prædicationem Auguſtini ſuas deſerere traditiones deberent. Qui reſpondebat, ſi homo Dei eſt, ſequimini illum. Dixerunt, & vnde hoc poſſumus probare? At ille inquit: Si Auguſtinus ille mitis eſt, & humilis corde, credibile eſt, quia iugum Chriſti & ipſe portet, & vobis portandum offerat: ſin autem immitis ac ſuperbus eſt, conſtat quia non eſt de Deo, neque nobis eius ſermo curandus eſt. Qui rurſus aiebant: Et vnde vel hoc dinoſcere valemus? Procurate, inquit, vt ipſe prior cum ſuis ad locum ſynodi aduenìat, & ſi vobis appropinquantibus aſſurrexerit, ſcientes quia famulus Chriſti eſt, obtemperanter illum audite. Sin autem vos ſpreuerit, nec coram vobis aſſurgere voluerit, cum ſitis numero plures, & ipſe ſpernatur a vobis. Fecerunt, vt dixerat: factúmque eſt, vt venientibus illis ſederet Auguſtinus in ſella. Quod illi videntes, mox in iram conuerſi ſunt, eúmque notantes ſuperbiæ, mctis, quæ dicebat, contradicere laborabant. Poſt hæc rex Anglorum Edilfridus collecto grandi exercitu magnam Brytonum multitudinem trucidauit, & circiter mille ducentos monachos ſanctiſſimos inter orandum.* Huc vſque Beda.

Beda lib. 2. cap. 2.

Quare rerum ab iſto Auguſtino geſtarum infirmiorem videri authoritatem eſt neceſſe, quantumuis maximè, quæ de illo refert Hardingus, vera certáque eſſent. Tum etiam me demonſtraturum confido, extra ſexcentos annos eſſe, quæ hic attulit Hardingus: atq; propterea, vt comperta omnia & explorata eſſent, ad ipſius tamen cauſam parum facere. Auguſtinus hic cum primùm eſt in Angliam appulſus, locum quendam in Cantio nactus eſt, & tenuit: in quo ipſe ſuíque comites pſallebant, & orabant, & miſſas obibant (Miſſa autem hæc communio fuit, vt planum faciam) & prædicabant, & baptizabant. Quo autem ſermone hæc geſta fuerint, non expoſuit Beda: verùm, Latino fingamus. Hinc rationem ſic contexit Hardingus: *Auguſtinus, ſocijq; ſui vnâ orabant Latinè, quandoquidem peregrini fuerunt nuperrime ex Italia immiſſi, & Anglicè neſcierunt: Ergo, populus Anglicanus ſacra publica Latinè celebrabat.* Non nos ad hunc modum ludificari

ficari debuit Hardingus. Pluſquam puerilia eſſe hæc argumenta ne ipſe neſcit. Neque enim Parochus aliquis fuit Auguſtinus, ſed tantùm communicandi locum certum habuit: neque ad illius quiſquam Anglus preces acceſſit, niſi vt rei nouitatem ſpectaret. Argumentatio ſic perinde valeret. *Iudæi hodie rem diuinam Hebraicè apud Venetos faciunt: Ergo Veneti rem diuinam Hebraicè peraguntur.* Hucuſque igitur rem exiliter, credo, confirmata eſt.

Hardingus 22. Sectio.

CVm D. Auguſtinus, poſtquam gens Anglicana fidem accepiſſet, ipſe q. Archiepiſcopus cõſtitutus eſſet, fidem certè vnam, ritus autem in multis eccleſijs diuerſos ac diſſimiles animaduerteret, vnam Miſſæ formam in ſancta Romana eccleſia, alteram in Gallica perſpiceret: ob hanc cauſam, ob q. alias nonnullas, duos clericos Laurentium, & Petrum Romam miſit, vt certior fieret in cæteris, qua forma, ratione, ritúque Miſſarum vt Anglicanæ nationis eccleſiæ vterentur, D. Gregorio placeret. Ad hoc ſanctiſſimus ille pater reſpondit, vt quicquid vel in Romana, vel in Gallica, vel in vlla præterea eccleſia vidiſſet, quod Deo opt. max. gratiſſimum eſſe poſſet, illud conquiſitum, & collectum, Anglicanis commendaret eccleſijs perpetua conſuetudine obſeruandum. lib. 1. cap. 27. Si neceſſarium fuiſſet viſum, vt ſacra Miſſæ Anglicè celebrarentur, ſiue in Anglicam linguam verſa eſſent, vix credibile eſt Bedam, qui res omnes ad religionem ſpectantes tam accuratè perſequitur, maximè hiſtoriam eccleſiaſticam ex profeſſo ſcribentem huius rei mentionem ſilentio fuiſſe præteriturum. Si Miſſa ſermone Brytannico confecta vulgò fuiſſet, monumenta, atq. libri tantis numeris in eccleſijs multiplicati in vno, aut altero loco remanſiſſent: & aliqua extra dubium mentio facta fuiſſet temporis, & cauſarum, propter quas illa precationum forma abrogata eſſet, & noua Latinè precandi ratio inſtituta: quemadmodum quædam ex operibus D. Gregorij in Anglicum conuerſa, ad noſtram vſque ætatem integra conſeruata ſunt, atque illæſa.

Epiſcopus Sarisburienſis.

FAcilis hæc verò fuit, & expedita victoria. Petrus atque Paulus regna tam citò debellare nequaquam potuerunt. Quanquam ea non tam in impijs deuincendis & ſubiugandis, quàm in occidendis & mactandis pijs poſita fuit. Hac facta ſemel cæde, vicit continuò Auguſtinus, & extemplo Archiepiſcopus eſt inſtitutus, Romámque & ea de re ſcripſit, & quæſtionum etiam quarundam explicationem, populo illi, vt inquit, Angliæ agreſti, & incultò aptam & neceſſariam expoſcit: veluti num mulier baptizari poſſit, quando vterum gerit, an poſtquam peperorit? & quanto pòſt ſpacio ab eccleſia arceri debeat: aliaque iſtiuſmodi occulta de marito ſimul & vxore, adeo qui- Beda lib. 1. cap. 27.

dem ridicula atque ruſtica, vt Auguſtinús ne, an populus Anglicanus rudior, atque agreſtior eſſet, dubitandum meritò videatur. Præter autem cætera, de Miſſæ ratione quæſiuit, quandoquidem in varijs regionibus varios animaduertiſſet Miſſarum ritus: in quibus tamen omnibus Lector optime, nullam viderat priuatam Miſſam. Etenim Romana Miſſa illo quidem tempore Communio fuit, quemadmodum antea demonſtraui, atque ex iſtis verbis, quibus populum in Miſſis ſingulis Diaconus alta voce affatus eſt, apparet: *Qui communicare noluerit, diſcedat.* Omnis autem in quibuſdam ceremoniarum appendiculis inerat diſcrepantia. Nam eccleſias cæterarum regionum, eam retinuiſſe ſimpliciſſimam formam, quam principiò acceperant, eſt veriſimile: Romana verò eccleſia nouis ſemper moribus, atque ritibus ſtuduit. Gregorius enim ipſe, ad quem Auguſtinus iſte ſcribit, addidit *Introitum*, & *Anthymnos*, & *Alleluia*, atque *Introitum* duplicari, & *Kyrie eleeſon* nouies iterari iuſſit, partémque nonnullam Canoni adiecit. De iſtis, ſimilibúſque alijs diuerſorum rituum formis Auguſtinus quærit: de ijſdem reſpondet Gregorius. Hinc Hardingus conijcit hoc modo: *Ex Beda neutiquam conſtat preces Anglicè celebratas eſſe: Ergo Latinè fuerunt celebratæ.* Quodnam hoc Dialecticæ monſtrum eſt? Quo modo iſta cohæret ratio? *Ab authoritate negatiuè* concluditur. Neque certè hanc argumenti rationem vel ipſe, opinor, Hardingus probabit. Nam ſimili modo concludere ſic liceret: Ex Beda non liquet Auguſtinum, & ſuos prædicaſſe euangelium, & docuiſſe, & inſtituiſſe gentem Anglicanam ſermone Anglico: Ergo iſta omnia Latina lingua fecerunt. Alteram etiam coniecturam adhibet: *Nullum extat precum publicarum Anglicè temporum illorum monumentum: Ergo, precabantur tum Latinè.* Quis hic tantus ſtupor? Quis enim poterit Anglicè ſcriptum ante mille annos librum proferre? aut ſi eiuſmodi aliquis reperitur, quis tamen eum intelligere poſſet? Nullus extat liber precum, quibus Druydes apud Gallos, atque, apud Indos Gymnoſophiſtæ vtebantur. Quid ergo? num hinc concluſerit Hardingus, aut Druydas, aut Gymnoſophiſtas Latinè precari ſolitos? ſic nimirum ſolet Hardingus concludere.

Platyna in vitis Pōtificum. Sabellicus Ennead. 8. lib. 5.

Hardingus 23. Sectio.

GRegorius ipſe locupletiſſimus teſtis eſt Angliam noſtram, quam ille Brytanniam vocat, ſuo tempore, hoc eſt mille fere abhinc annis, preces publicas lingua peregrina vſurpaſſe, quæ procul dubio Latina fuit, cuiuſmodi antiquitus obtinuit, vſque ad hanc memoriam. Verba eius hæc ſunt: Ecce omnipotēs Dominus pene cunctarū gentiū corda penetrauit: ecce in vna fide Orientis limitem Occidentiſq; coniunxit. Ecce lingua Brytanniæ, quæ nihil aliud nouerat, quàm barbarum frendere iamdudum in diuinis laudibus Hebræum cœpit Halleluia reſonare.

Expoſit. in Iob. lib. 27 Cap. 6.

Epiſcopus

Episcopus Sarisburiensis.

GRegorius in eo expositionis in Iobum suæ loco, nullum planè neque de Latinis, neque de Anglicis precibus verbum facit. Tantùm admirabilem Dei potentiam commemorat, qui vniuersum orbem ad Euangelij sui cultum conuerterat: sic verba habent: *Omnipotens Dominus coruscantibus nubibus cardines Maris operuit: quia emicantibus prædicatorum miraculis, ad fidem etiam mundi terminos perduxit. Ecce enim pene cunctarum iam gentium corda penetrauit. Ecce in vna fide Oricntis limitem, Occidentisq; coniunxit.* Gregor. in Iob lib. 27. cap. 6.

Iam Hardingus inquit, *Gregorius testis est grauissimus & locupletissimus Angliam hanc nostram preces publicas Latino sermone vsurpasse.* Testis satis ille quidem locuples esset, modò verbo diceret. At inquit Hardingus,

Populum Brytannicum in diuinis laudibus hebræum halleluia resonuisse, testatur Gregorius:
Ergo, precibus Latinis testimonium dicit.

Hæc ratio sic expleri atque perfici poterit.

Populus Brytannus in precibus Halleluia resonabat:
Halleluia vocabulum est Hebraicum:
Ergo, populus Brytannicus preces Latinè faciebat.

Hic alius est Hardingianus syllogismus: malè mehercule conclusus. Ex illis Gregorij verbis sic potiùs concluisset:

Homines Brytanni in publicis precibus Hebræum Halleluia vsurpabant:
Ergo, precibus vsi sunt Hebraicis.

Quod etsi in Brytannicis Ecclesijs peregrinum videri profectò posset, non tamen hoc magis absurdum esset, quàm alterum. Voces autem Hebraicæ *Halleluiâ, Amen, Sabaoth*, reliquæque consimiles in Anglicis non minùs, quàm in Latinis precibus vsurpari poterunt: atque adeò etiam hodie in instauratis Germanorum Ecclesijs vsurpantur ac retinentur: quare non magis hoc, quàm illud euincunt.

Hardingus. 24. Sectio.

BEda *in fine secundi libri refert, Iacobum quendam Ecclesiæ Eboracensis Diaconum, hominem in musicis peritissimum, statim postquam fides hîc disseminata fuisset, crescente fidelium multitudine, canendi in Ecclesia Romano more magistrum ac doctorem esse cœpisse.* Vixit Anno Domini 640.

Deinde scribit de quodam Eddi, cognominato Stephano, qui populum Northumbrium preces iuxta ritum Romanum canere docuit: & de Putta, viro sanctissimo, Episcopo Rossensi, eius summam in Ecclesia canendi secundùm vsum & consuetudinem Romanorum scientiam tradidcns, quam a D. Gregorij discipulis didicerat. Anno Domini 668. Anno Domini 668.

Hæc luculenta satis sunt & perspicua testimonia, quibus planum fiat Ecclesias Anglicanas diuina officia principiò Latinè, non Anglicè celebrasse. Mirifica testimonia.

Vnum præterea locum adiungam e Beda, ad hanc rem confirmandam longè manifestissimum. In diebus Agathonis Papæ vir quidam fuit, nomine Ioannes Archicantor Ecclesiæ D. Petri Romæ, & Monasterij D. Martini ibidem Abbas. Anno 681.

Benedictus Abbas quidam Brytannus postquam Monasterium ædificasset ad ostium fluminis Muri (sic Beda vocat) a Papa supplex petebat confirmationes, libertates, immunitates, priuilegia &c. sicuti in huiusmodi negotio fieri consueuit. Inter cætera hunc insignem Cantorem Ioannem exorauit, vt vnà in Brytanniam proficisceretur Musicæ docendæ causa.

Quandoquidem Bedæ historia non admodum peruulgata est, ipsius hoc in loco mihi visum est recitare verba. Abbas iste Benedictus accepit & præfatum Ioannem Abbatem in Brytanniam perducendum, quatenus in Monasterio suo cursum canendi annuum, sicut ad sanctum Petrum Romę agebatur, edoceret. Egitque Abbas Ioannes, vt iussionem acceperat Pontificis, & ordinem videlicet, ritumque canendi, ac legendi viua voce prefati Monasterij Cantores edocendo, & ea quæ totius anni circulus in celebratione dierum festorum poscebat, etiam literis mandando, quæ hactenus in eodem Monasterio seruata, & a multis iam sunt circumquaq; transcripta. Non solùm autem idem Ioannes ipsius Monasterij fratres docebat, verùm etiam multi ipsum per loca, in quibus doceret, inuitare curabant. *Hactenus ille.*

Neminem dicturum autumo Romanum hunc hominem docuisse, & tradidisse ritum, & morem canendi, ac recitandi sacra Ecclesiarum huius regionis sermone Anglico.

Si doctis piisq; Christianorum hominum ea memoria rectoribus res ad salutem necessaria visa esset, vt res diuina Anglicè fieret: nemo magis idoneus extitisset, qui eum in vernaculum sermonem verteret, quàm is, qui temporibus illis extraordinario quodam Dei munere singularem facultatem adeptus erat, cantica & carmina, quæ religioni & pietati inseruirent, Anglico metro faciendi. Nomen illi fuit Cednom, de quo Beda res admirabileis scribit. Nempe vt multa cantica, quorum e sacra Scriptura desumpta erant argumenta, condiderit, tâmque incredibili suauitate, eáque Minerua, vt multi earum auditione atque lectione, corda sua tanquam aculeis quibusdam puncta persentientes, se a mundi illecebris seiungerent, cælestique vitæ ardore incenderentur. Multi (inquit Beda) post illum Angli conati sunt religiosa piáque poemata componere: sed ad illius summam facultatem nullus aspirare potuit. Non enim fuit (inquit, ad D. Pauli verba alludens) neque ab hominibus, neque per hominem artem illam sacras cantiones faciendi edoctus, sed ea facultate diuinitus donatus. Quapropter nullas lasciuas, nullas nugatorias, nullas inanes odas facere potuit: sed quæ ad piam religionem spectarent, quæq; a mente diuino spiritu afflata proficisci viderentur. lib. 4. Cap. 24. Anno Domini 680.

Diuinus ille poeta Cednom, quamuis permulta pia opera componeret, petitis e sacra pagina argumentis, vt Beda testatur: nullam tamen vnquam precum publicarum partem in Ecclesia obseruandam fecit. Itaque fides in hac gente apud populum Anglicanum perpetuò remansit a decimo quarto anno

Mauritij

Mauritij Imperatoris, * *ferè ſpatio annorum* 1000. *atque vſque ad poſtremi regis Edouardi tempora, Anglicæ preces inauditæ fuerunt, ſaltem in Eccleſijs Anglicanis publica authoritate nunquam receptæ & vſurpatæ ſunt.*

* Falſum: eius enim exempla tam longum temporis decurſum non complectũtur.

Epiſcopus Sarisburienſis.

NVnquam ego tam palam Hardingum inopiam prodituru ſuam putaram, vt ſymphoniacorum atque poetarum teſtimonijs cauſam confirmaret: præſertim eorum, qui extra ſexcentorum etiam annorum a me conſtitutos terminos vixiſſent. Etenim Beda clariſſimè teſtatur, Iacobum hunc Diaconum, tempore regis Edwini floruiſſe, circiter annum Domini 640. Puttam, & Eddam anno Domini 668. Ioannem Archicantorem, & Cednomum, ſeu Cedmanum (ſic enim habetur eius nomen apud Bedam in διορθώσει ſcriptum) tempore Agathonis Papæ, anno Domini 680. a quo hoc perlatum eſſe decretum dicitur: *Sic omnes ſanctiones Apoſtolicæ ſedis ſunt accipiendæ, tanquam ipſius diuina voce Petri firmatæ.* Eo vſque tum proceſſerat tyrannidis Eccleſia Romana. Gloſſa etiam eiuſdem decreti ait: *Papa ſanctitatem ſuam recipit a Cathedra.* Quare non rectè hæc ſunt diuiſa temporibus Hardingo, vt cætera vera quidem eſſent omnia, ſeriùs tamen hi teſtes venerunt, quàm confirmandæ cauſę ratio poſtulabat.

Beda lib. 2. cap 14.
Beda lib. 4. cap 21.
Beda lib. 4. cap 1.
Diſtinct. 19. Sic omnes.

Tamen ex iſtis (Hardingus inquit) *teſtimonijs planum ſatis, & perſpicuum eſt, quod initio Eccleſiæ Anglicanæ rem diuinam Latinè, non Anglicè facerent.* Muta verò certè teſtimonia. Nam neque Iacobus ille Diaconus, neque Ioannes Archicantor, neque Cednomus, nec Putta, nec Beda ipſe ſic vnquam affirmauit. Quocirca hæc omnis ad fidem faciendam comparata oratio, non authorum teſtimonijs, ſed ipſius Hardingi coniectura continetur.

Argumentum hanc vim & pondus habet, vt videtur:

Muſici iſti clericos Anglicanos ſacra ſua more Romano canere docuerunt:
Ergo, ſacra Latinè celebrauerunt.

Quod cuiuſmodi ſit, ex ſimili apparebit:

Triptolemus omnibus gentibus agros ſuos Athenienſium ritu arandi, & colendi viam tradidit:
Ergo, hoc fecit lingua Attica.

Aut hoc modo:

Abrahamus AEgyptios Arithmeticam & Aſtronomiam docuit:
Ergo, Abrahamus AEgyptios Chaldaico ſermone docuit.

Nunquid enim cenſet Hardingus, Muſicam Romanam abſq; ſermone Romano diſci nullo modo poſſe: nec tonum vociſque modulandæ notam ſine verbis ipſis doceri? Indoctum certè Muſicum ſenſero, qui ſic dixerit. Tum enim quid ni ad hunc modum concluſerit? Damaſus

Damasus ad Hieronymum.

Hieronymo mandauit vt mitteret ei Græcorum psallentiam, quam in Ecclesia Romana vsurparent: Ergo, Damasus sacra publica Græca lingua procurauit in Ecclesia Romana.

Cæterùm, ipse Beda mentis, sensusq; sui optimus esse poterit interpres. Nam cum in Adriani, & Theodori, qui anno Domini 668. in Angliam venerunt, mentionem incidisset, hæc habet: *Sonos cantandi in Ecclesia, quos eatenus in Cantio tantùm nouerant, ab hoc tempore per omnes Anglorum Ecclesias discere cœperunt.* Vocis tantùm flexus, tonosque musicos didicisse Beda tradit: de lingua verò, & sermonis genere non meminit.

Sed age: quod posuit in conclusione Hardingus, concedamus.

Musici hi clericos Anglicanos Romano more cantare docuerunt:

Ergo, sacris Latinis vsi sunt.

Non videt autem ista palam pro me, contráque ipsum directò valere? Nam si Musica Romana Latinas preces arguat, tum mihi rectè argumentari ad hunc modum liceat: *Ecclesiæ Anglicanæ Romana musica carucrunt, antc Iacobum Eboracensem Diaconum, qui vixit Anno Domini 640. Ergo, ante illud tempus, Ecclesiæ Anglicanæ Latina sacra nunquam habuerunt.* Quod, & quicquid huc vsque Hardingus attulit, funditus euertit, & cum mea defensione optimè cohæret.

Nulla in Anglia latinæ preces intra sexcentos annos.

Deinde quod ait, Ioannem Archicantorem, qui vixit Anno Domini 680. docuisse Ecclesias Anglicanas Latinam linguam pronunciare: ex eo rectè colligi & concludi possit, eas Latinam linguam pronunciare antè non potuisse: nec preces ergo Latinas antè vsurpasse.

Iam verò quòd Hardingus ait, incursione & victoria Anglorum, qui tunc temporis a Christiana religione auersi fuerant, factum esse, vt fides ex regno electa apud paucos Brytannos exularet, & vix locum consistendi reperiret: quódque Augustinum eam suo aduentu reuocasse affirmat, quem proinde aliqui Anglorum Apostolum nuncupare solent: necessarium mihi videtur breuiter & paucis exponere, cuiusmodi esset Ecclesiarum nostrarum status & conditio tum priusquam Anglorum in eam gens penetraret, tum etiam primo nostrorum hominum in hanc insulam aduentu.

Ghildas.

Ghildas author est Iosephum Arimathæum, qui Christum de cruce sustulit, huc a Philippo Apostolo e Gallia missum, Euãgelium in hoc regno diuulgare primùm cœpisse, imperij tractante gubernacula Tiberio.

Ann. Domi. 38

Nicephorus Simonem Zeloten circiter idem tempus in hanc insulam aduenisse & Euangelium annunciasse scribit. Theodoretus tradit D. Paulum statim postquam esset iudicio absolutus Romæ, Nerone imperante, Euangelium in hac insula, atq; in alijs regionibus Occidentalibus promulgasse. Tertullianus insulam Brytannicam Christo nomẽ dedisse suo tempore perhibet: quod sua etiam ætate Origenes de eadem insula testatur: qua tempestate Lucius huius insulæ rex baptismo

Niceph. lib. 2, ca. 4. Anno 38. Theodo. de curandis Græco. affectibus li. 9. Tertul. aduers. Iudæos. Anno 230. Orige. in Ezec. hõ. 4. An. 240.

simo initiatus, & Euangelium amplexus est, legatósque Romam misit Eleutherij Episcopi Romani de Ecclesia sua, regnóque constituendo consulendi causa. Helena mulier Angla, Constantij Imperatoris vxor, & Constantini mater, propter fidem ac religionem singularem suam ab Ambrosio, Eusebio, Sozomeno, alijsque eximiè atque mirificè laudatur. Amb. de obitu Theodosij. Euseb. de vita Constantini li. 3.

Chrysostomus ait insulam Brytanniam suo tempore *Euangelij potentiam* accepisse. Sosom. lib. 2. cap. 1.

Nunc quo loco res Ecclesiasticæ huius regni essent, Augustini appulsu, quo tempore Hardingus nullum religionis vestigium remansisse fingit, videamus. Primùm Beda in Brytannis septem fuisse Episcopos, vnúmque Archiepiscopum, & bis mille ac centum Monachos circa Bangoriam testatur: fuerunt etiam, quemadmodum ipse præterea ait, *plures viri doctissimi*, qui hunc Augustinum, eiúsque nouam religionem penitus auersati sunt, & respuerunt. Chrysost. aduersus Gentiles. tom. 5. Beda li. 2. ca. 2

Quod ad Anglorum gentem attinet, reginam ipsam ad Christum transisse: & D. Martini templum ei assignatum fuisse, in quo ipsa, suíque liberè sacris operam darent, ex Beda liquet. Ex quo credibile est regem non hostili odio fidem esse insectatum, itáque factum esse, vt subditorum etiam magna multitudo ad Christum traducta fuerit. Hæc breuiter de primo religionis Christianæ in hac insula satu, déque eiusdem a Iosephi Arimathensis memoria ad Augustini vsque aduentum propagatione dicta sunto. Nunc de publicis precibus, quibus illo toto tempore vsi sunt nostri homines. Beda lib. 1. ca. 26.

Primùm, quis dixerit aut D. Paulum, aut Iosephum Arimathensem, aut Simonem Zelotem, qui genere Hebræi fuerunt, instituisse, vt preces populo Anglicano Latina lingua recitarentur. 1.

Deinde, Eleutherius Romanus Episcopus, de tota reipublicæ Ecclesiaéque Anglicanæ administratione consilium rogatus, responsum Lucio regi dedit eiusmodi: *Suscepisti in regno Brytanniæ miseratione diuina legem, & fidem Christi. Habetis penes vos in regno vtramque paginam: Ex illis Dei gratia per Concilium regni vestri sume legem, & per illam Dei patientia vestrum rege Brytanniæ regnum. Vicarius verò Dei estis in regno illo.* Iura diuinæ legi congruentia perscribere iubet. Lex autem diuina preces eo modo fieri præcipit, quo eas populus intelligat, assensúmque præbeat dicendo, *Amen*. populus autem Anglicanus precibus Latinè factis, *Amen* respondere non potuit. Quare Lucium precationum publicarum formulam ea lingua conscribendam curasse, incredibile videatur. 2.

Præterea facilè existimare licet summos in hoc regno religionis magistros, homines extitisse Græcos, déque informandæ Ecclesiæ ratione, non Roma, sed a Græcis semper Ecclesijs mandata accepisse: id quod cum ex celebratione Paschæ, tum ex alijs optimis, quarum Beda meminit, coniecturis apparet. Iam verò, si Græci ver- 3.

naculam, & patriam gentis huius linguam abiudicassent, Græca potiùs profectò, & sua publicam Liturgiam instituissent agitandam, quàm Romana.

4. Deinceps, Hardingus Gregorij locum illum profert, in quo ait linguam Brytanniæ nihil aliud nouisse, quàm barbarum frendere. Quî ergo potest tam subitò contrarium dicere, nempe nostros homines vsque a Iosepho Arimathensi publicas preces docta Latinorum lingua perpetuò procurasse.

Gregor. in Iob li. 27 cap. 6. *Ecce lingua Brytanniæ, quæ nihil aliud nouerat, quàm barbarum frendere.*

Huc accedit, quòd Gregorius ad Augustinum scribens, ei mandat, vt ex diuersis Ecclesiarum institutis, quæ in varijs regionibus animaduerterat, ea seligeret, & adhiberet, quæ maximè probaret, & apta iudicaret. Hardingus autem concedit in incunabulis, & primis Euangelij rudimentis, preces publicas sermone noto atque vsitato fieri necessariò oportere. Itaque sic statuamus necesse est, Augustinum, huc tradendæ serendæque fidei, (vt existimatur) causa profectum, id præstantissimum, maximéque consentaneum iudicasse, quod necessarium fuisse Hardingus affirmat, ideóque preces publicas lingua populo intellecta administrasse.

5.

Postremò rationi consentaneum fuit, vt Augustinus huc ex professo missus Roma, quam ipse instituebat nouam Ecclesiam, ad Ecclesiam Romanam conformaret. Preces autem publicas in Ecclesia Romana tum fuisse populari lingua celebratas, multis quidem modis facilè probatur. Quapropter Augustini similiter intererat curare, vt preces publicę in huius regionis Ecclesijs vernaculo sermone peragerentur. Quanquam ex Hardingi conclusione apparet eum duntaxat a decimo quarto anno Mauritij Imperatoris rationes suas subducere, id est ab anno Domini 596. *a quo tempore* (inquit) *vsque ad memoriam regis Edouardi sexti, Latinæ tantùm preces in hoc regno semper obtinuerunt*. Hanc ego partitionem non debeo magnopere reprehendere. Nam de sexcentis illis post Christum annis, de quibus ego illi litem intentabam, largiter, & vltro mihi quingentos, & nonaginta ac sex annos concedit, ac condonat, déque tanto annorum numero sibi solummodo quatuor reseruat, atque eosdem etiam controuersos, atque dubios. Quòd si autem veræ sunt Mariani Scoti rationes, quæ Augustinum in hanc insulam venisse, non decimo quarto anno Imperatoris Mauritij, sed quatuor pòst annis scribit, hoc est sexcentis a Christo annis nec plus, nec minus, tum nullum prorsus sibi annum reliquum facit, sed omnes mihi largitur. Abbas quidem Vspergensis ait: *Gregorius anno Domini sexcentesimo tertio, immissis Augustino, & Mellito Angliam ad fidem conuertit*. Hæc hactenus omnia pro me faciunt, nisi fortè Hardingus dicere non dubitauerit, huius regionis incolas precibus Christianis vsos priùs esse, quàm religionem profiterentur Christianam.

Anno Domini 596.

Marianus Scotus.

Anno Domini 600.

Abbas Vspergensis in vita Mauritij.

Anno 603.

Hardin-

Hardingus. 25. Sectio.

IAm quod ad ſcripturæ locum attinet a Iuello, ſuis q̃, omnibus aſtipulatoribus vſurpatum, quo preces publicas vernacula lingua faciendas eſſe doceant, in 14. cap. prioris epiſtolæ ad Cor. Diuus Paulus de linguarum vſu diſputat, prout fuit in primitiua Eccleſia donum extraordinarium. Cum fidelium cœtus precandi, & verbi Dei audiendi cauſa conueniret, vnus aliquis ſubitò ſurrexit, & loquutus eſt in Eccleſia linguis multarum gentium, ſpiritu inſuſurrante, vt Chryſoſtomi verbis vtar, nec ipſo interim iuxta Chryſoſtomi ſententiam, nec cæteris, qui præſentes aderant, intelligentibus quid diceret. Hoc donum Apoſtolus non prohibebat, quandoquidem omne Dei donum bonum eſt, nec quicquam fit ab eo fruſtrà, ſed Corinthios a vano eiuſdem, ambitioſóque vſu deterrebat, & propterea idem multum eleuabat, ei q̃, prophetiam, id eſt, ſcripturas interpretandi exponendi q̃, facultatem, longè anteponebat. Hoc donum in Eccleſia non niſi Apoſtolorum duntaxat tempore, aut paulò pòſt remanſit, id q̃, miraculoſa quadam ratione, ſpiritus ſ̃ti ſancti virtute.

*De communium precum, publicæ q̃, liturgiæ forma, qualem nos hodie habemus, ætas autem illa non habuit, Paulus nihil omnino meminit, neque verbum adeo vllum in toto illo capite facit, præterquam de vſu doni miraculoſi, vt ſuprà diximus. Quare eius verba, quæ in illo capite habentur Iuellus, cæteri q̃, aduerſarij noſtri non * aptè vſurpant, ad infirmandum & improbandum precandi & rem diuinam faciendi ritum nunc in Eccleſia receptum, longóque ſeculorum decurſu obſeruatum, qui in Occidente Latina lingua effertur, non miraculoſè aut extraordinariè, ſed ex iuxta inſtitutum, conſuetudinem q̃, Eccleſiæ.* Profectò enim cœlum (*inquit Chryſoſtomus*) Eccleſia tum fuit, ſpiritu cuncta adminiſtrante, cuncta Eccleſiæ capita moderante, afflatu ſuo vnumquemque corripiente. Nunc verò veſtigia tantùm rerum illarum tenemus, duo loquimur, aut tres, & ſeorſum quidem, & altero ſilente incipit alter: verùm hæc ſigna tantùm ſunt & monumenta rerum. Vbi igitur nos cœpimus loqui, cum ſpiritu tuo, plebs reſpondet: ita quondam ſcilicet loquutos ſignificare volens, nempe non ſapientia propria, ſed ſpiritu Dei inſtinctos. *Hæc Chryſoſtomus de cæleſti primitiuæ Eccleſiæ conſuetudine Apoſtolorum ætate. Quodſi igitur his temporibus mos ſimilis obtineret, ſi diuinus ſpiritus conſimilem gratiæ vbertatem in nos infundere vellet, vt omnia pro nobis ageret, vt fidelium hominum capita gubernaret, vt vnumquemq; noſtrùm diuino afflatu ſuo impelleret, & cum in Eccleſiam conueniremus conſolationis noſtræ, & ædificationis gratia, vt mentibus noſtris inijceret, ori q̃, perpetuo quodam miraculo inferret, quid nos precari, quid prædicare, & quomodo ſcripturas tractare oporteret, tum certè quidem nullus Catholicorum omnium inutilem illum peregrinis incognitiſq̃, linguis loquendi, nulla adhibita interpretatione morem probaret, vnde verbi diuini explanatio intercluderetur, populus q̃, obſtupefactus, & in admirationem conuerſus impediretur, ne reſpondere poſſet* Amen, *& ſanctas benedictiones, gratiarum q̃, actiones aſſenſu ſuo proſequi. Nunc autem mos eſt longè diſſimilis Eccleſiæ, nos illis caremus miraculoſis donis, nec certè magnopere indigemus. Loqui*

Locus Pauli in epiſtola ad Cor. nihil facit pro precibus publicis Anglicè recitandis.

* Falſum: pleriq; enim doctores, tum vetuſti, tum recentes hæc verba ad eundem ſcopum referunt.

Ioan. Cor. 14. homil. 37.

enim linguis, signi, seu miraculi instar fuit, non credentibus, sed infidelibus: & signa infidelium causa fiunt: fideles nequaquam illis opus habent. In Ecclesijs, in quibus nimirum τὸ τακτὸν seruatur, dum preces canuntur aut recitantur, ministri non loquuntur linguis, nec lingua, iuxta Pauli sensũ, sed legunt, & repetunt ea, quæ dictata illis, & designata fuerunt. D. Paulus eos reprehendit, qui linguis loquentes, concionatores impediebant, quò minùs populus tum præsens commodi aliquid caperet. Preces Latinæ non ita celebrantur in Ecclesia, vt scripturarum inde interpretatio excludatur. Apostolorum tempore ad Ecclesiam conuenerant, vt fructuosa dona illa exercerent, quæ Deus illis dederat, atq; ex ijs, maximè ex dono prophetiæ alij alios ædificarent, alijq; alios docerent. Nunc dierum non ad Ecclesiam congregantur, quò alij alios erudiant, aut scripturas promiscuè interpretentur, sed precandi causa, atque vt Dei verbum enarratum audiant, non alij ab alijs communiter, sed ab vno aliquo, putà Episcopo, Presbytero, Curione, aut alio spirituali rectore, & doctore.

Episcopus Sarisburiensis.

QVæ hoc in loco tam fusè commemorauit Hardingus, concedi illa quidem nonnulla ex parte facilè tutoque possunt, nullo incommodo causæ nostræ. Reuera Paulus in illo loco, de linguarum dono loquutus est, quatenus extraordinarium fuit miraculum, ad breue tempus durans, nullo labore industriaque comparatum, sed diuino quodam sancti spiritus afflatu gratis infusum. *Latina autem lingua* (inquit Hardingus) *prout nunc dierum in Romanis sacris vsurpatur, nullo sancti spiritus instinctu donatur, neque nunc vllum est omnino miraculum: Ergo, Pauli locus ille, ad eam accommodari non potest.* Fatemur quidem nos, vt nunc habet, nullum esse miraculum, nec Dei spiritum vlla ex parte sapere. Hoc autem miraculi cuiusdam instar est, esse quempiam vel tam impium, qui ea sic vtatur: vel tam impudentem, qui sic eam defendat: vel omnino tam patientem, qui eam illo modo adhibitam ferre possit. Istud verò per certè mirum videatur. Hinc Hardingus ad hunc modum videtur concludere: *Paulus Corinthios vetuit, ne summo miraculo, donóque Dei sic abuterentur, vt nihil inde commodi, ad Ecclesiam redundaret: Ergo cum lingua Latina miraculo nunc careat, preces publicas illa nuncupare licet, quantumuis Ecclesia nullum ex ea fructum capiat.*

Noua certè & peregrina ratio, cæterisque præclarè congruens: In margine tamen diserta significationis nota impressa, hunc Pauli locum, nihil ad nostrum propositum pertinere admonuit: siquidem hæc nota, tam certa, tamque rata fuerit, quàm eam ipse cupit videri, tum sanè Doctores, recentes simul, & antiqui, qui secus eum acceperant, non bene existimarunt. Lyra namque in eundem scribens habet: *Si populus intelligat orationem sacerdotis, melius reducitur in Deum, & deuotius respondet*, Amen. *Ideo dicit*

Lyra in 1. Cor. 14.

dicit Paulus, si tu sacerdos benedixeris spiritu, & populus non intelligat, quid proficit populus simplex, & non intelligens? Quapropter in primitiua Ecclesia, benedictiones, & cætera omnia fiebant in vulgari. Vulgari ac vernacula lingua primitiuam Ecclesiam esse vsam, Lyranus his Pauli verbis commotam testatur. In Concilio Aquisgranensi sic habetur: *Psallentium in Ecclesia Domino, mens concordare debet cum voce, vt impleatur illud Apostoli, psallam spiritu, psallam & mente.* Cuius ex hoc Pauli loco desumpta ratio est, *psallam spiritu, psallam & mente.* Chrysostomus ait, Paulum huius rei summam, ad auditorum commodum referre. Sic verba habent: *Est autem, quod Paulus dicit huiusmodi, nisi dixero quod percipi facilè clareq; a vobis possit, sed linguarum munere præditum me esse tantùm ostendam, nullum ex his quæ non intelligetis, fructum facientes abibitis. Nam quæ vtilitas esse possit ex voce non intellecta?* Idem etiam Chrysostomus adiungit: *Sic & vos nisi significantem vocem dederitis, verba, quod dicitur, vento, hoc est, nemini facietis.* Iustinianus etiam Imperator in quo Episcopis omnibus, presbyterisque præcipit, vt sacramenta cæteraq; preces, clara & aperta voce celebrent, mandatum hoc Pauli loco isto confirmat: Sic enim inquit: *Sic enim diuinus Apostolus docet dicens: si solùm spiritu benedixeris, qui implet locum idiotæ, quomodo dicet Amen, super tuam benedictionem? Non enim intelligit quid dicas.* Ex his testimonijs planum est Diuum Paulum, quamcunque tandem Hardingus notam contrariam posuerit, nonnihil pro instituto causaque nostra facere.

Concil. Aquisgran. Can. 132

Chrysost. in 1. Cor. homil. 35.

De ecclesiasticis diuersis capitulis.

Quanquam nos nostras non a miraculo, donoque linguarum, quod exiguo tempore permansit, confirmationes petimus: sed ijs dissertissimis, planissimisque Pauli verbis nitimur, quæ nullus inficiari possit: *Qui loquitur lingua, non hominibus loquitur, sed Deo: nullus enim audit. Si incertum sonum tuba dederit, quis apparabitur ad bellum? ita & vos, nisi per linguam bene significantem, sermonem ediderit is, quomodo intelligetur, quid dicitur? Eritis enim in aërem loquentes. Precabor spiritu, sed precabor etiam intelligentia: psallam spiritu, sed psallam etiam intelligentia: si benedixeris spiritu, is, qui implet locum idiotæ, quomodo dicturus est Amen, ad tuam gratiarum actionem? nam quid dicas, nescit. In Ecclesia mallem quinque verba ex intelligentia mea loqui, vt & alios instituam, quàm decem millia verborum lingua. Omnia ad ædificationem fiant* Hæc verba perspicua sunt: Lyræ, Concilij Aquisgranensis, Chrysostomi, Iustiniani non ambigua expositio. Quæ quamuis ita sint, scilicet tamen Hardingi solius authoritate subnixi, credere necessariò debemus, ista omnia pro sacris Anglicanis Anglico sermone faciendis nihil planè facere.

1. Cor. 14.

Hardingus 26. Sectio.

QVandoquidem autem omnis populus sacerdotis sese iuxta Apostolicam traditionem ad Orientem pro maxima parte conuertentis preces ad altare factas, (qui locus, ab Apostolorum temporibus ad nostram vsq; ætatem, oblationis celebrandæ perpetuò fuit) exaudire non potest, quacunq; lingua

*Falsum: altaria enim, seu mysticæ mensæ in medio templi stabãt, vt manifestum faciam.

eæ nuncupentur, propter loci, in quo consistit, distantiam: non est a ratione dissentaneum, vt ijs in chorum receptis, qui quid dicatur, aut canetur, meliùs norunt, cæteri in inferiore parte templi decorè subsistant, ibiq; Deum humiliter per se precentur silentio, & ea lingua, quæ ipsis, maximè nota fuerit, seipsos ad sacerdotis benedictionem & gratiarum actionem, fide atque obedientia, cum fratribus reliquis suis, in choro precantibus conformantes, & assensum eisdem suum significantes, bonam partem eorum, quæ fiunt, aut ex crebris concionibus, aut ex sacris externis ceremonijs, quas indoctissimus quisq; vel sensibus cognoscere possit, percipientes.

Populus ceremonijs institutus.

Episcopus Sarisburiensis.

FVerunt (inquit Hardingus) *altaria ab Apostolorum vsq; temporibus eodem planè modo, quo nunc sunt, procul a medio templi remota: Neque sacerdotem supra ad altare astantem audire, aut quid diceret intelligere populus potuit: sed tantùm sacris externis ceremonijs erudiebatur, & quicquid sacerdos diceret assensu suo prosequutus est, cum interim, quid diceretur, nesciret.* Hic homo, nisi singulari quodam priuilegio fretus, nunquam certè potuit falsa tam multa tam paucis proferre. Primò enim, quòd ait Apostolos sua ætate aras struxisse, nulla Christianis hominibus templa Apostolorum memoria ædificata fuisse omnes intelligunt. Etenim fideles homines metu tyrannorum in ædes priuatas, loca vacua, syluas, solitudines, antra subterranea conuenerunt. Num verò aras priùs extructas, quàm tẽpla fuisse arbitrabimur? Origenes certè, qui ducentis post Christum annis vixit, hæc contra Celsum verba habet: *Obijcit nobis, quòd non habeamus imagines, aut aras, aut templa.*

Origen. contra Celsum lib 4.

Arnob. lib. 2.

Similiter habet Arnobius, qui aliquantò post Origenem vixit, contra Ethnicos scribens: *Accusatis nos, quòd nec templa habeamus, nec imagines, nec aras.*

Volaterranus. Vernerius.

Volaterranus etiam, ac Vernerius testantur Sixtum Romanum Episcopum excitandas aras primùm curasse. Quare non rectè sapiebat Hardingus, cum tam confidenter altaria semper ab Apostolorum adeo temporibus extitisse iactaret.

Durand. lib. 4.

Neque verò cum aræ primùm fierent, eoq; nomine appellarentur, ex lapide statim ædificatę fuerunt: ex qua materia Durandus, suiq; similes alij, necessariò faciendas esse eas contendunt, idq; *Quia petra erat Christus.* Etenim Gerson scribit, Sylueſtrem Episcopum Romanum, aras primùm lapideas statui iussisse, vetuissq; ne quisquam ad aram ligneam consecraret: nisi ipse suiq; successores. Quanquam autem huiusmodi aras, cum quòd diuturniores, tũ quia firmiores, stabilioresq; essent, quibusdam in locis receptas esse Gregorius Nyssenus Basilij frater prodit: Ex Augustino tamen in Aphrica quidem suo tempore, ex ligno factas fuisse perspicuum est. Scribit enim *Donatistas horrendo impetu, & furore crudeli Episcopum sauciauisse, & ligna altaris effregisse.* Alio in loco etiam habet, *Officium est Diaconi portare altare*, quod profectò

Gerson contra Floretum. li. 4.

Greg. Nyssenus de sancto baptismate.

August. ad Bonifac. epist. 50.

August. in q. veteris & noui

fectò non de lapidum mole quadam, sed tantùm de mensa Eucharisti- Testamenti. q. 101.
ca intelligendum est. Quo de causa eam sæpenumero Chrysostomus ἱερὰν τραπέζαν vocat: Augustinus *mensam Domini*, aliíq; similiter innumeris in locis patres.

Tametsi verò mensa fuit, ara tamen etiam vocata est: non quòd ita reuera esset, sed tantùm propter eam, quæ illi cum veteris legis altaribus, intercessit similitudinem. Sic Irenæus Christum nuncupat *altare nostrum*: & Origenes, *cor nostrum, altare nostrum appellat*: non quasi aut Christus, aut corda nostra verè sint altaria, sed translatitia duntaxat quadam loquendi formula. Eiusmodi extiterunt altaria, quibus antiqui patres Apostolorũ continuò ætati succedentes vti consueuerunt. Irenæus lib. 4. cap 34. Orig in Matthæum. tra. 35

Iam verò num hęc eadem altaria in loco tam longinquo constructa fuisse, quemadmodum Hardingus audenter asserit, verisimile videatur, ex hisce, quæ sequuntur, testimonijs existimandum relinquo.

Eusebius, templi formam apparatúmque, qualis suo tempore extitit, ostendit his verbis: *Absoluto templo ac sedibus excelsissimis, ad honorem præsidentium, & subsellijs ordine collocatis, ornato, & post omnia, sancto sanctorum, videlicet altari in medio constituto, &c.* Altare non in extremo choro, sed in medio templi, populíque positum fuisse scribit Eusebius. Eusebius lib. 10. cap. 4. Ex oratione panegyrica in Encænijs.

Augustinus etiam ad hunc modum scribit: *Christus quotidie pascit: Mensa ipsius est illa in medio constituta. Quid causæ est, ô audientes, vt mensam videatis, & ad epulas non accedatis?* In Constantinopolitano Concilio sic habetur: *Tempore Diptychorum cucurrit omnis multitudo cum silentio circumcirca altare, & audiebant.* Deniq;, vt reliquos mittam, Durandus, quid causæ sit, quamobrem sacerdos ad altare adstans se ipse conuertat, inquirens, hanc illius rei rationem adhibet: *In medio Ecclesiæ aperui os meum.* Bonifacium etiam Episcopum Romanum a populo sacerdotem in sacra Liturgia primum disiunxisse Platyna tradit. Sed vt testimoniorum longiore commemoratione supersedeam, ex paucis hisce intelligimus, chorum eo tempore, in templo medio stetisse, cancellis quibusdam septum & conclusum, atq; a reliquis partibus distinctum, vnde etiam *Cancelli*, dictus est, & a Græcis vsitatè περισχοινίσιον, quia locus erat presbyteris atq; ministris propriè designatus, cæterisq; omnibus, ne sacra interturbarentur, præclusus, quemadmodum egregiè ex Ambrosij historia apparet, qui ipsum Imperatorem Theodosium excedere iussit: & ex Nazianzeno in vita Basilij, & ex decreto quodam, quod tribuitur Clementi, & ex Concilio Laodicensi: fuítq; locus iste, id quod ex Chrysostomo colligi queat, quadam in parte sacrorum velo quodam & cadurco obtentus. Immo etiam hodie in magnis Ecclesiis Mediolani, Neapoli, Lugduni, Moguntij, Romę, & in Ecclesia beati Laurentij apud Florentinos, sacerdos rem diuinam faciens ad Occidentem spectat, itáque populum præ oculis semper habet. Vnde Durandus inquit, *Sacerdoti in huiusmodi locis, non opus est sese conuertere, cum dicit Dominus vobiscum, & populum salutat.* In eo autem, quod Hardingus fingit, populum longo loci interuallo remotum a sacerdote, quid ipse diceret, exaudire non Augustin. de verbis Domini secundùm Ioan. serm. 42. Concil. Constant. 5. act. 1. Durand. lib. 5. Platyna. Theodoret. li. 5. cap. 18. Nazian. in vita Basilij. De consecrat. dist. 2. Sacerdotum Concil. Laod. can. 19.

potuisse, qui veteres patres vlla attentione perlegerit, eum vehementer falsum esse facilè perspexerit. Chrysostomus enim ait: *Diaconi cum sacra mysteria celebrarentur, surrexerunt & populum alloquuti sunt his verbis: Oremus pariter omnes.* Rursum ait: *Sacerdos & populus in sacra Liturgia colloquuntur: Sacerdos ait, Dominus vobiscum: populus respondet, Et cum spiritu tuo.* Iustinianus Imperator præcipit vt preces sacras sacerdos tanta vocis contẽtione recitaret, quanta exaudiri a populo posset. Clemens Alexandrinus habet: *Est ergo, quod hîc est apud nos altare, terrestris congregatio eorum, qui sunt dedicati orationibus, qui veluti vnam vocem habent communem, & vnam mentem.* Et ne omnes consecter reliquos, Bessarion ait: *Sacerdote verba illa pronunciante, assistens populus in vtraq; parte respondet, Amen.* Tu nunc æstimato, Lector, quid certi veriq; habere videantur, quæ istis mox Hardingus adiungit: *populum modo quodã decoro in inferiore parte tẽpli subsistẽtẽ ceremonijs quibusdã, & signis e choro ostensis institutum fuisse, assensumq; significasse, & respondisse Amen Sacerdoti ad altare precanti, etiamsi quid precaretur, prorsus ignoraret.* Paulus quidem ait, *quomodo dicet Amen, ad tuam gratiarum actionem, quandoquidem quod dicas nescit?* Sic Augustinus inquit, *vt populus ad id, quod planè intelligit, dicat Amen.* Itidem Ambrosius: *Imperitus audiens quod non intelligit, nescit finem orationis, & non respondet Amen, id est, Verum, vt confirmetur benedictio: per hos enim impletur confirmatio precis, qui respondent, Amen: vt omnia dicta veri testimonio in audientium mentibus confirmentur.* Quare cum nec altaria Apostolorum tempore vlla ædificata essent, nec mensa Dominica, qua tum vtebantur, tam longè a medio templo submoueretur, nec populus ad ea responderet, quæ non intelligeret: Cum hæc, inquam, ita multa reperiantur in præmissis falsa, Hardingi conclusionem in dubium vocare non immeritò possumus.

Chrysost. ad Ephes. homil. 3
Chrysost. in 2. ad Cor. homil. 18.
De eccles. diuers. capitul. constitut. 123.
Clem. Alexan. strom 7.
Bessarion de sacramento Eucharistię.
1. Cor. 14.
Augustin. de Catechi. rudibus cap. 9.
Ambros. in 1. Cor. cap. 14.

Hardingus 27. Sectio.

QVod D. Paulũ, Iuelle, ad propositũ tuũ confirmandũ adducis, eumq; facis hoc modo dicentem, aliter ac ipse scripsit: Si precatus fueris in Ecclesia spiritu tuo, aut strepitu peregrinorum verborum, quomodo Idiota respondebit, Amen? Quid enim dicas, nescit: *in ijs, inquam, Textum tua ipsius adulterina fartura distendisti. Translatio ab Edouardo sexto, suisq; Consiliarijs approbata, verior est, ac propiùs accedit ad Græcum, quæ perinde valet:* Quando benedicis spiritu, quomodo qui Idiotæ locum occupat, dicet Amen, ad tuam gratiarum actionem? Nam quid dicas, nescit. *Hoc in loco Apostolus loquitur de benedictione seu gratiarum actione in spiritu, qui spiritus quid sit non facilè explicari potest, iuxta vestri ipsorum Patriarchæ Ioannis Caluini iudicium. Ambrosius pro illo spiritu accipit, quem in baptismo hausimus, qui nos vrget, & excitat ad precandum: Beatus Thomas, pro sancto spiritu nobis donato, pro ratione, & pro imaginandi facultate: Erasmus pro ipsa voce: Isidorus Clarius pro potestate pronunciandi. Aliqui pro spiritu, qui per arteriam transit: Aliqui pro intentione: Augustinus argutè,* pro apprehensione, quæ ideas concipit, & signa rerum:

1. Cor. 14.

Caluinus

Caluinus in institutionibus, de oratione cap. 15. *pro sono oris quem spiritus gutturis, aëris q; reflexus efficit & gignit: Chrysostomus pro dono spirituali, aut spiritus sancti dono loquendi linguis: quam interpretationem Caluinus ipse, pro tribunali quodam modo sedens, huius controuersiæ arbiter, maximè probat, cæterorum q; omnium iudicia reprobat, suum q; adeò ipsius, quanquam imprudens vt videtur: tuum q; etiam Iuelle peregrinorum verborum strepitum non minùs damnaret, si eum audiret. Huius loci sensum tam incertum at q; dubium, tanquam fidium concentum illo tuo peregrinorum verborum sono dissoluere, quo vocabulum illud, Spiritus, tam violenter noua vestra expositione adhibitum tam variè accommodas, ad Latinas in Ecclesia Latina preces improbandas parum facit: præsertim cum Paulus per illam miraculosam linguis loquendi potestatem, qua vtebantur, vel abutebantur veriùs Corinthij, diuersum quoddam loquendi genus intelligat ab eo, quo sacerdos preces publicas recitat.*

Sacerdos, fateor, liturgiam paræcis suis recitans, lingua quidem loquitur, sed non eiusmodi, qualem D. Paulus sensit. Etenim eam maiore ex parte sacerdos si doctus fuerit intelligit, populus q; non omnino eius ignarus est, propter frequentes conciones, diuturnum vsum, ferias solennes, multiplices q; ceremonias. Quare argumentum tuum ab illo loco desumptum, contra preces docta Latina lingua celebratas nihil valet, quãuis eam indocta plebs minùs perfectè calleat. Equidem, si accuratam Augustini de hoc Pauli loco iudiciũ receperis, alias tum quærere scripturas, alias confirmationes Anglicæ vestræ liturgiæ debebis. Nam vt Augustinus hanc rem egregiè & doctè exponit, D. Paulus per linguam, non aut Latinam aut Græcam, aut Hebraicam, apud homines rudes, aut vllam omnino peregrinam linguam intelligit, sed tantùm metaphoricõs, quamuis eloquendi formam, qua rerum signa antè pronunciantur, quàm intelliguntur. Per spiritum autem, non sonum quendam vocum peregrinarum, iuxta tuam peregrinam interpretationem, significat: sed prout hoc in loco propria quadam & peculiari ratione sumitur, potestatem quandam animæ inferiorem mente, quæ rerum similitudines concipit, neque intelligit. Quicquid autem hoc modo pronunciatur, lingua & spiritu pronunciatur, siue Latino, siue Anglico, siue vllo alio sermone pronunciatũ fuerit. Cæterùm, bone vir, etiamsi populus non accuratè intelligat, quid sacerdos in Latina liturgia dicat, tamen fructus nonnihil & commodi inde capit, quatenus publicas preces a sacerdote pro populo in ecclesia nũcupatas, boni cõsulere Deo visum est.*

* Falsum: imperita enim plebs nullum verbum aut syllabam Latinæ linguæ intelligit.

Vide Augustin. lib. 12. de Genesi ad literã cap. 7. 8. & 9.

Episcopus Sarisburiensis.

HOc in loco, quendam facetiarum leporem temporis ludendi causa comparatum adhibuit Hardingus. Caluinum facit patriarcham, eumque in tribunali collocat sublimi, cæteros omnes iudicio capitis condemnantem: Pauli sensum distendi, eiusque harmoniam peregrinarum vocum sono quodam dissolui scribit: & qua copia est, idem sæpius mutatis verbis duplicat, iterátque, & secum ipse multùm, ac iocosè ludit, in quo non debet animo iniquo ferre, si ei ego sic respondero, vt Ambrosio quondam Hieronymus respondit, de ipsius in Lucam

Ruffinus. commentarijs, *verbis ludis, ſententijs dormitas.*

Quandoquidem hæc Pauli verba, *ſi ſpiritu tuo benedixeris*, videri poſſe dubia ſenſi, indéque diſcrepantes animaduerti natas eſſe interpretationum varietates: conſentaneum putaui, quò multorum ignorantiæ ac imperitiæ conſulerem, dilucidè exponere, quid illo vocabulo, *ſpiritus*, ſignificare Paulus videretur. Multorum igitur veterum patrum ſequutus authoritatem, ſonum quendam, aut peregrinarum vocum ſtrepitum appellaui. Hæc illa eſt, quam Hardingus tam facetè, & lepidè *farturam quandam, & diſtentionem, nouámque ac peregrinam interpretationem vocat*. In quo tamen admodum certè videtur eſſe tenui memoria atque acumine. Etenim breui pòſt, quando hæc Pauli verba interpretatur, (*quàm decem millia verborum in lingua*) eadem ipſe *fartura, eademq; diſtentione* vtitur.

Certè verò ſi omnem omnino paraphraſin, aliorumque verborum, ad textus ambiguitatem obſcuritatémque illuſtrandam, acceſſionem penitus reprobauerit, tum non modò ſeptuaginta illos, ſed cæteros etiam omnes ſcripturarum interpretes damnauerit. De qua re Origenes, vt Apoſtolus Dauidis Prophetæ verba citet, perpendens, ſic ſcribit: *Sed quòd dixit Apoſtolus, ſicut ſcriptum eſt: non eſt iuſtus quiſquam, non eſt intelligens, non eſt requirens Deum, Non ijſdem ſermonibus inuenitur in pſalmo, ſed alij permutantur, alij aſſiuuntur, alij relinquuntur. Quod a ſtudioſis quibuſq; ſi obſeruetur diligentiùs, puto dari in hoc Apoſtolicam authoritatem, vt cum ſcripturæ teſtimonijs vtendum fuerit, ſenſum magis ex ea, quàm verba capiamus*. Paulum & immutaſſe verba Prophetæ, & eis aliquid addidiſſe, atque aliquid detraxiſſe Origenes affirmat: neque tamen Paulum ſcripturas *vel diſtendiſſe, vel farſiſſe* dicturum arbitror Hardingum.

Orig. in Epi. ad Rom. cap. 3. lib. 3.

Forſan autem regeret Hardingus Paulum hoc verbo, *ſpiritus*, peregrinam linguam, aut vocum incognitarum ſonum non intellexiſſe: & hanc proinde farturam adulterinam & fucatam eſſe. Et quia ſic Hardingo videtur, imperitus Lector, ita quidem rem habere ſibi fortè perſuadebit: verùm ſi priſci doctores, patréſque hoc modo intellexerint, tum certè peregrinæ iocationes, iactationéſque iſtæ inanes ac ineptæ fuerunt. Pauli mentem Ambroſius aperit, quídque per hoc vocabulum, *ſpiritus*, intelligat, exponit ad hunc modum. *Si tu benedixeris ſpiritu, hoc eſt, ſi laudem Dei lingua loquaris ignota audientibus.*

Ambroſ. in 1. Cor. 14.

Hæc nulla eſt diſtentio, nulla adulterina fartura, ipſius eſt Ambroſij interpretatio. Chryſoſtomus eadem verba ſimiliter interpretatur: *Si tu benedixeris ſpiritu, &c. eſt quod dicit huiuſmodi: ſi peregrina lingua gratias agas, quam nec intelligas ipſe, nec cæteris idem interpreteris, plebeius non poteſt ſubijcere Amen*. Chryſoſtomus hunc Pauli ſenſum eſſe affirmat: Hardingus negat: *noua enim* (inquit) *quædam eſt, & peregrina interpretatio*. Eraſmus in ſua paraphraſi, hoc modo reddidit: *Si tu decantes laudes Dei, ſermone omnibus incognito*. Dionyſius Carthuſianus, itidem ait: *Si tu benedixeris ſpiritu, id eſt, non verbis,*

Chryſoſt. in 1. Cor. 14. homil. 35.

Eraſmus in 1. Cor. 14.

Dionyſ. Carthuſ. in 1. Cor. 14.

bis, quæ ab alijs intelligantur, sed tantùm lingua.

Anselmus inquit, *spiritus meus orat: id est, flatus oris mei orat, dum loquor in oratione.* Quamcunque Hardingus de Erasmo opinionem habuerit: ipsum tamen non patietur modestia (puto) sua, vt vel Dionysium Carthusianum, vel Ambrosium, vel Chrysostomum, vel Anselmum, nouas inauditásque interpretationes inuestigasse, aut cum Paulo lusisse, eiúsue textum quadam dissonantia, & quasi symphoniæ discordia corrupisse defendat. Anselm. in 1. Cor. 14.

Verùm locus (inquit) *Pauli anceps est, eúmque Ambrosius, Augustinus, Chrysostomus, Isidorus, Erasmus, & Thomas Aquinas, variè sunt interpretati.* Quid autem? num ex eo sic concludet:

Isti patres Pauli sensum perperam intellexerunt:
Ergo, Pauli nullus est omnino sensus?

Aut hoc modo:

Varij doctores varias de hoc loco sententias habuerunt:
Ergo, nos nullam habere omnino oportet?

An nullum eorum sequi debemus, quia aliqui errauerunt? Aut omnes simul sequi necesse est, quia doctores fuerunt? Nonnihil certè quidem de significatione huius verbi, *spiritus*, dissensisse illos liquidò constat: siue tamen Paulus spiritum sanctum intellexerit, siue imaginationem, siue rationem, siue linguarum donum, siue oris strepitum, siue eloquendi facultatem, siue vocem ipsam, certissimum est, & horum atque aliorum præterea omnium doctorum & patrum testimonijs comprobatum, Paulum de lingua incognita, vtque Gregorius ait, *strepitu oris* loquutum esse, & tum consequenter istis, *de peregrinarum vocum sono*, qui teretes, & religiosas aures Hardingi tam vehementer offendit. Hugo Card. citat Gregoriũ.

Quandoquidem autem Hardingus tantopere asseuerat hæc Pauli verba, nihil pro nostra causa facere: nos vnum aut alterum ipsius argumentum, breuiter excutiamus, & quàm illa præclarè ad suum propositum accommodet, consideremus. Primum huiusmodi est: *Paulus de miraculoso linguarum dono disputat: Ergo, verba eius, nihil contra Latina sacra faciunt.* Alterum, *Paulus admonet, vt sacerdos preces publicas in Ecclesia factas, ea lingua pronunciet, qua indocti ædificentur, & respondeant, Amen: Ergo*, (vt videtur Hardingus affirmare) *Sacerdoti preces publicas peregrino sermone concipere licet.* Istæ verò argumentationes peregrinum profectò in scholis strepitum facere, & dialecticę quodammodo modos omnes remittere viderentur. Cæterùm si Pauli verba nihil contra rei diuinæ lingua Latina administrationem, qualis nunc obtinet, valeant: quid tum verò est, quod Paulus damnat? quorsum hoc modo concludit, *Quomodo dicturus est idiota Amen, ad tuam gratiarum actionem? Quid enim dicas, nescit.* Quamobrem totam discriminis summam in intelligendo, atque non intelligendo constituit? Aut quid aliud, *quàm peregrinæ linguæ sonum, seu strepitum improbat*, qua nullo modo institui ædificaríque populum posse existimat? Si hoc totum nihil est, vt Hardingus statuit, age,

Pauli verba contrario penitus modo inuertat, & sic dicat: *Fac lingua peregrina atq; incognita preceris, vt populus dicat, Amen. Sic enim dixerit, etsi quid preceris nescierit.*

Quod de docta Latinorum lingua tam sæpe iactat Hardingus: ad Lectorem potiùs perstringendum, quàm rem bene & luculenter confirmandam valet. Ita vafros illos & veteres hæreticos, Marcum atque Heracleonem in precibus suis Hebraica quædam, aliáque inaudita & inusitata vocabula vsurpasse Augustinus & Arnobius testantur, quò auditores suos admiratione percellerent, suámq; commendarent, & propagarent fraudem. Nulla lingua per se docta putanda est, sed duntaxat alterius rei gratia, atque, vt periti loquuntur, *per accidens*, id est, vel propter elocutionem ornatam, vel propter rerum summam dignitatem, & amplitudinem: vel propter eius, qui loquitur, doctrinam atque scientiam. Liturgia autem & formula publicarum precum latina, cum per se nullis eloquentiæ luminibus illustratur, (nullis enim certè indiget,) tum interdum & parum Latina est, & sensus expers. Exemplum vnum hoc multorum loco fuerit. In laudes sanctissimæ virginis hoc modo scribitur, *Cuius Dominus humilitatem respiciens, Angelo nunciante concepit redemptorem mundi.* Ex hac docta lingua discimus, non Dominam nostram, sed Dominum concepisse Christum. Sic enim verborum σύνταξις fluit, *Dominus concepit redemptorem mundi.* Res quas habet ea Liturgia, nonnunquam summa futilitate, fabularúmque vanitate abundant: nonnunquam etiam ad impietatem, & idololatriam spectant: Sacerdotes autem, qui ea lingua vtuntur, eiusmodi pleriquesunt, vt eam vix certè doctam efficere queant. Papa Zacharias Sacerdotem quendam suo tempore puerum his verbis baptizasse testatur: *In nomine Patria, & Filia, & Spirita sansta.* Multos etiam sacerdotes, sua memoria cum publicas preces Latinè celebrarent, quibus in locis populus Latinè sciebat, barbarismos ac solœcismos commisisse, hoc est falsam Latinitatem vsurpasse, Augustinus author est: tum etiam ait, *multa in illis reperiuntur contra Catholicam fidem.* Talis nimirum est ea lingua, quam hîc Hardingus vt eruditam, & doctam tantopere laudat.

Auguſt. ad Quoduultdeum. Arnobius.

De conſecrat. Diſtinct. 4. Retulerunt.

Aug. de catechi. rudib. cap. 9. De Conſ. diſt. 4. Si non.

Verùm nos linguam Latinam, eloquentia, copia, doctrina, cæteris omnibus antecellere concedamus. An verò tam curiosas, támque superstitiosas esse Dei aures homines isti putant, vt nullas nisi *docta lingua* nuncupatas preces ferre possit? Certè, nullam Paulus in Ecclesia doctrinæ ostentationem, sed sermonem duntaxat planum, cum intelligentia coniunctum postulat, vt ignari ædificentur.

Imperator Caligula panes aureos, cæteráque fercula tota aurea conuiuis apposuit, & epulari iussit. Multa tum quidem videbant aspectu pulchra, sed nihil erat, quo se pascere, & famem explere possent: Similiter Hardingus preces suas Hebraicas, Græcas, Latinas, auro quasi fulgentes, populo proponit: tum rogat, vt vescantur. Præclarum verò spectaculum, in quod oculos defigant suos: nihil autem, quod omnino capiant, atque gustent, delibare possunt: quódque

que vel eos ad reſipiſcẽtiam inducat, vel eorum conſcientias tranquillas & pacatas reddat.

Egregiè dixit Auguſtinus, *Quid prodeſt clauis aurea, ſi aperire, quod volumus, non poteſt? Aut quid obeſt lignea, ſi hoc poteſt? quando nihil quærimus, niſi patere, quod clauſum erat.* Auguſt de doctrina Chriſtiana. lib. 4. ca. 11.

Populus (inquit Hardingus) *non penitus neſcit, quid Sacerdos dicat: intelligit eum, etſi non perfectè, & accuratè, tamen intelligit.* Sic titubat atque hæſitat in ſuo illo *perfectè, & imperfectè*, quaſi nondum, quantum populus intelligeret, ſatis perpendiſſet. Etenim quòd populus imperitus Latinam linguam perfectè teneat, id veritati ipſi palam repugnat: quòd autem nihil omnino intelligat, idipſum eſt, quod diſertè Paulus auerſatur: intelligentiam namque Paulus flagitat.

Quapropter rem partiri voluit Hardingus, aitque, *Populus Latinam linguam intelligit, licèt non exquiſitè aut cumulatè*: hoc quidem eſt, neq; Scripturas, neq; preces, neq; quicquam eorum, quæ dicuntur, nec ſententiam vllam, nec verbum, nec ſyllabam, nec literam tenet. Loquentem Sacerdotem audit, quid loquatur ignorat: ſeſe huc & illuc conuertentem, geſtúſque quoſdam agentem intuetur: quid autem ſibi velit, neſcit. Hoc eſt Latinam linguam intelligere, inquit Hardingus. Sed Deus bone, hæccine eſt ea intelligentia quam Paulus requirit: nempe qua *populus ædificetur, reſpondeat q́, Amen?*

Quam verò tandem voluptatem capit Hardingus, in diminuenda & coercenda hominum Chriſtianorum intelligentia? Quid ni enim potiùs perfectè cognoſcere, quid Sacerdos loquatur, debeant? Cur eſſet aliquid in rebus ſanctiſſimis, atq; diuinis incohatum? Paulus, vt omnes in virum perfectum in Chriſto Ieſu creſcamus, & Auguſtinus vt populus reſpondeat Amen ad id quod planè & perfectè intelligit, exoptant. Ad Ephe. 4. Auguſt. de catechizand. rud. cap. 9.

Hardingus. 28. Sectio.

AT Paulus (inquiunt) efflagitat, vt populus aſſenſum ſignificet, ſeq́; ad Sacerdotem accommodet, dicendo Amen, ad precationem in eccleſia factam.

Equidem in eccleſia primitiua hoc neceſſarium fuit, quando prima quodammodo rudimenta fidei tradebantur. Quam ob cauſam preces tum lingua populari, & vſitata vulgo hominum fiebant, vt ea meliùs inſtituerentur: quandoquidem nuper ad fidem conuerſi, atque ex Ethnicis Chriſtiani facti accurata inſtitutione opus habebant.

Poſtquam verò fideles homines, tanta multitudine creuerunt, omnibuſq́; religionis partibus tam exquiſitè eruditi fuerunt, vt ſponte ſua, ſeſe in precibus publicis ad miniſtros conformarent: in eccleſijs Latinis preces Latinæ inſtitutæ ſunt, ſatiſq́; viſum eſt, ſi pars aliqua populi intra chorum, pro tota multitudine reſponderet. Atq; iſta magis expedita magiſq́; conſentanea ratio indicata eſt, quàm ſi vernacula cuiuſq; gentis lingua celebrarentur.

Episcopus Sarisburiensis.

QVi falsum defendere conatur, eum oportet diligenter omnia circumspicere, quamq; sua conueniant, ac cohæreant accuratè considerare. Hardingus paulò antè hoc modo scripsit: *Cicero linguas innumerabileis esse affirmat, ex quibus omnibus, neque Iuellus, neque suorum quisquam astipulatorum conuincere potest publicas ecclesiæ preces cuiusquam nationis vnquam per sexcentos annos, post Christi natiuitatem, vlla lingua recitatas fuisse, præterquam Græca, aut Latina.* Nunc contrà, vel quid antea dixerit oblitus, vel ipsa veritate impulsus, sic inquit: *Equidem hoc in ecclesia primitiua necessarium fuit, cum prima quasi rudimenta fidei traderentur. Itaque tum recitatæ preces fuerunt populari & nota lingua, quò populus ea commodiùs & facilius fidei disciplinam perciperet.*

Hardingus sibi contrarius.

His verbis, quod suprà tam confidenter iactauerat, funditus destruit atque euertit, meamq; causam egregiè confirmat. Nunc Iuello licet esse securo: Hardingus siquidem contra se ipse probare potest, sacra publica in primitiua ecclesia sermone vernaculo fuisse procurata: idq; tanquam verissimum asseueranter affirmat, itaq; fuisse necessarium, nec potuisse aliter esse scribit. Hæc Hardingi pugnantia simul constare nullo modo possunt, si verum fuerit alterum, falsum sit alterum est necesse.

Ratio, quam hoc in loco concludit, ex temporum dissimilitudine pendet. *Erat* (inquit) *populus tum rudis, & institutione summa opus habuit: nunc verò eruditus est, & fidei gnarus atque numero multiplicatus: satius ergo nunc atque expeditius est, vt res diuina sermone peregrino fiat, vtq; soli clerici Sacerdoti respondeant pro tota ecclesia.*

Hæc Hardingus inquit, non Ambrosij, Augustini, Hieronymi, Chrysostomi, aliorumque his similium veterum, catholicorumque doctorum authoritate inductus, sed ex sententia recentium doctorum Thomæ Aquinatis, & Nicolai Lyræ, quorum superior mille ducentis plùs minus annis a Christo vixit.

Hardingi in angustum contracta ratio sic habet: *Populus nunc dierum eruditus est: Ergo, preces publicas ignota lingua recitare debet.* Si causam Hardingus omnibus probare suam cupit, alia argumenta comparet, oportet. Quid si autem populus eruditus non sit? Quid si nihil sciat, ne Christianæ quidem fidei principia? Quid si nullus sit, qui eum erudiat? Quid si Sacerdos tanquam vnus sit e populo, cœcusq; cœcum ducat? Non tamen nouum, puto, decretum mutabit Hardingus suum, quin peregrinæ preces perpetuò valeant.

Sanè verò, Dei cognitio, ecclesiæ anima est & vita: atque vt in primis eiusdem fundamentis iaciendis necessaria fuit: sic ad perpetuam eiusdem conseruationem necessariò requiritur. Hilarius inquit, *Ecclesiæ, in quibus verbum Dei non vigilat, naufragæ fiunt.* Neque verò Paulus iussit, vt hæc forma obtineret ad tempus, dum fidei rudimenta docerentur, quemadmodum fingit Hardingus, sed ita habet:

bet: *Hæc quæ ſcribo, Domini ſunt mandata. Omnia ad ædificationem fiant.* Populi ædificatio, ad quam hæc omnia referuntur, permanet: Ergo, populi ſcientia, ex qua illa dimanat, nunquam tolli debet. 1 Cor. 14.

Hardingus. 29. Sectio.

NOn poteſt populus, fateor, dicere Amen, *ad benedictionem, aut gratiarum actionem Sacerdotis, æquè ac ſi linguam Latinam perfectè calleret: tamen aſſenſum ei præbet, & ratam eam habet in cordibus ſuis, ſeq; ad Sacerdotis ſenſum applicat: quanquam non* in ſpeciali, *tamen* in generali: *hoc eſt, etſi non in quauis particulari ſententia laudis, & gratiarum actionis, aut in ſingulis quibuſque poſtulatis, tamen in toto. Si enim populus ad eccleſiam recto animo ſtudioq; conuenerit, ſicuti non minùs indocti faciunt, quàm docti: hoc ſibi proponit vt Deum glorificet, laudet, & colat, eiq; pro beneficijs gratias agat, ſimulq; res ſibi tum in hac, tum in futura vita neceſſarias ab eo petat.*

Atque hic pius animorum affectus tam eſt procul dubio Deo gratus, vt nulla verborum intelligentia cum eo conferri queat. Hunc quem quærimus aſſenſum, & ſuam ad Sacerdotes conformationem multis ſignificat externis ſignis, & geſtibus, ſcilicet, ſtando ad Euangelium, & præfationem Miſſæ: ſeſe inclinando, & adorando ad Sacramentum: & genua flectendo alijs temporibus, vt quando venia, & miſericordia ſummiſſè petitur, aliiſq; ſimilibus deuotionis indicijs ad alias partes Sacrarum precum.

Epiſcopus Sarisburienſis.

ITerum nunc Hardingus perſuadere nobis conatur, plebem indoctam & imperitam Latinum ſermonem intelligere, quanquam minùs accuratè, poſſeq; generatim aſſenſu ſuo proſequi, quicquid Sacerdos dixerit, etſi, quid dicat, planè atque omnino neſciat. In quo nonnulla videtur Pauli, atque Hardingi iudiciorum pugna. Paulus enim ait: *Idiota non poteſt dicere Amen ad tuam precationem, quia quid dicas neſcit. Immo,* inquit, *etſi quid dicas neſcit, poteſt tamen reſpondere Amen.* Sed hanc correctionem adiungit: *Non poteſt, fateor, dicere Amen, ad benedictionem gratiarumq; actionem Sacerdotis, tam bene, ac ſi linguam Latinam intelligeret.*

Quis te officijs populi ſic moderari docuit Hardinge? Cur fratres tam palàm tuos decipis? Quamobrem eos doces dicere Amen, ſeſe ædificare, gratias agere, ſuaq; corda ad diuinam voluntatem conformare, minùs bene, quàm eos oportuit, vt ipſe & noſti & profiteris? Tuæ ipſius linguæ teſtimonio coargueris te Dei populum a meliore adducere ad deterius.

Demiſſum affectum, cordiſq; pium, ac religioſum ſtudiũ cognitione omni & ſtrepitu verborum præſtantius, Deóque gratius eſſe non dubito. Hoc enim eſt ſpiritu & veritate precari. Propterea eos, qui

Ioan. 4. Matth. 16. contrà faciunt, Deus reprehendit: *Populus iſte appropinquat ad me labijs ſuis (inquit Dominus) ſed cor eorum procul eſt a me.* Hinc huiuſmodi rationem Hardingus concludit, *Populus deuotus eſt, & religioſus: Ergo, preces lingua peregrina recitare ſuas debet.*

Argumenta ſua Hardingus expendat & corrigat velim. Hoc nimis ineptum eſt, & reſponſione nulla indiget. Equidem ſi ignarus populus in ſumma ignorantia, atque tenebris, tanto pietatis & religionis amore inflammetur: multò profectò magis iſtis ſtudijs incenderetur, ſi preces ſanctiſſimas audiret atq; intelligeret.

Genuum flexio, inclinatio, ſtatio, cæteriq; huiuſmodi geſtus & laudabiliter adhibenter, & animi religioſum affectum declarant: dummodo populus, quid velint, cognoſcat, eóſq; Deo, cui debentur, tribuat. Nam niſi hæc adſint, hypocritarum potiùs fuco, quàm piorum ſanctorúmq; hominum veræ religioni inſeruiunt. Cœleſtinus ad Epiſcopos Galliarum ſcribit hoc modo: *Docendi potiùs, quàm illudendi, nec imponendum eſt eorum oculis, ſed mentibus infundenda præcepta ſunt.*

Inter decret. Cœleſt. pp. 1.

Hardingus. 30. Sectio.

QVòd autem D. Paulus morem precandi lingua in eccleſia tanquam fructus & ædificationis expertem improbare videtur, & quinq; verba, aut ſententias intellectas, & perceptas, ex quibus reliquus populus inſtituatur decem millibus peregrino & incognito ſermone pronunciatis anteponere: iſta omnia ad illorum temporum conditionem referenda ſunt, quæ hodierno eccleſiæ ſtatui longè diſſimilis eſt.

Lingua precum, de qua Paulus loquitur, prorſus peregrina fuit, & incognita, & ſigni cuiuſdam inſtar non credentibus: Latina lingua in eccleſia Latina, non omnino peregrina eſt, atq; incognita: nam præter Sacerdotem in pleriſq; locis, ex reliqua multitudine nonnulli eam intelligunt quodammodo, aut plùs, aut minùs: & nunc eiuſmodi ſigno opus non habemus. Illis inſtitutio fuit neceſſaria: nos præcipuarum religionis partium non ſumus ignari. Illi fuerunt in ſingulis rebus informandi: nos ad eccleſiam non ideo potiſſimùm conuenimus, vt quando preces celebrantur, erudiamur, & doceamur, ſed vt precemur, & homilias attendamus. Illorum preces, quia fides aberat, inutiles fuerunt, & proinde vernaculo ſermone fieri eas oportuit, quo fides augeretur: noſtra fides nobis plus profuerit, ſi nos religioſis precibus dedamus. Illi quandoquidem erant fidei expertes, interpretatione tum in precibus, tum in homilijs, tum in cæteris omnibus ſpiritualibus exercitijs opus habebant: nos neceſſaria fidei rudimenta ſatis luculenter edocti, de cætero, ſedulis & vehementibus precibus a Deo expoſcere vitam iuſtam, piam, & ſacram potiùs, quàm multum temporis in audiendo, ſcientiæ noſtræ augendæ cauſa, conſumere debemus. Qua de re Chryſoſtomus ſic habet: Profectò ſi orare cum diligentia inſueſcas, nihil eſt quod doctrinam tui conſerui deſideres, cum ipſe Deus ſine vllo interprete mentem abunde luce afficiat.

Chryſoſtomi verba iniquiſſimè tractata.

Contra Anomœos, hom. 3.

Epiſcopus

Epiſcopus Sarisburienſis.

HIc Hardingus contentione quadam oratoria vſus, multaſque conſectatus differentiæ circunſtantias, eccleſiæ primitiuæ ſuæq; Romanæ conditionem inter ſe confert, atq; inde probare videri vult, Pauli verba, quæ Paulus ipſe *mandata Domini* vocat, illo duntaxat momento rata, deinceps perpetuò irrita eſſe: acſi diceret, diuinam mutari poſſe voluntatem, vel Dei præcepta, ad tempus exiguum, ac certos annos durare.

Eccleſiæ primitiuæ inſtituta ab ijs, quibus hodie Romana eccleſia vtitur, vehementer diſcrepare non nego. Nam vt illa omnia prætermittam, quæ hîc Hardingus ex vtriuſq; eccleſiæ memoria decerpſit, interq; ſe contulit, quæq; ad hanc cauſam & propoſitum propiùs accedunt, perſequar: in eccleſia primitiua Rectores optarunt, & in eo vehementiſſimè contenderunt, vt populus ſcientia abundaret: in Romana nihil aliud agitur, nihil quæritur, quàm vt populus ſumma rerum omnium ignoratione obruatur. In ea miniſtri varijs linguis loquuti ſunt, vt ab omnium gentium, & religionum hominibus intelligerentur: in hac miniſter lingua peregrina vtitur, quò eum nemo intelligat. In illa rudes, & ignari eloquentes euaſerunt: in hac Epiſcopi, & Cardinales, & doctiſſimi quiq; muti fiunt.

Denique ne conſecter reliqua, in eccleſia primitiua certiſſima ſpiritus ſancti effecta, & Chriſti pedum ipſa veſtigia atque monumenta apparebant: qua de cauſa Irenæus, cæteriq; priſci patres in rebus dubijs & perplexis, ad vſum, & exemplum illius eccleſiæ ſemper prouocauerunt. Tertullianus habet: *Hoc aduerſus omnes hæreſes valet, id eſſe verum, quodcunq; prius: id eſſe adulterinum, quodcunq; poſterius.* Atque hoc ſanctiſſimos patres in Niceno concilio congregatos induxit, vt ſummo omnium conſenſu exclamarent τὰ ἔθη ἀρχαῖα κρατείτω: in quo ſe normæ moriq; eccleſiæ primitiuæ ſubijciunt, atq; ſummittunt. Contrà verò Valentinus, Marcion, alijq; conſimiles hæretici, ſe omnium iudicabant ſapientiſſimos, eaque arrogantia inflati, Apoſtolorum inſtituta (ſicut nunc Hardingus, ſuiq; ſocij faciunt) prorſus reſpuebant & contemnebant. Sic de illis ſcribit Irenæus: *Dicent ſe, non ſolũ presbyteris, ſed etiam Apoſtolis ſapientiores eſſe, & ſynceram veritatem inuenisſe.* Non ego tantę Hardingũ impietatis accuſo, quantã Valentino, & Marcioni tribuo: hoc tantùm dico, eum ſpretis Apoſtolorum decretis, atq; inſtitutis, noua quædam inuenta perſequi: itaq; veterum hæreticorum Valentini & Marcionis veſtigijs inſiſtere. Nunc Hardingi rationes attendamus: *Eccleſiæ* (inquit) *primitiuæ conditio, multum abfuit ab horum temporum eccleſiæ conſuetudine: Ergo, Pauli mandatis non aſtringimur.*

Irenæus, lib. 3. cap. 3. Tertul. aduerſus Praxeam.

Concilium Nicenum. Can. 6.

Irenæus. lib. 3. cap. 2.

1

Deinde ait, *Vnus aut alter, in ſingulis paræcijs, aliqua ex parte linguam Latinam intelligit:* 2

Populus religionem cumulatè edoctus eſt: 3

Conuentus non tam diſcendi, quàm precandi cauſa fiunt: Ergo peregrino ſermone preces publicæ recitari debent. Deus bone, quid Har- 4

dingo venit in mentem, vt isto modo ageret? Non libenter quidem comparatione huiusmodi vtor. Sed certè ita habet: ne pueri profectò tam pueriliter argumentari solent. Certò nouit pro maxima parte, neq; ex omni parœcia quenquam, neq; ipsum sæpenumero Sacerdotem Latinè intelligere. Non est nescius suæ ecclesiæ homines religione parum imbui, nec cuiquam licere eos instituere. Atq; vt hæc pariter ambo vera essent, non tamen inde concludere poterit, oportere ergo populum preces publicas ignota lingua facere.

Ita neq; vera est Antecedens, neq; consequentem necessariò inducit. Tecum nunc ipse, Christiane Lector, considerato: num hæ confirmationes atq; argumenta eius sint ponderis & momenti, vt conscientiæ tuæ satisfacere possint. Preces vernacula lingua concipere in primitiua Ecclesia necessarium fuisse, ad procreandam fidem affirmat. Quid autem preces incognito sermone factæ gignere possunt? Quam scientiam, quam fidem, quam charitatem generare? Apostoli fidei neutiquam erant expertes: tamen Christo dixerunt, *Domine adauge nobis fidem.*

Luc.17.

Luc.18. Christus postrema mundi secula significans, ait: *Quando filius hominis aduenier, vix fidem in mundo reperiet.* Quæ res ad extruendam fidem valebat, eadem profectò ad instaurandum vtilis est: & quæ tum ad augendam fidem necessaria visa est, ea nunc quoq; ad eandem conseruandam necessaria existimari debet.

Chrysost. contra Anomœos homil.3. Chrysostomi autem verba, quorsum tandem profert? An vnquam bonus ille pater, populo preces publicas peregrina lingua recitauit? Hardingus ipse nouit populum, quid Chrysostomus precaretur, intellexisse, & ei sua lingua respondisse, & vnà cum illo precatum esse. An ille vnquam populi nimiam cognitionem vituperauit, aut eum a legendis Scripturis deterruit? Immo sæpe auditores suos, quòd Scripturas rariùs legerent redarguit, eosq; hortatur, vt Bibliorum sibi librum comparent, vt Scripturas legant, vt priuatim cum domesticis suis, de Scripturis sermonem conferant. Quòd autem Hardingus, quò populi mentes a legendo abstrahat, Scripturas ait esse obscuras, & lubricas, nec posse quenquam in eis sine duce ingredi atq; penetrare: Chrysostomus contrà, vt populum ad legendas Scripturas excitet, planas eas & faciles esse dicit, hominemq; indoctum, & imperitum votis a Deo posse earum scientiam impetrare per se, sine magistro, vel institutore. Hæc sunt enim ipsius verba: quemadmodum ea citauit Hardingus: *Profectò si orare cum diligentia insuescas, nihil est quod doctrinan conserui tui desideres, cum ipse Deus sine vllo interprete, mentem tuam abunde luce afficiat.*

Chrysostom.in Mat.homil.2.

Chrysost.in Psalm.43.

Chrysost. ad Col.homil.9.

Chrysost. contra Anomœos homil.3.

Similem multis præterea in locis sententiam habet. Quando Eunuchi Reginæ Candaces historiam exponit, sic habet: *Fieri non potest vt is qui diuinis scripturis magno studio, feruentiq; desiderio vacat, semper negligatur: Licet enim desit nobis hominis magisterium: tamen ipse Dominus, supernè intrans corda nostra, illustrat mentem, rationi iubar suum infundit,*

Chrysostom in Gen. homil.35

infundit, detegit occulta, doctorq; fit eorum quæ ignoramus.

Quare iſte locus Chryſoſtomi parum Hardingo commodat, niſi id fortè ſpectauit, vt antiqui Doctoris nomine, & titulo abuſus, aliquid ſe attuliſſe ignaris hominibus perſuaderet. Ratio quam hinc efficit, huiuſmodi eſt:

Idiota quiſq;, quantumuis ignarus, Scripturas propria lingua legere, eaſq; ſine interprete intelligere poteſt:
Ergo, preces publicæ plebi ſermone peregrino recitandæ ſunt.

Hardingus. 31. Sectio.

HIc tamen nollem mihi quiſquam ignorantiæ patrocinium obijciat, quaſi vllam ego populo ſanctam ſcientiam inuiderem. Omnem illi cæleſtem cognitionem opto, vt nihil ignoret, quod ad ſalutem ei fuerit neceſſarium. Atq; etiam ex animo cum Moſe dico: Quis tribuat, vt omnis populus prophetet, & det Dominus illis ſpiritum ſuum? *Veruntamen, vt totum vulgus Sacerdotem preces publicas celebrantem intelligat, ſapientes & pios homines, rem non adeo neceſſariam exiſtimaturos eſſe puto, propter quam antiquiſſimus Eccleſiæ vſus, ſumma cum offenſa, authoritate publica & generali ſpreta, & contempta, priuato paucorum hominum iudicio damnetur, violetur, & penitus abrogetur.*

Num. 11.

Si iuſta hæc querela, verumq; crimen eſſet, ad quem eius pertineat correctio, non ignotum eſt. Nam quod ad religionis ſtatum attinet, Concilium generale, quo vniuerſalis Eccleſia repræſentatur, omnibus ſemper ſeculis ſalubres medicinas cunctis malis excogitauit? Quando ijs non auſcultatur, de quibus Chriſtus dixit, Qui vos audit, me audit: & qui vos ſpernit, me ſpernit: *timendum videtur, ne quod ad publicas preces attinet, noua hæc & erudita audacia, minùs Deo grata ſit, quàm vetus, ſimplexq; humilitas. Vt populus humili, ac religioſo animo præditus preces ſuas intelligeret, optabile fuerit, non nego.*

Epiſcopus Sarisburienſis.

OMnem ſcientiam, quæ pia, cæleſtis, neceſſariaq; ad ſalutem fuerit, optat Hardingus populo: Latinam modò liturgiam ſuam ei nullo modo cognoſcendi poteſtatem facit. In quo fateri imprudens videtur latina ſacra, nec pia eſſe, nec cæleſtia, nec ad ſalutem populi neceſſaria. *Totum populum verbi diuini peritum eſſe cupit*: & quanquam neminem eſſe nouit, qui eum inſtituat, non tamen vel legere Scripturas, vel particulam vllam publicarum precum intelligere ei permittit. Reliquum eſt, vt non niſi diuino quodam inſtinctu docendum eſſe ſentiat.

Si qua culpa commiſſa fuerit (inquit Hardingus) *eius ad Concilium*

generale pertinet correctio. Ipſum Concilij nomen magnum eſſe, & graue fateor. Attamen ſi hæc ſola corrigendorum vitiorum oſtenderetur via, longè miſerrimam eſſe Dei eccleſiam neceſſe eſſet. Si Chriſtus, ſuíque Apoſtoli Concilium generale expectandum ſibi duxiſſent, nec Euangelium promulgatum, nec conſtituta ad hunc vſque diem eccleſia fuiſſet. *Optandum eſſet* (inquit Hardingus) *vt preces publicas populus intelligeret, non nego.* Huius te dicti memorem eſſe velim, Lector: vt populus preces publicas intelligeret optabile eſſe Hardingus ipſe confitetur. Quid ita verò? Quia certè & ſentire, & agnoſcere coactus eſt, hoc tum ad amplificandam Dei gloriam multum valere, tum populum inde conſolationem, atque vtilitatem longè maximam capere. Quapropter optandum iſtud eſſe ſcribit. Hinc autem contrà licet concludere iſto modo: Ergo populum in hac craſſiſſima, & quodamodo bruta ignorantia detineri, nullámque publicarum precum ſuarum partem intelligere, ipſius Hardingi teſtimonio & confeſſione deteſtandum eſt. Non licet autem quod bonum eſt & optabile gerere: quod contrarium eſt corrigere, Dei gloriæ inſeruire, populo ſolatium dare, ſine generalis Concilij authoritate? Deum huiuſmodi decretis ſolutum eſſe, ſatis quidem clarè apparet. Etenim & eccleſiam ſæpenumero repurgauit ſuam, & vitia hæreſéſque ſuſtulit, priuatis colloquijs ac conuentibus nonnullis in regionibus: id quod ex Concilijs iſtis particularibus patet: Carthaginenſi, ſcilicet, ſub Cypriano: Neocæſarienſi in Ponto: Ancyrano in Galatia: Gangrenſi, in Paphlagonia: atq; ex alijs huiuſmodi, ab ſq; Concilij generalis conſentione. Sic Ambroſius contra Secundum & Palladium habet: *Superioribus temporibus Concilium ſic factum eſt, vt Orientales in Orientis partibus conſtituti haberent Concilium: Occidentales in Occidente.*

Cypria. tom. 2.
In tom. 1. Concil.
In concil. Aquileienſ.
In collatione cum Palladio.

Cæterùm Chriſtus (inquit Hardingus) *Conciliorum authoritatem diſertis verbis ſanxit: Qui vos audit, me audit: qui vos ſpernit, me ſpernit.* Verba hęc agnoſcimus, quanquam profectò Chriſtum eo in loco nihilo magis de Concilio, quàm de priuato quopiam viro eius mandata exequente, atq; præſtante loquutũ conſtat: quibus ipſum etiam Conciliũ parere non minùs, quàm cæteros homines oportet: quibuſq; remotis, Concilium quantumuis generale, non eſt tamen Concilium.

Luc. 10.

Vbi autem mandauit Chriſtus, vt preces publicæ peregrino & incognito ſermone recitarentur? vbi Concilium vllum generale decreuit? Iterum ab Hardingo quæro, atq; vt mihi reſpondeat, vehementer peto: vbi generale Concilium vllum, ab initio vſque mundi ad noſtram memoriam habitum conſtituit, & lege lata ſanxit, vt populus preces ignota lingua recitatas audiret? Si quod extet huiuſmodi Concilium, quare non illud expromit Hardingus: Si nullum ſit, nec vnquam fuerit, quamobrem nos Concilij nomine ludit? De ſe rectè Cicero, *Nihil nobis opus erat lege, de quibus nihil eſſet actum legibus.* Perinde nobis dicere licet, nihil nobis opus eſt Concilio, ad Dei reſtituendã veritatem, cum nobis ea nullo Concilio fuerit erepta.

Cicero de legibus. 3.

Principis

Principis omnino officium est suæ ecclesiæ, regníq; correctionem susciperе, neq; Deo se probare poterit, si hanc rem tum sibi curæ futuram dixerit, quando cæteri principes, totúsque mundus conspirauerint. Iosue ille princeps clarissimus conuocatis omnibus Israelitarum tribubus, sic eas alloquutus est: *Si malum vobis videtur, vt seruiatis Domino, optio vobis datur: Ego autem, & domus mea, seruiemus Domino.* Iosue.24. Deus ecclesiam in hoc regno suam trecentis ante primum generale Concilium Nicææ congregatum seuit. Dei manus neutiquá decurtata est. Potest eandem nunc verbo suo renouare, omisso generali Cõcilio. Polydorus. Ghildas. Theodoret. Esai.59.

Tametsi hæc ab Hardingo fingi tantùm, non ingenuè dici quis non videt? Concilium quoddam iam satis diu agitarunt: maximas omnium regnorum & gentium querimonias acceperunt, eásq; nominatim de publicis precibus: Hardingus ipse fatetur, esse consentaneum, vt eas populus intelligat: tamen Concilium contrà ait, & hoc esse consentaneum negat, nec ferre vllo modo potest. Igitur aut Hardingum damnet Concilium, aut Concilium Hardingus est necesse, Christus autem nobis dicit: *Mortuos mortui sepeliant suos, tu veni, & me sequere.* Matth. 8.

Hardingus 32. Sectio.

Contra Manich. Epist. Fundament. cap. 4. Ad Enodium epist. 102.

IN *cognitione tamen non insunt omnia. Augustinus enim præclarè inquit:* Turbam non intelligendi viuacitas, sed credendi simplicitas tutissimam facit. *In alio etiam loco habet:* Si propter eos solos Christus mortuus est, qui certa intelligentia possunt ista discernere, pene frustra in ecclesia laboramus. *Non tam a nobis quantum *intelligimus, quàm quantum credimus, & quantum per fidem amamus requirit Deus. Et quando nos coram Christo in illo terribili die Iudicij comparebimus, non cognitionis nostræ, sed, fide præsumpta, charitatis rationem exigemur.*

*Falsum: scribitur enim, *si quis ignorat, ignorabitur.* 1. Cor. 14.

Episcopus Sarisburiensis.

QVòd ait Hardingus, *In cognitione non inesse omnia*, si quidem rerum abditissimarum reconditissimorúmq; mysteriorũ excellentẽ quandam, ac singularem cognitionem, atq; scientiam intelligat: qualem etiam Augustinus intellexit, facilè concedo. Cæterùm de publicis sacris Chrysostomus habet: *Nisi indoctus quid preceris intelligat, nequaquam edificatur, neq; assensum significare precibus tuis potest. Vento verba facis, & frustra loqueris.* Quare publicarum precum vis omnis, atque virtus in auditoris intelligentia consistit. Chrysost. in 1. Cor. homil. 35.

Quòd nos cognitionis nostræ rationem minimè reddituros esse contendit Hardingus, non facilè sibi quisquam assumpserit. In illo namq; formidolosissimo die, reddemus certissimè ignorantiæ nostræ, quam vitio, & culpa nostra contraximus, rationem. Christus ipse, cui iudiciũ omne Deus commisit, inquit, *Si cæcus cæcum duxerit, ambo incident in foueam.* Iterum, *Hæc est condemnatio mundi: lux venit in mundũ, & homines amant tenebras magis, quàm lucem.* Hæc, inquit Christus, mundi est Ad Rom. 14. 2. Cor. 5. Matth. 15. Ioan. 3.

Sapien. 5. condemnatio. Sapiens etiam ait, impios in illo luctuosissimo tempore, huiusmodi lamentabili oratione vsuros: *Aberrauimus a via veritatis, & Iustitiæ lumen non fulsit nobis, & sol intelligentiæ non exortus est nobis.*

Chrysost. in Mat. hom. 2. De ista populi ignorantia sæpenumero Chrysostomus est conquestus: *Non sum, inquis, Monachus: vxorem habeo, & filios, & curam domus. Hoc illud est, quod omnia quasi vna quadam peste corrumpit, quòd lectionem diuinarum Scripturarum, ad solos putatis Monachos pertinere.* Deinde adiungit: *Multò est grauius, atq; deterius superfluam esse putare legem Dei, quàm illam omnino nescire. Hæc enim verba sunt, quæ de diabolica prorsus meditatione promuntur.* Præterea habet: *Hæc Diabolicæ inspirationis operatio est, non sinentis nos aspicere thesaurum, ne diuitias acquiramus. Propterea ille suadet, nihil omnino esse commodi diuinas audire leges, nequando ex auditu sequi videat actionem.* Hinc iam simplicis ignorantiæ disciplinam, quam Hardingus tuetur tam acriter, a Chrysostomo, *Diabolicam meditationem, diabolicum iudicium, diabolicam inspirationem, dici perspicimus.* Quòd autem Hardingus ait, *Deum nec cognitionis nostræ, nec ignorantiæ rationes repetiturum,* Chrysostomus prorsus contrarium his verbis affirmat: *Dices: non legi: Non est hæc excusatio, sed crimen.*

Chrysost. ad Hebræos hom. 17.

Mat. 10. Ad Col. 2. Chriſtiana simplicitas non est voluntaria ignorantia, quæ & fabulam quamque credit esse veram, & nihil excutit, nihil examinat, nihil exquirit. Christus non modò, *Vt simplices tanquam columbæ,* sed etiam, *vt prudentes essemus sicut serpentes* iussit: atque *vt caueremus etiam ne deciperemur,* admonuit. Paulus inquit: *Qui ignorat, ignorabitur.* In hæc sic Chrysostomus scribit: *Paulus ait, Verbum Christi inhabitet in vobis abundanter, sed quid ad hæc respondent fucis stultiores? Benedicta omnis anima simplex: & qui simpliciter ambulat, in fiducia ambulat. Hoc videlicet omnium malorum est causa, quòd non multi Scripturarum testimonia in opportunis rebus sciunt adducere. Non enim eo loco simplex pro stulto, aut pro eo, qui nihil nouit, intelligendus est, sed pro homine non malo, nec versuto. Nam si ita intelligeretur, superuacaneum fuisset dicere, estote prudentes, sicut serpentes.* Quare, quòd Hardingus ignorantiam defendit, eamq; Deo non ingratam fore contendit, Dei populo imponit, nec verum dicit. Ratio, quam hinc colligit Hardingus, sic habet: *Populus, vt Augustinus ait, rerum obscurissimarum scientiam consequi non potest: & Deus eorum simplicitati ignoscit: Ergo preces publicæ lingua peregrina recitandæ sunt.*

1. Cor. 14. Chrysost. in Ioan. hom. 16

Hardingus. 33. Sectio.

IAm verò, tametsi populus Latinam linguam nescit, & est optabilius, vt preces publicas vernacula sua lingua recitaret, quò eas, melius intelligeret:

ligeret: tamen cuiuſmodi nunc ſunt, quandoquidem totæ ex Scripturis fere conficiuntur, magnam inde vtilitatem & ad Lectorem & ad auditorem redundare, Origenes copioſè docet in vigeſima Homilia in Ioſue. Quia longum eſt omnia recitare, quæ ibi in hanc ſententiam habet, ſummam, & quaſi capita rerum conſectabor. Primùm cœleſtes poteſtates Angeloſq; Dei, qui intra nos ſunt, vehementer lætari noſtra pronunciatione verborum ſacræ Scripturæ ait. Etſi verba quæ ore pronunciamus *non intelligimus ipſi, poteſtates tamen, inquit, ea intelligunt, iiſq; alliciuntur ad opem nobis libenter ferendam. Tum verba faciens de poteſtatibus, quæ in nobis habitant, quibus animarum pariter & corporum noſtrorum concredita cura eſt: Si Scripturæ, inquit, a nobis leguntur, voluptatem ex eo capiunt, & fortiores fiunt ad nos tuendos: ideoq;, ſi linguis loquamur, & Spiritus precetur, & intellectus fructu careat. Quando etiam in eam ſententiam profert illum Pauli tritum locum ad Corinthios, miraculum prope myſterium nominans, oſtendenſq;, quomodo ſpiritus precetur, nec vllum interea intellectus fructum capiat.

*Falſum: in Romana enim liturgia innumeræ ſunt præter ſcripturas acceſſiones inanes.

*Falſum: Origenes enim de Allegoriæ, nō de verborum ignoratione loquitur.

Deinde malas poteſtates, & ſpiritualem inimicum noſtrum Diabolum, lectione & auditione ſcripturarum noſtra, a nobis expelli docet. Quemadmodum Serpentes, inquit, incantationibus prohibentur, ne veneno ſuo lædant: ita ſi vlla fuerit in nobis ſerpens contrariæ poteſtatis, aut aliquis nobis auguis inſidietur, virtute ſacræ Scripturæ recitatæ, (modò ne aures tædio fatigatas auerteris) abigitur. Auguſtinus idem dogma confirmat, quando ait: Pſalmus dæmones fugat: Angelos in adiutorium inuitat. Ad extremum, Origenes, quemadmodum, inquit, cibo aut potu oculis affectis medemur: tametſi ex edendo aut bibendo nihil commodi ſtatim percipimus (præcipuam comparationis ſuæ partem his verbis concludit:) ſimiliter etiam de ſacris Scripturis iudicare debemus, eas vtiles eſſe & fructuoſas animæ, etiamſi ſenſus noſter, ad præſens intelligentiam non percipit: propterea quòd bonæ poteſtates noſtræ, his verbis recreantur & aluntur: contrariæ autem, hoc eſt, aduerſariæ poteſtates debilitantur, & fugantur. Denique, facta ſibi ipſi ſub auditorum perſona obiectione, quaſi illi hanc doctrinam criminarentur, quòd ipſe hinc excuſationem arriperet, negligentiùs ac remiſſiùs docendi, Scripturaſq; interpretandi: his ſic reſpondet: Nequaquam verò: non ea de cauſa iſta diximus, neque hæc vobis ideo commemorauimus, vt excuſaremus ipſi nos: ſed vt vobis demonſtraremus, in Scripturis ſanctis eſſe vim quandam, quæ legenti etiam ſine explanatione ſufficiat. Quòd autem ſufficere ait, id eò ſpectare videtur, quòd inde bonæ poteſtates, ad auxilium nobis ferendum inuitantur, & quòd malarum poteſtatum, quæ ſunt ſpirituales noſtri inimici, malitia repellitur, ne nobis illæ noceant.

In prolog. Pſalm.

Beatus Auguſt de pſalmis lingua cognita recitandis loquitur.

Epiſcopus Sarisburienſis.

NOn omnia diſciplinæ ſuæ capita, tam penitus perſpecta & certa habere videtur Hardingus, quin ſententiam mutare ſalua digni-

Hardingus ſuam ſentẽtiam mutat.

tate poſſit. Antè liquidò confirmauit, *Populum ignarum Latinam linguam ſcire, licèt minus perfectè & accuratè:* nunc verò contrà planè neſcire eum Latinè ſtatuit. Vix hæ conciliari poſſunt contrariæ ſententiæ, niſi intelligere, & non intelligere idem eſſe ſentiat.

Origenes, quemadmodum iſte locus arguit ab Hardingo productus, affirmat ipſe adeo *lectionem, auditionémue Scripturarum multum prodeſſe, Angeloſq́, qui & in nobis inſunt, & nos circumſtant, exhilarare, tametſi eas non intelligimus ipſi.* Quô meliùs iſta cuiuſmodi ſint cognoſcantur, priuatas quaſdam opiniones, quas pius iſte pater de Angelis cæleſtibuſq́; poteſtatibus habuit, paucis commemorare, operæpretium fuerit.

Orig in Ioſue, homil. 23.

Atque vt multa, quæ conſectari poſſem, tacitus dimittam, ſic omnino ſenſit: Angelis ſua variè diſpartita, & aſſignata eſſe munera, alijs arborum: alijs herbarum: alijs aliarum rerum tuendarum: alijs Grammaticam: alijs Dialecticam: alijs Rhetoricam: alijs alias ſcientias docendi poteſtatem eſſe tributam: alijs noſtrûm in hac vita regendorum & tutandorum commiſſam eſſe curam, eoſq́; in extremo iudicio, noſtrarum Deo actionum rationes eſſe reddituros. Quid hoc ſit, quod nos *Angelis circumfuſos* ſcribit Origenes, ex his apparet. Eius iucundiſſima hæc oratio eſt menti ſimplici, quæ verbo diuino delectatur, etiamſi reconditos eiuſdem ſenſus minùs ſæpenumero percipiat. De legendis autem ſcripturis non de recitandis peregrina lingua precibus verba facere inſtituit: eóq; maior Hardingi culpa fuit, quòd authorem ſuum in alienum propoſitum detorſerit.

περὶ ἀρχῶν lib. 3. cap. 3.

Orig. in Num. homil. 20

Origenem Hardingus torquet in alienũ ſenſum.

Origenes ſæpiſſime ad ſcripturas legendas populum hortatur & excitat: In Eſaiam prophetam, hoc modo ſcribit: *Vtinam omnes faceremus illud, quod ſcriptum eſt, Scrutamini ſcripturas.* In hoc ſuarum in Ioſue homiliarum loco, huiuſmodi occupatione vtitur: *Dici poteſt, Scripturæ difficiles ſunt:* reſpondet, *At nihilominus, ſi eas legeris, profuerint tibi. Dominus enim Ieſus Chriſtus, ſi nos in ſcripturis occupatos inuenerit, & huiuſmodi ſtudijs vacantes, non ſolùm ipſe refici & paſci dignatur in nobis: verumetiam ſi has epulas viderit apud nos apparatas, patrem ſuum ad nos adducet.*

Orig. in Eſaiam homil. 2.

Orig. in Ioſue homil. 20.

Ad extremum ſic concludit: *Hæc iccirco diximus, ne faſtidium capiamus audientes Scripturas, etiamſi eas non intelligamus.* Hæc autem hactenus Origenes non de Grammatica, aut dilucida ſcripturarum intelligentia, quæ ex ipſis verbis naſcitur, loquutus eſt, ſed de Allegorico, ſiue retruſo ſenſu, quem indocti aſſequi nequeunt. Sic enim ſuam ipſe mentem interpretatur in Commentaris ſuijs in Matthæum: *Etiam illi ſaluantur, qui literam Euangelij, hoc eſt, ſimplicem narrationem ſequuntur: Sola enim narratio ſimplex, ſufficit ſimplicioribus ad ſalutem.* Hucuſque poſſunt ignari, ex Scripturarum lectione fructum percipere, quantumuis eas in cæteris non intelligant.

Orig. in Mat. tract. 26.

Similiter

Similiter Auguſtinus inquit: *Qui diligit legem Dei, etiam quod in ea non intelligit, honorat.* Fatetur etiam ipſe ſe, cum primùm ad fidem Chriſtianam accederet, maximam ex epiſtolæ Pauli ad Romanos lectione vtilitatem cepiſſe: etſi eiuſdem minùs perfectè ſententiam aſſequeretur. Seq; præterea Ambroſij monitu, Eſaiam Prophetam legiſſe, quem licèt non omnino intelligeret, factum tamen inde aptiorem eſſe ad Dei concipiendam gratiam. Auguſt. in Pſalmo 119. Augu. confeſſ. lib. 7. cap. 12. Augu. confeſſ. lib. 9. cap. 5.

Perinde eſt quod D. Hieronymus motu quodammodo prophetico inſtinctus de extremis Chriſti præcurſuris aduentum diebus vaticinatus eſt: *In aduentu Meſſiæ populus eleuabitur & prophetabit, qui ſub magiſtris antè fuerat conſopitus, & ibunt ad montes ſcripturarum, ibi inuenient montes Moſen, & Ioſue filium Naue: Montes Prophetas: Montes noui Teſtamenti, Apoſtolos, & Euangeliſtas, & cum ad tales montes confugerit, & in huiuſmodi montium fuerit lectione verſatus, ſi non inuenerit, qui eum doceat, tamen illius ſtudium comprobabitur, quòd confugerit ad montes.* Hieronym. in Naum, cap. 3

Sic indoctis Scripturarum, etſi non penitus intellectarum, lectio prodeſſe poteſt: Sic Angeli lætitiam & voluptatem ex ea capiunt: ſic Dæmones eam ægrè & moleſtè ferunt: ſicuti his verbis Origenes ipſe teſtatur: *Dæmonibus ſuper omnia eſt tormentorum genera, & ſuper omnes pœnas, ſi quem videant verbo Dei operam dare, ſcientiam diuinæ legis, & myſteria ſcripturarum, intentis ſtudijs perquirentem.* Auguſtinus quemadmodum eum Hardingus citauit, *Pſalmum dæmones fugere ſcribit.* Orig. in Num. homil. 27 Aug. in prolog in lib. pſalm.

Veruntamen non hanc Pſalmo, labijs duntaxat, & lingua peregrina pronunciato, vim attribuit: ſed Pſalmo intellecto, & fide comprehenſo, & corde recitato. Nam affirmare verbum Dei, modò quia ſcribitur, aut dicitur, tametſi non intelligitur, ex ſe valere multum, ſicuti hîc Hardingus videtur, fatuitatis genus quoddam eſt ſuperſtitioſum, & Iudaicum: quam Chryſoſtomus ſua ætate, & vidit & exagitauit ſuperſtitionem his verbis: *Quidam Sacerdotes partem aliquam Euangelij alligant circa collum. Dic Sacerdos inſipiens, nonne quotidie Euangelium legitur in eccleſia, & auditur ab hominibus? Cui ergo in auribus poſita Euangelia nihil proſunt: quomodo eum poterunt circa collum ſuſpenſa ſaluare? vbi eſt virtus Euangelij? in figuris literarum, an in intellectu ſenſuum?* Chryſoſtom. in opere imperfecto, hom. 45.

Sic licet Hardingo reſpondeamus: In quo ſita eſt Pſalmorum virtus, qua Dæmon vincitur & profligatur? In ipſóne verborum ſtrepitu, an in ſenſu atque intellectu? Auguſtinus quidem habet: *Verbum Diuinum in cordibus noſtris operatur, non quia dicitur, ſed quia creditur.* Similiter Baſilius: *Non qui ore profert verba Pſalmi, pſallit Domino, ſed quicunq; de puro corde proferunt pſalmodiam.* Similiter Origenes: *Fiduciam habet ad Deum, non propter verba orationis, vel Pſalmi, quamuis videantur bene compoſita, & de ſcripturis electa: ſed quia altare cordis ſui bene conſtruxit.* Auguſt. in Ioan. tract. 80. Baſil. in Pſal. 29 Orig. in Mat. tract. 25.

Hæc Origenis tota mens, hoc consilium fuit. Non ille populum ad preces peregrino sermone recitandas hortatur. Neque poterit Hardingus commonstrare in vniuersa Dei ecclesia, vel ipsius Origenis ætate, aut quadringentis pòst annis, preces illo vnquam modo celebratas fuisse. Tantùm ad legendas Scripturas auditores excitat, etsi quidem ad earundem penetrare fundum minùs potuerint. Quemadmodum ex ipsius verbis subsequentibus manifestò apparet: *In scripturis sanctis est vis quædam, quæ legenti, etiam sine explanatione sufficiat.* 1.Cor.14. Eúmque in finem hæc Pauli verba vsurpat: *Spiritus meus orat: mens autem infructuosa est:* non quò peregrinam hanc precandi rationem comprobet, quam & Paulus & ipse Origenes nesciuit, sed quò doceat, quòd quemadmodum Deus sua miseratione commotus, nostræ in precando infirmitati succurrit: ita etiam in legendis Scripturis imbecillitati ad intelligendum nostræ subueniat. Rom.8. Paulus inquit, *Quid oremus, quemadmodum oporteat nescimus: sed ipse spiritus postulat pro nobis gemitibus inenarrabilibus.*

Hoc est quod Origenes, *Angelos Dei nobis precantibus, & Scripturas legentibus lætari* dicit. Quòd si autem cum nos precantes, aut peregrino sermone ea, quæ nescimus, audientes conspicerent, tanta efferrentur lætitia, non illi quidem Dei, sed tenebrarum Angeli essent.

Ex hoc Origenis loco, istas rationes colligit Hardingus:

Angeli summo gaudio efferuntur, quando nos legentes, aut precantes audiunt, tametsi nos, qua sumus infirmitate, quid loquamur, non penitus intelligamus:

Ergo, populus Origenis ætate, preces publicas ignota lingua recitabat.

Huius vitium & fraus argumenti ex ijs, quæ suprà commemorauí, meliùs liquebit. Fallacia dicitur *ab Amphibologia*, id est, ambigua vnius vocabuli significatione. Hæc autem vox *intelligere*, duo declarat. Nam & verba, & sensum intelligimus verborum.

Origenes ait,

Populus scripturarum sensum non intellexit:

Ergo, inquit Hardingus, *verba scripturarum ignorauit.*

Deinde, Origenes ait,

Perfectè & luculenter non intellexit:

Ergo, Hardingus inquit, *nihil planè intellexit.*

Atque in eo huius conclusionis insidiæ versantur. Huc accedit, quòd quæ de lectione Scripturarum loquutus est Origenes, ea ad preces publicas accommodet Hardingus: itaque violenter immutet, ac corrumpat Origenis sententiam, & alterum pro altero concludat. Sic nimirum iste optimus pater, vel inuitus inducitur, vt id suo confirmet testimonio, quod neque nouit vnquam, neque fecit, neque fieri iussit.

Hardingus

Hardingus 34. Sectio.

NOn dubito quin ſapientes, pij, & conſtantes homines, qui non quouis doctrinæ vento circunferuntur, plus moueantur authoritate Origenis, viri totius Chriſtianitatis iudicio ſummè & eximiè docti ſemper habiti, quàm Caluini ludificatione, qui de Latinis ſacris & precibus in Anglia & Gallia antiquitus vſurpatis, verba faciens, inquit: Ad eccleſiam ex ſono non intellecto, nullus penitus fructus redit: eo cõtumeliæ vocabulo vſus, quod a tibicine aptiùs de tibia, tympanóue ſuo vſurpari, quàm a concionatore, de diuinis officijs potuit.

In Inſtitutio.

Neque de illis certè mitiore ac modeſtiore ſpiritu loquitur eius diſcipulus, & ſubminiſter Theodorus Beza, ille acerrimus, atque feruentiſſimus deformatarum in Gallijs eccleſiarum miniſter: Quæcunque preces ab aliquo concipiuntur eo idiomate, quod ipſe non intelligat, pro Dei ludibrio ſunt habendæ. Qui hîc Caluinum & Bezam ab eccleſia damnatos approbat, Origenem damnet neceſſe eſt, quem nunquam hoc nomine redarguit, aut notauit quiſquam eorum, qui quandocunque aliquod potuerunt ei crimen erroris obijcere, neutiquam ei pepercerunt.

Confeſſionis. ca. 4. ſect. 16

Si preces omnes peregrino idomate conceptæ pro Dei ludibrio habendæ ſint, vt Beza inquit, tum preces in primitiua eccleſia linguis miraculoſè pronunciatæ (quas ne ij, a quibus pronunciatæ fuerant, iuxta Chryſoſtomi ſententiam, intellexerunt) pro Dei ludibrio cenſendæ erant, non enim video, qua ratione illæ ab eius generali ſententia & vniuerſali propoſitione excludantur. Enimuero hæc Bezæ diſciplina minimè ſana eſt. Credo equidem, ſi extra eccleſiarum ſuarum deformatarum præſidium eſſet, & coram catholico Epiſcopo reus ſiſteretur, doctrinæq; ſuæ rationem exigeretur, receſſurum eum eſſe, & dictum illud temerarium reuocaturum. Alioqui enim concedere videretur Deum initio eccleſiæ linguarum donum dediſſe, vt eo luderetur: quod vehementer abſurdum, & blaſphemum eſſet. Paulus optat, vt omnes Corinthij loquantur linguis, ſed potiùs vt prophetent.

Epiſcopus Sarisburienſis.

DEmiror certè, quam doctrinæ ſanitatem iactare poſſit Hardingus, cum ignorantiæ ſuſceperit in ſe aduocationem: aut quî aliorum ſummam conſtantiam & ſtabilitatem prædicare, ipſe tam facilè huc atq; illuc tam leuibus impulſus ventis: aut quam ob cauſam antiquum illum patrem Origenem tantis laudibus extollat, a quo tam exiguè adiutus ſit.

Quòd ſanctiſſimum illum, doctiſſimumque patrem Ioannem Caluinum, tam acerbè infectatur, propterea quòd iſto modo ſcripſerit, *Ad eccleſiam ex precibus non intellectis nullus penitus fructus redit.* Huic crimini multos præterea alios adiunxiſſet.

Augu. confeſſ. li. 11. cap. 3. Auguſtinus ſic habet: *Si Moſes mihi Hæbræa voce loqueretur, fruſtra pulſaret ſenſum meum, nec inde mentem meam quicquam tangeret.*

Chryſoſtom. in 1. Cor. 14. homil. 35. Chryſoſtomus habet: *Niſi dixero, quòd percipi facilè clareq; a vobis poſſit, ſed linguarum munere præditum me eſſe tantùm oſtendam, nullum ex his, quæ non intelligitis, fructum facientes abibitis, credo. Nam quæ vtilitas eſſe ex voce non intellecta poteſt?* Iterum habet: *Et vos, niſi ſignificantem ſonum dederitis, verba vento, hoc eſt, nemini facietis.*

Nicol. Lyra. in 1. ad Cor. 14. Et cæteris omnibus prætermiſſis, Nicolaus Lyranus ſic habet: *Si tu Sacerdos benedixeris ſpiritu, id eſt, abſq; hoc, quòd populus intelligat, quid proficit populus ſimplex, & non intelligens.* Quare, quòd Caluinum hac in re cauillatorem eſſe dixit Hardingus, eadem lege Auguſtinum, Chryſoſtomum, Nicolaum Lyranum, cæteróſque omnes poſtulare potuit.

Si preces omnes (inquit Hardingus) *peregrino ſermone factæ pro Dei ludibrio reputandæ ſint, ſicuti Beza ait: tum qui in primitiua eccleſia linguis miraculoſè preces concipiebant, quas ipſi neſciuerunt, iuxta ſententiam Chryſoſtomi, Deum luſerunt.* Hæc Chryſoſtomi mirifica certè interpretatio videtur, cumq; paucis alijs congruit: atque eam etiam hîc Hardingus ementitus eſt. Non enim Chryſoſtomus eos omnes, qui preces in eccleſia primitiua linguis pronunciabant, quid ipſi loquerentur neſciuiſſe confirmat, ſed planè contrà. Sic enim inquit:

Chryſoſtom. 1. Corinth. 14. homil. 35. *Linguis loquens ſeipſum ædificat: quod quidem fieri non poteſt, niſi quæ loquatur norit.* Adiungit etiam: *Et hactenus quidem diſputat de illis, qui ea, quæ loquuntur, intelligunt.*

Hinc apparet Hardingi propoſitionem vniuerſalem, non vniuerſim eſſe veram. *Fuerunt autem alij* (Chryſoſtomus inquit) *qui dono linguarum abuterentur, quiq; quid loquerentur, ipſi neſcirent.* An hoc autem eſſet Deum ludere, Hardingus ipſe iudicet.

Eadem homil. Chryſoſtomus ait: *Eccleſiæ hanc fuiſſe confuſionem, ambitionem, ſuiq; oſtentationem, ſine vlla vel ſui vel aliorum ratione: talem extitiſſe Simonem Magum: tales fuiſſe Iudæos, qui ſe ipſi Diabolo prodiderunt.* Illos etiam merulis, & picis, & coruis, qui quod neſciant perſtrepunt, & garriunt, confert Auguſtinus. Quare nihil quicquam dubito, quin Beza ſuam & Deo iudici, & bono cuiuis catholico Epiſcopo ſit probaturus ſententiam.

Hardingus 35. Sectio.

SI noui magiſtri noſtri Latinam liturgiam in eccleſia Latina propterea reprobent, quòd eam populus non intelligat, ex eo conſequatur eſt neceſſe, vt Anglicanæ etiam Liturgiæ, quantum ex Pſalmis Dauidicis conſtat, quod maximum eſt, reprobandum videatur. Idem de cæteris quoq; gentibus dici poſſet. Etenim quotuſquiſq; eſt, non modò e plebeijs, ſed etiam e viris doctiſſimis,

doctissimis, qui psalmorum sententiam intelligat, quacunque tandem lingua editi fuerint? Hilarius psalmorum librum clauibus in vnum aceruum colligatis confert, quibus singulæ ciuitatis alicuius magnæ aperiuntur portæ. In quibus difficile fuerit cognoscere, quæ clauis cui seræ apta sit, sine qua nulla sera reseretur queat. Augustinus homines Aphricanos cantantes psalmos, quos non intelligerent, Merulis, psittacis, coruis, picis, similibusq; auibus, quæ, quod nesciant, garrire docentur, comparat, cum illi tamen linguam scirent, qua psalmos cantarent. Proinde eos admonet, vt eorum sensum ab ipso concionante perdiscant, ne non humana ratione cantare (sicuti suprà ostendimus) sed voce tantùm perstrepere auium more videantur.

Præfatione in Psalm.

Episcopus Sarisburiensis.

NOstra omnia hîc abunde refutãtur, & diluuntur. Nos namq; Hardingus *nouos magistros* appellat: eadem profectò authoritate, eodémque spiritu præditus, quo Haman Regi Dario persuadere conatus est Iudæos ipsius regionem perturbare, & nouam quandam legem colere. Nostra quidem disciplina a magistro manauit Christo, eadémq; non legis solùm atque prophetarum, sed veterum conciliorum, antiquissimorúmque patrum testimonijs confirmatur. Ester 13.

Præcipuum Latinæ liturgiæ firmamentum nudo ipso Latinæ ecclesiæ nomine nititur: tamen ex omni illa ecclesia gens est hodie nulla, quæ vel loquatur, vel sciat Latinè. Portiforium modò suum, & liturgiam Latinam exceperit, nihil de latina ecclesia sua quod iactet, habuerit. Nam vt nunc se res habet, non ab ecclesia liturgia, sed a liturgia ecclesia nomen est mutuata. Equidem vt liturgiam in ecclesia Latina Latinè administrari consentaneum est, sic in Anglicana ecclesia Anglicè procuratam oportet.

Quòd psalmos esse difficiles ait, fatemur: habent enim sensus abstrusos, abdita mysteria, & arcanas de Christo, ipsiúsque ecclesia vaticinationes. Præterea clauium in Hilario reperit aceruum Hardingus, quibus vniuersam plebem excludat. Quanquam claues ad reserandum potiùs, quàm claudendum adhibentur. Chrysostomus ait: *Clauis est verbum scientiæ scripturarum, per quam aperitur hominibus ianua veritatis.* Tertullianus similiter habet: *Clauis est interpretatio legis.* Proinde Christus inquit: *væ vobis scribæ, & Pharisæi, qui clauditis regnum cælorum coram hominibus: neque ipsi intratis, neque finitis alios intrare, qui volueruntSic autem faciunt, inquit Tertullianus, docentes potiùs præcepta, & doctrinas hominum.* Cæterùm si tam multæ sint vno vinculo colligatæ claues, quid si Hardingus errauerit, vnamq; clauem pro altera elegerit? Chrysostom. in opere imperfecto. in Matthæ. cap. 23. Tertullianus contra Marcion. lib 4. Matth. 23.

Hoc modo ipsius contexitur argumentum: *vulgus indoctum psalmorum non assequitur occultam sententiam: Ergo, in psalmis nihil intelligit.* Ista clauis ipsum fortasse Hardingum excluserit, fallax hoc, & insidiosum est argumentandi genus, quod in Scholis vocatur, *A secundum quid, ad simpliciter.* Etsi non reconditissima quæq; scripturæ mysteria

vulgus intelligat, non tamen proinde ſequitur, eum nihil percipere. Habet enim ſcriptura & cibum robuſtum viris, & lac pueris: in eáque (Gregorius inquit) *tum elephas natare, tum agnus pedibus ingredi poteſt.* Quòd ſi obſcuri fuerint ſermone vernaculo pſalmi, an ideo ſunt Latino faciles? Aut ſi ſunt difficiles intellectu, num proinde populus ignota lingua precari debet?

Gregorius in epiſt. ad Leandrum.

Certè, cum ex Dauide ipſo, tum ex nonnullis antiquis patribus manifeſtò apparet, ſimpliciſſimum quemque e plebe pſalmos intelligentia, & ratione comprehendere potuiſſe. Dauid adoleſcentulos, & puellas, ſenes, & pueros hortatur ad prædicandum Dei nomen. Pueri potuerunt Chriſtum pſalmis excipere, claréq; cantare: *Benedictus, qui venit in nomine Domini,* eadémq; ad Chriſtum aptè accommodare. Hieronymus ſcribit, *agricolam ad aratrum cecinisſe pſalmos:* Baſilius *hominem artificem in officina cantare pſalmos iubet.* Pſalmos verſibus heroicis tranſtulit Apolinarius, quos pueri in ſcholis ediſcerent. Chryſoſtomus ad parentem ait, *Doce liberos cantare pſalmos:* Auguſtinus pſalmos ideo compoſitos eſſe dicit, quò eos adoleſcentes, & pueri cantare diſcerent. Protogenes pro fabulis poëticis, ſimilibúſq; ineptijs pſalmos Dauidicos pueris propoſuit perdiſcendos. Quòd autem iſti omnes, quid cantarent, intelligerent, ex his Auguſtini verbis manifeſtum eſſe poterit: *Simul & cantare videmur, & quod ad animæ vtilitatem pertinet, docemur.* Quare ſi qui in Aphrica cantarent ea, quæ neſcirent, eos coruis, & pſittacis cõfert Auguſtinus. Veruntamen, num inde ſic concluſerit Hardingus: *Qui quod neſciunt, cantant, coruis & pſittacis ſimiles ſunt: Ergo, plebs preces ſuas peregrino idiomate recitare debet?*

Pſalm. 138. Matth. 21. Hieronym. ad Marcellam. Baſilius in Pſalmos. Chryſoſto. ad Coloſ. homil. 9. Prologo in Pſalm. Theodoret lib. 4. cap. 19. In prologo in pſalm.

Hardingus 36. Sectio.

CAEteræ ſcripturæ, ex quibus liturgia componitur, etſi non perinde obſcuræ ſunt, atque pſalmi, multò tamen certè obſcuriores, difficilioréſq; ſunt, quàm vt vulgi craſſa, & ſimplicia ingenia, earum ſenſum penetrare queant, quando eas materna lingua a miniſtro recitatas audit. Ex hac igitur ratione fit, vt nulla omnino e ſcripturis collecta publicarum precum forma extare debeat, propter intelligendi difficultatem.

Epiſcopus Sarisburienſis.

VVlgus hominum (inquit Hardingus) *craſſum, & ſimplex eſt, ſcripturaſq; intelligere minimè poteſt, quando eas natiuo ſermone pronunciatas audit: Ergo, Latina recitatas audire debet:* quò eas, opinor, faciliùs, meliúſque intelligat. Argumentum certè ſimplex, & craſſum: atque inhumanum de vulgi ſimplicitate iudicium. Deus perſonarum reſpectu nequaquam commouetur, neque veritatem homini ſimplici ſuam abſcondit, quia ſimplex eſt: ſed etiam ſuperbo ac reprobo ſupprimit, quia idem pertinax, & obſtinatus eſt: ſimplicéſque mundi potiſſimùm eligit, vt ſapientes pudore ſuffundat. Simpliciſſimus quiſque ac

Iam. 4. Pſalm. 34. 1. Cor. 1.

que ac craſſiſſimus eorum, de quibus loquitur Hardingus, paſtoris vocem audire, eúmq; ſequi poteſt: alienum autem, cuius fallaciſſima doctrina fuerat in errorem inductus, ſuſpectum habet, illúmque refugit, & ſequi recuſat. Ioan. 10.

Hardingus 37. Sectio.

VT autẽ ex liturgia vernacula populus peruerſis ſuis ingenijs abductus, interpretationes præpoſteras, & peruerſas fabricare, & comminiſci ſolet: ita ex Latina liturgia nullas huiuſmodi vel falſæ doctrinæ vel vitioſæ vitæ informationes colliget. Vtque vernaculæ preces mentes illius, a priuata deuotione ad audiendum, non ad precandum abducunt, vnde propter earum obſcuritatem exiguus ſcientiæ fructus exiſtere poteſt: ſic ex Latinis precibus nullo huiuſmodi motu affectus, ſeſe (dum ſacerdos pro omnibus & in perſona omnium vota facit) priuatis precibus penitus dedit, vniuerſiq; pro vniuerſis, & pro ſe ipſis ſinguli precantur*

* Falſum: Preces enim vernaculæ pietatem accẽdunt, quemadmodũ varijs teſtimonijs docebo.

Epiſcopus Sarisburienſis.

QVi, quod audit, intelligit (inquit Hardingus) *animo vagatur, & inanibus cogitationibus facilè abducitur: Qui verò, nec quid audiat, nec quid ipſe dicat, omnino intelligit, in ea, quæ dicit, penitus defixam mentem habet.* Itaque vt nouam quandam Theologiam excogitauit Hardingus, ita non dubitauit genus etiam philoſophiæ nouum quoddam, & inauditum introducere. Sic enim natura comparatum eſt, vt mens, quæ quid audiat, quídue legat, intelligit, eóque cogitationem intentam traducit, minùs vagetur, atque erret. Baſilius habet: *Lingua pſallat, mens autem ſcrutetur ſenſum eorum, quæ dicis: vt pſallas ſpiritu, & pſallas etiam mente.* Baſil. in pſalm. 28.

Quandoquidem autem Hardingus iactat, *intelligi ſacerdotem, priuatæ deuotioni eſſe impedimento*, cuius quidem ſtudio abreptus publicas preces, quibus poteſt, contumelijs exagitat, operæprecium fuerit, quid priſci patres, hac de re ſenſerint, exponere. Chryſoſtomus hæc habet: *Non æquè exoras, cum ſolus Dominum obſecras, atque cum fratribus tuis. Eſt enim in hoc plus aliquid, videlicet, concordia, conſpiratio, copula amoris, & charitatis, & ſacerdotum clamores. Præſunt enim ob eam rem ſacerdotes, vt populi orationes, quæ infirmiores per ſe ſunt, validiores illas complexæ ſimul in cœlum euehantur.* Chryſoſtomus. de incomprehenſibili Dei natura homil. 3. Iterum etiam habet: *Quod quis apud ſeipſum precatus accipere non poterit, hoc cum multitudine precatus accipiet. Quare? Quia, etiamſi non propria virtus, tamen concordia multum poteſt.* Chryſoſtom. in 2. ad Theſſal. homil. 4. Sic igitur tum eccleſiæ Chriſti conſuetudo obtinuit: Totus cœtus ſacerdoti aures ſuas dedidit, & eius concluſa precatione voces ſuas ad cœlum coniunctis ſtudijs ſimul ſuſtulit, dixítque *Amen*: quæ vox aliquando ita contenta vehemenſq; fuit, vt eam, quemadmodum antè diximus, Hieronymus *tonitruo*, Baſilius *maris fremitui ſimilem eſſe diceret.* Eo tempore priuata Hardingi *deno-*

tio, cuiuſmodi nunc in eccleſijs more recepta eſt, priuata ſuperſtitio dicta eſſet. Quod autem eum non pudet affirmare, *Deuotionem impediri, ſi, quid dicatur, intelligas:* Nicolaus Lyranus ſecus aſſerit, illúmque falſitatis coarguit: *Si populus intelligat orationem ſacerdotis, meliùs reducitur in Deum, & deuotiùs reſpondet Amen:* Iuſtinianus imperator, quando epiſcopis, ſacerdotibúſque omnibus mandat, vt ſacra voce alta ac clara recitent, hanc mandati huius rationem adiungit: *vt mentes audientium ad maiorem animi compunctionem, & ad reddendam Domino gloriam excitentur:* Baſilius etiam ait: *Tanquam ab vno ore, & vno corde Confeſſionis pſalmum offerunt Domino: & verba pœnitentiæ eorum quiſque propriè aſcribit ſibi:* Sic etiam habetur in prologo in Auguſtinum ſuper pſalmos: *Quomodo debitè poteſt pſallere Deo qui ignorat quid pſallat:* Iſti ſtatuunt, quicquid Hardingus vnus contrà ſentiat, publicarum precum intelligentia minimè impediri pietatis ſtudium: quorum in hac cauſa valere debet authoritas, niſi eos ſimul omnes, tanquam *nouos magiſtros* capite diminuerit.

Lyra in 1. Cor. cap. 14.

In Nouellis. De eccleſiaſticis diuerſis capitulis.

εἰς πλείονα κατάνυξιν.

Baſil. ad Clericos Neocęſa.

Prolog. in Auguſtin. ſuper pſalm.

Hardingus 38. Sectio.

* Falſum: vernacula enim liturgia nec ſchiſmatis vnquam, nec hæreſis cauſa fuit.

* *QVæ gentes preces publicas vernaculo ſemper ſermone celebrarunt, earundem homines Schiſmata, & errores, & quaſdam Iudaicas ceremonias coluerunt, vt in catholicæ eccleſiæ numero non haberentur: quales ſunt Moſcouitæ, Armeny, & AEthiopes, quibus Presbyter Ioannes dominatur. Beſſarion a Græcis conterraneis ſuis quærens, & ſciſcitans, quænam ea ſit eccleſia, contra quam inferorum portæ non ſint præualituræ ſibi ipſe reſpondet, & inquit:* Aut Latina, aut Græca eſt eccleſia: tertia enim dari non poteſt. Siquidem aliæ omnes hæreſibus ſunt plenæ, quas ſancti patres, & generales ſynodi condemnarunt. *Quare ex huiuſmodi eccleſijs nullum ſumi debet exemplum liturgiæ vernaculæ, neque etiam ex eccleſijs Ruſcianis, ac Morauis, aliiſq; quibuſdam, quibus ante ſexcentos abhinc annos permiſſum fuit, vt Miſſam lingua Dalmatica celebrarent, impetrante a ſede Apoſtolica priuilegium Cyrillo, & Methodio, qui eas nationes ad fidem primi conuerterant. Quam precum formam quot ex illis catholici populi ſunt, optimis de cauſis immutarunt, & Latina vſi ſunt, ſicuti aliæ faciunt Latinæ eccleſiæ. De cæteris autem gentibus, quæ linguam adhuc Dalmaticam ſuam retinent, præter alios errores, & vitia, quorum gratia indignæ haberi debent, quas imitemur, eadem verba vſurpare licet, quibus Gregorius Nazianzenus vſus eſt:* Priuilegia paucorum non faciunt legem communem.

Beſſarion ad Græcos.

Epiſcopus Sarisburienſis.

ARgumentum iſtuc hoc modo concluſum videtur: *Liturgia vernacula ſchiſmatum & errorum cauſa eſt: Ergo, preces publicæ intra ſexcentos a Chriſto nato annos alicubi fuerunt ſermone peregrino adminiſtratæ.*

Huius

Huius argumentationis vis manifesta est, quam vel puer quisque facilè possit transpicere. Si vera Antecedens esset, tum Iudæi, Græci, Latini, qui rem diuinam natiua semper lingua fecerunt, schismatũ propterea & errorum pleni fuissent. Augustinus, Hieronymus, alijq; patres superbiam ac contumaciam: Tertullianus philosophiæ cognitionem, doctrinæq; arrogantiam, sectarum atque hæreseôn in ecclesia matrem extitisse cõfirmat, & ea de causa philosophos hæreticorum patriarchas nominat. Episcopi in Toletano concilio congregati sic aiunt: *Ignorantia est mater omnium errorum:* Quòd autem preces publicas intelligere schismatis vnquã aut erroris in ecclesia causa fuerit habita, nunquam vel scripsisse vel dixisse quenquam antiquum doctorem, aut Græcum aut Latinum, aut Iudæum, aut Gentilem censeo. Epiphanius octoginta distinctas hæreses, quæ iam disseminatæ suo tempore fuerant, enumerat. Augustinus nouem supra octoginta recenset. Neuter tamen horum affirmat vllam earum hæresẽ a precum publicarum intelligentia manasse. Nemo sic diceret præter Hardingum: neque sic dicturus est Hardingus, quando partium studijs remotis, & litigandi deposita voluntate, aut quod nouit dixerit, aut quid dicat, considerauerit. Quod ad Christianos illos attinet, quos Moschouia, Armenia, Æthiopia, cæteraq; regiones habent, multitudine innumerabiles, & infinitos, quósq; Hardingus, re minùs quàm oportuit, deliberata tanquam schismaticos prorsus condẽnauit, si probare nobis, quæ dixit, voluisset, consentaneum ei fuisset, cum singulos eorum errores atque hæreses exposuisse, tum necessarijs argumentis docuisse, sacra vernacula materiam atque occasionem ijsdem præbuisse.

Tertullianus contra Hermogen.

Concil. Tolet. 4. ca. 24.

Epiphan. de hæresi. Augustin. ad Quodvultdeum.

Rusci & Morani (inquit Hardingus) *postea optimis de causis liturgiam Latinam receperunt:* quanquam ex istis optimis causis nullam commemorat. Postquam autem Cyrillus & Methodius longa prædicatione, multísque molestijs deuoratis illos homines ad fidem & religionem Christianam perduxissent, & quò, quod fatum ab illis fuerat, radices altiores ageret, magnopere contendissent, vt populi illi recenter ad Christianam pietatem conuersi formulam quandam haberent publicarum precum sua & natiua lingua compositam, atque hæc res Romæ fuisset apud Papam & Cardinales in deliberationẽ adducta, nec dum decisa, vox quædam Angelica de cœlo audita fuit huiusmodi: *Omnis spiritus laudet Dominum: & omnis lingua confiteatur ei.* Ex hac historia constat Angelum Dei cælestem authorem fuisse, vt hæ gentes sacra sua vsitato sermone celebrarent.

Aeneas Syluius histor. Bohemicæ cap. 13.

Quòd si nunc Hardingus ostendere poterit, vel Euangelistam, vel Angelum, vel oraculum diuinitus editum eis vnquam præcepisse, vt vulgarem suum sermonem abiudicarent, Latinúmque vsurparent, tum hoc eos optimis causis fecisse meritò affirmauerit. Bessarionis hac in re authoritas non potest videri magna: cum propter alias causas quas præterimitto, tum quia mille quadringẽtis plus minùs annis post Christum vixit, atque in aliena patria degens, & Cardinalis actus, Episcopus Tusculanus cõstitutus, episcopo Romano palã adulatur atq; blanditur.

Hardingus 39. Sectio.

QVare, vt hîc concludam, cum intra sexcentos primos a Christo annos liturgia ecclesiastica * nullo idiomate vnquam celebrata fuerit, præterquam Græco, aut Latino, quâtum quidem quisquam luculentis testimonijs confirmare possit, eandémq; plebs vniuersa neutiquam intellexerit: cum citata a Iuello testimonia confirmationem necessariam, aut disertum mandatum liturgiæ vernaculæ non habeant, sed tantùm claræ apertæq; pronunciationis mentionem faciant, idq; in ijs locis, in quibus lingua ea intelligeretur: cum Anglianæ gentis ecclesia liturgiam suam Latino sermone sibi incognito procurarit mille pene abhinc annis: cum locus ille Pauli ad Corinthios, aut ad hoc propositum omnino non pertineat, aut si pertineat, tamen propter illius huiusq; temporis diuersam conditionem, diuersum etiam huius rei vsum, ritumq; permittat, seruata licet quadam similitudine & specie: cum permagnum ex ea non intellecta fructum fidelis populus capiat: deniq; cum exempla eorum hominum, quæ nobis imitanda proponuntur, exiguæ sint authoritatis, siue vetustatem, siue veram religionem spectes: & confidentissima Iuelli assertio luculenter refutatur, & antiquissimus Latinæ liturgiæ in ecclesia Latina, cuius prouincia quædam Anglia est, vsus non temerè est damnandus: præsertim quando ecclesijs * primò a nostræ gentis Apostolis, primisq; fidei apud nos præconibus tradita, & commissa, mille propè annorum decursu nullo reclamante, aut repugnante obtinuerit, ad Dei summam gloriam, populi fælicitatem, huiusq; regni præsentissimum semper diuinum promerendum præsidium.

Atque vt huc postremò addam istud, etsi daretur consentaneum esse, vt preces publicæ vernaculo sermone recitarentur, veluti apud Anglos Anglico: boni tamen viri, & acerrimi fidei catholicæ custodes liturgiam tempore regis Edouardi excogitatam, & nunc renouatam, nunquam profectò probauerint, non tam linguæ causâ, quàm propter ipsam eiusdem formam & œconomiam, in qua & desunt quædam necessaria, & quædam sunt fidei, catholicæq; ecclesiæ consuetudini * contraria.

* Falsum: contrarium enim cumulatè euincitur in 15. sectione huiusce articuli. Falsitatum cumulus in vnum collatus.

* Falsum: primi enim fidei præcones in hac insula Græci, & Hebræi fuerunt, non Latini.

* Falsum, & contumeliæ cõuitijq; plenum. Nostra enim liturgia nihil habet fidei contrariũ.

Episcopus Sarisburiensis.

HIc tibi videris ipse nonnihil, Hardinge, diffidere, quòd tam longa oratione, tantaq; doctrinæ ostentatione vsus, apertè sic atque absurdè, & communi quodammodo sensu repugnante imposuisse populo deprehenderis. Quapropter cum nullum antiqui vel concilij, vel Doctoris testimonium contra linguam Anglicam in ecclesia Anglicana vsurpatam proferre possis, in exitu tamen & peroratione ne postquam tam multa dixisses, nihil dixisse videreris, precum publicarum nostrarum formam reprehendis, nullóq; licèt fretus argumento, in ijs multa inesse dicis, quæ fidei catholicæ aduersentur: itaq; tua ipsius reclamante conscientia falsum falso confirmas.

Nosti nos Deum ipsius verbo, & primitiuæ ecclesiæ institutis conuenienter colere atque venerari. Nam, quemadmodum suo tempore

factitasse Christianos testatur Tertullianus, *Coimus ad diuinarum scripturarum cõmemorationem, si quid præsentium temporum qualitas aut præmonere cogit, aut recognoscere. Certè fidem sanctis vocibus pascimus, spem erigimus, fiduciam figimus.* Sacra mysteria purè castéq;, & summa cum religione administramus: Baptizamus in nomine Dei patris, & filij, & spiritus sancti: Corporis & sanguinis Christi ex sacra mensa sumimus sacramentum: Confessionem summissam edimus in terram prostrati, paritérq; omnes precamur mente & voce vna, in spiritu & veritate: maximéque pro vobis, alijsq; similibus vota facimus, vt & vnde excidistis vobiscum consideretis, & cõuersis studijs ad Deum redeatis: qui se aliquo manifesto scelere obstrinxerunt, excommunicamus: & quos vicissim peccati se pœnituisse constiterit, complectimur: ætatem puerilem fide Christiana imbuimus, & erudimus: in pauperum subsidium benignè & prolixè collectas erogamus. Horum omnium quid tandem est, quod cum fide catholica pugnet? Scriptum verò est Hardinge, *Os, quod mentitur, destruit animam*, & Christus inquit: *Blasphemia contra spiritum sanctum nunquam remittetur, neque in hac, neque in futura vita.* Tertullian. in Apologetico. Sapient. 1. Matth. 12.

Iam verò, quò ista animo, Christiane lector, tuo meliùs insideant, exorandus mihi es, vt retro respicias, argumentorúmque omnium, quæ ad articuli huius confirmationem Hardingus comparauit, summam expendas, & quanti momenti sit, quámque cum instituta causa conueniat, consideres. De musica ecclesiastica copiosè explicauit, quo tempore, & vbi primùm cœperit: longo etiam sermone regionum interualla & varietatem linguarum persequutus, nec orientalem vniuersam mundi plagam Græcè, nec Aphricanos omnes, Numidas, Hispanos, Gallos Latinè intellexisse euicit: quæ quidem opera fuit hac in re superuacanea. Quòd autem cunctæ Orientales gentes preces publicas Græco sermone administrarint: populi autem Aphricani, Mauri, Hispani, Galli Latina omnes lingua in sacris faciendis vsi fuerint, quæ res sola in quæstionem adducta erat, & sola igitur probanda fuit, penitus adhuc prætermisit, nec vllum de ea verbum fecit. Quòd ad publicam huius insulæ liturgiã attinet, quæ de Augustino Romano, Edda, Putra, alijsq; poëtis, & cantoribus commemorauit, parum eius prodesse causæ docui. Contradicente conscientia affirmat decimum quartum caput Epistolæ Pauli ad Corinthios ad hanc causam minùs esse accommodatum: tũm ab ipsa vsque Apostolorum ætate sacerdotem perpetuò in choro preces recitare solitum esse, a populo longè distantem: etiam plebem indoctam sermonem Latinum tenere, tametsi non perfectè, & luculenter: fidei præcipuis capitibus nunc esse meliùs institutam, quàm olim Apostolorum temporibus fuerat: satis esse si signis ceremonijsq; doceatur, fructúmq; vberrimum ex precum publicarum auditione percipere, quantumuis, quid audiat, nesciat. Deinde Græcam Latinámque linguam doctas & politas vocat, & proinde esse necessarium, vt preces ecclesiasticæ toto orbe in altera earum celebrẽtur, defendit: psalmos ait omnes, cæteráq; scripturas obscuras esse, & populi multùm superare captum: rerum, quæ dicuntur, intelligentiam

animum aliò abducere,& abſtrahere: denique vernaculas preces ſchiſmata ſectaſq; ſemper in eccleſiam inuexiſſe. Strabonem, Iuſtinianum, Origenem, Chryſoſtomum aliósque apertè corrupit, eáq; dicere, quæ nunquam illis in animum venerunt, coegit.

Hæc omnium, quæ dicenda habuit, ſumma eſt. Hinc efficere contendit intra primos poſt Chriſtum ſexcentos annos, preces publicas lingua populo ignota palam fuiſſe agitatas: tametſi hucuſque nullam ſcripturam, nullum concilium, nullum decretum, nullum doctorem, nullum exemplum, nullam primitiuæ eccleſiæ conſuetudinem exprompſit, quibus, quod aggreſſus eſt, confirmaret.

Iuſtinia. Lyra, & Thomas.

Ex altera parte nos abunde, & cumulatè demonſtrauimus decimum quartum caput ad Corinthios ad publicarum precum vſum neceſſariò pertinere: preces in eccleſia primitiua vbiq; fuiſſe vernaculo ſermone adminiſtratas, populúmq; & ſacerdotem ſimul & coniunctè precari conſueuiſſe: non modò gentes omnes, quæ Græcè intelligerent, aut Latinè, preces ſuas Græca vel Latina lingua recitaſſe oſtẽdimus, ſed ex Theodoreto, Sozomeno, Ambroſio, Hieronymo Syros ſacra ſua Syriaco ſermone, ex Baſilio Ægyptios Ægyptiaco: Libyas, Thebanos, Palæſtinos, Arabas, Phœnices ſingulos ſuo: ex Origene Barbaros populos vniuerſos ſuis quoſq; Barbaris linguis: ex Sulpitio nationẽ Gallicanam idiomate Gallico feciſſe docuimus. Hieronymus habet: *Vox quidem diſſona, ſed vna religio. Tot pene pſallentium chori, quot gentium diuerſitates.* Poſtremò, ex Chryſoſtomo, Lyra, alijſq; nullam ex precibus peregrina & non intellecta lingua factis ad populum vtilitatem redundare poſſe comprobauimus.

Hieronymus ad Marcellam.

Quare cum Hardingi tam infirmis nitatur fundamentis defenſio, cúmq; ad ignorantiam duntaxat ſtabiliendam, regnúmq; tenebrarum conſtituendum accommodetur, tuum nunc, lector optime, officium fuerit æquum te iudicem nobis atque incorruptum præbere, & tum quanto eam antiquitatis fuco oblinerit, tum etiam quàm verè ſolidéq; aſſertionem meam diluerit perpendere.

FINIS.

DE PRIMATV,

ARTICVLVS QVARTVS.

Episcopus Sarisburiensis.

VEL Romanum pontificem vniuersalem episcopum, aut ecclesiæ vniuersalis caput appellatum esse.

Hardingus. 1. Sectio.

*QVocunq; tandem nomine pontifex Romanus intra sexcentos a Christi ascensu annos fuerit appellatus, hoc verò clarissimè constat eius primatum, hoc est principatum, & imperium in omnes episcopos, totiusq; gregis Christi regimen, in rebus ad fidem religionemq; Christianam pertinentibus, & * agnitum, & prædicatum fuisse. Quod cum ita sit, fuerítne alterutro illorum nominum, quæ tu esse tum ei tributa negas, appellatus, nec ne, non magni profectò interest. Tamen pro altero nonnihil, pro altero" infinita luculentissimorum testimoniorum multitudo adduci poterit. De illo autem postea.*

* Falsum: nulla enim huiusmodi potestas agnita fuit.

" Ne vnũ verò.

Episcopus Sarisburiensis.

DE magnificentissimis nominibus, titulisq; glorioſissimis, quibus iam olim Romanus pontifex locum, gradumq; dignitatis suum ornauit atq; decorauit, nonnihil Hardingus vltro remittere, nec magnopere repugnare videtur: imperium tamen summum, & authoritatem per orbem terrarum fusam Romanæ sedi vendicat, ab ipsis adeo Apostolorum ductam temporibus. Tametsi Christus perinde potuit authoritatem pariter, & titulum Petro deferre, atque authoritatem titulo carentem impartiri. Verùm, quò verborum cognitis monumentis, errandi occasionem tollamus, eum nos *episcopum vniuersalem*, aut *vniuersalis ecclesiæ caput* dicimus, qui omnibus concilijs generalibus superior sit, plenamq; interpretãdarum scripturarum potestatem obtineat: cuius decretis & sanctionibus vniuersa Dei ecclesia necessariò, & libenter parere, sesèq; subijcere debet: quem neque Cæsar, neque rex, neque Clerus, neque vniuersus totius

Extra. de elect. & electi potest. solitæ.

De Maiorit. & obedient. vnã sanctam.

9. Quæst. 3. Nemo.

orbis terrarum populus coarguere poteſt quiduis agentem: ad quem ex omnibus orbis partibus prouocationes faciendæ ſunt: quiq;, vbicunq; fuerit locorum, ius integrum & iuriſdictionem habet epiſcopi. Quòd huiuſmodi vllam vnquam authoritatem, aut poteſtatem vniuerſalem Romanæ ſedi Chriſtus tribuerit, Hardingo fuerit probatu nimis difficile.

Quòd autem pontifex Romanus vniuerſalem ſe epiſcopum, & vniuerſalis eccleſiæ caput agnoſci, haberiq; tam ambitiosè petit, præclarè quidem cum eo actum fuerit, ſi particularis epiſcopi munus præſtiterit, & membrum modò eccleſiæ Chriſti extiterit. Gregorius inquit: *Aduerſus quem portæ præualent inferorum* (contra Romanorũ autem pontificem ſæpe præualuerũt) *ille neq; petra dicẽdus eſt, ſupra quam Chriſtus ædificauit eccleſiam ſuam, neq; eccleſia, neq; pars eccleſiæ.* De iſtis autem fumoſis titulis idem antiquus patet Gregorius ait: *Ego fidenter dico: quiſquis ſe vniuerſalem ſacerdotem vocat, vel vocari deſiderat, in elatione ſua Antichriſtum præcurrit.*

Greg. in Caten. in Matth. cap. 16.

Gregor. lib. 4. epiſt. 34.

Hardingus 2. Sectio.

Falſitatum cõgeries.

NVnc de primario capite huius articuli, hoc eſt, de primatu Papæ ſucceſſoris Petri, videamus. Primùm, fuit ille a Deo inſtitutus, ac decretus, & proinde iure diuino *obtinet, non humano, ſcripturis eò ducentibus. Deinde decretis conciliorum commendatus, & imperatorum Chriſtianorum edictis confirmatus ad Schiſmata deuitanda. Tum a ſanctis patribus agnitus, & comprobatus. Præterea communi ſenſu, neceſſarius iudicatus. Deniq; rerum euentis declaratus, & eccleſiæ vſu receptus, in quorum omnium confirmationẽ tantum facilè dici potuit, quãtum integro volumini ſufficeret.*

Epiſcopus Sarisburienſis.

HVnc articulum leuiter, & extremis quodammodo pedum digitis ſe decurſurum Hardingus ait. Qua de cauſa quanquam *Ius diuinum*, id eſt, ſcripturas appellare videri vult, tanta tamen feſtinatione properauit, vt ei non vacaret verbum ſcripturæ vllum, tanquam ex ſe proferre, ſed tantùm ex aliorum relatione, & fide. Tametſi Zoſimus Papa in illa diuturna cum epiſcopis Aphricanis hiſce de rebus concertatione nullum ex ſcripturis cauſæ ſuæ firmamẽtum protulit, ſed Nicenum duntaxat Concilium ab ſe corruptum citauit. Miltiades etiam de hac ipſa re ad Epiſcopos Hiſpaniæ ſcribens, eam non aliquo diuini verbi iure ſibi vendicare, ſed tantùm conſuetudine aſſumere videtur.

Zoſim. in Cõcil. Aphrica.

Miltiad. in epiſtol. ad Epiſco. Hiſpaniæ.

Veruntamen ex illo tempore varia ſcripturæ loca repererunt, quibus hunc Titulum confirmarent, eademq; ad propoſitum ſuum violenter traxerunt. Chriſtus inquit: *'Omnis poteſtas mihi data eſt.* Hinc Stephanus epiſcopus Patracanus ſic argumentatur: *Ergo, in Papa eſt omnis poteſtas, ſupra omnes poteſtates, tam cœli, quam terræ.* Sunt alij, qui hoc modo concludant: *Petrus in ſepulchrum ingreſſus eſt ante Ioannem:*

Ioan. 17. Math. 28.

In Concil. Laterа. ſub Leone.

Petrus

Petrus rete ſuum piſcium plenum traxit: ad Petrum Chriſtus dixit, Confirma fratres tuos: Ergo, Papa eſt caput eccleſiæ. Bonifacius octauus ait: *In principio creauit Deus cælum & terram, non in principijs:* rurſus, *Spiritualis omnia dijudicat: Ergo, vniuerſum orbem Papæ contineri poteſtate oportet.* Ex his, ſimilibuſq; alijs Scripturarum teſtimonijs, Papæ non humana aliqua ſanctione, ſed iure diuino, id eſt, Dei ſacratiſſimæ legis præſcripto authoritatem confirmatam eſſe concludũt. Sic igitur Bonifacius Papa perpetua & immortali lege ſanxit: *Declaramus, Dicimus, Definimus, Pronunciamus, omnino eſſe de neceſſitate ſalutis omni humanæ creaturæ, ſubeſſe Romano Pontifici.* Gloſſa etiam ibidem ſic habet: *quicquid ſaluatur, eſt ſub ſummo pontifice.* Si hæc rectè, & iure aſſeruntur, næ haud magnum eſt quiduis *Iure diuino* tenere.

Reginal Polus aduerſ. Henr. 8. De Maior. & obedien. vnam ſanctam. 1. Corinth. 2.

De Maior. & c. vt ſuprà. Gloſſa ibidem.

Cæterùm, quandoquidem plurimùm confidere videntur, & magnopere niti his Chriſti verbis: *Tu es Petrus, & ſuper hanc petram ædificabo eccleſiam meam,* age, ad iſta reſpondeamus. Admonendus igitur es, optime Lector, veteres Catholicos patres diſertè & conſtanter prodidiſſe, non mortalem quenquam hominem, qualis erat Petrus, ſed Chriſtum ipſum Dei filium hanc Petram extitiſſe. Gregorius Nyſſenus inquit, *Tu es Petrus, & ſuper hanc petram ædificabo eccleſiam meam. Intelligit autem confeſſionem Petri: Dixerat enim antè, Tu es Chriſtus filius Dei viui.* Sic Hilarius inquit: *Hæc eſt vna fœlix fidei petra, quam Petrus ore ſuo confeſſus eſt.* Rurſus inquit: *Super hanc petram confeſſionis Petri eſt ædificatio eccleſiæ.* Similiter Cyrillus: *Petra nihil aliud eſt, quàm firma & inconcuſſa Diſcipuli fides.* Itidem Chryſoſtomus: *Super hanc petram, id eſt, in hac fide & confeſſione ædificabo eccleſiam meam.* Perinde Auguſtinus: *Petra erat Chriſtus, ſuper quod fundamentum etiam ædificatus eſt Petrus.* Adiungit etiam: *Non me ædificabo ſuper te, ſed te ædificabo ſuper me, inquit Chriſtus ad Petrum.* Omnes hi Patres ſententiam dicunt enucleatam: at Origenes tamen eandem diſertiùs exponit. Hæc ipſius ſunt verba: *Petra eſt, quicunq; eſt Diſcipulus Chriſti: & ſuper talem Petram conſtruitur omnis eccleſiaſtica doctrina. Quòd ſi ſuper vnum illum Petrum tantùm exiſtimas totam ædificari eccleſiam, quid dicturus es de Ioanne filio Tonitrui, & Apoſtolorum vnoquoq;? Num audebimus dicere, quod aduerſus Petrum vnum non præualituræ ſunt portæ Inferorum? An ſoli Petro dantur à Chriſto claues Regni cœlorum?* Ex his a me ſtrictiùs expoſitis liquere poteſt, quàm rectè Papa authoritatem ex verbo Dei, atque vt Hardingus loquitur, *Iure diuino* aſſerat ſuam. Re quidem vera, quòd ad illa Matthæi verba ſpectat, Hieronymus ſic habet: *Iſtum locum Epiſcopi, & Presbyteri non intelligentes, aliquid ſibi de Phariſæorum aſſumunt ſupercilio.* Iterum habet: *Nouerint Epiſcopi, ſe magis conſuetudine, quàm diſpoſitionis Dominicæ veritate, Presbyteris eſſe maiores.* Hinc nõ *de Iure diuino*, vt Hardingus affirmat, ſed cõſuetudine tantùm ſua omnia tenere & poſſidere pontificem Romanum conſtat.

Matth 16. Marc. 8. Luc. 9. 1. Corinth. 10.

Gregor. Nyſſ. in teſtimonijs delectis ex vetere teſtamẽt. Hilarius de Trinit. lib. 2. Hilar. de Trini. lib. 6. Cyrillus de Trinitate. Chryſoſtom. in Matth. Homil. 55. Auguſt. de verbis Domini ſecundũ Matth. Serm. 13. Orig. in Matth. tract. 1. Marc. 3.

Hieronym. in Matth. cap. 16. lib. 3.

Decreta autem Conciliorum, principum edicta, ſanctorum patrum teſtimonia, neceſſitas rationis, vſuſq; eccleſiæ, quo iure ab Hardingo iactentur, ordine ſingula & ſigillatim excutientur.

Hardingus. 3. Sectio.

EGo autem in hac re tractanda breuitati ſtudens, tum quia ad iſtam reliquorum articulorum multitudinem nonnihil reſpõdere decreui, tum quia hanc de primatu quæſtionem iam a multis expoſitam, & eruditiſſimè pertractatam intelligo: eam in hoc tempore ſummis quodammodo pedibus obibo, neque in profunda eiuſdem diſputatione atque explicatione altum veſtigium figam.

Primùm autem, Iure diuino conſtitutum eſſe primatum, hæc antiquiſſima teſtimonia confirmant. Anacletus ille ſanctiſſimus epiſcopus, ac Martyr, beati Petri diſcipulus, ab eoq́, presbyter conſecratus in epiſtola ſua ad epiſcopos Italos hæc habet: In nouo teſtamento poſt Chriſtum Dominum à Petro ſacerdotalis cœpit ordo, quia ipſi primo pontificatus in eccleſia Chriſti datus eſt, dicente Domino ad eum: Tu es (inquit) Petrus, & ſuper hanc petram ædificabo eccleſiam meam: & portæ inferi non præualebunt aduerſus eam, & tibi dabo claues regni cœlorum. Hîc ergo ligandi atq; ſoluendi poteſtatem primus accepit a Domino, primusq́; ad fidem populum virtute prædicationis ſuæ adduxit. Cæteri verò Apoſtoli cum eodem pari conſortio honorem & poteſtatem acceperunt, ipſumq́; principem eorum eſſe voluerunt.

In alia epiſtola ad omnes epiſcopos ſcripta eandem ſententiam ad confirmandum Romanæ ſedis primatum vſurpans, deq́, eccleſiarum patriarchis, & primatibus commiſſarum œconomia loquens, ſic diſertiſſimè habet: Hæc ſacroſancta Romana, & Apoſtolica eccleſia, non ab Apoſtolis, ſed ab ipſo Domino Saluatore noſtro primatum obtinuit, & eminentia poteſtatis ſuper vniuerſas eccleſias ac totum Chriſtiani populi gregem aſſecuta eſt, ſicut ipſe Beato Apoſtolo Petro dixit: Tu es Petrus, & ſuper hanc petram ædificabo eccleſiam meam, &c.

Epiſcopus Sarisburienſis.

HÆc teſtimonia firmi nihil, ſolidiq́; continent, nec fortiùs illatum impreſſumq́; veſtigium ferunt, atque ea proinde Hardingus tam leuiter, ſicco quaſi pede tranſit. Quod ad hanc Anacleti, cæteraſq́; cõſimiles epiſtolas decretales attinet, volo in præſenti pauca tantùm attingere, vnde de reliquis iudicium lector facere poſſit.

In admonitione ad lectorẽ ante Decret. Liberij.

Primùm Petrus Crabbe, a quo conſarcinata & coniecta vnum in volumen Concilia fuerunt, de exemplarium, quibus erat vſus, mirifica deprauatione, interq́; ſe ſingulorum diſcrepantia vehementer conqueritur, his verbis: *Exemplarium intolerabilis niminq́; differentia, & deprauatio.*

Diſtin 20. Decretales.

Deinde Gratianus ipſe, rebus omnibus expenſis, & conſideratis ingenuè fatetur, *Huiuſmodi epiſtolas in cauſis potiùs definiendis, quàm in ſcripturarum expoſitionibus locum mereri.*

Præterea neque Hieronymus, neque Gennadius, neque Damaſus, neque veteſtorum Patrum quiſquam iſtas vnquam citauit epiſtolas, aut

vllo

vllo eas in numero habuit, neque ipsi adeo pontifices Romani, ne tum quidem quando huiusmodi instrumenta ipsis maximè profuissent, præsertim eo tempore, quo de imperio in episcopos Aphricanos ambitiosissimè contenderent.

Futiles autem ita sunt, & ineptæ, vt eas vel ingenio mediocri puer facillimè dignoscat atque dijudicet. Clemens ad Iacobum de morte Petri accuratè perscribit: tamen constat, nec Clemens profectò nescius fuit, Iacobũ septem antè annis morte esse affectum, quàm Petrũ. Clemẽ. Epist. 1. Hieronym. de Ecclesia. Scriptoribus.

Antherus Eusebij episcopi Alexandrini, & Fœlicis Ephesini mentionem facit: quorum tamen neuter neque episcopus viuo Anthero, neque natus omnino fuit. Anthe. epist. 1.

Marcellinus ait, *Imperatori nefas fuisse aliquid contrà euangelium tentare:* nullus tamen eo tempore extitit imperator, qui vel Christum cognouerit, vel Euangelium intellexerit. Marcellin. epist. 2. ad Oriẽtales.

Marcellus ad imperatorem Maxentium scribit, eiq; Clementis nomine & authoritate præcisè mandat: at Maxentius tamen a religione abhorrebat, eratq; & tyrannus immanis, & sæuissimus ecclesiæ hostis: nomenq; nec nouit, nec curauit Clementis. Marcel. epist. 2

Zephyrinus ait, *Christum Apostolis suis præcepisse, vt septuaginta duos discipulos constituerent:* Lucas tamen Christum eos designasse scribit. Zephyrin. epist. 1. Luc. cap. 10.

Lucas dicit Ioannem Baptistam militibus hoc consilium dedisse, *Contenti estote stipendijs vestris &c.* Miltiades autem contrà scribit, & Christum pro Ioanne nominat. Luc. cap. 3. Miltiad. epi. 1.

Omnia commemorare molestum simul, & superuacaneum esset: ex his paucis conijci cætera possunt.

Iam verò, Anacletus iste, quem suis titulis Hardingus exornauit, quasi maximè scilicet Anacletus ipse verus esset, non pseudanacletus aliquis, primò Clementem suum antecessorem fuisse ait: contrà autem Irenæus, qui illi ætati mox successit, atque Eusebius affirmant Anacleto successisse Clementem. Ex quo hanc epistolam, postquam ex hac vita migrasset, scripsisse Anacletus videatur. Anaclet. epi. 1. Irenæus lib. 3. cap. 3.

De diui Petri templo mentionem facit: nullum tamen Petro dedicatum fuit templum trecentis propè post Anacletum annis. Disti. 93. Iuxta sanctorum.

Deinde decreta, canonesq; veterum Patrum citat: hæc sunt ipsius verba: *Hæc ab antiquis Apostolis & patribus accepimus:* quasi Apostoli longo antè tempore vixissent: quanquam Ioannes Apostolus tum in vltis erat, ipseq; Anacletus vnus ex antiquissimis patribus fuit. Anacle. epist. 3.

Etsi ex his, quæ breuiter attigi, cuiusmodi istæ epistolæ fuerint, facilè intelligi queat, rogandus mihi tamen es, Christiane Lector, vt hasce atque alias persimiles phrases, formasq; dicendi, quæ in illis passim occurrunt, & tritissimæ sunt, consideres, atque animaduertas: *Persequutiones patienter portare: peto vt pro me orare debeas: Episcopi obediendi sunt, non insidiandi: Ab illis omnes Christiani se cauere debent.* In his ne latinitatem quidem congruam ac natiuam reperias. Num autem trecentorum annorum spatio, & amplius, nullum fuisse Romanum pontificem censebimus Latini sermonis peritum, maximè tum,

quando omnes illius vrbis ciues, mulieres pariter, & pueri Latinè ab incunabulis nullo magistro loquerentur? Certè verò, ipse Papa inquit: *Falsa latinitas vitiat rescriptum Papæ.*

Extra. de Rescriptis ad audientiam.

Epistolarum autem harum materia atque argumentum neque illorum temporum ecclesiæ conditionem attingit, neque vel de doctrina, vel de persequutione, vel de hæresi, vel de ministrorum officio, vel de vlla omnino re aut temporibus illis conueniente, aut cognitu magnopere digna quicquam habet.

Illud duntaxat propositum habent, vt & scripturas fœdissimè emẽtiendo, cæterasq; artes omnes adhibendo Romanæ sedis solium, regnumq; confirment atque stabiliant. Anacletus Christi verbis sua intexit hoc modo: *Super hanc petram, id est, super Ecclesiam Romanam, ædificabo ecclesiam meam.* Rursus: *Romana ecclesia cardo, & caput est omnium ecclesiarum. Vt enim cardine ostium regitur, ita huius sanctæ sedis authoritate omnes Ecclesiæ reguntur.* Stephanus Papa inquit: *Hæc sacrosancta domina nostra Romana Ecclesia.*

Anacl. epist. 1.

Anacl. epist. 3.

Dist. 70. Oportebat.

Quorsum autem vnum Anacletum produxit Hardingus, cum tanta præstò sit huiusmodi testium frequentia? Etenim Euaristus Papa, Alexander, Sixtus, Telesphorus, Hyginus, Pius, Anicetus, Soter, Eleutherius, Victor, reliquiq; omnes vetusti episcopi Romani, quorum nominibus antiquitas ad hoc propositum confirmandum abusa est, egregiè conspirant. Hæc illorum omnium coacta vox est: *Nos vniuersales episcopi, nos vniuersalis ecclesiæ capita sumus: omnes ad nos fieri prouocationes debent, nos errare non possumus, nos redargui non debemus: Scriptum est enim, Discipulus non est supra magistrum.* Si hæc testimonia valerent, confecta nimirum res, atq; ad exitum perducta esset. Sed quod ea esse ficta, plenáq; falsitatis intelligeret, ideo insistendum in ijs sibi non putauit Hardingus. Quòd autem ad ipsum Anacletum, qui verè Petri discipulus fuit, reliquósq; priscos episcopos Romanos attinet, fuerũt illi quidem viri patiésq; sanctissimi: qui continua persequutione conflictati, & indies ad necem crudelissimam rapti, exiguum de istis ambitiosis inanibúsq; titulis cogitandi otium habuerunt.

Hardingus. 4. Sectio.

D*Gregorius ad Mauritium imperatorem scribens contra Ioannem episcopum Constantinopolitanum, qui vniuersalis episcopi nomen sibi vendicauerat, & asciuerat, pontificem Romanum in Petri cathedra sedentem, esse primatem, vniuersæq; ecclesiæ Christi curam sustinere ex scripturis comprobat, hoc modo:* Cunctis euangelium scientibus liquet, quòd voce Dominica sancto, & Apostolorum omnium Petro principi Apostolo totius ecclesiæ cura commissa est. Ipsi quippe dicitur: Petre amas me? pasce oues meas. Ipsi dicitur: Ecce Satanas expetijt cribrare vos sicut triticum, & ego rogaui pro te Petre, vt non deficiat fides tua, & tu aliquando conuersus, confirma fratres tuos. Ipsi dicitur: Tu es Petrus, & super hanc petram ædificabo ecclesiam meam, & portæ inferi non præ-

Ioan. 21. *Luc. 22.* *Matth. 16.*

prævalebunt aduersus eam. Et tibi dabo claues regni cœlorum: & quodcunque ligaueris super terram, erit ligatum & in cœlis, & quodcunq; solueris super terram, erit solutum & in cœlis. Ecce claues regni cœlestis accipit, potestas ei ligandi, & soluendi tribuitur: Cura ei totius ecclesiæ, & principatus committitur: *Hucusq; Gregorius. Quandoquidem autem aduersarij nostri, tametsi immeritò, Pontificum Romanorum hac in causa testimonium, vtpote minùs in sua re legitimum respuunt, quantumuis & singulari sanctitate martyres, & confessores summa eruditione essent: intelligant nos crebra testimonia, eademq; luculentissima proferre posse alia, quibus quod proposuimus confirmetur.*

Hardingus Gregorij verba decurtauit, & corrupit. Satim enim sequitur: *Tamen Petrus vniuersalis Apostolus non vocatur.*

Episcopus Sarisburiensis.

SI e mortuis excitatus reuiuisceret Gregorius, insignis iniuriæ litem Hardingo intenderet: non modò quòd omnem illius sententiam immutauerit, verùm etiam, quòd verba eius truncauerit, atq; mutilauerit. Hardingus, quò Pontificem Romanum vniuersalem episcopum nuncupatum fuisse confirmet, hæc Gregorij verba profert: *Ecce Petrus claues Regni cœlorum accipit: Et potestas ei ligandi, soluendiq; tribuitur: Cura ei totius ecclesiæ, & principatus committitur. Hucusq; Gregorius,* inquit Hardingus. Quid ni verò longiùs? An singultu nimirum impeditus vocem est subito coactus interrumpere? Verùm, attende paulisper, Lector, & tu Gregorium ab Hardingo tanquam a magistro quodam seuero in ordinem redactum videbis, vt nullam nisi eius permissu, iussuq; vocem emittere audeat. Quæ in eadem sententia proximè sequuntur verba sic habent: *Tamen Petrus vniuersalis Apostolus non vocatur.* Hardingus Pontificem Romanum vniuersalem episcopum appellatum fuisse confirmat: Gregorius autem in hoc ipso verborum ambitu, quem præpropere sic Hardingus intercidit, ait: *Petrus ipse, qui Christi fuit Apostolus, non tamen vniuersalis Apostolus vocatus est.* Num autem mundo persuadere cupit Hardingus, Papæ ampliorem, quàm Petri, latioremq; esse potestatem? Hæc verba sibi esse putauit Hardingus amputanda. Sic nimirùm antiquos patres accipere, tractaréq; solet. Si mihi suis ipsius vocibus vti liberet, *fallacem, fraudulentumq; alearum iactum*, nescio quem, exclamare possem. Certè, sanctissimi patres Constantinopolitani Concilij, sic inquiunt: *Non conuenit orthodoxis, ita circumtruncatas sanctorum Patrum voces deflorare: Hæreticorum potiùs hoc proprium est.*

Gregor. Lib. 4. epist. 32.

Petrus vniuersalis Apostolus non vocatur.

Concil. Constantinopol. 8. Actione. 8.

Hardingus autem respondebit, Gregorium hoc vniuersalis episcopi nomen in Ioanne duntaxat episcopo Constantinopolitano, qui illud ambitiosè sic & cupidè expetiuit, vituperasse: sibi nihilominus idipsum tanquam titulum sedi Romanæ peculiarem ascripsisse, & nos proinde iniquè facere, qui Gregorij in alienum sensum trahamus, & torqueamus verba. Quare videndum, & explorandum est, cum quid isto de titulo generatim scripserit Gregorius, tum etiam quibus speciatim verbis eundem, vt sibi proprium, assumpserit.

Gregor. lib. 4. epiſt. 30. Sic igitur de eo vniuerſim ſcribit: *Ego fidenter dico, quiſquis ſe vniuerſalem ſacerdotem vocat, vel vocari deſiderat, in elatione ſua Antichriſtum præcurrit: quia ſuperbiendo ſe cæteris præponit.*

Gregor. lib. 4. epiſt. 34. *Hac in re a fratre & conſacerdote meo contra euangelicam ſententiam, contra Beatum quoq; Petrum Apoſtolum, & contra omnes eccleſias, contraq; canonum ſtatuta agitur. In hac eius ſuperbia, quid aliud, niſi propinqua iam Antichriſti tempora eſſe deſignatur: quia illum videlicet imitatur, qui ſpretis in ſociali gaudio Angelorum legionibus, ad culmen conatus eſt ſingularitatis erumpere, dicens: ſuper aſtra cœli exaltabo ſolium meum, ſedebo in monte teſtamenti in lateribus Aquilonis, & aſcendam ſuper altitudinem nubium, & ero ſimilis altiſſimo.* Iterum: *Rex ſuperbiæ prope eſt, & quod dici nefas eſt, ſacerdotum eſt præparatus exercitus, quia ceruici militant elationis, qui ad hoc poſiti fuerant, vt ducatum præberent humilitatis.* Iterum: *Omnes magnos eſſe honorabiles cupio: quorum tamen honori omnipotentis Dei non detrahat. Nam quiſquis ſe contra Deum honorari appetit: mihi honorabilis non eſt.* Iterum: *Vos tamen eandem cauſam nullam eſſe dicere non debetis, quia ſi hanc æquanimiter portamus, vniuerſæ eccleſiæ fidem corrumpimus. In iſto ſceleſto vocabulo conſentire: nihil eſt aliud, quàm fidem perdere.* Sic igtiur de hoc vniuerſalis epiſcopi nomine generaliter ſtatuit Gregorius, quod nihiloſecius poſtea ſibi impoſuerunt, aſciueruntq; pontifices Romani: Scilicet, *Eſſe illud vanum, & noxium, eſſe confuſionem, venenum, & certiſſimam atq; vniuerſalem peſtem eccleſiæ: corruptionem & diſſolutionem fidei, eſſe contra canones, contra Petrum Apoſtolum, contra ſenſum, ſententiamq; euangelij, contra omnes eccleſias Dei, contra Deum ipſum, nullum vnquam bonum piúmue virum huiuſmodi titulis vſum eſſe, qui illis vtitur eum eſſe Luciferi imitatorem, & antichriſti præcurſorem, atq; prænuncium.*

Esai. 14.

Gregor. lib. 4. epiſto. 38. *Sacerdotum eſt præparatus exercitus.*

Gregor. lib. 6. epiſt. 28.

Gregor. lib. 6. epiſt 24.

Gregor. lib. 4 piſt. 39.

Fortè autem dixerit Hardingus, nomen hoc peculiariter, & propriè ad Romanum pertinuiſſe pontificem, atque a Gregorio Ioannem Conſtantinopolitanum ideo fuiſſe reprehenſum, quandoquidem is tanta arrogantia, tantáque violentia ſubnixus id ſibi attribueret, atque arriperet, quod ſuum minimè fuit. At Gregorius eundem vniuerſalis epiſcopi titulum appellat his nominibus. 1. *Typhum ſuperbiæ.* 2. *Nomen nouum.* 3. *Vocabulum temerarium, Stultum.* 4. *Superbum, Pompaticum.* 5. *Peruerſum.* 6. *Superſtitioſum, Profanum.* 7. *Sceleſtum.* 8. *Nomen erroris.* 9. *Nomen ſingularitatis.* 10. *Nomen vanitatis.* 11. *Nomen hypocriſeos.* 12. *Nomen blaſpemiæ.* Quid autem? an Hardingus ipſe opinatur, eámve nobis opinionem injcere cupit, id habuiſſe in animo Gregorium, vt Ioannem Conſtantinopolitanum iſtis nominibus titulisq; ſpoliaret, quò ſuam ijſdem Romanámq; ſedem exornaret? Num credibile eſt Gregorij mentem Hardingo, quàm ipſi Gregorio, magis eſſe cognitam? Gregorius enim profectò non tantùm alios inſectatur, qui hos ſibi titulos arrogãt, ſed eoſdem ipſe a ſe etiam remouet, atque a ſede Romana penitus in perpetuum abiudicat. Sic namq; ſcribit, & clara ſunt ipſius verba: *Nullus Romanorum pontificum hoc ſingularitatis nomen aſſumpſit. Nullus deceſſorum meorum hoc tam*

1. Lib. 6. epi. 2.
2. lib. 4. epi. 32.
3. lib. 4 epi. 38.
4. lib. 4. epi. 32.
5. lib. 4. epi. 38.
6. lib. 6. epi. 24.
7. lib. 4. epi. 39.
8. lib. 4. epi. 38.
9. lib. 4. epi. 32.
10. li. 4. epi. 39.
11. li. 4. epi. 39.
12. li. 4. epi. 39.

Gregor. lib. 4. epiſt. 32.

profano

profano vocabulo vti consenſit. Nos hunc honorem nolumus oblatum ſuſcipere. Gregor. lib 4. epiſt. 36.

Qua autem Conſtantinopolitanum epiſcopum ratione vrget, & inſequitur, eadem non minùs contra Romanum pontificem valebit. Sic enim inquit: *Quid tu Chriſto vniuerſalis Eccleſiæ capiti, in extremi Iudicij dicturus es examine, qui cuncta eius membra tibimet conaris vniuerſalis appellatione ſupponere?* Gregor. Lib. 4. epiſt. 38. Hæc vera eſt vniuerſalis epiſcopi definitio: hoc modo eccleſiam Dei, cunctáque Chriſti membra ſuo imperio ſubijcere pontifex Romanus conatur. Præterea ad Eulogium patriarcham Alexandrinum ſcribens, hæc habet: *Sanctitas veſtra mihi ſic loquitur, Sicut iuſſiſtis: Quod verbum Iuſſionis, Peto a meo auditu remouete. Quia ſcio, quis ſim, & qui ſitis: Loco mihi fratres eſtis, moribus patres.* Gregor. lib. 7. epiſto. 30. Rurſus habet: *Ecce in præfatione epiſtolæ, quam ad meipſum, qui prohibui, direxiſtis, ſuperbæ appellationis verbum, vniuerſalem me Papam dicentes, imprimere curaſtis. Quod, peto, dulciſſima mihi ſanctitas veſtra vltra non faciat, quia vobis ſubtrahitur, quod alteri pluſquam ratio exigit, præbetur.* Ibidem. Eandem hanc ſententiam bis inculcatam reperiſſet Hardingus in eodem Gregorij loco, quem hîc vſurpauit, ſi vel quid præcederet, vel quid continuò mox ſubſequeretur, animaduertiſſet. In præcurrentibus ſic ſcribit: *Non mea cauſa, ſed Dei eſt: Nec ſolus ego, ſed tota turbatur Eccleſia. Quia piæ Leges, quia venerandæ Synodi, quia ipſa Domini noſtri Ieſu Chriſti mandata ſuperbi, atque pompatici cuiuſdam ſermonis inuentione turbantur.* Gregor. lib. 4. epiſt. 32. In ſubſequentibus hoc modo: *Nunquid ego in hac re, pijſſime Domine, propriam cauſam defendo?* Ex his Gregorium pontificem Romanum vniuerſalis epiſcopi nomen nec alteri cuiquam deferri, nec ſibi ipſi permiſiſſe apparet.

Quòd autem Gregorius ait, curam & principatum totius eccleſiæ Petro permiſſum eſſe, iſta quo quidem ſenſu fuerunt dicta, a nobis non negantur. Paulus ſimiliter de ſeipſo eadem ſententia loquitur: *Incumbit mihi quotidiana cura omnium Eccleſiarum.* 2. Corinth 11. Inſuper etiam habet: *Puto me nihilo inferiorem eſſe ſummis Apoſtolis.* 2. Corinth. 11. Num verò hinc Hardingus ſic concluſerit,

> Petro totius eccleſiæ cura commiſſa eſt:
> Ergo, Papa eſt vniuerſalis epiſcopus?

Certè, Gregorius inquit: *Petrus ipſe, etſi totius eccleſiæ curam accepit, non tamen vniuerſalis Apoſtolus vocatur:* Gregor. lib. 4. epiſt. 32. *Tamen vniuerſalis Apoſtolus non vocatur.* Potéſtne autem id eſſe Papa, quod ipſe Petrus eſſe non potuit? Gregorius ſuam hoc modo complexus videtur rationem: *Si hic vniuerſalitatis titulus ad quenquam omnino hominem pertineret, ad D. Petrum maximè quidem pertineret: at ad D. Petrum neutiquam pertinet: Ergo, ad nullum prorſus hominem pertinet.*

Hinc Romanum pontificem eiuſmodi ſibi nunc titulum vendicare conſtat, qualem Petrus nunquam obtinuerit: qualem nullus ſan-

ctus, piúſque vir ſibi vnquam aſſumpſerit: qualem Gregorius penitus aſpernatus, auerſatúſque fuerit, & blaſphemiæ vocabulo appellauerit. Vult nihilominus Papa amplitudinem ac dignitatem huius ſanctiſſimi patris authoritate ſuam communire. Si nunc viueret Gregorius, ſic exclamaret, vt olim ad Imperatorem Mauritium, *O tempora: O mores!* Tantum ſcilicet Gregorij ſubleuat Hardingi cauſam authoritas.

Gregor. lib. 4 epiſt. 32.

Hardingus. 5. Sectio.

*Falſum: Hæc enim verba Cyprianus de quouis epiſcopo ſeparatim: nedum de Romano duntaxat pontifice loquutus eſt.

* Falſum: in manifeſta Cypriani deprauatione poſitum.

*BEatus Cyprianus ſummi ſacerdotis, * qui Chriſti in terra vicarius eſt, contemptionem ſchiſmatum, hæreſiumq; cauſam eſſe commonſtrans, ad Cornelium Papam, & Martyrem ſic ſcribit:* Neque enim aliunde hæreſes obortæ ſunt, aut nata ſchiſmata, quàm inde, quòd ſacerdoti Dei non obtemperatur: nec vnus in eccleſia ad tempus ſacerdos, & ad tempus iudex vice Chriſti cogitatur: cui ſi ſecundùm magiſteria diuina obtemperaret fraternitas vniuerſa (*hoc eſt, * vniuerſa Chriſtianorum hominum multitudo, qui fratres inuicem ſunt, itáque vocati fuerunt in primitiua eccleſia*) nemo aduerſum ſacerdotum collegium quicquam moueret: nemo poſt diuinum iudicium, poſt populi ſuffragium, poſt coepiſcoporum conſenſum, iudicem ſe non iam epiſcopi, ſed Dei faceret: nemo diſſidio vnitatis Chriſti eccleſiam ſcinderet: nemo ſibi placens, ac tumens ſeorſum foris nouam hæreſim conderet.

Epiſcopus Sarisburienſis.

SI bonam Hardingus cauſam haberet, non eam tot falſis ſtabilire, tantáque corrumpendorum ſumma ſanctitate patrum licentia vti vellet. Quòd ſi Cyprianus in omni ad Cornelium epiſcopum Romanum epiſtola, eum vel ſemel appellauerit *aut ſummum ſacerdotem: aut Chriſti generalem in terris vicarium: aut vniuerſalem epiſcopum: aut vniuerſalis eccleſiæ caput: aut vniuerſam Chriſtianorum omnium fraternitatem ei obſequentem eſſe oportere affirmauerit*, quomodo eam Hardingus falsò, ſuáque conſcientia refragante interpretatur: ſiue vel ipſius verba, vel ſcribendi conſilium ad eum finem vllo modo ſpectare poſſe videantur, tum aliquid habere probabilis defenſionis videri poterit Hardingus. Alioquin eum doctores torquere, & vi, quaſcunque voluerit ipſe, voces illis exprimere, quas ad ſuum inſtitutum pertrahat, meritò & iure dixerimus.

Primò id conſtat in tota illa epiſtola Cyprianum Cornelio nullum vnquam huiuſmodi ſuperbum titulum attribuiſſe, ſed eum fratris duntaxat nomine appellaſſe. Sic enim ei ſalutem dicit: *Cyprianus Cornelio fratri ſalutem.* Exorditur autem hoc modo: *Legi literas tuas frater chariſſime.* Cyprianus igitur epiſcopus Carthaginenſis fraternam

Cyprian. lib. 1. epiſt. 3.

ternam sibi cum Papa æqualitatem vendicat. Scribendi autem ad Cornelium præter cæteras hæc vna fuit præcipua causa Cypriano: Cornelius episcopus constitutus Romanus, excommunicatis a se quibusdam nefarijs conscelleratisque hominibus, postea minis territus, & omnibus iniquitatibus exercitus, languere primùm, tum de munere abdicando suo cogitare cœpit. Quare audita, consolatorias ad illum literas scripsit Cyprianus, cúmque vt pergeret strenuè, neque succumberet hortatus est, & illam Dei esse, non propriam causam, atque negotium reputaret. Cum alia multa in hanc sententiam, tum hæc verba habet: *Christiani non vltra aut durare, aut esse possumus, si ad hoc ventum est, vt perditorum minas, & insidias pertimescamus.*

Hac inductus occasione, quanta quamcunque prouinciam, seu diœcesim sectarum, & schismatum colluuies peruadat, quando episcopi authoritas, & disciplina ecclesiastica contemnitur, exponit. *Episcopus enim quisque* (Cyprianus inquit) *intra diœcesim suam Dei sacerdos, & ad tempus vice Christi iudex est: atque vt ecclesia vna est, sic ille etiam vnus esse debet.* Hæc autem ille communiter de omnium episcoporum, non de Romani episcopi authoritate separatim scripsit: & quanquam ad vnum Cornelium epistolam suam inscribit, rationes tamen ipsius omnes generales sunt, atque cum ipsum Cyprianum, qui Carthaginiensis fuit episcopus, tum alios præterea, quoscunque tandem, episcopos attingunt. Quare, quod vniuersim ad omnes episcopos spectat, id ad vnum duntaxat episcopum reuocare, atque retrahere, malitiosum quoddam ad Lectorem fallendum comparatum artificium, non simplex, & apertus agendi modus videatur.

Occasio frau. dis Hardingi.

Hardingi tamen error peruersa horum Cypriani verborum interpretatione fultus videtur: *Vnus sacerdos, & fraternitas vniuersa.* Quòd enim Cyprianus ait, vnum esse in ecclesia episcopum oportere, fingit Hardingus vnum esse episcopum debere, qui vniuersæ ecclesiæ dominetur. Quódque Cyprianus inquit: *Fraternitas vniuersa vni episcopo obtemperare debet*, hinc colligit, cunctos Christianos homines per vniuersum orbem fusos, quam ille falsò *vniuersam fraternitatem vocat*, vni debere vniuersali episcopo parere: & sic vnum errorem altero sustentat. Sed falsa doctoris interpretatio non habet satis virium ad aliquid confirmandum. Cyprianum id sensisse ad vitanda schismata vnum in vna diœcesi, non vnum, qui toti orbi imperet, episcopum esse debere, facilè profectò liquerit. Sic enim suam ipse mentem interpretatur: *Cum post primum esse non possit quisquam, qui post vnum, qui solus esse debet, factus est, iam non secundus ille, sed nullus est.*

7. Quæst. 1. Falsus est.

Sic etiam, quo tempore Nouatus hæreticus nefarijs artibus subnixus populum Romanum in sectas distraxisset, suóque omnes, nunquam se ad Cornelium episcopum Romanum redituros, solenni sacramento obligauisset, atque hoc modo vnum episcopatum in duos

Eusebius lib. 6. cap. 43.

diuulsisset, duósque in vnam ciuitatem episcopos inuexisset: Cornelius de ea re apud Fabium episcopum Antiochenum per literas conquestus, eúmque de eo certiorem faciens hæc habet: *Nouatus nescit vnum episcopum in catholica ecclesia esse debere:* in quo, non est de vniuersa terrarum orbis ecclesia loquutus, sed suam solummodo Romanam, propriamq; ecclesiam significauit.

Socrates lib. 6. cap. 22.

Similiter cum Chrysostomus Sisinium se pro episcopo in eadem vrbe venditantem videret, sic ad eum inquit: *vna vrbs non debet duos episcopos habere.*

Hieronym. in epist. ad Titum cap 1.

Sic Hieronymus, etsi omnium presbyterorum diuinæ legis authoritate vnam æqualemque potestatem agnoscit, tamen homines postea ait vitandæ contentionis causa, vnum in singulis vrbibus episcopum constituisse, qui fratres cæteros ordine quodam & disciplina contineret.

Hoc modo totius ecclesiæ concordia est conseruata: hoc modo omnes ecclesiæ instar vnius factæ sunt, omnésque episcopi, quasi vnus, extiterunt. Quisquis enim ab vno dissensit, ab omnibus disiunctus est. Ita Cyprianus habet: *Ecclesia cohærentium sibi inuicem sacerdotum glutino copulatur.*

Cyprian. lib. 4. epist 9.

Cypria. de simplicitate prælatorum.

Rursus etiam habet: *Hanc vnitatem firmiter tenere, & vendicare debemus maximè episcopi, qui in ecclesia præsidemus: vt episcopatum quoque ipsum vnum, & indiuisum probemus.* Ideo Hieronymus inquit: *Episcopi nouerint in commune debere se ecclesiam regere.*

Hieronym. ad Titum cap. 1.

Hoc modo episcopus quiuis ad suum tempus est, vt Cyprianus inquit, Christi vicarius: & ad huiusmodi omnes Christus ait: *Qui vos audit, me audit: qui vos spernit, me spernit.* Proinde Ignatius inquit: *Episcopus* (in Ecclesia sua) *Dei patris omnium typus est: Christiq; Dei pro viribus* (in ministerio suo) *imitator est.* Hanc ob causam Cyprianus ait: *Hinc oriuntur schismata, & hæreses nascuntur, quòd Sacerdoti Dei* (in particulari quaque diœcesi) *non obtemperatur.*

Luc 10.

Ignatius ad Trallianos. τὸ πατρὸς τῶν ὅλων τύπος.

Cyprian. lib. 1. epist. 3.

Alio etiam in loco similiter habet: *Qui cum Episcopo non sunt, in Ecclesia non sunt.*

Cydrian. lib. 4. epist. 9.

Ignatius quoque perinde loquitur: *Quicunq; Christi sunt, hi etiam cum Episcopo sunt.*

Ignatius ad Philadelph. ὅσοι χριστοῦ εἰσὶν, οὗτοι καὶ τοῦ μετὰ τοῦ Ἐπισκόπου εἰσίν.

Quare ista verba Cyprianus generatim est loquutus de omnium Episcoporum authoritate, quam in sua quisque diœcesi obtinet: non autem de particulari aliquo Romani episcopi iure, quemadmodum hìc Hardingus falsò affirmat.

Fraternitas vniuersa.

Vrgebit tamen acriùs adhuc illa Cypriani verba Hardingus: *Vniuersa fraternitas illi vni Episcopo obtemperare debet.* Fraternitas autem illa vniuersa, pro tota Christianorum hominum societate intelligatur est necesse. Quanquam hæc lata admodum videtur expositio, ni tamen Cyprianus mentem ipse suam alibi clariùs aperuisset, sic eam fortè aliquis aut simplicitate, aut ignorantia deceptus interpretari posset. Cyprianus autem, cui sensus proculdubio suus optimè cognitus fuit, his verbis,

Fra-

Fraternitas vniuersa, non vniuersam totius Christianitatis communionem intelligit per totum vbiq; orbem sparsam, sicuti Hardingus facit, sed vniuersam separatæ cuiusq;, & distinctæ diœcesios fraternitatem. Sic enim in proximè sequenti epistola scribit: *Ferè per prouincias vniuersas tenetur, vt ad ordinationes rite celebrandas, ad eam plebem cui præpositus ordinatur, Episcopi eiusdem prouinciæ proximi quique conueniant, & Episcopus deligatur plebe præsente*, &c. *Quod & apud nos factum vidimus in Sabini Collegæ nostri ordinatione, vt de vniuersæ fraternitatis suffragio Episcopatus ei deferretur.* Cyprian. lib. 1. epist. 4. Hîc, *Vniuersa fraternitas* pro toto vnius vrbis sodalitio certissimè capitur. Simili ratione ad Cornelium de quibusdam scribit, qui sectis, erroribúsque pristinis valere iussis, ad ecclesiæ reuersi sunt communitatem: *Meritò illos reuertentes, summo gaudio, & Clerus, & plebis fraternitas omnis excepit.* Cyprian. lib. 2. epist. 12. Eodem modo ad Bonifacium Honorius imperator scribit: *Si duo Episcopi per ambitionem & contentionem fortè electi fuerint, volumus neutrum pro Episcopo approbari: sed eum solùm in Apostolica sede remanere, quem e numero clericorum, pia discretio, & vniuersitatis consensus elegerit.* Rescriptũ Honorij ad Bonifacium. *Quem vniuersitatis consensus elegerit.*

Hisce in locis ne ipse Hardingus repugnauerit, quin ista verba *Vniuersa fraternitas*, *Omnis fraternitas*, & *Vniuersitatis consensus*, pro vna aliqua, & particulari vnius prouinciæ, seu diœceseos fratrum collegio sint accipienda. Eodem sensu Origenes inquit: *Qui vocatur ad Episcopatum, vocatur ad seruitutem totius ecclesiæ.* Orige. in Esaiã Homil. 6. Rursus etiam inquit: *Plus a me exigitur, quàm a Diacono: plus a Diacono, quàm a Laico: Qui verò totius Ecclesiæ arcem obtinet, pro Omni Ecclesia reddet rationem.* Origen in Hieremi. Hom. 7.

In istis locis particularis quæque ecclesia *Vniuersæ Ecclesiæ* nomine appellatur. Propterea Ignatius inquit: *Quid aliud est Episcopus, quàm quidam obtinens principatum, & potestatem supra omnes.* Ignatius ad Trallianos. Τὶ ἐστὶν ἐπίσκοπος ἄλλο, ἢ πάσης ἀρχῆς, καὶ ἐξουσίας ἐπέκεινα πάντων κρατῶν.

Istis rebus diligenter consideratis, præterquam quòd Cypriani tum verba, tum sententiam manifestò deprauauit atque corrupit Hardingus, nihil profectò dubito, quin argumenti etiam, quod ex illis Cypriani verbis malè intellectis concludit, facilè cuiuis appareat infirmitas. Sic enim argumentari videtur: *Vnum esse in vna ecclesia, seu diœcesi episcopum oportet: Ergo, Vnus vniuerso orbi dominari episcopus debet.* Aut hoc modo: *Vniuersa fraternitas cuiusque diœcesios, vni duntaxat episcopo auscultare, & morigerari debet: Ergo, Vniuersa omnium, quos habet orbis terrarum, Christianorum multitudo episcopo Romano subesse, atque obedire debet.* Hæc argumenta ipsa se produnt, nec longiore refutatione indigent.

Si his omnibus rebus pro nihilo habitis Hardingus tamen institerit, Cypriani verba de Episcopo vniuersali necessariò esse intelligenda, eundémq; esse necessitate pontificem Romanum, agè, illam Cypriani epistolam legere ne grauetur, quam ad Florentium Pupianum scripsit: in qua Cyprianum hæc eadem verba eodem modo, eademq; forma de seipso loquutum esse perspiciet, quem Carthaginensem in Aphrica, non Romanum fuisse episcopum Hardingus nouit. Hæc eius verba sunt: *Vnde Schismata, & hæreses obortæ sunt, & oriuntur, nisi dum* Cyprian lib. 4. epist. 9.

Episcopus, qui vnus est, & Ecclesiæ præest, superba quorundam præsumptione contemnitur, & homo dignatione Dei honoratus, ab hominibus indignè iudicatur. Ista omnia de se perspicuè disertéq; dixit Cyprianus, qui Carthaginiensis episcopus fuit. Quare eadem ad Romanum tantùm pontificem per summam vim torquere, nec ad quenquam alium vllo modo pertinere posse confidenter iactare, summæ cuiusdam fraudis fuit.

Hardingus 6. Sectio.

Athanasius adulterinus.

EX omnibus autem alijs, illud Athanasij, cæterorumq; omnium Ægypti, Libyæq; episcoporum, qui in Synodum Alexandriæ conuenerant, testimonium pondus habet. Illi enim a Fœlice Romano tum pontifice opem, & auxilium contra Arianos suppliciter, ac humiliter per omnem epistolam petentes, illiusq; Apostolicæ sedis supremam potestatem agnoscentes, his ipsis verbis vtuntur: Vestræ Apostolicæ sedis imploramus auxilium: quia (vt credimus,) non despexit Deus preces cum lachrymis sibi oblatas seruorum suorum, sed ob id vos, prædecessoréq; vestros, Apostolicos videlicet præsules in summitatis arce constituit, omniumq; ecclesiarum eis curam habere præcepit, vt nobis succurratis, nósque tuentes, cui omne episcoporum iudicium est permissum, liberare ab hostibus nostris non negligatis. *In primo tomo Conciliorum.* *In summitatis arce constituit.*

Anacletus fictus.

Iam ergo, si Apostolica Romana ecclesia primatum, & authoritatis eminentiam supra omnes ecclesias, supraq; vniuersum Christianorum hominum gregem ab ipso Domino seruatore accepit, sicuti Anacletus affirmat: si cunctis euangelium scientibus liquet curam, & principatum totius ecclesiæ sanctissimo Apostolo Petro omnium Apostolorum principi ipsius Domini verbis

Gregorius trũcatus. Verba enim quæ proximè sequuntur, hæc sunt. *Tamen Petrus vniuersalis Apostolus non vocatur.*

commissum fuisse, quemadmodum Gregorius testatur: si vniuersa fraternitas (hoc est tota Christianitas) summo sacerdoti, seu episcopo Dei, vniq; iudici, qui Christi vicarius est ad tempus, secundùm magisteria diuina parere & obtemperare debet, vt Cyprianus scribit: si Deus pontificem Romanum in summo gradu ecclesiæ collocauit, & constituit, id quod Athanasius, cunctiq; in Alexandrino illo Concilio congregati patres perhibent: si hoc, inquam, ita sit, tum facile est videre quàm bonis fundamentis hæc doctrina cõstituatur, qua primatum põtificis Romani Iure diuino, *non duntaxat humano, nedum iniusta vsurpatione obtinere confirmatur. Scripturæ, quibus cum isti, tum alij omnes sancti, & eruditi patres inducti fuerunt, vt Petri, suorumq; successorum primatum agnoscerent, atq; confiterentur, partim erant eiusmodi, quales Anacletus, & Gregorius hîc citant, & Cyprianus innuit, sicuti ex eius tertio tractatu* De simplicitate prælatorum *apparet, atq; aliæ præterea ex nouo testamento permultæ, quemadmodum eruditis non est ignotum: de quibus hic copiosè, neruoséq; explicare, prout rei amplitudo postulat, in hoc tempore non vacat: neq; vt maximè vacaret, commodè exequi potui in hoc tractatu, qui illis licet omissis, satis alioqui magnus erit: illa autem luculenter & plenè exposita grande complebunt volumen. Quare remissis Lectoribus ad horum præstantissimorum patrum authoritatem, & fidem,*

Cypriani sententia bis vno in loco adulterata.

dem, qui ſcripturas ita intellexerunt, vt ex ijs certò perſuaſum haberent primatum a Deo Petri tributum eſſe ſucceſſoribus, pergam, & præfinitam mihi rationem perſequar.

*Cum poteſtatis atq; authoritatis ſummam excellentiam, quam Romano pontifici Deus ſpeciali quodam, & ſingulari priuilegio conceſſit, multa variaq; Concilia Chriſtiano orbi commendauerint, ego ne longus, & moleſtus ſim, paucorum tantùm teſtimonia recitabo. Inter canones a trecentis & octodecim epiſcopis in Niceno Concilio factos, qui numero ſeptuaginta fuerunt, * quiq; omnes, præter viginti ſolos in orientali eccleſia ab hæreticis combuſti fuerãt, cum interim Canonum numerus integer in Romana* eccleſia diligenter cuſtoditus eſſet in ipſo adeo archetypo, quod ad Sylueſtrum põtificem tum Romanum a concilio miſſum, ſubſcriptumq; trecentorum, & octodecim illorum patrum manibus fuit: Canon quadrageſimus quartus, qui eſt de poteſtate patriarchæ ſupra metropolitanos, & epiſcopos, & metropolitanorum ſupra epiſcopos, in fine hoc decretum continet:* Vt autem cunctis ditionis ſuæ nationibus patriarcha præeſt, & leges illis præſcribit, vtq; Petrus Chriſti vicarius, principiò præpoſitus religioni, eccleſijs, cæterisq; rebus omnibus ad Chriſtũ pertinentibus, magiſter fuit, & rector* Chriſtianorum principum, prouinciarum, omniumq; nationum, ſic is, cuius principatus eſt Romæ, ſimilis Petro, & æqualis authoritate, imperium ac dominatum obtinet in omnes patriarchas. *Paucis interiectis verbis ibidem ſequitur:* Si quis hoc ſtatutum iniquè ferre, aut ei refragari auſit, totius concilij decreto anathema eſt.

* Falſum: ſimul & ſatuum: vt apparebit.

* Falſum: in Romana enim eccleſia nullum huiuſmodi archetypum aſſeruabatur.

Vide Franciſ. Turrianum lib. 3. Charact. dogmat.

* Falſum: nullus enim princeps, nulla prouincia Chriſto nomen dederat Petri memoria.

Iulius ille celeberrimus epiſcopus Romanus, qui non ita multùm poſt Nicenum Concilium vixit, in epiſtola ſua ad nonaginta Arianos epiſcopos Antiochiæ contra Athanaſium epiſcopum Alexandrinum congregatos, increpans eos quòd illum tam iniquis modis vexaſſent, de canonibus Niceni concilij, qui tum recente memoria fuerunt, ſcribit ad hunc modum: ijs ſcilicet cautum eſſe Non debere præter ſententiam Romani pontificis vllo modo concilia celebrari, nec epiſcopos damnari. *Deinde nihil decerni oportere ſine Romano pontifice,* Cui hæc, & maiora Eccleſiarum negotia, tam ab ipſo Domino, quàm ab omnibus vniuerſorum Conciliorum Fratribus, ſpeciali priuilegio contradita ſunt. *Inter cætera autem præcipua capita Canonum illius Concilij ab eo in illa epiſtola commemorata, hoc vnum eſt:* Vt omnes epiſcopi, qui in quibuſdam grauioribus pulſantur, vel criminantur cauſis, quoties neceſſe fuerit, liberè Apoſtolicam appellent ſedem, atq; ad eam, quaſi ad matrem confugiant, vt ab ea (ſicut ſemper fuit) piè ſuſtulciantur, defendantur, & liberentur. Cuius diſpoſitioni omnes maiores eccleſiaſticas cauſas, & epiſcoporum iudicia, antiquã Apoſtolorum, eorúmque ſucceſſorum, atque canonum authoritas reſeruauit.

Athanaſius, cunctiq; epiſcopi, qui ex Ægypto, Thebaida, Libya in concilium conuenerant Alexandriæ, in ſuis ad Fœlicem Papam literis de grauiſſimis iniurijs ac moleſtijs, quibus ab Arianis affecti fuerent, conquerentes: Niceni concilij decretum proferunt de ſumma authoritate ac poteſtate illius ſedis Apoſtolicæ ſupra omnes alios epiſcopos. Similiter & a ſupradictis pa-

tribus eſt definitum conſonanter, vt ſi quiſquam epiſcoporum, aut metropolitanum, aut comprouinciales, vel iudices ſuſpectos habuerit, veſtram ſanctam Romanam interpellet ſedem, cui ab ipſo Domino poteſtas ligandi, ac ſoluendi ſpeciali eſt priuilegio ſuper alios conceſſa. *Matth. 16.* *Hæc hactenus e Canonibus Niceni Concilij produximus, collecta partim ex epiſtola Iulij, qui ad illos ſcripſit, a quibus præſentibus conditi fuerunt (quæ res omnem falſitatis ſuſpicionem tollit) partim ex Athanaſio, atq; alijs, qui non exigua pars illius Concilij fuerant.*

Epiſcopus Sarisburienſis.

AVium terriculum ſtramẽto ſuffertum, & in alto loco poſitum hominis inſtar longè ſpectantibus apparet. Non ſecus turpiſſimus mendaciorum, & fabularum caupo antiquis nominibus veſtitus quodammodo, & indutus, eſſe aliquis ex veterum catholicorumq; Patrum numero imperitis videatur. Si hoc præ cæteris Hardingo placeat maximè teſtimonium, nihil certè mirum: eſt enim omnium vaniſſimum, ſimul & impudentiſſimum: atque ea de cauſa ad impudentiſſimam doctrinam confirmandam maximè idoneum. Non hoc nouum eſt eccleſiæ Romanæ, priſcorum patrum nominibus ficta venditare inſtrumenta: quemadmodum poſtea, volente Deo planius faciam. Quod autem ad hanc epiſtolam, aliáſq; aliquot conſimiles attinet, quæ ab illo ſanctiſſimo epiſcopo Athanaſio dicuntur eſſe ſcriptæ, illas ego in præſenti duntaxat diſſuere, & quæ intus inuoluta fuerint paucis euoluere, atque nudare volo: tum vel ipſius Hardingi non recuſabo iudicium.

Primùm, eas non Græcè, & proinde non ab Athanaſio fuiſſe ſcriptas, multis ex indicijs colligi poſſit: exempli cauſa ex iſtorum duorum nominum latinorum alluſione, *Vertex*, & *Vertuntur*: *Romana* (inquit) *ſedes eſt ſacer vertex, in quo omnes vertuntur.* Latinitas impolita eſt & barbara, ſenſúſq; etiam aliquando penitus expers. Dicendi genus ipſum puerile eſt, & nugatorium, quod cum materia vacat, tum verborum immoderata licentia redundat. Summa deniq; ea eſt aſſentatio, Romanæq; ſedis exaggeratio, incredibili quodam impudentiſſimorum mendaciorum congerie ſuffarcinata.

Author iſte, quicunq; fuerit, de Romana eccleſia verba faciens, inquit: *Inde eccleſiæ ſumpſere prædicationis exordium.* At Deus ipſe inquit: *Ex Sione exibit lex, & verbum Domini de Hieruſalem.* Quam ob cauſam Hieroſolymas Religionis *matricem* Tertullianus vocat. Simonem etiam Zeloten vniuerſam Aphricam percurriſſe, euangeliúmq; prædicaſſe ſcribit Nicephorus. Euſebius author eſt Diuum Marcum Euangeliſtam eccleſias primum inſtituiſſe, atque Euangelium tradidiſſe Alexandriæ: Nicephorus etiam inſuper ſcribit, D. Marcum totam Ægyptum, Libyam, Cyrenam, Pentapolin, omnémq; Barbariam peragraſſe temporibus Tiberij imperatoris, quod ſex ad minimũ annis antè fuit, quàm Romam Petrus veniſſet. Auguſtinus Chriſtianam religionem in

Eſai. 2. Mich. 4. *Matrix religionis.* Niceph. lib. 2. cap 40. Euſeb. lib. 2. cap. 26. Niceph. lib. 2. cap 43. Aug. epiſt. 170 & epiſt. 178.

Aphri-

Aphricam e Græcia, non Roma primò delatam esse testatur. Quare quòd Hardingianus iste Athanasius ecclesiam prędicationis exordium Roma sumpsisse iactat, in eo palam adulatur, & mentitur manifestò. *Gracia, vnde fides orta est.*

Deinde præclarus author ait, *In omnibus causis prouocare a metropolitanis ad Romanum episcopum licuisse: idq; a Niceno Concilio decretũ esse.* Istuc autem in Carthaginiensi Concilio, cui Augustinus etiam interfuit, ab omnibus Aphricæ, Numidiæ, Mauritaniæ, Byzancenæ, Tripoleos episcopis, numero ducentis & septendecim, penitus explosum, triúmq; Patriarcharum Antiocheni, Constantinopolitani, Alexandrini falsum esse testimonio compertum fuit. Concil. Carthag. 6.

Iste sic habet: *Fuit semper vestræ sanctæ, & Apostolicæ sedi licentia, iniustè damnatos, vel excommunicatos potestatiuè sua authoritate restituere, & sua eis omnia reddere.* Attamen postea liquebit Romanũ pontificem nulla fuisse illo quidem tempore huiuscemodi potestate præditum, neque illum istiusmodi homines sua authoritate fretũ restituisse, sed hoc totum penes imperatorem fuisse.

Paulus inquit: *Fundamentum aliud nemo potest ponere, præter id, quod positum est, quod est Iesus Christus*, Conrinthiósq; acriter, & acerbè reprehendit, quòd dicerent, *Ego sum Apollo, ego sum Pauli, ego sum Petri.* Hardingianus autem Athanasius ait: *Tu es Petrus, & super fundamentum tuum Ecclesiæ columnæ, hoc est, Episcopi, sunt confirmatæ:* itáq; aliud fundamentum constituit præter Christum, contraq; ac Paulus docuit, vniuersos totius orbis episcopos ex Petro pendere iubet. 1. Cor. 3.

Verùm, vt cætera falsa omnia, quorũ hæ epistolæ refertissimæ sunt, prætermittam, hoc vnum, lector optime, erratum considerato, faciléq; Doctoris huius impudentissimam, atque perditissimam mentiendi libidinem cognosces. Athanasius enim verus, de quo minimè dubitamus, ipse affirmat Arianos Alexãdriæ Catholicorum hominũ libros, vnáq; Nicenos Canones combussisse, temporibus Constantij imperatoris, Iulio tum Pontifice Romano: quam temporis distinctionem e Socratis etiam historia licet obseruare. Hardingianus tamen Athanasius, aut mendaciorũ vsqueadeo suorũ est immemor, aut ita ab omni pudore derelictus, & in scribẽdo dissolutus, vt apud Marcum, qui Pontifex Romanus ante Iulium fuit, nouémq; ad minimum annis, antequã cremarentur Canones, mortuus est, incendium illud lamentabili querimonia deploret. Huiuscemodi nimirum Doctoribus Romani pontificis gradum tuetur, & fulcit Hardingus. Athanasius autem ipse nullam episcopi Romani potiorem, quàm cæterorum authoritatem vnquam agnouit, nec illum nomine vnquã augusto ore appellauit, quàm episcopi Romani. Quòd hæc epistola Athanasij inscripta nomine longè diuersum sonet, haud mirum. Data enim fuit Alexandriæ, scripta Romæ. Athanasius in epistola ad Orthoxos. Socrat. lib. 2. cap. 14.

Itaque, si Decretalis epistola, quam Anacleto attributam protulit Hardingus, tota sit commentitia, qualem esse luculenter demonstraui: si Gregorium Hardingus inhumaniter tractauerit, interciso eius dimidia sententia, & istis consultò prætermissi verbis, *Tamen Petrus vniuersalis Apostolus non vocatur:* quam rem solam eo in loco Gregorius Gregor. lib. 4. epist. 32.

Gregor.lib.4. epist.36. agebat: si Gregorius dixerit: *Nullus decessorum meorum, Pontificum Romanorum, vniuersalis episcopi sibi nomen assumpsit:* siq; affirmauerit,

Gregor. lib.6. epist.30. *Typhum esse arrogantiæ: vocabulum superbum, nouum, pompaticum, peruersum, stultum, temerarium, superstitiosum, prophanum, impium, sceleratum:*

Gregor.lib.6. epist.24. *nomen singularitatis: nomen erroris: nomen hypocriseos: nomen vanitatis: nomen blasphemiæ: eumq; qui se appellauerit, aut appellari desiderauerit illo arrogãtissimo vocabulo, in elatione sua Antichristum præcurrere: illiusq; quietam, & gratam vsurpationem fidei vniuersalis ecclesiæ calamitatẽ esse:*

Cyprian. lib.1. epist.3. si Cypriani verba sciens & manifestò corruperit Hardingus bis in vno circuitu orationis, quod ipse inficiari non poterit: si quam Athanasij nomine titulóq; profert, epistola sit ex impudentia incredibili, turpissima assentatione, apertissimísq; mendacijs conflata, tum verò prior ista pars hactenus parum firmè ac grauiter comprobata fuit, neque potest Hardingus verè, meritóque dicere, *suam certis, ac solidis niti fundamentis disciplinam.*

Quonam autem Hardingi fato accidisse putabimus, vt cum tantam habeat, quantam iactat, copiam testimoniorum, istis huiuscemodi vtatur: cúmq; tam leuiter, quod proposuit, perstringere instituerit, id tam malè præstet? Amphilochius ille suus Veronæ seruatus est: Clemens in Creta: Martialis in subterranea cauerna conditus: Concilij Ephesini contra Nestorium Canon suus conspectus nunquam fuit, alijq; alijs casibus perierunt: Concilium Nicenum, quo est omnis Romani primatus subnixa firmitas Arianorum luctuosissimo incendio consumptus est, nec, præterquam Romæ, vsquam extat terrarum.

Cyprian. de ieiunio & tentatione. Ammian. Marcellin. Socrates lib.4 cap.29. Augustin. in quæstionibus veteris, & noui testamenti. quæst.101. Hieronym. in præfatione ad Galat. Rom.11. Sed, vt ad Hardingi ista veniamus, videntur mihi illa Cypriani verba generatim prolata, singulare in Romana sede locum tum obtinuisse, atque nunc etiam retinere: *Ambitio dormit in sinu sacerdotum.* Nam vt illos grauissimos tumultus taceam, quos initio statim Damasus, & Vrsinus in illa ecclesia commouerunt de pontificatu digladiantes, qua in tempestate multi mortales ex vtraque parte absumpti fuerunt, Augustinus etiam conqueritur diaconos Romanos sua ætate sese intoleratiùs iactasse, longéq; suprà gradum suum extulisse. Hæc sunt ipsius verba: *Falcidius duce stultitia, & ciuitatis Romanæ iactantia, Diaconos presbyteris æquare contendit.* Similiter Hieronymus habet: *Romani facilitatis, & superbiæ arguuntur.* Eámq; ob causam Paulus Romanis in primis hoc concilij præceptiq; dedit, *Noli altum sapere, sed time.* Est igitur minùs mirandum, si illi imperium, atque dominatum in alios sic ambitiosè semper expeterent.

Concil. Carthagin. can.26. Concil. Hippo. ca.27. At Hardingus affert, potestatis atque authoritatis præstantiam, quam Pontifex Romanus cõsequutus est, ecclesiæ esse a multis variisq; Concilijs commendatam. Quo in loco Carthaginense, Hipponense, Aphricanum Concilium ab eo esse prætermissum demiror, in quibus hoc modo sancitũ fuit: *Vt primæ sedis Episcopus nõ appellaretur Princeps sacerdotum, aut summus sacerdos, aut aliquid huiusmodi: sed tantùm primæ sedis Episcopus.* Aut Aphricanum Concilium, in quo de prouocatione ad Romanam ecclesiam huiusmodi scitum factum fuit: *Si prouoc*

Concil. Aphrican. ca.6.

candum

candum putauerint, non prouocent, nisi ad Aphricana Concilia, vel ad primates prouinciarum suarum. Ad transmarina qui putauerit appellandum, a nullo intra Aphricam in Communionem suscipiatur. Quid est, quamobrem hæc Hardingus Concilia, quæ & extant, & in manibus sunt, & quorum de fide minimè vnquam dubitatum fuit, tam diligenter fugit, atq; particulam duntaxat arripit Niceni Concilij, quod ipse combustum esse confessus est, episcopíq; Orientales omnes, a quibus eandem esse factam suspicantur multi, palam literis a se subscriptis consignatísq; nunquam eam a se perlatam fuisse testificantur. Sed hac in re perinde facit Hardingus, atque Ariani quondam fecisse dicuntur, a quibus fuit in iudicium vocatus Athanasius: quos non puduit nomina quorundam hominum quasi superstitum, vt contra Athanasium testimonium dicerent, citare, quos eosdem ab Athanasio necatos esse criminabantur.

Concil Aphricanum. ca. 92.

Synodus Alexandrina aduersus accusatores Athanasij.

Neque video quorsum Concilij hac in causa cuiusquam magnopere desideret Hardingus authoritatem. Anacletus enim suus duxit esse satius affirmare, primatum se suum *Non ab Apostolis, sed ab ipso Christo accepisse.* Tum etiam Faustinus, episcopus Potentinus, Romani pontificis in Carthaginiensi Cõcilio rem & causam agens, cum sibi parũ esse in hoc Niceni Concilij Canone præsidij videret, consuetudinem potiùs, præscriptionémq; vrgebat. Sic eius verba habent: *Tractandum est cum vestra beatitudine de Nicenis Canonibus, vt conseruentur, & constituta eorum, & consuetudo. Quia aliqua ordine, & Canone tenentur: aliqua consuetudine firmata sunt.* Quanquam Papa Nicolaus primus nõ modò Concilium Nicenum, & omnia omnino in hoc negotio Concilia contemnit, sed præscriptionis etiam, Cõsuetudiníq; authoritatẽ repudiat. Sic namque habet: *Animaduertendum est, quia non Nicena, non deniq, vlla Synodus quicquam Romanæ contulit Ecclesiæ priuilegij: quæ in Petro nouerat eam totius iura potestatis pleniter meruisse, & cunctarum Christi ouium regimen accepisse.*

Anacl. epist. 1.

Concil. Carthag. 6. can. 3.

Nicolaus 1. ad Michaelẽ imperatorem.

Quod autem ad huius Concilij Niceni adulterationem attinet, litis huius ac controuersiæ principium, totiúsque rei, vt gesta est, ordinem atque historiam cognoscite. Apiarius quidam presbyter ecclesiæ Siccensis in Aphrica, vir, vt videtur, improbus, & sceleratus, cum & a suo episcopo, & a magno etiam aliorum episcoporum numero, qui ad illud Concilij cõfluxerant, iure esset excõmunicatus, ab illis vniuersis ad Zosimum eo tempore Papam prouocauit. Zosimus re minùs explorata, nec dum altera parte audita: de Apiarij innocẽtia iudicium pronunciauit, eúmq; communioni restituit. Quódque Concilium esse in Aphrica congregatum eo tempore resciscret, Faustinum episcopum Potẽtinum eò, duósq; præterea presbyteros Romanos Philippum, & Asellum misit, qui non modò Apiarium iuri suo sine vlla dilatione reddendum curarent, sed palam etiã cum Concilio ageret, vti cuiuis presbytero a suo episcopo, aut Metropolitano, aut Concilio ad Apostolicam Romanamq; sedem prouocãdi ius esset. Episcopi Aphricani nullam id legem iubere responderunt. Faustinus hunc Concilij Niceni Canonem protulit, non illum quidem Nicenorum episcoporum de-

Concil. Carthag. 6. can. 3.

Cano.4. Non ita feciſſent, ſi cuncta exemplaria combuſta eſſe iudicaſſent.

cretis latum, ſed a Romano duntaxat pontifice confictum. Epiſcopi illi, quorum in numero Diuus Auguſtinus ille longè celeberrimus, doctiſſimúſq; pater adfuit, fraudem ſuſpicati, ſe Alexandriam, Antiochiam, Conſtantinopolin miſſuros eſſe dixerunt, qui eiuſdem Concilij archetypa exemplaria adducerent, vtq; Romanus epiſcopus ſimiliter faceret, rogarunt: interim ſe facturos, quod priùs facere conſueuerant, affirmarunt. Hac legatione miſſa, literiſque ſimul, & veris ipſis, atque authenticis exemplaribus a Cyrillo Alexandrino, & Attico Cõſtantinopolitano epiſcopo remiſſis, tum verò Canones eſſe deprauatos, Papamq; illud ſanctiſſimũ Concilium corrupiſſe, & ſedis ſuæ Apoſtolicæ Romanæ euehendæ extollendæq; cauſâ priuilegia, atque immunitates falſas excogitaſſe, ſibiq; attribuiſſe palam omnibus liquebat. Hîc iam Hardingus meritò poſſet ſua illa effundere: hîc verè poſſet exclamare, *Papa aleam fraudulenter iactat: Papa Conciliorum Canones, ſanctorumq; patrum decreta ſua adulterina fartura diſtendit.* Epiſcopi in Aphricano Concilio præſentes, re cognita, & penitus explorata, ad Cæleſtinum epiſcopum tum Romanum hoc modo reſcripſerunt: *Decreta Nicena ſiue inferioris gradus clericos, ſiue epiſcopos ſuis Metropolitanis apertiſſimè cõmiſerunt. Prudentiſſimè enim, iuſtiſſimèq; prouiderunt, quæcunq; negotia in ſuis locis, vbi orta ſunt, finienda: nec vnicuiq; prouinciæ gratiam ſancti ſpiritus defuturam, qua æquitas a Chriſti ſacerdotibus & prudenter videatur, & conſtantiſſimè teneatur: maximè, quia vnicuiq; cõceſſum eſt, ſi iudicio offenſus fuerit cognitorum ad concilia ſuæ prouinciæ, vel etiam vniuerſale prouocare. Niſi forte quiſquam eſt, qui credat, vni cuilibet poſſe Deum noſtrũ examinis inſpirare iuſticiam, & innumeris congregatis in concilium ſacerdotibus denegare. Aut quomodo ipſum tranſmarinũ iudicium ratum erit, ad quod teſtium neceſſariæ perſonæ, vel propter ſexus, vel propter ſenectutis infirmitatem, vel multis alijs intercurrentibus impedimentis, adduci non poterunt? Nam vt aliqui, tanquam a tuæ ſanctitatis latere, mittantur, nulla inuenimus patrum ſynodo cõſtitutum. Quia illud, quod pridem per eundem coëpiſcopum noſtrum Fauſtinum, tanquam ex parte Niceni Concilij exinde tranſmiſiſtis, in Cõcilys verioribus, quæ accipiuntur Nicena, a ſancto Cyrillo coëpiſcopo noſtro eccleſiæ Alexandrinæ, & a venerabili Attico Conſtantinopolitano antiſtite, ex authentico miſſis, tale aliquid non potuimus reperire. Executores etiam Clericos veſtros quibuſq; petentibus nolite mittere, ne fumoſum typhum ſeculi in eccleſiam Chriſti videamur inducere.* Hucuſque Concilij verba.

Cano.7.

Concil. Aphrican. ca. 102.

Concil. Aphrican. can. 105.

Papa corruptionis manifeſtus.

Fumoſum typhum.

Pontifex Romanus cum ſe deprehenſum, ſuámq; fraudem manifeſtò indicatam perſpiceret, quandoquidem Canones, quos ipſe finxerat, a veris archetypis diſcreparent, conſilium cœpit opinione ſua callidum vt ipſos archetypos flammis Arianorum perijſſe, nullúmq;, præterquam ſuum, iam remanere verum archetypum perſuaderet. Itaque epiſtolam quãdam Athanaſij, cæterorúmq; Ægypti epiſcoporum nomine, ad Marcum pontificem Romanum ſcriptam commentus eſt, in qua illi exemplar Concilij Niceni ab eo depoſcerent, quandoquidem ſua omnia funditus ſublata interijſſent. Verùm, hoc nimis fuit exile refugium.

refugium. Non enim facilè poterit Hardingus ostendere, quid in vllo Canonum illorum, qui nunc combusti feruntur, Athanasius subsidij inuenire potuisset, quo vel se subleuaret, vel aduersarios suos morderet, atque pungeret.

At verò tum Iulius pontifex Romanus, tum Athanasius episcopus Alexandrinus de hac re meminerunt: Nihil ergo est (inquit Hardingus) *quamobrem aliquid de corruptione, & dolo malo suspicaremur.* Quanquam hæc suspicionis depulsio, ipsam, nescio quo modo, auget magis suspicionem. Nisi hic vlcus esset, quorsum medicinam adhiberet? Citat quidem Iulius Niceni Concilij canonem: attamen Hardingianum hunc Canonem neutiquam citat. Deinde Conciliorum consarcinator hanc cautionem de eodem in margine adhibuit: *Hoc statutum solùm reducibile est ad quintum, & sextum caput Niceni Concilij: Verùm apertè non inuenitur.* Tanta nimirum isti Iulio testimonia proferenti tribuenda fides est. In epistola decretali Iulij.

Hardingianus autem Athanasius, quæ scribit, absurda sic, & ridicula sunt, vt seipsa facilè prodant. Etenim vt antè commonui ad Marcum Romanum pontificem de librorum incendio scribit: cum ipse tamen Athanasius certò sciret, nouem ad minimum annis antè demortuum esse Marcum, quàm ea calamitas accidisset. Manifesta corruptio. Athanasius in epistola ad Orthodoxos. Socrates lib. 2. cap. 14.

Persimile est, quòd qui magnam illam Cõstantini imperatoris Donationem impudentissimè cudit & commentus est, eum decreuisse fingit, vt Romanæ sedi Constantinopolitanus subijceretur episcopus. Quanquam nec vrbs Constantinopolitana tum condita, nec nomen illud auditum, nec episcopatus in ea institutus esset. Terentianum illud vsurpare non ineptè liceret: *Non satis commodè diuisa sunt temporibus tibi Dauc hæc.*

Deinde, idem Athanasius in epistola ad Fœlicem scribit, *Adulteratum ab Arianis esse Concilium Nicenum:* in epistola autem ad Marcum, tanquam penitus oblitus sui, *exustum esse Nicenum Concilium ab Arianis* ait. Quanquam, si exustum fuit, quî tum adulterari potuit: siq; adulteratum fuit, qui tum crematum fuit? Non bene conueniunt ista. Verumenimuero, quandoquidem, vt incensis exustisq; Papæ valeat primatus instrumentis tantopere laborat Hardingus, si diligẽter omnes rei istius expendere & considerare volueris circunstantias, optime lector, hoc tam magnum negotium, nihil esse aliud, quàm magnam fabulam facillimè compereris. Primùm enim vniuersa Niceni Concilij acta & exemplaria ad omnes vbique episcopos absentes fuisse transmissa ex Theodoreto liquet. Tum etiam Marius Victorinus contra Arium scribens, eadẽ acta in orbem vniuersum lõgè lateq; dispersa statim fuisse, eisq; innumerabiles statim subscripsisse, atque assensisse episcopos testatur. Quod cum certissimè verum sit, nunquid Hardingus affirmare ausit, ista vniuersa exemplaria in omnibus orbis terrarum partibus vno momento, vnoq; in loco, vna flamma, vno mandato periisse? Ariani neque potentes ita fuerunt, vt id perficere possent, neque adeo amentes, vt conari vellẽ. Certè, nihil vnquam eiusmodi vlli præterea Con- Athanasius in epistola ad Fœlicem. Athanasius in epistola ad Marcum. Theodor. lib. 1. cap. 9. & lib. 2. cap. 8. Marius Victorinus aduersus Arium lib. 2.

Concil. Carthag.6.ca.4. cilio accidit. In re autem manifesta quid verbis opus est? Episcopi Aphricani vera istorum Canonum exemplaria habuerũt. Alypius episcopus Tagastanus in hac cum Faustino decertatione, inquit: *Adhuc tamen me mouet, quoniã cum inspiceremus Græca exemplaria huius Synodi Nicenæ, ista* (quæ de Romanæ sedis primatu venditantur) *ibi, nescio qua ratione, minimè inuenimus.* Concil. Carthag.6.ca.102. Cyrillus etiam Alexandrinus episcopus, vt huius rei penitus explorandæ causâ verum huius Synodi archetypum mitteret rogatus, sic rescripsit: *Necesse habui fidelissima exemplaria ex authentica Synodo vestræ charitati dirigere.* Similiter Atticus episcopus Constantinopolitanus ad idem postulatũ respondit hoc modo: Concil. Carthag.6.ca.103. *Canones, sicut statuti sunt in Nicæa ciuitate a patribus, in integro ad vos direxi.* Iam verò si Canones isti funditus exusti fuerunt, quemadmodum Hardingus affirmat, vnde tum fit vt integri postea reperirentur, sicuti sanctissimus pater Atticus, & eruditissimus episcopus Cyrillus testantur? Síq; integri sunt postea inuenti, quî tum antea exusti omnino fuerunt? Quonam autem etiam pacto accidit, vt homo nullus omnium, qui vel in Aphrica, vel in Europa, vel in Asia vixerunt: nullus neque ex Orientali ecclesia, neque ex Occidentali hos vnquam videre Canones potuerit, præterquã episcopus Romanus, qui suum ex ijs primatum stabilire tam ambitiosè conatur? Quòd si autem illos re quidem vera habeat vetustate vsque adeo authentica commendatos, trecentorúmq; & octodecim episcoporum manibus subscriptos, id quod confidentissimè iactatur, quin eos profert in medium? quamobrem verò mille & trecentis annis clam in tenebris quodammodo conditi fuerunt, nec vnquam aspecti sunt? Nicenum Concilium mehercle dignum est, quod promulgetur aliquando, atque in lucem edatur.

Ista omnia recto iudicio examinata ad corruptorem apertè indicandum satis valere videantur. Tamen quò nullus adhuc dubitandi locus relinquatur, quanto studio, quantóq; artificio suam Hardingianus Athanasius fabulam persequatur, quæso, Lector, considera. Non duxit esse satis, *vt Canones omnes planè combustos* affirmaret, quod præter illum nemo vnquam affirmauit, quin etiam, quandoquidem hoc prudentibus viris in dubium esse venturum videret, *an vlli vnquam huiuscemodi Canones sanciti fuissent*, rationes atque causas, modum denique ipsum, circunstantiásq; omnes, quibus vt illos faceret, adducta Synodus fuisset, cui se interfuisse etiam ait, accuratè exponeret, atq; commemoraret: *Sanè* (inquit) *præsentibus nobis octoginta capitula in memorata tractata sunt synodo, scilicet quadraginta a Græcis Græca edita lingua, & quadraginta a Latinis similiter Latina edita lingua. Ex hoc* (inquit) *Canonum numero decẽ capitula adunabantur alijs, & congruis locis inserebantur, vt ad formam septuaginta discipulorũ, vel totius orbis terræ linguarum, septuaginta fierent capitula.* Ita ex saluberrimis, sanctissimísque fidei, morúmq; præceptis ac legibus, Athanasio isti Hardingiano vt præclara quædam, & bella mysteria fingat ocium est.

Athanas. in Epist. ad Marcum.

Nicolaus Cusanus de Donatione Constantini. Ad has considerationes adiungam illud, quod de illa nobilissima Constantini Donatione scriptum a Cardinali Cusano commemini: *In*

ipsa

ipſa (inquit) *ſcriptura reperi manifeſta argumenta falſitatis.* Perinde licet de Hardingianis iſtis Canonibus reſpondere: *In ipſa dicendi, ſcribendiq; forma manifeſtò pugnantia reperire licet, & proinde certiſſima indicia falſitatis.* Etenim viginti priores, de quibus minimè dubitatur, in Nicena Synodo perlati fuerunt: cæteri verò, quos Auguſtinus, & epiſcopi Aphricani ſuſpectos habuerunt, quibúſq; Primatum Romanus pontifex ſuum confirmat, Romæ fuerunt, non Nicææ conditi. Iſte commentitius Canon, quem hîc Hardingus profert, ait: *Pontifex Romanus poteſtatem, & dominatum in omnes patriarchas obtinet.* At germana, de qua liquet, Synodus Nicena longè ſecus habet: *Antiqua conſuetudo ſeruetur per AEgyptum, Libyam, & Pentapolim: vt Alexandrinus epiſcopus horum omnium habeat poteſtatem: quia & vrbis Romæ Epiſcopo parilis mos eſt.* Hic Canon nullum, quemadmodum ſomniat Hardingus, Pontifici Romano reliquorum Patriarcharum principatum tribuit, ſed communitatem duntaxat quãdam & authoritatem ſuæ prouinciæ ſolicitè gerendæ cæteris æquabilem defert. In hoc autem Canone iſta duo verba *Parilis mos*, præcipuè ſunt obſeruanda: quæ de pari more, & ritu, & authoritatis æquabilitate neceſſariò intelligenda ſunt. Canon Hardingianus *Diuum Petrum magiſtrum*, & *dominum omnium Chriſtianorum principum facit:* neque tamen probare poterit Hardingus, quenquam Chriſtianum extitiſſe principem, quando Petrus in vita eſſet. Quòd ſi autem in reges principéſq; dominationem Petrus habuiſſet, apud Simonem tenuiſſimum coriarium diuerſari ac commorari voluiſſe non eſt veriſimile. In concluſione minas terribiles proponit, *Siquis huic decreto reclamauerit, anathema ſit.* In quo ſingularem iniuriam tum Auguſtino, tum omnibus etiam Aphricanis, Numidianis, Mauritanis, Pentapolitanis, Bizancenis facit, qui non modò canoni huic palam reclamarunt, ſed eſſe etiam adulterinum conclamarunt: pontificémq; Romanum hanc ob cauſam ſuperbiæ atque ambitionis coarguerunt.

Concil. Nicen. can. 6.

Parilis mos.

Actor. 10.

Deniq; quid impulit Hardingum, vt *Pontificem Romanũ iſtos ſeptuaginta Canones tuta cuſtodia conſeruatos habere diceret?* Quid ſimulat? quid ludit? Equidem Romanus ipſe pontifex reclamat penitus, & ſe illos habere Canones negat. Sic enim inquit: *Viginti tantùm capitula Nicenæ Synodi in Sancta Romana Eccleſia habentur: ſed quo neglectu alia defecerint, ambiguum eſt.* Papa viginti tantùm canones extare confirmat: Hardingus eſſe ſeptuaginta contendit. Non eſt rationi conſentaneum vt Hardingo fidem habeamus, Papæ abrogemus.

Dist. 16. vigint. Stephanus pp.

Attamen Stephanus pontifex Romanus integros quondam fuiſſe Romæ ſeptuaginta Canones perhibet: in quam illum fraudẽ Hardingiani iſtius Athanaſij falſa inſtrumenta induxerunt. Quibus quidem inſtrumentis etiamſi titulum pontifex ſuum referat acceptum, eaque eiuſmodi ſint, vt alibi nuſquam terrarũ extent, tamen nec quo modo ea primùm adeptus ſit, nec quàm diu ſeruauerit, nec quo pacto amiſerit, explicare poteſt. Quanquam non malè deperditum videatur, quod niſi per ſummam impudentiam vendicari, & proferri non poteſt.

Hardingianus Athanaſius ait, *Poteſtatem ligandi, & ſoluendi ſacræ*

ſedi Romanæ ſpeciali quodam priuilegio ſupra alias eccleſias tributam eſſe. Tamen veteres ac catholici patres nullum vnquam huiuſcemodi ſingulare priuilegium agnouerunt. Cyprianus habet: *Quamuis Dominus Apoſtolis omnibus, poſt reſurrectionem ſuam parem poteſtatem tribuat, tamẽ vt vnitatem manifeſtaret, vnitatis eiuſdem originem ab vno incipientem ſua authoritate diſpoſuit. Hoc erant vtique & cæteri Apoſtoli, quod fuit Petrus, pari conſortio præditi & honoris, & poteſtatis.*

Cyprian. de ſimplicitate prælatorum.

Et honoris, & poteſtatis.

Origenes habet: *An verò ſoli Petro dantur a Chriſto claues regni cælorum, nec alius beatorum quiſquam eas acceptarus eſt? Hoc dictum, Tibi dabo Claues Regni Cælorum, cæteris quoq; eſt commune.* Cyrillus habet: *Apoſtolis, & eorum in eccleſijs ſucceſſoribus plenam conceſſit poteſtatem.* Baſilius etiam habet: *Chriſtus Petrum poſt ſe ſuæ Eccleſiæ paſtorem conſtituit, & conſequenter omnibus Paſtoribus, & Doctoribus eandem tribuit poteſtatem: cuius ſignum eſt, quod omnes ex æquo & ligant, & abſoluunt, quemadmodum ille.*

Origen. in Matthæ. tract. 1.
Cyril. in Ioan. lib. 3. ca. 20.
Baſil. in libello de vita ſolitaria. Ca. 23.

Quare, ſi parem omnibus Apoſtolis Chriſtus poteſtatem tribuit: ſi cæteri Apoſtoli idem erant, quod Petrus fuit, æquali honore ſimul, & poteſtate donati: ſi Chriſtus omnes communiter Apoſtolos affatus eſt: ſi omnes paſtores æquè & ligant & ſoluunt, atque Petrus: quo tum ore Hardingus cum ſuo Athanaſio dicere potuit, *ligandi ſoluendiq; poteſtatem ſanctæ Romanæ ſedi ſupra omnes alias ſpeciali priuilegio conceſſam eſſe?*

Nunc ſupereſt, vt horum omnium ſummam breuiter, & nudè concluſam oculis, chariſſime Lector, tuis ſubijciam atque proponam. Canones Hardingiani antè fuerunt exuſti, quàm facti: exuſti fuerunt, & tamen adulterati fuerunt: adulterati fuerunt, & tamen exuſti fuerunt. Athanaſius iſte Marcum pontificem Romanum de illis crematis nouem antè annis certiorem facit, quàm ignis conſtructus eſſet.

Papa manifeſtæ corruptionis conuincitur teſtimonio patriarcharum, Conſtantinopolitani, atque Alexandrini, epiſcoporum etiam omniũ, & Concilij Aphricani, in quo ipſe Auguſtinus præſens adfuit.

Hardingus hos inuiſos hactenus Canones Papam cuſtodire affirmat: Papa ipſe hoc pernegat.

Canones iſti non modò priſcis catholicis patribus repugnant, ſed etiam cæteris eiuſdem Synodi Canonibus aduerſantur.

Epiſcopi in Aphricano Concilio congregati hunc Papæ conatum palam reprehendunt, *eumq; ſuperbiam prophanam inanemq; ambitionem appellant.*

His Hardingus firmamentis Romanæ ſedis amplitudinem extollit.

Hardingus 7. Sectio.

AD luculentiorem huius rei demonſtrationem facilè liceret hoc in loco proferre Cõcilium Sardicenſe, Calchedonenſe, quædam Aphricana Concilia, atque aliquot etiam ab hæreticis habita, multáque alia: ſed cum illa vulgò nota ſit teſtimoniorum copia, iſta ſufficiant.

Can. 4.
Can. 9.

Epiſcopus

Episcopus Sarisburiensis.

ISta Concilia muta inducuntur, & tacita: quæ proinde possem tutò prætterire, quousque eloqui aliquid didicissent: tamen, quandoquidem isti homines sapienter se facturos putant, si sua omnia tenebris inuoluerint, atque implicarint, non alienum fuerit eadem extricare & euoluere, atque in claram lucem efferre.

In Calchedonensi Concilio fuit ad hunc modum decretum: *Teneat & AEgyptus, vt Episcopus Alexandriæ omnium habeat potestatem: quoniam & Romano Episcopo hæc est consuetudo. Similiter & qui in Antiochia constitutus est.* Hoc Concilium patriarcharum horum cuilibet suam finibus quibusdam concluſit distinxitq; potestatem, nec vlli in alterum dominatum permisit. Cõcil. Calchedonen. Actione. 16.

Patres Concilij Aphricani, quo nonnihil Hardingus videtur esse confisus, sic sanxerunt: *Ne primæ sedis episcopus appelletur princeps Sacerdotum, aut Summus Sacerdos, aut aliquid huiusmodi: sed tantùm Primæ sedis Episcopus.* Rursus: *Si prouocandum putauerint, non prouocent, nisi ad Aphricana Concilia, vel ad Primates prouinciarum suarum. Ad transmarina qui putauerint appellandum* (hoc est ad Romanum pontificem) *a nullo intra Aphricam in Communionem suscipiantur.* Hæc breuiter quasi præteriens perstrinxi, vt ex istis cætera conijcerentur. Non hinc (opinor) concluserit Hardingus, pontficem Romanum episcopum vniuersalem, aut vniuersalis ecclesiæ caput fuisse appellatum. Concil. Aphrican. can. 6. Can. 102.

Hardingus 8. Sectio.

PRincipes Christiani, qui scitis edictisq; suis Canonum decreta de Papæ primatu lata sanxerunt, & confirmarunt, non autem illam ei authoritatem primi tribuerunt, quemadmodum aduersarij nostri falsò tradunt, Iustinianus, & Phocas fuerunt. Iustiniani edictum his verbis continetur:* Sancimus secundum canonum definitiones, Sanctissimum senioris Romæ Papam, primum esse omnium sacerdotum, *In authent. de eccleſiaſt. titu.*

* Falsum: Phocas quidē hūc titulum Romano Pōtifici detulit: Iustinianus minimè.

Circiter septuaginta post Iustinianum annos Phocas imperator tempore Bonifacij, quò arrogantiam, vt Paulus Diaconus scripsit, Constantinopolitani episcopi coërceret, qui vanè, atq; vt Gregorius inquit, contra Domini mandata, & canonum decreta, & proinde impiè, vniuersalis, seu Oecumenici episcopi sibi nomen asciuit, seq; primum episcoporum omnium vocauit, similiter decreuit, atq; constituit vt sancta Romanæ, atque Apostolicæ ecclesiæ sedes pro omnium ecclesiarum capite haberetur. Lib. 4. histor. Longobardica cap. 36.

Episcopus Sarisburiensis.

IMperatores, principes, atq; cæteri aliquando erga viros ipsos propenso animo locorum gratiâ fuerunt: aliquando contrà locis ipsis fauerunt hominum admiratione, atque amore commoti. Theodosius imperator, *Nullum se vnquam vidisse episcopum præterquam Ambrosium,* Theodore lib. 5 cap. 18.

Sozom. lib. 7. cap. 24. Socrat. lib. 1. cap. 24.

qui se, tanquam episcopum, gereret, dicere solitus est. Constantinus Cæsar de Eusebio Cæsarienſi episcopo prædicabat: *Dignus est, qui sit Episcopus non tantùm vnius ciuitatis, sed etiam prope vniuersi orbis.* Locorum autem ratione, cum vel eorum vetustatem, vel imperium politicamq; ditionem, vel situs commoditatem, vel aliam huiusmodi aliquam causam atq; circunstantiam intuerentur, vt eis gratificari, atque extraordinaria quædam priuilegia deferre vellent, impulsi fuerunt Hinc nimirum extitit, vt Iustinianus imperator ciuitatem Constatinopolitanam singulari quodam studio complecteretur, quòd ea & opibus aucta, & imperio potens esset, proptérq; summam amplitudinem, atque nobilitatem suam *Noua Roma* appellaretur: quódq; esset, vt inquit, *Mater pietatis nostræ, & Christianorum orthodoxæ religionis omnium.* Eisdem etiam causis inductus imperator hoc singulare priuilegium Romanæ sedi concessit: *Sancimus secundùm Canonum definitiones sanctissimum senioris Romæ Papam primum esse omnium sacerdotum.* Tamen ἐν παρόδῳ, ne quem fortè in errorem inducat hoc vocabulum *Papa*, tuum est, Lector, cognoscere, nomen hoc, antiquis temporibus Græcorum sermone significasse patrem, quod ex eo liquet, quòd Iupiter, magnum illud idolum, diuino cultu apud Bithynos dignatum, *Papa* diceretur: ὁ ζεὺς, ὁ πάππας: id est: Iupiter *Papa:* tum etiam, quòd Augustini ætate, ac seculis prioribus eadem appellatio non Romano duntaxat pontifici, sed omnibus communiter episcopis tributa fuerit. Presbyteri & Diaconi Romani ad Cyprianum Carthaginiensem episcopum literas dant inscriptas hoc modo: *Cypriano Papæ.* Galerius etiam præfectus Cyprianum in quæstionẽ de fide Christiana adductum interrogat hoc modo: *Tu es, quem Christiani suum Papam nominant?* Sic Hieronymus suas ad Augustinum Hipponensem episcopum epistolas inscribit: *Hieronymus beatissimo Papæ Augustino.* Hæc obiter.

Authent. De eccleſiaſ. titul. Collatione. 9. Ideóq; ſancimus. Cod. De ſacroſanctis eccleſi. Decernimus ſacroſanctam. Authen. Colla. 9. De eccleſi. titulis. Cœlius Rhodigin. lib. 11. cap. 21. Iupiter Papa. Cyprian. lib 2. epiſt. 7. Pontius in paſſione Cypriani. Inter epiſtolas Auguſt. epiſ. 11.

Quare vt, vnde sumus digressi, eò reuertamur, non debet Hardingus ex quouis, quod legerit, quoduis, quod libuerit, concludere. Hoc pontifici Romano concessum priuilegium, quo ille primus omnium sacerdotum est constitutus non eiusmodi fuit, vt is vnus omnia pro arbitrio administraret, totúmq; mundum suo dominatu constringeret: sed tantùm, vt in publicis conuentibus, atque Concilijs locum superiorem sedémq; capesseret, & ἀταξίας vitandæ causâ cęteris pręiret, & moderaretur. Imperatoris diserta verba sunt: *Prærogotiua in episcoporum Concilio, vel extra Concilium ante alios residendi.* Hæc autẽ prærogatiua Græcè πρωεδρία dicitur, id est, *Primæ sedis prærogatiua.* Istæ etiã in illo sermone formæ vsitatæ, & peruulgatæ sunt: τὰ πρωτεῖα ἔχειν: τὰ δευτερεῖα, τὰ τριτεῖα: nec minùs hæ Latinæ, *Obtinere primas, secundas, tertias.* Quòd autem nihil aliud senserit Iustinianus, ex hoc ipso loco, quem nunc Hardingus citauit, manifestò liquerit. Verba hoc modo habent: *Sancimus, &c. senioris Romæ Papam, primum esse omnium sacerdotum: Beatissimum autem Archiepiscopum Constantinopoleos Nouæ Romæ secundum habere locum.* Hinc iam constat hoc, quicquid est priuilegij in eo solummodo situm fuisse, quòd Romanus pontifex primo

Cod. De ſacroſanctis Eccleſijs. Decernimus.

τὴν δευτέραν τάξιν.

ante

ante cæteros gradu ac loco resideret. Verba tamen, quæ in eodem decreto consequuntur, attende, quæso, lector, faciléque perspicies, non modò Hardingum dolo malo hac in causa vsum esse, sed pontificem etiam Romanum ista vniuersali potestate, de qua nunc tam altè somniat, disertè tum prohibitum atque exclusum fuisse. Mox enim sequitur: *Beatissimum archiepiscopũ primæ Iustinianæ patriæ nostræ habere semper sub sua iurisdictione episcopos prouinciarũ Daciæ, & Daniæ, & Dardaniæ, & Mysiæ, atque Pannoniæ: & ab eo hos ordinari: ipsum verò a proprio ordinari Concilio: & in subiectis sibi prouincijs locũ obtinere eum sedis Apostolicæ Romæ.* Hìc Iustinianensem episcopum in æquali authoritatis gradu intra suam quidem ditionem constitutum videmus, atq; Romanum pontificem in sua. Perinde est, quod Iustinianus imperator ait: *Ecclesia vrbis Constantinopolitanæ Romæ veteris prærogatiua lætatur.* Cod. De sacrosanctis Ecclesijs.

Quare si episcopus Iustinianæ, Romanúsq; pontifex in sua vterq; prouincia parem authoritatem obtinet: sicq; ecclesia Constantinopolitana prærogatiuis atq; immunitatibus ijsdẽ finitur, quibus est donata ciuitas Romana, tum verò Romani nequaquã vniuersalis est pontificis potestas, neq; caput vniuersalis ecclesiæ meritò appellari potest. Ipse equidẽ Iustinianus ad Epiphaniũ episcopũ Constantinopolitanũ scribens, eum *œcumenicum patriarcham* vocat: quo illum certè nomine non fuisset dignatus, si hũc Romano pontifici vnicè deberi titulũ iudicasset. Omni innouatione. Authen. vt determinatus sit numerus Clericorum. ὁ βασιλεὺς Επιφανίῳ οἰκουμενικῷ πατριάρχῃ.

Rationis forma, quam ex his Iustiniani verbis cõcludit Hardingus, huiusmodi est: Romanus pontifex in Concilijs generalibus Primas obtinebat: Ergo, vniuersalis episcopus fuit. Hoc quid ponderis habeat argumentum, Hardingo dijudicandum relinquo.

Attamen Phocas imperator Romanæ sedi extraordinario quodam beneficio concessit, vt eiusdem pontifex *caput omnium ecclesiarum* nuncuparetur. Verùm istud priuilegiũ Hardingus Bonifacio tertio datum esse nouit, qui Romæ põtifex fuit anno Domini sexcentesimo octauo, eodẽ videlicet tempore, quo primùm Mahometes suam cœpit in Arabia cõstituere sectam, atq; propterea nihil ad institutam causam valet, cum sexcentos annos a me cõstitutos excesserit. Verumenimuero Bonifaciũ id ægerrimè, & maxima cõtentione tunc impetrasse & Platyna, & Sabellicus testãtur. Quandoquidẽ autem a viro aliquo singulari pietate prædito primatum hunc constitutum videri cupit Hardingus, hoc te scire operæpretium erit, Lector optime, hunc Phocam, cum militari tantùm ordine censeretur, per nefarium scelus, atq; perfidiam domino suo, & principi Mauritio imperatori manus iniecisse, eúmq; acerbissima morte affecisse. Quæ quidẽ eiusmodi fuisse traditur: Primùm educi imperatoris filium natu minimum iussit, quem ante oculos patris necauit: tum secundũ: post tertium: deinde, ipsius vxorem: Mauritio interim incredibili mœrore inspectante, & lugente, & ad Deum vociferante, *Iustus es Domine, & iusta sunt iudicia tua.* Tandem & ipsum pari crudelitate Mauritium interfecit, atq; imperatoris, & coniugis, & liberorũ ipsius vno in aceruo cadauera posuit. Quo ad imperij gubernacula sedente Deus amorem penitus, & fauorem suum subtrahere visus est: Anno Domini 608. Platyna. Sabellicus. Abbas Vrspergensis in Mauritio.

Gallia, Hiſpania, Germania, Longobardia, maximáq; orientis pars ſeſe ab imperio in perpetuum diſiunxit, tanta nimirũ iactura, quanta nunquam priùs acciderat. Poſtquã vitam huiuſmodi flagitijs contaminaſſet ſuam, multíſq; homicidijs ſe, atq; alijs ſceleribus obſtrinxiſſet, populus in eum inuaſit, & trucidatum in ignem iniecit. Hic ille fuit, qui Romanum pontificem vniuerſalis eccleſiæ caput eſſe primus edixit.

Cariõ in chronicis.

Abbas Vrſpergenſis.

Hardingus. 9. Sectio.

DE vetuſtis Doctoribus quid dicam? Certè nimirum hæc res tam ſæpe tamq; tritè ab illis prodita eſt, vt eorum collatæ atque collectæ in vnum ſententiæ vix magno volumine continerentur. Paucorum commemoratio hoc tempore coniecturam facilem de omnibus dabit, atq; ita ſufficiet.

Irenæus poſtquam multis verbis eccleſiam Romanam collaudaſſet, ad extremũ hæc verba enunciat, quibus eiuſdem principatus agnoſcitur: Ad hãc eccleſiam *(Romanam)* propter potentiorẽ principalitatem, neceſſe eſt omnem cõuenire eccleſiã, hoc eſt eos qui vndiq; ſunt fideles: *id eſt, quia maioris potentiæ, & authoritatis eſt, quàm aliæ eccleſiæ, & omniũ princeps.*

Irenæus lib. 3. cap. 3.

Epiſcopus Sarisburienſis.

DOctorum nimia multitudine ſe magnopere perturbari queritur Hardingus: Quanquam neminem illorum inuenire poteſt, qui Romanum pontificem vniuerſalem epiſcopum, aut vniuerſalis eccleſiæ caput nuncupet.

Irenæus nihil neq; de primatu, neq; de capite eccleſiæ, neq; de vlla iſtiuſmodi vniuerſali poteſtate loquitur. Quare authoris ſui ſententiam ementitur Hardingus, eáque confirmat, quæ ipſe nunquam cogitauit. Etenim eo quidem in loco Irenæus duntaxat aduerſus Valentinum, Cerdonem, Marcionem ſcribit, qui cõtra doctrinam Apoſtolicam nouas quaſdam hæreſes, & inania ſui cerebri ſomnia propoſuerunt. Quæ, vt cuiuſmodi eſſent, liquidò conſtaret, in eas eccleſias oculos conijcere, quas Apoſtoli conſtituerant, illos iubet: *Quæ eſt Epheſi eccleſia a Paulo quidem fundata, Ioanne autem permanente apud eos vſq; ad Traiani tempora, teſtis eſt verus Apoſtolorum traditionis. Polycarpus ab Apoſtolis edoctus, in ea, quæ eſt Smyrnis, eccleſia, conſtitutus epiſcopus fuit. Hic docuit ſemper, quæ ab Apoſtolis didicerat: & teſtimonium his perhibent, quæ ſunt in Aſia eccleſiæ omnes. Barbari, qui fidem ſine literis crediderunt, ſiquis eis annunciaret ea, quæ ab hæreticis adinuenta ſunt, ſtatim cõcluderent aures.* Sic tum Irenæus hæreticos iſtos euocauit, vt nos hodie noſtros aduerſarios, Doctrinæ eccleſiarúmq; Apoſtolicarum trutina examinãdos. Inquit autẽ, *Valdè longum eſt, in hoc tali volumine omnium eccleſiarũ enumerare ſucceſſiones:* eámq; ob cauſam in Romanæ eccleſiæ potiſſimùm exemplo acquieſcit, quam ille *Maximã, antiquiſſimã, & omnibus cognitã* nominat: aítq;, *Huius eccleſiæ exemplo prauam omnem doctrinam profligamus.* Deinde adiungit, *Ad hanc eccleſiam, propter potentiorem principalitatem neceſſe eſt omnem eccleſiam conuenire:* rationẽ autem hanc affert:

Irenæus lib. 3. cap. 4.

Irenæus lib. 3. cap. 3.

Quia

Quia in hac semper conseruata est ea, quæ est ab Apostolis, Traditio. Eodem modo imperatores Gratianus, Valentinianus,& Theodosius eos omnes nominari Catholicos iusserunt, qui fidem tenerent, & sequerentur Romanæ sedi traditam a Petro. Est namque Doctrina Apostolica index & regula fidei. Hanc initio doctrinam ecclesia Romana accuratissimè seruauit ab omni labe integram : eaq; de causa cæteris honore ac fama præluxit. Cod. De summa Trini. cunctos popul. Sozomen. lib. 7. cap. 4.

Sed illa Irenæi verba vrgebunt : *Propter potentiorem principalitatem:* ex his natus illorum error est. Illi de regno & principatu somniant. Christus autem ad discipulos suos inquit : *Reges gentium dominantur eis : vos autem non sic:*& Origenes habet : *Qui vocatur ad episcopatum, non vocatur ad principatum, sed ad seruitutem totius ecclesiæ.* Principatus, de quo loquutus est Irenæus, politica administratione, ac ciuili imperio vrbis Romæ continebatur, in qua tum totius orbis Monarchiam Deus collocauerat,in eiúsque ditionem cunctas gentes redegerat. Vnde accidit, vt in ea accensa Dei ecclesia illustrior cunctísq; populis notior existeret. Episcopi autem Romani, qui illis temporibus extiterunt,non fundos possederunt, non ampla vectigalia habuerunt: sed imminente semper illorũ ceruicibus securi perpetuis persequutionibus obnoxiam vitam egerunt : vtq; Paulus inquit, *Pro purgamentis mundi, & quasi fæce omnium hominũ* habiti ab omni principatus specie atque imagine abfuerunt. Nihilominus, princeps quædam seu primaria illa est appellata ecclesia, propter vrbis dominatum atque principatum. Quo sensu *Ecclesia principalis* apud antiquos patres aliquando accipitur.In Carthaginensi Concilio ad hunc modum habetur : *Placuit, vt nemini sit facultas, relicta principali Cathedra, ad aliquam ecclesiam in Diœcesi constitutam se conferre.* Similiter Paulinus ad Alypium habet : *Dominus in suis te ciuibus principalem cum principibus populi sui, sede Apostolica meritò collocauit.* Quare principatus, cuius meminit Irenæus, non in Euangelij prædicatione, sed in politica authoritate & administratione constitutus fuit : non in pontifice, qui Christum profitebatur,sed in imperatore,qui auersus a pietate fuit : non in ecclesia, sed in crudelissimis vexatoribus hostibúsq; ecclesiæ. Quapropter,quod sic Hardingus argumentatur, *Roma orbem terrarum ditione sua & dominatu complexa est : Ergo pontifex Romanus caput vniuersalis ecclesiæ fuit :* non satis, quàm rectè concluderet, visus est attendere. Ex ijsdem namque principijs sic non minùs concludere liceret : *Roma principatum illum orbis nunc amisit : Ergo, Romanus pontifex vniuersalis ecclesiæ caput esse desijt.* Matthæ. 20. Luc. 22. Origen. in Esai. ca. 6. 1. Timoth. 3. 7. Quæst. 1. placuit. Inter epistolas Augustini, epist. 35.

Breuiter, si traditiones, doctrinamq; Apostolicam fideliter ecclesia Romana hodie conseruaret, nos eam omnibus illis decoris ornamentis libentissimè dignaremur, quæ illi tribuit Irenæus. Verùm ea nunc Christi iugum petulantissimè excussit, Deique mandata pertinacissimè perrupit, quò suas tueretur traditiones. Exempli gratiâ, vt alias innumerabiles corruptelas mittamus, põtifex Romanus *vniuersalis episcopi* sibi nunc titulũ arrogat. Gregorius verò ait : *Nemo decess-* Gregor. lib. 4. epist. 36.

sorum meorum hoc tam profano vocabulo vti consensit. Quamobrem sicuti Irenæus de suo tempore dixerat, *Ecclesia Romana semper hucusque eam, quæ est ab Apostolis, traditionem, & doctrinam tenuit: Ergo, illam omnes ecclesiæ sibi pro exemplo proponere, illique consentire debent:* ita nobis contrà licet de nostris temporibus vsurpare: Ecclesia Romana traditionem doctrinamq; Apostolicam nunc violauit: Ergo, nulla ecclesia illam imitari, eiq; sese adiungere debet.

Hardingus. 10. Sectio.

ANdreas Christum antè secutus est, quàm Petrus: Et tamen primatum non accepit Andreas, sed Petrus, *inquit Ambrosius.* *In 1. Cor. 12.*

Episcopus Sarisburiensis.

HOc erratum inde duntaxat profectum est, quòd vocabulum istud, *Primatus*, quid valeat, non rectè intelligitur. Eo namq; potestatem quandam per orbem vniuersum fusam, & omnia complexam significari necessarium iudicat Hardingus. Quanquam hoc nomen apud antiquos patres, non pro principatu quodā in alios, aut imperio sumi, sed multò quidem secus adhiberi facilè constiterit. Atque vt principium ab Ambrosio ducam, sic ille habet: *Esau per lentem honorem Primatus amisit.* Eodem modo scribit Augustinus: *Esau Primatus suos, non propter gallinam, sed propter lenticulam perdidit.* Similiter Calchedonense Concilium, cum hæresiarcham illum abbatem Eutychem condemnaret, his verbis vtitur: *Decernimus eum extraneum esse ab omni officio sacerdotali, & a nostra communione, & a Primatu monasterij.* Itidem Concilium Toletanum: *Primatu dignitatis honorabiles habentur in palatio.* Non erit (opinor) necesse istis in locis *Primatum* pro vniuersali aliquo infinitóq; dominatu accipere.

In sermon. 35. De ieiunio.
Augus. in Euāgel. Ioannis. tract. 73.
Cōcil. Calchedonen. Actione prima
Concil. Tolet. 6. ca. 13.

Huc accedit, quòd verbum idem, *Primatus*, Patriarchæ cuiusque gradum sublimiorem sæpenumero designet, nedum pro dominatione, quam sibi Romanus pontifex deposcit, solummodo sumatur. In Constantinopolitano Concilio sic habetur: *Alexandriæ episcopi solius Orientis curam gerant, seruatis honoribus Primatus ecclesiæ Antiochenæ.* Perinde quoque reperitur in Calchedonensi Concilio: *Episcopus, qui in Antiochia constitutus est, & qui in cæteris prouincijs, habeant Primatus ecclesiæ ciuitatum ampliorum.* Ita imperatores Theodosius atq; Valentinianus ad Dioscorum Alexandrinum episcopum scripserunt, quemadmodum in Calchedonensi Concilio perhibetur, *Authoritatem, & primatum tuæ præbemus beatitudini.*

Concil. Constantinopolita. 1. ca. 2.
Cōcil. Calchedonē. Actio. 16.
Cōcil. Calchedonen. Actio. 1.

Quare, si verbum hoc, *Primatus*, eam potestatem atque dominationem, quam fingit Hardingus, necessariò significet, tum quidem Esaum, Eutychetem, episcopum Antiochenum, aque Alexandrinum vniuersalem potestatē, & orbis totius administrationem obtinuisse est necesse. Sin autem pro quouis amplioris dignitatis, aut gradus superioris,

rioris, aut prærogatiuæ genere rectè intelligi possit, tum Hardingi non nihil debilitatur argumentatio, nec tantum concludit, quantum proposuit. Equidem Tertullianus habet: *Tot ac tantæ ecclesiæ, vna est illa ab Apostolis prima, ex qua omnes. Sic omnes primæ, & omnes Apostolicæ, dum vnam omnes probant vnitatem.* Tertullian. De Præscriptio. contra hæreti.

Quod ad Petri primatum attinet, Cyprianus inquit: *Hoc erant alij, quod Petrus, pari consortio præditi, & honoris, & potestatis.* Idem etiam Ambrosius confirmat, eodem in loco, cuius hîc Hardingus meminit: *Inter Petrum, & Paulum, quis cui præponatur, incertum est.* Si quidem in omnes Apostolos principatum Petrus adeptus fuisset, eundem etiam in Paulum profectò exercuisset. Itáque forsan non dubitabit etiam Hardingus affirmare, quantumuis id disertis verbis neget Ambrosius, atq; Gregorius dicat, *Petrus vniuersalis Apostolus non vocatur.* Cyprian. De simplicitate prælatorum. Gregor. lib. 3. epist. 32.

Ex Ambrosij verbis sic concludit Hardingus: Petrus Apostolorum primus fuit: Ergo, Papa vniuersalis ecclesiæ caput est. Hoc argumentum aliqua animaduersione indiget: etenim, vt nunc habet, parum valet.

Hardingus. 11. Sectio.

IN Athanasij, episcoporúmq; AEgyptiorũ ad Liberium Papam epistola, in qua opem ab eo contra Arianorum violentas iniurias supplices petũt, hæc verba inueniuntur: Huius rei gratiâ, vniuersalis vobis a Christo Iesu commissa est ecclesia, vt pro omnibus laboretis, & cunctis opem ferre non negligatis: quia dum fortis armatus custodit atrium suum, in pace sunt omnia, quæ possidet. Hæc epistola est supposititia. *Luc 11.*

Episcopus Sarisburiensis.

HÆc epistola, quæ Athanasij nomine circunfertur, præterquã quòd futilis est, atque puerilis, & inanissima quadam loquacitate superfluit, clarissima etiam manifestæ falsitatis indicia ostendit. Si quis plura desideret, consulat quod antè ad epistolam, quam Athanasius ad Fœlicem scripsisse fingitur, respondimus.

Hardingus 12. Sectio.

*HIlarius multa in laudes Petri, * suiq; in ea sede successoris depromens, inquit:* Supereminentem * supra omnes alios beatæ fidei suę confessione locum promeruit. *De Trinita. lib 6.*

* Falsum: nullum enim verbum Hilarius de Petri successore facit.

Episcopus Sarisburiensis.

HIlarius, inquit Hardingus, multus est in efferendo, extollendóque Petro, simul & illius ea in sede successore. Hoc primò vehementer falsum est. Etenim illo in loco omni nullum Hilarius neq; de Roma, * Falsum: hæc verba non habentur in Hilario.

neq; de ſede aliqua, neq; de ſucceſſore Petri verbum enunciat. Fidem modò Petri, qua Chriſtum Dei viuentis eſſe filium cõfeſſus eſt, collaudat, aitq;, *Hæc fides eſt fundamentum eccleſiæ: ſuper hanc confeſſionis petram, eccleſiæ ædificatio eſt.* Tum adiungit, *Confeſſione beatæ fidei ſuæ ſupereminẽtem locum promeruit*, quibus Hardingus de ſuo addit, *ſupra alios omnes.* In quo alterum etiã falſum admiſit. Hilarius enim ſolummodo inquit, *ſupereminentem locum promeruit*, neq; de altero quoquam meminit. Auguſtinus habet: *Petrus pro omnibus dixit, & cum omnibus accepit.* Quemadmodũ eadem fuit omnium confeſſio, ſic dignitatis idem erat gradus omnium. Gradus autem eiuſmodi fuit, nimirum vt Dei ſanctorum primitiæ eſſent, vaſa electa, populi parentes, lucerna mundi, columnæ eccleſiæ, & Angeli Dei, vt ſederent ſuper duodecim thronos, & iudicarent duodecim tribus Iſrael. Hic Apoſtolorum Chriſti locus ille *ſupereminens* fuit, omnibúſq; illis æqualiter communis extitit.

De trinitat. lib. 6.

Auguſtin. in Ioan. tractat. 11. & 124.
1. Corinth. 15.
1. Corinth. 4.
Roman 9.
Matth. 5.
1. Timoth. 3.
Luc. 22.
Act. 7.
Act. 6.
Reuelat. 1.
Reuelat. 2.

Tamen adduci non poteſt Hardingus, vt aliquem eſſe eminentiæ locum, præterquam Romæ, credat: eóq; fingit, poſtquam hanc confeſſionem edidiſſet Petrus, Chriſtũ ei reſpõdiſſe: *Beatus es Simon Bariona: eris namq; Papa, ſupraq; fratres tuos euehêris, atq; omni poteſtate regali ornaberis, omneſq; mundi principes faſces tibi ſummittẽt.* Hic ille eſt eximius locus, quem Petro Chriſtum eſſe pollicitum cõminiſcitur Hardingus.

Ex iſtis Hilarij verbis ſic argumentari videtur Hardingus: Petrus locum *ſupereminentem* promeruit: Ergo, pontifex Romanus caput eſt eccleſiæ vniuerſalis. Hæc ratio aperta eſt, ſéq; prodit ipſa.

Hardingus 13. Sectio.

AMbroſius credere ſe confeſſus Romani imperij amplitudinem Diuina prouidentia præparatam fuiſſe, quò melius Euangelium in omnes ſe partes latè funderet, & propagaretur, de Roma ſic inquit: Quæ tamen per Apoſtolici ſacerdotij principatum amplior facta eſt arce Religionis, quàm ſolio poteſtatis.

De vocatione gentium lib. 2. cap. 6.

Epiſcopus Sarisburienſis.

HHæc Ambroſij verba vera quidẽ ſunt, & certa, nec quicquam Hardingi cauſam adiuuant. Integram autẽ hoc in loco comprehẽſionem Hardingus tranſilijt, quæ totum eius inſtitutum funditus euertit. Quæ enim proximè præcedunt verba huiuſmodi ſunt: *Quamuis gratia Chriſtiana non contenta ſit eoſdem limites habere, quos Roma, multoſq; iam populorũ ſceptro crucis Chriſti illa ſubdiderit, quos armis ſuis iſta nõ domuit.* Si gratia ſalúſq; Dei latiores fines habeat, longiúſq; diffundatur, quàm ditio Romana, vnde tum vniuerſalem poteſtatem pontifex Romanus vendicat ſuam? Multi, qui extra limites atq; imperium Romanũ viuunt, tamẽ gratiæ Chriſti participes fiũt: quî tum fit vt Bonifacius epiſcopus Romanus dicat: *Subeſſe Romano pontifici omni humanæ creaturæ declaramus, dicimus, definimus, pronunciamus omnino eſſe de neceſſitate ſalutis.*

Extra de Maiori. & obedientia. Vnam ſanctam.

Ambroſius

Ambroſius illuſtrandæ Chriſti euangelij amplificandæque gloriæ cauſâ, eam cum imperij Romani, quod permagnam tunc orbis partem complexum eſt, potentia atque amplitudine confert. Quidam dixit, *Romanos rerum dominos.* Ambroſius habet: *Roma principatum, & caput obtinet nationum.* Sic eccleſiam cum vrbe, euangelij vires cum imperij potentia, crucis ſceptrum cum imperatoris inſignibus, alterius gloriam cum ornamentis alterius comparare videtur. Etſi propter imperium Roma ſplendida fuit, propter tamen euangelium multò clarior illuſtrioráq; extitit. Imperator Romanus opibus potentiáq; ſua gentes deuicit: euangelium autem Chriſti ipſum imperatorem cepit, ſibiq; ſubiecit. Conſtantinus, Theodoſius, Valentinianus, alijq; imperatores Romani ſe ſuaq; omnia Chriſto ſubiecta eſſe confeſſi ſunt. Ambroſius etiam ad Valentinianum imperatorem ſcribit: *Quid honorificentius, quàm vt imperator dicatur filius eccleſiæ?* Hæc tota fuit Ambroſij, & ſola ſententia. Eodem refertur, quod Auguſtinus inquit: *Oſtendatur mihi Romæ in honore tanto templum Romuli, in quanto ego ibi oſtendo memoriam Petri. In Petro quis honoratur, niſi ille defunctus pro nobis? Sumus enim Chriſtiani, non Petriani.* Similiter Chryſoſtomus: *Contigit primùm Antiochiæ Diſcipulos appellari Chriſtianos. Hoc autem ciuitatum, quæ ſunt in mundo cunctarum habet nulla, nec ipſa Romuli ciuitas.* Quare hoc ſenſit, hoc voluit Ambroſius Romam non antea tam fuiſſe celebrem Monarchiæ magnitudine, quàm poſtea Chriſti euangelio. At Ambroſius ait: *per Apoſtolici ſacerdotij principatum:* quibus verbis demiſſi in mundanam pompam oculi facilè præſtringuntur. Quanquam non ignorat Hardingus Petrum Romæ degentem nullam principatus imaginem aut ſplendorem habuiſſe. Omnis eius ſpiritualis fuit poteſtas, inq; euangelij duntaxat prædicatione conſtitit, quibus Deus armis vſus reges principéſq; ſub Chriſti ſui imperium ſubiungere poteſt. Sic Deus ad Hieremiam inquit: *Conſtitui te ſuper gentes, & regna.* Petrus etiam ad omnes Chriſtianos communiter loquutus, ait: *Vos eſtis regale ſacerdotium.* Hic autem religionis principatus ac poteſtas non modò Romæ obtinuit, ſed in omni etiam loco, quò Chriſti nomen immigrauerat atque conſtiterat. Tametſi, cum propter multitudinem idolorum, quæ culta ea in vrbe fuerant, tum propter imperij amplitudinem, Chriſti de Roma multò viſum eſſe glorioſiſſimum triumphum fateor.

Ambroſ in ſermone 66.

Ambr. epiſt. 32.

Auguſtin. in pſalm. 44.

Ad populum Antioche. homil. 17.

2. Corinth. 10.

Hieremi. 1.

1. Petr. 2.

Nunc Hardingi videamus argumentationem: *Roma propter euangelium illuſtrior fuit, quàm vnquam antea propter imperium fuerat: Ergo, Papa vniuerſalis eccleſiæ caput eſt appellatus.* Hoc argumentum eiuſmodi eſt, vt nulla reſponſione indigeat.

Hardingus 14. Sectio.

Lib. 1. contra 2. epiſtolas Pelagianorum. Ad Bonifacium cap. 1.

Auguſtinus in centeſima ſexageſima ſecunda epiſtola habet: In eccleſia Romana ſemper Apoſtolicæ cathedræ viguit principatus. *Idem Auguſtinus ad Bonifacium epiſcopum Romanum ſcribens: Hæc cura*

(*inquit, de Pelagianis conquerens*) communis est nobis omnibus, qui fungimur episcopatus officio, quamuis ipse in eo præmineas celsiore * fastigio * speculæ pastoralis. *Alio in loco hæc verba habet.:* Cæterùm magis vereri debeo, ne in Petrum contumelioſus exiſtam. Quis enim nescit, illum Apostolatus principatum, cuilibet Episcopatui præferendum? *Alium manifestissimum locum habet in libro de vtilitate credendi ad Honoratum:* Cum tamen tantum auxilium Dei, tantum profectum fructumq; videamus, dubitabimus nos eius ecclesiæ condere gremio, quæ vsque ad confessionem generis humani ab Apostolica sede per successiones episcoporum, frustra hæreticis circumlatrantibus, & partim plebis ipsius iudicio, partim conciliorum grauitate, partim etiam miraculorum maiestate damnatis culmen auctoritatis obtinuit? Cui nolle primas dare, vel summæ profectò impietatis est, vel præcipitis arrogantiæ.

* Falsum, in Augustini corrumpēdis verbis situm.

Quamuis ipse in eo præmineas celsiore fastigio speculæ pastoralis. Lib. 2. de Baptismo contra Donatistas. Cap. 17.

Episcopus Sarisburiensis.

AD hæc Augustini loca facilis est & expedita responsio. Hîc enim neque vniuersalis episcopi, neque capitis ecclesiæ, neque principatus atque dominatus in alios vniuersos mentionem habemus, neque vllum præterea vocabulum extat, quo indicari tale aliquid posse videatur. Hardingus non est nescius Augustinum Concilio Carthaginiensi interfuisse, suoq; suffragio Decretum approbasse, quo vetitum fuit, *ne primæ sedis episcopus, aut princeps sacerdotum, aut summus sacerdos, aut huiusmodi aliquo vocabulo appellaretur.*

Concil. Carthagi. 3. ca. 26.

Nec ignorat eundem Augustinum postea illud ipsum in quodam Concilio Hippone Regio, quæ sua fuit diœcesis, habito confirmasse. Nouit etiam hunc ipsum Augustinum vnâ cum alijs episcopis numero ducentis septendecim in Concilio Aphricano congregatis sanxisse, ne cui homini fas esset in ijs regionibus degenti, transmarini cuiusquam opem implorare, atque ad Romanum pontificem prouocare, quiq; secus fecissent, eum excommunicari: in quo immensam illam dominationem, & vniuersalem potestatem penitus improbauit, de qua tam multi postea somniarunt. Præterea in Euangelium Ioannis inquit: *Petrus erat oculus in capite:* non caput ipsum fuisse Petrum affirmat. Hisce ex verbis, quid hac de re Augustinus iudicarit clarissimè constat. Cætera quæ hoc in loco afferuntur ex hac Hardingi sola disputatione pendent.

Concil. Hipponen. ca. 27.
Concil. Aphrican. ca. 92.

Augu. in Ioan. tractat. 13.

Est profectò verum, cum Augustinum, tum alios pietate præstantes patres antiqua memoria Romanæ sedi summum honorem & reuetiam meritò tribuisse, tum propter ipsius ecclesiæ vetustatem: tum propter D. Petri decus & memoriam, propterq; sanctorum Martyrum excellentissimam virtutem, qui mortem in ea vrbe crudelissimam opperierant: tum etiam propter religionis integritatem, quæ ibi longissimo tempore pura ab omni labe permanserat, alijsq; ecclesijs quodammodo lucem prætulerat. Nihil autem peræquè magnam illi sedi

apud

apud omnes authoritatem conciliauit, atque imperatoris regia, principisq; ipsius præsentia, quemadmodum egregiè ex primo Constantinopolitano Concilio apparet. Has ob causas Augustinus inquit, *In sede Romana principatum viguisse.* Concil. Constantinopol. 1 ca. 1. Distin. 22. Cõstantinopolitanæ.

Forsan autem illud verbum, *Principatus*, actiùs adhuc Hardingus vrgebit. Tametsi non dixerit opinor principatum vniuersalem quandam potestatem, aut summum imperium significare: vnde parum ei hoc vocabulum commodare necesse fuerit. Certè princeps, apud Latinos eum sæpenumero hominem declarat, qui vel virtutis suæ, vel gradus, vel cuiusdam insignis facultatis causa, in summo sit honore habendus. Sic apud Ciceronem: *Socrates princeps philosophorum: grauitate dicendi princeps Plato: Princeps orbis terrarum Pompeius.* De natura Deorum. De oratore. Pro Domo sua. Similiter Chrysostomus habet: *Caput prophetarum Elias.* His in locis *Princeps* non pro domino, aut rectore sumitur, sed eum tantùm virum significat, qui propter eximia, quibus præcellit, ornamenta cæteris omnibus anteponendus videatur. Hac inquam de causa sedem Romanam, qualis suo tempore extitit, Augustinus *Principatum sedis Apostolicæ* vocauit, non quòd dominatum aliquem summum obtineret: huiusmodi enim principatum Augustinus ipse in Aphricano Concilio, vt antè demonstrauimus, Romano pontifici tribuendum negauit. Equidem fateor, vt Augustinus inquit, Romano episcopo ingenuè & diligẽter munus suum exequenti primas tunc temporis non detulisse, propter eas, quas nunc attigimus, causas, summæ profectò impietatis atque arrogantiæ fuisset. Quòd tamen idem pontifex Romanus vniuersalis sibi iam episcopi titulum arrogat, in eo certè, vt Gregorius inquit, *Antichristi præcursor est:* eiq; consentire, eodem Gregorio authore, *est repudiare & abijcere fidem.* Chrysosto. ad Rom. hom. 18. Gregor. lib. 6. epist. 30. & lib. 4. epist. 39.

Huc etiam accedit, quòd in istis Augustini sententijs Hardingus & desecuerit, & immutauerit, quod ei videretur, nec apertè ingenuéq; egerit. In primo igitur loco verba Augustini sic habent: *Episcopus videbat se Romanæ ecclesiæ, in qua semper Apostolicæ cathedræ viguit principatus, per communicatorias literas esse coniunctum.* Aug. epist. 162 Augustinus episcopum illum ecclesiæ Romanæ coniunctum fuisse scribit, non submissione, aut subiectione, sed *per litteras communicatorias*, quibus verbis æquabilitas quædam, seu communitas significatur. Pòst etiam in eadem epistola Augustinus testatur, Miltiadem pontificem Romanum, adiunctis alijs quibusdam episcopis, litem illam in Cæcilianum, atque Donatum A casis nigris disceptasse, non quòd potestate quadam vniuersali, & suprema præditus esset, sicuti fingit Hargingus, sed quòd mãdata ab imperatore accepisset. Quare delegatus imperatoris Romanus pontifex fuit, non authoritate quadam regia communitus, sed societate & æquali iure cum cæteris episcopis præditus. Deinde etiam idem iudicium, querente nec acquiescente Donato, pontifici Romano fuit ab imperatore ereptum, nouisq; imperatorijs mandatis Arelatẽsi episcopo apud Gallos delegatum. Vbinam verò tum Romani pontificis delituit principatus?

In altero loco Hardingus tum Auguſtini Latina verba ſingulari fraude adulterauit, tum ſuam etiam Anglicam tralationem corrupit. Auguſtini verba ſic habent: *Communis eſt nobis omnibus, qui fungimur epiſcopatus officio, quamuis ipſe in eo præemineas celſiore faſtigio, Specula paſtoralis.* Hæc Hardingus ſic deprauauit de induſtria, *Celſiore faſtigio ſpeculæ paſtoralis:* in quo & Adiectiuum nomen hoc, *Communis*, ſine Subſtantiuo poſuit, & principale verbum, *Eſt*, nullo cum caſu nominatiuo copulauit, atque etiam, vt iſta verba ad cauſam ſuam meliùs traduceret, Latinitatem Auguſtini incongruam fecit. In tertio loco præter alias fraudes, illa etiam verba celat, quæ e Cypriano Auguſtinus in hoc ipſo loco citat, quæq; ad hanc cauſam optimè accommodari poſſunt. Verba ſic habent: *Nec Petrus vendicauit ſibi aliquid, aut arroganter aſſumpſit, vt diceret ſe primatum tenere, & obtemperari ſibi a nouellis, & poſteris potiùs debere.* Hæc, inquam, omnia Hardingus callidè diſſimulat, itáq; cauſæ ſuæ illuminandæ, capiendiq; Lectoris cauſa, quicquid ei viſum fuerit, detrahit & decerpit.

Auguſt. lib. 1. contra epiſto. Pelagian. ca. 1.

De Baptiſmo contra Donatiſtas. lib. 2 c 1. Cyprian. ad Quirinum.

Hardingus. 15. Sectio.

Gregia illa Hieronymi ſententia nullo modo prætermitti debet: Eccleſiæ ſalus a ſummi ſacerdotis dignitate pendet: *(intelligit autem * Papam Petri ſucceſſorem)* cui ſi non exors quædam, & ab omnibus eminens detur poteſtas, tot in eccleſijs efficientur ſchiſmata, quot ſacerdotes.

Contra Lutheranos.

* Falſum: non enim papam Hieronymus, ſed quemuis epiſcopum intelligit.

Epiſcopus Sarisburienſis.

EGregiè verò meminit Hardingus iſtam Hieronymi ſententiam. Tametſi modò voluiſſet duos duntaxat verſiculos proximè præcurrentes ad memoriam ſuam adiunxiſſe, facilè vidiſſet iſta vix digna eſſe, de quibus meminiſſet. Neque enim dubium eſt, quin eo in loco Hieronymus de omnibus vniuerſim epiſcopis loquatur: nullum autem ſeparatim de Romano pontifice verbum faciat. Ibi *de confirmationis* ritu diſputat, quam ille multis in locis ex eccleſiæ conſuetudine pacis atque concordiæ conciliandæ cauſa ab epiſcopo ſolo procuratam fuiſſe, neque a presbytero quoquam alio oſtendit: idq;, vt inquit, *ad honorem magis ſacerdotij, quàm ad neceſſitatem legis.* Hæc inquam ab eo de omnibus peræquè dicuntur epiſcopis. Tum mox hæc verba adiungit, quæ nunc hîc retulit Hardingus *Eccleſiæ ſalus a ſummi ſacerdotis dignitate pendet.* In quo Hieronymus Cypriano penitus aſſentitur, nimirum *ad vitanda ſchiſmata & ſectas vnum ſummum ſacerdotem*, id eſt, vnum epiſcopum, *in ſingulis eccleſijs prudenter inſtitutum fuiſſe, ad cuius mores & doctrinam reliquus ſe clerus conformaret.* Hac autem ratione eccleſiæ præclarè conſeruata eſt conſenſio.

Cyprian. lib. 4. epiſt. 9. Hieronym. ad Nepotian.

Cyprianus inquit: *Eccleſia cohærentium ſibi inuicem ſacerdotum glutino copulatur.* Sic habet Hieronymus: *Singuli eccleſiarum epiſcopi, ſinguli archi-*

archiepiſcopi, ſinguli archidiaconi, & omnis ordo eccleſiaſticus ſuis rectoribus nititur: gloſſa autem in eadem verba ſic habet: *Hieronymus probat hîc, plures prælatos non debere eſſe in vna eccleſia: ſed ſingulos debere eſſe in ſingulis eccleſijs.* Huc pertinet, quod Hieronymus in epiſtolam ad Titum ſcribit: *Hæc propterea, vt oſtenderemus, apud veteres eoſdē fuiſſe preſbyteros, quos & epiſcopos. Paulatim verò, vt diſſenſionum plantaria euellerentur, ad vnum omnem ſolicitudinem eſſe delatam.* Hac de cauſa, quemadmodum antè commemorauimus, Cyprianus *hinc ſchiſmata naſci, quòd ſacerdoti Domini non obtemperetur*, docet. Atque hoc eſt, quod Hieronymus ait, *Niſi exors quædam epiſcopo, & ab omnibus eminens detur poteſtas, tot in eccleſia efficientur ſchiſmata, quot ſacerdotes.* Iſta autem de omnibus epiſcopis communiter prolata, Hardingus ad vnum priuatim epiſcopum violenter torquet: itáq; quod vniuerſale eſt, id particulare efficit, quodq; peculiare eſt, generale facit arbitratu ſuo: vtq; Cyprianum antea, ſic nunc Hieronymum eſt mentitus, cauſamq; profligatiſſimam teſtimonijs falſis confirmare, ſtabilireq; conatur.

7. Quæſt. 1, in Apibus.

Hieronym. ad Titum ca 1.

Cyprian. lib. 1. epiſt. 3.

Hierony. contra Luciferianos.

Illa tamen verba Hieronymi fortiùs vrgebit Hardingus, ab illo diſertè poſita, *Summus ſacerdos:* quæ ſunt de Papa ſcilicet neceſſariò intelligēda: ideóq; notam hanc adiungit parentheſi illuſtri comprehenſam (*Intelligit autem Papam Petri ſucceſſorem.*) Quanquam Hardingus nihil eſſe cauſæ nouit, quamobrem iſta verba eo modo ſint neceſſariò interpretanda. Suus Amphilochius Baſilium *ſummum ſacerdotem* appellat, etſi ille Romanus pontifex neutiquam eſſet. Epiſcopus in ſua diœceſi quilibet ſummus ſacerdos dici poteſt, ſi presbyteros reliquos ei ſubiectos ſpectes. Hoc modo pontificatum quemq;, *Maximum ſacerdotium* vocare Lactantius videtur.

Amphilochius

Lactantius lib. 4. cap. 30.

Romanum autem pontificem non ita Hieronymus ſublimi in gradu collocat, atq; Hardingo videtur, ſed eum parem atq; æqualem cæteris cunctis epiſcopis conſtituit. Sic enim ad Euagrium ſcribit: *Si auctoritas quæritur, Orbis maior eſt Vrbe. Vbicunq; fuerit epiſcopus, ſiue Romæ, ſiue Eugubij, ſiue Conſtantinopoli, ſiue Rhegij &c. eiuſdem eſt meriti, eiuſdem ſacerdotij.* Hoc in loco diſertè Romanum pontificem nominauit Hieronymus, eumq; in eodem cum cæteris numero atq; ordine poſuit. Rurſus inquit: *Quid mihi profers vnius vrbis conſuetudinem?* Tanti æſtimare ſedem Romanam Hieronymus videtur. Huc refertur Cypriani illud: *Hoc erant cæteri Apoſtoli, quod fuit Petrus, pari conſortio præditi, & Honoris, & Poteſtatis.* Cyprianus etiam Cornelium pontificem Romanum *fratrem ſuum*, Cyrillus Cœleſtinum *conſeruum* vocat. Quare quando Hardingum inaudita quadam interpretatione fretum Romano pontifici *poteſtatem quandam exortem, atque eminentem omnibus* tribuentem audio, Doctorem Durandum mihi videor audire dicentem: *Hic eſt Melchiſedech, cuius ſacerdotium non eſt cæteris comparatum: Ille eſt caput omnium pontificum, a quo illi, tanquam a capite membra, deſcendūt, & de cuius plenitudine omnes accipiunt.* Illa etiam occurrit animo Canoniſtarum ſententia: *Dominus Deus noſter Papa.* Quod autem adiungit *ſalutem eccleſiæ ex ſummo ſacerdote pendere*, quem Ro-

Hieronym. ad Euagrium.

Cypria. de ſimplicitate prælatorum.

Cyprian. lib. 1. epiſt. 3.

Cyrill. in epiſt. ad Cœleſtinū.

Durand. lib. 3. Extrauag. Ioā. 21. cum inter. In gloſa. Impreſsū Lugduni, anno Domini 1556. & antè Lugduni anno 1513.

Gregor. lib. 4. epist. 76. marium esse pontificem putat: certè, Gregorius habet, *Quando is, qui appellatur vniuersalis, cadit, vniuersa ecclesia a statu suo corruit.*

Hardingus. 16. Sectio.

EXtat epistola quædam Theodoreti Cyrensis episcopi Græcè, scripta ad Leonem pontificem Romanum: in qua pulchrrimum habemus de Apostolicæ sedis primatu testimonium. Verba sic habent: Si Paulus (inquit) veritatis præco, & spiritus sancti tuba ad Petrum cucurrit, vt ab eo decisionem & declarationem deferret ad eos, qui Antiochiæ contendebãt & litigabant de viuendo secundum legem Mosis: multò magis nos, qui exigui sumus & viles, ad tuum curremus Apostolicum thronum, vt a te ecclesiæ vulnerum medicinam accipiamus: *Deinde hæc verba sequuntur: Διὰ πάντα γὰρ ὑμῖν τὸ πρωτεύειν ἁρμόττει, id est*: In omnibus enim rebus (*ad fidem nimirum & religionem pertinentibus, ita enim sentit*) primatus tibi conuenit. Multis enim tuus thronus ornatur prærogatiuis.

Πολλοῖς γὰρ ὁ ὑμέτερος θρόνος κοσμεῖται πλεονεκτήμασι.

Episcopus Sarisburiensis.

Concil. Constantinopol. actio. 5. Euagri. lib. 4. cap. 38. Niceph. lib. 17. cap. 27. Cõci. Calched. Actio. 1. HIc respondere possem, Theodoretum hunc & hostem fuisse Cyrilli capitalem, & hæreticum etiam Nestorianum, eoq; crimine in Constãtinopolitano Concilio condemnatum, quemadmodum in Euagrio, Nicephoro alijsq; authoribus constat. Etsi verò quidem in Calchedonense Concilium Martiani imperatoris authoritate atq; gratia fuit introductus, Episcopi tamen Illyrici, Ægypti, & Palæstinæ in illum acerbissimè, & palam inuecti sunt: *Fides perit: istum Canones eijciunt: Mitte hunc foras, magistrum Nestorij: nolite istum dicere episcopum: non est episcopus: impugnatorem Dei foras mitte: hæreticum foras mitte: Iudæum foras mitte.*

Sed ista non vrgebo: quin censeo potiùs Theodoretum istum, vt erat & singulari eruditione, & magna nominis celebritate, ita episcopum etiam vigilantissimum, sanctissimumq; fuisse. Hæresin autem Nestorianam apertè in Concilio Constantinopolitano abiurauit, & execratus est, palamq; dixit *Anathema Nestorio*. Hisce autem in verbis ab Hardingo selectis nihil asserit Theodoretus, quod nos negemus. Nulla profectò neque capitis ecclesiæ, neque vniuersalis episcopi reperitur hîc mentio.

Concil. Constantinopol. Actio. 8.

Quodsi autem Paulum Hierosolymas profectum esse putet Theodoretus, vel quò Petrum tanquam ecclesiæ caput viseret, vti somniare videtur Hardingus, vel quò totum doctrinæ genus illud suum certiùs cognosceret, quasi nimirum non satis ei constaret, num quæ hactenus vbiq; tradidisset, vera essent, an non, tum ea dicit, quæ cum Pauli mente penitus pugnãt. Est enim illud perspicuum, Paulum neutiquam agnouisse Petrum pro capite suo, sed contrà se illi æqualem fecisse. Sic enim inquit: *Videbant mihi concreditum esse Euangelium præputij, sicut Petro circuncisionis*. Rursus: *Iacobus, Cephas, Ioannes, qui putabantur esse columnæ,*

Ad Galat. 2.

lumnæ, dextras dederant mihi ac Barnabæ societatis. Hîc æqualitatis inter Petrum atque Paulum factam esse pactionem, & neutrum superiorem altero, neutrum inferiorem videmus. Proinde Ambrosius ait, vt suprà attigimus, *Inter Petrum, & Paulum, quis cui præponatur, incertum est.* *Dextras dederunt societatis.* Ambros. sermon. 66.

Neque verò Paulus iccirco Hierosolymas iter suscepit, quò certius aliquid de veritate disceret, quasi de doctrinæ suæ ratione dubitaret. Etenim omnis Apostoli contentio, totúsq; illius epistolæ status contrarium ostendit? Sic enim verba eius habent: *Neutiquam contuli cum carne & sanguine* (id est cum quoquam homine) *neque redij Hierosolymam ad eos, qui ante me fuerant Apostoli: euangelium prædicatum a me ab homine non accepi, sed patefaciente mihi Iesu Christo: si quis euangelizauerit præter id, quod accepistis, anathema esto: qui in summo pretio sunt inter Apostolos, quod ad euangelij veritatem spectat, nihil mihi contulerunt: Petro restiti in os, & dixi ei coram omnibus: non enim recto pede incedebat, sed reprehendendus erat.* Hinc satis liquidò constet profectionem illam Hierosolymitanam non eam ob causam fuisse a Paulo susceptam, quò Petri sententiam iudiciumq; de fidei parte aliqua ambigua & controuersa cognosceret, quemadmodum hîc Hardingus opinatur. Iccirco Hieronymus inquit: *Ad hoc iuit Hierosolymam, vt videret Apostolum (Petrum) non discendi studio, qui & ipse eundem prædicationis haberet authorem: sed honoris priori Apostolo deferendi.* Iterum etiam: *Propterea quindecim ponit dies, vt ostendat non fuisse grande tempus, quo potuerit aliquid a Petro discere: vt ad illum sensum, a quo cœpit, cuncta referantur, se non ab homine doctum esse, sed a Deo.* Similiter Hugo Cardinalis scriptor impolitus habet: *Secundùm literam instruimur de mutua dilectione, quam deberent habere prædicatores, & doctores: quia Paulus venit videre Petrum, quoniam bona audierat de eius doctrina.* Quid autem manifestius & clarius esse potest, quàm quod hac de re Chrysostomus scribit? Hæc ipsius verba sunt: *Paulus nihil opus habebat Petro, nec eius egebat voce: sed honore par erat illi: nihil enim hîc dicam amplius.* Deinde statim: *Sicut nunc multi fratrum nostrorum ad viros sanctos proficiscuntur, eodem affectu tunc Paulus ad Petrum profectus est.*

Galat. ca. 1.

Galat. ca. 2.

Hieronym. in epist. ad Galat. 1. ca.

Hieron. eodem loco. Galat. 2.

Hugo Cardinalis in epistо. ad Galat. ca. 1.

Chrysosto. in epist. ad Galat. ca. 2.

De cæteris autem, quòd pontifex Romanus existimatione, gratia, priuilegijs cæteris episcopis antecesserit, nullus negat. Etenim ex quatuor patriarchis primas ille cum in Cõcilio, tum extra Concilium obtinebat, eiúsq; propterea in omnibus synodis plurimùm semper valebat ad constituẽda administrandáq; negotia authoritas. Atq; hoc fuit τὸ πρωτεύειν, id est, *Primas obtinere*: & πλεονέκτημα, hoc est, *Prærogatiua*, seu priuilegium: quæ vocabula Hardingus in margine posuit.

Hoc in loco sic concludere videtur Hardingus: *Pontifex Romanus priuilegium quoddam, & prærogatiuam præ alijs consequutus est: Ergo, vniuersalis episcopus fuit.*

Hoc argumentum efficitur *a genere ad speciem affirmatiuè*, nec vnquam, vt nouit Hardingus, in scholis dialecticis valuit.

Isto etiam modo ratiocinari videtur: *Paulus ascendit Hierosolymas*

Petri viſendi cauſa: Ergo, pontifex Romanus eſt caput eccleſiæ. Adeo infirma concludit Hardingus, eáq; tamen ita ſuo illuſtrauit ornatu verborum, vt egregia eſſe videantur. Tametſi hac quidem ratione Iacobum æquè ac Petrum eccleſiæ fuiſſe caput concluſerit: ſe namq; illum, non minùs, quàm hunc viſiſſe teſtatur Paulus. De ſeipſo etiam Hieronymus ſcribit, *ſe conſultò profectum eſſe Alexandriam, quò Didymum videret:* neque tamen ille proinde caput eccleſiæ fuit.

Galat. ca. 1. Hieronym. in proœmio in epiſt. ad Epheſ.

Hugo Cardinalis, fateor, inquit: *Hinc primùm cœpit, vt epiſcopi, archiepiſcopiq; vouerent ſe Papam eſſe viſuros, quandoquidem Paulus Hieroſolymas aſcendit, vt Petrum videret.* Præterea etiam ait, *Conſuetudini huic additum eſſe mandatum hoc, ſcriptum in Deuteronomio, Non apparebis in conſpectu Domini vacuus.*

Hugo Cardinal. in epiſt. ad Galatas.

Deuter. 16.

Hardingus Doctorum loca tam breuiter perſtringens, eáq; ſummis quodammodo, vt inquit, pedum digitis feſtinanter tranſgrediens, quod & nos expectauimus, & ille confidẽtiſſimè atq; vnicè propoſuit, ne ſemel quidem attigit. Etenim ſecretis verborum exquiſitiſſimis quibuſdam ornamentis, & ſanctiſſimorum patrum nominibus, hucuſq; non euicit pontificem Romanum intra ſexcentos a nato Chriſto annos vnquam fuiſſe vel vniuerſalem epiſcopum, vel vniuerſalis eccleſiæ caput appellatum. Quam rem ſi demonſtrare potuiſſet, non tam leuiter præteriturum fuiſſe ſanè cenſeo.

Hardingus. 17. Sectio.

IAm an primatus iſte rationibus neceſſarijs ſtabiliri, & cõſtitui poſſit videamus. Multitudinem, qui in ſe vna eſt, vnam permanere minimè poſſe, niſi ab vno aliquo contineatur & ſuſtentetur, cum eruditiſſimi philoſophi diſſeruerunt, tum etiam communis rerum natura docet. Nam quæuis multitudo ſua quidem ſponte in multas partes diſſipatur: quòd autem vna exiſtat in eoq; ſtatu conſeruetur, aliunde habet. Id autem, vnde vna ſit, ſuamq; vnitatem tueatur, vnum eſſe neceſſe eſt: alioquin enim & ipſum alterius ope indigebit, quo vnum fiat. Quam ob cauſam Homeri ſententia illa fuit ab Ariſtotele tanquam eximia quædam, vſurpata: Non conſentaneus eſt multorum dominatus, vnus dominus eſto: *qua ſignificatur regum principumq; multitudinem ineptam eſſe ad ſubditorum vnitate conſtringendam frequentiam. Quare quum eccleſia Chriſti vna ſit (etenim ſicut vna fides eſt, vnus baptiſmus, vna vocatio, ita eccleſia etiam vna eſt, immo nos omnes vnum corpus ſumus, & membra alij aliorum, quemadmodum Paulus ait: & in ſymbolo fidei, omnes nos vnam credere ſanctam catholicam, Apoſtolicamq; eccleſiam confitemur) iccirco inquam, vno principe & rectore opus habet, a quo pendeat, & contineatur. Si ſecus acciderit, ſtatim diſſoluatur, diſrumpaturq; vnitas eſt neceſſe: ideoq; neceſſarium fuit, vt eccleſiæ gubernatio atque adminiſtratio vni mandaretur.*

Οὐκ ἀγαθὸν πολυκοιρανίη, εἷς κοίρανος ἔστω.

Epiſcopus Sarisburienſis.

HOrum omnium ex Ariſtotele philoſopho, ex vno Homeri poëtæ verſiculo, atq; ex ea, quam fingit Hardingus, rationis conuenientia,

tia,non aliunde, ducitur confirmatio. Aristotelis atque Homeri hac in causa non potest esse magna ratio: quos tamen de vno vnius exercitus Imperatore, déque vno regni vnius principe, in quo multitudo, seu societas perturbationem rerum maximam efficit,loquutos esse cõstat. Neq; enim illis vnquam vel somniantibus in mentem venit, vnum orbi vniuerso dominari regem oportere.

Hardingi plus firmitatis habere rationes viderentur, si ijsdem vel Christus,vel Petrus,vel Paulus, vel vetustus quisquam Doctor, aut catholicus pater vsus vnquam fuisset. Nam alioquin Augustinus de rationis ad intelligendas cognoscendasq; scripturas adhibita disquisitione loquens,sic habet: *Hæc consuetudo periculosa est. Per scripturas enim diuinas multò tutiùs ambulatur*. Huius vis rationis Alexandrum illum superbissimum Macedoniæ regem impulit vt diceret, *Quemadmodum cæli vnum duntaxat solem capiunt, ita terrarum orbem vnum solummodo regem habere posse*: Bonifaciúmq; octauum Papam commouit,vt sic concluderet: *In principio creauit Deus cælum & terram: non in principijs: Ergo, Papa est caput Ecclesiæ*. Augustin de doctrina Christiana.li. 3.ca.28. Quintus Curtius. De maioritate & obedientia. Vnam sanctam

Verùm omnis (inquit Hardingus) *ex multis conflata societas naturali quadam propensione ad dissolutionem fertur: quodq; eandem continet integram,vnum esse oportet*. Perinde nimirum est,ac si diceret,Papam solùm Ecclesiæ conseruare vnitatem,eámq; vnam efficere. Quare ipsum Papam esse vnum necesse est: quandoquidem si duo pluréue essent, Hardingus inquit,tum altera aliqua re opus haberent, qua ad vnitatis rationem reducerentur. Tametsi nõ oblitus est Concilium Syrmiense,cum controuersiam illam de Romanæ sedis possessione inter Fælicem atq; Liberium ambitiosissimam, acerrimámq; sedare vellet,ambos simul esse pontifices iussisse: neq; tamen proinde vel Ecclesiæ dissoluere vnitatem,vel ecclesiam monstrum biceps facere voluisse. Sic Roffensis habet,*Ecclesia vna est,non propter Christum,sed propter Papam, qui eam conseruat vnam*. Hæc ab Hardingo explicata ratio,inuẽta nuper est, nec ab antiquo quoquam patre scriptis vnquam commendata. Gregorius inquit: *Nullus decessorum mecum hoc tam profano vocabulo vti consensit,vt vniuersalis episcopus appellaretur*: eo tamen tempore constitisse Ecclesiæ vnitatem nemo negauerit. Soz omen.lib. 4.cap.15. κοινῆ ἱερᾶσθαι. Roffensis. Gregor.lib.4. Epist.32.

Neq; certè immensa hæc,atq; infinita potestas, quam isti somniant, ab infinitis maximisq; periculis tuta consistere poterit. Quandoquidem autẽ administrandæ Christi Ecclesiæ e Philosophis,poetisq;,qui Christi ne tenuissimam quidem notitiam habuerunt,voluit Hardingus rationem depromere,meminerit etiam poetarum versibus proditum esse Phaëtõtem temerarium,& imprudentem iuuenem,cum a Phœbo patre precibus & lachrymis importunis impetrasset,vt paternum currum conscendere,solémq; cælo circumagere sibi liceret,mundũ ipsum statim per imperitiam inflammasse,atq; incendisse. Non debet iniquo animo ferre Hardingus, quòd Romanum pontificem Phaëtonti adolescenti inconsiderato conferam. Gregorius siquidem propter hoc ipsum studium atq; hunc conatum, quemadmodũ ex ipsius verbis ma- Gregor lib.4. epist.34.& epist.38.

Gregor. lib. 7. epist. 69. nifestò apparet, cũ *Lucifero, atq; Antichristo cõparat.* Ampliùs etiam inquit, *Si hãc causã æquanimiter portam⁹, vniuersæ ecclesiæ fidẽ corrũpimus.*

Gregor. lib. 6. epist. 24. Argumentum istud sic habet: *Christi Ecclesia vna est: Ergo, Papa est vniuersalis Episcopus.* Si quis istam argumentationem negaret, demiror qua tandem Hardingus Dialectica fretus eandem comprobaret.

Hardingus. 18. Sectio.

QVòd autem isti Euangelici obijciunt, Christum esse rectorem Ecclesiæ, illumq; vnum Ecclesiæ vnitatem tueri: respondemus, quòd quamuis Ecclesia primò & præcipuè a Christo gubernetur, vt cætera etiam omnia gubernantur, Dei tamen incredibilis bonitas instituerit, vt quæq; res eo modo conseruetur, qui illius conditioni atq; naturæ maximè conueniat. Quare, cum genus humanum ex sensu potissimùm pendeat, omnemq; disciplinam atq; institutionem ex rebus sub sensum subiectis percipiat, homine igitur opus habet gubernatore atq; rectore, quem externo sensu comprehẽdat. Ad hunc autem modum sacramenta, quibus Dei gratia ad nos deriuatur, propter humanam naturam, cum eiusmodi esset a Deo condita, in rebus aspectabilibus constituuntur. Necessarium ergo fuit, vt ista Ecclesiæ administratio vni viro traderetur, qui primò fuit Petrus, postea quilibet Petri successor ad tempus suum, vt suprà demonstratum est. Neq; potest iste vnus homo potestatem hanc vllo ex consensu aut societate hominum accipere: sed a Deo accepisse necessarium est. Etenim Christi vicarium constituere, ad solum Christum pertinet. Nam cum Ecclesia, omnesq; qui de Ecclesia sunt, Christi sunt, cũ ob alias causas, tum præcipuè, quòd magno pretio redempti sumus, suo nimirum sanguine,* 1. Cor. 3. *vt Paulus inquit: quì potest ad alium quenquam, præterquam ad illum pertinere authoritas instituendi, & creandi sibi vicarij, qui eius vices sustineat?*

* Falsum: Christus enim nullum vnquam huiusmodi vicarium constituit.

Episcopus Sarisburiensis.

LOngus est Hardingus in hac causa rationibus quibusdam a natura rerum ductis demõstranda. Quòd autem intelligeret Augustinum dicere, *Si ratio cõtra diuinarum scripturarum authoritatem redditur, quamlibet acuta sit, fallit verisimilitudine: Nam vera esse non potest:* quodque, quas comparauit rationes, admodum infirmas atq; leues esse perspiceret, iccirco complures in vnum quasi in angustum congessit & contulit, cum quò Lectorum sensus omnes compleret, tum etiam, quò meliùs illæ hoc modo mutuam sibi inuicem opem, auxiliumque ferrent.

Augustin. ad Marcellinum epist. 7.

In ipso aditu ludendi & cauillandi quodam studio abreptus, nos *Euangelicos* nuncupat. Deus cordis illius oculos aperiat, vt diuini Euangelij fulgorem aspiciat, & quid ipse repudiauerit, secum reputet. Summũ certè & horrendum scelus est, hominem Christianum sic Christi Euãgelium irrisione quadam ludere. Paulus inquit: *Si opertum est Euangelium, in illis, qui pereunt, est opertum.*

2. Cor. 4.

Molestè fert Hardingus, quòd nos Ecclesiæ vnitatem non Papa, sed Christo solo fundamus atq; stabilimus: atq; hoc ille horum recentium Euangelicorum dogma appellat. Deo gratias maximas agimus: Euangelici

gelici isti dogmatis sui firmamenta habent optima. Paulus inquit: *Eum dedit caput super omnia ipsi Ecclesiæ, quæ est corpus eius.* Rursus: *Ille est caput, qui dat salutem corpori: Christus pax nostra est, & nos in Christo Iesu vnum sumus.* Propterea Gregorius inquit: *Nos quoq; a vobis non longè sumus: quoniam in illo, qui vbiq; est, vnum sumus. Agamus ergo ei gratias, qui solutis inimicitijs in carne sua, fecit, vt in omni orbe terrarum vnus esset grex, & vnum ouile, sub se vno pastore.* Hæc loca atq; alia huiusmodi infinita doctrinæ nostræ luculentissimam confirmationem continent. Ad Ephes. 1. Ad Ephes. 5. Ad Ephes. 2. Gregor. lib. 4. epist. 36. Ad Eulogium. Ioan. 10.

Iam verò, si poterit Hardingus e scripturis, sanctisue Doctoribus huiusmodi aliquid proferre, vnde Papam esse caput Ecclesiæ, id est, caput corporis Christi manifestò liqueat: aut ecclesiam ab illo vim quandam vitalem, & salutem haurire: aut illum esse pacem nostram: aut nos omnes in illo vnũ esse: aut mundum vniuersum gregem vnũ existere, vnumq; ouile, atq; illum vnicum pastorem: aut Paulum, vt vnum esse dominum, vnam fidem, vnum baptismum dixit, sic vnũ quoq; Papam statuisse: tum verò nonnihil esse causæ sentiemus, quamobrem totius ecclesiæ vnitatem, prout Hardingus somniat, Papa fundatam atq; constitutam esse existimare debeamus. Videtur quidem Augustinus hoc priuilegium Paulo tribuere noluisse. Eius perspicua sunt verba: *Nec Paulus radix eorum erat, quos plantauerat: sed ille potiùs, qui ait, Ego sum vitis, vos estis sarmenta. Caput etiam eorum quomodo esse poterat, cum dicat, Nos omnes vnum esse corpus in Christo, ipsumq; Christum caput esse vniuersi corporis?* Si Paulus, vt inquit Augustinus, Ecclesiæ caput esse non potuit, an Romanum pontificem esse posse iudicabimus? Ad Ephes. 4. August. contra literas Petiliani lib. 3. cap. 42 Ioan. 15. Ephes. 1. Ephes. 4.

At enim genus humanum (inquit Hardingus) *ex sensu maximè pendet: Ergo, vniuersa Ecclesia ab vno homine regi, atq; gubernari debet: ille autẽ Petri successor, Christiq; in terris vicarius est.* Neminem autẽ ex antiquis patribus neq; rationis istius necessitatem perspicere, neq; nomen hoc, titulumq; singularem, quo Christi vicarius appellatur, cognoscere vnquam potuisse certè demiror. Quanquam vnam veram vocem Hardingus in multis emisit: Christi nempe solius esse, nec cuiusquam alterius, vicarium Christi constituere. A quo principio huiusmodi licet argumentum ducere: Christus nunquam instituit, neq; sanxit, neque verbo adeo vllo aut voce significauit, Pontificem Romanum, eiúsue successorem vicarium fore suum, hoc est, Episcopum quendam vniuersalem supra totam Ecclesiã: Ergo ex istis ab Hardingo ipso concessis atq; positis, põtifex Romanus longo iam tẽpore iniustã quandã potẽtiã, & Christo contrariã, nec ei vnquam cõmissam exercuit, req; vera nihil est minùs, quàm Christi vicarius. Hieronymus de omnibus Episcopis generatim loquitur: *Nouerint Episcopi, se magis cõsuetudine, quàm dispositionis Dominicæ veritate, presbyteris esse maiores.* Si Christus, vt Hieronymus testatur, æqualẽ presbyteris omnibus dignitatẽ concesserit, nũ verisimile videatur, vni presbytero, iuxta Hardingi sentẽtiã, principatũ atq; dominatũ in omnes totius orbis presbyteros ab eo delatũ atq; demãdatũ esse? Hieronym. in epist. ad Titũ.

Quod autẽ ad vniuersalem Christi vicariũ attinet, Tertullianus dicit, *Spiritum sanctum Christi esse vicarium.* Sic enim scribit: *Sedet ad dextram* Tertul. de præscriptionibus contra Hæreticos.

Dei patris: miſit vicariam vim Spiritus ſancti, qui credentes agat.

Quandoquidem tamen non modò diuino quodam, internóque inſtinctu afficimur, ſed ſenſibus etiam externis obſequimur, hanc ob cauſam Chriſtus non vnum quempiam hominem, quaſi generalem quendam vicarium ſuum conſtituit, ſed Apoſtolorum vnumquemq;, & conſequenter presbyteros ſingulos intra ſuas Eccleſias vicarios ſibi reliquit. Ita Euſebius pontifex Romanus habet: *Caput Eccleſiæ Chriſtus eſt: Chriſti autem vicarij ſacerdotes ſunt, qui vice Chriſti, legatione funguntur in Eccleſia.* Ideo Hieronymus inquit: *Potentia diuitiarum, & paupertatis humilitas, vel ſublimiorem, vel inferiorem Epiſcopum non facit: Cæterùm omnes Apoſtolorum ſucceſſores ſunt.* De vllo præterea vniuerſali Chriſti vicario nullam ſcripturæ mentionem faciunt, niſi fortè de illo, quem prædixit Paulus: *Homo ille ſceleratus, filius perditus, ſeſe opponens & efferens aduerſus quicquid dicitur Deus aut numen, adeo vt in templo Dei tanquam Deus ſedeat, præ ſe ferens ſe eſſe Deum.* Hunc autem vicarium Chriſtus oris ſui ſpiritu conficiet.

Euſebij Epiſcopi Romani. Epiſt. 3. 2. Corinth. 5. Hieronym. ad Euagriũ tom. 2. pag. 329. 2. Theſſalon. 2.

Poſtremò, hoc modo argumentari videtur Hardingus: *Genus humanum ex ſenſu maximè pendet: Ergo, Papa caput eſt vniuerſalis Eccleſiæ:* argumentum verò ſtupidum, nec ſenſu, nec ratione præditum. Eadem argumentatione non minùs rectè concluſerit: *Genus humanum maximè pendet ex ſenſu: Ergo, vnus rex toti orbi dominari debet.*

Hardingus. 19. Sectio.

Rationum futiliſſimarum frequentatio.

QVare, vt paucis perſtringam, niſi impiè dicere volumus, Dei prouidentiam aut defuiſſe, aut deeſſe Eccleſiæ ſuæ, quam amauit vnicè ſic, vt eius cauſa vnigenitum filium ſuum dederit, cuiusq; ſe nunquam fore immemorem pollicitus eſt, ſicuti mater partus ſui, quem in vtero geſtauit, obliuiſci non poteſt: ratio ipſa nobis facilè perſuaſerit, vni homini, vni Epiſcopo, principi & ſummo omnium Epiſcoporum, Petri ſucceſſori, adminiſtrationem, atq; gubernationem Eccleſiæ a Deo delatam eſſe. Nam alioqui ſi varia in Eccleſia capita, ac rectores Deus conſtituiſſet, nec vni dominatũ in alios aſſignaſſet, ſed æqualẽ omnibus poteſtatem in ſua cuiq; Eccleſia tribuiſſet: tũ tot exeziſſe Eccleſias videretur, quot rectores eſſent. Atq; hoc modo in populũ fidelẽ ſuum induxiſſe videri poſſit turbulentã illam confuſionem, omnium rerũpublicarũ pernicieẽ, a qua principes tãtopere abhorruerunt, quam Græci ἀναρχίαν vocant, id eſt, reip. formam eiuſmodi, in qua, quia nulli magiſtratuum ordines ſeruantur, omnis politia tollitur. Quam rẽ, cum eam homines prudentes, & in regendis rebuſpub. exercitati, vt maximè exitialem, atq; pernicioſam fugiant, atq; auerſentur in terreſtrium horum regnorum adminiſtratione, ſummæ Dei ſapientiæ, Dominóque noſtro Chriſto, qui pulcherrimi rerum omnium in terra ſinul, & in cælo author eſt ordinis aſcribere, intolerandæ cuiuſdam & profanæ impietatis eſſet. Quare, ſi regnum incolume permanere nequeat, niſi vnus regendi poteſtatem habuerit, nónne Eccleſia tam latè diffuſa in maximum diſcrimen adducetur grauiſſimarum perturbationum, & corruptelarum, atq; extremi etiam interitus, niſi, vt occaſio tulerit in tantis diſcordijs atq; controuerſijs hominum, in tot diſſenſionum facibus, a dæmonibus

vnitatis

vnitatis hostibus vltro citróq; vibratis & coniectis, vnum fuerit caput & rector, quem omnes consulant, cui omnes auscultent, omnes obsequantur, & obtemperent? Si lites ac dissensiones de fidei negotijs excitentur, si de sensu scripturarum aliqua fortè controuersia nascatur, an non necessarium fuerit, vnum esse summum iudicem, cuius sententiæ stet pars vtraque? Si necessitas postulauerit (quod sæpenumero accidit) vt Concilia generalia habeantur, qua ratione poterunt Episcopi, ad quos hæc res pertinet, in vnum congregari, nisi vnius principis rectoris mandato, cui obedientiam præstare debent? Alioquin enim forsan euocati, nequaquam venient. Deniq;, quo pacto sceleratorum hominum reprimetur contumacia atq; pertinacia, maximè si Episcopi ipsi mutuis inter se dissensionibus distrahantur, nisi aliquis extiterit, qui summa potestate præditus in alios seuerè animaduertat, erga alios spiritum lenitatis exerceat, ea moderatione, qua & malitia superetur, & æquitas conseruetur, & concordia constituatur: ne si exiguæ contentionum scintillæ non statim initiò restinguantur ab eo, qui authoritate præstat, tandem ingens schismatum atque hæresium efferuescat incendium, ad certissimum multitudinis periculum? Itaq; sicut vnum corpus est Christi, vnus grex, vna Ecclesia, ita vnum etiam caput est illius sui mystici corporis, vnus pastor, & vnus primarius famulus, institutus œconomus, præfectus, & rector familiæ Christi, eo absente, donec reuersus fuerit.

Episcopus Sarisburiensis.

QVi summum Romani pontificis dominatum tollit, is Dei prouidentiam (inquit Hardingus) funditus tollit: atq; ita augustissima Dei prouidentia ad suam inanissimam rationem stabiliendam Hardingus abutitur. Eadem, vt videtur, contemplatio Petrum etiam Bertrandum induxit, vt hanc singularem in Decretalia Glossam scriberet: *Non videretur Dominus discretus fuisse, vt cum reuerentia eius loquar, nisi vnicum post se talem vicarium reliquisset.* Proinde adiungit: *Christo data est omnis potestas in cælo, & in terra: Ergo, summus pontifex, qui est eius vicarius, habet eandem potestatem.* Similiter illi dicunt.[a] *Papa potest facere omnia, quæ Christus ipse potest:* Atque etiam,[b] *Papæ & Christi, est vnum tribunal.*

De Maioritate & obedientia. Vnam sanctam in Glosa.

Hinc Hardingus sic argumentari videtur: *Nisi vnus fuerit a Deo constitutus vniuersalis totius orbis Episcopus, qui omnia iura in*[c] *scrinio pectoris sui habeat:*[d] *cui sit pro ratione voluntas: cui* quicquid egerit, atq; admiserit nemo possit dicere,[e] *Domine cur ita facis?* idemque neque exhortetur, neque doceat, neque sacramenta administret, neque disciplinam exerceat, neque vllam vel Episcopi, vel presbyteri, vel Diaconi, vel cuiusquam omnino ne infimi muneris ecclesiastici partem exequatur, tantùm se vniuersæ Ecclesiæ moderatorem esse, rectoremque venditet, nisi aliquis eiusmodi extiterit, tum inquit Hardingus, *Deus nihil prouidet, neque Ecclesiam omnino suam curat.*

a De sentent. Excommu. Ca. Si aliquid. Hostien.
b De translat. Episcop. Ca. Quanto. Innocen. 3.
c Extra de constitut. licet Romanus.
d De translat. episcop. Ca. Quanto in Glosa.
e De concessio. Prabendæ Ad Apostolatus in Glosa.

Si aliqua fortè de interpretatione, sensuque verbi diuini controuersia exiterit, si concilio opus fuerit, siqua inter inferioris gradus Episco-

pos emerſerit contentio, *neceſſarium eſt*, (inquit Hardingus) *eſſe vnum ſummum iudicem, qui Dei mentem fideliter exponat, qui Concilia indicat, qui Epiſcoporum cauſas cognoſcat, diſceptetq;* Quanquam, indagandi perſcrutandiq́ue ſcripturarum ſenſus Auguſtinus permultas atque perbellas regulas, & quaſi leges quaſdam perſcribit: hanc autem inauditam de conſulendo Papa regulam non attingit, nec pro regula ducit.

De doctrin. Chriſti. lib. 3.

Verùm, obijciunt ſcripturas eſſe perobſcuras, quærendum igitur in doctorum commentarijs illarum ſenſum. Doctores autem diſcrepant, quare ponderandæ atque examinandæ ſunt ad Magiſtri ſententiarum trutinam. Magiſter ipſe ſententiarum aliquando non tenetur: ergo, ad doctores ſcholaſticos concurrendum eſt. Illi autem vehementiſſimè inter ſe digladiantur: Scotus pugnat cum Thoma, Occamus cum Scoto: Alliacẽſis cũ Occamo: Nominales cũ Realibus decertãt, Scholaſtici cũ Canoniſtis: Deniq; nũc grauiores excitãtur cõtẽtiones, obſcurioréſq; difficultates apparẽt, quàm vnquã antea: neq; vlla ſedatas eas atq; deciſas aliquando fore ſpes oſtenditur, prẽterquam a pontifice Romano, quem Hardingus iudicem ſupremum vocat, quíque eſt, vt quidam inquit, *doctor vtriuſq; legis, authoritate, non ſcientia.* Tametſi, par quidem huiuſmodi in negotijs ipſius cum authoritate ſcientia videtur. Etenim vtcunque iudicium ipſe, ſententiámque tulerit de controuerſia, ea tamen remanet integra. Alphonſus de Caſtro doctor illarum partium inquit: *Cum conſtet plures Papas adeo illiteratos eſſe, vt Grammaticam penitus ignorent, quî fit, vt ſacras literas interpretari poſſint?* Ille igitur ſupremus arbiter, a cuius labris veram ac genuinam ſcripturarum ſentẽtiam petendam eſſe contendit Hardingus, eat potiùs, atque Grammaticam, vt inquit Alphonſus, a magiſtro diſcat. Quid ſi autem Papa Hæreticus fuerit? fuit autem Liberius Arianus: Honorius, Eunomianus: Anaſtaſius, Photianus: atque, vt Lyra habet: *Multi Papæ inuenti ſunt Apoſtatæ.* Quid ſi etiam veneficus extiterit, & ſe neceſſitudine atq; ſocietate cum diabolo coniunxerit, quemadmodum Sylueſter ſecundus fecit. Num ab huiuſmodi viri ſententia tanquam a diuino oraculo pendere, certúmque diuini verbi ſenſum ab illo expectare debemus? Olim verò quibus erat iſtiuſmodi aliquis iniectus ſcrupulus, & dubitatio, qua liberari magnopere cupiebant, homines ſapientiſſimos adire, non Papam ſolebant. Leo Papa ipſe in re ambigua alios Epiſcopos in deliberationem adhibere non dubitauit: Epiſcopi Numidiani non a Pontifice Romano, ſed a Cypriano, cæteríſque Aphricanis Epiſcopis conſilium petierunt. Ita de ſe Hieronymus teſtatur: *Ob hanc cauſam vel maximè Alexandriam nuper perrexi, vt viderem Didymum, & ab eo in Scripturis omnibus, quæ habebam, dubia omnia exquirerem.* Ambroſius etiam ſcribit, viros quoſdam eruditos, qui cauſam dubiam, ad Romanum Pontificem detulerant, ab eóque reſponſum, atque ſententiam acceperant, tamen quò ſibi vehementiùs adhuc ſatisfieret, ad ipſum etiam acceſſiſſe: ſic autem habet: *Poſt Romanæ Eccleſiæ definitionem meam adhuc ſententiam expectant.*

Magiſter non tenetur.

Baldus.

Alphonſus de Caſtro lib. 1. cap. 4.

Alphonſus de Caſtro li. 1. cap. 4.

Nicol. Lyra in Matth. 16. cap.

Platyna in Syl ueſtro.

Leo Epiſt. 37. ad Epiſcopum Rauennatem.

Cyprian. lib. 1. epiſt. 4.

Hieronym. in proœmio in epiſt. ad Epheſ.

Ambroſius li. 10. Epiſt. 83.

Concilia autem generalia indicta & conuocata ab imperatoribus ſolis

solis fuisse, non a pontificibus Romanis satis liquet, & postea (fauente Deo) luculentiùs constabit. Sozomenus inquit, *Imperator præceperat Concilium Mediolani celebrari.* Sozomenus citatur inter acta Liberij.

Episcoporum controuersiæ sedari, constituíque consueuerunt non solùm a Pontifice Romano, qui per hosce multos annos nihil propè aliud egit, quàm vt acerbissimas inter principes discordias concitaret alerétque, verumetiam aliquando a principe, aliquando a Concilijs, aliquando ab alijs Episcopis, aliquando ab inferioris ordinis hominibus, qui non erant Episcopi. Diuus Ambrosius in Galliam euocatus est, ad reducendos in concordiam Episcopos Gallicanos. Bernardus, qui Abbas modò fuit, maximam illam dissensionem, quæ inter Innocentium Papam, atque Petrum in Ecclesia Romana extiterat, composuit. Quare ad ista negotia transigenda nouum quẽdam vicarium generalem constituere, aut cuiquam homini vniuersalem hanc potestatem in Ecclesiam Dei tribuere, minimè quidem opus est. Ambros. de obitu Valentiniani. Bernardus in Cant. cantic. Sermo 22.

Rationes Hardingi sic instituuntur: *Deus prouidet, & mirificè prospicit Ecclesiæ suæ: Ambigua scripturæ loca explananda, Generalia Concilia indicenda sunt: Episcopi discordijs mutuis flagrantes reconciliandi sunt: Ergo, Romanus Pontifex Christi vicarius est vniuersalis, & caput vniuersalis Ecclesiæ.* Alioquin enim, inquit, non rectè gubernari, non concordia contineri Ecclesia potest. Sed Dei nomen immortaliter prædicetur: Deus Ecclesiam regere suam, non tantùm absque istiusmodi vicario, sed inuito etiam potest. Misera verò esset, & miseranda Ecclesia Dei, si Romanum Pontificem duntaxat haberet gubernatorem. Longum esset perturbationem, atque dissipationem Ecclesiæ suæ, quam cernere licet, si modò aspexerit, commemorare. Bernardus de eadem verba faciens, sic habet: *Mali ibi proficiunt, boni deficiunt: A planta pedis, vsq; ad verticem capitis non est in ea sanitas.* Rursus: *Serui Christi seruiunt Antichristo.* Si paucas vnius vrbis Ecclesias tam malè Romanus Pontifex regat, quî tum innumerabilem totius catholicæ Ecclesiæ Dei multitudinem administrare poterit? Bernard. ad Eugenium li. 4 Bernard de Conuers. Pauli Esa. 1. Bernard. in Cant. cantic.

Deus autem alias vias, atq; rationes Ecclesiæ suæ gubernandæ semper habuit. Cyprianus inquit: *Ideo plures sunt in Ecclesia sacerdotes, vt vno hæresim faciente, cæteri subueniant.* Rursus: *Cohærentium sibi inuicem sacerdotum glutino copulatur.* Huc spectat quod Hieronymus habet, vt suprà commemorauimus: *Nouerint Episcopi, se debere in communem Ecclesiam regere.* Cypri. ad Steph. lib. 3. Epi. 13. Cypr. li. 4. epi 9 Hieron. ad Titum cap. 1.

Concordia autem, quam Hardingus iactitat, est illa quidem nihil aliud quàm turpissimum, durissimúmque seruitutis iugum: tantùm abest, vt hæc concordia sit. Hieronymus inquit: *Nomine vnitatis, & fidei, infidelitas scripta est: Nam illo tempore nihil tam pium, nihil tam conueniens seruo Dei videbatur, quàm vnitatem sequi, & a totius mundi communione non scindi:* vnitatem consectari videbantur, inquit Hieronymus, tamen in infidelitate remanserunt. Sic inquit sapiens: *In tanto viuentes ignorantiæ bello, tot & tanta mala pacem appellabant.* Hieron. contra Luciferianos. Sapient. 14.

Hardingus. 20. Sectio.

Hic forsan aliquis obiecerit, ex euentu rerum, atq; ex Ecclesiæ consuetudine non constare Papam suprema hac potestate, atq; authoritate in omnes Episcopos, atq; in omnem Christi gregem in rebus ad fidem pertinentibus, & in negotijs Ecclesiasticis, præditum fuisse. Enimuero qui historias Ecclesiasticas peruolutarit, atque Ecclesiæ conditionem, omnium temporum ac ætatum considerauerit, hoc longè clarissimum esse facilè concesserit. Atque hîc primùm loca quædam noui testamenti proferre possem, quæ & Petrum initiò primatum hunc inter discipulos gessisse, & illos eundem ei, vt iure suum, detulisse manifestò demonstrent. Exempli gratia, cum primus atque solus eos excitaret ad sufficiendum alterum Iudæ, quando ita se gessit, vt eum non interesse modò, sed præesse illi rei omnes agnoscerent: Cum pro omnibus responderet, quando populus obstupefactus eos admiraretur, nonnulli etiam vt musto inebriatos derriderent, quòd eos in Pentecoste tot gentium linguis loquentes audirent: Cum illo formidolosæ seueritatis genere, Ananiæ, Sapphiræq; coniugis suæ scelus & hypocrisin vlciscereturt: Cum orta controuersia de obseruandis quibusdam Mosaicis ritibus, ipse vt princeps, & caput reliquorum sententiam ante alios diceret. In multis alijs locis, quæ breuitatis causa prætermitto, non minimum momentum habet, quòd Paulus Damascum reuersus ex Arabia, post tres annos Hierosolymas perrexerit, visendi Petri causa, cumq; eo dies quindecim commoratus fuerit. Act. 1. Act. 2. Act. 5. Act. 15.

* Falsum: cum conuitio iunctum.

* *Verùm, quandoquidem aduersarij nostri scripturas, quantumuis perspicuas, priuata sua & inaudita interpretatione in sententiam Catholicæ Ecclesiæ sensui plenè contrariam deflectunt, atq; detorquent: consentaneum putaui Lectorem, quod ad luculentiorem huius rei confirmationem attinet, ad historias remittere, quæ testimonium fidele de tota ratione, & conditione Ecclesiæ omnium seculorum continent. Quæ quidem historiæ vsum Ecclesiæ eiusmodi semper obtinuisse palam indicant, ex quo Petri primatus omnibus abunde confirmatus esse videatur. Etenim historias Ecclesiasticas cum patrum scriptis conferentes, præter alia multa, quæ huc spectent, istas inualuisse consuetudines animaduertimus, quæ ad hanc singularem authoritatem, atque*

* Falsum: vt deinceps ostendam.

1. *potestatem comprobandam valent. Primùm Episcopos cuiusque nationis ad Papam semper in maximis suis negotijs * prouocasse, semperq; ab Apostolica sede cum opem, atque auxilium aduersus vim, iniurias, molestias flagitasse,*
2. *tum cæterorum etiam abusuum emendationem supplices petijsse. Deinde sceleratorum hominum malitiam repressam & vindicatam fuisse ab illa authoritate, excommunicando, eijciendo, e gradibus suis & locis eos deturbando,*
3. *aliasq; censuras Ecclesiasticas exercendo. Præterea ordinationes, atq; electi-*
4. *ones Episcorum omnium prouinciarum a Papa confirmatas fuisse. Tum vel approbationem, vel improbationem conciliorum ad illum pertinuisse. Porro*
5. *Episcopos iniustè condemnatos & abdicatos a Concilijs, ab ipso absolutos*
6. *fuisse, suisq; Ecclesijs restitutos. Postremò, Episcopos & Patriarchas post diuturnas lites & contentiones, tandem melius consultos, ei reconciliatos fuisse.* Galat. 1.

Episc-

Episcopus Sarisburiensis.

AGgreditur nunc Hardingus authoritatis huiusce vniuersalis possessionem, vel potiùs occupationem, ex perpetuo primùm vsu ipsius Petri, deinde aliorum pontificum Romanorum, qui ei successerunt, confirmare. De Petro autem luculenter explicasse sibi videtur, hoc modo: *Petrus cum cæteris interesset, primus sententiam dixit, & consilium dedit: Ananias & Saphira verbo conciderunt, & extincti sunt: ergo, Petrus caput extitit, potestatemq; vniuersalem in totam Ecclesiam obtinuit.* Infirmæ verò rationes, quibus tam immensus titulus innitatur. Non ipsum certè Hardingum facilè crediderim eum pro totius orbis capite habiturũ, qui primus omnium in Concilio sententiam dicit, aut inusitatum aliquod miraculum diuina potentia edit. Etenim sæpenumero in maximis concilijs natu, aut gradu minimus primus sententiam rogatur, maximus autem, summusq; omnium vltimus. Equidem in hoc ipso Apostolorum concessu, postquam Petrus dixisset, & quid sibi videretur, proposuisset, & cæteri finem fecissent, ad extremum non Petrus, sed Iacobus sententiam pronunciauit, quod certè ad caput, præsidemq; concilij pertinebat. Vehementer esse simplicem oportet, & indoctum, quem hæ futilissimæ coniecturæ abducant. Act. 15.

Tametsi, qui diligenter, & penitus perpenderit, vt Petrus inter fratres se suos semper gesserit, neq; id sibi assumpsisse illum, neq; cæteros ei tribuisse, vt pro capite vniuersalis Ecclesiæ haberetur, facilè intelexerit. Reliquos discipulos fratres ipse suos appellat, se *compresbyterum* vocat. Nulli præcipit, nulli mandat, sed alios & audit, & tractat vt æquales, ac collegas suos: ire iussus Samariam a fratribus, non tanquam caput illorum, & princeps renuit, sed profectus illò est, vt legatus: quòd se ad Cornelium contulisset, & cum Ethnicis egisset, reprehẽsus, se purgauit, factiq; sui rationem edita apologia exposuit. Act. 15. 1. Petr. 5. Act. 8. Act. 11.

Cæteri Apostoli sine dubio, summam Petro, vt præcipuo corporis Christi membro reuerentiam exhibuerunt: quenquam tamẽ illum pro capite suo reputasse, & coluisse, eiue infinitam hanc, vniuersalemq; potestatem detulisse, nusquam apparet. Paulus se illi in Apostolatu confert, & inquit: *Mihi concreditum est Euangelium præputij, sicut Petro circuncisionis: & Iacobus, Petrus, & Ioannes, qui videbantur esse columnæ, dextras dederunt mihi & Barnabæ societatis.* Postea dicit: *Ego restiti Petro in faciem: erat enim reprehendendus.* Rursus in epistola ad Corinthios: *Arbitror me nihil inferiorem esse eximijs Apostolis.* Hinc manifestò liquet, Paulum pro collega Petrum, nedum pro capite suo habuisse. Quòd animi causa dicit Hardingus, nos scripturas in alienum sensum deflectere atq; detorquere, plus haberet oratio fidei, si & modum disertè exposuisset, & loca sigillatim designasset. Tritum autem est: *Dolosus versatur in generalibus.* Non dubito, quin Lector æquus perspiciat scripturas pro nobis planissimè facere, nec vlla detortione indigere. Quare de hac re Cyprianus inquit, sicuti antea commemoratum est: *Idem erant alij, quod Petrus.* Similiter Origenes inquit: Galat. 2. 2. Cor. 2. Cyprianus de simplicitate Prælatorum.

Orige.in Mat. tractat.1.

Nos quoque efficimur Petrus: & nobis dicitur illud, quod hunc sermonem sequitur: Tu es Petrus, & super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam. Petra enim est, quisquis est discipulus Christi. Perinde etiam habetur in Augustino contra Donatistas: *Clarus a Mascula dixit, Manifesta est sententia Domini nostri Iesu Christi Apostolos mittentis, & ipsis solis potestatem a Patre sibi datam permittentis: quibus nos successimus, eadem potestate Ecclesiam Domini gubernantes.* Hisce testimonijs clarissimè euincitur, nos scripturas nequaquam torquere, sed eas rectè ingenuéque abhibere.

Augustin.de Baptismo contra Donatist. lib.7.cap.43.

Iam verò longum esset fusè commemorare, vt Hardingus, reliquiq; gregales sui scripturas tractauerint. Quæ particulariter, & duntaxat de Deo ipso, eiúsque Christo prolata verba sunt, eadem ad Papam accommodare istis hominibus fas est, sine vllo violentæ detortionis crimine. Cornelius Episcopus in postremo Tridentino concilio huiusmodi oratione vsus est: *Papa lux venit in mundum: sed dilexerunt homines magis tenebras, quàm lucem.* Stephanus autem Archiepiscopus Patracensis in Lateranensi concilio sic Papam affatur: *Tibi data est omnis potestas in cœlo, & in terra.* Similiter Bonifacius papa habet: *Spiritualis a nemine iudicatur: Ergo, Papa a nemine iudicatur.* Rursus: *Quæ sunt potestates a Deo ordinatæ sunt: Ergo, Papa superior est Imperatore.* Vt alia verò istiusmodi loca pene innumerabilia taceam, an hoc sit scripturas detorquere, nécne, prudenti lectori considerandum & iudicandum relinquo. Certè, quemadmodum antè a me dictum est, Camotensis sic de illis refert: *vim faciunt scripturis, vt habeant plenitudinem potestatis.*

Cornel.Episc. Bitontinus in oratione ad Synodum.
Stephan.Archiepisc.Patracen.in concil. Lateran. sub Leone Sessione 10.
De Maioritate & obedientia vnam sanctam.
1.Cor.2.
Rom.13.
Citatur a Cornelio Agrippa De vanit.scié.

Quandoquidem autem scripturas Hardingus, in quibus nullum esse defensionis suæ positum præsidium animaduertit, missas penitus facit, omnémque defensionem suam ad legitimam Ecclesiæ praxin reuocat: neque molestum fore, neque inutile Lectori confido, si quasi tentandi studio ἐν παρόδῳ hanc rem breuiter attigero: neque verò dubito, quin hinc omnes certò intelligere possint, Romanum pontificem intra sexcentorum a Christo annorum ambitum nunquam neque appellatum, neque habitum fuisse caput Ecclesiæ vniuersalis.

Primùm aliarum regionum Episcopi in suis ad pontificem Romanum literis, non caput illum vocant suum, sed fratrem, vel socium. Cyprianus ad Cornelium sic scribit: *Cyprianus Cornelio fratri:* Episcopi in Carthaginensi concilio ad Innocentium sic scribunt: *Honoratissimo fratri.* Ioannes Constantinopolitanus Episcopus ad Hormisdam sic: *Frater in Christo charissime.* Sic Dionysius Episcopus Alexandrinus Stephanum, & Sixtum pontifices Romanos, *fratres suos amantissimos* vocat. Sic Aphricani Episcopi Anastasium appellant *Consacerdotem.* Itidem Cyrillus Cœlestinum, & Marcellus Ancyranus Episcopus Iulium, *Comministrum* vocant. Ista vocabula, *Frater, Consacerdos, Comminister,* æqualitatem potiùs quandam Episcoporum designare videntur, quàm huiusce modi regalem potestatem, seu authoritatem vniuersalem, qualem nunc Romanus pontifex vendicat.

Cyprian.lib.1. epist.3.
Concil.Carthaginen.5.
In decretal. Hormisdæ.
Euseb.lib.7. cap.5.
Euseb.lib.7. cap.9.
In Concil.Aphric.
In Concil.Ephes.
Epiphanius li. 3.tom.1.hæresi.72.

Deinde, quod ad externam disciplinam Ecclesiæ spectat, Romano pontifici

pontifici non totius orbis imperium defert, sed suam quandam vt cæteris Patriarchis, & distinctam prouinciam assignat Concilium Nicenum. Aphricanum Concilium diserte vetat, ne quisquam ex illa regione Romam prouocet. Quatuor Patriarchæ, Romanus, Constantinopolitanus, Antiochianus, Alexandrinus literas ad se mutuò dare communicatorias consueuerunt, quibus religionem, & fidem alteri alteris profiterentur suam: quod societatis, non principatus indicium fuit. Alexandrinum Concilium Asterio lustrandi, perpurgandíque Ecclesias omnes Orientales, Eusebio verò Occidentales summam authoritatem mandauit: in quo Romanum pontificem non nimis curasse, nec eum vniuersalem Episcopum agnouisse videtur. Quid autem attinet longam orationem depromere? Æneas Syluius, qui pòst Romanus pontifex ipse fuerat, hanc rem luculentissimè declarat: *Ad Episcopos* (inquit) *Romanos aliquis sanè, sed tamen paruus, ante Nicenum Concilium respectus erat.* Denique ex ipsis argumentis, quibus Hardingus vtitur, nimirum ex ratione prouocandi, excommunicandi, electiones cõfirmandi, concilia approbandi, Episcopos restituendi, schismaticos in gratiam recipiendi, planum me facturum spero Romanum pontificem pro capite Ecclesiæ agnitum non fuisse, nec vniuersalem huiusmodi, absolutámq; potestatem obtinuisse. Ita sextuplex Hardingiana probatio, in margine distincta, tandem non nisi simplex apparebit.

Concil. Niceenum. Can. 6.
Concil. Aphri. Can. 92.

Literæ Synodicæ.
Gregor. lib 1. epist. 25. & li. 6. epist. 24.
Rufin. lib. 1. cap. 29.
Æneas Syluius.

Hardingus 21. Sectio.

PRimùm de prouocatione Episcoporum ad sedem Apostolicam, præter alia multa, celeberrima illa exempla habemus, Athanasij illustrissimi Episcopi Alexandrini, & luminis mundi, qui magnis multisq; affectus iniurijs ab Arianis, primò ad Iulium Papam, eoq; defuncto ad Fælicem prouocauit: Chrysostomi, qui ad Innocentium prouocauit, Theophili coactus violentis iniurijs: Theodoreti qui ad Leonem. Neq; verò tantùm per delegatos suos ad Papam prouocare soliti sunt Episcopi, verùm etiam quibusdam in causis ipsi iussi, & citati in personis suis comparuerũt. Quod manifestò constat ex historia Theodoreti, qui sic scribit: Eusebius Nicomedensis (qui summa fuit Arianorum columna) quíque eum in illa factione sequuti sunt, Athanasium Iulio Romano pontifici falsò detulerunt. Iulius Ecclesiasticam normam sequutus eos Romam venire iussit, & venerandum Athanasium regulariter citandum curauit. Is adfuit ad diem. Falli delatores Romam non iuerunt, certò scientes fictum suum mendacium facilè deprehensum iri.

In causa defensioneq; Ioannis Chrysostomi, hi Episcopi Constantinopoli ad Innocentium Papam profecti sunt, Pansophus Pisidiæ Episcopus, Pappus Syriæ, Demetrius secundæ Gallatiæ, Eugenius Phrygiæ. Hi supplices fuerunt pro Chrysostomo. Ipse per literas cum Innocentio causam suam egit. In epistola autem, inter alia, sic scribit: Ne confusio hæc omnem, quæ sub cælo est, nationem inundat, obsecro, vt scribas, & authoritate tua definias, quòd hæc tam iniquè facta, & absentibus nobis, & non declinantibus,

iudicium,non habeant robur,ſicut neque ſua natura habent. Illos autem,qui iniquè egerunt, * Eccleſiaſticæ cenſuræ ſubijcito: nos verò, qui nec conuicti,nec redarguti,nec habiti vt rei ſumus,Eccleſijs noſtris reſtitui manda,vt ſolita fratrum charitate fruamur. *Innocentius re omni penitus cognita, Theophili iudicium contra Chryſoſtomum irritum eſſe pronũciauit,& decreuit.Omnis hæc tragœdia fuſè commemoratur & exponitur a Palladio Helenopolitano Epiſcopo,In vita Ioannis Chryſoſtomi,qui eodem tempore vixit.Ex hac Chryſoſtomi prouocatione,atq; ex tota actione, maximè autem ex ipſo filo huius epiſtolæ ad Innocentium, Papæ primatus apertiſſimè confirmatur.Idem etiam fatentur Athanaſius, & Epiſcopi AEgypti, Thebaidos,Libyæ in Alexandrino concilio congregati hiſce verbis,in epiſtola ad Fælicem:* Veſtrum eſt enim nobis manum porrigere,quia vobis cõmiſſi ſumus.Veſtrum eſt nos defendere,atque liberare: noſtrúmq; eſt a vobis auxilium expetere,veſtríſq; parere iuſſionibus. *Et paulò pòſt:* Scimus enim vos vniuerſalis Eccleſiæ,& maximè Epiſcoporum, qui oculi propter contemplationem & ſpeculationem vocantur Domini,curam gerere: vt ſemper veſtræ ſedis præſules,primò Apoſtoli,deinde ſucceſſores eorum fecerunt.*Theodoretus eruditiſſimus ille Epiſcopus Cyri, præter illam epiſtolam,in qua Leonis auxilium,& opem implorauit, maximis affectus moleſtijs,in alia epiſtola ad Renatum presbyterum,Leonis intimum,ſic ſcribit:* Spoliarunt me ſacerdotio,exegerunt me ciuitate, nec ætatem meam in religione conſumptam,nec canos reuerentes.Itaque te obſecro,perſuade ſanctiſſimo Archiepiſcopo *(Leonem intelligit)* vt ſua Apoſtolica authoritate vtatur,& nos ad veſtrum concilium venire iubeat: Hæc enim ſacroſancta ſedes clauum & gubernacula omnium totius orbis eccleſiarum tenet,tum propter alias cauſas,tum maximè quòd ſemper pura remanſit ab omni ſentina hæreſeos, nec quiſquam in ea ſedit,qui contra ſenſit,ſed potiùs gratiam Apoſtolicam ſemper incorruptam ſeruauit. *In quibus verbis Theodoreti, hoc præcipuè obſeruandum eſt.quòd ſancta ſedes Romana (vt inquit) Eccleſiarum totius orbis gubernacula teneat,ob hanc maximè cauſam, quòd hæreſi nunquam contaminata fuiſſet,vt cæteræ omnes ab Apoſtolis inſtituæ Eccleſiæ fuerant.*

*Falſum: Chryſoſtomi verba ementita.

Epiſcopus Sarisburienſis.

ROmanos pontifices,quò principatu,ſummóq; totius orbis imperio potirentur,cum multa ambitioſiſſimè, importuniſſiméq; tentaſſe, tum ſanctiſſimi Concilij Niceni Canones manifeſtò corrupiſſe certiſſimum eſt.A quo tempore nunquam deſtiterunt, ſed nouos ſubinde in hanc ſententiam Canones excuderunt, quos Clementi,Anacleto,Euariſto, Teleſphoro, Hygino, alijſq; Martyribus falſò attribuerunt,atq; multos præterea conſimiles de ſuo finxerunt.Epiſtola Decretalis, quæ Iulio aſcribitur, ficti aliquid videtur redolere, tum ob alias probabiles cauſas,tum etiam quia a vera Iulij epiſtola,quam Athanaſius citauit in Apologia ſua,diſcrepat, cum vnæ,eædémque eſſe ambæ,nec vlla in re differre deberent.Quapropter non iniuria nobis ſuſpicari licet, *Quicquid*

Athanaſius in Apologia.2.

quid Roma venerit, instar Euangelij neutiquam esse habendum. Itaque vt se per summam ambitionem in altissimum gradum extollerent, oblata ex huiusmodi prouocationibus occasione abusi, cum causam ipsam non nunquam parum cognoscerent, quemadmodum ex eo constat, quod de Apiario scriptum est, quódq; de Flauiano, & Eutychete memoriæ proditur, pios & catholicos Episcopos asperiùs tractabant, atque hæreticos in gratiam suam recipiebant: id quod Episcopi in generali Concilio Aphricano vehementer improbant, & sibi magnopere displicere significant.

Primùm igitur ostendam, nullas huiusmodi ex omnibus orbis terrarum regionibus ad Romanum pontificem fuisse legitimas prouocationes, atq; hoc igitur falsò esse ab Hardingo positũ. Eo probato, facilem ad hæc Chrysostomi, Athanasij, Theodoreti loca fore responsionem confido. Quòd autem nulla huiuscemodi data tum fuerit ad Papam prouocatio, ex Conciliorum generalium consensu, ex authoritate sanctorum patrum, ex legibus & sanctionibus imperatorum atque principum perspicuum est: ex quibus Ecclesiæ cuiusmodi fuerit ea memoria consuetudo, & vsus, facilè licebit intelligere.

In Niceno Concilio sic decretum fuit: *Ab alijs excommunicati, ab alijs ad Communionem ne recipiantur.* Prouocationes Hardingianæ, atq; ista verba non bene conueniunt. At obijciet, Episcopum vel ignorantia deceptum, vel malitia impulsum iniustè excommunicare alterũ posse. Huic incõmodo hoc ipsum concilium remedium comparauit prouocandi, non ad Pontificem Romanum, sed ad Synodum prouincialem eiusdem regionis. Hæc verba sunt Concilij: *Ergo vt hæc possint digna examinatione perquiri rectè visum est, per singulos annos, in singulis prouincijs, bis in anno, Episcoporum Concilium fieri, vt simul in vnum conuenientes ex communi prouincia, huiusmodi quæstiones examinent.* Concil. Nicen. 1. Can. 5. Concil. Nicen. 1. Can. 5.

Episcopi in Concilio Telæ habito in Hispania sic decreuerunt: *Presbyteri, & Clerici ne appellent, nisi ad Aphricana Concilia.* Concil. Telen. tempore Zosimi Can. 17.

Ita Mileuitanum Concilium sanxit: *Si ab Episcopis appellandum putauerint, non prouocent nisi ad Aphricana Concilia, vel ad Primates prouinciarum suarum. Ad transmarina autem qui putauerint appellandum, a nullo intra Aphricam in Communionem recipiantur.* Concil. Mileuitan. Can. 22.

Similiter in Concilio Aphricano cautum fuit: *Si fuerit prouocatum, eligat is, qui prouocauerit, Iudices, & cum eo & ille, contra quem prouocauerit, vt ab ipsis deinceps nulli liceat prouocare.* Concil. Aphrican. Can. 62.

Rursus in eodem Concilio: *Non prouocent, nisi ad Concilia Aphricana,* & sic deinceps verbatim, sicuti in Concilio Mileuitano habetur. Non possum autẽ hic Gratiani hac de re Glossema tacitus dimittere, Quòd enim Concilium statuit, vt qui ad transmarina prouocauerint pro excommunicatis haberentur, Gratianus sic interpretatur hoc decretum, & hanc perbellam exceptionem, quasi quoddam medicamentum adhibet: *Nisi fortè Romanam sedem appellauerint.* Qua quidem interpretatione illud ipsum ex lege eximit, propter quod vnum lex ipsa lata esset. Certum est enim & minimè dubium Concilium Aphricanum præ- Concil. Aphrican. Can. 92. 2. Quæst. 6. Ca. Placuit.

cipuè atq; disertè voluisse omnes prohibere ad sedem Romanam prouocationes. Atque has tamen solas Gratianus excipiendas esse contendit.

Quid autem tam perspicuum esse potest, quàm epistola illa, quæ est a ducentis & septendecim Episcopis in Concilio Aphricano data ad Cœlestinum pontificem Romanũ, in qua cum status ratioq; omnis, qua hæc causa acta est, fusè exponitur, tum quàm grauiter & molestè totum hoc negotium ferrent, significatur. Sic verba habent: *Decreta Nicena siue inferioris gradus clericos, siue ipsos Episcopos suis Metropolitanis apertissimè commiserunt. Prudentissimè enim iustissimeq; prouiderunt, quæcunq; negotia in suis locis, vbi orta sunt, finienda: nec vnicuiq; prouinciæ gratiam sancti spiritus defuturam, qua æquitas a Christi sacerdotibus & prudenter videatur, & constantissimè teneatur: maximè quia vnicuique concessum est, si iudicio offensus fuerit Cognitorum, ad concilia suæ prouinciæ, vel etiam vniuersale prouocare. Nisi forte quisquam est, qui credat, vni cuilibet* (Romanum nimirum pontificem designat) *posse Deum nostrum examinis inspirare iustitiam, & innumerabilibus congregatis in Concilium sacerdotibus denegare. Aut quomodo ipsum transmarinum iudicium ratum erit, ad quod testium necessariæ personæ, vel propter sexus, vel propter senectutis infirmitatem, vel multis alijs intercurrentibus impedimentis, adduci non poterunt? Nam vt aliqui, tanquam a tuæ sanctitatis latere mittantur, nulla inuenimus patrum synodo constitutum. Quia illud, quod pridem per eundem coepiscopum nostrum Faustinum, tanquam ex parte Niceni Concilij, exinde transmissistis, in Concilijs verioribus, quæ accipiuntur Nicena, a sancto Cyrillo coepiscopo nostro Alexandrinæ Ecclesiæ, & a venerabili Attico Constantinopolitano antistite, ex authentico missis, tale aliquid inuenire non potuimus. Executores etiam Clericos vestros quibusque petentibus nolite mittere, nolite concedere, ne fumosum typhum seculi in Ecclesiam Christi, quæ lucem simplicitatis, & humilitatis diem, Deum videre cupientibus, præfert, &c.*

Epistola Aphricani Concilij ad Cœlestinum.

Iustitiam examinis vnicuilibet.

Sozomenus li. 3. cap. 8.

Episcopi Orientales, qui Ariani extiterunt, cum Romano pontifice per literas de illius ambitione, qua dominatum in ipsos sibi assumpsit iniustum expostulabant: neque fas ei esse, quod ab ipsis actum fuerat, vllo dolo malo, aut prætextu prouocationum irritum facere docebant.

Cyprian. lib. 1. Epist. 3.

Cyprianus hanc Romam cursandi, fallendiq; iuris consuetudinem reprehendens, ad Cornelium pontificem Romanum scribit ad hunc modum: *Cum æquum iustumq; sit, vt vniuscuiusque causa illic audiatur, vbi crimen est admissum, & singulis pastoribus portio gregis sit adscripta, quam regat vnusquisq; & gubernet, rationem sui actus Domino redditurus, oportet vtiq; eos, quibus præsumus, non circumcursare, nec Episcoporum concordiam cohærentem sua subdola & fallaci temeritate collidere: sed agere illic causam suam, vbi & accusatores habere, & testes sui criminis possint: nisi paucis desperatis, & perditis minor videtur esse authoritas Episcoporum in Aphrica constitutorum, qui iam de illis iudicauerunt, &c.*

Hinc

Hinc liquidò patet ſanctos patres atque Epiſcopos antiqua memoria, hanc cauſarum Romam vſque tranſlationem vehementer improbaſſe, quòd eo modo iuſtitiam infringi, augeri ambitionem, & ſanctos Canones palam violari perſpicerent.

Quapropter Iuſtinianus Imperator, quæ hinc dimanare potuerunt, incommoda proſpiciens, atque huic intolerabili ambitioni occurrere cupiens, vt hanc licentiam ſeuera lege reprimeret ſubditis ſuis neceſſarium eſſe iudicauit. Legis autem hæc forma extat. *Siquis Sanctiſſimorum Epiſcoporum eiuſdem Synodi dubitationem aliquam ad inuicem habeat, ſiue pro Eccleſiaſtico iure, ſiue pro alijs quibuſdam rebus priùs Metropolita eorum, cum alijs de ſua Synodo Epiſcopis cauſam examinet, & iudicet. Quòd ſi vtraq; pars rata non habuerit ea, quæ iudicata ſunt, tunc beatiſſimus Patriarcha Diœceſeos illius inter eos audiat, & illa determinet quæ Eccleſiaſticis Canonibus, & legibus conſonant, Nulla parte eius ſententiæ contradicere valente.* Deinde ſtatim ſequitur: *Patriarcha ſecundùm Canones, & leges præbeat finem.* Hiſce verbis omnes ad Romanam ſedem prouocationes funditus tolluntur. Authen. De ſanctiſſ. Epiſcopis. Collatio 9. Si quis verò. ἑνὸς μέρος ἀντιλέγειν δυναμένου. In eodem. παρεχέτω πέρας.

Huc accedit, quòd Honorius atque Theodoſius Cæſares factas ad pontifices Romanos prouocationes illis eripuerint, atq; legem de ijſdem apud Epiſcopum, Synodúmq; Conſtantinopolitanam inſtituendis iuſſerint. Lex hac forma perſcripta eſt: *Omni innouatione ceſſante, vetuſtatem & Canones priſtinos Eccleſiaſticos, qui vſq; tunc tenuerunt, per omnes Illyrici prouincias ſeruari præcipimus: vt ſi quid dubietatis emerſerit, id oporteat, non abſque ſententia viri Reuerendiſſimi Sacroſanctæ legis Antiſtitis Eccleſiæ vrbis Conſtantinopolitanæ, quæ Romæ veteris prærogatiua lætatur, conuentui Sacerdotali, & ſancto iudicio reſeruari.* Non debet hîc Hardingus obliuioni tradere, quòd Conſtantinopolitana Eccleſia æquè amplas, ſiue authoritatem, ſiue præcellentiam, ſiue poteſtatis vniuerſalitatem ſpectes, prærogatiuas obtinuerit, atque Romana vnquam Eccleſia. Quare ſi Romanus pontifex Eccleſiæ vniuerſalis caput extitiſſet, Conſtantinopolitanum etiam epiſcopum caput eiuſdem perinde fuiſſe, neceſſe eſſet. Codi. De ſacroſanctis Eccleſijs. Omni. Cod. De Epiſ. & Clericis. Actor. in nullo alio foro, vel apud quenquam alterum Iudicem, Clericos (Eccleſiæ Conſtantinopolitanæ) litibus tentet irretire

Præterea Leo Imperator hoc ipſum diſertiùs adhuc iuſſit: *Omnes, qui vbicunque ſunt, vel poſthac fuerint, Orthodoxæ fidei Sacerdotes, & Clerici, cuiuſcunque gradus ſint, Monachi quoque in cauſis ciuilibus, ex nullius penitus maioris, minoriſue ſententia Iudicis commonitoria ad extranea iudicia pertrahantur, aut prouinciam, vel locum, vel regionem, quam habitant, exire cogantur.* Itaque, ſiue Eccleſiaſticum, ſiue politicum iudicium eſſet, cauſam dicere in ſua prouincia reum oportuit, non ad externa, & tranſmarina tribunalia inuitum trahi. Cod. de Epiſcopis, & Clericis. Omnes.

Quantopere verò Bernardus morem iſtum probauerit, ex ipſius quidem verbis apparet. Sic enim ad Eugenium pontificem ſcribit: *Quouſque non euigilat conſideratio tua ad tantam appellationum confuſionem? Ambitio in Eccleſia per te regnare molitur: præter ius, & fas, præter morem, & ordinem fiunt. Repertum ad remedium, reperitur ad* Bernar. ad Eugenium. de Conſideratione lib. 3.

mortem: Antidotum versum est in venenum. Murmur loquor, & querimoniam communem Ecclesiarum. Truncari se clamant, & demembrari. Vel nullæ, vel paucæ admodum sunt, quæ plagam istam aut non doleant, aut non timeant. Hic ille egregius est & præstans locus, in quo primum Hardingus primatus sui fundamentum iecit: Confusio, mors, venenum, terror, truncatio Ecclesiæ: vsurpatur præter ius, præter fas, præter morem, præter ordinem: improbatur a sanctis patribus: damnatur a pijs Concilijs: denique penitus antiquatur & rescinditur a compluribus clarissimis, nobilissimisque principibus. Hoc præcipuum est fundamentum, quo primatus nititur Hardingianus.

Vrgebunt tamen isti homines, & acriter instabunt Chrysostomum, Athanasium, & Theodoretum, patres & Episcopos summa pietate, & sanctimonia præditos, Romam prouocasse, Romanique pontificis authoritatem agnouisse, atque, vt ea vti vellet, suppliciter obsecrasse. Quò autem hoc cuiusmodi fuerit, certiùs intelligamus, necessarium videtur statum, in quo tum hi sancti patres versati sunt, & miserandam rerum omnium in Orientali orbis parte grassantem eo tempore perturbationem intueri. Chrysostomus de ea sic habet: *Certamen est totius orbis: Ecclesiæ vsque ad genua humiliatæ sunt: populi dispersi: Clerus diuexatus: Episcopi exules: constitutiones patrum violatæ.* Dux imperatorius templum, in quo precibus operam dabat Athanasius, obsedit: Cæterorum, qui cum Athanasio fuerunt, partim bonis omnibus expoliati sunt, partim relegati, partim militum pedibus obtriti, partim in via trucidati. Paulus Constantinopolitatus strangulatus: Marcellus Ancyranus munere abdicatus: Lucius Adrianopolitanus in custodia mortuus. Theodulus & Olympius, duo Thracenses Episcopi interfici iussi. Imperator ad se adduci aut viuum, aut mortuum Athanasium iusserat.

Epist. 2. Chrysost. ad Innocentium.
Socrates lib. 2. cap. 11.
Sozomen. li. 3. cap. 6.
Athanas. in Epistola ad solitariam vitam agentes.
Theodoret. li. 2. cap. 14.

Hi sanctitate præstantes patres, cum res in extremam propè desperationem adductas, totámque Orientalem Ecclesiam miserè vastatam viderent, eò confugere coacti sunt, vnde spes aliqua consolationis affulgebat: maximè autem Ecclesiæ Romanæ fidem implorabant, quæ tum & propter hominum frequentiam, & religionis integritatem incorruptam, summámque in eadem perseuerantiam, & quòd etiam ferre opem miseris ac pro illis deprecari non grauatè soleret, omnium erat celeberrima, præque cæteris nobilitata. Similiter autem nonnunquam ab Imperatore opem petebant. Etenim Athanasius in Concilio Tyri damnatus ad Imperatorem Constantinum prouocabat: Flauianus ad Theodosium, Valentinianúmque Imperatores: Donatus a Casis Nigris ad Constantinum: Imperatores autem aliquando reos ad se euocabant, & rem ipsi iudicabant: aliquando eos alijs per literas studiosè scriptas commendabant. Constans Imperator ad fratrem suum Constantium scripsit, vt Episcopos Orientales citaret, ab eisq; rationem actorum omnium contra Athanasium suorum exigeret. Imperator Honorius operam dedit, quantam potuit, vt Athanasius restitueretur. Constantinus Imperator Athanasij impulsus querelis, Episcopos

Athanas. Apolog. 2.
Socrat. lib. 1. cap. 23.
Cassiodorus li. 4. cap. 20.
Ambros. lib. 10 Epist. 78.
August. epist. 162.
Inter decreta Iulij, e Sozomeno.

Concilij

Concilij Tyriani præsentes apud ipsum adesse iussit. Verba mandati sic habent: *Quotquot Synodum Tyri habitam compleuistis sine mora ad pietatis nostræ castra properetis: ac re ipsa, quàm syncerè, ac rectè iudicaueritis ostendatis: idq; coram me, quem syncerum esse Dei ministrum, ne vos quidem ipsi negabitis.* Sic sancti homines iniurijs ac miserijs afflicti, auxilium quærebant, vbicunq; vlla inueniendi spes ostenderetur. Ista autem auxilij imploratio atq; obtestatio cum accusatione aduersariorum coniuncta, & illorum calamitates declarat, nec legitimam prouocandi rationem cumulatè euincit. Sozom. lib. 8. cap. 28. Socra. lib. 1. cap. 33. Coram me.

Attamen certissimum est, & extra omnem controuersiam positum, Chrysostomum ad Innocentium prouocasse: etenim Hardingus eius hîc verbis vsus est. Protulit hoc in loco Chrysostomum Hardingus: fateor. Sed perinde ingenuè & fideliter, ac Nicenum olim Concilium Papa Zosimus. Tu verò, optime & Christiane lector, si tibi Chrysostomus suppetierit, inspice locum istum, eiusq; verba perpende diligenter: sin minùs habes, ne fis tamen nimiùm ad credendũ facilis. Non agit tecum Hardingus simpliciter. Chrysostomi verba sic Latinè habent: *Ne confusio hæc omnem, quæ sub cœlo est, nationem inuadat, obsecro vt scribas, quòd hæc tam iniquè facta, & absentibus nobis, & non declinantibus iudicium, non habeant robur: sicut neq; natura sua habent. Illi autem qui iniquè egerunt, pœnæ Ecclesiasticarum legum subiaceant. Nobis verò, qui nec conuicti, nec redarguti, nec habiti, vt rei simus, literis vestris, & charitate vestra, aliorumq; omnium, quorum antè societate fruebamur, frui concedite.* In his non ita multis tria loca Hardingus insigniter adulterauit, immutatis prorsus verbis, alijsq; de suo interpositis, atq; intertextis. Hæc enim verba, quæ authoritatem Romano pontifici nonnullã tribuere, & prouocationem arguere videntur: (sic autem valent, *Scribas & authoritate tua decernas: eos Censuræ ecclesiasticæ subijcias: manda vt nos ecclesijs nostris restituamur*:) hæc, inquam, verba in Chrysostomo non inueniuntur, nec in Græco, nec in Latino: sed duntaxat ab Hardingo perbellè introducuntur, quò meliùs exornet hanc suam atq; instituat prouocationem. Causam istam sine manifesta corruptione ac deprauatione doctorum nullo modo consistere posse videt. Itaq; hæc Hardingi est, non Chrysostomi prouocatio. Epist. Chryso. ad Innocen. in tom. 5. Hardingus Chyrsostomũ insigniter corrumpit.

Quòd enim nullam istiusmodi ad Romanum pontificem prouocationem Chrysostomus fecerit, tum ex Chrysostomi ipsius epistolis, tum ex ipso modo, quo episcopus Romanus in hac re agenda vsus est, tum ex rei exitu atq; definitione apertissimè constat. Nam quod ad ipsum Chrysostomum attinet, nullam ille prouocationis vllius mẽtionem facit: nec rogat, vt Romam aduersarij sui euocentur: nec Innocentium pro totius orbis episcopo, aut pro generali orbis vniuersi iudice æstimat: sed his solummodo verbis eum salutat: *Innocentio episcopo Romæ Ioannes.* Tum in eadem epistola omnia huiuscemodi externa iudicia remouet, atq; repudiat, iuxta sanctiones Carthaginenses, Mileuitani, Aphricaniq; Concilij. Hæc sunt ipsius verba: *Neq; congruum est, vt hi, qui in Aegypto sunt, iudicent eos, qui sunt in Thracia.* Ad Innocen. epist. priore.

Neq; verò ipsius pontificis Romani verba vllam videntur prouocationis continere significationem, sed contrà potiùs valere. Etenim non visitata sua iubendi aut mandandi voce vsus est, sed tantùm facili quodam ac familiari scribendi genere hortatur, vt adsint: neq; vt coram ipso adsint, sed coram Synodo complurium episcoporum, qui ea de causa conuenerant. Sic enim Iulius ad episcopos Orientales scribit: *Quæ est causa offensionis? An quia adhortati vos sumus, vt ad Synodum occurreretis?* Hîc eos hortatur, & rogat, non iubet, non mandat: neque vt ad ipsum, sed vt ad Concilium veniant excitat. Rursus ait: *Legati vestri Macarius presbyter, & Hesychius diaconus, Concilium indici postulauerunt.* Rursus: *Vellem vos magis ad iam dictam Canonicam conuenire vocationem, vt coram vniuersali Synodo reddatis rationem.* Similiter ad Athanasium scribens Basilius in illo luctuosissimo calamitosissimoq; tempore consilium ei dat huiusmodi: *Viros igitur ecclesiæ tuæ potentes* (non ad Pontificem Romanum, sed) *ad Orientales episcopos mitte, qui quibus calamitatibus premamur, illis exponant.* Similiter iterum habet: *Visum mihi est consentaneum, vt scribatur episcopo Romæ, vt ea, quæ hîc geruntur, consideret, deq; Concilium.*

Epist. Iulij in Athanasij Apolo. 2.

In Apolog. 2.

Epist. Iulij ad Orientales, inter decreta Iulij.

Basil. epist. 48. ad Athanasi.

Basil. ad. Atha. epist. 52.

Neq; sua tantùm authoritate Romanus pontifex episcopis Orientalibus diem dixit, sed ex aliorum episcoporum consilio. Sic enim Athanasius inquit: *Misit omnium Italicorum episcoporum consilio Iulius ad episcopos Orientales certum illis Synodi diem denũtians.* Quod ipse etiam Iulius affirmat, hisce verbis: *Tametsi solus sim, qui scripsi, tamen non meam solius sententiam, sed omnium Italorum, & omnium in his regionibus Episcoporum scripsi.* Simili ratione Innocentius pontifex Romanus restituendi Chrysostomi, reducendæq; in pristinam concordiam ecclesiæ percupidus, non seipso, nec sua subnixus authoritate, sed decreto atq; consensu Concilij in Italia habiti fretus, Legatos in Orientales partes misit: atq; in Concilio cum alijs præsens potestatem illam vniuersalem sibi non assumpsit, quam isti nunc fingunt, sed sententiam, perinde vt cæteri, dixit, quemadmodum ex Miltiade Romano pontifice apparet, cui simul cum tribus episcopis Gallicanis, & quatuordecim Italis mandatum fuit, vt Cæciliani, & Donati a Casis Nigris causam decernerent.

Atha. in epist. ad solitariam vitã agentes.

Epist. Iulij. in apologia Athanasij. 2.

Niceph. lib. 13. cap. 33.

Optatius li. 1.

Iam vt ad actionem huius causæ veniamus, Hardingus non est nescius episcopos Orientales hanc singularem authoritatem, & prærogatiuam pontificis Romani neutiquam agnouisse, & propterea vocatos non paruisse, nec eius sententiam tantilli æstimasse, id quod multis modis facilè demonstrari queat. Igitur hoc responsum Iulio remiserunt: *Si nostris placitis assentiri volueritis, pacem vobiscum, & communionem habere volumus. Sin verò aliter egeritis, & eis amplius, quàm nobis assentiri iudicaueritis, contraria celebrabimus: & deinceps nec vobiscum congregari, nec vobis obedire, nec vobis vestrisue fauere volumus.*

Inter decreta Iulij Concil. tomo 1.

Hanc actorum suorum infirmitatem pontifices Romani & intellexerunt ipsi, & ingenuè confessi sunt. Sic enim Innocentius ad Augustinum, Alypium, alioſq; Aphricanos episcopos scribit de Pelagio:

Inter decreta Innoc. epi. 27.

Si

Si adhuc taliter sentit, cum sciat se damnandum esse, quibus acceptis literis, aut quando se nostro iudicio committet? Quòd si accersendus esset, id ab illis melius fieret, qui magis proximi, & non longo terrarum spatio videntur esse disiuncti. Qua de causa Iulius pontifex Romanus, quàm ipse hac in re parum posset, non ignarus, ad imperatorem Constantem literas misit, eumq; de re omni certiorem fecit, petijtq; vt ad fratrem suum Constantium scriberet, atq; ab eo contenderet, vt episcopos Orientales mittendos curaret, quò factorum in Athanasium suorum rationem redderent. Eodem modo Clerus ciuitatis Antiochenæ similibus ærumnis afflictus & vexatus, ad Ioannem Constantipolitanum patriarcham scripsit, vt imperatorem pro eis deprecarerur. Ex his intelligitur immensam hanc infinitámq; potestatem, atque incredibilem dominatus in orbem vniuersum prærogatiuam ea quidem memoria ignoratam fuisse.

Sozom. lib. 3. cap. 10.

Concil. Const. 5. actio. 1.

Hinc igitur clarè esse luculentérq; comprobatum iudico, primò pontificem Romanum factas ex omni parte orbis prouocationes recipiendi authoritatem non habuisse, idq; ex Niceno, Telensi, Mileuitano, atq; Aphricano Concilijs, ex Cypriano, atq; ex Martiano, & Iustiniano imperatoribus patuit. Deinde, Hardingum causæ suæ melius amplificandæ gratia Chrysostomum ter vno in loco egregiè ementitum esse. Tertiò, literas Chrysostomi querelam habuisse, non prouocationem, quod etiam tum ex ipsis verbis, & genere literarum declaratum fuit, tum ex pontificis Romani ipsius confessione, tum ex infirma actorum suorum authoritate. Ius enim inquit: *Iurisdictio sine modica coërctione nulla est.* Non autem nego, quin ex cõpromisso, & litigantiũ arbitrio fierent aliquando cum apud Romanũ pontificem, tum alios etiã episcopos iudicia, non tamen ex legitima aliqua agendi formula, aut iuris præscriptione. Hoc etiam modo ad Iulium perductam fuisse hanc inter Athanasium atq; Arianos primùm controuersiam credibile videatur, quandoquidẽ Ariani illũ magnopere & libenter rogarunt, vt cognoscendæ huius rei causâ Conciliũ conuocaret. Etenim ipse Iulius ad episcopos Orientales scribit, sicuti antè commemorauimus: *Si Macario, & Hesychio nullam Synodum postulantibus adhortator fuissem, vt ad Synodum, qui ad me scripsissent, conuocarentur, id q, in gratiam fratrum, qui se iniuriam pati conquerebantur, etiam ita iusta fuisset mea cohortatio: Iam verò, vbi ijdem illi, qui a vobis pro grauibus viris & fide dignis habiti sunt, authores mihi fuerint, vt vos conuocarem, certè id a vobis ægrè ferri non debuit.* Quare Iulium istos euocasse, non aliqua istiusmodi potestate vniuersali, qualẽ Hardingus comminiscitur, inductum, sed consensu duntaxat & postulatione vtrorumq; commotum manifestò constat. Atq; iccirco Iulius ait, ab eo citatum fuisse Athanasium *Regulariter.* Iudicij enim regula fert, vocari primùm, tum accusari, postremò condemnari: Canonum autem regulam minimè intelligit, quemadmodum Hardingus interpretatur. Nam de prouocationibus Romam faciendis nullus adhuc perlatus Canon fuerat. Ad spuriam Athanasij ad Felicem epistolam antea responsum est.

De officio eius, cui mandata est iurisdictio. Mandatam.

Epist. Iulij in apolog. Athan.

Regulariter.

Theodoret. Theodoretus loco ſuo motus, in exilium pulſus, crudeliterq; tractatus fuerat, quemadmodum ex ſuis ad Renatum literis apparet: quo fit, vt ea, quibus vſus ille eſt, verba calamitatum potiùs atque anguſtiarum ſuarum indicia, quàm iudicij certa teſtimonia fuiſſe ſui videantur. Solet enim quiſque eum efferre, eiuſq; poteſtatem amplificare, cuius opẽ implorat, atq; petit. Verùm etiamſi daremus Romano tum licuiſſe pontifici quaſuis prouocationes ſuſcipere, ea, qua fingunt iſti, ratione, ex eo tamen Hardingus neceſſariò euincere non poterit, pontificem Romanum caput vniuerſalis eccleſiæ fuiſſe. Oſtienſis enim inquit: *Prouocationes fieri poſſunt, non ſolùm ab inferiore iudice ad ſuperiorem, ſed etiam ab æquali ad æqualem.* Hac autem ratione, ſicuti pòſt fuſiùs & vberiùs demonſtrabimus, Donatus a Caſis Nigris legitimè ſuit a pontifice Romano ad epiſcopum Arelatenſem apud Gallos per Imperatorem tranſlatus. Oſtienſis verba huiuſmodi ſunt: *Non nocebit error, ſi appelletur ad maiorem, quàm debuerit, vel ad parem.* Quo in loco ſic annotatum eſt in margine: *Appellari poteſt ad parem, ſi de hoc ſit conſuetudo.* Hinc manifeſtum eſt prouocationes ad ipſam iuris ſtrictam regulam directas, neceſſariò non concludere quandam dignitatis præſtantiam, ne dum hunc infinitum in vniuerſam eccleſiam dominatum.

Auguſt. epiſt. 162.
Extra. de appellationib. in ſexto Roma. Eccl. in gloſa.

Tametſi primum hoc principium de prouocationibus contra ipſum retorqueri, reijciq́ue nullo negotio poſſe, Hardingus prouidiſſe facilè potuiſſet.

1 Primò, quòd firmiſſimis teſtimonijs conſtat prouocationes eo tempore, in cauſis adeò eccleſiaſticis, ad Imperatores principeſq; politicos factas eſſe.

2 Secundò, quòd pontifex Romanus huiuſmodi cauſas ad ſe prouocatione delatas, mandato, iuſſúq; Imperatoris iudicarit.

3 Tertiò, quòd cauſæ a pontifice Romano priùs cognitæ atq; definitę, poſtea, facta prouocatione, ab illo fuerint ad alios iudices tranſlatæ.

Euſe. lib. 10. ca. 5. Soc. li. 1. ca. 34. Niceph. lib. 7. cap. 43. Augu. ep. 162. Contra epiſt. Parm. li. 1. ca. 5 Contra Creſc. Gram. l. 3. c. 71 Contra epiſt. Parm. li. 1. ca. 7 Aug. epiſt. 68.

Quod attinet igitur ad primũ, legitimè fuiſſe ad principem in negotijs eccleſiaſticis prouocatũ, ex Euſebio, Socrate, Nicephoro, atq; Auguſtino compluribus in locis perſpicuè conſtat. Donatus a ſeptuaginta epiſcopis damnatus in Aphrica Conſtantinũ imperatorem appellauit, ab eóq; admiſſus eſt. Auguſtinus habet: *Parmenianus vltro paſſus eſt ſuos adire Conſtantinum.* Rurſus habet: *Infero adhuc & verba Conſtantini ex literis eius, vbi ſe inter partes cognouiſſe, & innocentẽ Cæcilianum comperiſſe, teſtatur.* Similiter habet: *An fortè de Religione fas non eſt, vt dicat Imperator, vel quos miſerit Imperator? Cur ergo ad Imperatorẽ Legati veſtri venerunt?* Sic rurſus etiã: *Si nihil debent in his cauſis imperatores iubere, ſi ad Imperatores Chriſtianos hæc cura pertinere nõ debet, quis vrgebat maiores veſtros cauſam Cæciliani ad Imperatorẽ mittere?* Quapropter Cõſtantinus Cæſar epiſcopis Orientalibus, qui ad Conciliũ Tyrianum conuenerant, vt ipſi adeſſent, denunciauit, quò factorum ſuorum rationem redderent. Hæc ſunt ipſius verba: *Vt reipſa, quàm ſyncerè, ac rectè iudicaueritis, oſtendatis: idq; coram me.* Ex his paucis teſtimonijs

Soc. li. 1. ca. 33.

nijs

nijs lucenter appareat, illa quidem memoria ad principem fuisse in causis ecclesiasticis prouocatum: eiq; tum licuisse easdē cognoscere. Neq; tamen ideireo caput vniuersalis ecclesiæ princeps fuit. Gregorius non alienū existimauit negotiū ecclesiasticū de cuiusdā episcopi purgatione Brunichildæ Gallorū reginæ demandare. Tametsi sic animaduersū est in Glossa: *Fuit tamen hic nimium papaliter dispensatum.* Quod ad Romani pontificis hac in re potestatē attinet, huiuscemodi prouocationes ad ipsum delatas esse Imperatoris mandato, non suo iure certissimè constat. Augustinus contentionē eam, quæ inter Cæcilianū & Donatū A Casis nigris fuerat, exponens, rem istā dilucidè narrat hoc modo: *An fortè non debuit Romanæ ecclesiæ episcopus Miltiades cū Collegis transmarinis episcopis illud sibi vsurpare iudiciū, quod ab Aphris septuaginta, vbi Primas Tigisitanus præsedit, fuerat terminatū? Quid, quod nec ipse vsurpauit? Rogatus quippe Imperator Iudices misit episcopos, qui cum eo sederent.* Ipsum mandati istius exēplar tum in Eusebio, tum in Nicephoro extat adhuc. Neq; verò id fuit Romano duntaxat pontifici delegatum, sed ei vnà cum Rheticio, Materno, Marino, & Marco cōmissum, quos Imperator ipsius vocat collegas. Sic autem mandati verba habent: *Constantinus imperator Miltiadi episcopo Romano & Marco. Quandoquidem plures ad me literæ venerunt ab Anilino, illustrissimo Aphricæ præfecto, in quibus scribit Cæcilianum Carthaginensem Episcopum a quibusdam Collegis suis de multis rebus accusari &c. Visum est mihi, vt Cæcilianus ipse cum decem episcopis eius accusatoribus, & cum decem alijs, quos ipse suæ causæ necessarios esse iudicarit, Romam nauiget: vt ibi vobis præsentibus vnà cū Rheticio, & Materno, & Marino collegis vestris, quos huius rei causa Romam iter arripere iussi, audiri possit &c.* Ex his manifestum est pontificem Romanum Imperatoris fuisse delegatum, suamq; iurisdictionem, authoritatémq; ecclesiasticam non a D. Petro, sed ab Imperatore accepisse. Vnde facilè colligitur pontificis Romani non perinde tum vniuersalē extitisse potestatem, atq; eam nunc Hardingus fingit: nec tum notum mortalibus fuisse hoc Papæ Clementis quinti decretum, quod postea in Concilio Viennensi promulgasse fertur: *Omne ius regum pendet a Papa.* Neq; verò Romani pontificis tanti fuit momenti sententia, quin ei, contra quem iudicatum fuit, ipsius repudiare iudicium, atq; ad alterum prouocare fas esset. Etenim Donatus apud Miltiadem damnatus, ab illo prouocauit, atq; Imperatorem induxit querendo, vt hoc arbitrium episcopo Arelatensi in Gallia, & alijs quibusdam cōmitteret. Deniq; cum illic etiam causa se casurum esse intelligeret, ad extremū ipsum Imperatorem appellauit. Confitetur etiam per literas Imperator, se iudicem sedisse, ac vtrumq; causam dicentem audiuisse. Quare, si prouocationum admissio potestatē hāc vniuersalem necessariò euincat, tum Imperatoris fuit vniuersalis potestas. Ille nāq; omnes ex omnibus vndiq; regionibus prouocationes recepit, atq; adeo etiam in causis ecclesiasticis. Deinde, tum pontificis Romani nō fuit vniuersalis potestas: licuit enim illū disceptatorem recusare, atq; ad aliū quempiam prouocare: sic igitur Hardingi contra ipsum aptè reuoluuntur rationes.

Gregor. lib. 11. Epist. 8. a Quæst. 5. Mennam.

Aug. epist. 162

Eus. li. 10. ca. 5. Niceph. li. 7. cap. 43. Collegas.

Clemens. 5.

Aug epist. 68.

Augustin. contra Cresconium grammati. lib. 3. cap. 71.

Hardingus 22. Sectio.

QVam ob causam illi ecclesiæ omnes hucusq; Christianæ nationes in omnibus negotijs fidei auscultarunt atq; obtemperarunt, & nunc etiam similiter facere debent. Quanquã enim ea sedes in charitate aliquando defecerit, eumq; in locum venerit, vt verè dicere illa verba Euangelij potuerit, quibus vsæ sunt stultæ virgines: Lampades nostræ sunt sine luce: tamen Matth. 25. in fide nunquam defecit, quemadmodum Theodoretus testatur, atq; Augustinus confirmat. Quam extraordinariã gratiam, & singularem prærogatiuam Christi precationi acceptam referre oportet, qua a Deo impetrauit Petro & ipsius* successoribus, vt eorũ nunquam deficeret fides. Quare vitiosa pontificum Romanorũ vita nos a credenda atq; imitanda ea doctrina, quam sancta Romana ecclesia profitetur, atq; docet, abducere non debet. Quò huius rei nobis adhuc luculentiùs constet fides, illud accuratè perpendendũ est, quod Augustinus scribit Epistola 165. in qua postquam omnes ordine Papas recensuisset, qui Petro successerunt ad illum vsq; ipsum, qui sua ætate Papa fuerat, sic inquit: In illum ordinẽ episcoporum, qui ducitur ab ipso Petro vsq; ad Anastasiũ qui nunc eandẽ cathedram sedet, etiamsi quisquam traditor per illa tempora subrepisset, nihil præiudicaret ecclesiæ, & innocentibus Christianis, quibus Dominus prouidens, ait de propositis Matth. 23. malis, quæ dicunt facite: quæ autẽ faciunt, facere nolite: dicunt enim & non faciunt. Vt certa sit spes fidelibus, quæ non in homine, sed in Domino collocata, nunquã tempestate sacrilegi schismatis dissipetur. Atq; in epistola 166. habet: Cælestis magister vsq; adeo cauendũ ab omni malo dissensionis præmonuit, vt etiam de propositis malis plebem securam faceret, ne propter illos doctrinæ salutaris cathedra desereretur, in qua coguntur etiam mali bona dicere. Neq; enim sua sunt quæ dicunt, sed Dei, qui in Cathedra vnitatis doctrinam posuit veritatis. Ex his perspicuè docemur, quòd quamuis successores Petri, Christiq; in terra vicarij propter impuram vitã reprehendendi fuerint, tamen ab illis non debemus in doctrina dissentire, neq; nosmet ipsos in fide ab eis disiungere: quandoquidẽ, etiamsi improbi sunt, Diuina tamen prouidentia coguntur, ne populi mens incerta penderet, ea loqui, quæ bona sunt, & docere veritatẽ: cum quæ dicunt, non sua sint, sed Dei, qui doctrinã veritatis in sede seu Cathedra vnitatis posuit: quæ singularis gratia ad Petri potissimùm sedẽ alligata est, vel ex vi precationis eius, quã Christus fecerat, vt antè dictũ est, vel loci respectu & dignitatis, quã illius sedis episcopi pro Christo obtinent, sicuti Balaamus nullo modo adduci potuit, vt ei populo malediceret, cui Dominus benedictum esse voluit: Caiaphas etiã prophetauit, quia summus erat pontifex pro illo anno, & verè prophetauit, vir alioqui sceleratissimus. Quapropter pontificum Romanorum malefacta ad infringendam illorum doctrinam valere non debent. Ad hoc institutum similitudo illa, qua vsus est Gregorius Nazianzenus, de aureo, argenteo, & plumbeo sigillo rectè accõmodari potest. Si metallorum precium spectes, aurum atq; argentum præstant: sin autem sigilli bonitatẽ, plumbum in cera imaginem nõ minùs, quàm argentum aut aurum, imprimit. Quoniam Romana sedes hereseωv fœtore nunquam fuit contaminata, vt inquit

Theo-

*Falsum: multi enim Papæ in fide errarũt, vt docebo.

Aug. de cũctis episcopis generatim, non de pontifice Romano separatim loquitur.

Hardingus Papam Balaamo, & Caiaphę confert.

Theodoretus, Deuſq; in ea vnitatis cathedra doctrinam veritatis collocauit, vt Auguſtinus ſcribit: hanc ob cauſam ea ad clauum ſedet, atq; totius orbis eccleſias regit: & hanc ob cauſam epiſcopi ad eam prouoti auerunt, atq; eius, cum vel quæſtio aliqua difficilis de religione, vel cõtrouerſia omnino, aut contentio vllana ſceretur, iudicium atq; ſententiam omnes ſemper requiſiuerunt.

Epiſcopus Sarisburienſis.

HOc verò pertenue certè eſt miſerumq; refugiũ. Coactus hîc Hardingus eſt, pontifices Romanos, quoad ipſorum doctrinam, Balaamo, Caiaphæ, atque plumbeo ſigillo conferre: quoad vitam autem, lampades eſſe ipſos lucis expertes fateri. *Nihilominus* (inquit) *non debemus ab illis diſcedere: Chriſtus enim inquit, Scribæ & Phariſæi ſedent in Cathedra Moſis, facite quod dicunt: quod autem faciunt ne facite. Dicunt enim, & non faciunt.* Quandoquidem huiuſcemodi placuerunt Hardingo ſimilitudines, non debet iniquiùs ferre, ſi quis iſtis inductus ita fortè dixerit, vt Chriſtus olim ſimili in cauſa dixit: *Væ vobis Scribæ & Phariſæi: Cæci duces: Colorata ſepulchra: Clauditis regnum cælorum coram hominibus: nec ipſi vos intratis, nec alios ſinitis: Domum Dei feciſtis ſpeluncam latronum.* Balaamus quidem, tametſi pſeudopropheta eſſet, tamen os aperuit, & populo Dei benedixit. Caiaphas, etſi fuit improbiſſimus pontifex, vaticinatus tamen eſt, verumq; dixit: Sigillum plumbo licèt impreſſum perfectã imaginem reddit. Scribæ atq; Phariſæi, etiãſi hypocritæ fuerunt, & nequiſſimè vixerunt, tamen populum diligenter inſtituerunt, & optimè dixerunt: Manichæi quantumuis hæretici exiſterent & malè docerent, tamen externam conſuetudinem ſuam omnium oculis ſubiectam hominibus, vti Auguſtinus teſtatur, magnopere probauerũt. At iſti, quibus Hardingus vniuerſalem in orbem terrarum principatum vendicat, neq; populo Dei benedicunt, neque diuinam veritatem enunciant: neque aliquod impreſſum vel vitæ ſanctæ, vel doctrinæ ſanæ ſignum oſtendunt: neque docent eccleſiam: neq; loquuntur bene, ſicuti Scribæ atq; Phariſæi fecerant: neq;, Hardingo ipſo confitente, viuunt bene, quemadmodum Manichæi vixerant. Auguſtinus ait: *Qui nec regiminis in ſe rationem habet, nec ſua crimina deterſit, nec filiorum culpam correxit, Canis impudicus dicendus eſt magis, quàm Epiſcopus.*

Matth. 23.

Luc. 11.

Num. 23 & 24

Ioan. 11.

Augu. confeſſ. lib. 3. cap. 6. Retract. lib. 1. cap. 7.

2. Quæſt. 7. Qui nec.

Quanquam tanta licèt in vita vitiorum contagio inhæreat, *Sedes tamen Romana*, inquit Hardingus, *nunquam in fide labi poterit.* Etenim Chriſtus Petro dixit, *Ego oraui pro te, vt fides tua non deficeret.* Pari nimirum olim confidentia Sacerdotes ſubnixi fuerunt, quemadmodum ex his verbis prophetæ Michææ conſtat: *Sacerdotes in mercede docuerunt, & prophetæ in pecunia prophetauerunt, & ſuper Dominum requieſcebant, dicentes: nonne Dominus eſt in medio noſtri?* Simili audacia freti Sacerdotes iactarunt, vt eſt apud Hieremiam: *Non peribit lex a Sacerdote, nec conſilium a Seniore.* Deus autem illis longè ſecus reſpondet: *Nox vobis erit pro viſione, & tenebræ pro diuinatione.* Equidem ipſa gloſſa in decretalia hanc rem ita explicat, vt nullum

Luc. 22.

Mich. 3.

Hierem. 8.

Mich. 3.

24 Quæſt. 1. in gloſa. Alpho contra hæreſes. lib 1. cap 4. Concil. Conſt. 6. Acti. 12. Conc. tomo. 1. in vita Marcel. Gerſon. Holcote in li. Sapi. lect. 189. Diſt. 19. Anaſtaſius. Abbas Vrſper. in Chronicis. Concil. Baſile. in Epiſt. Synodali. Diſt. 40. Si Papa. Nico. Lyra. in 16. cap. Mat. Irenę. lib. 1. cap. 1 De electi & elect. poteſtate ſignificati. In gloſa. idem Albert. Pigghius. li. 6. cap. 13. Diſt. 40. Non nos. Diſt. 40. Si Papa. Di. 19. Sic. om. In gloſa. ἐν ὁλίῳ ὅλια πάντα. Epiſt. Sixti. 2.

relinquat dubitandi locum. Hæc verba ſunt: *Certum eſt, quòd Papa errare poteſt.* Et Alphonſus de Caſtro habet: *Omnis homo errare poteſt in fide, etiamſi Papa ſit.* Quod vt confirmaret adiunxit: *De Liberio Papa, conſtat fuiſſe Arianum.* Papa Honorius hæreticus fuit, ex eorum ſecta, qui Monothelitæ appellabantur, eoque crimine damnatus eſt in ſexto Concilio Conſtantinopolitano. Papa Marcellinus palam idolo immolauit. Papa Ioannes 22. impiam atq; hæreticam opinionem habuit de morte animarum, ob eamq; reprehenſus fuit, non a Cardinalibus, ſed a Gerſone, atq; a Schola Sorbonenſi apud Pariſios.

Papa Syluester ſecundus veneficus fuit, & conſuetudinem cum dæmone familiarem habuit, eiuſq; opera Papa factus eſt. Anaſtaſius Papa cum Photino hæretico communi cauit, eámq; ob cauſam a Clero ſuo deſertus, & derelictus fuit. Hildebrandus Papa, qui primus omnium in hiſce regionibus legitimas miniſtrorum nuptias vetuit, qualis cum vita, tum religione fuerit copioſè depingitur in quodá Concilio Brixiæ habito: in quo & appellatus fuit homo facinoroſus, & ea ſempiterna ignominiæ nota inuſtus: incendiarius: ſacrilegus: homicidiorũ, & periuriorum patronus: hæreticus contra Apoſtolicã doctrinã: vetus Berengarij diſcipulus: veneficus, necromantiæ deditus: homo poſſeſſus a dæmone: atq; iccirco a fide Catholica diſiunctus. Patres Concilij Baſileenſis inquiunt: *Multi pontifices in errores, & hæreſes lapſi eſſe leguntur.* Atq; ipſe Romanus pontifex ait: *Etiamſi Papa innumerabiles homines ſecum ad inferos traheret, nemo tamen mortalis auſit eum reprehendere, niſi deprehendatur a fide deuius.* Deniq; Nicolaus Lyranus ingenuè loquitur: *Multi Papæ inuenti ſunt Apoſtatæ.*

Hæc etſi ita ſunt, tamen Hardingi ſententia ſedes Romana nunquam a fide aberrauit, neq; aberrare poteſt. Valentiniani hæretici, quemadmodum refert Irenæus, de ſeipſis prædicare ſoliti ſunt, eſſe ſe ex cœleſti ſubſtantia natos, nec propterea opus habere, vt peccatum fugiant, quemadmodum cæteros. Quantumuis enim contaminatè vitam inſtituerent, tamen iactabant: *Nos ſumus ſpirituales, nullum nobis peccatum nocere poteſt: ſumus enim aurum, quod quamuis in cœnum deponatur, non amittit decorem ſuum, ſed ſuam naturam cuſtodit, cum cœnum nihil nocere auro poſſit.* Similis eſſe oratio iſtorum hominum videtur, qui quicquid Papa vel crediderit, vel dixerit, vel fecerit, integram ipſius remanere fidem, neq; vnquam deficere poſſe cõfirmant, quandoquidem in Petri Cathedra ſedet: quaſi ſic ei cõmiſſa eſſet eccleſiæ adminiſtratio, vt eam pro arbitratu ſuo gereret, nec vllam omnino culpam præſtaret. Hanc ob cauſam inquiunt: *Quòd ſi totus mundus ſentiet in aliquo aduerſus Papam, tamen videtur, quod magis ſtandum eſt ſententiæ Papæ.* Iterum aiunt: *In Papa ſi deſint bona acquiſita per meritum, ſufficiunt ea, quæ a loci prædeceſſore præſtantur.* Rurſus ſimiliter: *Papæ ſanctitatem recipit a Cathedra.* Et Sixtus Papa ait: *D. Petrum habitare in pontifice Romano, eumq; quicquid egerit, regere, atq; omnia onera ſuſtinere.*

Adeo iſti luxuriantur, ac delicias conſectantur, atq; hominum mentes inani oratione deliniunt. D. autem Ioannes inquit: *Nolite dicere, patrem*

trem habemus Abraham. D. Paulus de suis loquens successoribus habet: *Equidem scio, quòd post discessum meum, ingressuri sint ad vos lupi graues, non parcentes gregi.* Et Hieronymus habet: *Non sunt sanctorum filij, qui tenent loca sanctorum.* Quod autem Hardingus inquit, Christum pro Petro precatum esse, ne ipsius deficeret fides, illa nō ad Petrum solum, sed ad omnes etiam Apostolos pertinebat precatio. Origenes inquit: *Num audebimus dicere portas Inferni contra Petrum duntaxat non præualuisse: contra cæteros præualuisse? Quid ni potiùs dicamus, verba, quæ loquutus est Christus, de vnoquoq; eorū vera fuisse, de quibus dicta erant? Nā &, quæ priùs dicta sunt, & quæ sequuntur, velut ad Petrum dicta, sunt omnium cōmunia.* Eadem etiam Beda ad omnes cōmuniter fideles, non ad Petrum sigillatim refert. Atq; hoc modo verba Christus ipse sua interpretatur, sic enim patrem precatur: *Pater sancte serua eos per nomen tuum. Non precor pro illis tantùm, sed qro ijs omnibus, qui per illorum prædicationem sunt in me credituri.*

Matth 3. Actor. 20. Dist. 40. Nō est facile.

Orig in Mat. tract. 1.

Beda in Luc. cap. 22.

Ioan. 17.

Attamen inquit Hardingus) *quantumuis impius fuerit Romanus pontifex, non tamen debemus ab ecclesia Romana nosmetipsi remouere.* Quanquā secus habet Cyprianus: *Plebs obsequens præceptis Dominicis, & Deum metuens, a peccatore Præposito separare se debet.* Nicolaus etiam Papa excōmunicationis pœna præcisè sanxit, ne quis præsens adesset celebrāti Missam sacerdoti ei, quē ipse pro certo adulterum esse sciret. Tametsi non ex vita duntaxat illorū offensionē maximā capit ecclesia Dei, sed etiam ex eo præcipuè, quòd religionem impuram, & deprauatam consectantur, quòd verbum diuinū opprimunt, quòd apertè populo imponunt, quòd idololatriam manifestò tuentur. Quid si autem aurum Romanū in scoriam conuersum sit? Quid si ciuitas fidelis meretrix facta sit? Quid si sanam doctrinam tolerare nullo modo possint? Quid si domum Dei speluncam latronum fecerint? Quid si Roma facta sit magna illa Babylon, mater fornicationum, sanguine sanctorum Dei imbuta, atq; inebriata? Quid si autem abhominatio sedeat in loco sancto, in templo Dei? Non tamen inde discedere oportet? num illa tamen diuinæ religionis norma atq; colūna esse debebit? Certè Christus inquit: *Cauete a fermento Scribarum & Phariſæorum.* Et Deus ipse inquit? *Exite de illa populus meus, ne participes sitis delictorum eius, & de plagis eius ne accipiatis.* Irenæus habet: *Presbyteris illis, qui sunt in ecclesia obaudire oportet, qui successionē habent ab Apostolis: qui cum Episcopatus successione charisma veritatis certum, secundum placitum patris acceperūt.* Hic sanctissimus pater audiendos quidē & obediendos esse Episcopos scribit, sed cum exceptione, hoc est, non omnes cuiusq; modi tandem fuerint, aut quiduis tādem dixerint, sed eos, qui diuinæ veritatis certissimū donum acceperunt. Quòd antē Scribarum & Phariſæorum authoritate fretus vendicare non nihil Hardingus videtur, inquiens, *Sedent in Cathedra Mosi, quod igitur dicunt, facere debemus:* Hunc locum Augustinus sic exponit: *Sedēdo in Cathedra legem Dei docent: Ergo, per illos Deus docet. Sua verò si illi doceant* (quemadmodum ecclesia Romana docuit, & adhuc docet innumera) *tum* (inquit Augustinus) *nolite audire, nolite facere.*

Esai. 1. 2. Tim. 4. Hierem. 7 Matth. 21 Apocal. 17. Daniel. 9. 2. Thess. 2.

Matth. 16. Apocal. 18.

Irenæ. lib. 4. cap. 43.

Augu. in Ioan. tract. 46.

Hardingus. 23. Sectio.

*Falsum: Orientales enim episcopi nullũ vnquã huiusmodi imperiũ agnouerunt.

IAm verò quòd pontifex Romanus potestatem & imperium in alios Episcopos semper habuerit, nominatim Orientales (nam de Occidentali ecclesia nulli dubium vnquam fuit) præter centum alia manifesta argumenta, hoc vnum habemus luculentissimum, quòd tres habuerit in Oriente Delegatos, seu Vicarios, quos nunc vulgò Legatos vocant: idq; episcoporum illorum gratiâ, quorum erant ecclesiæ Roma longiùs disiunctæ. Vnus erat episcopus Constantinopolitanus, quemadmodum in epistola Simplicij ad Achatium Constantinopolitanum commemoratur. Secundus erat Alexandrinus episcopus, sicuti Bonifacij secundi ad Eulalium epistola testatur. Tertius fuit Thessalonicensis episcopus, quemadmodum copiosè exponitur in 82. epistola Leonis ad Anastasium Thessalonicensem. Ex diligente harum epistolarum lectione quiuis perspexerit, vniuersas ecclesias Græcas, Asiaticas, Syriacas, Aegyptiacas, & breui Orientales omnes Romano pontifici humile obsequium reddidisse atq; exhibuisse, & ad eius iudicium omnes controuersias, querelas, causasq; retulisse, atq; ad illum solum prouocasse.

Episcopus Sarisburiensis.

QVid de centum illis argumentis, quæ se Hardingus silentio præterijsse iactat, iudicemus ex eo faciliùs constiterit, quòd hoc vnicum, quod ille quasi omnium instar esse voluit, non modò falsum sit, sed omni etiam veritatis similitudine ac specie careat. Ista Leonis, Simplicij, & Bonifacij testimonia, quandoquidem sine voce introducuntur, possunt etiam sine responso dimitti. Quanquam Bonifacius iste secundus, quando causam suam egit, coactus fuit vt Augustinum illum singulari sanctitate patrem, cæteroſq; omnes episcopos Aphricanos, Numidos, Pentapolitanos, alioſque finitimarum regionum, qui ambitiosissimis Romanorum pontificum inceptis & conatibus restiterunt, illorúmque in adulterando Niceno Concilio fraudem manifestò deprehenderunt, *penitus inflammatos, & Diabolico spiritu instigatos esse* diceret.

Nicola. PP. ad Michaelẽ imperator.

Vnde autem Hardingo liquet Romano pontifici omnes subiectos fuisse Orientales Episcopos, quibus ille tanquam seruis suis imperaret atque dominaretur? Quo in Concilio decretum, & sancitum fuit? Quis subscripsit? Quis literarum monumentis mandauit? Quis vnquam huiusmodi Canones vidit? Nihil hac in causa vehementius ad persuadendum afferre Nicolaus Papa potuit, quàm quòd Petrus primùm Antiochiæ episcopus esset, deinde Romæ: & Marcus eius auditor Alexandriæ. Hinc egregiè atque luculentè concludi posse putat, Romanis pontificibus vniuersum parere mundum oportere. Equidem in ficto ille Diplomate, seu donatione Constantini imperatoris, potestas Romano pontifici tributa est (fateor) in quatuor reliquos patriarchas, Antiochenum, Alexandrinum, Constantinopolitanum, Hierosolymitanum.

Hoc

Hoc autem Diploma pontifices Romani ipsi, atque ex seipsis excogitauerunt, & commenti sunt, & quidem ineptè sic, vt vel puer quiuis eiusdem facilè deprehenderit futilitatem. Etenim præter alia permulta falsissima, eo illo tempore, quo hoc esse factum diploma fingitur, neque patriarcha aliquis fuit, neque episcopus, neque presbyter, neque ecclesia Constantinopoli, neque ipsa dum extructa vrbs, aut eo nomine appellata. Nihilo secius pontifex Romanus hac tam pertenui ratione inductus Mitram triplici corona suam ornauit, quo significatur illum in tres orbis partes vniuersalem potestatem habere, Europam, Asiam, Aphricam. Ita quemadmodum Persarum olim rex *Solis f[illegible]unæq; fratrem* appellauit, sic Nicolaus Papa se principem vocat totius mundi.

Nicola. PP. ad Micha. Imperatorem: princeps super omnem terram.

Cæterùm, quid Romano pontifici episcopi Orientales debuerint, quicunq; temporum historiam & consuetudinem legerit, atq; perpenderit, facilè perspexerit. Primùm, Nicenum Concilium tribus patriarchis suum sigillatim munus distinxit, atq; assignauit, sic vt singuli sua curantes alterum ne interpellarent: & Romano pontifici iussit, quemadmodum in historia scribit Rufinus, vt Ecclesias suburbanas, id est, suæ prouinciæ ambitu comprehensas inspiceret: qua de causa Romam Athanasius Romanæ ditionis Metropolin appellat. Hanc etiam ob causam Orientales episcopi in epistola ad Iulium sua illum Conseruum suum vocant: atq; Cyrillus Alexandrinus ad Cœlestinum scribens, eum fratrem nominat suum. *Conseruus*, & *frater*, æqualitatis sunt, non imperij vocabula.

Concil. Nice. Can. 6.

Rufi. li. 1. cap. 6

Athan. in epist. ad solitariam vitam agẽtes.

Metropolis Romanæ ditionis.

Cassiod. lib. 4. cap. 24.

Minimè certè dubium est, quin permulti pontifices Romani maturè admodum dominatum hunc appetere cœperint, atque adeo huius rei gratia Concilia manifestò adulterare, ac corrumpere non dubitarint, quemadmodum iam antè demonstrauimus. Externi autem Episcopi nunquam illis concesserunt, nec inanes istos titulos agnouerunt. Episcopi Orientales in suis ad Iulium literis fidem, quæ tum Romæ florebat, ab ipsis primò dimanasse confirmant, suasque Ecclesias proinde, vt refert Sozomenus, Romana ecclesia *inferiores non esse iudicandas*: neque, vt Socrates præterea habet: *A Romano pontifice ordinandas*. Gennadius Constantinopolitanus episcopus simul, & Concilium illic celebratum ad Romanum pontificem scribunt hoc modo: *Curet sanctitas tua vniuersas tuas custodias, tibiq; subiectos Episcopos.*

Cyril. epist. 27 pag 294.

Sozo. li. 3. ca. 8 ὑπαρὰ ταῦτα τὰ δεσπόσια ῥήματα ἔχειν.

Socr. li. 2. c. 15 μὴ δεῖν καταγινώσκεσθαι παρ' αὐτῶν.

Alexandrinum Concilium Ecclesias vniuersas Orientales Asterio commisit lustrandas atque purgandas: Occidentales autem Eusebio Vercellensi. Quo mandato subnixus Eusebius adiuncto sibi Hilario omnes Illyricas, & Gallicanas, & Italicas ecclesias inspexit, atque correxit. Vbi tum fuerit vniuersalis illa Romani pontificis potestas, quærat aliquis? Basilius inquit: *Antiochenæ ecclesiæ conditionem & incolumitatem ab Athanasio episcopo Alexandrino pendere*, non, vt Hardingus inquit, a Romano pontifice. Quare Athanasium obtestatur, vt ei consulat.

Rufin. lib. 1. cap. 29.

Rufin. lib. 1. cap. 30. & 31.

Basil. epist. 48.

Cod. de sacro-sanct. Eccle. lege. 6.

Honorius & Theodosius imperatores sanxerunt, vt omnes intra Illyricũ nascentes controuersias Constantinopolitanus episcopus, non pontifex Romanus, cognosceret, atq; decerneret. Ipsa etiam glossa in decreta hanc ipsam latam ab Honorio & Theodasio legem explicans, hæc verba habet: *Imperator dicit, quòd Patriarcha Constantinopolitanus habet idẽ in suis subditis, quod Papa habet in suis.* Imperatoris istiusmodi verba sunt: *Constantinopolitana ecclesia Romæ veteris prærogatiua lætatur.* Quod etiã ex eo magis adhuc perspicuũ est, quòd quando aliquis patriarcha in vlla exhisce quatuor principibus sedibus recẽs instituebatur, literas ad cæteros Patriarchas daret Cõmunicatorias: in quibus singuli regionis fidei; confessionem singulis suam significabant. Sic alijs fecit pontifex Romanus, sic pontifici Romano fecerunt alij. Vnde parem illorũ fuisse authoritatem, nec quenquam imperium aut dominatum in alteros exercuisse certissimè apparet. Qua de causa quãdo Eulogius Alexandrinus episcopus ad Gregorium Romanũ pontificem scripsisset hoc modo: *Sicut iussistis*, istud scribendi genus Gregorius penitus repudiauit, atq; auersatus est. Sic enim rescribit: *Hoc verbum Iussionis, quæso, a meo auditu remouete. Scio enim quis sim, & qui sitis. Loco mihi fratres estis: moribus patres. Non ergo iussi, sed quæ vtilia visa sunt, indicare curaui.*

Dist. 22. Renuãtes. In glosa. Cod. de. sacro. Eccl. lege. 6.

Literæ Synodicæ. Greg. lib. 1. ep. 24. 25. & lib. 6 epist. 5.

Greg. lib. 7. epist. 30.

Deniq; quod Michael Palæologus imperator Orientalis in Concilio Lugdunensi circiter annum Domini 1442. a Romano pontifice multùm & vehemẽter rogatus, episcopos Orientales ei subiectos esse confessus fuisset, eum domum reuersum, atq; defunctum Clerus suus sepeliri non est passus. Hardingus tamen, *Omnes episcopos Græciæ, Asiæ, Syriæ, Aegypti, deniq; omnes Orientales Romano pontifici humilem obediemiam reddidisse, atq; exhibuisse* defendit.

Paulus Aemil. in historia Gallorum. li. 8

Hardingus. 24. Sectio.

QVemadmodum autem Romanus pontifex nocentes coërcuerit Censuris ecclesiasticis, alijsq; modis, exempli causâ excommunicatione, exactione, abdicatione, mulctæq; iniunctione pro ratione delictorum: plura exempla habemus, quàm vt omnia putem esse hoc loco commemoranda. Qui ecclesiasticas inspexerunt historias, memoria repetere possunt, vt Timotheus Alexandrinus episcopus vnâ cum Petro Diacono excommunicatus fuerit a Symplicio Papa: Nestorius Constantinopolitanus a Cœlestino: Theophilus Alexandrinus cum Arcadio Imperatore, & Eudoxia imperatrice ab Innocentio, propter impia sua in Chrysostomum facinora: Vt Dioscorus Alexandrinus depositus fuerit, etsi toto Ephesino secundo Concilio repugnante: vt Petrus Antiochenus non modò episcopatu abdicatus, sed omni etiam Sacerdotali honore priuatus: vt Photius e patriarchatu Constantinopolitano, in quem Michaelis Imperatoris gratiâ, impijq; asunculi sui importuno rogatu inuaserat a Nicolao primo exactus. Istam authoritatem epistola Cypriani, quam ad Stephanum tempore suo Papam scripsit contra Martianũ episcopum Aretatensem in Gallia, manifestò confirmat & euincit. Cum enim Martianus istæ hæreseos Nouatianorum defensor esse cœpisset, hominesq; fideles ea imbutos seduxisset, Cyprianus a Faustino certior factus Lugduno, de ista re Stephanũ admonuit,

admonuit, eiq; vehementer suasit, vt literas ad populum Arelatensem mitteret, quarum authoritate Martianus submoueretur, atq; alter in illius locum sufficeretur, quò (vt inquit ille) Christi grex, qui ab illo hactenus dissipatus & vulneratus contemnitur, in vnum colligatur. Quod neutiquam scripsisset Cyprianus, si huiusmodi potestatem Romanus pontifex minimè habuisset.

Episcopus Sarisburiensis.

HÆc certè ratio parum argumenti habet. Semper enim non Romano solùm pontifici, verùm cæteris etiam episcopis vniuersis reprehendere, atq; adeo etiam excõmunicare maleficos licuit. Anthymus cum suis excommunicatus a singulis Patriarchis fuit: Paulus Samosatensis, quemadmodum scribit Nicephorus, ab vniuersis, quotquot orbis contineret, episcopis: Auxentius & Iouinianus ab Ambrosio: Dioscorus atq; Eutyches a Concilio Constantinopolitano: Cyrillus, etsi orthodoxus, & summa pietate episcopus, ab omnibus Orientalibus. Nullus tamen istorum, qui isto modo sunt excommunicationis iure vsi, vel Romanus pontifex, vel vniuersalis ecclesiæ caput extitit. Quòd autem Hardingus ait, ex historijs ecclesiasticis repetere nos memoria posse, ab Innocentio pontifice Romano Imperatorem Arcadium excommunicatum esse, ipse etiam repetat ex ijsdem historijs Theodosium imperatorem ab Ambrosio excommunicatum fuisse: atq; Anastasium Antiochenum episcopum cum priuatis literis Iustinianum hæreseos suæ redarguisse, tum palam sæpenumero in ecclesia de eo vsurpasse, *Quisquis aliud Euangelium sequutus fuerit, Anathema sit.* Atque tamen neque Ambrosius, neque Anastasius pontifex Romanus fuit.

Concil. Const. 5. Act. 1. Nicepho. li. 6. cap 28. Ambros. li. 10. Epist. 81. Concil. Const. 5. Act. 5. Conc. Calche. actio. 10. Niceph. li. 13. cap. 24. Theodor. li. 6. cap. 18. Euag. lib. 4. cap. 40.

Quod autem attinet ad sententiæ exequutionem, ad abdicationem, atq; ad depositionem episcoporum, Hardingus satis nouit Romanum pontificem non tantæ fuisse authoritatis, vt ista præstare posset. Qua de causa Innocentius de Pelagio inquit: *Quibus acceptis literis, aut quando committet se nostro iudicio?* Hanc etiam ob causam Fælix Romanus pontifex a Zenone imperatore opem petijt, cui Imperator respondit: *Admisimus depositionem Anthymi:* etenim alioqui nullius fuisset momẽti Papæ sententia. Iccirco de se Constantinus imperator ait: *Si quis Episcoporum incõsultè tumultuatus sit, Ministri Dei, hoc est, mea exequutione, illius audacia coercebitur.* Similiter Iustinianus imperator huiusmodi legem promulgauit: *Si quis episcopus definitũ tempus emanserit & domum reuocatus, venire noluerit, moueatur, & ecclesia sua priuetur, atq; alter melior eius loco eligatur:* adiungit, *authoritate huius legis.* Istius authoritate legis abdicati fuerunt episcopi: sine qua sententiam exequi suam Papa minimè potuit. Quare, si hoc modo concluserit Hardingus: Papa alios episcopos excommunicauit: Ergo, ecclesiæ caput fuit: Tum ex eodem principio contrà valet argumentum isto modo: Papã ipsum alij episcopi excommunicauerunt: Ergo, non fuit ecclesiæ caput. Quod ad Antecedentem illam propositionem attinet, nimirum excõmunicatum fuisse ab episcopis Papam, minimè dubium est. Etenim Iulium pon-

Inter decreta Innocentij. Concil. Const. 5. actio. 1. Concil. Const. 5. actio 4. Theodo. lib. 1. cap. 19. Authen. de ecclesia. diuersis capitulis. κατὰ τὴν τῶ παράντος νόμω δύναμιν.

Sozo.li.3.c.11. Dist.21. in tantum. Niceph.li. 17. cap.26. Concil. Const. 6. Act.13. Sozom.lib.3. cap.11. καθεῖλον Γ'ελάσιον τὸν Ρώμης ἐπίσκοπον. In vita Vigilij.

tificem Romanum ab episcopis Orientalibus: Leonem Papam a Dioscoro: Vigilium a Menna Constantinopolitano episcopo: Honorium a sexto Concilio Constantinopolitano excommunicatum esse historia ecclesiastica testatur. Quòd si autem plus abdicationi episcoporum, quàm excõmunicationi tribuat Hardingus, meminerit etiam Iulium Papam ab episcopis Orientalibus loco motum fuisse, quemadmodum scribit in historia Sozomenus: Hildebrandum a Concilio Brixiensi: Ioannem a Concilio Constantiensi: Eugenium a Concilio Basileensi: atq; duos pariter Papas Syluerium, & Vigilium ab Imperatore Iustiniano. Ita iacta ab Hardingo fundamenta suam ipsius euertunt structuram, & contra ipsum disertè concludunt.

Hardingus. 25. Sectio.

*Falsum: Pontifex enim Romanus nõ omnes per orbem episcopos, sed suos tantùm prouinciales confirmauit.

*AD comprobandam Papæ in confirmandis ordinationibus, atq; electionibus *omnium episcoporum authoritatem, permulta exempla facilè adduci potuerunt, quemadmodum quòd nenaginta Ariani episcopi in Concilium Antiochiæ contra Athanasium conuenientes a Iulio petierunt, vt eos comprobare, & confirmare dignaretur, quos ipsi pro Athanasio, Paulo, Marcello, atque alijs a se damnatis, atque submotis substituerant.*

Præterea, quòd Theodosius imperator vehementissimè contendit a Leone, vt Anatolium confirmaret: Similiter etiam, quòd Martianus imperator eundem rogauit, vt confirmaret Proterium, quorum vterq; Alexandrinus fuit episcopus, quemadmodum ex literis ad Leonem in illorum gratiam conscriptis apparet: Anatolium autem Leo ordinare, confirmare q; planè noluit, ni prius ille profiteri vellet, se credere & tenere eam doctrinam, quam Leo in sua ad Flauianum epistola comprehenderat, & scriptis etiam testaretur, se cum Cyrillo, cæteris q; Catholicis episcopis contra Nestorium sentire. Etsi autem nihil amplius hac de re proferri posset, tamen sancti Gregorij testimonium eam abundè conuinceret. Cum enim certior esset factus Maximum ordinatum fuisse Salonitatum episcopum, quæ ciuitas in Illyrico est, absque authoritate & confirmatione sedis Apostolicæ, atque ambigeret an id Mauritij imperatoris iussu factum esset, qui multa gessit alia sceleratè, de hac re ad Constantinam imperatricem scribit ad hunc modum: Salonitanæ ciuitatis episcopus, me, ac responsali meo nesciente ordinatus est. Et facta est res, quæ sub nullis anterioribus Principibus euenit. *Ex his constat supra annos mille episcoporum ordinationem atq; electionem a sede Apostolica confirmatam fuisse.*

Episcopus Sarisburiensis.

SI hæc disputatio valuerit, atque si ille pro ecclesiæ capite habendus fuerit, ad quem electionis, consecrationisque episcoporum approbatio pertinuerit, profectò multa sint ecclesiæ capita est necesse. Complures enim ista potestate præditos fuisse constat.

Ambrosius

[a]Ambrosius scribit, *Omnes Episcopos cum Orientales, tum Occidentales assensu approbationéque sua ipsius ratam habuisse electionem.* Theodosius imperator pro Flauiano Constantinapolitano Episcopo propugnans, [b] *Omnes Episcopos Orientales, Asiæ, Ponti, Thraciæ, atque Illyrici, eius electionem comprobasse* dicit. [c] Eudoxius Antiochiæ episcopatum suscepit, neque approbante, neque assentiente Georgio Laodicensi episcopo, & Marco Arethusensi, cæterisq; episcopis, quorum ea res interfuit: estq; eo nomine reprehensus. [d] Gregorius presbyter scribit, quòd, cum Gregorij Nazianzeni, antequam episcopi Ægypti, & Macedoniæ venissent, peracta fuisset electio atq; ordinatio, illis non expectatis ac consultis, illum ij approbare, aut tanquam episcopum admittere prorsus noluerint, non quòd ipsum eo loco indignũ iudicarent, sed quòd priuatos hoc modo se suffragijs suis existimarẽt.

Anacletus sic sancit: *Episcopus non minùs, quàm a tribus episcopis, reliquisq; omnibus assensum præbentibus, vllatenus ordinetur.* Hinc ergo perspicuum est ad approbandã cuiusuis episcopi electionẽ omnium illius prouinciæ episcoporum necessariam fuisse habitam assensionẽ: quam illi mutuò significabant, literas cõmunicatorias vltro citróq; mittentes. Quapropter cum Ioannes Constantinopolitanus episcopus, vniuersalis sibi episcopi titulum assumpsisset, Gregorius Eulogio Alexandrino cæterisq; Orientalibus episcopis suasit, vt nec darent, nec ab eo acciperent literas eo titulo inscriptas. Itidem Orientales episcopi, postquã Iulium pontificem Romanũ excõmunicassent, mandata dederũt, nequi vel acciperent ab eo literas, vel ad eum darent, quò se illum pro episcopo neutiquam habere declararent. Neque verò episcopi duntaxat istas electiones approbarunt, sed princeps etiam atq; populus. Postquam Ambrosius designatus atq; institutus episcopus Mediolanensis Nobiles ex Aula acerbiùs exagitaret, atq; eorum vitia insectaretur, imperator Valentinianus dixit: *Ista omnia ego fore præsciui: atq; iccirco non solùm non repugnaui, sed etiam eius electioni suffragatus sum.* De electione Nectarij Sozomenus scribit ad hunc modum: *Episcopi, qui interfuerunt electioni, nomina nonnulla eorum, quos dignos illo loco iudicarent scriptis comprehensa obtulerunt: Imperator rem perpendens sigillum vltimæ scripturæ apposuit, & Nectarium elegit.*

Gratianus imperator, quando Constantinopolin aduenit Gregorium Nazianzenum amplexus est, & post collatum cum eo priuatim sermonem ei dixit: *Tibi, ô pater, & tuis laboribus Deus per nos hanc ecclesiam tradit. Ecce do tibi hanc sacram domum, & sellam, & populus obsecrabat Imperatorem, vt episcopum in throno suo constitueret.* Perinde liceat de populi assensu, atq; approbatione repetere. Anacletus, quemadmodum vulgò citatur, ita scribit: *Sacerdotes a proprio ordinentur episcopo: ita vt Ciues, & alij Sacerdotes assensum præbeant.* Cyprianus similiter habet: *Plebs obsequens præceptis Dominicis habet potestatem vel eligendi dignos sacerdotes, vel indignos recusandi.*

Tam multis tum cuiusq; episcopi admissio suffragijs comprobari debuit. Quare non satis in hoc fundamẽto firmitatis esse videtur, quo Ro-

[a] Ambro. li. 10. Epist 82.
[b] Theodo. li. 5. cap. 23. αἱ τῆς ἑῴας ἐκκλησίαι τῆς φλαβιανοῦ προεστήσαντο ἱερωσύνης.
[c] Sozom. lib. 4. ca. 12. μήτε τῶν ἄλλων οἷς μὴ χειροτονία διαφερε συνδεμίναν.
[d] Greg. presbyter in vita Nazianzen. Αὐτάλειον τῇ ψήφῳ.
Anacl. epist. 2.
Gregor. lib. 4. epist. 36.
Sozom. li. 3. cap. 11.
Theo. li. 4. ca. 7 ἐγὼ σύμψηφος τῆς χειροτονίας γεγένημαι.
Sozo. lib. 7. cap. 8. Τὸν δακτύλιον ἐπιτιθεὶς τῇ τελευταίᾳ γραφῇ.
Greg. presbyter in vita Nazianzeni. ἐγκαθιδρῦσαι τὸν ἀρχιερέα τῷ θρόνῳ.
Anac. epist. 2.
Cypri. lib. 1. cap. 4.

manus pontifex eccleſiæ caput eſſe confirmetur. Etenim facilè potuit Hardingus animaduertiſſe, ipſius Romani pontificis ab alijs epiſcopis approbari ſolitã fuiſſe electionẽ. Cyprianus de Cornelij Romani pontificis approbatione ſcribit ad hunc modum: *Vt Cornelium noueris Coëpiſcoporum teſtimonio, quorum numerus vniuerſus per mundum concordi vnanimitate conſenſit.* Poſtea in quadam ad Cornelium ipſum epiſtola fuſiùs eandem exponit: *Ad comprobandam ordinationem tuam, facta authoritate maiore, placuit vt per Epiſcopos omnes omninò in iſta Prouincia poſitos, literæ fierent, vt te vniuerſi Collegæ noſtri, & Communicationem tuam, id eſt, eccleſiæ Catholicæ vnitatem, pariter, & charitatem probarent pariter, & tenerent.* Quòd ſi hanc electionis Cornelij confirmationem fuiſſe negauerit Hardingus, mox ibidem ſubſequitur: *Sic epiſcopatus tui veritas, pariter & dignitas, apertiſſima luce, & manifeſtiſſima, & firmiſſima confirmatione, fundata eſt.* Ita quandocunque vel ordinatus, vel abdicatus fuiſſet epiſcopus, cæteri epiſcopi certiores ea de re facti fuerunt, eadémq; eſt a fratribus ſuis vel comprobata, vel abrogata.

Cyprian. lib. 4. epiſt. 2.

Cyprian. lib. 4. epiſt. 8.

Quòd autem vniuerſos totius orbis terrarum epiſcopos vnus Romanus pontifex ordinaret, atq; inſtitueret, præterquam quòd & penitus ἀδύνατον & ab omni ſpecie veritatis alienum videtur, facilè etiam locupletiſſimis teſtimonijs atq; monumentis antiquitatis refellitur. Agapetus pontifex Romanus, circiter annum Domini 540. poſtquam Mennam epiſcopum Conſtantinopolitanum occaſione quadam extraordinaria conſecraſſet, hac ipſum laudatione proſequutus eſt: *Et hoc dignitate eius (Mennæ) accedere credimus, quòd a temporibus Petri Apoſtoli, nullum alium vnquam Orientalis eccleſia ſuſcepit epiſcopum manibus noſtræ ſedis ordinatum.* Itaque Agapetóne Papæ mauis, an Hardingo fidem habere, ipſe, Lector, videris.

Concil. Conſt. 5. actio. 2.

Neq; culpæ mihi det Hardingus, quòd ordinationem epiſcoporum pro confirmatione ponam. Etenim ipſe ordinationẽ atq; cõfirmationẽ vnam, eandemq; facere videtur: aut ſaltẽ vnâ coniungere atq; copulare. Sic enim loquitur: *Leo Anatolium ordinare & confirmare planè noluit.*

Equidem Liberatus eam Alexandriæ cõſuetudinem inueteraſſe ſcribit, vt qui epiſcopus eſſet deſignatus, ad feretrum, in quo demortui deceſſoris cadauer iaceret, accederet, eiuſq; manus in ſuum ipſius caput poneret, atq; D. Marci pallium indueret: quibus peractis nihil illi ad cõfirmationem deeſſet, nulla interim facta pontificis Romani mentione.

Liberat. ca. 20.

Cyprianus etiam Hiſpanię epiſcopis mandat, vt Sabinus, quẽ ipſi epiſcopum legitimè conſtituerant, munus illud retineret, quantumuis eum Cornelius & reprobaret, nec cõfirmare vellet. Atq; adeo illud cõmentitium Anacleti decretum, quo cautum eſt, vt omnes epiſcopi, Romæ ſe quotannis ſemel ſiſterent, non hoc ad omnem orbem Chriſtianum refert mandatum, ſed eos duntaxat epiſcopos comprehendit, quos Romana prouincia haberet. Sic verba habent: *Omnes Epiſcopi qui huius Apoſtolicæ ſedis ordinationi ſubiacent &c.* Vnde colligi poſſit, alios epiſcopos illius ſedis ordinationi minimè ſubiectos fuiſſe. Atq; hoc eſt, cuius Salonitanum epiſcopum coarguit Gregorius, quòd cum in Pro-

Cyprian. lib. 1. cap. 4.

Anacl. epiſt. 3. Diſt. 93. Iuxta ſanctorum.

uinciæ

uinciæ Romanæ ditione versaretur, ipso nescient consecratus esset.

Quod enim ista Gregorius non de omnibus omnino episcopis intellexerit, sed de ijs solummodo, qui ad suam ipsius prouinciam pertinerent, ex verbis ipsius manifestò apparet. Sic enim scribit: *Episcopi mei: episcopi mihi commissi.* Quod autem Salonitana ciuitas in Illyrico sita Romana aliquando prouincia contineretur, ex epistola, quam Damasus Romanus pontifex ad episcopos Illyricos misit liquidò constat. Hæc eius verba sunt: *Par est, omnes, qui sunt in orbe Romano, magistros consentire.* Gregor. lib. 4. Epist. 34. Sozomen. li. 6. ca. 23. πάντας τοὺς ἐν τῷ ῥωμαίων κόσμῳ διδασκάλους.

Quòd Hardingus ait, rogatum atque oratum fuisse pontificem Romanum, vt Flauiani, Anatolij, atque Arianorum episcoporum electionem ratam haberet, hoc quidem de generali quadam approbatione accipiendum est, qualis erat omnium episcoporum communis, maximè quatuor summorum patriarcharum, non Romano pontifici propria. Neque ita certè necessaria habita fuit Romani pontificis admissio, quasi ipse posset pro authoritate, quicquid vellet, rescindere, ac quem vellet & admittere, & repellere: sed concordiæ tantùm atque consensus gratia, quò nimirum omnes intelligerent nullum esse in ecclesia episcopum, qui non probatus simul & approbatus esset a fratribus suis. Etenim alioquin Orientales episcopi ad Iulium scripserunt hoc modo: *Si ordinatos a nobis episcopos approbare volueris, nos tecum communicabimus: sin minùs, contrarium indicemus.* Gratianus etiam imperator Nectarium Constantinopolitanum constituit episcopum repugnante maxima parte episcoporum. Quare hoc modo meliùs instituisset argumentum Hardingus: *Romanus pontifex suæ prouinciæ episcopos confirmauit: nullam autem singularem potestatem habuit omnes alios episcopos per orbem vniuersum confirmandi, nihilo magis, quàm alij illius: Ergo non tum pro capite ecclesiæ habitus, neque hanc vniuersalem potestatem obtinere iudicatus fuit.* Sozomen. li. 3. ca. 8. Sozome. lib. 7. cap. 8.

Hardingus. 26. Sectio.

*QVòd pontifices Romani vsu ecclesiæ recepto authoritatem habuerint Concilia vel rata vel irrita faciendi, non est opus, vt ego multis ostendam, præsertim cum regula ecclesiastica (quemadmodum in tripartita historia legimus) decreuerit, * vt nullum concilium celebraretur, atq; habcretur sine iudicio, atq; mandato Papæ. Concilia autem habita Arimini, Seleuciæ, Syrmij, Antiochiæ, & secundum Ephesi, quia non * indicta & approbata fuerunt Romani pontificis authoritate, pro legitimis Concilijs non sunt habita, sed non minùs hac de causa repudiata sunt, quàm quòd hæretica decreta tulerint. Patres in Nicena congregati Synodo, literas ad Syluestrum Papam miserunt, orantes eum, vt consensu suo ea approbaret ac confirmaret, quæcunq; ipsi decreuerant. Isidorus testatur Concilium Nicenum Canones edidisse, quos (inquit ille) ecclesia Romana accepit & ratos habuit. Secundum generale Concilium Constantinopoli habitum Damasus similiter comprobauit ab illis patribus flagitatus. Eodem modo tertium Concilium E-*

Lib. 4. cap. 19.

Quas Romana suscipiens confirmauit ecclesia. In præfatione Nicens Concilij.

* Falsum: in ipsa verborum corruptione positum.

* Falsum: tum enim dierum pontifex Romanus non habuit authoritatem indicẽdi Concilia.

phesi agitatum confirmauit Cœlestinus, cuius in illo Concilio vicarij seu delegati fuerunt, ille clarissimus Alexandriæ episcopus Cyrillus, & Italus alter nomine Arcadius. Quod autem ad quartum Concilium attinet, nempe Calchedonense, qui illuc etiam conuenerant patres in epistola sua ad Leonem Papam manibus 44. episcoporum subscripta, ab eo humiliter petierunt, vt decreta atq; sanctiones eiusdem stabiliret, corroboraret, & approbaret. Cùm hoc igitur de quatuor primis & præcipuis Concilijs verum esse intelligamus, vt de cæteris aliquid dicamus non est necesse. Quanquam ad certiorem istorum omnium confirmationem illud inprimis afferendum est, quod Constantius imperator tam importunè tamq; vehementer a Liberio Papa contendit, vt Concilij Antiocheni, a nonaginta Arianis episcopis celebrati acta confirmaret, in quo abdicatus fuit Athanasius, atque episcopatu suo deiectus. Existimauit enim, sicuti scribit Ammianus Marcellinus, quod in eo Concilio actum esset irritum fore, ni pontificis Romani authoritate approbatum & confirmatum fuisset, quam ille æternam ciuitatem nuncupat. Lib. 15.

Episcopus Sarisburiensis.

HOc in loco duo Hardingus vehementer falsa posuit: quorum alterum conuersione in Anglicum sua, alterum historiæ recitatione continetur. Quod ad prius attinet, Cassiodorus in Latina translatione sic habet: *Canones iubent extra Romanum nihil decerni pontificem.* Socrates in Græco, vnde Latinum est desumptum, sic scribit: μὴ δεῖν παρὰ γνώμην τοῦ ἐπισκόπου ῥώμης κανονίζειν τὰς ἐκκλησίας: hoc est: *Canones ecclesiasticos præter Romani episcopi sententiam fieri non oportere.* In quo Hardingus Græcum pariter, & Latinum dedita opera penitus corrupit, atq; adulterauit, nec verbum vllum, quod in Archetypo haberetur, retulit. Κανονίζειν, id est, *decernere*, in Anglico reddit, *habere*, vel, vt ipse loquitur *Celebrare Concilium.* Παρὰ γνώμην, quod est, *præter sententiam*, aut quemadmodum Cassiodorus interpretatur, *Extra*, ille in Anglicum ad hunc sensum transtulit *Sine iudicio atq; mandato.* Quin etiam, ne illum ipsum, cuius, tam strenuè causam propugnat, intactum atque illæsum passus est abire. Cum enim in Græco ἐπίσκοπον ῥώμης appellatum eum videret, in Latino *Romanum pontificem*, satius existimauit vtrumq; & Græcum, & Latinum repudiare, & *Papam* eum nuncupare: atque ita ornandi amplificandiq; Papæ studio incensus, locum omnem hunc immutauit, atque deprauauit, nec verbum vnum rectè transtulit.

Cassiodo. lib. 4. cap. 19.

Socrat. lib. 2. cap. 17.

Quod autem ad historiam attinet, Arianorum Concilia proinde reprobata fuisse contendit, quòd ea non indicta essent a Papa. Tamen præclarè nouit ad officij eius rationes illo quidem tempore haudquaquam pertinuisse, vt Concilia indiceret. Etenim ex ipsa adeo politia, atq; vsu temporum illorum liquet, a Constantino imperatore indictum fuisse Concilium Nicenum: a Theodosio primo Constantinopolitanum: a Theodosio secũdo Ephesinum: atq; a Martiano Calchedonẽse. Scribit etiam in historia Socrates: *Iccirco Imperatores in historia complexus*

Socrat. lib. 5. in proœmio.

plexus sum, quia ex quo tempore cœperunt esse Christiani, Ecclesiastica negotia pendent ab illis, & maxima Concilia de illorum sententia & facta sunt, & fiunt. Episcopi etiam, qui ad Constantinopolitanum Concilium venerant se ad Romanum Concilium fuisse a Damaso pontifice Romano euocatos testantur: Verùm adiungunt *Ista mandante per literas imperatore.* In epistola verò ad Theodosium imperatorem scribũt hoc modo: *Literis, quibus nos conuocasti, Ecclesiam honore prosequutus es.*

τὰ τῆς ἐκκλησίας πράγματα ἤρτητο ἐξ αὐτῶν. Theo. lib. 5. c. 9.

διὰ τῶν τῆ θειοφιλεστάτῃ βασιλίσσης γραμμάτων.

Pontifex autem Romanus nondum quidem ad tantam authoritatem aspirauerat, vt generali Concilio diem indicere posset: neq; enim vniuersale eius in cæteros omnes imperium fuerat adhuc mundo persuasum: neque illius quisquam mandato paruisset. Gregorius Romanus pontifex efficere nullo modo potuit, vt Episcopus Salonitanus, vnus tantùm homo, ad ipsum vocatus veniret. Sic enim apud Constantiam imperatricem conqueritur: *Contempto me atq; despecto, ad me venire secundùm iussionem Dominorum noluit.* Quapropter, quàm esset tenuis hac in re sua potentia conscius Leo, literas ad Clerum, populumq; Constantinopolitanum misit, suasitq; vt Concilium generale ab imperatore peterent: *Exposcite* (inquit) *vt petitioni nostræ, qua plenariam indici Synodum postulamus, clementissimus imperator dignetur annuere.* Liberatus scribit Leonem pontificem Romanum, aliósque complures ex Italia episcopos in genua procidisse sua, atque omnibus precibus ab Imperatore Valentiniano, atq; Eudoxia imperatrice contendisse, vt Concilium indiceretur: neque tamen impetrare potuisse. Pòst, imperatorem Theodosium rogauit vt Concilium ad locum aliquem conuocaret intra Italiam: Imperator autem, contrà ac Romanus pontifex flagitauerat, Ephesum indixit. Deinde idem etiam a Martiano postulauit imperatore: qui demississimæ isti pontificis petitioni non concessit, sed vt Calchedone haberetur Concilium mandauit. Quòd autem Leo ambos hosce imperatores obtestatus est, vt Concilium in diem longiorem reijcerent, quandoquidem & tempus, in quod indiceretur, nimis breue videbatur, & hostes vias omnes obsidebant, vt episcopi non sine maximo periculo iter facere possent, neuter tamen adduci potuit, vt de præfinito tempore quicquam mutaret, sed vt omnes ad præstitutum diem adessent, iusserunt. Neque Leo quantumuis hac potestate vniuersali præditus, ausus est repugnare. Ex his facilis est coniectura, quàm verè vel Gelasius Papa scripserit: *Solam Apostolicam Romanam sedem authoritate sua decreuisse, vt Calchedonense Concilium indiceretur:* vel quod nobis persuadere conatur Hardingus: *Omnia fuisse a Papa conuocata Concilia.*

Inter Acta Cõcilij Constantinopol. 5.

Gregor. lib. 4. epist. 34.

Leo Epist. 23.

Liberat. Ca. 13. Genibus prouolutis.

Leo epist. 11. ad Theodos. Augusti.

Leo Epist. 13.

Leo Epist 50.

Leo Epist. 13. 44. 58.

Epistol. Gelasij ad Episcopos Dardaniæ.

Neque verò omnibus semper Concilijs Romanus pontifex, aut eo absente Romani pontificis legatus præfuit ac præsedit. Constat enim Niceno Concilio præfuisse Eustachium Antiochenum patriarcham, Romanique pontificis legatos Vitum, & Vincentium quarto infrà loco consedisse. Constantinopolitano Menna moderatus est Concilio: Sardicensi Hosius Cordubensis: Aquileiensi Ambrosius Mediolanensis: Carthaginiensi Aurelius Carthaginiensis: Calchedonensi

Leonis Romani pontificis legatus præsedit, non tamen iure suo, aut vniuersalis potestatis ergô, sed tantùm precariò, ipsiúsque imperatoris permissu.

At comprobauit (inquit Hardingus) *Concilia generalia pontifex Romanus.* Quis negat? Idipsum alij quoque fecerunt, non modò patriarchæ, seu episcopi, verùm etiam politici principes. In Calchedonensi Concilio scriptum est ad hunc modum: *Diuæ memoriæ Theodosius confirmauit omnia, quæ iudicata sunt a Sancta & Vniuersali Synodo Generali lege:* Sic etiam Martianus imperator inquit: *Sacro nostræ Serenitatis edicto, venerandam Synodum confirmamus.* Constantinum itidem imperatorem Niceni Concilij decreta cõfirmasse Eusebius testatur. Similiter episcopi in Constantinopolitano Concilio ad Theodosium imperatorem scribunt ad hunc modum: *Rogamus tuam clementiam, vt per literas tuæ pietatis ratum esse iubeas, confirmésq; Concilij decretum.*

Cõcil. Calchedon Action. 1.
Cõcil Calchedon. Action. 3.
Eusebius in vita Constantini.
Inter acta Cõcilij Constã. 5.

Quare, cum Principibus politicisq; magistratibus Conciliorum decreta, atque sanctiones confirmare fas esset, potéstne cuiquam dubium esse, quin episcopis etiam idipsum liceret? Quapropter Theodoretus ait, *Edicta Niceni Concilij ad alios episcopos transmissa fuisse absentes.* Victorinus autem scribit, *Innumerabiles episcopos illud Concilium approbasse, eiq; subscripsisse.*

Theodo. lib. 1. cap. 9. & lib. 2. cap. 8.
Victorin. lib. 2.

Inprimis autem solita fuit requiri quatuor primorum patriarcharum præ cæteris subscriptio, atque confirmatio, tum quia illorum amplior prouincia fuit, tum etiam quòd authoritate ac fide cæteris præstarent. Quorum primus semper Romanus pontifex extitit, ideoque grauissima esse maximiq; momenti ipsius visa est assensio. Eam ob causam Martianus imperator abs Leone pontifice Romano postulauit, vt ad Concilium Calchedonense literas mitteret, in quibus normam fidei ab eo constitutam sibi probatam esse significaret. Perinde Theodosius imperator omnes episcopos rogauit, vt Concilio Niceno subscriberent, atque assentirentur. Etenim & legi & rationi consentaneum est, *vt quod omnes attingit, ab omnibus approbetur.* Quapropter Iulius Romanus pontifex vniuersa Antiocheni Concilij acta rescidit, atque irrita esse pronunciauit, quòd ipse, qui vnus erat e quatuor Patriarchis, non æquè esset eò vocatus, atque alij. Quòd enim ad cuncta generalia Concilia primates omnes & Metropolitani præcipuè euocari soliti fuerint Eusebius, & Theodoretus, & alij declarant. Atq; iste Canon est a Iulio citatus, qui Canones atque leges vllas ab omni ecclesia obseruandas introduci prohibet præter Romani põtificis sententiam, qui vnus e quatuor primarijs patriarchis erat, atque vnam ecclesiæ non minimam partem sua prouincia complectebatur. Iccirco suam Calchedonensis Concilij approbationem testificatur hisce verbis Leo Romanus pontifex: *Fraternitas vestra nouit, me definitionem Sanctæ Synodi toto corde complexum esse.* Ad Martianum etiam imperatorem scribit hoc modo: *Constitutionibus Synodalibus libens adieci sententiam meam.* Hoc autem eo referebatur, non quò suam regalem quodam-

Regula Iuris.
Euseb. Orat. 3. de vita Constan.
Theodo. lib. 2. cap. 7. τὰς ἐκκλησίας κανονίζειν.
Leo Epist. 61.
Leo Epist. 59.

quodammodo poteſtatem oſtenderet, ſed quò ſanctiones iſtæ abs ſe atque a cæteris confirmatæ plus apud omnes authoritatis haberent. Sic ipſe Leo ſcribit: *Clementia veſtra arbitratur, malum facilius delendum, ſi per vniuerſas Eccleſias definitiones ſanctæ Synodi Apoſtolicæ Sedi placuiſſe doceantur.* Leo Epiſt. 59.

Quòd autem omnis Conciliorum approbatio non ſolùm ad pontificem Romanum, ſed etiam ad alios non minùs epiſcopos pertineret, facilè probatur. Epiſcopi in Romano Concilio congregati Damaſo pontifice, Arianorum Arimini habitum Concilium damnarunt, propterea quòd illud neque Romanus pontifex, cuius inprimis ſententia cognoſci debuit, neque Vincentius, neque quiſquam ex reliquis approbaſſet. Concilium autem Carthaginienſe atque Aphricanum pro legitimis habentur, etiamſi ea Romanus pontifex comprobare noluit. Sanxit Concilium Calchedonenſe, vt epiſcopus Conſtantinopolitanus proximus dignitate ad Romanum pontificem accederet, atq; Metropolitanos Aſiæ, & Ponti, & Thraciæ conſecraret. Hoc decretum Leo Romanus pontifex vehementer improbauit, nec eidem vnquam eſt aſſenſus: nihilominus ratum ſemper manſit, atque adhuc obtinet. Liberatus de eo ſcribit hoc modo: *Cum Anatolius conſentiente Concilio Primatum obtinuiſſet, Legati verò Romani Epiſcopi contradicerent, a Iudicibus & Epiſcopis omnibus illa contradictio ſuſcepta non eſt. Et licet Sedes Apoſtolica nunc vſque contradicat, tamen quod a Synodo firmatum eſt, imperatorio patrocinio permanet.* Quod etiam cum hiſce Hieronymi verbis conſentire videtur: *Maior eſt authoritas orbis, quàm vrbis:* Romam autem ſignificat. Sozom. lib. 6. cap. 23. Leo Epiſt. 13. Liberatus ca. 13. Hieronym. ad Euagrium.

Ex iſtis a me breuiter expoſitis liqueat, Romanum pontificem nullam authoritatem habuiſſe, neque indicendi Concilia, neque ijſdem præſidendi, neq; decreta Conciliorum approbandi atq; confirmandi, potiorem, quàm quemuis e quatuor patriarchis: deniq;, rata eſſe poſſe Concilia, quantumuis eadem Papæ nunquam probata fuerint. Ex his autem non facilè (puto) concluſerit Hardingus: Caput vniuerſalis eccleſiæ fuiſſe pontificem Romanum.

Hardingus. 27. Sectio.

*IAm verò, quantum ſemper authoritatis Romanus pontifex habuerit, atq; exercuerit in epiſcopis, qui iniuſtè damnati fuerant, abſoluendis, atq; ijſdem reſtituendis eccleſijs ſuis, e quibus per iniuriam expulſi fuerant ab hæreticis, aut alijs iniquis modis: res ita nota eſt cunctis ijs, qui hiſtorias, quibus antiquus eccleſiæ ſtatus depingitur, legerint, vt nomina tantùm commemorare ſufficiat. Athanaſius Alexandrinus, & Paulus Conſtantinopolitanus, abdicati, ſuisq; epiſcopatibus exacti per vim ab Arianis, inſtigante imperatore Conſtantio, Romam prouocauerunt ad Iulium Papam, eiusq; authoritate ſuis locis * reſtituti fuerunt. Sic Leo Flauianum epiſcopum Conſtantinopolitanum a Dioſcoro excommunicatum abſoluit. Sic " Nicolaus primus Ignatiũ Sedi Conſtantinopolitanæ reddidit, etſi repugnante, quantum poſſet, Mi-*

* Falſum: Athanaſiũ enim imperator, nõ Papa reſtituit.

"PapaNicolaus mortuus eſt anno Domini. 868.

chaele imperatore. Multi præterea episcopi omnibus seculis absoluti atq; ecclesijs suis restituti fuerunt authoritate Sedis Apostolicæ, qui nulla suo merito excommunicati, abdicati, suaq; dignitate spoliati fuerant. Istis autem paucis contenti erimus.

Episcopus Sarisburiensis.

ATHanasius atq; Paulus, inquit Hardingus, ab Arianis a Constantio imperatore incitatis deiecti suis sedibus ad Papam prouocarunt, illiusq; authoritate fuerunt restituti. Hîc ego Lectoris, qui temporum illorum secum reputare conditionem potest, iudicium prudentiamq; appello, quàm credibile videatur vel Athanasium ab imperatore ad Papam prouocasse, vel Papæ mandatum satis magni momenti atque authoritatis fuisse contra imperatorem. Nondum enim natus erat neque Bonifacius octauus, qui imperatorem Papa minorem fore decreuit: neque Innocentius tertius cum sua Glossa, qui rem proportione quadam exactissima Geometrica concluſit, atque Papam imperatore quinquaginta septem gradibus esse superiorem definiuit, quãtò nimirum sol luna maior esset: neque Alexander tertius, qui pedem in imperatoris ceruicibus posuit.

De Maior. & obedient. Vnam Sanctam. Extra de Maior. & obedient. solitæ. Et in Glosa. Carion in Frederico.

Certè Papa illo tempore nullum neque abdicare, neque restituere, neque ad se euocare authoritate sua episcopum potuit, quemadmodum ex Innocentij ac Gregorij confessione antè docui. Immo, Leo Papa fatetur se misellum monachum Enthychem abbatem e monasterio suo eijcere non potuisse: quin abs imperatrice Pulcheria postulare coactus esset, vt ea hominem tollendum curaret.

Epist Decretalis Innocentij. 27. Gregor. lib. 4. Epist. 34. Leo Epist. 45.

Athanasium autem Constantinus magnus imperator authoritate sua submouit atque in exilium misit, quemadmodum ex Socrate constat. Iccirco Iustinianus imperator habet: *Siquis in hoc episcopus deliquerit, secũdùm vim huius legis deponatur.* Vt autem ab imperatore Constantino patre ablegatus fuit, ita a Constantino filio imperatore non a Papa restitutum fuisse cum Socrates, qui historiam hanc literis mandauit, testis est, tùm complures etiam epistolæ ac literæ indicant, ex imperatorijs instrumentis atque monumentis depromptæ.

Socrat. lib. 1. cap. 2. De Eccleſiast. diuer. capitul. κατὰ τὴν τῦ παρόντος νόμυ δύναμιν.

Primùm ex historijs constat Valentem imperatorem, qui Occidẽtem imperio continebat, cuiúsq; opem Athanasius deiectus implorabat, Athanasij causam Constantio fratri, qui tum Orienti dominabatur, per literas commendasse, ab eóq; vehementer petijsse, vt Athanasium suis restituendum curaret. Ni enim ita faceret, se cum exercitu Alexandriam profecturum, atq; Athanasium deducturum esse minatus est. Quibus acceptis literis, scripsit ad Athanasium Constantius imperator, vt ad aulam quàm celerrimè accurreret, quò restitui patriæ suæ ab eo posset. Postquam autem venisset, literas imperator ad Clerum, populumq; Alexandrinum misit, iussitq; vt ipsum studiosè acciperent, atque superiora sua contra eum decreta antiquarent. Literas ipsas prolixè recitare longum esset. In cæteris Constantius imperator

Socrates li. 2. ca. 3. Sozomen. li. 3. ca. 20. Theodoret. li. 2. ca. 8. Theodoret. li. 2. ca. 11.

rator ita scribit: *Recipiat voluntate Dei, nostroq́, iudicio patriam suam, pariter & ecclesiam.* Rursus: *Omnes episcopum superno iudicio, nostraq́, sententia destinatum, libenter, & piè suscipite.* Cassiodorus autem insuper ait: *His literis confidens Athanasius, redit in Orientem.* Episcopi etiam, qui Hierosolymas conuenerant ad Concilium, de eius reditu facti certiores literas ad populum Alexandrinum miserunt, in quibus ei de restituto Athanasio congratulantur: *Debetis ergo etiam pro Imperatoribus continuò preces facere, quòd vestra studia cognoscentes Athanasium vobis restituerint.* Theodoretus autem de eadem re scribit ad hunc modum: *Procerum senatorumq́, coniuges viros suos obtestatæ sunt, vt Imperatoriam maiestatem flagitarent, vt Athanasium suo gregi restitueret: quòd ni facerent, se illos relicturas, & ad illum profecturas affirmarunt.* Cassiodor. li. 4. ca. 3. Cassiodor. li. 4. ca. 30. Cassiodor. li. 4. ca. 36. Theodoret. li. 2. ca. 17.

Ita etiam episcopi, quos Ariani vnà cum Flauiano exegerant, non a Papa, sed ab imperatore restituti sunt. De eo enim Leo Papa ipse sic ad imperatricem Pulcheriam scribit: *Vos sacerdotes Catholicos, qui de Ecclesijs suis iniusta fuerunt electi sententia, reduxistis.* Leo Epist. 39.

Nicolaus Papa, quemadmodum suprà occasione quadam inducti exposuimus, secundus extitit a Ioanna Papa fœmina pontifex Romanus, circiter annum noningentesimum a Christi natiuitate. Huius ergo testimonium prætermitti potuit. Crescente Papæ potentia imminutas fuisse imperij vires omnes intelligunt. Hinc impulsus Platyna fuit vt diceret: *Periit & potestas imperatorum, & virtus pontificum.* Olim imperator Papam confirmauit, nunc imperatorem Papa: Olim Papam ad Concilia citauit imperator, nunc contrà Papa imperatorem. Platyna in Adriano. 2.

Quod ad Athanasij restitutionem attinet, Iulius Papa imperatori pro eo supplicauit: neque aliud quicquam a Iulio petijsse Athanasius videtur. Sic enim ad Liberium scribit: *Precamur vt vestris exhortationibus, tam per vos, quàm per Apocrisiarios vestros adiuuemur.* Deinde, quandoquidem Patriarcha fuit, particulare Concilium indixit, & episcopos diligenter solicitauit. Etenim Ariani iactabant: *Canone ecclesiastico prohiberi, ne quisquam semel abdicatus restitueretur, nisi se antè in Concilio purgasset: statuiq́, vt episcopi, qui eum restituunt, plures numero sint, quàm qui abdicarunt.* Epistola Athanasij ad Liberium. Sozomen. li. 4. ca. 8.

Quapropter Chrysostomo vehementer vitio verterunt iniqui sui, quòd is semel abdicatus locum suum sine episcoporum aliorum concilio recuperasset. Iccirco Flauianus episcopatu munereque suo per scelus priuatus, Appellationis suæ formulam non vni Romano pontifici, sed ei pariter, atque alijs episcopis obtulit. Quod verissimum esse ex istis Leonis Romani pontificis ad imperatorem Theodosium verbis liquerit: *Omnes partium nostrarum Ecclesiæ, omnes mansuetudini vestræ cum gemitibus, & lachrymis supplicant Sacerdotes, vt, quia eisdem Libellum Appellationis Flauianus Episcopus dedit, generalem Synodum iubeatis intra Italiam celebrari.* Orientalium Epistola ad Iulium. Socrat. li. 6. ca. 18. Leonis Epist. 24.

Hisce in Concilijs pontifex Romanus principem locum aliquando

obtinens reum pronunciauit dignum vel reſtitui, vel deijci. Ea tamen ſententia non perpetuò rata fuit. Antiochenum Concilium Iulium Papam depoſuit: non tamen ideo depoſitus eſt Iulius. Concilium Baſileenſe Eugenium Papã a gubernaculis eccleſiæ ſubmouit: Eugenius tamen eſſe Papa non deſijt. Pontificum iſtiuſmodi in cauſis parum quidem valuerunt decreta, ni imperatoris accederet authoritas: Ideóq; Athanaſius ipſe imperatorem Concilij Sardicenſis decretum comprobaſſe, atq; ita ſe domum reuocari iuſſiſſe refert.

Sozomen. li. 3. ca. 11. παθεῖλον. Concil. Baſileen. Athanaſi. in Apolog 2. Caſſiodor. li. 4. ca. 34.

Attamen vrgebit Hardingus, verba eſſe diſerta, quibus reſtituiſſe Iulius Athanaſium dicitur. Ita eſt, & nemo negat. Verborum tamen iſta ſententia eſt, Iulium eius illum criminis, cuius arceſſebatur, abſoluiſſe, & propterea dignum iudicaſſe, qui reſtitueretur. Conſtat namq;, neq; Hardingus ignorat, non ſtatim propter Iulij literas fuiſſe reſtitutum. Perinde etiam de alijs ſcribitur. Caſſiodorus inquit: *Maximus quoq; reſtituit beato Athanaſio & communionem & dignitatem:* hoc eſt, eum dignum pronunciauit, qui reſtitueretur. Neque enim Maximus pontifex fuit Romanus.

Sozomen. li. 3. ca. 8.

Caſſiodor. li. 4. ca. 34.

Iſtis rebus conſideratis, rationem Hardingus iſto modo confecerit. Papa non potuit authoritate ſua reſtituere eos, qui exciderant: Ergo, Papa non fuit eccleſiæ caput. Aut iſto modo: Imperator eos, qui exciderant, reſtituit: Ergo, imperator eccleſiæ caput extitit.

Hardingus. 28. Sectio.

*DE reconciliatione præſulum eccleſiæ, tum epiſcoporum, tum patriarcharum Romano pontifici, qua ipſius * primatus agnoſcitur & prædicatur, non opus eſt vt multa dicam, præſertim cum res ſit tam perſpicua. Poſtquàm tota eccleſia Aphricana centum annorum ſpacio in " ſchiſmate perſeueraſſet, & ſe a ſedis Apoſtolicæ obſequio remouiſſet, ab Aurelio Carthaginenſi Archiepiſcopo ſeducta, " quo tempore Diuina vindicta eam barbaris, & immanibus Vandalis, qui Ariani fuerunt, in ſeruitutem tradidit: tandem, cum Deus bonitate ſua commotus populi ſui eius prouinciæ miſertus eſſet, & ducem fortiſſimum illis excitaret Belliſarium, qui Vandalos debellauit, atque profligauit, nec non Eulalium illum ſanctiſſimum archiepiſcopum Carthaginienſem, qui eccleſiam domum reduxit, & membra diſſipata integro corpori, Catholicæ nimirum Eccleſiæ, coniunxit: inſtrumentum publicum quo pœnitentiæ ipſorum, humilisq; ſubmiſſionis formula continebatur, ſolenniter oblatum, atque exhibitum fuit Bonifacio ſecundo pontifici Romano ab Eulalio, nomine totius Prouinciæ, quod ſumma cum lætitia acceptum fuit, ipſeq; ſtatim reconciliatus eſt. De hac reconciliatione ac reſtitutione eccleſiarum Aphricanarum eccleſiæ Catholicæ, quæ eſt corpus Chriſti myſticum, Bonifacius ſcribit ad Eulalium Theſſalonicenſem epiſcopum, rogátque, vt cum eccleſijs vicinis gratias Deo Opt. Max. de eadem agat.*

* Falſum: etenim reconciliatio non eſt neceſſariũ aut primatus, aut ſubiectionis indicium.

" Auguſtinus fuit vnus ex iſtis ſchiſmaticis.

" Eodem hoc tempore Roma ipſa ſexies direpta fuit: id quod Hardingo penitus excidit.

Quòd ſi autem hoc loco vellem commemorare quinam epiſcopi ſe per hæreſin, Schiſma, aliámue prauitatem a ſedis Romanæ obſequio diſiungentes,

*tes, eidem se prioris temeritatis pertæsi denuo submiserint, eiq; reconciliati fuerint: amplum expatiandi campum ingrederer. Cum minores multarum prouinciarum episcopi, tum majores etiam patriarchæ ita fecerunt. Illorum, qui malitioso imperatricis Eudoxiæ studio morem gerere cupientes, impiam illam contra Chrysostomum coniurationem exercuerunt, qua deiectus, atq; in exilium abductus fuit, Alexander episcopus Antiochenus orientis Primas vnus extitit: qui postea * dolore permotus, quòd tanti facinoris & approbator, & instigator fuisset, se humillimè Innocentio Papæ submisit, modisq; omnibus absolui, atque in gratiam recipi contendit. Qua de causa legatos suos Romam misit, qui Innocentio solenne quoddam suæ resipiscentiæ, humilisq; submissionis instrumentum exhiberent, & quicquid imperatum esset reciperent. Qua ipsius humilitate commotus Innocentius eius postulatis concessit, eumq; in ecclesiæ catholicæ gremium recepit, atq; hoc modo reconciliatus est. Permultas alias huiusce modi Patriarcharum Alexandriæ, & Hierosolymarum Romanæ sedi in similibus negotijs reconciliationes facilè liceret commemorare: quas vitandæ prolixitatis studio prætermitto: nec de Constantinopolitanis patriarchis aliquid dico, qui vt in antiquis historijs legimus, se a Romana ecclesia duodecies remouerunt, eidemq; sunt toties reconciliati.*

* Falsum: hæc enim historia multis mendacijs intertexitur.

Episcopus Sarisburiensis.

PRimùm, hoc *Reconciliationis* nomen Hardingus inter æquales nullo modo consistere posse existimat: deinde illam omnem de Antiochenæ ecclesiæ reconciliatione historiam ementitus est, vt manifestò liquebit. Hæc fundamenta sunt, quibus hasce confirmationes constituit. Neque enim nescius est Hardingus proprio loquendi vsu ita obtinuisse, vt *Submittere* se principibus suis subditi, *Reconciliari* autem æquales æqualibus dicantur.

Ad ista, quæ de Eulalio referuntur, breuis est & facilis responsio. Historia penitus intellecta sibi ipsa respondet. Luce meridiana clariùs constat, quemadmodum supra vberiùs commemorauimus, atque ex Actis Aphricani Concilij apertè liquet, Zosimum Romanum pontificem, quò suum in reliquos omnes episcopos imperium constitueret, Nicenum Concilium palam adulterasse. Fraus ea fuit in Aphricano Concilio deprehensa atque manifestò conuicta. Episcopi illi numero ducenti atque septendecim, Apiarium quendam presbyterum, quem ipsi singularis petulantiæ sceleríſq; reum excommunicauerant, cum re neutiquam examinata, ipsius tantùm audita crimatione & querela, a pontifice Romano ad communionem, atque gratiam receptum esse per summum sui omnium contemptum intelligerent: cúmq; accusatores atq; testes, sine quibus nullum potest legitimum iudicium exerceri, vel ætatis, vel inualetudinis suæ ergò, vel propter alias causas tam longum iter suscipere sine periculo non potuisse viderent: Romanum pontificem per literas rogarunt, ne huiusmodi *fumosum seculi typhum* in ecclesiam inueheret, decretúmq; in eo Concilio fecerunt, vt nemi-

ni liceret ex Aphrica ad externum quenquam episcopum prouocare. Centum deinde elapsis annis Eulalius iste Carthaginiensis episcopus, si modò vera sint, quæ de eo prædicantur, non Romæ conficta, vt alia multa, se ipse Romanæ ecclesiæ reconciliauit, Bonifacio secundo Papa quemadmodum in Pontificali extat. Nullum est enim præterea eiusdem, quod sciam, monumentum. Reconciliationis hæc verba sunt: *Hanc professionem meam manu mea subscripsi, eandémq; Bonifacio sancto & venerando Papæ Ciuitatis Romæ direxi, penitus damnans meos antecessores & successores, cæterosq; omnes, qui Apostolicæ Romanæ sedis priuilegia infringere conabuntur.* Bonifacius etiã de eadem ad Eulalium episcopum Alexandrinum scribit ad hunc modum: *Aurelius Carthaginiensis ecclesiæ olim episcopus cum collegis suis* (collegæ autem ipsius D. Augustinus, Alypius, ducẽtiq; & quatuordecim alij episcopi fuerunt) *instigante diabolo, superbire temporibus prædecessorum nostrorum contra Rananam ecclesiam cœpit.* Horum alter per publicum instrumentum a se subscriptum, consignatúmq; cum diuum Augustinum, tum alios præterea ducẽtos, & sedecim pietate præstantes episcopos pariter & quatuor generalia Concilia Aphricanum, Carthaginiense, Mileuitanum, Hipponense prorsus damnat atque execratur: alter eos impulsos atque instigatos a diabolo fuisse, & cum extra ecclesiam Dei vixisse, tum in schismate obijsse affirmat. Si hæc vera sunt, posthac Augustinus pro diuo minimè haberi, neque locum in Calendario aliquem occupare debebit.

Inter decreta Bonifa. 2.

Epist. Bonifac. 2. ad Eulalium.

Augustinus damnatus, & deuotus, & incitatus a diabolo.

Quòd si autem isti omnes spectata virtute patres, qui iustis verisq; de causis Nicenum Concilium defenderunt, diabolico instinctui paruerint: quonam ille tandem est incitatus spiritu, qui palam & toto quodammodo spectante mundo id ipsum Cõcilium corrumpere atq; adulterare est ausus? Certè Dionysius episcopus Corinthius sic conqueritur: *Rogatu fratrum meorum scripsi epistolas: sed illas Apostoli diaboli alia eximentes, alia interserentes, impleuerunt zizanys, quibus væ reponitur.*

Zosimus Papa supposititiorũ Conciliorum author. Euseb. lib. 4. cap. 23. οἱ τὰ Διαβόλε Ἀπόστολοι ζιζανίων γεγέμικαν.

Interim tamen (Hardingus inquit) *Aphrica vltione diuina subacta fuit & depopulata a Vandalis:* Hìc in Dei iudicia Hardingus ascendit, illasq; vniuersas calamitates ei regioni accidisse statuit atque pronunciat, quòd a sede Romana discessisset: quod quidem illi nihil aliud esse videtur, quàm ipsum Deum repudiare, atque refugere. Tametsi facilè intelligere potuit Hardingus circiter idipsum tempus, quo istis iactata fuit tẽpestatibus Aphrica, Romam ipsam sexies captam fuisse a feris Barbarísq; hostibus, Vestrogothis, Ostrogothis, Herulis, Vãdalis, Hunnis, & Longobardis intra centum & quadraginta annorum decursum. Mœnia conuulsa fuerunt: castella deiecta: ædificia combusta: nobiles capti: plebs spoliata & relegata: vrbs ipsa longo tempore deserta, ac incolis vacua. Si cladium Aphricanarum causam Hardingus tam certò perspectã habeat, quid est, quod de sextuplo tetrioribus ærumnis ac miserijs nesciat, quæ eadem tempestate in Romam reciderunt? Si episcopi, populúsque Aphricanus propter schisma suum tam vehementer afflicti sunt, qua tum de causa maximis malis exerciti fuerunt pontifi-

Roma sexies capta & direpta intra 140. annos. Gregor. lib. 4. Epist. 32.

pontifices, populúsq; Romanus, qui nullo schismate laborasse existimantur? Quanquam Possidonius ait, Deum singulari misericordia inductum diuo Augustino tribuisse ab hostibus tunc obsesso, vt eo viuente Hippo sua nequaquam expugnaretur. Nihilominus Augustinus acerrimus fuit fraudis ambitionisq; pōtificis Romani indagator, id est, schismatis istius princeps, vindexq; vehementissimus.

Iam verò vt ad Alexandri Antiocheni episcopi reconciliationem veniamus, multa Hardingus sua intertexuit, atque interseuit, quò ista omnia illustriora atque ornatiora viderentur. Etenim in ijs omnibus, quæ hac de re scriptit Innocentius, nulla penitus neque solennis instrumenti, quo pœnitentiæ declaratio contineatur: neque accipiendæ, quamcunq; pontifex Romanus infligeret, mulctæ: neque subiectionis, neq; humilis submissionis fit mentio. Certè verò Alexander iste cum principiò Antiochenam ecclesiam seditionum ac dissensionum, quas Eustathius quidam excitauerat, plenam offenderet, populum illum prudentia sua & sanctissimis ad exhortandum comparatis sermonibus ad concordiam reuocauit: deinde etiam eandem in alijs ecclesijs piam prudentiam exercuit, eamque omnem contentionem, quæ propter Chrysostomi damnationē accensa longo tempore exarserat, restinxit: eiúsq; nomen, quod inimici sui ex albo Catholicorum episcoporum eraserant, restituendum curauit: atque imperatorem Theodosium iuniorem, aliorúmq; regionum episcopos per literas vt similiter facerent, hortatus est. Postremò, sedatis omnibus discordijs, non quò se subijceret, quemadmodum fingit Hardingus, sed quò firmam faceret recōciliatæ gratiæ fidem, ecclesiam suam cum Romana, cæteríq; Occidentalibus ecclesijs, a quibus antea dissidiorum causa disiunctæ fuerant, communione atque societate deuinciri in primis studuit. Quod etiam ex ipsius Innocentij ad Alexandrum eadē de re verbis apparet: *Gratias agens Domino Communionem Ecclesiæ vestræ ita recepi, vt præ me feram, Apostolicæ sedis condiscipulos primos dedisse cæteris viam pacis.* Hìc Alexaudrum non subditum, aut seruum, sed condiscipulum Innocentius suum nuncupat. Condiscipulum autem suum Apostolicæ sedis eum proinde vocat, quòd Petrus Antiochiæ primùm, deinde Romæ sedem obtineret: suntq; eam ob causam ambæ istæ Petri Apostoli sedes, Apostolicæ dictæ.

Theodore. lib. 5. ca. 25. Nicephor lib. 14. ca. 26.

Innocentij Epist. 17. ad Alexandrum.

In alia etiam epistola ad Alexandrum hæc habet: *Voluit Compresbyter noster Cassianus, hanc amicitiarum nostrarum paginulam, quasi primitias pacis nostræ, cōscribi. Quare gratulor tuæ fraternitati, cæteríq; omnibus illius ecclesiæ tecum sentientibus.* His in verbis Innocētius ipse hanc reconciliationem amicitiæ, seu societatis instrumentum appellat, non pœnitentiæ, aut humilis submissionis, quemadmodum Hardingus falsò est interpretatus. Neque *Reconciliationis* vocabulum semper imperium atque dominatum arguit, verùm etiam, idq; vsitatissimè societatem, seu æqualitatem indicat, vt antè ostendimus. Sic Paulus inquit: *Christus Iudæum simul & Ethnicum in vno corpore reconciliauit.* Quid autem ea reconciliatione significetur exponit hoc modo: *Omnes vnum*

Innocentij Epist. 15.

Ephes. 2.

Galat. 3.

Plini. in Panegyrico. Matthæ. 5.

ſumus in Chriſto Ieſu. Ita Plinius iunior inquit: *Principis eſt reconciliare æmulas ciuitates:* non quò altera in alterius poteſtatem redigatur, ſed quò amicitia & concordia conſocientur. Perinde eſt, quod Chriſtus ait: *Vade, reconcilieris fratri tuo.*

Innocent. Epiſt. 17.

Sic itaque Romano pontifici reconciliatus eſt Patriarcha Antiochenus: non tanquam principi ſuo ſubditus, ſed vt in corpore membrum membro copulatur: & (quandoquidem hoc Innocentius ipſe vſus eſt vocabulo) quemadmodum in ſchola *Condiſcipulus* alter alteri.

Concil. Aphrican. Ca. 68.

Eodem modo, quando Alexandrina quondam eccleſia a Romana diſſideret, Aphricani Concilij patribus viſum eſt de pace cum vtraq; agere, non vt Romanæ tanquam capiti ſuo Alexandrina eccleſia cederet, vtq; ei perpetuò audiens dicto eſſet, ſed vt ipſæ ſibi reconciliarentur, mutuámq; concordiam tuerentur. Ita *reconciliatum Aſatio*, non vt ſuperiori ſuo, ſed vt fratri fuiſſe Petrũ Moggum Liberatus ſcribit. Hac ipſa ſententia Romanus pontifex Hormiſda ad Epiphanium epiſcopum Conſtantinopolitanum ſcribit: *AEquale ſtudium & æqualem curam ſuſcipiamus, quibus vna eſt in communione & fide amicitia.*

Liberatus ca. 18. Concil. Conſtantinop. 5. Actio. 2. Socrates. lib. 4. cap. 12. & 13.

Hanc reconciliationis formam Socrates in hiſtoria ſua copioſè expoſuit, cuius hæc ſumma in pauca adducta. Macedoniani hæretici, poſtquam hæreſes ſuas abiuraſſent, legatos ſuos Euſtathium, Syluanum, & Theophilum ad Liberium pontificem Romanum, atq; ad alios Occidentales epiſcopos miſerunt. Liberius quãdo ipſorum fidem cum Niceno Concilio, cúmq; ea, quam ipſe, cæteríq; vniuerſi Occidentalis eccleſiæ epiſcopi profiterentur, fide penitus conſentire perſpiceret, eos ad communionem recepit, atque Orientalibus epiſcopis diligenter per literas commendauit. Iſti legati Roma profecti in Siciliam contendunt, atque in Synodo quadam epiſcoporum illis ſe ipſi reconciliant. Ad ſuos autem reuerſi, literas ad omnes illarum partium eccleſias ſcribunt, rogantque vt literas a Liberio Romano pontifice, alijſq; epiſcopis Italiæ, Aphricæ, Galliæ, Siciliæ, totiúſq; Occidentis miſſas legant, & ſecum concordare ac communicare velint.

Athana. Apol. Secunda.

Extat etiam aliud exemplum reconciliationis, quam Arſenius epiſcopus Hipſilitenſis cum Athanaſio epiſcopo Alexandrino fecerat. Eius hæc verba ſunt: *Nos volentes eccleſiaſtico Canoni pro veteri inſtituto ſubijci, ſcribimus tibi, Papa dilecte, promittimuſq; in nomine Domini, nos deinceps non communicaturos cum ſchiſmaticis, aut cum ijs, quibus nondum pax eſt cum eccleſia Catholica, ſiue epiſcopi ſint, ſiue presbyteri, ſiue diaconi.* Hæc, ſiue ſubmiſſio, ſiue reconciliatio, facta fuit Athanaſio: non tamen Romanus fuit pontifex Athanaſius.

Iſta tum recõciliationis forma vſæ ſunt eccleſiæ, nulla adhibita huiuſmodi humili ſubiectione, qualem Hardingus ſomniat, nulláque neque Primatus, neque vniuerſalis alicuius poteſtatis facta aut agnitione, aut mentione.

Hardingus.

Hardingus 29. Sectio.

*QVare, postquam supremam authoritatem, atque Primatum Papæ ex communi ecclesiæ consuetudine confirmauerim, non est opus, vt insuper ostendam, quemadmodum in omnibus * quæstionibus, dubijs & controuersijs ad fidem, atq; religionem pertinentibus, Romana sedes semper consuli solita fuerit, quemadmodum omnium causarum difficilium, & ancipitum definitio illius sedis sententiæ arbitrioq; commissa fuerit: deniq;, quemadmodum vniuersus orbis * lucem inde acceperit: Quæ omnia quandoquidem non possunt paucis tractari, eruditum lectorem ad historias ecclesiasticas remitto, in quibus hanc rem vberrimè expositam reperiet.*

* Falsum: multæ enim grauissimæ quæstiones nunquam fuerunt Romã delatæ.

* Falsum: Roma enim ipsa lucẽ e Græcia suam petijt.

Episcopus Sarisburiensis.

ROma populis debellatis totius orbis imperium adepta, cum & propter vrbis dignitatem ac splendorem, & propter sapientiam atque doctrinam, quæ imperij domicilium plerunq; comitantur, nobilissima vrbium omnium ac celeberrima semper fuit: tum propter maximas opportunitates ad eam ex omnibus regnis ac regionibus adeundi tam Orientalibus, quàm Occidentalibus, atq; etiam ex Aphrica, Ægypto, alijsq; Meridionalibus partibus, tum præterea ad quæstionum difficilium cognitionem dubitationúmq; explicationem, in loco vniuersæ terræ commodissimo sita esse & condita videbatur. Quemadmodum enim Athenas Thucydides *Græciam Græciæ* totius appellat: ita Romam quidam, quo tempore maximè ea florebat, *Epitomen orbis terrarum* nuncupabant. Huius tantæ maiestatis admiratione excitati homines ad eam vndiq; tam incredibili frequẽtia cõfluxerunt, vt Beda homo nostras præclarè doctus cum Romæ versaretur, & peregrinorum, qui admirandi tantùm causâ, & res nouas contemplandi venerant, multitudinem cerneret, quatuor istas augustissimas literas *S. P. Q. R.* hoc modo interpretatus sit: *Stultus populus quæris Romam.* Itaq; propter & loci commoditatem, & responsionis celeritatem multæ causæ, quarum ambigua dubiaq; disceptatio esse videbatur, eò delatæ fuerunt. Multæ, inquam, non omnes. Etenim qui consilio atque alterius prudentia indigebant, ad illos scripserunt, séq; contulerunt, qui eruditione præstare, & ipsis optimè satisfacere posse iudicabantur. Ita Marcellinus, Dulcitius, Bonifacius, Euodius, alijq; complures de quæstionibus suis ad Augustinum scripserunt, eiúsq; consilium flagitarunt. Ambrosius, quemadmodum antè commemoratum est, permultos ex ijs, qui cum Romano pontifice egerant, pòst ad ipsum retulisse de suis rebus solitos esse scribit, quò sibi persuasum magis esse posset. Huc etiam accedit, quòd Leo ipse pontifex Romanus, ideóq; Hardingi quidem opinione, orbis terrarum oraculum, se deijcere, atque ab episcopis alijs consilium petere non putauit alienum. Quare ista Hardingi sententia neque in omnibus vera est, neque ad ipsius confirmandam causam valet. Nam si sic argumentabitur: Quidam homines in rebus dubijs Romanum pon-

ἑλλὰς ἑλλάδος. Cœlius Rhodiginus, lib. 18. cap 25.

Ambrosi. lib. 10. epist. 83.

Leo epist. 27.

tificem consuluerunt: Ergo, pontifex Romanus ecclesiæ caput appellatus est: Ista quidem vix consequetur conclusio.

Regum. cap. 22.. Iosias princeps in causa longè grauissima de religione ad fœminam nomine Olda, vxorem Sellumi, misit,& quid ipsa consilij daret, rogauit. Iudæi etiam trito & vulgari prouerbio iactare consueuerunt: *Qui interrogat, interroget in Abila.* Tamen neque Olda caput ecclesiæ, neque Abila princeps ciuitas in Israël, Iudáue fuit.

Paralipom. 2. ca. 34. Samuel. 2. ca. 20. At mundum vniuersum Roma lumine illustrauit suo. At mundus vniuersus hoc esse manifestò falsum perspicit: neque tamen eo concesso id concluderetur, quod vellet.

Certè verò seu Romam, seu Antiochiam, seu Alexandriam, seu quamuis aliam ampliorem religione florentem vrbem caput, aut fontem Euangelij vocare licet. Sic Babylonem Ioannes appellat, *magnam matrem fornicationum & abominationum terræ.* Ita Arnobius Hetruriã, qua in regione stat Roma: ita Ambrosius Romam ipsam *Caput superstitionis* nuncupat.

Apocalyp. 17. Arnob. lib. 2. aduersus gentes. Ambros. Serm. 66. Quòd si autem locum ipsum inquirere voluerimus, e quo primùm affulsit religionis lumen, Hierosolymas fuisse, non Romam necessariò fateri debemus. In Esaia enim propheta scriptum est, *De Sion exibit lex, & verbum Domini de Hierusalem.* Qua de causa episcopi Orientales in Synodo Constantinopoli congregati, Hierosolymam omnium ecclesiarum matrem appellant. Nihil tamen impedit, quin maior quæq; Metropolitana ciuitas intra suam ipsius prouinciam eodem hoc titulo honestari possit, Hoc ipsum Cæsareæ, cuius Basilius episcopus extitit, tribuit Nazianzenus: *Cæsarea propè mater est omnium ecclesiarum: eamq; vniuersa Christiana respublica sic complectitur, & respicit, vt circulus centrum.* Eodem modo Antiochiam Chrysostomus extollit,& prædicat: *Cogita vrbis magnitudinem, quod non de vna, vel de duabus, vel de tribus, vel de decem animabus nunc nobis est consideratio, sed de millibus infinitis, de totius Orbis Capite.* Sic Antiochiã totius orbis caput appellat Chrysostomus, propterea quòd illius Syriacæ prouinciæ caput esset: quemadmodum primaria ciuitas, princeps Occidentis ecclesiæ, Roma fuit.

Esai. 2. Theodo. lib. 5. ca. 9.

Gregor. Nazianzen. in Epist. ad Cæsareenses. Ad populum Antiochen. hom. 3.

Hardingus. 30. Sectio.

IAm verò, vt Iuello paucis respondeam, qui Romanum pontificem nunquam intra sexcentos a Christo annos vniuersalem episcopum, aut vniuersalis ecclesiæ caput esse appellatum affirmat, deq; eo sibi tam certò persuadet: etsi puerile quidem est de nomine, quo res appelletur, litigare, cum res, quæ nomine illo significatur, cumulatè comprobetur: tamen quò boni homines intelligant cum antiquo Euangelio minimè congruere quicquid noui nostri Euangelici aut affirmant, aut negant: idoneum & luculentum testimonium proferam, quo Romanum pontificem vniuersalem episcopum, seu œcumenicum patriarcham, quod idem est, scilicet episcopum, seu principem patrem totius orbis, atq; caput etiam ecclesiæ, tum appellatum esse constet. Leo ille sanctissimus

issimus Romæ pontifex vniuersalis episcopus, & vniuersalis patriarcha dictus est a sexcentis & triginta episcopis ex omnibus mundi plagis in Concilio generale Calchedone congregatis: quod & in eo Concilio diserte * *exprimitur, & perspicuè a Gregorio affirmatur in tribus epistolis, quarum vna est ad Mauritium imperatorem, altera ad Eulogium patriarcham Alexandrinum, tertia ad Anastasium patriarcham Antiochenum. Fuit ergo nomen illud Papæ delatum a patribus illius magni Concilij: quod illi minimè quidem commisissent, si esse nefas existimassent. Reuera tamen nec Leo ipse, nec quisquam præterea successorum suorum se vnquam eo vocabulo aut appellauit, aut inscripsit, quemadmodum Gregorius habet, nedum sibi nomen illud arroganter assumpsit: sed humilitatis potius nomine vsi sunt, & se quisque nominauit*, Seruum seruorum Dei. *Nihilominus multi sanctissimi Martyres, Romani inquam pontifices, se ipsi episcopos vniuersalis ecclesiæ vocare, soliti sunt,* * *quod planè nihil aliud est, quemadmodum patres illi Calchedonenses iudicarunt. Ita se Sixtus appellauit imperante Adriano* " *in epistola sua ad episcopos totius orbis: Ita Victor in epistola ad Theophilum Alexandrinum: Ita Pontianus in epistola ad vniuersos homines, quotquot in Christum crederent, supra mille trecentos abhinc annos: Ita Stephanus in epistola sua ad omnes omnium prouinciarum episcopos in diebus Cypriani. Atque isti omnes ante Constantinum, & ante Concilium Nicenum extiterunt, quæ tempora incorrupta fuisse aduersarij nostri confitentur. Eodem titulo vsus est etiam post Nicenum Concilium Fœlix, &* * *Leo, multiq; alij, antequam sexcenti post Christum anni transigebantur. Neque verò hoc titulo, & isto nomine ad suam ostentationem ipsi duntaxat Romani pontifices vsi sunt, quemadmodum ecclesiæ aduersarij criminantur, sed ab alijs fuerunt ijsdem decorati: exempli causa, Innocentius a patribus Concilij Carthaginiensis, & Marcus ab Athanasio, cæterisq; episcopis AEgypti.*

* Falsum: Nulla enim eius mentio in aliquo canone habetur.

* Falsum: hæc enim vocabula idē non significant.

" Hæ adulterinæ sunt epistolæ, ac nullius fidei.

* Falsum: statim enim antè confessus est Hardingus, Leonem illud vocabulum nunquā vsurpasse.

Episcopus Sarisburiensis.

HOc in loco obscurè confitetur Hardingus, tot productis testimonijs nondum se tamen euicisse, pontificem Romanum episcopi vniuersalis, aut capitis vniuersalis ecclesiæ vocabulo intra sexcentos a Christo primos annos vnquam fuisse appellatum: multas licet de re ista coniecturas collegerit, partim ecclesiasticæ politiæ, quæ tum obtinuit, rationem ementiendo, partim sanctissimorum patrum verba in alienum sensum atque sententiam torquendo. Hactenus itaque magno studio prorsus nihil egit.

Istis autem Rhetoricam suam correctionem adhibet, aitq;, *Puerile est de rei cuiusquam nomine contendere*. Atque ita tandem omnis ista contentio in puerilem conclusionem desinit. Quanquam secus videtur statuisse Gregorius, neque pro re adeo puerili habuisse. Postquam enim Ioannes Constantinopolitanus vniuersalis sibi nomen episcopi vendicasset, ei Romanus tum pontifex Gregorius acriter restitit, contraq; illum scripsit ista: *Deus ab vnitate, atq; humilitate ecclesiæ hoc malum superbiæ, & confusionis auertat.* Rursus. *Omnibus viribus prouiden-*

Gregor. lib. 4. Epist. 36.

dum eſt, ne in vnius veneno ſermonis viuentia in Chriſti corpore membra moriantur. Præterea nomen hoc, vti ſuprà vberiùs docuimus, nouum, peruerſum, ſuperſtitioſum, ambitioſum, impium, antichriſtianum appellat: vocabulum ſingularitatis, erroris, confuſionis, blaſphemiæ, Canonibus, toti eccleſiæ, D. Petro, atque Euangelio contrarium. *Tamen Hardingus de nomine laborare puerile eſſe affirmat.* Quanquam, ſi res ipſa, quæ hoc vocabulo declaratur legitima fuiſſet, vocabulum ipſum non perinde horrendum extitiſſet. Contrà autem ipſa adeo nominis iſtius vſurpatio intolerabilis eſt: quare, quod eo demonſtratur, multò quidem intolerandum magis videri neceſſariò debet.

Iam verò breue reſponſum daturus Hardingus ſexcentos & triginta epiſcopos profert, a quibus titulus iſte Leoni pontifici Romano tributus fuit in Concilio Calchedonenſi, quíq; ipſum vniuerſalem epiſcopum appellarunt: quod a Gregorio in tribus epiſtolis proditum eſſe memoriæ ait. Hîc autem, Chriſtiane lector, vnum hoc (ſpero) tecum ipſe cogitabis atque repetes. Si vniuerſalis epiſcopi nomen Romano pontifici cõceſſum, donatúmq; fuerit in Calchedonenſi Cõcilio, quod anno Domini 488. habebatur, tum ex Hardingi ipſius confeſſione, atq; ex huius Concilij teſtimonio Romanus pontifex ante illud tempus vniuerſalis epiſcopi titulum non eſt conſequutus. Alioquin enim quî aut illi conferre potuerunt, quod non in ſua poteſtate fuit: aut ipſe recipere, quod antè habuerat? Iſta verò munerum donatio vehementer certè puerilis extitiſſet. Itaq; ex integro ſexcentorum annorum numero nobis ſponte ſua Hardingus annos quadringentos octoginta & octo remittit, quò faciliores rationes conficiamus. Antequam progrediamur, quantum huic ſexcentorum triginta epiſcoporum Concilio Calchedonenſi ipſe Papa fidei tribuat videamus. Gelaſius Papa inquit: *Apoſtolica Romana ſedes ex parte quadam illud non approbauit, propterea quòd multa in eo per incompetentem præſumptionem ventilata eſſent.* Leo Papa vniuerſum Concilium ambitionis & inconſultæ temeritatis inſimulat. Hieronymus autem in negotio coniugij *Inter raptorem, & raptam* iſtis ſexcentis & triginta epiſcopis, totiúſq; Concilij ſanctioni, atque decreto repugnans probatur. Tanti Concilia æſtimant iſti, quando ipſis placet. Ius autem inquit: *Abſurdum videtur, licere eidem partim comprobare iudicium defuncti,* (quatenus ab eo eſt) *partim euertere* (quãdo illi videtur aduerſari.)

Gelaſius inter acta Concil. Tarracon.

Per incompetentem præſumptionem ventilata.

Leo, *Ambitionem & inconſultam temeritatẽ.*

36. Quæſt 2. Tria legitima.

Pan. De bonis libertor. Nam abſurdum. Caius.

Hardingus autem regeret, *Quanta hoc cunq; fide Concilium fuerit, Leoni nomen vniuerſalis epiſcopi dediſſe conſtat.* Quid ſi autẽ iſtud omnino falſum ſit? Quid ſi nullus huiuſmodi titulus neq; datus, neq; oblatus in illo Concilio fuerit? Certè quidem integrum extat Calchedonenſe Concilium, & ſcriptis, & typis mandatum, faciléque conſuli poteſt. Quamobrem neque locum Hardingus deſignat, neque Canonem indicat, neque verba profert? ſaltem non notam aliquam in margine poſuit, vt eò nos remitteret? Fortè autem dixerit, combuſtum ab hæreticis eſſe Canonem iſtum, quemadmodum antè de Niceno Concilio affirmauit. Quanquam vix probabile videatur, ex omni illo Concilio ſex dun-

sex duntaxt versus igne consumptos fuisse, idque in omnibus vbique exemplaribus: reliquum autem Concilium incolume prorsus remansisse: Et verba ea, quibus titulum Papa suum asserit, per negligentiam amitti potuisse, maximè Romæ, in Papæ ipsius bibliotheca: quæ autem Papa reprobat atque damnat, integra seruari. Nullum aliud habet intra sexcentos a Christo annos habitum, quod venditet Hardingus, Concilium: atque illud ipsum tamen neutiquam extat. At testis erit satis locuples Gregorius: is inquit: *sexcenti triginta episcopi in Calchedonensi Concilio Romanum pontificem episcopum vniuersalem appellarunt.* Falsum est, atque in Lectoris fraudem comparatum. Neque enim Gregorius inquit, Episcopos eius Concilij vel salutasse, vel inscripsisse, vel prædicasse, vel appellasse eo nomine pontificem Romanum: Modò inquit: *Romano pontifici vniuersitatis nomen oblatum est.* Obtulisse hoc illi nomen eos confirmat: appellasse autem eo nomine minimè. Quare immodico studio abductus authoris sui sententiam ementitur Hardingus. Gregorius autem amplius affirmat, *Neque Leonem, neque quenquam alium decessorum suorum pontificum Romanorum illud superbum atque prophanum nomen vnquam assumpsisse, aut eo appellari se permisisse: quantumuis licèt a Concilio eis oblatum esset.* Pontifices Romani nunquam eo nomine vsi sunt, etsi oblato: amittere ergo illud debent *lege, de non vsura.*

Gregor. lib. 4. epist. 32. & 36.

Superbum, prophanum nomen.

Respondebit Hardingus, *hoc humilitati esse suæ tribuendum potiùs, quàm quòd minùs licere putarent.* Qua de causa, vocari malunt *Serui seruorum Dei.* Equidem Gregorius, qui istis verbis primus, quasi legitimo titulo suo vsus est, ita se ingenuè appellasse propter intolerandas, quas pertulit, molestias ac assiduos labores est existimandus. Sic enim ipse conqueritur: *Veni in altitudinem maris, & tempestas demersit me.* Eundem etiam Augustinus multò ante Gregorium titulum vsurpauit aliquando, quòd ipsius esset æquè dura conditio. Hæc enim de se habet: *Augustinus episcopos Seruus Christi, Seruorúmque Christi.* Cæterùm, qui neque gregem pascit: neque agrum Domini arat: neque vineam colit: neque Sacramenta administrat, neque consolatur, neque exhortatur, neque docet: qui nobilium hominum humeris per vicos sublimis vehitur, neque terram contingere propter summam sanctitatem debet: qui nobilissimum Gallorum regem stapedam tenere, totius Christianitatis imperatorem equum habena ducere, principes dominósque mundi calceum osculari cogit: qui nullum in ecclesia Christi ministerium exequitur, quomodo se vel Seruum Christi, vel Seruorum Christi seruum nominare sine intolerabili hypocrisi possit? Hoc est verò palam dissimulare, vocabula pueriliter iactare, & apertè omnibus mortalibus illudere. Sic quidam de Iulio Cæsare scripsit: *Deposuit nomen dictaturæ, at vim retinuit.* Ita Appianus principes Romanos se Imperatores dici velle inquit, quod castrense verbum fuit, bellóque tantùm valuit: reges autem nominari nullo modo velle, quandoquidem regis tum apud eos maximè

Gregor. lib. 1. epist. 7. & 25.

De Meritis & remissione peccatorum, ad Marcellinum. lib. 3. ca. 1.

Dion. Appianus.

εἰσὶ οἳ τὰ ὑπὲρ βασιλεῖς. Cornelius Tacitus in Augusto. Cicero in Verrem.

inuisum esset, odiosúmque nomen. *Quanquam* (inquit) *re quidem vera reges sunt.* Ita Cæsar Augustus, etsi tyrannus esset, & plebem dominatu oppressisset, dici tamen Tribunus plebis voluit. Eodem modo Verres, quanquam Siciliam omnem miserrimè exhausisset, funditúsque vastasset, se tamen σωτῆρα inscripsit ipse, id est, Custodem, atque seruatorem eius insulæ. Ita isti manifestò simulant, & vt quidam loquitur, *Vitium nomine contegunt*. Non tamen aliqua istiusmodi simulatione, humilitatísue prætextu inductus Leo atque Gregorius, aut vllus præterea pius pontifex Romanus nomen istud recusauit, vti fingit Hardingus: sed ipsa iniquitate atque iniuria, quæ eodem contineretur. Sic enim Gregorius habet: *Si vnus patriarcha vniuersalis dicitur, patriarcharum nomen cæteris derogatur. Absit autem ab omni Christiana mente, vt quisquam sibi tantum arroget. Prophano huic nomini consentire, est fidem amittere.* Est itaque in Carthaginiensi Concilio decretum hoc modo: *Primæ sedis episcopus ne appelletur Princeps Sacerdotum, vel summus Sacerdos, vel aliquid huiusmodi: sed tantùm Primæ Sedis Episcopus. Vniuersalis autem nec etiam Romanus pontifex appelletur.* Posterius hoc membrum Canonis illius (*Vniuersalis autem Episcopus nec etiam Romanus pontifex appelletur*) quidam Petrus Crabbe, a quo vnum in corpus congesta fuerunt Concilia, de industria & callidè dissimulauit, atque resecuit. Tametsi fraus nullo negotio deprehenditur. Etenim eandem clausulam integram inuenire licet cum in manuscriptis exemplaribus Conciliorum, tum in Gratiano, qui decreta collegit: atque adeo ipsa barbara glosa in eadem verba sic habet: *Hîc dicitur, quòd Papa non debet vocari Vniuersalis.* Hardingus eo nomine appellatum esse Papam asserit: atque ad illud confirmandum Concilium profert sine Canone. Ipsum verò generale Concilium Carthaginiense habet: Vniuersalis autem Episcopus ne Romanus quidem pontifex appelletur: illiúsque extat Canon, & ab omnibus cerni potest. Nunc lector Christianus statuat, vtri potiùs fidem habere velit.

τῷ ὀνόματι ἀφελκύσαι τὴν μοχθηρίαν. Gregor. lib. 4. epist. 36. Gregor. lib. 4 cap. 39. Concil. Carthaginen. 3. can. 26. Romanus pontifex nō debet vniuersalis episcopus appellari. Dist. 99. primæ Sedis.

Non obtulisset hoc Concilium (inquit Hardingus) *nomen istud Leoni, nisi id legitimum fuisset.* Tametsi non esse legitimum, quicquid in Concilio disceptatur, ipse nouit. Quædam enim huius ipsius Calchedonensis Concilij decreta, tanquam ab omni æquitate & iure disiuncta damnarunt Leo atque Gelasius, quemadmodum priùs admonuimus, quantumuis repugnante sexcentorum triginta Episcoporum sanctione. Niceni patres contra diuina præcepta legitimas presbyterorum atque Episcoporum nuptias dirumpere sunt conati: a Paphnutio autem, quandoquidem rem illicitam moliebantur, reprehensi sunt atque prohibiti. Quare sic rectiùs concluserit Hardingus: Leo, Gregorius, cæterique sancti patres Romani pontifices vniuersalis Episcopi nomen repudiarunt, id quod ipsorum verba declarant, quòd & in reliquos Episcopos iniuriosum esset, & fidei labem nonnullam aspergeret: ipsaque eadem de causa generale Concilium Carthaginiense

Inter Decreta Concil. Tarracon. Socrates lib. 1. cap. 11.

thaginiense decreuit Romanum pontificem eo nomine nequaquam appellari aut debere aut posse: fuit itaque nomen illud illegitimum.

Hæc quanquam ita sunt, verum tamen esse debet, quod Hardingus ait, *In Calchedonensi Concilio ita appellatum esse Leonem.* Loca nota sunt, nec possunt negari. Tribus enim in epistolis eo nomine salutatur: quarum primam misit Athanasius quidam presbyter: alteram Ischyrion Diaconus: tertiam Theodorus etiam Diaconus. Ex omni autem illa sexcentorum triginta episcoporum multitudine, nemo facilè ostenderit Hardingus, qui sic illum vel salutauerit, vel appellauerit. Cõcil. Calchedonẽ. Actio. 3.

Itaque quòd Hardingus, quò Lectoris sui memoriæ consulat, notam istam in margine defixit, *Pontificem Romanum vniuersalem episcopum, & caput ecclesiæ dictum esse ante mille abhinc annos*, multò quidem veriùs atque meliùs librum hisce annotationibus suum insignire potuisset: *Gregorij verba ementita: Concilium corruptum: vnicus iste Canon amissus: cæteri omnes salui & incolumes: peregrinus presbyter, duóque inopes Diaconi pro bonis atque legatis suis priuatim agentes, Leonem vniuersalem episcopum nuncuparunt: sexcentorum autem & triginta episcoporum, qui ferre in Concilio suffragia potuerunt, nullus eum ita vnquam vocauit.* Ista in margine verè annotare licuisset Hardingo.

Verùm pontifices Romani (inquit Hardingus) *qui sancti patres martyréque extiterunt, isto nomine vsi sunt, quemadmodum ex ipsorum literis apparet.* Atque hîc epistolarum inscriptiones introducuntur, quas Sixtus, Pontianus, alijq; nonnulli scripsisse feruntur, quæ longè reuera pòst scriptæ sunt, quàm ij obijssent, a quibus fuisse scriptæ dicuntur. Fundamenta Hardingus tam ruinosa iacit.

Quidnam autem isti vetusti patres loqui docentur? aut quid ad causam hanc adiumenti afferunt ipsorum verba? Inscriptionem literarum suarum huiusmodi fecerunt: *Sixtus, Pontianus, Victor episcopus vniuersalis ecclesiæ. Hoc autem* (inquit Hardingus) *nihil planè est aliud, quàm vniuersalis episcopus: nihil quicquam inter ista interest.* Quàm isti indagant, & venantur, quod nusquam inueniri potest? Quandoquidem Hardingus *Episcopum vniuersalem*, quem quærebat, inuenire haud potest, quod illi genere accedit proximè, nempe *episcopum vniuersalis ecclesiæ*, nactus est: atque ista duo, inquit, eadem sunt. Quanquam hæc res haud magno ad inuestigandum labore indigebat: puer quisque nullo negotio reperisset.

Quòd si autem Episcopus vniuersalis idem fuerit, atque Episcopus vniuersalis ecclesiæ, quî tum verum est, quod Gregorius inquit, *Nemo decessorum meorum vnquam vti hoc nomine consensit.* Aut quî nomen hoc vniuersalis Episcopi tantopere detestari potuit, cum interim nomen istud Episcopi vniuersalis ecclesiæ, quod a maioribus suis vsurpatum fuisse intellexit, tam facilè toleraret, si penitus vnam, eandémque rem ambobus hisce vocabulis declaratam esse iudica- Gregor. lib. 4. epist. 32. & 36.

ret? denique ſi eadem iſta ſint, vt confirmat, & ſibi perſuadet Hardingus, nomina, vnde tum accidit, vt hoc ſit pium, impium illud: ſuperbum illud, hoc nequaquam: illud blaſphemum, hoc verò omnis blaſphemiæ expers?

Inde autem eſt hic error, quòd verba iſta, *Vniuerſalis eccleſia*, perperam intelliguntur. Etenim eccleſia Vniuerſalis, atque eccleſia Catholica, quorum nominum alterum Græcum eſt, alterum Latinum, idem valet: communitérq; ab eruditis patribus dicitur, quaſi cõtraria eccleſiæ particulari, cuiuſmodi ſunt hæreticorum atque ſchiſmaticorum eccleſiæ. Hoc modo pius quiſque epiſcopus Catholicæ, ſeu vniuerſalis eccleſiæ eſt epiſcopus: quemadmodum ſinguli pij homines eiuſdem membra ſunt. Sic Calixtus ſcribit: *Calixtus Archiepiſcopus eccleſiæ Catholicæ vrbis Romæ:* Sic Marcellus, *Marcellus epiſcopus ſanctæ & Apoſtolicæ, & Catholicæ vrbis Romæ.* Iſtis in locis Roma Catholica, hoc eſt, Vniuerſalis vrbs appellatur: partim vt hæreticorum, quæ prorſus particulares fuerunt, eccleſiæ remouerentur: partim vt conſtaret, eccleſiam illam Catholicæ atque vniuerſalis fidei eſſe alumnam. Ita etiam in Concilio Conſtantinopolitano ſcriptum eſt, *Clerici & Monachi Apoſtolici Throni Antiochenæ magnæ Ciuitatis, Catholicæ, ſanctæ eccleſiæ Dei.*

Calixti epiſt. Decret. 1. Marcelli epiſt. 2.

Concil. Conſtantinopo. 5. Actio. 1.

Deinde, quiuis epiſcopus vniuerſalis eccleſiæ dici epiſcopus poteſt, propterea quòd ad ipſius officium pertinet non ſuum modò gregem curare, ſed cæteros etiam vniuerſæ Dei eccleſiæ omnes cura complecti. Ita Origenes habet: *Qui vocatur ad Epiſcopatum, vocatur ad ſeruitutem totius Eccleſiæ.* Ita Chryſoſtomus vniuerſum populum cohortans inquit: *Vniuerſæ eccleſiæ curam geramus.* Ita ad epiſcopos Gallicanos ſcribit Eleutherius Papa: *Huius rei gratia vniuerſalis vobis a Chriſto commiſſa eſt Eccleſia, vt pro omnibus laboretis, & cunctis opem ferre non negligatis.* Quare, hiſce de cauſis cum Romani, tum Antiocheni atque Gallicani epiſcopi dicti ſunt epiſcopi vniuerſalis eccleſiæ. Vniuerſalis autem epiſcopus nullus eorum eſt vnquam nominatus.

Origen. in Eſai. homil. 6. Chryſoſt. in 2. Corinth. hom. 18. Epiſtola Eleutherij ad Epiſcopos Galliæ.

De Ioanne Conſtantinopolitano, qui primus in illud nomen inuaſit, Gregorius pontifex Romanus ita ſcribit: *Deſpectis omnibus ſolus conatur appellari epiſcopus.* Similiter Pelagius Papa habet: *Si primus patriarcha vocetur vniuerſalis, tum reliqui nomen amiſerunt patriarcharum.* Hoc igitur *vniuerſalis epiſcopus* indicat, illámque infinitam atque immoderatam potentiam arguit, quam Romano pontifici vendicat Hardingus. Sic enim antea confirmauit, *reliquos tres patriarchas duntaxat eſſe nomine tenus patriarchas, atque eius delegatos, & ſeruos, qui quod ipſe iuſſerit, exequantur.* Pro quo epiſcopum Hardingus vniuerſalis eccleſiæ inuenit: itáque quod quæritur defugiens, ad illud reſpondet, quod in dubium minimè venit: ſuóque ſilentio non obſcurè confitetur hactenus ſe vniuerſalem ſuum epiſcopum nec inueniſſe, nec inuenire poſſe.

Gregor. lib. 4. epiſt. 34. Pelagij. 2. epiſt. 1. Diſtin. 99. Nullus. Sectione. 23.

Quòd

Quòd hìc Aphricanum Concilium, epiſtolamq; Athanaſij iactat Hardingus, eodem modo diluitur: præterquam quòd ea epiſtola, quam illi ſanctiſſimo patri tribuunt, tota ſit ex vaniſſimis, manifeſtiſſimiſq; commentis concreta, quemadmodum ſuprà docuimus. Epiſcopi, qui ad Aphricanum Concilium conuenerant, cum vniuerſalem Papæ poteſtatem penitus repudiarunt, Clericis ſuis excommunicationis propoſita pœna ſi ad eum prouocarent, tum pluribus ad ipſum in eodem Concilio datis literis familiaritatis, æqualitatiſque vocabulo vtuntur, eúmq; fratrem ſuum appellant. Concil. Aphri. can. Ca. 12. Canon. 101. & 105.

Iam verò, vt iſtis nonnihil addamus, quandoquidem Hardingus poſt tam diuturnas vigilias, factámque cum ſuis ſtudiorum & cauſæ communicationem, vniuerſalem ſuum epiſcopum nondum poteſt in eccleſia Romana reperire, an illum nos alio vllo in loco inuenire poſſimus, videamus, ídq; non vnius presbyteri, aut Diaconi teſtimonio, ſed imperatorum Catholicorum, & Conciliorum, adcóq; ipſius Romani pontificis authoritate confiſi: neque aliquam nominum permutationem adhibentes, quemadmodum Hardingus ſua coactus inopia pro *Vniuerſali epiſcopo* Vniuerſalis eccleſiæ epiſcopum introducit, ſed verbis claris, manifeſtis, diſertis, & ſine vlla exceptione luculentiſſimis, quod inſtituimus, confirmantes.

In Conſtantinopolitano Concilio illius vrbis epiſcopus vix alio ſalutatur aut appellatur nomine. Sic enim illi fere ſemper inſcribitur, *Oecumenico patriarchæ Ioanni. Patri patrum, & vniuerſali epiſcopo Ioanni. Sanctus, œcumenicus Archiepiſcopus, & Patriarcha Mennas.* Concil. Conſtantinop. 5. Actio. 1.

Alexandrinum epiſcopum vniuerſi orbis iudicem appellatum fuiſſe teſtis eſt Nicephorus. Clemens ad D. Iacobum Hieroſolymitanum epiſcopum ſcribit hoc modo: *Clemens Iacobo fratri Domini, Epiſcopo Epiſcoporum, regenti Hebræorum ſanctam Eccleſiam Hieroſolymis, ſed & omnes Eccleſias, quæ vbiq; Dei prouidentia fundatæ ſunt.* Iuſtinianus imperator ita ſcribit: *Epiphanio archiepiſcopo huius regiæ vrbis, & vniuerſali patriarchæ.* Poſtremò, Romanus ipſe pontifex Conſtantinopolitanum epiſcopum ad hunc modum ſalutat: *Theraſio generali patriarchæ Adrianus Seruus Seruorum Dei.* In poſtremo Florentiæ habito Concilio Ioſephus Conſtantinopolitanus epiſcopus eodem vſus eſt titulo, ſéque *Archiepiſcopum nouæ Romæ, & patriarcham vniuerſalem* inſcripſit. Si inſtrumẽtis tam bonis pro Romano pontifice agere potuiſſet Hardingus, ea non ita ſilentio præteriturum fuiſſe cenſeo. Nicepho. lib. 14. ca. 34. Clementis Epiſt. 1. Authent. Conſtitutio 3. οἰκουμενικοῦ πατριάρχου. Concil. Nicen. 2. Act 2.

Hardingus 31. Sectio.

QVod ad alterum nomen attinet: (Caput eccleſiæ) *eo nomine appellatum fuiſſe tum Romanum pontificem negare Iuellum vehementer miror. Aut enim contrà loquitur, ac nouit, in quo ſe iudicio ſuo, atque conſcientia condemnet ipſe eſt neceſſe, aut non ita doctus eſt, atque a ſuis eſſe iudicatur. Etenim, qui in antiquorum patrum lectione verſatur, nomen illud* Floridum genus dicendi.

vbique ferè Petro primo pontifici Romano, atque ita * consequenter Petri successoribus tributum reperiet, nomen (inquam) illud aut in terminis æquipollentibus, aut expressis. Primò scriptura Petrum vocat Primum. Nomina duodecim Apostolorum (inquit Matthæus hæc sunt. ' Primus Simon, qui dicitur Petrus. Neque tamen Petrum primum elegit Christus, sed Andream eius fratrem, sicuti priùs admonuimus. Dionysius ille vetustus author Petrum aliquando Supremum decus nuncupat, quia fuit omnium Apostolorum honoratissimus: aliquando Summum: aliquando verticalem. Origenes in principium Euangely Ioannis inquit: Nemo existimet nos Petro Ioannem anteponere. Quis ita fecerit? Quis enim Apostolorum superior sit eo, qui est, & dicitur vertex eorum? Cyprianus Romanam ecclesiam respectu summæ potestatis, quam ille pontifex obtinet, vocat Ecclesiam principalem, vnde vnitas Sacerdotalis exorta est. Eusebius Cæsarecnsis de Petro Romam diuina prouidentia misso ad debellandum Simonem Magum loquens, eum vocat Potentissimum & maximum Apostolorum, & reliquorum omnium principem. Augustinus Petrum vsitatè nominat Primum Apostolorum: Hieronymus, Leo, Ambrosius, alij q, Doctores, Principem Apostolorum: Chrysostomus in locum illum Ioannis cap. 21. Sequere me, inter alia hæc habet: " Si quis a me quæreret, quomodo Iacobus sedem Hierosolymitanam susceperit, hoc est, quomodo factus fuerit episcopus Hierosolymitanus, respondeream, quòd hic (Petrum significat) totius orbis magister illum ei præfecerit. In alio etiam loco adducens illud, quod Deus Hieremiæ dixit, Posui te tanquam ferream columnam, & quasi aheneum murum: verùm Pater (inquit) illum vni genti præfecit: hunc autem (scilicet Petrum) Christus orbis totius rectorem constituit &c. Cæterùm, ne fortè isti loci supremam hanc authoritatem Petro soli, non item successoribus suis tribuere videantur, memoria repetendum est, Irenæum, atque Cyprianum agnoscere, & vocare ecclesiam Romanam Primam & principem. Theodoretus etiam in epistola ad Leonem eandem propter episcopi illius Sedis primatum orbi terrarum præsidentem appellat. Ambrosius in illum locum D. Pauli 1. Timoth. 3. vbi ecclesia Columna dicitur, & firmamentum veritatis, sic habet: Cum totus mundus Dei sit, Ecclesia tamen domus eius dicitur: cuius hodie rector est Damasus.

Matth. 10.

De diuinis Nominibus. Ca. 3.

Lib. 1. epist. 3.

τὸν κορυφαῖον καὶ μέγαν τῶν Ἀποστόλων καὶ τῶν λοιπῶν ἁπάντων προστάτην. Homil. 87.

In Matth. homil. 55. Ierem. 1.

τῆς οἰκουμένης προκαθημένην.

Non fatigassem Lectorem tam molesta tot testimoniorum recitatione, nisi Iuellus confidentissimè iactaret, nullam nos sententiam, aut clausulam habere, qua vel hunc, vel quenquam omnino ex vniuersis Articulis suis confirmemus.

At forsan aliquis dixerit, Nondum tamen Romanum pontificem vniuersalis ecclesiæ caput esse appellatum audio. Quid autem refert, vtrum hoc ipsum vocabulum in vllo prisco authore inueniatur, nécne? Alia eiusdem significationis, & momenti sæpissime occurrunt, An non idem valet Caput ecclesiæ vniuersalis, & Rector domus Dei, quem Romanum pontificem Ambrosius appellat? Vnde istud argumentum concluditur. " Ecclesia, imò vniuersalis ecclesia est domus Dei: at Damasus pontifex Romanus est rector domus

* Falsum: Petrus enim solus ita vocatus est: neq; tamen Romanus tum pontifex fuit.

' Hi termini non sunt æqui pollentes.

" Hæc verba callidè adiecta sunt ad Chrysostomi sentẽtiam, id quod prudẽti lectori facilè liquebit.

Vtcunq; multa recitauit Hardingus, nondum tamẽ vniuersalis ecclesiæ caput reperit.

" Miserandus syllogismus: concluditur in secunda figura affirmatiuè.

mus Dei, iuxta Ambroſium: Ergo Damaſus eſt rector vniuerſalis eccleſiæ. Eodem autem iure ac titulo Papa, qui eſt pontifex Romanus, nunc etiam eſt eiuſdem rector. Quid aliud eſt, Romanam eccleſiam principem eccleſiam vocare, reſpectu epiſcopi vrbis illius, non autem aliter (qui Tropus eſt) quemadmodum Irenæus & Cyprianus eam vocãt, & præſidentem aut * *dominantem vniuerſo orbi, vt Leo: quàm pontificem Romanum Caput vniuerſalis eccleſiæ dicere? Quid ſibi vult Chryſoſtomus, quando Petrum totius orbis magiſtrum nominat? Et illud cuiuſmodi eſt, quod alio in loco ait,* * *Chriſtum non vni genti præfeciſſe Petrum, quemadmodum Pater Hieremiam Iudæis ſolis præfecerat, ſed orbi toti: Quid (inquam) aliud vult, quàm eſſe illum Caput vniuerſi orbis, & proinde vniuerſalis eccleſiæ?*

* Falſum: Leo enim nullũ habet eiuſmodi verbum.

* Perinde eſt, quod Gregorius habet de Paulo: obtinuit totius eccleſiæ principatum. in. 1. Regum lib. 4. cap. 4.

In locũ Ioan. 21. homil. 87. Exponens illud, ſequere me.

In Matth. homil. 55.

Epiſcopus Sarisburienſis.

VNiuerſalis epiſcopi appellationem vnico duntaxat teſtimonio, eóque incerto & penitus obſcuro confirmat Hardingus. Quod autem ad alterum attinet, id eſt, caput eccleſiæ, magnifica quadam & glorioſa venditatione atq; iactatione ſubnixus ingreditur, quaſi maximam vincendi ſpem in confidentia collocaret, quemadmodum in aliquo luſionis genere fieri ſolet. *Si iſta* (inquit) *nouerit Iuellus, tum contrà loquitur reclamante conſcientia: ſi neſcierit, indoctus eſt.* De eruditione contendere futile eſſet, & puerile. Satis ille videri debet ſcientia inſtructus, qui verum dixerit. Quòd ſi autem Hardingus, quantacunque doctrina præditus, Caput eccleſiæ ſuum inuenire poterit, non pugnabo: egregiè doctum eſſe confitebor Hardingum.

Pontificem Romanum ita appellatum eſſe, aut *æquipollentibus* vocabulis, aut diſertè ait. Ita hæret, ac titubat, & labitur in principio. Quanquam ſi Caput eccleſiæ reuera pontifex Romanus extitiſſet, atque ita habitus, exiſtimatúſque ab hominibus fuiſſet, quare nunquam diſertè fuit & apertè ſic appellatus? Nemóne per ſexcentos annos eius pronunciare, & planè proferre nomen potuit? Vocabula autem illa vim eandem, atque ſignificationem obtinentia, quæ ipſe *æquipollentia* vocat, hoc indicent neceſſe eſt, Eſſe Romanũ pontificem Generalibus omnibus Concilijs ſuperiorem: eum vnum poſſe ſcripturas interpretari, errare verò, aut iudicari a quoquam homine non poſſe: abſque illo nullam exiſtere ſalutem, orbémque vniuerſum illum debere vniuerſale caput agnoſcere: qui ſecus fecerit, ei impendere immortale exitium. Tantum ſibi Romanus pontifex iſto nomine vendicat. Niſi ita vocabula Hardingi valuerint, minimè æquipollent. Ingenuè magis & apertè feciſſet Hardingus, ſi confeſſus eſſet *Nomen iſtud nondum inueniri poſſe*, atque ita deliberandi ſpatium poſtulaſſet.

Termini æquipollentes.

Vt ad rem autem veniamus, de pontifice Romano quæritur: de beato Petro reſpondetur: quaſi Petrus ad hanc vſque diem pontifex remanſiſſet. Verùm illud ſibi iſti aſſumunt, quicquid in Petro fue-

rit prærogatiuæ, id omne hæreditario iure ad Romanum pontificem neceſſariò deuolui, tametſi nullam Petri ſcintillulam habuerit. D. Petrus a priſcis patribus variè appellatur, Primus, Præcipuus, Vertex, Supremum decus Apoſtolorum, & ab Euſebio atque Auguſtino πρωτόγονος, & princeps Apoſtolorum. In quibus poſtremis verbis Auguſtini, & Euſebij, admonendus es mihi lector, *Principem*, non ſemper pro principe quodam, & Domino authoritate & imperio præpollente intelligi, ſed aliquando virum primarium, aut præſtantiſſimum ſignificare. Ita legimus in ſcripturis, *Princeps familiæ: princeps legationis: princeps coquorum.* Eodem modo Cicero inquit, *Seruius princeps in iure ciuili: philoſophorum princeps Ariſtippus.* Sic Petrus dicitur princeps Apoſtolorum: ideóque illum Auguſtinus Primum vocat, & præcipuum. Hîc autem imaginari non oportet, quemadmodum fingere videtur Hardingus, Petrum fuiſſe dominum, aut principem conſtitutum & poteſtatem atque imperium in fratres ſuos obtinuiſſe. Ambroſius, vti antè commemorauimus, collatis inter ſe Petro, & Paulo ſic ait: *Inter ipſos, quis cui præferatur, incertum eſt.* Similiter Cyprianus habet: *Hoc erant cæteri Apoſtoli, quod fuit Petrus, pari conſortio præditi, & honoris, & poteſtatis.* Ambroſius ſibi de Petro, & Paulo incertum eſſe affirmat, vtrum alteri præponat: Cyprianus ait, Omnes Apoſtolos pari honore, & poteſtate præditos fuiſſe: Hardingus tamen Petrum ſolum principem, cæteróſque omnes ſubditos, & ſeruos extitiſſe ſomniat.

Exod. 6. Numer. 10. 4. Regum. 25. Diſt. 44. Cum autem, In Bruto. Tuſculana. 2. Auguſtin. de verbis Do. in Euang. Matth. ca. 14. Ambroſi. Sermon. 66. Cyprian. De Simplicitate prælatorum.

At Chryſoſtomus affirmat, *Petrum orbi vniuerſo præfectum a Chriſto fuiſſe.* Quid ex hiſce verbis extraordinariæ, & ſingularis poteſtatis collegerit Hardingus non intelligo. Quod enim Petro mandatum erat, idpſum cæteris etiam Apoſtolis vniuerſis æquali iure commiſſum fuit. Chriſtus omnibus dixit, *Ite in vniuerſum orbem, & prædicate Euangelium.* Atque Paulus de ipſis fuiſſe vaticinio prænunciatum inquit: *In omnem terram exiuit ſonus eorum.* Quare, quæ hoc in loco Chryſoſtomus de Petro dixit vno, eadem aliâs de vniuerſis Apoſtolis eiſdem pene verbis eſt loquutus. Ita in Ioannem ſcribit, *Apoſtoli ſuſcipiunt curam totius mundi.* Ita de Paulo habet: *Michaeli gens commiſſa eſt Iudæorum: Paulo verò Terræ, ac mariæ, atque vniuerſi orbis habitatio.* Rurſus: *Paulo Deus omnem prædicationem, & res orbis, & myſteria cuncta, vniuerſámque diſpenſationem conceſſit.* Similiter inquit Gregorius: *Paulus catenis vinctus Romam petit occupaturus mundum.* Iterum, *Paulus ad Chriſtum conuerſus, Caput effectus eſt Nationum: quia obtinuit totius Eccleſiæ principatum.* Hæc ea fuit vniuerſalis poteſtas, quam D. Petro tributam fuiſſe Chryſoſtomus confirmat: neque illi ſeparatim vni, ſed reliquis cunctis Chriſti Apoſtolis æqualiter. Quod alibi ipſe Chryſoſtomus apertè exponit hiſce verbis: *Apoſtoli vniuerſum orbem terrarum perualerunt, & omnibus principibus fuerunt magis propriè principes, regibus potentiores.* Ita non modò Petrus, ſed vniuerſi etiam, & ſinguli Apoſtoli orbis totius principes extiterunt.

Chryſoſto. in Matthæ. hom. 55. Matth. 28. Marc. 16. Pſalm. 19. Rom. 10. Chryſoſto. in Ioan. hom. 87. Chryſoſto. in Acta. hom. 3. Chryſoſto. in epiſt. ad Romanos. hom. 18. Grego. in Iob. lib 27. ca. 6. Gregor. in 1. Regum. lib. 4. ca 4. Chryſoſto. in Pſalm 44.

Sequitur,

Sequitur, *quòd Petrus Iacobum Hieroſolymitanum epiſcopum conſtituit, idq; ex authoritate Chryſoſtomi.* Etſi Chryſoſtomi locus iſte non adeo magni ſit momenti, tamen quando accuratè excutitur, atque inſpicitur, vehementer ſuſpectus eſſe videatur, quòd neque cum ijs, quæ præcurrunt, neque quæ ſubſequuntur, congruit: ſed planè fraudem nonnullam redolet. Si verba Hardingus ipſe æquo iudicio expendere vellet, atque æſtimare, vnde ea in illum locum irrepſerint, miraturum eſſe ſat ſcio. Chryſoſtom in Ioan. hom. 87

Neque Iacobum a Petro quicquam authoritatis accepiſſe eſt credibile, cum antè a Chriſto ſatis accepiſſet authoritatis. Chriſtus enim ſingulis Apoſtolis æquè mandata dedit: *Vt pater meus viuens miſit me, ita ego vos mitto: Vos eritis mihi teſtes, vſque ad fines mundi.* Quodſi Petrus Iacobo authoritatem dederit, quis tum Paulo dedit? Non enim profectò in immuni habitauit Paulus, ſed imperio non minùs fuit, quàm Iacobus obnoxius. Paulus autem ait: *Se Apoſtolum fuiſſe non ab hominibus, neque per homines, ſed a Ieſu Chriſto, & Deo patre. Qui principes fuerunt Apoſtoli, nihil mihi dederunt. Mihi commiſſum fuit prædicare Euangelium inter Gentes, quemadmodum Petro inter Iudæos.* Eundem autem locum exponens Chryſoſtomus habet: *Paulus nihil opus habebat Petro, nec illius egebat voce: Sed honore par erat illi: nihil hîc dicam amplius.* Hinc iam liquet cæteros Apoſtolos minimè a Petro Apoſtolatum, authoritatemq; ſuam accepiſſe. Lucæ. 24. Ioan. 15. Act. 1. Ioan 17. Ioan. 20. Galat. 1. Galat. 2. Chryſoſtom. in epiſt. ad Galat. ca. 2.

Cæterùm, vt demus mandaſſe Petrum Iacobo, vt Hieroſolymis prædicaret, ex eo tamen non efficitur Petrum in Apoſtolos dominatum, & imperium habuiſſe. Etenim inde iſtud ſummum incommodum ſequeretur: Apoſtoli Hieroſolymis conſtituerunt, vt Petrus proficiſceretur Samariam, & Euangelium annunciaret: Ergo, Apoſtoli Petro dominati ſunt: Quo firmiſſimum Hardingi præcipuumq; principium conuellitur. Actor. 8.

Sed Apoſtolorum caput fuiſſe Petrum concedamus, tanquam rem ab hac cauſa longiſſimè remotam. Ex eóne concluſerit Hardingus Papam eſſe vniuerſalis eccleſiæ caput? Quid enim Papa habet, quod Petrus habuit? An Euangelium prædicare? Non prædicat. Gregémne paſcere? Non paſcit. At ſucceſſionem, Seſſionemq; in Petri cathedra, quæ Romæ eſt, ſuam iactabit. Reſponderit aliquis, Scribas atque Phariſæos in Moſis cathedra ſediſſe. Hardingus autem non eſt neſcius Petrum, quando iſtud acciperet priuilegij Hieroſolymis, non Romæ fuiſſe. Quare iſta ratio ſic meliùs conſtabit: Petrus neque eſt cæteris Apoſtolis dominatus: neque Romæ *pontifex fuit*, quando eum Chriſtus eſt alloquutus: quare hinc Romanus pontifex vniuerſalem poteſtatem, dominatumq; in omnem orbem iure ſibi vendicare nequit. Matthæ. 23.

Certè Auguſtinus habet: *Paulus ipſe non poterat eſſe Caput eorum, quos plantauerat. Inquit enim, Nos cum multi ſumus vnum eſſe corpus in Chriſto: Chriſtumq; ipſum eſſe caput Vniuerſalis illius corporis.* Ex iſtis Auguſtini verbis ſic argumentari licet: Paulus eorum, quos plantauerat, caput eſſe non potuit: Ergo, multò minùs Papa caput eſſe poteſt eo- Auguſt. contra literas Petiliani lib. 1. 1. Corinth. 12. Roman. 12. Epheſ. 1.

rum, quos nunquam plantauerat.

Illud tamen adhuc vrgebunt, quòd Theodoretus Romanam eccleſiam τῆς οἰκουμένης πρωκαθημένην appellat, quæ verba falsò reddidit Hardingus, *Præſidentem*, ſeu *imperantem orbi terrarum*. Neque enim ignorat πρωκαθῆσθαι eſſe *Primo loco ſedere*, neque imperium vllum dominatúmue arguit. Rectiùs vertiſſet, *Eccleſiam orbis terrarum præſidentem*. Atque ita ipſius cum Iuſtiniani imperatoris Conſtitutionibus pulchrè conſpiraſſet conuerſio, quibus primas obtinendi in Concilijs conuentibusq; omnibus priuilegium Romano pontifici tribuitur.

Auth. Colla. 9. De Eccle. tit. 1. Cod. De Sacroſanctis Eccleſ. ca. Decernimus.

Illud etiam obijcient, quòd eccleſiam Romanam Cyprianus, *Eccleſiam principalem* vocat: ex quo non intelligo, quàm rectè poſſit Hardingus concludere iſto modo: Eccleſia Romana eſt eccleſia principalis: Ergo pontifex Romanus eſt caput Vniuerſalis eccleſiæ. Etenim Cyprianus ipſe in eadem epiſtola diſertis verbis ait: *Authoritatem epiſcoporum Aphricanorum æquè magnam eſſe, atque Romani pontificis.* Cicero vrbis illius nobilitatem prædicans, eam vocat *Lucem orbis terrarum*, atque *Arcem omnium gentium*. Frontinus ſimiliter habet: *Roma vrbs indiges, terrarumq; dea.* De eadem etiam Hieronymus ætate ſua ſcribit: *Romanum imperium nunc vniuerſas gentes tenet.* Quapropter in Calchedonenſi Concilio Romanus imperator dicitur *Dominus omnis Terræ*, & *Dominus Vniuerſi Mundi*. Propter cùm hanc imperij magnitudinem, ac maieſtatem, tum etiam Martyrum multitudinem inuictamq; virtutem: proptérq; locum ipſum, in quo Petrus maximè verſatus eſt: atque vetuſtatem eccleſiæ, doctrinæq; integritatem, Romana eccleſia *principalis eccleſia* eſt nominata. Verùm adiungit: *Vnde Vnitas Sacerdotalis exorta eſt.* Quandoquidem iſta verba pondus nonnullum habere videntur, præſtantiſſimum fore iudico alterius alicuius æqui æſtimatoris ſententiam attendere. Polydorus Vergilius hæc eadem Cypriani verba exponens habet: *Ne quis erret, nulla alia ratione Sacerdotalis ordo a Romano Epiſcopo profectus eſſe dici poteſt, niſi apud Italos duntaxat id factum eſſe intelligatur: cum perdiu ante aduentum Petri in vrbem Romam, apud Hieroſolymas Sacerdotium rite inſtitutum fuiſſe, liquidò liqueat.* Itaque hoc encomium, Polydori quidem iudicio, Romanæ eccleſiæ delatum eſt a Cypriano, non totius orbis, ſed Italiæ duntaxat ratione. Proinde Auguſtinus inquit: *Ciuitas, quaſi Mater, & Caput eſt cæterarum: vnde etiam Metropolis appellatur.* Atq; hoc eſt quod vrbem Antiochenam Chryſoſtomus nuncupat *Metropolin fidei.*

Cyprian. lib. 1. epiſt. 3.
Cicero. in Catil Oratio. 4.
Petrus Crinit. lib. 1. cap. 18.
Hieronym. ad Algaſiam. q. 11.
Concil. Chalchedon. Act. 1.
Polydor. Vergil. de inuẽtoribus rerum lib. 4.
Auguſt. de cõſenſu Euangeliſt. li. 3.
Ad populum Antioch. hom. 17.

Iſtis addit Hardingus *Eccleſiam eſſe dictam domum Dei: cuius rector (inquit Ambroſius) nunc eſt Damaſus.* Quàm iſti omnia rimantur ſubtiliter, vt aliquid inueniant? & tamen hoc aliquid, nihil erit. Quam enim Ambroſius hac de re opinionem habuerit, facilè licet alibi ex alijs ipſius verbis intelligere. In epiſtola ad imperatorem Valentinianum ſua Damaſum non principem populi, nec caput eccleſiæ, neque vniuerſalem epiſcopum vocat, ſed tantùm epiſcopum eccleſiæ Romanæ. Siricium etiam pontificem Romanum in literis fratrem ſuum appellat.

Ambroſ. lib. 5. epiſt. 30.
Ambr. lib. 10. epiſt. 81.

Atta-

Attamen, Damasum perspicuè & disertè rectorem domus Dei vocat. Potuit persimile ex Hieronymo testimonium adferre: *Damasus virgo Ecclesiæ Virginis doctor est.* Quid autem hinc colliget Hardingus? Quid de ipso Ambrosio, alijsq; episcopis sentit? Nónne illorum quisque fuit rector ecclesiæ Dei? Equidem Paulus presbyteros Ephesinos statim discessurus exhortatur ad hunc modum: *Attendite vobis ipsis, & toti gregi, in quo vos spiritus sanctus constituit episcopos, vt regatis ecclesiam Dei, quam acquisiuit sanguine suo.* Nihil aliud inter hæc Pauli verba, atque illa Ambrosij interest, nisi quòd Ambrosius habet, *Rector Ecclesiæ*, Paulus verò, *Regere ecclesiam.* Non tamen verbis suis sanxit Paulus, vt Ephesini presbyteri vniuersam Dei ecclesiam regerent. Sic Origenem Hieronymus vocat *Magistrum ecclesiarum*: sic Chrysostomum Theodoretus *Doctorem orbis terrarum*: sic Nazianzenus Basilium *Columnam, & firmamentum ecclesiæ.*

In Apologia aduersus Iouinianum.

Actor. 20.

Hieronym. de locis Hebraicis.

Theodo. lib. 5. cap. 32.

Nazianzen. in laudem patris sui.

Verùm animaduerte diligenter, optime Lector, atque Hardingum persipicies hunc Ambrosij locum præclarè detorsisse, atque ex indefinita, seu particulari propositione contra Dialecticas leges Vniuersalem concludere, quo faciliùs Papæ vniuersalem potestatem tueatur. Quòd enim Ambrosius indefinitè de ecclesia dixit, nulla certa, ecclesia nominata, id Hardingus ad Vniuersalem, totamq; ecclesiam violenter trahit: quasi Vniuersa Dei ecclesia Romæ fuisset. Simile genus erroris Bonifacium octauum induxit, vt isto modo ratiocinaretur: *Dominus dixit generaliter, Pasce oues meas, non singulariter has, aut illas: Ergo, commisisse intelligitur Vniuersas.* Ni Ambrosium Hardingus sic quasi decurtasset, quæ mox sequuntur verba, eius facilè sententiam demonstrassent: Sic enim exponit, quid per domum Dei intellexerit: *Ibi necesse est dicatur esse domus Dei, & veritas, vbi secundùm voluntatem suam timetur.* Hæc domus in omnibus vbiq; locis extitit, in quibus cognitus cultúsque Deus fuit: nedum in ecclesia duntaxat Romana.

σύλον καὶ ἑδραίωμα.

De Maior. & obediē. Vnam Sanctam. Ioann. 21. Ambros. in 1. Timoth. ca. 3.

At hæc effugia sunt, inquiet Hardingus. Etenim singularem quendam Damaso sibiq; proprium principatum atque dominatum tribuere videtur Ambrosius. Minimè verò ita ipsius præ se ferunt verba. Sententia verò eius qua ratione, nisi ex verbis, intelligi potest? Verùm vt hoc quicquid est omni scrupulo liberemus, an hæc ipsa dicendi forma ad alterum quēquam simili ratione accommodata aliquando fuerit, videamus. Arsenius in Submissione sua sic ad Anathasium scripsit: *Nos quoque diligimus pacem & vnitatem cum Ecclesia Catholica, cui tu per Dei gratiam præfectus es.* Hìc Athanasius ecclesiæ Catholicæ præfectus esse dicitur: Romanus tamen pontifex nequaquam fuit. Ita Cyprianus habet: *Hæc ecclesia vna est, quæ tenet, & possidet omnem sponsi sui gratiam: hac præsidemus.* Hìc sē præsidentem, seu rectorem ecclesiæ Dei vocat Cyprianus: Interim Carthaginis episcopus, non Romæ fuit. Deniq;, de omnibus presbyteris Origenes vniuersim, ita loquitur: *Si tales fuerint, vt a Christo super illos ædificetur Ecclesia.* Hìc singulos presbyteros singula esse ecclesiæ Dei fundamenta ponit

Athanasi. in Apolog. 2.

Cypria. ad Iubaianum de Hæreticis Baptizandis.

Orige. in Matthæ. tractatu. 1.

Origenes. Quis tamen dixerit presbyterum quemuis esse Romanum pontificem? Itaq; Ambrosius hoc vult, Episcopum quemq;, aut patriarcham in sua diœcesi, seu prouincia totius ecclesiæ Rectorem esse. Atq; hoc est, quod dicere Cyprianus videtur, *Episcopatus vnus est, cuius a singulis in solidum pars tenetur.* Quare iniuriam facere Hardingus Ambrosio videtur, quòd eius tam violenter ad vniuersalem pontificis Romani confirmandam potestatem verbis abutitur.

Cypria. de simplicitate Prælatorum.

Hîc autem Hardingus veritus, ne Lector suus harum pertæsus frigidissimarum ineptiarum, aliáque luculenta magis, aptéque concluſa argumenta desiderans, fortè diceret: *Nondum autem audio Caput vniuersalis ecclesiæ*, istud ipse præoccupauit. *Quid enim* (inquit) *refert, ipsúmne illud vocabulum apud antiquum authorem quenquam reperiatur, necne?* Attende verò, Lector. Nomen hoc, *Caput vniuersalis ecclesiæ*, idipsum est, quod nos negamus, quódq; Hardingus probandum suscepit, & se iam cumulatè euicisse, atque confirmasse asseuerat. Nunc tamen ad extremum suæ conscius inopiæ, illud defugit tanquam rem nihili, aitque, *Quid interest, vtrum eo nomine appellatus fuerit, an non?* Quasi diceret, Vniuersi veteres ecclesiæ patres Græci simul, & Latini verbis, & eloquentia caruerunt, atque aut non potuerunt, aut non sunt ausi Caput ecclesiæ suo & proprio nomine appellare. Quanquam si ita nuncupatus fuit Romanus pontifex, id ostendi possit: sin minùs, verum est, quod ego primùm asserui. Certè, titulum Vniuersalis episcopi Gregorius nomen nouum, inusitatum, atque inauditum vocat: aitque insuper, *Si placidè ferimus, vniuersæ ecclesiæ fidem corrumpimus.* Hæc itaque causa fuit ob quam prisci doctores Romanum pontificem Caput ecclesiæ nunquam vocarunt, quòd nec ita vnquam eum fuisse habitum, nec esse re ipsa Caput ecclesiæ intelligerent.

Gregor. lib. 4 epist. 32.
Gregor. lib. 6. epist. 24. vniuersæ Eccleſię fidem corrumpimus.

Hardingus quando, quod tantopere indagauit, nondum inuenire potuit, ad rationis subsidium sibi putauit esse confugiendum: *Vniuersalis ecclesia* (inquit) *est domus Dei: Damasus est rector domus Dei: Ergo Damasus est rector vniuersalis ecclesiæ.* Iste Syllogismus manifestò fallax est, & tot habet vitia, quot partes.

1. Primùm, ambigua est, multipléxque significatio horum verborum, *domus Dei.* Etenim cum vniuersalis, tum particularis quæque ecclesia est domus Dei.

2. Deinde, altera est fallacia, quam vocant Ex meris particularibus, seu A non distributo ad distributum.

3. Tertiò, aliud in ipsa Syllogismi forma maximum vitium inest, cuiuis puero vel parum Dialecticis imbuto notissimum. Etenim contra Dialecticorum præcepta formámq; argumentandi concludit in Secunda figura affirmatiuè, cum tamen Hardingus satis intelligat omnes Secundæ figuræ modos Negatiuè semper concludi. Huius autem argumenti ex consimili faciliùs intelligetur infirmitas: *Vniuersalis ecclesia est Catholica ecclesia: Arsenius autem ait Athanasium Alexandrinum episcopum Rectorem fuisse Catholicæ ecclesiæ: Ergo Athanasius episcopus Alexandrinus rector fuit Vniuersalis ecclesiæ.*

Quare

Quare hactenus verè dixerit Iuellus nullam ab Hardingo neque clausulam, neque sententiam allatam esse, qua liquidò constet Romanum pontificem, vel vniuersalem episcopum, vel Caput Vniuersalis ecclesiæ fuisse nominatum.

Hardingus. 32. Sectio.

VErùm vt istis hominibus satisfaciam, omnemq; cauillandi occasionem præripiam, pauca testimonia recitabo, in quibus vocabulũ hoc (Caput) *Petro primo pontifici Romano diserte tribuitur, eodemq; iure successoribus etiam suis, & Sedi Apostolicæ. Chrysostomus de virtute, & potestate Petri, atq; de ecclesiæ firmitate loquens, in 55. Homilia in Matthæum hæc verba in multis habet:* Cuius pastor, & "caput, homo piscator, atq; ignobilis &c: *Quibus verbis affirmat Pastorem & caput ecclesiæ, hominem piscatorẽ, atq; ignobilem adamantis naturam firmitate superare. Rursus in Homilia de laudibus Pauli sic habet. Neq; hic modò talis fuit, sed is etiam, qui Apostolorum caput fuit, qui sæpenumero dixit, se paratum esse vitam pro Christo profundere: tamen mortem ille vehementer pertimuit. Si caput Apostolorum extitit, tum hominum inferiorum caput fuit, atq; ita caput vniuersalis ecclesiæ fuit.*

" Caput dignitatis & virtutis ergô. Sic Gregorius habet: *Paulus caput effectus est nationum.* In 1. Regum lib. 4. cap. 4.

Hieronymus contra Iouinianum inquit: Propterea inter duodecim vnus eligitur, vt capite constituto, Schismatis tollatur occasio. *Vnde constat, Caput constitutum fuisse Petrum, quò dissidia, atq; Schismata tollerentur. Itaq; incommodi istius nunc remanente periculo, & magis etiam, quàm illo tempore propter & maiorem multitudinem ecclesiæ, & permultos præterea morbos: eandem durare medicinam existimandum est, nisi dicere voluerimus, Christum minùs nunc ecclesiam suam tantopere auctam & multiplicatam curare, quàm principiò, cum eius grex exiguus esset. Hanc ob causam, nisi Dei erga ecclesiam prouidentiam denegabimus, vnum esse nunc etiam Caput ad tollendam Schismatum occasionem constitutum non minùs, quàm Apostolorum ætate, fateamur est necesse. Hic autem successor eius est, qui Caput tunc Christi mandato fuit, Romanus nempe pontifex in eadem, qua Petrus sedit, residens cathedra.*

Cyrillus ait: Petrus vt princeps, Caputq; cæterorum, primus exclamauit, tu es Petrus filius Dei viui. *Augustinus etiam in Homilia quadam ad populum eum vocat* Caput ecclesiæ: Totius *(inquit)* corporis membrum in ipso capite curat Ecclesiæ, & in ipso vertice componit omniũ membrorum Sanitatem. *Alio etiam in loco:* Saluator quando pro se, & Petro exolui iubet, pro omnibus exoluisse videtur. Quia sicut in Saluatore erant omnes causa Magisterij, ita post Saluatorem in Petro omnes continentur: ipsum enim constituit * Caput omnium. *Hîc habent isti homines disertum vocabulum, quod requirunt,* Caput cæterorum, Caput ecclesiæ, Caput omnium, *& proinde* Caput vniuersalis ecclesiæ. *Quid amplius quærunt? Neq; hîc respondere possunt, quòd quamuis*

Serm. 124.

Li. Quæst. vet & noui testam. q. 75.

* Falsum: in manifesta Augustini depratuatione positum. Augustinus habet, *Caput eorum*, Non *Caput omnium.*

authoritas ista, titulusq; Capitis Petro tribuatur, ab eo tamen ad successores suos minimè deriuetur, atq; transferatur. Certum est enim Christum ita instituisse ecclesiam suam, vt ea fuit ad mundi dissolutionem duratura, iuxta illud Esaiæ prophetæ: Super Solium Dauid, & super regnum eius sedebit Messias, vt confirmet illud, & corroboret illud in iudicio & iustitia amodo, ac vsque in sempiternum. *Quare sic illos, qui tum fruebantur ministerio, instituisse Christum liquet, vt ipsorum successoribus suis transmitteretur authoritas ac potestas ad ecclesiæ vtilitatem in perpetuum, præsertim cum diceret:* Ecce ego sum vobiscum vsque ad finem mundi. *Quam ob causam, quemadmodum in historia sua de Vandalorũ persequutione scribit Victor, Eugenius Carthagenienſis episcopus ab Obado magno duce Hunerici regis Vandalorum rogatus de Concilio in Aphrica celebrando propter fidei negotia inter Arianos, quibus rex studuit, & Catholicos transigenda, ita habet:* Si nostram fidem regia potestas scire desiderat, quæ vna & vera est, mittat ad suos. Ego etiam ad fratres meos scribam, vt coepiscopi mei veniant, qui fidem vobis nobisq; communem declarent: *tum hæc verba habet:* Et præcipuè ecclesiam Romanam, quæ caput est omnium ecclesiarum. *Romanam ecclesiam appellans, pontificem Romanum, eiúsue pro eo mittendos delegatos intelligit.*

Cap. 9.

Matth. vlti.

Lib. 2.

Sic itaq; luculentis, & antiquis testimonijs confirmauimus, nomen & titulum Capitis, Rectoris, Præsidentis, Præcipui, & Principis gubernatoris ecclesiæ a patribus non modò Petro tributum esse, sed etiam eius successoribus, Sedis Apostolicæ Pontificibus. Istis itaq; sẽ amicè & perbenignè admonitum esse censeat Iuellus, vt suum de sententiæ mutatione, & subscriptione promissum meminerit.

Episcopus Sarisburiensis.

ISta omnia præterire sine responso testimonia liceret mihi, vtpote ab hoc negotio penitus aliena. Neque enim dubito, quin sibi facilè æquus Lector sit persuasurus, nos Diuo Petro litem nullam intendere, neque ipsius conari curiosiùs excutere titulos, aut suo illum iure spoliare. Petrum quidem ab istis patribus hìc commemoratis, Augustino, Hieronymo, Chrysostomo, & Cyrillo verticem & caput Apostolorum appellatum esse liquet: & si necesse esset, idipsum multis præterea testimonijs confirmare, & conuincere possem. Quotus enim quisque est, qui hoc nesciat?

Verùm nouit Hardingus, controuersiam non de Petro, sed præcipuè & nominatim de Romanis pontificibus esse institutam: atque de ijs respondere debuisset, si syncerè simpliciterq; agere atque Lectori (vt inquit) suo cumulatè satisfacere in animo habuisset. Intra primos sexcentos annos pontifices Romæ sexaginta & octo extiterunt, cum fidei constantia, tum virtute & doctrina cæteris præstantiores, qui deinde consequuti sunt. Quare quando numero tam multi, eruditione tam spe-

ſpectati, vita tam ſancti fuerunt, mirum eſt non poſſe Hardingum vincere, quenquam ex ijs omnibus tam longo tempore nuncupatum ſemel eccleſiæ Caput fuiſſe, ac proinde in vno Petro ita acquieſcere: qui cum titulos iſtos acciperet, Romanus epiſcopus nequaquam fuit: quiq; in diſceptationem minimè vocatur. Itaque repetat Hardingus, quam in margine ſcripſit notam: & quòd ſcripſit hoc modo: *Petrus, & Succeſſores ſui Caput eccleſiæ diſertè nominati:* eam potiùs corrigat ſic: *Petrus ſolus, nec quiſquam ex ſucceſſoribus ſuis, Caput eccleſiæ diſertè nominatus*. Ita ipſius cum Textu Nota congrueret, neque Lectorem ſuum falleret.

Admonendus hìc eſt Hardingus obiter mihi, quòd quanquam exiſtimationis ſuæ gratia cauſam probare ſuam vehementer cupit, non tamen ita debuit imperitis hominibus per præſtigias imponere, atque veterum patrum verba ementiri, & corrumpere. Etenim in Hieronymi loco, quem citat, verba quædam omiſit, ſenſumque ipſum penitus diſſimulauit: in Auguſtino verbum cum verbo commutauit. Hieronymus in eo loco magna quadam verborum acrimonia vſus Ioannem Petro præponit, maximè quòd Petrus maritus, Ioannes cœlebs fuiſſet. In ipſo autem contentionis æſtu hanc ſibi ipſe Obiectionem proponit: *At dices. Super Petrum fundatur Eccleſia: licet id ipſum in alio loco ſuper omnes Apoſtolos fiat, & cuncti claues regni cælorum accipiant, & ex æquo ſuper eos Eccleſiæ fortitudo ſolidetur.* Hæc verba etſi eadem cum reliquis circuitione comprehenſa præterire, atque celare conſultum Hardingo viſum eſt. Sequitur deinceps: *Tamen propterea inter duodecim vnus eligitur, vt, Capite conſtituto, ſchiſmatis tollatur occaſio. Sed cur non Ioannes electus eſt virgo? Ætati delatum eſt: quia Petrus Senior erat: ne adhuc Adoleſcens, & penè Puer progreſſæ ætatis hominibus præferretur.* Hæc eſt itaque Hieronymi ſententia, Chriſtum vitandæ perturbationis maximæque rerum omnium confuſionis cauſa, quæ ſocietates plerunque omnes peruadit, in quibus ordo nullus conſeruatur, Petro mandaſſe, quia reliquos ætate antecedebat, vt pro cæteris loqueretur, atque ageret, tanquam princeps, & Caput fratrum ſuorum omnium. Quæ ratio toto deinceps orbe paſſim recepta atque inſtituta fuit: vt in ſingulis presbyterorum Collegijs, vnus cæteris præcelleret, atque Epiſcopus diceretur. Hæc ſatis commoda reprimendæ in eccleſia contentionis via viſa eſt: Non tamen vti ſomniat Hardingus, vt vnus vir Vniuerſalis rector totius eccleſiæ conſtituatur. Hæc autem vberiùs a me in 15. Sectione iſtius Articuli diſſeruntur.

Hardingus priſcos Doctores ementitur.

Hieronym. aduerſus Iouinianum lib. 1. Apoſtoli omnes æquales.

Hieronym. ad Nepotian. 7. Quæſt. 1. in Apibus. Hierony. in epiſt. ad Titum. cap. 1. Hierony. cõtra Luciferian.

In Auguſtini teſtimonio Hardingus animi ſui cauſa manifeſtam deprauationem adhibuit, & pro verbo *Eorum*, prudens vſus eſt *Omnium*. Quòd enim Auguſtinus habet: *Ipſum conſtituit Caput eorum*, maluit Hardingus hunc locum hoc modo proferre: *Ipſum conſtituit Caput omnium*. Nimirum corruptam diſciplinam ſine aliqua corruptione conſiſtere non poſſe ſatis intellexit.

Augu. in quæſt. Veteris & Noui teſtam. quæſtio. 75.

Deinde, non dubito quin meminerit Hardingus, quæſtionem hanc & diſceptationem non de extraordinario quodam nomine, ſemel, iterúmue ſingularem ob gratiam tributo commotam eſſe: ſed de vſitato peruulgatóque Romanorum pontificum titulo. Etenim Theophraſtus habet: *Quæ ſemel, aut bis accidunt, contemnunt legiſlatores.* Neque quod quiſquam alteri vel gratia inductus, vel virtutis admiratione illectus nomen dederit, eo illum tanquam trito, & ſuo titulo appellatum vulgò fuiſſe eſt exiſtimandum. Chryſoſtomus de imperatore Theodoſio ita ſcribit: *Læſus eſt, qui non habet parem vllum ſuper terram, Summitas, & Caput omnium ſuper terram hominum.* Eleutherius pontifex Romanus Lucio Inſulæ huius regi titulum hunc tribuit, *Vos eſtis Vicarius Chriſti.* Chryſoſtomus de Elia loquens, eum Prophetarum Caput vocat. Synodus Epheſina in literis ad Theodoſium, Valentinianumq; imperatores, Cyrillum Alexandrinum epiſcopum hoc titulo denotat: *Caput epiſcoporum congregatorum Cyrillus.* Ita Gregorius Paulum hoc inſigni ornat: *Paulus ad Chriſtum conuerſus, Caput effectus eſt nationum.* Atque vt Romani pontificis proprios titulos penitiùs intueamur, Nicolaus Papa ita ſcribit: *Conſtat, pontificem a pio principe Conſtantino Deum appellatum.* Hæc etiam ab ipſis dicuntur: *Papa eſt in primatu Abel, in zelo Elias, in manſuetudine Dauid, in poteſtate Petrus, in vnctione Chriſtus.* Iſta (inquam) nomina tanquam ſtudij & amoris ſui teſtimonia aliquibus impartita fuerunt: neque tamen eſt proinde dicturus Hardingus, vel imperatorem Caput omnium ſuper terram hominum dici oportere: vel regem, Chriſti Vicarium: vel Eliam, caput prophetarum: vel Cyrillum, Caput Concilij: vel Paulum, caput nationum: vel Romanum pontificem, Deum, aut Chriſtum, tanquam vſitato atq; proprio nomine. Etſi autem quibus D. Petrus appellari ſolitus fuerit nominibus, nihil omnino ad iſtam cauſam, vt antè dixi, intereſt: Hardingi tamen expendere hac de re argumentum placet: *Petrus* (inquit) *caput fuit Apoſtolorum: Ergo, Caput fuit inferiorum hominum: atque ita conſequenter caput vniuerſalis eccleſiæ.*

Captioſum argumentandi genus hoc, in quo quaſi gradibus quibuſdam aſſurgitur, atque ad id, quod volumus, aſcenditur: quod Soriten dialectici nuncupant. Simili forma ſic concluſerit Hardingus: Elias, quemadmodum ait Chryſoſtomus, Caput fuit prophetarum: Ergo, hominum inferiorum Caput erat: atque ita vniuerſalis eccleſiæ.

Huius autem rationis vitium ex eo argumento faciliùs liquebit, quo Themiſtocles prætor Athenienſis de ſeipſo, de vxore, deq; puero ſuo Iuſſiſſe aliquando dicitur. Sic verò habet: Populo Athenienſi ego impero: Mihi vxor mea: Vxori puer: Ergo, puero meo populus Athenienſis paret. In iſta argumentatione, hoc verbum *Imperare*, ſeu *Regere*, tria ſignificat. Themiſtocles enim imperabat, vt Prætor: Coniux ſua, vt mulier peruerſa, atque importuna: Puer, vt indulgentia materna laſciuus. Atque hinc extitit ea fallacia.

Non

Pan. De Legib. & Senatuſcon. & Lon. Con. Nam ad ea.

Chryſoſto. ad populum Antioch. Hom. 2

Chryſoſtom. in Epiſt. ad Rom. 11. Hom. 18.

Cyrill. Tom. 4. Epiſt. 5.

Gregor. in 1. Regum. lib. 4 cap. 4.

Diſt. 96. Satis euidenter.

Non aliter autem vocabulum hoc, *Caput*, principem nunc doctrina, nunc dignitate, nunc dominatu declarat. Ex quo etiam magna argumentandi fraus consequitur. Ineptus enim esset, qui sic concluderet: Paulus eruditione atque authoritate caput reliquorum omnium fuit: Ergo, reliquis omnibus dominatus est.

Victor autem iste, qui Vandalorum historiam literis mandauit, neque Scripturæ, neque Concilij, neque doctoris fidem obtinet, neque quibus institutis, & qua politiæ ratione vsa fuerit Ecclesia Primitiua exponit: neque satis constat, aut quàm syncerus author esset, aut qua memoria vixerit: neque pontificem Romanum caput vniuersalis Ecclesiæ nominat. Tantùm ait, *Romana Ecclesia est Caput omnium Ecclesiarum.* Fuisse autem eo quidem tempore Caput Romanam Ecclesiam nos neutiquam inficiamur, quemadmodum ex ijs, quæ suprà in hoc ipso Articulo sæpius dicuntur, apparet. Ita Bethlem caput orbis Prudentius appellat: *Sancta Bethlem caput est orbis.* Ita Chrysostomus Flauiano multa admonens, & præcipiens de salute ciuitatis Antiochenæ, *Cogita* (inquit) *de totius orbis capite.* Istis autem caput dignitate & honore, non imperio declaratur.

Prudentius in Enchiridio. Chrysost. Ad populum Antioch. Hom. 3.

Quandoquidem Hardingus nullum ex omni illo pontificum Romanorum numero inuenire potuit, qui caput vniuersalis Ecclesiæ esset vnquam nuncupatus, proinde satius esse duxit, vt causæ defensionisque suæ fundamentum in D. Petro collocaret. Qua de causa Petrum alij quidam astipulatores sui omnibus creaturis prætulerunt. Bonifacius ait Deum assumpsisse Petrum *in Consortium individuæ Trinitatis, atque ab eo tanquam a Capite dona sua omnia in corpus transfundere.* Hinc Hardingus argumentum sic vrget: *Petrus Apostolorum caput fuit, atque ita omnium inferiorum hominum: Ergo, Pontifex Romanus est Caput vniuersalis Ecclesiæ.*

Extra. de electione & electi potestate. Bonif. 8. Fundamenta. *Ab ipso quasi quodam capite, dona sua omnia diffundit in corpus.*

Itaque quemadmodum Iulianus Imperator mente captus, Magni Alexandri successione quadam in se immigrasse animam aliquando finxit: ita nunc Romani pontifices eadem phrenitide laborantes D. Petri animam in se successionis quodam iure habitare sibi persuadent: atque iccirco quicquid vel honoris, vel iuris Petrus habuit, sibi tanquam hæreditarium & suum adscisciunt. Eámque ob causam inquiunt, *Nos Petri sumus successores:* ita vti quondam Pharisæi iactarunt: *Nos sumus filij Abrahæ.* Ioannes autem Baptista eis dixit: *Vos huiusmodi successioni ne confidite. Deus enim e lapidibus potest excitare filios Abrahæ.* Cum etiam filij Scæuæ, qui Magi, atque auersi a fide fuerunt, Christi Paulique nomine ad suas exercendas præstigias abuterentur, homo ille, quem dæmon occupabat, respondit, *Christum noui, & Paulum noui: Vos autem qui estis?* Petrus verò certè caput Apostolorum non proinde fuit, quòd Romanus pontifex esset. Constitutus enim caput a Christo fuit, propter tum ætatem, tum animi spiritúsque fortitudinem longo antè tempore, quàm Romam proficisceretur: Capútque & fuisset, & perpetuò remansisset, quantumuis Romam nunquam vidisset. Quare insidiosum est hoc Hardingi

Socrat. lib. 3. cap. 21.

Matth. 3.

Actor. 19.

argumentum, atque a dialecticis vocatur *Fallacia accidentis.*

Itaque, vt demus caput Ecclesiæ fuisse Petrum, non tamen Romanus Pontifex eundem propterea titulum sibi iure vendicare potest. Quanquam autem Petrus propter reuerentiam quandam eximiam, atque admirationem Spiritus, virtutumque suarum ita aliquando est appellatus, quemadmodum & Paulus est etiam interdum eadem de causa similiter nominatus, tamen si caput hoc ad vniuersalem potestatem, & dominatum, atque imperandi authoritatem referatur, Petrus neque reipsa fuit caput vniuersalis Ecclesiæ, neque ita est a fratribus suis existimatus atque habitus: id quod multis modis abunde constat. Quapropter Gregorius inquit: *Paulus membra Dominici corporis certis extra Dominum quasi capitibus, & ipsis quidem Apostolis subiici particulariter euitauit.* Sic Augustinus, quem locum suprà citauimus, *Nec Apostolus Paulus caput est, & origo eorum, quos plantauerat.* Rursus similiter habet: *Paulus Apostolus, quanquam sub capite præcipuum membrum, tamen membrum est corporis Christi.* Denique Gregorius ait: *Certè Petrus Apostolus primum membrum sanctæ & vniuersalis Ecclesiæ est. Paulus, Andreas, Ioannes, quid aliud, quàm singularium sunt plebium capita? Et tamen sub vno capite omnes membra sunt Ecclesiæ. Atq; vt cuncta breui cingulo loquutionis astringam, sancti ante legem, sancti in lege, sancti sub gratia: Omnes hi perficientes corpus Domini in membris sunt Ecclesiæ constituti: Et nemo se vnquam vniuersalem vocari voluit.*

Paulus caput æquè ac Petrus.

Gregor. lib. 4. Epist. 38.

August. contra literas Petiliani. lib. 1. cap. 5.

August. contra epistolam Parmeniani. lib. 2. cap. 8.

Gregor. lib. 4. Epist. 38.

Ex istis sic rectè concludere licet: Petrus quoad imperium, perpetuumque dominatum caput vniuersalis Ecclesiæ nequaquam fuit: Ergo, Papa multò minùs caput est vniuersalis Ecclesiæ.

Hardingus. 33. Sectio.

Libet istis, quæ hactenus dicta fuerunt hac de causa, locum quendam e Martino Luthero adiungere, quò qui veterum priscæ Ecclesiæ patrum grauitatem minoris æstimant, recentis tamen huiusce patris Lutheri, Patriarchæ atque Architecti nouæ suæ Ecclesiæ leuitate saltem commoueantur. Leuitatem meritò appellare licet, quòd in hisce verbis, quæ hîc commemorabo, Papæ primatum non tam prudenter agnoscere & approbare videtur, quàm in alijs scriptis temerariè atque furiosè eundem insectari atque oppugnare. In exiguo tractatu, qui inscribitur, Resolutio Lutheriana super propositione sua 13. de potestate Papæ, hæc verba habet: Primum, quod me mouet Romanum Pontificem esse alijs omnibus, quos saltem nouerimus se pontifices gerere, superiorem, est ipsa volũtas Dei, quam in ipso facto videmus. Neque enim sine voluntate Dei in hanc Monarchiam vnquam venire potuisset Romanus pontifex. At voluntas Dei, quoquo modo nota fuerit, cum reuerentia suscipienda est, ideoq; non licet temere Romano Pontifici in suo primatu resistere. Hæc autem ratio tanta est, vt si etiam nulla scriptura, nulla alia causa esset, hæc tamen satis esset ad compescendam temeritatem resistentium. Et hac

sola

sola ratione glorioſiſſimus Martyr Cyprianus, per multas epiſtolas cõfidentiſſimè gloriatur contra omnes Epiſcoporum quorumcunq; aduerſarios. Sicut 3. Regum legimus, quòd decem tribus Iſrael diſceſſerunt a Roboam filio Salomonis, & tamen quia voluntate Dei, ſiue authoritate factum eſt, ratum apud Deum fuit. Nam & apud Theologos omnes, voluntas ſigni, quam vocant operationem Dei, non minùs quàm alia ſigna voluntatis Dei, vt præcepta prohibitiua &c. metuenda eſt. Ideo non video, quomodo ſint excuſati a ſchiſmatis reatu, qui huic voluntati contrauenientes, ſeſe a Romani pontificis authoritate ſubtrahunt. Ecce hæc eſt vna prima mihi inſuperabilis ratio, quæ me ſubijcit Romano pontifici, & primatũ eius confiteri cogit. *Hucuſq; Lutherus.*

Ita, breuiter attigi nonnihil e ſcripturis, e Canonibus, & Concilijs, ex edictis Imperatorum, e ſententijs patrum, e rationibus, varioq; vſu Eccleſiæ, quæ ad confirmandum Papæ primatum, & ſupremam poteſtatem adferri conſueuerunt. In ſumma, quod Iuellus negauit comprobaui, pontificem Romanum intra ſexcentos a Chriſto annos appellatum fuiſſe vniuerſalem Epiſcopum a multis hominibus magnæ fidei, ac ſæpenumero caput vniuerſalis Eccleſiæ, tum nominibus æquipollentibus, tum etiam diſertè. Nunc pergamus ad proximum Articulum.*

* Falſum: Petrum enim ſi excipias, neutrum iſtorum titulorum cõprobauit.

Epiſcopus Sarisburienſis.

REm verò Hardingianam in nõnullas compulſam eſſe anguſtias hinc liquet, quòd propter teſtimoniorum aliorum penuriam, Lutheri auxilium implorare & flagitare cogitur. Quod ad religionis mutationem attinet, quam illi libuit leuitatem appellare, ſi crebras mutationes recordari modeſtè ſuas, earumque occaſiones prorſus leuiſſimas repetere vellet, æquior erga alios forſan exiſteret. Certè Doctor Lutherus poſtquam eſt ad miniſterium veritatis ſemel a Deo euocatus, nunquam poſtea ab aratro reſpexit, neque oblatam ſibi diuinitus gratiam repulit, etſi orbis vniuerſas contra ſe vnum conſpiraſſe poteſtates ſentiret. Argumentum hoc ab effectis, aut ſignis diuinæ voluntatis ducitur. Papa, inquit, Monarchiam conſequutus eſt, atque ad regalem imperij dignitatem aſpirauit: Hoc autem contra Dei voluntatem accidere nunquam potuit: Ergo, ita Deus ipſe voluit.

Argumenta, quæ aut a permiſſione Dei, aut ab indicijs voluntatis eius ſumuntur, neceſſariò non euincunt, neque res ipſas in ſe eſſe bonas, neq; eas approbare Deum. Etenim Deus Nabucadnezerum, Sennacherebum, Pharaonem, alióſque tolerauit: ipſiſque adeo iſtorum hominum ſtatus ac progreſſus certiſſima fuerunt diuinæ voluntatis teſtimonia. Ni enim ita Deus voluiſſet, hi regnare haudquaquã potuiſſent. Tamen hinc bonos fuiſſe viros Deóue gratos non concluditur. Ita Deus Antichriſtum in loco ſancto ſedere patietur. Daniel inquit, *Faciet, & proſperabitur.* Rurſus, *Roborabitur fortitudo eius, & non in viribus ſuis,* ſed diuinis. Non tamen proinde Antichriſtum Deus diliget aut amabit, eiúſue flagitijs delectabitur. Paulus enim habet: *Deus illum conficiet*

Eſai. 36.

Daniel. cap. 7. Matth. 24. Daniel. 8.

2. Theſſ. 2.

spiritu oris sui, & destruet illum fulgore & gloria aduentus sui.

Iam verò, quandoquidem Hardingus, vt epilogus præclarè introductus videatur, diuinæ voluntatis effectuum meminit, non fore tibi molestum confido, Lector optime, quid ex ista vniuersali potestate effectum, consequutumq; fuerit paucis expendere. Ecclesiam Romanam nonnullis de causis antè expositis præcipuam semper, maximeq; illustrem ab initio extitisse damus. Tametsi Æneas Syluius, ipse pontifex Romanus, inquit: *Ad Romanos pontifices ante Nicenum Concilium aliquis sanè, etsi non magnus, respectus fuit.* Cyprianus sua ætate conquestus est, *Etiam in sinu sacerdotum ambitionem dormire.* Origenes etiam suo tempore Christi ministros principum politicorum superare videri intolerantiam queritur. Dei tamen Ecclesia illis quidem seculis vbiq; fuit atrocissimis atq; acerbissimis persequutionibus vindicata. Itaq; ambitionis istius coercendæ corrigendæq; causa, in Carthaginiensi Concilio postea decretum fuit, *vt ne quis appellaretur Summus Episcopus, aut princeps Episcoporum, aut alio istiusmodi nomine.* Græci Episcopi in Concilio Antiocheno, & Aphricani numero ducenti, & septendecim in Aphricano congregati Romanæ sedis superbiam atq; arrogantiã conquerunturi. Quòd Ioannes Episcopus Constantinopolitanus vniuersalis sibi nomen asciuit Episcopi, Gregorius Romanus pontifex eum Luciferum & Antichristi prænuncium appellauit, noménq; sibi assumpsisse superbum, ambitiosum, pompaticum, blasphemum affirmauit. Deinde tamẽ, postquam maxima contẽtione & precibus ab Imperatore Phoca Romani Pontifices nomen illud sibi impetrassent, atq; in eius possessione diutius hæsissent, eò tandem illorum superbia creuit, vt intoleranda videretur. Tum sancire ac decernere cœperunt, oportere quemque mortalem hominem sedi Romanæ subiectum esse, damnationis adeo pœna proposita ijs, qui contrà facerent: neque seruari omnino posse, qui non illi sedi obediret ac pareret. Romanum pontificem esse generalem omnium hominum iudicem: ipsúmq; a nemine iudicari posse, neq; ab Imperatore, neq; a Rege, neq; ab vniuerso Clero, neq; a toto populo, quia scriptum est per Prophetam Esaiam, *Nunquid securis gloriabitur aduersus eum, qui secat in ea.* Quicquid ipse fecerit, neminem posse ei dicere, *Domine cur ita facis?* ipsum habere ius omne, & æquum in scrinio pectoris sui reconditum: cæteros omnes Episcopos ab eius plenitudine haurire: [a] nulla Concilia posse leges Ecclesiæ Romanæ præscribere, Romanique pontificis authoritatem omnibus esse Concilijs planè exemptam: [b] quamuis Papa innumerabiles hominum multitudines secum ad infernum traheret, neminem tamen mortalem audere debere illum reprehendere: [c] Papæ placitum aut libidinem pro lege stare, *In illis, quæ vult, est ei pro ratione voluntas:* nullam esse aliam factorum ipsius reddendam rationem, præterquam hanc, *Quia ipse voluit:* [d] *Quia de eo, quod nihil est, potest facere aliquid.* [e] Se ius habere vtriusque gladij tam Secularis, quàm Spiritualis:

AEneas Syluius.

Cyprian. in sermone de Ieiunio & Tentatione.

Origen. in Mat tractat. 12.

Distinct. 99. Primæ sedis.

Sozom. lib. 3. cap. 8.

Concil. Aphri. Epist. ad Cœlest.

Gregor. lib. 4. Epi. 34. 38. &c.

Anno Domini 602.

De Maior. & Obedien. Vnã sanctam.

Ibidem in glosa. 9. Quæst. 3. Nemo. Dist. 21 Inferior sedes.

Esai. 10.

De concessione Præbendæ, in Glosa.

Extra. de constitution. Licet Durand. lib. 2.

a De electio. & electi potestate. Significasti.

b Dist. 40. Si PP.

c De translati. Episcopi, Quanto in Glosa.

d De concessio. Præbendæ. Proposuit, In Glosa.

e De Maior. & Obedien. Vnam sanctam.

Secu-

Secularem principem non posse gladium extrahere, nisi ad nutum & patientiam Ecclesiæ: [f] se esse hæredē imperij, [g] ac quinquaginta & septem gradibus imperatore superiorem: idq; propterea, quòd Lunam sol ea proportione superet: [h] tibi fas esse reges & imperatores abdicare, quemadmodum Henricum quartum Cæsarem, & Chilpericum regem Gallorum abdicauit.

Tum Christianitatis Cæsarem humi se ad ipsius pedes prosternere coegit, eiusq; calcare ceruicem non dubitauit, additis istis Prophetæ Dauidis verbis: [i] *Super aspidem & basiliscum ambulabis*: [k] Tum Cæsari largitus est, vt Procurator Ecclesiæ Romanæ diceretur: [l] Tum veluti Nabuchadnezerus alter, aut Alexander, aut Antiochus, aut Domitianus, Dei Optimi Maximi nomen atque appellationem sibi asciuit, seque vtpote Deum a nemine mortali posse in iudicium vocari iactauit: [m] Tum dici permisit, *Dominus Deus noster Papa*: [n] *Tu es omnia, & super omnia: Omnis potestas tibi data est, tam in cælo, quàm in terra.* Taceo miserandam imperij expilationem atque direptionem: maximarum regionum Christianam aliquando religionem profitentium amissionem: fidem infirmatam ac debilitatam: excitatos & confirmatos Turcas: populi incredibilem ignorantiam atque cæcitatem. Hæc nimirum aliáque huiusmodi vniuersalis Papæ potestas effecit. Vtinam verò ita re ipsa esset, vti dici tam vehementer contendit, séque in sua propriáque Ecclesia Christi esse vicarium, & [o] diuinorum mysteriorum procuratorem demōstraret. Multò tum certè pijs hominibus tolerabilior videretur, multóque minorem excitaret sui offensionem. Nunc autem vt eius, quod vendicat, iure pertineret ad ipsum possessio, tamen suo ipsius iudicio meritus est vt eo priuetur. [p] Gregorius enim Papa inquit: *Priuilegium meretur amittere, qui abutitur potestate*: & Papa Syluerius habet: [q] *Etiam quod habuit, amittat, qui, quod non accepit, vsurpat.*

[f] Clemen. de appellationib. Pastoralis.
[g] De Maior. & obedien. Solitæ in Glosa.
[h] De sentent. & re iudicata. Ad Apostolicę
[i] Psalm. 91.
[k] Dist. 96. Si imperator. In Glosa.
[l] Dist. 96. Satis euidenter.
[m] Ioan. 22 De verbor. signifi. In Glosa. Cum inter.
[n] In Concil. Lateranen. Sub Iulio.
[o] 1. Corinth. 4
[p] 11. Quæst. 2. Priuilegium.
[q] 25. Quæst. 2. Sic decet.

Nunc vt paucis istius Articuli summam replicemus atque euoluamus.

Primùm, Hardingus ea testimonia Anacleto, Athanasio, alijsq; sanctissimis patribus falsò ascripta, sciens & consultò profert, quæ ipse esse commentitia certissimè nouit, quæque palam absurdissimarum, secúmque pugnantium ineptiarum referta se ipsa produnt, nec aliquam veritatis similitudinem, speciémue habent. 1.

Canones quosdam Niceni, Calchedonensisq; Concilij iactauit, eísque vehementer confisus est: quos tamen neque extare, neque vnquam extitisse satis scit. 2.

Gregorij verba mutilauit atque truncauit, suáque ipsius reclamante conscientia in medio dissecuit & abrupit, quò Lectori faciliùs imponeret. 3.

Veteres sanctitate præstantes patres, Irenæum, Cyprianum, Ambrosium, Cyrillum, Augustinum, Theodoretum, Hieronymum, atque alios violenter, & per summam vim traxit atque torsit repugnante sua ipsorum sententia, atque sensu. 4.

5. De prouocationibus Romam faciendis, Orientalis orbis administratione, excommunicationibus, ordinationum confirmationibus, approbationibus Conciliorum, restitutionibus, atque reconciliationibus, vniuersam Ecclesiæ rationem vsúmque manifestò est ementitus.

6. Hæc cum ita sint vniuersa, neutrum tamen ex istis, quos tam sagaciter peruestigauit, duobus glorioſissimis titulis inuenit hactenus: quantumuis & maximos labores susceperit, & multas pollicitationes, iactationésque adhibuerit.

Quapropter, vt concludam, ita me nunc etiam, quemadmodum priùs, subscribere atque rescribere oportet, quòd etiamsi Hardingus multùm hac in re desudauit & elaborauit, ac quicquid vel priuata, vel communicata amicorum suorum opera præstare potuit, effecit: nondum tamen neque in sacris scripturis, neque in vetustis Concilijs, neque in quoquam prisco & Catholico patre inuenire potuit, pontificem Romanum intra sexcentos primos a Christo annos vnquam aut vniuersalem Episcopum, aut Ecclesiæ vniuersalis caput esse appellatum.

FINIS.

DE REALI PRAESENTIA, ARTICVLVS QVINTVS.

Episcopus Sarisburiensis.

VEL populum edoctum esse, vt corpus Christi realiter, substantialiter, corporaliter, carnaliter, aut naturaliter in sacramento inesse crederet.

Hardingus. 1. Sectio.

* *Christianus populus semper edoctus fuit, corpus & sanguinem Iesu Christi arcana diuinæ gratiæ, sanctiq; spiritus virtute, in hoc sanctissimo mysterio adesse, idq; verè, ac reipsa. Hæc doctrina disertis Christi verbis fundata est, quibus in instituendo hoc sacramento vsus est, ab Euangelistis, atque D. Paulo explicatis.* Edentibus illis (*inquit Matthæus*) accepit Iesus panem, & quum benedixisset, fregit, deditque discipulis suis, & ait, Accipite, comedite: hoc est corpus meum: & accepto poculo, ac gratijs actis, dedit eis, dicens. Bibite ex eo omnes: Hic est enim sanguis meus Noui Testamenti, qui pro multis effundetur in remissionem peccatorum. *Iisdem ferè verbis, Marcus, Lucas, & Paulus diuinam istam institutionem exprimunt. Neque dixit Dominus tantùm:* Hoc est corpus meum, *sed ne qua posset in verbis subesse ambiguitas, quò planiorem redderet illorum sententiam, hoc etiam addidit,* Quod pro vobis traditur. *Similiter de poculo non solùm dixit,* Hic est sanguis meus, *sed etiam quasi omnem dubitandi occasionem præripere cupiens, annectit,* qui pro multis effundetur. *Quemadmodũ autem fideles nihil dubitant, quin Christus in illo supplicio ac morte, quam in cruce pro nostra redemptione subijt, non tantùm sui corporis figuram, sed & proprium ac verum corpus substantialiter dederit, nec figuram solummodo sanguinis sui, sed ipsum pretiosum sanguinem suum reipsa exhibuerit: ita persuasissimum habent, illa verba, quibus institutum est hoc sacramentum, nullum alium admittere sensum, sed nobis in sacris istis mysterijs idem ipsum corpus, quod crucifixum est, & eundem sanguinem, qui pro nobis effusus est, quod ad substantiæ veritatem attinet, præberi. Ita scripturæ ipsæ credentibus satis ampla suppeditant argumenta veritatis cor-*

* Falsum: non enim euincere potest Hardingus, populum in Ecclesia primitiua ita fuisse edoctum.

Matthæus 26.

Marc. 14. Luc. 22. 1. Cor. 11. Luc. 22.

poris, & ſanguinis Chriſti in ſacramento, aduerſus ſacramentarios, quorum ea ſententia eſt, * *nihil niſi figuram, ſignum, ac typum in ſacramento adeſſe.*

* Falsum: nos enim ita nunquam docuimus.

Epiſcopus Sarisburienſis.

HArdingus iſto modo de induſtriáne agat, an quòd inſtitutam ſcribendi rationem perſequitur ſuam, ſanè non intelligo: tantùm video illum de alio interrogatum, ad aliud ſemper reſpondere. Quæritur in hoc tempore *vtrũ corpus Chriſti realiter, & corporaliter inſit in ſacramento:* ad hoc reſpondet, *Chriſti corpus realiter, ac corporaliter nobis coniunctum atq; vnitum eſſe:* atque huc omnem ſermonem ſuum refert, cum nihil interim ad id, quod in quæſtionem adducitur, reſpondeat. In ſuperioribus articulis confictas aliquas authoritates, aut ſimulatum aliquem Eccleſiæ vſum, aut aliqua Doctorum verba perperam intellecta, aut aliquam communis atq; humanæ rationis ſimilitudinem, aut ſaltem ornatum aliquem, fucúmq; verborum prætendere potuit: in hac autem cauſa nihil prorſus habet, ex quo aliquid aptè concludatur, ne ipſum quidem ſubſidiũ, atq; ordinem inſitæ nobis naturæ. Quod autem dicit, *Chriſtianum populũ ſic fuiſſe ab initio edoctum,* mirum profectò videri poſſit, vel abſq; doctore fuiſſe ita edoctum, vel doctorem illum ſine verbis hoc docere potuiſſe, vel ea verba dicta, non ſcripta vnquam fuiſſe. Certè Hardingus ipſe ſuo ſilentio, atque inopia obſcurè fatetur, verba iſta *realiter, carnaliter, &c.* in hac de ſacramento quæſtione ab antiquis Doctoribus nunquam fuiſſe vſurpata. Alioquin enim aut ab ipſo, aut a collegarum ſuorum quopiam reperta iamdudum fuiſſent.

Verùm Chriſtus ait, (inquit Hardingus) *Hoc eſt corpus meum: Hic eſt ſanguis meus: atq; vt omnem ambiguitatem e medio tollat, adiungit, quod pro vobis datur, qui pro vobis effundetur.* His verbis Hardingus ſuam fundatam dicit carnalem præſentiam, tametſi Chriſtus iſtarum vocum nulla prorſus vtatur, neq; vlla omnino alia, quæ ad eam pertinere poſſe videatur. Fiſherus etiam Roffenſis olim Epiſcopus, clarus Hardingi aſtipulator, ingenuè fatetur hunc ſenſum ex nudis Chriſti verbis nullo modo elici poſſe. Sic enim ſcribit: *Hactenus Matthæus: qui & ſolus Teſtamenti noui meminit. Neq; vllum hîc verbũ poſitum eſt, quo probetur in noſtra Miſſa veram fieri carnis, & ſanguinis Chriſti præſentiam.* Quinetiam porrò confirmat, *non poſſe per vllam ſcripturam probari.* Hîc magnam videmus iudiciorũ diſcrepantiam inter eos, qui Hardingi opinionẽ probant, idq; in rebus grauiſſimis. Hardingus carnalẽ ſuam præſentiam ſatis arbitratur cõfirmatam his Chriſti verbis, *Hoc eſt corpus meum:* Fiſherus cõtrà, *nec iſtis ſcripturæ verbis, nec alijs vllis probari poſſe* conrẽdit: & tamẽ nemo vnquã dubitauit, quin Fiſherus cũ Hardingo omni ex parte cõparandus eſſet.

Io. Fisherus contra captiuitatem Babilonicam N. 8. & O.

Et ſanè licet Hardingus hæc Chriſti verba tam mordicus teneat, ac ſi nihil potuiſſet dici planiùs, tamen alij ex amicis eius multiplicibus ac varijs interpretationibus obſcura atque ambigua ea reddiderunt, neq; adhuc poſſunt cõſentire. Quidam ex illis aiunt, *Naturale corpus Chriſti*

D. Smithus De Euchariſt.

ſii in ſacramento eſſe, ſed non naturaliter: Alij dicunt, *naturaliter, & ſenſibiliter adeſſe*: Quidam diſertè affirmant, *neutrum iſtorum vocabulorum in hac controuerſia de Chriſti præſentia in ſacramento vnquam fuiſſe vſurpatũ*: Atqui alij eorum omnem litem dirimunt, & Chriſtum præſentem eſſe *naturaliter* aiunt. Concilium etiam Romæ habitum Papa Nicolao ſecundo ſtatuit, & Berengarium ſubſcribere coegit, *Chriſtum in ſacramẽto eſſe ſenſibiliter*, vel, vt illi barbarè dixerunt, *ſenſualiter*. Quidam aiunt, *Chriſti corpus nequaquam diuidi, aut frangi in ſacramento, ſed tantùm accidentia*: Nicolaus autem Papa, atq; vniuerſum illud concilium aſſerunt, *ipſum corpus Chriſti manibus tractari, diuidi, frangi, dentibus atteri*, nedum accidentia duntaxat. Verùm vt de alijs diſſidentibus opinionibus taceam, ex his patet doctiſſimis illius ſententię patronis nondum planè cõſtare de ſenſu verborum Chriſti, etiamſi eorum clientes atq; ſubſcriptores longè aliter de illis perſuaſum habeant. Nũquid verò putat Hardingus populum Chriſtianum ſemper idem penitus de hac re ſenſiſſe, cum hoc eorum doctores & magiſtri nequaquam præſtiterint, aut diſcipulos fuiſſe meliùs inſtitutos ipſis doctoribus? Quodſi autẽ articulus iſte neq; ex vllis ſcripturæ verbis cõfirmari, quemadmodũ Fiſherus ait, atq; ex eorũ porro qui ita docent diſſenſionibus apparet, neq; ex antiquo aliquo doctore, aut patre poteſt, quod Hardingus ſuo ſilentio fatetur, tũ certè pius, & catholicus populus meritò poteſt aſſentionem ſuam cohibere, atq; carnalem iſtam præſentiam in dubium vocare. Neq; ſanè controuerſia illa inter nos hodie diſceptata de literis ipſis eſt, aut ſyllabis verborũ Chriſti, (eas enim vtriq; & noſcimus æquè, & agnoſcimus) ſed de ſenſu tantùm, verborúmq; intellectu, quem Hieronymus ait ipſarũ eſſe ſcripturarum medullam. Ipſúmq; ius dicit, *In fraudem legis facit, qui ſaluis verbis legis, ſententiam eius circumuenit*. Auguſtinus etiam hoc ipſum videtur quibuſdam ſuæ ætatis vitio vertere: ſic enim ait: *Cum in vnã partem procliuiter ire cœperint, non reſpiciunt diuinæ authoritatis alia teſtimonia, quibus poſſint ab illa intentione reuocari, & in ea, quæ ex vtriſq; temperata eſt, veritate, ac moderatione conſiſtere*. Si vera ſit Hardingi defenſio hanc ſolam eſſe verborũ Chriſti ſententiam, nimirum corpus eius hoc tam craſſo modo *realiter & carnaliter* in ſacramento eſſe, Chriſtúmq;, niſi ita ſentiat, nihil omnino aliud ſentire, plus quàm ſtupendũ videri poſſit, nullũ vnquam ex veteribus & orthodoxis Eccleſiæ doctoribus hoc potuiſſe animaduertere: aut ſi animaduerterunt, verbis tamen caruiſſe, & cum ea eſſent dicendi copia, eloqui non valuiſſe.

Stephan. Gardinerus. D. Smithus. Steptan. Gardinerus in diabol. Sophiſtica fol. 6. De conſ. Diſt. 2. Ego Berengarius. Step. Gardinerus in Diabol. Sophiſtica. fol. 15. De conſ. diſt. 2 Ego Berengarius, *manibus tractari, frangi, dentibus atteri*.

Hieronymus ad Gala. cap. 1. Pan. de Leg. & ſenatusconſulto & longa conſuetud. Contra legem Auguſtinus de fide & operibus. cap. 4.

Atqui non eſt (inquit Hardingus) *nuda figura*, ideóq; cõcludere ſe poſſe putat, corpus Chriſti *realiter* præſens adeſſe. Eodẽ etiam modo licet ei dicere, cum baptiſmi ſacramentũ nuda nequaquam figura ſit, in eo Chriſtũ *realiter* ineſſe. Certè, Auguſtinus cum de petra in deſerto loqueretur ita ſcribit: *Hinc eſt, quod dictum eſt, Petra erat Chriſtus. Non enim dixit, petra ſignificat Chriſtum, ſed tanquam hoc eſſet, quod vtiq; per ſubſtantiã hoc non erat, ſed per ſignificationem*. Non dixit Paulus petra fuit Chriſti figura, ſed petra fuit Chriſtus. Et Baſilius idem affirmat: *Chriſtus re vera petra eſt immobilis, & inconcuſſa*. Non tamen ideo dicturus eſt (opinor) Hardingus, Chriſtum *realiter* aut *carnaliter* in petra fuiſſe.

Auguſt. ſupra Leuiticum quæſt. 57. 1. Cor. 10. Baſil. de Pœnitentia.

Neque sanè persuadere mihi possum Hardingum tam capitalem esse figurarum hostem, quàm se nunc videri cupit. Etenim ipse in his non ita multis Christi verbis, quæ ad sacramenti istius institutionem pertinent, quemadmodum posteà luculentiùs declarabitur, opem e sedecim aut pluribus figuris petere cogitur, ijsque tam inauditis, tam crassis, tam a ratione dissentaneis, vt illas nec Augustinus, nec Hieronymus, nec veterum theologorum quisquam agnouerit, nec bonus vnquam aliquis Grammaticus probarit. Tot & tales ei fas est figuras excogitare ad mendacium stabiliendum: nobis ad defendendam veritatem ne vna semel vti conceditur.

Equidem veteres Catholici patres hac in re nunquam restricti adeo fuerunt, vt hæreticum esse crederent in exponendis Christi verbis figuram adhibere. Breuiter, vt pauca tibi exempla proponam, Augustinus ait: *Christus adhibuit Iudam ad conuiuium, in quo corporis & sanguinis sui figuram discipulis suis commendauit, & tradidit.* Similiter Tertullianus: *Christus acceptum panem, & distributum discipulis, corpus suum illum fecit, dicendo, hoc est corpus meum, hoc est, figura corporis mei.* Ambrosius inquit: *Ante benedictionem verborum cælestium alia species nominatur, post consecrationem corpus Christi significatur.* Hîc dissimulare non possum, me non minùs testimoniorum multitudine premi, quàm Hardingum inopia affligi. Si cæteros omnes citarem antiquos & pios patres, quorum eadem scriptis declarata est sententia, nimis essem sanè Lectori molestus. Alius etiam deinceps locus dabitur huic proposito aptior. Admonendus tamen mihi obiter es, amice Lector, Augustinum hac de re sic scribere: *Ea demum est miserabilis animæ seruitus, signa pro rebus accipere, & supra creaturam corpoream, aculum mentis ad hauriendum æternum lumen leuare non posse.* Et rursum: *In principio cauendum est, ne figuratam loquutionem ad literam accipias. Et ad hoc enim pertinet, quod ait Apostolus, litera occidit: spiritus verò viuificat. Cum enim figuratè dictum sic accipitur, tanquam propriè dictum sit, carnaliter sapitur. Neque vlla mors animæ congruentiùs appellatur.* His verbis, Lector, Augustinus sensus tuos excitat, vt quid agas, etiam atque etiam consideres, ne forte falli videaris.

Vbi autem Hardingus iniquè de nobis affirmat & prædicat, *quòd nudam figuram, & inane signum & tesseram tantùm, aliud autem nihil retinemus*, si ex Deo est, ignorare non potest, quàm non debeat vel linguam, vel manum ad falsum testimonium ferendum conferre. Scriptũ est, *Dominus destruet omnes, qui loquuntur mendacium.* Optimè nouit nos vacuis signis ac figuris populum Dei nequaquam pascere, quippe qui doceamus sacramenta Christi sancta esse mysteria, & Christum in illis percipiendis nobis proponi non aliter, ac cum in cruce penderet: & nos in illis nostrorum peccatorum remissionem, & nostram cum Deo reconciliationem, & vt Chrysostomus concisè ait, *christi summum beneficium, & nostram salutem* posse contemplari. In quibus populum docemus non inane signum, aut tesseram, sed ipsum Christi corpus, ac sanguinem verè nobis præberi: nos verè illud comedere, verè illum bibe-

Augustin. in Psalmum 3.

Tertul. contra Marcionẽ li. 4.

Ambros. de illis qui initiãtur mysterijs. Cap. vltimo.

August. de doctrina Christiana li. 3. cap. 5.

Animæ seruitus.

Ibidem.

Animæ mors.

Deuter. 5. Exod. 20. Psal. 5. Galat. 3. Roman. 5.

Chrysost. ad populum Antioc. Hom. 60.

re:

re: verè nos eo sustentari atque ali: Nos ossa ex eius ossibus, & carnem ex eius carne fieri: Christum in nobis habitare, & nos in ipso vicissim remanere. Nec tamen dicimus, vel substantiam panis aut vini perire, vel Christi corpus cælo demitti, vel *realiter*, aut *carnaliter* in sacramento adesse. Nos ex veterum patrum doctrina didicimus, corda in cælum subleuare, & illic agno Dei pasci: Chrysostomus dicit: *Ad alta contendat oportet, qui ad hoc corpus accedit.* Similiter Augustinus: *Quomodo tenebo absentem? Quomodo in cælum manum mittam, vt ibi sedentem teneam? Fidem mitte, & tenuisti.* Spiritualiter ergo, & fidei nostri ore, Christi corpus edimus, & sanguinem eius bibimus, idque non minùs verè, quàm verè frangebatur eius in cruce corpus, & effundebatur sanguis. Sic Augustinus, sic Chrysostomus, sic alij sancti patres sua ætate populum instituerunt: Panis quidem, quem nos ore corporis accipimus, res est terrena, atque ideo figura, quemadmodum & aqua Baptismi similiter figura est: Christi verò corpus, quod eo repræsentatur, & fidei nostræ porrigitur, res ipsa est, non figura: cuius gloriam spectantes nequaquam sumus de figura soliciti. Ad hoc ipsum alludens Bernardus ait: *Annulus non valet quicquam: hæreditas est, quam quærebam.*

Ephes. 5. 1. Ioan. 4. Sursum corda. Chrysost. in 1. Corin. 10. Hō. 24. Augustin. in Ioan. tract. 50. Bernard. de cœna Domini.

Denique tria hìc nobis sunt consideranda. Primùm, vt discrimen inter signum, & rem ipsam, quæ signo declaratur, ponamus. 1.

Secundum, vt Christum suprà quæramus in cælo, nec illum in terra esse corpore præsentem suspicemur. 2.

Tertium, vt Christi corpus fide solùm comedi posse, nec alio vllo modo intelligamus. In quo sanè haud obscurè cerni potest quid inter nos, atque Hardingum intersit. Nos enim Christum in corde ex doctrina Pauli collocamus: Hardingus illum in ore ponit. 3. Ephes. 3.

Nos Christum sola fide manducari posse confirmamus: Hardingus contrà & ore, & dentibus sumi defendit. Verùm laudetur ac prædicetur nomen Domini, quòd magna piorum hominum multitudo insulsam omníque consolatione vacuam huius doctrinæ futilitatem iamdudum sentiat. Etenim ex Cypriano didicerunt sacrosanctum Christi corpus *mentis esse non ventris cibum*: Augustinum etiam audiuerunt dicentem: *Quid paras dentem & ventrem? Crede, & manducasti.*

Nunc tecum cogita, Lector Christiane, satiúsne fuerit figuræ nomine vti, quo etiam Tertullianus, Augustinus, alíque omnes antiqui patres sæpe vsi sunt, idque liberè: an, ista nisi nuper inaudita verba vsurpare, *realiter, corporaliter, carnaliter*: quibus vel vnum ex antiquis patribus vsum esse in hac causa *de reali in sacramento præsentia* nunquam poterit Hardingus euincere.

Hardingus 2. Sectio.

DEinde non possumus statuere, vbi Dominus promissum præstiterit, quod in sexto Ioannis fecit:* Panis quem ego dabo, mea caro est, quam dabo pro vita mundi; *nisi tantùm in vltima sua cœna. In qua si carnem suam Apostolis præbuit, eamq; non aliam, nisi eam, quam pro mundi vita de-*

* Falsum: cum periculosa doctrina coniunctum.

dit: ex eo consequitur, in beato sacramento non merum panem esse, sed illud ipsum verum illius corpus in substantia. Non enim merus fuit panis, sed verum eius corpus, quod datum, atq; oblatum fuit in cruce.

Episcopus Sarisburiensis.

HOC principium non solùm in se falsum est, verùm etiam eiusmodi doctrinæ plenum, quæ multum periculi habeat, & facilè in desperationem salutis adducat. Si enim fieri nullo modo possit, vt alibi quàm in sacramento Christi carnem comedamus, quod hîc Hardingus videtur assumere, ex eo consequitur omnes infantes Christianos, & alios etiam vniuersos, quicunque ex hac vita non antè accepto sacramento discedunt, necessariò damnatos esse, atque iræ diuinæ filios obijsse. Christi enim verba diserta sunt, & ad omnes pertinent:

Ioan. 6. *Nisi comederitis carnem filij hominis, non habebitis vitam in vobis.* His possumus Minorem istam subijcere: *Liberi Christiani non accipiunt sacramentum*, ac proinde, ex Hardingi sententia, *carnem filij hominis non comedunt*: Hinc necessariò efficitur, infantes Christianos nullam in se vitam habere, sed esse interitus, ac damnationis filios. Hæc scilicet summa est doctrinæ, quam exponit Hardingus. Verùm isti homines ne tantilli quidem æstimant, quinam, aut quot pereant, modò eorum inuenta constare possint. Nos verò sacrosancto Dei verbo nixi docemus, Christum quàm verè suum in cruce corpus obtulit, tam certò nunc fidelibus illud ipsum corpus præbere: idque non solùm in sacramenti administratione, quemadmodum falsò imaginatur Hardingus, verùm omni etiam tempore, in quo possumus cum Paulo profiteri, *Non iudicaui me scire aliquid, nisi Iesum Christum, & hunc crucifixum*. Proinde Ambrosius sic scribit: *Quid petis ô Iudæe: vt tribuat tibi panem, quem dat omnibus, dat quotidie, dat semper?* Si verè dixit Ambrosius Christum illum panem, qui est ipsius corpus, semper dare, falsum sit necesse est, quod Hardingus ait, Christum præstare suum promissum, & corpus dare non alibi, quàm in sacramento. Iccirco dicit Augustinus, *Non tantùm in Sacramento, sed etiam reipsa comedunt corpus Christi*. Hîc Augustinus contra Hardingum confirmat nos corpus Christi manducare, non in sacramento tantùm, verumetiam aliter: atque adeo differentiam hanc eò vrget, vt Christi corpore vesci in sacramento, aliud: verè autem & genuinè illud comedere, aliud esse statuat atque diuersum: tum, quod ad patres veteris legis attinet, Abrahamum, Mosen, Aaronem, aliósque multò antè Christi corpus verè atque efficaciter percepisse docet, quàm Christus vel carnem ex beata Virgine accepisset, vel sacramentum instituisset: ipsum illud nempe corpus, quod nunc a fidelibus sumitur. Denique, de Christianis infantibus, alijsque fidelibus, qui ante perceptum sacramentum ex hac vita migrarunt, sic scribit, *Nulli est aliquatenus ambigendum, tunc vnumquemque fidelium corporis, sanguinisque Domini participem fieri, quando in baptismate efficitur membrum Christi:*

1. Corin. 2. Ambros. in Psal. 118. Sermo. 18.

August. de Ciuitat. lib. 21. cap. 20. *Non solum.*

August de vtilitate pœnitentiæ. cap. 1. *Manducauerunt eundem cibum, quem nos.*

August. in sermone ad infantes. Citatur a Beda. 1. Cor. 10

Christi : nec alienari ab illius panis calicisque consortio, etiamsi antequam panem illum comedat, & calicem bibat, de hoc seculo in vnitate corporis constitutus abscedat. Sacramenti quippe illius participatione ac beneficio non priuatur, quando ille hoc, quod illud sacramentum significat, inuenit. Hactenus Augustinus. Ex his colligere licet non prorsus verum esse, quod Hardingus tam confidenter confirmat. Si Bedam, Augustinum, Ambrosium, & alios sanctos patres consuluisset, posse pios alio modo Christi corpus verè comedere, quàm in sacramento tantùm, facilè inuenisset.

Quando ipse hoc quod illud sacramentum significat inuenit.

Hardingus. 3. Sectio.

SI verba, quæ Christus loquutus est apud Diuum Ioannem de promisso, quod in sacrosancta cœna exoluit, panis quem ego dabo mea caro est, *non perinde, vt videntur sonare, diserte ac verè, sed metaphoricè, tropicè, symbolicè, & figuratiuè intelligenda essent, vt eo pacto veritas corporis excluderetur, quemadmodum* * *aduersarij nostri interpretantur, tum profectò Capernaitæ nullam prorsus habuissent erroris sui occasionem, nullam Christo obstrependi causam inuenissent, quod ab illis factum Euangelista declarat:* Pugnabant *(inquit D. Ioannes)* Iudæi alij aduersus alios, dicentes, Quomodo potest hic nobis carnem suam dare, qua vescamur? *Multò verò minùs chari ipsius discipuli, quibus tot ac tanta miracula ostenderat, quibus tot antea parabolas, & res reconditissimas aperuerat, vllam offendiculi ansam arripuissent. Equidem si Christus cogitasset signum solummodo, ac figuram sui corporis comedi ab illis oportere, nunquam dixissent*, durus est hic sermo, quis potest eum audire? *Tum enim nihil aliud egissent, quàm quod antè sæpe fecerant in edendo agno paschali. Quomodo autem durus sermo videri potuit, si Christus nihil aliud intellexisset, quàm hoc*, Panis quem ego dabo, figura est mei corporis, quæ vos faciet mei memores?

Cap. 6.

* Falsum: simul & contumelioſum. Nos enim hæc verba de Christi vera carne, & sanguine interpretamur.

Episcopus Sarisburiensis.

HÆc ratio Capernaitarum ignorantia nititur, & hoc modo contexitur: *Capernaitæ Christi verba in alienum sensum acceperunt, nec assequuti sunt illius sententiam: Ergo, corpus Christi realiter est & carnaliter in sacramento:* Atque sic Hardingus, vt eius est mos, vnum errorem altero confirmat.

Ista vt possint a nobis intelligi, necessarium videtur sensum ac sententiam verborum Christi primùm aperire: deinde, quàm peruersus & absurdus fuerit Capernaitarum error ostendere: postremò, argumentationem Hardingi excutere.

Primùm ergo, petebant a Christo Iudæi, vt panem illis in solitudine daret, quēadmodum Moses patribus ipsorū dederat. Christus verò, quò crassam istam ac terrestrem de ventre cogitationem ex mentibus illorum euelleret, aliud quoddam panis genus illis se daturum promisit,

Ioan.6. qui ſpiritualis eſſet,ac immortalis.Sic enim ait ad eos, *Pater meus dat vobis panem verè cœleſtem. Si quis ederit ex hoc pane, viuet in æternum.* Atque ne poſſent ignorare,quid vellet,porro addidit, *Ego ſum panis, qui e cœlo deſcendi. Panis,quem ego dabo, caro mea eſt, quam dabo pro mundi vita.* Sic eſt loquutus de ſpirituali eſu ac digeſtione carnis ſuæ, in cordibus fidelium: ac ſtatim pòſt etiam ita ſuam ipſe mentem aperuit. Cum enim videret Iudæos, quòd eum nequaquam intelligerent, offenſos, eos affatur vltro, *Spiritus eſt, qui dat vitam: caro nihil prodeſt: verba, quæ ego loquor, ſunt ſpiritus & vita.* Hæc verba Auguſtinus apertiùs interpretatur in hunc modum, *Spiritualiter intelligite, quod loquutus ſum. Non hoc corpus quod videtis manducaturi eſtis, & bibituri illum ſanguinem, quem fuſuri ſunt, qui me crucifigent. Sacramentum aliquod vobis commendaui, ſpiritualiter intellectum viuificat vos.* Sic Baſilius, *Guſtate & videte, quoniam ſuauis eſt Dominus.* Tum ait: *Sæpe* (in ſcripturis) *animaduertimus, internas animæ facultates, externorum membrorum appellationem ſortitas. Cum itaque Dominus noſter verus ſit panis & caro eius verus cibus, neceſſe eſt voluptatem, quam ex panis delectatione percipimus per ſpiritualem quendam guſtum nobis ingenerari.* Iterum ait: *Eſt etiam quoddam ſpirituale interni hominis os, quo paſcitur recipiens verbum vitæ, qui eſt panis deſcendens de cœlo.* Idem ait Auguſtinus, *Fides habet oculos ſuos.* Præterea: *Intus bibendo fælix ſum.* Et iterum: *Panis iſte interioris hominis quærit eſuriem.* Sic etiam inquit Leo: *Circa hoc corpus aquilæ ſunt, quæ alis circumuolant ſpiritualibus.* Sic quoque Origenes: *Idcirco & verum lumen dicitur, vt habeant oculi animæ, quo illuminentur: idcirco & verbum, vt habeant aures, quod audiant: & idcirco panis vitæ, vt habeat guſtus animæ, quod deguſtet.*

Auguſt.in Pſal 98.

Baſil.in Pſa.33

ἀνάγκη τὴν ἡδονὴν τῦ ἄρτυ διὰ γεύσεως ἡμῖν νοητῆς ἐγγίγνεσθαι.

ἔστι μέν τι καὶ νοητὸν σῶμα τῦ ἐνδὸν ἀνθρώπυ.

Auguſt epi.95

Auguſt.in Ioan.tract.26.

Ibidem.

Sic Tertullianus, *Auditu deuorandus eſt, intellectu ruminandus, & fide digerendus.* Eodem modo Chryſoſtomus: *Magnus iſte panis, qui replet mentem, non ventrem.* Proinde Auguſtinus ait: *Chriſtus dixit ſe eſſe panem, qui de cœlo deſcendit, hortans vt credamus in ipſum. Credere enim in eum,hoc eſt manducare panem viuum.*

De conſecrat. Diſt.2.In quibus.

Orig.in canti. cantico.hom.2

Tertul.de reſurrect.carnis.

Ex his luculenter conſtat, Chriſti ſenſum, quemadmodum tum Chriſtus ipſe, tum omnes antiqui patres ac doctores Eccleſiæ eum explicarunt, eſſe ſpiritualem: non realem, non carnalem, non craſſum, ſicuti noſter Hardingus comminiſcitur. Reſpondebit Hardingus, ore comedere, & dentibus conficere ſpirituale munus eſſe. Ita non ineptus erit Capernaitarum aduocatus, eoſque ſpiritualem habuiſſe intellectum dicat neceſſe eſt. Verumenimuero Chryſoſtomus ita hominem non patietur elabi. Eius perſpicua ſunt verba: *Quid eſt carnaliter intelligere? Simpliciter, vt res dicuntur, neque aliud quippiam cogitare.* Iccirco Auguſtinus ait, *Figura eſt, præcipiens paſſioni Domini communicandum eſſe, & ſuauiter atque vtiliter recondendum in memoria, quòd Chriſtus pro nobis mortuus ſit.* Itaq; hoc illud eſt,quod Chriſtus voluit,atque hoc eſt,Chriſti carnem comedere.

Chryſoſt.ex varijs locis in Matth.hom.9.

Auguſt.in Ioan.tractat.26.

Chryſo.in Ioan.hom.47.

Auguſt.de doctrina Chriſti. lib.3.cap.16.

Conſequens eſt,vt quid ex verbis Chriſti elicerent Capernaitæ videamus.

deamus. Origenes inquit, *Accidit vt simpliciores nescientes distinguere, quæ sint, quæ in scripturis diuinis interiori homini, quæ exteriori deputanda sint, vocabulorum similitudinibus falsi ad ineptas quasdam fabulas, & figmenta inania se contulerint.* Sic Hieronymus ait, *Cum Seniores putentur in Ecclesia, & Principes sacerdotum, simplicem sequendo literam, occidunt filium Dei.* Hoc ipsum nempe Capernaitis vsu venit, vt quod Christus spiritualiter de ea manducatione, quæ fide continetur, loquutus est, id illi carnaliter intelligerent, de eo esus genere, quod dentium munere fit: veluti deglutienda illis esset eius caro, & in corpus transmittenda, aliorum ciborum more: haud secus atque nunc populum Hardingus docere cupit, quemadmodum Christi corpus comedat.

Origē. in Prologo in canti. Canticorum.

Hieron lib. 3. in Matt. ca. 17.

Augustin. in Ioan. tract. 11.

Tertullianus horum hominum peruersum errorem sic perstringit: *Durum & intolerabilem existimarunt sermonem eius, quasi verè carnem suam illis edendam determinasset.* In hoc, inquit Tertullianus, versatus est eorum error. Nunc vt Hardingi coniecturas excutiamus, primum ait: *Capernaitæ Christi sermone offensi sunt: Ergo, verisimile est Christum professum esse se suum corpus realiter, & carnaliter in sacramento daturum.* Primùm, Nicolaus Lyra, quem doctorem Hardingus suum agnoscit, ait, *Hæc Christi verba in sexto Ioan. ad sacramentum nihil pertinere:* Deinde, tenuis est coniectura religionem errore stabilire. Sic potiùs videtur dicere potuisse, Capernaitæ Christi carnem realiter, & carnaliter ore se putabant esuros: verùm iste nequaquam fuit Christi sensus, vt abunde constat, siquidem decepti sunt: ergo, non hoc Christus voluit, ipsius carnem realiter & carnaliter ore esse manducandam.

Tertulli. de resurrect. carnis.

Nico. Lyra in Psalm. 110.

Præterea obijcit, *si Christus hoc dixisset, se figuram tantùm sui corporis illis daturum in sui commemorationem, nulla causa fuisset vel Capernaitis vel cuipiam offensionis.* Neque nos dicimus Christum in sexto Ioannis capite de spirituali edendi modo per fidem loquutum, vllius figuræ mentionem fecisse: sed suæ tantùm ipsius carnis reuera comedendæ, & sanguinis reuera bibendi. Veruntamen affirmamus, Christum postea in postrema cœna sua ad hunc spiritualem esum externum sacramentum addidisse, quod quidem a veteribus patribus trito & vsitato nomine figura appellatur. Verùm in eo fallitur Hardingus, quòd, vt Origenes ait: *Nullum discrimen facit inter corpus, ac spiritum: & res separatim ad vtrumque pertinentes.* Panis figura est: Christi corpus res ipsa est, non figura. Panis in terra est, Christi corpus in cælo est. Panis corrumpitur: Christi corpus immortale est, glorioſum est, ab omni corruptione immune est. Proinde Rabanus Maurus ait: *Sacramentum ore percipitur: virtute sacramenti interior homo satiatur. Sacramentum in alimentum corporis redigitur: virtute sacramenti æternam vitam adipiscimur.* Augustinus quoque dicit: *Sacramentum de mensa Dominica sumitur, quibusdam ad vitam: quibusdam ad exitium: res verò ipsa, cuius sacramentum est, omni homini ad vitam, nulli ad exitium, quicunque eius particeps fuerit.*

Origen. in Prologo in cantic Canticorum.

Raban Maurus li. 1. ca. 31.

Augustin. in Ioan. tractat. 26.

Hardin-

Hardingus 4. Sectio.

Exilis confirmatio. Perinde enim Christus omnipotentiam in aqua Baptismi suam ostendit.

VT rem omnem paucis comprehendam: si Christius in eam se intelligi sententiam voluisset, quasi figuram tantùm corporis sui daturus esset: non ille opus habuisset, de omnipotentia ac infinita sua potestate apud discipulos verba facere, quò facilius ad veri sui corporis fidem, quod esset ab illis accipiendum & comedendum, eos perduceret. Hoc vos scandalizat, inquit? Quid si videritis filium hominis ascendentem, vbi priùs fuit? Spiritus est qui viuificat, &c. *Ac si dixisset, vos humanam meam tantummodo naturam intuemini, quæ imbecilla atq; infirma videtur, diuinam verò potestatem meam ex summis illis miraculis, quæ sunt a me edita, non æstimatis. Vbi autem me diuinitatis meæ virtute sublatum in cœlum conspicietis, vnde ad vos descendi, nunquid verò tunc incredibile vobis videbitur, me verum meum corpus vobis comedendum præbere? Atq; sic facta diuinæ suæ potestatis mentione Christus eorum incredulitatem redarguit, quod ad veritatem & substantiam corporis attinet, quod manducandum illis se daturum promisit.*

Episcopus Sarisburiensis.

PErgit Hardingus figuras suas consectari, atq; ex immensa Dei potestate argumentum prorsus infirmum fabricatur: Sic enim concludit:

Christus suæ in cœlos ascensionis mentionem fecit:
Ergo, corpus illius est in sacramento realiter.

Neque est cur iniuriam a me sibi factam iure conqueratur, quòd Dialecticam eius sic omnium oculis subijciam. Etenim Lectoris magnopere interest, nosse quibus quodq; momentis confirmetur. Nisi verò hoc modo concludat, vagatur & errat incerto pede, nec quicquam sanè concludit. Quod ad Christi in cœlos ascensum attinet, Augustinus, alijque veteres patres, ex eo crassam hanc, quam isti ponunt, sacramentalem præsentiam improbare videntur. De eo sic scribit Augustinus: *Si ergo videritis filium hominis ascendentem, vbi erat priùs, quid est hoc? Hinc aperuit, vnde fuerant scandalizati. Illi enim putabant eum erogaturum corpus suum, ille autem dixit se ascensurum in cœlum, vtique integrum. Cum videritis filium hominis ascendentem, vbi erat priùs: certè vel tunc videbitis, quia non eo modo, quo putatis erogat corpus suum: certè vel tunc intelligetis, quia gratia eius non consumitur morsibus.* Chrysostomus ait, quod suprà est a nobis citatum: *Ad alta oportet eum contendere, qui ad hoc corpus accedit. Aquilarum, non graculorum est hæc mensa.* Sic Hieronymus ait: *Ascendamus cum Domino in cœnaculum magnum, stratum, & mundatum, & accipiamus ab eo sursum calicem noui Testamenti.* Idem licet ex alijs catholicis & antiquis patribus ostendere. Cyrillus enim disertis verbis habet: *Sacramentum nostrum hominis manducationem non asserit, mentes credentium ad crassas cogitationes irreligiosè inducens.*

August. in Ioan. tractat. 27. *Illi enim putabant eum erogaturum corpus suum. Certè vel tunc intelligetis quia gratia eius non consumitur morsibus.* Chrysost in 1. Cor. 10. ho. 24. Hyeron. ad Hedibiam. quæ. 2. Cyril. ad obiectio. Theodor. Anathema. 11. ἀνθρωποφαγία

Parum profectò causam Hardingianam hæc argumentatio concludit: *Christi corpus in cœlum ascendit: Ergo, idem Christi corpus est realiter, & carnaliter*

carnaliter in ſacramento. Verùm, inquiet Hardingus, Chriſtus apud Capernaitas omnipotentiæ ſuæ meminit, proinde in ſacramento carnalem eſſe præſentiam neceſſe eſt. Primùm iam antea ex Lyrani ſententia diximus, quæ Chriſtus ad Capernaitas verba habuit, ea nihil ad ſacramentum, ſed ad ſpiritualem tantùm corporis Chriſti manducationẽ pertinere, quæ profectò omnipotenti diuini ſpiritus virtute perficitur. Nico. Lyran. in Pſalm 100.

Deinde, num cunctis perſuaſum eſſe cupit Hardingus, niſi Chriſti corpus carnaliter fuerit in ſacramento, ita vti ipſe fingit, non fore Deũ omnipotentem? Sanè veteres catholici patres hanc Dei omnipotentiam in aqua Baptiſmi agnoſcunt, cum tamen Chriſtus non iccirco realiter in aqua inſit. Chryſoſtomus inquit: *Cum baptizaris, ſacerdos te non baptizat: ſed Deus eſt, qui caput tuum inuiſibili potentia continet: & nec Angelus, nec Archangelus, nec vllus alius audet accedere, & tangere.* Chryſoſto. in Matth. homil. 51.

Auguſtinus ait: *Paulus baptizauit tanquam miniſter: Dominus baptizauit tanquam poteſtas.* Iterum: *Nec ita baptizare ceſſauit Dominus: ſed adhuc id agit: non miniſterio corporis, ſed inuiſibili opere maieſtatis.* Sic quoque ait Leo epiſcopus Romanus: *Chriſtus dedit aquæ, quod dedit Matri. Virtus enim altiſſimi & obumbratio ſpiritus ſancti, quæ fecit vt Maria parcret ſaluatorem, eadem facit, vt regeneret vnda credentem.* Ex his teſtimonijs Chriſtum in aqua baptiſmi arcanam ſuam & infinitam virtutem exercere conſtat, neque tamen proinde dixerit Hardingus, Chriſtum eſſe carnaliter & realiter in aqua baptiſmi præſentem. Auguſtinus in Ioan. tract. 5. Auguſt contra literas Petiliani. lib 3. ca. 49. Leo de natiuitate. ſermo. 4.

Quapropter quod ad carnalem hanc præſentiam in ſacramento confirmandam, Chriſti omnipotentiam intulit Hardingus, in eo operam luſit.

Hardingus. 5. Sectio.

*EX his atq; alijs compluribus ſcripturæ locis diſertè confirmantibus Chriſtum in cœna ſua corpus ſuum diſcipulis ſuis dediſſe, videlicet, illud ipſum corpus, quod poſtero die crucifixum eſt, *ſancti ac docti eccleſiæ patres non ſine ratione adducti ſunt, vt Chriſti corpus in ſacramento realiter, ſubſtantialiter, corporaliter, carnaliter, & naturaliter præſens adeſſe dicerent. His autem aduerbijs veritatem tantùm exiſtendi non viam aut modum exiſtendi ſignificarunt. Quanquam verò iſta loquendi forma non ſit hoc modo expreſſa in ſcriptura, ex illa tamen eſt deducta. Nam ſi Chriſtus loquutus eſt apertè, *nullo tropo, figura, aut metaphora vſus, quod ipſa ſcriptura humiliter credẽti cumulatè declarat, ac ſe a diſcipulis ſuis voluit intelligi, ita vt ipſe eſt manifeſtè loquutus, cum diceret:* Hoc eſt corpus meum, quod pro vobis traditur, *tum nobis licet affirmare, eſſe verum ipſius corpus in ſacramento, idq; realiter, hoc eſt, reuera, ſubſtantialiter, hoc eſt, in ſubſtantia,* corporaliter, carnaliter, ac naturaliter. *Per quæ vocabula intelligimus verum illius corpus, veram illius carnem, ac veram humanam illius naturam ibi adeſſe, non corporali, carnali, aut naturali modo, ſed inuiſibiliter, inenarrabiliter, miraculoſè, ſupernaturaliter, ſpiritualiter, diuinè, deniq; ſecundùm modum, non niſi ipſi ſoli cognitum.*

*Falſũ: nullus enim ex antiquis patribus hiſce vnquam vocabulis vſus eſt ad hanc cauſam.

*Falſum: ipſe enim Hardingus fateri cogitur permultas in iiſdem verbis ineſſe figuras.

Episcopus Sarisburiensis.

EX his verbis, *quæ Christus in vltima cœna ad discipulos loquutus est* Hoc *est corpus meum, manifestum est* (inquit Hardingus) *illum dedisse eis ipsissimum illud corpus, quod sequente die crucifixum est: Patresq; iustissima ratione adductos fuisse, vt corpus Christi realiter esse & carnaliter in sacramento dicerent.* Hoc argumenti genus dialectici *petitionem principij* appellant, cum quod dubium est, & in quæstionem vocatur, ipsúmque probatione eget, ad fidem faciendam adducitur. Pueros fortassis in fraudem impellere possit hæc fallacia: verùm eruditis ineptissima semper visa est argumentandi ratio. Ordo atq; forma in ea vitiosa est: antecedens nullam habet probationem: consequens falsum est, vt patebit.

Hardingus inquit: *Hæc verba, Hoc est corpus meum, sine omni metaphora, tropo, aut figura esse accipienda,* ita prorsus vt ipsa verba sonant. Sic Hardingus sua tantùm vnius fide subnixus statuit. Veteres autem catholici ecclesiæ doctores, quorum tantam se copiam habere iactat, nunquam ita docuerunt. Augustinus, Ambrosius, Hieronymus, Basilius, Tertullianus, & alij sacramentum vocant figuram, tesseram, signum, exemplum, imaginem, similitudinem, cõmemorationem: quemadmodum pòst loco magis opportuno luculentiùs a nobis dicetur, vbi ad articulum huius quæstionis propriũ peruenerimus. Ipse adeo Scotus, cum nonnullis alijs scholæ Papisticæ magistris, non ignorauit, quin si nudam literam sequeremur, necessariò nobis dicendum esset, *Panem ipsum esse Christi corpus.* Sic enim verba habent: Hic (panis) est meum corpus. Quod inprimis absurdum ac naturæ repugnans esset. Huic vt malo medeantur, Christum, quando accepto pane dixit, *Hoc,* non de hoc pane loquutum docent, sed de *Indiuiduo vago,* quod vocant, quod certum quiddam est *in genere,* sed quale quid sit ignorant: certi modò sunt panem non esse. *Est* interpretantur pro *Erit.* Tum *Erit,* hoc est, *transsubstãtiabitur:* id est substãtia huius indiuidui vagi omnibus ignoti, in mei corporis substantiam mutabitur. *Traditur* interpretantur pro *Tradetur: Frangitur,* pro *Frangetur: Facite hoc,* pro *Sacrificate hoc: Hic panis,* pro *Hoc, quod fuit panis.* Cumq; hæc verba, *Accepit, Benedixit, Fregit, Dedit* apto ordine se inuicem consequantur, & eundem casum omnia regant, illi huiusmodi construendi formulas coguntur excogitare: *Accepit panem, eumq; benedicẽdo, prorsus aboleuit, ac in illius locũ substituit aliam quandam substantiam: panis accidentia, seu species fregit: corpus suũ dedit.* Ex his ita paucis Christi verbis has tam multas nobis figuras, aliasq; plures confinxerũt, vt pòst loco aptiore ostendemus. Hæc cum ita sint, tamen Hardingus dicit, hæc Christi verba necessariò scilicet accipienda esse, vti omnino τὸ ῥητὸν præ se fert. *Atq; hoc,* ait, *humiliter credenti satis est.* Quanquam Christiana humilitas non errore, sed veritate nititur. Er Augustinus ait, quem locum suprà allegauimus: *Ea demum est miserabilis animæ seruitus, signa pro rebus accipere.* Origenes etiam antiquus ille, ac eruditus pater inquit: *Si secundùm literam sequaris id,*

Hoc.

Est.
Erit.
Traditur.
Frangitur.
Facite.
Panis.
Accepit.
Benedixit.
Fregit
Dedit.

Augu. de doct. Christiana. lib. 3. cap. 5.
Orig homil. 7. in Leuitic.

quod

quod dictum est (nisi manducaueritis carnem filij hominis, non habebitis vitam in vobis) litera illa occidit.

His ab ipso iactis fundamentis suam Hardingus conclusionem superstruit. *Ergo* (inquit) *licet nobis dicere Christum esse in sacramento Realiter &c.* Multa profectò dicere licet ei, qui quid a se dicatur, susq; deque habet. Quòd si verò veterum sanctorum patrum dicta dicendo imitari velit, tum ei dicendum est: *Hoc est corpus meum, hoc est, Figura corporis mei:* Sic enim vetus atque eruditus pater Tertullianus dicit. Tum ei porro dicendum est: *Christus corporis sui figuram discipulis suis commendauit.* Nam ita Augustinus dicit. Tum præterea dicere oportet: *Sacramentum corporis Christi secundùm quendam modum corpus Christi est.* Sic enim iterum Augustinus habet.

Tertul. contra Marcio. lib. 4. Aug. in Psal. 3. Aug. ad Bonif. epist. 23.

Hîc Hardingus cum huius doctrinæ incommoda atque absurda reputaret, illis omnibus medicinam atque emplastrum adhibere conatus est. Per hæc verba: *Realiter, carnaliter &c. Patres* (inquit ille) *intellexerunt verum Christi corpus atque carnem ibi esse, non naturali, sed carnali modo.* Sic nempe quos citat is doctores, aliud intellexerunt, aliud scripserunt. Etenim non potest ignorare Hardingus, aduerbia omnia a nominibus deducta, qualitatem semper significare, nunquam substantiam: quod pueri statim edocentur, cum primùm erunt Grammaticalem ludum ingressi: atque illa sic possunt resolui: *Viriliter, virili modo: muliebriter, muliebri modo.* Et proinde ipsi canonistę proprio quodam & suo dicendi genere scribunt, *Deus non est remunerator nominum, sed Aduerbiorum.* Hoc nempe sentiunt, Deum non factum ipsum, sed modum agendi spectare. Sed Hardingus tantum sibi se vendicare posse putat, vt ei licitum sit leges Grammaticas iure quodam suo contemnere. Nisi enim ex nominibus aduerbia, rursum ex aduerbijs nomina faciamus, horum hominum theologia non potest salua consistere. Quapropter vt illi nouam excogitarunt theologiam: ita nostris pueris noua nunc est discenda grammatica, vt in illorum gratiam aliquid conferatur.

Quinam verò tandem isti sunt veteres eruditi patres, qui Christi corpus *realiter & carnaliter* asserunt in sacramento esse? Vbi sunt illorum verba? Quæ nomina sunt? Si neque nomina, neque verba habent, quî possunt testium locupletum numero censeri? Optimè nouit Hardingus nunquam ita loquutos esse veteres patres, & tamen non causas modò fingit, quibus commoti sunt, vt ita loquerentur, sed etiam horum dictorum interpretationes adfert. Sic olim Montanus ille captus oculis senator, cum Tiberio Cæsari in cœna adesset, vehemẽter laudauit mugilem illum, quem in mensa appositum audiuerat, & studiosè quàm rotundus, quàm pulcher, quàm pinguis esset, quàm patenam oneraret, vt iaceret ostendebat: conuersa semper facie & intento digito ad superiorem mensæ partem, cum non in ea tamen esset mugil, sed infrà in vltima mensa. Est omnino rationi consentaneum, vt antea Hardingo de re ipsa constet, quàm rei causam quærat.

Hardingus. 6. Sectio.

*Falsum: hisce enim vocabulis nunquam vsi sunt patres.

*Falsum: Præter n. Augustinum, Hieronymum, Ambrosium, atq; alios Ioan. Scotus, & Bertramus de ista scripserunt, ducentis ante Berengarium annis.

*Falsum: Veteres enim nũquam hac in causa vsi sunt.

*Patres quidem impulsi fuerunt, vt his vterentur vocabulis, non solùm quò magis perspicuam ac dilucidam veritatis expositionem haberemus, verùm etiam, quò hæreticorum obiectionibus occurri posset. Quandoquidem autem catholica fides de corporis Christi in sacramento veritate per mille annos post Christum in cœlos sublatum a nemine fuit oppugnata, circa annum verò millesimum Berengarius *primus nefarium Sacramentariæ hæreseos semen apertè spargere cœpit, quæ statim ab eruditis hominibus refutata, & ab ipso etiam authore abiurata, nunc denuo non minùs flagitiosè, magis etiam studiosè quàm antè diuulgatur: Doctores, qui post illa tempora in veritatis fideiq; catholicæ hac in parte defensionem scripserunt, vocabulis illis suprà commemoratis *sæpius fateor vsi sunt, quàm illi antiqui patres, qui intra sexcentos post Christum annos a Iuello positos viguerunt. Neque tamen dubium est, quin illi quoque eadem vsurpassent, si hæc controuersia in illorum ætates incidisset. Quanquam vt verum sit, inusitata ac noua esse hæc vocacula, vtpote ante quingentos hosce annos nunquam audita, & populum post Christum annos sexcentos nunquam fuisse sic edoctum, quemadmodum Iuellus confidentiùs quàm veriùs affirmat, in quo temerarius magis, quàm consideratus videatur: tamen fides, quam illi aperuerunt, ac illustrarunt, vniuersalis est, & vetusta, ipsam videlicet Dominicam cœnam vetustate æquans, in qua sacramentum hoc primùm fuit institutum.*

Episcopus Sarisburiensis.

IMperitum simplicemq; lectorem Hardingus in fraudem inducere, causamq; nudis eruditorum patrum titulis ac nominibus subnixam facilè se posse obtinere confidit. Quid autem istuc est inauditi mysterij? Nominibúsne, vt dixi, carent Hardingiani doctores? An suos ipse patres nominibus suis appellare nequit? Quin eos suis vniuersis, vt solet, circunstantijs ornatos eduxit? Quin & qui essent, & quando, vbiq; viuerent, & quæ scriberent, & quid de ijs semper eruditi senserint exposuit? Nimirum satis intellexit omnes istos optimos patres intra ducentorum aut trecentorum annorum ambitum vixisse: quales sunt, Thomas, Scotus, Ockamus, Henricus de Gandauo, Robertus de collo torto, & alij istis consimiles. Hi sunt, quos dicit Hardingus, præclari patres, a quibus recentem hanc disciplinam hausit, indigni profectò, qui cum Augustino, Hieronymo, Chrysostomo, Ambrosio comparati, vel filiorum nominibus appellentur. *Verùm catholica de sacramento fides* (inquit Hardingus) *per mille annos inuiolata permansit. Berengarius primus cœpit sacramentariæ hæreseos semen spargere.* Verisimile est Hardingum non admodum curare, quàm sibi conueni-
Sectio. 33. entia & consentientia loquatur. Etenim antè in primo Articulo, vt causæ suæ inseruiret, Messalianos vocauit primos huius hæreseos parentes.

Nunc videtur aliter sentire, nec natam istã hæresin dicere ante sexcentos annos post extinctos Messalianos, primúmq; eius authorem extitisse Berengarium. Verùm Hardingus facilè potuit intelligere quendã nomine Ioan. Scotum, hominem doctrina excellentem, Bedæ auditorem, & Bertramum quendam, quemadmodum ex illius scriptis cõstat, eandem tenuisse ac propugnasse sententiam imperante Lothario, ducentis ante Berengarium annis. Quapropter non perinde videtur esse exploratè verum atq; Hardingus statuit, Berengarium fuisse primum huius disciplinæ magistrum. Quò lucis nonnihil ad hanc causam adijciamus, necessarium erit omnem de hac re Berengarij sententiam exponere: tum deinceps eiusdem sententiæ refutationem contemplari. Sic itaq; scripsit Berengarius, quemadmodum capitalis illius aduersarius Lanfrancus de eo memorat: *Per consecrationem altaris panis & vinum fiunt sacramentum religionis, non vt desinant esse, quæ erant, sed vt in aliud mutentur, & fiant, quæ nõ erant, quẽadmodum beatus Ambrosius scribit: Et sacrificium ecclesiæ ex duabus rebus constat, altera visibili, altera inuisibili: hoc est, sacramento, & re, seu substantia sacramenti. Quæ tamen substantia, hoc est, corpus Christi, si sub oculis esset, visibile esset. Cum verò in cœlos sublatum sit, atq; ad Dei patris dextram sedeat, donec omnia restituantur, secundùm Apostoli Petri verba, non potest inde deuocari. Quapropter Augustinus ait: Quando Christus manducatur, vita manducatur, nec quando manducamus, partes de illo facimus. Rursus etiam Augustinus habet: Sacramentum est sacrum signum. Quid autem vocabulum hoc (signum) velit, exponit in libro de doctrina Christiana: Signum est res, præter speciem, quam ingerit sensibus, aliud quiddam faciens in cogitationem venire. Iterum ad Bonifacium: Nisi sacramenta similitudinem quandã haberent earum rerum, quarũ sunt sacramenta, omnino sacramenta non essent. Iterum: Sacramenta sunt visibilia rerum diuinarum signacula, sed res ipsæ inuisibiles in eis honorantur. Nec sic habenda illa species sacerdotis benedictione consecrata, quẽadmodum habetur in vsu quolibet.* Hæc est Berengarij sententia, & verbis & menti sanctorum patrum consentiens, atq; ex ijsdem confirmata, ac stabilita. Nunc quemadmodum ea refutata fuerit videamus. In Concilio Romæ celebrato sub Papa Nicolao secũdo Berengarius ad hunc modum canere palinodiam coactus est: *Credo corpus Domini nostri Iesu Christi sensualiter, & in veritate manibus sacerdotum tractari & frangi, & fidelium dentibus atteri.* Hic consensus fuit, hoc iudicium illius concilij. Et quid de eo sentit Hardingus? Ipsa profectò barbara glossa, & reprehendit, & de eo lectorem admonuit: *Nisi sanè intelligas verba Berengarij, in grauiorem incides hæresin, quàm ille tenuit.* Atq; hoc modo isti patres suorum confessione grauius erratum inducunt, vt leuius corrigant: ac disertis verbis, in Concilio generali, per solẽnem παλινῳδίαν formam, maiorem hæresin profitentur, quàm, vel ipsis testibus, est vlla a Berengario defensa.

Ioan. Scotus. Bertramus.

Lanf. de sacramen. Eucharist.

Ambr. de sacr. lib. 4. cap. 4. Sacramentum, & res sacrameti.

Acta Aposto. cap. 3.

Augu. de cons. Distin. 2. Qui manducas.

Aug. de doctr. Christiana.

Aug. ad Bonif. epist 23.

Augu. de catechizand. rudi.

Præterea si verè sit hæc catholica fides, quam esse catholicam Hardingus cupit omnibus persuasum, sique Bertramus & Ioannes Scotus, clari & docti viri palam contra ipsam scripserint, in quo omnibus

De conse. dist. 2. Ego Bereng. Hæc horrenda blasphemia est

Glosa ibidem.

ſuum iudicium probauerunt, nec fuerunt a quoquam apertè reprehenſi, idq; ducentis annis ac amplius ante natum Berengarium: ipſe ſecum cogitet, cum dixit, hanc fidem nunquam a quoquam ante Berengarij tempora oppugnatam, veréne an fidenter, temerè an conſideratè dixerit.

Verùm quam Hardingus catholicam appellat fidem, reuera nihil aliud eſt quàm catholicus error, quódq; ei contrariũ eſt, ſemper fuit ab omnibus antiquis & eruditis patribus propoſitũ ac defenſum, id quod facilè ex illorum ſcriptis, quorum aliqua ſunt a nobis iam antè citata, & pòſt alia proferentur licet intelligere. Quis verò dubitet, quin qui iam Berengarium, quòd manifeſtis veterum patrum verbis ac interpretationibus vſus eſſet, condemnarunt, ijdem etiam Auguſtinum, Hieronymum, Ambroſium, & cæteros æquè condemnaſſent, niſi horum nomina fidei, atq; authoritatis plena eos deterruiſſent.

Doctores, qui poſt Berengarium vixerunt (ait Hardingus) *crebriùs vſi ſunt his vocabulis realiter, carnaliter &c. quàm veteres illi, qui intra ſexcentos poſt Chriſtum annos floruerunt.* His tam paucis verbis Hardingus magnum mendacium artificioſè complexus eſt. Illud enim comparatiui gradus nomen (*crebriùs*) poſitiuum ſuum infert. Hic igitur ſenſus erit, antiqui Doctores crebrò vſi ſunt his nominibus, *realiter, carnaliter, &c.* quanquam non perinde crebrò ac alij recentiores. Sed iſtud eſſe falſum Hardingus nouit: nam neq; adhuc commonſtrauit, neq; omnino cõmonſtrare valet, quenquam ex omnium veterũ ſcriptorum numero, vnquam aliquod horum vocabulorum vſurpaſſe in hac de ſacramento quæſtione. Vnde ſic rectè licet argumentari: veteres catholici patres de ſacramẽti ſubſtãtia differentes, nullo vnquã vſi ſunt horũ vocabulorũ, realiter, carnaliter, &c. Ergo veriſimile eſt eos populum nunquam docuiſſe, vt Chriſti corpus realiter, & carnaliter in ſacramento præſens adeſſe crederent. Contrà, in ſuis homilijs, ſacramentum appellarunt ſignum, figuram, cõmemorationem corporis Chriſti: Ergo, probabile eſt eos voluiſſe populũ catholicũ ita ſentire, ac credere de ſacramento.

Hardingus. 7. Sectio.

PRiuſquam ad veterum patrum locos recitandos accedam, quibus eadem doctrina continetur ijſdem vocabulis explicata, quam tenet eccleſia catholica, quod ad hunc articulum attinet: ne noſtra forſan opinio cuiquam nimiùm carnalis & craſſa videatur: neceſſarium cenſeo paucis exponere, quale verum corpus ac ſanguis inſit in ſacramento. Chriſtus in ſeipſo vnicam tantùm habet carnem & ſanguinem in ſubſtantia, quæ ex virgine Maria ſemel accepit ipſius Deitas, neq; pòſt vnquam depoſuit. Hæc tamen vnica caro & ſanguis duplicis qualitatis reſpectu, duplicem quoq; rationem habet. Cum enim Chriſtus in terra degeret inter homines humana figura præditus, fuit eius caro humani generis fragilitati ſubiecta, peccatum & ignorantiam excipio. Hanc carnem morti obnoxiam milites a Iudæis concitati in crucem egerunt. Talis etiam ſanguis e corpore morientis effluxit, ſub eorum qui tunc

præſentes

præsentes aderant conspectu. Postquam autem Christus est e mortuis excitatus, manet eius corpus semper immortale, ac viuidum nulli infirmitati, nulli passioni, nedum morti obnoxium: sed diuinis donis ornatum, spirituale ac diuinũ corpus euasit, vtpote cui Deitas proprietates diuinas ac prærogatiuas, quæ captum humanum longè superant, impartiuit. Hæc caro atq; hoc corpus, quod nonnulli doctores spirituale & deificatum corpus *vocant, nobis in sacramento donatur. Hæc est ecclesiæ doctrina ab Hieronymo in suis in epi-*
Lib. 1. cap. 1. *stolam ad Ephesios cõmentarijs exposita, cuius hæc sunt in eo loco verba:* Dupliciter verò sanguis & caro intelligitur, vel spiritualis illa atq; diuina, de qua ipse dixit, Caro mea verè est cibus, & sanguis meus verè est potus: Et, nisi manducaueritis carnem meã, & sanguinem meum biberitis, non habebitis vitam æternam: vel caro, quæ crucifixa est, & sanguis, qui militis effusus est lancea. *Atq; ne quis existimet hanc differentiam ad substantiam carnis ac sanguinis referendam esse, non tantùm ad qualitatẽ, Hieronymus a nostra carne similitudinem accipit, vtpote de qua duplici respectu*
Luc. 3. *dictum fuit:* Iuxta hanc diuisionem & in sanctis etiam diuersitas san-
1. Cor. 15. guinis, & carnis accipitur: vt alia sit caro, quæ visura est salutare Dei, alia caro, & sanguis, quę regnum Dei non queant possidere. *Quæ sanè duplex carnis, & sanguinis conditio indoctis atq; illiteratis inter se prorsus contraria videatur. Sed hunc nodum Paulus in 15. capite prioris ad Corinthios epistolæ incîdit, inquiens, Eiusmodi caro, qualem nos in hac vita circunferimus, terrestrem, mortalem, fragilem, ac animæ molestam, non potest regnum Dei possidere, quia corruptio non possidet incorruptionem. Post resurrectionem verò carnem recipiemus spiritualem, gloriosam, incorruptibilem, ac immortalem, glorioso Christi corpori figura similem, quemadmodum Paulus ait:* Oportet hoc corruptibile corpus induere incorruptionẽ, & mortale hoc immortalitatem. *Tunc talis caro, siue caro nostra istis qualitatibus prædita, regnum Dei possidebit, ipsumq; Deum intuebitur. Tamen caro nostra, quæ nunc corruptibilis, tunc incorruptibilis futura est, vnam habet eandemq; carnis substantiam, qualitate & proprietate diuersam. Ita quoque nobis de Dominca carne censendum est, vt diximus. Accurata huius differentiæ contemplatio, non parum lucis huic quæstioni adfert, multasq; teterrimas blasphemias in hoc sanctissimum sacramentũ iactatas cõpescere debet.*

Episcopus Sarisburiensis.

HIc cerebrum Hardingus suum in labore minimè necessario vehementer exercuit, ac tandẽ sibi ipsi aduersa cõclusit. Nam quod Dei filius factus sit homo, nobis similis, infirmitatibus ac miserijs huius caducæ vitæ subditus, quodq; vt ipse in Psalmo quodam conquestus est, *vermis fuit, & nõ homo: opprobriũ hominũ, & abiectio plebis:* quodq; Deus pater illum pòst ad summã gloriam extulit, & supra omnes potestates ac principatus euectum ad dextram suã collocauit, deditq; illi nomen, quod est supra omne nomen, ac eum spirituali & glorioso corpore donauit, illúdq; Deitati vniuit, atq; illum honore & gloria affecit: Hæc, inquam, omnia infantibus & pueris, qui modò piè fuerunt educati, &

Psalm. 21. Ephe. 1. Phil. 2.

prima didicerunt fidei rudimenta, sunt cognita: apud nos autem pro tam exploratè veris habentur, vt Christum credamus mortalia nostra corpora immutaturum, & similia suo glorioso corpori facturum. Ac proinde Augustinus ait: *Corpus Domini pro ipsa cœlesti habitatione cœlestem accepit mutationem, & hoc nos in die vltimo sperare iussi sumus. Ideo dicit Apostolus: Qualis cœlestis, tales & cœlestes, id est, immortales, non solùm animis, sed etiam corporibus.* Hîc longè suauissimus est fidei nostræ articulus, atq; ideo apud nos, alioq; omnes fideles, nullam prorsus dubitationem scrupulúmue habet.

Philip. 3. Augu. contra Adima cap. 13 1. Cor. 15.

Stephanus Gardinerus vnus, qui propter suam in suscepta religionis opinione constantiam ac perseuerantiam, Constantij sibi ipsi nomen imposuit, palam edito libro confirmauit Christum nondum plenam ac perfectam glorię suę possessionem adijsse. Hæc sunt illius verba: *Tempus humilitatis Christi in conuersatione visibili, & terrena præstandæ planè præteriit: sed humilis dispensationis tempus eo vsq; manet, donec tradiderit regnum Deo & patri.* Atq; ita eorum alij dicunt, *Christi corpus esse Deificatum:* Alij asserunt, adhuc esse in dispensatione ac humilitatis cõditione, proindéq; nõdum esse *Deificatum.* Videtur ergo nõdum inter eos conuenire, quàm magnam, quámue exiguam corpori Christi gloriam tribuant.

Mar. Antonius Constantius adobiectũ. 144

Neque sanè certam aliquam habent, qua dirigantur, quamq; sequi possint, regulam: sed tantùm, vt occasio fert, ad amouendas vtcunque obiectiones quiduis coguntur arripere, seu verum, seu falsum, modò illorum proposito inseruiat. Non ineptè in illos licet vsurpare, quod olim Augustinus in Faustum Manichæum hæreticum dixit: *Dices, hoc pro me facit: illud contra me. Tu es ergo regula veritatis. Quicquid contra te fuerit, verum non est.*

Augu. contra Faust. Manich. lib. 11. cap. 2.

Sed quorsum Hardingus de spirituali corporis Christi conditione mentionem facit? An est oblitus veterem illum hæreticum Eutychem Abbatem, sua eodem modo somnia stabilijsse, ac in eo turpiter errasse? *Christi corpus* (aiebat ille) *glorioſum est: iccirco in ipsam substantiam, ac Dei naturam mutatur, nec vllam amplius figuram, aut proportionem corporis habet.* Vetusta hæc hæresis est, a Leone, Gelasio, alijsq; antiquis patribus iam olim refutata, & a Concilio Calchedonensi damnata, estq; non multùm dissimilis huic, quam Hardingus tuetur, nisi fortè planè sit eadem. Nos credimus, corpus Christi immortalitate, splendore, luce, gloria donatum esse: nihilominus idem corpus manere, quod antè fuit. Ideo Augustinus dicit: *Corpus Domini secundùm substantiam etiam post resurrectionem caro appellata est.* Et rursus: *Dominus corpori suo immortalitatem dedit: Naturam non abstulit.*

Eutyches in Concil. Calch.

Augu. retract. lib. 1. cap. 22. Aug. epist. 57. ad Dardanum.

Quanquam autem quidam veterum patrum Christi corpus *Deificatum* vocant, quemadmodum est ab Hardingo explicatum, non tamen intelligunt ipsum illud corpus mutatum esse, ac in diuinam naturam transijsse, Deumq; factum esse, vt iam naturale corpus esse desinat, sicuti genuina ac propria illius vocabuli significatio præ se fert. Nam vt est verum, Deum factum esse hominem, similiter eodem

planè

planè ſenſu, verum etiam eſt, hominem factum eſſe Deum ſalua & incolumi veriuſque naturæ ſubſtantia. Patres igitur Chriſti corpus *Deificatum* ſeu Deum factum eſſe dicunt, quia perſona & gloria diuinæ naturæ coniungitur. In hunc modum Auguſtinus, etſi non in eundem omnino ſenſum, dicere videtur, homines quoque *Deificatos* eſſe. Sic enim ſcribit: *Homines dixit Deos, & gratia ſua Deificatos, non de ſubſtantia ſua natos.* Sic inquit Dionyſius: *Pontifex ille mutatur in Deũ.* Itidem Cyprianus ſcripturas nuncupat *Deificas.* Clemens quoq; Alexandrinus ait: *Sacræ literæ nos Deificant.* Hæc atq; alia huiuſmodi verba non ita ſunt accipienda, quaſi homines naturalem ſuam ſubſtantiam amitterent, & in Deorum naturam verè abirẽt, perinde vt habent verborum momenta: ſed tantùm homines diuinis eſſe virtutibus ac qualitatibus imbutos, & ſic eſſe Dei filios conſtitutos deſignant. Quod ipſe quoque Dionyſius teſtatur: *Hæc mutatio noſtri in Deum, eſt Dei in nobis ſimilitudo, quantam capere natura poteſt.*

Auguſt. in Pſal. 49.

Diony. de eccl. Hierar. cap. 1. ἔχει θεωθῆναι

Cypri. de zelo & liuore. Et lib. 2 epiſt. 8.

Clem. in protreptico.

Diony. de eccl. Hierar. cap. 1.

Verùm Hieronymus inquit: *Chriſti corpus dupliciter intelligi & accipi poteſt, vel pro ſpirituali ac diuina eius carne, vel pro mortali carne, quæ crucifixa fuit:* in quo exiſtimatur multum ad Hardingi cauſam conferre. Antequam ad hoc reſpondeo, peto a te, benigne lector, hoc vt vnũ expendas, Hieronymum in toto illo loco nullum omnino verbum de ſacramento, nec de reali vlla aut carnali præſentia facere: proinde parum ille locus ad defenſionem Hardingianam facit. Horum modò Pauli verborum ſenſum explicat: *Per ſanguinem illius redemptionem habemus:* atq; illius ſententia, quemadmodum ex ipſo verborum inſtituto animaduerti poteſt, hæc eſt, videlicet ſalutem, quam ſumus in Chriſto adepti, non in eo poſitam eſſe, quòd Chriſtus homo verè naturalis fuerit, quales extiterunt Codrus, Decius, Curtius, aut huiuſmodi alij, qui pro incolumitate atq; libertate patriæ mortem oppetierunt: ſed in eo ſitam eſſe, quòd illius humana natura in vnam cum diuina naturam coaluerit. Illius hæc ſunt verba: *Quis iſte, aiunt, tantus ac talis, qui poſſit pretio ſuo totum orbem redimere? Ieſus Chriſtus, filius Dei proprium ſanguinem dedit, & nos de ſeruitute eripiens libertate donauit. Et reuera, ſi hiſtorijs Gentilium credimus, quòd Codrus, Curtius, & Decij Mures peſtilentias vrbium, & fames & bella, ſuis mortibus repreſſerint: quanto magis hoc in filio Dei poſſibile iudicandum eſt, quòd cruore ſuo non vrbem vnam purgauerit, ſed totum orbem?* Mox deinde ſequuntur, quæ recitauit Hardingus verba: *Dupliciter verò ſanguis, & caro Chriſti intelligitur.* Ex verbis illis eo ordine præcurrentibus, non eſt difficile, quid Hieronymus ſpectarit ac voluerit, cognoſcere: nempe nos noſtram in Chriſto ſalutem habere, nos Chriſtum edere & bibere, & per illum viuere, non quòd mortalis tantùm extiterit eius caro, & crucis mortem ſubierit, ſed quòd ſpiritualis fuerit, & diuina, id eſt, caro filij Dei. In hoc fuit illa non mediocris contentio poſita, quæ Cyrillo, & alijs ſanctis patribus cum Neſtorio interceſſit: quemadmodum docti non ignorant. Iccirco dixit Paulus, *Quod iam viuo in carne, in fide viuo filij Dei.*

Ephe. 1.

Hiero. ad Eph. cap. 1.

Gala. 2.

Augu. in Ioan. tract. 88. Angelomus in 1. Reg. cap. 1.

Quapropter licèt Augustinus dicat, *Christus crucifixus est, lac sugentibus, & cibus proficientibus*: Et Angelomus, *Christi corpus fœnum est, quo Gentiles pascuntur*: Hi tamen, atque alij omnes huiusmodi loci non de mortali tantùm carne sunt accipiendi, sed de carne filij Dei, quam Hieronymus diuinam, & spiritualem vocat, quòd ἀπορρήτως & inseperabiliter diuinitati coniuncta sit.

Præterea Hieronymi sententia est eandem hanc Christi carnem, quæ diuina est, & spiritualis, spiritualiter quoq; sumi oportere, non carnali aliquo modo, quemadmodum hîc Hardingus somniat. Quantumuis enim Christi corpus spirituale sit, non tamen ex eo potest Hardingus euincere, opinionem suam non esse *nimium crassam, & carnalem*, vt ipse loquitur. Nam Manichæi, & Messaliani hæretici crassas & carnales de Deo ipso cogitationes habuerunt, etsi Deus spiritus tantùm sit, maximéq; spiritualis. Iccirco Augustinus de illis ait: *Ecce ego derideo carnales homines, qui nondum possunt spiritualia cogitare*,

August. contra epist. Fundam. cap. 23.

De conse. Dist. 2. De hac.

Huic Hieronymus ipse fidem facit, vbi ait: *De hac quidem hostia, quæ in Christi commemoratione mirabiliter fit, edere licet: De illa verò, quam Christus in ara crucis obtulit, secundùm se* (hoc est, crassè, & carnaliter) *nulli edere licet*. His verbis Hieronymus magnum esse discrimen ostendit inter sacrificium, quod in Christi commemorationem peragitur, & verum ipsum sacrificium, quod Christus in cruce perfecit. Sic Chrysostomus inquit: *Si carnaliter quis accipiat, nihil lucratur*. Sic etiam ait Augustinus, in loco antè a nobis citato: *Figura est, præcipiens passioni Domini communicandum esse, & suauiter atque vtiliter recondendum in memoria, quòd Christus pro nobis mortuus sit*. Hoc est quod Hieronymus appellat, *Diuinam ac spiritualem Christi carnẽ manducare*. Proinde Clemens Alexandrinus non tantùm eodem sensu, sed verbis prope ijsdem dixit: *Duplex est sanguis Domini: alter carnalis, quo redempti sumus: alter spiritualis, quo vncti sumus. Et hoc est bibere Iesu sanguinem, participem esse incorruptionis Domini*. Similiter Augustinus ait: *Iudas Christum carnalem tradidit, tu spiritualem: Furens Euangelium sanctum flammis sacrilegis tradidisti*. Hîc Augustinus Christum appellat spiritualem, quia proditionis modus spiritualis fuit. Sic antiquus ille pater Clemens Alexandrinus, Christi sanguinem spiritualẽ vocat, non propter ipsius in se discrimen, sed tantùm quia spiritualiter percipitur. Opinor autem Hardingum non inficiaturum, quin ista Clementis & Augustini verba, quæ tam prope & ad sententiã, & ad phrasin verborum Hieronymi accedunt, luculentam suppeditent nobis illorum expositionem. Equidem, vt Christi sanguis non adest *realiter*, aut sanguinolentè ad nos vngendos præsens, ita nec ad nutriendos. Ista enim nutritio, & ista vnctio vtraq; spiritualis est. Ideo vetus ille, & eruditus pater Athanasius sic scribit: *Quomodo vnum vnius hominis corpus, vniuerso mundo sufficeret? Quod, tanquam in illorum cogitationibus versatum, Christus commemorat. A quibus cogitationibus vt eos reuocaret, quemadmodum paulo antè sui descensus e cælis, ita nunc reditus sui in cælum mentionem facit.*

Clem. Alexan. in pædagogo. li. 2. cap. 2.

August. contra literas Petiliani.

Athan. de peccato in spiritũ sanctum.

Denique

Denique semel iterum admonendus mihi es, lector, Hieronymum in omni hoc loco nullum prorsus verbum fecisse neq; de reali aut carnali præsentia, neq; de sacramento. Hardingus tamen, veluti Hieronymus esset de vtroq; disertè ac perspicuè loquutus, hoc inde argumentũ colligit: *Hieronymus dicit, nos non comedere Christi carnem, quæ crucifixa est: Ergo, Christi caro est realiter & carnaliter in sacramento.* Hoc argumentum primo statim aspectu discernitur, nec eget responsione.

Sic illud argumentum cõmodiùs fabricatur. Hieronymus nos carne Christi crucifixa vesci non posse confirmat: Ergo non possumus realiter & carnaliter carnem Christi comedere. Ex quo cõsequatur necesse est, ex ipso adeo testimonio, quo hîc Hardingus est vsus, corpus Christi nequaquam esse in sacramento *realiter* & *carnaliter*. Tantum scilicet causæ suæ patronum nactus est Hieronymum Hardingus.

Hardingus. 8. Sectio.

QVòd autem Iuellus negat Christianum populum antiquitus fuisse edoctum, vt Christi corpus realiter, substantialiter, corporaliter, carnaliter vel naturaliter in sacramento esse crederet, ego quidem contrà statuo. Fateor tamen doctos illos patres, qui ita * *tradiderunt, non propterea voluisse videri eiusmodi ponere corpus Christi, quod externis sensibus hîc percipi posset. Omnes enim cum Chrysostomo dicunt, rem quæ nobis hîc datur, non esse sensibilem, sed sub signis aspectabilibus res nobis arcanas præberi.* * *Vocabulis tamen istis vti consultissimum iudicarunt, quò dubitationem omnem tollerent, de veri illius corporis præsentia in his sacris mysterijs & solam imaginationem, phantasiam, figuram, signum, tesseram, virtutem, vel significationẽ illius excluderent. Ita enim Sacramentarij suam hac de re disciplinam exposuerunt, vt ex sua loquendi ac scribendi forma Dominicum corpus verè absens repræsentare tantùm videãtur, sicuti regum in tragœdijs, & mediocrium hominum fictæ personæ in comœdijs nonnunquam solent introduci. Modus quidẽ, per quem hîc præsens adest, ac nobis datur atq; a nobis percipitur, arcanus est, non humanus, non naturalis: verus tamen. Sumus autem eius participes non sensu, vel ratione, vel natura: sed fide. Proinde non abiecti sumus & demissi visibilium elementorum spectatores, sed vt sumus a Concilio Nicenõ edocti, mentem spiritumq; efferentes, in illa sacra mensa positum ac collocatum (ita enim vox sonat, quo plus efficacitatis habeat realis præsentiæ significatio) agnum Dei, qui mundi peccata tollit, fide contemplamur. Atq; hîc (inquiunt illi patres,) nos pretiosum illius corpus ac sanguinem ἀληθῶς, id est, verè percipimus, quod nihil sanè aliud est, quàm realiter.*

Homil. 83. in Matth. & 60. ad populũ Antioch.

*Falsum: antiqui enim patres nunquam ita tradiderũt.

*Falsum: vt priùs.

Mentem efferre.

Fide contemplari.

Episcopus Sarisburiensis.

ITerũ nos Hardingus (vt antè fecit) hîc docere conatur, quid antiqui patres per ea verba intellexerint, quibus ij nũquam vsi sunt. Arcana quadam diuinandi facultate præditum illum suspicor, qui tantùm sibi ipsi sumit, vt sensa hominum intelligat, priusquam erunt aliquid proloquuti. *Peritum esse necesse est eum* (inquit Cicero) *qui, silentium quid*

Cic. de Diuin. 2

ſit, intelligat. Patres (ait) *vocabulis iſtis vſi ſunt, quò dubitationem omnem de præſentia veri corporis Chriſti in ſacris hiſce myſterijs prorſus remouerent.* Quænam verò hæc tam proiecta audacia, tam ſæpe, tamq; confidenter affirmare patres antiquos hæc vocabula vſurpaſſe, nec tamen vllum ex tanto numero in medium producere, qui ſemel illis vſus eſſe deprehendatur. Videri poſſit vel nimiùm ſibiipſi confidere, vel omnem abieciſſe lectoris ſui curam. Nam inania illa Chryſoſtomi, Hilarij, Gregorij Nyſſeni, & Cyrilli nomina, ad terrorem duntaxat comparata, nullum profectò adiumentum illi ſubminiſtrant, quemadmodum ſtatim facilè apparebit. *Sacramentarij* (inquit Hardingus) *ad ſuam doctrinam exponendam, Figuræ, Signi, Teſſeræ, ſignificationis & virtutis vocabula adhibent.* Meum non eſt huic orationis acerbitati parem aſperitatem referre. Tantùm de iſtis hominibus vſurpabo, quod olim Auguſtinus de Arianis habuit: *Cum ſe tanta voragine impietatis immergant, nos tanquam opprobrio noui nominis, Homouſianos vocant: quia contra illorum errorem Homouſion defendimus.* Quòd ſi verò *ſacramentarios* omnes eos eſſe neceſſe eſt, qui hęc vocabula vſurparunt, tum Auguſtinus, Hieronymus, Chryſoſtomus, Ambroſius, alijq; omnes ſancti patres, apud quos eadē reperiuntur, pro ſacramentarijs damnandi erunt. Sin autem ij ſacramentarij dicendi ſint, qui ſanctiſſimis ſacramentis turpiter abutuntur, eaq; corrumpunt, tum hoc nomen Hardingo, illiúſq; collegis aptiſſimè congruit. Adiungit Hardingus e Chryſoſtomo: *In ſignis aſpectabilibus res arcanæ præbentur: Ergo, corpus Chriſti realiter & carnaliter eſt in ſacramento.* Primùm, ſi Hardingus totam illam homiliam expendiſſet, fortaſſis ipſum Chryſoſtomum huius ſacramentarij erroris reum egiſſet, æquè ac nunc alios facit. Nam de ſacramento in eadē ipſa homilia ſic ſcribit Chryſoſtomus: *Quando dicunt, vnde patet Chriſtum fuiſſe immolatum, hæc afferentes myſteria, ora ipſorum conſuimus. Si enim mortuus Ieſus non eſt, cuius ſymbolum, ac ſignum hoc ſacrificium eſt?* Sed vt redeamus ad rem: quàm verò leues quaſq; occaſiones arripiunt iſti homines imperitos decipiendi? Non poteſt Hardingus ignorare, Chryſoſtomū hæc verba non de ſacramēto tantùm corporis Chriſti, ſed de omnibus alijs myſterijs cōmuniter eſſe loquutum. Mox enim addit: *Sic & in baptiſmo per aquam, quæ res ſenſibilis eſt, donum illud conceditur. Quod autem in ea conficitur, regeneratio ſcilicet, & renouatio, intelligibile quiddā eſt.* Quamobrem ſi Hardingus ex his verbis realem & carnalem præſentiam in altero ſacramento concluſerit, idipſum in altero fecerit eſt neceſſe.

Auguſt. contra ſerm. Arianc. cap. 36.

Chryſ. in Mat. hom. 83.

Quandoquidem autem horum ſacramentorum, quę æqualē omnino vim obtinent, alterum aduerſarij noſtri ſuis cōmentis freti, adeo amplificant, alterum verò ita deprimunt, vt cum illo ne conferendū quidē eſſe ſtatuant, operæpretiū eſſe cenſeo, paucis & obiter exponere, quid veteres catholici patres de abſcondita Dei virtute in ſacramento Baptiſmi ſcripſerint, quod inprimis ad aperiendam Chryſoſtomi ſententiā plurimum faciet. Dionyſius generaliter de omnibus myſteriis ita ſcribit: *Angeli Deum, diuinamq; vim vt mentes, ſicut eis fas eſt intelligunt: nos autē exemplis, imaginibuſq; ſenſum mouentibus, ad diuinas contemplationes,*

Dionyſ. Eccle. Hierar. cap. 1.

vt

vt possimus, transferimur. Patres Concilij Niceni sic aiunt: *Baptisma nostrum nõ sensibilibus oculis, sed mentalibus considerandum est. Aquam vides? Considera diuinã vim, quæ in aquis latet. Plenas sanctificatione, & diuini ignis cogita aquas.* Chrysostomus de baptismo similiter verba faciens, ad hunc modum loquitur: *Ego non aspectu iudico ea, quæ videntur, sed mentis oculis. Dum baptismatis lauacrum audit, simplicem aquam sibi esse persuadet. Ego verò non simpliciter video, sed animæ, per spiritum, purgationem.* Sic inquit etiam Nazianzenus: *Mysterium (Baptismi) maius est, quàm ea quæ videntur.* Sic Ambrosius: *Aliud est, quod visibiliter agitur: aliud quod inuisibiliter celebratur.* Itidem etiam alibi: *Ne solis corporis tui oculis credas: magis videtur quod non videtur, quia istud temporale, illud æternum est.* Denique hos inuisibiles effectus spectauit Tertullianus, cum diceret: *Sanctus spiritus descendit, & aquam sanctificat.* Basilius, *Regnum cœlorum illic aperitur.* Chrysostomus, *Deus ipse in baptismo caput tuum inuisibili potentia continet.* Ambrosius, *Aqua habet gratiã Dei: in ea est præsentia Trinitatis.* Bernardus, *Lauemur in sanguine eius.*

Concil. Nicen. πλήρη τῆ θείᾳ πυρὸς νόει τὰ ὕδατα.

Chry. in 1. Cor. cap. 2. hom. 7. Ego non simpliciter video, quod video.

Nazia. de sancto baptism. μεῖζον τῶν ὁρωμένων ἐστὶ τὸ μυστήριον.

Ambr. de spiritu sancto. lib. 3 cap. 11.

Ambros. de his qui initiantur Mysterijs. c. 3.

Tertullian. de baptismate.

Basil. de sancto baptismo.

Chry. in Matt. homil. 51.

Ambros. de sacrament. lib. 7. cap. 5.

Bernard. supra Missus est Gabriel. Serm. 3.

Ex his tot veterum patrum testimonijs perspicuum est, in sacramẽto baptismi, per aspectabile signum aquæ inuisibilem Dei gratiam ad nos deriuari. Quapropter si ea Chrysostomi verba satis magnum habere pondus Hardingo videantur, ad carnalem stabiliendam in altero sacramento præsentiam, ex ijsdem etiam æquè licebit ei confirmare virtutem Dei, cœlestem ignem, gratiam & sanguinem Christi realiter & carnaliter in altero inesse. Hæc cum ita sint, tamen duas voculas in Niceno, vt ipse ait, Concilio editas nonnihil sibi allaturas præsidij confidit, nempe κεῖσθαι & ἀληθῶς: quarum quidẽ alteram, vel quòd non satis attenderet, vel ex consulto ipse excogitauit, & affinxit. Nam cum vniuersum istud græcum testimonium hîc ab hardingo citatum, in vetere illo probato Niceno Concilio nunquam fuit inuentum, sed paucis antè annis inuectigatum & editum: tum hoc vocabulum κεῖσθαι nunquam fuit in græco exemplari positum, neq; vulgato illo, neque eo, quo Cutbertus Tunstallus est vsus.

κεῖσθαι. ἀληθῶς.

De Eucharistia lib. 1.

Sed tribuamus hoc nunc Hardingo, vt liberum ei sit aliqua fraude vti, & hîc perinde facere, atque alijs in locis facere consueuit, quò causam suam melius exornet. Illud verò κεῖσθαι, quod *positum, vel situm esse* significat, nunquid tandem realem præsentiam necessariò demonstrat? Aut quando Paulus dicit: *Christus habitat in cordibus nostris per fidem*, hoccine intelligit, Christum realiter ac carnaliter in cordibus nostris collocari? Equidem, Hieronymus scribens ad Marcellam de sancto sepulchro, in quo Christi corpus conditum erat, hæc habet, *Quoties ingredimur in sepulchrum Domini, toties iacere in Sindone cernimus saluatorem.* In Calchedonensi etiam Concilio ita scribitur: *In qua scriptura duæ naturæ iacent?* Quibus in locis eadem illa vox vsurpatur, quam Hardingus ad Nicenum Concilium de suo adiecit. Opinor autem non proinde dicturum, vel duas Christi naturas realiter in scriptura contineri, vel verum Christi corpus carnaliter, & realiter in sepulchro conditum iacere. Deinde hoc vocabulum κεῖσθαι in propria

Ephe. 3.

Hieronym. ad Marcellam.

Conc. Calche. act. 1. κεῖνται.

significatione, & loci situm, & corporis descriptionem, & partium ordinem postulat: cum tamen Hardingus ipse in Articulo sequente affirmet, corpus Christi *non aliqua locali præsentia hîc adesse, vel complendo, vel mutando locum.* Ex quo conficitur, Christi corpus non naturali quadam aut carnali præsentia in mensa poni.

Illa Niceni Concilij verba nos a naturalibus tantùm & aspectabilibus panis & vini elementis reuocant, internũ verò & spirituale aspectũ, mentisque contemplationem excitant. Verba perspicua sunt: *Ne proposito pani & poculo humiliter intenti simus.* Proinde Augustinus inquit: *In sacramentis fidelium dicitur, Sursum corda.* Quibus verbis admonemur in illa muneris functione nihil aliud, quàm Christum agnum Dei, qui peccata mundi sustulit, spectandum esse. Atque ideo Chrysostomus ait: *Aquilas in hac vita fieri nos oportet, & ad alta contendere, si ad hoc corpus accedere volumus.* Sic spiritualibus mentium nostrarum oculis agnum Dei contemplamur. Et vt Ambrosius ait: *Magis videtur, quod non videtur.* Quamobrem Augustinus ait, *In sacramentis videndum est, non quid sint, sed, quid ostendant. Signa enim rerum sunt, aliud existentia, & aliud significantia.* De Christi autem nostra in sacramento contemplatione sic non obscurè scribit: *Sic nos facit moueri, tanquam videamus præsentem Dominum in cruce.* Atque hoc est, quod Eusebius Emissenus scribit, quem Gratianus citauit: *Vt coleretur iugiter per Mysterium: & perennis illa victima viueret in memoria, & semper præsens esset in gratia.* Hoc spirituali modo Christus in mensa præsens statuitur, non crasso illo & carnali Hardingiano. Iccirco Augustinus ad eos, qui cum fide communicant, in eandem sententiam dicit: *Vos estis in mensa, vos estis in calice.* Quapropter quo sensu Augustinus populum in mensa positum esse dicit, eodem prorsus Niceno Concilium, agnum Dei in mensa iacere docet, non alio.

τῷ προκειμένῳ ἄρτῳ καὶ τῷ ποτηρίῳ.

Augu. de bono perseuerãtiæ.

Chrysosto. in 1. Corinth. homil. 24.

Ambro. de his qui initiantur mysterijs.

Augu. contra Maxim. lib. 3. cap. 22.

De conse. dist. 2. semel Christus.

Et in Psal. 20.

De conse. dist. 2. Quia corpus.

Aug. in sermo ad infantes.

Citatur a Beda in 1. Cor. 10.

Alterum illum vocabulum Græcum, quod Hardingus arripit, est ἀληθῶς, quod significat *verè*, atque hoc illius iudicio tantundem valet, ac *realiter*, seu *carnaliter*. Ita quanquam instar lasciui cuiusdam canis venatur, ac fusè latéque expatiatur, nec quicquam proficit, ad extremum tamen aliquid se nactum opinatur. In quo sanè miror, quod ipse suum non animaduerterit errorem. Non potuit enim tam ignarus esse, quin ista duo vocabula, *verè*, ac *carnaliter*, res diuersas admodum significare intelligeret, adeo quidem vt eo sensu, quo Christus est ad Iudæos loquutus, alterum eorum ab altero prorsus tollatur. Nam neq; qui crassè, & sensibiliter dentibus & ore comedit, verè comedit, vt Christus intellexit: nec qui per fidem spiritualiter comedit, crassè & carnaliter comedit, quemadmodum Capernaitæ senserunt. Est itaque non mediocris stuporis, *verè* idem dicere, quod *carnaliter*. Quanquam Christi corpus spiritualiter per fidem comedere, est verè illud comedere: & quanto quisque spiritualiùs illud manducat, eo profectò veriùs manducat. Cæteroqui Christus ait: *Ego sum vitis vera.* Hieronymus populum fidelem vocat *vitam veram.* Cyrillus Christum appellat, *Verum Manna.* Hieronymus inquit: *Nos verè su-*

ἀληθῶς.

Ioan. 15.

Hiero. in 2. ca. Hieremi. li. 1.

Cyril. lib. 3. ca. 24. in Ioan.

Hiero. ad Gal. cap. 4.

mus vnus panis. Origenes inquit: *Apostoli veri erant cœli.* Atque vt summatim dicam, ipsi consueuerunt ad paschalis cerei benedictionem accinere, *Hæc sunt festa Paschalia, in quibus verè agnus occiditur.* Ex his non ita multis exemplis & discrimen harum vocum, *verè*, ac *carnaliter*, facilè cognoscitur, & complexionis Hardingianæ remissa ratio perspicitur. Vt enim Christum verè comedamus, non tamen proinde nos crassè & naturaliter illum ore corporeo comedere consequitur: & vt Christus verè cibus sit, non ex eo tamen efficitur, vt realiter & carnaliter in sacramento insit. Huius rei gratia Augustinus externum corporis officium prorsus abijcit. Illius sunt diserta verba: *Quid paras dentem, aut ventrem? Crede, & manducasti.* Rursus: *Credere in eum, hoc est manducare panem viuum.*

Orig. in Gene. cap. 1. hom. 1. In Manuali.

Augustinus in Ioan. tract. 26.

Hardingus 9. Sectio.

In responsione ad Lutherum.

DE vocabulis autem istis, *& primùm de hoc*, verè, *siue* *quod idem est*, Realiter, *&* Substantialiter, *ignosci nobis a Iuello debere existimo, quòd illa vsurpemus, quandoquidem ipse Bucerus, vir in doctissimis illius religionis hominibus numeratus, eadem probauit, idq; post varia contra Lutherum pro Zuinglio, & Oecolampadio edita ab eo scripta: postquam etiam instinctu diuino, de istius articuli veritate certior factus esset, quemadmodum ipse constanter affirmat:* Hæc non dubitamus *(inquit)* diuinitus nobis, & per scripturam reuelata de hoc sacramento. *Si quæras, vbi hoc inueniri possit, dico in gestis concilij cuiusdam inter Lutheranos, & Zuinglianos huius ipsius rei gratiâ VVittenbergiæ habiti in ædibus Martini Lutheri, anno Domini 1536. in quo hæc verba reperies:* Audiuimus dominum Bucerum explicantem suam sententiam de sacramento corporis & sanguinis Domini, hoc modo: Cum pane & vino verè & substantialiter adest, exhibetur, & sumitur corpus Christi & sanguis. Et sacramentali vnione panis est corpus Christi: & porrecto pane verè adest, & verè exhibetur corpus Christi,

Quanquam autem hæc Buceri sententia, qua Zuinglianam hæresin, quam priùs tenebat, improbare se palam professus est, multis modis falsa sit, & hæretica, in hoc tamen catholicæ ecclesiæ suffragatur Bucerus aduersus negatiuam Iuelli assertionem, quòd corpus & sanguinem Christi in sacramento adesse dicat verè, hoc est, realiter, seu reuera, & substantialiter: *in quo non aliter loquutus est, ac veteres patres ante mille olim annos loqui consueuerunt.*

*Falsum: hęc enim vocabula non sunt eadem.

*Falsũ: veteres enim patres in hac causa de sacramento nunquam sunt hoc modo loquuti.

Episcopus Sarisburiensis.

HActenus Hardingus nullum antiquum patrem, nullum vetus Concilium allegauit. Primùm omnium nunc tandem inuenit doctorem Bucerum, qui Cantabrigiæ mortuus est, anno Edouardi sexti quarto,

anno verò Domini 1551. De eius autem hac in re iudicio, nihil dicam. Quibus ille rationibus permotus alteri parti conciliandæ concordiæ causa assensus sit, totum hoc Deo relinquo. Hoc tantùm rectè, vereque possum affirmare, si quidem Hardingus alium quenquam nanciscì potuisset doctorem, nunquam eum fuisse a Bucero auspicaturum.

De illo autem fraterno & moderato colloquio, quod inter Lutherum, & Bucerum, & Melanchonem, & alios pios ac eruditos homines Germanos, in Academia Wittenbergensi institutum fuit, causam video nullam, quamobrem illud ita luderet, & cauillaretur Hardingus, eique Concilij nomen ioco tribueret. Multò verò rectius iustiúsque suas in illud ineptum octo selectorum Cardinalium concilium iocationes conferre potuit, quod Romæ Paulo tertio Papa habitum fuit, anno Domini 1538. duobus post colloquium illud Wittenbergense annis.

Concilium selectorum Cardinaliũ Romæ anno. 1538.

Si enim suffragia spectes, erant Wittenbergenses numero plures: si eruditionem, superiores: si voluntates, illi pacem in veritate, & Dei gloriam quærebant: si exitum, Deus illorum incepta fortunauit, viréque; & incrementum verbo suo addidit, quemadmodum hodie manifestè apparet: ob quod proinde perpetuis efferatur laudibus sanctissimũ illius nomen. Isti autẽ octo lectissimi Cardinales post diuturnas consultationes & deliberationes susceptas, ea tamen errata ac vitia perquirendo inuestigarunt, quæ vel pueris erant nota; nec tamen eorum quicquam emendarunt. Si Hardingus Apostolorum ætate vixisset, illorum etiam fortassis concilium irrisione lusisset. Vbi enim, aut quibus in ædibus conuenerunt? Quis illis episcopus, aut Pharisæus adfuit? Augustinus quidem colloquium & sermonem cum Pascentio Ariano contulit in priuata domo cuiusdam Anitij Hippone: in quo tamen fuit a nemine vnquam irrisus. Adeo nunquam desunt, qui Hierosolymarum instaurationem atque reædificationem cauillentur. Origenes inquit: *Inimici veritatis videntes sine Philosophia consurgere muros Euangelij, cum irrisione dicunt, Hoc facilè posse destrui calliditate sermonum, & per astutas fallacias.* Veruntamen qui sedet in cœlo, illos vicissim ludet.

Aug. epist. 178. in domo Anitiana.

Orig. in Cãtica cantic. hom. 4.

Hardingus. 10. Sectio.

Christus facit seipsum vnum nobiscum non cũ sacramento *Falsum, vt suprà.

Hvius rei testis sit Chrysostomus vnus instar multorum, quos liceret adducere. Illius hæc sunt verba: Nos secum in vnam (vt ita dicam) massam reducit, neque id fide solùm, sed reipsa corpus suum efficit. *Hoc* reipsa, *quid aliud est, quàm* realiter: *Reliqua autem illa* *aduerbia corporaliter, carnaliter, naturaliter, apud patres non rarò occurrunt, potissimùm in illorum aduersus Arianos scriptis. Fuisset itaq; cum Iuelli officio coniunctius, modestam eorum interpretationem adhibuisse, quàm prorsus repulisse ac reiecisse. Veteres Græcæ & Latinæ ecclesiæ patres, populum fidelem tantùm habitudinem, aut dispositionem, aut vnionem, aut coniunctionem cum Christo per fidem & charitatem habere negant,* In. 26. ca. Mat. hom.

aut

aut nos spiritualiter illi coniungi, atq; vniri solùm per spem, amorem, religionem, obedientiam, voluntatem: quin porro confirmant, virtute & efficacitate istius sacramẽti rectè digneq; percepti Christum realiter, & reipsa communicari, per veram communicationem & participationem naturæ, ac substantiæ corporis, & sanguinis ipsius, eumq; existere, & habitare in nobis verè, propter nostram illius perceptionem in hoc sacramento. Ex qua hoc consequitur, vt nos in Christo simus, & ille vicissim in nobis, sicut ipse dicit: Qui manducat meam carnem, manet in me, & ego in illo. Quæ mansio, vel vnio, vel coniunctio illius nobiscum, & nostrùm cum illo, quò commodiùs explicari, & nobis tradi possit, consentaneum indicarunt patres aduerbijs illis vti in libris suis.

Idipsum enim confirmant ex sacramẽto baptismatis, ex fide, & natiuitate Christi, &c.

Ioan. 6.

Hilarius contra Arianos scribens, hæc verba Christi in 17. Ioannis citantes, vt omnes vnum sint sicut tu pater in me, & ego in te, vt & ipsi in nobis vnum sint: atq; ex his non natura & substantia, sed consensu ac voluntatis vnitate patrem ac filium vnum esse demonstrare conantes: inter alias frequentes sententias ad confirmandam substantiæ vnitatem, non solùm inter Christum ac patrem, sed inter Christum etiam & nos, hæc habet verba: Si enim verè verbum caro factũ est, & nos verè verbum carnem Cibo Dominico sumimus, quomodo no naturaliter in nobis manere existimãdus est, qui & naturã carnis nostræ iam inseparabilem sibi homo natus assumpsit, & naturam carnis suæ ad naturam æternitatis sub sacramento nobis communicandæ carnis admiscuit? Post etiam hæc vox, Naturaliter, in isto sensu, vt per sacramentum dignè acceptum Christus in nobis sit, & nos in Christo naturaliter, id est, in naturæ veritate, crebrò vsurpatur. Si quis porro octauum hunc De Trinitate librum perlegere volet, videbit illum agnoscere * Manentem in nobis per Sacramentum carnaliter filium, id est, in carnis veritate, nosq; per idem sacramentum, cum illo, & illum pariter nobiscum vnitos & conglutinatos corporaliter, & inseparabiliter: hæc enim genuina sunt ipsius verba. Gregorius Nyssenus in eandem sententiam habet: Panis qui de cœlo descendit non incorporea quædam res est. Quo enim pacto res incorporea corpori cibus fiet? Res verò quæ incorporea non est, corpus omnino est. Huius corporis panem non aratio, non satio, non agricolarum opus efficit, sed terra intacta permansit: & tamen pane plena fuit, quo famescẽtes, mysterium virginis perdocti, facilè saturantur. * Hæc verba adeo diserte veritatem corporis Christi in sacramento astruunt, vt omnes figuras, & significationes excludi necesse sit. Ex illis autem facilè concludi potest esse in sacramento Christum, & nos illum in eo accipere corporaliter, id est, in veritate, & substantia corporis: quandoquidem illud ipsum, quod e virgine Maria partum, natumq; fuit in eo est, ac a nobis accipitur.

Hilarius Christum in nobis naturaliter habitare, non in sacramẽto affirmat.

*Non in sacramento, sed in nobis.

De Trinitate Lib. 8.

In lib. de vita Moysi.

*Falsum: Gregorius enim Nyssenus in hoc loco nullũ omnino de sacramento verbum facit.

Cyrillus antiquus ille pater, & clarus Alexandriæ Episcopus ad corroborandam hac in re catholicam fidem inquit: Non negamus recta nos fide, charitateq; syncera Christo spiritualiter coniungi: Sed nullam nobis coniunctionis rationem secundùm carnem cum illo esse, id profectò pernegamus, idq; a diuinis scripturis omnino alienum dicimus.

In Ioan. l. 10. cap. 13.

Deinde ne quis arbitretur hanc Christi, nostrùmque coniunctionem

*Falsum: Christus enim in nobis habitat & nos in illum incorporamur, per baptismũ &c. vt planum faciam.

alijs modis fieri, quàm participando eius corpore in Sacramento, eodem in loco pòst adiungis: An fortassis putat ignotam nobis Mysticæ benedictionis virtutẽ esse? Quæ cum in nobis fiat, nónne corporaliter quoq; facit communicatione Christi, Christum in nobis habitare? *Post hæc etiam haud obscurè dicit Christum in nobis esse,* Non habitudine solùm, quæ per charitatem intelligitur, verumetiam & participatione naturali.

In nobis.

Hic idem Cyrillus alibi affirmat nos per sacram communionem corporis Christi, naturali vnione illi esse coniunctos. Quis enim eos, *(inquit)* qui vnius sancti corporis vnione in vno Christo vniti sunt, ab hac naturali vnione alienos putabit? *Hanc etiam appellat corporalem vnionem in eodem libro: atque ad extremum postquam prolixè disseruisset, quo pacto essemus cum Christo vniti, non charitate tantùm, & religionis obedientia, verùm etiam substantia, ita tandem concludit:* Sed de vnione corporali satis. *Postea tamen in plurimis locis, ad* vindicandam corporis *Christi veritatem in sacramento, illis aduerbijs* naturaliter, substantialiter, secundùm carnem, *seu* carnaliter, corporaliter *vtitur: exempli causâ, apertissimè in vigesimo septimo capite eiusdem libri.* Corporaliter filius per benedictionem mysticam nobis, vt homo vnitur, spiritualiter autem vt Deus.

Lib. in Ioan. 11. cap. 26.

* Falsum. Nullum enim hîc verbũ de præsentia in sacramẽto habetur.

Rursus, cum ait ibidem: Filium Dei natura patri vnitum corporaliter, substantialiterq; accipientes, clarificamur, glorificamurq;. *Similem sententiam habet libro 12. cap. 58. Ista autem præsentia atq; mansio Christi in nobis, & nostra in Christo, quæ naturaliter ac carnaliter fit, & hæc nostrũm cum Christo coniũctio corporaliter facta, veri ipsius corporis perceptam priùs communicationem arguit, cuius nullo* modo participes esse possumus, nisi in sancto hoc mysterio. Christus itaq; in sacramento naturaliter, carnaliter, corporaliter est, hoc est, secundùm naturæ, carnis, & corporis veritatem.* Quòd si enim ita in sacramẽto nõ esset, nos cum illo non potuissemus coniungi, neq; ille nobiscum copulari, atq; vniri corporaliter potuisset.

*Falsum: simul & exitialis doctrinę plenum.

*Falsum: Perinde enim Christus nobiscum corporaliter in sacramento baptismatis coniungitur.

Plurimi prætereà e vetustis patribus similem vsurpant loquendi formam præcipuè verò Hilarius, & Cyrillus: in qua docere volunt Christum *in sacramento præsentem adesse, vt diximus, seruata substantiæ, naturæ, carnis, corporis, ac sanguinis illius veritate.*

* Falsum: neq; hoc modo vel sentiunt, vel scribunt.

Episcopus Sarisburiensis.

TAndem aliquando Hardingus ad rem propiùs accedit, & veteres patres, his ipsis vocabulis, *Realiter, Substantialiter, Corporaliter, Carnaliter &c.* instructos in aciem producit, paucis his vice multorum, vt ait, contentus, cum reuera plures non haberet, quos adferret. Quanquam autem hi patres nullam vocem mittant, vel improbatam a nobis, vel eius causam quoquo modo iuuantem, tamen obiecta veterum nominum specie captos imperitorum oculos tenet, ac instar præstigiatoris cuiusdam, nativas rerum formas mutat, ijsq; pro libito quamuis figuram inducit falsam ac fucatam, & quouis colore imbuit.

Cum

Cum enim probandum ſuſceperit, Chriſti corpus realiter & carnaliter in ſacramento ineſſe, & huic præſtando ſe imparem eſſe perſpiceret, cauſam totam inuertit, docereq; inſtituit, corpus Chriſti realiter, carnaliter, & naturaliter in nobis exiſtere. Quod quandoquidem nemini vnquam dubium fuit, nulla probatione eguit. In hoc tota fraus ineſt, fitq; lectori ignaro fucus. In hunc finem Hardingus & verbis & teſtimonijs horum ſanctorum patrum perinde vtitur, ac olim Cacus ille latro boues Herculis tractaſſe dicitur: cum eas non potuiſſet commodè rectas compellere, caudis auerſas traxit in ſpeluncam.

Sed quandoquidem ex his patrum dictis ſic concludit Hardingus: *Si Chriſti corpus interueniente Sacramento Realiter & Carnaliter ſit in nobis, veriſimile eſt illud ipſum corpus realiter & carnaliter eſſe in ſacramẽto.* Quò hoc a nobis expediri poſſit, neceſſarium videtur, primùm intelligere quot modis corpus Chriſti in noſtris corporibus habitet: deinde Hardingi rationẽ excutere. Quatuor ſunt modi præcipui, quibus Chriſtus in nobis habitat, & nos in illo: natiuitas eius, qua ille nos ſuſcepit: noſtra fides, qua nos illum complectimur: ſacramentum baptiſmi, & ſacramentum corporis ſui. His omnibus modis, Chriſti corpus in noſtris corporibus habitat: idq; non tãtùm imaginatione, figura, aut cogitatione: ſed Realiter, naturaliter, ſubſtantialiter, carnaliter, & re ipſa.

De Chriſti primùm natiuitate Bernardus inquit: *Corpus Chriſti de meo eſt, & meum eſt: Paruulus enim natus eſt nobis, & filius datus eſt nobis.* Sic ait Baſilius: *Participes facti ſumus verbi, & ſapientiæ, per incarnationem, & ſenſibilem vitam. Carnem enim & Sanguinem appellauit omnem illam myſticam conuerſationem.* * Sic quoq; Gregorius Nyſſenus: *Corpus Chriſti eſt omnis humana natura, cui admixtus eſt.* Hoc modo, Chriſtus cum in vtero beatæ virginis eſſet, caro de noſtra carne, & os de oſſibus noſtris factus eſt: Atq; in hunc ſenſum Ioannes inquit, *Verbum caro factum eſt, & habitauit in nobis.* Hanc ob cauſam Chriſtus ſeipſum vitem appellat, & nos palmites: D Paulus Chriſtum caput, nos corpus vocat: quæ ſunt arctiſſimæ & naturalis coniunctionis nomina.

Bernard. De Epipha Serm. 1.
Baſilius in Apologia ad Cęſareenſes.
σάρκα γὰρ ϗ αἷμα πᾶσαν τὴν μυϛικὴν ἐπιδημίαν ἀπόμασι.
* In dictum Apoſtoli, Tunc etiã ipſe filius ſubijcietur ei.

De fide verò, D. Paulus ait: *Chriſtus habitat in cordibus noſtris per fidem.* Et D. Petrus: *Hinc facti ſumus conſortes diuinæ naturæ.* Sic ait Ignatius: *Per paſſionem eius, & reſurrectionem* (id eſt, per noſtram in illa fidem) *facti ſumus membra corporis illius.*

Epheſ. 5.
Ioan. 1.
Ioan. 15.
Epheſ. 4.
Coloſſenſ. 2.
Epheſ. 3.
2. Petri 1.
Ignatius ad Trallian.

Quamuis autem his modis Chriſtus in nobis inſit, & nos viciſſim in illo, cum tamen imperfecta ſit, & vita & fides noſtra: quemadmodum Deum aſſiduè precamur, vitam noſtram emendare, & fidem augere, ita quoq; cõtinuis precibus efflagitamus, vt hæc Chriſti nobiſcum cõiunctio in dies magis magisq; amplificetur, vt Chriſtus propiùs indies ad nos accedat, & vt nos in perfectum in illo hominem accreſcamus. In hunc autem vſum potiſſimum Deus ſacroſancta ſua myſteria inſtituit, ac nobis commendauit. Ideo Paulus de ſacramento baptiſmi, ait: *Qui baptizantur, inſeruntur in Chriſtum: induerunt Chriſtum: per vnum ſpiritum baptizati ſunt in vnum corpus.* Auguſtinus inquit: *Ad hoc baptiſmus valet, vt baptizati Chriſto incorporentur.* Atq; hoc vocabulum, *Incorporari*,

Epheſ. 4.

Rom. 6.
Galar. 3.
1. Corinth. 12.
De cõſec. Diſt. 4.
Ad hoc.

in alijs etiam plurimis locis vsurpauit, cum de baptismo loqueretur. Hoc illud est quod Dionysius dicit: *Baptizati transimus in Deum.* Pachymeres autem ait: *Inserimur in Christum, & eandem cum eo naturam accipimus per sacrum baptismum.*

De Eccles. Hierar. cap. 1. Pachymeres in Dionysiū ca. 4. σύμφυτοι γιγνόμεθα αὐτῷ διὰ τῆς θείας βαπτίσματος.

Hæc nobis abunde declarant, quàm parum Hardingi valeat argumentatio. Etsi enim Christus per Baptismi sacramentum in nobis insit naturaliter, non tamen ex eo efficere potest, Christum itidem esse naturaliter in sacramento Baptismi. Rectè inquit Bonauentura: *Non est aliquo modo dicendum, quod gratia continetur in sacramentis essentialiter, tanquam aqua in vase: hoc enim dicere est erroneum: sed dicuntur continere gratiam, quia eam significant.*

Bonauen. in 4. senten. dist. 1. quæst. 3.

At Chrysostomus ait: *Christus suum corpus admiscet cum nostris corporibus, & nos reducit quasi in vnam cum seipso massam.* Hic locus ad causam Hardingi confirmandam multò fuisset aptior, si Chrysostomus dixisset, Christus admiscet suum corpus cum sacramẽto, & illud in vnam secum massam reducit: in hoc enim summa causæ sita est. Neq; tamen affirmauerit Hardingus, vel Christum nobiscum commisceri, vel nos in vnam cum eo massam redigi simpliciter, & vt literarum momenta sonant, & sine figura. Ex quo necessariò confici videt, Christi corpus multò quidem minùs esse in sacramẽto, eo sensu, quem ex ipsis verbis elicit, Disertè, Simpliciter, vel, vt ipse ait, Realiter, & Carnaliter, & absq; figura. Vehemens hoc & ardens loquendi genus est, quo in primis Chrysostomus delectari consueuit, communem sensum ac rationem veritatis longè superans: atq; iccirco ipse necessarium existimauit, de illius acrimonia aliquid imminuere, cum diceret, *vt ita dicam.*

Anaclet. epi. 2. Inter decret. Alexandri. 1.

Eadem loquendi cõsuetudine Anacletus inquit: *In oleo virtus spiritus sancti inuisibilis permista est.* Et Alexander: *In sacramentorum oblationibus Passio Domini miscenda est.*

Gregor. Nyss. De sancto Stephano.

Sic Gregorius Nyssenus de sancto Stephano: *Gratia Sancti spiritus permixtus Stephanus, & contemperatus, per illum sublatus & euectus est ad contemplationem Dei.* Hæc & alia huiusmodi dicta sanctorum patrum non sunt pressè ad literarum pondus exigenda, sed leni quadam interpretatione mitiganda, atq; ad scriptoris sensum & mentem reuocanda.

1. Corinth. 10.

Voluit Chrysostomus per hanc vocem, *Massa*, quandam istorum Pauli verborum speciem referre: *Nos sumus vnus panis, & vnum corpus:* & per hanc orationis magnificentiam mentes nostras magis excitare atque erigere, vt inde ad accuratiorem mirificæ illius coniunctionis θεωρίαν impelleremur, quæ inter Christum & nos intercedit, per quam alteri in alteris sumus, ille in nobis, & nos in illo, idque in vna persona: qua quidem ratione neq; in Angelis est, neq; in Archan-

Ad Hebræos 2.

gelis, neq; in alia vlla cœlesti potestate. Proinde Paulus inquit: *Angelos non assumpsit, sed semen Abrahæ assumpsit.* Hæc autem mirabilis coniunctio, seu, vt eam Chysostomus vocat, *mistio*, nõ tantùm in sancto cœnæ mysterio, verumetiam in sacramento Baptismi perficitur. Atq; hoc est,

Leo Serm. 14. De passione.

quod Leo dicit: *Susceptus a Christo, Christumq; suscipiens, non est idem post Lauacrum: qui ante baptismum fuit. Sed corpus regenerati fit caro crucifixi.*

Simi-

Similiter Augustinus inquit: *Ergo gratulemur, & agamus gratias, non solùm nos Christianos factos esse, sed etiam Christum. Intelligitis fratres, gratiam Dei super nos: Capitis: Admiramini: gaudete. Christus facti sumus. Si enim illic caput est, & nos membra, totus ille homo, & nos.* Aug. in Ioan. tractat. 21.

Quapropter Lector, ita vt Leo, corpora nostra Christi carnem per baptismum fieri, & Augustinus Christum ipsum nos factos esse dicit: & Gregorius Nyssenus, *Stephanum gratia sancti spiritus contemperatum, & permixtum affirmat:* eodem etiam modo ac sensu Chrysostomus ait, *nos in vnam cum Christo massam redigi, Christumq; nobis seipsum permiscuisse.* Quibus rebus perpensis Hardingiani argumenti pondus infringi ac debilitari necesse est. Equidem Primasius ait: *vt fractio huius panis est participatio corporis Dominici, ita panis idolorum est participatio Dæmonum:* additq; porro: *Si de eodem pane manducamus, quo idololatræ, vnum cum illis corpus efficimur.* Primasius in 1. Corinth. 11.

Tria, quæ sequuntur illa, Hilarij, Gregorij Nysseni, Cyrilli testimonia, vnum possunt omnia non incommodè auferre responsum. Tantùm Gregorius Nyssenus, perantiquus author, nuper editus, idq; non sine multiplici deprauationum varietate, ad scenam solùm ornandam introducitur, nullumq; neque de naturali Christi in nobis habitatione, neque de sacramento verbum facit. Propositum illi fuit de Christi tantùm natiuitate, déq; eo corpore, quod a beata virgine accepit, dicere: quod quidem non adumbratum modò, atque imaginarium, sed naturale, & carnale, & verum fuit. Non dissimili loquendi forma vsus quoque Hieronymus est: *Triticum, de quo Panis cœlestis efficitur, illud est, de quo loquitur Dominus, Caro mea verè est cibus.* Eodem referri debet, quod Amphilochius dicit, cuius meminit Cyrillus, *Nisi Christus natus fuisset carnaliter, tu natus non fuisses spiritualiter.* Quod ad Gregorium Nyssenum attinet, quemadmodum ait: *Christus factus est noster panis:* Ita quoque ibidem dicit: *Quicquid assumenti conueniens sit, in id mutatur. Fit perfectioribus solidus cibus, inferioribus olus, infantibus lac.* Quo igitur modo Christus olus est, aut lac, eo solo panis & caro est. Gregor. Nyssenus. Cyrillus in apologetico. Gregor. Nyssenus in vita Mosis.

Neque profectò vetustus hic pater Hardingo suffragabitur, vbi ille falsò affirmat, non nisi in sacramento corpus Christi percipi a nobis posse. In eodem enim ipso loco, contrà statuit: sic etenim inquit, *Qui abundanter ex Apostolicis fontibus biberit, is iam totum recepit Christum.* Argumentum quod ex illis Gregorij verbis Hardingus colligit, ita cõfici necesse est: *Christus natus est e Virgine: Ergo, illius corpus est in sacramento realiter & carnaliter.* Hæc quidem conclusio puerilis est, & ridicula, tamen aut hæc est, aut nulla eius conclusio. Ibidem.

Maximum huius rei pondus duobus antiquis patribus, Cyrillo, & Hilario nititur. Nam Hilarius inquit: *Christum recipimus verè sub mysterio.* Et vterque eorum istis vocabulis, *Carnaliter, Corporaliter, Naturaliter,* non semel aut iterum, sed frequentiùs vsus est. Testimonia sanè grauia: verba diserta. Verùm gratias Deo suppliciter agimus: hi loci & triti sunt, & nobis non ignoti. Iam verò iterum memoria repe- Hilarius de Trinita. lib. 8.

te tecum, Lector, quòd quanquam Hardingus ex his duobus patribus acceperit, Christi corpus naturaliter & corporaliter in nobis esse, non tamen adhuc, id quod ille summo studio quæsiuit, neque in his patribus, neque in alio quoquam inuenerit: hoc est, Corpus Christi naturaliter aut carnaliter esse in sacramento. Quod cum ita sit, magnopere miror cur hoc vel tam confidenter affirmaret, cum suæ ipsius imbecillitatis conscius esset, vel tam inaniter luderet, vt alterum pro altero ostentaret, & lectori imponeret.

Augu. in Psal. 103.

Quod verè ac certissimè Christi corpus in sacramento accipimus, nos neque negamus, neque in dubium vocamus. Augustinus inquit: *Panis est cordis: intus esuri: intus siti.* Quod autem intus fide ac spiritu accipitur, id demum verè, & reipsa accipitur. Bernardus ingenuè dixit: *Lauemur in sanguine illius:* quanquam non intellexit corpora nostra realiter ac reuera Christi sanguine ablui oportere. Quod etiam Augustinus ait, *Quid paras dentem & ventrem? crede & manducasti:* non ita accipiendum est, quasi imaginariam quandam ac minimè veram manducationem intelligeret: etiamsi hac in parte & dentem, & ventrem, & aliud quodcunq; corporis munus prorsus repudiet. Proinde Cyrillus inquit: *Sacramentum nostrum hominis manducationem non asserit, mentes credentium ad crassas cogitationes irreligiosè introducens.* Mysterium sanctum est, & actio cœlestis, quæ mentes nostras sursum in cœlum impellunt, ibiq; corpus Christi comedere & sanguinem bibere nos docent: non externo corporum beneficio, sed interna fide, idq; verè & reipsa. Cuius rei veritas non ex reali aliqua, aut corporali præsentia pendet, sed vt Hilarius dicit, in mysterio sita est, hoc est, in sacramento: in quo quidem extrinsecus, & sensibus exprimimus id in corporibus nostris, quod intrinsecus in animis præstandum est. Propterea Dionysius inquit: *Regeneratio naturali illa purgatione, quæ fit per aquam, corporali quodam modo denuncias animæ purgationem.* Sic verè Christi sanguine in sacro baptismi mysterio abluimur: sic verè & reipsa Christi corpore nutrimur in sacrosancto cœnæ suæ mysterio. Et quanquam Christus in neutro horum mysteriorum insit secundùm corporalem, & carnalem præsentiam, hoc tamen nullo modo vel substantiam sancti mysterij, vel nostræ communicationis veritatem impedit. Ob eam verò causam Augustinus dicit: *Non fallit nos Apostolus, qui dicit, Christum habitare in cordibus nostris per fidem. In te est, quia ipsa fides in te est.* Respondet Hardingus hoc non posse sufficere. Etenim Cyrillus & Hilarius dicunt, *Christum non fide tantùm, verumetiam corporaliter, carnaliter, & naturaliter in nobis esse.* Hæc verba strictè & rigidè accepta, omniq; remota interpretationis inflexione, dura admodum videntur & aspera. Ad eundem modum Hilarius in illo ipso de Trinitate libro ait, nos cum Deo patre, & filio vnum esse, non adoptione solùm & animorum consensu, verùm etiam natura. Quod quidem si ad τὸ ἓν τοῦτ' reuocetur, verum esse nullo modo potest. Iccirco patres necessariò adducti sunt, vt coactas istas, & supra modum elatas sententias remissiore quadam interpretatione extenuarent.

Bernardus super Missus est Gabriel. Serm. 3.

Augu. in Ioan. ca. 6. tract. 26.

Cyrill. ad obiectiones Theodoreti.

Dionysius Eccles. hierar. cap. 2. σωματικώτερον αὐτῷ διαλέλεκται.

Aug. de verbis Apostoli. Sermo. 16.

Hilarius lib. 8. De Trinitate. *Non tantùm a doptione, aut cõsensu, sed etiam natura.*

Chryso-

Chrysostomus vbi dicit, *In vnam cum Christo massam coniungimur*, adiungit, vt est antea dictum, correctionis notam, *vt ita dicam*. Similiter Augustinus inquit: *Qui in Christum credit, credendo in Christum venit, & in eum Christus, & quodammodo vnitur in eum, & membrum in corpore eius efficitur. Quodammodo*, ait, non sic, vt ipsa verborum ratio dictare visa est. Præterea hoc vocabulum, *Corporaliter*, ad hunc modum interpretatur, *non vmbraliter, sed verè, & solidè*. Sic Cyrillus quid voluit ipse explanat: *Naturalis vnio non aliud est, quàm vera. Naturæ sumus filij iræ, id est, verè*. Ita dicit Paulus: *Gentes factæ sunt cohæredes, & concorporales, & comparticipes promissionis in Iesu Christo*. Atque hactenus de vocibus *Corporaliter, Naturaliter &c.* dictum esto, quibus nihil aliud significatur, quàm plena & perfecta, & spiritualis coniunctio, exclusa imaginatione omni & inani cogitatione, non crassa quædam & carnalis corporis Christi in corporibus nostris præsentia, qualem ipsa verba videntur innuere. Nam alioquin illud absurdi consequatur necesse est, vt nostra quoque corpora, corporaliter, carnaliter, & naturaliter, in Christi corpore insint. Hilarius enim dicit: *Nos quoque in eo sumus naturaliter*. Et Cyrillus non tantùm ait, *Christum esse corporaliter in nobis*, sed etiam, *nos esse corporaliter in Christo*.

Chrysostom. in Matth. hom. 83.
Aug. de verbis Domini secũd. Ioan. Serm. 60.
Augustin. in Psal. 67.
Cyrill. in Apologetico ad Anathem. 3.
Ephes. 2. συσσώματοι.
Hilarius de Trinit. lib. 8.
Cyrill. in Ioan. lib. 10. cap. 13.

Huc accedit, quòd quò nos in Christo, atque in nobis viciſſim Christus existat, non corporalis vllus, aut localis situs requiritur, qualis est in rebus naturalibus necessarius. Nos sumus in Christo sedente in cœlo: & Christus in cœlo sedens hîc in nobis est, non naturali quodam, sed spirituali modo. Augustinus ait: *Postquam ex mortuis resurrexit, & ascendit ad patrem, est in nobis per spiritum*. Quod quidem Augustini, optimè congruit cum his Basilij verbis: *Paulus ait, Si quis spiritum Christi non habet, hic non est eius. Deinde addit, Si tamen Christus sit in vobis, ac si diceret, Si spiritus Christi sit in vobis*. Sic Augustinus fingit Christum alloquentem Mariam Magdalenam: *Ascendam ad patrem meum: tum tange me*. Intellexit nempe, nullo loci interuallo spiritualem tactum impediri posse. Rursum Augustinus facit Christum hoc modo cum populo colloquentem: *Qui venit ad me, incorporatur mihi*: de suo statim addit: *Veniamus ad eum: intremus ad eum: incorporemur ei*. Sic Christus etsi in cœlo esset, & loco disiunctissimus, tamen in Paulo præsens adfuit. Sic enim ipse Paulus dicit: *Experimentum quæritis loquentis in me Christi?* Hæc coniunctio spiritualis est, & proinde nulla vel loci circunstantia, vel corporis præsentia indiget. Simile est illud Cypriani: *Nostra, & Christi coniunctio nec miscet personas, nec vnit substantias: sed affectus consociat & confœderat voluntates*. Verum tamen hæc eadem coniunctio, quia spiritualis, vera, plena, & perfecta est, ab his sanctis patribus corporalis dicitur: quo verbo leuis omnis & accidentalis coniunctio tollitur. Naturalis quoq; appellatur, vnde imaginatio, aut fictio, aut voluntatum coniunctio atq; consensio remouetur: nõ quòd Christi corpus in nostris corporibus insit corporaliter, aut naturalirer, vt antè diximus: nihilo quidem magis, quàm nostra corpora carnaliter, aut corporaliter in Christi corpore insunt: sed

Aug. de Trinit. lib. 6.
Basilius de sancto Baptismo. εἰ δὲ χριστὸς ἐν ὑμῖν, δηλονότι τοῦτο λέγειν, εἰ δὲ τὸ πνεῦμα ἐν ὑμῖν.
Augustin. Serm. de Tempore. 153.
Augu. in Ioan. tract. 25.
2. Corinth. 13.
Cyp. de Cœna Domini.

quòd vitam in nobis habemus, & immortales efficimur, quãdoquidem fide ac ſpiritu naturalis Chriſti corporis ſumus participes. Hardingus ait, nos hoc modo cum Chriſto coniungi, eumq; corporaliter in nobis manentem habere, ex ſacramenti tantùm perceptione, non alia quapiam ratione. Hoc omnino eſſe falſum iam antè comprobauimus ex Auguſtini, Baſilij, Gregorij Nazienzeni, Leonis, Ignatij, Bernardi, & aliorum patrum ſanctiſſimoniæ gloria præcellentium teſtimonijs: neq; ſic affirmatũ eſt vel a Cyrillo, vel ab Hilario. Certè, nec habitantem in ſe Chriſtum habent, quicunq; ſacramentum accipiunt: nec qui ſacramentum nunquam perceperunt, omnes Chriſti expertes ſunt, & illo deſtituuntur. Ad huius ſententiæ indignitatem accedit, quòd ea multis etiam modis magno nos ſolatio priuet. Quid enim prius pater de puero ſuo ſentire poſſit, qui baptizatus exierit priùs ex hac vita, quàm ad percipiendum corporis Chriſti ſacramentum acceſſerit? Si Hardingum ſequatur magiſtrum, non poteſt non damnatum credere: vtpote qui Chriſti carnem nondum perceperit, ſine qua nulla ſalus ſperari poteſt: Chriſti verò carnem percipere non niſi in ſacramento poſſumus. Chryſoſtomus tamen affirmat: *In ſacramento baptiſmi nos carnem de Chriſti carne, & oſſa de illius oſſibus fieri.*

Chryſoſt. in epiſt. ad Epheſ. Hom. 20.

Hoc quò nobis luculentiùs conſtet, noſſe debes, Lector, & Cyrillum, & Hilarium in illis locis cum Arianis rem habere, quorum ea fuit hæreſis, vt Deum patrem ac filium vnum voluntate & conſenſu, non natura dicerent. Aduerſus hos ſic Hilarius eſt argumentatus:

Chriſtus æquè realiter coniunctus eſt Deo, ac nobis:
At Chriſtus nobis eſt natura coniunctus:
Ergo, Chriſtus Deo patri coniunctus eſt natura.

Quod autem aſſumpſit, Chriſtum nobis eſſe natura coniunctum, id ita probat. *Nos cum Chriſto coniungimur fide, id eſt, natura vnius fidei:* hoc autem eſt, *naturaliter.* Preterea ait: *Nos cum Chriſto per vnius naturæ regenerationem coniungimur:* & iterum, *coniungimur cum Chriſto per naturam vnius baptiſmi.* Ex his concludit: *Ergo naturaliter ſumus cum Chriſto coniuncti.* Ex Hilario nunc itaq; manifeſtum eſt, quòd Chriſtum in nobis naturaliter manentem tribus alijs diuerſis modis habere poſſumus: & proinde hoc non tantùm per ſacramenti perceptionem effici: iuxta Hardingi ſententiam. Qua autem ratione Chriſtus naturaliter, corporaliter, & carnaliter, per fidem, per regenerationem, per baptiſmum in nobis eſſe dicitur: eadem duntaxat in nobis eſt per ſacramentum corporis ſui. In quo ſacro myſterio Chriſtus nobiſcum naturaliter coniunctus eſt, vt homo, quia verè, non fictè, illius carne ſuſtentamur: ſpiritualiter autem, vt Deus.

Hilar. de Trini. lib. 8.
Per naturam vnius fidei, id eſt, naturaliter.
Eiuſdem regenerationis natura.
Per naturam eiuſdem Baptiſmi.

Atque hæc de Cyrillo & Hilario hactenus: e quibus Hardingus non dum poteſt euincere, Chriſti corpus vel ſumi corporaliter in noſtra corpora, vel in ſacramento corporaliter ineſſe: quod vnum hîc probandum ſuſcepit, quodq; probari ab eo iam debuit. Hoc quandoquidem non effecit, oleum & operam omnem perdidit. At inquit, *conſentaneum magis fuiſſet, hæc verba modeſta quadam interpretatione adhibita*

adhibita exposuisse, quàm prorsus ea repudiasse. Ei fuisset scilicet, qui aliquid potest ex nihilo efficere, & commentarium absque textu comminisci, & verborum, quæ minimè extant, interpretationes confingere, quemadmodum facit Hardingus.

Ex his Hardingus hanc inducit coniecturam: *Hi patres Christum in nobis esse corporaliter & naturaliter affirmant: Ergo credibile est eos intellexisse Christum naturaliter & corporaliter inesse in sacramento.* Hæc eneruata est consequutio. Nam vt Christum esse naturaliter in nostris corporibus demus, non tamen eodem modo in sacramento esse efficitur. Hoc argumentum contrà concludi potest: & sic rectiùs tenebit:

Christi corpus non est naturaliter, aut corporaliter in nobis:
Ergo, multò minùs in sacramento corporaliter inest.

Hardingus. 11. Sectio.

PAtres autem Catholici, qui post Berengarij ætatem, veritatis hac in parte defensionem scriptis illustrarunt, apud quos hæ voces nonnunquam reperiuntur, ad excludendas metaphoras, Allegorias, figuras, & solas significationes, per quas sacramentarij fidelem populum veritate corporis Christi in sacramento priuare conantur: per eas voces non intelligunt, modum, rationem, atq; viam præsentiæ, habitationis, vnionis, & coniunctionis Christi nobiscum, & nostrùm rursus cum illo, esse proinde naturalem, substantialem, corporalem, aut carnalem. Nam & illi, & omnes alij homines catholici confitentur, & prædicant, longè sublimiorem eam esse, & excellentiorem, supernaturalem, supersubstantialem, inuisibilem, inenarrabilem, huius sacramenti propriam, veram nihilosecius & realem: non tantùm tropicam, symbolicam, metaphoricam, allegoricam: non tantùm spiritualem, & tamen spiritualem, non figuratiuam duntaxat, non significatiuam. Similiter modum præsentiæ, & existentiæ illi simul, & nos agnoscimus, & confitemur non localem, non circunscriptiuum, non diffinitiuum, non subiectiuum aut naturalem esse, sed talem, qualem Deus vnus nouit.

Isti omnes admodum recentes patres fuerant.

Episcopus Sarisburiensis.

ISti Doctores intra ducentos hosce aut trecentos annos vixerunt, & tales sunt, vt Hardingum pudeat eos vel nominare. Eorum est hac in parte insulsa & expers solatij sententia. Maxima illorum pars Christi corpus e nostris mox corporibus migrare statuit, cum primum panis ac vini formæ mutari cœperint. Alij dicunt, simulatq; dentes nostri panem tetigerint, statim Christi corpus in cœlum auferri. Eorum hæc sunt verba, *Certum est, quòd quàm citò species dentibus teruntur, tam citò in cœlum rapitur corpus Christi.* Nihilominus Christum in nobis naturaliter & corporaliter esse contendunt. Hîc licet in Hardingum idem vsurpare, quod ille antè Ariano hæretico respondit: *Nunquid Hardingus, aut noui sui Doctores existimant, Christum ad nos de cælo descendere, & statim nos deserere? vel nos Christum manducare, sed non accipere?*

De Conse. dist. 2. Tribus gradibus in Glosa.

vel accipere illum quidem, ſed non habere, vel corporaliter in nobis eſſe Chriſtum, nec tamen in nos intrare? Hæccine eſt naturalis Chriſti in nobis præſentia? hæccine eſt myſtica benedictionis vis? hæccine eſt horum ſanctiſſimorum patrum ſententia? An verò Hardingus, cum iſtiuſmodi tuetur & propugnat abſurda, ea ſe Lectori quantumuis ſimplici probaturum confidit?

Poſtremò, vt Chriſti in ſacramento præſentiæ modum oſtendat, aut localem, aut circunſcriptiuum, aut definitiuum, aut ſubiectiuum eſſe negat. Quæ cum dicit, Lector inauditam eius Theologiam, & eloquentiam admirari faciliùs poſſit, quàm quid velit, coniectura aſſequi. Sic enim ait: *Hæc præſentia nulli eſt, niſi Deo nota.* Vnde Hardingo, eam eſſe ignotam conſequitur. Ita ad extremum iſte Articulus ignorationis confeſſione concluditur. Quanquam antiqui patres nunquam nos huiuſmodi ſcrupulis impeditos tenuerunt. Emiſſenum ante audiuimus dicentem: *Præſens eſt in gratia:* & Auguſtinum, *Eſt in nobis per ſpiritum:* Iterum, *Non hoc corpus, quod videtis, manducaturi eſtis: ſacramentum aliquod vobis trado.* Denique patrum hæc ſententia eſt, Chriſtum non Corporaliter, Carnaliter, Naturaliter præſentem adeſſe: ſed tanquam in ſacramento, & per ſpiritum ſuum, & per gratiam ſuam.

De conſe. diſt. 2. Quia corpus. Auguſtin. de Trinitat. Auguſtin. in pſal. 98.

FINIS.

DE CHRISTI CORPORE IN MVLTIS LOCIS DIFFVSO.

ARTICVLVS SEXTVS.

Episcopus Sarisburiensis.

VEL Christi corpus esse in infinitis locis eodem tempore diffusum.

Hardingus 1. Sectio.

* EX omnibus beati huius sacramenti miraculis non minimum illud est, quod vnum idémq; corpus in pluribus simul locis, videlicet, in omnibus consecratis hostijs esse possit. Deo quidem conuenit sua diuinitate vbiq; præsentem adesse, simpliciter & propriè: creaturæ verò, non nisi vno duntaxat loco: cæterùm Christi corpus *mediæ quodammodo naturæ censendum est: quatenus enim creatura est, nullo modo debet creatori hac in parte exæquari, vt vbiq; esse queat: quatenus autem cum Deitate vnitum est, in hoc quidem alijs corporibus antecellere debet, adeo vt vno temporis momento* in pluribus locis esse possit sub hoc sacramento. Etenim consideratio contemplatioq; naturalis corporis Christi cum diuina natura, cuius est immensa potentia, vniti ac coniuncti, hominem verè Christianum facit rationem repudiare, ac fide niti, omnésq; dubitationes ac disquisitiones humani ingenij repellere, & in veneranda quadam fidei simplicitate acquiescere.

* Falsum: nullus enim ex antiquis patribus istuc miraculum agnouit.

* Falsum: doctrinæ genus hactenus inauditum.

* Falsum: etsi enim Christi corpus cum Deitate coniungitur, non tamen esse creatura desinit.

Tunc homo diuini spiritus instictu persuasus, non ignorat, Christi corpus, licet naturale & verè humanum sit, ex hac tamen vnione ac coniunctione multa iam posse, quæ multis alijs corporibus sunt prorsus ἀδύνατα: qualia sunt in aquis ambulare, e conspectu subitò se auferre, transformari, & instar solis splendescere, in cœlum per nubes ascendere: & postquam deuicta morte immortale factum est, e sepulchro exurgere, & in ædes occlusis foribus intrare. Eadem quoq; fide permotus credit & agnoscit, illud in sancto altaris sacramento per eius virtutem secundùm ipsius * verbum adesse, sub panis ac vini forma, vbicunq; legitimè rectéq; consecrantur, seruata eius in sacra cæna institutione: idq; non crasso aliquo, aut carnali modo, sed spiritualiter & supernaturaliter, & tamen substantialiter: non per localem, sed substan-

Matth. 14. Luc. 24. Matth. 17. Luc. 24. Actor. 1. Matth. 28. Ioan. 20.

* Falsum: Christus nullũ huiusmodi verbum edidit: & fides sine verbo Dei non est fides.

tialem præsentiam: non ratione quantitatis, aut locum implendo, vel mutando, aut ad dextram patris sedere desinendo: sed ea ratione, quam solus Deus nouit, qui tamen nobis illius præsentiæ veritatem per fidem ostendit, quam humani ingenij captus nullo modo concipere & comprehendere potest.

Quòd nonnulli contra hanc fidei partem adducunt articulum illum de Christi in cœlum ascensione, & de illius in cœlo ad Dei patris dextram sessione, certaq; scripturæ testimonia eodem pertinentia allegant, & veterum patrum dicta citant, quibus Christum e terra sublatum declarant: certè verèq; dicere licet, eum verè & in cœlo ad dextram patris esse, in aspectabili sua & corporea specie, verum Deum ac hominem, qua quidem ratione illic est, & non apud nos: & in sacramento inuisibiliter ac spiritualiter, & Deum & hominem in mysterio: ita vt & in sacramento, & in cœlo simul esse possit, cum hæc duo genera, quibus aliquid esse dicitur, non contraria, sed modo tantùm & ratione distincta sint.

Episcopus Sarisburiensis.

POstquam ad quinque priores articulos, in quibus maximum defensionis huius momentum videbatur esse positum, aliquanto prolixiùs iam est a nobis fusiúsq; responsum, reliquorum meritò leuiorem exiliorémq; fore tractationem confidimus. Atque hîc Hardingus verbis quidem videtur nobis, nulla omnino adiuncta cautione, planè concedere. Cum enim iam quæratur inter nos, an Christi corpus in innumera loca dissipari possit, respondet Hardingus Christi corpus in vno duntaxat locale esse loco, & proinde non posse in mille simul locis esse, sed vno tantùm loco contineri. In quo tamen profectò multum ab antiquis patribus aberrat, quorum verba ab huius oratione vehementer discrepant, vt patebit.

Insuper quò magis hoc dilucidè explicetur, id tua scire interest, lector, de corporis Christi ratione plurimos, eósq; grauissimos errores esse antiquitus in ecclesia natos & propugnatos, quos non hæretici tantùm, verùm sancti quoque ac docti patres tenuerunt. Manichæi Christum corpus haberet duntaxat imaginarium dixerunt, sine vera carne, sine sanguine, sine ossibus, quod specie quidem & forma aliquid esset, rem verò substãtiamq; nullam haberet. Eutyches corpus Christi semel iam nati diuinitati factum æquale censuit: quod sanè vix quicquam differt ab hac opinione, quam nunc Hardingus tuetur. Hilarius Christum negauit de beata virgine carnem accepisse, sed eam de cœlo detulisse: eiúsque corpus nihil pati potuisse, nec cum cæderetur dolorem vllum sensisse, non quidem magis quam aquam, aut ignem, aut aërẽ cultro diuisum. Theodoretus ait hæreticos eos quos Helcesæos vocant, plures Christos statuisse, duos ad minimum: quorum alter suprà in cœlo habitaret, alter in mundo infrà degeret. Hos atque huiusmodi alios errores ac hæreses admiratio quædam, & reuerentia diuinæ Christi naturæ peperit: quorum magistri ac patroni repudiata ratione,

Augustin. ad Quodvult. deum.

Leo Epist. 95. Epistola Flauiani ad Leonem.

Hilarius de Trinitate lib. 10.

Theodoret. de fabu. Hæreticorum. lib. 2.

ratione, vt præcipit hîc nunc Hardingus, ad suam tantùm παράφρασιν, quam illi fidem vocabant, affixi turpiter hallucinati sunt.

Sed Hardingus huius defensionis fundamentum in miraculo ponit: cui tamen, quod ad crassam hanc & carnalem præsentiam attinet, nullam fidem, neque ex scripturis, neque ex sanctorum patrum libris facere potest. Quod autem e Chrysostomo & Basilio adducitur, totum illud alienũ est (vt manifestum erit) estq; facilis ac prompta responsio.

Augustinus tres omnino integros libros diserte de veteris, ac noui testamenti miraculis scripsit: idem quoque similiter fecit Gregorius Nazianzenus: huius autem miraculi neuter eorũ vel meminit. Et quanquam hoc argumenti genus, quod fit ab *authoritate negatiuè*, in huiusmodi rebus non ita necessariam consequutionem habeat: tamen cum de miraculis nominatim scribant, silentio miraculum præterire longè maximum, intolerabilis cuiusdam esset vel negligentiæ, vel obliuionis. Augustinus verò de sacramento corporis Christi sic scribit: *Quia hæc hominibus nota sunt, quia per homines fiunt: honorem tanquam religiosa habere possunt: stuporem tanquam mira non possunt.* Sic iam Augustinus totum illud iactum ab Hardingo fundamẽtum euertit, negatq; in magno illo miraculo Hardingiano quicquã omnino stupendi aut miri subesse.

August. de mirabilibus sacræ Scripturæ tom. 3. Nazianzenus.

August. de Trinit. lib. 3. cap. 10.

Adiungit Hardingus: *Diuinitatis est esse vbiq; simpliciter & propriè, creaturæ verò, in vno duntaxat loco: at corpus Christi intermediæ cuiusdam est naturæ.* Hic totus est huius causæ apparatus, & hunc integrum locum Hardingus totidem verbis a Gerſone mutuatus est. Quod autem adiungit, Christi corpus quatenus est cum Deitate vnitũ, in pluribus simul locis diffundi posse, meminisse debuit, peruetustum hunc esse errorem, iam olim improbatum, atque ab Augustino alijsq; doctrina præcellentibus patribus damnatũ. Augustinus sic inquit: *Cauendum est ne ita Diuinitatem astruamus hominis, vt veritatẽ corporis auferamus. Non est autem cõsequens, vt quod in Deo est, ita sit vbiq;, vt Deus.* Augustinus diserte affirmat, qui corpus Christi vel vbiq;, vel in infinitis simul esse locis dicit, (quod quidem aliud non est, cum ratio ac miraculum paria sint) ab eo veram corporis Christi rationem prorsus tolli.

Gerſon contra Floretum.

August. ad Dardanum epistola. 57.

Sed hoc quid monstri est, *quòd Christi corpus neq; creatorem esse, neq; creaturã dicit, sed, vt asserit, quodammodo inter vtrumq; mediũ?* quis vnquã nisi veteranus ille hæreticus Abbas Eutyches hoc verũ esse diceret & orthodoxum? Certè Augustinus inquit: *Omnis substantia, quæ Deus non est, creatura est: et quæ creatura nõ est, Deus est: & quod Deo minus est, Deus non est.* Hîc Augustinus creatorẽ pariter & creaturã agnoscit, illud autẽ Hardingi mediũ nõ agnoscit. Leo scribens aduersus Eutychem, a quo videtur Hardingus ista didicisse, sic habet: *Emergunt alij qui carnẽ Domini, & diuinitatem dicunt vnius esse naturæ. Quæ tantum sacrilegiũ inferna vomuere? Tolerabiliores sunt Ariani: &c.* Et Augustinus: *quod ad hominẽ attinet creatura est Christus.* Rursus, *duas substantias, id est, naturas esse fatemur: Diuinitatis scilicet, & humanitatis: Creatricis & creatæ, quæ tamen substantiæ, non confusæ, sed vnitæ, atq; in vna, eademq; persona inseparabiles, & in sua semper proprietate manentes.* Huic assentiuntur Leo, Cy-

In lib. sententiar. prosperi.

Leo epist. 93. ad Leonem August.

August. epi. 57. De verbis Domini in Euangelio secũdum Ioan. cap. 58.

rillus, Gelasius, totaq; veterum patrum cohors. Quapropter vehementer errauit Hardingus, cum vel populum doceret, Christi corpus neq; creatorem esse, neque creaturam, sed cuiusdam naturæ, quæ vtriusque particeps esset: vel idem illud corpus cum Deitate copulatum, in pluribus proinde locis eodem tempore contineri posse diceret. In hoc versata est illa vetus Eutychiana hæresis. Nam sic de eo scribit Flauianus: *Corpus Domini humanum quidem vocat: tamen negat nobis esse consubstantiale.*

Flauianus ad Leonem.

Sed obijcit Hardingus: *Christi corpus factum iam est immortale, & glorioſum:* hoc sine omni controuersia verissimum est. Sed enim meminisse eum oportuit, cum Christus sacram cõmunionem cum discipulis suis celebraret, mortale tunc, & morti alijsq; iniurijs obnoxium illius fuisse corpus, non glorioſum. Quamobrem si Christi corpus in sacramento immortale sit & glorioſum, sequitur eo tẽpore Christum duo habuisse corpora: hoc mortale, illud immortale: hoc glorioſum, illud contrà. Adeo non conueniunt leges, atq; exempla Hardingiana.

Addit Hardingus: *Christi corpus in aquis ambulauit, ex hominum conſpectu euanuit, diuisis nubibus in cælum aſcendit, & obſeratis oſtijs in ædes intrauit &c.* His etiam rationibus decepti sunt olim Manichæi. Non possum equidem non mirari quòd cum Hardingus nuper, vt ait, catholicam fidem profiteri cœperit, vniuersum doctrinæ suæ corpus in hæreticorum iuuentis constituere voluerit. Quantum Manichæi huic argumẽto tribuerent, ostendit Hieronymus: *Cum dicit Manichæus, & similis Manichæorum, dominus non reſurrexit in corporis veritate, & vt ſcias non fuiſſe verum corpus, clauſis ingreſſus eſt oſtijs, nos quid dicemus? Domine libera animam meam a labijs iniquis, & a lingua doloſa.* Hic Hardingum eò redactum videmus, vt ei necesse sit condemnatos olim hæreticos ab inferis reuocare, & eorum tela mutuari: quocirca non alienum erit, vt quemadmodum Hieronymus monet, dicamus, *Domine libera animam meam a labijs iniquis, & a lingua doloſa.*

Hieronymus in psalm. 119.

Ambrosius quoq; Apostolos Christi eodem planè modo in fraudem fuisse inductos scribit. Quòd enim Christus clausis foribus in ædes ingressus est, ita habet: *Denique conturbati diſcipuli æſtimabant ſe ſpiritum videre. Et ideo Dominus vt ſpeciem nobis reſurrectionis oſtenderet, Palpate, inquit, & videte: quia ſpiritus carnem & oſſa non habet, ſicut me habere videtis.* Quòd si hæ rationes tantum valuerunt, vt Apostolos Christi in errorem impellerent, non est profectò mirum Hardingo idem posse accidere. Chrysostomus ait. *Clauſa erant oſtia, & ingreſſus eſt Ieſus: non erat phantaſma: non erat ſpiritus: verè corpus erat: habebat carnes & oſſa.* Quapropter quanquam hæc mirifica fuerunt, tamen antiqui & sancti patres, Christi corpus nihilo secus esse & manere creaturam, non intermedium quiddam existere dixerunt: quemadmodum hîc Hardingus noua ratione imaginatur.

Ambroſ. in Lucam lib. 10. cap. 24.

Chryſoſtom. in homil. de Ioan. Baptiſta.

Nunc argumentorũ, quibus vsus est Hardingus, momẽta videamus.

Christi corpus in aquis ambulauit:

In domum obſtructis foribus intrauit:

In cælum

In cœlum circunfusis nubibus ascendit:
Ergo in pluribus locis eodem tempore esse potest.

Etsi harum argumentationum dissoluta atque inepta ratio facilè coarguitur, eam tamen nobis ex similibus formis meliùs cognoscere licebit.

Diuus Petrus in æquis ambulauit: Matth. 14.
Elias in nubes subuectus est: 2. Reg. 2.
D. Bartholomæus per clausas ianuas ingressus est.
Ergo D. Petrus, Elias, & D. Bartholomæus simul in pluribus locis esse possunt.

Quòd autem D. Bartholomæum obseratis ianuis in ædes penetrasse dico, etsi commentitium sit, non tamen ab Hardingo temere respui debet. Est enim literarum monumentis consignatum ab Abdia episcopo Babyloniæ, quem Hardingus Christum vidisse in carne, & Apostolorum familiarem fuisse existimat. Abdias in Bartholomæo.

Istis omnibus Hardingus, vt simplicem lectorem tenebris inuoluat, suauem quandam circunfundit caliginem: *Christi corpus* (inquit) *est in sacramento, non locali, sed substantiali præsentia: Carnaliter, sed non carnali modo: in pyxide, in manu, in ore collocatur, & tamen nullo omnino loco comprehenditur: naturale quidem corpus est æquè ac fuit in cruce, omni tamen quantitate, & dimensione, & proportione corporea caret, hoc est, neq; crassum est, neque latum est, neque breue est, neque longum est: illic iam est, vbi antè non fuit, & nullum tamen locum mutauit.* Hic homo nisi arcto somno sopitus esset, nunquam potuisset tam altè somniare. In quibus ille cum vetustis hæreticis Eutychete, & Manichæo prorsus sentire videtur. Illi enim istiusmodi corpus accepisse Christum a beata virgine finxerunt: atq; ij nihilominus in hæreticorum numero habiti sunt. Quis enim omnium veterum sanctorũ patrum inauditum hoc dogma nobis prodidit? quis vnquam tam fuit audax, vt Christum loco, quantitate, & naturalibus corporis sui dimensionibus spoliaret? Si quidem hæc sunt doctorum Catholicorum dicta, cur non in medium adducuntur? Sin autem nunquam fuerint a quoquam in oratione posita, cur tantam habet hæc causa antiquitatis ac vetustatis speciem? Cur Hardingus insulsam hanc & insipidam doctrinam sua tantùm vnius fide subnixus, sine cuiusquã doctoris testimonio proponit? Manichæi olim, quò suos errores commodiùs tuerentur, & absurda atque incommoda vitarent, coacti sunt, vt duos esse Deos affirmarent, hunc bonum, illum malum: Ita nunc Hardingus, vt sua defendat, & falsis infinitis occurrat, eò compulsus est, *vt duos esse Christos statuat, vnum loco conclusum, alterum omni loco carentem: vnum supra, alterum infra: vnum corporea proportione præditum, alterum proportionis expertẽ.* Quãquam hoc principium ignarus videtur posuisse in suam ipsius perniciem. Si enim locale non sit in sacramento Christi corpus, vt ait, tum non naturale, non reale est. Hanc enim Augustinus regulam, vt ratam, firmam, & cõstantem tradit: *Tolle loca corporibus, & nusquam erunt: & quia nusquam erunt, nec erunt:* & sic esse corpora desinent. Neq; hoc tantùm de alijs Epiphanius. Augustinus ad Quodvultdeum. Augustin. epist. 57.

corporibus, quæ natura continentur, loquitur, sed propriè & peculiariter de corpore Christi.

Quanto quidem quodq; magis spirituale est, tanto quoque est ab omni loci circunscriptione, ac necessitate liberius. Quod itaque dicit Hardingus *corpus Christi in cœlo esse tanquam in loco, in sacramento verò sine loco*, in eo videtur occultè confiteri sacramentarium illud Christi corpus magis glorioſum, & spirituale, & diuinum esse, quàm verum & genuinum Christi corpus, quod in cœlis est, in gloria Dei patris. Hoc autem quàm aptè vel cæteris doctrinæ Hardingianæ partibus, vel Christianæ religionis rationi congruat, lectori iudicandum atque cogitandum relinquo.

Christi corpus magis est glorioſum in sacramento, quàm in cœlo.

Quorsum verò spectat hæc nuper excogitata differentia inter *locale*, & *non locale* Christi corpus? quid hos homines impulit, vt nudam corporis Christi substantiam in sacramento esse dicerent, longitudine, latitudine, & omni quantitatis ratione carentem? nunquid Hardingus nunc tandem venerandam fidei simplicitatem funditus repudiabit, & ducem sequetur rationem? aut in arcanis & reconditis Dei mysterijs oculos sensúsque consulet, & quid natura dictat, attendet?

Potest certè Deus efficere immensa sua potestate, non solùm vt Christi corpus præsens adsit sine loco & quantitate; verùm etiam vt sit in loco, cum quantitate, & reliquis naturæ conditionibus. Sin hoc Hardingo non videtur, Scotus familiaris suus illum facilè refutabit. perspicua sunt illius verba. *Idem corpus localiter & dimensiuè potest esse in diuersis locis. Et Deus potest quodcunque corpus vniuersi conuertere in Christi corpus, sicut panem, & facere corpus Christi vbiq; esse, non solùm sacramentaliter, sed etiam localiter & dimensionaliter.* Quod etiam Durandus videtur vehementer approbare.

Scotus 4. sen. dist. 10. q. 2.

Lib. 4. de 6. parte Canonis.

Quapropter non debuit Hardingus tam cautè refugere, & obscuro tectóq; sermone sententiam ita inuoluere: sed audacter & disertè affirmare Christi corpus in sacramento esse non tantùm *substantialiter*, sed etiam *localiter*, & vt in loco. Horum enim similis omnino est & par ratio. Catholici siquidem hominis est infinitam Dei potestatem venditare, & quicquid Deus per omnipotentiam suam facere valet, factum non dubitare, nec quicquam vel de voluntate, vel promisso illius cogitare. Si Hardingus licere sibi putat hunc præsentiæ Christi modum nulla causa negare, non debet ei videri iniquum, quod nos iusto rationis momento adducti alterum negemus. Equidem Alexander de Hales, quem papistæ pro summo doctore colunt, Hardingum magni cuiusdam erroris reum facit. Hæc eius est sententia: *Quidam ponebant corpus Christi esse sub sacramento, non secundùm quantitatem, &c. sed hæc positio est erronea.* Hæc hactenus volui duntaxat attingere, non quòd tantum apud me valeret huius viri authoritas, sed vt manifestum esse posset, quòd quãquam isti homines Christum realiter & carnaliter præsentem esse contendunt, alij tamen alios erroris & inscitiæ insimulent, nec de præsentiæ modo consentiant. Cæterùm prisci ecclesiæ patres, longè secus de hac re scripserunt. Nam vt Athanasius ait: *AEqualis*

Alexander de Hales 4. q. 40. m. 3.

patri

patri secundùm diuinitatem, minor patre secundùm humanitatem: ita quoq; Gregorius Nazianzenus: *Christus quoad corpus circunscribitur, quoad spiritum non circunscribitur.* Quod autem quisquã omnium veterum patrum dixerit, *Christi corpus esse interdum in vno loco: interdum in pluribus locis, nunc circunscriptum, nunc non circunscriptum*, equidem non facilè posse ab Hardingo demonstrari censeo.

Greg. Nazianzenus contra Apolinarium ἀπερίγραπτος σώματι, μὴ περίγραπτος πνεύματι. χωρητὸς, καὶ ἀχώρητος.

Quod autem ad discrimen illud attinet inter *visibile*, & *inuisibile*, *locale*, & *non locale*, quo tanquam vallo quodam & aggere hanc arcem muniuit, nihil nisi meras nugas pueris decipiẽdis aptas habet. Nã neq; ex scripturis, aut sanctis patribus ostẽditur, neq; satis efficit, quod vult. Non enim de respectibus aut qualitatibus agimus, sed vt Augustinus, vt Cyrillus, vt alij quoque Orthodoxi patres solent, de ipsa corporis Christi natura & substãtia differimus. Neq; profectò potest Hardingus facilè confirmare quidquid inuisibile est, esse quoq; infinitum, & posse in mille locis diffundi. Modus autem, quo Christus in mysterio esse dicitur, quemadmodum non localem aliquam præsentiam, vel ipso Hardingo authore, postulat, ita sine naturali aliquo aut reali corpore fieri potest: vt pòst a nobis dicetur luculentiùs, approbante Deo.

Hardingus 2. Sectio.

QVòd autem veteres ecclesiæ patres confessi sunt & docuerunt Christum in cœlo pariter, & in sacramento esse eodẽ tempore, quod Iuello non videtur, ipsa illorum verba locupletissimè testari possunt. Basilius in sua liturgia, hoc est, Missa, ad hunc modum precatur: Respice domine Iesu Christe Deus noster e sancto tuo habitaculo, & e throno gloriæ regni tui, ac veni ad sanctificandum nos, qui sursum patri consides, & hîc nobis inuisibiliter * coës, & dignare nobis impartiri sacrosanctũ tuum corpus, & pretiosum sanguinem, & per nos peccatores tuo populo.

* Non corporaliter, sed per spiritũ & gratiam.

Episcopus Sarisburiensis.

QVod ad antiquos hos patres hîc ab Hardingo citatos attinet, etsi nõnullorum suspecta nobis fides esse posset (veluti quod Chrysostomus ille, in sua Liturgia pro imperatore Alexio, nõ ante quingentos post Chrysostomũ mortuũ annos nato precatur) tamen neq; hanc neq; aliam huius generis defensionẽ consectabor, sed hęc omnia testimonia tanquã firma & integræ fidei sine vlla exceptione amplectar.

Priùs autẽ quò nostrũ ad hæc responsum magis illucescat, & animo faciliùs concipiatur, scias velim, lector Christiane, ex veterum patrum iudicijs Christum nobis præsentem adesse multis modis. Nam & spiritu suo adest, vt ait Cyrillus: & gratia sua, vt Eusebius Emissenus: & diuinitate ac maiestate sua, vt Augustinus: & fide habitat in cordibus nostris, vt D. Paulus. Ita Christus cum summo nostro solatio adest in sacrosancto suo verbo: in mysterio baptismi, & in sacramento corporis sui. Nos crassam duntaxat illam, & carnalem præsentiã, quam hîc Hardingus tuetur, repudiamus, in quo antiquos doctrina præstãtes patres authores habemus, & nobis consentientes. Nam vt vnum pro multis

Cyrillus in Ioan. lib. 8. c. 7. Emissenus de Cons. distin. 2. Quia corpus. August. tractatu in Ioan. 50. Ephes. 3.

Auguſt. de cõ. ſecra. diſt. 2. Prima.

proferam, ſic inquit Auguſtinus: *Corpus in quo reſurrexit, in vno loco eſſe oportet.*

Hic Hardingus pro more ſuo aliud quidẽ probandum ſuſcepit, aliud verò magno conatu probat. Nam Chriſtum in ſacramento realiter, & carnaliter præſentem adeſſe demonſtrare cupiens, antiquos patres nominat, qui de hac reali ſeu carnali præſentia ne verbum quidẽ fecerunt vllum. Quare cum tantam defenſioni ſuæ authoritatẽ obiectis ſanctorum patrum nominibus conciliare ſtudet, ipſam verò quæſtionem orbam ac deſertam relinquit, quid aliud facit, quàm ineptè ludit, & populi inſcientia turpiter abutitur? Etenim vt ad Chryſoſtomum & Baſilium veniamus, fatemur nos Chriſtum in cœlo humanitate ſua, & corporis ſubſtantia collocatum, eſſe tamen in ſacramento occultè ſpiritu ſuo & gratia. Atque hæc reſponſio licèt ad omnia, quæ hic adducta ſunt teſtimonia accommodari poſſet, ea tamen volui ſeorſum ac ſeparatim, vt quodq; occurrit, excutere.

Hardingus. 3. Sectio.

CHryſoſtomus quoq; eadem precãdi forma ac verbis vtitur, in ſua Liturgia, ſiue Miſſa, in qua etiã legimus quòd ſacerdos & Diaconus adorant & colunt, ter dicentes ſecretò, Deus miſereatur mei peccatoris, *& quòd populus ſimiliter cum pietate adorat. Itaq; quòd adorare iubet, Chriſtum præſentem non obſcurè agnoſcit, quem quoq; eodem tempore in cœlo eſſe fatetur.*

Et populus ſimiliter omnia cum pietate adorant.

Epiſcopus Sarisburienſis.

PRobabile eſt, inquit Hardingus, Chriſtum in ſacramentis carnaliter ineſſe, quandoquidem ſacerdos & populus illum adorant. Hæc coniectura infirmo nititur fundamento. Nunquid enim cenſet Chriſtum a populo non aliâs adorandũ eſſe, quàm cum illum habent ante oculos poſitum? Equidem Hieronymus ita ſcribit de nobili quadam fœmina, nomine Melania, *Ad Chriſti pedes prouoluta eſt:* etiamſi Chriſtum haud quaquam præſentem haberet. Chryſoſtomus ſimiliter Chriſtum in ſacramẽto baptiſmi nos adorare docet. Ita enim populum affatur, *Et vos, qui accepturi eſtis baptiſma, tenete pedes ſaluatoris: lauate lachrymis: crine tergite:* non tamen proinde dicturus eſt Hardingus, Chriſtum corporaliter & carnaliter in aqua baptiſmi contineri. Sic olim edocti ſunt fideles, Chriſtum, licèt corpore, & reipſa abſentem colere & venerari. Idololatræ ſolem atq; lunam adorabãt: neq; tamen ea, vt cultũ illis tribuerent, cœlo detraxerunt. Hoc itaq; ſumptum ab adorandi conſuetudine argumentum nihil Hardingum iuuat. Etenim Chriſtum in cœlo ſedentem, non corpore ob oculos præſentẽ, colendum eſſe didicimus.

Hieronym. ad Paulã de obitu Bleſillæ. Chryſoſto. in Marcum hom. 14.

Hardingus 4. Sectio.

HOc etiam apertiùs his verbis explicat: O miraculũ, O Dei benignitatem, qui ſedet ſurſum cum patre, & eodem temporis momento omnium manibus pertractatur, & ſeipſum tradit ijs, qui eum recipere & amplecti

Chryſoſt. de Sacerdotio. lib. 3.

& amplecti velint: fit autem id sine dolo, sine præstigijs, in omnium circunstantium oculis. Quid ais? hæccine tibi digna videntur, quæ contemnantur? *Ex his Chrysostomi verbis manifestum est, quòd quanquam sit in cœlo Christus, tamen ex eo non euincitur, quin etiam in terra sit, cum hæc duo vera simul esse possint.*

Episcopus Sarisburiensis.

HOc argumentum aliquid efficeret, si modò nullum, nisi carnalis præsentiæ, miraculum esset. Quòd si autem Hardingus veteres catholicos patres consuluisset, in sacramento baptismi æquè ac in hoc corporis Christi mysterio miracula inuenire facilè potuisset. Leo inquit: *Deus mirabile nobis sacramentum regenerationis indulsit.* Sic Eusebius Emissenus: *veniant nunc, qui futuræ resurrectionis gloriã sitiunt: iam nunc de remissione peccatorum digno miraculo reficiãt fidem suam. Homo in fonte tingitur, &c.* De eodem similiter scribit Chrysostomus: *Nullo pacto de intellectuali per Baptismum regeneratione, & admirabili partu rationem reddemus. Nam & Angeli qui adfuerunt, tam inenarrabilis operis modum minimè possunt enarrare: adfuerunt tantùm, & viderunt: nihil autem operati sunt: sed pater tantùm, & filius, & spiritus sanctus.* Hîc in baptismo miraculum videmus, & tantum profectò miraculum, quantum ne Angeli quidem Dei possunt enarrare, neque tamen proinde dixerit Hardingus Corpus Christi realiter inesse in sacramento baptismi: adeo sunt hæc argumenta infirmis connexa nodis.

Leo epist. 13. Homilia 6. feriæ de baptis.

Chrysosto. in Ioan. hom. 24.

At Chrysostomi acris est oratio: ait enim, *Christum in sacra Liturgia præsentem adesse: omnes homines & manibus illum pertractare, & oculis cernere, idq; perspicuè, & apertè, sine fuco, & fraude.* Sunt ista verba fateor, elata & ardore quodam incitata, multúmq; superant communem sensum. Sed hîc velim Hardingum mihi ingenuè dicere, vtrùm restrictum, & nudum horum verborum sensum consectandum, an potiùs mitem aliquam eorum & lenem interpretationem adhibendam esse existimet. Si enim ipsis verbis rigidè insistat, manifesta ostenditur contradictio: ipséq; Chrysostomus in vnius sententiæ ambitu pugnantia sibi loquutus conuincitur. Primùm enim dicit, *Christus in eo est inuisibiliter, vt sub aspectum minimè cadat:* & tamen postea statim vno fere spiritu affirmat, *Omnes illum oculis suis apertè cernere sine fraude, & præstigijs.* Ad hæc si strictè sumantur ea verba, fatendum nobis necessariò erit, populum verè ac reipsa, & cernere ipsissimum Christi corpus, & manibus suis contrectare: quod non solùm manifestum mendacium habet, verumetiam hæresin tetriorem, quàm est vlla vnquam a Berengario defensa, quemadmodum ab ipsis Hardingi collegis confirmatur. Miros quidem illos effectus, quos Deus in fidelibus in illo formidoloso sacræ cõmunionis tempore gignit, in quo vniuersum redemptionis nostræ mysterium, quam sumus in Christi sanguine consequuti, exprimitur & adumbratur, Chrysostomus miraculi nomine appellat: atq; ideo vt ad accuratiorem de ea cogitationem mentes, animósque

De consecra. Distin. 2. Ego Berengarius. In Glosa.

hominum erigat, rhetoricis amplificationibus, & verbis inflammatis orationem facit quodammodo exardeſcere. Sic enim ait: *Chriſtus ante oculos noſtros crucifigitur, ſanguis eius ex latere profluit, & per totam menſam dimanat, & populus eodem tingitur & rubeſcit.* Hanc animi elationem atque ἔκστασιν vocat miraculum: de corporali verò aut carnali vlla præſentia, nullam facit mentionem. Hoc autem tropico & flagrante dicendi genere vſus eſt, non quò nos ad ipſum verborum ſenſum reuocaret, ſed quò mentes auditorum incitaret, & quaſi ſubditis ignibus inflammaret. Sic Paulus Galatis dicit: *Chriſtus crucifixus eſt ante oculos veſtros.* Sic Hieronymus: *vultus noſtri ſignantur in bæptiſmo ſanguine Chriſti.* Sic Tertullianus: *In paſſione Domini lauamur.* Sic etiam Gregorius: *Eundem agnum Ioannes oſtendendo, Eſaias præuidendo, Abel offerendo loquutus eſt: & quem Ioannes in oſtenſione, quem Eſaias in loquutione, hunc Abel ſignificando in manibus tenuit.* Hæc atq; alia huiuſmodi dicta ſtimulos quoſdam acriores habent, ſicuti & illud Chryſoſtomi: neque ſunt ad verborum momenta exigenda, quod Hardingus non ignorat, ſed manſueta quadam interpretatione mollienda.

Galat. 3.
Hieronymus in pſal. 85.
Tertull. de baptiſmo.
Grego. in Iob. lib. 29. cap. 16.

Hardingus 5. Sectio.

HIc idem pater corpus Chriſti in pluribus locis eſſe, in ſuis quoque ad populum Antiochenum homilijs, confitetur, comparatione ad Eliam diſertè facta. Elias (*inquit*) melotem quidem diſcipulo reliquit: Filius autem Dei aſcendens ſuam nobis carnem dimiſit: Sed Elias quidem exutus: Chriſtus autem & nobis reliquit, & ipſam habens aſcendit. *Nihil poteſt luculentius dici, quò oſtendatur nos eandem habere carnem in terris, quam in cœlum ſuſtulit: quam tamen Chriſtus, vt nobis daret, non exuit. Ex his Chryſoſtomi verbis* * *edocti ſumus vt Chriſti carnem, ſiue corpus & in cœlo & in terris eſſe credamus, in quibuſcunque locis hoc ſanctum myſterium rite celebratur.*

Homilia 2.

Chryſoſtomi verba parum integrè relata.

* Falſum: ipſa enim comparationis ratio contrarium euincit.

Epiſcopus Sarisburienſis.

HIc locus diligenter a nobis perpenſus, non ſolùm ſe ipſe explanat, verumetiam lucem alijs huiuſmodi locis non mediocrem adfert. Chryſoſtomus modum oſtendit, quo Chriſtus carnem ſuam & in cœlum ſuſtulit, & fidelibus etiã in terra reliquit: atq; in eum finem Chriſtum cum Elia comparat. Nota hiſtoria eſt, quòd cùm Elias in igneo curru ſublatus eſſet in cœlum palliũ ſuum demiſit Elizæo, qui deorſum aſtitit, quo ille accepto, aquas Iordanis diuiſit. Hinc arrepta occaſione Chryſoſtomus ait: *Tanquam maximam hæreditatem Elizæus melotem ſuſcepit. Etenim verè maxima fuit hæreditas, omni auro pretioſior, & erat poſtea duplex Elias. Et erat ſurſum Elias, & deorſum Elias.* Surſum verus Elias fuit naturali ſubſtantia, & corporis præſentia: Deorſum fuit Eliæ duntaxat palliũ: quod tamen, propter edita ab eo miracula, Eliam vocat. Sic Chryſoſtomus Eliam Chriſto, Eliæ verò pallium ſacramẽto compa-

4. Reg. 2.
Chryſoſt. ad populum Antioche. hom. 2.

comparat: & eo modo Christum esse sursum simul, & deorsum dicit, quo Eliam. Quemadmodũ enim Eliæ pallium nomen accepit Eliæ, ita sacramentum corporis Christi, ipsum Christi corpus appellatur. Atq; hoc cum illo Augustini dicto optimè congruit. Sacramentum corporis Christi secundùm quendã modum corpus Christi est: non substantialiter, vel realiter, vel reuera, sed sicut Eliæ pallium ipse est Elias. Auguſt. epiſt. 23. ad Bonifacium.

Ex his Hardingus argumentum rectè fabricasset hoc modo:

Elias cum sursum esset, verè & reipsa deorsum in pallio suo non fuit:

Ergo ex hac Chrysostomi contentione sequitur Christi corpus nequaquam esse quidem Realiter, & carnaliter in sacramento.

Hardingus 6. Sectio.

* *Quod autem nonnulli naturæ lege atq; ordine cuncta metiẽtes, nihil, quod naturæ repugnet, euenire posse putent, ideoq; corpus Christi, cum sit natura finitum, diuina potestate in pluribus locis diffundi non posse arbitrentur: quam opinionem ipse Iuellus videtur approbare: non erit ab instituto alienum, quanquam ex locis iam citatis contrarium euicimus, testimonium vnius aut alterius antiqui doctoris adducere, in quo disertis verbis confirmatur id, quod iste articulus falsissimè negat.* * Falsum: pariter & contumelioſum.

Episcopus Sarisburiensis.

HArdingus falsis rumoribus pugnando victoriã se consequuturum sperat. Nam qua veritatis specie, quáue fronte dicere potuit, nos omnia ex naturæ legibus existimare, neq; quicquã credere, quod a sensuum iudicio abhorreat? Optimè profectò nouit, nos ex Cypriani, Augustini, aliorúmq; veterum patrum sententia statuere, Christi corpus mẽtium esse, non corporum cibum: illudq; non ore, non dentibus, non naturali vllo ac materiali modo, sed fide tantùm, quæ est interni hominis os, spiritualiter comedi posse. Non potest ignorare, nos populum docere corda sua sursum erigere, & (vt ait Chrysostomus) *aquilas in hac vita fieri, & sursum ferri ad portas cælorum, aduſq; cælum cælorũ, & ita corpori Christi appropinquare.* Nec eum latet, nos docere, Christum Diuinitate sua, spiritu suo, & gratia sua nobis adesse præsentem, & in corporis sui sacramento mirificè operari, vt & in sacramento baptismi. Hoc totum tamen voluit Hardingus naturæ legem, & sensuum nostrorum iudicium appellare. Nos quidẽ naturæ non plus tribuimus, quàm est necesse, neq; immensam Dei potestatem imminuimus. Verùm, nõ oportet quælibet inania humani cerebri somnia Dei potestate metiri. Hoc olim argumento vsus est Praxeas Hæreticus contra Tertullianum. Sic enim dixit: Deus est omnipotens, & potest illud facere, ergo & fecisse credẽdum. Tertullianus autẽ ad ea respõdet: *Si tam abrupte in præsumptionibus nostris hac sententia vtamur, quidnis de Deo confingere poterimus: quasi fecerit, quia facere potuerit. Non autem quia omnia potest facere, ideo credendũ est illum fecisse: sed an fecerit requirendũ.* Ita iam hæc noua Catholica Hardingi fides a Tertulliano inanis quædã *præsumptio* dicitur. Cyprian. de cœna Domini. Cibus mentis, non ventris. Chryſoſtom. 1. Corin hom. 24. Tertull. aduerſus praxeam.

Hardingus. 7. Sectio.

Ambrosius de spirituali dūtaxat aspectione mentis loquitur, non crassam præsentiæ rationē requirit.

AMbrosius hæc verba habet: Etsi Christus nunc non videtur offerre, tamen ipse offertur in terris, quando Christi corpus offertur, imo ipse offerre manifestatur in nobis, cuius sermo sanctificat sacrificium, quod offertur. *Iam si verū sit, Christi corpus in terris offerri, quod Ambrosius his verbis affirmauit, idq; a Christo ipso, quatenus sacrificium, quod offertur, eius verbo sanctificatur: ex eo consequitur Christi corpus in tot esse locis, in quot quidē offertur. Atq; hinc obiter colligi potest, ecclesiæ sacrificium non esse * gratiarum actionem (sicuti noui nostri magistri docent) sed ipsum Christi corpus quod a patribus, incruētum, & viuificum sacrificium vocatur.* In psalm. 38.

Sacramētum incruētum & viuificum.

* Falsum: Augustinus enim vocat sacrificium laudis & gratiarū actionis.

Episcopus Sarisburiensis.

HÆc verba nullam omnino faciunt carnalis præsentiæ mentionem, atq; iccirco parum firmo auxilio causam Hardingianam adiuuant. Verùm, vt omnem tibi (Christiane lector) dubitationem de Ambrosij hac in re sententia tollam, peto a te vt hæc illius verba in Euangelium Lucæ expendas: *Quæ sursum sunt sapite: non quæ supra terram: ergo non supra terrā, nec in terra, nec secundùm carnem te quærere debemus, si volumus inuenire.* Hoc Ambrosij perpetuum fuit, & minimè dubium iudicium: a quo nos nulla vel amplificatione, vel apparatu verborū abduci debemus. Si nudas literas Hardingus durè premere & cōsectari voluerit, vt antè Chrysostomum, ita nunc Ambrosium in vna sententia sibi ipsi dissidentem & repugnantem faciet. Primùm enim ait: *Vidimus principē sacerdotum ad nos venientem: vidimus & audiuimus eum sanguinem offerentem.* Mox addit: *Etsi Christus nunc non videtur offerre, tamē offertur in terra.* Si ad pondus ipsum sonumq; verborum attendamus, ista videndi, & non videndi contradictio nullo modo excusari potest. Quapropter vt hoc vitemus incommodum, nobis dicendū est Ambrosium de spiritualibus fidei nostræ oculis loquutum esse, quibus verè Christum semetipsum in cruce offerentem, videmus: quo modo, vt ait Ambrosius, *magis videtur, quod non videtur.* Id fide videtur maximè, quòd corpore videtur minimè. Est enim fides, quàm oculus acutior. Ad eundē quoq; modum Augustinus inquit: *Non vides quomodo rubeat pars Christi? interroga oculos fidei. Si crucem vides, attende & cruorem. Si vides quod pendet, attende quod fudit.* De his oculis, & de hoc videndi modo loquutus est Ambrosius, ad quem efficiendū nō loci circunstātia, nec corporalis vlla aut carnalis præsentia requiritur. In eandē etiam sententiā Ambrosius ad sanctas quasdā virgines scribit: *Vestras mentes confidenter altaria dixerim, in quibus quotidie pro redemptione corporis offertur Christus.*

Coloss. 3. Ambros. in Lucam lib. 10. cap. 24.

De ijs qui initiantur mysterijs cap. 3.

August. serm. 119. De tempore.

Ambros. de virgin. lib. 3.

Ex his ita argumentatur Hardingus: *Christus in terris offertur: Ergo Christi corpus est in multis locis eodem tempore.*

Si hoc argumentum sequeretur, & istud similiter valeret:

Apocaly. ca. 13. *Agnus, hoc est, Christus ab origine mundi oblatus fuit:*

Ergo

Ergo Christi corpus in pluribus locis realiter fuit, priusquam in mundo natus esset Christus.

Sic potiùs argumentũ contexuisset Hardingus,& contrà cõclusisset:

Christus non nunc realiter aut carnaliter offertur in terris:
Ergo, Christi corpus non est realiter, aut carnaliter in multis locis.

Sed ait Hardingus, *Ecclesiæ sacrificium non gratiarum actione continetur, quemadmodum a nouis nostris magistris docemur.* Equidem sacrificiũ nostrum est verum Christi corpus, idq; æternum, secundùm ordinem Melchisedech, quod semper in Dei cõspectu cõstituitur, sempérq; nobis veniam impetrat, nõ oblatum a nobis, sed nos Deo patri offerens, pro quo nostrũ officiũ atq; munus est, hoc laudis & gratiarum actionis sacrificium Deo offerre. Atq; hęc non eorum modò doctrina est, quos Hardingus nouos magistros appellat, verumetiam vetustissimorum, maximéq; Catholicorum Ecclesiæ doctorum. Cuius rei vt vnus testis, instar multorũ, a nobis citetur, Augustinus de ea sic scribit: *In illis carnalibus victimis figuratio fuit carnis, quam Christus fuerat oblaturus. In isto autem sacrificio est gratiarum actio, & cõmemoratio carnis, quam pro nobis obtulit.* Quod si forte Hardingus Augustinum, vt nouum magistrum repudiauerit, tamen Missæ suæ canonem non debet contemnere. In ea celebranda sic ipse dicere docetur: *Qui tibi offerimus hoc sacrificium laudis:* quocirca nisi suam Missam Hardingus valere iusserit, ipse in nouis his magistris necessariò censendus erit.

Hebræ. 6. 7. 10. Rom. 8.

Augustin. ad Petrũ Diaconum cap. 19.

Deniq;, quem tandem Ambrosij interpretem meliorem & locupletiorem postulabimus, quàm Augustinum, qui eius aliquando fuit auditor? ille nos quot modis Christum apud nos præsentem habere possimus docet, his verbis: *Habes Christũ & in præsenti, & in futuro. In præsenti per fidẽ: in præsenti per signum: in præsenti per baptismatis sacramentũ: in præsenti per altaris cibũ & potum.* Ita ab Origene quoq; scribitur, ijsdẽ prope verbis: tantùm addit, *per Apostolorum prædicationem:* quódq; Augustinus *per signum*, hoc ille *per gloriosum crucis signaculum* dixit. Hic ipse Origenes etiam ait: *Si virtus Iesu vnà sit cum eis, qui cõgregantur in nomine eius, non peregrinatur a suis, sed semper præstò est eis.* Et iterum: *Nihil est contrarium, ipsum Iesum secundùm quendam intellectum esse vbiq;, secundùm alium intellectum peregrinari.* Tot iam modis Augustinus & Origenes Christum nobis adesse præsentem dicunt: & eodem planè modo dixit Ambrosius *Christum in terris offerri.* Ex his sic concludi potest: Christum habemus per fidem, per signum, per baptismatis sacramẽtum, sine reali aliqua vel carnali præsentia: ergo ipsum similiter habemus in corporis sui sacramento, absq; hac reali præsentia.

Augustin. in Ioan. Tract. 50. Origen. in Diuersos. homil. 1. Origen. in Matth. tract. 33. Origen. eodem tract.

Hardingus 8. Sectio.

Chrysostomus locum habet longè clarissimum de corporis Christi in pluribus simul locis præsentia, vt quamquam in multis locis offeratur, tamen non nisi vnus Christus sit. Eius hæc sunt verba: Vnum est hoc sacrificium: alioquin hac ratione, quoniã multis in locis offertur, multi Christi sunt?

In epistola ad Hebræos hom. 17.

Chrysostomus se ipse interpretatur, vocat enim *commemorationem, Exemplar, Recordationẽ*, quæ corporalẽ præsentiam minimè requirunt.

Nequaquam, ſed vnus vbiq; eſt Chriſtus, & hîc plenus exiſtens, & illic plenus. Vnum corpus. Sicut enim qui vbiq; offertur, vnum corpus eſt, & nõ multa corpora, ita etiam & vnum ſacrificium. *Ex hoc Chryſoſtomi loco animaduertere poſſumus, quid antiqui patres de hoc Articulo ſenſerint: idem nempe, quod Catholica Eccleſia hodie profitetur, vnum Chriſtũ in pluribus locis offerri, adeo vt & hîc ſimul & illic plenè ſit atq; perfectè. Perſpicimus ergo, quantum apud eruditos patres valeant eorum argumenta, quibus Chriſtum omni poteſtate ſuum in plura loca corpus trãsferendi ſpoliant. Bernardus, quæ fuerit ætate ſua eccleſiæ fides, narrat:* Sed vnde hoc nobis pijſſime Domine, vt nos vermiculi reptantes ſuper faciem terræ, nos, inquam, qui puluis & cinis ſumus, te præſentem habere mereamur præ manibus, præ oculis, qui totus & integer ſedes ad dextram patris? Qui etiam vnius horæ momento ab ortu ſolis vſq; ad occaſum, ab aquilone vſq; ad auſtrum præſtò es omnibus, vnus in multis, idem in diuerſis locis. Vnde hoc inquam? Certè non ex debito, vel ex merito noſtro, ſed ex voluntate tua, & dulcedinis tuæ beneplacito. Paraſti enim in dulcedine tua pauperi Deus. *In eadem quoq; homilia, eccleſiam ad Chriſti præſentiam cum ſumma lætitia perfruendam cohortans, inquit:* In terra ſponſum habes in ſacramento, in cælis habitura es ſine velamento: & hîc, & ibi veritas: ſed hîc palliata: ibi manifeſta.

Bernardus vixit a Chriſto annis 1120.

Serm. in cœna Domini.

Epiſcopus Sarisburienſis.

HIc locus eſt ab Ambroſio, Primaſio, Remigio, Haimone, Sedulio, ſimili & eodẽ prope dicendi genere expoſitus: fuitq; a multis ſæpe obiectus, & ſæpe a multis explanatus. Si Chryſoſtomo per Hardingum licuiſſet ſuam ipſius aperuiſſe mentem, hic locus nihil obſcuri aut ambigui habuiſſet. Sic enim ait: *Offerimus quidem, ſed recordationẽ facientes mortis eius. Hoc ſacrificium exemplar illius eſt. Hoc, quod nos facimus, in cõmemorationẽ fit eius, quod factum eſt. Chriſtus enim ait, hoc facite in meam commemorationem. Id ipſum ſemper offerimus: magis autem ſacrificij recordationẽ operamur.* Hac loquendi varietate Chryſoſtomus animi ſui ſenſum explicauit. Hardingus tamen conſultiſſimum iudicauit hæc omnia occultare, & ſilentio præterire. Sanè commemoratio, ſeu figura, ſeu recordatio mortis, quam Chriſtus oppetijt, ad corporalem aut carnalem præſentiam probandam parum facit. Certum eſt integrum plenumq; Chriſtum in omni communione præſentem adeſſe, vt Chryſoſtomus ait, nõ tamen corporali aliqua, aut carnali præſentia: Nõ enim ita dicit Chryſoſtomus: ſed quia gratia ſua, & ſancto ſpiritu plenè atq; perfectè in fidelium cordibus operatur. Auguſtinus, alijq; nonnulli eruditi patres eodem loquendi genere vſi ſunt, & Chryſoſtomi mentẽ cumulatè videntur explicaſſe. Auguſtinus ſic ſcribit: *Veritas vna eſt, qua illuſtrantur animæ ſanctæ. Sed quoniam multæ ſunt animæ, in ipſis multæ veritates dici poſſunt. Sicut ab vna facie multæ in ſpeculis imagines apparent.*

Chryſoſtom. in epiſt. ad Hebr. hom. 17.

Auguſtin. in pſalm. 11.

Iterum Auguſtinus ait: *Sapientia Dei, verbum Dei, Dominus Ieſus Chriſtus vbiq; præſens eſt: quia vbiq; eſt veritas, vbiq; eſt ſapientia. Intelligit quis in Oriente iuſtitiam: Intelligit quis in Occidẽte iuſtitiam: nunquid alia*

Auguſtin. in Ioan. Tract. 35.

alia iuſtitia eſt, quam ille intelligit, alia, quam iſte? Similiter dixit Origenes, neque multùm a Chryſoſtomi dictione aberrauit: *Et hodie in hac congregatione Dominus loquitur: & non ſolùm in hac, ſed etiam in alio cœtu, & in toto orbe docet Ieſus, quærens organa, per quæ doceat.* Hoc modo Chriſtus in ſacra liturgia præſens adeſt, quia veritas eius, ſapientia, iuſtitia, verbum in ea eſt, quemadmodum in ſpeculo facies, non corporali, aut carnali præſentia. Ad hunc modum ſcribit Ambroſius: *Cœlum aſpice, Ieſus illic eſt: Terram intuere, Ieſus adeſt: ſi aſcenderis in cœlum, Ieſus illic eſt: Si deſcenderis ad infernum, Ieſus adeſt: hodie cum loquor, mecum eſt: intra hunc punctum, intra hoc momentum. Et, ſi in Armenia nunc loquatur Chriſtianus, Ieſus adeſt. Nemo enim dicit Dominum Ieſum, niſi in ſpiritu ſancto.* Hoc præſentiæ genere, Chryſoſtomus non modò Chriſti corpus, quod immortale eſt, & glorioſum in diuerſis locis eodem tempore eſſe confirmat, ſed etiam alium quemlibet hominem pium, quamuis mortalem, ita eſſe oſtendit. Sic enim ſcribit: *Vidiſtis charitatis excellentiam, quemadmodum vnum hominem inexpugnabilem reddat, & multiplicet: & quemadmodum vnus in multis locis eſſe poſſit: idem & in Perſide, & Romæ. Nam quod natura non poteſt, poteſt charitas. Nam eius hoc quidem hîc erit, hoc autem illic: quin potiùs integer hîc, & integer illic. Itaq; ſi mille habeas amicos, vel duo millia, perpende, quorſum poſſit potentia peruenire. Vides quemadmodum Charitas res ſit augmentatiua. Hoc enim eſt mirabile, quòd vnum facit millecuplum.*

Orig. in Luc. Hom. 32.

Ambr. in Luc: lib. 2. cap. 1.

Chryſo. ad populũ Antioch. homil. 51.

Idem licet Bernardo quoq; reſponſum dare: quanquam huius hominis in hac cauſa teſtimonium minùs valet, vtpote qui in ipſo deprauatiſſimo ſeculo vixerit, annis a Chriſto plùs minùs mille ſupra centum, quingentis minimùm extra primorum ſexcentorum ambitum.

Hardingus. 9. Sectio.

OMnes ergo hi patres, & cæteri ſimiliter, quos prætermiſimus, vna quaſi voce confitentur & prædicant, Chriſtum patri ad dextram aſſidere, & tamen eſſe eodem tempore præſentem in ſacramento, in cœlo ſimul & in terra, ac in multis varijsq; locis exiſtere eodem temporis momento, vnum eundemq; vbiq; offerri, vnicum ac verum eccleſiæ ſacrificium. Eſtq; hic articulus tam perſpicuè tamq; dilucidè ab illis expoſitus, vt * *Figuræ, Significationes, Tropi, ac Metaphoræ nullam poſſint vel imaginem veritatis retinere. Quare recentium Magiſtrorum argumenta nimis videntur illa quidem peruerſa: Chriſtus aſcendit: ergo, non eſt in ſacramento: Chriſtus in cœlo ſedet ad dextram patris: ergo, non eſt in terris: Chriſti corpus eſt natura finitum: ergo loco continetur circunſcriptiuè: ergo in multis locis non eſt.*

* Falſum: hæc enim ipſa Ambroſij & Chryſoſtomi verba figurarum plena ſunt, vt oſtendam.

Epiſcopus Sarisburienſis.

NOn opus habet Hardingus magnam in diluendis noſtris argumẽtis operam conſumere. Ei ſatis eſt ſuo quodam iure ſententiam dixiſſe, omnia recentium horum Magiſtrorum argumenta præpoſtera eſſe, atque peruerſa. Sanè, ipſa materia, filumq; libri Hardingiani, eum

præpoſterè argumentandi egregiè peritum eſſe oſtendit: alioqui nunquam huiuſcemodi argumentationibus ita abundare, atq; affluere potuiſſet. Cæterùm, veteres eruditi patres iſtiuſmodi argumentis ab humanitate Chriſti deſumptis, frequenter ac liberè vſi ſunt, neq; tamen a quoquã proinde, niſi ab hæreticis, de peruerſitate ſunt vnquam poſtulati. Auguſtinus inquit: *Donec ſeculum finiatur ſurſum eſt Dominus: ſed tamen etiam hîc nobiſcum eſt veritas Domini. Corpus enim, in quo reſurrexit, in vno loco eſſe oportet.* Et Cyrillus: *Chriſtus non poterat in carne verſari cum Apoſtolis, poſtquam aſcendiſſet ad patrem.* Sic quoq; Auguſtinus ad Manichæum hæreticum, qui Hardingianum hunc errorem non parum olere videbatur, ſcribens, ait: *Chriſtus ſecundùm præſentiam corporalem, ſimul & in ſole, & in luna, & in cruce eſſe non potuit.* Iterum ait: *Chriſtus venturus eſt illa Angelica voce teſtante, quemadmodum ire viſus eſt in cœlum, id eſt, in eadem carnis forma atq; ſubſtantia: cui profectò immortalitatem dedit, naturam non abſtulit.* Hæc Auguſtinus: & his addit: *Qui dicit Chriſti corpus in cœlo pariter & in terra eodem tempore eſſe, naturam corporis Chriſti funditus diſſoluit ac deſtruit.* In ſumma, ne teſtimoniorum multitudine lectorem videar obruere, Auguſtinus, quaſi præſagitione aliqua, inſigne quiddam de hac re habet: *His dictis, mox aſcendit in cœlum: præmunire voluit aures noſtras aduerſus eos, quos procedentibus temporibus exurrecturos eſſe prædixerat, & dicturos: Ecce hîc Chriſtus, ecce illic: quibus ne crederemus admonuit: nec vlla nobis excuſatio eſt, ſi crediderimus aduerſus vocem paſtoris noſtri tam claram, tam apertam, tam manifeſtam, vt nemo vel obtuſus & tardus corde poſſit dicere, Non intellexi.* Sic quidem antiqui & Catholici patres multum firmamenti & virium habere ea argumenta iudicauerunt, quæ a Chriſti humanitate, & naturali corporis ipſius ſubſtantia petierunt: ſed fortaſſe in nouorum Magiſtrorum numero omnes hi habendi ſunt, & eorum argumenta peruerſitatis damnanda.

De Con. diſt. 2. Prima. Cyrill. in Ioan. lib. 11. cap. 3. Auguſt. contra Fauſtum Manichæum lib. 20. cap. 11. Augu. epiſt. 57. Auguſt. de vnitate eccleſiæ cap. 10. Matth. 24. Luc. 17.

Videamus ergo, quænam Hardingus, eiusq; collegæ argumenta excogitarunt. Sic igitur concludunt: *Chriſtus humanitate ſua in cœlum aſcendit: cœlis oportet eius corpus comprehendi, vt ait Petrus, Donec omnia reſtaurentur: D. Paulus ait, Noſtra conuerſatio eſt in cœlis, vnde expectamus ſeruatorem noſtrum Ieſum Chriſtum: Chriſtus inquit, relinquo mundum, & abeo ad patrem: pauperes ſemper vobiſcum habetis, me autem non ſemper habebitis. Ergo* (inquiunt) *Chriſtus adhuc in mundo eſt corporali ſua & carnali præſentia: Chriſti corpus eſt natura ac ſubſtantia finitum: Ergo eſt in infinitis locis: Chriſtus habet duo corporum genera, vnum locale tantùm, omnia alterius generis non localia: eſt in loco, & tamen nullum occupat aut complet locum: Eſt verum naturalis hominis corpus: neq; tamen rotundum eſt, neq; latum, neq; craſſum, neq; breue, neq; longum. Nullam habet in ſe vel diſtantiam, vel differentiam partium, veluti inter hunc & illum oculum, inter oculum & aurem, aut caput & pedem: ſed oculus, auris, brachium, manus, calx, digitus, caput & pes, omnia ſimul ſunt, & ſingula aliud, & vniuerſa vnum. Chriſti corpus plenum eſt & integrum in decies mille locis diuerſis: & tamen iſta omnia vnum tantùm corpus faciunt.* Ita apud hos ho-

Act. 1. Act. 3. Philippenſ. 3. Ioan. 16. Matth. 26. Thom. in 3. q. 75. ar. 30.

homines, vnum est multa, & multa vnum sunt: sursum est deorsum, & deorsum est sursum: Locale est non locale, & non locale est locale: atq; hæc omnia nulla vel diuini verbi, vel cuiusquam veteris Catholici patris authoritate dicuntur. Hæ sunt Catholicæ Hardingi conclusiones, non aliæ profectò, quàm quas Entyches, Apollinarius, Manichæus, alijq; non dissimiles hæretici antiquitus defenderunt: itaq; nunc non debent peruersę existimari. Atq; vt meliùs possis (humane Lector) horum hominum dogmata ac præcepta degustare, quamq; ea sint vera & solida experiri, expende (quæso) hæc Roberti Holcoti primarij apud eos viri verba: *Si fuissent mille hostiæ in mille locis, eo tempore, quo Christus pependit in cruce, Christus fuisset crucifixus in mille locis.* Iterum: *Pono, quod tempore illo anima Christi discedens a corpore in cruce, venerit & requieuerit in aliqua hostia. Si sic, tum Christi corpus & mortuum, & viuum simul fuisset.* Hæc Holcotus. Holcot. in 4. Sent. q. 3.

Hîc, Lector, habes Hardingianæ disciplinæ specimen, præ qua aliæ omnes, vt peruersæ & conturbatæ, damnandæ scilicet sunt atq; abijciendæ. Equidem miseret me istorum, qui inanissimis opinionum fluctibus huc atque illuc impelluntur, quiq;, vt Paulus ait, *Doctores legis esse cupiunt, non intelligentes quid vel dicant, vel affirment.* Augustinus quidem inquit: *Quando de forma serui cogitas in Christo, humanam effigiem cogita, si est in te fides.* Hæc res (inquit Hardingus) adeo luculenter est a patribus explicata, vt Figuris, Significationibus, Tropis, ac Metaphoris nullus omnino locus relinquatur. Non ita diceret Hardingus, si lectoris sui rationem vllam haberet. Ex ipso adeo filo, quo hi patres in scribendo vtuntur, Christus venit, & tamen non venit: Christus non videtur, & tamen videtur: Christus manibus pertractatur, & tamen nemo potest illum tangere: Omnes illum sine dolo & fuco vidēt, & tamen nemo illum videt: Elias est sursum, eodemq; tempore Elias est deorsum. Eliæ tunica vocatur Elias. Chrysostomus & Ambrosius orationis suæ intentum nimis filum remittere & relaxare coguntur, atque his Memoriæ, Exempli, commemorationis ac recordationis vocabulis vti. Quid autem ista aliud innuunt, quàm figuras? Hardingus tamē Significationes & figuras exterminatas omni loco ait. Dei populū tam fœdè ludificari immanis est cuiusdam importunitatis. 1. Timoth. 1. Augu. in Ioan. Tract. 40.

Hardingus 10. Sectio.

IN quibus exilibus conficiendis argumentis, ne volunt quidem videri agnoscere, cuiusnam corpus sit, illud nempe, quod Dei proprium est, cuius potestas res omnes complectitur, cuiq; omnia obsequuntur & parent.

Episcopus Sarisburiensis.

IMo verò ingenuè fatemur & agnoscimus, Christi corpus esse filij Dei corpus, & proinde veri Dei corpus: tamen nos nouimus, neq; Hardingū oportuit ignorare, idem illud Christi corpus esse creaturam,

atq; iccirco non esse Deum. Et sanè, si Hardingus diligenter suæ disciplinæ principia secum reputasset, facilè huius rationis futilitatem agnoscere potuisset. Ei enim aduersatur Albertus Magnus, Doctor in suis primarius. Ita scribit: *Corpus Christi non est in pluribus locis ratione vnionis, sed ratione consecrationis, quia consecratur in pluribus locis.* Sic Albertus de Christi corpore pugnantia cum Hardingo scripsit, quanquam cuius corpus esset non nesciret.

Alber. Magnus in Dionys. Eccles. Hierarch.

Eutychianus quidem ait: *Hæc fallendi simplices, atq; ignorantes hæreticis occasio fuit, vt quæ ab eo secundùm hominem dicta sunt, dicta esse secundùm diuinæ naturæ infirmitatem mentiantur: & quia vnus atq; idem est, loquens omnia, quæ loquitur de semetipso, omnia eum de diuinitate loquutum esse contendant.* Eutychianus hæreticos olim esse isto Hardingi argumento abusos ait ad populum eo tempore fallendum, quemadmodum nunc facit Hardingus. Sic priscis seculis Saturninus, Manichæus, Marcion hæretici carnis Christi veritatem sustulerunt, quia fuit ea cum Diuinitate vnita & coniuncta. Athanasius autem & Epiphanius Apollinarium hæreticum affirmasse atq; populum docuisse scribunt, Christi corpus vnius esse cum Deitate substantiæ.

Eutychian. p. p. epist. 1.

Athanas. de in car. Christi. Epiphan. de Ebionæis. τὸ σῶμα χριστὸ ὁμοούσιον εἶναι τῇ θεότητι.

Huius vnionis consideratio Iustinianum Cęsarem induxit in eorum hominum hæresin, qui nominati sunt ἀφθαρτοδοκῖται, quorum hic error fuit, vt Christi corpus semper glorioſum fuisse, omniq; corruptione caruisse dicerent. Eadem quoque Eutychetem & pium illum doctumq; patrem Hilarium fefellit, vt suprà dixi. Istas omnes hæreses, & hos errores vna Hardingi ratio peperit, cum ipsi authores & magistri, propter summum eumq; debitum corpori Christi honorem, nimis illi quidem reputarent, cuius corpus esset.

Euagr. lib. 4. cap. 36. Niceph. li. 17. cap. 29. Hilar. de Trini. lib. 10.

Est verò, vt antè dixi, Dei corpus. At Augustinus ait: *Non quod in Deo est, est vbiq; vt Deus:* Et rursus: *Cauendum est ne ita Diuinitatem astruamus hominis, vt veritatem corporis auferamus.* Atq; ob eam causam Epiphanius immortalis Christi corporis, quale est nunc in cœlo, cõditionem exponens, ad hunc modum scribit: *Sedet ad dextram patris in gloria non deponens corpus, sed spirituali quadam conditione in vnius Deitatis perfectione coniungens: quemadmodum corpora nostra, quæ nunc secundùm carnem seruntur, resuscitabuntur secundùm spiritum.* Sic pius ille Martyr Vigilius ait: *Caro Christi quando in terra fuit, non erat in cœlo: & nunc quia est in cœlo, non est vtiq; in terris.* Hic pietate insignis pater, pro certissimo affirmare non dubitat, *in terris vbiq; non esse*: idq; hac sola ratione confirmat, *Quia est in cœlo.* Ad extremum autem ita concludit: *Hæc est fides & professio Catholica, quam Apostoli tradiderunt, Martyres roborauerunt, & fideles hucusq; custodiunt.* Sic veteres Catholici patres antiquitus de corpore Christi senserunt, atq; scripserunt: cum interim, cuiusnam hoc corpus esset, satis illi memoria tenerent.

Epiph. lib. 3. In breui declaratione de Fide Catholica. οὐς ἡ τὰ ἡμῶν σώματα μίλλει. &c. Vigilius cõtra Eutychem. li. 1.

Quia est in cœlo.

Hardingus. 11. Sectio.

SEd quandoquidem Iuellus, cæteriq; sectarij, hosce patres, licèt antiquos (Bernardum excipio) atq; ab ecclesia pro diuis habitos parui videntur facere,

facere, teſtimonium adducam Martini Buceri, noui e ſua ſchola doctoris, licet nondum quod ſciam, in ſanctorum canonicorum album inſcripti. Iſte nouus pater, quem illi tanti æſtimant quiq; Eduardo ſexto rege Theologiam Cantabrigiæ profeſſus eſt, audacter vereq; Realem corporis Chriſti in ſacramento præſentiam aſſerit. Ait enim, Chriſtus non dixit, Hoc eſt ſpiritus meus, hoc eſt virtus mea: ſed hoc eſt corpus meum. Credendum igitur eſt (inquit) Chriſti corpus ibi eſſe, illud ipſum corpus, quod in cruce pependit, Dominum ipſum. Atq; vt hoc aliqua ex parte commodiùs explicare poſſit ſolis ſimilitudine vtitur, vt contra negatiuam *Iuelli defenſionem Chriſti corpus præſens adeſſe confirmet, idq; realiter, & ſubſtantialiter, in quibuſcunq; locis ſacramentum rite adminiſtratur. Hæc illius verba ſunt:* Vt ſol verè vno in loco cœli viſibilis circunſcriptus eſt, radijs tamen ſuis præſens verè & ſubſtantialiter exhibetur, vbilibet orbis: Ita Dominus etiamſi circunſcribatur vno loco cæli arcani, & diuini, id eſt, gloriæ patris, verbo tamen ſuo, & ſacris ſymbolis, verè & totus ipſe Deus, & homo præſens exhibetur in ſacra cœna, eóq; ſubſtantialiter, quam præſentiam non minùs certò agnoſcit mens credens verbis his Domini, & ſymbolis, quàm oculi vident, & habent ſolem præſentem demonſtratum, & exhibitum ſua corporali luce. Res iſta arcana eſt, & noui teſtamenti, res fidei: non ſunt igitur huc admittendæ cogitationes de præſentatione corporis, quæ conſtat ratione huius vitæ etiam patibilis & fluxæ. Verbo Domini ſimpliciter eſt inhærendum, & debet fides ſenſuum defectui præbere ſupplementum. *Hîc iam videmus, vt Bucerus, quanquam in multis alijs fidei momentis & ipſe deceptus fuerit, & alios deceperit, huius tamen articuli veritatem ſolidè liquidoq; confirmet. Tantas profectò veritas vires habet, vt nonnunquam ipſis adeo veritatis hoſtibus confeſſionem exprimat atq; eliciat.*

In Commentar. in 16. cap. Matth.

Hæc ſolis ſimilitudo rē omnem illuſtrat. Subſtātia enim corpusq; ſolis in vno tantùm loco præſens adeſt.

Noli cum eccleſia pugnare, Iuelle, ſed cum eccleſiæ inimicorum illo pugna, quem in deſciſcendo ab eccleſia iuitatus es, qui tamen veritatis viribus non potuit obniti, quin coactus eſſet contra te veritatem agnoſcere, & confiteri, his diſertis verbis: verè, & totus ipſe Deus & homo præſens exhibetur in ſacra cœna, eóq; ſubſtantialiter.

Epiſcopus Sarisburienſis.

DEi nomen omnibus laudibus afficiatur: neq; nos in iſtis controuerſijs antiquorum patrum iudicia repudiamus, neq; hactenus Hardingus iuſtam, quod quidem appareat, nactus eſt eo nomine exultandi cauſam. Hîc nunc Doctoris Buceri authoritatem adducit, non ſecus profectò ac olim Eutyches hæreticus, ſuæ hæreſeos patronum citauit Cyprianum: & Neſtoriani hæretici Niceni Concilij authoritatem iactarunt. Quanquam & Bucerus, homo pacis ſtudioſus, vt diſſenſiones & diſcordias tolleret, voces quaſdam διαφόρους non grauatè approbauit, vt olim eruditus ille pater Oſius in Concilio Ariminenſi nonnihil Arianis conceſſit, tamen quid de hac re perpetuò ſenſerit atq; ſtatuerit, compertum ſemper fuit & exploratum. Ipſaq; adeo ſimi-

In Concil. Calchedon. acti. 1.

Concil. tomo 1. in Apologetico Cyrilli.

In præfatione Concil. Sardicen. Hilarius.

litudo ſolis, qua vtitur, eius ſentẽtiam non ſinit eſſe ambiguam. Quemadmodum enim corpus, orbisq; ſolis vnum certum cœli locum occupans, radios ſuos longè latéq; diffundit, & mũdum arcanis quibuſdam viribus imbuit, ita quoq; Chriſtus, ſol ille iuſtitiæ vno loco circunſcriptus, & ad dextram Dei ſedens, radios ſimiliter ſuos iacit, atque in fideles influit, eóſq; ſuſtentat, non nuda quadam imaginatione ſeu inani opinione, ſed verè, ſubſtantialiter, & reipſa. Et ſicut ſol mundum radijs ſuis abſens magis fouet & recreat, quàm ſi ipſa eius ſubſtantia ac globus hîc in terra ſtatueretur: ſic etiam corpus Chriſti in ipſa carnis noſtræ ſubſtãtia ac natura ad patris ſui gloriam ſubuecti, ibiq; veniam peccatorum noſtrorum perpetuò implorantis, multo eſt nobis iucundius, multóq; magis & corpora noſtra & animas cœleſti ſua & ſpirituali virtute exhilarat, quàm ſi aſpectui noſtro præſens carnaliter adeſſet. Atq; vt ſol non cœlo delapſus, non locum mutans, nobis tamen intra domos, præ oculis, præ manibus, in ſinu præſens adeſt: ita ſanè Chriſtus in cœlo remanens, non e loco ſuperiore veniens, nec ſuum illic locum relinquens, nobis nihilominus præſens adeſt in cætibus, in cordibus, in precibus, in baptiſmi myſterio, & in corporis ſanguinisq; ſui ſacramento. Iccirco Ambroſius ait: *Maria, quia quærebat in terra, tangere non potuit: Stephanus tetigit, quia quærebat in cœlo.* Iterum Ambroſius: *Non enim corporali tactu, ſed fide tangimus.* & proinde rurſum ait Ambroſius: *Stephanus intra cœlos Dominum cernit abſentem.* Sic Origenes: *Per Euangeliſtarum & Apoſtolorum prædicationem: per ſui ſancti corporis & ſanguinis ſacramentum: per glorioſum crucis ſignaculum nobiſcum Deus.* Sic Auguſtinus: *O ſtulta infidelitas perſequentis. Si quæris exilium, quo Chriſtianus iubeatur ire, priùs, ſi potes, iuueni, quo Chriſtus cogatur exire.* Iterum, ſic ad piam viduam Italicam ſcribit: *Non debes te deſolatam arbitrari, cum in interiore homine habeas Chriſtum præſentem per fidem in corde tuo.* Sic iterum: *Non eſt Iudæus, non eſt Græcus, &c. Sed omnia & in omnibus Chriſtus.* In eundem ſenſum Hieronymus dicit: *Tangat digitulo, & vltro exibimus: Domini eſt terra, & plenitudo eius: Chriſtus loco non tenetur incluſus.*

Ambr. in Luc. lib. 10. cap. 24.
Ibidem.
Ambr. Sermo. 58. de Maria Magdal.
Origen. in diuerſos euangelij locos.
hom. 1.
Auguſt. de natali B. Cypr. Serm. 12.
Idem epiſt. 6.
Augu. de Sermone Domini in monte lib. 1.
Hieronym. aduerſus errores Ioan. Hieroſo.
Augu. in Ioan. tract. 121.
Bernardus in Cant. Canticorum Serm. 26.

Hoc modo Chriſtus nobis præſens adeſt: hoc modo Chriſtum tangimus: hoc modo Chriſtum cernimus: iſtud verò quicquid eſt, fide perficitur, nec eget locali, aut carnali præſentia. Ob eam cauſam Auguſtinus ait: *non rectè tangitur, id eſt, non rectè in illum creditur.* Sic Bernardus: *Tangitur, ſed affectu, non manu: voto, non oculo: fide, non ſenſibus:* Nos itaq; didicimus Chriſtum nobis adeſſe, non modò, vt Hardingus ait, ad breuiſſimum & minutum tempus, in quo neq; ſuauitas vlla, neq; ſolatium ineſt: ſed etiam verè, efficaciter, atque adeo, ſi eo vocabulo delectatur, Subſtantialiter, & in perpetuum, quoad mũdi fabrica diſſoluetur. Neq; ſanè Chriſti præſentiam labefactare exiſtimandus eſt, quiſquis iſtud craſſæ ac carnalis præſentiæ figmentum reſpuit. Origenes dicit: *Si virtus Ieſu congregatur cum his, qui congregantur in nomine eius, non peregrinatur a ſuis, ſed ſemper præſtò eſt eis.*

Orig. in Matth. tractatu 33.

Hæc pauca, vti ſpero, perſpicuè declarant, nos ab eccleſia Dei neq; deſciuiſſe,

deſciuiſſe, neque contra eccleſiam dimicare. At tu Hardinge, ſplendido hoc eccleſiæ titulo amictus hominum aſpectum latere te poſſe confidis. Cæterùm, vt duo ſunt fidei genera, ita quoq; eccleſiarum genera ſunt duo: hæc vera, illa falſa: veſtra eccleſia, Dei verbo nunc prorſus deſtituta, inſtar eſt laternæ lumine carentis. Leo ſcribens contra quoſdam homines veſtri ſimillimos, ſic ait: *Eccleſiæ nomine armamini, & cõtra eccleſiam dimicatis.* Ita Ioannes in Apocalypſi inquit: *Qui ſe dicunt Iudæos* (id eſt, Dei populum) *ſed ſunt ſynagoga Satanæ.* Deſine tandem Hardinge ſic contra Deum dimicare: deſine cum tua ipſius conſcientia bellum gerere: Durum eſt tibi ſic in ſtimulum impingere. Quantò quidem magis pugnas, tantò magis, magisq; inopiam tuam prodis: hęc pigmenta, atque has vmbras euaneſcere neceſſe eſt: Deus eiusq; veritas victoria potientur. Amen.

Leo ad Palæſtinos.

Apocalyp. 2.

Act. 9.

Hardingus. 12. Sectio.

CVm autem (vt paucis complectar) præcipua illorum argumenta, qui corpus Chriſti non poſſe in multis locis ſimul eſſe contendunt, a natura deſumpta ſunt, quam quidem exiſtimant hoc Articulo violari & pene aboleri: cogitare debent Deum naturæ parentem, poſſe in corpore agere id quod eſt ſupra corporis naturam ſalua interim atque incolumi natura. Quod profectò Platoni Ethnico philoſopho ſi reuiuiſceret, facilè perſuaderetur. Is enim interrogatus quid eſſet natura, reſpondit: Quod Deus vult. *Atq; iccirco credimus Enoch & Eliam, natura adhuc mortales, Diuina virtute in corpore viuere: idq; ſupra naturam. Abacuc fuit eadem virtute ſubleuatus, & temporis momento e Iudæa in Babylonem perlatus, integra eius natura. D. Petrus diuino munere ſecundùm naturam in terra ingreſſus eſt: idem diuino etiam munere ſupra naturam in aquis ambulauit. Chriſtus iuxta aſſumptæ naturæ conditionem morte affectus eſt in corpore: idem Chriſtus diuina ſua poteſtate cum corpore ſuo intrauit ad diſcipulos per occluſas fores.*

Hardingus nõ ſatis attendiſſe videtur, quid Plato ſenſerit.

Epiſcopus Sarisburienſis.

NOſtra argumenta non naturæ duntaxat ratione, ſed certa etiam exploratáq; Dei voluntate nituntur: huiuſmodi autem argumentis, patres olim orthodoxi de humanitate Chriſti diſſerentes, contra Apollinarium, Manichæum, Eutychem, alióſq; conſimiles hæreticos, vti conſueuerũt: idq; ſine cuiuſquam reprehenſione factitarũt. Etenim naturalis ratio ſuis concluſa finibus veritatis diuinæ non inimica, ſed filia exiſtimanda eſt. Quapropter rationis expertem neceſſe eſt eſſe eum, qui ſic ſine cauſa ſuccenſeat rationi. Verùm Hardingus non modò ſcripturarum doctorúmq; in iſta cauſa, verùm etiam rationis authoritate caret. Quod ad Platonem attinet, fuit quidem Hardingus in aliquas auguſtias coniectus, cum Phyſicum philoſophum coactus eſſet in medium producere, ad probanda Chriſti myſteria. Hæc res intra hoſce paucos centenarios annos multis modis tentata fuit: Dialecticis: Phi-

losophicis: Metaphysicis: veterum patrum nominibus. Cum autem ista omnia nihil adiumenti adferrent, excogitarũt tandem & in lucem protulerunt *Animosam fidem*, id est, fidem nullo Dei verbo stabilitam, ad incerta quæq; credẽda pronã ac facilem. Postremò cum hæc quoq; eos deficeret, vtpote nullo constituta fundamento, miraculorum satis & portentorum finxerunt, eáq; illi adiunxerunt: tunc demum nihil defuit ad rem egregiè strenuéq; confirmandam.

At Plato inquit: *Natura est, quod Deus vult.* Primùm, quid si Hardingus Platonis mentem non intelligat? tum quid si Plato nunquam assequutus fuerit, quid hîc Hardingus velit? Nunquid oportet Platonis nomen singulis Hardingi somnijs confirmandis inseruire? Plato ait, naturam esse quicquid Deus voluerit. An ergo nobis dicendum erit, frigidum esse calidum: album esse nigrum: accidens esse sine subiecto: subiectum sine accidẽtibus: corpus non esse corpus: naturam finitam esse infinitam? Quam verò nouam & inauditam Philosophiam excogitauit nobis Hardingus? Isti homines nullum respuunt telum quantumuis inutile, si modò aliquid omnino illorum causam iuare posse videatur.

Epicuræi Philosophi Deum fingebant in cœlo otiosum & quietum sedere, nullamq; gubernandi mundi curam aut molestiam suscipere: & proinde naturam fortuitò tantùm a seipsa regi, nulli certo Dei imperio aut moderationi subiectam, & quicquid in tota rerum natura fieret, ab alia quauis causa, non a Deo proficisci. Contrà Stoici Deum nihil aliud esse, quàm naturam commenti sunt, atq; ideo omnia necessitate fatoq; euenire, Deumq; nullum posse miraculum, nec omnino quicquam contra communem naturæ legem efficere. Hæc ambo commenta Plato breui isto responso refutauit, *Natura est, quod Deus vult.* Hoc autem nihil aliud est, quam naturam Deo subiectam, & obsequẽtem esse, nihil naturæ vel fortuitum, vel necessarium accidere: sed Deũ omnia nutu suo administrare, causasq;, quas vocant, naturales diuinæ tantùm voluntatis esse instrumẽta. Quam ob causam naturã aliqui equo comparant, Deum equiti, qui naturam quasi fræno quodam moderetur, eámq;, vt volet, regat. Propterea Origenes inquit: *Anima mundi est virtus Dei.* Et Basilius: *Mundus est schola animarum, quæ nobis Dei cognitionem tradat.* Iccirco fuit quidem Deus ea potestate vt posset mare diuidere: solem retrahere & inhibere: terram aperire: efficere vt fluuius Iordanis instar muri cõsisteret: Ignem ne exureret, aquam ne fluctu obrueret, reprimere. Si harum rerum causam quisquam velit indagare, nullam nisi Dei voluntatem reperiet. Huius rei gratia Simonides philosophus dicere solitus est. *Solus Deus est Metaphysicus*, & Pindarus no aliã ob causam Deũ appellauit ἀριστότεχνον, id est, optimũ & peritissimũ artificem. Similiter Augustinus ait: *Quomodo est cõtra naturã, quod Deus fit voluntate, cũ voluntas tanti conditoris sit cuiuscunq; rei natura.* Hęc fuit siue dubio Platonis sentẽtia: nũc argumẽta Hardingi inspiciamus.

Natura est, quod Deus vult: Elias & Enoch adhuc suis corporibus viuũt: Abacuck correptus est, & ad Babylonem perlatus: D. Petus in mari ambulauit: Ergo Christi corpus eodem tempore est in mille locis. Hæc argumenta tenent

Origen. περὶ ἀρχῶν. lib. 2. cap. 1.

Basil. Hexameron. Hom. 1. ψυχὴν διδασκαλεῖον, καὶ θεογνωσίας παιδευτήριον.

Auguſt. de ciuitate Dei lib. 21. cap. 8.

tenent *a posse* ad *esse*, sùntque Manichæo & Eutycheti hæreticis multò quidem aptiora: in scholis verò Catholicis nullum locum habent.

Sed vnde Hardingus tam cognitam habet & exploratam Dei voluntatem: vnde nouit Deum velle vt corpus Christi in mille simul locis sit: vt vbiq; sit: vt infinitum sit: vt nullum deniq; corpus sit? Hoc certè antiqui patres, quantum quidem ex illorum scriptis colligi possit, nunquã intellexerunt. Contrà dixisset rectiùs, ita Deo visũ esse, vt Christus naturalem humani corporis substantiam susciperet, vtq; per omnia fratribus esset suis similis, & vt illius corpus creatura esset, atq; sicuti ait Augustinus, *in vno loco esset*. Hæc est Dei nota certáq; voluntas, & hæc proinde si Platonem sequimur, natura est. Augustinus ait, quemadmodum est a nobis antè citatus: *Christus corpori suo immortalitatem dedit, naturam non abstulit*. Tantum scilicet ex Platone nactus est Hardingus.

Hebræ. 2.
Augustin. de cõsecra. dist. 2. prima.
Aug. epist. 57.

Hardingus. 13. Sectio.

CHristus in vltima sua cœna secundùm naturam cum duodecim discipulis assedit, & locum inter eos visibiliter occupauit, at secundùm diuinam potestatem corpus ipse suum manibus suis ibi tenuit inuisibiliter. Nam vt ait * *Augustinus*, Ferebatur manibus suis, *vbi natura quidem cessit, atq; illius corpus in pluribus locis fuit. Certè non est abbreuiata manus Domini, eius potestas æquè nunc est magna ac olim fuit. Non sit itaque nobis dubium, quin possit natura finita, perinde vt infinita vti: præsertim cum corporis eius natura sit post resurrectionem a mortuis glorificata. Et vt viui non sunt in mortuis quærendi, ita quæ Dei potestate supra naturam fiunt ad naturæ normam exigi non debent.*

In expositione Psal. 33.

* Falsum in ementiendis & perperam interpretandis Augustini verbis.

Episcopus Sarisburiensis.

AVgustinus inquit, *Christus ferebatur in manibus suis*. Hæc verba sæpe obiecta sunt: videntúrque primo aspectu ad rem Hardingianam accommodata: sed penitus excussa & examinata facilem præbent promptámque responsionem. Primùm, omnes norunt ac confitentur Augustinum in hisce repetendis verbis, vel translationis vitio, vel alio quopiam errore deceptum fuisse admodum, illúdque pro scriptura vsurpasse, quod quidem neque pars vlla est scripturæ, neq; omnino alicubi reperitur. Quod enim ait, *Dauid ferebatur in manibus suis*: ipse textus ita sonat: *Collabebatur in manibus eorum*. Atque Basilius quidem ita recitat & interpretatur illum locum: ὑποφερόμενος ἐν ταῖς χερσὶ τῶν οἰκετῶν. Augustinus igitur in textu lapsus, vim verbis afferre coactus est.

1. Samuel. 21.
Basil. in psal. 33

At Hardingus ait, Augustini diserta verba sunt, *Christus ferebatur in manibus suis*. Iniquum profectò est & iniurium, Doctorum sententias ita circuncidere atq; amputare: paucísque verbis allatis cætera prætermittere, eáque præsertim, quæ rem attingunt, multúmque lucis possunt toti sententiæ afferre. Non enim dicit Augustinus, Christum realiter,

substantialiter, & reuera se manibus suis tulisse, vt hîc falsò positum est: neque vt de suo adiecit Hardingus, *Diuina sua potestate & inuisibiliter:* verùm contrà, sic se ipse his verbis interpretatur: *Ipse se quodammodo portabat*. Vocabulum istud *quodammodo* in scholis vocatur *terminus diminuens*, ac sæpe in disputando errorem gignit. Hæc enim, *Quodammodo*, & *verè*, semper contraria sunt. Sic Augustinus ait: *Sacramentum corporis Christi secundùm quendam modum corpus Christi est*. Modum autem istum ita explicat: *Nisi enim sacramenta similitudinem quandam earum rerum, quarum sacramenta sunt, haberent, omnino sacramenta non essent*. Similiter Bertramus: *Secundùm quendam modum corpus Christi est: modus hic in figura est, & in imagine*. Ipsa quoque indocta glossa super decretis hunc modum similiter interpretatur: *Cæleste sacramentum, quod verè repræsentat corpus Christi, dicitur corpus Christi, sed impropriè: vnde dicitur, suo modo, sed non rei veritate, sed significante mysterio: vt sit sensus, vocatur corpus Christi: id est significat corpus Christi*. De eo autem, quod Christus manibus suis tenuit, Augustinus panem fuisse confitetur: sic enim ait: *Quamuis panem quem Dominus gestauit in manibus, oculis suis non aspexerint*. Iste panis tamen, quia est corporis Christi sacramentum, *quodammodo*, vt dicit Augustinus, Christi quoque corpus appellatur. Sic sæpe Augustinus vtitur hac voce *quodammodo*: exempli causa, sic scribit: *Ecclesia quos lucrata fuerit aliquo modo, eos manducat quodammodo*. Iterum in eundem Psalmum: *Quid est hærere cornibus, nisi quodammodo crucifigi? Figura est ista de Christo*. Hoc modo dicit Augustinus Christum *quodammodo*, non verè, non reipsa, sed in sacramento, aut figura suis se manibus gestasse.

Quodãmodo.

August. epi. 23 ad Bonifaciũ. Ibidem.

Bertramus de sacramento Euchar.

De consecra. Dist. 2. hoc est in Glosa.

August. de verbis Domini in Euangelio Matth. ser. 33.

August in Psal. 30.

Sed instabit Hardingus, & illud Augustini vrgebit, *Hoc quomodo intelligatur in ipso Dauid secundùm literam non inuenimus: in Christo autem inuenimus*. Ideo inquit, *hoc in Christo verum esse necesse est secundùm literam*. Iste error ex eo nascitur, quod Augustinus dixit, *secundùm literam:* hoc autem aliquando pro literali sensu, vel ipso vocabulorum sono capitur, aliquando pro historico sensu, id est, pro ordine seriéq; historiæ. Augustinus ergo ait, secundùm literam, id est, historiam de Dauide scriptam, nobis non constare, illum manibus seipsum suis portasse: Christum autem *quodammodo*, hoc est in sacramento ad hunc modum se gestasse, ex ipsa Euangelij historia, seu *secundùm literam* perspicuum est. Quod autem ista vocabula secundùm literam ita vsurpata crebrò fuerint, cuiuis manifestum esse potest, qui antiquorum patrum scripta diligenter euoluerit & obseruauerit. Primùm, Augustinus in eo ipso loco de hac re ita scribit: *In Regnorum libris, vbi omnia nobis scripta sunt, quæ pertinent ad res gestas Dauid, non inuenimus hoc*. Rursus in eodem loco: *Christus cum commendaret corpus & sanguinem suum, humilitatem suam commendauit, in eo, quod in ipsa historia scriptum est in illo quasi furore Dauidis*. Hoc illud est quod Augustinus his verbis significare voluit, *secundùm literam*. Quod verò hæc vox *litera*, sæpe idem valeat, quod historia, multis modis apparet.

Secundùm literam.

Augu. in Psal. 33.

Augu. in Psal. 33. Ibidem. Concion. 2.

Augusti-

Auguſtinus ſic dicit: *Ambroſius cum tractaret hunc locum ait: nec hiſtoria, nec litera docet, Mariam gladio finiuiſſe vitam.* Sic Hieronymus: *Eſcam dedit timentibus ſe:* In tempore famis pauit Eliam: in ſolitudine pluit Manna Iudæis. Addit, *Et hoc ſecundùm literam*, id eſt, ſecundùm hiſtoriam. Similiter Gregorius: *Subditur quod de eo minimè ſcriptum legitur: effudit in terram viſcera mea, ex qua re neceſſe eſt vt dum iſta iuxta literam inuenire non poſſumus, ea, quæ in verbis eius ſecundùm hiſtoriam ſonant iuxta ſpiritum inquiramus.* Auguſtinus itaque his verbis, *ſecundùm literam*, vtitur, non pro literali ſenſu, vt iſti homines contendunt, ſed pro memoria atque intelligentia hiſtoriæ de Dauide ſcriptæ. Debuit Hardingus meminiſſe, ementitas Doctorum ſententias, non habere ſatis firmitatis ad efficiendum, quod vult: quanquam vehementer credibile eſt Hardingum non propter inſcientiam, ſed de induſtria hoc vocabulum *quodammodo* omiſiſſe, & ſcientem volentémque Auguſtini ſententiam deprauaſſe, atque corrupiſſe. Auguſtinus ſanè nihil horum verborum habet, neque *diuina poteſtate:* neque *inuiſibiliter:* neque *natura locum dedit:* neque *Chriſtus fuit in pluribus locis, quàm vno.*

Auguſt. de ſanctis ſermo. 35. Hiero. in Pſal. 110. & 111.

Grego. in Iob. lib. 13. cap. 6.

Hardingus. 14. Sectio.

ATque vt omnes abſurdæ & carnales cogitationes remoueantur, vbi verè Chriſtiani homines credunt, corpus Chriſti in pluribus locis ſimul eſſe, illud ita eſſe in myſterio intelligunt. In myſterio autem eſſe, non eſt loco concludi, ſed per diuinam poteſtatem præſens fieri ea ratione ac modo, quo ipſe Deus nouit, ita profectò vt humanam rationem longè ſuperet neque quicquam habeat in natura rerum ſimile. * *Quò illud inſigne Auguſtini dictum aptè referri poteſt:* O homo ſi rationem hîc a me poſcis, non erit mirabile: exemplum quæritur, non erit ſingulare. *Si diuina operatio (inquit Gregorius) ratione comprehendatur, non eſt mirabilis: neque fides meretur aliquid, cui ratio humana fidem facit.*

Quod in myſterio fit nullam requirit corporalem localémue præſentiam.

Auguſt. epiſt. ad Voluſianum. Item ſermone 159. de tẽpore.

* Falſum: Hæc non Auguſtini, Gregorij que verba nihil ad ſacramenti rationem pertinent.

Epiſcopus Sarisburienſis.

ESſe in myſterio cum circunſtantiam locíque neceſſitatem nullam poſtulat, vt ſuprà reſpondimus, tum corporalem aut realem præſentiam minimè requirit: quin contrà, Si Chriſti corpus reipſa præſens adeſſet, ídque craſſè & carnaliter, ſicuti Hardingus imaginatur, tum certè myſterium non eſſet omnino. Namque adeſſe in myſterio, & corporaliter ſeu carnaliter adeſſe, ſibi inuicem ſunt contraria. Atque ideo Gloſſa, quam ſuprà citauimus, ait: *Sacramentum ditiitur corpus Chriſti, non rei veritate, ſed ſignificante myſterio.*

De conſecr. di. 2. hoc eſt. in Gloſa.

Quòd autem ampliùs dicit, hanc mysticam præsentiam Deo soli cognitam esse, opinor etiam nostro Hardingo, & nemini præterea: hoc profectò totum nihil aliud est, quàm religiosa quædam insipientia, ad perstringendos simplicium & imperitorum animos inuenta. Scripturæ enim sanctiq; patres nullum agnoscunt huiusmodi mysterium. Sacramentum baptismi mysterium est, non minùs quàm sacramentum corporis Christi: & quemadmodum Christus est in hoc præsens, ita quoq; in illo præsens similiter adest, id est, verè, reipsa, efficaciter: non tamen crasso isto carnalis præsentiæ modo, quem Hardingus statuit. Illæ Augustini atq; Gregorij sententiæ ad Christi Incarnationem, ad diuinæ humanæq; naturæ coniunctionem, & ad alios consimiles articulos, ac fundamenta religionis Christianæ solummodo spectant, in quibus natura atq; ratio locum habere nullum possunt: & proinde ab Hardingo trahuntur ad causam alienam. Neq; potest Hardingus verè dicere, in illis locis mentionem aliquam, vel verbum adeo vllum esse factum de sacramento. Quapropter videri posset Hardingus dedita opera voluisse Lectorem e recta via deducere, eumque docere sic argumentari:

Christus miraculosè carnem accepit de beata Virgine:
Ergo, Christi corpus est realiter & carnaliter in sacramento.

Est sine controuersia verissimum religionis nostræ fidem rationis disquisitione non posse probari. Verùm quodq; ingenij humani commentum non est pro fide Christiana habendum. Paulus ait: *Fides ex auditu: auditus ex verbo Dei.* Equidem nouũ hoc Hardingianæ fidei figmentum veterum Catholicorum patrum ætate nec natum fuit, nec hominibus notum: quemadmodum ex ipsis adeo patrum monumentis intelligi potest. Nam vt alios mittam, quos in hac causa obiter, vt occasio tulit, recensui, Augustinus de hac re ex professo scribit ad Dardanum in hunc modum: *Noli dubitare ibi nunc esse hominem Iesum Christum, vnde venturus est, memoriterq; recole, & fideliter tene Christianam confessionem, quoniam resurrexit a mortuis, ascendit in cœlum, sedet ad dexteram patris, nec aliunde quàm inde vẽturus est, ad viuos mortuosq; iudicandos. Et sic venturus est illa Angelica voce testante, quemadmodum ire visus est in cœlum, id est, in eadem carnis substantia atq; forma, cui profectò immortalitatem dedit, naturam non abstulit. Secundùm hanc formam* (humanam) *non est putandus vbiq; diffusus. Cauendum est enim ne ita diuinitatem astruamus hominis, vt veritatem corporis auferamus.* Iterum, *vnus Christus Iesus, vbiq; per id quod Deus est: in cœlo autem per id quod homo.* Rursus, *Semper quidẽ diuinitate nobiscum est: sed nisi corporaliter abiret a nobis, semper eius corpus carnaliter videremus.* Hæc verba diligenter notanda & obseruanda sunt. Si Christus hîc corporaliter adesset, carnaliter videretur: Ergo ex Augustini iudicio, Si Christus in sacramento adesset corporaliter, nos illum in sacramento carnaliter cerneremus. Iterum Augustinus: *Et abijt, & hîc est: & redijt, & nos non deseruit. Corpus enim suum intulit cœlo: maiestatem autem non abstulit mundo.* Iterum: *Pauperes semper habebitis vobiscum, me autem non semper habebitis.*

Rom. 10.

Augusti. Epi. 57

Cui profectò immortalitatem dedit: Naturam non abstulit.

Cauendum est ne ita diuinitatem hominis astruamus, vt veritatẽ corporis auferamus.

Augusti. de verbis Domini in Euang. secundùm Ioan. ser. 60.

Augu in Ioan. tractat. 50.

Idem.

Accipiant

Accipiant & hoc boni, ſed non ſint ſoliciti: loquebatur enim de præſentia corporis ſui. Nam ſecundùm maieſtatem ſuam, ſecundùm prouidentiam, ſecundùm ineffabilem & inuiſibilem gratiam impletur, quod ab eodem dictum eſt, Ecce ego vobiſcum ſum omnibus diebus vſque ad conſummationem ſeculi. Secundùm carnem autem, quam verbum aſſumpſit, ſecundùm id quòd de Virgine natus eſt, ſecundùm id quòd a Iudæis prehenſus eſt, quòd ligno confixus, quòd de cruce depoſitus, quòd linteis inuolutus, quòd in ſepulchro conditus, quòd in reſurrectione manifeſtatus, non ſemper habebitis vobiſcum. Et iterum: *Dominus conſolatur nos, qui ipſum iam in cœlo ſedentem manu contrectare non poſſumus, ſed fide contingere.* Rurſus: *Si illi propterea crediderunt, quia tenuerunt, & palpauerunt, nos quid facimus? Iam Chriſtus aſcẽdit in cœlum, & non eſt venturus, niſi in fine, vt iudicet de viuis & mortuis.* Sic Origenes dicit: *Chriſtus ſecundùm diuinitatis ſuæ naturam non peregrinatur a nobis, ſed peregrinatur ſecundùm diſpenſationem corporis, quod ſuſcepit.* Rurſus: *Nec eſt homo, qui eſt, vbicunque duo, vel tres in eius nomine fuerint congregati, neque Chriſtus, vt homo, nobiſcum ſemper eſt vſq; ad conſummationem ſeculi.* Sic etiam Hieronymus habet: *Chriſtus non eſt corporaliter in Eccleſia: ſurgens enim a mortuis aſcendit in cœlum.*

Auguſt. in Epi. Ioan. tra ct. 1.

Auguſt. in Epi. Ioan. tra ct. 2.

Origen. in Matth. tra. 33.

Idem in eadẽ hom.

Hieronym. in prouerb. lib. 1. cap. 8.

Ambroſium, Gregorium, Cyrillum, Baſilium, Vigilium, Fulgentium, Didymum, Bedam, alióſque priſcos patres prætermitto. Sic tum illi de corpore Chriſti ſenſerunt: hanc catholicam eſſe fidem iudicarunt. Quanquam neque erant eo nomine pro nouis magiſtris condemnati: neque ſolius naturæ iudicio nitebantur: neque homines peruerſis rationibus captabant: neque erant obliti Chriſti corpus cuiuſnam corpus eſſet: neque immenſæ Dei poteſtatis inimici habiti ſunt: neq; Eccleſiæ bellum intulerunt. Hardingus autem contrà nouis ſuis editis commentis Manichæos, Apollinariſtas, Eutychianos, alióſque nonnullos teterrimos, & iam olim damnatos hæreticos tuetur, & patrocinijs ſuis defendit.

FINIS.

DE ELEVATIONE, ARTICVLVS SEPTIMVS.

Episcopus Sarisburiensis.

VEL sacerdotem tum sacramentum supra caput sustulisse.

Hardingus.

QVanti hæc ceremonia æstimanda, & quo numero habenda sit, Catholici Christiani homines, quos aduersarios vestros appellare soletis, Iucle, æquè ac vos intelligũt. Quod autẽ ad iocationes tuas attinet in quibus alteries instar Luciani, in Ecclesiæ sacramenta & religiosum eorundem vsum ludis, istos vniuersos articulos primaria nostræ religionis mysteria, & præcipuas claues vocans, sine quibus doctrinam nostram debilitari & corruere necesse sit: Tu velim scias, & hunc, & alios nonnullos articulos a te negatos, & quos tibi probari desideras, huiusmodi nec esse, nec vnquam habitos fuisse. ‖ Hæc sacramenti eleuatio seu ostentatio inter summa mysteria ac claues religionis nostræ non numeratur: & sine illa Catholicæ Ecclesiæ doctrina optimè defendi potest, & salua consistere. Sed sanè videris non tam curare quid dicas, quàm vt aliquid dicas, quò macula aliqua Ecclesiam aspergere videaris: in quo tamen tibi ipsi labem, quàm opinaris, maiorem inuris: & reuera facis vt in Christianorum hominum cœtum, præsertim qui eruditione valent, prodire posthac præ pudore erubescere debeas. Etenim vt alios complures articulos nimiùm tu quidem temere, & vt veriùs dicam, impiè negasti, & de certissimis tuis rationibus te magnificè iactasti atque ostentasti, ita etiam hîc feciſti. Euoluentes enim antiquorum patrum scripta istam ceremoniam ab * Apostolorum temporibus ad hunc vsque diem vsurpatam inuenimus. Sanctus Dionysius qui fuit Pauli discipulus, ostendit sacerdoti solenne fuisse sua ætate post consecrationem tremenda mysteria * eleuare, vt a populo conspici possent. Hæc sunt illius iuxta Græcum exemplar verba: Pontifex diuina munera laude prosequutus, sacrosancta & augustissima mysteria conficit & collaudata in conspectum agit, per symbola sacrè proposita. *In hunc locum peruetustus ille Græcus Scholiastes sic scribit:* Τὸν κεφισμὸν ϗ ἄνωσιν τῆς μιᾶς ἀλογίας ἤτοι θείας ἄρτου φησὶν, ὃν υἱοῖ ἱερῶς λέγων, τὰ ἅγια τοῖς ἁγίοις. *hoc est,* loquitur

Eccleſiaſt. Hierarch. c.3

* Hæc eleuatio sacramenti nunc non est articulus religionis, tamen superioris papisticæ tyrannidis tempestate diligentiùs obseruata fuit, quàm qui uis de Trinitate articulus.

* Falsum: Vt planũ faciam.

* Falsum: nihil enim Dionysius eiusmodi habet.

quitur de vnius benedictionis, nimirum panis diuini eleuatione, quem pontifex in * sublime attollit, dicens sancta sanctis: *In* || *Basilij ac Chrysostomi Missis hæc verba inueniuntur:* Sacerdos eleuans sacrum panem dicit sancta sanctis. *In Chrysostomi Missa legimus, quòd populo ad exemplum sacerdotis & diaconi genua flectente, cum diaconus sacerdotem videt manum porrigentem, & sacrum panem accipientem* πρὸς τὸ ποιῆσαι τὴν ἀγίαν ὕψωσιν, ἐκφωνεῖ προσχωμεν. *i.* ad sacram eleuationem peragendam, palam edicit, Attendamus: & tum sacerdos eleuatum tenens dicit, sancta sanctis.

* Falsum: in vitiosa translatione positum: modicam nimirum a mensa eleuationem, non supra caput intelligit. Chryso. habet modicum.

|| Nulla hîc eleuationis supra caput mẽtio habetur. Hardingus a literum pro altero ponit. Fabula.

Amphilochius, cuius suprà fecimus mentionem, in vita Basilij de mirifica illa Missæ celebratione ab eo facta loquens, inter alia sic dicit: Et post finem orationum exaltauit panem sine intermissione orans & dicens, Respice Domine Iesu Christe. &c. *Idem quoque Basilius de sacramenti eleuatione intellexit iuxta Occidentalis Ecclesiæ consuetudinem, quod in libro de spiritu sancto scripsit in hunc modum:* Inuocationis verba dum ostenditur panis eucharistiæ (*hoc est* * *sacramenti sub forma panis*) & calix benedictionis, quis sanctorum nobis scripto reliquit? *multa illic commemorat quæ sunt magni momenti atque ponderis in Ecclesia, quæ nos ex traditione tantùm accepimus, nec possunt e sacra scriptura confirmari. Quod autem mos esset sacra mysteria, ijs qui adsunt in sacrificio, ostendere, prisci Doctores pluribus in locis declarant. Chrysostomus illius modum explicat, dicens eos qui indigni iudicati sunt, & atroces peccatores fuerunt, templo exclusos fuisse, dum sacrificium offerretur, dumq; Christus, & ille Domini agnus immolaretur. Quibus hoc modo exire iussis e templo, tum altaris vela sublata sunt, quò sacrosancta mysteria cerni possent ab hominibus, atque eo pacto eorum mentes maiore religione perfunderentur, & ad reuerentiam ac * adorationem corporis Christi, quod in illis præsens adest, excitarentur. Atque hæc a nobis de eleuatione, seu subleuatione sacramenti hactenus dicta sufficiant.*

Cap. 27.

In epist. ad Ephes. serm. 3 in Moral.

* Falsum: Græci enim neque istuc adorationis genus, neque realem præsentiam agnouerunt.

Episcopus Sarisburiensis.

HVnc articulum Hardingus, vt rem parui momenti, nec inter præcipuas religionis suæ claues numeratum quadam ex parte reprobare videtur, in quo nihil video, quò minùs tutò possim ac facilè ei concedere: illud modò simul adiungo, quòd quanto quidem leuior est, tanto quoque minùs in se mali habet. Atqui ante paucos annos longè aliam existimationem habuit, & summa seueritate vindicatus fuit, vtpote qui adorationem illam ipsorum contineret, in qua integrum Missæ suæ decus atque ornamentum inesset. Sacerdos, qui ea non vteretur, impius habebatur: populus qui eam improbaret, sceleratus: primarij illorum doctores in exquirenda huius mysterij causa & significatione vehementer sese torserunt, nec dum eam potuerunt inuestigare. Hæc quanquam ita sint, nunc tamen res hæc leuissima, ac nullius pene momenti habetur, vt ea vel sublata, nullum sit Ecclesiæ damnum accessurum. Verùm vt hîc Hardingus suam doctrinam absque hac ele-

uationis ceremonia defendi & integram consistere posse contendit: ita quoque nobis licet verè rectéque dicere cœlestem atque certissimam Euangelij Christi disciplinam posse similiter vires suas conseruare, non solùm sine noua hac ceremonia, sed etiam sine priuata illorũ missa, sine dimidiata cõmunione, sine ignotis & peregrinis precibus, sine Romano primatu, sine trãssubstãtiatione, alijsq; excogitatis ab illis cõmentis.

Neq; tamen inter omnes illius ordinis homines adhuc conuenit, quid de hac sua eleuatione cẽsendum sit, vel quando, vel vbi, vel quamobrem primùm vsurpari cœperit, vel quid deniq; sibi velit. Alij dicunt hanc sacramentalis panis eleuationem Christi incarnationem significare: alij Christum in cruce pendentem ostendere: alij modum desumpti corporis Christi de cruce indicare: alij resurrectionem, alij ascẽsionem in cælos adumbrare: alij speciale quoddam sacrificium, quod alijs omnibus præstaret, designare: alij autem dicunt sacerdotem eò calicem eleuare, quò Christum significet alta voce clamantem expirasse. Hardingus ait, *panem procul dubio in sublime eleuari, vt eum populus adoret.* Hæc & alia plura in vna re mysteria finxerunt, quæ nihilo secius in religionis suę clauibus non habentur, vt ipsi confitentur. Dissentio semper arguit ignorantiam. Augustinus inquit: *Si vix aut omnino nunquam inueniri possint causæ, quas in istis rebus instituendis homines sequuti sunt, vbi facultas tribuitur, sine vlla dubitatione resecanda existimo.*

Gerard. Lorichius lib. 3. Durandus lib. 4. De sexta parte Canonis Titilmãnus de officio Missæ.

August. ad Ianua. epi. 119.

Conati sunt isti ceremoniam hanc diuini verbi authoritate confirmare, veluti a Deo ipso diserte constitutam. Gerardus Lorichius ait: *Hunc ritum Dauid videtur præuidisse in spiritu*: & in hanc sententiam Rabbi Iohai testimonium recitat, quem ab Hardingo fuisse prætermissum miror. Durandus Christi verba huc etiam refert: *Ego si exaltatus fuero a terra, omnia traham ad meipsum.* Deinde Linwoodus, vt rem fæliùs expediret, inquit: *Papa remissiones luculenter dedit.* Alexander autem Halesius, quò maiorem ignaro populo stuporem incuteret, *Ipsi*, inquit, *de se ipsis multa noua miracula inuenerunt, & excogitarunt.* Acriter & vehementer ab illis disputatum est, vtrùm poculum apertum an tectum eleuari debeat. Dicunt rem esse singularis meriti, & præstantium ad improbandas hæreses virium. Scripturas huius rei ergô detorserunt, ac corruperunt, & Rabinos deprauarunt. Voluit etiam Hardingus videri veterum doctorum multitudinem & consuetudinem diuturnam afferre, ab ipsis adeo Apostolorum temporibus ductam. Denique tanquam hæreticos flammis atque incendio persequuti sunt eos, qui vel vocem ausi sunt aduersus illam mittere. Nunc tamen Hardingus ad extremũ, rem exilem esse, & reliquas religionis suæ partes illa sublata saluas remanere posse cõfirmat. Miror quid sit quod minùs ad hanc causam, quàm ad cæteras Hardingus animorum & alacritatis attulerit.

Gerard. Lorichius lib. 3. Rabbi Iohai. Durandus lib. 4 de sexta parte Canonis Ioan. 12. Linwood. de Celebra. Missarum. Altissimus. Alexander de Hales. 4. q. 53. m. 4. art. 3.

Durand. lib. 4. Gerard. Loric. lib. 3.

Neque ego in eam ludebam, instar cuiusdam Luciani, vt Hardingus nimis intemperanter scribit, sed tanquam in Dei oculis positus loquebar, vt hominem religiosum & sobrium decuit. Miserebat me populi Dei, quem ita deceptum videbam, ab ijs præsertim, qui in se receperunt, vt patres ducesque populi essent. Sed proh Deus: qualem religionem

gionem neceſſe eſt eſſe eam, quam nemo poteſt vel nominare, & veram eius mentionem facere ſine irriſionis ſuſpicione? Quòd autem Hardingus, vt homo ſuis perturbationibus nimiùm indulgens, inſuper ait, *me feciſſe vt doctorum hominum ora erubeſcerem*, ſi ſuos doctos intelligit, equidē nullo pacto mihi decori eſſe poteſt, ea intueri ora, quæ tam ſæpe fuerunt in vtramque partem conuerſa. Nihil eſt, mi Hardinge, quod nos Chriſti Euāgelij pudeat. Dei ſiquidem poteſtas eſt ad ſalutem. Deum precor, vt tu pariter, atq; ego mundanas iſtas rationes, & hominū ora mittamus, & donis a Deo acceptis ſic vtamur, noſtriſq; conſcientijs ita cumulatè in hac vita ſatisfaciamus, vt Chriſtum noſtri non pudeat apud patrē ſuū: ſed nos Deum coram intueri poſſimus. Quod ad ipſam rem attinet, conſultiſimum putat Hardingus, ad Apoſtolorum tēpora eleuationem hanc ſuam referre. Sic olim Romani cum Ancilium ſuorum originem ignorarent, non exiſtimabant alienum ad authoritatem illis conciliandam, vt cælo ſibi demiſſa dicerent.

Rom. 1.

Luc. 9.

Titus Liuius. lib. 1.

Sic Romulus & Theſeus quia obſcuro genere orti ignotos parentes habuerūt, a dijs geniti ac procreati exiſtimabātur. Dionyſius, Chryſoſtomus, Baſilius cùm viri ſunt propter vetuſtatem fide pleni, tum in hac cauſa nihil dicunt, quod a nobis eſt improbatum. In eo nimirum omnis controuerſia eſt, vtrùm ſacerdos tum ſacramentum ſupra caput eleuaret, necne. Iſtud Hardingus prorſus diſſimulat, & tacitus dimittit: ac ſe ad illud comprobandum confert, quod neq; in dubium vocatur, neque negatur. Primùm, quòd Dionyſius ait, *In conſpectum agit*, parum habet in ſe firmamenti ad cauſam Hardingi probandam, niſi voluerit forſan dicere, nihil poſſe a quoquam in conſpectum adduci niſi ſupra caput efferatur in ſublime. Sed vt plenè ac cumulatè poſſis & fundamentum ſenſumq; horum Dionyſij verborum, & peruerſam ac nouam Hardingi interpretationem perſpicere, admonendus mihi es, benevole Lector, illius ætatis conſuetudinem fuiſſe, vt ſacramentum in vno pane integrum in ſacra menſa poneretur, mundo linteo opertum, donec populo diſtribueretur. De hac ceremonia Pachymeres Scholiaſtes Græcꝰ ita ſcribit: ἀποκαλυπτομένων τῶν παναγίων δώρων μετὰ τὰς εὐχὰς, μενόντων δὲ κεκαλυμμένων, ἕως καιρῷ μεταλήψεως. hoc eſt, *retectis poſt preces ſacris donis, opertis tamen remanentibus vſq; ad tempus participationis.* Ita quoq; Maximus in ſuis in eundem locum ſcholijs inquit: & inſuper addit non ſolùm ſanctum panem opertum fuiſſe cum produceretur, ſed ſacrum etiam poculum: quàm conſuetudinem nunc ait exoleuiſſe.

Dionyſ. Eccleſiaſt. Hierarch. cap. 3.

Pachymer. in 3. caput Eccleſi Hierar. Maxim. ὅτι κεκαλυμμένον ἔμενε τὸ θεῖον δῶρον ἕως καιρῷ μεταλήψεως

Hanc igitur Eccleſiæ conſuetudinem ac ceremoniam ſi rite conſideremus, ipſa Dionyſij verba ſatis per ſe ſunt abſq; interprete perſpicua. Ita enim ſe habent: *Profert ea, quæ laudauit in conſpectum, per ſymbola reuerenter poſita: & dona ſacrificiorum commonſtrans, ad ſacram illorum cōmunionem, & ipſe accedit & hortatur alios.* Commonſtrare autem hoc modo, & in conſpectum proferre, nihil aliud erat, quàm ſubducto linteo aperire, & oculis ſubijcere myſteria.

Dionyſius Eccleſ. Hierar. cap. 3. εἰς ὄψιν ἄγει.

Si Hardingus iſtam interpretationem coactam ac violentam eſſe dixerit, ipſum audiat Dionyſium locupletiſſimum ſui ipſius interpretē: ſic

τὸ γὰρ ἐγκεκαλυμμένον, καὶ ἀδιαίρετον ἄρτον ἀνακαλύψας, καὶ εἰς πολλὰ διελὼν. εἰς τὸ ἐμφανὲς ἄγει.

poſtea in contemplatione ſcribit: *In conſpectum profert quod laudauit, &c.* Tum ſequitur: *Nam opertum & indiuiſum panem aperiens, & in multas partes diuidens, & vnitatem poculi omnibus impartiens, ſymbolicè implet vnitatem.* Si hæc omnia non ſufficiant Hardingo, at Dionyſius verbis adhuc magis dilucidis ſuam ſententiam aperit: τὰ μὲν ἐγκεκαλυμμένα δῶρα εἰς τὸ ἐμφανὲς ἄγει, id eſt, *Munera, quæ tecta fuerant in apertum profert.* Hic ſine dubio verborum ſenſus eſt, niſi Dionyſio fortaſſe ſuam ignotam fuiſſe mentem putet Hardingus. Sanè Pachymeres paraphraſtes in hunc modum interpretatur: *Profert in conſpectum, oſtendens hæc eſſe Chriſti ſymbola.* Hactenus nullam accepimus eleuationis ſupra caput mentionem.

Pachymer. σαφηνίζων ὡς χριστοῦ εἰσὶ τὰ τοιαῦτα σύμβολα.

Sed obijcit Hardingus *Maximum dicere, Dionyſium de eleuatione alterius partis ſacramenti loquutum eſſe.* Hoc facilè concedi poteſt. Verùm iſte Maximus, quiſquis tandem fuerit, aut quocunque tempore vixerit, non ait hanc alteram partem ſupra caput ſacerdotis eleuatam fuiſſe. Et proinde illius teſtimonio non multùm adiuuatur Hardingus. Quin etiam ipſe Maximus, ac ſi non ſatis intelligeret, quid dicendum eſſet, alias præterea duas verborum Dionyſij interpretationes fingit. Sed eſto, vt hæc Maximi interpretatio genuina ſit. Sacerdos ſacramentum a menſa extulit, & commonſtrauit, vt paratam ſacram communionem indicaret, & vt populus ſe ad percipiendum compararet, atque ad menſam accederet, atque iccirco alta voce dixit *ſancta ſanctis:* quæ verba Chryſoſtomus ſic exponit, *Quando ſacerdos dicit ſancta ſanctis, hoc dicit, ſi quis non eſt ſanctus, non accedat.* Sic quoque Nicolaus Cabaſilas Græcus ſcriptor, ſed recens: *Sacerdos clamat ſancta ſanctis propemodum dicens: ecce panis vitæ: accurrite participes futuri: ſed non omnes, verùm ſi quis eſt ſanctus.* Et ne quenquam videretur de indignitate ſua cogitantem, ſegniorem & minùs alacrem efficere, addit: *ſanctos autem vocat, non virtute perfectos, ſed quicunque tendunt ad illam perfectionem.* In hunc ergo finem ſacerdos panem oſtentabat, vt populus ſe ad diſtributionem pararet. Et proinde ſic in Chryſoſtomi Liturgia ſcribitur: *Sacerdos oſtendit calicem populo dicens, cum timore Dei & fide, & dilectione accedite.* Eadem quoque fuit Baſilij ſententia in libro de ſpiritu ſancto. Verba inuocationis, quorum illic fit mentio, tantæ authoritatis tantiq; ponderis fuerunt in Eccleſia, vt nec Hardingus, nec quiſquam, credo, alius Hardingi collega, explicare iam poſſit, quænam eſſent. In Liturgia quæ Baſilio aſcribitur, ſic tantummodo annotatur: *Quando ſacerdos dicit, ſancta ſanctis, Populus reſpondet, vnus ſanctus, vnus pater, vnus filius.* Fuit etiam eadem Chryſoſtomi ſententia in commẽtarijs in epiſtolam ad Epheſios. Vela quibus communionis menſa obduci conſueuit, diducebantur, vt myſteria populo præparata in menſa cerni poſſent, non vt ea ſacerdos ſupra caput eleuaret. Inaniſſima autem illa Hardingiani Amphilochij fabula, toties repetita, indigna eſt, cui aliquid omnino reſpondeatur.

Sancta ſanctis. Chryſoſt. in epiſt. ad Hebræ. homil. 17.

Nicolaus Cabaſilas.

Baſil. de ſpiritu ſancto c. 27.

Liturgia Baſilij.

Chryſoſt. in epiſt. ad Epheſios homil. 3.

Quæ cum ita ſint, tamen non dubitat Hardingus, quin nobis perſuadere

suadere possit omnes istos patres perspicuè loquutos esse de sacramenti eleuatione supra caput sacerdotis: idque quemadmodum ait, *iuxta Occidentalis Ecclesiæ consuetudinem*: atq; in eum finem verba Maximi callidè adulterauit. Nam cum Maximus in græco codice sic scribat, τὸν ἄρτον ὑψοῖ ὁ ἱερεύς: Hardingus ista verba ad hunc modum transtulit, *Quem panem Pontifex in sublime attollit*. Atque hoc pacto non difficile esset imperitis hominibus imponere, nisi patres suam ipsi sententiam exposuissent longè aliam. Pachymeres illud vocabulum ita interpretatur, τοῦτ' ἐδείκνυσιν ἤγουν ἀνυψοῖ: hoc est, *ostendit, seu extollit*. Non dicit, Sacerdos sacramentum supra caput leuauit, vel in altum euexit, vt Hardingus reddidit, sed ostendit sacramentum a mensa sublatum, quò a populo aspici posset. Atque sic Chrysostomus de hac re ait: *Sacerdos modicam tollens portionem, quæ est in sancta patena, dicit, sancta sanctis*. Sic quoq; Claudius Sainctesius legit. In Basilij autem Liturgia sic notatur in margine: *Hic sacerdos hostiam fractam in patena iacentem, vnà cum patena subleuat, & ostendit populo*. Et tamen scilicet istos omnes produci necesse est ad probandam nouam hanc eleuationis formam, in Ecclesia Romana vsurpatam. Vsque adeo sibi multa Hardingus populi ignorantia fretus assumit. Vnum autem istud mihi in Hardingi responso mirum profectò videbatur, quod de hac nuper inuenta ceremonia in Ecclesia Romana interrogatus, totum responsum suum ab Orientali Græcorum Ecclesia ducit, neque exemplum vllum Ecclesiæ Romanæ profert, nec verbum denique de ea vllum facit: cum tamen non ignoret hanc eleuandi consuetudinem a principio ad hodiernum vsque diem in Græca Ecclesia nunquam inualuisse.

Pachymeres. Chrysost. in liturgia. Modicum. Claudius du Sainctes. Cassander.

Cum hæc autem, tum aliæ nonnullæ vestium, Olei, consimilesq; ceremoniæ a Iudæis imitatione quadam deriuatæ esse videntur: apud quos pontifex sacrificia facturus, oblationem ante pectus præferebat. Sic in Ecclesia primitiua quicquid esset a quoquam oblatum in pauperum subsidium illud sacerdos accepit, & in altum extulit, atque in Ecclesia tanquam Deo gratum sacrificium sistere consueuit. Ita Chrysostomus ait pontificem, dum sacra Liturgia perageretur, Euangelium extulisse: hæc illius verba sunt: *Sacerdos in altum tollit Euangelium*. Nicolaus Cabasilas quoque ait: *His peractis, sacerdos stans super altare, & in altum tollit Euangelium, & ostendit*.

Thruma. Liturgia. Nicolaus Cabasilas in expositione Liturgiæ.

Quod autem Hardingus fingit hac sacramenti eleuatione eiusdem adorationem indicari, hoc neque ab omnibus Hardingi socijs verum esse iudicatur, neque habet vllam omnino veritatis speciem. Multæ equidem indulgentiæ, magnæque immunitates intra paucos annos in illius gratiam munificè collatæ sunt. Et Durādus eleuationem ideo factam dicit, *vt populus intelligat, Christū venisse super altare*. Cæterùm antiqui patres Græci simul, & Latini cum sacramentum modicè eleuarent, atque ostenderent, populum perpetuò iusserunt accedere, percipere, sacris mysterijs participare, & corda sursum attollere: at in ea peragenda ceremonia, de Adoratione nullum vnquam verbum fecerunt. Pachymeres inquit: *Sacerdos ostendit hæc esse Christi Symbola*. Non

Durandus li. 4. Pachym. in ecclesias. Hierar. cap. 3.

dicit sacramenta ipsum esse Christum, sed symbola, & signa Christi. Maximus inquit: ὅτι σύμβολα ταῦτα καὶ οὐκ ἀλήθεια: *Symbola ista sunt, non autem veritas.* Atque hac forsan de causa *Beguinæ*, & *Beguardi* neminem oportere assurgere, aut signo aliquo reuerentiæ sacramenti eleuationem prosequi docuerunt.

Maximus in scholijs. Clemen. lib. 5. ad nostrum.

Denique Gerardus Lorichius in eo libro, quem in priuatæ Missæ defensionem scribit, hæc verba habet: *ex hoc ritu eleuationis inferimus, Missam neutiquam ritè celebrari, nisi in vsum publicum Ecclesiæ, hoc est, propter populum, vel sacramentum Eucharistiæ sumentem, vel sacrificium laudis votis, & encomijs celebrantem. Siquidem propter eum vsum hostia eleuatur. Missæ igitur priuatæ, quæ absente populo Catholico fiunt, abhominatio veriùs, quàm oblatio dicendæ sunt.* Hactenus Gerardus Lorichius inter Hardingi partium doctores numeratus.

Gerard. Lorichius libro 3.

FINIS.

DE ADORATIONE, ARTICVLVS OCTAVVS.

Episcopus Sarisburiensis.

VEL plebem prouolutam diuinum sacramento honorem detulisse.

Hardingus. 1. Sectio.

SI beatum altaris sacramentum nihil aliud esset, quàm quod Iuellus, cæteriq; sacramentarij esse iudicant, tum quidem nullo modo debuit a populo adorari, aut diuino honore affici. Neq; enim aliud esset, * *quàm nudus panis, nudumq; vinum, quantumuis illi honorificè de eo loquantur, symbolicum ac sacramentalem panem & vinum appellantes.*

* Falsum atq; maledicum.

Episcopus Sarisburiensis.

HArdingus, vtpote perturbationibus plùs æquo suis obsequens nos in ipso statim causæ introitu Sacramentarios appellat: quo quidem verbo schismaticos, hæreticos, & Dei inimicos complectitur: in quo aditum sibi ad disputationem insipida & acerba oratione patefacit, atq; instar galli cuiusdam gallinacei ante pugnam allio affatim pasti, spiritus potiùs fætore, quàm corporis robore aduersarium vincere conatur.

Quandoquidem verò hominibus persuadere contendit, nostram doctrinam cum summa Deitatis ac gloriæ Christi iniuria esse coniunctã, primùm profitemur & prædicamus, quòd quemadmodum *Christum esse agnum Dei, qui sustulit peccata mundi credimus, nec esse aliud nomen sub cælo, per quod seruari possimus*, & vt Propheta Esaias inquit *illum esse Deum fortem & parentem seculi futuri*, atq;, vt Paulus ait, *Deum esse in carne reuelatum*: ita etiam honorem, vero Deo debitum, illi deferimus: idque non diuinæ solũmodo eius, sed & humanæ quoq; naturæ, quæ est diuinitati ἀδιαιρέτως & ὑποστατικῶς vnita, & nũc ad dexteras Dei sedet. Nos sic plebem docemus, *quòd Deus illum ad omnem sublimitatẽ extulit, quòd Deus illi nomen dedit supra omne nomen, vt ad nomen Iesu omne genu flectatur cælestium, terrestrium, & infernarum rerum: quodq; omnis lingua confitebitur Iesum Christum Dominum esse in gloria Dei patris.*

Ioan. 1. Actor. 4. Esai. 9. 2. Timoth. 3. Philippen. 2.

Neq; Christum duntaxat adoramus vt verum Deum, sed etiam sacramentũ, sanctumq; corporis Christi mysterium cultu quodam & veneratione prosequimur, & vt Augustinus docet, *Baptismum Christi vbicunq; est, veneramur.* Nos verbum Dei colimus, quemadmodũ Anastasius monet: *Dominica verba attentè audiant, & fideliter adorent.* Denique res alias omnes veneramur, quæ consimili ratione ad Christi religionẽ pertinent. Verùm his rebus vtimur easq; ita colimus, vt sacras, & a Deo institutas ac præceptas: diuinum autem illis, tanquam ipsi Christo, honorem non exhibemus. Ambrosius de Magis habet: *Cognouerunt hanc stellam esse, quæ hominẽ, Deumq; signabat: sed adorauerũt paruulum.* Quòd autem Hardingus cum hîc, tum alibi, per falsam iniustamq; calumniam nobis obijcit, quòd Christi sacramenta nihil aliud, quàm nuda symbola facimus, sciat nos de Christi sacramẽtis sobriè atq; honorificè & cogitare, & prædicare, quippe quæ Dei promissorum testimonia esse, & sancti spiritus instrumẽta intelligamus. Atq; quemadmodum Baptismi sacramentũ non nudam aquam facimus, licet natura & substantia aquæ maneat: ita neq; sacramentum corporis & sanguinis Christi nudũ panẽ ac vinum statuimus. Nos & verbis, & definitionibus ijsdem vtimur, quibus Augustinus, alijq; antiqui patres, atq; adeo Petrus Lombardus & Gratianus, Hardingiani Doctores vsi sunt. *Sacramẽtum est signum rei sacræ: Sacramentum est inuisibilis gratiæ visibilis forma:* neq; nudum ex eo symbolum facimus, sicut Hardingus fingit: sed cum Paulo dicimus, *Perfectum esse signaculum & locupletissimũ diuinorũ promissorum pignus, quibus Deus seipsum nobis deuincit, & nos vicissim cũ Deo copulamur, vt Deus sit noster Deus, & nos illius simus populus.* Atq; hoc aliud quiddam, quàm inane aut nudum signum arbitror. Signum autem quid sibi velit, Augustinus ad hunc modũ ostendit: *Signum est quod præter speciẽ, quam ingerit sensibus, aliud quiddã facit ex se in cognitionẽ venire:* & ob hãc causam mysteriũ, siue sacrũ quoddam arcanum appellatur: quandoquidem oculus aliud, fides verò aliud intuetur. Exempli gratia, in baptismo oculus quidem corporeus aquam videt: fides autem, quæ est mentis oculus, Christi sanguinem contemplatur, qui, vt Ioannes ait, *nos a peccatis abluit.* Iccirco Chrysostomus inquit: *Incredulus cum baptismatis lauacrum audit, persuadet sibi simpliciter esse aquã. Ego verò non simpliciter video, quod video, sed animæ per spiritum purgationem: & sepulturam, resurrectionem, sanctificationem, iustitiam, redemptionem, adoptionem, hæreditatem, regnum cœlorum, spiritus satietatem considero. Non enim aspectu iudico ea, quæ videntur, sed mentis oculis.* An hîc Hardingus respõdebit, Chrysostomum tantùm verbo tenus, ita honorificè de baptismi sacramento loquutum esse, cum reuera nihil nisi meram aquam esse iudicaret? Equidem Augustinus ait, *In sacramentis videndũ est, non quid sint, sed quid significent.* Si nudum ex Hardingi sententia, illud omne iudicandũ sit, in quo Christi corpus non insit realiter, tum baptismi sacramentum nudum esse sacramentum necesse est: & hic conscriptus ab Hardingo libellus admodum profectò nudus necessariò erit, nisi velit forsitan affirmare Christi corpus in eo realiter inclusum esse. Plato maximũ sapientiæ munus

August. Epist. 146.
De Conse. Dist 1. Apostolica.
Ambros. in Luc. lib. 2. c. 2.
De consecratione. Dist. 2. Sacrif.
Petrus Lombard. lib. 4. dis. 1. Samaritanus
Roman. 4. Signaculum Iustitiæ Fidei.
August. de doctrina Christiana lib. 2. ca. 1.
De consecr. di. 2. Signum.
1. Ioan. 1.
Chrysost. in 1. Epist. ad Corin Hom. 7.
August. contra Maximinum li 3. cap. 22.
Plato.

in

in eo ponit, vt possis inter *aliud*, & *Idem* distinguere: huius enim ignoratio summam rerum perturbationem inducit. Augustinus autem ait, *Aliud est sacramentum, aliud res sacramenti*. Et ne posset Hardingus hoc totum eludere, & suo more dicere, sacramentum nihil aliud esse, quàm externam formam, & speciem panis & vini, Rabanus Maurus hanc illius responsionem anteuertit in hunc modum: *Sacramentum in alimentũ corporis redigitur*. Cum igitur duo hęc sint inter se diuersa, signum nẽpe, & res signo declarata, Christi corpus, & sacramentum corporis Christi, cúmq; hoc, corpus naturaliter pascat, illud animam supernaturaliter sustentet: magna perturbatio esset, vel ea ambo confundere atq; commiscere, vel per errorem alterum pro altero accipere. Et proinde Augustinus, vt suprà diximus, inquit, *Ea demum est miserabilis animæ seruitus, signa pro rebus accipere.*

August. in Ioan. tract. 26.

Rabanus Maurus lib. 1. ca. 31

August. de doctrina Christiana lib. 3. ca. 5.

Quod autem ad sacramenti adorationẽ attinet, Hardingus neq; vllũ Christi de ea præceptũm, neq; exemplum Apostolorum, neq; veterum patrum sententias proferre potest. Fuit nimirum paucis antè seculis inuecta ab Honorio Papa circiter annũ Domini 1226. pòst verò Vrbano Papa noua quadam noui festi, quòd *corporis Christi* appellatũ est, accessione auctior euasit, anno Domini 1264. postremò in perpetuum confirmata est infinita indulgentiarum multitudine in Viennensi Concilio a Papa Clemente quinto, Anno 1310. Eam Asianæ & Græcæ Ecclesię ad hodiernum vsq; diem non receperunt. Res non parua est, neq; potest sine graui periculo suscipi. Dei proprium cultum creaturæ tribuere, quæ non est Deus, idololatriæ manifestæ est. Omnes autem idololatræ, vt Ioannes ait, *partem habebunt in stagno ardenti igne & sulphure, quæ est mors secunda.*

Extra. de celebra. Missarum. Clem. lib. 3. tit. 16. Ca. Si Dominũ

Apocalyp. 21.

Hardingus. 2. Sectio.

Ioan. 6. *IAm verò cum hic ille panis existat, quem Deus pater nobis de cœlo dedit: cum panis iste Christi caro sit, quam pro mundi vita tradidit:*

Episcopus Sarisburiensis.

CVpit Hardingus videri omnes antiquos doctores ad suas partes traduxisse: atque ea de causa in vnum quasi exercitum vniuersos contraxit. Veruntamen ex omni hoc Doctorum numero nullus est, qui nos aliquid de sacramenti adoratione doceat. Quare si eos ostentationis tantùm causa adducat, nimis quidem multi sunt: sin tanquam testes adferat, nimis pauci videri possunt: de re enim nihil dicunt. Hardingus tamen, veluti de lectoris memoria dubitaret, quicquid hoc in loco paucis complexus est, & summatim perstrinxit, id alibi duplicauit atque iterauit: ex quo fit, vt si sigillatim ad singula responderem, nimiùm longus essem. Quocirca ad vitandam molestiam satis erit digitum ad ea loca intendisse, in quibus hęc testimonia seorsum & cumulatè a me diluuntur.

Primùm, vt antè dixi, nemo est ex vniuerso hoc patrum choro,

qui nos ſacramento diuinum honorem exhibere præcipit, quod tamen illi facilè ſcriptis prodere potuiſſent, ſi tum vel vſu confirmatum, vel conſentaneum vſum fuiſſet: & Hardingus ſtatim inueniſſet, ſi fuiſſet vnquam huiuſmodi quicquam literarum monumentis mandatũ. Panis ſacramenti non idem ille panis eſt, de quo Chriſtus in ſexto Ioannis loquitur, ſed panis veram materiam & naturam habet: atq; vt ait Cyprianus, *Ex multorum granorum adunatione congeſtus eſt*, & ſacramentum cõtinet illius panis, qui de cęlo deſcendit. Sed hæc in prima, ſecunda, & tertia ſectione quinti articuli fuſè explicata ſunt.

Cyprian. lib. 1. epiſt. 6.

Hardingus. 3. Sectio.

CVm hic ſit ille panis, & hoc illud poculum, de quo quiſquis ederit, vel biberit indignè, reus erit corporis, & ſanguinis Domini:

Epiſcopus Sarisburienſis.

HIeronymus inquit, *Dum ſacramenta violantur, ipſe cuius ſacramenta ſunt, violatur.* Nullus autem ſacramenti maior abuſus, nulla contumelia grauior eſſe poteſt, quàm & Chriſti inſtitutione, & ſacramenti natura repugnante, illud tanquam Deum colere. Et Auguſtinus ait, *Qui indignè accipit baptiſma, iudicium accipit non ſalutem.* Quapropter, ſi iſtud Hardingus ad probandam adorationem ſatis in ſe virium habere putet, tunc aquam etiam baptiſmi adoret neceſſe eſt.

Hieronym. in Malach. cap. 1.

Auguſt. contra Fulgentium cap. 6.

Hardingus 4. Sectio.

* Quinq; falſa ſimul.

* *CVm in hoc ſacramento verè reale & ſubſtantiale corpus, ac ſanguis Chriſti contineatur, vt ipſe in tribus Euangeliſtis, & in D. Paulo diſertè pronuntiat:*

Epiſcopus Sarisburienſis.

FAcinus eſt audaciæ plenum, in iſtis quatuor perſpicuis Chriſti verbis recitandis, *hoc eſt corpus meum*, quinq; manifeſtò falſa vno ſpiritu voluere & pronuntiare. Equidem Hardingus rectè nouit, neq; Chriſtũ, neq; Paulum, neq; Euangeliſtarum quenquam, hîc etiam addo, neque Catholicorum Doctorum vllum, cum de ſacramento agerent, his vnquam vocabulis vſos eſſe, vt Chriſti corpus vel *carnaliter*, vel *expreſſè*, vel *reipſa*, vel *realiter*, vel *ſubſtantialiter*, contineri in ſacramento diceret. Tantùm dicunt, hoc eſt corpus meum: quæ verba peruetuſtus ille pater Tertullianus ſic exponit, *Hæc eſt figura corporis mei.*

Tertul. contra Marcion. lib. 4.

Hardingus 5. Sectio.

CVm hæc ſacra ſit illa Euchariſtia, quam Ignatius Seruatoris noſtri Ieſu Chriſti carnem vocat, quæ mortem pro peccatis noſtris perpeſſa eſt, quam

In Epiſtola quadam ad Smyrnenſes: pater vt citatur a

Theodoretoin Polymorph. li.4. contra hæreſes.c.34.

*pater ſua bonitate ad vitam denuo excitauit: cum hic non vulgaris panis ſit, ſed Euchariſtia, poſt conſecrationem e duabus naturis conſtans, terreſtri ac cœleſti, vt ait Irenæus, quarum illa *externam formam ſignificat, hæc verum corpus & ſanguinem Chriſti, quæ quidem partim propter diuinitatem inſeparabiliter illis vnitam, partim quia ex ſpiritu ſancto erant in ſanctiſſimæ virginis Mariæ vtero concepta, meritò vocantur cœleſtia:*

*Falſum: Irenæus non formas, ſpeciéſue panis, ſed ipſã veri panis ſubſtantiam intelligit.

Epiſcopus Sarisburienſis.

QVid Theodoretus de hac re ſenſerit, ex ipſius verbis percipi poteſt. Sic enim ſcribit: *Signa poſt ſanctificationem non recedunt a natura ſua:* id eſt, ſubſtantiam, naturamq; eandem retinent, quam priùs habuerunt. Ex iſtis verbis, quæ fuerit Theodoreti ſententia, facilè poſſumus exiſtimare. Cæterùm in omni ſacramento duo ſpectanda ſunt, e quibus, vt inquit Irenæus, conſtant. Alterum terreſtre eſt, alterum cœleſte: alterum corporis oculis cernimus, alterum mentis aſpectu videmus: alterum in terra eſt, alterum in cœlo. Atq; hæ duæ partes quãdoquidem in vno myſterio coniungũtur, nomina inter ſe ſæpe permutant. Nam vt verum Chriſti corpus appellatur panis, etiamſi reuera nõ ſit panis: ita quoq; ſacramẽtalis panis vocatur Chriſti corpus, etſi non ſit re ipſa Chriſti corpus. Quapropter quẽadmodũ ſacramentũ corpus Chriſti dicitur, ita iuxta Ignatij ſententiã, Chriſti caro exiſtit, eadẽ ſcilicet quæ pro peccatis noſtris paſſa eſt, quãq; pater ſuſcitatã vitæ reſtituit, id eſt, illius carnis ſacramẽtum. Chryſoſtomus de baptiſmi ſacramento ad eundẽ modum ſcripſit: *Oſtendit hoc loco idem eſſe ſanguinem, & aquã: baptiſma enim eius, etiã paſſio eius eſt.* Aquam, & ſanguinẽ Chriſti, idem eſſe dicit, atq; hanc fuiſſe Pauli mentem affirmat. Interim nec aqua verè Chriſti ſanguis eſt, nec ſanguis Chriſti verè eſt aqua, ſed alia ſic aliorum nomina mutuantur, quia ſunt in vno myſterio copulata. Eodem modo Chriſti ſanguis appellatur aqua, quia ſordes abluit. Similiter aqua, Chriſti ſanguis dicitur, quia eſt illius ſanguinis ſacramẽtum. Atq; quo ſenſu dixit Chryſoſtomus, aquam baptiſmi eſſe Chriſti ſanguinem: eodem prorſus Ignatius panem eſſe carnem, non alio. Hæc perſpicua ſunt minimeq; ambigua.

Theod. dialog. 2.

Theod. in Polymorph.

Chryſ in epiſt. ad Heb. ho. 16.

Propterea Auguſtinus habet: *Sacramenta ex ſimilitudine plerunq; etiam rerum ipſarum nomina accipiunt: Ergo ſecundùm quendam modum ſacramentum corporis Chriſti, corpus Chriſti eſt: & ſacramentum ſanguinis Chriſti, ſanguis Chriſti eſt.*

Aug. epiſt. 23. *Secundùm quendam modum.*

Sed hîc Hardingus multum operæ poſuit in detorquendo & depraũando dilucida ſancti illius patris Irenæi verba. Eam enim ſacramenti partem, quam Irenæus rem terrenam vocat, id eſt, panem, Hardingus formas, & accidẽtia, & ſpecies panis Ireneo reclamante appellat. Nam ineptum hoc & prophanum loquendi genus in eccleſia fuit illo ſancto patre ſuperſtite inauditum: poſt annos autem ferè mille introductum eſt, vt tranſſubſtantiationem aſſectaretur. Irenæus verò diſertè creaturam dicit: ſic enim ait, *Sanctificamus creaturam: offerimus ei ex creatura*

Irenæus lib. 4. cap. 34.

Irenæ. eodem loco.

Ibidem. *Secundùm nos, κατ' ἡμᾶς.*

Irenæus lib. 5.

eius. Neq; prodigiosam quandam creaturam intelligit, qualis est *Accidens sine subiecto*, cuiusmodi nulla vnquam est a quoquam aspecta, sed apertè dicit, *Creaturam quæ est secundùm nos*, qualem nimirũ cernimus, qualem tangimus, qualem edimus, qualem bibimus: atque vt omnem Hardingo latebram præcludat, ait, *Ex illa augetur, & consistit carnis nostræ substantia.* Ex Irenæo igitur clarè perspicimus, quòd quẽadmodum Christi corpus est altera pars sacramenti, ita panis quoq; materialis altera est. Similiter in sacramento baptismi, sicut altera sacrosancti illius mysterij pars Christi sanguis est, ita altera pars est aqua naturalis. Neq; loco quidem, sed mysterio iunguntur hæ partes, & proinde non rarò separantur, atq; altera sine altera percipitur. Quam ob causam Augustinus ait: *Qui discordat a Christo, nec panem eius mãducat, nec sanguinem bibit: etiamsi tantæ rei sacramentum ad iudicium suæ præsumptionis quotidie indifferenter accipiat.*

Augu. in libro sententiarum, senten. 338. Et in Ioannem tract. 26.

Si cui nouum videatur, vt sacramentum corpus ac caro Christi appelletur, cum ita reuera non sit, is scriptum Dei verbum similiter dici corpus & carnem Christi meminerit, eadem illa scilicet, quæ ex virgine nata sunt, quæq; pater ad vitam resuscitauit, quanquam re ipsa ita haudquaquam existat. Sic Hieronymus ait: *Quando dicit, qui non comederit carnem meam, & biberit sanguinẽ meum &c. licèt in mysterio possit intelligi, tamen veriùs corpus Christi, & sanguis eius sermo scripturarũ est.* Hic lector ex Hieronymi verbis obseruato, Dei verbum corpus & sanguinem Christi dici, & veriùs etiam, quàm sacramentum.

Hiero. in Psal. 147.

Veriùs.

Hardingus. 6. Sectio.

CVm hic ille panis sit, qui discipulis a Domino porrectus, non effigie, sed natura mutatus, omnipotentia verbi factus est caro, vt Cyprianus dicit: *In sermone de cœna Domini.*

Episcopus Sarisburiensis.

AD hanc authoritatem luculenter responsum est in decimo articulo, & secunda sectione.

Hardingus. 7. Sectio.

CVm hoc illud sit sacrum mysterium, in quo inuisibilis sacerdos visibiles creaturas (panis & vini) in substantiam corporis & sanguinis sui verbo suo, secreta potestate conuertit, vt Eusebius Emissenus testatur: *Homil. 5. de Pascha.*

Episcopus Sarisburiensis.

AD hanc authoritatem in Articulo decimo, & sexta sectione respondimus.

Hardingus. 8. Sectio.

Similiter Hilarius Christum in nobis naturaliter per a-

CVm hic sanctus ille cibus sit, cuius digna perceptione Christus in nobis habitat naturaliter, id est, in nobis iuxta veritatem naturæ, non voluntatis tantùm consensum, vt Hilarius affirmat: *Lib. 8. de Trinita.*

Episcopus

Episcopus Sarisburiensis.

quam baptiſmi habitare ſcribit. De trinitat. lib. 8.

HAnc obiectionem diluimus in quinto Articulo, & decima ſectione.

Hardingus. 9. Sectio.

PORro cum hæc illa menſa ſit, in qua in Dominico cibo verbum verè carnem factum ex ſanctiſſima virgine Maria accipimus, vt idem Hilarius ait:

Episcopus Sarisburiensis.

HÆc verba cum noſtram cauſam non lædunt, tum Hardingianam nihil ſubleuant. Nos dicimus in illa menſa fidem noſtram non ad inane quoddam figmentum dirigi, ſed in verum corpus & ſanguinem Chriſti defigi, & illa guſtare, & illis veſci: idq; non minùs verè atq; efficaciter, quàm corpora noſtra vero cibo paſcuntur. Inſuper etiam addimus neminem vitam ſempiternam eſſe adepturum, qui non ederit Chriſti carnem, eiuſq; ſanguinem biberit. Sed illud, quod ore accipimus, non idem eſt quod fide comprehendimus. Auguſtinum enim antè dicentem audiuimus: *Aliud eſt ſacramentum, aliud res ſacramenti.* Verùm demus Hardingo Chriſti corpus verè & realiter in ſacramento ineſſe: non tamen ex eo poteſt efficere, quod vult. Eius ita ſe habet argumentum: Ioan. 6. Augu. in Ioan. tract. 26.

Chriſti corpus diuino honore coli debet:
Chriſti corpus eſt in ſacramento:
Ergo, ſacramentum debet diuino honore coli.

Hoc argumentum ex quatuor terminis conſtat, & proinde in ſcholis puerile iudicatur: illius vitia ex ſimili argumento faciliùs innoteſcent:

Chriſti corpus diuino honore adorandum eſt:
Chriſti corpus eſt in cœlo:
Ergo, cœlum eſt diuino honore adorandum.

Hardingus. 10. Sectio.

CVm hic ille panis ſit, quem non aratio, non ſatio, non agricolarum opus effecit, ſed terra, quæ intacta permanſit, & eodem plena fuit, nimirum beata virgo Maria, vt Gregorius Nyſſenus ait:

Episcopus Sarisburiensis.

GRegorius Nyſſenus in omni hoc loco nullum verbum facit, neq; de adoratione, neq; de ſacramento: tantùm de beatæ virginis partu differit. Hæc verba ſuprà & allegata ſunt, & a me explicata in quinto articulo, & decima ſectione. Breuiter tamen & quaſi prætereuntibus nobis vnam cõtra Hardingum rationem ſuppeditant. Cum enim Gregorius Nyſſenus panem corporis Chriſti non agricolarum opere,

Cyprian.li.1. epist.6. Augu.in Ioan. tract.26.

id est,e naturali grano confici dicat:Cyprianus tamen atq; Augustinus ex multorum granorum adunatione congeri asserant: ex his horum patrum verbis inter se collatis concludere possumus Christi corpus & sacramentum res esse diuersas. Argumentum, quod ex his Hardingus conficere posse videtur, huiusmodi est:

Christus de beata virgine natus est:

Ergo nos adorare sacramentum debemus. Aliam enim nullam habent hæe verba consequutionis necessitatem.

Hardingus. 11. Sectio.

CVm hæc illa cœna sit,in qua Christus seipsum immolauit,quemadmodum Clemens Romanus,& Hesychius ostendit: qui etiam in alio loco scribit apertissimè,hæc mysteria,videlicet,sanctũ altaris sacramentũ esse sancta sanctorum,*quia sunt ipsius corpus,de quo Gabriel ad virginem dixit,* Spiritus sanctus superueniet in te, & virtus altissimi inumbrabit te:propterea id quod ex te nascetur sanctum, vocabitur filius Dei: *de quo etiam Esaias loquutus est,* sanctus est Dominus noster, & habitat in sublimi in ipso patris sinu:

Hęc verba Hesychius non de sacramento, sed de Christo ipso loquitur.

Constitu. Apostolic. li.8. cap.vltimo. In Leuit. lib 1 cap. 4.

Episcopus Sarisburiensis.

CHristus sicuti suis antè discipulis commonstrauerat,Hierosolymas sibi proficiscendum,mortemq; ibi subeundam esse, ita cum suam illam postremam & planè lugubrem cœnam obiret, mortis suæ sacramentum instituit,& acceptum panem fregit,ac supplicij,quo erat afficiendus, omnem modum atq; rationẽ illorũ oculis subiecit, & adumbrauit: ac si dixisset,*Sic corpus frangi,sic sanguinem effundi meum oportet.* Hanc ita perspicuam & ad viuum expressam mortis Christi descriptionem atq; ἀντιτύπωσιν Hesychius sacrificium appellauit, hoc est,exemplar,ac effigiem illius sacrificij,quod postero die Christus esset in cruce facturus. Atq; sicut panis fuit Christi corpus,ita quoq; fractio panis fuit Christi passio.Eodem dicendi genere antiqui patres baptisma videntur sacrificium appellare.Chrysostomus inquit,*Baptisma Christi passio Christi est.*Sic Tertullianus,*Tingimur in passione Domini.*Sic iterum Chrysostomus,*Quod crux & sepulchrũ fuit Christo,id nobis baptismus factus est.*Hoc sensu Hesychius Christũ ait semetipsum in vltima sua cœna obtulisse,id est,sacramento tenus & in mysterio,non autẽ re ipsa, vt mundi peccata tolleret. Simili sensu idem Hesychius partũ virginis vocat sacrificium: hæc eius verba sunt,*Sacrificium coctum Christi appellat incarnationem.*

Chrys. in epist. ad Heb,ho.16. Tertu. de baptismo. Chrys.in epist. ad Rom.ho.10 Hesy.in Leuit. lib.1.cap.2.

Quod ad hæc verba attinet,*Sancta sanctorum,* non externum sacramentum eo nomine,sed verũ Christi corpus appellat Hesychius,quod quidẽ est *res sacramẽti,*teste Augustino.SicOrigenes scribit in Leuiticũ: *Quæ est hostia,quæ pro peccatis offertur,& est sancta sanctorum:nisi vnigenitus filius Dei Dominus meus,Iesus Christus? Ipse solus est hostia pro peccatis,& ipse est hostia,sancta sanctorum.* Hæc autem Origenes loquutus est, de eo sacrificio, quod Christus in cruce fecit,& propterea addit:

Augu.in Ioan tract.26. Orig. in Leuit. hom.7.

Quod

Quod vno verbo Apostolus explicauit, cum dicit, Qui seipsum obtulit Deo.

Cæterùm non modò sacramentum, sed res etiam alias ad sacrum vsum destinatas *sancta sanctorum* appellare possumus. Ita scriptum & definitum est a Bonifacio primo Papa: *Omne, quod Domino consecratur, siue fuerit homo, siue animal, siue ager, siue quicquid fuerit semel consecratum, sanctum sanctorum erit Domino.* Origenes autem sacra mysteria non eo sensu, quo Hardingus intelligit, sancta sanctorum vocat, quòd nimirum essent omnium sanctorum sanctissima, sed quia erant sanctis hominibus præparata. Sic enim ipse, quid veller, exponit: *Panis iste, & calix sancta sanctorum sunt, vides quo modo non dixerit, sancta tantummodo, sed sancta sanctorum. Ac si diceret, panis ille non est communis omnium, nec cuiusq; indigni, sed sanctorum est. Quanto magis hoc, & de verbo Dei dicemus, Hic sermo non est omnium, nec cuiuscunq;, sed sanctorum est?* Proinde Chrysostomus sacerdotem solitum fuisse panem inter celebrãda sacra mysteria ostendere ait, & pronuntiare *sancta sanctis.* Hactenus quis esset horum verborum sensus, *Sancta sanctorum*, docuimus.

Inter decret. Bonifac. 1. decret. 3.

12 Quæst. 2. Nulli liceat.

Leuit. 27.

Orig in Leuit. homil. 13.

Quod attinet ad Clementem Romanum, quem Hardingus Apostolis familiarem fuisse vbiq; prædicat, iste nequaquam profectò dicit, Christũ obtulisse semetipsum in vltima cœna sua, sed aliud potiùs longè diuersum. Sic enim ait: *Propter nos homo factus, & spirituale sacrificiũ offerens Deo.* Magis etiam adhuc perspicuè hanc ad Deum precationẽ facit de hoc ipso: *Offerimus tibi regi, & Deo iuxta Christi institutionem hunc panẽ & hoc poculum.* Non dicit, Nos filij tui corpus realiter offerimns, sed hunc panem & hoc poculum: atq; hæc quoq; *antitypa* vocat, id est, Signa corporis, & sanguinis Christi. Sic itidem Theodoretus de hac re scribit: *Ecclesia offert corporis & sanguinis eius symbola.*

Lib. 8. cap. 13.

Theodor. in Psal. 110.

Hardingus. 12. Sectio.

CVm in sacra mensa, in qua hæc mysteria celebrantur, agnus Dei iaceat, & immoletur a sacerdotibus incruentè, vt vetustissimum & nobilissimum Concilium Nicenum habet:

Episcopus Sarisburiensis.

QVemadmodum Concilium Nicenum facta quadam cum veteris legis sacrificijs collatione, *agnum Dei in altari iacere affirmat*, sic Augustinus ad plebem dicit, *Vos estis in mensa, vos estis in calice.* Itaq; vt populus in mensa iacet, sic quoque Christus in ea iacere dicitur. Sed ad hunc locũ fusiùs respondimus in quinto articulo, & octaua sectione.

Augustin in serm. ad infan. citatur a Beda 1. Cor. 10.

Hardingus. 13. Sectio.

*DEnique cum in hoc diuino sacramento sub aspectabili figura res arcanæ contineantur, ipsum nempe verum, reale, viuum, naturale, & substantiale corpus & sanguis seruatoris Christi, sicut *scripturæ, doctores, concilia, insuper doctissimi de Martini Lutheri schola, planissimè & constantissimè confirmant:*

*Falsum: In quo scripturas simul, & Concilia, & antiquos patres ementitur.

Episcopus Sarisburie nsis.

SI quidem Hardingus vllum ex istis vocabulis, Reale, Viuum, Naturale, Substantiale, vel in Scripturis, vel in Doctoribus, vel in Concilio vllo reperire potuisset, suo in citandis locis labori nequaquã pepercisset. Iam autem cum ita asseueranter, & affirmatè hæc nobis vocabula, ex istis authoritatibus obtrudere non vereatur, neq; tamen possit ea alicubi inuenire, eum & scripturas, & doctores, & concilia ementitum, & simplice populi ad credendum facilitate valde abusum esse meritò iudicemus.

Hardingus. 14. Sectio.

*CVm hæc (inquam) haud dubiè ita sint: nos qui Catholicæ ecclesiæ adhæremus, neque possumus vlla persequutione a Catholica fide remoueri, quos Iuello, eiusq; sociis Papistas nominare libet, sine dubitatione credimus nostrum esse officium adorare Sacramentum, & diuinum ei cultum exhibere. Hoc autem verbo non iam externas formas significamus, *quæ propriè vocantur sacramentum, sed rem sacramenti, & inuisibilem gratiam, & in illis inclusam virtutem, ipsum videlicet verum corpus, & sanguinem Christi.*

*Falsam: Hæc enim loquendi genera nunquã fuerunt in vllo priscorum patrum seculo audita.

*Cum autem adoramus & veneramur beatum hoc sacramentum, ipsam panis & vini substantiam non adoramus neque colimus, quia post *consecrationem nulla vtique remanet: neque profectò externas panis ac vini figuras & formas, quæ remanent, adoramus: sunt enim creaturæ, neq; debent adorari: sed ipsum corpus & sanguinem Christi, quæ sub illis *formis verè & realiter continentur, humiliter & religiosè veneramur. Et proinde vt magis propriè & secundùm intelligentiam loquamur, ne quid aduersarius, quod in nos reijci commodè possit, ex vocabulis arripiat, cum sensus duntaxat rectus quæratur, nos testificamur & dicimus, quòd adoremus & veneremur corpus & sanguinem Christi in sacramento, quodq; ita facere omnino debeamus.*

*Falsam: remanet enim panis & vinum, quemadmodũ in decimo articulo docebitur.

*Falsum: id quod luculentiùs ex quinto Articulo, & sexto constat.

Episcopus Sarisburiensis.

SI quam Hardingus persequutionem subeat, mollem eam & delicatam esse necesse est: at illi alio quodam vsi sunt persequutionis genere. Solomon ait, *Aliqui fugiunt, nemine sequente.* Sic olim de suis persequutoribus conquestus est Arius hæreticus: ἄρϊος ὁ διωκόμενος ἀδίκως διὰ τὴν πάντα νικῶσαν ἀλήθειαν: Hoc est, *Arius iniusta persequutione vexatus propter vincentem omnia veritatem.* De sua autẽ constantia, cũius hîc mentionem facit, & pro argumento nonnullo introducit, nihil iam dicam. Quanquam sui putant, tam crebras, tam leues, tam repentinas mutationes cum constantiæ laude non facilè posse congruere. Sanè manifesti notiq; erroris defensio alio potiùs nomine appellanda sit. Zacharias Propheta ait: *Posuerunt vt adamantem cor suum.*

Prou. 28.

Epipha. li. 2. de Ariomanitis.

Zach. 7.

cor suum. Iobus dicit: *Stetit cor eius sicut incus.* Neq; tamen hi propterea constantes dici potuerunt. Hilarius inquit: *Grauis & periculosus lapsus est in multis. Etsi enim se intelligant, tamen pudor exurgendi authoritatẽ sibi præsumit, vt, quòd errant, prudentiam velint existimari: quòd cum multis errant, intelligentiam esse asserant veritatis.* Quod ad rem ipsam spectat, ea quidem videtur sine natiui verborum ordinis & soni perturbatione nullo modo posse consistere. Nunc accidentia speciésque panis, nunc ipsum Christi corpus, sacramentum esse oportet: quanquam Hardingus fatetur corpus Christi reuera non esse sacramentum, tamen ad nouam istam adorationem tenendam sacramentum necessariò dicendum est, atque ita nunc duo sacramenta in vno habemus. In fine tamen prohibemur ipsum sacramentum venerari, sed tantùm corpus Christi in sacramento. Atq; hæc vt ait Hardingus, propria est, & perspicua, & vsitata loquendi forma, & scientiæ consentanea. Sic ille nos corda nostra excitare docet, & Deum in spiritu ac veritate colere. Nisi voluerint imperiti homines Academias adire, vt hanc nouam scientiam addiscant, quid sit *Accidens absq; subiecto: Corpus sine loco: locus sine corpore: quantitas sine modo quanti,* non possunt Christi corpus scitè venerari: sin autem absque hac intelligentia venerantur, aliud pro alio venerantur, & in idololatriam prolabuntur.

Iob. 41.

Hila. de Trinitat. li. 6. ca. 84.

Hardingus. 15. Sectio.

*ILlud porro adijciendum est, in sacramento altaris adorari corpus Christi, non cogitatione mentis separatum a verbo, sed ita cum eo coniunctum, vt distrahi non possit. Hoc enim est in primis considerandum, corpus & sanguinem Christi in sacrosancto mysterio adesse non per se sola, tanquam ab anima, atque a diuinitate eius diuulsa: sed viuam illius carnem & sanguinem *hîc adesse, arctissimo quodam vinculo cum diuinitate illius coniuncta, eaq; esse perfecta, integra, inseparabilia, sicut & ipse est. Quod quidem abunde confirmatur ex variis ipsius Christi sententijs in D. Ioanne:* Ego sum, inquit, panis vitæ. *Iterum:* Hic est panis de cœlo descendens, vt si quis ex eo ederit, non moriatur. Ego sum panis viuus, qui de cœlo descendi: Si quis ex hoc pane ederit, viuet in æternum. *Atque vt liquidò constaret, quem ille panem intelligeret, in extrema parte dicit:* Et panis quem ego dabo, mea caro est, quam dabo pro mundi vita. *His verbis clarissimè demonstrat carnem suam, quam nobis comedendam præbet, vitæ *plenam esse, & cum eius diuinitate coniungi, illisq; qui eam dignè percipiunt, corporis pariter & animæ immortalitatem adferre: quod profectò caro ac sanguis ex se præstare non potuit, quemadmodum ipse Dominus haud obscurè testatur in sequentibus, vbi dicit:* Spiritus est, qui viuificat, caro nihil prodest: verba quæ ego sum vobis loquutus, spiritus sunt, & vita. *Hoc autem perinde est ac si dixisset: Ipsa ex se caro, nihil omnino prodest, sed mea caro quæ diuinitatis & spiritus plena est, immortalitatem vitamq; sempiternã efficit, iisq; omnibus adfert, qui eam dignè accipiunt. Sic ergo in hoc beatissimo sacramento, non corpus tantùm & san-*

*Falsum: sæpe affirmatũ, nũquam confirmatum. Hæc enim verba ad ipsum dũtaxat Christum, non ad sacramentũ pertinent.

*Inanis accessio. Augustinus enim ait: *corpus Christi accipitur ab omnibus ad vitam, a nemine ad iudicium.*

guinem Christi, sed totum plenumq; Christum, Deum & hominem adesse in substantia intelligimus: idq; propter personæ Christi vnitatem, quæ nullo modo dissolui potest: atq; ob hanc causam agnoscimus nostrum omnino officium esse ipsum adorare, vt verum Deum atq; hominem. Sed vt his quæ dixi maiorem adhuc lucem afferam, insignem ex Augustino sententiam recitabo, hæc Christi verba interpretante, Si videris filium hominis ascendentem vbi antè fuit. Nulla esset quæstio si ita dixisset, Si videris filiũ Dei ascendentem vbi erat priùs: Cum verò filiũ hominis dixit ascendentem vbi erat priùs, nunquid filius hominis in cœlo erat priùs, quando in terra esse cœpit? Hîc quidem dixit, vbi erat priùs, quasi tunc nõ ibi esset, quando hæc loquebatur. Alio autem loco ait: Nemo ascendit in cœlũ, nisi qui de cœlo descendit, filius hominis qui est in cœlo: non dixit erat, sed filius inquit hominis, qui est in cœlo. In terra loquebatur, & in cœlo se esse dicebat. Quo pertinet, nisi vt intelligamus, vnã personã esse Christũ, Deum, & hominem, non duas: ne fides nostra non sit trinitas, sed quaternitas? Christus ergo vnus est verbum, anima, & caro, vnus Christus: Filius Dei, & filius hominis vnus Christus. Filius Dei semper, & filius hominis ex tempore: tamen vnus Christus secundũ vnitatẽ personæ in cœlo erat, quãdo in terra loquebatur. Sic erat filius in cœlo, quẽadmodum filius Dei erat in terra: filius Dei in terra in susceptа carne, filius hominis in cœlo in vnitate personæ. *Hactenus Augustinus.* *In Ioan. tract. 27.*

Episcopus Sarisburiensis.

VErè dixit Hardingus, corpus Christi cũ eius deitate arctissimo quodam nodo copulari, & proinde vnâ adorari debere: neq; enim diuinitatẽ oportet ab humanitate diuellere, & duos ita diuersos inter se Christos cõminisci, quorũ alter colendus sit, alter omni cultu priuãdus, vt Nestorius hæreticus fecit. Sed quemadmodũ corpus & anima in vnũ hominẽ coniũcta simul in honore habentur: sic etiam humana pariter & diuina Christi natura in vno connexa pariter honore afficienda est. Nam cum Nestorio dicere: *Thomas tetigit eum qui resurrexit: honorauit antẽ illum, a quo resuscitatus est*, vehementer blasphemũ esset. Verùntamen tametsi corpus atq; diuinitas Christi coniuncta sit in vna persona, sunt tamen separatæ ac diuersæ naturæ: altera finita, altera infinita: altera loco cõprehensa, altera extra omnem locũ diffusa: altera creatura, altera creator. Neq; est vllus honos diuinus corpori Christi debitus, quatenus corpus est: sed tantùm propter diuinitatem, quæ in vnam cum eo personam coaluit. Ista omnia certa sunt, & sine dubitatione vera.

Cyril. in Apologetico. In edicto Imperatoris Iustin. inter decreta Ioan 2.

Concil. Calch. actio. 1.

Illa quoq; Christi verba, quæ in sexto Ioannis habuit, & hîc ab Hardingo vsurpantur, sunt procul dubio verissima: non tamen si ad ipsum momentũ, sonumq; literarum exigantur. Hoc enim, vt Augustinus ait, *Facinus esset, & flagitiũ*: Et vt Origenes inquit, *Animã occideret.* Ac proinde Christus ipse, quid vellet, exposuit his verbis: *Spiritus est qui dat vitam, caro nequicquã prodest. Verba quæ ego loquutus sum, sunt spiritus & vita.* Hæc verba Augustinus sic interpretatur: *Spiritualiter intelligite*

Augu. de doct. Christian. li. 3. cap. 16. Orig. in Leuit. hom. 7. Augustinus in Psal. 98.

quæ

quæ loquutus sum. Non hoc corpus quod videtis, manducaturi estis. Similiter Chrysostomus: *Secundùm spiritum verba mea audienda sunt. Qui secundùm carnem audit, nihil lucratur, nihil vtilitatis accipit.* His etiam addit, facta quasi obiectione quadam: *Quid ergo est carnaliter intelligere?* Respondet ipse, *Simpliciter vt res dicuntur, neque aliud quicquã cogitare.* Sic itaq; dixit Christus, vt carnales eorum cogitationes radicitus extraheret: *Verba quæ ego sum loquutus, spiritus & vita sunt.* Quasi dixisset: *Nec caro mea cibus, neq; sanguis meus potus est, vt ore vestro capiantur, & pascant corpora: sed si animæ vestræ esuriant, ego sum spiritualis cibus, vos alã: si sitiant animæ vestræ, ego sum potus spiritualis, ego vos exhilarabo.* Huic accommodatum est, quod Chrysostomus ait: *Omnia tibi Christus factus est, mensa, vestimentum, domus, caput, & radix. Quotquot in Christo (inquit Paulus) baptizati estis, Christum induistis. Ecce quomodo vestimentum tibi est. Vis discere quomodo & mensa tibi sit? Qui me comedit, inquit, viuet ille propter me. Quòd autem domus est tibi: Qui comedit carnem meam, in me manet, & ego in eo. Et quòd radix, rursum inquit, Ego vitis, vos palmites.* Sic Gregorius Nyssenus: *Christus sit perfectioribus solidus cibus, inferioribus olus, infantibus lac.* Sic Origenes: *Ne mireris, quia verbum Dei & caro dicitur, & panis, & lac, & olera: & pro mensura credentium, vel possibilitate sumentium diuersè nominatur.* Similiter Gregorius Nazianzenus: *Quemadmodum Dominus noster Iesus Christus appellatur vita, via, panis, vitis, lux vera, & mille alia, sic etiam appellatur gladius.* Itaq; sicut Christus est panis, eodem etiam modo gladius dicitur, non alio. Sic Christus nobis est spiritualis mensa, spirituale vestimentum, spiritualis domus, spirituale caput, spiritualis radix, spiritualis cibus, spiritualia olera, spirituale lac, spiritualis caro, vita, via, panis, vitis, & lux: atq; in hũc finem Christus dixit: *Verba mea sunt spiritus & vita.* Hactenus sanè Christi verba, parum adferunt ad causam Hardingianam momenti.

Chrys. in Ioan. hom. 47.

Chryso. ad popul. Antioch. hom. 21. Gala. 3. Ioan. 6. Ioan. 15.

Greg. Nyssen. in vita Mosis. Orig. in Exod. cap. 17. hom. 7 Naxianzen. in Psalm. 44.

Hardingus insuper ait: *Totum Christum, Deum ac hominem, realiter, substantialiter, & carnaliter esse in sacramento.* Hoc cum nullo modo possit euincere, suo quodam iure concedi sibi postulat, ac si nihil ad fidem ei faciendam desideraretur. Non erit alienum vt tempus ei largiamur ad deliberandum, & rem firmiùs probandam. Interim argumenti eius vis huiusmodi est:

Humanitas ac diuinitas Christi in vna persona coniungitur:
Ergo Sacramentum est diuino honore colendum.

Hardingus. 16. Sectio.

HIuc nimirum hæc Christi verba, Spiritus est qui viuificat, caro non prodest quicquã, *ad hunc modũ interpretatur:* Caro nõ prodest quicquam, sed sola caro, accedat spiritus ad carnẽ, & prodest plurimũ. Nam si caro nihil prodesset, verbũ caro non fieret, vt inhabitaret in nobis. *Ad hanc personæ vnitatẽ in vtraq; natura intelligendã (inquit eruditissimus pater ille Leo) legimus & filium hominis e cælo descendisse, eum filius Dei carnem sumeret ex ea virgine, e qua natus esset. Iterum etiam, dicitur fi-*

Epist. ad Flauianum Constantinopolit. episcopo. c. 5.

lius Dei crucifixus & ſepultus, cum iſta pateretur non in Deitate ipſa, in qua vnigenitus filius coæternus, & conſubſtantialis eſt patri, ſed in naturæ humanæ infirmitate. Quare omnes etiam in ſymbolo confitemur vnigenitum Dei filium crucifixum & ſepultum, ſecundùm illud Apoſtoli: Si enim ſciuiſſent, non crucifixiſſent Dominum gloriæ. 1.Cor.2.

Huic doctrinæ conuenienter Cyrillus ſcribens in Ioannem habet: Qui carnem Chriſti manducat, vitam habet æternam. Habet enim hæc caro Dei verbum, quod naturaliter vita eſt: propterea dicit, Quia ego reſuſcitabo eum in nouiſſimo die. Ego enim, dixit, *(id eſt corpus meum quod comedetur)* reſuſcitabo eum. Non enim alius eſt ipſe, quàm caro ſua: non id dico, quia natura non ſit alius, ſed quia poſt incarnationem in duos ſe diuidi filios minimè patitur. *Quibus verbis improbi Neſtorij hæreſin redarguit, qui Chriſtum diuiſit, & e Chriſto duos filios conſtituit, alterum filium Dei, alterum filium Mariæ, atq; ita duas perſonas inuexit. De quo damnatus Neſtorius in primo Concilio Epheſino fuit, tum etiam vel maximè, quòd nos in* hoc ſacramento Chriſti modò carnem in pane, & ſanguinem tantùm in poculo accipere defenderet, ſine deitate, quia Chriſtus dixit:* qui comedit carnem meam, *nõ autem dixit, qui comedit, vel bibit meam deitatem, quia non deitas, ſed tantùm humanitas comedi poteſt. Quam quidem hæreticam captionem ita Cyrillus diluit:* Quanquam *(inquit)* Deitatis natura non comeditur, corpus tamẽ Chriſti comedimus, quod vtiq; comedi poteſt. Corpus autẽ hoc verbi ipſius corpus eſt, quod viuificat omnia, & quandoquidẽ vitæ corpus eſt, viuificum eſt: viuificat autem quatenus Deus eſt, vnicus vitæ fons. Quapropter huiuſmodi loquutiones de Chriſto in ſcripturis editæ, quibus alteri naturæ tributum videtur, quod ad alteram pertinet, & contrà, iuxta illam incomprehenſibilem, & inenarrabilem diuinæ humanæq; naturæ in vnam perſonam coniunctionẽ atq; vnionem, de eo accipiendæ ſunt inſeparabiliter, quandoquidem & Deus & homo eſt, non huius aut illius duntaxat naturę, tanquam ab altera ſeperatæ. Propter enim hanc inſeparabilem vnionem, quicquid alterutri naturę peculiare eſt, rectè & poteſt & debet etiam toti perſonę aſcribi. *Atq; hoc fit, quemadmodum eruditi Theologi loquuntur* per cõmunicationem idiomatũ. *Ita docet Cyrillus, quemadmodum Chriſtus manducetur, non iuxta diuinam, ſed humanã naturam, quam e nobis accipit: atq; hoc modo a Chriſtianis hominibus in ſacramento adoratur ſecundùm diuinam ſuã naturam. Non tamen ſecundũ diuinam tantũ naturam, quaſi nimirum ea eſſet ab humana ſeparata, ſed integram ſimul perſonã, Deum atq; hominem. Pretioſa etiam eius caro & ſanguis adorantur propter inſeparabilem vtriuſq; naturæ in vna perſona coniunctionem, quæ eſt Ieſus Chriſtus, Deus & homo.* Quem Deus *(vt Paulus ait)* extulit, eiq; nomen dedit, quod eſt ſupra omne nomen, vt in nomine Ieſu omne genu flecteretur, cœleſtium, & terreſtrium, & ſubterraneorum: omniſq; lingua confiteretur Dominũ Ieſum Chriſtum eſſe in gloria Dei patris, *hoc eſt, eſſe æquali gloria cum patre.* Cum Deus *(inquit Paulus)* inducit primogenitum in mundũ, dicit, Adorent eum omnes angeli Dei. *B. Ioannes ſcripſit in Apocalypſi ſe audiuiſſe omnes creaturas dicentes:* Benedictio, honor, gloria, & robur ceſſori throni

*Falſum: neq; enim hunc errorem defẽdit Neſtorius, neque huiuſmodi canon in eo Concilio propoſitus fuit.

In Ioan. li. 4. cap. 15.

Vide Anathematiſmũ 11. Item ad Theodoſi. de recta fide, & ad Reginas de recta fide.

Philip. 2.

Heb. 1. Pſalm. 96. Apocal. 5.

throni & agno in ſecula ſeculorum. Et viginti quatuor ſeniores ceciderunt in facies ſuas, & adorarunt eum, qui viuit in ſecula ſeculorum.

Epiſcopus Sarisburienſis.

DEmiror quid Hardingo venerit in mentem, vt tãtam inanium verborum fruſtra effunderet copiam. Omnia hæc teſtimonia & vera ſunt, & rectè ab eo adhibentur, excepto eo ſolo, quod e Concilio Calchedonenſi allatum eſt de Neſtorio. Cæterùm non illud omne de cuius veritate conſtat, mox ad quamlibet cauſam ſtabiliendam aptum cenſeri debet. Plinius ſecundus prudenter admonet, vt qui librum aliquem conſcripturi ſunt, ad titulum atq; argumentum de quo ſcribere inſtituerunt, identidem reſpiciant, ne fortè ab eo, quod propoſuerunt, longiùs aberret eorum oratio: vt nunc noſter Hardingus pulchrè quidem iaculatur, ſed procul a ſcopo. Hæc enim verba nullã faciunt vel ſacramenti, vel eiuſdem adorationis mentionem, neq; omnino aliquid continent, quod quoquo modo ad ſacramentum ſpectet. Niſi fortè velit Hardingus ex hiſce verbis argumentum iſtiuſmodi concludere:

Plin. ſæpe reſpiciendum eſt ad Titulum.

Filius hominis de cœlo deſcendit:

Ergo, oportet ſacramentum adorare.

Cyrilli etiam vera ſententia eſt: *Chriſti caro coniuncta eſt cum diuinitate, itaq; naturaliter vitam dat.* Cumq; Chriſtus diceret, *Ego illum ſuſcitabo in die nouiſſimo*, id ſenſit, quemadmodum Cyrillus ſcribit, carnẽ ſuam, quam nos comedimus, reſuſcitatur am eſſe nos in extremo die. Nam quamcunq; gratiam ſeu miſericordiam a Deo cõſequuti ſumus, ea ad nos omnis per Chriſti carnem deriuatur. Auguſtinus ait: *Mortalis factus eſt immortalis, vt peracta ſua morte nos faceret immortales.* Rurſus: *Nos non efficeremur participes diuinitatis eius, niſi ipſe fuiſſet factus particeps mortalitatis noſtræ.* Iſta omnia vera ſunt, vt quę nihil aliud in ſe habeant, quàm illuſtrem horum Chriſti verborum explanationẽ: *Qui manducat carnem meam, & bibit ſanguinem meum, viuet in æternum.* Hardingus autem, vt hæc Cyrilli verba in ſuum ſenſum pertraheret, duos confinxit permagnos errores, vnum, Chriſti corpus non niſi in ſacramento comedi poſſe: alterum nos niſi illud ore percipiamus, & in ventrem ingeramus, comedere nullo modo poſſe: ac ſi vel Chriſtus, vel hi pietate præſtantes patres carnalem aliquem comedendi modũ intellexiſſent. Hæc doctrina facilè poſſit horrore atq; deſperatione hominum mentes perfundere. Nam ſi vera ſit Hardingi defenſio, neminem fore beatæ illius reſurrectionis participem, niſi qui Chriſti corpus comederit in ſacramento, quid tum Chriſtianis infantibus fiet, qui ex hac vita, nunquam accepto ſacramento, deceſſerunt? quis eos in die ſummo exuſcitabit? Num verò cenſet Hardingus paruulos illos ſemel baptizatos, & per baptiſmum Chriſti membra factos, nunquam reſurrecturos, ſed perpetua damnatione perituros, ea tantùm de cauſa, quòd ſacramentum non perceperint? Chriſtus in his verbis non de ſacramẽto loquutus eſt, ſed de ſpirituali manducatione per fidem, ſicuti omnes ſancti patres teſtantur, ad eamq; præſtandam omne corporis munus

Ioan. 6.

Auguſtinus in Pſal. 109.

Auguſtin. in Pſal. 118.

Auguſt.in.6. Ioan. penitus remouet. Propterea Auguſtinus inquit, *Crede & manducaſti:* Et iterum: *Illud manducare refici eſt: Illud bibere, quid eſt niſi vinere?* Similiter Baſilius: *Eſt ſpirituale os interni hominis, quo recipitur verbum vitæ, quod eſt panis, qui de cœlo deſcendit.* De noſtra autem a mortuis reſurrectione, ait: τὸ βάπτισμα δύναμίς ἐστι πρὸς ἀνάστασιν, *Baptiſmus vis eſt ad reſurrectionem.* Sic Auguſtinus: *Nemini dubitandum eſt, tum vnum quemq; fieri participem corporis & ſanguinis Chriſti, quando in baptiſmo factus eſt membrum corporis Chriſti.* Sic Chryſoſtomus: *In baptiſmo incorporamur in Chriſtum, & facti ſumus caro de eius carne, & os de oſſibus eius.* Sic fide Chriſti corpus comedimus, non tantùm cogitatione quadam inani ac ſuſpenſa, ſed efficaciter, verè & re ipſa: quare nos Chriſtus in die vltimo reſuſcitabit.

Baſil.in Pſal. 33.
Baſil.in exhortatione ad ſanctũ baptiſ.
Aug. citatur a Beda in 1.Cor. 10.
Chryſ. in epiſt. ad Eph.ho.20.

Fraus autem Hardingiana in hoc, vt dixi, verſatur, quòd is corpus Chriſti comedi nõ poſſe fingit, niſi tantùm in ſacramento, etiam interueniente externi oris munere. Quanquam vt antè e Rabano Mauro oſtendimus: *Sacramentum extrinſecus recipitur ore corporis; corpus autem Chriſti in interiorem hominem recipitur, ſpirituali fidei ore.* Ex his iam apparet, & ſacramentum accipi poſſe ſine Chriſti corpore, & Chriſti corpus poſſe ſine ſacramento ſumi. Hactenus Hardingus nullum omnino de adoratione verbum fecit.

Rabanus Maurus.li.1.ca.31.

In ijs autem, quæ de Neſtorio meminit Hardingus, magnã falſitatem callidè inferſit. Nam quòd dicit Neſtorium eam habuiſſe opinionem, nos in ſacramento panis corpus tantùm Chriſti ſine ſanguine accipere, in poculo verò ſanguinem ſolùm ſeorſum a corpore, neq; Neſtorius, etſi hæreticus, in hoc tam prauo errore fuit, neq; tale aliquid memoratur, vel in Epheſino cõcilio, quod hîc falſò ponitur, vel omnino in alio quoquam Concilio, aut antiquo patre. Sed Hardingianæ cauſæ ſumma ijs literarum monumentis nititur, quæ nunquã extiterunt. Si quis ſit in toto illo Concilio iſtiuſmodi canon, vel vlla in aliquo veterũ doctorum facta de eo mentio, proferat Hardingus, vt nos verũ eſſe cognoſcamus: quod ſi autem hunc canonem tam ſæpe, tamq; confidenter vſurpatum, nuſquam poſſit oſtendere, ignoſcat nobis, ſi illum omnes mortales inanibus titulis ludere, & dolo malo agere ſuſpicemur. Etſi fas eſſet, & contra Neſtorium, vt hæreticum quiduis confingere, tamen non debuit iſto modo Concilium generale ementiri. At Cyrillus ampliùs dicit: *Non poſſe nos Chriſti diuinitatẽ comedere, humanitatem eius tantũ comedi.* Ex his Hardingus arbitratur, ſe poſſe quicquid nos de ſpirituali mãducatione, quę fide cõtinetur tradimus, euertere. Sic enim argumẽtabitur:

Hardingus falſò citat concilium Epheſinum.

Vos docetis, edere Chriſti corpus non aliud eſſe, quàm credere.
Sed Cyrillus ait, nos non poſſe Deum comedere:
Ergo, ex veſtra doctrina non poſſumus credere in Deum.

Sic nos ei videmur in eas anguſtias redacti, vt rem longè abſurdiſſimã fateri cogamur. Hæc quidem ratio ſpeciem in ſe videtur nonnullam habere: a te igitur peto, Lector, vt & partes eius inſpicias, & quid a me reſpondeatur cognoſcas. Edere in ſermone cõmuni, eſt cibum vel alimentum capere, & in corporum noſtrorum ſubſtantiam conuertere:

metaphoricè autem atque extraordinariè sæpe significat spiritualiter comedere, & cibum cœlestem ad animas recreandas & nutriendas sumere. At neutro modo verè dici potest, nos deitatem comedere. Nam summam diuinæ naturæ maiestatem neque capere possumus, neq; eam in nostræ naturæ substantiam redigere. Humanitatem autem ac corpus Christi & accipere, & edere, & depascere possumus, & ossa ex eius ossibus, & caro ex illius carne fieri, vt & ille in nobis habitet, & nos vicissim in illo. Quanquam ergo Christus & Deus & homo sit, tamen nos non tam diuinitate Christi, quàm humanitate primò ac præcipuè pascimur & viuimus, quatenus homo factus est, & carnis atque sanguinis particeps fuit, & crucifixus est, & sanguinem effudit, & animam in cruce exhalauit. Hic noster est spiritualis pastus, in hoc omnis nostra consistit vita. Ob hanc causam Paulus dicit: *Quod nunc viuo in carne, in fide viuo filij Dei, qui dedit semetipsum pro me.* Et iterum: *A me absit gloriari, nisi in cruce Domini nostri Iesu Christi.* Et Petrus: *Non aliud est nomen sub cœlo, quod datum sit inter homines, per quod oporteat nos seruari, nisi tantùm nomen Iesu Christi.* Sic etiam Cyrillus ait: *Vitam & nutrimentum habemus, non ex diuinitate Christi, sed ex humanitate.* Rectè itaque annotatur in Decretis: *Christus per hoc est factus noster panis, & sustentatio, & vita: quia assumpsit carnem nostram.* Sed cum Cyrillo Hardingus dicet: *Non possumus comedere diuinitatem, tamen in Deum credimus: Ergo, contrà ac vos docetis, credere non est idem, quod manducare.* Sanè ex Cyrillo atque ex summa quadam aliorum veterum patrum consensione constat, nos non posse Deum uel cognoscere, vel in eum credere, vel eum inuocare, vt ipse in se est in diuina sua maiestate, sed eatenus duntaxat, quò ille nobis similis esse, nostramq; fragilẽ induere naturam voluit. Chrysostomus ait: *Illum si in nuda deitate veniisset, non cœlum, non terra, non maria, non vlla creatura sustinere potuisset.* Sic Hilarius, *Cognitus fieri Deus homini, nisi assumpto homine nõ potuit, quia incognoscibilem cognoscere, nisi per naturã nostram, natura non potuit.* Similiter Cyrillus: *Christus non aliter erit adorabilis nisi credamus, quòd ipsum verbum caro factum est.* Sic quoque Augustinus: *Respice altitudinem ipsius, in principio erat verbum, & verbum erat apud Deum, & Deus erat verbum. Ecce cibus sempiternus, sed manducant Angeli, manducant supernæ virtutes, manducant cœlestes spiritus. Quis autem homo posset ad illum cibum? Vnde, cor tam idoneum illi cibo? Oportebat ergo vt mensa illa lacteſceret, & ad paruulos perueniret.* Sequitur, *Quomodo ergo de ipso pane pauit nos sapientia Dei?* Respondet, *Quia verbum caro factum est, & habitauit in nobis.* Iterum: *Ita verbum incarnatum factum est nobis receptibile, quod recipere non valeremus, si filius æqualis Deo non se exinaniret, formam serui accipiens.* Alias prætermitto similes Doctorum sententias. Hic itaque Cyrilli verborum sensus est. Nos diuinam Dei maiestatem neque percipere, neque cognoscere, neque in eam credere, neque eam adorare, neque edere, neque vesci possumus, cum pura sit, & in se simplex: sed cognitio, fides, nutrimentum, & vita nostra in eo versantur, quòd Chri-

Ephe. 5.
Hebr. 2.
Gala. 2.
Gala. 6.
Act. 4.
De conse. dist 2. Christus. In Margine.
Chrys. citatur a Cassiodor. in Psal. 17.
Hila. in Psal. 143.
Cyril. ad Regi.
Augustin. in Psal. 33.
Ioan. 1.
Augustin. in Psal. 109.

ſtus mortalem noſtram naturam acceperit, eamq; diuinitati ſuæ in vnam perſonam ἀχωρίστως coniunxerit.

Hardingus. 17. Sectio.

SEd moleſtum magis quàm neceſſarium eſſet, ſcripturæ locos percẽſere, quæ ad probandam Chriſti adorationem adduci poſſent, cum tantus ſit eorum numerus. Quoniam tamen Lutherus vel ita cæcus, vel potiùs ita perditè impius fuit, vt adorationem negaret, cum interim præſentiam veri & naturalis corporis Chriſti in ſacramento concederet: hîc ea memorabo, quæ Tigurini ſacramentarij contra illum hac in re ſcripſerunt. Quid (inquiunt) an panis verum & naturale Chriſti corpus eſt, an Chriſtus præſens adeſt in ſacramento (vt Papa & Lutherus aſſerunt?) Cur ergo non adoratur Dominus illic, vbi eum præſentem eſſe dicitis? Cur nos id prohibemur adorare, quod non modò ſacramentaliter, ſed etiam corporaliter ſit corpus Chriſti? Thomas tangit verũ corpus Chriſti e mortuis excitati, & mox in genua procidens adorat, inquiens, Deus meus, & Dominus meus. *Diſcipuli Dominum & ante, & poſt reſurrectionem adorant. Matth. 28. Act. 1. & Dominus in Ioanne ait ad cæcum,* Credis in filium Dei? Ipſe autẽ reſpondit, dicens: Domine quis eſt, vt credam in eum? Ieſus dixit ei, tu vidiſti eum, & qui tecũ loquitur is eſt. Tum dixit, Domine credo, & adorauit illum. *Quòd ſi autem nos accepiſſemus panẽ Dominicũ eſſe naturale Chriſti corpus, illud religioſè adoraremus cum Papiſtis. Hæc Zuingliani contra Lutherum, in quibus abunde confirmant adorationem corporis Chriſti in ſacramento, & ſic conſequenter ipſius Chriſti Dei & hominis, propter inſeparatam diuinæ ac humanæ naturæ in perſonæ vnitate coniunctionem, vt vbicunq; corpus ſit, ibi diuinitati eius vniatur ac coniungatur: ac Chriſtus plenè & ſubſtantialiter adſit, verè Deus & homo. Atq; vt clariorem harũ rerum expoſitionem haberemus, Scholaſtici Theologi illud verbum,* concominantia, *vtiliter excogitarunt, perſpicuè ac verè docentes, in hoc ſacramento poſt conſecrationem, ſub panis ſpecie adeſſe Chriſti corpus, ſub ſpecie vini ſanguinem,* ex vi ſacramenti: *vnâ etiam cum corpore ſub ſpecie panis adeſſe ſanguinem, animam, & diuinitatem Chriſti: cum ſanguine quoq; ſub ſpecie vini, corpus, & animam, & diuinitatem adeſſe,* ex concomitantia, *vt vocant, breuiùs, & clariùs eandem fidei doctrinam exponentes, quam ſancti patres in* *Epheſino Concilio contra Neſtorium propoſuerunt. Intelligunt autem, vbi Chriſti corpus præſens adeſt, ibi per neceſſariam conſequentiam adeſſe eius ſanguinem, animam, diuinitatem, & ſic totum plenumq; Chriſtum, Deum & hominem, propter indiuiſibilem, vtriuſq; naturæ in vna perſona connexionem, quandoquidem verbum caro factum, humanam naturam nunquam depoſuit. In hoc autem ſenſu vocabulum illud non eſt a quoquam pio & docto homine improbandum, quantumuis noui quidam magiſtri irrideant. Maiorum ſuorum menſuram implentes, qui ſimiliter vocabula quædam ferre non potuerunt a ſanctis doctiſq; patribus in concilijs generalibus vtiliter inuenta, vt magis commodam haberemus quorundam neceſſariorum fidei articulorum explicationem. Qualia ſunt,* Homouſion, Humanatio, Incarnatio, Tranſſubſtantiatio. *Hic autem obſeruandum eſt, quòd Zuingliani, quos Iuellus ſequitur, in adorationis ar-*

Ioan. 9.

*Falſum: nullum enim in concilio Epheſino propoſitũ fuit huiuſmodi dogma.

Tranſſubſtãtiatio nuper eſt inuenta in cõcilio Lateranenſi Romæ, Anno Domini 1215.

ticulo

ticulo Lutheranos improbant: & vicissim Lutherani in articulo præsentiæ Zuinglianos redarguunt, ac si singulari Dei prouidentia effectum esset ad conseruandam ecclesiæ tranquillitatem, vt inimici veritatis & verum faterentur, & alteri ab alteris falsitatis arguerentur, vt & hæreticorum bellis pax ecclesiæ constitueretur, & dissidijs concordia catholicorum confirmaretur. Iam postquam luculenter e scripturis confirmauimus, annuentibus etiã Zuinglianis adorationem & cultum diuinũ corpori Christi deberi, vbicunq; diuina eius maiestas illud præsens exhibere voluerit, videamus nunc, vtrũ eandem hanc apud sanctos & antiquos patres doctrinã inuenire possimus.

Episcopus Sarisburiensis.

QVòd nobis Hardingus leues quasdam Lutheri & Zuinglij de hac sacramentaria adoratione dissensiones exprobrat atque objcit, possum ei respondere, quod quidam olim Philippo Macedoniæ regi, pacem inter Peloponnesios & reliquos Græciæ populos conciliare conanti, respondisse dicitur: *Tu priùs abi* (inquit) *& domi pacem compone.* Eo enim ipso tempore summa exarsit inter coniugem Olympiadem, & Alexandrum filium discordia: ex quo ipse minùs aptus ad pacem inter alios constituendam visus est. Meminisse debuit Hardingus eos, qui maxima sui euangelij firmamenta ac columnæ habentur, post primũ nouæ suæ disciplinæ ortum, in dissidijs perpetuò fuisse, neq; vnquam in concordiam reduci potuisse: Oportuit illũ in mentẽ reuocasse, suæ farinæ doctores, & eos etiam præcipuos doctores Papã Innocentiũ & Scotum contraria atq; repugnantia docere: Scotũ cum Thoma dissidere: Occamum a Scoto dissentire: Petrum de Alliaco cum Occamo digladiari: Nominales cum Realibus decertare: atq; insuper etiã Scotistas cum Scotistis, & Thomistas cum Thomistis ciuilibus inter se bellis sub vno vexillo cõtendere: adeo etiam de ipsis cõsecrationis verbis, alijsq; similibus rebus, & multis illis quidem & magnis, quas sigillatim persequi molestũ esset. Res adhuc in capitali odio constitutæ sunt, nec spes est vnquã reconciliari posse. Itaq; cum domi tam crudelia bella habeant, nõ debuit Hardingus tenues quasdã de re vna aut altera contentiones nobis exprobrare. Esset sanè vehementer optandũ, & faxit (precor) Deus tandẽ aliquando, vt Christi euangelium nullis impedimẽtis implicatũ per omnes orbis partes liberè manet & fundatur: cæterũ ab initio aliter fuit. Nam cũ primũ euãgeliũ disseminari cœpisset, & martyrũ sanguis adhuc calesceret, erant nõnulli qui dicerent, *Ego sũ Pauli*, alij autẽ, *Ego sum Petri:* & sic inter se diuulsi sunt. Paulus restitit, & in os contradixit Petro: Hieronymus Augustinum hæreseos accusat: Augustinus Hieronymum iubet palinodiam canere: Hieronymus Ambrosium contemnit, & Basilium reprehendit: Cyprianus a Cornelio dissentit: Sabinianus Papa omnes Gregorij prædecessoris sui libros crematos voluit. Ex his apparet sanctos a sanctis, & Martyres a Martyribus in ijs etiam causis, quæ ad religionem spectabant, dissensisse.

Demaratus.

1. Cor. 1. Gala. 2. Aug. epist. 9.

Hinc autem hæretici alijq; a pietate auersi homines calumniandi semper euangelij ansam arripuerunt. Marcion hæreticus existimauit se inter nouum & vetus Testamentum repugnantiam depre-

Tertul. lib. 4. contra Marci.

hendisse, atq; ideo audacter affirmauit, se scripturam falsitatis conuincere potuisse. Hieronymus ait: *Hunc locum nobis obiecit Iulianus Augustus, de dissonantia euangelistarum.* Rursus: *Sceleratus Porphyrius in primo libro, quem scripsit aduersus nos, obiecit Petrum a Paulo esse reprehensum, quòd non recto pede incederet ad euangelium.* Socrates & Sozomenus Christianos propter discordias suas ab infidelibus in publicis conuenticulis, ac foro derisos, & digitis notatos fuisse, scribunt.

Hier. in Matth. lib. 1. cap. 1.
Hier. in proę. in epi. ad Gal.
Socr. li. 1. ca. 6.
Sozo. li. 1. c. 16.

Cæterùm ista iudiciorum & sententiarũ discrepantia, vt imbecillibus offensioni, & improbis malorum occasioni est, qui contra Deum occasiones captant: ita pijs multorum est effectrix bonorum. Ijs enim, quos Deus secundùm propositum elegit, omnia ad bonum conferunt. Nicolaus Lyranus ait: *Expositorum diuersitas excitat attentionem:* facitq; vt meminerint se esse homines, *& ex parte videre tãquam in speculo*, quippe qui fidem pro mensura tantùm ratáque portione sua acceperint: ac proinde ad scrutandas & excutiendas scripturas nos impellit, neq; sinit hominibus gloriari, vt qui gloriatur, in Domino glorietur.

2. Cor. 11.
Rom. 8.
Nicol. Lyra. in prolog. in Gen.
1. Cor. 13.
2. Cor. 10.
1. Cor. 3.
1. Cor. 10.

Hi duo præstantes viri, & eximia ecclesiæ Christi membra, quos Hardingus adeo est oratione insectatus, de nullo vnquam Christianæ fidei fundamento, aut principio, sed de vna tantùm sententia, phraseque scripturarum dissenserunt. Vtrique & cognouerunt, & confessi sunt Christi corpus diuino cultu adorari debere, cum sit Diuinitati in vna persona coniunctum. Alter autem ait, quanquam Christi corpus in sacramento prẹsens adsit, ibi tamen in eum finem & vsum non adesse, vt a nobis adoretur: neque omnino præcipimur in verbo Dei hunc illi honorem exhibere. Sic Christi corpus in nobis est, Naturaliter, Realiter, carnaliter, substantialiter, & reuera. Neque tamen propterea debemus alij coram alijs prosterni, vt Christum in nobis præsentem diuino cultu veneremur. Omnis ita horum duorum eruditione præcellentium patrum dissensio in hoc vno momento versata est, quis sit præsentiæ Christi modus. In cæteris summa fuit voluntatum & studiorum consensio, ad falsitatem atque hypocrisin retegendam, Deiq; gloriam amplificandam penitus intenta.

1. Timoth. 6. profanas verborum nouitates.
βεβήλους. κακοφωνίας.
Epipha. contra Semiari. li. 3.
ὁδὲ νῦς παντα χῦ.

Nos nouum illud suum vocabulum, *Concomitantia*, quod Hardingus tanquam firmissimum quoddam doctrinæ suæ iam ruinosæ fulcimentum introduxit, equidem non miramur, vt ille putat: etsi Paulus præcepit, vt ab inauditis hisce & impijs verbis caueremus: sed illud nomen ad causam tam ineptam ita pueriliter accommodatum esse sanè demiramur. Equidem fateor istas voces, *Homousios*, *Humanatio*, *Incarnatio*, disertè in scriptura non inueniri: eorum tamen vis ac sensus, vt ait Epiphanius, vbiq; facilè reperitur.

Neque illud verbum in Niceno Concilio inuentum fuit primùm. Etiam longo ante hoc Concilium tempore, ab Origene alijsque veteribus, & eruditis episcopis vsurpatum est, quemadmodum ex Socrate constat, cuius hæc sunt verba: *Doctos quosdam ex veteribus & illustres Episcopos, Homousij dictione vsos esse cognouimus.* Et proinde

Socr. li. 1. ca. 8.

Augu-

Auguſtinus non inuentum hoc nomen, ſed *firmatum fuiſſe* dicit in Niceno Concilio. Quapropter Hardingus cum alibi, tum hic falſus fuit. Auguſt. contra Maximinū lib. 3. cap 14. Firmatum eſt.

Tranſſubſtantiationis autem nomen, hîc ab Hardingo inter hæc verba, *Humouſios*, *Humanatio*, *Incarnatio*, numeratur, vt Iudas inter Apoſtolos. Recens profectò vocabulum, & nuper tandem in lucem editum, circiter mille ducentos annos poſt natum Chriſtum, regnante in Anglia Ioanne: neque vllum prorſus habet, quo nitatur, in ſcriptura fundamentum: nomen tamen fuit diu antè impoſitum, quàm iſte fœtus omnino editus eſſet. Etenim cum ex Florentino Concilio perſpici poteſt, Orientalem Græciæ & Aſiæ eccleſiam illud nūquam probaſſe, tum ſanè ad hodiernum vſq; diem auerſantur, nec ij a quibus primùm excogitatum & confictum eſt, certi aliquid adhuc de eo ſtatuerunt. Concil. Florēt. Seſſione vltima.

Hoc enim verbum, *Tranſſubſtantiatio*, mutationem & tranſitum vnius ſubſtantiæ in aliam ſignificat: ipſi autem dictu eſſe intolerabile putant, Subſtantiam panis in ſubſtantiam corporis Chriſti migrare: atq; iccirco ipſe Scotus illud repudiat ac fugit: & ſatius eſſe cenſet affirmare, panem euaneſcere, & ſubitò auolare, & tum Corpus Chriſti in illius locum ſuccedere: atq; hæc iam eſt communis ac recepta ſcholarum ſententia. Verùm iſtud mutationis genus, *Tranſſubſtantiatio* nullo modo dici poteſt: ſed potiùs, *Ceſſio*, *Annihilatio*, *Succeſſio*, *Subſtitutio*. Eat ergo Hardingus, & nouum nomen quærat: hoc enim non quadrabit. Ita poſt mille ducentorum annorum diſquiſitionem aliquid tandem inueſtigarunt: quod tamen cuiuſmodi ſit, nondum ipſi intelligunt. Tamen eorum (ſi dijs placet) de hac re decretum, cum Niceno Concilio ſcilicet comparatur. Beno Cardinalis, qui illo tēpore vixit, Gregorium ſeptimum Papam trium dierum ieiunium, ac proceſſionem ſolennem ſanxiſſe ſcribit, quo ſignum aliquod de cœlo impetraret, ex quo certior fieret quid de eo ſtatuendum eſſet, ad extremum tamen, rem ipſam ſine oraculo tranſegit. Beno in vita Hildebrandi.

De nouo autem hoc commēto *Concomitantiæ*, erat quidem omnino neceſſarium, vt poſtquam religionem excogitaſſent nouam, vocabula quoque noua fingerent, quæ ei ſubſidio eſſent. Quod Chriſtus dicit, *Hoc eſt corpus meum*: Illi, *Hoc eſt corpus meum, & ſanguis meus*. Quod Chriſtus ait, *Hic eſt ſanguis meus*: Illi, *Hic eſt ſanguis meus, & corpus meum*: atq; in vtraq; parte totum Chriſtum, Deum atq; hominem ineſſe aſſerunt. Si ex illis quæratis, vnde ita eſſe norunt, reſpondebunt ſe, non ex verbo Dei cognoſcere, ſed ex nouo hoc *Concomitantiæ* figmento. Similiter Hardingus hîc iam nullo quidem ſe poſſe ſcripturæ teſtimonio ſacramenti adorationem confirmare, ſed ſua tantùm, opinor, *Concomitantia* fatetur.

Hardingus. 18. Sectio.

QVid Apoſtoli ſua ætate de hoc articulo cenſendum docuerūt, ex eo poteſt æſtimari, quod in Dionyſio legimus, qui fuit Pauli diſcipulus, eoq; nomine fidem meretur. Is ſanctum hoc myſterium adorat & veneratur his verbis: Sed ô diuinum penitus ſanctumq; myſterium, ob- Eccleſia. Hierarch. cap. 3.

ducta tibi per signa obscuritatum, quasi vela & integumenta, patefacta perspicuè nobis ostende, mentisq; nostræ oculos singulari & clarissima luce obtege.

Episcopus Sarisburiensis.

HVnc ab Hardingo locum esse ad confirmandam sacramenti adorationem allatum miror. Quid enim? Num arbitratur Hardingus, quicquid compellatur eo modo, illud omne cultu honoréq; diuino affici? An est oblitus ecclesiæ suæ Romanæ in more positum esse, Sacrum Oleum his verbis salutare, *Aue sanctum Oleum?* Aut illi e memoria excidit se in sua ecclesia crucem ligneam sic affari, *Aue Rex noster:* aut eandem hanc crucem e lignea materia fabricatam sic orare, & precari: *O Crux aue, spes vnica hoc passionis tempore, auge pijs iustitiam, reisq; dona veniam?* Num illum propterea existimabimus vel terrenæ creaturæ diuinũ honorem impartire, vel Christum præsentem quidem adesse, sed ligni forma occultari? Hoc quidem satis sit ad hunc Dionysij locum explicandum. Opinor Hardingum memoria tenere, sacramentum ab Epiphanio *rem dici insensibilem*, quæ neq; nos videre possit, neq; preces nostras exaudire: neq; ignorat, Pachymerem Græcum scholiasten, hęc Dionysij verba in hunc sensum interpretari: *O diuinum & sacrum mysterium. Affatur illud tanquam rem animatã, & meritò: quemadmodum & Theologus magnus Gregorius ait, O magnũ & sanctum Pascha: & eiusmodi sacrum mysterium ipse est Dominus noster Iesus Christus: ad quem loquitur sanctus.* Ad eum (inquit) in cœlo versantem, non ad illud, quod in mensa coràm iacet. Atq; hanc fuisse Dionysij mentem, ex ijs verbis intelligi potest quæ proximè præcesserant: *Ingrediamur, (inquit) ab effectis ad causas:* id est oculos nostros ab aspectabilibus sacramẽtis reuocemus & Christum spiritualiter intueamur, cuius ea sunt sacramẽta, quiq; in illis repræsentatur. Similiter de Olei consecratione loquutus est Dionysius, *adducamus vela, & spiritualem ipsum fulgorem intueamur.* Per hunc autem spiritualem fulgorem Christũ procul dubio intellexit. Docet ergo nos corporeis oculis aliud, spiritualibus aliud videre, corporeis quidem quæ adsunt, spiritualibus verò quę absunt. Atq; vt harum rerum nobis cumulatior fides constet, D. Andreæ verba, quibus materialem eam, in quam actus est, crucem compellat, expẽdamus, *Salue Crux quæ hîc stas, tandiu me expectans. Lætus accedo, noui enim tuum secretum, noui mysterium. Video in te, quæ mihi a Domino meo promittitur. Recipe me ô electa Crux qui tam humilis sum propter Deum, & redde miserum seruulum suo Domino.* Hîc manifestam inuocationem, hîc perspicuã adorationẽ habemus. An eã ergo nobis opinionẽ hæc verba inijciẽt, vt Andream diuinum ligneæ cruci honorem præstitisse existimemus?

Epiphanius in Anchorato.

Paphymeres ὡς ἐμψύχῳ αὐτῷ διαλέγεται.

Abdias in Andrea.

Sed quoniam Hardingus huic Dionysij loco nonnihil confidere videtur, nos vnius mysterij ex alio explicationem petamus. Ambrosius aquam baptismi ad hunc modum affatur: *O aqua, quæ humano aspersum sanguine orbem terrarum lauisti: O aqua, quæ sacramentum esse Christi meruisti. Tu incipis prima, tu comples perfecta mysteria &c.* Num verò nobis necessa-

Ambro. in Luc. lib. 10. cap. 22.

necessariò existimandum erit, quòd Ambrosius aquam hoc modo alloquitur & compellat, eam vel aures habuisse, atq; audiuisse: vel Christum ipsum in ea præsentem adfuisse corporaliter? Sunt verò cum panis, tum aqua elementa materialia vitæq; expertia. Quopropter sicut Ambrosius alterum, ita alterum affatus est Dionysius, non aliter. Sed quandoquidem Hardingus Amphilochij sui causa quicquid Verona nouarum rerum venerit, libenter amplexurus videtur, quanta nos illic pietate virginis Zonam inuocare doceant attẽdamus. Precationis formula hæc est, *O veneranda Zona, fac nos hæredes æternæ & beatæ vitæ: & hanc nostram vitam ab interitu cõserua. Tuam hæreditatem, tuum populum ô Intemeratæ Zona intemerata conserua. Habeamus te vires & auxiliũ, murum, & propugnaculum, portum & salutare refugium.* Hæc precatio ab Euthymio quodam peruetusto & perdocto Græco scriptore facta esse dicitur, quem proximo hoc anno Aloysius Lipomanus episcopus Veronensis in lucem edidit, Venetijs ac Louanij excusum, in duobus ingentibus voluminibus, eiusdem argumenti. Atq; ne res parum in se authoritatis haberet, bellus ille catholicus pater & eruditus Veronæ episcopus Lipomanus, hunc locum in margine singulari consilio obseruauit in hũc modum, *O quam magna & mira petit a veneranda Zona?* Hæc quanquam ita sint, non tamen Hardingum opinor dicturum eam fuisse vel Euthymij, vel Lipomani mentem, vt virginis Zonam diuino cultu venerandam esse iudicarent.

Hardingus. 19. Sectio.

Homil. 5. in Diuersos Euangelij locos.

ORigenes nos docet, quomodo Christum in sacramento priusquam illud accipiamus, adorare & venerari oporteat, his verbis: Quando sanctum cibum, illudq; incorruptum accipis epulum, quando vitæ pane & poculo frueris, manducas & bibis corpus & sanguinem Domini: tunc Dominus sub tectum tuum ingreditur. Et tu ergo humilians temetipsum imitare hunc Centurionem, & dicito: Domine non sum dignus, vt intres sub tectum meum. Vbi enim indignè ingreditur, ibi ad iudicium ingreditur accipienti.

Episcopus Sarisburiensis.

QVàm verò facile est imperitos & ignaros homines in fraudẽ inducere? Origenes in omni illo loco nullam facit neq; adorandi sacramenti, neq; realis & corporalis Christi in eo præsentiæ, neq; carnalis alicuius in corpora nostra introitus mentionem: sed accepta ex historia Centurionis occasione, qui se indignum, qui Christum in ædes exciperet, existimauit, quibus modis Christus in fideles immigret, ostẽdit. Duas autem vias disertè meminit in eo loco: vnam, quando homo quisquam pius ad nos accedit: alteram, cum sacram communionẽ percipimus. Hæc illius verba sunt: *Quando Sancti & Deo acceptabiles ecclesiarum antistites sub tectum tuum intrant, tunc ibidem per eos Dominus ingreditur. Et tu sic existimes, tãquam Dominum suscipiens. Et aliud: quãdo*

Matth. 8. Luc. 7.

illud incorruptum ſanctumq́, accipis epulum. Ex huius ergo ſancti Patris ſententia, ſicut Chriſtus per epiſcopum, aut virum ſanctum ad nos ingreditur, ita quoq; per ſacrorum myſteriorum participationem ingreditur. Ita etiam in prima eiuſdem libri Homilia habet. *Nobiſcum Deus per Euangeliſtarum & Apoſtolorum prædicationem, per ſui ſancti corporis & ſanguinis ſacramentum: per glorioſæ crucis ſignaculum*. Per hæc omnia Chriſtus ad nos accedit, & in nobis verſatur: ſicuti ipſe ait: *Ecce ego vobiſcum ſum omnibus diebus, vſq; ad conſummationem ſeculi*. Ita in veteri teſtamento, quando portabatur arca Domini, ipſe quoque Dominus eleuari & ſubuehi quodammodo viſus eſt. Et iccirco Sacerdotes quando eam tollerent, dicebant, *Exurgat Deus*, cumq; ea in exercitum allata eſſet, dixerunt, *Ipſe Dominus venit*: capta autem arca, *Iſraelis gloriam captam eſſe* clamabant.

Origen. in diuerſos Euangelij locos. Homil. 1. Matth. 8. Numeri 10.

4. Regum 4.

Neq; exiſtimandum nobis eſt, Origenem de reali aliquo, aut corporali Chriſti in ædes noſtras aduentu loquutum eſſe. Verba enim, ſuaq; ipſius interpretatio repugnant. Nam ſic in eodem loco ſcribit: *Tantùm dic verbo: tantùm veni verbo: verbum aſpectus tuus eſt, opusq; eſt conſummatum: Oſtende abſens Corpore, quod præſens ſpiritu comſummare potes*. Sic Chriſtus ait: *Ego & pater ad illum veniemus, & cum illo manebimus*. Quo in loco carnalem aliquem, aut corporalem aduentum cogitare non oportet. Quocirca quandocunque Chriſtus noſtras domos inierit, ſiue per pium quempiam hominem, ſiue per corporis ſui ſacramentum, ſiue per crucis ſignum, ſiue, vt Auguſtinus ait, per fidem, ſiue per baptiſmi ſacramentum, Origenes corda nos noſtra ſubmittere docet, & Chriſtum ſic venientem his verbis excipere: *Domine indignus ſum, vt tectum meum ſubeas*. Si ex his concludat Hardingus Origenem præcipere, vt ſacramentum adoremus, Epiſcopum quoq;, alióſq; homines pios, tanquam Deos diuino honore adorare, ab eodem doceri nos dicat neceſſe eſt.

Orig. in diuerſos Euangelij locos. Hom. 5. Abſens corpore. Luc. 14.

Augu. in Ioan. tractatu 50.

Hardingus. 20. Sectio.

Res inuiſibilis ſacramenti eſt corpus ſanguisq́, Chriſti quæ in cœlo ſunt.

QVis neget Cyprianum rem inuiſibilem huius ſacramenti adoraſſe, quæ eſt corpus & ſanguis Chriſti, cum in eo diuinitatem, non minùs quàm in Chriſti perſona eſſe fateatur? quod quidem his verbis oſtendit: Panis iſte, quem Dominus diſcipulis ſuis porrigebat, non effigie, ſed natura mutatus, Omnipotentia verbi factus eſt caro. Et ſicut in perſona Chriſti humanitas videbatur, & latebat diuinitas, ita ſacramento viſibili ineffabiliter diuina ſe infundit eſſentia. *In ſermone de cœna Domini.*

Epiſcopus Sarisburienſis.

HVnc Cypriani locum Hardingus, tãquam inuictam cauſæ ſuæ defenſionem crebrò vſurpauit: ſingulis autem occaſionibus reſponſum repetere ſuperuacaneum eſſet. Conſentaneum itaq; iudicaui, optime Lector, ad ſecundam decimi articuli, & ad quartam 21. ſectionem te remittere, vbi luculentam reſponſionem dabo. Hoc interim obſeruare

uare licet Cyprianum hîc nullum facere de ſacramento adorãdo verbum: diuinationes autem illæ, quibus Hardingus vtitur, non ſatis firmum habent argumẽti pondus. Cæterùm vt Cyprianus *diuinam eſſentiam in viſibile ſacramentum ſeſe infundere* affirmat, hoc idem Paulinus aquæ baptiſmi tribuit: *Concipit vnda Deum.* Auguſtinus ſimiliter de baptiſmo dicit, *Sacramento ſuo diuina virtus aſſiſtit.*

Auguſt. contra Donatiſt. lib. 3. cap. 10.

Hardingus 21. Sectio.

In 10. prioris ad Corinthios.

*Chryſoſtomus inſignem locum habet de Adoratione corporis Chriſti in ſacramento, in ſuis in Paulum commentarijs, in quo etiam & * realem præſentiam, & ſacrificium confirmat.* Nolimus obſecro, nolimus *(inquit)* impudentes nos ipſos interimere: & quando id corpus propoſitum videris, dic tecum, propter hoc corpus non ampliùs terra & cinis ego ſum: non ampliùs captiuus, ſed liber. Hoc corpus affixum, verberatum, morte victum non eſt. *Poſt hæc ad adorandum & venerandum Domini corpus in ſacramento omnes hortatur.* ' Hoc corpus *(inquit)* in præſepe reueriti ſunt magi, & viri impij, & barbari longo itinere confecto, cum timore & tremore plurimo adorauerunt. Imitemur igitur ſaltem barbaros nos, qui cœlorum ciues ſumus. Illi enim cum id præſepe & tugurium tantùm, neque eorum quicquam quæ tu nunc intueris, viderent, ſumma acceſſerunt reuerentia & honore. Tu verò non in præſepe id ſed in altari: non mulierem, quæ in vlnis teneat, ſed ſacerdotem præſentem & ſpiritum perabunde ſuper propoſito diffuſum ſacrificio vides. *Hic idem pater in Miſſa ſua precationem facit coram ſancto ſacramento, ijſdem prope verbis, quibus Baſilius.* Attende Domine Ieſu Chriſte Deus noſter, de ſancto habitaculo tuo, & de ſede gloriæ regni tui, & veni ad ſanctificandum nos, qui ſurſum cum patre ſedes, & deorſum nobis inuiſibiliter aſſiſtis: dignare, tua potenti manu tribuere nobis immaculatum corpus tuum & pretioſum ſanguinem, & per nos omni populo. *In eadem Chryſoſtomi Liturgia ſeu Miſſa, clariſſimum adorationis ſacramenti teſtimonium habetur, his verbis:* Sacerdos adorat, & diaconus in eo quo eſt loco, ter ſecretò dicentes: Deus propitius eſto mihi peccatori: Sic populus, & ſimiliter omnes adorant deuotè & reuerenter. *Apud eundem patrem, alia quoque precationis forma reperitur, qua Græci Sacerdotes ad hodiernum vſq; diem in adorando Chriſti corpore in ſacramento vtuntur: his autem verbis continetur:*" Domine non ſum dignus, vt intres ſub ſordidum animæ meæ tectum. Quemadmodum autem non dedignatus es in cauerna, & in ſtabulo brutorum animalium iacere, & domum Simonis leproſi inire, & meretricem etiam, ac peccatorem mei ſimilem ad te venientem recepiſti: dignare etiam ingredi in præſepe animæ meæ ratione vacuæ, & in" corpus meum ſordidum, mortuum, & leproſum. Et ſicut non auerſatus es os inhoneſtum meretricis tuum incõtaminatum pedem oſculantis: ita Domine Deus noli me, licèt peccatorem auerſari, ſed pro tua bonitate dignare me fieri participem ſanctiſſimi corporis & ſanguinis tui.

* Falſum: nullam enim Chryſoſtomus realem præſentiã ſtatuit ſed mẽtes tantùm noſtras in cœlum excitat.

' Hoc corpus, in hoc ſacramento repræſentatum.

Coram ſacramento, ſed nõ in ſacramento.

" Hęc oratio ad ipſum Chriſtũ inſtituitur, nõ ad ſacramentum, nec ad aliquid omnino realiter in ſacramẽto concluſum.

" Myſtico quodam loquendi genere Chriſtus intrat in corpora noſtra, quãdo ſacramentũ corporis Chriſti in noſtra corpora accipimus.

Episcopus Sarisburiensis.

QVod suprà ad Dionysij & Origenis sententias a nobis respõsum est, id huic etiam Chrysostomi loco explicando aptè inseruire potest. Tamen vt aliquanto adhuc luculentiùs verborum Chrysostomi sensum animo perspicias, scito Christiane Lector, Chrysostomum in eadem ipsa Homilia, cuius hîc Hardingus meminit, ita scribere: *Quid significat panis? Corpus Christi.* In suis quoq; in Matthæum Homilijs sic habet: *In istis vasis non est verum corpus Christi sed mysterium corporis eius continetur.* Et propterea in eadem Homilia in epistolam ad Corinthios animos populi abstrahit ab aspectabilibus panis & vini elementis, & in cœlum vsque cogitationes eorum rapit. Sic populum affatur: *Vbi cadauer, ibi Aquilæ: cadauer est Domini corpus, propter mortem: aquilas autem appellat, vt ostendat ad alta eum oportere contendere, qui ad hoc corpus accedit.* Postea addit: *Ascende ergo ad cœli portas, & diligenter attende, imo non cœli, sed cœli cœlorum: & tum quod dicimus, intueberis.* Sic igitur Chrysostomus cum populo agit, acsi iam in cœlo cõstitutus esset, eúmq; hortatur non vt panem & vinum, quæ corrumpuntur, sed vt verum Christi corpus & sanguinem intueatur: non externum sacramentum, sed sacramenti substantiam: non ea, quæ coram adsunt, sed quæ, quoad carnalem præsentiam, absunt. In sacra enim communione nihil aliud oculis nostris subijcitur, nisi crux & mors Christi, agnusq; Dei, qui peccata mundi tollit. *Atq; hæc ipsa recordatio* (inquit Augustinus) *sic nos facit commoueri, tanquam videamus præsentem Dominum in cruce.*

Chrysost. in 1. Cor. Hom. 24.

Chrysost. in opere imperfecto. Hom. 11.

Chrysost. in 1. Cor. Hom. 24.

De cons. dist. 2. semel mortuus

Postquam ergo corda populi in cœlum sustulisset, & in ipso Christi conspectu collocasset, sic eos deinde alloquitur: *Propter hoc corpus, non amplius terra & cinis es, hoc corpus te liberum fecit, hoc corpus pro te fractum fuit in cruce: hoc corpus cum Magis adorare debemus: hoc inquam, corpus non iam in terra, sed ad dextram Dei in cælis:* hoc nimirum corpus, quod spiritu vides, quodq; fide tangis, cuius illud, quod accipis sacramentum, mysterium est. Sic Emissenus ait: *Sacrum Dei tui corpus fide respice, mente continge, cordis manu suscipe.*

De cons. dist. 2. Quia corpus.

Sed obijciet Hardingus Chrysostomum dicere, *vt Christus fuit in præsepi, ita nunc in altari esse, & vt semel fuit in mulieris vlnis, ita iam in sacerdotis manibus esse.* Christum & illic fuisse, & hic esse verum procul dubio est: cæterùm non vno, eodemq; modo. In stabulo enim corpore præsens fuit: in sacra mensa adest sacramento tenus: mulier illum manibus tenuit reipsa, sacerdos manibus tenet duntaxat in mysterio. Sic Paulus ait, *Christus habitat in cordibus nostris:* & idem sanè Christus qui in præsepi iacuit, vnus est idémq; Christus: discrimen in modo præsentię versatur. Etenim in præsepi iacuit corporis præsentia: in cordibus nostris iacet fidei præsentia.

Ephes. 3.

Quòd si hæc interpretatio nimiùm exquisita atque inuoluta Hardingo videatur, hoc adiungam, Christum in mensa poni, vt fideles homines

mines in ea positi esse dicuntur. Augustinus sic populum alloquitur: *vos estis in calice, vos estis in mensa.* At populus in ea non est realiter, crassè, & reuera, sed in mysterio. Ita etiam Christi corpus in mensa est, non crassè, non realiter, non reipsa, sed in mysterio. Atque vt Chrysostomus dixit, *Sacerdos Christum tenet in manibus:* ad eundem quoque modum Gregorius, *Abel tenuit Christum manibus*, idq; etiam quater mille annis, antequam Christus natus esset: neq; nudum signum aut inane symbolum tenuit, sed eundem ipsum Christũ, quem Esaias vidit, quemq; Ioannes Baptista digito demonstrauit. Sic enim se habent illius verba: *Quem Ioannes in ostensione, quem Esaias in loquutione, hunc Abel significando in manibus tenuit.* Chrysostomus itaque sacerdotem ita tenere Christum manibus dicit, vt Ioannes Baptista, vt Esaias, vt Abel Christum tenuerunt.

Augustin. citatur a Beda. in 1. Corinth. 10.

Grego. in Iobũ lib. 29. cap. 38.

Hanc autem fuisse Chrysostomi mentem, ex ipso orationis filo atque tractu manifestum esse potest. Ait enim, *Vides spiritum sanctum: vides ac tangis illud regale corpus:* sic ille de spirituali visione, tactionéq; loquutus est, qua nos res quantumuis longissimè disiunctas & remotas, videmus tamen & tangimus. Nam quod ad externam visionem attinet, nouit Hardingus, spiritum sanctum eo modo percipi non posse: ipsique adeo papistæ *corpus Christi inuisibiliter esse in sacramento*, docent.

Verùm ne quid hinc accipiat Hardingus ansæ, quò genus hoc visionis imaginarium esse & inane cõtendat, illa Hieronymi verba memoria repetat, quæ is ad Paulã & Eustochium scribit de ipsarũ Bethleemæ commoratione: *Magos tria deferentes munera in visione beatis oculis vidisti: ipsa eadem munera fide Deo obtulisti: cum iisdem Magis Deum puerum in præsepio adorasti.* Vidit magos, & tamen non vidit: eorum munera accepit, neque tamen accepit: puerum in præsepi adorauit, tamen puer in eo non fuit. Hæc illa quidem non reipsa, nec reuera, quanquam minimè fictè aut imaginariè, sed verè & efficaciter per fidei præsentiam perfecit. Hoc modo magi Christũ viderunt: hoc nos etiam nunc Christum videmus: hoc modo illum adorarunt, hoc & nos illum adoramus. Ij viderunt, & adorarunt illum in terris versantem: nos illum cœlo videmus & adoramus: illi eum corpore habuerũt præsentem: nos illum habemus corpore quidem absentem, fidei soli præsentem.

Hieronym. ad Paulam, & Eustochium.

Atque hoc illud est, quod Ambrosius dixit, *Magis videtur quod non videtur:* id est, Nos fide certiùs, quàm oculis corporeis videmus. Corporis enim oculus nos fallere potest: mentis autem oculus, qui est fides, non potest.

Ambros. de his qui initiantur Mysterijs. ca. 3.

Hardingi ratio ex his concluſa, sic habet: *Sacerdos in sacra cœna obeunda dicebat, Deus miserere mei peccatoris, & Respice nos ô Domine Iesu Christe Deus noster de sancto tabernaculo tuo, & de throno gloriæ tuæ: Ergo, precatus est, & adorauit sacramentum.* Ex his præmissis multò aptiùs contrà concluſisset: Sacerdos mentem ab his terrestribus ac corruptibilibus elementis auocauit, & Christum in cœlo adorauit in tabernaculo & throno gloriæ suæ: Ergo, non adorauit sacramentum.

Hardingus. 22. Sectio.

Ambroſius poſtquam illorum prophetæ verborũ ſenſum diu multumq́; indagaſſet & inueſtigaſſet, Adora & cole ſcabellum pedum eius, quia ſanctum eſt: *tandem ita concludit, ſcabellum illud eſſe terram, quia ſcriptum eſt*, cœlum eſt ſedes mea, & terra eſt ſcabellum pedum meorum: *& cum terra, vtpote creatura, non ſit adoranda, per terram, eam nempe terram intelligit, quam Dominus Ieſus in carnis ſuæ aſſumptione de virgine Maria accepit. Hinc ergo clariſſima illa verba ad teſtandam ſacramenti adorationem habet:* Itaque per ſcabellum terra intelligitur, per terram autem caro Chriſti, quam hodie quoque in myſterijs adoramus, & quam Apoſtoli in Domino Ieſu adorarunt. *De ſpiritu ſancto lib. 3. cap. 12. Pſal. 98. Eſai. 66.*

Erudita illa, quam Auguſtinus habet tractatio, in hunc locum Pſalmi, Adorate ſcabellum pedum illius, quia ſanctum eſt, *adeo perſpicuam habet huius rei confirmationem, vt ea ex omnibus authoritatibus, quarum ingentem copiam habemus, minimè ſilentio præteriri debeat. Ipſum locum paulò fuſius deſcribere volui. Sic verba habent.* Adorate ſcabellum pedum eius, quoniam ſanctum eſt. Videte fratres quid nos iubeat adorare. Alio loco ſcriptura dicit. Cœlum mihi ſedes eſt, terra autem ſcabellum pedum meorum. Ergo terram nos iubet adorare, quia dixit alio loco, quod ſit ſcabellum Dei? Et quomodo adorabimus terram, cum dicat apertè ſcriptura, Dominum Deum tuum adorabis: & hîc dicit, Adorate ſcabellum pedum eius? Exponens autem mihi, quid ſit ſcabellum pedum eius, dicit: Terra autem ſcabellum pedum meorum. Anceps factus ſum, timeo adorare terram, ne damnet me, qui fecit cœlum & terram. Rurſum timeo non adorare ſcabellum pedum Domini mei, quia pſalmus mihi dicit, Adorate ſcabellum pedum eius. Quæro quid ſit ſcabellum pedũ eius, & dicit mihi ſcripura, Terra ſcabellum pedum meorum. Fluctuans conuerto me ad Chriſtum, quia ipſum quæro hîc, & inuenio, quomodo ſine impietate adoretur terra, ſine impietate adoretur ſcabellum pedum eius. Suſcepit enim de terra terram, quia caro de terra eſt: & de carne Mariæ carnem accepit. Et quia in ipſa carne hîc ambulauit, & ipſam carnem nobis manducandam ad ſalutem dedit: nemo autem illam carnem manducat, niſi priùs adorauerit: inuentum eſt, quemadmodum adoretur tale ſcabellum pedum Domini, & non ſolùm non peccemus adorando, ſed peccemus non adorando. Nunquid autem caro viuificat? Ipſe Dominus dixit, cum de ipſa condemnatione eiuſdem terræ loqueretur, Spiritus eſt, qui viuificat, caro autem nihil prodeſt. Ideo & ad terram quamlibet cum te inclinas, & proſternis, non quaſi terram intuearis, ſed illum ſanctum, cuius pedum ſcabellum eſt, quod adoras: propter ipſum enim adoras: ideo & hîc ſubiecit, Adorate ſcabellum pedum eius, quoniam ſanctum eſt. Quis ſanctus eſt? In cuius amore adoras ſcabellum pedum eius. Et cum adoras illum, ne cogitatione remaneas in carne, & a ſpiritu non viuificeris: ſpiritus enim, inquit, viuificat, caro autem nihil prodeſt. Tunc autem quãdo hoc Dominus commendauit, de *In Pſal. 98. Eſai. 66. Deut. 6. 10. Matth. 4.*

Chriſtum mãducamus in cœlo ſedentem. Itaque illum nõ ſub accidentibus latentem: ſed in cœlo ſedẽtem adoramus. Ioan. 6.

de carne sua loquutus erat,& dixerat, Nisi quis manducauerit carnem meam non habebit in se vitam æternam.

Episcopus Sarisburiensis.

AMbrosius, & Augustinus cum de Psalmi expositione consentiunt, tum quod ad ipsam rem attinet, neq; a nobis quoquâ modo dissident,neq; cum Hardingo sentiunt.Nos quidé Christi carnẽ humiliter adorare docent,sacramentum autem carnis Christi nusquam nos adorare iubent.Sic iam Hardingus inanem laborem suscepit, vt rem priùs probatam identidem probet.Quod autem illius intererat probasse,de eo nullum verbum fecit.Est hoc nimirum simplicitate & insciti lectoris nimis præfidenter abuti, cum ei persuadere conetis hos sanctos patres nos vt sacramentum adoremus docere, cum de adorando sacramento nihil omnino dicant.

Sed instabit Hardingus,oportere nos carnem Christi adorare:fatemur,agnoscimus,credimus, populum docemus,quemadmodũ antiqui patres docuerunt, neminem illam carnem comedere,qui eam nõ priùs adoret:quíq; non adorat,eum capitaliter Deum offendere,& corporis Christi reum fieri. Verùm quo pacto eam edimus, sic eam quoq; adoramus. Edimus eam in cœlo sedentem ad dextras Dei:illuc nos corda nostra erigimus,ibíq; illam adoramus.Ambrosius inquit: *Stephanus in terris positus Christum tangit in cœlo.* Iterum *Non corporali tactu Christum, sed fide tangimus.* Et vt Christum tangimus, ita quoq; Christum videmus,nempe spiritualibus duntaxat fidei oculis. Sic Ambrosius in loco suprà citato habet,*Stephanus intra cœlos Dominum cernit*, atque vt illud glorioſissimum spectaculũ non externis oculis obiectũ, sed planè fuisse spirituale intelligamus, Augustinus scribit, Stephanum sub tecto in consessu iudicum tum stetisse,& cœlos apertos vidisse,cum non posset corporeis oculis per tecti culmen suspicere, cœlúmq; intueri: ibi nos Christi corpus videmus, ibi nos illi appropinquamus: ibi nos illud tangimus: ibi gustamus: ibi edimus: ibi adoramus.

Ambro.in sermone. 58. De Maria Magdalena.

Ambro. in Lucam. lib.10.ca. 24.

Ambro. in sermone. 58. De Maria Magdalena.

Auguſt. de cognitione veræ vitæ. cap.42.

Adeóne crassam esse & corpoream Christi religionem existimat Hardingus, vt nullo modo possimus eius corpus, nisi corporaliter præsens ante oculos positũ edere aut adorare? Augustinus quidem ait: *Si resurrexistis cum Christo, dicit fidelibus, dicit corpus & sanguinẽ Domini accipientibus.Si resurrexistis cum Christo,quæ sursum sunt sapite, vbi Christus est in dextra Dei sedẽs,quæ sursum sunt,quærite,non quæ super terram.* In hoc autem ipso loco,quem hîc Hardingus citat, Augustinus habet: *Spiritualiter intelligite quod loquutus sum.Nõ hoc corpus quod videtis mãducaturi estis.* Ita in eodem loco Augustinus suam ipse mentem exposuit atque explanauit.Vt impij possunt esse in Christum contumelioſi, ita sine controuersia pijs licet Christo honorem deferre. At impij vt Paulus ait, Christum in cœlo versantem crucifigunt: & Christus cum in cœlo esset ad Paulum ait in terra agentem, *Saule, Saule cur me persequeris?* Quocirca pij in terra constituti, Christum in cœlo similiter adorare atq; venerari possunt.

Auguſt.in pſal. 39.

Coloſſ. 3.

Auguſtin.in Pſalm.98.

Hebræ. 6.

Acto.9.

Verùm obijcient illud, quod Ambrosius habet, *Nos Christi carnem in mysterijs adorare.* Hinc omnis illorũ error nascitur. Ambrosius enim non ait hoc modo, nos mysteria aut carnem Christi realiter præsentem & materialiter in mysterijs comprehensam adoramus, sicuti Hardingus fingit: Tantùm ait, *Nos Christi carnem in mysterijs adoramus*, hoc est in celebrandis mysterijs. Est procul dubio officium nostrum corpus Christi adorare in Dei verbo, in sacramẽto Baptismi, in mysterijs corporis & sanguinis Christi, vbicunq; deniq; vestigium, aut signum illius vllum appareat: præcipuè verò in sacris mysterijs, in quibus viuam totius Christi in carne peregrinationis imaginẽ expressam habemus. Ista autem adoratio, vt diximus antè, neq; ad sacramentum refertur, neque corporalem aliquam, seu carnalem præsentiam postulat. Sic Hieronymus ait: *Paula adorauit Christum in præsepio:* Et se Christum in sepulchro adorasse dicit. Sic Chrysostomus *nos corpus Christi in sacramento baptismi adorare* docet: Neq; tamen corpus Christi tum vel in præsepio, vel in sepulchro præsens fuit, vel nunc in aqua Baptismi præsens adest. Hoc scilicet modo nos carnem Christi in mysterijs adorare scribit Ambrosius.

Hieronym. ad Paulam & Eustochi.

Chrysostom. in Marcum hom. 14.

Hardingus. 23. Sectio.

IDem *Augustinus morem & consuetudinem sui temporis ostendit, quod ad Christi adorationem in sacramento attinet, sic scribens ad Honoratum in versum* 21. *Psalmi.* Edent pauperes & saturabuntur: *& in alterum illum* Manducauerunt & adorauerunt omnes Diuites terræ. Neque frustra *(inquit)* ita distincti sunt, vt de pauperibus suprà diceretur: Edent pauperes, & saturabuntur, hic verò, Mãducauerunt & adorauerunt omnes diuites terræ. Et ipsi quippe adducti sunt ad mensam Domini & accipiunt de corpore, & sanguine eius, sed adorant tantùm, non etiam saturantur quoniam non imitantur. *Similiter in expositione illius Psalmi,* Manducauerunt *(inquit)* corpus humilitatis Domini sui etiam diuites terræ, nec sicut pauperes saturati sunt vsque ad imitationem, sed tamen adorauerunt* illud, hoc est per adorationem agnouerunt Christum Dominum suum illic præsentem adesse.

Epist. 120. cap. 21.

In psalm. 21.

* Falsum: in loci deprauatione situm. Hardingus, Illud, de suo addidit.

Episcopus Sarisburiensis.

EAdem huic loco, quæ superiori, responsio potest accommodari. Augustinus hîc de Christo, non de sacramento adorando loquitur. Vniuersa autem eius oratio in Allegoria quadam esuriendi, comedendi, implendi, & adorãdi sita est. Nos Christum esurimus, nos Christum comedimus: nos Christo in cœlis sedente saturamur: nos etiam Christum in cœlis commorantem adoramus & veneramur.

At Augustinus ait: *Comedunt Pauperem.* Nos Christum non iam ampliùs in paupertatis œconomia esse nouimus. Deus illum extulit, & nomen ei dedit, quod est supra omne nomen, & illius pedibus omnia subiecit.

Philippen. 2. Hebræ. 2. Ephes. 1.

ſubiecit. Auguſtinus autem Chriſtum iccirco pauperem appellat, quia ſe ipſe adeo humilem & abiectum cõtemptúmq; effecit, & quia factus eſt obediens vſque ad mortem, eamque mortem etiam crucis. Huius illum crucis, mortis, paupertatiſque ratione amplectimur: Ex eo corpore, quod pro nobis fractum eſt, viuimus: eo ſanguine, qui pro nobis effuſus eſt, reficimur. Sic ergo nos Chriſtum comedimus, & ſuſtentamur, & vitam ex eo noſtram haurimus, quatenus ſanguinem ipſe ſuum effudit, & pauper factus eſt.

Pauperes, qui ſe ipſi repudiarunt & aſpernati ſunt, Chriſtum in cœlo ſedentem manducant, & eo ſatiantur: Diuites illum manducant quidem, & eum quoq; in cœlo ſedentem adorant, ſed non explentur. Vident quippe Chriſtum illum eſſe verum Meſſiam, qui venturus expectabatur: vident omnia completa & peracta eſſe, quæ de illo prophetæ prædixerunt: noménq; illius ad extremos vſq; mundi fines propagatum eſſe intelligunt: credunt nullum eſſe aliud nomen ſub cœlo, per quod ſeruari poſſint. Propterea illius nomen profitentur: in illum credunt: illum comedunt, & adorant. Verùm non omnem mundi curam penitus deponunt: non ſe repudiant: Chriſtum non ſequuntur: & proinde Chriſto non ſaturantur. Sic Auguſtinus ſuam ipſe ſententiam exponit: *Inde erat piſcator ille Petrus, inde erat alius piſcator Ioãnes & Iacobus frater ipſius, inde erat etiam publicanus Matthæus. De pauperibus ipſi erant qui comederunt & ſaturari ſunt, talia paſſi, qualia manducauerunt. Cœnam ſuam dedit, paſſionẽ ſuam: ille ſaturatur, qui imitatur.* Hactenus Auguſtinus nullum omnino verbum fecit, vel de adoratione, vel de ſacramento, vel de corpore Chriſti, tanquam realiter præſente in ſacramento. Eſt itaq; Hardingus grauiùs culpandus, quòd verba Auguſtino de ſuis addere, eiúſq; ſententiam planè corrumpere & deprauare voluerit. Non eſt profectò Catholici hominis officium, antiquos & priſcos patres ita accipere. Equidem quòd Auguſtinus dicit: *Nec ſicut pauperes ſaturati ſunt vſq; ad imitationẽ: Sed tamen adorauerunt:* Huic Hardingus de proprio adiecit *(illud)* quod quidem in Auguſtino non reperitur, atq; ita ſententiam concludit ad hunc modum, *Sed tamen adorauerunt & venerati ſunt illud.* Ac veluti hæc ipſa Auguſtini verba eſſent, hanc ſuam affinxit interpretationem, *nempe adorãdo agnouerunt Chriſtum Dominum illic præſentem eſſe.* Amici ac ſubſcriptores ſui non facilè tanta eum eſſe ſolertia crediderint. Authoritates ei nõ facilè deeſſe poſſunt, dum integrum illi erit pro arbitrio nouas cõminiſci atq; confingere. Cæterùm Auguſtinus neque commentarium, neque textum iſtum agnoſcit, neque corporalis huius præſentiæ vllam vnquam mentionem fecit. Nos Chriſtum videmus & colimus in cœlo ſedentem, vt ſuprà dictum, & confirmatum eſt.

Actor. 13. Roman. 10. Actor. 4.

Auguſtin. in Pſalm. 22.

Auguſtin. in eundem pſalm.

Auguſtinus optimus ſui interpres ſic ait, *Habes auxium, ſed non dum tenes Chriſtum præſentem.* Auguſtinus Chriſtum hîc præſentem eſſe negat, Hardingi autem commentarius adeſſe Chriſtum hîc præſentem confirmat. Reputet iam ſecum lector, vter horum potiùs credendus ſit.

Auguſt. Domini, quinta poſt Trini. ſerm. 1.

Hardingus 24. Sectio.

INsuper scribēs contra Faustum Manichæum, inter alia ostendit, Ethnicos homines credidisse Christianos propter eum honorē quem beato sacramento, quod ex pane vinoq; consecrato constat, detulerunt, Bacchum & Cererem coluisse, Deos falsos, ab Ethnicis propter granum, vinumq; ab illis inuentum in honore habitos. Ex quo argumētum possumus meritò colligere, homines fideles illa ætate corpus & sanguinem Christi, in sacramento sub panis ac vini formis adorasse. Nam alioqui infideles existimare eos Bacchum, Cererémq; diuino cultu prosequutos esse non potuissent.

Hæc conclusio parū est attentè considerata Ethnici enim nunquam sunt Bacchum, Cererémq; sub panis viniq; formis venerati.

Episcopus Sarisburiensis.

HÆc coniectura & absurda prorsus, & insulsa est: quo sanè magis miror, Hardingum hominem doctrina excultum & argumētorum copia tanta, quanta prædicat, affluentem, isto vnquam vti voluisse. Ipsi enim pueri qui nondum e scholis grammaticis excesserunt, Ethnicos eos qui Bacchum, Cererémq; vt Deos coluerunt, pani tamen & vino diuinum honorem nunquam exhibuisse norunt. Ipséq; Cicero homo Ethnicus dicere potuit, *Quis tam stultus est, vt id, quo vescitur, credat esse Deum?* Iuuenalis quoq; Ethnicus poēta hanc fatuitatem irridet:

Cicero de natura Deorum. Iuuenalis.

O sanctas Gentes quibus hæc nascuntur in agris Numina.

Barbari atq; ignari Ethnici Bacchū ac Cererem & inuenisse primos panem vinúmq;, & ea hominibus ad vsus vitæ necessarios indicasse crediderunt: cum antè & glandibus querneis vescerentur, & aquā biberēt. Quocirca hoc tam insigne beneficium sempiternis memoriæ monumentis celebrare cupientes, alteram panē, vino alterū coluerunt. Quòd autem panis & vini naturas adorauerint, existimo Hardingum non facilè posse demonstrare. Potuisset itaque argumentum sic instituere. *Christiani sua sacramēta ita colere iudicati sunt, vt Ethnici panem ac vinū coluerunt: at Ethnici panem & vinum diuino honore nunquā dignati sunt: Ergo Christiani sacramenta sua diuino cultu nunquam adorauerunt.*

Hardingus. 25. Sectio.

ALium adhuc longè apertissimum de hoc cultu & adoratione locum in eodem reperimus a Gratiano recitatum: Li. senten. prosperi. "Nos autē in specie panis & vini (*inquit*) quam videmus, res inuisibiles carnem & sanguinem honoramus: "nec similiter comprehēdimus has duas species, quemadmodum ante consecrationem comprehendebamus, cum fideliter fateamur ante consecrationem panem esse & vinum, quod natura formauit: post consecrationem carnem verò Christi & sanguinem, quod benedictio (facerdotis) consecrauit.

De consecr. distin. 2. Nos autem.

" Hoc nomine speciei Augustinus substantiam & naturam panis intelligit.

" Accidētia panis post consecrationem similiter sunt, quemadmodū antè fuerunt.

Episcopus Sarisburiensis.

PRimùm hæc, quæ repetit Hardingus verba, neque in ipso Augustino reperiuntur, cuius ea nomine ac titulo introducta iam sunt, neq; in sen-

in ſententijs Proſperi. Gratianum autẽ ne Hardingus quidem ignorat, vbiq; fere Doctores ementitum eſſe, quo minorem meretur in huiuſmodi rebus fidem. Cæterùm, quod ad rem attinet, nos quidem panem, vinum, aquam, ex ſe nihil profectò aliud eſſe, quàm caducas tenuéſque creaturas cognoſcimus: ſi de illis ita prorſus, vt in ſe ipſis ſunt, non aliter cogitemus, omnia noſtra ſacramẽta inania erũt. Proinde pij ſanctiq; patres, nos ab externis & aſpectabilibus creaturis abducere, & ad ſenſum atque ſubſtantiam ſacramentorum reuocare ſemper contendunt. Atq; hoc eſt quod Auguſtinus habet, *In ſacramentis videndum eſt, non quid ſint, ſed quid ſignificẽt.* Sic in concilio Niceno ſcribitur: *Vides aquã? cogita diuinam vim, quæ in aqua latet.* Sic Chryſoſtomus habet: *Antequam ſanctificetur panis panem nominamus: diuina autem ſanctificante illum gratia, mediante ſacerdote, liberatus quidem eſt ab appellatione panis: dignus autem habitus eſt Dominici corporis appellatione: etiamſi natura panis in illo remanſerit.* Itaque ex Chryſoſtomi ſententia panis non deſinit eſſe panis, ſed ſpeciem pariter & ſubſtantiam priorem ſeruat abſq; hac, quam iſti fingunt, tranſſubſtantiatione atq; naturæ mutatione. Verba diſerta ſunt, nec poſſunt ab Hardingo eludi, tamen non idem eſt, quod priùs fuit: quandoquidem corporis etiam Dominici appellationem aſciuit. Sic Auguſtinus quoq; inquit: *Quicunq; in Manna Chriſtum intellexerunt, eundẽ quem nos, ſpiritualem cibum manducarunt:* id eſt, verũ Chriſti ipſius corpus. Illis ergo Manna Chriſti corpus fuit, non idem quod antè extitit. Hoc autem Bertramus dilucidiùs exponit: *Chriſtus vt nunc panem conuertit in corpus ſuum, ita tum Manna de cœlo datum ſuum corpus inuiſibiliter operatus eſt.* Sicut ergo panis eſt corpus Chriſti, ita quoq; Manna fuit corpus Chriſti, idque arcano quodam modo, & per immenſam Dei potentiã. Sic itaq; Mannæ, panis, vini, & aquæ elementa mutantur, neq; eadem ſunt, quæ priùs extiterunt: ac proinde in ſingulis his corpus Chriſti ſpiritualiter, non quaſi realiter ſeu carnaliter præſens, ſed tanquam in cœlo veneramur. Hanc rem vniuerſam, eiúſq; cauſas, Auguſtinus ad hunc modũ perſequi videtur. *Signacula quidem rerum diuinarum eſſe viſibilia doceatur, ſed res ipſas inuiſibiles in eis honorari: nec ſic habẽdam eſſe illam ſpeciem* (nimirum panẽ, vinum, aut aquã) *benedictione ſanctificatã, quemadmodũ habetur in vſu quolibet: dicendum etiam quid ſignificet, & ſermo ille, quem audiuit, quid in illo cõdatur, cuius illa res ſimilitudinem gerit.* His adiungit, *Deinde monẽdus eſt ex hac occaſione, vt ſi quid etiam in ſcripturis audiat, quod carnaliter ſonet, etiamſi non intelligat, credat tamen ſpirituale aliquid ſignificare.*

Auguſt. contra Maximinũ li. 3. Concil. Nicen. κρυπτομένην. Chryſoſto ad Cæſarium Monachum.

Auguſt. de vtilitate pœnitẽtiæ. 1. Corinth. 10. Bertramus de ſacramen. Euchariſtiæ.

Auguſtin. de catechizandis Rudibus. ca. 26.

Hardingus. 26. Sectio.

*OMiſſis plurimis locis quos ad hanc cauſam confirmandam, ex antiquis patribus adducere liceret, ne moleſtus eſſe videar, in manifeſtiſſimo illo Theodoreti loco acquieſcam, qui de externis ſacramenti ſignis affirmat, quòd licet ea poſt myſticam benedictionem in prioris naturæ * proprietate maneãt: vt pote quæ & cerni non minùs poſſint, quàm antè, intelligantur tamen &*

* Falſum: Theodoretus enim ait: *Manent in priori ſubſtãtia.* Dialog. 2.

Si Hardingi valet interpretatio, externa signa sunt corpus Christi & diuino honore sunt afficiēda.

credātur ea esse, quæ per consecrationem facta sunt, & diuino honore colantur. Hæc illius verba sunt, Intelliguntur ea esse, quæ facta sunt, & creduntur, & adorantur, vt quæ illa sint quæ creduntur. *His verbis Theodoretus cum realem præsentiam, tum Adorationem ponit. Realem quidē præsentiā in eo, quod ait, externa hæc signa siue symbola post consecrationē fieri ea, quæ non videntur, sed intelliguntur & creduntur, id est rem huius sacramenti inuisibilem, quæ est corpus & sanguis Christi. Adorationē autē disertis verbis statuit, quādoquidem ex mystica benedictione signa existunt, & verè sunt ea, quæ creduntur esse, ipsum nempe corpus & sanguis Christi. Secus enim absit vt homines Christiani instituantur, creaturas insensibiles, panem nimirum & vinum adorare & venerari. Quæ quidē non vt signa, (id enim nefas esset,) adorari dicit, sed vt ea ipsa, quæ esse creduntur. Nunc lectori Christiano æstimandum relinquo, num hæc sacramenti adoratio, per quam sacrum corporis Christi in sacramento cultum significamus, figmētum quoddam nouum sit, nuper in ecclesiam introductum, circiter annos abhinc trecentos, sicuti Iuellus in concione pro certo ausus est affirmare.*

Episcopus Sarisburiensis.

EX his Theodoreti verbis Hardingus & realem præsentiā, & sacramenti quoq; adorationem probare se posse confidit: nec sanè dubito, quin prudens lector facilè sit perspecturus alterum ab eo perinde, atque alterum confirmari. De reali præsentia nullum omnino verbum facit Theodoretus. Eius dicendi ratio ad transsubstantiationem potiùs spectare ac propēdere videtur: cui tamē Theodoretus vel in primis aduersatur, eamq; rem & absurdam, & ab inscitia profectam esse iudicat, vt mox docebo. Cum autē duas personas Theodoretus dialogi more disputanres introducit, orthodoxum & hæreticum, Hardingus in dogmatis sui defensione cum hæretico sentire, eiúsq; vti argumentis tanquam orthodoxis cogitur. Sic enim hæreticus illic, vt nunc Hardingus, loquitur: *Symbola Dominici corporis & sanguinis, alia quidem sunt ante inuocationem Sacerdotis: sed post inuocationem mutantur, & alia fiunt.* De substantiæ autem mutatione loquitur, quemadmodum Hardingus: orthodoxus ad hæc respondet, *Signa Mystica post sanctificationem non recedunt a natura sua. Manent enim in priori substantia, & figura, & forma.* Deinde ait, *Eadem tamen symbola panis & vini, quæ priorem substantiam retinent, intelliguntur, & creduntur, & adorantur, vt quæ sint illa, quæ creduntur.*

Theodoret Dialog. 2. inconfusus.

Vt quæ sint illa, quæ creduntur.

Hîc iam, quæso, Christiane lector, obiter repete: Hardingus naturā substantiamq; panis ac vini omnino tolli, atq; ad nihilum intercidere contendit: orthodoxus autem in priori natura atq; substantia remanere affirmat. Si orthodoxi hominis orthodoxa sit sententia, tum parum orthodoxam esse Hardingi defensionem est necesse.

Augustin. Epist. 164.

At Hardingus obiicier, signa tamen ista adorantur. Sic quoque Augustinus inquit, *Baptisma, vbicūq; est, veneramur.* Sed vt luculētius adhuc responsum habeas, scias lector, Theodoretum Græcum fuisse Episcopum

pum, Græcos autem diuinum ſacramento honorem nunquam, ne ad hodiernum vſq; diem, detuliſſe. Præterea Ambroſius ſic de ſacramento habet: *Veniſti ad altare, vidiſti ſacramenta poſita ſuper altare, & ipſam quidem miratus es creaturam. Tamen creatura ſolennis, & nota.* Hîc Ambroſius ſacramentum, in vno loco bis creaturam appellat. Neque nobis Hardingus Theodoretum ea pietate virum creaturam diuino honore dignari voluiſſe perſuaſerit. Ambroſ. de Sacrament. lib. 4. cap. 3.

Atqui Theodoretus *ea adorari affirmat.* Ad hoc ſuprà in poſtrema obiectione reſpondimus. Etenim ſumus ab Auguſtino edocti, *in ſacramentis videndum eſſe, non quid ſint, ſed quid ſignificent.* Hoc autem ſenſu intelliguntur, & creduntur, & adorantur, vt quæ ſignificent ac repræſentent ea, quæ creduntur. Auguſtinus ait: *Sacramenta ſunt verba viſibilia.* Verba nonnunquam pro rebus, quas verba ſignificant, ponuntur. Sic inquit Hilarius: *Verba Dei ſunt illa, quæ enuntiant.* Sic Chriſtus, *Verba mea ſunt ſpiritus & vita*, quia ſunt inſtrumenta ſpiritus & vitæ. Sic Origenes habet, *Hoc quod modò loquimur, ſunt carnes Chriſti.* Eodem quoque modo ſacramenta ſunt Chriſti caro, & ita intelliguntur, & creduntur, & adorantur. Cæterùm omnis iſte nõ in illis reſidet honor, ſed ad res, quæ ſignificantur, ab illis transfertur. Sed Hardingus inſtabit, ex hac interpretatione, *Adorantur* idem eſſe, quod *non Adorantur*, tantùm ad ea nos deducunt, quæ adorari debent: ex hoc verò nihil ſequitur incommodi. Ita enim Theodoretus ſuam ipſius mentem perſpicuè explicat. Eius, quæ ſtatim ſubſequuntur, verba hæc ſunt: *Confer ergo imaginem* (id eſt ſacramentum) *cum exemplari* (id eſt corpore Chriſti) *& videbis ſimilitudinem: oportet enim figuram eſſe veritati ſimilem.* Theodoretus ſacramentum imaginem, ſimilitudinem, & figuram vocat. Non eſt Hardingus, opinor, dicturus imagines, ſimilitudines, figuras diuino honore dignas eſſe. His autem Auguſtini regula de eadem re aptè congruit: *Qui adorat vtile ſignum diuinitus inſtitutum, cuius vim ſignificationemq; intelligit, nõ hoc veneratur quod videtur, & trãſit: ſed illud potiùs, quo talia cuncta referenda ſunt.* Hîc Auguſtinus minimè abſurdum eſſe putat vt ſignum nos & venerari, & nõ venerari dicamus: hoc autem non tantùm de ſacramento corporis Chriſti, ſed de baptiſmi quoq; ſacramento dixit, ſic enim porro ait in eodem loco: *Sicuti eſt baptiſmi ſacramentum, & celebratio corporis & ſanguinis Domini. Quæ vnuſquiq; cum percipit, quo referantur, imbutus agnoſcit, vt ea non carnali ſeruitute, ſed ſpirituali potiùs libertate veneretur.* Poſſem his inſulſiſſimi illius, & ineptiſſimi ſecundi Niceni concilij verba adijcere: *Venerandas imagines perfectè adoramus: & eos, qui ſecus confitentur anathematizamus.* Poſtea tamen dicunt, *Honor imagini exhibitus refertur ad prototypum.* Sic ergo illud concilium imagines *honorari*, id eſt, non honorari confirmat. Nunc paucis Hardingianam horum verborum interpretationem excutiamus. Auguſt. contra Maximin. li. 3. Auguſt. contra Fauſtũ Manichæ lib. 19. ca. 15. Hilari. de Trin. lib. 6. Ioan. 6. Origen. in Numer. hom. 23. Auguſtin. de doctrina Chriſtiana. lib. 3. ca. 9.

Theodoretus ait: *panis & vinum non mutantur, neq; amittunt priorem naturam:* hoc eſt, iuxta nouam hanc interpretationem, *priorem naturam penitus amittunt.* 1.

Auguſtin. in eodẽ capite.

2. *Remanens in substantia sua:* id est (inquit Hardingus) *non remanens in substantia sua.*

3. Præterea Hardingus ait: Accidentia panis & vini signa sunt corporis Christi: panis & vinum nulla signa sunt.

4. Aspectabilia accidentia inuisibile corpus & sanguis Christi fiunt: panis & vinum nihil fiunt.

5. Signa fiunt ea, quæ significantur, ídq; actu, & reuera. Ita vna res, vno tempore, vnóq; modo & substantia est, & accidens: visibilis & inuisibilis: & vt scholastici loquuntur, *Fundamentum pariter, & Terminus:* quod profectò semper monstrum naturæ habitum est: Tot errores vix satis in se præsidij ad vnum errorem tuendum habent.

Nunc lectorem Christianum facilè intellecturum spero, quàm verè Hardingus promissum suum exoluerit, & sacramentum esse adorandũ cõfirmauerit. Equidem ex omni hoc doctorum numero, quos hîc meminit, nullus est (Theodoretum vnum excipio, in quo aliquam habere præsidij speciem videri voluit, quémq; nos modò clarè & dilucidè sumus interpretati) qui vllam vel de externi ipsius sacramenti adoratione, vel de Christo, quasi in sacramento præsente fecisse mentionem videatur.

Summi illius sectæ magistri nos sacramentum liberè, vt nullam interim idololatriæ occasionem demus, venerari nisi trãssubstantiatione posita atq; sancita non posse statuunt. Omnes autem transsubstantiationem recens esse inuentum Laterani concilij Romæ nuper habiti intelligunt. Et D. Tunstallus ante illud tempus integrum omnibus fuisse contrà sentire tradit: quapropter non est a fide alienum, nullam extitisse huiusmodi ante illud tempus adorationẽ. Fuisset enim cum summo idololatriæ periculo coniuncta. Cæterùm postea quemadmodum diximus, Honorius Papa decreuit & mandauit, vt populus adoraret: Vrbanus Papa nouam feriarum celebritatem ei addidit *corporis Christi.* Clemẽs autem Papa eam magna quadã indulgẽtiarum largitione cõfirmauit. Hęc illa vetustas, atq; hęc illa est huiusce adorationis prosapia.

Anno Domini. 1215. Tonst. lib. 1. de sacramen. Eucharistiæ fol. 46.

Extra. de celebratione Missarum. Clement. lib. 3. tit. 16. si Dominum.

Hardingus. 27. Sectio.

QVòd autem hanc adorationem penitus abolere cupiens, magnum ab idololatria periculum ostendit, si sacerdos minùs verè consecrauerit, ad hoc respondere licet, Iacobum in nullo versatum fuisse conscientiæ periculo, quòd is Labani dolo cum Lia concubuerit, quam Rachelam esse crediderat, neq; eo nomine fuisse adulterij accusandum, quandoquidem bona fide egit, & se Rachelæ coniugis consortium habere credidit. Sic is idololatriæ non est insimulandus, qui Christum diuino honore in pane non consecrato prosequitur, quem tamen ille bona fide consecratum esse arbitratur. Quod ad hanc rem attinet, Augustinus præclarè dixit: Magis opus est diiudicare atque dignoscere, cum se Satanas transfigurat velut Angelum lucis, ne fallendo in aliqua pernicioſa seducat. Nam quãdo sensus corporis fallit, mentem verò non mouet a vera rectáque sententia, qua quisq;

Gene. 29.

Exilis admodũ manifestæ idololatriç defensio: ita quidem idololatræ sua idola Deos esse bona fide crediderunt.

Enchirid. 6.

quisq;

quisq; vitam fidelem gerit, nullum est in religione periculum vel cum se bonum fingens ea facit siue dicit, quæ bonis angelis congruunt, etiamsi credatur bonus, non est error Christianæ fidei periculosus aut morbidus. Cum verò per hæc aliena ad sua incipit, tunc eum dignoscere, nec ire post eum magna & necessaria vigilantia est. *Hæc Augustinus: atq; hæc de adorando sacramento, vel Christo potiùs in sacramẽto hactenus.*

Episcopus Sarisburiensis.

INgens periculum, summúmq; illum, qui hinc ostenditur, idololatriæ metum Hardingus Rachelæ atq; Leæ exemplo facilè depelli ac discuti posse putat: atq; ita arcanam Dei prouidentiam ad manifestum errorem tuendum introducit, Leamq; nos pro Rachela accipere, atq; creaturam pro Deo venerari docet. Hîc autem necessarium erit paucis explicare quotmodis, ex ipsorum disciplina ignarus populus falli ac decipi possit, honorémq; Deo debitum ei rei, quæ vel ipsorum iudicio Deus non est, tribuere. Sic igitur dicunt, Si sacerdos forte oblitus fuerit vinum in calicem infundere, atq; ita consecrationem sine vino perfecerit: Thom. par. 3. q. 83.

Aut si panis ex alia vlla, quam triticea farina conficiatur, quod nonnunquam accidere potest: Ioan. de Burgo pupilla oculi cap. 3.

Aut si tanta fuerit aquæ copia, vt vini naturam vincat ac mutet: Idem.

Aut si vinũ iam acuerit, & proinde consecrationi nequeat inseruire: Idem.

Aut si tredecim panes in mensa positi fuerint, sacerdos autem de duodecim tantùm consecrandis cogitauerit: Quod cum fit, nullum omnino consecratum esse dicunt: Gerson. contra Floretum. li. 4 Extra. de celebra. Missar. de Homine.

Aut si sacerdos dissimulauerit, vel consecrationis verba prætermiserit, aut si oblitus fuerit, nec attenderit: In his singulis, alijsque huiusmodi occasionibus nihil consecratur, ac propterea populus, quando sacramentum adorat, ex ipsorum adeo sententia gloriam Deo debitam creaturæ impartit, quod nihil profectò aliud est, quàm idololatriam admittit.

Atq; vt omnes huius rei futilitatem summam perspiciant, quidam ex illis ita scribit: *Quòd si sacerdos plures ante se panes habens in ipso tempore consecrationis, illum vnicè & præcisè panem quem manu tenet, consecrare intendit, quidam dicunt, reliquos non consecrari: tu verò dicito cum Scoto omnes consecrari.* Amplius ait: *Quòd si sacerdos precisè statuerit alterum dimidium panis consecrare, non itidem alterum, tum integro pane, altera tantùm pars consecratur, altera minimè.* Summa Angelica Eucharistia. 26.

Gregorius Papa habet, *Si qui presbyteri in crimine fornicationis iaceant, & in peccato suo perseuerent, benedictio eorum vertetur in maledictionem: qui verò huic saluberrimo præcepto obedire noluerint, idololatriæ peccatum incurrent.* Distinst. 81. Si qui.

In eo loco imperiti homines versantur: tot modis, tamq; facilè in fraudẽ impelli possunt. Etsi enim sacerdotis vitã moresq; ex parte aliqua cognitos habere possunt, quomodo tamen de absconditis verbis,

de intentione, de mente, aut voluntate certi esse possunt? Sin minùs, quî tum eis sacramentum adorare, sine idololatriæ horrore ac periculo liceat?

Ipsi autem perspiciunt, id nullo modo fieri posse: atque iccirco hoc incommodum futili quodam commento a seipsis excogitato sarcire conati sunt. Dicunt enim non oportere nos sacramentum adorare, nisi conditionaliter, id est, nisi fuerit consecratum, atq; ita Thomas Salisburiensis ait: *Nullus quantumcunq; sit simplex, vel quantumcunq; sit discretus, debet præcisè credere hoc esse corpus Domini, sed cum hac conditione, si in consecratione ritè sint acta omnia: aliter enim asseret de creatura, quòd ipsa sit creator, & ita esset idololatria.* Hac disciplinæ ratione Hardingus populum docet in genua prolabi, & sacramentum isto modo adorare: Si sis reuera Deus, tum ego te adoro, si nõ sis Deus, ego te minimè adorabo. Arnobius scribit priscos Ethnicos solitos olim fuisse Iouem sic inuocare: *Siue tu Deus es, siue tu Dea es.* Sic Dei populus inducitur, vt Dei honorem ignotæ rei tribuat, & creaturam pro Deo colat.

Thomas in lib. 3. Sentent. dist. 9.

Thomas Salisburien. de arte prædicandi cap. 25.

Arnob. lib. 3.

Hæc cum ita sint, tamen Rachelæ & Leæ exemplis excusari debẽt: ac si Hardingus ad hunc modum ratiocinari vellet: Iacob summa Dei prouidentia cum Lea concubuit vice Rachelæ: Ergo tutò possumus nudam creaturam diuino honore afficere, eique dicere, Tu es Deus noster: tu cœlum terramque condidisti, nos Deum præter te nullum habemus: atq; hæc omnia nullo idololatriæ periculo. Non ita ludere Hardingus, si quid sit gloriam Dei propriam in rem alienam transferre, quæ non sit Deus intelligeret: hoc sanè non est Deum spiritu & veritate colere.

Gen. 29.

Ioan. 4.

D. Martinus multò maiorem adhibuit hac in re cautionem, sicuti ex ijs, quæ de eo scribuntur liquet. Cum enim Diabolus ad illum accederet, & se Christum esse simularet, ac proinde in genua prosterni, & ipsum adorare Martino imperaret: *Nequaquam* (respondit Martinus) *nescio enim num tu sis Christus: nisi Christum eadem specie ac forma videro, in qua crucifixus est, nunquam illum adorabo.* Augustinus habet: *Audistis quia Messias Christus est: audistis quia Christus vnctus est. Non sic posuit Iacob lapidem vnctum, vt veniret & adoraret. Alioqui idololatria est, non significatio Christi.* Theophilus olim interrogatus, quamobrẽ imperatorem pro temporis illius consuetudine, diuino honore dignari nollet, respondisse fertur, *Quia non ad hoc institutus est imperator, vt adoretur: sed vt legitimo honore honoretur.* Ita etiam si ex nobis quæsierit Hardingus, cur diuinum sacramento honorem non deferamus, pius ac simplex homo, sic ei respondere poterit: *Quia institutum est vt sanctè & religiosè accipiatur, non vt adoretur: vt sacramentum, non vt Deus.* Etenim in vniuersa scriptura, sanctisq; patribus nec præceptum, quo impellamur, nec exemplum, quo vt ita faciamus inducamur, habemus. Nos Christi corpus adoramus, nõ tantùm ad minimum momentũ, quousq; nimirum sacramentum sacerdos sursum leuare teneréq; potuit, idq; cum dubitatione etiam nonnulla, recténe faciamus, an contrà, quod cum omni consolatione vacat, tum conscientiam horribili terrore perfundit:

Sulpitius in vita Martini.

Augu. in Ioan. tract. 8.

Theophilus contra Autolicum lib. 1.

fundit: sed beatum illud atq; glorioſum corpus eo modo, quo ſanctus ille Martyr Stephanus veneratus eſt, in cœlo ſcilicet ad dextras diuinæ potentiæ conſtitutum, eóq; ſine dubitatione aut periculo, etiam omnibus temporibus in ſempiternum adoramus, nóſq; Chriſtum in ipſa carnis noſtræ natura ac ſubſtantia, Dominum eſſe Dei patris maieſtate circunfuſum credimus atq; confitemur.

FINIS.

DE CONOPEO.

ARTICVLVS NONVS.

Epiſcopus Sarisburienſis.

VEL tum ſacramentum in Conopeo ſuſpenſum fuiſſe.

Hardingus. 1. Sectio.

SI quidem ſalutare ſacramentum nullo modo reſeruari debere diſertè Iuellus affirmaret, cui inſtituto pyxis atq; Conopeum in Anglicanis eccleſijs inſeruiebant, quemadmodum noui iſtius Euangelij aſſertores cum verbis, tum re faciunt: id verò non exigua teſtimoniorum luculentiſſimorum, omniq; exceptione maiorum multitudine facilè liceret cõfirmare. Quod cum ipſe ſatis intelligeret, illius præſtantioris auguſtioriſq; rei mentionẽ callidè omiſit, quo q; meliùs articulos hoſce ſuos cumularet & adaugeret, & contra ſacramentum nonnihil protuliſſe videretur, eiuſdẽ in Conopeo ſuſpenſionem negat, at q; redarguit: in quo perinde facit atq; Momus, qui cum nihil vituperatione dignũ in venuſtiſſima Venere perſpicere poſſet, eius reprehendere crepidam voluit.

Epiſcopus Sarisburienſis.

ARticulus iſte, cum ex ſe nullius eſt pene momenti, ideóq; facilè diſſimulari ac præteriri potuit, niſi idololatriæ affinis eſſet, tum ab Hardingo, ſuiſq; collegis exilibus admodum, tenuibúſq; conſirmationibus ſtabilitur, quemadmodũ, fauente Deo, planiſſimè docebo. Collibuit Hardingo in ipſo ſtatim initio, ſeipſum, ſuiq; ſtudioſos oblectandi cauſa, nos magiſtros nouos nuncupare: cum

tamen ipse nullum omnino hactenus veterem doctorem proferre posset, nisi per vim atq; fraudē, qui pro ipso manifestò ac liquidò faceret. Quanquam hi noui doctores nec ita sunt noui, nec ab antiquitate ita derelicti, ac isti eos videri, haberíq; cupiunt. Nam quod ad tollendam sacramenti reseruationem attinet, quam hìc Hardingus inopiæ suæ subleuādæ causa, etsi cum isto articulo minimè quidē necessitate coniunctam inuexit, testimonijs pariter atq; exemplis præstātium vetustorúmq; & catholicorum patrum nituntur ac sustentantur. Etenim Cyprianus habet: *panis iste recipitur, non includitur:* Clemēs, quem Apostolorum fuisse comitem Hardingus prædicat, in hunc modum scribit: *Tanta in Altario holocausta offerātur, quanta populo sufficere debeant: quòd si remanserint, in crastinum non reseruentur.* Origenes seu Cyrillus (idem enim liber vtriusq; nomine inscribitur) inquit: *Dominus panem, quem discipulis suis dabat, non distulit, nec iussit seruari in crastinum:* Eius ratio institutionis Christi forma continetur: quandoquidem Christus non dixit, *Accipite, seruate:* sed, *Accipite, Comedite.* Hieronymus ait: *Post communionem, quæcunq; de sacrificijs superfuissent, illic in ecclesia communem cœnam comedentes pariter consumebant.* Idem etiam dicere videtur Augustinus: *Panis ad hoc factus in accipiendo sacramento consumitur.* Hesychius sacramenti reliquias igni statim consumi solitas fuisse testatur. Nicephorus *easdem reliquias quibusdam in locis fuisse pueris in schola discentibus datas, quas statim in ecclesia comederent, scribit.* Idem fere in concilio etiā Matisconensi sancitum fuit. Sic habet Gabriel Biel recens ex Hardingi contubernio doctor, *Non dedit discipulis, vt ipsum honorificè conseruarent: sed dedit in sui vsum dicens, Accipite, & manducate.*

Cyprian. de Cœna Domini
Clem. epist. 2.
Orig. } in leu.
Cyril. } ho. 5.
Hieronym. 1. Cor. 11.
August de trinitate lib. 3. cap. 10.
Hesychius in Leuit lib. 2. cap. 8.
Nicephorus lib. 17. ca. 25.
Concil. Matiscon 2. ca. 6.
Gabriel Biel lectione 26.

Tot nos priscos doctores, multósq; adhuc plures habemus nostræ defensionis authores. Quid igitur venit in mentem Hardingo, vt nos doctores nouos, quia istos sequimur, appellaret?

Non sum nescius sacramentum olim quibusdam in locis more fuisse reseruatum, quemadmodum ex Tertulliano, Cypriano, Hieronymo, Basilio, Eusebio, alijsq; constat. Cyprianus scribit mulieres domi in cistis seruare sacramentum consueuisse: Tertullianus, fideles in ædibus priuatis custodire, atque ante alios cibos gustare sacramentum solitos fuisse testatur: Hieronymus, Exuperium Tolosanum in vimineo canistro eucharistiam gestare solitum esse refert: Basilius author est in Ægypto, maximè circa Alexandriam singulos fere homines sacramētum domi suæ habuisse: Eusebius sacerdotem in cubiculo suo custodijsse scribit, vt videtur. Ambrosius homines sacramentum vnà secum non terra modò, sed mari etiā in sudarijs circuntulisse tradit. Isti omnes sacratissimorum mysteriorum abusus extiterunt, ac proinde postea sublati fuerunt. Ita tum sacramentum in priuatis domibus, in arculis, in canistris, sudarijsq; reseruabatur. Conopeum modò nunc Hardingus suum aliquo huiusmodi ex antiquitate producto testimonio verè euicerit, tum vetustos atque Catholicos patres iactarit atque venditarit. Quandoquidem autem otium est Hardingo, veterem de Momo Veneréq; fabulam repetere, atq; istis similia consectari: tradunt reuera, fateor,

Cyprian. de lapsis serm. 5.
Tertullian ad vxorem.
Hieronym. ad rusticum.
Basilius ad Cæsariam.
Euseb. lib. 6. cap. 44.
Ambros. de obitu Satyri.

fateor, solitum fuisse Momum vitia obseruare, omnésque promiscuè Deos vellicare, ipsúmq; adeo Iouem Opt. Maximum Romæ in ipso Capitolio habitantem conscindere. Vnde non perinde fuerunt illius gratæ & iucundæ interdum, atq; aliorum partes. Vulcanum autem in primis de humani corporis fabricatione reprehendit, quòd non in pectore foramen quoddam, & quasi fenestram architectatus esset, per quam alij introspicere, occultáq; eius cogitata cernere aliqua ex parte possent. Si quod huiusmodi foramen Hardingus, aut si quam haberet in pectore fenestram, siq; intus contemplari, ipsiúsque intueri conscientiam liceret, nihil profectò dubito, quin multo plures diuinæ veritatis scintillæ ostenderentur, quàm nunc comparent.

Suam autem illam formosam Venerem, qua Romanam ecclesiam significat, in manifesto adulterio deprehensam fuisse orbis vniuersus, ipséque etiam Hardingus nouit. Phœbus enim Dei filius celestibus sacri sui verbi radijs omnia collustrans facinus patefecit. O, vtinam non liceret cum propheta Esaia clamare, *quomodo facta est meretrix ciuitas fidelis?* Non iam illius crepidam Momus reprehendere opus habuerit: veriùs certè dixerit, *A planta pedis vsq; ad verticem capitis, non est in ea sanitas.* Sic enim de eius profligatissima conditione Bernardus, qualis suo tempore extitit, conqueritur.

Esai. 1.

Esai. 1. Bernardus de conuersione Pauli.

Hardingus. 2. Sectio.

CVi respondemus, quòd si ipse simul & reliqui sacramentarij reseruationem sacramenti probarent, tum nos quæreremus, quamobrem non illa ipsa reseruãdi ratio placeret. Atq; hîc si quid hac in re præsertim tam exigua delictum esse conuinceretur, & commodior via demonstraretur, facilè probaretur, quòd melius esse constaret. In alys Christianis regionibus (fatemur) alia quadam ratione seruatur, loco aliquo sera & claui munito, quibusdam in locis in altero fine aut latere altaris, in quibusdam verò in sacello in hunc ipsum vsum extructo, in quibusdam autem in sacrario, aut in intrinseco aliquo & secreto templi loco, quemadmodum Constantinopoli quondam Chrysostomi memoria. Alicubi etiam in palatio episcopi prope templum seruatum, atq; in festis diebus honorificè in ecclesiam importatum, & in altari positum fuisse legimus, qui mos postea fuit propter abusus conciliorum decretis sublatus.

In epist. ad Innocentium. In concilio Braccarensi. 3. Can. 5.

Ita varijs in locis variè seruari solebat, in omnibus reuerenter & tutò, vt ab omni hominum perditorum & prophanorum iniuria ac scelere incolume remaneret. In Anglia sublime id pendere mos fuit, quemadmodum Linwoodus annotat in constitutiones prouinciales: *sublime, ne impio scelere violaretur: in Conopeo reuerẽtiæ & honoris ergô.*

Episcopus Sarisburiensis.

NVnc Hardingus hanc sacramenti reseruandi consuetudinem in varijs regionibus var.ã extitisse docet: nimirum loco clauso & ob-

serato: in fine altaris: in sacello: in sacrario: in episcopi palatio. Atq; ista omnia de recentis memoriæ consuetudine depromuntur: de vetustate enim, excepta vna Chrysostomi ad Innocentium epistola, quam etiam contra ipsum facere nonnihil demonstrabo, nihil attigit. In hac autem tanta seruandi varietate Conopeum nondum suum inuenit. Quòd verò in pontificis palatio reseruatum fuisse sacramentum commemorat, eius causæ parum prodesse videtur. Si enim episcopus solus sacramentum custodierit, tum necessariò sequitur in reliquis parœciarum ecclesijs ac sacellis nullam huiusmodi adhibitam fuisse reseruationem. Chrysostomi ad Innocentiũ Epistola locuples testis est sacramentum reseruatum fuisse, vt in communione a populo die sequente, aut paulò pòst perciperetur. Vtraq; enim specie reseruatum est, quemadmodum ex ipsius verbis planissimè apparet. Id verò cum ex communi sensu ac ratione, tum ex ipsorum hac de re cautionibus constat, vinum eo modo eáq; mensura integrum longiore tempore, incorruptúmq; minimè conseruari posse. Mos autem in Græcia obtinuit, vt durante quadragesima, diebus duntaxat Dominicis & sabbatis consecrarent, eóque sacramento nihilominus reliquis diebus vterentur. Fuit enim eò reseruatum olim sacramentum, non vt cultu diuino afficeretur, sed vt a populo acciperetur: maximè vt qui excommunicati fuerant, quorum id gratia reseruabatur, si quando improuiso morbo correpti de vita desperarent declarata resipiscentia sua communionem quouis tempore perciperent, & læti tanquam ecclesiæ Dei membra decederent.

Chrysost. ad Innocentium.

De cõse. dist. 2. Presbyter. in glosa.

In sexta synodo Constantinopol. Τῇ θείᾳ λειτουργίᾳ τῶν προηγιασμένων.

Non secus autem agere hac in re videtur Hardingus, ac quondam in pingenda Antigoni regis facie fecisse dicitur Apelles. Cum enim Antigonum altero oculo captum esse sciret, os eius duntaxat dimidium sibi esse duxit exprimendum, atque ita artificio quodam alterius oculi vitium texit. Ita nobis Hardingus nonnullam seruandi sacramenti varietatem ostendit, atq; alia quædam eiusdem momenti proponit: Idololatriæ autem maximum periculum, consimilésq; alias horrendas offensiones vafrè occultat, atq; ab aspectu remouet. Inuitus similitudinem vsurpo: sed eam Hieronymus adhibet: *Diabolus nunquam se prodit aperta facie.*

Hieronym. in vita Malchi.

Olim cum in cistulis, in sudarijs, in canistris, in priuatis ædibus reseruaretur sacramẽtum, nullum fuit ab adoratione periculum. In Conopeo autem nõ modò secus euenisse perspicimus, sed proprer etiam hanc ipsam Adorationem primò institutum fuisse Conopeum intelligimus. Ita enim ipse Linwoodus testatur: *Cuiùs repræsentatur nostris aspectibus adoranda.* Si nihil aliud esset, tamen hoc satis magnum videri iustúmq; debuit, quamobrem hæc noua suspendendi in Conopeo sacramenti consuetudo antiquaretur. Serpentem enim æneum ideo sustulit atq; comminuit rex Ezechias, eundem licèt statuere Mosi Deus disertè mandauerat, quòd eo nonnullos ad Idololatriam abuti videret. Deinde illi ipsi leuioribus causis inducti eam reseruandi formam, qua vsa est ecclesia primitiua, funditus sustulerunt.

Gulielm. Linwood. lib. 3. de custodia eucharistiæ. &c.

4. Regum 18.

Neq;

Neq; enim nunc fas esse statuunt, vt vel laici, vel mulieres sacramentum domi habeant, vel pueri ad ægrotantes deferant, quemadmodum Serapionis puer feciſſe legitur, vel infideles, hominéſq; nondum ſacro baptiſmo initiati ſecum circunferãt, ſicuti de Ambroſij fratre Satyro memoriæ proditum eſt. Mitto rubiginem, mucorem, vermiculationem, quibus auguſtiſſimum illud mortis Chriſti myſterium nauſeam percipientibus aliquando excitare, & faſtidio pleriſq; eſſe ſoleat. Hæc ipſi non modò poſſe accidere, ſed ſæpenumero etiam contigiſſe teſtantur. Alphonſus Arrhagonum rex, vt dignitatem & incolumitatem ſuam tueretur, ſacramentum tanta temporis diuturnitate ſecum circuntuliſſe fertur, quouſque illud tandem putreſceret, verméſque gigneret, quibus ſe mutuò depaſcentibus, atq; abſumentibus, vnus duntaxat ad extremum ſuperſuit grandior vermis, qui cæteros omnes exederat. Si quid iſtiuſmodi vſuuenerit, cremari vermes, condíq; in altari cineres præcipiunt. Gloſſa ipſa in decreta ſic habet: *Non eſt neceſſe ſeruare vinum*: ratióq; iſta adiungitur: *quia opus eſſet nimia cautela.*

Euſeb lib. 6. cap. 44. Ambroſi. de obitu Satyr.

Gerſon contra Floretum. li. 4. Concil. Aurel. De conſe. diſt. 2. presbyter. in gloſa.

Lateranenſe Conciliũ ſacramento ad hunc modum ſeruato nonnullos aliquando ad deteſtanda & nefaria facinora abuſos eſſe confitetur. Ipſéque Hardingus propter conſimiles aliquos abuſus hanc ipſam reſeruationem quadam ex parte fuiſſe in Bracarenſi concilio ſublatam agnoſcit.

Concil. Latera. ſub Innocẽtio 3 can. 20. Concil. Bracaren. 3. ca. 5.

Denique Conopeum Linwoodus ipſe vituperat, quemadmodum in prouinciali apparet. Sic namq; ſcribit: *Dicitur, quòd in loco mundo, & ſingulari debet ſeruari.* Quibus deinceps adiungit iſta: *Ex hoc videtur, quòd vſus obſeruatus in Anglia, vt in Canopæo pendeat, non eſt commendabilis.* Habet hîc Hardingus, quamobrem & vniuerſim omne reſeruationis genus reprehendatur, & particulatim quam ob cauſam Conopeum minùs probetur.

Extra. de celebratio. Miſſarum. Sanè. Guiliel. Linwood. lib. 3. de cuſtodia euchariſtiæ.

Hardingus. 3. Sectio.

*SI principes ſtragulo regali & honorario, ſi epiſcopi thronis magnificis ac ſplendidis, ſi Decani Conopeis e tapeto, aut ſerico, aut textili periſtromate confectis exornentur, (quemadmodum in nonnullis Metropolitanis eccleſijs animaduertimus) nec id quiſquam reprehendat: Quid eſt quamobrem Iuellus Conopeum improbet, quod in illius auguſtiſſimi ſacramenti honorem adhibetur, in quo * ipſiſſimum Chriſti corpus, propterq, inſeparabilem vtriuſque naturæ in perſonæ vnitate coniunctionem, Chriſtus ipſe verus Deus, & verus homo continetur? Qua fronte Conopeum ad Chriſti in ſacramento reuerentiam comparatum vituperat, qui Sarisburiæ in Cathedra epiſcopali ſedens Conopeum ampliſſimum e pictis & fornicatis tabulis fabricatum, illíque ſupra caput extenſum aſpicere æquo animo poteſt? Si Moſi, Dauidi, Salomoni a conſilijs fuiſſet, illorum forſan iudicia reprehendiſſet, qui arcam cum ipſi tam eximio honore colebant, tum perpetuò a poſteris ſuis colendam curabant, in qua nihil inerat præterquam tabulæ*

* Falſum: Chryſoſtom. enim habet: *In vaſis ſanctis non verũ corpus Chriſti, ſed myſteriũ corporis Chriſti continetur.*

legis, Aaronis virgula, & vrna habens Manna. Dauid rex minimè consentaneum putauit, magnaq; solicitudine affectus est, quòd ipse in domo cedrina habitaret, Arca autem Dei in medio pellium, id est, tabernaculi, quod extrinsecus scrinis operiebatur pellibus, constituta esset.

*Et nunc tandem repertus est vnus homo inter cæteras prodigiosas & inusitatas creaturarum, morum, doctrinarumq; figuras, qui cinis ac puluis cum sit, quemadmodum est de seipso professus Abraham, ad nomen titulumq; episcopi euectus, minimè electus (censeo) ad exequendum amplissimum munus viri eius, qui sit secundùm cor Dei, qualis Dauid extitit: se non indignum iudicat, qui in pontificia cathedra sedeat, quam sumptuosa complectitur e deauratis extructa tabulis testudo, nec ferre possit, vt pretiosum Christi corpus, quo nos redempti sumus, Conopeo exiguo non magni precij tanquam honoris causa a nobis exhibito veletur. Quanquam * arca non nisi vmbra fuit, & hoc corpus est: illa typus seu signum, hoc ipsa res. Non equidem inuideo Iuello honorem illum, nec, quo iure eundem teneat, curo, tamen reprehendendum censeo, quòd Christum suo in hoc beatissimo sacramento ' honore spoliat.*

Modestia vestra nota sit omnibus hominibus. Philip. 4.

* Falsum: Ambæ enim figuræ, ambo typi, ambo signa sunt. Nazianzenus ait, *Figura figuræ*, de paschate.

' Christus dicet: *frustra me colitis &c.* Matth. 15. Durand. lib. 2.

Episcopus Sarisburiensis.

Principes in aulæis regalibus, episcopi atq; decani in pictis thronis, seu peristromatis sedere solent: Ergo in Conopeo suspendi sacramentum debet, inquit Hardingus. Non licet cuiuis homini (credo) ista ratione concludere. Eodem modo argumentatur Durandus: *Arca fœderis a Leuitis portabatur: Ergo Papa sublimis in diaconorum humeris vehi debet.* Deinde ex vsu diuturno sic etiam ratiocinari videntur: *Papa hominum peruehitur humeris: Ergo sacramentum ei præferri, quocunq; perrexerit, in albo Cantherio oportet.*

Quod autem in episcoporum sub pictis tabulis sessionem tam iocosè ludit Hardingus, ego quidem ecclesiæ Dei multo esse conuenientius existimo tabulas habere pictas, quàm pictos episcopos, qualis ille certè est, qui se episcoporum omnium esse episcopum venditat, nec vllam tamen officij, quod episcopũ exequi oportet, partem præstat. Episcopi Cathedra principiò constituta fuit, tanquam locus maximè cõmodus atq; opportunus, in quo ipse legeret atq; doceret. Sed quid plura dico? Verborum hanc dimittere sine responso futilitatem oportuit.

Exodi. 25. & 27.

Quod ad cætera attinet, Deus ipse mandatũ dederat Mosi, vt tabernaculum ædificaret, eiúsq; imaginem atq; formã, quam imitaretur, illi in monte præmonstrauit. Neq; verò ausus est Moses, aut quisquam architectus vel addere, vel detrahere, vel immutare quicquam suo arbitrio, nec secus omnino facere, ac illis Deus præscripserat.

Quando Dauid pietate ac religione commotus ædificare Deo templum instituit, eum Deus voce prophetæ Nathani prohibuit, aitque, *Nequaquam ædificabis templum mihi.* Postea Salomon idipsum est aggressus, non cum ipse voluisset, sed quando illi Deus præcepisset. In quo nihil omnino ex suo ipsius animo gessit, sed ad illam speciem duntaxat & exemplar omnia direxit, quod illius patri Dominus ostenderat.

derat. Sic enim ipse Dauid ait: *Omnia venerunt scripta manu Domini ad me: vt intelligerem vniuersa opera exemplaris.* 1. Paralipome. 28.

Atque ista tibi sunt considerandа, Lector: In hisce singulis exemplis nostro religionis studio frænos iniecit Dominus, nosq; eum venerari docuit, nō qua nobis maximè ratione visum esset, sed quemadmodum ipse voluit. Tamen Hardingus singulari quadam, qua præstat, solertia cuncta hæc exempla eò refert atque accommodat, vt ita nobis Deum colere licere doceat, quemadmodum nobis ipsis maximè consentaneum videbitur.

Ista semper vniuersæ superstitionis radix fuit: propterea Deus inquit: *Meæ cogitationes non sunt sicut vestræ, nec meæ viæ vt vestræ. Quis vnquam ista a vobis postulauit?* Esai. 55. Studet Hardingus in suis omnibus haberi catholicus: tamen officium pietatis prorsus priuatum & singulare, atque in nostra duntaxat patria vsurpatum, idq; recente memoria, cęterisq; Christianitatis regionibus inusitatum & incognitum, ac proinde nullo modo catholicum defendit.

Verùm inquit: *Repertus tandem est vnus inter alias monstrosas & inusitatas formas &c.* Hæccine ea est modestia atque moderatio, qua se vsurum principiò spoponderat? Istud dicendi genus parum ei homini conuenit, qui doctrinam atque grauitatem profiteri voluit. In quo quidem non grauatè cedam Hardingo. Suam ille magis impotentiam, nimiumq; efferuescentem bilem prodit, quàm rem & causam confirmat.

Quòd si quidem sacramentum est Deus simul, & homo, quemadmodum hîc Hardingus, quàm piè nescio, confirmat, iste tam exilis honor vix aptus tantæ maiestati videatur. Hoc verò nouum certè est, & prodigiosum doctrinæ genus, vt ita populum quisquam instituat, Christum, Deum pariter & hominem, nunc immortalem atque gloriosum mucescere, & putrescere & verminare posse. Fuit tempus, cum qui terrimæ blasphemiæ plenas huiusmodi voces misisset, monstrum hominis inter fideles haberetur. Sed ita iustissimum Dei iudicium tulit. Ille homines in mentem ἀδόκιμον reijcit, *vt dei veritatem in mendacium conuertant, & præterito creatore, qui est Deus benedictus in secula, rebus creatis seruiant, easq; colant.* Rom. 1.

Nostram verò doctrinam nihil de Christi gloria decidere confido. Nos illum sic adoramus, vti nobis ipse mandauit, in cœlis sedentem ad dextram potestatis Dei. Hinc vos, Hardinge, fratres vestros cremauistis, eorumq; ossa in terræ superficie dissipauistis, & quicquid libido suaderet in illos admisistis, ea solummodo de causa, quòd proditores esse Deo, eiusq; gloriam ad creaturam transferre nollent.

Chrysostomus Labani contra Iacobum querimoniam de surreptis sibi dijs exponens, sic habet: *Quare deos meos furatus es? O excellentem insipientiam: Tales sunt dij tui, vt quis eos furari queat? non erubescis dicere, quare furatus es Deos meos?* Gen. 31. Chrysostom. in Gen. Hom. 57. Neque opus est, vt pluribus explicem, quorsum hæc referam. Equidem id, quod Deum atque hominem Hardingus vocat, facilè cum pyxide pariter & Conopeo surripere licet. Si nunc reuiuisceret Chrysostomus, Hardingo similiter, ac Labano, re-

Chrysosto. ad populum Antiochen. hom. 60.

sponderet: *Non erubescis? &c.* De Christi autem colendi ratione sic ait: *Discamus Christum, prout ipse vult, venerari. Honorato namq; iucundissimus est honor, quem ipse vult, non quem nos putamus. Nam & Petrus eum honorare putabat, cum sibi pedes eum lauare prohibebat: Sed non erat honor, quod agebat, sed contrarium.*

Postremò quòd Hardingus impetu quodam impotentiore concitatus quærit, *Qua fronte* sacramenti in Conopeo suspensionem vituperemus: sic ei facilè respondeamus, eadem profectò, qua Lynwoodus eam ipsam improbauit, quáq; vniuersa Christianitas, Anglia sola excepta, eandem semper reprobauit, atq; repudiauit.

Hardingus. 4. Sectio.

NVnc vt ad hunc ipsum articulum veniamus, si modò vocari articulus possit, in quo nonnihil Iuellus cõtra nos esse se nactum putat, quasi nihil omnino adferri ad illius confirmationem posse videretur" (tametsi non est in præcipuis clauibus, nec summis nostræ religionis mysterijs numerãdus, quemadmodum ipse iactat, quo magis, eundem commaculare queat) de Conopeo quid in medium proferri possit, alijs relinquo: neq; certè multum refert. De suspensione autem sacramenti supra altare manifestò in vita Basilij meminit Amphilochius ille præstantissimus Iconij episcopus. Narrat enim Basilium postquam in Missa sua sacramentum in tres partes distribuisset, vnam in columbam auream imposuisse *(ad cuius similitudiuem pleruncq; tum facta Pyxis fuit)* pendentem super altare. *Atq; vt luculentius pateat Pyxides hasce ad columbæ imaginem factas in memoriam spiritus sancti, qui in columbæ specie apparuit, super altare pependisse, in actis Concilij generalis Constantinopolitani extat, Clerum Antiochenum Seuerum quendam hæreticum accusasse apud Ioannem patriarcham, & Concilium illud, quòd de sacris altaribus prædatus esset, & vasa consecrata liquefecisset, & quædam suis comitibus distribuisset:* Præsumpsisset etiam columbas aureas & argẽteas in formam spiritus sancti super diuina lauacra & altaria appensas vnà cum alijs sibi appropriare, dicens, non oportere in specie columbæ spiritum sanctum nominare.

* Antè fuit Adoratio Dei: nunc non adeo magna est clauis religionis.

Inanis & puerilis fabula nomine Amphilochij.

Columbas hîc quidem nacti sumus, sed nulla est sacramẽti mentio.

Neq; in eodem semper vasorum genere seruabatur omnibus in locis atq; temporibus sacramentum. Modò reuerenter seruetur in viaticum ægrotis, nullus catholicus de ratione, formaq; seruandi litigabit. Symmachus spectatus Romæ pontifex imperante Anastasio, quemadmodum in ipsius vita refertur, duo vasa argentea, in quibus reseruari sacramentum posset, conflauit, eáq; in altaribus collocauit duarum Romæ ecclesiarum, sancti Syluestri, & sancti Andreæ. Hæc vasa vulgò nuncupant Ciboria. *In vita etiam Gregorij habemus, ipsum eiusmodi vas condidisse, quale Symmachus fecerat, quod* ciborium *appellant, in sacramenti vsum, cum quatuor columnis ex auro puro fabricatis, illudq; in altari Diui Petri Romæ statuisse.*

In opere quodam Gregorij Turonensis vas istud dicitur turris, *in qua* mysterium Dominici corporis habebatur. *In vetusto libro* de Pœnitentia, *quem Theodorus Græcus Tarsi natus in Cilicia Cantuarienses quondam archi-*

archiepiſcopus ante Bedæ ætatem conſcripſit, vocatur pyxis cum corpore Domini ad viaticum pro infirmis. *In quadam autem admonitione, quæ eodem libro continetur, epiſcopi cuiuſdam ad ſuum clerum in Synodo facta, præcipitur ne quid in altari ponatur, dum ſacrificium procuratur, præterquam capſa reliquiarum, & liber quatuor euangeliſtarum, & pyxis cum corpore Domini.*

Itaq; conſtat ſacramentum ſalutiferum ſemper ſeruatum fuiſſe, quibuſdam in locis in pyxide ſuper altare appenſa, in aliis verò aliter, in omnibus autem & locis & ſeculis tutò atq; ſplendidè, quemadmodum commemorauimus, vt ſemper paratum eſſet ægrotantibus viaticum. Quam ſacramenti conſeruationem in illum ſanctiſſimum vſum, eaq; reuerentia adhibitam, ſi Iuellus atq; ſacramentarij probare vellent, nemo aut ita ſuperſtitioſus, aut ita litigioſus eſſet, vt vel de appenſione eiuſdem, vel de Conopeo contẽderet.

Ex fabula nimirum Amphilochiana, non aliunde.

Epiſcopus Sarisburienſis.

IN hoc ita breui ſermone palàm pugnantia enunciare potuiſſe Hardingum demiror. Etenim iſto modo coli Chriſtum, Deum atq; hominem profitetur, & docet: tamen inquit, hanc minimè magnam eſſe religionis ſuæ clauem. Certè verò, cuiuſquemodi eam eſſe clauem nunc ſtatuat, ſeu magnam, ſeu paruam, exiguè profectò atque exiliter eandem comprobat.

De Conopeo, quo de nunc agitur, nobis in integrum non grauatè cõcedit Hardingus, quippe cum nullam eius omnino in vetuſto quoquam authore reperire queat mentionem. Suſpenſionem autem ſacramenti, eamq; ſuper altare, ex ea nobiliſſima fabula, quam ita ſæpe Amphilochij nomine obtrudit, cumulatè euinci poſſe nihil quicquam dubitat. Ad quam quod attinet fabulam (eſt enim planè puerilis fabula) breuitatis cauſa Lectorem remitto, ad ea, quæ in primo articulo ſectione 33. reſpondimus. Illud tamen breuiter & quaſi ἐν παρόδῳ adiungam. Primùm Hardingianus iſte Amphilochius Baſilium, poſtquam Miſſam Chriſto, ſuisq; duodecim Apoſtolis recitaſſet, ſtatim eadem nocte vnam ſacramenti partem in columbam, quæ tum ſuper altare pependerat, intuliſſe ſcribit: die autem poſtero aurificem accerſiſſe, eiq; mandaſſe, vt eandem ipſam columbam fabricaret: eandem, inquam, in qua ſacramentum nocte ſuperiore condiderat. Ita Hardingiana hæc columba antè columba fuit, quàm conflaretur. Sed inſomnijs atq; fabulis aliquid dandum eſt. Tamen ad fabulam hanc miraculum accedit. Etenim omni deinceps tempore quandocunq; Miſſam Baſilius procuraret, & panem ſuſtolleret, hanc ipſam columbam continuò ſe iactare ſupra altare, & huc atque illuc agitare ſolitam eſſe refert noſter Amphilochius: quemadmodum olim Mathematica illa Architę Tarentini columba volaſſe traditur. Si aurea iſta columba ſpiritus vitæq; expers fuiſſet, hæc fabula multùm de venuſtate ſua deperdidiſſet. Deinde Peckamus in prouinciali ſuo omnibus ſacerdotibus vehementer denunciat, vt panis in pyxidem incluſus ſeptimo quoque

die renouetur, atq; commutetur, ne forte vel putrescat, vel quouis modo fastidium aliquod pariat. Hardingi verò columba aurea dono quodam, & virtute singulari prædita fuit, qua panem annis continuis septem incorruptum seruaret, vt ad extremum nõ ineptus etiam esset, qui homini infirmo, & iam animam agenti præberetur.

Verùm aurearum, argentearumq; columbarum est in Constantinopolitano Concilio mentio. Non nego. Tamen neq; pyxis aliqua, neq; vlla sacramenti reseruatio commemoratur. Quòd si autem quæuis illius ecclesiæ columba pyxis fuerit, seu vt ipsi nuncupant, *monstrum*, adeptus est Hardingus plus, quàm voluit. Vnam enim duntaxat pyxidem inuestigans, viginti inuenit, eásq; in eodem templo, alias circa altare, alias circa diuinum lauacrum, alias alijs in locis constitutas. Tametsi vni templo quantumuis amplo vnica pyxis semper (quod sciam) sufficere visa est. O quantos Hardingus in exornanda fabula labores pertulit? Faxit Deus, vt in veritate Diuina suscipienda atque conseruanda simplices simus tanquam columbæ: in mendacijs autem internoscendis atque fugiendis serpentium instar callidi cautiq; esse videamur. Matth. 10.

Cætera de Symmacho, Gregorio Turonensi, atq; Theodoro, neq; negãtur a nobis, & ad hanc causam nihil pertinẽt. Suspensionem sacramẽti, & Conopeum si tollas, quæ maximum periculum ostendebãt, de reseruatione tum licebit deliberare, quando ea fore necessaria videbitur. In quo nos quatuor istorum, & recentium, & minimè illustrium doctorum fidei octo doctorum eruditione & antiquitate illustrium authoritatem longè maiorem opponimus, Clementis, Cypriani, Origenis, Cyrilli, Hieronymi, Augustini, Hesychij, atque Nicephori, quorum suprà meminimus.

FINIS.

DE ACCIDENTIBVS SINE SVBIECTO.

ARTICVLVS DECIMVS.

Episcopus Sarisburiensis.

VEL peracta consecratione sola accidentia, & species absq; substantia panis, & vini in sacramento remanere.

Hardingus. 1. Sectio.

*IN hoc sacramento peracta consecratione * nihil substantiæ remanet, quod priùs extitit, nec panis nec vinum, sed sola accidentia panis & vini: id est, forma, figura, sapor, odor, color, pondus, cæteraq; huiusmodi, quæ miraculosè secreta a subiecto suo subsistunt, quãdoquidem post consecrationem * nulla alia substantia remanet, præterquam substantia corporis, & sanguinis Domini, quæ nullis huiusmodi accidentibus (vt scholastici doctores loquuntur) tentatur & afficitur. Quæ doctrina ab ipso vsq; initio semper, licèt non hisce ipsis verbis, tradita ac * recepta fuit, atq; ex articulo transsubstantiationis pendet. Etenim si panis viniq; substantia in corporis & sanguinis Dominici substantiam mutetur, quod vniuersi docti, prisciq; * patres ecclesiæ confirmant, necessaria naturæ consequutione, & ipso rationis ductu efficitur, sola tum accidentia superesse. In cuius rei comprobationem atq; confirmationem nonnullas veterum & spectatissimorum patrum sententias in medium producere non grauabor.*

* Falsum: Et enim panis & vini substantia remanet, quẽadmodum docebo.

* Falsum: vt suprà.

* Falsum: non enim hæc doctrina ab initio tradita, creditaq; fuit.

* Falsum: hanc enim realem, ac materialem mutationem nullus pater confirmat.

Episcopus Sarisburiensis.

HAnc causam Hardingus nullo explicato atque enucleato testimonio, neque scripturarum, neque vetustorum Conciliorum, neque antiqui cuiusquam patris, vel Græci vel Latini posse confirmari confitetur: Tamen prisci patres Græci pariter & Latini, suo quisque genere, eloquentes habiti fuerunt, suáq; dogmata proprijs aptisq; verbis exponere potuerunt, si quod dogmatis ea memoria genus eiusmodi in ecclesia extitisset.

Quare cum antiquitas hac in re noſtros aduerſarios deficiat, diſertè & palàm non ſine cauſa profitemur, iſtud dogma nouum admodum nobis videri, falſo duntaxat principio nixum, & neſcio quo rationis fuco oblitum: quæ tamen ratio nunquam in cuiuſquam hominis mentem influere potuit, intra mille integros, poſtquam promulgari Euangelium cœpiſſet, annos.

Conſimili quadam ratione ac perſuaſione confiſi Manichæi, quæcunque externa in Chriſto eſſent, nihil aliud, quàm accidentia eſſe contenderunt: hoc eſt, quemadmodum Hardingus interpretatur, formam, figuram, colorem, pondus, atque ita nihil planè, niſi ſpeciem, & imaginem, & ſimulachrum corporis. Ab huiuſmodi doctoribus nouam hanc doctrinam hauſiſſe videntur homines iſti. Etenim D. Tunſtallus fatetur, eam in Lateranenſi Concilio primùm eſſe ſanctam, quod Romæ habitum fuit anno Domini milleſimo ducenteſimo decimo quinto: atque ante tempus illud cuiuis homini integrum fuiſſe ſine vlla fidei iactura contrariam ſententiam tueri.

Cuthbert Tũſtall. de euchariſt. li. 1. pa. 45.

Gabriel Biel de Canon. lect. 40.

Præterea Gabriel Biel homo catholicus inquit: *Quomodo ibi ſit corpus Chriſti, an per conuerſionem alicuius in illud, an ſine conuerſione incipiat eſſe corpus Chriſti cum pane, manentibus ſubſtantia & accidentibus panis, non inuenitur expreſſum in Canone bibliæ.* Sic ipſe Scotus habet: *De ſacramentis tenendum eſt, ſicut tenet ſancta Romana eccleſia. Nam verba ſcripturæ poſſent ſaluari ſecundùm intellectum facilem, & veriorem, ſecundùm apparentiam.* Itaque ex Tunſtallo recentem eſſe opinionem hanc, e Bielo atq; Scoto ſcripturæ nulla certa authoritate niti patet. Huic ſua ipſorum confeſſione tam infirmo fundamento Hardingus totum iſtius articuli pondus imponit.

Scotus in 4. ſenten. diſt. 11. quæſt. 2.

At Chriſti verba vrgebit: *Hoc eſt corpus meum.* Iactarunt etiam Ariani nec minùs multa, nec minùs perſpicua verba Chriſti: *Pater maior me eſt.* Neque vlla vnquam vel abſurdiſſima hæreſis extitit, quæ non aliquam qualemcunq; diuini verbi ſpeciem oſtenderet. Chriſtus autem non inquit: *Hic panis nunc non eſt panis:* aut, *hic panis tranſſubſtantiatur in corpus meum:* aut, *corpus meum realiter & carnaliter continetur ſub accidentibus panis huius.* Contrà verò teſtantur Euangeliſtæ, Chriſtum accepiſſe panem: & Paulus poſt conſecrationem ſepius panem vocat: ſanctiq; patres diſertè, atque vna voce teſtantur omnes eandem panis remanere naturam atque ſubſtantiam, quæ priùs extiterat.

1. Corinth. 11.

Tametſi eo quidem ſenſu, quo eſt loquutus Chriſtus, panis Chriſti corpus erat. Etenim in iſta cauſa, non quid natura ſua panis fuerit, ſed qualis Chriſti inſtitutione ſit, eſt ſpectandum. Quemadmodum Chriſti corpus eſt ſuum naturale corpus: ſic panis ex ſe verus eſt, & naturalis panis. Sacramenti tamen ratione panis & dicitur, & eſt Chriſti corpus. Sic Paulus inquit: *Petra Chriſtus erat:* Auguſtinus habet: *Non dicit, Petra ſignificabat Chriſtum: ſed petra erat Chriſtus.* Petra naturaliter, & reuera petra fuit, ſicuti antè: tamen cum aquam profunderet, qua recreatus eſt & ſuſtentatus populus, ſenſu quodam

1. corinth. 10. Auguſt. in Leuiti. quæſt. 57.

dam mystico petra Christus erat. Ita scriptum est: *sanguis est anima.* Quæ verba, si rectè intelligantur, vera sunt: sin autem quisquam sanguinem naturaliter atque realiter esse animam dixerit, errauerit. Quibus verbis Mosis Augustinus per interpretationem hæc Christi verba confert: *hoc est corpus meum.* Sic enim habet: *Possum interpretari præceptum illud in signo esse positum. Non enim dubitauit Dominus dicere: Hoc est corpus meum, cum signum daret corporis sui.* Atque vt ad Dominicæ cœnæ rationem propiùs accedamus, D. Lucas atque Paulus inquiunt: *Hoc poculum est nouum testamentum:* Tamen substantiam naturamq; poculi verborum horum nulla vis mutauit: Neque fuit poculum illud reipsa, ac realiter nouum testamentum. Quare, quemadmodum petra Christus fuit: sanguis anima est: poculum nouum testamentum, quorum tamen singula propriam suam naturam atque substantiam retinent: Ita panis Christi corpus est, suamq; interea naturam, substantiamq; conseruat. Quod Christus instituit, sacramentum est: ideoq; sacramentaliter intelligi debet. Certè enim, sicut aqua naturalis est sacramentum sanguinis Christi: sic panis naturalis est sacramentum corporis Christi.

Deuteron. 12.

Augustin. contra Adimantum. cap. 12.

Luc. 22. 1. Corinth. 11.

At contrà sancitum, decretumq; fuit Romæ in Concilio Lateranensi circiter annum Domini millesimum ducentesimum decimum quintum. Quanquam eius Concilij sanctio nec ab vniuersis perlata, nec ab vniuersis recepta vnquam fuit. Nam Asiani, Græci, cæterarumq; partium Christiani illi nunquam sunt assensi, quemadmodum ex Concilio Florentino apparet: sed eam tanquam impiam repudiarunt, atque damnarunt. Quonam autem singulari iure illud Lateranense Concilium ecclesiæ fidem mutare, verbi diuini sensum inuertere, quod nunquam antè catholicum fuit, catholicum efficere, quódque priùs minimè hæreticum erat per mille ducentorumq; annorum decursum, mox hæreticum constituere potuit? Veteres quidem ac catholici ecclesiæ primitiuæ Patres cum hisce recentibus ecclesiæ Lateranensis patribus minimè conueniunt. Gelasius enim inquit: *Non desinit esse substantia vel natura panis & vini.* Chrysostomus inquit: *Natura panis in sacramento remanet.* Theodoretus habet: *Christus naturam (panis) non mutat, sed naturæ adiycit gratiam.* Augustinus ait: *Quod videtis, panis est, & calix: quod vobis etiam oculi renunciant.* Hæc sunt quatuor priscorum patrum hac de re testimonia clarissima. Noui autem isti Lateranenses patres contrà inquiunt: *Desinit hîc substantia & natura panis ac vini: Non remanet natura panis. Christus mutat naturam & substantiam panis: Oculis ne confidite, quod videtis, non est panis.* Antiquis itaque patribus isti recentes cõtraria palam profitentur. Hinc ita licet concludere. Vetusti & catholici patres nouum hoc transsubstantiationis portentum nescierunt: Ergo accidentium sublata substantia remansionem ignorarunt. Hoc tamen Hardingus quasi vnicum causæ suæ fundamentum delegit.

Concil. Lateranen. sub Innocentio. 3. anno 1215.

Concil. Florẽtinum sessione vltima.

Gelasius eõtra Eutychem.

Chrysosto. ad Cæsarium monach.

Theodoretus dialogo primo.

August. ad infantes. Citatur a Beda. 1. Cor. 10.

Hardingus.

Hardingus. 2. Sectio.

Cyprianus ille eruditissimus episcopus atq; sanctissimus Martyr sic habet in sermone de cœna Domini: Panis iste, quem Dominus discipulis porrigebat, non effigie, sed natura mutatus, omnipotentia verbi factus est caro. *Ecce, panem non effigie, aut forma (ea namq; remanet) sed natura, id est, substantia, mutari confitetur. Atq; vt substantialem significaret, non accidentariam duntaxat mutationem quandam, qua nimirum communis panis vsus ad sacramentalis panis rationem transfertur, quemadmodum nonnulli e nouis nostris magistris illum locum callidè interpretantur, magna verborum momenta addidit, quibus istorum hominum leuissimum commentum præponderat, quando dicit,* omnipotentia verbi factum esse carnem. *Saltem reputarent secum, quandoquidem acuti videri volunt, ad rei tam exiguæ, cuiusmodi est ipsorum sacramentalis mutatio, exequutionem, verbi diuini Omnipotentiam minimè esse necessariam. Quòd si autem hoc verbum,* factus est, *imaginarium quendam faciendi modum significet, tum quid ni liceat,* verbum caro factum est *eodem modo interpretari, atque hac ratione pro multis antiquis & capitalibus hæresibus aduersus veram Christi humanitatem propugnare. Itaq; natura panis in hoc sacramento mutata, forma tamen remanente, qua panis esse non minùs, quàm ante consecrationem videtur, factaq; per omnipotentiam verbi carne Christi, quandoquidem panis substantia in præcellentissimam illam carnis Christi substantiam conuertitur: ex ijs naturis, quæ priùs extiterunt, accidentia sola remanent absque substantia panis. Similiter de vino sentiendum est.*

* Hoc prorsus blasphemũ est. Nullum enim institui sacramẽtum potest, sine verbi diuini omnipotentia.

Hoc exemplo cõtra se dimicat Hardingus.

Episcopus Sarisburiensis.

HVnc Cypriani locum isti vehementer, & sæpe obijciunt, quasi vocula quæque argumenti pondus & vim haberet. Re certè vera aspectu contuitúq; primo acrem atque argutum videri confiteor: diligenter autem accuratéq; expensus atque examinatus facilem sui explicationem præstabit. Enimuero *annihilationes, naturarum amotiones, accidentium sine subiecto remansiones,* quas res comprobandas suscepit Hardingus, nullas significat. Primùm autem (vt hunc locum expediamus) quatuor hi vetustate & doctrina præcellentes patres, Augustinus, Chrysostomus, Gelasius, Theodoretus, panis atque vini post consecrationem remanere naturam atque substantiam clarissimè testificantur. Neque tamen in panis natura effectus, efficacitasq; sacramenti consistit: hoc est, vt Christus in nobis habitet, & nos vicissim in Christo simus: quemadmodum sacramenti Baptismatis diuina vis, qua caro ex Christi carne, & ossa ex ipsius ossibus efficimur, ab aquæ natura minimè fluit. Atque vt ista illustriora reddamus, ac alterum sacramentum cum altero conferamus, Basilius

Ephes. 5.

filius sic habet: *Gratia baptismatis non est ex natura aquæ, sed ex præsentia spiritus.* Propterea Cyrillus inquit: *quemadmodum viribus ignis intensiùs aqua calefacta, non aliter, quàm ignis vrit: sic spiritus sancti operatione ad diuinam aquæ reformantur virtutem seu naturam.* Sic Chrysostomus inquit: *Elizæus potuit vndarum mutare naturam, vt ferrum sustincre cogeret.* Hisce verbis Chrysostomus, perinde vt Cyprianus aquæ mutatam fuisse naturam affirmat: atqui tamen ipsa aquæ substantia remansit. Similiter Ambrosius de mirifica Dei in baptismo virtute verba faciens, *non agnosco* inquit, *vsum naturæ. Nullus est hic naturæ ordo, vbi est excellentia gratiæ.* Rursus habet: *Est hoc illud magnum mysterium, quod oculus non vidit, nec auris audiuit, nec in cor hominis ascendit? Aquas video, quas videbam quotidie. Me istæ habent mundare, in quas sæpe descendi, & nunquam mundatus sum? Hinc cognosce, quòd aqua non mundat sine spiritu.* Iterum: *Per prædicationem Dominicæ crucis aqua fit dulcis ad gratiam.* Hac ratione Hilarius dixit: *Vno Christo per naturam vnius baptismi induimur.* Gregorius Nyssenus similiter habet: *Natura aquæ præcedente virga fidei &c. vitam præstat.* Alioquin inquit: *Hoc beneficium non aqua largitur &c. sed Dei præceptum, & spiritus. Aqua verò subseruit ad ostendendam purgationem.* Ex istis testimonijs manifestum esse confido, quid Cyprianus per naturæ mutationem intellexerit. Equidem Origenes ille antiquissimus & doctissimus pater, de pane mystico corporis Christi scribit ad hunc modum: *Non materia panis, sed super illum dictus sermo est, qui prodest &c.* Proinde Ambrosius similiter habet: *Quanto magis operatorius sermo Dei, vt sint, quæ erant, & in aliud commutentur?*

Basilius de spiritu sancto ca. 15. Ἡ χάρις οὐκ ἐκ τῆς φύσεώς ἐστι τοῦ ὕδατος.

Cyril. in Ioan. lib. 2. cap. 42.

Chrysost. de virtutib & vitijs tom. 5.

Ambros. de illis, qui initiantur mysterijs. cap. 9.

Ambros. de illis, qui initiantur mysterijs. cap. 4

Hilarius de trinitate lib. 8.

Gregor. Nysse. in vita Moseos

Gregor. Nysse. de sancto baptismate.

Origen. in Matth. cap. 15.

Ambros. de sacramentis lib. 4. cap. 4.

Etsi ista considerato & prudenti Lectori sufficere posse videantur: Hardingus tamen vehementiùs instat, suumq; illud, *factus est*, vrget. *Si istud, factus est*, inquit, *imaginariam quandam faciendi rationem demõstret, quid ni etiam ista, verbum caro factum est, similiter interpretari liceat?* Huiquàm hæc sunt misera effugia? Nullam Hardingus litem intendere nobis potuit, quam non in ipsum retorquere possemus? An verò verbum istuc *facere* idem necessariò significare putat, quod *transsubstantiare*? Diuus Augustinus ait: *Nos Christi facti sumus.* Leo inquit: *Corpus regenerati fit caro crucifixi.* Beda ait: *Nos ipsi corpus Christi facti sumus.* Origenes similiter loquitur: *Spiritus sanctus non in turturem vertitur, sed columba fit.* Sic Ambrosius: *victa anima libidine carnis fit caro.* Num autem hoc vnico vocabulo fretus Hardingus, nostra corpora in Christi corpus substantialiter atq; realiter mutata, aut spiritum sanctum in columbam, aut animam in carnem transsubstantiatam esse concluserit? Aut in his, quæ protulit, verbis, *verbum caro factum est*, num Dei filium diuinam naturam posuisse, & vere in carnem mutatum fuisse contenderit? Hoc verò doctrinæ genus prodigiosum sit, nec est aliud omnino, quàm ipsa Cerinthi atq; Ebionis antiqua, & horrenda hæresis. Certè Leo habet: *Quamuis Ioannes scribat, verbum caro factum est, verbum tamen non est versum in carnem.* Augustinus de hæreticis, quos Timotheanos vocabant, tradit, *Ad confirmandam huiusmodi impietatem, qua*

August. in Ioan. tract. 21.

Leo de passione sermo. 14.

Beda 1. Cor. 10

Origen in cãtica hom. 2.

Ambros. 1. Cor. 5.

August. ad Quoduultdeũ

Epistola Leonis ad Leonẽ Augustum.

Augustin. ad Quoduultdeum.

Deum asserunt versum esse a natura sua, cogunt Euangelistæ testimonium dicentis, Et verbum caro factum est, quod ita interpretantur, Diuina natura in humanam versa est. Isto planè modo Hardingus panis naturam in corporis Christi naturam esse conuersam defendit.

Quænam ergo illa est tanta vis istius verbi, *factus est*, qua tantopere niti atq; confidere videtur Hardingus? Sic autem rectiùs dixerit: *Verbũ caro factum est, natura interim & substantia verbi salua remanente: eodem etiam modo panis factus est caro, minimè mutata panis natura atq; substantia.* Atq; ad hunc modum Tertullianus de ea re loquutus est: *Christus acceptum panem, & distributum discipulis, corpus suum illum fecit, dicendo, Hoc est corpus meum, hoc est, figura corporis mei.* Sic sancti patres quid per ista verba, *Panis factus est corpus Christi*, intellexerint, cumulatè explicant,

Tertullian. contra Marcionem lib. 4.

Omnipotentia verbi.

At Cyprianus meminit etiam *omnipotentiæ verbi*, qua cuncta, inquit Hardingus, istorum hominum leuissima commenta facilè præponderantur. Hæc sic ille iactat, quasi hoc inaniſſimo sublato transsubstantiationis insomnio Dei omnipotentiam tolli necesse foret: aut quasi externæ suæ species & nuda accidentia vsq; adeo ponderosa solidaq; essent. Deus autem non modò hac in re suam exercet, ostenditq; immẽsam & infinitam potentiam, sed eandem in cæteris etiam suis omnibus sacrosanctis mysterijs declarat, quemadmodum suprà in quinto articulo, sectione quarta demonstrauimus. Leo inquit: *Christus dedit aquæ, quod dedit matri. Virtus enim altissimi & obumbratio spiritus sancti, quæ fecit vt Maria pareret saluatorem, eadem fecit, vt regeneraret vnda credentem.* Eodem refertur illud Chrysostomi: *Vt Saram non natura, sed Dei promissio fecit matrem: sic & nostra renascentia natura nulla est. Cæterùm verba Dei, quæ norunt fideles, hæc in aquæ lauacro per sacerdotem pronunciata, tanquam in vtero quodam formant ac regenerant eum, qui baptizatur.* Ita cantare soliti fuerunt, quando lauacrum sanctificabant, *Descendat spiritus sanctus in hanc plenitudinem aquæ, totamq; eius substantiam regenerationis fœcundet effectu.* Ita Leo, Chrysostomus, alijque vetusti patres Dei omnipotentiam in baptismi sacramento agnoscunt: neque tamen proinde aquæ naturam ac substantiam necessariò transsubstantiatam esse iudicarunt. Hic ipse Cyprianus, (quanquam non est reuera Cyprianus, sed author illo multò recentior, quemadmodum certissimis indicijs facilè comprobatur) de olei sanctificatione scribens, illam etiam Dei summam, & natura maiorem potentiam vsurpat: sic verba habent: *Sanctificatis elementis iam non propria natura præbet effectum: sed virtus diuina potentiùs operatur: adest veritas signo, & spiritus sacramento.* Itaque bonum Catholicum minimè decuit, sacramentales istas a noüis hisce magistris inductas mutationes, tanquam res leuissimas ita leuiter, & facilè repudiare. Exempla ista Deum in illis quoque suam omnipotentiam declarare, nulla interposita transsubstantiatione docent.

Leo sermo. 4. de natiuitate.

Chrysost. in epist. ad Galat. cap. 4.

Totam substantiam.

Cyprianus. de vnctione chrismatis.

Quare si neque separatim ista verba, *panis natura mutatus*: nec ista, *factus est*: nec ista, *omnipotentia verbi*: nec vniuersa coniunctim transsubstanti-

ſubſtantiationem euincant (minimè autem euincere ex iſtis, quæ dicta iam a nobis ſunt, liquet) tum & malè fundamentum ſuum iecit Hardingus, & nos eius concluſioni meritò diffidere debemus.

Quòd autem ait, *Hi noui magiſtri ſatis fore putant, ſi ſacramentalem quandam mutationem agnouerint, & panem in ſacramentum corporis Chriſti mutatum eſſe dixerint, perquam vafrè & callidè*, admonendus eſt, Bedam, qui nongentis abhinc prope vixit annis, rem iſtam eodem modo explicauiſſe: nec tamē vnquam vel impoſtorem eo nomine, vel nouum magiſtrum eſſe appellatum. Eius diſerta ſunt verba: *Panis & vini natura in ſacramentum carnis & ſanguinis Chriſti ineffabili ſpiritus ſanctificatione transfertur.* Beda in octauis Epiphaniæ

Hardingus. 3. Sectio.

De conſe. diſt. 3. ca. omnia quæcunque.

Ambroſius in hanc ſententiam multa habet diſertiſſima & luculentiſſima teſtimonia. Licèt, *inquit*, figura panis & vini videatur, nihil tamen aliud, quàm caro Chriſti & ſanguis poſt conſecrationem credendum eſt. *Iuxta iſtius patris ſententiam ſpecies, & figura panis & vini videtur, & propterea remanet poſt conſecrationem: etſi, quod antè panis & vinum fuit, nihil nunc aliud eſſe, quàm carnem & ſanguinem Chriſti credendum ſit: tamen re quidem vera nihil aliud ſunt. Si enim aliud eſſent, ita credere liceret: fides namque veritate nititur, & quod verum non eſt, credendum non eſt. Hinc efficitur poſt conſecrationem nuda accidentia ſolaſq; ſpecies ab omni panis & vini ſubſtantia ſecretas remanere. In alio loco perinde habet:* Panis iſte panis eſt ante verba ſacramentorum, vbi acceſſerit conſecratio, de pane fit caro Chriſti. *Deinde in alio loco apertiſſimè affirmat virtutem conſecrationis maiorem eſſe, quàm naturæ: quia naturam conſecratio mutat. Iſte pater manifeſtò docet * naturam, hoc eſt, ſubſtantiam panis & vini per conſecrationem mutari in corpus & ſanguinem Domini, atque ita naturales ipſorum qualitates, id eſt accidentia, quæ præſtandi ſacramenti cauſa minimè mutantur, integra remanere abſq; ſubſtantia panis & vini.* Hic locus fictus eſt, nec in omni Ambroſio habetur.

De ſacram. lib. 4. cap. 4. De his, qui initiantur.

* Falſum: in vitioſa verbi interpretatione ſitum.

* Accidentia præſtant ſacramentum. mirificum genus Theologiæ.

Epiſcopus Sarisburienſis.

Ambroſij extant ſcripta, & agnoſcuntur: quæ vt vniuerſa percurras, hæc verba minimè inuenias. Gratianus, qui ea retulit, vel dedita opera & ſciens, vel propter iudicij pertenuem facultatem, quippe qui in inculta & deprauatiſſima tempora inciderit, ſæpenumero doctorem alterum pro altero vſurpat, Græcum pro Latino, recentem pro antiquo: id quod eruditus Lector facilè animaduerterit. Iſte author, cui nomen Ambroſij conciliare ſtudet Hardingus, in hoc ipſo loco Chriſti verba prudens adulterauit, & quædam recitauit, quaſi ſcripturæ teſtimonia, quæ neutiquam in ſcripturis reperiuntur. Non ita verò quidem facere ſolitus eſt Ambroſius.

Veruntamen, quò Lectori satisfaciamus, ad eaq; respondeamus quæ sunt certè indigna responsione, intelligere & cogitare nos oportet panem, & vinum, & aquam, si per se sola spectentur, nihil profectò aliud esse, quàm vsitatas simplicesq; creaturas. Proinde Augustinus de sacramentis in vniuersum præcipit: *In sacramentis videndum est, non quid sint, sed quid significent.* Sic de baptismatis aqua scribit Ambrosius: *Quid vidisti? aquas vtiq, sed non solas. Apostolus docuit non ea contemplanda, quæ videntur, sed quæ non videntur.* De ipsa autem panis viniq; substantia dicit: *sunt, quæ erant:* & paulò antè sacramentum quoad panem & vinum, quæ materiales eiusdem partes sunt, *vulgarem & notam creaturam* vocat. Cæterùm, quando nobis sacramenti efficacitatem proponimus, non caducas naturas, externáue elementa intuemur, sed ad Christi corpus & sanguinem solummodo fidem nostram dirigimus ac collineamus. Ambrosius ipse nos dicere instituit, *Ante benedictionem verborum cœlestiũ alia species nominatur: post consecrationẽ corpus Christi significatur.*

Hardingus autem Ambrosij istius verba acriùs vrgebit: *Figura panis & vini videtur.* Confitendum igitur nobis est, esse accidentia absque subiecto. Si quisquam antiquus author, seu Græcus, seu Latinus, doctus, indoctúsue, hoc nomine, *figura*, sic vnquam vsus fuerit, vt inanem quandam omnisque substantiæ expertem effigiem significaret, tum aliquid dixerit Hardingus. Sin nullus vnquam extiterit, quid hinc effecerit? Equidem, vt cæteros authores cuiusque generis mittamus, Ambrosius ipse habet: *Christus apparet in figura humana.* Similiter loquutus est Paulus: *formam serui accepit.* Ex istis minimè, opinor, concluserit Hardingus, Christum formam duntaxat quandam & figuram corporis humani, non ipsam substantiam atque naturam suscepisse. Tum enim olim explosam Manichæorum reuocare videretur hæresin. Si secus dixerit, vox illa, *figura*, nihil eius causæ profuerit.

At Ambrosius inquit: *Nihil aliud credendum: Ergo*, inquit Hardingus, *panis non est.* Miror quidem in suis ipsum argumẽtationibus ita hebetem, rudémq; esse. Etenim hoc loco sibi contrarium manifestò concludit. Quòd si enim nihil aliud fuerit, præterquam corpus Christi, & nos ita credere oportuerit, tũ nec formam vllam, nec figuram, nec pondus, nec saporem habet. Hoc autem cum eo pugnat, quod primò statuerat Hardingus. Tamen, si Deo placet, ita nobis credendum est. Horum autem verborum ista sententia est, quemadmodum priùs exposuimus, vt iuxta Augustini præceptum in sacramentis omnibus mentes a creaturis aspectabilibus penitus seiungamus atq; auocemus, & fide nostra eas res intueamur ac contemplemur, quæ ijsdem significantur & repræsentantur.

Iam verò ad altera duo Ambrosij loca, de naturis nempe mutatis, factóq; corpore Christi veniamus. Ad quæ satis antè in secunda sectione huius articuli respondimus, quando Cypriani verba explicuimus. Non dixerit Hardingus, puto, rei cuiusq; mutationem eiusdem esse interitum. Origenes inquit: *Si mutabuntur cœli, vtiq, non perit, quod mutatur.* Non id nunc quæritur, sitne panis corpus Christi, annon? sed num carna-

Auguſt. contra Maximin. li. 3.
Ambroſ. de ijs qui initiantur myſterijs. ca. 2.
Ambroſ. de ſacramentis lib. 4. cap. 4.
Ambroſ. de ſacramentis lib. 4. cap. 3.
Creatura ſolennis & nota.
Ambroſ. de ijs qui initiantur myſterijs. ca. 9.
Ambroſ. in Epiſt ad Coloſſen. cap. 1.
Philippen. 2.
Origen. περὶ ἀρχῶν lib. 1. cap. 6.

carnaliter, & realiter fit corpus Christi, vt perspicuè & simpliciter loquamur. Augustinus habet: *Secundùm quendam modum sacramentum corporis Christi corpus Christi est.* Ambrosius etiam suam ipsius sententiam luculenter exponere cumulateq; videtur. Sic enim scribit, quemadmodum antea commemorauimus: *Post consecrationem corpus Christi significatur: Post consecrationem sanguis Christi nuncupatur: In typum sanguinis Christi, nos calicem sanguinis mysticum percipimus: Carnem & sanguinem, quæ pro nobis oblata sunt, significamus: Similitudinem pretiosi sanguinis bibis: est figura corporis & sanguinis Domini: In similitudinem accipis sacramentum.* Tam multis modis quæ acriore quodam ardentioreque stylo scripserat lenienda atq; mitiganda esse sibi iudicauit Ambrosius. August epi. 23 Ambros. de ijs qui initiantur mysterijs ca. 9. Ambros. 1. Cor. 11. Ambros. de sacram. lib. 4. cap. 4. De sacram. li. 4 cap. 5.

Iam verò si ista omnia Hardingus, quemadmodum illi mos est, signa nuda inaneſque figuras appellare voluerit, quid aliud, quàm Ambrosium suum luserit? Christi autem sacramenta etsi signa, ac figuræ ab omnibus antiquis patribus nuncupantur, non tamen propterea nuda sunt, & inania. Etenim per illa Deus, vti etiam per sacrum suum verbum potenter atque efficaciter in fidelium cordibus agit. De verbi diuini potentia Ambrosius habet: *Vidimus & oculis nostris perspeximus, & in vestigia clauorum eius digitos nostros inseruimus. Videmur enim nobis vidisse, quem legimus, spectasse pendentem, & vulnera eius spiritu Ecclesiæ scrutante tentasse.* Sic Cyprianus: *Cruci hæremus, & sanguinem fugimus, & intra ipsa redemptoris nostri vulnera figimus linguam.* Atque huc illia Ambrosij referuntur: *Baptismus est mysterium, quod oculus non vidit, nec auris audiuit, nec in cor hominis ascendit.* Si cum hoc conferatur, aquæ elementum nihil videatur. Similiter, quando Christi corpus & sanguinem, quæ significantur, spectamus, panis ac vinum nullius instar obtinent. Sic in vtroque sacramento præstantiorem consecrationis, quàm naturæ potentiam esse confirmat Ambrosius: sic consecratione natura mutatur. Ambros. in Lucam lib. 5. ca. 7 Cyprian. de cœna Domini. Ambrosius de ijs qui initiantur mysterijs. cap. 4.

Hardingus. 4. Sectio.

Dialog. 2. HVic sententiæ conuenit, *quod habet Theodoretus:* Videri & tangi possunt, sicut priùs: Intelliguntur autem ea esse, quæ facta sunt, & creduntur.

Episcopus Sarisburiensis.

HIc te (Christiane Lector) illud breuiter admonitum esse cupio, in illa Oxonienſi celeberrima paucis abhinc annis contra pium illum patrem, & sanctissimum Christi Martyrem Thomam Cranmerum Archiepiscopum Cantuarienſem susceptа, habitáque disputatione, istius Theodoreti testimonium in maximo conuentu conuulsum fuisse atque repudiatum, propterea quòd homo Græcus de sacramentis minùs Catholicè, prout Ecclesia Romana recens sanxit atque statuit, sentire videretur. Eum tamen nunc in gratiam Anno 1554.

reduxisse,ac catholicum reddidisse videtur Hardingus. Quanquam mirabile sit, & prope incredibile eundem virum vna in periodo & verborum ambitu, nullaq; prorsus mutata aut variata voce hæreticum simul & catholicum existere. Quicquid iste Theodoreti locus neruorum & argumenti habeat, nos in octauo articulo sectione vicesima sexta diluimus. Hîc panem & vinum videri, & tangi, sicuti priùs, affirmat: E quibus ita concludit Hardingus: Ergo, nec panis, nec vinum remanet, sed nuda accidentia, & species substantia carentes. Argumentum profectò nouum, & mirificum, eoque etiam magis, quòd non modò contra sententiam, sed contra etiam ipsa diserta & perspicua verba Theodoreti concluditur. Sic enim eius verba habent: *Qui seipsum appellauit vitem, ille symbola & signa, quæ videntur, appellatione corporis & sanguinis honorauit: non naturam mutans, &c.* Rursus: *signa mystica post sanctificationem non recedunt a natura sua. Manent enim in priori substantia.*

Theodoretus dialogo 1. immutabilis. Theodoretus in dialogo 2. inconfusus.

Ista nunc igitur verba cum Hardingi glossemate conferamus. Theodoretus inquit, *panis & vinum non recedunt a natura sua:* Hardingus ait: *penitus amittunt naturam suam.* Theodoretus inquit, *Panis & vinum manent in priori substantia:* Hardingus inquit: *sola accidentia, speciesq; panis & vini remanent absq; priore substantia.* Audacissima certè glossa, quam ita non pudeat manifestam textus sententiam tollere. Hæc non nisi erroris rescripto corrigi queunt.

Ex hisce Theodoreti clarissimis verbis ad hunc modũ contra Hardingum concludere licebit. Substantia panis & vini remanet, vt priùs: Ergo, accidentia panis & vini absque substantia sua non existunt. Ad cætera, quemadmodum ista mystica signa intelligantur, & credantur esse corpus & sanguis Christi suprà responsum est in octauo articulo, vicesima sexta sectione.

Hardingus. 5. Sectio.

NOn similiter comprehendimus, *inquit Augustinus*, has duas species panis & vini post consecrationem, quemadmodum ante consecrationem comprehendebamus: cum fideliter fateamur, panem esse & vinum, quod natura formauit: Post consecrationem verò carnem & sanguinem Christi, quod benedictio consecrauit. *In alio loco ait: non hunc esse panem, qui vadit in corpus (nimirum vt* ventrem alat*) sed panem illum vitæ*, qui animæ nostræ substantiam fulcit.

In lib. sentent. Prosperi. de consecr. dist. 2. Canones autem. De verbis Domini secundum Lucam serm. 28.

* Falsum: Rabanus enim ait: *sacramentum in alimentũ corporis redigitur.*

Episcopus Saresburiensis.

SVperior e duobus hisce locus facilè expeditur ex ijs, quæ suprà ad Ambrosij verba respondimus in tertia huius articuli sectione. Panis & vini naturas non funditus sublatas, sed in vsum quendam spiritualem atque diuinum mutatas, euectasque esse ostendit Augustinus. De accidentibus autem atq; speciebus substantia & subiecto carẽtibus nullum verbum facit. Id verò constat, panem ante consecrationem, nihil quidem

quidem aliud fuisse, quàm cibarium nudúmque panem: Nunc autem ad officium excellentius destinatur, fitq; sacramentum corporis & sanguinis Christi, non natura, sed consecratione, quæ naturam superat. Chrysostomus inquit: *Oculis intellectus ista perspiciamus. Nihil enim sensibile tradit nobis Christus &c. Sic & in baptismo.* Existimo mehercule nõ inficiaturum Hardingum, quin aqua baptismatis res sit sub sensus cadens: similiter panis atque vinum in sacris mysterijs, vel saltem accidentia ac species eorundem, sensibus comprehendantur. Nos autem Chrysostomus a pane & vino, & aqua, cæterisque eiusmodi rebus omnibus, quæ sensibus percipiuntur, ad corporis & sanguinis Christi, quæ a sensu omni remouentur, contemplationem auocat atque abducit: quibuscum si cætera conferantur, vix puncti instar videantur. Chrysost. in Matth. hom. 83

Quod ad alterum locum attinet, ea verba cum in Augustino reperiuntur, tum in libro quodam habentur, qui Ambrosij nomine inscribitur, *de sacramentis*: quorum sententia nihil neque ad panem, neque ad vinum, sed duntaxat ad corpus & sanguinem Christi, quæ in illis repręsentantur, pertinet. Quapropter iste locus tam sine ratione ac delectu arreptus, Hardingi somnio de nudis accidentibus, atque ab omni substantia, nescio quo pacto, secretis parum prodesse potest. Ambros. de sacramentis lib. 5. cap. 4.

Verba per se clara sunt, nec vlla interpretatione egent: *Non iste panis, qui vadit in corpus: sed ille panis vitæ æternæ, qui animæ nostræ substantiam fulcit.* Non dubitat Hardingus, quin sacramentum in corpora nostra recipiatur. Rabanus habet: *sacramentum ore percipitur, & in alimentum corporis redigitur.* Corpus autem Christi, vt Cyprianus inquit, *est cibus mentis, non ventris.* Sic Augustinus habet: *Panis iste interioris hominis quærit esuriem. Intus bibendo fælix sum.* Tertullianus habet: *Ruminandus intellectu, & fide digerendus est.* Similiter Chrysostomus: *Magnus ille panis, qui replet mentem, non ventrem.* De hoc pane meminit Ambrosius, non de sacramento, quod in corpus transmittitur. Itaque istum locum non satis expendisse, nec quàm parum ad causam faceret, attendisse visus est Hardingus. Vetustus ille pater Origenes habet: *Accidit, vt simpliciores quidam, nescientes distinguere, quæ sint, quæ in scripturis diuinis interiori homini, quæ verò exteriori deputanda sint, vocabulorum similitudine falsi ad ineptas quasdam fabulas, & figmenta inania se contulerint.* Rabanus Maurus li. 1. ca. 31. Cyprian. de cœna Domini. August. in Ioan. tract. 26. August. in Ioan. tract. 25. Tertul. de resurrectione carnis. Chrysost. ex varijs locis in Matth. hom. 9. Origen. in prologo in cantica cantic.

Hardingus. 6. Sectio.

NEmo apertiùs de hac re dicere potest, quàm dixit Cyrillus, Hierosolymitanus, author perantiquus, qui Græcè scripsit, & extat, sed non nisi manu scriptus, & paucis eruditis communis. Eius verba non multùm differunt a scholasticorum doctorum verbis. Præbetur corpus ἐν τύπῳ ἄρτου, in specie, siue figura panis. *Item* præbetur sanguis ἐν τύπῳ οἴνου, in figura vini. *Paulò post hæc verba, sic habet:* μὴ πρόσεχε οὖν, ὡς ψιλοῖς τῷ ἄρτῳ, καὶ τῷ οἴνῳ &c. Ne mentem adhibeas, quasi pani & vino nudis: sunt enim hæc corpus & sanguis, vt Dominus pronunciauit. Nam tametsi illud tibi Non est nudus panis: Ergo est panis.

sensus suggerit, esse, scilicet, panem & vinum nudum, tamen firmet te fides, & ne gustatu rem dijudices, quin potiùs pro certo ac comperto habe, omni dubitatione relicta esse tibi impartitum corpus & sanguinem Christi. *Rursus habet in eodem loco:* Hæc cum scias, & pro certo & explorato habeas, qui videtur esse * panis, non esse, sed corpus Christi, item, quod videtur vinum, non esse, quanquam id velit sensus, sed sanguinem Christi, ac de eo Prophetam dixisse, Panis cor hominis confirmat: firma ipse cor, sumpto hoc pane, vtpote spirituali. *In tertia autem Catechesi hic pater habet:* Panis Eucharistiæ post inuocationem sancti spiritus non amplius est panis nudus & simplex, sed corpus &c.

* Falsi: manifestam verborum simul & sententiæ authoris depravationem continens, vt planum erit.

Itaque, cum iuxta perspicuam explicationem fidei Catholicæ, quod attinet ad hoc negotium, ab isto doctore propositam, credere & certò persuasi esse debeamus, panem post consecrationem non iam esse panem, sed verum Christi corpus: & vinum non iam amplius esse vinum, sed eius pretiosum sanguinem, etiamsi oculis secus videatur, etiamsi gustus, tactusq; secus iudicent, denique etiamsi sensus omnes contrarium renuncient, idq; ex authoritate verbi Dominici, qui dixit hæc esse corpus & sanguinem suum, non (vt ille docet) in pane & vino: [a] *Deinde, cum Eusebius Emissenus in homilijs post Pascha tradat,* terrena commutari & transire: *præterea,* creaturas conuerti in substantiam corporis Christi, *quæ ipsissima est transsubstantiatio: cumq; Chrysostomus dicat,* [b] panem absumi a substantia corporis Christi: *&* [c] *Damascenus panem & vinum* trãsmutari supernaturaliter, *&* [d] *Theophylactus, panem* transelementari in carnem Domini: *& alibi,* ineffabili operatione transformari, etiamsi panis nobis videatur: *Deniq; cum doctores Græci recentioris memoriæ eandem doctrinam confirment, e quibus* [e] *Samona, quò eam probet & persuadeat, eadem similitudine vtitur, qua Gregorius Nyssenus, & Damascenus hac ipsa in causa vsi fuerant: quæ ita habet: In consecratione transsubstantiationem talem fieri, qualis est conuersio panis in nutriendo, quando conuertitur in substantiam eius, qui nutritur: Methonensis, haud aliter ac Ambrosius, hac in re non naturæ ordinem spectandum esse dicit, quando Christus e Virgine natus est contra omnem naturæ ordinem, aitq; corpus Domini in hoc sacramento sub forma seu specie alterius rei accipi, ne sanguis illud horrendum efficeret: Nicolaus Cabasilas ait panem hunc non amplius esse figuram corporis Dominici, neq; donum referes imaginem veri doni, neq; continens descriptionem passionum ipsius seruatoris quasi in quadam tabula, sed ipsum verum donum, sanctissimum corpus Dominicum, quod verè opprobria, contumelias, plagas pertulit, quod cruci suffixum, quod necatum fuit: Marcus Ephesius, etsi alioqui reprehendendus, quippe qui pertinaciter sententiæ concilij Florentini de spiritus sancti a filio processione restiterit, tamen locuples testis est, quænam fuerit Græcarum Ecclesiarum hac in re fides, in quo dona oblata a Basilio antitypa, id est, exemplaria corporis Dominici appellari docet, propterea quòd nondum perfectè consecrãtur, sed figuram & imaginem suam retinent, quorum mutationem ac transsubstantiationem sancto spiritui relinquit,* donec *inquit* spiritus sanctus adueniat, qui ea mutet. *In quibus Ecclesiæ Græcæ fidem commonstrat, nimirum per spiritum sanctum in consecratione panem & vinum sic mutari,*

[a] Nuper editus, & non sine causa suspectus.

[b] Respectu corporis Christi, quod repræsentatur, panis nihil est.

[c] Eiusmodi supernaturalis est in aqua baptismi, atque in omnibus sacramentis mutatio.

[d] Ita Theophylactus scribit: *nos transelementamur in Christum.*

[e] Hi quatuor, Samona, Methonensis, Cabasilas, & Marcus Ephesius recentes sunt authores exiguæ fidei: omnes tamen trãssubstantiationi aduersantur.

Marcus iste Ephesius Basilij verba prudens corrumpit.

Duo genera consecrationis: alterum perfectum: alterum imperfectum.

Lib. 4 de Orthodoxa fidi cap. 14.

In Mar. 14.

In Matth. 26

Cap. 27.

vt

vt postea figuræ dici minimè debeant, sed verum corpus & sanguis Domini, vtpotè quæ in ipsa consecrentur aduentu spiritus sancti. Quæ quidem mutatio est substantialis mutatio, ideóq; rectè vocari transsubstantiatio potest, hoc est vniuersæ substantiæ in aliam substantiam conuersio.

Episcopus Sarisburiensis.

Cyrillus ille Hierosolymitanus author est antiquus, recèns in lucem editus. Eius in dubium vocare fidem non conabor: tametsi contẽplationes ipsius persimiles pleræq; sunt Hardingi hac in causa iudicio, hoc est, *vt accidens sine subiecto* esse videantur. Cæterùm cum verbis, tum sententia penitus cum Chrysostomo, Oecumenio, alijsque Græcis patribus sentire Cyrillus videtur, quibus ista Hardingi noua religio inaudita fuit. Auditorum externos oculos, quibus panem & vinũ contuentur, præcludit, atq; internos duntaxat, animiq; sensus deposcit, quibus verum Christi corpus ac sanguinem contemplentur, qui panis ille est cælitus delapsus. In quo, quanquam oratione acri atque violẽta vtitur, quo magis illorum mentes excitet atq; inflammet, quos affatur, tamen suam ipse sententiã planissimè & luculentissimè explicat. Sic enim scribit: *Ne consideres tanquam panem nudum: panis Eucharistiæ non est amplius panis simplex, & nudus.* Ista autem verba perinde valent, atq; si hoc modo dixeris: *Panis quidem est: non tamen nudus panis: verùm panis & est, & aliud præterea aliquid.* Sic quod Hardingianæ sectæ homines dicere consueuerunt, *Papam non esse purum hominem*, minimè id volunt, quemadmodum suspicor, Papam non esse hominem: sed & hominem esse, & præterea alterius cuiusdam naturæ participem, qua cõmuni hominum sorti ac conditioni antecellit. Ex his tamen Cyrilli verbis sic interim rectè concluseris: *Sacramentum non est nudus panis: Ergo, panis est, licèt non nudus.* Itaq; hic ipse Cyrillus, quem testem fore sperauit Hardingus, nullum in sacramento reliquum esse panem, contrarium apertissimè testificatur, atque remanere in sacramento panem profitetur. Catechesis mystagogica 4

Quanquam autem cumulatè iam satis respondisse videor, tamen quò tibi, Christiane Lector, luculentiùs satisfaciam, id te scire velim, quòd quæ Cyrillus iste hoc in loco de corporis & sanguinis Christi sacramento dixit, similiter etiam, similíq; phrasis & orationis genere de oleo, quod sacrum vocant, & de lauacro baptismatis, déque alijs ceremonijs dixit. De oleo scribit ad hunc modum, in quo etiam suam de sacramento sententiam exponit: *Vide, ne illud putes esse vnguentum tantùm. Quemadmodum enim panis Eucharistiæ post sancti spiritus inuocationem, non amplius est panis communis, sed corpus Christi: sic & sanctũ hoc vnguentũ, non amplius est vnguentum nudum, neq; commune, sed est charisma Christi.* Ista verba æqualem in vtroq; mutationem significant. Quemadmodũ oleum est χάρισμα Christi: ita panis est corpus Christi: & quẽadmodum natura ac substantia olei remanet integra, etsi non sit simplex & commune oleum, sic panis seruatur natura atque substantia, Cyrillus in catechesi mystagogica tertia.

tametsi non iam communis est, nudúsque panis.

Cyrillus in catechesi illuminatorum 3.

Similiter de aqua baptismatis scribit: *non tanquam aquæ simplici studeas huic lauacro: ne aquæ simplicitati mentem adhibeas.* Ex hisce collatis inter se locis sic colligere licebit. Aqua in sacro mysterio baptismatis, etsi non est nuda ac communis aqua, tamen veram aquæ naturam atque substantiam conseruat: eodem modo panis in sacrosancto corporis Dominici mysterio, licèt non sit cibarius & communis panis, retinet tamen panis naturam ac substantiam. At Cyrillus inquit: *Non est panis, non est vinum, quantumuis oculis videatur.* Chrysostomus, panis substantiam esse cõsumptam, Emissenus in substantiam corporis Christi conuersam ait: & Damascenus atque Theophylactus recentioris ætatis, authoritatis non magnæ authores idipsum confirmant.

Cyrillum, cæteróſq; omnes præstantes eruditione patres in eo maximam dicendi vim atq; contentionem adhibere, vt animos auditorum a sensuum iudicio auulsos & abstractos ad illius panis contemplationem conuertant, qui mundo vitam largitur, certissimum est. Atque ideo spiritualem eum panem appellat: ac de Christi corpore sic habet: *Bibe vinum in corde tuo, spirituale scilicet vinum.* Deinde, quid esset,

Catechesis mystagogica 4

quamobrem Iudæos Christus offendisset, exponit, verámque crassissimi illius, quem conceperant, erroris causam enunciat: *Iudæi non audientes verba Christi secundùm spiritum, scandalizati abierunt retro, eò quòd existimarent sese ad humanarum carnium esum incitari.* Rursus inquit:

Catechesis mystagogica 4

Gustate, & videte, quòd suauis est Dominus. Num hoc corporeo palato, vt istud dijudicetis, vobis præcipitur? nequaquam: sed potiùs certa fide.

Interpres trãstulit, *Quod Christus est Dominus*, falsus, vt opinor, horum verborum similitudine, χρηστὸς, & χριστός.

Hoc modo atque sensu aqua, quæ in baptismo adhibetur, cedit sanguini Christi, & ex se nihil videtur: similiter panis in sacramento corporis Christi, corpori Christi concedit, cuius ratione planè nihil est. Hoc autem de lauacro baptismatis sic Paulinus explicasse videtur:

In catechesi mystagogica 5

Fons q̃, nouus renouans hominem: quia suscipit, & das
Munus: siue magis quod desinit esse per vsum,
Tradere diuino mortalibus incipit vsu.

Chrysost. in Psal. 22.

Similiter Chrysostomus: *Non erit aqua potationis* (vt antè fuit) *sed aqua sanctificationis* (vt antè minimè fuit). Hæc ipsa est veráque sacramentorum substantia, quæ quando spectatur, terrestria panis & vini & aquæ elementa absumuntur, próque nihilo habentur.

Chrysost. de fide & lege.

Hanc rem Chrysostomus egregiè, atque ad viuum expressit ista similitudine: *Lanæ cum tinguntur naturæ suæ nomen amittunt, & tinctura nomen accipiunt: & non vltra vocas lanam, sed vel purpuram, vel coccinum, vel prasinum &c.* tametsi vera lanæ substãtia remanet, & conseruatur. Ita Pachymeres, Oleum non amplius vocari oleum, sed in Christum verti scribit: Perspicua sunt ipsius verba: *Oleum enim est Christus,* Non quòd oleum non esse oleum sentiat, sed quòd Christi ratione, qui per illud significatur, oleum euanescat, & nihil esse videatur. Ita Paulus ille iurisperitissimus inquit: *Res vna per præualentiam trahit aliam.*

Pachym. in Dionys. de eccles. hiast. Hierar. cap. 4. μύρον γὰρ ὁ χριστός. ff. De rei vendicatione. In rem. Paulus.

Istuc igitur est, quod Cyrillus ait, Panem, quem videmus, non iam panem,

panem, sed Christi corpus existere: & vinum, quod videmus, non iam vinum esse, sed Christi sanguinem: quasi diceret, Elementa seu creaturas, non tam ea esse, quæ reuera sunt, quàm quæ significant. Ita enim Augustinus vniuersim de omnibus sacramentis loquitur, quemadmodum nos iam priùs aliquoties ostendimus: *In sacramentis non considerandum est, quid reuera sint, sed quid significent.* Eodem etiam pertinet, quod Ambrosius habet: *Magis videtur, quod non videtur.* Istuc autem vniuersum tam in baptismatis, quàm in corporis Christi mysterio non naturæ ipsius vis atque efficacitas, sed infinita diuini spiritus potestas, Christíque verbum efficit.

August. contra Maximin. lib. 3.

Ambros. de ijs qui initiantur mysterijs. ca. 3

Sic Emissenus, sic Damascenus, sic Theophylactus panem in corporis Christi substantiam mutatum esse dicunt: eodem, inquam, modo, quo hic ipse Theophylactus nos ipsos *transelemẽtatos esse* (& transsubstantiatos) *in corpus Christi scribit.* Sic enim Christum loquentem facit: *Miscetur mihi, & transelementatur in me.* Similiter Chrysostomus de interitu, atque instauratione mundi disputans, sic habet: *Opus erat quasi reelementationem quandam fieri.* Sic Petrus: *Efficimur consortes diuinæ naturæ.* Sic author quidam Ethnicus inquit: *Transit homo in naturam Dei.*

Theophylact. in 6 cap. Ioan.

Chrysost. in Gene. hom. 25.

2. Petr. 1.

Mercurius Trismegistus in Aesculapio.

Ista omnia, cæteráque paria dicendi genera moderata quadam & prudenti interpretatione sunt mitiganda. Neq; enim constare queunt, si ad viuum singula rescecentur. Quam ob causam Chrysostomus de scripturarum interpretatione verba faciens, sic habet: *Diuina opus est gratia, ne nudis verbis insistamus. Nam ita hæretici in errorem incidunt, neque sententiam, neque auditoris habitum inquirentes. Nisi enim tempora, locos, auditorem, & alia huiusmodi consideremus, multa sequentur absurda.* Bertramus verò author perantiquus habet: *Ipse qui nunc in Ecclesia omnipotenti virtute panem & vinum in sui corporis carnem, & proprij cruoris vndam spiritualiter conuertit: ipse tunc quoque Manna de cœlo datum, corpus suum, & aquam de petra profusam proprium sanguinem inuisibiliter operatus est.* Itaque quemadmodum patres Manna corpus Christi, aut aquam in solitudine sanguinem Christi factam esse scribunt: Ita etiam panem ac vinum corpus & sanguinem Christi fieri docent.

Chrysost. in Ioan. hom. 39.

Bertram. de sacramento Eucharist.

Manna fit Christi corpus

Iam uerò, vt quiuis quantumuis rudis & imperitus planè perspiciat, quid sibi sanctissimi patres voluerint, quando sunt eiusmodi quadam mirifica atq; extraordinaria dicendi ratione vsi, non erit alienum quædam Gregorij Nysseni hac de re verba recitare eodem, quo perscripta sunt ordine. Sic igitur habent: *Nam & altare hoc sanctum, cui assistimus, lapis est natura communis, nihil differens ab alijs lapidibus, ex quibus parietes nostri extruuntur, & pauimenta exornantur: sed quoniam Dei cultui consecratum atque dedicatum est, ac benedictionem accepit, mensa sancta, altare immaculatum est, quod non amplius ab omnibus, sed a solis sacerdotibus, iisq; venerantibus contrectatur. Panis item panis est initio communis: sed vbi eum mysterium sacrificauerit, corpus Christi & dicitur, & est. eodem modo vinum & quum sint res exigui pretij ante benedictionem, post sanctificationem, quæ a spiritu procedit, virumq; eorum excellenter operatur. Eadem*

Gregor. Nysse. de sancto baptism.

item verbi vis etiam ſacerdotem auguſtum & honorãdum facit notitate benedictionis a communitate vulgi ſegregatum. Quare quemadmodum altare, quod quibuſdam in locis propter & ſtabilitatem & diuturnitatem e lapide ædificabatur, priſtinam conditionem depoſuit, neque tamen eſſe lapis deſtitit: & quemadmodum ſacerdos ſeu Epiſcopus priorem ſuam exuit naturam, & tamen eandem vnius hominis ſubſtantiam retinet: ita iuxta huiuſce vetuſti patris ſententiam panis ac vinũ in Chriſti corpus & ſanguinẽ mutantur, & ſeruant tamen panis, viniq; naturã.

Quandoquidem autem Hardingus, quò recentem hunc ſuum confirmaret, ſtrenuéq; defenderet errorem, nouem e Græca Eccleſia doctores euocauit, confertímq; produxit tanquam eidem ſuffragantes, & penitus aſſentientes, ſcias, Chriſtiane Lector, & quaſi normam quandam, certiſſimámq; iudicij hac de re tui informationem habeas, Græcos ab Euangelij prima ad hodiernum vſq; diem promulgatione eum nullo vnquam tempore comprobaſſe, quemadmodum ex vltima ſeſſione generalis concilij Florentini facilè intelligitur. Atque ipſe Scotus hac de re ſermonem explicans ſic habet: *Ad hanc ſententiam principaliter videtur mouere, quod de ſacramentis tenendum eſt, ſicut tenet ſancta Romana Eccleſia: Ipſa autem tenet panem tranſſubſtantiari in corpus & vinum in ſanguinem.* Atq; vt hoc probaret, non Eccleſiam Græcam teſtẽ excitauit, quippe quam contrà perpetuò ſenſiſſe ſciret: ſed particularem duntaxat Romanæ Eccleſiæ ſanctionem in Lateranenſi primùm concilio, Anno Domini milleſimo ducenteſimo decimo quinto, nec vnquam antè conſtitutam. Huc accedit, quòd Iſidorus Ruſſorum Epiſcopus poſtquam domum a concilio Florentia reuerſus, cõſenſum quẽdam opinionum atq; morum cum hac in re, tum in cæteris etiam rebus omnibus inter ſuam Romanamq; Eccleſiam inducere ac ſtabilire tentaſſet, munere ſuo eſt abdicatus, atque a clero ſuo prorſus deſertus: adeo nempe illi nouũ hoc tranſſubſtantiationis commentũ probarunt.

Concil. Florent. ſeſſione vltima.

Io. Scotus in 4. ſenten. diſt. 10.

Concil. Lateran. ſub Innocentio 3. Anno 1215.

Romanus Patritius in hiſtoria de nouo orbe.

At Hardingus inſtabit Cyrillum dicere, ἐν τύπῳ ἄρτου, hoc eſt, vt ipſe interpretatur, *in ſpecie, vel figura panis*, quod perinde valere putat, ac ſi dixiſſet, *accidentia ſine ſubiecto*. Qua ratione commotus ſic cenſeat, non intelligo. Id verò minimè dubium eſt, quin priſci temporis hæretici hac ipſa via lapſi ad ſuos errores deflexerint. Marcion hæreticus Chriſtum non naturale, veréq; humanum corpus induiſſe, ſed imaginariam modò corporis ſpeciem imaginémq; ſuſcepiſſe defendebat. Atq; vt hoc ipſum confirmaret, eadem vſus eſt ratione, quam nunc iactat Hardingus. Scriptum eſt enim, inquit: *In ſimilitudinem hominum factus eſt, & figura*, (quam Hardingus in ſpeciebus, & accidentibus collocat) *inuentus vt homo.* Ambroſius autem inquit: *Nec ſibi blandiatur virus Apollinare, quia ita legitur, & ſpecie inuentus, vt homo.* Itaq; veterum hæreticorum armis munitus dimicat Hardingus: Aliter enim ſi faceret, ſui eum pro catholico non haberent. Ambroſius habet: *Chriſtus apparuit in figura humana*: Origenes, *Chriſtus eſt expreſſa imago, & figura patris.* Rurſus Ambroſius: *Grauior eſt ferri ſpecies, quàm aquarum natura.* Gregorius Nyſſenus: *Sacerdos quod ad ſpeciem externam attinet, idem eſt,*

Philippen. 2.

Ambroſ. lib. 7. epiſt. 48.

Ambroſ. ad Coloſſen. 1.

Origen. περὶ ἀρχῶν lib. 1. cap. 2.

Ambroſ. de ijs qui initiantur myſterijs ca. 3

Gregor. Nyſſe. de ſancto baptiſmate.

eſt, qui fuit. Num verò ex iſtis concluſerit Hardingus, vel Chriſtum, vel ferrum, vel ſacerdotem, nihil aliud eſſe, quàm accidens, & ſpeciem ſubſtantia vacantem. Huc etiam accedit, quòd Hardingus Cyrillum ſuum adulterare, eiúſq; verba ementiri coactus eſt. Etenim quod Latina tralatio habet: *Sciens panem hunc, qui videtur a nobis, non eſſe panem, etiamſi guſtus panem eſſe ſentiat.* Hardingus hoc modo maluit vertere: *Cum ſcias, qui videtur eſſe panis, non eſſe, ſed corpus Chriſti.* In quibus cùm vnũ integrum membrum prætermiſit, tum verba ſimul & ſenſum authoris ſui deprauauit. Cyrillus enim ait: *Nos externis oculis panem contuemur.* Hardingus autem ait: *videtur tantùm eſſe panis.* Cyrillus ait: *guſtus panem eſſe ſentit*: Hæc clauſula omiſſa eſt ab Hardingo tum in Latino, tũ in Anglico: De poculo autem loquens, ſic conuertit: *Etiamſi ſenſus ita æſtimet.* Corrupta diſciplina non niſi corruptione ſuſtentari poteſt. Satis enim profectò conſtat, id ſenſiſſe Cyrillum, *quòd quemadmodum duo oculorum genera habemus, alterum terreſtre corporis, alterum ſpirituale mentis: ita in ſacramentis duas res diuerſas intueri oporteat, oculis corporeis panem communem: ſpiritualibus verò Chriſti corpus.* Atq; ita Cyrilli verba cum hiſce Auguſtini verbis præclarè conſpirant: *Quod videtis, panis eſt: quod etiam oculi veſtri renunciant: Quod autem fides veſtra poſtulat inſtruenda, panis eſt corpus Chriſti:* eo nimirum modo, ſenſúq;, quo iam expoſuimus.

Hardingue antiquos patres de induſtria corrumpit.

Auguſt. in ſermone ad infantes.

Samona, Methonenſis, Cabaſilas, propter recentem ætatem nec citari, nec haberi pro doctoribus debent. Marcus autẽ Epheſius iſto quidem nomine non ſine cauſa fuiſſe appellatus videatur. Sic enim eius oratio cohæret, *vt literæ Epheſiæ*. Etenim quod in ſua Liturgia Baſilius poſt obitam conſecrationem ſacramentum ἀντίτυπον vocat, id eſt, typum, ſeu ſymbolum, ſeu ſignum corporis Chriſti: Marcus iſte de pane nondum conſecrato loquutum eſſe Baſilium fingit. Vix puer tam pueriliter de authoris ſui ſententia coniecisſet. Eius tamen hac in re iudiciũ non magnopere deſiderare videtur Hardingus. Quanquam ſatis ille nouit, panem ante conſecrationem neq; ſacramentum eſſe, neq; ſignũ corporis Chriſti: ſed communis duntaxat & piſtorij panis inſtar obtinere. Aliter enim ſignum eſſet, nec tamen quicquam ſignificaret: & ante ſacramentum exiſteret, quàm aut conſecraretur, aut ſacramentũ fieret.

Stephanus autem Gardinerus prudentiùs de re iſta cogitaſſe & ſtatuiſſe videatur. Veriſimile enim eſſe putat, perturbatam penitus fuiſſe Baſilij Liturgiam, eóq; modo accidiſſe, vt poſtponerentur ea, quæ præponi debuerunt: atque vnius librarij factum eſſe imperitia, vt vniuerſa exemplaria deprauata in lucem prodirent. Hardingus contendit, panem a Baſilio ἀντίτυπον nuncupari, priuſquam perfectè conſecretur: quaſi duo eſſent genera conſecrationum, alterum perfectum, alterum inchoatum. Non tamen neſcius eſt a ſcholaſticis doceri atque defendi, ipſum tum principium, tum finem conſecrationis non gradatim, ſed ſubitò, & vno momento perfici. Sic conſecratio, non eſt conſecratio: Quod non eſt ſacramentum, eſt tamen ſacramentum: Quod ſignum eſt, non ſignum eſt: Quod non ſignum eſt, ſignum eſt: Libri vitiati ſunt & perturbati: id ſubſequitur, quod præire debuit: & quod poſteriore

Steph Gardiner ad obiect. 185.

loco poni oportuit, priorem obtinet. Atque ista tamen tam multa refugia trito errori sustentando vix sufficiunt.

Hardingus. 7. Sectio.

*Falsum: hæc enim certissima fides primitiuæ Ecclesiæ incognita fuit, atque ab Ecclesia Græca in concilio Florentino improbata.

*Cvm, inquam, hæc religionis nostræ pars tam luculentis authoritatibus comprobetur, cumq; nos de * certissima Ecclesiæ fide, istorum præstantissimorum patrum, qui varijs ætatibus, ac in varijs mundi partibus vixerunt, testimonijs declarata exploratum habeamus: rectè cum eadem Ecclesia cõtra Iuellum dicere possumus, in hoc sacramento peracta consecratione nihil remanere ex eo, quod priùs fuerat, præterquam accidentia nuda, ac species absq; substantia panis, & vini.*

Episcopus Sarisburiensis.

QVicquid firmi certiq; habeat articulus iste, totum infirmissimo transsubstantiationis fundamento nititur. Quæ quandoquidem non multò plùs quàm trecẽtis abhinc annis constituta primùm, & sancita fuit, nec ex verbi diuini authoritate concluditur, quemadmodum ipse Scotus confitetur, nec eam vnquam vlla, præterquam Romana, probauit Ecclesia, iccirco neq; tam certa, atq; eam Hardingus facit, neq; tam vetusta, neque tam Catholica videri potest.

1. Cor. 11.

Non me patitur tempus ea vniuersa persequi; quæ adduci contrà potuerunt. Paulus verum panem in sacramẽto remanere, qui & distribui, & frangi possit, agnoscit: quæ verba non ad ipsum Christi corpus absq; atroci blasphemia, sed ad panem duntaxat ipsum referri debent. Christus etiam post consecrationem reliquum esse vinum confitetur, atq; eiusmodi vinum, quale ex vuis exprimitur. Sic enim inquit: *Non bibam posthac ex hac generatione vitis.* Chrysostomus habet: *In similitudinem corporis & sanguinis, Christus nobis* (non accidentia, seu qualitates, sed) *panem & vinum secundùm ordinem Melchisedech ostendit in sacramento.* Rursus habet: *Christus, quando hoc mysterium tradidit* (non species, aut accidentia, sed) *vinum tradidit: Non bibam inquit* (post cõsecrationem videlicet) *ex hac generatione vitis, quæ certè vinum producit, non aquam.* Cyrillus inquit: *Christus credentibus discipulis fragmenta panis dedit.* Cyprianum, Augustinum, Gelasium, Theodoretum, aliósque vetustate & sanctimonia illustres patres prætermitto: quos si clarissimè confirmare ac testari liqueat, superstitem esse in sacramento panem, tum non sola accidentia remanere constat. Quid Hardingus dixerit, qui tam multa dicit, non est obscurum: Quòd autem species & accidentia a panis, viniq; substantia seiuncta pendeant, nullus vnquam priscorum patrum dixit.

Matth. 26. *Ex hac generatione vitis.* Chrysostom. in Psal. 22. Chrysost. in Matt. hom. 83.

Cyrillus in Ioan. lib. 4. ca. 14.

Hardingus. 8. Sectio.

Dei omnipotentia sustentat accidentia.

HAEc autem res homini Christiano non est difficilis creditu. Si enim Deo omnipotenti creatori visum est, eiusmodi rerum conditionem atque statum

tum instituere, vt substantiæ contineant, & sustentent accidentia, quid ni eã iam per suam infinitam potentiam accidentia absque subiecto conseruare possit, præsertim cum Ethnici Philosophi dictu absurdum esse existiment: Primam causam *(id est Deum)* non posse id præstare solam, quod possit cum secunda, *(hoc est cum creatura?)*

Episcopus Sarisburiensis.

CIcero scribit, poetam, quando explicare argumenti exitum nõ potest, Deum aliquem ἀπὸ μηχανῆς ostendere, & tum fabulæ finem imponere. Eodem modo Hardingus, quia accidentium suorum difficilẽ explicationem perspicit, Deum cum sua immensa potentia introducit, vt is ea fulciat. Pueri docentur in scholis accidens sine subiecto cõsistere non posse. Quod in cæteris omnibus verum est, in sacramento duntaxat, quemadmodum vult Hardingus, fallit. In eo enim panis & vini a subiecto abstracta accidentia, speciésq; existunt. Neq; enim in pane sunt: Nam panis, vt inquit, euanuit: neq, in aere: non enim cerni aer potest: neque in corpore Christi: illud namque rotundum neutiquam est. &c. Ita albi aliquid est, & tamen nihil album est: Rotundi aliquid est, nec tamen quicquam est rotundum. Quare cum accidentia ista, neque per se sola existere possint, neque subiectum ibi vllum, in quo acquiescant, habeant, iccirco diuina potentia fulta esse defendit Hardingus. Quidam habet: *Nec Deus interfit, nisi dignus vindice nodus Inciderit.* Paulus inquit: *Deus portat omnia verbo virtutis suæ.* Atque Atlantem humeris suis cælum sustinere fingunt poetæ. Vt autem Deus creator, primáque omnium causarum causa de cælo ad sustentanda accidentia deueniat, exile admodum videtur ministerium. Hardingi sic concluditur argumentatio: Deus est potentia præditus infinita: Ergo accidentia in sacramento consistunt absque subiecto. Hebræ. 1.

Hardingus. 9. Sectio.

*VT autem facilius persuaderi possimus, seperata ab omni substantia aut subiecto accidentia esse in hoc sacramento, sub quo, non remanente pane, Christi corpus præsens adest: Considerandum est hanc rem in prima mundi creatione obtinuisse: iuxta quorundam doctorum sententiam. Quidam enim affirmant illam primam lucem, quæ principiò fuit ad diem vsque quartam, * in nullo subiecto extitisse, sed potentia diuina, prout Deo visum esset, fuktam constitisse. Prima enim illa lux, atque eadem, perinde fuit, atque albedo, & corpus dealbatum, inquit Basilius. Neque dum natus erat VVicleffius, qui eos doceret, Dei potentiam non posse ponere accidens sine subiecto. Sic enim loquitur in libro suo de Apostasia cap. 5. teste Cocleo. Hinc liquet a qua radice Euangelici nostræ patriæ propagati fuerint: qui ex illa sceleratæ arbore succum hauriẽtes, suamq, inde stirpem ostendentes diuinæ potentiæ, quæ infinita & incomprehensibilis est, terminos*

* Falsum: Basilius enim diserte contrarium affirmat.

Basilius hexameró hom. 6 Damascen. li. 2. cap. 7. Paulus Burgensis Gen. 1. Lib. 2. hist. Hussitarum.

ac cancellos præscribunt. Itaq; ex illorum patrum sententia concludere possumus, si cum substantia sustinere & cõseruare accidentia Deus poterit, absq; substantia etiam hoc ipsum præstare posse.

Episcopus Sarisburiensis.

NImis violentum est & iniquum, vt priscum patrem testimonium dicere falsum, maximè contra seipsum cogas. Quod de Basilij hîc refert Hardingus sententia, perinde est, atque longa illa, putidissimáque, & toties Amphilochij nomine reposita fabula, nimirum inanis quædam & expers substantiæ species. Quandoquidem autem Damascenũ Hardingus, & Paulum Burgensem duntaxat in margine nominauit, tanquam eorum verba attingere reformidasset, meminerit Damascenum dicere: *Non aliud est ignis, quàm lux, vt quidam aiunt.* Burgensis etiam habet: *quidam tradunt lucem fuisse nubem lucidam.* Ex istis opinionibus vel ignem vel nubem lucis subiectum fuisse apparet. Certè, neque Burgensis, neque Damascenus, neq; Basilius vnquam absque subiecto constitisse lucem affirmauit. Itaque prætermitti illa in margine nota potuit. Facile autem est nominum ostentatione imperitorum acies perstringere.

Damascen. lib. 2. cap. 7.

Burgensis in 1. cap. Gen.

Basilius ait *lucem in mundo antè fuisse, quàm sol fabricaretur.* Ergo lux absque sole extitit. Verba eius sic habent: *Aliud quidem est lux, & aliud quod luci subijcitur corpus. Itaq; dicere noli fieri non posse, vt lux a corpore solis separetur. Neq; enim ego lucis a solis corpore separationem mihi ac tibi possibilem esse dico. Sed asserendum esse sentio, quæ mentis agitatione cogitationeq; nostra libera separantur, ea re seiungi facultate creatoris vtriusq; naturæ posse.* Hinc ad hunc modum efficit argumentationem Hardingus.

Basil. in hexameron hom. 6.

Lux non fuit in sole: Ergo in nullo subiecto fuit. Non fuit in sole: Ergo nec in aere fuit. Non fuit in sole: Ergo accidens fuit absq; subiecto. Hæc autem fraus ab ambigua, seu duplice significatione istius verbi *Inest*, nascitur. Etenim aliquid inesse in altero potest, tanquam in instrumẽto, quemadmodum lux est in candela: Quo exemplo ipse Basilius vsus est. Idem in altero, vt in subiecto inesse potest, sicuti lux in aere. Hoc considerato discrimine Hardingi nunc argumentum expendamus. *Lux*, inquit, *non fuit in sole tanquam in instrumento, quo per orbem circumueheretur: Ergo non fuit in aere, sicut in subiecto.* Hoc argumentum ipsa luce leuius videtur: cuius vel manibus facilè ac certò possis in tenebris agnoscere futilitatem. Basilij verò verba, quibus contrarium euincitur, tam clarè relucent, vt ea Hardingum, vel non potuisse, vel noluisse videre demirer. Sic enim antè scribit in eodem libro: *ὥσπερ ἐλάμπετο ὁλὸν ἀὴρ. μᾶλλον δὲ ἐγκεκραμένον ἑαυτῷ ὅλον ὁλόκληρον τὸ φῶς: Illustrabatur aër, vel potiùs lumen sibi totum, & in totum permistum habuit.* Rursus habet: *Mundus inuisibilis fuit, propterea quod aër luce caret.* Basilius ait in aere fuisse lucem, vniuersam in vniuerso, tanquam in subiecto. Tamen Basilium Hardingus vrget, & sibi contraria dicere cogit: lucem fuisse accidens subie-

Basil. in hexameron hom. 2.

ὁ οἰκεμένη ἀόρατος διὰ τὸ ἀφώτιστον εἶναι τὸν ἀέρα ὅλον ὁλόκληρον.

subiecto vacans, & nulla re sustentatam substitisse. Quare quanta religione ac fide soleat Hardingus veterum doctorum testimonia adhibere, tu nunc, Christiane lector, æstimato.

At inquit: *Dei potentia infinita est, ac incomprehensa: Ergo, Deus accidentia sustinere potest.* Ex eo natus hic error est, quòd Basilij verba minùs rectè intelligit. Quod enim Basilius isto modo scripsit: Τότε ἡ κατὰ κίνησιν ἡλιακὴ, ἀλλὰ ἀναχεομένου τοῦ πρωτογόνου φωτὸς ἐκείνου, ἡμέρα ἐγένετο: *Dies tum fiebat, non per motum solarem, sed diffuso illo primigenio lumine.* Pro ἀναχεομένου, hoc est, *diffuso*, videtur Hardingus errore quodã lapsus legisse, ἀνεχομένου, id est, *sustentato.* Quanquam accidentia sua non debet aut commutatione verborum, aut doctorum suorum vel non intellecta vel deprauata sententia tueri.

Quod de Wicleffo, eiúsq; stirpe commemoratur, cum acerbitatis multum, tum argumenti nihil habet. Nos Deum esse immensa virtute prædituũ nouimus, qua non modò accidentia fulcire ac cõseruare valet, sed mortuum etiam e sepulchro excitare, viteq; restituere, quantumuis in se putruerit, Deíque spiritui restiterit. Tertullianus verò inquit: *Non quia omnia potest facere, ideo credendum est, illum fecisse: sed, an fecerit, requirendum.* Etenim argumentis ab infinita Dei potestate ductis Praxeas, & Eutyches, & alij consimiles hæretici, tãquam tutissimis, quibus se defendant, expeditissimísq; clypeis vsi olim esse leguntur. Tertul. contra Praxeam.

FINIS.

DE DISTRIBVTIONE SACRAMENTI.

ARTICVLVS VNDECIMVS.

Episcopus Sarisburiensis.

VEl sacerdotem in tres partes sacramentum distribuisse, sibiq; vni totum reseruasse.

Hardingus. 1. Sectio.

De priuata sacramenti perceptione sacerdotis, satis multa suprà diximus.

Istuc vocabulum Totum, *quod hîc adhibetur, malitiam olet. Si quis enim pietate flagrans homo sacramentum vnâ cum sacerdote percipere expetit, modò debitè præparatus, atq; exploratus, minimè repellitur, sed summa cum benignitate suscipitur. Tum verò non debuit reprehendi sacerdos quod* Totum *solus perciperet. Quanquam si rem ipsam, quæ percipitur, respiciamus, vtcunq; multi eam perceperint, Tota ab vniuersis, & Tota a singulis percipitur. De sacramenti autem fractione, & eius in tres partes distributione: Primùm a sacerdote frangitur, vt nos Dominum agnoscamus in fractione panis, quemadmodum ipsum duo discipuli agnouerunt, quibus Emauntem contendentibus, Iesus eodem die apparuit, quo resurrexit. Deinde vt eo modo Christi passio nostris memorijs repræsentetur, in qua eius pretiosum corpus in crucem suffixum propter peccata nostra frangebatur, dirumpebatur, dilacerabatur. Atq; hæc consuetudo Apostolorum tempore fuit in sacrificio obseruata, quemadmodum Dionysius Pauli discipulus testatum reliquit:* Opertum *(inquit)* panem pontifex aperit in frusta concidens. Luc. 24.

Hanc mysticã Theologiam antiqui cuiusquam doctoris testimonio cõprobatam oportuit.

*Falsum : In translatione vitiosa positũ.

Episcopus Sarisburiensis.

HAnc causam, tam exiguè, tamq; ieiunè tractatam esse ab Hardingo miror, quandoquidem est eiusmodi, vt & contra Transsubstantiationem, & contra priuatam Missam nonnihil facere videatur: quæ duæ res eius, quam ille profitetur, religionis & claues sunt, & seræ. Primùm namq; ipsa fractio illud demonstrare videtur, panem verum remanere, qui frãgatur. Quanquam

quam autem, sicuti Petrus Lombardus commemorat, aliqui senserunt esse in sacramento quandam materialem fractionem, etiamsi in eo nihil sit, quod frangi queat: aliqui ipsum Christi corpus frangi verè quidem & reipsa, nullóq; adhibito figuræ subsidio: aliqui, nihil frangi præterquam species, & accidentia: aliqui verò nullam penitus esse fractionem, quantumuis oculi, sensusq; secus persuasum exploratumq; habeant: tamen sanctissimi Euangelistæ disertè testificantur, Christum *accepisse panem, & benedixisse, & fregisse.* Et Paulus inquit: Non accidentia panis, sed *panis, quem frangimus, est participatio corporis Christi.* In primitiua verò ecclesia, ipsa cœna Christi vulgò (non Accidentium sed) panis fractio appellabatur. Cyrillus etiam sacramenti minuta frusta, *Fragmenta panis* vocat.

Sentenc. 4. dist. 12. Matth. 26. Luc. 22. Mar. 14. 1. Cor. 10. Actor. 2. Actor. 20. Cyril. in Ioan.

Deinde de hac ipsa ceremonia Gerardus Lorichius, partium Hardingianarum doctor, Missam quamq; publicam, nullam priuatam esse debere concludit. Sic enim scribit: *Diuiditur hostia, vt non solùm ipse sacerdos Missæ officium faciens, sed & ministri quoq;, imò populus omnis astans participet.* Similiter Durandus habet: *In primitiua ecclesia sacerdos vnam partem accepit, Diaconi alteram, tertia populo præsenti ministrabatur.* Iccirco Dionysius inquit, quemadmodum Hardingus refert: *Pontifex opertum panem aperit, & in frusta concidit.* Atque hîc istuc obiter obseruabis, quòd Dionysius pontificem non species aut accidentia, sed panem in frusta concidisse scribit. Hanc Apostolorum memoriam inualuisse traditionem fateor: eam verò hodie Romana ecclesia perrupit, funditúsque sustulit. Quare parum ea Hardingo prodest, nisi vt eius, suæque ecclesiæ summam audaciam in violandis primitiuæ Dei ecclesiæ legibus ac institutis coarguat. Neque verò vllam Dionysius, aut de fractione in tres partes, aut de hisce mysticis significationibus mentionem facit: tum verba Dionysij ementitur Hardingus. Non enim habet, *In frusta concidens,* (quod de tribus, nos intelligere forsan cupit Hardingus) sed *in multa concidens.* Atq; huic secandi panis ceremoniæ culter inseruiebat, qui quemadmodum e Chrysostomi seu Liturgia, seu Communione apparet, *Sacra Lancea* dicebatur. Ea enim ratione concisus erat panis, non qua vnus homo totum acciperet, sed qua toti ecclesiæ sufficere posset. Atq; iccirco in epistola Clementis suppositicia cautum est, vt *Tot hostiæ, seu fragmenta præpararentur, quot vniuersæ plebi sufficerent.*

Gerard. Loric. de Missa publica prorogan. da. lib 3. Durand. li 4. Dionys. eccle. Hierar. cap. 3. εἰς πολλὰ διαλαν. Liturgia Chrysostomi. Clement. ep. 2.

Hæc, inquam, huiusce ceremoniæ occasio extitit, non ea, quam Hardingus insulsè somniat, *vt Dominũ in fractione panis agnosceremus.*

Hardingus. 2. Sectio.

IAm verò sacramenti distributio in tres partes, vel Apostolorum aliqua traditio esse, vel aliqua saltem perantiqua consuetudo videtur, quandoquidem Sergius pontifex Romanus, qui vixit intra octoginta annos post illos sexcentos, quos nobis Iuellus præscripsit, de illius fractionis mysterio, seu externæ formæ panis distributione scripsit, eiusq; significa-

Mysteriũ fractionis accidentium.

Fabula Amphilochiana.

tionem explicauit. Illud non exiguum est de antiquitate istius ritus testimonium, quod Basilius quemadmodum scribit Amphilochius, sacramentum in tres partes distribueret, cum Missam celebraret, vt antè commemoraumus. Quod autem Sergius ait, partem illam, quæ in calicem injicitur, corpus Christi, quod nunc resurrexit, significare, alteram verò, quæ accipitur, & comeditur, corpus eius, quod in terris adhuc ambulat, repræsentare, tertiam autem, quæ in altari seruatur, corpus eius in sepulchro positum designare: quid quæso in istis est, quamobrem quisquam offendatur? Fateor tamen huius rei mysterium aliter a quibusdam exponi, in eum verò finem fuisse institutum omnes consentiunt, vt nos beneficiorum admoneret, quæ nobis Christus in corpore suo acquisiuit.

De consd. 2. can. Triforme

Episcopus Sarisburiensis.

Platyna. Vrspergensis.

HArdingus per certè prudèter, quò dictis fidem faciat, arcanas hasce suas & mysticas ineptias Apostolorum inuenta fuisse prædicat. Sergius primus instituisse scribitur, vt *Agnus Dei* caneretur in fractione, & distributione mysteriorum: Mysteriorum autem hanc in tres partes fractionem ab hoc Sergio primo decretam fuisse, quantumuis id Hardingus asseueranter iactet, nemo tamen vnquam prodidit. Gratianus quidem hoc decretum Sergio Papæ tribuit, sed nec titulum, nec quicquam præterea addit. Quare vel Sergius secundus esse possit, qui *Os Porci* dictus est: vel Sergius tertius, qui Formosum decessorem suum demortuum, atq; e sepulchro sublatum capite truncauit, eiúsq; cadauer in Tiberim proiecit. Itaq; res ista admodum dubia & incerta videtur. Verùm vt fateamur, Gratianum istuc de Sergio primo sensisse: tamen septingentis propè annis a Christo vixit. Neq; multum aberremus, si dicamus, qui mysticas hasce significationes excogitauit, eum non minùs & partium numerum, & frangendi modum excogitare potuisse. Tametsi quàm eximia mysteria habere possit ista externarum formarum & accidentium fractio, quam Hardingus fingit, ipsi cogitandum relinquo. Fabulam Amphilochianam sexies in hoc libro Hardingus ad varia proposita adhibuit: atq; eam tamen ineptam & stolidam esse ipse nouit. Qui plura desiderat, eam in primo Articulo, sectione 33. refutatam inueniet. Quod autem Sergius iste habet: *Triforme est corpus Christi*, qualiscunq; tandem eius sententia fuerit, oratio certè mutilata est, vel potiùs monstrosa. Etenim Christi corpus vnicam duntaxat formam, nè dum tam diuersas atq; discrepantes habet. Vna harum partium, inquit Sergius, Christum e mortuis excitatum significat: altera Christum in terris degentem: tertia Christum in sepulchro constitutum. Ista, inquit Hardingus, sacra sunt, & mystica.

Durand. lib. 4. cap. 53.

Quidam tamen inuenta hæc minùs probarunt: ideóque ipsi alia finxerunt. Aliqui statuerunt, Primam partem sanctos cœlestes, alteram fideles superstites, tertiam, animas in Purgatorio constitutas significare: Aliqui has tres partes triplicem Christi conditionem indicare, mortalem, mortuam, & immortalem: aliqui tres Christi naturas

substan-

ſubſtantiales innuere, Deitatem, animam, corpus: aliqui tres perſonas Trinitatis demonſtrare, Patrem, Filium, & Spiritum ſanctum. Nec quenquam extitiſſe, qui tres patriarchas, Abrahamum, Iſaacum, Iacobum repræſentare diceret, miror. Itaque ipſo vero frangendorum myſteriorum vſu deperdito, inanem tamen eiuſdem ceremoniam retinent, quam etiam adeo dubiè norunt, vt nihil de ea ſtatuere certi queant: nec quid, inquam, frangant, nec quamobrem frangant. Iſte Sergius a Bonauentura, Durando, cæteriſque omnibus diſſentit. tamen Hardingo omnium maximè probatur.

Quid autem (inquit) *habet iſta res incommodi? Aut quamobrem ea re quiſquam offendatur?* Certè in domo Dei id detrimentum adferre videri debet, quod emolumentum nullum habet. Omnes eccleſiaſticæ ceremoniæ planæ, atque acres, atque ad ædificandum accommodatæ eſſe debent. Quòd ſi autem noxia nequaquam ſit iſta tam myſtica ceremonia, cur eam Hardingus ipſe violat: idque non ignorantia, aut obliuione, ſed ſciens, & prudens, & quotieſcunque Miſſam obierit. Etenim Sergius vnam e tribus partibus in altari ſeruandum eſſe ſtatuit, donec Miſſa confecta fuerit. Hardingus autem & contra Sergij mandatum, & myſticis etiam ſuis ſignificationibus ſpretis, omnes partes ſimul accipit, & nullam ſeruat, idque ex authoritate Gloſſę in eum locum, quæ apertè cum textu pugnat. Quid ita ſimulat, itáque manifeſtò mundum ludit? Si hæc ceremonia laudabilis fuerit, quamobrem eam contemnit? Si vituperatione digna, quare nobis eam ſuadet? Coniectura, qua hîc vtitur Hardingus, exilis admodum videtur: Papa Sergius hoſce myſticos ſenſus ſeptingentis poſt Apoſtolorum ætatem annis excogitauit: Ergo iſte frangendi ritus ab Apoſtolis inſtitutus fuit.

1 Cor. 14.

De conſe. diſt. 2. Triforme. In gloſa.

Hardingus. 3. Sectio.

QVandoquidem igitur hæc conſuetudo, ſeu myſtica ceremonia, non a Sergio primùm inſtituta fuit, quantum quidem conſtet, ſed ab eo duntaxat explicata, quod attinet ad eiuſdem myſterium, vtpote quæ ante illius tempus vſurpata fuiſſet, ab initio vſq; eccleſiæ, cum nullum antiquum Concilium, nullus author inueniatur, a quo conditam fuiſſe liqueat, rationi conſentaneum eſt, vt cum ea *vniuerſim obtinuerit, *ab Apoſtolis introductam fuiſſe ſtatuamus: idq; iuxta Auguſtini ſententiam, cuius memorabile de hac re dictum ſic habet:* Quod vniuerſa tenet Eccleſia, nec in Concilijs conſtitutum, ſed ſemper retentum eſt, non niſi authoritate Apoſtolica traditum, rectiſſimè creditur.

Deniq; ſiqua pietatis ſcintilla in noſtris conterraneis & fratribus, quos error ſeduxit, reliqua fuerit, hanc vetuſtam ſacramenti in tres partes diuidendi ceremoniam in beatiſſimo Miſſæ ſacrificio adhibitam minimè irriſerint, atq; ſpreuerint, quæ non modò nullam mali occaſionem præbet, ſed contrà potiùs inde commouemur, & excitamur, vt noſtrarum animarum ſalutem charam ipſi habeamus, vtq; Deo gratias agamus pro eximio noſtræ redemptionis beneficio.

*Falſum: non enim obtinuit vniuerſim.

Epiſcopus Sarisburienſis.

NVlla neq; in antiquo patre, neq; in vetuſto Concilio de hac ſacramẽti fractione mentio extat: Ergo (inquit Hardingus) *ab Apoſtolis ſine dubio inſtituta fuit.* Immo verò contrà potiùs habet. Ita enim rectiùs concluſiſſet: *Nihil de ea nec in patre, nec in Concilio quoquam antiquo habetur: Ergo, ab Apoſtolis non manauit.* Quod autem vniuerſim fuiſſe obſeruatam ait, vehementer falſum eſt: quemadmodum, Deo fauente, planum fiet. Itaque Auguſtini lex ad hanc cauſam minimè pertinet.

Primùm enim, cum in modo & ratione frangendi, tum in ipſa panis magnitudine fallitur Hardingus, quam ille placentam quandam fuiſſe tenuiſſimam, & orbicularem fingit, qualis in Romana eccleſia adhiberi nunc ſolet: *Quæ* (Durandus inquit) *rotunda eſſe debet inſtar denarioli: vel quòd Iudas Chriſtum proderet propter aliquod numiſmatis genus eiuſmodi: vel quia ſcriptum eſt, Domini eſt terra, & plenitudo eius.* Reuera autem panis quidam grandis fuit, ea & amplitudine, & craſſitudine, vt toti eccleſiæ ſufficeret. Durandus ipſe habet: *In primitiua eccleſia offerebant vnum magnum panem, & omnibus ſufficientem: quod adhuc Græci ſeruare dicuntur.* In Chryſoſtomi Liturgia, ſeu Communione, & formam panis, & eiuſdem ſecandi ſeu concidendi cultro rationem expreſſam videmus: quem Gentianus Heruetus deſcripſit hoc modo: *Eſt panis craſſus & fermentatus, & figura propemodum ſphærica.* Ex Gregorio conſtat magnum panem fuiſſe, qualem in menſis apponere ſolebant, idq; inde etiam apparet, quòd hæretici, quos Artotyritas nuncupabant, pani caſeum admiſcerent: atq; communionem in pane, & caſeo adminiſtrarent. Paulinus huiuſmodi panem Auguſtino mittens, hanc vnâ gratulationem miſit: *Panem vnum, quem vnanimitatis indicio miſimus charitati tuæ, rogamus, vt accipiendo benedicas.* Huc etiam forſan ſpectauit Ignatius, cum diceret: *Vnus eſt panis pro omnibus fractus:* & Baſilius: *Idem eſt virtute, ſiue vnam partem quis accipiat a Sacerdote, ſiue plures partes ſimul.* Cum iſta vocabula, *Partem*, & *partes* ponit, vnum totum cogitaſſe videatur. Durandus ſcribit, ſuo tempore ſacerdotem in aliquibus eccleſijs ſacramento in tres partes diuiſo, ipſum vnam accepiſſe, alteras verò duas Diacono, & Subdiacono præbuiſſe. Id ipſum quoque Alexander Haleſius tradit, alijq; permulti. Iſta omnia Hardingus diſſimulat, atque præterit, nec quicquam aliud videt, quàm myſticam quandam, & obſcuram cerimoniam. Quare cum panis iſſe ita latus, ita craſſus, ita grandis eſſet, vt tam multis ſufficere poſſet, ſacrificus eundem commodè diſtribuere in tres partes, eáſq; deinceps omnes vnus accipere vix profectò potuiſſe videatur. Immo ipſa eiuſdem fractio, ſicuti priùs attigi, cum ſacroſanctæ communionis neceſſariam demonſtrationem habet, tum priuatam Hardingi Miſſam funditus euertit. Nõ enim in partes diſtributus fuit, quò haſce myſticas cogitationes deſignaret, quas Hardingus, alijq; finxerunt: ſed vt populo diſtribueretur, atq; traderetur. Clemens Alexandrinus inquit: *Etiam Euchariſtiam, cum quidam, vt mos eſt, diuiſerint, permittunt vnicuique ex*

populo

Durand. lib 4. in ſexta parte canonis.

Durand. lib. 4. cap. 53.

Liturgia Chryſoſtomi.

Gentian. Heru. in S. Germani rerum Eccl. Theoria.

Grego. dialog lib. 4.

Aug. ad Quod uultdeum.

Epiphanius.

Inter epi. Auguſtin. epi. 31.

Igna. ad Phila.

Baſil. ad Cæſariam patritiã.

Durand. lib. 4. cap. 15.

Alexan. de Hales in. 4. q. 37.

Clem. Alexan. ſtromat. lib. 1.

populo partem eius sumere. Sic Augustinus, *Ad distribuendum comminuitur.* Rursus: *Confringunt oblationes in Eucharistiam* (vt populus cõmunicet.) Sic Dionysius: *Velatum panem in multa concidens, & vnitatem Calicis omnibus impertiens.* In Basilij Liturgia e Syriaco sermone conuersa, ad hunc modum habetur: *Sacerdos frangit, & signat: Diaconus proclamat Communionem.* Quid autem opus est tam multis testimonijs? D. Paulus inquit: *Panis quem frangimus, nonne communicatio corporis Christi est?* Quæ verba sic exponit Anselmus: *Panis quem nos sacerdotes frangimus, & quem vnum in multas partes diuidimus, ad designandam charitatem accipientium.* Similiter Lorichius: *Panis quem frangimus participatio Domini est, hoc est, Fractio significat nos esse vnum corpus.* Ex his sacramentum in partes, non quò noua quædam, nescio quæ mysteria indicaret, sed quò populus communicaret, diuisum fuisse liquet.

Aug. ad Pauli. epist. 59.
Aug. ad Quod uult deum.
De Ophitis.
Dionys. eccle. Hierar. cap. 3.
Liturgia Basil.
1. Cor. 10.
Anselmus. in 1. Cor. 10.
Loric. de Missa pub. prorog. lib. 10.

Postremò, ista sacramenti sic distribuendi, sicq; accipiendi ceremonia, neque e scripturis comprobari, neque vetusti cuiusquam patris, Conciliiue testimonio confirmari potest: Transsubstantiationi atque priuatæ Missæ aduersatur: Primarij eiusdem defensores, neque vnde primùm fluxerit, nec quid significet, intelligunt: Eam populus neque videt, neque nouit: qui tantopere eam probare videntur, hi ipsi contra Sergij tum sanctionem, tum mysticam interpretationem, eandem in Missis suis indies & manifestò violare minimè dubitant. Tuum nunc est, Christiane Lector, rebus hisce consideratis iudicare, Hardingús ne, an sui conterranei decipiantur. Augustinus certè habet: *Si vix aut omnino nunquam inueniri possint causæ, quas in huiusmodi ritibus instituendis homines sequuti fuerint: vbi facultas tribuitur, sine vlla dubitatione resecanda existimo.*

Aug. ad Ianua. epist. 119.

FINIS.

DE FIGVRA, SIGNO &c.

ARTICVLVS DVODECIMVS.

Episcopus Sarisburiensis.

VEl qui sacramentum, Figuram, Pignus, Signum, aut commemorationem corporis Christi appellasset, hæreticum fuisse eo nomine iudicatum.

Hardingus. 1. Sectio.

NIsto Articulo nobis cum Iuello quadam ex parte conuenit. Confitemur enim neque ex scripturis, neque ex antiquo Concilio aut patre, neque ex vllo ecclesiæ primitiuæ exemplo euinci posse, eum pro hæretico damnatum fuisse, qui sacramentum esse figuram, pignus, signum, aut memoriam corporis Christi dixisset. **Nullus vnquam literis, vel leuiter imbutus, tam indoctè scripsit. Multò minùs hæreseos quenquam, qui sic diceret, damnare vllum fuit e summis mysterijs, aut præcipuis nostræ religionis clauibus, quam falsi notam conatur Iuellus veritati inurere. Hunc igitur Articulum vel odio ecclesiæ, vel inscitia, vel cumuli adaugendi studio, quòd copia meliori careret, addidisse videtur. In veterum doctissimorum patrum monumentis peruoluendis deprehendimus, eos sæpenumero sacramentum in suis elegantibus linguis Figuram, Symbolum, Signum, Mysterium, Exemplar, ἀντίτυπον appellare: quibus nihil quidem de corporis Christi in sacramento veritate detrahere, sed arcanam eius in illo præsentiam significare voluerunt.*

*Falsum: Colegę enim Hardingiani ita & docuerunt, & scripserunt: ideoq; indoctè.

Episcopus Sarisburiensis.

IStorum hominum disciplinam leuem admodum & mutabilem esse constat. Etsi enim ista vocabula, Figura, Signum, Significatio, Symbolum, nunc quidem æquiùs ferant, fuit tamen tempus, cum secus sentire viderentur: seq; Theophylacti, Damasceni, Euthymij testimonijs, atque argumentis. præterea

terea maximis fretos eadem reprobare posse considerent. Doctor Tonstallus, quò causam hanc magis inuidiosam faceret, sic inquit: *Si sacramentum sit figura corporis Christi, tum figura pro nobis crucifixa fuit, non Christus.* Quicunque autem extiterint, qui hoc nomine, *Figura*, in ista causa vsi fuerint, eos Stephanus Gardinerus per ludibrium *Figuratores* nuncupat. Ioannes autem Whitus primùm ludimagister, pòst Episcopus Wintonienſis in illum grauissimum doctissimumq; patrem D. Petrum Martyrem sic illusit, de eadem re scribens:

Cuth. Tunstal. de Euch. li. 1.

Marcus Constantius.

Audio mille locis corpus: non audio (Petre)
Signa, Tropoſq; tuo, nec Symbola nata cerebro.

Quæ tamen verba in omnibus antiquis patribus, vel Hardingo ipso confitente audire potuisset, si aures, quibus audiret, habuisset. Quare neque malitia, neque ignorantia, neque adaugendi cumuli cupiditate, neque vlla criminum inopia, sed peruersitate ac fatuitate istorum hominum factum est, vt hic Articulus reliquis adiungeretur.

Quandoquidem autem nonnulli, vel simplicitate quadam inducti, vel summa, qua sacra mysteria complectuntur, reuerentia illecti sibi persuaserunt, Christi verba quibus eiusdem institutio continetur, simpliciter, & iuxta pondus suum, hoc est, sine figura, accipi necessariò debere: quandoquidem etiam Augustinus habet: *Ea demum est miserabilis animæ seruitus, signa pro rebus accipere:* Iccirco vt distinctè rem explicemus, & imperitum lectorem errore liberemus, breuiter, & apertè, quod prisci doctissimi patres ista de re scripserint exponere necessarium iudico.

Aug. de doct. Christia. lib. 3. cap. 5.

Atq; vt prætermittam, quod Christus ipse dicit: *Hoc facite in mei commemorationem*: Et quod Paulus habet: *Mortem Domini annuntiabitis, vsque quò venerit:* vtque alias præterea multas circunstantias taceam, e quibus huiusce causæ certa ratio perspiciatur, Sacramenti natura, atque vis sic ab antiquis patribus definitur: *Sacramentum est sacrum signum.* Quæ definitio vniuersalis est, sacramentisque omnibus peræquè conuenit. Proinde Augustinus inquit: *Signa, cum ad res diuinas pertinent, sacramenta appellantur.*

1. Cor. 11.

De cons. dist. 2. Sacrificium.

Aug. de Ciuit. Dei. lib. 10. cap. 5.

Aug. ad Marcel. epist. 5.

Causa autem, ob quam instituta sunt Sacramenta, hæc est: vt per istas aspectabiles atque externas naturas, ad rerum cœlestium contemplationem perducamur. Propterea Dionysius habet: *Non est possibile animo nostro ad immaterialem illam ascendere cœlestium Hierarchiarum contemplationem, nisi ea, quæ secundùm ipsum est materiali manuductione vtatur.* Rursus similiter: *Nos imaginibus sensibilibus quantum fieri potest, ad cœlestes contemplationes adducimur.*

Diony. cœlest. Hierar. cap. 1. Dionys. eccle. Hierar. cap. 1. ἀναγωγὰς ἱερικὰς.

Istuc autem sacrosanctum corporis & sanguinis Christi mysterium iccirco sancitum, atque ecclesiæ commendatum fuisse Chrysostomus scribit, vt nos perpetuam, & beneficij Christi, & salutis nostræ memoriam conseruaremus. Quod etiam Hieronymus declarat hoc modo: *Vltimam nobis memoriam reliquit. Vt si quis peregrè proficiscens aliquod pignus apud eum quem diligit, relinquat,*

Ad populum Antioc. ho. 61. *Hoc facite in memoriam beneficij mei, salutis vestræ.*

Hierony. in 1. Cor. cap. 11.

vt quoties illud viderit, possit eius beneficia, & amicitiam memorare: quod ille, si perfectè dilexit, non poterit videre sine ingenti dolore, & sine fletu. Sic Basilius habet: *Quid vtilitatis habent hæc verba? Nempe, vt edentes, & bibentes, perpetuò memores simus eius, qui pro nobis mortuus est, ac resurrexit.* Sic Ambrosius: *Quia morte Domini liberati sumus, huius rei memores, in edendo & potando carnem & sanguinem, quæ pro nobis oblata sunt, significamus.* Origenes scribens in hæc verba Christi, *Nisi comederitis carnem filij hominis &c.* sic habet: *Agnoscite figuras esse, quæ in diuinis voluminibus scriptæ sunt: & ideò tanquam spirituales, & non tanquam carnales examinate, & intelligite ea, quæ dicuntur. Nam si quasi carnales ista suscipitis, tædium vos, non alunt.* Tertullianus Christi verba sic interpretatur: *Hoc est corpus meum: hoc est figura corporis mei.* Ambrosius, quando de sacramento corporis Christi sermonem habet, illud figuram, similitudinem, signum, symbolum corporis Christi nuncupat. Augustinus, vt alia loca innumera præteream, habet: *Christus adhibuit Iudam ad conuiuium, in quo corporis sui figuram discipulis suis commendauit.* Aduersus Adimantum autem hæreticum scribens, ait: *Non dubitauit Dominus dicere, Hoc est corpus meum, cum daret signum corporis sui.* Sic Chrysostomus: *Si mortuus Christus non est: cuius symbolum ac signum hoc sacramentum est?* Sic Hieronymus: *In typo sanguinis sui, non obtulit aquam, sed vinum.*

Basil. de bapt.

Ambro. in. 1. Cor. cap. 11.

Orig. in Leuit. hom. 7.

Tertul. contra Marcion. li. 4

Ambr. de sacr. lib. 4. cap. 5.

Aug. in Psal. 3.

August. contra Adiman. ca. 12.

Chrys. in Mat. hom. 83.

Hier. aduersus Iouinia. lib. 2.

Alia huiusmodi testimonia innumerabilia prætermitto. Ex his facilè licet de cæteris coniecturam facere. Hæc veterum patrum ratio scribendi fuit: neque tamen eos tunc quisquam hoc nomine exagitauit, aut *figuratores* appellauit.

Hardingus. 2. Sectio.

AD faciliorem autem intelligentiã istiusmodi locorũ, in quibus hæc vocabula ad Sacramentũ accõmodantur, id vehementer facit, quod Augustinus docet, In sentẽtijs Prosperi: hoc est (*inquit*) quod dicimus, quod omnibus modis approbare contendimus sacrificiũ ecclesiæ duobus cõfici, duobus constare, visibili elementorũ specie, & inuisibili Domini nostri Iesu Christi carne, & sanguine: Sacramẽto, (id est, externo sacro signo) & re sacramenti, id est, corpore Christi &c. *Ex his intelligimus hoc verbum, Sacramentum, duobus modis a patribus accipi. Primùm pro vniuersa sacramenti substantia, prout tum formis externis constat, tum etiam vero corpore Christi, quod verè adest, quemadmodum Augustinus ecclesiæ sacrificium* *his duabus rebus contineri affirmat. Deinde sic accipitur, vti ab illa abdita, & diuina re sacramenti distinguitur, hoc est, pro externis solummodo formis, quæ sacrum signum sunt veri corporis Christi sub ipsis comprehensi. Vnde colligere debemus, quòd quandocunq; patres hoc præstantissimum sacramentum figuram, vel signum appellant,* *nihil aliud velle, & significare intelligantur, quàm illas externas formas, non ipsum Christi corpus, quod illic præsens est, non Typicè, aut Figuratiuè, sed Realiter, & substantialiter: ni quando fortè non ipsum corpus præsens, sed ipsius præsentiæ*

De consec. dist. 2. can. Hoc est quod dicimus.

*Falsum: Augustinus hoc nũquam affirmauit.

*Falsum: nullus enim eruditus pater externas formas sacramentum vnquam appellauit.

Ipsum Christi corpus est figura.

præſentiæ modus ſpectatur, ſicuti interdum vſu venit.

Hoc modo interpretandus eſt Baſilius, quando in Liturgia ſua Sacramentum, Antitypon, id eſt Exemplar, ſeu Figuram vocat, idq; poſt conſecrationem, quemadmodum in libris, qui nunc extant habetur. Eodem modo intelligendus eſt Euſtathius, ille eximius pater Græcæ Eccleſiæ, qui fidem Catholicam tanta virtute, & conſtantia, contra Arianos defendit, citatus ab Epiphanio in 7. Synodo. Quanquam Baſilij locum illum Damaſcenus, & Euthymius, tum etiam Epiphanius in 2. Niceno Concilio, Act. 6. & Marcus Epheſius, qui Florentino Concilio interfuit, ita intelligendum eſſe ante conſecrationem cenſent. *Sic *Ambroſius etiam interpretandus eſt, quando Figuram corporis & ſanguinis Dominici eſſe ſacramentum dicit. Lib. 4. de Sacramentis cap. 5.*

Lib. 4. cap. 14. in caput 26. Matth.

*Falſum: Ambroſius enim ait: *Poſt conſecrationem corpus Chriſti ſignificatur.*

Epiſcopus Sarisburienſis.

ETſi nomina iſta, *Figura, ſignum, ſymbolum*, cæteraq; eiuſmodi agnoſcit tandem probatq; Hardingus, tamen ſuam quandã interpretationem adhibet, qualem nuſquam, credo, poſſit in antiquo quoquam patre reperire. Itaq; eiuſmodi ſit figura neceſſe eſt, non quali veteres doctores, & eruditi patres aliquando vſi ſunt, ſed qualem Hardingus facillimè poſſit comminiſci: nec veterum igitur Doctorum, ſed noua erit Hardingiana figura. Tertullianus quidem ait: *Hæretici nudas voces coniecturis, quò volunt, rapiunt.* His exceptionibus ſceleratiſſimus ille Neſtorius Chriſtum eſſe Deum haud grauatè confeſſus eſt: attamen ſua peruerſa interpretatione Chriſti deitatem ſuſtulit. Sic enim aiebat: *Non inuideo Chriſto diuinitatem ſuam: hoc & ego fieri poſſim, ſi volo.* Pelagiani hæretici, etiamſi diuinæ gratiæ hoſtes eſſent, argumentatione tamen diſputationéq; victi conceſſerunt, & Dei gratiam agnouerunt. Sed eam tamen excogitarunt commentitiam expoſitionem, qua ad extremum gratiam omnem antiquarunt. Similiter Hardingus etſi Figuræ nomen inuitus confiteri cogitur, eos tamen illi fucos obducit, atque oblinit, vt nullam reuera figuram relinquat. Aliquando corporis Chriſti arcano quodam modo præſentis figuram eſſe dicit: aliquando figura eſt vitæ futuræ: aliquando panis communis eſt figura: aliquando Accidens, externáque forma panis eſt figura: aliquando corpus Chriſti inuiſibile figura eſt viſibilis Chriſti corporis: Hæc omnia Hardingus. Aliquando etiam eccleſiæ figura eſt. Sic enim Hoſius inquit: *Sacramenta noſtra ſunt quodammodo per figuram ipſum corpus Chriſti, cuius ſacramenta ſunt, id eſt, Eccleſia.* Tot modis iſti homines nouum quoddam figuræ genus indagarunt, quod nec Grammaticus, nec Rhetor, nec Theologus quiſquam nouit. *Significat*, nihil aliud eſt, inquit Hardingus, quàm *Continet: Figura eſt*, id eſt, *Res ipſa eſt: Figura eſt*, hoc eſt, ad extremum, *Figura non eſt.* Neque tamen poſſunt vniuerſæ hæ figuræ vni duntaxat figuræ ſatisfacere. Veritas certa ſemper ſimplexque eſt: falſitas contrà dubia eſt, & fallax.

Tertul. contra Marcion. lib. 4.

Cyril. lib. 5. cap. 14. Aug. ad Inno. lib. 95.

In confeſs. Petricoui. ca. 39.

Quantò istis satius foret, ita loqui, ac veteres eruditione excellenti patres loquuti sunt? Augustinus habet: *De signis differens hoc dico, ne quis in eis attendat quòd sunt, sed potiùs quòd signa sunt, hoc est, quòd significant.* Rursus habet: *Cauendum est, ne figuratam orationem ad literam accipias. Ad hoc pertinet, quod Apostolus ait, Litera occidit.* Hieronymus habet: *Quando dico Tropicam loquutionem, doceo, verum non esse, quod dicitur, sed Allegoriæ nubilo figuratum.* Similiter Chrysostomus: *Non alienum esse oportet Typum a veritate: alioqui non esset Typus. Neque omnino adæquari veritati: alioqui & veritas ipsa foret.* Hisce rebus consideratis facilè intelligitur, quàm fideliter, quamque ad causam aptè hunc Augustini locum adduxerit Hardingus: *Hoc est quod dicimus, quod omnibus modis approbare contendimus, sacrificium ecclesiæ duobus confici, duobus constare, visibili elementorum specie, & inuisibili Domini nostri Iesu Christi carne & sanguine, sacramento, (id est, externo sacro signo) & re sacramenti, id est, corpore Christi.* Hinc Hardingus latere sub Accidentibus corpus Christi colligit. Augustini verba vera sunt: Hardingus autem suis conjecturis fallitur. Ex hoc enim verbo, *Specie*, panis substantiam euanuisse, & nihil præterquam accidentia remanere: ex eo autem vocabulo, *Inuisibili*, inclusum in eo reipsa esse Christi corpus concludit. Atque ita commentarium a textu longè discrepantem inducit.

Augu. de doct. Christ. li. 2. c. 1.

Augu. de doct. Christ. li. 3. c 5

Hier. in apologia cõtra Rufi.

Chrysost. in dictum Apostoli. *Patres nostri omnes &c.* vlt. tomo.

De cons. dist. 2 Hoc est.

Quid autem dixisset, si ista Hieronymi verba vidisset, *Venit Philippus: Ostendit ei Iesum, qui clausus latebat in litera:* aut hæc verba, quæ in secundo Niceno Concilio habentur: *Christus ipse habitat in ossibus mortuorum:* aut hæc Angelomi: *Deus pater filium suum vnigenitum in litera legis: Iudæis nescientibus absconditum habuit?* Num ex istis verbis Christum realiter esse reconditum vel in mortuorum ossibus, vel in propheta Esaia, vel in litera legis concluderet? Certè Augustinus neque hîc neque alibi verbum facit, vel de Accidentibus absque subiecto, vel de reali aliqua præsentia. Quanquam eius hoc in loco verba non admodum obscura sunt, tamen alijs in locis & crebrò, & perspicuè se ipse interpretatur. Sic enim ait: *Mysteria omnia interioribus oculis videnda sunt, id est, spiritualiter.* Iterum: *In sacramentis aliud videtur, aliud intelligitur.* Sic Chrysostomus de aqua Baptismi habet: *Ego non aspectu iudico ea, quæ videntur.* Sic etiam Origenes: *Bene Circunciſionem signum appellauit, quia & in ipsa aliud videbatur, aliud intelligebatur.*

Hieronym. ad Paulinum.

Concil. Nicen. 2. actio. 3.

Angelom. in 1. Regum. ca. 22.

Augu. in Ioan. tract. 46.

Augu. citatur a Beda. 1. Cor. 10.

Chrysostom. in 1. Cor. hom. 7.

Orig. in epist. ad Roma. li. 4. cap. 4.

Itaque in Sacramentis aliud oculo, aliud animò videmus: corporis oculo panem, mentis acie corpus Christi aspicimus. Sic duabus partibus constat Sacramentum, quarum altera ob oculos est, altera in cœlo est: denique altera aspectabilis est, altera nequaquam. Sic inquit Augustinus: *Non oportet esse contentum superficie literæ, sed ad intelligentiam peruenire.* Non tamen scripturarum intelligentiam in literam reipsa esse abditam vult Augustinus. Suam ipse sententiam rectiùs exponit: *In veteri Testamento occultabatur nouum, quia occultè significabatur.*

August. contra aduers. leg. & prophet. lib. 2. cap. 5.

Augu. de bapt. contra Donat. lib. 1 cap. 15.

Iam

Iam coniecturarum, quas collegit Hardingus, cauſas, & rationes videamus: *Auguſtinus meminit viſibilem ſpeciem elementorum: Ergo, Accidentia tantùm externaſq; panis & vini formas intelligit, non ſubſtantiam*, inquit Hardingus. Iſtius argumentationis inepta concluſio inde exiſtit, quòd verborum pondera non rectè expenduntur. Etenim Auguſtinus iſto in loco per verbum hoc, *Species*, non externam duntaxat, & accidentariam quandam imaginem, ſed veram ipſius rei ſubſtantiam ſignificat. Sic Ambroſius bis eodem in loco poſuit: *Sermo Dei ſpecies mutat elementorum.* Rurſus etiam: *Ante benedictionem alia ſpecies nominatur.* In iſtis alijſq; huiuſmodi locis, non facilè dixerit Hardingus ſpeciem pro Accidente, ſeu externa forma vſurpari. Ambroſ. de ijs qui initiantur. cap. 9.

Neque verò illud vocabulum, *Viſibile*, huiuſmodi aliquam externam formam euincit, qualem hîc fingit Hardingus: ſed Chriſti corpus, quod eſt in cœlis, quódque non corporis noſtri, ſed fidei tantùm oculi aſpiciunt, duntaxat remouet. Sic autem aqua in baptiſmo appellatur *Forma viſibilis*, iuxta vniuerſalem ſacramẽtorum definitionem. Sic Auguſtinus inquit: *Aliud Iudæi habebant, aliud nos: ſed ſpecie viſibili, quod tamen idem ſignificaret.* Alibi etiam habet: *Quod videtur, ſpeciem habet corporalem: quod intelligitur, fructum habet ſpiritualem.* Atque hoc eſt, quod Chryſoſtomus habet de ſacramento baptiſmatis: *Chriſtus in ſenſibilibus intelligibilia nobis tradidit.* Auguſt. in Ioa. tract. 26. Augu. citatur a Beda. 1. Cor. 10. Chryſ. in Mat. hom. 83.

Ex his cum inſulſum Hardingi errorem perſpicimus, tum quid ſit, quando vetuſti ſanctíque patres Chriſti corpus *Inuiſibile* dicant, intelligimus: nempe quod illud nos in cœlo conſtitutum, fidei, mentis, intelligentiæque noſtræ oculis videamus. Neque debet Hardingus ex iſto verbo *Inuiſibili*, ſic concludere, quemadmodum videtur: *Chriſti corpus eſt inuiſibile: Ergo Accidentibus includitur, & tegitur.* Ambroſius enim ſimili dicendi genere de baptiſmo dixit: *Sacri fontis vnda nos abluit: Sanguis Domini nos redemit. Alterum igitur inuiſibile, alterum viſibile teſtimonium ſacramento conſequimur ſpirituali.* Hîc Ambroſius Chriſti ſanguinem in baptiſmo inuiſibilem eſſe ſcribit. Non tamen inde Chriſti ſanguinem aquæ accidentibus, & formis occultari atque obduci concluditur. Sic Origenes ait: *Baptiſmus Ioannis videbatur: Chriſti baptiſmus eſt inuiſibilis.* Ambro. de ſpiritu ſancto. lib. 3. Orig. in Luc. hom. 24.

Quanquam autem hæc cuiuis, qui modò cernere aliquid poteſt, manifeſta, & clara ſunt, quò tamen iſtorum effugiorum miſera futilitas penitus cognoſcatur, oſtendat Hardingus nobis, qua in re, & quo pacto, nuda formarum accidentiúmque ſpecies ſacramentum corporis Chriſti eſſe poſſit. Sic enim dicit, atque ſæpius repetit, in eóque iſtius cauſæ firmamentum, ac fundamentum conſtituit.

Signum, ſeu ſignificatio huius ſacramenti quemadmodum Cyprianus inquit, *In reficiendo, & alendo* conſiſtit. Sic Rabanus Maurus habet: *Quia panis corporis cor confirmat, ideo illi congruenter corpus Chriſti nuncupatur: Et quia vinum ſanguinem operatur in carne, ideo illud ad ſanguinem Chriſti refertur.* Similiter, quandoquidem aqua Cypri. de cœna Domini. Raban. Maurus lib. 1. cap. 31.

corporis fœditatem, fordésque eluit, propterea, sicuti Gregorius Nyssenus ait: *Aqua subseruit ad ostendendam purgationem.*

Greg. Nyssen. de sancto bap.

Iam autem, etsi nihil fere tam est dictu absurdum, quod a se alienum esse putet Hardingus, istuc tamen minimè, credo, dixerit, corpora nostra formis & accidentibus sustentari. Sin ita verò dixerit, vti quidem dicere cogitur, vel Physicus philosophus eius stupiditatem redarguerit. Philosophus enim ait, & est verissimum, *Ex ijsdem nutrimur, & sumus.* Quare si corporis nostri substantiam accidentibus nutriri defenderit Hardingus, tum etiam corporis substantiam ex accidentibus constare dixerit, necesse est. Ex hoc poterimus ad hunc modum argumentari: Accidentia, seu species panis & vini, non alunt corpora nostra, quemadmodum animas nostras corpus Christi nutrit: Ergo, Accidentia speciesq; panis & vini non sunt sacramenta corporis Christi. Contrà autem Cyprianus, Irenæus, Rabanus, alijq; prisci patres panis substantiam nutrire corpora nostra affirmant: Ergo, panis substantia est sacramentum corporis Christi.

Marcus Antonius Constantius ad obiect. 66.

Cypri. de cœna Domini. Irenæ. lib. 4. cap. 34. Raban. Maurus lib. 1. cap 31.

Deinde cum hoc tam infirmo loco consistat Hardingus, in multa grauissima incommoda incidat est necesse. Etenim si species atq; accidentia sunt sacramentum, tum quandoquidem multa sunt in eodem pane accidentia, veluti album, rotundum, latum, dulce, &c. & singula accidentia, singula sunt sacramenta, nihil reperire potest, quo se defendat, quin pro vno sacramento multa constituat sacramenta, dúmque vnam figuram vitat, multas inducat. Quod attinet ad Basilium, confiteri videtur Hardingus, eius libros perturbatos, & confusos esse: illúdq; nunc post consecrationem poni, quod ante olim fuerat: neque tamen huius facinoris authorem indicat: Ipsi, ni fallor, libros corruperunt, adulteraruntq; suos.

At Basilius sacramentum, Ἀντίτυπον, hoc est, Exemplar, Signum, seu Symbolum corporis Christi, ante consecrationem vocat: atque hoc modo Damascenus, Euthymius, & quidam Epiphanius, Marcusq; Ephesius, authores recentes illud sunt interpretati. Hîc hominum istorum peruersitatem, ac proteruitatem animaduerte, Lector. Ne cum antiquis, & catholicis patribus fateantur, sacramentum esse figuram corporis Christi, non dubitant affirmare antè sacramentum esse, quàm sacramentum fuerit: atq; ita figuram priùs esse, quàm figura extiterit. Quî enim sacramentum esse sacramentum possit, aut quid nudus panis significet ante consecrationem? quísue instituit, aut sanxit, vt ita significaret?

Verùm, vt nouos istos Hardingi mysticos Doctores, cum suis arcanis interpretationibus mittamus, Ambrosius suo tempore hæreticum esse minimè duxit ita scribere: *Ante consecrationem alia species nominatur: post consecrationem corpus Christi significatur.* Rursum, Non ante consecrationem, sed *in edendo, & potando, corpus & sanguinem Christi, quæ pro nobis oblata sunt, significamus.*

Ambros. de ijs qui initiantur. cap. 9. Ambros. in 1. Cor. 11.

Itaque veteres patres sacramentum signum, seu figuram corporis

rin Christi postquam consecraretur, nuncuparunt. Ante consecrationem autem, neque sic vnquam appellarunt, quantumuis recentes doctores secus senserint, neque causa vlla fuit, quamobrem ita vocarent. Tamen haudquaquam propterea pro sacramentarijs, falsæue doctrinæ magistris habiti fuerunt.

Hardingus. 3. Sectio.

QVòd si autem cuiquam nouum videatur, quod Basilius sacra mysteria, post consecrationem Antitypa vocet, is sciat hunc eruditum patrem, eo verbo magnum illius mysterij arcanum significare, atq; distinctam rerum præsentiam a rebus futuris conditionē declarare. Atq; istuc spectasse videtur ecclesia, quæ in publicis precibus post sacra mysteria accepta, hanc humilem petitionem facit, Vt quæ nunc in specie gerimus, certa rerum veritate capiamus. *Neque tamen quicquam habent ista verba, quod contra veritatem præsentiæ corporis Christi in sacramento valere videatur: sed certissimam eiusdem veritatem significant, ac demonstrant, quæ tum futura est, quando externa omni forma, effigie, specie, figura, exemplari, & velo remotis, Dei ipsius aspectu coràm fruemur, non tanquam per speculum, sed sic, vt est in veritate maiestatis suæ. Itaque verbum hoc,* Antitypon, *sic vsurpatum a Basilio, sacramentariorum falsam doctrinam, qua præsentiæ corporis Christi in sacramento veritatem tollunt, nihil adiuuat.*

Sabbato 4. temporum mensis Septemb.

Christi corpus est figura vitæ futuræ: Ex Portiforio dūtaxat probatur.

Episcopus Sarisburiensis.

HArdingus ne deprehenderetur metu, varias subinde formas atq; imagines induit, quemadmodum illum vaferrimum Proteum solitum olim fuisse fingunt Poetæ. Ad cætera accedit noua inuenta eius, quod Christi corpus vitæ futuræ figuram esse comminiscitur: idque ex Portiforio duntaxat suo, nec vllo præterea testimonio confirmat. Quòd si verò nouam istam interpretationem excutere liberet, vnde eam Hardingus tam certam, & exploratam habet? Qua Scriptura, quo Doctore, quo Concilio, quo testimonio fretus ita statuit? Certè naturale Christi corpus, quod nunc immortale est, & gloriosum, signum & symbolum esse rerum futurarū, nouum admodum & mirum sit: nudas autem formas, atq; accidentia id significare, hoc verò multò quidem mirum magis videatur.

Precatio quam ecclesia facit, laudabilis est, ac pia, eiúsq; sententia multum habet consolationis: nimirum, vt velis vmbrísque omnibus sublatis, ad gloriæ thronum tandem aspiremus, Deúmque coràm contueamur. Etenim in ista quidem vita multis rebus deficimur, & vt Paulus inquit, *Ex parte cognoscimus, & ex parte prophetamus: quando autem aduenerit, quod perfectum est, tum quod ex parte est, abolebitur.* Proinde Augustinus habet: *Vita est Christus, qui habitat in cordibus nostris: interim per fidem: pòst etiam per speciem.*

1. Cor. 13.

August. epist. 120.

Ambroſi. in. Pſal. 38. Baſil. in Pſal. 45.

Sic Ambroſius: *Vmbra in lege: Imago in euangelio: veritas in cœleſtibus.* Sic Baſilius: *Nunc iuſtus bibit aquam viuentem, & poſthac abundantiùs bibet, quando adſcribetur in ciuitatem Dei: ſed nunc in ſpeculo, & in ænigmate, per modicam comprehenſionem rerum cœleſtium: tunc autem flumen vniuerſum recipiet.* Hoc illud eſt, quod eccleſia precibus expoſcit, vt omni imbecillitate depoſita, corpora noſtra caduca glorioſo Chriſti corpori conformatione quadam ſimilia fiant.

Ex his ita concludere videtur Hardingus: *Nos Deum palam aſpecturi ſumus: Ergo, Chriſti corpus realiter adeſt in ſacramento.* Aut ita: *Deum viſuri ſumus coràm: Ergo ſacramentum non Chriſti corpus, ſed futuram vitam ſignificat.* Huiuſcemodi argumentis vniuerſam Sacramentariorum falſam doctrinam profligat, ac proſternit Hardingus.

Hardingus. 4. Sectio.

QVandoquidem autem aduerſarij noſtri imperitorum hominum ſimplicitate multùm abutentes, eis perſuadere conantur, quòd iuxta veterum patrum ſententiam, ac doctrinam, ſacramentum nihil aliud ſit, quàm Figura, Signum, Typus, aut Symbolum, nec verum ipſumq; Chriſti corpus contineat, eoq; illorum quædam teſtimonia iſtis vocabulis expreſſa adducunt: operæ pretium ſentio aliquot ex præcipuis hiſce locis recitare, atque tum iſtorum hominum in illis adhibendis falſitatem coarguere; tum planum facere ipſos patres quod ad præſentiæ in ſacramento veritatem attinet, ſuis temporibus eandem fidem docuiſſe, quæ nunc in Catholica eccleſia defenditur.*

*Falſum: cum calumnia coniunctum.

Alterum horũ nũquam a nobis defenſum fuit: alterum nunquam hactenus ab aduerſarijs probatum.

Sanctus Ephremus in libro quodam, quem ad eos ſcripſit, qui filij Dei naturam humanaratione ſcrutari conarentur, ſic habet: Inſpice diligenter, quomodo ſumens in manibus panem, benedicit, ac frangit, in figura immaculati corporis ſui, calicemq; in figura pretioſi ſanguinis ſui benedicit, & tribuit diſcipulis ſuis. **Hiſce verbis ſacramentum haud aliter diſtribui, diuidi, ſeu frangi demonſtrat, quàm in externis formis, quæ ſunt figura corporis Chriſti præſentis, atque ſub illis comprehenſi. Quod corpus, quandoquidem nunc glorioſum eſt, non ampliùs frangitur aut diuiditur, ſed & impartibile eſt, & impaſſibile, fractoq; ſacramento in qualibet portione integrum perfectumq; remanet.* Cap. 4.

Sumit panem: benedicit: frangit.

*Falſum: cum authoris incõſiderata depra uatione coniunctum.

Epiſcopus Sarisburienſis.

SI nos hominum ſimplicitate abutamur, quod apertè ſimpliciterq; veterum patrum dicta reperamus, tum in ipſos etiam patres crimen iſtud recidit: cum quòd ij ipſi hæc eadem verba primi omnium enuntiarint, tum etiam inprimis, quòd ea nunquam nouis iſtis Hardingianis interpretationibus inflexerint.

Quòd ſi autem iſtius fraudis nos meritò ſimus accuſandi, qui voces eaſdem retinemus, quibus vetuſti & Catholici patres tanto antè tempore vti conſueuerunt, quid tum de Hardingo iudicemus, qui ſua

ſolius

ſolius verba affert, quiq; ſanctorum Patrum ſic torquet, adulteratq; verba, atque ita nouo quodam more interpretatur, vt nihil minùs, quàm patrum eſſe verba videantur. Gelaſius ait: *In ſacramento remanet panis, & vini ſubſtantia:* Hoc eſt, inquit Hardingus, panis & vini accidentia remanent. Irenæus, & Iuſtinus Martyr, *Panem euchariſticum carnis noſtræ ſubſtantiam augere ſcribunt:* Id autem volunt, inquit Hardingus, accidentibus panis ſubſtantiam carnis noſtræ augeri. Ambroſius habet: *Poſt conſecrationem corpus Chriſti ſignificatur:* Hardingus contrà, Nequaquam inquit: ſed poſt conſecrationem vita futura ſignificatur. Tu nunc, Lector, vter noſtrûm vulgi ſimplicitate magis abutatur, exiſtimato.

Gelaſius contra Eutychem.

Irenæus. lib. 5. Iuſtin. Martyr apolog 2.

Ambro. de ijs, qui initiantur. cap. 9.

Nunc, quemadmodum hunc bonum & priſcum patrem Ephremum accipiat tractetq; Hardingus videamus. Hoc loco re quidem vera tenebras in lucem, lucemq; in tenebras conuertit. Ephremi namq; verba ita ſunt clara, vt nihil illuſtrius dici fingiue poſſit.

Chriſtus panem accepit, & benedixit, & fregit, in figuram, ſeu vt ipſe Chriſtus loquitur, in memoriam ſui ſanctiſſimi, & puriſſimi corporis: Hardingus autem interpretationem quandam ita peruerſam, atque pertinacem adhibet, quaſi ei integrum eſſet quiduis fingere, atq; comminiſci: Ephremus ſit inquit, *Chriſtus panem accepit, fregitq;:* Hardingus autem, *Chriſtus non panem, ſed formas & accidetia fregit.* Ephremus habet: *Panis eſt figura corporis Chriſti.* Hardingus contrà, *Panis non eſt figura corporis Chriſti.* Deniq; Ephremus ait: *Chriſtus fregit panem in figuram, ſeu memoriam corporis ſui: Ergo, Chriſti corpus præſens adeſt ſub forma panis,* inquit Hardingus. Adeo illi nimirum curæ eſt populi ſimplicitas. Ephremus verò nec formas, ſpeciéſue frangi, nec eas ipſas formas, corporis Chriſti figuras eſſe, nec in ijs Chriſti corpus præſens contineri affirmat. Quare captioſa ſua interpretatione multiplicem Hardingus falſitatem complexus eſt.

Hardingus. 5. Sectio.

DEinde ijs ipſis verbis indicat, illam externam fractionem eſſe quandam ſacram figuram, quæ Chriſtum crucifixum, eiusq; effuſum ſanguinem repræſentet. Quam rem Auguſtinus ampliore quadam verborum luce illuſtrat, In ſententijs Proſperi: Dum frangitur hoſtia, dum ſanguis de calice in ora fidelium funditur, quid aliud, quàm Dominici corporis in cruce immolatio, eiusq; ſanguinis de latere effuſio deſignatur? *Atq; eo modo Chriſti mandatum perficitur,* Hoc facite in mei commemorationem.

Fractio Accidentium eſt figura.

Deconſe. diſt. 2. Cano. Dum frangitur.

Epiſcopus Sarisburienſis.

HIc quoddam figurarum a cæteris omnibus vehementer diſcrepantium nouum genus inueſtigauit Hardingus. Fractio Accidentium, inquit, figura eſt fracti corporis Chriſti: idq; ſe poſſe ex quibuſdam Auguſtini verbis confirmare ſuſpicatur. Quorum, etſi textus illi parum

prodeſt: (Neque enim vel de reali, ſeu carnali præſentia, neque de formarum Accidentiúmue fractione vllam mentionem facit Auguſtinus) tamen e Gloſſa nonnihil ſubleuatur. Eius enim verba hæc ſunt: *Secundùm hæc dices, ipſa Accidentia frangi, & dare ſonitum.* Ita nihil eſſe tam abſurdum atque falſum quod iſti defendere vereantur, perſpicimus.

De conſe. diſt. 2. Cum frangitur, in Gloſſa.

Verùm Auguſtinus habet: *Sanguis in ora fidelium funditur: Ergo Chriſti ſanguis præſens adeſt*, inquit Hardingus. Vbinam hanc inauditam Dialecticam perdidicerit Hardingus demiror. Hieronymus enim perinde habet: *Quando audimus ſermonem Domini, caro Chriſti, & ſanguis eius in auribus noſtris funditur.* An hinc nouo ſuo Dialecticæ genere fretus Hardingus concluſerit, quandocunq; ſermonem Domini aures noſtræ capiunt, Chriſti carnem & ſanguinem reipſa adeſſe præſentem? Hìc verò iterum admonendus es mihi (chariſſime Lector) Sacramentum, quemadmodum Auguſtinus tradit, eius rei nomen, & appellationem ſuſtinere, cuius eſt ſacramentum. Exempli cauſa ſic ſcribit: *Sacramentum ſanguinis Chriſti ſecundùm quendam modum ſanguis Chriſti eſt.* Iterum in eadem epiſtola ait: *Conſepulti ſumus Chriſto per Baptiſmum: Non ait, Sepulturam ſignificamus, ſed prorſus ait, Conſepulti ſumus. Sacramentum ergo tantæ rei, non niſi eiuſdem rei vocabulo nuncupauit.* Similiter habet: *Solet res, quæ ſignificat, eius rei nomine, quam ſignificat, nuncupari. Non dixit, Petra ſignificat Chriſtum, ſed tanquam hoc eſſet, quod vtique per ſubſtantiam non erat, ſed per ſignificationem.* Hoc eſt igitur quod Auguſtinus inquit: *Dum frangitur ſacramentum Dominici corporis, dumq; ſacramentum ſanguinis Chriſti* (quod ſanguis Chriſti vocatur) *in ora fidelium funditur, quid aliud, quàm Dominici corporis in cruce immolatio, eiusq; ſanguinis de latere effuſio deſignatur?* Propterea Auguſtinus inquit: *Ita facit nos moueri, tanquam videamus præſentem Dominum in cruce.* Hæc ipſa eſt ſine dubio Auguſtini ſententia. Hiſce autem rebus expenſis, argumenti, quod hìc Hardingus concludit, facilè conſtabit ratio. Sic enim argumentatur: Fractio corporis Chriſti, & ſanguinis eius effuſio in myſterijs repræſentatur: Ergo, Chriſti corpus in ſacramento realiter ſub ſpeciebus, & accidentibus comprehenditur.

Hieronym. in Pſalm. 147.

Auguſt. epi. 23. Roman. 6. Coloſſen. 3.

Auguſt. in Leuiticũ quæſt. 57.

Auguſtin. in Pſalm. 20.

Hardingus. 6. Sectio.

QVò luculentiùs autem conſtet hæc vocabula, Figuram, Signum, Imaginem, Symbolum, cæteraq; ſimilia, ab antiquis patribus nonnũquam vſurpata, rerum, quæ in ſacramento exhibentur veritatem minimè excludere, ſed arcanum potiùs exhibendi modum declarare; ex reliquis omnibus Tertulliani locus ille, qui in quarto libro contra Marcionem ſcribitur, non eſt prætermittendus, vtpote qui omnium fere præcipuus ſit, atq; acerrimus eorum, quibus dogma ſuum ſtabilire Sacramẽtarij conantur. Tertulliani hæc verba ſunt: Acceptum panem, & diſtributum diſcipulis ſuis, corpus ſuũ illum facit, Hoc eſt corpus meum dicendo, id eſt, Figura corporis mei.

Si

Si duplicem huius verbi (Sacramentum) *significationem, priùs commemoratam recordemur, & nobiscum ipsi consideremus Sacramenta Noui testamenti duas res continere* * *Externas,* (1) *Visibilesq́; formas, quæ* (2) *Figuræ, signa, & Symbola sunt, tum etiam, idq́; præcipuè, rem Diuinam sub illis iuxta Christi* (3) *promissum tectè* (4) *comprehensam, maximè si istuc animaduertamus, hoc sanctissimum sacramentum hisce rebus duabus constare, nempe visibili externorum elementorum forma, & inuisibili Christi carne & sanguine, hoc est, sacramento, & re sacramenti, de his duabus sacramenti partibus in hac vnica sententia esse loquutus Tertullianus videatur. Primùm enim planissimè loquitur de ipso corpore Christi in sacramento, deq́; miraculosa panis in ipsum conuersione:* Panem (*inquit*) acceptum & distributum discipulis suis, corpus suum illum fecit: *Quæ res diuina est sacramenti. Tum statim adiungit, Dominum id fecisse dicendo,* Hoc est corpus meum, id est, Figura corporis mei. *Quibus verbis alteram partem designat, sacramentum solùm, hoc est, illud sacrum externum signum formæ panis, sub qua forma corpus Christi, in quod panis Diuina potentia mutatus est, continetur: quæ forma externa verè est figura corporis Christi præsentis, quod Dominus, sub ea comprehensum Discipulis suis distribuit, & nunc etiam in illa sacramensa populo fideli distribuitur, vbicunq; ecclesiæ Catholicæ non violantur instituta.*

* Quatuor falsa in vnum compulsa.

Hæc est *vanitas vanitatum.*

Sicra externa Accidentia.

Episcopus Sarisburiensis.

QVòd si Tertulliani locus iste summus sit, atque acerrimus omnium, quibus causam sacramentarij suam defendunt, quemadmodum Hardingus scribit, eum quidem ab illo tam exiliter dilutum esse miror. Verba & perpauca, & perspicua sunt. Iste tamen copiosus Glossæ Hardingianæ commentarius obscurus ita est, vt Lectori difficile fuerit de Tertulliani sententia conijcere ac diuinare. Ego verò primùm scribendi occasionem narrabo, tum verba ipsa enucleatè proponam. Hæc vbi fecero, manifestam per se & expeditam fore sententiam confido.

Marcion hæreticus, aduersus quem Tertullianus scriptis pugnauit, hanc nefandam hæresin defendebat, Christum e virgine Maria non ipsam humani corporis naturam atque substantiam, sed externas duntaxat formas, speciesq́; sumpsisse. Cuius e fontibus suam Hardingus, suiq́; astipulatores de Accidẽtibus a subiecto abstractis doctrinam hausisse videntur. Hunc insulsum errorem ista argumentatione refellit Tertullianus. Figura corporis corpus naturale arguit: Etenim spectri seu phantasmatis esse figura non potest. At Christus discipulis suis corporis sui figuram distribuit: Ergo Christum naturale corpus habuisse consequatur est necesse. Istius argumenti cum pars quæque vera est, tum ipsa analogia formáq; eiusdem necessariam rationis consequutionem continet. Verba sic habent: *Acceptum panem & distributum Discipulis corpus suum illum fecit, dicendo, Hoc est corpus meum, id est, figura corporis mei. Figura autem non esset, nisi veritatis esset cor-*

Tertull. contra Marcionem. lib. 4.

pus. Cæterùm res vacua, quæ est phantasma, figuram capere non potest. Hæc verba per se manifesta sunt: sique veritas sola sufficeret, longam interpretationem minimè desiderarent.

Iam verò tecum, optime Lector, Hardingianas de ijsdem commentationes repete: atque tenebras Ægyptiacas ad solis obscurandum splendorem introductas agnosce. Primùm inquit: *Accidentia & species esse sacramentum possunt.* Tamen deinde ait, *ipsum Christi corpus sacramentum esse potest.* Post Tertullianum *hosce duos sensus pariter coniungere, & copulare* contendit. Atque ita sua quadam solertia duo sacramenta in vno reperit. Istud autem totum Hardingianum est glossema. Etenim in textu nullum verbum, neque de accidentibus, neque de corpore Christi, quasi nempe sui sacramentum esset: neque de hac duorum sacramentorum in vno copulatione habetur.

Hardingus inquit: *Tertullianus de miraculosa quadam conuersione loquitur:* attamen Tertullianus nihil planè nec de miraculo, nec de conuersione habet. Hardingus inquit, *Tertullianus de sacris externis formis meminit:* Tertullianus autem nullam formarum mentionem facit. Hardingus Tertullianum dicentem facit, *Sub sacris formis corpus Christi realiter contineri:* ipse verò Tertullianus nullam de præsentia aliqua vocem misit. Hasce omnes exiles commentationes Hardingus de suo deprompsit, quasi homini Catholico fas esset in antiquos patres tormentis quærere, eásque illis voces, quas ipsi libuerit, exprimere.

Tertullianus sic modò inquit: *Christus acceptum panem corpus suum illum fecit.* Quandoquidem autem hæc verba dubia atque ambigua videbantur, suam ipse sententiam illustrat ad hunc modum: *Hoc est corpus meum, id est, figura corporis mei.* Istuc autem verbum, *Fecit*, quo sensu sit a priscis patribus vsurpatum, suprà in decimo Articulo sectione secunda demonstrauimus. Cæterùm vt quàm hîc Hardingus vehementer sit ineptus, manifestiùs appareat, cum in hisce duobus diuersis pronunciatis, *Hoc est corpus meum*, & *Hoc est figura*, pronomen istud, *Hoc*, quemadmodum est a Tertulliano positum, ad vnam duntaxat, eandemq; rem referatur, quasi diceret, *Hic panis est corpus meum:* &, *Hic panis est figura:* Hardingus vt nouam suam constituat interpretationem, cum sententia Tertulliani, tum ipsa etiam verborum dispositione repugnante, pronomen idem, *Hoc*, in priori loco aliud, in posteriori aliud significare fingit: acsi in priore clausula sic scripsisset Tertullianus, *Hic panis est corpus meum:* in secunda verò sic, *Hæc accidentia sunt figura corporis mei.* Itaq; cum idem declarare ambæ hæ propositiones debeant, quippe quarum altera alteram explicet, Hardingus interpretatione sua facit, vt duas diuersas, interq; se discrepantes res significent. Sic nimirum priscos patres accipit Hardingus, quemadmodum immanissimus ille Procustes suos olim captiuos solitus esse scribitur. Si enim longiores paulò sint, quàm eius mensuræ ratio postulat, præcidit atq; amputat: si breuiores, distendit, & vi maiore torquet.

Quod autem ait, sacramenta noui testamenti occultè sub se continere

tinere rem ipſam, quam ſignificant, idq; iuxta Chriſti promiſſum, equidem eo dicto magnam falſitatem occultè complexus eſt. Etenim nec patrem quenquam vetuſtum, & eruditum, qui vel tenuiſſimam ſemel huius ſecreti, occultíq; modi mentionem faciat, proferre, nec iſtuc vnquam promiſiſſe Chriſtum euincere poteſt. Quanquam enim Baptiſmus ſit noui Teſtamenti ſacramentum, tamen contra nouum Hardingi decretum, rem, quam ſignificat, occultè, & reipſa minimè continet. Verum id quidem eſt, Noua ſacramenta a Chriſto ipſo inſtituta, magis eſſe, quàm vetera illuſtria, & clara: ſicuti etiam Euangelium multò eſt, quàm lex, dilucidum magis. Res autem, quæ ſignificantur, non magis in alteris, quam in alteris continentur. Proinde Auguſtinus inquit: *Idem in myſterio illorum cibus, & noſter.* Rurſus: *Spiritualem eſcam comederunt eandem, quam nos.* Vniuerſam autem inter veteris, nouiq; Teſtamenti ſacramenta diſcrepantiam ad hunc modum perſequitur: *In illis ſacrificijs, quid nobis eſſet donandum, figuratè ſignificabatur: In hoc autem ſacrificio, quid nobis iam donatum ſit, euidenter oſtenditur. In illis ſacrificijs prænunciabatur filius Dei pro impijs occidendus: in hoc autem pro impijs annuntiatur occiſus.* Iſta priſci patres horum ſacrificiorum diſcrimina reperiunt: Hanc autem, quam ſtatuit Hardingus, occultam comprehendendi rationem penitus ignorant.

Augu. in Pſal. 77.

Augu. in Ioan. tractatu. 26.

Auguſt. ad Petrum Diaconũ. ca. 19.

Ratio, quam ex hoc loco concludit Hardingus ſic valet: *Tertullianus inquit, Sacramentum eſt figura corporis Chriſti: Ergo, corpus Chriſti occultè in eodem ſub Accidentibus continetur.*

Hardingus. 7. Sectio.

QVòd autem Tertullianus ita ſit hoc in loco intelligendus, ex illo eximio epiſcopo D. Auguſtino, atque ex Hilario, qui Romanus fuit epiſcopus proximus a Leone primo docemur. D. Auguſtini hæc verba ſunt: Corpus Chriſti & veritas, & figura eſt. Veritas, dum corpus Chriſti, & ſanguis in virtute Spiritus ſancti ex panis, & vini [a] ſubſtantia efficitur. Figura verò eſt, quod exteriùs ſentitur.

Deconſe. diſt. 2. Canon. Vtrum ſub Figura.

Fictum nomine Auguſtini & ſpurium teſtimonium.

[a] Chriſti corpus ex ſubſtãtia panis efficitur.

Cæterùm, quòd hîc Auguſtinus corpus & ſanguinem Chriſti ex panis, & vini ſubſtantia effici ait, caue homo illiterate, ne ſic ex illis effici ea putes, quaſi recèns eſſent e panis, viniq; materia creata, néue ex pane & vino, tanquam ex aliqua materia eſſe facta cenſeas: ſed tantùm vbi panis & vinum antè eſſet, poſt conſecrationem, verum corpus, verumq; ſanguinem Chriſti nati ex Maria adeſſe, idq; ſubſtantia, ac ratione ea, quam ingenij noſtri imbecillitas capere non poteſt.

Hardingus ſuũ ipſius Doctorem fugit.

Epiſcopus Sarisburienſis.

HÆc verba ſpuria ſunt, & adulterina, vtpote quæ neq; ſententiam neq; verba D. Auguſtini referant, ſed vtriſq; potiùs repugnent.

A recentibus duntaxat quibuſdam ſcriptoribus citantur, nempe Gratiano, Petro Lombardo, Algerio, quorum etiam alijs in rebus delectus iudiciúmq; deſideratur. Vnus Auguſtinus, cui eadem attribuuntur, cuiq; propterea eſſe notiſſima debebant, ea non agnoſcit. Tametſi, quocunq; tandem nomine nouum hunc doctorem appellemus, eum Hardingus tanquam nimis acrem, ac procacem corrigendum eſſe, atq; ab illa, qua vſus eſt, nimia dicendi, & immoderata licentia reuocandum cenſuit. *Caue homo illiterate* (inquit) *niſi omnia diligenter circunſpexeris, nouus iſte Doctor, quem ego Auguſtinum appellaui, fraudem tibi feceris. Auguſtinus iſte dicit Chriſti corpus ex panis ſubſtantia effici: Tu contrà dicito Chriſti corpus nequaquam ex illa panis ſubſtantia conſtitui. Auguſtinus iſte bis vno in loco affirmat Chriſti corpus eſſe creatum: quanquam in eo non ſatis attendebat, quid affirmaret: Quamobrem tu corpus Chriſti minimè creatum eſſe dicito. Iſtius Auguſtini verbis ne fidem habueris: Aliud loquitur, aliud cogitat.* Ita nimirum hunc Doctorem Hardingus in ordinem redigit. Verùm enimuero dubitet aliquis, plúsne fidei recenti huic Auguſtino, qui ſuæ ipſius cogitata eloqui non poteſt, tribuendum ſit, an Hardingi commentariolo, quod a textu tam longè diſcedit.

Si falſa ſint hæc verba, quamobrem ea nunc Hardingus recitauit? cur non aut a Gratiano, aut a Gloſſemate, aut aliqua ſaltem marginis nota corriguntur? Quid autem ſic proponuntur, quaſi fidei regulam continerent? Sin vera ſint, quid eſt, quamobrem ea refugere, aut cauere debeamus, præſertim cum & figura, ac metaphora careant, nec ex orationis quodam æſtu efferbuerint.

Hardingus. 8. Sectio.

Hilarij Papæ verba eandem doctrinam continent: Corpus Chriſti (*inquit*) quod ſumitur de altari, figura eſt, dum panis, & vinum videtur extrà: Veritas autem, dum corpus Chriſti interiùs creditur. *Diſt. 2. Canon. corpus Chriſti.*

Epiſcopus Sarisburienſis.

AD hæc Hilarij verba iam antè nonnulla ex parte reſponſum eſt. Senſus autem ſic habet: *Panis, quem oculis contuemur, eſt figura: ipſa verò ſacramenti ſubſtantia, quæ eodem ſignificatur, eſt corpus Chriſti in cælis.* Panis ore ſumitur: corpus Chriſti ſola fide percipitur. Hæc itaq; vocabula, *Extrà*, & *Interiùs*, quibus vſus eſt Hilarius, ad os noſtrum, & ad fidem referuntur: deinde tum ad ſacramentum, quod præſens adeſt, tum ad Chriſti corpus, quod ad Dei dexteram cõſtituitur. Perinde autem eſt, quod Auguſtinus habet: *Aqua exhibet Forinſecùs ſacramentum Gratiæ: & ſpiritus operatur Intrinſecùs beneficium Gratiæ.* Atq; vt propiùs ad ipſa Hilarij verba accedamus, Auguſtinus ſic alio in loco habet: *Habent foris ſacramentum corporis Chriſti: ſed rem ipſam non tenent intus, cuius eſt illud ſacramentum.* Porro, nihil eſt, quò minùs Chriſti corpus ipſum in ſacramento ineſſe confiteamur, ſcilicet vt in myſterio:

Extrà, Interiùs.

Augu. in epiſt. 23.

Augu. in epiſt. 50.

quæ

quæ ratio nec loci circunſtantiam, nec corpoream, realémue præſentiam poſtulat. Sic Chryſoſtomus ait: *Oleum viſibile in ſigno eſt: Oleum inuiſibile in ſacramento eſt. Oleum ſpirituale intus eſt: Oleum viſibile exteriùs eſt.* Sic Paulinus ad Cytherium ſcribit: *In ſuarum literarum corpore, Paulus Magiſter adfuit.* Sic Auguſtinus: *Nouum teſtamentum abſconditum erat in lege.* Sic antiquiſſimus pater Origenes: *In veſtimento podêris erat vniuerſus mundus.* Sic Chryſoſtomus: *In ſcripturis inſertum eſt regnum Dei.* Sic Paulinus habet in epiſtola quadam ad Auguſtinum: *In hoc pane Trinitatis ſoliditas continetur.* Pluribus autem hac in cauſa exemplis vtendum eſſe duxi, quòd multos imperitiores decipi viderem, cum aliud in alio ineſſe nullo modo poſſe putarent, niſi in eadem penitus & reipſa comprehẽſum eſſet. Tamen in illo ineptiſſimo Niceno ſecundo Concilio ſcribitur ad hunc modum: *Qui imaginem imperatoris videt, in ea imperatorem ipſum contemplatur.* Similiter Prudentius habet: *Legis in effigie ſcriptus per ænigmata Chriſtus.* Quare errat Hardingus hîc in eo, quòd craſsè nimis & putidè hæc verba, *Extrà*, atque *Interiùs*, interpretatur. Etenim in altero nihil aliud, quàm Accidentia comminiſcitur: in altero Chriſti corpus abditum, atque reconditum intelligit: quod quidem iſte ſanctiſſimus pater nunquam vel cogitauit.

Chryſoſtom. in Pſal 44.
Paulinus ad Cytherium.
Aug. in quæſt. Super. Exod. lib. 2.
Origenes περὶ ἀρχῶν. lib. 2.
Chryſoſtom in opere imperfectò cap 23.
Inter epiſto. Aug. epiſt. 35. Concil. Nicen. 2. Act. 6.

Hardingus. 9. Sectio.

ITa patres non modò ſacramentum, ſed ipſum etiam corpus, & ſanguinem Chriſti in ſacramento, nunc veritatem, nunc figuram vocant. Veritatem, nempe ipſiſſimum, verumq; Chriſti corpus, & ſanguinem: figuram, propter modum, quo in eo inſunt, hoc eſt, Realiter quidem, & ſubſtantialiter, ſed tamen inuiſibiliter, ſub viſibili externorum elementorum forma. Atque ſic Tertullianus, illud ſuum, id eſt, figura corporis mei, intellexit, quaſi Chriſtus verbo illo, Hoc, id quod fuit viſibile demonſtraſſet, quæ quidem corporis eſt figura: quemadmodum etiam id, quod eſt inuiſibile, & internum corporis eſt veritas. Quæ Tertulliani interpretatio nonnihil reuera a recto verborum Chriſti ſenſu deflectit, quamquam ipſius ſententia nihil a veritate aberrat. Nam quod Dominus dixit, Hoc eſt corpus meum, *non id vult, quaſi diceret, Externa ſacramenti forma, quam hic vobis trado, eſt figura corporis mei, ſub eadem comprehenſi, quandoquidem in his verbis,* Hoc eſt, *non viſibilem panis formam, ſed veram corporis ſui ſubſtantiam indicauit, in quam diuina ſua poteſtate panem mutauit.* * *Itaque nullus ex omnibus antiquis patribus ſic vnquam interpretatus eſt hæc Chriſti verba, ſed contrà, nominatim Theophylactus, & Damaſcenus.* Non dixit, *inquit Theophylactus,* hoc eſt figura, ſed hoc eſt corpus. Panis & Vinum *(externas autem formas intelligit) inquit Damaſcenus,* non ſunt figura corporis, & ſanguinis Chriſti: nequaquam: ſed ipſum eſt Domini corpus Deificatum, cum ipſe Dominus dicat, Hoc eſt corpus meum, non figura corporis mei, ſed corpus meum: & non figura ſanguinis mei, ſed ſanguis meus, &c.

*In Matthæũ cap. 26. lib. 4 cap. 14.

Miſerum hercle effugium.
Ex hac interpretatione quomodo poteſt ipſum Chriſti corpus eſſe figura?
Tertullianus Chriſti verba non intelligit.
* Falſum egregiè: nouit enim Hardingus omnes veteres patres ſic illa interpretari.
Externæ formæ atq, accidẽtia ſunt verum Chriſti corpus.

Episcopus Sarisburiensis.

HIc nouum aliud, atque incredibile genus figurarum excogitatum est. Nunc enim ipsum Christi corpus figura constituitur. Hilarius autem inquit: *Figura est, quod extrà videtur.* Sic Augustinus etiam: *Signum est, quod speciem ingerit oculis.* Quare sic statuit Hardingus, Christi verum corpus extrinsecùs apparere, oculisq; externis in sacramento cerni. Id si ita sit, quomodo tum in eo latet, quemadmodum suprà dixit, & quibusdam quasi inuolucris obtenditur? Sin minùs, qua ratione Figura dici potest? Si alterum concedat, alterum neget est necesse. Si Christi corpus figura sit, tum occultè non adest: si secretò adsit, tum figura non est.

De cons. dist. 2. Corpus. August. de doctri. Christ. lib. 2. cap. 1.

Respondebit autem, Accidentia, & species esse corporis Christi in eo occultati figuras: Præterea, Ipsum corpus inuisibile figuram esse corporis, quod visibiliter in crucem actum fuit. Ita nempe habet, cum alijs nefas sit, vel vnam istis in rebus figuram appellare, Hardingo figuras figuris cumulare licet: quæ sunt etiam eiusmodi, vt nunquam ab antiquis patribus adhibitæ, sed ab ipso fictæ, fuciq; faciendi causa inuentæ esse videantur.

Tertullianus, inquit Hardingus, Christum, quando panem acciperet, & diceret, *Hoc*, aspectabilia tantùm accidentia, formásq; panis significasse sensit, quasi sic dixisset, *Hoc album, hæc rotunditas, hæc latitudo, hæc leuitas &c. est corpus meum:* ex quibus tam egregiè expositis consequatur est necesse Christi corpus quoddam fuisse ex accidentibus fabricatum. *Quanquam* (inquit Hardingus) *ista Tertulliani interpretatio ab ipso recto verborum Christi sensu dissidet.* Hinc intelligi potest, quantopere Hardingus huius doctissimi patris iudicio confidat. Postquam enim eum tam honorificè sæpius appellauit, nunc alieno prorsus animo ab illo esse incipit, atque ad extremum scripsisse eum, quæ nesciret, sibiq́ue sumpsisse, vt Christi verba interpretaretur, nec quid Christus sentiret intellexisse, statuit: idq; non in recondita aliqua Allegoria, aut mystica quadam, & obscurissima sententia, sed in ipso quasi grammatico sensu, & externa verborum Christi significatione. Ita nimirum Tertullianum Hardingus, non tantùm ignorantiæ, sed etiam audaciæ insimulat.

Quòd autem Hardingus ait, Tertullianum Christi mentem neutiquam intellexisse, quid si quis Hardingum Tertulliani mentem non esse assequutum affirmet? quid si etiam imperitiores Hardingi ipsius sententiam ignorent? Id verò minimè dicendum videtur, Hardingum suam ipsius mentem non intelligere. Equidem Tertullianus inaudita ista, & peregrina commenta ne verbo quidem meminit, non Formam, non Accidens, non Visibile, non Inuisibile, non Externum elementum, non secretam præsentiam, non illud Realiter, non Substantialiter, non denique nescio quid. Apertè ac simpliciter & scripsit, & sensit hisce de rebus, quemadmodum cæteri eruditi patres fecerunt.

Quod

Quod ad illa Christi verba attinet, *Hoc est corpus meum*, non sic ait, Hæ species, seu accidentia panis, quemadmodum Hardingus inconsideratè fingit, sed Hic panis est corpus meũ. In quo non modo scripturas sacras sed veteres etiam ecclesiæ Doctores sibi consentientes habet. D. Paulus ait: (Non externa forma, seu accidens, sed) *panis, quem frangimus, est communicatio corporis Christi.* Irenæus habet: *Panis, in quo gratiæ actæ sunt, est corpus Domini.* Origenes inquit: *Dominus panem discipulis dabat dicens, Hoc est corpus meum.* Similiter Cyprianus: *Vinum fuit, quod sanguinem suum dixit.* Sic Chrysostomus: *Christus cum hoc mysterium tradidit, vinum tradidit.* Eodem modo Cyrillus: *Christus fragmenta panis dedit discipulis.* Sic verba Christi Tertullianus intellexit, atq; interpretatus est. Quare summæ stultitiæ fuit, nouum hoc de Accidẽtibus figmentũ, illi ascribere, eúmq; tam temere, & tam sine causa reprehendere, quòd ea loqueretur, quæ minimè loquutus est. Ex istis faciliùs iudicare de ipsa Hardingi interpretatione possumus: sic enim ait: *Cum Christus diceret, Hoc, non visibile accidens, seu formam panis, sed naturale corpus suum demonstrauit.* Id verò manifestum est, Hardingum aut parum cogitare, aut non admodum curare quid loquatur. Cæteri enim omnes papisticæ sectæ defensores, illud pro certissimo habent transsubstantiationẽ suam nõ antè perfectam esse, quàm syllaba extrema prolata fuerit. Tamen Hardingus contra suorũ omnium, ne dicam contra suam ipsius opinionem panem in Christi corpus cõuersum esse affirmat, vbi prima syllaba pronunciata fuerit. Ex hoc autem nouo Theologiæ genere efficitur, corpus Christi præsens esse, & sacramentum esse sacramentum ante consecrationem, atq; omnia priùs perfecta esse, quàm inchoata. Quod in Hardingi scholis iampridem pro errore omnium grauissimo habitum fuit: vtq; illud effugere possent, *Individuum Vagum* introducere coacti fuerunt.

1. Cor. 10.
Irenæus lib. 4. cap. 34.
Origenes in Matth. tractat. 12.
Cyprian. lib. 2. epist. 3.
Chrysosto. in Matthæ. hom. 83.
Cyrillus in Ioan. lib. 4. cap. 14.

Deinde si pronomen illud, *Hoc*, ad Christi corpus referendum sit, tum necesse est, vt Christi verba ad hunc modum interpretemur: *Hoc est corpus meum*, id est, *Corpus meum est corpus meum*: quam Hardingianã interpretationem Holcot vanam, præposteram, & ineptam appellat.

In. 4 sentent. quæst. 3.

Quòd autem Hardingus ait, neminem ex antiquis patribus Christi verba metonymicῶς interpretatũ esse, eum posse tam confidenter rem omnium falsissimam affirmare, ac proponere sine rubore miror. Satis enim nouit ex omni antiquorum patrum numero vix quenquam esse, qui ea secus vnquam sit interpretatus.

Damascenus, & Theophylactus recentes admodum authores sunt, si cum ijs conferantur, quos meritò possumus antiquos appellare: vtpote qui longè extra sexcentorum annorum ambitum cõstituti fuerint, multisq; erroribus, & ineptijs redundarint. Quare non alienum duco illos breuitatis causa præterire. Tamen in ipso transcursu paucis Hardingi Dialecticam intueamur. Sic autem cõcludit: Tertullianus per istud pronomen, *Hoc*, externum accidens seu formam panis intellexit: Ergo ipsum Christi corpus est Figura.

Hardingus. 10. Sectio.

CAusa autem, ob quam Tertullianus hæc Christi verba isto modo est interpretatus, ea fuit, vt hinc aliquanto vehementiùs Marcionem hæreticum vrgeret, quemadmodum sæpenumero patres in ipso disputationis æstu quædam loca tractare solent, non ad accuratam verborum significationem, sed eam potiùs viam sequuntur, quæ ipsis ad refutandum aduersarium commodissima visa fuerit. Quam rationem, si falsi expers fuerit, Basilius in exornanda disputatione, non in tradendo dogmate excusat. Sic nimirum Gregorium Neocæsareensem contra Sabellianos defendit, quòd is in quadã habita cum AEliano Ethnico homine concertatione, cum mysteria Trinitatis explicare vellet, vsus est vocabulo ὑπόστασις, *loco* οὐσίας. *Atq; homines periti, & in patrum scriptis versati, facilè intelligunt prudentia opus esse, neq; eodem iudicio legẽda esse, quæ Agonisticῶς illi scripserunt, quæq; Dogmaticῶς ediderunt. In ea verò contentione non tam spectauit Tertullianus accuratum verborum sensum, quàm in eo elaborauit, vt suum institutum euinceret, & aduersarium, qui Christum verè humanum corpus sumpsisse, & verè mortuum fuisse negauit, ad verum fatendum impelleret, quod se effecturum putauit, si argumentationem duceret a figura corporis eius, quæ in eo consistit, quod visibile est in sacramento, vt inde corporis veritatem probaret. Quapropter cum rationem concludit, sic quasi infert:* Figura autem non esset, nisi veritatis esset corpus.

Epist 64.

Tertullianus non spectauit accuratũ verborũ sensum. Ineptũ: quorsum hoc ex figura probaret, si verum Christi corpus realiter adesse iudicaret?

Episcopus Sarisburiensis.

MAluit Hardingus honesta quadam excusatione Tertullianum defendere, quàm patrem præsertim tam antiquum tamq; Apostolicis temporibus propinquum singularis cuiusdam imprudentiæ condemnare. *E nunciauit ista* (inquit Hardingus,) *Agonisticῶς, temere, inconsideratè, cum quid loqueretur, nesciret, nec ipsam verborũ vim spectaret.* Quanquam hæc verba Tertullianus non tantùm subitò effatus est, sed illa etiam intelligenter consideratéq; scriptis mandauit: cúmque eadem animo sedato, & attento postea percurreret, atque perpenderet, vitium istud nunquam deinde animaduertere potuit.

Incidere tamen aliquando posse istiusmodi contentionis occasiones, Hardingus exemplo suo luculentissimè comprobauit: quem, vt apparet, ipsum contentionis studium impulit, vt tam multis modis, tamq; longè veritatem præterueheretur, nec quicquam fere curaret, quid scriberet. Ambrosius habet: *Apostolus impudoratos appellat eos, qui contentionibus nituntur: Necesse est enim, ut contentio extorqueat aliquid, imo multa, quæ dicantur contra conscientiam: vt intus in animo perdat, foris victor abscedat: Non enim patitur se vinci, licèt sciat vera esse, quæ audit.* Postea cõtentionis impetu abrepti, suámq; famam ac gloriolam, quàm Dei veritatem, chariorem habentes, quemadmodum Lactantius scribit, rationes exquirunt, quibus erratum suum obtendant. Ita de Ouidio Seneca scribit: *Non ignorauit vitia sua, sed amauit.*

Ambros. in 2. ad Thimo. 2.

Lactantius: *videri volunt, non tantùm cum venia, sed etiã cum ratione peccare.*

Gregorius

Gregorius autem Neocæſareenſis rectè & iure fuit a Baſilio crimine liberatus. Auguſtinus eodem modo, quando contra Pelagianos ſcribit, nimiùm aliquando in contrarium niti, & cum Manichæis quodammodo ſentire: cum autem Manichæos oppugnat, contrà interdum Pelagianus eſſe videatur. Baſilius Dionyſij cuiuſdam meminit, quem cum Sabellio hæretico nimia contentione dimicantem, in contrariam pene hæreſin incidiſſe refert. Baſil. epiſt. 41.

Sic nimirum ſancti patres in ipſa diſputationis iactatione orationem ſæpenumero ſuam vltra communem veri legem amplificare ſolent, maximè cum ſacramentorum natura, & effectus explicatur: quod eò referunt, vt hominum oculos ab aſpectabilibus, corruptibilibúſque creaturis, quas præſentes intuentur, ad rerum ſpiritualium ac cæleſtium contemplationem abducant. Hoc modo Chryſoſtomus ait: *Figimus dentes in carne Chriſti.* Rurſus: *Videmus Dominum noſtrum in cunis iacentem, & faſcijs inuolutum.* Alio in loco: *Turba circunſtans rubet ſanguine Chriſti.* Præterea etiam ſic habet: *Hic ſermo ſanguine infectus omnes aſperſit.* Ita Bernardus loquitur: *Totum Chriſtum deſidero videre, & tangere: & non id ſolùm, ſed accedere ad ſacr. ſanctum eius lateris vulnus, oſtium Arcæ, quod factum eſt in latere, vt totus intrem vſq; ad cor Ieſu.* Sic vbiq; patres ſemper, prout occaſio poſtularet, verba ſua exaggerare, ſupráq; tritam dicendi conſuetudinẽ euehere cõſueuerunt. Conſequens eſt, (Lector Chriſtiane) vt diligenter attendas, quàm ſcitè Hardingus iſta ad ſuam cauſam accommodet. Sanè, Tertullianus in hiſce verbis nulla, vel Hardingo ipſo iudice, nec amplificatione, nec contentioſo, & ardente dicendi genere, quod veritas minùs ferat, vtitur: imo contrà, quantum poteſt, de veritate decidere, & diminuere videtur. Illud enim, quod Hardingus Chriſti naturale corpus vocat, Tertullianus Figuram corporis Chriſti appellat: quod ſine dubio ſubſtantia eſt panis, id Tertullianus, quemadmodum Hardingus interpretatur, ſpeciem, ſeu Accidens panis nominat: deniq; id, in quo totum ineſt, Tertullianus ad extremũ nihil facit. Eum tamen Hardingus benignè defendit, quod ἀγωνιστικῶς ſcriberet, quemadmodum Gregorius Neocæſareenſis fecit, ideóq; contentionis ardore incenſus veritatis limites aliquantùm egrederetur. Ita nempe qui Chriſti corpus figurã nuncupat: qui ſubſtantiam Accidens eſſe affirmat: qui quod ait, extenuat, facítq;, vt minus, quàm eſt, eſſe videatur, is, Hardingi iudicio, amplificat, & auget, & modum ſuperat, & ampliùs dicit, quàm debuit. Exigua certè rima eſt, quam iſti non tentent, vt ea erepant.

Chryſoſtom in Ioan. hom. 45. Chryſoſto. de Beato philogonio. Chryſoſtom. de ſacerdo. lib. 3. Chryſoſto. ad Hebræos hom. 16. Bernard. de amore Dei. cap. 1.

Hoc eſt, Figura corporis mei.

Origenes, exponens hæc verba Chriſti: *Niſi comederitis carnem filij hominis &c.* ſic ait, *Figura eſt.* Cyprianus ait: *Significata, & ſignificantia ijſdem nominibus cenſentur.* Hieronymus ait: *Chriſtus corporis ſui veritatem repræſentauit.* Auguſtinus habet: *Chriſtus trædidit diſcipulis ſuis figuram corporis ſui.* Gelaſius ſacramentum vocat *ſimilitudinem, & imaginem:* Baſilius, ἀντίτυπον, id eſt, *Exemplar*, Dionyſius, *ſignum:* Ambroſius iſtis omnibus, vocabulis coniunctim vtitur, *Imago, Figura, Typus, ſimilitudo, ſignificatur.* Tempus non patitur cæteros perſequi. In hanc

Orige in Leuit. hom. 7. Cyprian. de vnctione Chriſm. Hieronym. in Matthæum ca. 26. Aug. in pſal. 3. Gelaſius cõtra Eutychem. Baſil in Liturg. Dionyſi Eccle. Hierar. ca 3. Ambroſ. de ſacrament. & de ijs, qui initiantur.

enim ſententiam,atq; ijſdem pene verbis omnes ſcribunt,nec omnino aliter. Quid autem? num exiſtimabimus, atq; Hardingo aſſentiemur, hos vniuerſos patres contentione quadam,& quaſi furore ſic exarſiſſe, vt quid loquerentur,minimè conſiderarent?

Tertullianus verò vt priùs diximus, grauiter, ſobriéq; ſcripſit, & nullum intemperantis ardoris ſignum oſtendit: quódq; aggreſſus eſt, non exiguè ac ieiunè tractauit, interpoſitis paucis acrioribus verbis, quemadmodum fingit Hardingus, ſed clariſſimè luculenta, & idonea argumentatione concluſit. Nam vt contra Marcionem hæreticum euinceret, Chriſtum veræ corporis humani ſubſtantiæ, & naturæ participem fuiſſe,huiuſmodi rationem inſtituit: Figura arguit rei veritatem, cuius eſt figura: Chriſtus autem in cœna vltima diſcipulis ſuis corporis ſui figuram dedit: Ergo, Chriſtus (non inane atq; imaginarium) ſed naturale verúmq; corpus habuit. Huius diſputationis vis in eo poſita eſt,quòd phantaſma ſeu ſpecies figuram nullam referre poteſt. Atq; hoc ſenſu aliqui Paulum dixiſſe iudicant, *Idolum nihil eſt.* Sic Auguſtinus ſcribit: *Niſi ſacramenta quandam ſimilitudinem haberent earum rerum, quarum ſunt ſacramenta, omninò ſacramenta non eſſent.* Similiter Leo, Gelaſius, atque priſci patres contra Eutychem hæreticum concludunt: eadémq; ratione Chryſoſtomus veteres illos hæreticos, Valentinum, Manichæum, Marcionem redarguit. Sic enim ſcribit: *Quoniam iſti, eorumq; ſequaces, negaturi erant hanc diſpenſationem* (Chriſti in carne) *ideo nos in memoriam paſſionis ſemper reducit per hoc myſterium, vt nemo, modò ne ſit inſanus, ſeduci poſſit.* Statim autē ea verba habet,quæ ſunt a me alibi recitata: *Si mortuus Chriſtus non eſt, cuius ſymbolum, ac ſignum hoc ſacrificium eſt?* Conſimili planè modo contra Marcionem Tertullianus diſputat, non imprudenter & ignorāter, quemadmodum Hardingus ait, ſed conuenienter & accommodatè,& prout Chriſti verborum ratio poſtulat.

1. Cor. 8.
Aug epiſt. 23.
Chryſoſtom. in Matthæū hom. 83.

Quòd ſi autem Tertullianus, de occulta hac, & ſecreta præſentiæ ratione, quam hîc Hardingus fingit, perſuaſus fuiſſet, atque ea tamen præterita integrum argumentationis ſuæ fundamentum in figura collocare voluiſſet, tum profectò non modò imperitus, & audax videri potuiſſet,qualem eum Hardingus facit,ſed ſuę etiam ipſius cauſæ proditor extitiſſet. Etenim ſi nouum hoc commentum dediſſet, & nuda Accidentia in ſacramēto ſecreta ab omni ſubiecto poſuiſſet, tum Marcionis opinionē confirmaſſet,ac ſecum ipſe palām pugnaſſet. Sic enim ex eo concluſiſſet Marcion: *Panis in ſacramento imaginarius eſt, id eſt, panis videtur, & non eſt: ſic etiam corpus Chriſti imaginarium fuit: corpus enim videbatur, nec ita fuit.*

Itaq; Hardingus eodem fundamento nititur, quo Marcion hæreſin confirmauit ſuam.

Hardingus. 11. Sectio.

QVòd autem Tertullianus Figuræ vocabulo in hoc loco vtitur,nō oportet eiuſmodi Figurā intelligere, quales ſunt veteris teſtamenti figuræ, quaſi

quasi rei futuræ significaret demonstrationem, aut etiam rei absentis, quæ veritati opponi solet, tanquam eidem contraria, sed eiusmodi figura est, quæ præsentem veritatem tegat, & quasi cum veritate coniungatur, quemadmodum sæpe sumitur in nouo Testamento, vbi modum potiùs rei exhibendæ declarat, quàm veritatem tollit præsentiæ eius rei, quæ exhibetur. Alioquin enim, quod attinet ad veritatem corporis Christi in sacramento, si quisquam dubitet quid ea de re sentiret, ipse quidem manifestissimè indicat, ita se de illa iudicare, quemadmodum semper ecclesia Catholica docuit. Quod cum alijs in locis luculentissimè declarat, tum maximè in secundo libro ad vxorem, in quo eam hortatur, vt si ei superstes illa viueret, infideli homini minimè nuberet, ne si aliter faceret, non tam commodè religionem Christianam colere posset, ac vellet. Loquens autem de sacramento, quod religiosis viris, ac mulieribus domi tum seruari solitum fuit, atq; ab ijs sumi in illis persecutionis temporibus ante alios cibos, quando eos pietas commoueret, sic habet:* Nõ sciet maritus, quid secretò ante omnem cibum gustes? Et si sciuerit, Panem, non illum, *(id est* Christum)* credet esse, qui dicitur. *Quem locum suprà adduximus. Alias eiusdem permultas sententias prætermitto breuitatis causâ, ex quibus illum Christi corpus in sacramento agnoscere constet, quas nullo modo eò torquere licet, vt meram Figuram significent.*

* Falsum: nunquã enim hoc modo sumitur in nouo Testamento.

* Falsum, in manifesta & importuna depravatione positum.

Episcopus Sarisburiensis.

VNam præterea nebulam induxit Hardingus, qua clarissimæ luci tenebras offunderet. Timet, ne fortè aliquis sacrosanctũ hoc mysterium veteris Testamenti figuram constituat. Quanquam vel pueri norunt cum hoc, tum Baptismi sacramentũ ad Euangelium pertinere.

Verùm, omnis sacramentorum veteris nouiq; Testamenti differentia non in comprehendendo, aut occultando consistit, quemadmodũ hìc Hardingus comminiscitur, sed in ratione, & modo, & ipsa demonstrandi ἐνεργεία: quam Augustinus his verbis explicat: *Sacramenta legis fuerunt promissiones rerum complendarum: nostra sunt indicia rerum completarum.* Iterum: *Lex, & prophetæ sacramenta habebant prænuntiantia rem futuram: sacramenta nostri temporis venisse testantur, quod illa venturum prædicabant.* Præterea: *In illis carnalibus victimis figuratio fuit carnis Christi, quam pro nostris peccatis fuerat oblaturus: in isto autem sacrificio est gratiarum actio, & commemoratio carnis Christi, quam pro nobis obtulit.* Rursus: *Sacramenta Iudæorum in signis diuersa fuerunt a nostris, in rebus autem significatis paria.* Nouum autem illud de secreta, & occulta præsentia figmentum antè refutatum est. Quod autem Hardingus vt Tertulliani hac de re sentẽtiam luculentiùs explicaret, nonnulla ipsius verba ad vxorem scripta recitat, scias, Lector, nostrũ hunc Hardingum eadem malitiosè, ac de industria corrupisse, quo faciliùs simplicitati tuæ imponeret. Id profectò constat hominem infidelem, a religione Christiana auersum, si fortè sacrum mysticúmque panem viderit, ex aspectu tantùm factum esse de eo iudicium: cum quid aut ostendat, aut significet, aut quem in finem sit institutus, non intelligat.

Augustin contra Faustum lib. 9. cap. 14.

Augustin. contra literas Petilia. lib. 2 cap. 37.

Augustin de fide ad Petrum. cap. 19.

Augu. in Ioan. tractatu. 26.

Sacramẽtalis autem panis ex Christi ſanctione, ſpiritualis eſt, cœleſtiſque panis, quemadmodum etiam baptiſmatis aqua, ſpiritualis eſt & cœleſtis aqua: Hoc autem Ethnicus, vt Tertullianus ait, videre non poteſt. Hardingus verò Lectoris ſui iudicium nihili æſtimans, hunc locum ſciens deprauauit in Anglica tralatione. Etenim pronomen, *Illum*, id eſt, panem, in Illum, hoc eſt, Chriſtum conuertit, ſua duntaxat ſolius audacia fretus, aduerſantibus tum antiquis, tum recentibus omnibus, adeóq; ſuis etiam ipſius collegis: quorum vnus ita tranſtulit, vt perſonæ nullam mentionem fecerit. Nemini fas eſt, præterquam Hardingo, ita iure quodam ſuo patrum ſententias ementiri. Cum enim Tertulliani verba perſpicua ſint, *Si ſcierit maritus tuus, panem eſſe credet, non illum* (Panem) *qui dicitur:* Hardingus hoc modo poſuit, *Panem eſſe credet, non illum* (Chriſtum) *qui dicitur:* quaſi Chriſti perſona intelligeretur. Hanc fraudem, atq; ipſam Tertulliani ſententiam fuſiùs nos in primo Articulo, & ſectione 17. antè excuſſimus. Sanè verò malè e Latino conuertere, non eſt cauſam aptè, & luculenter concludere.

Aſpice nunc autem Lector Chriſtiane, atq; animaduerte, in quot, & quàm anguſtas ſe latebras Hardingus coniecerit, quò iſtorum Tertulliani verborum, *Hoc eſt Figura corporis mei*, quæ & pauca & clara ſunt, vim eluderet.

1. Sacra Accidẽtia. Primò, Externa, &, quemadmodum vocat, ſacra forma panis eſt figura corporis Chriſti inuiſibiliter ſub Accidentibus tecti.

2. Deinde, hoc ipſum ſecretum, & inuiſibile corpus figura eſt viſibilis Chriſti corporis.

3. Tertiò, Tertullianus fingitur Grammaticum verborum Chriſti ſenſum ignoraſſe.

4. Quartò, idem Tertullianus nimio contentionis ſtudio abreptus fuit, & aut neſciuit, aut non curauit, quid diceret.

5. Quintò, noua hæc interpretatio facit, vt cum Marcione hæretico, contra quem ſcribit, ſentire, & ſibi manifeſtò contraria concludere videatur. Taceo commentitias formas, accidentia, externa elementa, prodigioſas mutationes, occultos præſentiæ modos, aliáq; huiuſmodi coacta vocábula, quorum Tertullianus nullum nouit. Deniq; Hardingus ſuam hanc inauditam interpretationem eodem principio conſtituit, quo hæreſim ſuam Marcion.

De conſecr. Diſt. 2. Hoc eſt. In Gloſſa. Maximus in eccle. Hierar. cap. 3. σύμβολα ταῦτα, ἀλλ' οὐκ ἀλήθεια. Tertullia. contra Marcionem lib. 1.

Multò quidem magis hominem veritatis cupidum decuit, inſulſa iſta, ineptaq; Gloſſemata mittere, & Chriſti verba apertè, & perſpicuè interpretari, quemadmodum hic antiquiſſimus pater fecit, *Hoc eſt corpus meum, Hoc eſt, Figura corporis mei.* Ita enim Tertullianus, & ſententia, & verbis cũ omnibus vetuſtis, atq; orthodoxis ſcriptoribus, eccleſiaeq; Doctoribus conſentiet. Ita a communi Gloſa Decreti nõ diſcrepabit, quæ ſic habet: *Vocatur corpus Chriſti: id eſt, ſignificat corpus Chriſti.* Ita cum Maximo Græco Dionyſij ſcholiaſta conſpirabit: *Signa ſunt hæc, non autem veritas.* Deniq; ita Tertullianus a ſeipſo non diſſentiet: ſic enim ſcribit: *Chriſtus non reprobauit panem, quo ipſum corpus ſuum repræſentauit.*

Hardingus.

Hardingus. 12. Sectio.

EOdem modo responderi potest ad illum locum, quem obijciunt ex Augustino, contra Adimantum Manichæum, cap. 13. Non dubitauit Dominus dicere, Hoc est corpus meum, cum tamen daret signum corporis sui. *Considerandum enim est, Augustinum cum Manichæis dimicantem, non ex suo sensu, ac iudicio semper omnia depromere, sed ea arripere, quæ quouis tandem modo pro se, contra Manichæos facere, atq; aliquam illis plagam infligere posse videantur, quemadmodum ipse testatur in libro* de Bono perseuerantiæ, *cap. 11. & 12.*

Miserum suffugium: Augustinus quid dicat, minimè curat.

Episcopus Sarisburiensis.

AVgustinum Hardingus incredibili quodam disputationis æstu furentem, sibi nonnunquam parum constitisse, atque inconsideratè multa loquutum esse confirmat: quódque atrocius est, quæ temere & nullo iudicio semel effudisset, eadem scriptis postea mandasse, nihilq; aliud contendisse, quàm vt aduersarium profligaret: quod quemadmodum efficeret, iuré ne an iniuria, vero an falso minimè curasse. O nimiùm faciles, & flexibiles hæreticos, qui tam exilibus argumentis peruinci ab Augustino potuerunt! O faciles etiam nostros Catholicos, qui Hardingo tam pueriliter conijcienti fidem habeant! Augustinus verò propter summam, tum in disputando, tum in omni vita moderationem, ac temperantiam præ cæteris semper laudatus fuit. Neq; vllum in eo omni, quem contra Adimantum scripsit, libro immoderatæ acerbitatis signum apparet. Nonnulla eius, quę inter eos extitit, cõtrouersiæ occasio ex his verbis nata est: *sanguis est anima.* In his explicandis Augustinus nullis cõtentionis aculeis incitatus, quod quisquam iure suspicetur, sic ait: *Sanguis est anima, quemadmodum petra erat Christus.* In eodem etiam capite has tres sententias coniungit, ac consociat: *sanguis est anima: petra erat Christus: Hoc est corpus meum*, tanquam & sensu ipso, & eloquendi modo consimiles ac pares. Augustinus nunquam nec sacras formas, nec inuolucra illa, & integumenta ab Hardingo inuenta agnouit: disertissimis autem verbis ait: *Dabat signum corporis sui:* in quo tum secum ipse, tum etiam cum alijs omnibus priscis, & Catholicis patribus conspirat. Quanquam si Hardingo liceat nullam adferẽti causam, quamobrem illum ecclesiæ Dei eximium magistrum intemperãte quodam ardore inflammatum fuisse suspicemur, sua tantùm fide nobis confirmare eum cæco quodam & præcipiti disputationis impulsu, & quasi tempestate abreptum ea scripsisse, quæ scripsit: tum perfacilè etiã poterit cæteros omnes antiquos, & doctos patres hoc modo expedire, atq; dicere, quæ illi scripserunt ei non probari: scripta enim ab illis esse fuiosis. At enim si reuiuisceret Augustinus, Hardingum potiùs turbinibus quibusdam, & fluctibus contentionis iactari, & sui vehementer oblitum esse, & nimio feruore incensum nec scire, nec curare, quid diceret, existimaret. Ambrosius quando hæc

Augu. contra Adimantum. cap. 12. Ambrosi. de Noe & arca ca. 25.

eadem verba interpretatur, sic habet: *Cum sanguinem hoc loco animam diceret, vtiq; significauit, aliud esse animam, aliud sanguinem* (quãquam ea verbis vnum facere videatur:) similiter dici potest Christum cum hæc verba pronunciaret, *Hic panis est corpus meum* significasse, aliud esse panem, aliud corpus, tametsi verba secus ostendere videantur.

Hardingus. 13. Sectio.

GRegorius *Nazianzenus in oratione* 4. in sanctum Pascha, *in qua ostẽdit, quid interfit inter Pascha legale, quod Iudæi comederunt, & quod nos in nouo Testamento, in sacramenti nempe mysterio percipimus, quod q; Christus vnà nobiscum in vita futura in regno patris sui manducaturus est, ea verba habet, quibus, quod nos hic sumimus figuram eius vocat, quod illic percepturi sumus.* Cæterũ *(inquit)* iam Paschæ fiamus participes, figuraliter tamẽ adhuc, etsi Pascha hoc veteri sit manifestius. Siquidẽ Pascha legale, audenter dico, figuræ figura erat obscurior: at paulò pòst illo perfectiùs & punùs fruemur, cum verbum ipsum biberit nobiscum in regno patris nouum, detegens, & docens, quæ nunc mediocriter ostendit. Nouum enim semper existit id, quod nuper est cognitũ. *In quo autẽ hic doctissimus pater nostrum Pascha, quod manducamus, figurã vocat, cuius legale Pascha figura esset, appellans illud figuram figuræ, veniam quodammodo sic loquendi petit, seq; audenter dicere confitetur, alludens, sicuti videtur, ad D. Paulum, aut saltẽ altè impressam in animo tenens eius doctrinã ad Hebræos: quo in loco res futuræ vitæ vocat,* Res ipsas: *res noui Testamenti,* Hebr. 10. Ipsam imaginem rerum: *Vetus autem testamentum,* Imaginis vmbram. *Quam doctrinam Nazianzenus ad altaris sacramentum accommodat. Eius autem sententia hæc est, quòd quãquam e legis tenebris emersimus, nondum tamen ad plenam lucem peruenimus, quam in futuro seculo expectamus, in quo res ipsas clarè videbimus, & cõtemplabimur, & cognoscemus, quemadmodum cogniti sumus. Deniq;, ipso authore sacramenta veteris Testamenti figuræ sunt, & vmbræ rerum futurarum: sacramenta noui Testamenti, non vmbræ sunt rerum futurarum, sed* * *figuræ rerum præsentium, quæ sub illis continentur, & traduntur mysticè, sed tamen substantialiter: ad extremum verò, Figuræ in cœlo cessabũt, & abolebũtur, & tum etiã omnia facie ad faciem intuebimur, quæ nunc obscura sunt. Quòd autẽ Christus ait, se Pascha suum nouum bibiturum nobiscum in regno patris sui, Nazianzenus sic illud vocabulum,* Nouum, *interpretatur, vt non ad rem exhibitam, sed ad modum exhibendi referatur: nõ quasi in futuro seculo aliud Domini corpus simus habituri, quo nunc caremus, sed quòd illud ipsum corpus, quo nunc in sacramẽto altaris mysticè, sed tamen verè, & substantialiter fruimur, tunc simus alio quodã modo, & ratione habituri, ac propterea nouum. Cum enim eo sine mysterio, seu inuolucro clarissimè, & iucundissimè fruimur, nouum certè est respectu eius scientiæ, quam nunc assequuti sumus.*

* Falsum: hæc huius patris sententia minimè fuit.

Ineptum: Non de sacramento Nazianzenus, sed de perfectione imperfectionéque scientiæ loquitur.

Quare Figuræ vocabulum non semper absentiam ipsius rei arguit, vt videmus, sed modum rei, vel promissæ, vel exhibitæ ostendit: vt quandoquidem, non planè, clareq; cernitur, figura appellari queat. Sic ab Origene Imago rerũ

dicitur,

In Psalm. 38. homil. 2. dicitur, vt hoc in loco: Si quis verò transire potuerit ab hac vmbra, veniat ad imaginem rerum, & videat aduentũ Christi in carne factum, videat eum pontificem offerentem quidem & nunc patri hostias, & postmodum oblaturum, & intelligat hæc omnia imagines esse spiritualiũ rerum, & corporalibus officijs cœlestia designari. Imago ergo dicitur hoc, quod recipitur ad præsens, & intueri potest humana natura. *In hac Origenis sententia vocabulum hoc,* Imago, *non id significat, vt veritatẽ rerum imminuat, quasi res veræ neutiquam essent (res enim, quas Christus in carne gessit, veræ fuerunt) sed quando* Rerum Imago *nuncupantur, eo significatur, quatenus eas humana natura intueri potest. Hoc autẽ clarissimè* Hebra. 10. *exposuit Oecumenius Græcus author in Pauli verba ad Hebræos:* Non ipsam imaginem rerum, id est, veritatem rerum, *inquit, tum adiungit:* Res appellat futuram vitam, imaginem autem rerum, Euãgelicam politiã, vmbram verò vetus testamentũ. Imago enim manifestiora ostendit exemplaria: adumbratio autem imaginis obscuriùs hęc manifestat, nam hæc veteris testamenti exprimit imbecillitatem. *Ex hoc loco Oecumenij perspicimus, quòd quanquam imaginis propriũ sit rerum veritatem exprimere, ideoq; exegeticῶς ab eo dictum sit,* Imaginem, id est veritatem: *tamen vsitata, ac recta nominis significatio viam seu modum rei exhibendæ, non rem ipsam declarat: vt quod imago minùs habet, quàm res ipsa, id in modo exhibendi, non in ipsa re, quæ exhibetur, inesse intelligamus. Huc vsq; exempla adduximus, quibus manifestum faceremus, Figuræ, & Imaginis vocabula rerum verissimè, quanquam occultè, & secretò exhibitarum veritatem significare.*

Hic locus non rectè adhibetur: Nam hæc verba nihil ad sacramentum pertinent.

Nihil de sacramento.

Episcopus Sarisburiensis.

TRes isti patres Nazianzenus, Origenes, Oecumenius exiguo labore constiterunt Hardingo. Eorum enim in Stephano Gardinero antè ad verbum recitatas sententias reperit: neq; profectò vllum illius causæ adiumentum quoquam modo suppeditant. Nullum enim neq; externarum formarum, & accidentium, neq; abditæ illius, & secretæ præsentiæ mentionem faciunt. Nouit autem Hardingus, vel ipsa muta veterum Doctorũ nomina magnum apud imperitos momentũ habere.

Id sibi patres hi proposuerunt, vt quid inter hæc tria genera hominum interesset explicarent, nempe Iudæos sub lege, Christianos sub Euangelio, sanctos in vita futura: qui tres ordines vni sunt Abrahæ posteri, vnus populus, vna ecclesia, vna hæreditas: omnésq; vnius Dei, & filij eius Iesu Christi nomen inuocant, atque prædicant. Iccirco Augustinus habet: *Israelitæ sub lege verè fuerunt Christiani, & Christiani sub Euãgelio verè sunt Israelitæ.* Quanquam adiungit: *Non oportet illud nomen in consuetudine sermonis retineri.* Rursus habet: *Iudæi nondum nomine, sed reipsa erant Christiani.* Similiter Eusebius habet: *Omnes Iudæi ab Abrahamo sursum ad Adamum reipsa Christiani fuerunt, etsi nõ nomine.* Eodem modo Epiphanius habet: *Fides Christiana ab initio fuit.*

Augu. ad Asellicũ epist. 20. Augustin. contra 2. epistol. Pelagia. lib. 3. cap. 4. τῷ ἔργῳ χριστιανοὶ. εἰ μὴ τῷ ὀνόματι. Epiphan. lib. 1. ca. 1. ἡ νῦν πίστις ἀπ' ἀρχῆς ἦσα.

Eadem est horum trium generum substantia: differunt sola quali-

tate, ſeu analogia quadam maioris, vel minoris. Iudæi Chriſtum videbant in lege: Chriſtiani Chriſtum vident in Euangelio: ſancti Chriſtum vident in cœlis. Iudæi Chriſtum obſcurè, tanquam in vmbra videbant: Chriſtiani Chriſtum quaſi in imagine quadam expreſſa vident: ſancti Chriſtum in cœlis clarè, & perſpicuè, nulla nec imagine, nec vmbra interpoſita vident. Chriſtus, qui videtur, idem eſt: Ij qui vident, diuerſi ſunt: quorum alij in obſcura vmbra: alij in perfecta imagine: alij in clariſſima luce poſiti Chriſtum vident. Nulli tamẽ horum Chriſti aſpectu deficiuntur. Quemadmodum autẽ Iudæi in vmbra cõſtituti fuerunt, ratione illius ſummæ lucis, quam nunc nos intuemur: ita nos etiam in vmbra verſamur, ſi illam lucem ſpectemus, quam ſperamus, quæq; eſt futura. Atq; hoc modo Origenes, Nazianzenus, Oecumenius, reliquíque patres vetuſti ſenſerunt, non aliter. Quare reputet ſecum attentiùs Hardingus, quàm ſint hæc teſtimonia ad id, quod contendit, docendum apta, nimirum Chriſtum in ſacramento carnaliter & ſecretò præſentem adeſſe.

Chryſoſtom. in varijs locis in Matthæ. hom. 10. Chryſoſt in dictũ Apoſtoli, *Patres noſtri omnes &c.* Irenæus lib. 4. cap 42. Galat. 4. 1. Cor. 13.

Chryſoſtomus Iudæorum ſtatum lucernæ, Chriſtianorum verò meridianæ luci comparat. Necnon Iudæos primis ac nudis quodammodo picturæ lineamentis: Chrſtianos autem eidem picturæ ſuis omnibus numeris expletæ, & coloribus elegantiſſimis exornatæ ſimiles facit. Irenæus Iudæos ſementi, Chriſtianos meſſi confert: Denique, D. Paulus Iudæos infanti, Chriſtianos viro ætate, & viribus confirmato comparat.

Ex iſtis omnibus exemplis liquet, ſubſtantiam vnam, eandémque eſſe, nec niſi ſecundùm Maius eſt Minus diſcrepare. Iudæi lucem eandem habuerunt quanquam non peræquè magnam: imaginem eandem habuerunt, etſi non perinde partibus ſuis omnibus expolitam: frumentum idem habuerunt, etſi non tam adultum: perſona eadem fuerunt, licet ætate minùs matura. Hæc dicenda mihi eſſe duxi, quò legis, atque euangelij diſcrimen exponerem, quam rem iſti patres aliqua ex parte attigerunt.

Eandem euangelij, ac futuræ vitæ differentiam perſpicere licet. Etiamſi enim, res in vtroq; eædem ſunt, non tamen æqualis eſt earum vſura: noſtráq; omnia, quæ in hac vita conſequuti ſumus, ſi cum illa immenſa gloria, quam expectamus, conferantur, nihil aliud ſunt, quàm vmbra ac figura. Quapropter Auguſtinus ait: *Cum Chriſtus tradiderit regnum Deo, & Patri, in illa perſpicua contemplatione incommutabilis veritatis, nullis myſterijs corporalibus indigebimus.*

Auguſt. contra Fauſtũ lib. 12. cap. 20. Auguſtin. in pſal. 26. Baſil. in pſal. 45 διὰ τὴν κατὰ βραχὺ κατάληψιν τῶν θείων θεωρημάτων.

Simili modo de baptiſmi ſacramento ſcribit: *Vngimur modò in ſacramento: & ſacramento ipſo præfiguratur quiddã, quod futuri ſumus: & illud, neſcio quid futurum ineffabile deſiderære debemus, & in ſacramento gemere: vt in eare gaudeamus, quæ ſacramento præmonſtratur.*

Sic Baſilius habet: *Etiam nunc iuſtus bibit aquam illam viuentem: verùm eam poſthac largiùs bibet, vbi cooptatus fuerit in ciuitatem Dei. Nunc quidem bibit in ſpeculo, & in ænigmate per breuem comprehenſionem obſeruationum diuinarum. Tunc autem flumen vniuerſum recipiet.*

Eadem ſententia Nazianzenus ait: *Eccleſiaſtica politia Iudæorum cum euangelio Chriſti collata, Figura eſt figuræ.* Hac eadem ſententia Origenes dixit, *Aduentum Chriſti in carne factum, ſuiq; in cruce oblationem, & qualemcunq; naturæ noſtræ intueri poteſt, ea omnia imagines eſſe rerum ſpiritualium, quas expectamus.* Admonendus es autem, Lector, Origenem hoc in loco de Chriſti in carne aduentu explicare: de ſacramento verò nullum verbum facere. Sic enim ait: *Veniat ad imaginem rerum, & videat aduentum Chriſti in carne factum.* Hanc imaginem Oecumenius præclarè interpretatur, cum *veritatem rerum* vocat. Eodem modo Chryſoſtomus ea verba exponit: *Lex habuit vmbram futurorum bonorum, non ipſam imaginem rerum: hoc eſt, non ipſam veritatem.* Euangelium veritatem ipſam appellat, non quòd Chriſtus in ſacramento præſens adſit occultè, ad quod figmentum ſtabiliendum referuntur ea omnia, quæ hîc tam prolixè diſſerit Hardingus, ſed tantùm propter Chriſti humanæ naturæ aſſumptionem, quemadmodum ex ijs, quæ ſtatim conſequuntur, conſtat. Sic enim habet: *Donec enim quis velut in pictura circunducat colores, vmbra quædam eſt: cum verò flores ipſos colorum induxerit, & impoſuerit, tunc imago efficitur.* Sic Paulus legem vocat *vmbram, corpus autem Chriſtum.* Atque huius rei gratia Athanaſius dixit: *Euangelium eſt Dei verbi Domini Ieſu Chriſti præſentia, ad humani generis ſalutem incarnati.* Hanc ipſam etiam ob cauſam Auguſtinus ait: *Noſtra ſacramenta dant ſalutem: Iudæorum ſacramenta promittebant ſaluatorem: Non quòd iam acceperimus vitam æternam, ſed quòd iam venerit Chriſtus, qui per prophetas pronuntiabatur.*

Greg. Nazianzen. in ſanctũ Paſcha Orat 4.
Orige. in pſal. 38. hom. 2.
Oecumenius ad Hebræ. ca. 10.
Chryſoſt. ad Hebræ. ca. 10.
Chryſoſto. ad Hebræ. ca 10.
Coloſſ. 2.
Athanaſi. de communi eſſent. P. Fi. & Spiri. S.
Augu. in pſal. 73.

Ex iſtis verbis ita concludit Hardingus: *Euangelij lumen figura tantùm eſt, ſi cum eo lumine, quod futurum eſt, conferatur: Ergo, Chriſti corpus ſub externis ſacramenti formis, & accidentibus ſecretò occultatur.* Quanquam æquus prudenſq; Lector facilè perſpexerit, nullam hoc in loco, neque de ſecreto, neque de Præſentia, neque de Abſentia, neque de Formis, neque de Elementis, neque de Accidentibus, neque de vllo ſacramẽto diſertè factam eſſe mentionem. Nazianzenus autẽ, etiamſi ſacramentum corporis Chriſti verbo attigiſſe videatur, tamen reipſa non de ſacramento loquitur, ſed de ſpirituali animorum paſtu, qui Dei cognitione continetur: id quod cum ex ipſo loco, tum ex ijs verbis, quæ mox ſubſequuntur, intelligi poteſt. Verba quæ præcedebant hæc ſunt: *Chriſtus bibet nobiſcum nouum vinum in regno patris.* Verba, quæ pòſt ſequuntur, ſic habent: *Quis eſt hic potus, & quæ eſt hæc obleCtatio? Noſtra quidem, diſcere: illius verò, docere. Doctrina enim etiam docenti alimenti inſtar eſt.*

προφὴ γὰρ ἐ-κεῖνα διδαχὴ καὶ τῆ τρέφοντος.

Quare ineptè facit Hardingus, cum ſua de ſacramento commenta, ex hiſce patribus, qui de ſacramento nullum verbum habent, euincere conatur. Quod autem ad ſecretam, & occultam præſentiam attinet, quam hîc Hardingus iactat, Catholici patres Chriſtum in ſacramentis noui Teſtamenti ſic ineſſe confitentur, quemadmodum in veteris Teſtamenti ſacramentis extitit. Sic enim Auguſtinus habet: *Quicunq; in Manna Chriſtum intellexerunt, eundẽ, quem nos, cibum ſpiritualem man-*

Auguſtin de vtilitate pœnitentiæ.

Augu.in Ioan. tract.45.

ducquerunt. Rursus ait: *Videte ergo, fide manente, signa variata. Ibi Petra Christus: nobis Christus, quod in altari Dei ponitur.* Vt Christus hîc nunc est: ita tunc illic fuit: & sicuti nunc Christus in pane adest, eodem modo in petra tum adfuit, nec secus.

Nazianzen. in oration. cum post ea, quæ contra Maximum &c.

Quid autẽ tam illustre, & perspicuum videri potest, quàm quod ipse Nazianzenus scribit, quẽ Hardingus præ cæteris authorẽ delegit? Hęc eius verba sunt: *Pellent me ab Altaribus. At ego noui aliud Altare, cuius ea omnia quæ nunc videntur, exemplaria tantùm sunt: non manu, aut ascia elaboratũ: Mentis opus est, & contẽplationis ascensus. Ibi astabo, & acceptabilia offeram, sacrificium, oblationem, & Holocausta: quæ tantò præstantiora sunt, quàm ea, quæ nunc aguntur, quantò veritas potior est, quàm vmbra.*

Hardingus. 14. Sectio.

De Consecr. Dist. 2. can. Vtrum sub figura.

QVidam patres Signi & sacramenti *vocabulis vtuntur in eundem sensum. Augustinus in lib. sententiarum Prosperi habet:* Caro eius est, quam forma panis opertam in sacramento accipimus: & sanguis eius, quem sub vini specie, & sapore potamus: Caro videlicet carnis, & sanguis est sacramentum sanguinis: Carne & sanguine, vtroque inuisibili, spirituali, intelligibili signatur visibile Domini nostri Iesu Christi corpus, & palpabile, plenum gratia omnium virtutum, & diuina Maiestate.

In his Augustini verbis animaduertimus, Christi carnem appellari sacramentum carnis eius, & sanguinem sacramentum sanguinis ipsius, quatenus operta sunt forma panis, & vini, verè tamẽ, & substãtialiter præsentia: similiter hanc rerum ipsarum, quæ occulta hac ratione exhibentur veritatem, signum visibilis, & palpabilis Christi corporis appellare nõ dubitat. Quocirca in eo, quod signum vocat, non indicat a veritate separatũ esse, sed diuersum veritatis exhibitæ modum ostẽdit: ideoq́, iuxta veritatem modi, quo exhibetur, non caro Christi est, sed sacramẽtum carnis Christi, quia caro non seipsam sua specie exhibet, sed in sacramento.

Episcopus Sarisburiensis.

EX hac Augustini sententia, tria hæc vocabula in primis obseruãda proponit, vt videtur, Hardingus, nimirum *Forma, Operta, Inuisibilis,* ad quæ si respondero, huic argumẽto, vti spero, satisfecero. Primùm, si *Formæ* nomẽ Hardingus pro externa panis forma, ac specie necessariò sumendum esse contenderit, in maximum errorem inciderit, & vel patronum, vel discipulum esse se fateatur necesse fuerit antiqui illius hæretici Marcionis, qui hoc eodem vocabulo hæresin stabiliuit suam, atq; ex istis D. Pauli verbis, *Formam serui suscepit,* ita tum cõclusit, quemadmodum nunc Hardingus facit, *Ergo Christus nihil aliud, quàm externam formam, similitudinemq́, seu speciẽ humani corporis habuit.* Verũ enimuero qui literis imbuti sunt, ij satis intelligunt, tum philosophis, tum Catholicis patribus vsitatum, & tritum esse, vt *Formæ, & speciei,* nomina non modò pro externo rerum aspectu, sed pro ipsa etiã natura, & substantia sumantur. Sic Hieronymus Christum loquentem facit: *Declinaui ad eos deserens*

Hieronym. in Osee lib. 3. cap. 11.

deserens regna cælorum, vt cum eis vescerer, assumpta forma hominis. Augustini, Ambrosij, aliorúmq; testimonia prætermitto. Hanc causam fusiùs antè in decimo Articulo, sectione sexta tractauimus. Ex paucis istis facilè apparet *Formæ* nomen non tantùm speciem, sed ipsam etiam panis substantiam significare.

In altero vocabulo, *Operta*, id Hardingus scire se, quod ei non potest non esse notissimum, peruersè dissimulat, videriq; vult sacramentorum rationem, & naturam ignorare, quæ eiusmodi est, vt aliud externè sensibus obijciant, aliud internè menti ostendant. De hac autem re suprà explicatú est a nobis copiosè in secúda, & octaua sectione istius articuli. Chrysostomus habet: *In sensibilibus intelligibilia nobis tradidit.* Exempli autem causâ addit: *Sic & in baptismo.* Ita Augustinus dixit: *Pij Iudæi Christum in Manna intellexerunt.* Similiter Origenes de scripturarú litera loquitur: *Corpora prophetarũ colunt posita in libris & literis, quasi in quibusdam sepulchris.* Sic Augustinus: *Sensus in litera manet, & per literam videtur.* Sic Nicolaus Cabasilas: *Spiritus celatur in litera.* Non iam Hardingus (credo) istiusmodi scribẽdi formas ad corporalẽ, Realémue præsentiam necessariò exiget. Isto modo Gregorius inquit: *Christus in seipso immortaliter, & incorruptibiliter viuens, iterum in hoc Mysterio moritur.* Vnde Glossa habet: *Moritur, id est, mors eius repræsentatur.* Quemadmodum ergo Christus in sacramẽto moritur, ita corpus eius in sacramẽto præsens adest: Christus autem in eo realiter, & reipsa nõ moritur: Ergo Christi corpus in sacramento realiter, & reipsa non continetur.

Chrysostom. in Matthæ hom. 83. ἐν αἰσθηταῖς τὰ νοητὰ παραδίδωσι.

Augustí. de vtilitate pœnitẽt. *In Manna Christum intellexerunt.*

Orig. in Matth. tract. 26.

Aug. de spiritu & anima. ca. 2.

Nicolaus Cabasilas.

Pluribus eò sum hac in re exemplis vsus, quò hic Augustini locus videtur omniũ acerrimus. Quanquã vt hic Augustinus Christi corpus forma speciéq; panis occultari affirmat, ita etiam scribit, *Gratia Dei in veteri testamento velata latebat.* Sic quoq; Gregorius ait: *Vt palea frumẽtum, sic litera tegit spiritum.* Sic alibi etiam Augustinus: *In veteri Testamento occultabatur Nouum.* Exponit tamen sensum ipse suum: *Occultabatur, id est, occultè significabatur.* Quare similiter nobis in ipsius Augustini verbis, & interpretatione acquiescere licebit: *Caro Christi operta, id est,* interprete Augustino, *occultè significata.*

De conse. dist. 2. Quid sit sanguis.

Aug. de spiritu & litera. ca. 15.

Grego. in prologo in Cãtica.

Augustí. de baptismo contra Donatist. lib. 1. cap. 15.

Ita fit, vt sacramentum carnis Christi, quod, quemadmodum Augustinus docet, eius rei, quam significat, appellationem sustinet, Caro Christi, inuisibile, spirituale, intelligibile vocetur. Eius enim officium omne, nõ ad os, aut dentes, vt Augustinus scribit, sed ad fidem tantùm, spiritúmq; pertinet. Iccirco Augustinus, quando hæc Christi verba interpretatur, *Qui ex hoc pane comederit, nõ morietur* sic habet: *Quod pertinet ad virtutem sacramenti, non quod pertinet ad visibile sacramentum. Qui manducat intus, non foris: qui manducat in corde, non qui premit dente.* Similiter de Mose, Aarone Phinee, reliquisq; illius ætatis fidelibus affirmat: *Visibilem cibum (Manna) spiritualiter intellexerunt, spiritualiter esurierunt, spiritualiter gustauerunt.* Per hæc verba, *Intus, in corde, spiritualiter,* Augustinus quis sit huius vocabuli *inuisibiliter*, sensus declarat. Vnde Chrysostomus ait: *Mysterium appellatur, quia aliud videmus, aliud credimus. Nam huiusmodi est mysteriorum nostrorum natura.*

Aug de conse. dist. 2. Vt quid.

Augu. in Ioan. tract. 26.

Chryso. 1. Cor. hom. 7.

Ambrosi. de spiritu sancto. lib. 3.

Sic Ambrosius habet, vt suprà commemorauimus: *Aqua sancti lauacri lauit nos: sanguis Christi redemit nos: Alterum igitur inuisibile, alterum visibile Testimonium, &c.* Sic antiquissimus ille Origenes habet: *Ioannis baptisma visibile fuit, Christi verò inuisibile.*

Orige in Luc. hom. 24.

Quemadmodum se res in baptismi sacramento habet, sic etiam in corporis Christi mysterio habet. Quemadmodum sanguis Christi, quo lauamur, inuisibilis est, ita corpus eius, quo pascimur, inuisibile est. Quemadmodum inuisibilis hæc in Christi sanguine ablutio sanguinem Christi visibiliter pro nobis effusum mentibus nostris proponit, eodem modo caro Christi inuisibiliter percepta, illam ipsam Christi carnem nobis demonstrat, quæ aspectabiliter & palam cruci suffixa, & vulnerata fuit. Atque hoc modo Augustini sententia per se ipsa integra constabit, nec secretam aliquam, seu realem, seu carnalem præsentiam desiderabit.

Hardingus. 15. Sectio.

De consecr. dist. 2. Hoc est quod dicimus.

Q*Vapropter alio in loco sic habet:* Sicut ergo cœlestis panis qui caro Christi est, suo modo vocatur corpus Christi, cum re vera sit sacramentum corporis Christi, illius, videlicet, quod visibile, quod palpabile, mortale in cruce positum est, vocatúrq; ipsa immolatio carnis, quę sacerdotis manibus fit, Christi passio, mors, crucifixio, non rei veritate, sed significante mysterio: sic sacramentum fidei, quod baptismus intelligitur, fides est. *Per cœlestem panem,* * *non triticeum panem intellexit, sed illum cœlestem cibum, quem Christi carnem esse dicit: atq; hactenus carnis eius, quam* suo modo *corpus Christi appellari docet, veritatem confirmat: quasi diceret, Cuius veritas nihilominus, si modum exhibẽdi spectetis, reipsa sacramentum est corporis Christi, quod specie visibile est, modò de corpore Christi, quod crucifixum est, loquatur.*

* Falsum: Cœlestis enim ille panis pro sacramento sumatur est necesse, vt planũ faciam.

Episcopus Sarisburiensis.

ADfert hoc loco Hardingus ea, quæ contra ipsum plurimùm valẽt. His enim verbis Augustinus panem sic esse Christi corpus scribit, vt eiusdem panis fractio Christi mors est: verùm panis fractio non est reipsa mors Christi: ex hoc igitur consequitur, panem realiter Christi corpus non esse. Quòd autem Hardingus duobus hisce verbis, *Cœlestis panis,* magnopere confidere videtur, ijsq; μεταφυσικὸν duntaxat illum corporis Christi panem significare contendit, sciat nimirum, nõ modò verum Christi corpus, sed etiam sacramentum ipsum, rectè appellari posse *Cœlestem panem,* quãdoquidem est illius Cœlestis panis sacramẽtum. Sic Gregorius Nyssenus aquam baptismi τὸ θεῖον λᾶτρον, hoc est *Diuinum lauacrum* nuncupat. Sic Ambrosius verba, quæ in baptismo adhibentur *Verba Cœlestia vocat.* Sic Dionysius Oleum consecratum, τὸ θεωργικώτατον μῦρον vocat, id est, *Diuinissimum Oleum.* Sic Cyrillus Manna *panẽ spiritualem* dicit. Ita enim habet: *Quomodo est Manna panis angelo-*

Grego. Nyssen. de sancto baptismate.
Ambro de sacramen. lib. 2. cap. 5.
Dionysi. Eccl. Hierar. cap. 3.
Cyrill. in Ioan. lib. 4. cap. 10.

angelorum spiritualis? Quia quod umbra veritatis erat, veritatis nomine in spiritu appellauit. Quanquam autē ipsum Christi verum corpus solummodo ac quidem ipsa panis ille cœlestis existat, tamen in hac Augustini sententia sic intelligi nullo modo potest, quemadmodum doctus, prudensq; lector facilè animaduertent. Etenim primùm, Augustinus cœlestem illum panem, cuius meminit, sacramētum esse dicit. Ipsum autē Christi corpus nulla ratione sacramentum dici posse manifestum est. Sacramentū enim, quemadmodū definit Augustinus, est *signum visibile.* At Christi corpus, quod Hardingus præsens adesse fingit, videri non potest. Augustinus enim spirituale, & inuisibile esse affirmat. Ex quibus necessariò efficitur, verum ipsumq; Christi corpus nullo modo sacramentum appellari posse: ideóque illud cœlestis panis genus non esse, cuius Augustinus hîc mentionem fecit.

Deinde Augustinus ait *eundem panem Christi corpus esse:* addit autem, Non verè aut reipsa, sed *suo modo.* Verum autem Christi corpus reipsa est, & omnibus modis Christi corpus, nec ad certum aliquem modum, & rationem reuocatur. Quantæ autem stultitiæ, vel amentiæ potiùs videatur, verū Christi corpus, corpus Christi *quodā modo* dicere? His itaq; primùm consideratis, si quis Augustini hac de re sententiam luculentiùs cognoscere cupiat, eum ad Glossam ipsam in eadem hæc verba remitto, quæ sic habet: *Cœlestis panis, id est, cœleste sacramentum, quod verè repræsentat carnem Christi, dicitur corpus Christi, sed impropriè. Vnde dicitur, suo modo: sed non rei veritate, sed significante mysterio: vt sit sensus, vocatur corpus Christi, id est, significat corpus Christi.* De cōs. dist. 2. Hoc est. in Gloss.

Hinc autem, Lector, perspicere potes, in quantas aduersarij nostri angustias compingantur. Nam dum sua defendere volunt insulsissima putidissimáq; dogmata, eo rediguntur, vt verum Christi corpus, non rei veritate, sed impropriè corpus Christi esse dicant.

Hardingus. 16. Sectio.

In psal. 98. In 1. cap. Ephes. HAbet *insuper alio in loco Augustinus:* Non hoc corpus quod videturis, comesturi estis. *Hieronymus etiam habet:* Diuinā, & spiritualem carnem manducandā dari, aliam quidē ab ea, quæ crucifixa est. *Quamobrem si modum exhibendi spectes, caro diuiditur, quæ in se non nisi vna est: & caro in mysterio exhibita, est reuera sacramentum visibilis, & palpabilis corporis Christi, quod in crucem actum est. Hinc ergo consequitur, quod cum caro iuxta qualitates exhibendi ea ipsa non sit, quæ crucifixa fuit, quæq; nunc sacerdotis manibus immolatur, cumq; passio, mors, & resurrectio fieri dicantur non rei veritate, sed mysterio significante: hinc (inquam) consequitur carnem non esse eandem qualitatibus, quæ in cruce fuit, etsi substantia eadem sit.* Ad hunc locū antè respōsum est in quinto articulo, sectione septima.

Alia permulta testimonia adferre possem ad hanc rem enucleandam: sed hæc in præsentiarum satis multa sunt. Vereor autem ne nimis etiam multa videātur indoctis lectoribus, vsq; qui in attento studio, & accurata veritatis indagatione minimè versantur. Ex istis locis clarissimè demonstratum est

hæc vocabula, Figuram, imaginem, ſignum, ſymbolum, ſacramentum, alia; huiuſmodi, non eam ſemper ſignificationem obtinere, vt rerum veritatem excluſam eſſe arguant: ſed modum tantùm præſentiæ oſtendant, & deſignent. Quamobrem vt hanc rem concludamus, quæ ingenijs parum exercitatis perobſcura eſt, Figura corporis, ſeu ſignum corporis, ſeu imago corporis occultum illum, & ſecretum exhibendi modum indicat, de præſentiæ veritate nihil detrahit. Sic nobis cum Iuello conuenit in hoc Articulo, quoad formam verborum: neceſſarium tamen exiſtimauimus verum eorum ſenſum explicare, qui ſacramentariorum dogmati aduerſatur.

Epiſcopus Sarisburienſis.

HArdingus cum verbis ſummam teſtimoniorum copiam venditat, tum delectu inopiam miſerabilem prodit. Nam vt Hieronymi locum tacitus dimittam, ad quem ſuprà reſponſum eſt in Articulo 5. ſectione 7. Auguſtini verba eiuſmodi ſunt, vt craſſa hęc omnia & carnalia figmenta penitus euertere videantur. Quod vt quale ſit meliùs intelligamus, repetendum illud eſt, quòd quando Chriſtus cœleſtem illam de corpore ſuo comedendo, & ſanguine bibendo doctrinam propoſuiſſet, Capernaitæ his auditis ſuſpicati ſint, quemadmodũ nunc Hardingus facit, Chriſtũ de corpore ſuo dentibus, & ore comedendo verba feciſſe: quare vehementiùs commoueri cœperunt, durúmq; eſſe ſermonẽ eius dixerunt, atq; ab eo diſceſſerunt. Vnde Auguſtinus ſic ſcribit: *Ipſi erant duri, non ſermo. Chriſtus inſtruxit eos, qui remanſerant, & ait illis: ſpiritus eſt, qui viuificat: caro autem nihil prodeſt. Verba, quæ loquutus ſum vobis, ſpiritus ſunt, & vita. Spiritualiter intelligite, quod loquutus ſum. Non hoc corpus, quod videtis, manducaturi eſtis, nec bibituri illum ſanguinem, quem fuſuri ſunt, qui me crucifigent. Sacramentum aliquod vobis commendaui: ſpiritualiter intellectum viuificabit vos.* Hæc ſatis per ſe perſpicua verba ſunt, nec prolixa interpretatione indigent.

Diſcrimen autem ab Hardingo confictum, inter Chriſti corpus, quoad ſubſtantiam, atq; illud ipſum corpus quoad qualitates, ineptum eſt, & commentitium, & inane gloſſema. Neq; enim ita habet Auguſtinus, quemadmodum eum Hardingus loquentem facit, Non comedetis hoc corpus (ore veſtro corporeo) *Quale videtis* hoc eſt, his ipſis mortalitatis, & corruptionis qualitatibus prædituin: ſed *Quod videtis*, id eſt, non huius corporis naturam, & ſubſtantiam comedetis.

Neque verò Chriſti corpus tum fuit huiuſmodi qualitatibus imbutum, cum Chriſtus ſacroſanctam cœnam obiret, & hæc verba diſcipulis ſuis enunciaret. Nam nec ſpirituale, nec inuiſibile, nec immortale fuit, ſed contrà terreſtre, viſibile, mortale.

Deniq; Auguſtinus nullum verbum habet, neque de carnali hac, neq; de ſecreta & inuolucris quibuſdam obtecta præſentia: neque ſic ſcribit, vt Hardingus refert, verum ſcilicet Chriſti corpus figuram eſſe corporis Chriſti: neque duo naturalium corporum in Chriſto genera conſtituit: neque has mirificas diſputationes ab Hardingo inuentas

omnino

omnino agnoscit. Sic modò ait: *Non hoc corpus, quod videtis, manducaturi estis*, nimirum corporis ore. E quibus verbis Hardingns contra Augustini manifestam, & exploratam sententiam, quemadmodum solet, contrarium concludit: *Ergo corporeo vestro ore hoc ipsum corpus, quod videtis, ἀντικρὺς* comedetis.

Iam verò quandoquidem Hardingus nos proprio iudicio fretos Figuras sine ratione comminisci iactat, Christiq; verba & plana esse, & sic omnino, quemadmodum eorum momenta postulant, intelligi debere contendit, nec vllum figuræ locum relinquit, necessarium esse iudico paucis exponere, cum quid & nos, & omnes antiquos scriptores ecclesiæq; doctores induxerit, vt hoc modo Christi verba interpretaremur: tum etiam quàm multas, & quàm insulsas, ac prodigiosas figuras Hardingus, suiq; astipulatores in ijs verbis explicandis fingendas
1. sibi & excogitandas duxerunt. Atq; vt veteres omnes Patres prætermittam, qui passim in libris suis sacramentum appellant Repræsentationem, Commemorationem, Memoriam, Imaginem, Similitudinem, Exemplar, Symbolum, Signum, Figuram &c. Christus ipse primus omnium hanc nobis viam ostendere ac præmonstrare videtur, non modò
2. cum in sacrosancto hoc mysterio instituendo diceret, *Hoc facite in mei*
3. *commemorationem*, sed etiam, quòd in sexto capite Ioannis, cum de car-
4. nis suæ manducatione verba faceret, discipulos suos de ascensu in cœlos suo præmoneret, eisq; carnem suam naturalem carnali quadam ratione perceptam nullum commodum afferre posse confirmaret.

5. Deinde, neq; naturæ humanæ conuenit realiter & reipsa corpore humano vesci: neq; corpus humanum realiter, & reipsa sine figura comedi potest. Hoc enim, vt loquitur Augustinus, *Flagitium esset, & facinus*. Alio item in loco habet: *Horribilius est, humanam carnem manducare, quàm perimere, & sanguinem humanum bibere, quàm fundere*. Vnde concludit, *Figura ergo est*. Similiter quoq; Cyrillus habet: *Sacramentum non asseuerat hominis manducationem*.

August. de doctrina Christiana lib. 3. c. 16. August. contra aduers. Legis, & Prophetar. lib. 2. cap. 9. August. de doctrina Christiana lib. 3. c. 16. Cyrill. contra obiect. Theodoreti.

6. Præterea in his Christi verbis *duo nomina disparata* reperimus, & significatione, & natura discrepantia, *Panis* videlicet, & *Corpus*: quorum alterum, vt eruditi norunt, de altero verè dici nisi tropicῶς non
7. potest. Huc autem accedit, quòd in singulis hisce clausulis, quæ tam propè Christi institutionem attingunt, tropus locum habet: *Bibere poculum Domini*, hoc est vinum in poculo comprehensum, Tropus est.
8. *Bibere iudicium*: Iudicium spiritualem naturam habet, nec ore bibi po-
9. test: quare tropus est. *Corpus meum, quod Datur, quod Frangitur*, hoc est,
10. quod Dabitur, quod Frangetur: tropus est. *Ego sum panis*: Christus
11. Realiter & verè panis communis non erat: tropus est. *Panis est communicatio corporis Dominici*: id est, communicationem corporis Domi-
12. nici repræsentat: tropus est. *Poculum est nouum testamentum*: Poculum reuera non est nouum testamentum: itaq; tropus est. In singulis hisce membris tropum videat, & agnoscat Hardingus vel inuitus est necesse: ex quo manifestum est in ipsa sanctorum Christi mysteriorum institutione multiplices figuras reperiri, quæ tamen nec a ratione ab-

horrent, & verbi diuini authoritate confirmantur.

Iam verò rogandus es mihi, Lector, vt tecum ipse consideres quàm multa, quamq; mirifica troporum genera Hardingus, cæteriq; collegæ sui in hisce causis commenti sunt.

1. Primùm enim, Pronomen, *Hoc*, non Hunc panem, quemadmodum veteres vniuersi interpretantur, significare defendunt, sed *Individuum vagum*, quod neque panis est, nec quicquam definitum: sed quiddam est commune in genere.

2. Verbum, *Est*, sic exponunt, *Est, hoc est, transsubstantiatur.* Qui certè tropus eiusmodi est, quali nullus vnquam vsus est nec sacer, nec prophanus author, nec Catholicus, nec hæreticus: nec Græcus, nec Latinus. In his verbis, *Accipite, edite, Hoc est corpus meum*, tropum quendam constituunt, qui Hysteron Proteron appellari solet, hoc est, quando tota oratio peruertata est, quodq; præponi debuit, postponitur. Sic enim conuertunt, *Hoc est corpus meum: Accipite, Edite.*

In his quatuor verbis ordine recto collocatis, Accepit, Benedixit, Fregit, Dedit, tres varias figuras fingunt, atque illa verba hoc modo interpretantur: Accepit, nempe Panem: Benedixit, id est, Transsubstantiauit, seu mutauit panem: Fregit, Accidentia scilicet, seu species: Dedit, Corpus vtiq; suum. *Hoc facite in mei memoriam*, sic interpretantur, *Hoc significate*. Quod etiam figuris expoliunt ad hunc modum, *Sacrificate me in memoriam mei*. In hoc vnico nomine, *Panis*, figurarum examen inuenerunt. Interdum panem dictum esse aiunt, quòd anteà panis esset: Interdum, quòd infideles pro pane habent: Interdum, quòd Panis Accidentia, Formæq; remanent: Interdum, quòd eadem hæc accidentia corpus miraculosè nutriunt instar panis: Interdum, quòd panis ille supernaturalis sit, qui de cœlis descenderit.

Similiter in hoc verbo *Frangimus*, seu *Frangitur*, miram figurarum copiam ostendunt. Etenim nunc isto modo interpretantur, Panis quem Frangimus: id est, Accidentia, quæ frangimus. Nunc, Panis, quem frangimus, hoc est, Panis, quem frangendum accipimus. Nunc Frangere, pro Epulari sumunt: In Missis dicunt, *Frangitur*, id est, *Frangebatur*. Aliquando autem dicunt, *Frangitur*, id est, *videtur frangi*. Quorum omnium hæc summa est, Frangitur, id est, non frangitur.

In his verbis, *Non bibam amplius de hoc fructu vitis:* fructum vitis, qui substantia est, pro Accidentibus intelligunt. Atque vt illam portentosam omnium figurarum figuram præteream, quam illi *Cõcomitantiam* vocant, qua vnum duo fit, & duo vnum: attende, Lector, nouitatem figurarum, & inaudita sophismata, quæ in hoc breui tractatu Hardingus excogitauit, vt clarissima sanctorum patrum verba eluderet, atque euitaret. Aliâs formæ & accidentia sunt sacramentum: aliâs ipsum corpus Christi est sacramentum: aliâs hæc ambo coniuncta sacramentum efficiunt: aliâs panis est corporis Christi figura ante consecrationem: ex quo sequitur sacramentum antè esse, quàm sit sacramentum, & figuram, quàm sit figura: aliâs sacrosancta accidentia, & externæ sacræ formæ sunt figura inuisibilis Christi corporis sub ipsis occul-

occultati: aliâs idem ipsum inuisibile corpus figura est visibilis corporis Christi. In quo figuram figuræ habemus, & demonstrationis quoddam genus, quod dicitur *Notum per ignotum*, seu potiùs *Verùm per falsum*. Aliâs sacramentum est figura vitæ futuræ: aliâs ecclesiæ figura est, quemadmodum Hosius fingit: aliâs Tertullianus ne Grammaticum verborum Christi sensum intellexit: aliâs ipsum Christi corpus non aptè quidem, aut propriè, sed impropriè & quodam modò Christi corpus vocatur. 26. 27. 28. 29. 30.

Sic nimirum Hardingus longè vagatur, & huc atque illuc cursat, & quasi viarum errore implicatus vltro ac citro spatiatur: tantas tenebras & caligines offundere, tamq; varias formas, ac imagines sibi assumere potest: tam multas, & tam monstrosas in sacramenti institutione comminiscitur figuras, vt vnam modò planam, visitatam, notamq; figuram repellat. Neque tamen interim ille populi simplicitate abutitur. Tum autem figuras vrget, quando figuris opus non est: nec sine ineptissimis hisce figuris tam inepta disciplina consistere vllo modo potest. Ea vnica figura, qua nos vtimur, enucleata est, clara est, omnibus antiquis patribus trita est, sacrarum literarum doctrinæ consentanea est. Hardingi verò figuræ cum variæ sunt, tum & minimè necessariæ, & inanes sunt, nec vnquam ab aliquo ecclesiæ vetusto Doctore vel vsurpantur, vel commemorantur, eóq; solùm referuntur vt obscuritatem rebus afferant, & quasi noctem diei offundant.

Quanto ei potius esset ineptias istas fabulasq; pueriles dimittere, & planè apertéq; cum Tertulliano vsurpare: *Hoc est corpus meum, Hoc est figura corporis mei?* vel cum Maximo scholiaste Græco: σύμβολα ταῦτα, ἀλλ' οὐκ ἀλήθεια, id est, *Symbola hæc sunt, non autem veritas?* vel cum Augustino: *Figura est, præcipiens Passioni Domini communicandum esse, & suauiter, atq; vtiliter recondendum in memoria, quòd pro nobis caro eius crucifixa, & vulnerata sit.* Tertullia. contra Marcionē. lib. 4. Maximus scholiast. in Eccle. Hier. cap. 2. Aug. de doctrina Christiana lib. 3. cap. 16.

FINIS.

DE MISSARVM MVLTITVDINE.

ARTICVLVS DECIMVSTERTIVS.

Episcopus Sarisburiensis.

VEL tum fuisse licitum, 30. 20. 15. 10. aut 5. Missas in vno templo celebrare eadem die.

Hardingus. 1. Sectio.

VT hîc Iuellus gradibus quibusdam, & proportionibus diuersis a triginta ad quinq; delabitur, tollendo primò decem, quæ est tertia pars totius: Deinde quinq; a reliquo ter: ita etiam potuisset, si vellet, tria detrahere de illo, qui remansit, vltimo quinquenario numero. Quod si fecisset, nos tum illum numerum sic explessemus, vt ipse vel inuitus, si modò promisso suo stare vellet, nostras rationes comprobaret. Eum namq; numerum confirmare ac stabilire possimus. Quæ autem ratio patres antiquos, ecclesiæ gubernatores induxit, vt pium atq; necessarium existimarent binas vna die in vno templo fieri Missas, eadem quoq; certis de causis vel suasit, vel suadere illis, illorumq; successoribus potuit, vt tres, vel quatuor, vel etiam aliquando quinq; plures ue Missas approbarent.

Duas in vna die Missas Hardingus probare, non plures posse, profitetur.

Exilis coniectura.

Episcopus Sarisburiensis.

EAM quidem facultatem nobis Hadingus pro sua humanitate tribuere debuit, vt nostras rationes sic explicare, quemadmodum ipsi maximè vellemus bona cum venia possemus, præsertim cum ei integrum sit reprehendere, si quid peccatum fuerit. De tanta Missarum multitudine, quantam hodie in ecclesijs suis habent & semper habuisse, atque ab initio, ab ipsa nimirum Apostolorum ætate perpetuò retinuisse contendunt, si ab eo postulo, vt quinq; solummodo euincat, nihil iniqui peto: quòd si autem ille ex omni numero duas tantùm proferre possit, eæq; etiam ad extremum non Missæ, sed publicæ Communiones esse conuincantur, quales nunc in ecclesijs instauratis adhibentur, tum & magnus simulator, & homo iniquus sit necesse est. Missæ autem Har-

Hardingianæ quemadmodum in tantam, & tam profusam copiam primùm euaserint, Cochlæus quidam primarius illius causæ defensor commonstrat his verbis: *Quod olim tam frequentes non fuerint missæ neq; tot Sacerdotes, quot hodie, inde accidisse arbitror, quòd olim omnes tum Sacerdotes, tum Laici, quicunq; intererant sacrificio Missæ, peracta oblatione cum sacrificante communicabant: sicut ex Canonibus Apostolorum, & ex libris atq; epistolis antiquissimorum ecclesiæ doctorum perspicuè cognoscitur.* Tum adiungit: *Nunc verò, postquam communionis ordo a nobis obseruari desijt, idq; propter negligentiam & socordiam tam plebis, quàm sacerdotum, spiritus sanctus Missas priuatas celebrando, pium remedium huic defectui inuenit.* Ex his intelligimus negligentiam & otium, & remissum pietatis studium, tum in populo, tum in sacerdote, fœcundissimam esse Missarum procreatricem. Quod autem sacerdotes, quotquot adessent, cum eo sacerdote, qui cœnam administraret, communicabant, cum ex Apostolorum canonibus, tum ex alijs permultis certissimæ fidei testimonijs, quæ nunc prudens prætermitto, planum esse possit. Huc refertur, quod in quodam libello, qui Hieronymi nomine circunfertur, sic habetur: *Non debet Episcopus repudiare Eucharistiam Presbyteri*. Sacrificuli autem Hardingiani, nullo modo adduci possunt, vt secum ipsi mutuò communicent: verùm quantumuis sint multi in vnam ecclesiam congregati, Missas tamen separatas in altaribus separatis expediunt: neq; id modò, sed vnus etiam sacerdos interdum quatuor vna in die, aut quinq;, aut plures Missas celebrauit, quemadmodum ex Concilio Toletano in Hispania habito constat. Leo Papa alijs diebus septem, alijs octo, alijs plures procurauit Missas. Deniq; eò tandem res immoderatæ consuetudinis excreuit, vt legibus & decretis opus esset, quibus contrarium constitueretur: Sic enim sanxerunt: *Presbyter in die non amplius, quàm tres Missas celebrare præsumat.* Facilè licet existimare sacerdotibus tum in more positum fuisse satis frequentes obire Missas, quum trium celebratione illorum definiretur officium. Quod Leonem, & alios vetustos patres impulit, vt binas Communiones vna die celebrari præciperent, id fuit, quemadmodum manifestum fiet, vt populus vniuersus quietè posset, & minùs molestè communicare. Quæ quidem res sua sponte omnem illum priuatarum Missarum abusum penitus euertit.

Io. Cochlæus de sacrificio Missæ.

Canones Apostol. can. 9.

De septem ordinib. Eccles. gradu. 6.

Concil. Toletan. 12. ca. 5.

Beatus Rhenanus in annot. in Tertul. De corona Militis.

Concil. Salesgunstadien. ca. 5.

Leonis epist. 81.

Quæ autem rationes priuatas Hardingi Missas ad tantam multitudinem perduxerunt, Innocentio tertio authore, ac alijs, hæ sunt: *vt vna Missa sit de die: altera pro mortuis: vtq; ratio honestatis, & vtilitatis habeatur.* Sic enim loquuntur: *Causa honestatis, vel vtilitatis: vt si dicta Missa de die, superueniat aliqua magna persona, quæ velit audire Missam.* Faciles quidem hæ sunt causæ: ijsdem fretus sacerdos possit viginti peræquè, ac tres celebrare.

De cons. dist. 1. Sufficit.

De celebratione Missarum & alijs, &c.

Hardingus. 2. Sectio.

QVòd si illæ rationes a nobis luculenter reddi possent, Iuellus tum forsan diceret, quemadmodum ij facere solent, qui suum in numerando

errorem confitentur, ſe ſibÿpſi impoſuiſſe in ſupputando. Quanquam hîc mirandum ſit, quòd is Miſſarum in vna eccleſia eodem die celebratarum numerum quendam nobis confirmandum præſcribat, qui Miſſam funditus tollit, nec vllam velit vlla die in aliqua eccleſia Miſſam. Quum itaq; rem ipſam omnem adeo confidenter neget, permirum videatur, quòd hunc articulum ſic inſtituere voluerit. Quæ enim ratio mouet tantæ multitudinis confirmationem a nobis requirere, quum omnes omnino Miſſas e medio tollat?

Epiſcopus Sarisburienſis.

QVòd rationes ipſe meas rectè veréq; inſtituerim, optimè conſtabit, vt ſpero. Sin autem Hardingus e tanta Miſſarum ſuarum multitudine duas ſolummodo commonſtrare poſſit, eæq; etiam non Miſſæ priuatæ, ſed publicæ Communiones eſſe clariſſimè tãdem comperiantur, tum meritò exiſtimare poſſumus, eum & populo vehementer, & ſibi ipſi turpiter impoſuiſſe.

Cum priùs omnino priuatam aliquam Miſſam intra ſexcentos a Chriſto annos fuiſſe vnquam habitam negaui, tum in hoc articulo, quò homines imperiti, quibus tãdiu fuit illuſum, faciliùs & illam, quam Hardingus tuetur, incredibilem corruptelam intelligerent, & quantum eccleſia Romana a primitiua Chriſti eccleſia degenerauit, animaduerterent, non alienum duxi rem partibus ſuis diſtinctam ac diuiſam proponere. Quare mirum, quod hinc Hardingus excitauit, non ita magnũ eſt. Re bene perpenſa, ipſius potiùs lector miretur mirum.

Hardingus. 3. Sectio.

CVm ſatis ſciat, quàm nos luculentas habeamus Miſſæ ipſius confirmationes, ſcrupulum in eo ſe nobis adferre poſſe ſperat, vt videtur, quod nos ad numeri illius ſui 30. 20. 15. 10. vel 5. comprobationem adigit.

Equidem hoc genus hominum perinde ſe erga eccleſiam gerit, ac latrones impudentes, qui cum honeſtum aliquem & pecunioſum virum nummo omni ſpoliarint, verbis etiam inhumanis affligunt, Sordide, vnde nactus es tantam auri veteris vim? Quod ſi verò moleſtè ferant ſe cum latronibus comparari, propter loci illius dignitatem, quem occupant, non ineptè conferantur iudici cuidam in foro Stannario apud Lidfordiam Deuoniæ oppidum, qui (vt a multis accepi) nocentem quendam reum ante meridiem inter plumbarios ſuſpendi iuſſit, eumq; poſt meridiem iudicauit: vnde communi prouerbio apud illos homines tam iniqua agendi ratio lex Lidfordienſis *appellari ſolet. Quod tu Iuelle, tuiq; ſocij, qui nunc in ſuperiore gradu ſedetis, plurium Miſſarum in vno templo vna die celebratarum confirmationem, quaſi quandam duodecimuirum ſententiam a nobis poſtulatis, æquum & iuri conſentaneum fuit, vt noſtram priùs ſententiam audiretis, quam iudicium pronuntiaretis, & Miſſam condemnaretis.*

Epiſcopus

Episcopus Sarisburiensis.

QVàm iustis de causis Hardingus suas venditet priuatę Missæ confirmationes, prudenti lectori facilè constiterit, si eas intueri voluerit. Hoc autem in loco satis a se confirmatam esse Missarum multitudinem iudicauit, si nos latrones, & iudices iniquos appellare, & legem nobis Lidfordiensem obijcere, atque ita se fabula anili oblectare, & importunè feriari posset. Quanquam hæc de latronibus oratio non ita est ad eius institutum accommodata. Etenim nummus, qui ei ereptus est, neque aurum fuit, neque tam vetustus fuit, quàm ipse fingit, neque Cæsaris imagine insculptus fuit. Rectiùs multo dicere ei licet: *Olim aurum habuistis: quomodo verò nunc in scoriam conuersum est?* Esai. 1. *Bonum semen habuistis: quomodo autem nunc degenerauit in zizania?* Marc. 4. *Eras aliquando fidelis ciuitas: quomodo nunc euasisti meretrix? Fuisti quondam domus Dei: quomodo nunc mutata es in speluncam latronum? Quomodo perdidistis sacram Communionem, quam Apostoli a Christo acceperunt, vos ab illis? Quomodo Missam priuatam introduxistis, quam Apostoli nunquam habuerunt?* Esai. 1. Sic, sic vos excutere possemus Hardinge. Nam de vetere tuo auro quærere superuacaneum esset. Non enim tu ille es bene nummatus, sed tenax diues, qualem te haberi vis: sed vt in Apocalypsi Ioannis scriptum est, *Dicis, diues sum, & ditatus, & nullius egeo:* Apocalyp. 3. *& nescis, quod tu es miser, & miserabilis, & pauper, & cæcus, & nudus.*

Neque ij semper latrones sunt, qui latronem spoliant. Sępenumero fit, vt qui inuaditur & oppugnatur, latronem ea abijcere cogat quæ per summam iniuriam nactus est. Cicero habet: *Fures earum rerum, quas ceperunt, nomina commutant:* quemadmodum hi fures facere solent, qui Communionem Missam vocant: & Missam Communionem: qui publicum priuatum, & priuatum publicum appellant: quiq; vt propheta Esaias loquitur, Bonum malum, & malum bonum: Lucem tenebras, & tenebras lucem dicunt: atq; hac ad fraudem comparata verborum commutatione subnixi, populum miserrimè spoliant, & depeculantur. Denique fur lucis probationem ferre non potest, quemadmodum tu Hardinge, tuiq; cõtubernales sacrosancti verbi Dei examinationem fugitis. Cicero. Esai. 5. Ioan. 3.

Verùm quemadmodum adepti estis vestra omnia, & orichalcum pro auro vetere protulistis, facilè dici & explicari potest. Neque enim ipsi ea vel a Christo, vel ab Apostolis, vel a quoquam antiquo patre recepta fuisse affirmabitis. Duplicis esset latrocinij, horum vllos vestrorum latrociniorum authores & parentes facere. Cochlæus vester cõfitetur, quemadmodum antè diximus, vestrarum Missarum multitudinem, non a Deo, sed a negligentia & pigritia, & restincto tam in sacerdote, quàm in populo pietatis ardore manasse. Tum ignaris hominibus persuadere cœpistis, satis sibi esse in propinquo sedere: Missam vestram sacrificium esse pro ipsorum peccatis propitiatorium: Valere ipsis *ex opere operato*, licèt quid sibi vellet nescirent: in vestra esse potestate eam ad quoscunq; velletis seu viuos, seu mortuos accommodare: Cochlæus de sacrificio Missæ.

ipsam adeo eius celebrationem illis audientibus sua natura fuisse salutarem. Hoc fundamento Cantarias, Monasteria, indulgentias, supererogationes, deniq; nescio quid, constituistis. Sic communio sacra ex hominum memoria deleta est: sic Missæ vestræ, extra modum multiplicatæ sunt: sic vos cõsequuti estis, quod aurum vetus vestrum appellatis. Tum cœpit illa primùm existere dubitatio, vtrùm Christus in hostia aliqua constitutus, se ipse videre posset eodem tempore in alia hostia præsentem. Tum miserarum viduarum domos deuorare cœpistis. Cuius rei causa Glossa vestra ipsa de sacerdotibus vestris, qui pro animarum salute Missas faciunt, sic loquitur: *Malus presbyter æquiparatur coruo, in nigredine vitiorum, in raucedine vocis, in voracitate oblationum mortuorum, in fœtore spiritus, in garrulitate, & in furto.* Huic nundinationi optimè conueniunt Augustini verba: *Si presbyter intercessiones vendit, viduarum munera libenter amplectitur, negotiator magis videri potest, quàm Clericus. Nec dicere possumus, Nemo nos inuasores arguit: violentiæ nullus accusat: quasi non interdum maiorem prædam a viduabus blandimenta illiciant, quàm tormenta. Nec interest apud Deum, vtrum vi, an circumuentione quis res alienas occupet.*

Rob. Holcot. lib. 4. quæst. 3.

2. Quæst. 3. Nõ omnes. In Glossa.

De verbis Domini in Euang. Matth. serm. 19.

Hæc ea sunt, quæ ipsi ablata conqueritur Hardingus. Iulius Cæsar ter mille pondo puri auri ex ærario Romæ surripuit, totidemq; orichalci aurati pondo reposuit. Lysander ex sacculo quodam magnam auri vim suffuratus est, futuris in fundo dissolutis (os enim obsignatum fuit) & postea consutis diligenter. Verùm Cæsaris orichalcum index lapis prodidit. Lysandri furtum ex schedula quadam, quæ in sacculo remansit, cognitum est. Quare quicquid ij, in quorum castra Hardingus transfugit, quiq; se spolijs spoliatos esse suis acerbissimè conqueruntur, nec latrones dici vllo modo volunt, in ecclesiã tanquam in Dei magnum ærarium vel intulerunt, vel inde surripuerunt, syngrapha conuincit, lapis index prodit, tegi non potest.

Suetonius in Iulio.

Plutarchus in Lysandro.

In illa sua Lidfordiensi fabula, quæ est omnino par Amphilochianæ, cum nos iudici præcipitanti comparat, tum Missam suam nocenti reo similem facit. In quo, etsi facilè possemus, & verè respondere, nulla nobis opus esse lege, ad eas res abrogandas, quas illi per vim contra ius ac fas inuexerant, Missamq; suam sponte sua corruisse, & communioni sacrosanctæ vel inuitam cessisse, quemadmodum tenebræ profligantur a luce, & vt Dagon idolum coram arca Dei Israëlis collapsum est: tamen Hardingus satis nouit in istis Religionis causis nihil vnquam vel temere, vel repentinò, vel inter paucos tentatum esse, sed in ipso publico totius regni concilio, re diu & multùm deliberata, æquè & bona cum venia auditis, quæ obijci, quæ responderi, quæ disputari in vtramq; partem potuerunt, & ad extremum pronuntiata sententia ex authoritate & consensu omnium huius nobilissimi regni statuum atque ordinum. Non satis sanè consultum duco, nec dignum omnino qui sedem habeat in Anglia, quisquis illius summæ ac splendidissimæ curiæ dignitatem atq; amplitudinem cum lege conferat Lidfordiensi.

1. Samuel 5.

Longum

Longum autem esset commemorare cuiusmodi legibus Hardingi collegæ vsi fuerint, quando in loco superiori sederent. Demortuorum cadauera e sepulchris effoderunt, & solenni ceremonia iudicarunt atque condemnarunt. Sanctus ille Romanus, instar præcocis illius Lidfordiensis iudicis, patrem reuerendissimum D. Cranmerum Cantuariensem Archiepiscopum Romæ in vmbratili quodam & personato ludo combussit, priusquam eum vel vidisset, vel loquentem audiuisset: cum interim Oxonij in ipsum quæstionem haberent, & cremandum postea iudicarent. Hominem innocentem, qui nullam legem violarat, primùm comprehenderunt, & in custodiam tradiderunt: pòst legem, qua eum condemnare possent, excogitarunt. Perinde Christum Cyrillus a Iudæis tractatum fuisse scribit: *Primùm ligant: deinde causas in eum quærunt.* Atque vt alias illorum innumeras taceam importunitates, & incredibiles fraudes, primùm Missas suas in omnes regni partes dissiparunt, & inuitis obtruserunt contra legem: deinde legem constituerunt: postremò, anno subsequente disputationem solennem Oxonij indixerunt, & habuerunt, vt legis illius æquitatem explorarent. Hæc quidem ratio non admodum dissimilis legi Lidfordiensi videatur. Ordo enim naturæ postulabat vt primùm disputaretur, deinde lex promulgaretur, postremò, si quid in eam a populo peccatum esset, vindicaretur. Verùm Tertullianus habet: *Hæretici ex conscientia infirmitatis suæ nihil vnquam tractant ordinariè.*

Cyrillus in Ioan. lib. 12. ca. 45.

Tertul. de resurrectione carnis.

Hardingus. 4. Sectio.

*IAm verò quod ad numerum, iterationem q, Missarum attinet, primùm luculenta vetustatis authoritate * duarum in vno templo eadem die celebrationem Missarum confirmare licet. Eloquens ille, sanctus q, pater Leo primus ad Dioscorum Alexandrinum Episcopum sic scribit:* Volumus quoq; illud custodiri, vt cum solennior Festiuitas conuentum populi numerosioris indixerit, & ad eam tanta multitudo conuenit, quæ recipi Basilica simul vna non possit, Sacrificij oblatio indubitanter iteretur: ne ijs tantùm admissis ad hanc deuotionem, qui primi aduenerint, videantur ij qui postmodum confluxerint, non recepti. Cum plenum pietatis atq; rationis sit, vt quoties Basilicam, in qua agitur, præsentia nouæ plebis impleuerit, toties sacrificium subsequens offeratur.

* Falsum: Hæ namque duæ Missæ, duæ sunt communiones.

Basilica impleta.

Ab isto patre, quē magnū illud generale Calchedonense Concilium, * *summum Ecclesiæ Christi gubernatorem agnouit, & Episcopi vniuersalis titulo decorauit, sancitum est, vt sicubi vna Ecclesia totam multitudinem simul recipere commodè non posset, eorum, qui post primos venissent* " *deuotioni satisfaceret, Missam iterando. Atque ne quis fortè dubitaret, an ita fieri liceret, quandoquidem de eo tum aliqui dubitabant, vt nunc etiam reperiuntur, quibus istuc dubium videatur: quò omnem dubitationem tollat diserè ait:* Sacrificij oblatio indubitanter iteretur, *hoc est, Missa iterum celebretur, sine omni scrupulo, hæsitatione, ac dubitatione. In illa autem epistola duas ostendit grauissimas causas, ob quas plures vna Missæ in vno templo celebrari*

* Falsum: in eo enim Concilio nullus est huiusmodi canon.

" Hæc nempe deuotio fuit, vt totus populus Communionem simul sumeret, quod priuatæ Missæ aduersatur.

Ad Communionem.

possint in die una. Prima, ne qui seriùs aliquanto, veniissent, non recepti viderentur: altera, ne quæda pars populi suæ deuotionis fructum amitteretur, quemadmodum ipse ait. Necesse est autem, vt quædam pars populi sua deuotione priuetur, si, vnius tantùm Missæ more seruato, sacrificium offerre non possint, nisi qui prima diei parte conuenerint. Non verò pelli populus debet, quem Deus elegit, aut dissipari, quem Dominus collegit, aut deuotione sua fraudari, subtrahendo ei Missam, sed magis ad eam excitari deuota sua præsentia in eiusdem celebratione, in qua Mors, & Passio Domini nostri oculis nostris ad vsum repræsentatur: idem ipsum nempe corpus, quod in cruce mortuum est, ab illis per ministerium sacerdotis oblatũ patri, in mysterio, sed tamen verè, non vt noua sit redemptio, sed in commemorationem peractæ antea redemptionis.

Populus sacrificium offert.

Cæcus commentarius textui contrarius

Ex hoc testimonio intelligimus, licitum fuisse intra sexcẽtos annos a Christo (nam Leo vixit circiter annum Domini 450.) duas celebrare in vno templo, atq; in vna die Missas: tantũ enim certè verbũ illud, iteretur, innuat est necesse: siq; plures, ita postulãte occasione, fuerint, vocabulũ optimè cõuenerit.

Quare pio huius sanctissimi Episcopi decreto, consuetudo illa vnam tantùm Missam vna die celebrandi sublata fuit, cautumq; est, vt si populi essent duo separati ad Ecclesiam conuentus, duæ conficerentur separatæ Missæ, quò hæc duo incommoda caucrentur, ne aut qui postmodum veniissent, non recepti, sed potiùs reiecti, tanquam homines excommunicati, viderentur, aut populi pars quædam deuotionis suæ fructum amitteret. Vnde sic concludo: Causis positis effecta consequuntur: at periculum illud, ne populus reiici videatur, & deuotione sua priuetur, quæ causæ sunt iterandæ in vna die Missæ, illa ætate quibusdam festis diebus ter, vel etiam quater, aut quinquies accidit, vt existimare licet, & nostris quidem temporibus ita sæpe, aut eo etiam sæpius vsu venit: Quare toties celebrari in die vna, vnoq; templo Missa potest.

Fallacia. A non causa vt causa.

In magna Christianorum hominum frequentia, vt in vrbibus, alios manè ad Ecclesiam confluere, & spiritualem victimam offerre videmus, quò nimirum Deo antè, quàm hominibus in negotijs suis secularibus seruiant: non omnes autem possint tam diluculò venire. Alij suis opportunis temporibus conueniunt, quidam sexta, quidam septima, quidam octaua, quidam nona, decimáue hora. Si qui legitimis impediti occasionibus, primis horis adesse nõ possent, postea venientes a sacerdote istiusmodi duris verbis excipiantur, Aut ad has illásue horas præstò adeste, aut nullam Missam percipietis: nónne iuxta illud Leonis dictum reiecti, & deuotione sua priuati videbuntur? Non omnes deuoti homines circum D. Pauli templum habitantes ad matutinam seu cursoriam Missam accedere possunt manè hora quarta, aut quinta, nec omnino ad solennem, & summam Missam. Num ij omnes, quando dies sunt agendi, vel publicum Concilium celebratur maxima hominum frequentia, spirituali illa consolatione priuabuntur? Quod si acciderit, nónne & reiecti, & a sua deuotione repulsi videbuntur? Quod ne contingat, Leo non modò duas, sed tres aut quatuor aut plures etiam Missas in die celebrari iubet: sic enim ipsius verba habent: Cum plenum pietatis atque rationis sit, vt quoties Basilicam, in qua agitur, præsentia nouæ plebis impleuerit, toties sacrificium subsequens offeratur. Hîc disertè vult Missam toties peragi, quoties

sia in-

nouus

... fit conuentus diuato plebis, ita, præter hæc quæ ... perficiant quædam per ... deuotione ...

Epiſtola S. Auricienſis.

DEmiror ſanè, qua fronte potuerit Hardingus hunc ſanctiſſimum patrem tam inconſideratè in hac cauſa vſurpare. Optimè enim nouit, neque ignorare, quippe doctus, vllo modo poteſt, Leonem cum aliàs, tum in hoc loco inprimis manifeſtum contra Miſſam teſtimonium dicere. Sicut autem alcumiſtæ cuiuſuis metalli in aurum mutandi ſcientiam profitentur: ſic iſti facultatem quandam adepti eſſe videntur res cunctas tranſſubſtantiandi, atque in Miſſam ſuam conuertendi. Ex Auguſtino atq; Hieronymo, qui non ita multùm antè vixerunt, quàm Leo, manifeſtò conſtat, Romæ, cuius ciuitatis Leo Epiſcopus extitit, tunc temporis totam plebem, ſingulis diebus communionem percepiſſe: quam Leo Miſſam vocat, verbo Latino, quod tum in Eccleſia Latina vſurpatum eſſe cœpit. Qua in Eccleſia, prout Græcis etiam Aſiaticiſq; Eccleſijs in more poſitum fuit, vna tantùm Miſſa, ſeu communio in die celebrabatur, niſi quando tanta eſſet communicantium multitudo, vt aliter facere neceſſarium eſſet. Atque hoc inſtitutum Eccleſiarum ad ætatem Papæ Deus dedit, qui vixit anno Domini ſexcenteſimo decimo durauit, quemadmodum in proxima huius articuli ſectione apparebit.

Auguſt. de verbis Domini ſecundum Lucam Sermo. 28 Hieronymi Apologia aduerſus Iouinian. Auguſt. de bono perſeuerantiæ. lib. 2. cap. 4.

Equidem in hiſce Leonis Papæ verbis, nullum neq; priuatæ Miſſæ, neq; ſimplicis communionis, neq; diuerſorum altarium, neq; plurium ſacerdotum, quàm vnius in vna Eccleſia veſtigium oſtenditur. Et quanquam hæc verba eiuſmodi ſunt, vt per ſe ſatis dilucida eſſe videantur, tamen ex aliorum collatione, conſiderationeq; locorum cognitam magis, & exploratam habere Leonis ſententiam licebit. In Concilio Agathenſi, quod Cœleſtino primo Papa habitum eſt, circiter Annum Domini 440. decretum fuit hoc modo: *In Paſchate, Natali Domini, Epiphania, Aſcenſione, Pentecoſte, Natali S. Ioannis Baptiſtæ, & ſi qui maximi dies in Feſtiuitatibus habentur, non niſi in ciuitatibus, aut Parochijs Miſſa teneant.* Perinde etiam in Aruernenſi Concilio ſancitum fuit, *Vt Presbyteri in villulis habitantes, & ciues omnes natu maiores in præcipuis feſtiuitatibus nullatenus alibi, niſi cũ Epiſcopo ſuo in ciuitate diuina myſteria celebrarent.* In illis autẽ ſolẽnioribus diebus, tanta ſæpenumero fuit hominũ frequentia, vt ipſum templũ totam continere non poſſet multitudinẽ.

Concil. Agath. can. 21. Concil. Arausic. can. 3. 537

Quapropter inſtitutum, cautumq; fuit, valdè quidem rationi & humanitati conuenienter, quò nulla pars populi a ſacris myſterijs repelletur, vt omnis cœtus per partes accederet, eo modo quo comodè recipi Eccleſia poſſet, vtq;, ſi huiuſmodi aliqua poſtularet occaſio, tum ſacerdoti fas eſſet Communionem bis, aut ſæpius in die adminiſtrare. Atque vt nos teſtimoniorum, quibus vtitur Hardingus, numerum augeamus, Auguſtinus Communionem bis ætate ſua quibuſdam in locis ſimili occaſione procuratam fuiſſe ſcribit. Sic habet: *In quibuſdam locis, vbi maior, & frequentior eſt Populus Dei, Quintæ Sabbati hebdomadæ vltimæ Quadrageſimæ bis offertur, & manè & ad veſperam:*

Auguſt. Epiſt. 118. ad Ianuarium.

aliis autem in locis ad finem tantùm diei mos est offerri. Neque verò inficiari potest Hardingus hæc Augustinum de Communione, non de Missa loquutum esse. Hoc etiam est, quod Gregorius sacram cõmunionem in Natali Domini tribus separatis vicibus obierit. Itaq; cum populi cœtus frequentior esset, Missa seu Communio ea die bis, aut ter, aut amplius celebrari solebat: nõ quò populus Missam audiret, quemadmodum Hardingus malitioſè fingit, sed quò tota multitudo communicaret. Quæ res cum hac recentiore ætate quorsum introducta esset propter desuetudinem homines ignorarent, eam ad quoddam imaginarium, nugatoriumque mysterium retuleruut, vt prima nempe Missa ignorantiam ante legem significaret: secunda tempus illud sub lege: tertia tempus gratiæ.

Gregorius in Euang. hom. 8.

De Conse. Dist 1. Nocte sancta

Habes itaq; Christiane lector, certissimam huiusce doctissimi patris sententiam, cùm clara historia circunstantiaque temporum illorum, id quod ex duobus illis Concilijs Aruernensi, & Agathensi apparet, tum etiam disertissimis Augustini, & Gregorij testimonijs comprobatam.

Iam itaq; videamus quos hîc commentarios, & quas coniecturas atq; suspiciones excogitarit Hardingus, vt sacrosanctam Communionem in suam commutaret priuatam putidissimam Missam. Primùm ait: *Magnum illud & Oecumenicum Calchedonense Concilium Leoni huic, Romano tum Pontifici, vniuersalis Episcopi titulum obtulit:* Quod & a causa alienũ est, & summæ falsitatis meritò suspectum. Cum enim illud Concilium integrum atq; absolutum extet, nullus in eo tamen vel Canon, vel Titulus huiusmodi reperitur: Vnus Gregorius hoc scriptum reliquit, qui tamen etiam addit, Leonem adduci nunquam potuisse, vt se Episcopũ vniuersalem appellari permitteret, eumque titulum *Superbum, Arrogantem, Antichristianum* vocat. Quod Leo scribit, *Qui postmodum confluxerint, non recepti videantur*, de communione intelligit, non vt somniat Hardingus, de Missa. In quo etiam atq; etiam notanda sunt obiter hæc Leonis verba: *Sacrificium offerre non possunt.* In his verbis sacrificium illud, quod tantopere iactat Hardingus, non minùs a populo, quàm a sacerdote offerri clarissimè docet.

Superbum, Arrogan Antichristianũ.

Quod autem præterea animaduertit Hardingus, verbum hoc, *Iteretur*, non minùs tribus, aut quatuor, aut pluribus Missis quadrare, quàm duabus, istuc quidem nemo negat: animaduertendum tamen etiam illud fuit, hoc ipsum verbum, *Iteretur*, de vno eodemq; sacerdote, non de alio quoquam esse necessariò intelligendum. Si enim altera Communio ab alio uerit, non ab eodem celebrata sacerdote, iterata rectè dici non potest. Huc etiam accedit, quod idem ipsum vocabulum euincat, eandem communionem, cum huiusmodi occasio postularet, successione quadam fuisse celebratam: non duas Missas, aut tres, aut quatuor, aut sex, aut decem simul omnes factas, vti nunc Ecclesiæ Romanæ mos obtinet.

Iteretur.

Hinc Iardingus nobis syllogismum hunc dialecticè conclusum proponit *Causa quæ Leonem commouit, vt hanc rationem institueret, ea fuit, quò tota plebs deuota Missam audiret: credibile autem est plebem diuersis*

diuersis temporibus ad Ecclesiam confluxisse, alios maturiùs, alios seriùs, non pariter omnes. Ergo verisimile est, quò plebis deuotioni satisfactum esse posset, varias fuisse in die celebratas Missas. Credibile verò multò magis est, Hardingum huius argumenti partes ac probabilitatem nunquam expendisse. Primò enim *Maior* manifestò falsa est, ducta *A non causa, vt causa.* Non enim ea fuit causa, quæ Leonem induxit, quò nimirum populus Missam audiret, vt iam ostendimus, sed quò sanctam perciperet Communionem.

Minor autem, etsi quadam ex parte videri vera possit, prorsus tamen a Leonis sententia discrepat. Non enim Leo de vno homine, vel duobus, vel de vsitata cuiusque diei ratione meminit, sed de solennioribus, celebrioribúsq; ferijs, déq; tanta hominum frequētia, quanta Basilicam totam complere posset. Perspicua eius verba sunt: *Cum solennior festiuitas conuentū populi numerosioris indixerit:* Deinde, *Quoties Basilicam præsentia nouæ plebis impleuerit.* Itaq; quod Hardingus acri studio contendit Leonem tam singularem habuisse rationem vel temporis illius, quo publica iudicia Londini excercētur, vel populi Paulinam Ecclesiam circunfusi, vel Missæ Cursoriæ audiendæ, in eo ineptè ac pueriliter nugatur: quemadmodum etiam in eo facit, quod addit, *Populus spirituali cōsolatione priuabitur.* Etenim quam (quæso) consolationem percipere populus possit, cum nihil vel videat, vel audiat, vel intelligat, vel cognoscat, vel discat: sed astet modò quasi attonitus, sensibúsq; suis orbatus omnibus? Deponat aliquando fucum Hardingus, atq; ingenuè ostendat, quibus tandem modis ac rationibus populus in Missa, hanc, cuius meminit, spiritualem consolationem assequi possit. Si vera & cognita loqui vellet, quod quidem rarò facit, cæcitatem magis spiritualem quandam nominaret.

Quòd autem suum illud, *Toties, Quoties,* vrget, eóque Missarum immensam vim extruere atque fundare conatur, si ipsam omnem verborum comprehensionem attentè consideraset, & suam ipse leuitatē meliùs animaduertisset, & minorem fallendi populi occasionem inuenisset. Non enim ita loquitur Leo, vt eum loquentem facit Hardingus, *Quotiescunq; plebs ad Ecclesiam confluxerit:* sed quemadmodum iam diximus, *Quoties Basilicam nouæ plebis præsentia impleuerit.* Cum occasio huiusmodi tulisset, repetere communionem fas erat, non aliàs. His verbis multùm de Hardingi *Totquot* detractum est.

Ad extremū sic concludit, vt non modò Leoni suo, sed ipsi etiam vsitato Ecclesiæ suæ instituto ac mori conti adicat: *Posse nimirum vnū sacerdotem* (nam de vno loquitur, non de multis Leo) *Missam indubitanter iterare, quoties populi conuentus fuerit.* Nunc enim vni sacerdoti satis esse iudicatur, si vel vnam in die Missam celebrarit. Sic nempe Alexander Papa decreuit: *Sufficit sacerdoti vnam Missam in vno die celebrare:* nisi fortè magnæ necessitatis causâ, quam (vt antea commemoratum est) Glossa rectè exponit, *Causa honestatis, vel vtilitatis:* exempli gratia, si qua nobilis persona ad Ecclesiam præter expectationem aduenerit. Similiter Concilium Salesgūstadiense disertè vetuit, ne quisquam

De conse. dist. 1. Sufficit. De celebra. Missæ. Consuluisti. In Glosa Concil. Salesgunsta. ca. 5.

sacerdos sibi assumeret, vt plures, quàm tres Missas, in vno die celebraret, vnam ordinariam præsenti diei debitam: alteram pro defunctis: tertiam, honoratæ alicui personæ gratificandi causa. Atque hoc etiam illud Hardingi, *Totquot*, nonnihil restringit. In istis cautionibus, nulla deuotionis popularis ratio habetur: sed plebs contra nouum Hardingi canonem, spirituali sua consolatione planè destituitur. Atque hoc est, quod Papa Clemens septimus, fratrem quendam Stuppinum flagellis nudum cædi per plateas iusserit, quòd is satisfaciendę populi deuotionis causa, quinque, aut sex, aut plures Missas in vna die celebrasset. Vides itaque Lector optime, & partes & momenta syllogismi Hardingiani. *Maior* falsa est: *Minor* longè a sententia Leonis aliena: Conclusio sibi ipsi contraria.

Hardingi syllogismus.

Sic quidem existimo, si tum legitimum fuisset habitum tot conficere Missas angulares, quot exinde in Ecclesia Romana fuerunt vsurpatæ, & Dioscoro Leonis hac de re sciscitari sententiam, & Leoni hoc institutum sancire fuisset superuacaneum.

Hardingus. 5. Sectio.

*QVære, qui Missarum in vna Ecclesia, & in die vno celebratarum iterationem reprehendunt, ij huius præstantissimi patris iudicio, populum fidelem & contumeliosè reijciunt, & deuotione sua spoliant. Qui verò Missam, quæ est externum & perpetuum noui Testamenti sacrificium, vt * scriptura testatur, funditus abrogant, ij non alij sunt, quàm Antichristi præcursores.*

* Falsum: honesti pudoris expers nouit enim Hardingus nullam in totis scripturis Missæ huiusmodi tributam esse commendationem.

Episcopus Sarisburiensis.

AD superiorem huiusce rationis partem iam antè responsum est: quod autem ad secundam attinet, si qui horrenda Missæ vitia correxerunt, Antichristi sunt prænuntij, quales tandem eos esse iudicabimus, qui prudentes & scientes ea omnia & inuenerunt, & constituerunt flagitia? Qui populo Dei non modò sacram communionem, sed etiam perceptionem, suauitatem, consolationem eripuerunt? Qui Dei filios pane vitæ spoliarunt, eosque confusionis pane, id est, ignorantia, superstitione, idololatria pauerunt? Qui Christi sanctissima mysteria truncarunt, & adulterarunt, Dominique castra nefariè polluerunt? Quique cum hæc tam indigna ac improba facinora perpetrarint, non tamen erubescunt ea defendere, atque propugnare? Quid de eis Dei populus sentiat? Et cuius tandem ij sunt prænuntij? Gerardus Lorichius Hardingi magnus astipulator habet: *Missæ priuatæ, quæ absente populo Catholico fiunt, abominatio verius, quàm Oblatio, dicendæ sunt.* Augustinus etiam habet. *Si Ioannes ita diceret, Si quis peccauerit, me habetis Mediatorem apud Patrem, & ego exoro pro peccatis vestris, Quis eum ferret bonorum, & fidelium Christianorum? Quis sicut Apostolum Christi, & non sicut Antichristum intueretur?*

Gerardus Lorichius de Missa pub. prorogan. lib. 3. Augustinus contra Parmenianum lib 2. cap. 8.

Har-

Hardingus. 6. Sectio.

VT hîc aliquid ampliùs in huius articuli confirmationem adiungam si Missarum iteratio in vno templo & vno die prorsus illicita fuisset, patres Concilij Antisiodorensis non decreuissent, ne liceret duas Missas super vno altari in vna die celebrare: neque presbytero fas esset in quo altari Episcopus Missam fecisset, illa die in eodem Missam facere. Præterquam enim quod ipsa prohibitio præsupponit, rem illam quæ prohibetur, antè fuisse vsurpatam (nam alioqui superuacaneum esset prohibuisse, atque hinc constat antequam illud perlatum esset decretum, plures Missas in eodem altari in vna die celebratas fuisse) huius decreti argumentum præclarè ostendit, ipsa concilij huius authoritate tum licuisse, plures in eadem Ecclesia in die vno celebrare Missas. Hæc enim Concilij prohibitio generalis non est, sed particularis, ad certum quendam Ecclesiæ locum restricta, In vno Altario, quod nullo modo generaliorem latioremue materiam, quàm se includit, quasi neque in alio vllo eiusdem Ecclesiæ altario, eadem die Missas celebrare liceret: sed necesse est, vt cum hæc vnica causa prohibeatur, licentiam arguat in reliquis eiusdem generis, & subiecti, quæ illa prohibitione disertis verbis non continetur. Itaque non licet ratione concludere ad hunc modum. Vetitum est plures Missas in vna ara in die celebrare: Ergo vetitum est, plures omnino Missas in vna Ecclesia in die celebrare super diuersis aris: sed contrà sequitur, Ergo multas super altaribus diuersis in die vna Missas celebrare licet. Sic etiam, Non licet illa die Missam celebrare in altari, in quo Episcopus celebrauit: Ergo in alio altari licet. Nam alioqui lex generatim prohibuisset, ne Missa omnino celebraretur in ea ecclesia, in qua Episcopus illa die celebrasset. Tum enim & illo altari & omnibus simul altaribus interdictum fuisset. Vno autem prohibito altari, cæteris tribus vtendi lex potestatem tribuit.

Non licet super vno altario in vna die duas Missas celebrare: nec in altario vbi Episcopus Missas dixerit, presbyter illa die Missas dicat. (Concil. Antisiodoren. ca. 10. Anno Domini 613.

Suam Hardingus coniecturam extra fines constitutos ponit. Habitum est enim hoc Concil. Anno Domini 613.

Atque hoc genus argumentandi, quòd legem, quæ vnum aliquid probibet nominatim, reliquum, cuius nulla habetur in prohibitione mentio, affirmare concludit, iurisperiti suis principijs contra Iuellum defendent, quibus cum ille non potest iusto sacramento de hac re contendere. Illi enim statuunt. Edictum prohibitorium in huiusmodi rebus, quæ non sunt omnino sua natura illicitæ, quædam prohibendo, cætera permittere, quæ specialiter non prohibentur. Ideoq; omnes testimonium dicere possunt, qui specialiter non prohibentur: omnes procuratores suos, qui pro illis in iudicio respondeant, constituere possunt, nisi qui speciali exceptione prohibentur: quemadmodum prohibitoria sunt de procuratoribus & testibus edicta. Quod etiam Lex Iulia vetat mulierem adulterij damnatam testimonium in iudicio dicere, ex eo ius ciuile concludit, mulieres posse in iudicio testimonium dicere.

In genere permissorum, omnia intelliguntur permissa, quæ specialiter nõ reperiuntur prohibita. Lex Iulia de testibus. ff.

Præterea affirmant, exceptionem specialem, confirmare regulam generalem, & efficere vt cætera ea, quæ non excipiuntur, certiora stabilioraq; sint, & in sensu exceptioni contrario valeant.

Exceptio cõfirmat regulam in non excepta.

Episcopus Sarisburiensis.

QVæ hîc tam multis ab Hardingo differuntur, omnia concedi nullo causæ præiudicio possunt. Hoc enim Concilium habitum est

Antisiodori, quemadmodum Hardingus ipse in margine indicauit, anno Domini sexcentesimo decimo tertio: atq; proinde neq; illius causam meliorem, nec nostram deteriorem facit, quippe quod extra illum sexcentorum annorum ambitum constituatur. Qui autem illius Concilij acta euoluere voluerit, facilè permultos inanes & horrendos abusus, & vt Concilij verbis vtar, *Ineptas consuetudines* illo tempore in Ecclesiam inuasisse perspexerit: quales nimirum hæ sunt, *Strenæ diabolicæ, vota superstitiosa: ad arbores satiuas aut ad fontes precari, quemadmodum Pagani solebant: in diuino sacrificio mulsum offerre: mortuis Eucharistiam tradere*, atq; huiusmodi alia. Quòd autem vnà cum his, cæteriſq; consimilibus flagitijs Missarum quoq; iteratio, eo primùm tempore, nec antè cœperit, ex ipso adeo Pontificali manifestum esse possit, in vita Papę Deusdedit, vbi sic habetur: *Deusdedit constituit secundam Missam in Clero.* Petrus autem Vrbeuetanus in suis in eum locum scholijs scribit: *Quia tunc ad instar Græcorum, non cantabatur in vna Ecclesia, nisi forsan vna Missa, quod magis ædificabat secundùm antiquos.* Similiter Thomas Valdensis habet: *Græci adhuc vnicam tantùm Missam in die celebrant.* Sic etiam Franciscus frater ad suos fratres scribit: *Moneo & exhortor vos in Domino, vt in locis, in quibus morantur fratres, vna tantùm celebretur Missa in die, secundùm formam sanctæ Romanæ Ecclesiæ.* Ita Mediolanensis Ecclesiæ morem ætate sua Ambrosius exponit: *Omni hebdomadæ offerendum est: etiamsi non quotidie peregrinis: Incolis tamen vel bis in hebdomada.* Ambrosius Communionem suo tempore semel, aut bis in hebdomada, aut maximùm in die semel, si occasio grauior oblata esset, non autem vicies, aut tricies in die administratam fuisse testatur.

Canon. 1. Can. 3. Can. 8. Mellitum, vel Mulsum. Can. 12.

In tomo 2. Concil. in vita Deusdedit. Anno 614. Petrus Vrbeuetanus. Thomas Valdensis lib. 6. cap. 34. Franciscus in epist. ad fratres. Ambros. 1. Timoth. ca. 2.

Quòd autem Hardingus suam Missarum multitudinem ex eo maximè comprobare videtur, quòd in hoc Antisiodorensi Concilio diuersorum reperitur altarium mentio, monendus mihi est, ante illud Concilium nullum extare altarium eiusmodi frequentationem atq; incrementum. Vnum altare toti Ecclesiæ sufficere putabatur, idq; in medio Ecclesiæ cõstituebatur, vt ex omni parte a plebe circunfusa adiri posset. Sic Eusebius scribit: *Absoluto templo, & altari in medio constituto.* Augustinus etiam habet: *Mensa Domini est illa in medio constituta.* Eodem modo in Constantinopolitano Concilio habetur: *Tempore Diptychorũ cucurrit omnis multitudo cum magno silentio circum Altare, & audiebant.* Si litigandi occasionẽ arripere Hardingus ex eo voluerit, quòd vnius tantùm altaris nulla adhuc fuerit mentio, ideóq; esse plura quàm vnũ potuisse contenderit, rogandus nobis est, vt illum Eusebij locum a me citatum consulat, in quo hæc sunt: *Augustum & magnum & vnicum altare.* Sic Ignatius habet: *vnum est altare toti Ecclesiæ.* Sic Chrysostomus: *Baptismus vnus est, & mensa vna.* Sic etiam Gentianus Heruettus Ecclesiæ Græcæ rationem, quam hodie obtinet, commemorans sic habet: *In Græcorum templis vnum tantùm est altare, idq; in medio choro, aut presbyterio.* Chorus autem in medio cætu constitutus fuit. Ex his itaq; constat, nullam posse Missarum iterationem, multiplicationemq; euinci ante illud Concilium Antisiodorense, quod quando primorum sexcentorum annorum

Ignatius ad Philadelphiẽ. Eusebius lib. 10. cap. 4 In Encænijs. August. de verbis Domini secundùm Ioan. sermo. 47. Concil. Constantino 5. Actione 1. Euseb. lib. 10. cap. 4. Ignatius ad Philadelphienses. Chrysost. in 2. Cori. hom. 18. Gentianus Heruettus.

annorũ cancellis minimè circũſcribitur ad illius rationes nihil confert.

Illa autem principia iuris, quæ inſtar cuiuſdam acceſſionis, fuerunt introducta, facilè poſſunt tutóq; dari. Fateor enim legẽ eam, quæ ſpeciatim aliquid prohibet, generatim permittere quicquid non eſt diſertè prohibitum. Facilè inquam concedi iſtuc poteſt: vulgò in ſcholis appellatur *Argumentum a contrario ſenſu*. Quanquam hæc regula, quæ vſque adeo generalis eſt, exceptiones forſan aliquas admiſerit, ſi non in iure, at certè in Theologicis quibuſdam cauſis. Vt exẽpla proferamus, Dominus ait, *Non fœnerabis fratri tuo: Nulla ſit meretrix ex filiabus Iſrael: Non accipies in matrimonio ſororem vxoris tuæ, quouſq; vxor tua vixerit. Non committes adulterium.* D. Paulus ait, *Ne ſitis inebriati vino.*

Deutero. 23. Ibidem. Leuit. 18. Exod 20. Epheſ. 5.

Ex iſtis ſpecialibus exceptionibus, ſi modò vera ſit Hardingi regula atq; principiũ, ſic cõcludere licebit. Iſta nominatim prohibentur: quicquid autem non excipitur, tãquam illegitimũ, in huiuſmodi rebus, quæ nominatim prohibentur, permittitur vt legitimum. Ergo ex contrario ſenſu, legitimũ eſt, & fœnerari peregrino: & meretrice vti, modò non ſit de filiabus Iſrael, & ſororiam ducere, ſi vxor mortua fuerit: & ſtuprare virginem. Non enim ſtuprũ, ſed tantùm adulterium prohibitum fuit: & xytho aut ceruiſia inebriari, quandoquidem vinum duntaxat excipitur. Quid ita verò? Hardingi enim conſtet neceſſe eſt principiũ, Generaliter permitti ea omnia, tanquam legitima, quæ ſpecialiter non vetantur. Non eò hęc a me dicuntur, quò iuris hoc principiũ improbem, ſed quò doceam leges generales, aliquãdo in quibuſdam rebus non ſimpliciter eſſe intelligendas.

Hardingus. 7. Sectio.

VErùm non abducam Iuellum tam longè ad ius inquirẽdum, ab eo ſtudio, quod profitetur. Non enim reuera opus eſt ius conſulere de iis rebus, in quibus Eccleſia ſecundùm nos iudicauit, niſi quòd aduerſarij iudicem poſt latam ſententiam recuſant. Quod ſi initiò tum, cum per legem liceret, feciſſent, & ingenuè ſe Chriſtianos (quemadmodum nonnullos credere ſuſpicor) aut ſaltem de Chriſti foro eſſe in Eccleſia Catholica negaſſent, de iſtis rebus iamdudum a nobis decertari fuiſſet deſitum. Nos interim Dei veritatem, in Eccleſia ſua, quietè amplexi fuiſſemus, dum iſti alium iudicem quærerent, qualẽ ipſi appeterent, & ſomniarent, quemadmodum Turcæ, & Infideles faciunt.

Epiſcopus Sarisburienſis.

MVltò aptiùs ad ſuam cauſam faceret Hardingus, ſi in harum rerum defenſione Theologiam potiùs, quàm ius conſulere vellet. Quãquam in hoc cauſæ ſuæ languidiſſimo ſtatu, & periculoſi ac pene deſperata valetudine, conſultiùs facere videretur, ſi ambas haſce artes mitteret, & ſe ad medicinam conferret.

Hic autẽ denuo æſtu quodam intolerabili inflãmatus efferueſcentem immodicè ſuam inconſideratámq; bilẽ euomit, & ſe fidei ſuæ catholicã rationem omnibus probaturũ eſſe confidit, ſi nos Turcis atq; Infidelibus conferat. Quanquam hac in cauſa non eſt neceſſe longam expro-

mere defensionem. Etenim (Dei sacratissimũ nomen æternis laudibus afficiatur) omnium nunc mentibus conscientijsque clarum & illustre est, nos tum vita, tum doctrina ipsum illud Christi Iesu Euangelium profiteri, quod Hardingi contubernales, iamdiu & afflixerunt, & tanquam hæreticum combusserunt.

Iudicem verò nec antè, nec pòst sententiam recusamus, eum modò, vt harum rerum minimè idoneum iudicem repudiamus, atque deprecamur, qui mandata ac dogmata hominum proponit, quiq; ipsum terrarum orbem impurissimo Scribarum, Pharisæorúmque fermento infecit: atque ad Christum vnicum omnium iudicum iudicem prouocamus, cui nos auscultare Deus pater diserte iussit. *Ipsum audite: vnus est magister noster Christus.*

Matth. 15. Matth. 23. Matth. 16. Matth. 17. Matth. 23.

Ecclesiæ autem decreta diuersa sunt, discrepantia sunt, incerta sunt, ideóque interdum falsa sunt: ac proinde non semper in iudicio valere necessariò debent. Græcorum Ecclesia nunquam habuit priuatam Missam, sed tantùm Communionem: Ecclesia Latina sacram communionem penitus abrogauit, præterquam in vno duntaxat anni tempore, in quo etiam, non nisi nefarijs vitijs, & manifesto, vt Gelasius loquitur, sacrilegio contaminatam adhibet, aliâs semper priuata Missa vtitur. Eadem Ecclesia Latinorum per sexcentos annos, & plus eo ab initio, vnicam tantùm Communionem, seu vt loqui Hardingus solet, Missam vnicam in die vna celebrare consueuit, nisi quando tanta esset hominum frequentia & concursus, vt iterari eam sæpiùs necesse esset: Ecclesia autem Latina hæc nostra in quouis templi angulo altaria excitauit, atque iccirco nunc angularibus Missis abundat. In vetere Ecclesia Latinorum non licuit communionem iterare, nisi cum hominibus plenum esset templum: in noua Hardingi Latina Ecclesia plures aliquando peraguntur simul Missæ, quàm vel homines adsunt de plebe, qui eas spectent. Itaque Latinæ Ecclesiæ iudicium a Græca discrepat: & noua etiam Latina Ecclesia diuersum a vetere sentit. Nouam autem Latinorum Ecclesiam Bernardus ad hunc modum luget ac deplorat: *Nunc ipsi Christum persequuntur, qui ab eo Christiani dicuntur. Amici tui Deus, & proximi tui aduersus te appropinquauerunt & steterunt. Coniurasse videtur contra te vniuersitas populi Christiani a minimo vsq; ad maximum. A planta pedis vsq; ad verticem non est sanitas vlla. Egressa est iniquitas a senioribus iudicibus vicarijs tuis, qui videntur regere populum tuum. Arcem Sion occupauerunt, apprehenderunt munitiones, & vniuersam deinceps liberè & potestatiuè tradiderunt incendio ciuitatem.* Alibi etiam habet: *Nihil nunc superest, nisi vt Antichristus homo ille peccati, filius perditionis reueletur.*

D. Bernardus in conuersione Pauli.

Bernardus in Psalm. Qui habitat. sermo. 6.

Cum itaque horum iudicum sententiæ sint sæpenumerò incertæ ac dubiæ, ne cum Bernardo dicam, impiæ & nefariæ, æquiore iure sic Hardingo respondere licet, quemadmodum olim Maximino hæretico respondisse Augustinus legitur: *Nec ego Nicenam Synodum tibi, nec tu mihi Ariminensem debes, tanquam præiudicaturus obijcere: Nec ego huius authoritate, nec tu illius teneris. Scripturarum authoritatibus, non quorumcunq; propriis, sed quæ vtriusq; sint communes, res cum re, causa cum causa, ratio*

Augustin. aduersus Maximinũ. lib. 3.

ratio cum ratione decertet. Perinde etiam ad Cresconium hæreticum scripsit: *Non debet se Ecclesia Christo præponere &c. Cum ille semper veraciter iudicet: Ecclesiastici autem Iudices, sicut homines, plerunq; fallantur*. Quamobrem nos ab Ecclesia ad Christum prouocamus: a reo ad iudicem: ab Ecclesia deformata ad Ecclesiam reformatam: ab Ecclesia particulari ad Ecclesiam catholicam: a falso ad verum: a nouo ad vetus: a dubia, mutabili, incerta, inconsiderata sententia, ad sententiam firmissimam, stabilissimam, certissimam, constantissimam, nullis seculorum ætatibus mutabilem. Augustin. contra Cresconium Grammaticū. lib. 2. cap. 21.

Hardingus. 8. Sectio.

IAm verò, si Iuellus non ita sit in primorum sexcentorum a Christo annorum approbationem defixus, vt eam Ecclesiam, quæ proxima ætate consequuta est, condemnet: possumus ei obijcere duodecimum concilium Toletanum, habitum Anno Domini 680. *ex quo multas Missas celebratas fuisse in vno templo, in die vna confirmemus. Id enim manifestò constat ex hoc patrum illorum decreto.* Relatum est nobis, quosdam de sacerdotibus non tot vicibus Communionis sanctæ gratiam sumere, quot sacrificia in vna die videntur offerre: sed in vno die, si plurima per se Deo offerant sacrificia, in omnibus se oblationibus a Communione suspendunt, & in sola tantùm extrema sacrificij oblatione Communionis sanctæ gratiam sumunt. Quasi non sit toties illis vero & singulari sacrificio participandum, quoties corporis & sanguinis Domini nostri Iesu Christi immolatio facta constiterit. Nam ecce Apostolus dicit: Nonne qui edunt hostias, participes sunt altaris? Certum est, quod hi, qui sacrificantes non edunt, rei sunt Dominici sacramenti. Quicunque ergo sacerdotum deinceps Diuino Altario sacrificium oblaturus accesserit, & se a communione suspenderit, ab ipsa, qua se indecentur priuauit, gratia Communionis anno vno repulsum se nouerit. Nam quale erit illud sacrificium, cui nec ipse sacrificans particeps esse cognoscitur? Ergo modis omnibus tenendum est, vt quotiescunque sacrificans corpus & sanguinem Domini nostri Iesu Christi, in Altario immolat, toties perceptionis corporis & sanguinis Christi se participem præbeat.

tom. 3.

1. Cor. 10.

Hìc autem per sacrificij & offerendi vocabula, patres quotidianum Ecclesiæ sacrificium intelligunt, quod Missam *appellamus. Etsi enim* Missa *verbū sit antiquum & a patribus sæpe vsurpatum, sacrificij tamen nomine frequentiùs vtuntur. Neque verò possunt huius sacrificij inimici Canonem hunc de interno cordis humani sacrificio interpretari, sed de eo sacrificio, quod sacerdos ad sanctum altare accedens offert, de sacrificio scilicet corporis & sanguinis Christi Domini in ara oblati (sic enim verba habent) vbi gratiam sacræ Communionis sumit, quæ est participatio corporis & sanguinis Domini. Hoc itaq; dato, quod nulla aut probabili interpretatione traduci, aut violenta torqueri in alienam sententiam potest: Optimum hìc testimonium habemus, quo Missarum iteratio in vno templo, vnaq; die confirmetur. Cum autem illius Concilij patres multas Missas in die vna ac a sacerdote vno factas approbarint, nihil est cur easdem, a diuersis sacerdotibus in die vna celebratas*

Missa, verbum nonnunquam in patribus reperitur, sed semper pro Communione capitur.

reprehenderent. Si obiecerint aduersarij fieri istuc in locis diuersis potuisse, in quo nostrum de hoc articulo institutum enervare videantur: respondemus, præterquam quod illi Missas illas sibi probatas esse confitentur, inane ac futile videri, si quis sacerdotes ita ab vno templo ad aliud cursitare solitos fuisse finxerit, celebrandarum in vna die multarum Missarum gratia. Dubium profectò non est, quin illius Toletani Concilij patres, de multis Missis in loco dieq; vno celebratis senserint, quemadmodum Leo fecit, vt populi ad templum horis diuersis conuenientis, vt nunc videmus etiam solere, deuotioni consuleretur, quò eo modo omnibus satisfactum esset: quod minimè usu veniisset, si vna tantùm Missa celebrata fuisset.

Episcopus Sarisburiensis.

NOs verò Ecclesiam Dei nullo seculo damnamus, quantumuis maximis deformatam vitijs. Eam Dominus & viti, & agro & pecorum gregi comparat. Vitis etsi populata, dissipatáq; fuerit, est tamẽ vitis Dei Sabaoth. Ager licèt vastatus fuerit, herbísue infrugiferis & sponte nascentibus, quasi exundauerit, Domini tamen ager est. Grex quanquam a pastoribus desertus huc atq; illuc erret, pereátq; in solitudine, Christi nihilominus grex est. In quo nos summis optimísq; causis incitamur ad Dei nomen celebrandum atq; laudandum, qui quando ei visum est, operarios emittit, qui & vitem suam erigant atque curent, & agrum colant & purgent, & gregem conquirant atq; pascant.

Esai. 1.

Toletanum autem istuc Concilium, eò tantùm ab Hardingo introductum fuisse videtur, quò suam ipse inopiam proderet. Si enim antiquius vllum proferre potuisset Concilium, non fecisset (credo) huius mentionem. Septingentis pene annis a Christo habitum est: quo tempore multa, eáq; atrocissima & turpissima vitia in Ecclesiam occultè irrepserant, id quod cum aliunde intelligi potest, tum ex hoc ipso exemplo, quòd vnus sacerdos, multas tum Missas in die vno celebrare consueuerit, nec ipse tamen communicauerit, contra & Christi sanctionem & Ecclesiæ etiã decreta, ac instituta. Qua de causa Glossa decreti eam improbissimam consuetudinem vocat, atque hoc ipsum Concilium eos, qui ita faciunt, sacramenti Dominici reos esse affirmat. Itaque & temporis ratione ad calculum reuocata, & rei ipsius turpitudine ac scelere considerato, non opus habet hoc testimonium longiore refutatione.

De conse. dist. 2. Relatum est. In Glosa.

Fuit hìc Hardingo minimè necessarium de sacrificio verba facere. Quanquam vt paucis respondeamus, sacrificium, quod vetusti authores Quotidianum appellant, illud est perpetuum, vnicúmq; sacrificium, quod Christus semel in cruce fecit, qui in ea sacerdos fuit in æternum secundùm ordinem Melchisedech. Qui autem illi sacrificio aliquid defuisse iudicat, atque aliud pro peccatis faciendum esse ab homine sacrificium statuit, is crucis Christi, eiúsque sacrificij hostis est, & filium Dei pedibus suis proculcat, & testamenti sanguinem profanum ducit. Quomodo sacræ Communionis mysterium sit ab antiquis patribus sacrifi-

Hebr. 10.

Philippen. 3. Hebr. 10.

cij

cij nomine appellatum, fusè explicabitur in articulo decimo septimo, qui ad eam causam propriè pertinet.

Missæ verò neque nomen, neq; res ea est vetustate, qua hîc ab Hardingo fingitur. Vsurpari primùm cœpit circiter quadringentesimo a Christo annis, atque apud antiquos Latinæ Ecclesiæ patres rarissimè legitur: apud Augustinum, Hieronymum, Tertullianum, Cyprianum, Arnobium, Lactantium, & illius ætatis alios nunquam reperitur. Chrysostomo, Basilio, Nazianzeno, Gregorio Nysseno, reliquisque omnibus Græcis authoribus penitus ignotum fuit. Bis legitur in Augustini operibus, & semel in Hieronymo, quanquam certissimum est, eos libros neque ab Augustino, neque ab Hieronymo conscriptos fuisse. Auguſt. in sermonibus de tempore. Hieron in Proverb.

Verùm de nomine non magnopere laboramus, cuius quidem ipsa genuina & vera sententia, contrà ac suspicatur Hardingus, Communionem necessariò, non priuatam Missam arguit. *Missa* enim Latinum nomen idem est, quod *Missio*, hoc est discedendi licentia. Sic apud Cyprianum legitur *Remissa peccatorum*, pro *Remissio*. Ea autem Ecclesiæ tú consuetudo inualuit, vt qui *Catechumeni*, & *Pœnitentes* dicerentur, quâquam & audire homilias sacras, & vnà cum reliquis preces facere permitterentur, non tamen eis vel Baptismatis administrationi interesse, vel sacra mysteria percipere liceret. Itaque lecto Euangelio homiliáq; peracta, Diaconus illis denuntiauit, *Ite, Missa est.* Gregorij etiam ætate exclamare solitus est Diaconus: *Qui non communicat, det locum.* Itaque omnes, qui aut nollent, aut non possent, cum reliquo fratrum cœtu cõmunicare, ij discedere iussi sunt: vnde necessariò efficitur, vt qui remanserunt, omnes communicarint. Cyprian. lib. 3. epistolarum. Gregor. Dialogor. lib. 2. cap. 23.

Ex eo autem, quòd populus denunciante Diacono discederet, ipsa actio, quæ sacra communio fuit, appellata est *Missa*: postea cum vel propter populi negligentiam, vel propter sacerdotum auaritiam, tota eiusdem ratio commutata, & res, quæ priùs communis fuerat, facta esset priuata, tamen vt in similibus rebus fieri plerunque solet, nomen seruatum est. Exempli causa, vigiliæ in epulas conuersæ sunt: altaria, in quibus vituli & capræ immolabantur, in Mensam Dominicam: Sabbatum in diem Dominicam. Rebus tamen ad hunc modum conuersis, nomina nihilominus remanent, & retinentur Vigiliarum, Altarium, Sabbatorum. Quare hîc vt sæpe aliâs, ex dubia nominis ratione fucum Lectori facere voluit Hardingus.

Denique si Toletani Concilij patres idem cum Leone senserint, quemadmodum hîc confidenter affirmatur, tum quidem exiguè admodum hinc iuuatur Hardingus. Nam ex ijs, quæ suprà explicata sunt, clarissimè constat, Leonem de sacra communione, non de priuata Missa Hardingi loquutum esse.

Hardingus. 9. Sectio.

SI Concilij huius authoritatem Iuellus cum Ecclesia tanquam inuiolatam agnoscere voluerit, tum ista omnia approbet est necesse, quæ ipse & sa-

cramentarij pro viribus & facultate sua improbare ac deferre conentur. Primùm, augustissimum sacrificium Missæ quod patres isti verum & singulare sacrificium nuncupant, sacrificium corporis & sanguinis Domini nostri Iesu Christi, quod sacerdos in cruce offert: Deinde, veritatem & veram præsentiam corporis & sanguinis Domini in sacrificio obtenti: Tertiam Altaria, quæ hoc Concilium diuina seu sancta vocat, propter diuinas & sanctas res in illis oblatas, corpus nempe & sanguinem Christi: Postremò multitudinem Missarum in vna die celebratarum: loquuntur enim de multis sacrificijs, hoc est, multis Missis: Plurima, inquiunt, sacrificia. Postremò priuatas Missas, hæc enim verba, Nec ipse sacrificans, rectè exposita & perpensa, hoc ipsum euincunt. Cum enim nullum verbum in hoc decreto reperiatur, vnde appareat, necessarium fuisse, vt populus communicaret, fuisse sacerdotes in quauis Missa communicassent, nihil fuisset quod reprehendi posset. Sin autem populus communicasset absque Sacerdotibus, tum vationi consentaneum fuisset, vt alio modo exprimeretur hoc decretum. Quare manifestum est, fuisse tum priuatas Missas.

* Falsum: Hardingus enim suum ipsius librum non intelligit, vt cõstabit.

Episcopus Sarisburiensis.

DE authoritate, fidéque huius Toletani Concilij nulla quæstio est. Celebratum fuit annis pene septingentis a Christo: neque vllum poterit Hardingus proferre vetustius. Cuius rei æquum, prudentémque Lectorem satis fore memorem confido.

1. Quod ad illas quinque animaduersiones attinet, quarum vnica tantùm causam nostram attingit, quemadmodum hoc Concilium asserit, sacerdotem offerre sacrificium in altari, seu sacra Mensa, sic etiam Leo ait, quemque hominem fidelem vel plebeium, idem ipsum sacrificium facere. Idem, inquam ipsum, non aliud, & eodem modo, quo a sacerdote immolatur.

Leo ad Dioscorum epi. 81.

2. Quod autem spectat ad realem præsentiam, perinde facere videtur Hardingus, ac pueri nonnunquam solent, qui equites, & signa, & alia monstra in aëre videre sibi videntur. Nihil enim hoc aliud est, quàm visum quoddam: quandoquidem in Concilio nulla extat huiusmodi vox aut mentio. De altaribus, iam priùs responsum est. Priuatæ Missæ
3. earúmque etiam non exiguæ copiæ, si annorum & temporis habita
4. ratio fuerit, facilè & expeditè concedi possunt. Neque tamen hucusque
5. Hardingus septingentorum pene annorum spacio, plures in vno templo, in die vno procuratas Missas reperire potuit, quàm duas: quantumuis licèt in ea re magnum studium, laborémq; posuerit.

Anno 680.

At perspicua sunt verba Concilij, *Plurima Sacrificia*, ideóque inquit Hardingus, plurimæ Missæ. Hinc colligi potest, vel non satis attendere Hardingum, quæ legit, vel non magni æstimare, quid scribat. Sui ipsius libri errorem indicabunt, quantúmq; sit falsus, ostendent. Etenim hoc loco nomen *Plurima*, non multa, hoc est, nec sex, nec quinque, nec quatuor, nec tria, sed duo tantùm significat. Quod ita esse ex ipsa Glossa in decreta intelligi potest. Verba sic habent. *Nota hîc, plurima dici de duobus*

De conse. dist. 2. Relatum est

duobus. Quia plura non licet.

Hardingus. 10. Sectio.

QVod si verò Ecclesiæ authoritatem in illo Concilio adumbratam Iuellus recusauerit, atque pro nihilo duxerit, manifestum nobis signum ostenderit, quò, cuius ille notæ sit, intelligamus. Tum Pauli verba ad illum usurpare licet, Nos talem consuetudinem *(condemnandi Ecclesiam)* non habemus: nec Ecclesia Dei. *In quo nobis veniam dare debet, si iuxta Christi mandatum, quandoquidem auscultare Ecclesiæ non vult, illum pro Ethnico & Publicano habuerimus.*

Matth.18.

Episcopus Sarisburiensis.

EXilibus hisce *Præmissis*, amplam conclusionem adiunxit Hardingus. Nisi ei, eiúsque Ecclesiæ auscultauerimus, Ethnici & Publicani fuerimus, O frigidam nimis, miserámque ostentationem. A Dialecticis *Petitio principij*, seu *Fallacia Accidentis* nominatur: argumentationis genus captiosum, nulla nec ratione, nec ordine concluſum. Non opus est dissoluere: pueris ipsis satis notum est.

Quid autem? num Hardingus Ethnicum esse quemque statuit, qui errorem redarguat, qui hominem illum peccati indicet, ac prodat, qui Dei Ecclesiam reformatam velit? Christus ad Scribas & Pharisæos dixit: *Vos fecistis domum Dei speluncam latronum.* Hieremias ait: *Ipsi operarij conculcarunt, & vexarunt vitem Domini.* Propheta Esaias inquit: *Argentum vestrum in scoriam versum est.* Bernardus ait de Episcopis sua ætate: *Pro mercenarijs habemus Diabolos, a vertice ad calcem nihil sani relinquitur in Ecclesia Romana.* Nicolaus de Clauengijs habet: *Calamitosa desolatio est in domo Dei.* Pigghius nonnullos in priuata Missa abusus esse confitetur: Latomus vitiosum esse agnoscit, quòd Cœna altera tantùm specie administratur. An hos omnes Hardingus de sua secreta nota cognoscet? Num autem Christus, Hieremias, Esaias, Bernardus, Pigghius, Latomus pro Ethnicis, & Publicanis habendi sunt? Equidem de hac Missarum multitudine, atque impudentissima sacrosanctorum Dei mysteriorum prophanatione ac profusione, & Christus, & Apostoli eius, & vniuersi veteres ac Catholici primitiuæ Ecclesiæ patres profitebuntur, *Nos huiusmodi consuetudinem non habemus, nec Ecclesia Dei.* Importunis autem earundem defensoribus Christus dicet: *Frustra colitis me, docentes doctrinas, præcepta hominum.*

Matth.11. Hierem.12. Bernard in Concilio Remensi. Bernard. in conuersione Pauli. Nicolaus de Clauengijs. Albertus Pighius de priuata Missa. Latomus contra Bucerum. 1.Cor.11. Matth.15. Esai.29.

Quod autem, Hardinge, Ecclesiæ nomine, ad errores vestros commendandos atq; exornandos abuteris, memento illud Ioannis Baptistæ: *Nolite de eo gloriari, quòd Abrahæ filij estis: Potest enim Deus ex istis lapidibus excitare filios Abrahæ.* Angelus etiam in Apocalypsi ait: *Dicunt se esse Iudæos, & non sunt: sed sunt Synagoga Satanæ.*

Matth.3. Apocalyp.2.

Iam verò, Christiane Lector, quò facilius perspicias, quàm ineptè Hardingus hanc omnem disputationē peruagatus fuerit, repete (quæso)

primam noſtram de hac re theſin negatiuam, cuius hæc ſumma eſt: Probare non poſſunt, intra ſexcentos a Chriſto annos, quinque Miſſas, vſquam in toto orbe celebratas fuiſſe in vllo templo in die vna. In qua theſi duo capita præcipuè tractantur, Miſſarum, & Annorum numerus. Quò contrarium Hardingus euinceret, Concilium Antiſiodorenſe ſimul, & Toletanum adduxit, quorum alterutrum extra illos eſt ſexcentorum annorum fines: Leonem etiam citauit, priſcum Romæ pontificem, de ſacra tamen duntaxat Communione, non de priuata Miſſa loquentem. Hæc tria teſtimonia de vno tantùm ſunt ſacerdote, & de duabus, quemadmodum ex Gloſſa vidimus, maximùm communionibus. Itaque lapſus eſt, cum in annorum ratione, tum in Miſſarum numero Hardingus.

Anno 613.
Anno 680.
Leo epiſt. 81.

De conſe. diſt. 2. Relatum eſt In Gloſſa.

Quæ quanquam ita ſunt, defendi tamen hoc, quicquid eſt, cum cæteris oportet: quantumuis ſit horrendis violatum, profanatúmque modis: qui verò aliquid in eo emendatum cupere auſit, Ethnicis & publicanis comparetur neceſſe eſt. Quantò autem fuiſſet Hardingo conſultius, aut rem hanc ſilentio prætermiſiſſe, aut ingenuè atque apertè errorem agnouiſſe?

FINIS.

DE ADORATIONE IMAGINVM.

ARTICVLVS DECIMVSQVARTVS.

Episcopus Sarisburiensis.

AVt collocatas in templis fuisse Imagines, vt a populo adorarentur.

Hardingus. 1. Sectio.

QVòd imagines in templis collocatæ fuerint intra sexcentos annos a Christo, certum est, quanquam haud nominatim, vel eo tempore, vel vnquam deinceps, ea de causa, vt illas populus adoraret. Aliud longè institutum fuis, & propositum, sed pium inprimis, vt ostendetur. Itaq; hanc mentem ecclesiæ catholicæ ascribere, & falsum est, & contumeliosum. Quandoquidem autem propter adhibitas imagines, noui isti magistri ecclesiam & noui inuenti, & violati Diuini mandati, & idololatriæ crimine accusant: volo hîc primùm imaginum antiquitatem docere, & a quibus approbatæ fuerint exponere: deinde quorsum & in quem finem introductæ sint: tertiò, quemadmodum adorari legitimè possint, explicare.

Non nominatim vt adorarentur: Ergo, vt adorarentur, licèt non nominatim.

Episcopus Sarisburiensis.

ARticulus iste de Imaginibus facilè percurri atq; explicari potest, cùm quòd momenti non magni est, tum etiam quòd & causam ipsam, de qua quæritur, Hardingus, vt semper solet, de industria dissimulauit, & alia quædam introduxit commenta sua, quæ ad quæstionem non pertinerent. In quo quanquam longis vtitur ambagibus, & aliquid dixisse videri vult, ad extremum tamen, vt planum fiet, nihil omnino concludit. Imagines in quibusdam templis intra sexcentos a Christo annos excitatas fuisse, equidem fateor, etsi neq; ita celeriter, ac a nonnullis iactatur, neq; sine summa piorum hominum reclamatione, maximáque contentione.

Hîc autem Hardingus denuo nos pro sua modestia nouos magistros appellat: qualem profectò vel Mosen, si viueret, vel Deum potiùs ipsum nuncuparet. Hæc enim est ipsius Dei, non nostra doctrina. Qua propter Augustinus ait: *Huiusmodi simulachrum Deo nefas est in Christiano tem-*

August. de fide & symbolo. cap. 7.

Epist. Epipha. ad Ioannem episco. Hieros.

plo collocare. Epiphanius autẽ episcopus Cypri, cum in templum quoddam iniret, in eoq; velũ suspensum, in quo depicta esset Christi imago, offenderet, illud discidit & conuulsit, propterea quòd factum esset, vt ipse scribit, *contra authoritatem scripturarum.* Deinde ait: *Huiusmodi vela, contra religionem nostram veniunt.* Præterea: *Hæc scrupulositas indigna est ecclesia Christi, & populis, qui tibi crediti sunt.* Augustinus ait, *Nefas esse:* Epiphanius, *Contra scripturas, contraq; religionem Christianam, & ecclesia Christi ac Dei populo indignum esse.* Quanquam istos duos forsitan in nouorum magistrorum numero reponi facilè patietur Hardingus.

Etsi autem ex patrum horum sententia manifestò intelligi potest imaginum constitutionem Dei esse præcepto cõtrariam, multò tamen idipsum dilucidiùs apparebit, si Dei ipsius verbum, cum Hardingi nostri defensione conferatur. Deus sic ait: *Non facies tibi simulachrum:* Hardingus sic: *Facies tibi simulachra.* Deus sic dicit: *Non te abijcies coram illis, neq; veneraberis ea:* Hardingus sic: *Abijcies te coram illis, eaq; veneraberis.* Tu nũc iudica lector, hoccine sit Dei præceptũ violare.

Hardingus verò in ipso huius disputationis aditu sic loquitur: *Imagines non eo nominatim collocantur, quò eas populus adoret.* Quorum hic sensus sit verborum est necesse: Imagines in templis eriguntur, vt adorentur, etsi non nominatim ea de causa. Verùm, imago creatura est, non Deus: creaturam autem eo modo adorare, idololatria est. Itaq; ex Hardingi ipsius confessione, collocantur imagines, vt ad idololatriam adhibeantur, etsi non ob eam causam speciatim. Quanquã hac tenui *Generalis* & *Specialis* distinctione idololatriam facilè defendere licebit.

Hardingus. 2. Sectio.

*Falsum: quod tria falsa in vno continet.

*ITaq; quod ad imaginum vetustatem & originem attinet, non inuentæ primùm ab homine fuerunt, sed *institutæ a Deo, confirmatæ traditione Apostolorum, approbatæ ipsa sanctorum patrum, omniumq; Conciliorum authoritate, & seculorum omnium a Christi in terris præsentia, vsu & consuetudine. Cum Deus tabernaculum vnâ cum ornamentis eiusdem vniuersis, ad honorem & gloriam suam fabricari iuberet, Mosi dedit in mandatis inter cætera, vt duos Cherubinos faceret ex auro puro, qui vtrumq; latus propitiatorij obumbrarent, alas suas expandentes, & se mutuò intuentes, conuersis faciebus in propitiatorium, qua Arca fuit operienda. De quibus Cherubinis Paulus in epistola ad Hebræos loquitur.* Imaginum antiquitas. Exod. 25. Cap. 9.

Has autem imagines ille eximius opifex Beseleelus ad iussum Mosis fecit, iuxta formam a Deo expressam. Deinde Moses iubente Deo serpentem æneam finxit, eamq; in excelso posuit, vt qui a serpentibus in deserto icti fuissent, illam intuerentur, atq; ita sanarentur. In Salomonis etiam templo imagines fuerunt Cherubinorum, quemadmodum scriptura declarat. De Cherubinis in multis scripturæ locis mentio reperitur, maximè in Ezechiele propheta, cap. 41. De ijsdem Iosephus etiam in tertio & octauo libro Antiquitatum Iudaicarum scribit. Imago Cherubinorum angelos adumbrat, estq; hoc Exod. 25. Num 21. 3. Reg. 6. 2. Paral. 3.

hoc nomen Angelicæ cuiusdam dignitatis, id quod constat ex tertio capite Geneseos, in quo legimus Deum collocasse Cherubinos ante Paradisum, postquam Adam inde eiectus fuisset propter violatum Dei mandatum.

Episcopus Sarisburiensis.

NOn dubitat Hardingus Deum ipsum facere primum imaginum ipsius inuentorem atq; authorem, perinde quidem verè & simili fide, ac Missam suam a Christo eiusq; Apostolis, aut aquam sacram ab Elizeo propheta, aut illum Cardinalitium petasum ab Hieronymo repetunt. Nisi forsan isto modo concludere voluerit: Deus dicit: *Non facies tibi sculptilem imaginem, aut vllius rei simulachrum:* Et, *Maledictus sit, qui imaginem facit:* Et, *Confundantur omnes ij, qui imagines colunt: Ergo, Deus imagines fieri præcepit.* Si huiusmodi firmamentis stabilire suas imagines poterit, tum verò dubium non est, quin Deus imagines primùm inuenerit. Exod. 20. Deut 27. Psal. 96.

Docti autem sapientésq; homines earum inuentionem ab Ethnicis & infidelibus, qui Deum ignorarunt, primùm profectam esse iudicant. In libro sapientiæ sic habetur: *Vanitas hominum inuenit artes istas, ad tentationem animæ & decipulam insipientium.* Cyprianus ait: *Ad defunctorum vultus per imaginem detinendos expressa sunt simulachra. Inde posteris facta sunt sacra, quæ primitùs fuerant assumpta solatia.* Ideo Ambrosius ait: *Gentes lignum adorant, tanquam imaginem Dei.* Gregorius etiam episcopus Neocæsareensis habet: *Gentilitas inuentrix, & caput est imaginum.* Similiter Eusebius de Christi, & Petri, & Pauli imaginibus loquitur: *Hoc mihi videtur ex Gentili consuetudine obseruatum: quòd ita illi soleant honorare, quos honore dignos duxerint.* Itaq; Augustinus scribens contra Adimantũ sic habet: *Simulant se fauere simulachris: quod propterea facium, vt miserrimæ & vesanæ suæ sectæ etiã Paganorũ concilient beneuolentiam.* Nam de Paganis sic scribit Lactantius: *Verentur ne religio vana sit, si nihil videant, quod adorent.* Quapropter Daniel Nabucodonozorem Ethnicum tyrãnum solennem instituisse imaginis suæ aureæ dedicationem, atq; omnia Musicorum genera adhibuisse scribit. Baruch autem religionis Babylonicæ rationem ad hunc modum exponit: *Sacerdotes barba, capiteq;, raso, & aperto sedent, & coram Diis suis rugiunt.* Sic Heliogabalus, Adrianus, Alexander Seuerus, qui imperatores Ethnici, atq; a fide Christiana aperti fuerunt, in sacellis & sacrarijs suis Imagines Abrahæ, Mosis, Christi, atque aliorum collocarunt. Ita Hæretici ij, qui Gnostici & Carpocratiani dicti sunt, quòd Ethnicos redolerent, picturas Christi, Pauli, Pythagoræ, Homeri, seruare & colere consueuerunt. Ex hisce paucis testimonijs atq; exemplis perspici potest, imagines non a Deo, sed ab Ethnicis, qui Deum ignorabant, inuentas atq; constitutas esse. Igitur Athanasius dicit: *Simulachrorum inuentio non a bono, sed a malo extitit.* Iudæi autem, qui legẽ & prophetas habuerũt, quíq; propterea Dei hac in parte voluntatẽ optimè cognitã habere debuerunt, nullum imaginis genus nec pictæ nec sculptæ in Sapien. 14. Cypri. de Idolorũ vanitate. Ambrosi. in Psal. 118. Concil Nicen. 2. acti. 6. Euseb lib. 7. cap. 18. Ἐθνικὴ συνθεσία. August. contra Adimantum, cap. 13. Lactan. lib. 2. cap. 2. Daniel. 3. Baruch. 6. Lampridrius. Iulius Capitol. Epiphanius. August. in Quoduultdeum. Irenæus. lib. 1. cap. 24. Athanasius, Ἡ τῶν εἰδώλων εὕρεσις οὐκ ἀπ' ἀγαθοῦ ἀλλ' ἀπὸ κακίας γέγονε.

templis ſuis collocarunt, quemadmodum Dion teſtatur: neq; adeo pati potuerunt, vt pictor, ſculptórue quiſquam in ipſorum regione ſedes haberet, ſicuti Origenes ſcribit.

Dion. li. 37.

Orige. contra Celſum. lib. 4.

Verùm Hardingus obijcit, Moſi mandatum eſſe a Domino, vt Cherubinos, & æneam ſerpentem faceret. Hæc exempla parum contra noſtram defenſionem valent. Neque enim præcepit Dominus, vt vel Cherubini, vel ſerpens eò fingerentur, quò adorari a populo poſſent: quæ ſola res in quæſtionem adducitur. Idem antiqui idololatræ Tertulliano quondam obiecerunt: Sic enim ſcribit: *Ait quidam: Cur ergo Moſes in Eremo ſimulachrum ſerpentis ex ære fecit?* Hinc animaduertimus non primùm excogitaſſe Hardingum hoc ſophiſma. Id veteres idololatræ & inuenerunt, & iactarunt, mille quadringentis, & plùs eo abhinc annis, ab ijſq; illud accepit ac didicit Hardingus. Tertullianus autem ad hoc reſpondet iſto modo: *Bene, quod idem Deus, & lege vetuit ſimilitudinem fieri, & extraordinario præcepto ſerpentis ſimilitudinem* [a] *interdixit.* Præterea addit: *Si eundem Deum obſeruas, habes legem eius, Ne feceris ſimilitudinem. Et, ſi præceptum factæ poſtea ſimilitudinis reſpicis, & tu imitare Moſen. Ne facias aduerſus legem ſimulachrum aliquod niſi & tibi Deus iuſſerit.* Deus enim liber eſt, nullâq; lege obligatur: Deus nobis, non ſibi ipſi mandata dedit. Hanc generalem legem inſtituit, *Non occides:* Abrahæ tamen dixit, *Accipe filium tuum Iſaac, & occide eum.* Similiter ait: *Non furaberis:* Populus tamen Iſraëliticus Dei iuſſu Ægyptiorum bona ſine legis offenſione furatus eſt. Hoc ipſum licet de Cherubinorum imagine vſurpare ac reſpondere. Quanquam Cherubini non in templo conſtituti, non oculis aſpectuiq; hominum expoſiti fuerunt: ſed intra velum in tabernaculo collocati, quò nulli plebeio vel inſpicere fas erat. Nullum itaque fuit ab idololatria periculum. Quemadmodum autem cum ænea ſerpente homines ad idololatriam abuterentur, inſignis pietate princeps Ezechias eam ſuſtulit, ac comminuit: quantumuis Dominus Moſi mandaſſet vt eam figeret, ita etiamſi legitimum eſſet imagines in eccleſia Dei collocare, nec Dei præcepta eo facto violarentur, tamen quando ad vſum nefarium adhibentur, atq; idola fiunt, quemadmodũ per eccleſiam vniuerſam Romanam fieri videmus, piorum magiſtrorum officium eſt, eas conuellere ac demoliri, quemadmodum eſt etiam a Concilio Moguntinenſi conſtitutum.

Tertul. de Idololatria.

[a] *Interdixit* vſus videtur pro *Edixit.*

Geneſ. 22.

Exod. 11.

2. Reg. 18.

Concil. Moguntinenſe. ca. 42.

Hardingus. 3. Sectio.

NOn omnino alienum eſſet hîc commemorare locum illum Ezechielis prophetæ, in quo deus cuidam mandauit, qui lineis indutus erat, & ſcribæ calamarium habebat in fœmore, vt pertranſiret medium Hieruſalem, & ſignum Tau *inſcriberet, quod crucis ſignum eſt (illa enim litera apud Hebræos crucis imaginem præ ſe ferebat teſte Hieronymo) in frontibus hominum, qui dolerẽt, & ingemiſcerent ſuper omnes abominationes ciuitatis. Crucis autem ſignum, imaginem, ſeu figuram tempore noui teſtamenti, Deus prouidentia*

Ezech. 9.

In Cõment. in Ezec.

Crucis ſignum diuina prouidentia hominibus commendatum.

prouidentia sua ac disertis monitis, cum in variis reuelationibus, tum in secretis voluntatis suæ significationibus, hominibus commendasse videtur, vt eam & magni facerent, & memore mente custodirent. Cum Constantinus imperator bellum contra Maxentium tyrannum instrueret, secumq; reputaret ingentia pericula, quæ euenire inde potuerunt, Diuinam opem implorans, & oculos in cœlum attollens, aspexit (tanquam in viso) crucis signum in cælo, instar ignis splendens: cumq; eo miraculo obstupesceret, vocem audiuit ei dicentem, Constantine in hoc vince.

Euseb. Eccles. hist. li. 1. ca. 9.

Ἐν τούτῳ νίκα.

Postquam Iulianus imperator religionis Christianæ professionem abiecisset, & sacrificium in templis paganorum fecisset, suosq; subditos, vt similiter facerent, cohortaretur: cum quodam die exercitum duceret, guttæ pluuiæ quæ ex aëre cum imbre delapsæ sunt, signa ac similitudines crucis reddiderunt, & ostenderunt, tum in tyranni ipsius, tum in militum vestibus.

Sozo. tripart. hist. li. 5. c. 20.

Rufinus cum inauditas & horrendas Dei vindictas narrasset, quibus Iudæi deterriti & prohibiti fuerunt a vano suo reædificandi templi Hierosolymitani conatu, impetrata ab imperatore Iuliano in Christianorum contumeliam licentia: in extremo ait, ne fortè terræmotus illi, & terribiles flammæ, de quibus loquitur, a Deo excitatæ, quibus non modò operariorum officinæ, resq; ad ædificationem comparatæ, verumetiam ingentes Iudæorum multitudines deiectæ, dissipatæ, atq; deletæ fuerunt, casu euenisse putarentur: nocte subsequente signum crucis apparuisse tam aspectabile in vniuscuiusq; vestimentis, vt nullus, quantumuis maximè celandæ suæ infidelitatis causa vellet, illud aut eluere, aut vllo modo delere posset. Cum Paganorum delubra a Christianis in Alexandria euersa essent circiter annum Domini 390. in maximo templo, quod Idolo Serapi sacrum erat, sacræ mysticæq; literæ, quæ ἱερογλυφικὰ dicuntur, prouidentia diuina repertæ fuerunt in lapidibus insculptæ, crucis imaginem repræsentantes, quarum significatio iuxta illorum interpretationem hæc fuit, Vita futura. Quæ res a Christianis simul & Paganis qui tum aderant, perspecta, mirificè valuit ad fidem Christianam promouendam, non minùs quàm Athenis illa inscriptio altaris, Ignoto Deo, per Pauli prædicationem eidem proposito inseruijt. Quod omnino antè Diuina prouidentia perfectum est, quemadmodum Socrates Ecclesiasticarum historiarum scriptor refert.

Eccles. hist. lib. 10. in fine.

Hist. tripart. lib. 9. cap. 39.

γράμματα ἱερογλυφικὰ.

Act. 17.

Hinc itaq; manifestò apparet, vt Diuina prouidentia signum crucis veris fidei alumnis commendarit. Propter quam causam, nostræq; redemptionis recordationem, & vetusta ætate, & deinceps perpetuò multùm vsurpatum honoratumq; fuit. Nam præterquam quòd de eo in Tertulliano, qui prope accessit ad Apostolorum tempora, in Apologetico ipsius legimus, Ecclesiasticarum etiam historiarum authores scriptis suis mandarunt, Christianos in Alexandria, postquam submouissent atq; sustulissent signa ac monumenta Serapis Idoli, quemq; Dominicæ crucis signum in eorum locis pingi ac statui curasse, in postibus, in vestibulis, in fenestris, in muris, in columnis: vt quocunq; oculus sese conuerteret, in sacrosanctum Crucis signum incurreret. Constantinus imperator adeo amauit, coluitq; hoc signum, vt illud in vexillis suis omnibus & insignibus bellicis pingi, in numismatis incidi, in signis ac scutis describi iusserit. De eo Aurelius Prudentius meminit:

Cap. 16.

Eccles. hist. lib. 11 ca. 29. Authore Rufino.

Hist. tripart. lib. 1. cap. 9.

Christus purpureum gemmanti textus in Auro
Signabat labarum: Clypeorum insignia Christus
Scripserat, ardebat summis Crux addita cristis.

Lib. 1 contra Symmachum.

Quòd autem vexillum coram Imperatore gestari solitum in bello, quod Latinè Labarum *dicebatur, eiusmodi fuerit, ex epistola quadam apparet, quam scripsit ad Theodosium imperatorem Ambrosius. Neq; verò tum figura crucis in insignibus tantùm & vexillis picta, aut texta, aut artificiosissimè impositа, aut alioqui in auro pretioſisue lapidibus insculpta fuit: sed etiam ex solido auro facta, & in longis palis prælata fuit hominibus,* *(quemadmodum hodie fieri solet in Processionibus) sicuti perspicuè animaduertimus ex his versibus Prudentij:*

Vide histor. tripart. li. 5. cap. 3.

Lib. 5. epi. 29.

*Falsum: Non enim de processione ecclesiastica, sed de castrensi acie meminit Prudentius.

Agnoscas regina lubens mea signa necesse est,
In quibus effigies Crucis, aut gemmata refulget,
Aut longis solido ex auro præfertur in hastis.

Hæc collegimus ex antiquorum patrum scriptis de Dominicæ crucis signo, cuius aspectum noui huius Euangelij professores ferre non possunt, vt discrepantiam ostenderemus nostræ ac veteris illius ætatis, ad cuius mores isti præcones in perfecta reformatione instituenda mundum reuocare videri volunt.

Episcopus Sarisburiensis.

CRucis signum in magno honore habitum a Christianis fuisse fateor: eóq; magis, cum propter publicã contumeliam ignominiámq;, in qua cõmuni omnium mortalium iudicio fuerat, tum etiam propter illud diuinissimum redemptionis nostrę pretium, quod in ea fuisset oblatum. Scriptum est, *Maledicti omnes, qui pendent in ligno.* Et Chrysostomus Ethnicos exprobrare Christianis solitos fuisse scribit, huiusmodi verbis: *Tu adoras crucifixum?* Summum in eo genere supplicij dedecus inesse iudicarunt: (fuit enim maximè omnium & inusum & ignominiosum) & insignis etiam amentiæ duxerunt, honorificè de eo sentire. Quapropter Paulus ait: *Verbum crucis pereuntibus stultitia est.* Iterum: *Prædicamus Christum crucifixum Iudæis quidem scandalum: Gentibus autem stultitiam.* Augustinus etiam crucem vocat, *Ipsam ignominiam, quam Pagani derident.* Similiter Chrysostomus: *Mors Christi apud Iudæos maledicta, apud Gentiles abominanda.*

Gala. 3. Deut. 21.

Chrys. in epist. ad Rom. ho. 2.

1. Cor. 1. Ibidem. Augustin. in Psal. 141. Chrysosto. de laudibus Pauli. hom. 4.

Eam ob causam, fideles homines, qui Christo nomen dederunt, in cunctis sermonibus, totáq; vitæ ratione, illam tantò magis ornare atq; extollere consueuerunt, vt inimicos crucis Christi, Iudæos pariter & Gentiles, morderent, eósq; dolorem darent. Ideo Paulus dicit: *Non me pudet Euangely Christi: est siquidem potentia Dei ad salutem.* Et, *Absit, vt glorier vlla in re, præterquam in cruce Iesu Christi.* Et alio loco: *Statui me nihil scire, nisi Iesum Christum, eumq; crucifixum.* Adeo Paulus de eo exultauit, quod vulgò contemptissimum despectissimumq; fuit: quasi diceret, Hæc illa est imbecillitas, quæ mundum debellauit: Hæc illa contumelia atq; ignominia est, quæ captiuam duxit captiuitatem, & principatus potestatésq; tenebrarum spoliauit. Sic Christiani, quẽadmodum

Roman. 1. Gala. 6. 1. Cor. 2.

Ephe 4. Colos. 2.

Theodore-

Theodoretus scribit, vbiq; & in publicis cõuentibus, & in celebertimis vrbium locis, crucis victoriam ac triumphum promulgarunt & prædicarunt. Nec illos puduit, vt Chrysostomus scribit, *Crucis signum, & rebus suis gestis, & facultatibus omnibus tanquã legitimum quoddam insigne adscribere.* Quinetiam quò mundus paulò altiorem de Christi morte cogitationem susciperet, Deus nonnunquam stupenda miracula per eã edidit, quemadmodum de Pauli semicinctijs, de Elizæi ossibus, de Petri vmbra legimus. Tum primus imperator Christianus Constantinus cum eam tam illustrem atq; honorificam esse factam videret, quæ priùs inhonesta & dedecoris plenissima visa est, quò eiusdem dignitatem atque existimationem augeret & amplificaret, lege lata cauit, ne quis deinceps nocens in crucem ageretur. Hisce rebus consideratis, facilè concedimus quicquid Hardingus hoc in loco adduxit, de Ezechielis viso, deq; inscripta in frontibus hominum Hebraica litera *Tau:* de aspecta in aëre a Constantino crucis imagine: de crucibus, quibus militum vestes notatæ Iuliano Apostata imperatore, quibusq; vel impressa, vel insuta Iudæorum Hierosolymis vestimenta fuerunt: de sanctæ illius Hieroglyphicæ literæ, quæ crucis imaginem referebat, in templo Serapis in Ægypto inuentione. Deniq; non negamus homines ad euangelij cognitionem recèns adductos, postquam Idoli Serapis insignia, aliáq; eiusmodi idololatriæ monumenta detraxissent, in eorum locis mox Christi crucem, tanquam trophæum statuisse, in vestibulis, in parietibus, in fenestris, in postibus, in columnis: deniq; in insignibus, vexillis, signis, scutis, numis. Hæc, inquam, omnia Hardingo ingenuè liberéq; damus. Ita solent hodie principes Christiani eadem cruce in signis, & vexillis suis domi militiæq; vti, varijs & formis & coloribus expressa, quò se sub Christi vexillo militare testentur. *Labarum* apud Romanos imperatorum fuit vexillum, ex auro magnificentissimè factum, & lapidibus pretiosis intersitum, quod cum non nisi summo gerendi belli administratori præferri soleret, ab omnibus militibus vnicè cultum obseruatúmq; fuit. Sozomenus Græcus author, nec latinæ iceireò satis peritus linguæ *Laborum* illud appellat, vt videtur. Sic enim scribit: θάτερον δὲ σκήπτρων, ὃ Λάβαρον ῥωμαῖοι καλοῦσι, nisi forsan in exemplari Græco mendi aliquid insit. Quanquam videri possit imperator Seuerus eo allusisse, cum hoc symboli militibus suis daret, *Laboremus.* Similiter Gregorius scribit: *Christum belli socium habuisti, cuius Labarum insigne gestasti, ipsam dico viuificatricem crucem.* Hoc Labarum Christianus ille imperator Constantinus, sic crucis signo depinxit, vt alij maiores sui, vel *Minotauro*, vel *Aquila* fecerant. Etiamsi autem Eusebius dicat ea vsum esse Constantinum, quasi propugnaculo quodam & præsidio vitæ suæ, certissimum tamen est spem eius atq; fiduciam, non in crucis ipsa materia, sed in vnico Christo defixam fuisse. Nicephorus enim scribit Constantinum hæc verba in cruce incidi curasse Ἰησοῦς χριστὸς νικᾷ: *Iesus Christus vincit,* non crux. Nam alioqui sic scribit Ambrosius: *Helena imperatrix,* cuius opera crux inuenta est, *inuenit titulum: regem adorauit, non lignum vtiq.: quia hic Gentilis est*

Theodor. lib. 3. cap. 27.
Chrysosto. in homil. Quod Christus est Deus.
Actor. 19.
4. Reg. 13.
Actor. 5.
Cassiod. lib. 1. cap. 9.
Ezechiel. 9.
Euseb. li. 9. c. 9.
Sozo. li. 5. c. 15
Rufinus. li. 10.
Socra. lib. 5. cap. 17.
Sozomen. li. 7. cap. 15.
Rufi. li. 2. ca 9.
Cassiod. lib. 1. cap. 9.
Tertul. in Apologet.
Sozo. l. 9 ca. 4.
Aelius Sparti. Greg ad Germ. Patriarc. in conci. Nicen. 2 actio. 6.
Euseb. in vita Constantini. Oratio prima.
τούτῳ ἀμυντηρίῳ διὰ παντὸς ἐχρῶτο
Niceph. lib 8. cap. 32.
Ambros. in Oratione funebri Theodosij.

error, & vanitas impiorum.

Postremò, quòd Hardingus ait, huiusce noui Euangelij professores Dominicæ crucis signum ferre nullo modo posse: sic habeat, nos neq; crucem Christi, neq; eiusdem imaginem, sed superstitiosum crucis abusum reprehẽdere. Deo agantur gratiæ, satis vniuerso orbi perspectum est, eos, quos sic Hardingus damnat, potuisse non ferre modò crucis Dominicæ signum, sed suas etiam cruces tollere, & Christum sequi, atq; in ijs exultare ac triumphare.

Neq; verò adhuc allatum quicquam est omnino, quamobrem isti debeant de causæ suæ vetustate tantopere gloriari. Quantumuis enim hîc Hardingus multum olei atq; operæ consumpserit, nondum tamen probare & euincere potuit, vel hanc crucem imaginem fuisse, vel in vllo templo collocatam, vel a populo adoratam esse. Equidem verò litera, quam Ezechiel in visione vidit: Crux, quam in aëre Constantinus aspexit: notæ quæ vel aspersæ, vel inustæ operariorum vestibus fuerunt: occultæ illæ mysticæq; literæ in templo Serapis repertæ: Crucis signa, vel depicta, vel insculpta in insignibus, vexillis, scutis, numis, nihil aliud fuerunt, quàm transuersæ quædam lineæ, non imagines. Deinde eædẽ cruces nõ in templis, sed foris in alijs locis, in aëre, in agro, in operariorũ tunicis, in priuatis ædibus, in crumenis positę fuerũt, vt manifestum est ex ijs, quæ diximus. Deniq; ex hisce testimonijs minimè constat, quenquam eo tempore edoctum fuisse, vt se ad eas cruces prouolueret, aut diceret, *Aue Crux, spes vnica:* aut diuinum eis honorem exhiberet. Quod cum Hardingus non docuerit, quantumuis longam orationem comparauit, nihil tamen omnino effecit.

Quod autem Prudentium facit dicentem, Crucem circunferri in hasta solitam fuisse, tanquam in *Processione* iuxta hodiernum ecclesiæ Romanæ ritum, in eo illius pij patris versibus insigniter abutitur, eiq; summam iniuriam facit. Manifestum est enim Prudentium eo in loco nullum verbum facere, neq; de ecclesia, neq; de sacerdote, neq; de ædituo, neq; ne Processione. De militibus modò instructa acie & ordine composito castra mouentibus, Crucémq; tanquam vexillum suũ sequentibus loquitur. Sic Eusebius Constantinum crucis signum omnibus excercitibus præferri iussisse scribit. Proximus etiam versus in Prudentio hic sequitur: *Hoc signo inuictus transmissis Alpibus vltor &c.* Quando maximum illud bellum commemorat, quod Maxentio intulit Constantinus. Quare cum ex hisce cunctis crucibus, quas hîc Hardingus conquisiuit, nulla sit, quæ vel appensam haberet imaginem, vel in templo aliquo figeretur, vel a populo adoraretur, quo pacto hæc tam prolixa oratio ad eius causam confirmandam aliquid omnino conferre possit, non video.

Euseb. de vita Constant. Oratione. 1. τῶν στρατοπίδων ἁπάντων ἡγεῖσθαι τότε ὁμοιώματα σεσῶτας. Pruden. cõtra Symmachum. lib. 1.

Hardingus. 4. Sectio.

Imagines ab Apostolis.

QVòd autem imagines Christi, & eius sanctorum, magni æstimatæ, atq; in domibus, ecclesijs, aliísq; locis precibus destinatis collocatæ fuerint ab Aposto-

ab Apostolorum hucusq; temporibus, ita clarum est, vt negari non possit. Athanasius author est, Nicodemum, qui noctu ad Iesum venerat, Christi imaginem sua manu fecisse, eamq; Gamalieli Pauli magistro tradidisse, cum moreretur. Gamalielem, cum sibi esse moriendum videret Iacobo commisisse, Iacobum, Simoni, & Zachæo. Hæc imago ad manum de manu successione peruenit, & Hierosolymis longo tempore duravit: Hierosolymis autem delata fuit in Syriam, & tandem adducta est in ciuitatem nomine Berytum, non procul a Tyro & Sidone. Vbi quàm contumelioſè tractata fuerit a Iudæis, & quæ inde miracula consequuta sint, qui scire desiderat, abundè narratum leget in libello quodam ab Athanasio ea de re conscripto.

Genealogia & peregrinatio fabulæ.

Inepta fabula est, nunquam ab Athanasio scripta.

Episcopus Sarisburiensis.

IPse lector, sua sponte, nisi vehementer hebes fuerit, istius fabulæ futilitatem facilè perspexerit. Homo quidam Christianus, aliô cum familia concedit, qui cum domi suæ imaginem Christi haberet, ipsi Christo & longitudine, & latitudine, & cætera magnitudine æqualem, eam in loco quodam occulto obliuione reliquit. Iudæus postea eam domum longo tempore habitat, nec imaginem videt: alius quidam peregrinus Iudæus discumbens in prandio, eam statim aspexit apertam, ad parietem inclinatam. Atque hæc isto modo refert Hardingianus Athanasius. Ita & stat aperta, & tamen occulta est, & occulta est, & tamen aperta est. Deinde sacerdotes & magistratus Iudæorum eò conueniunt, & imaginem indignissimis & contumeliosissimis modis tractant, spina coronant, myrrham & fel ad bibendum porrigunt: denique cor lancea perfodiunt. Sanguis abundè effluit: potestates cœli commouentur: sol obscuratur: luna amittit lumen suum. Atque inde fluxit, (inquit iste nouus Athanasius) cum Halisij, tum alius omnis per orbem terrarum sanguis. Quid multis opus est? Primum illius libri verbum est, *Itaq;* Ipsum Hardingum pudet fabulam narrare. Athanasij tamen nomen (si Deo placet) ferat, atq; ineptissima licèt fabula, tamen in prima quasi acie inducatur est necesse, ad imaginum adorationem confirmandam. Nominum duntaxat longam repetit genealogiam, Nicodemi, Gamalielis, Iacobi, Simonis, & Zachæi, quò lectorem scilicet obstupefaciat, & existimationis aliquid addat fabulæ. Quanquam vt hæc ita sint, tamen imago ista, neque in templo constituta, neque adorata, neque diuino honore culta vel a sacerdote, vel a populo fuit.

Hardingus. 5. Sectio.

Cap. 14. *EVsebius Cæsareensis in septimo ecclesiasticæ historiæ libro, de antiqua illa Christi imagine meminit ex ære facta, de q; muliere cuius sanguineam fluxionem Dominus sanauit in vrbe Phœnicia, dicta Cæsarea Philippi, in qua illa mulier habitabat. Quam imaginem se vidisse scribit, necnon Petri & Pauli imagines, ab aliquo prisci temporis fortuatas.*

Atq; ibi confitetur, Petri, & Pauli, & Domini seruatoris imagines suo tempore factas, ac in tabulis depictas atq; propositas fuisse. Eusebio defuncto, Iulianus Apostata hanc Christi imaginem sustulit, suamq; in eodem loco posuit: quæ igni violento cælitus delapso defissa fuit in pectore, caput cum parte colli defractum, & in terra defixum: reliquum sic diu remansit, vt fulminis & diuinæ indignationis signum extaret. Christi autem imago, postquam eam Pagani traxissent, fregissent, ignominioseq; truncassent, a Christianis sublata, compacta, & in templo collocata fuit, vbi adhuc (inquit Socrates de sua ætate) seruatur. De herba illa miraculosa, quæ ad huius imaginis basim crescebat, quæq; cum fimbriam imaginis attingeret, panchrestum quoddam medicamentum fieret, omnesq; morbos sanaret, quandoquidem ad hanc de imaginibus quæstionem proprie non spectat, nihil commemorabo.

Lib.6. tripa. hist.cap.41.

Episcopus Sarisburiensis.

EVsebius ipse scribit Phœnices, qui Ethnici erant, cum inaudita miracula a Christo, suisq; Apostolis edita audissent, ac vidissent, has in illorum honorem imagines fecisse, Ethnica quadam inaniq; superstitione commotos. Hæc eius verba sunt: *Nec mirum est veteres Ethnicos beneficio affectos a seruatore nostro, ista fecisse. Nam & Apostolorum Pauli, & Petri, & ipsius Christi imagines coloribus ductas & seruatas vidimus. Et credibile est, priscos illos homines, non dum relicta auita superstitione, ad hunc modum consueuisse colere illos Ethnica consuetudine, tanquam seruatores.* Ex his Eusebij verbis perspicuum est, imagines non a Christo, Apostolisue, quemadmodum Hardingus confirmat, sed a superstitiosa Ethnicorum consuetudine fluxisse. Neq; tamen istas imagines in templo quoquam collocatas fuisse constat. Nam Christi imaginem foris in platea stetisse, manifestum est, & herbam mirifica quadam virtute præditam succreuisse.

Euseb.li 7. cap.18. ὡς εἰκὸς τῶν παλαιῶν ἀπαραλλάκτως οἷα σωτῆρας ἐθνικῇ συνηθείᾳ παρ' ἑαυτοῖς τὰ τῶν τιμῶν εἰωθότων τὸν τρόπον.

Euseb.lib.7. cap.18.

Iulianus ille Apostata, qui Christi aliquando religionem fuerat professus, eámq; postea malitiosa quadam perfidia incitatus abiecerat, illam Christi imaginem de loco suo mouit, non quò populum ab idololatria abduceret, sed quò odium, & suam in nouam eam religionem contumeliam ostenderet: suámq; ipsius imaginem statuit, quò nimirum eam populus coleret, idq; in Christi ipsius dedecus: quemadmodum ij nunc faciunt, qui Dei mandata de industria violant, vt suas retineant, tueanturq; traditiones. De quibus ad hunc modum scribit Basilius: *Quisquis prohibet facere, quæ Deus iubet: aut iubet facere, quæ Deus prohibet, maledictus est ijs omnibus, qui diligunt Dominum.* Itaque Iuliani imaginem Dominus fulmine de cœlo percussit, eámque in vindictæ suæ monumentum conuulsit: Quemadmodum etiam cum alter Iulianus præfectus orientis Antiochenas ecclesias spoliasset, atq; in similem Christi contumeliam, in vasis ipsis sacris insedisset: Deus illius partes secretas, tam repentino tetróque morbo afflixit, vt sanari nunquam vllis medicamentis posset.

Matth.15. Basil.Moral. cap.14.

Sozo.lib.5. cap.8.

Hardingus

Hardingus. 6. Sectio.

EX Chrysostomi Missa apparet in Constantinopolitana ecclesia aliquem imaginum vsum suo tempore extitisse. Nam de imagine Crucifixi mentionem facit. Quisquis autem testimonia patrum pro imaginum confirmatione desiderat, legat Concilium septimum generale Nicææ Bithyniæ oppidi habitum contra Εἰκονομάχους, *in quo non exiguam copiam reperiet.*

Episcopus Sarisburiensis.

IN ea Liturgia, quæ Chrysostomi nomine circunfertur, Nicolai pontificis Romani mentio reperitur, qui quingentis pene post demortuũ Chrysostomum annis extirit, vt suprà ostendimus, & pontifex ordine secundus fuit a *Donna Ioanna* fœmina papa. Ea est Hardingi testimoniorum fides ac vetustas. Secundum illud Nicenum Concilium octingentis pene a Christo annis celebratum fuit: cuius vniuersam persequi & complecti incredibilem futilitatem, longum esset. Irene imperatrix fœmina nefaria, regis Tartarorum filia, genere Ethnica, illud Concilium indici curauit, Constantinopolitani concilij, quod contra imagines decreuisset, odio permota. Constantino filio suo, quòd is idololatricæ statuendarum colendarúmq; imaginum superstitioni assentiri nollet, oculos exculpsit. Episcopi & doctores illius Concilij tum scripturas manifestò adulterarunt, tum patres sanctissimos impudentissimè sunt ementiti. Huiusmodi fuerunt illorum voces, *Imago melior est, quàm oratio.* Et, *Quisquis sanctas Imagines adorare noluerit, anathema sit.*

Anno. 855.

Abbas Vrsperg. Carion.

Nicen. Concil. 2. actio. 4. Nicen. Concil. 2. actio. 2.

Hardingus. 7. Sectio.

ALiqua autem hîc recensere non grauabor, quæ ibi, quantum memini, non reperiuntur, vno tantùm excepto de Basilio, quæ omnia luculentæ sunt & antiquæ authoritatis.

Simeon Metaphrastes author Græcus, Lucæ Euangelistæ vitam scribens, eum Christi, matrisq; ipsius Mariæ imagines fecisse affirmat: Ambrosius Apostolorum imagines in picturis adhibitas ætate sua fuisse testatur. Insulsus nugator, vixit circiter annum Domini. 1350.

In vita Gervasij & Protasij.

Cum enim commemorat, quemadmodum sancti Martyres, Gerualius, & Protasius miraculosè illi in visione apparuerint, scribit tertium etiam quendam simul apparuisse, qui locum ei indicauit, vbi eorum corpora iacerent, atq; illum Paulo Apostolo similem esse visum, quantum ex picturæ contemplatione faciem eius agnoscere potuit.

Gregorius Nyssenus Basilij frater Theodori Martyris vitam perscribens, templum illud, in quo illius reliquiæ seruarentur longa & eloquentissima oratione collaudabat, in qua & figuram rerum animantium a sculptore factam commendat, & marmoris a lapicida politi tanquam argenti læuitatem, & viuam ipsius Martyris effigiem, omniumq; eius præclarissimorum factorum adumbratione expressam, & oculis propositam excellentissimè a pictore

in opere sculptili vnâ cum Christi imagine, in quibus imaginibus pugnas Martyris non minùs ad viuum expressas agnoscit, quàm si in libro descriptæ ac commemoratæ essent.

Paulinus Episcopus Nolanus in eo libro, quem de vita Fœlicis Martyris, versibus composuit, templum laudat in quo Martyris corpus conditum fuit, quod esset in vtroq; latere pictis imaginibus vtriusq; sexus, & virorum & fœminarum, virilis sexus in altero latere, & muliebris in altero ornatum. In quo disertè meminit imagines & scabiosi Iobi, & cæci Tobiæ, & pulchræ Iudithæ, & potentis reginæ Hesteræ: sic enim eos nominat. In decimo Natali.

Episcopus Sarisburiensis.

Coloss. 4. Lucas Medicus.

PAulus ait: *Lucas Medicus*, non Lucas pictor. Beatissimam virginem orationis & eloquentię suæ, qua cæteris omnibus præstare visus est, coloribus depinxit: alio autem modo eam pingere næ illi haud fuit otium. Verùm enimuerò Theodorus Anagnostes author

Theodor. li. 1. est, *Eudoxiam misisse eandem imaginem Hierosolymis ad imperatricem Pulcheriam:* qua fide, incertum est. Simeon autem iste Metaphrastes, quem hîc Hardingus suis coloribus exornat, Græcumque autho-

Volaterranns. rem appellat, triuialis fuit Constantinopoli ludimagister, & Sanctorum vitas scripsit, quæ non immeritò, Mendaciorum legendæ dici possunt, vixitq; ducentis, non ampliùs abhinc annis. Tantæ nimirum & tam priscæ authoritatis Hardingiana sunt testimonia.

Quod ad Ambrosium, Gregorium Nyssenum, & Paulinum attinet, non nego quin & pictores sculptoresque ea ætate fuerint, & picturæ etiam atque imagines extiterint, non modò in priuatis ædibus, & in foro, sed in ipsis etiam concilijs, frequentissimisque ecclesijs. Eas

Euse. li. 7. c. 18. autem Eusebius ab Ethnicis primùm in ecclesias introductas fuisse scribit: atque Hieronymus de Ethnicorum hac in re superstitione lo-

Hiero. in Hieremiã. li. 2. c. 10 quens, sic habet: *Argento & auro decorauit illud, vt fulgore vtriusq; materiæ decipiat simplices. Qui quidem error ad nos vsq; transiuit, vt religionem in diuitijs arbitremur.* Nunquam de eo conquestus fuisset Hieronymus, nisi quibusdam in locis suo tempore inualuisset. Neq; verò

Epiph. ad Ioan. Hierosol. aut Epiphanius Cypri sanctissimus episcopus, Christi imaginem in velo quodam depictam concerpere, & superstitionem eam ecclesia Dei indignissimam appellare: neque Serenus ille Massilienfium E-

Gregor. lib. 9. epist. 9. piscopus celeberrimus imagines ex ligno & lapide factas confringere potuisset, nisi eiusmodi extitissent imagines atque picturæ. Imagines tum fuisse non inficiamur: adoratas autem, aut positas & collocatas fuisse, vt adorarentur, id verò pernegamus.

Hardingus. 8. Sectio.

ATHanasius locum vnum insignem, & minimè tritum habet, de seruanda Christi seruatoris imagine, in quo Christum & ecclesiam in dialogo colloquentes facit, In sermone de sanctis patribus & Prophetis. Græcum

cum sic conuerti potest: Age *(inquit)* dic mihi, cur oppugnaris? Oppugnor (inquit ecclesia) propter doctrinam Euangelij, quam diligenter & accuratè teneo, & propter verum & firmum Pascha, quod agito, & propter religiosam & puram imaginem tuam, quam mihi Apostoli reliquerunt, vt haberem depictam arram humanitatis tuæ, in qua Mysterium Redemptionis operatus es. Hîc Christus, si propter hoc (inquit) te oppugnant, ne grauiter feras, néue animum despondeas, eum scias, si quis Pascha neget, aut Imaginem, me eum negaturum coram patre meo, & electis angelis. Rursus verò, qui compatitur mecum propter Pascha, conglorificaturum. Annon audisti quid Mosi præceperim? Facies (inquam) mihi duos Cherubinos in Tabernaculo testimonij, scilicet ad præfigurandam meam imaginem &c.

Episcopus Sarisburiensis.

ISTuc verò præclarum antiquitatis monumentum Veronæ diu in puluere, & situ iacuisse opinor cum Hardingi Amphilochio. Ecclesia apud Christum lamentabili:er conqueritur, se propter eius imaginem, grauissimè affligi atq; vexari. Christus, vt eam consoletur, ait, *Qui meam imaginem negauerit, coram patre meo negabitur.* Ad extremum eiusmodi imagines exemplo Cherubinorum confirmat.

Hîc autem Hardingus, vt nouo suo Doctori nonnihil authoritatis & fidei conciliaret, exponere nobis debuit, quonam tempore ecclesia adeo esset acerbè propter Christi imaginem tractata, & a quibus hominibus, & quo genere afflictionis, & quamdiu, & qua in regione, & quando tandem liberata fuerit. Ecclesia in monte ædificata est, neq; possunt illius occultari conflictationes. Si propter imagines eiusmodi molestijs vnquam affecta fuerit, ante Athanasij (inquam) memoriam, id ignotum esse non potest: si nunquam fuerit, nimis ea quidem delicata & lasciua fuit, quæ sine causa tantopere conquereretur.

Si veræ fuerint istæ minæ, fore, vt qui sculptam Christi imaginem negauerit, is coram Deo patre negetur, tum & Epiphanium Cyprium, & Serenum Massilienſem episcopum, summo vtrumq; pietatis studio & amore incensum, magnámq; præterea doctissimorum & sanctissimorum patrum multitudinem, qui Christi imagines conciderunt, euerterunt, deformarunt, coram Deo negatum iri est necesse. Deniq; quod Dominum Mosi mandasse affirmat, vt aureos hosce Cherubinos faceret, *quò imagines has ligneas & lapideas præfigurarent*, vanum & puerile commentum est, & firmamento caret, tametsi defendendæ fucandæq; puerili sententiæ satis quidem conuenit.

Quanquam profectò, si quid vel in obscuro isto Athanasio, vel in eius dictis momenti insit, facilè existimare licet eum imaginis nomine in hoc loco vsum esse, non pro vlla eiusmodi forma in materia aliqua aut picta aut sculpta manibus, sed pro vniuersa filij Dei in hac mortali vita πολιτεία, quæ nihil aliud est, quam *Verbum caro factum est:* quæ q;

instar imaginis cuiusdam expressa atque oculis nostris subiecta est, in omni ecclesiæ doctrina ac disciplina, quasi solidissimum Christianæ fidei fundamentum, atq; basis. Sic Paulus ait: *Christus est imago patris:* 2. Cor. 4. nam alioqui Deus aspectabilis non est. Sic Ioannes: *Nemo Deum vidit* Ioan. 1. *vnquam: filius qui est in sinu patris, patris voluntatem reuelauit.* In Christi igitur ἀνθρωπίσῃ, tanquam in imagine quadam, Deum patrem intuemur. Similiter in Apocalypsi imago bestiæ, non vlla materialis vel picta, vel sculpta imago dicitur, sed ipsa doctrina, impostura, errores, mendacia, blasphemiæ, idololatria, totáq; Antichristi πολιτεία. Sic Basilius habet: *Christus carnem sanguinemq; suum totam nominauit Euangelij mysticam doctrinam, quam ipse in dispensatione carnis suæ promulgauit.* Sic Augustinus dicere videtur: *Eius passionis imaginem in ecclesia celebrandam dedit.* Pachymeres etiam scriptor Græcus imaginis nomẽ sic interpretatur: Ἀγάλματα δέ φησι τὰς εἰκόνας τῶν μυστικῶν, id est, *Statuas vocat imagines (seu intimas, & altas contemplationes) mysteriorũ.* Propter hanc imaginem Christi sæpenumero miserrimè iactata fuit ecclesia Dei. Hæc imago, quemadmodum nonnulli ex antiquis patribus affirmant, Cherubinis adumbrata fuit: atq; hanc quisquis imaginem negauerit, eum Christus coram patre certissimè negabit. Hæc interpretatio cùm verbi Diuini analogiæ, tum temporis historiæ consentit: ideóq; planè statuere licet, si hic verè Athanasius fuerit, eius hanc ipsam fuisse sententiam. Nam cæteroquin Athanasius ipse, quem vulgò omnes agnoscunt, quique extat palam, sic habet: ἡ τῶν εἰδώλων Atha. aduersus gentes. εὕρεσις οὐκ ἀπ' ἀγαθοῦ, ἀλλὰ ἀπὸ κακίας γέγονε. Τὸ δὲ τὴν ἀρχὴν ἔχον κακὴν, ἐν οὐδενί ποτ' καλὸν κριθείη ὅλον ὂν φαῦλον, hoc est, *Imaginum inuentio, non de bono, sed de malo extitit. Quod autem principium malum habet in nulla re bonum iudicari potest, vtpote totum malum.* Hæc huius est sanctissimi patris clarissima sententia, quæ non aut in angulis proiecta, aut situ abscondita, sed omnium oculis aspectuique exposita est.

Basil. epist. ad Cæsareenses. σάρκα γὰρ καὶ αἷμα πᾶσαν αὐτοῦ τὴν μυστικὴν ἐπίδημίαν ὠνόμασε.

Augu. 80. quæstio. Quæst. 61.

Pachym. in. 3. ca. Eccl. Hiera.

Hardingus. 9. Sectio.

EX omnibus antiquis patribus nullus est, qui illustrius testimonium habeat, de vsu simul & adoratione imaginum, quàm D. Basilius, cuius authoritas, propter eius doctrinam, sapientiam, vitæq; sanctitatem, præter vetustatem, tantum habet in omnium iudicijs ponderis, vt omnes nostri noui magistri, si in lance aduersa ponerentur, quauis pluma leuiores deprehẽderentur. De hac autem re in epistola quadam, in qua fidei suæ confessionem facit, atq; in Iulianum Apostatam inuehitur, sic habet: Quemadmodum a Deo Christianam & inculpabilem nostram fidem veluti hæreditario nostro iure accepimus, sic confiteor, & in eo maneo. Credo autem in vnum Deum patrem omnipotentem, Deum patrẽ, Deum filiũ, Deum spiritũ sanctum: vnum Deum hæc tria adoro. Confiteor etiam filij incarnatã οἰκονομίαν: deinde sanctam Mariam, quæ secũdùm carnem illũ peperit, hanc Deiparam vocans. Suspicio etiam sanctos Apostolos, Prophetas, & Martyres, qui pro me apud Deũ supplicãt, quò per illorum mediationem

Citatur ab Adriano Papa in epistola Synodica ad Cõstantinum & Irenem.

tionem propitius mihi sit Deus noster benignissimus, & remissionem peccatorum mihi gratis largiatur. *Tum sequitur:* Quam ob causam & historias imaginum illorum honoro, & palàm adoro: hoc enim nobis traditum a sanctis apostolis, non est prohibendũ, sed in omnibus ecclesijs nostris eorum historias erigimus. *Viden' Iuelle lululentissimo testimonio constare, imagines in templis collocatas fuisse, diu ante sexcentorum tuorum annorum exitum, & adoratas cultasq; esse, non modò ab indocta Christianorum plebe, sed ab Episcopo Basilio, qui propter eximiam eruditionẽ ac sapientiam Magni cognomine celebratus fuit?* Hic Basilius non diuus Basilius est.

Episcopus Sarisburiensis.

FAteor verò & Basilium propter doctrinã, sapientiã, constantiãmq; in veritate Diuina suam, Magnum meritissimè fuisse appellatum, & eius authoritatem grauem semper esse visam atq; iudicatam. Si quam Hardingus illius in se grauitatis particulã haberet, non tam facilè quouis leuissimæ opinionis flatu a Christo, eiúsq; Euangelio abduceretur. Verùm iste Basilius non est Basilius: neq; ista verba, Basilij verba sunt: Papa duntaxat Adrianus in epistola sua Synodica inter alia ineptissima testimonia, hæc verba citauit tanquam Basilij: quæ in libris Basilij in lucem editis, & lectione omnium tritis, minimè reperiuntur.

Quòd autem Basilius iste, se imagines culturum adoraturumq; profitetur, idq; palã ad exemplum aliorũ, Hardingus ipse nouit, hãc doctrinam, non modò cõmuni rationi, sed suis etiam Concilijs aduersari. Etenim in concilio Moguntinensi scribitur hoc modo: *Imagines non ad id proponũtur, vt adoremus, aut colamus eas.* Neq; eas Gregorius Deos, qui adorentur, sed libros qui legantur nuncupat, neq; libros recõditę cuiusdã artis, qui Basiliũ, aliósue consimiles eruditos episcopos instituant, sed *libros Laicorum.* Quandoquidẽ autẽ Hardingus tanti nos huiusce Concilij authoritatem facere vult: quò lectoris hac in re desiderio cõsulamus, necessariũ esse arbitramur paucis, & tanquã in transcursu partem aliquam attingere illarum rationum longè grauissimarum, quibus illi episcopi & patres, re diu consulta ac deliberata impulsi fuerunt, vt imaginum fructum adorationémq; confirmarent ac stabilirent, eósq; qui contradicerent pro blasphemis atq; hæreticis condemnarent. Rationum igitur hæc sunt præcipua momenta. Conci. Mogun. de imaginibus

Moses scribit: Deũ accepisse lutum & fecisse hominẽ iuxta suã imaginẽ ac similitudinẽ: Esaias ait, Erit signũ & testimoniũ Domino in terra Aegypti: Genes. 2. Esai. 19.
Propheta Dauid ait, Confessio & dignitas coram ipso est: Domine dilexi pulchritudinem Domus tuæ: Domine quæsiuit te facies mea: Vultum tuum quæram Domine: Domine consignatum est super nos lumen vultus tui: Ex singulis hisce clausulis ac intercisis membris, Adrianus Papa conclusit ad hunc modum: *Ergo, Imagines statuendæ sunt in templis.* Psal 95. Psal 25. Psal 26. Adrian. epistola. Synod. actio. 2.

Alius hoc modo argumentatur: *Sicut audiuimus, ita vidimus: Ergo, Imagines sint oportet, quas intueamur.* Alter sic concludit: *Mirabilis Deus in sanctis suis: Ergo, templum exornari picturis debet.* Alter sic, *Nemo accendit lucernam, eamq; ponit sub modio: Ergo imagines in Altari* Psal. 47. Theodorus.

collocandæ sunt. Ex hisce vniuersis, alijsq; eiusmodi sumptionibus sic ratiocinatur Isidorus: *Ergo templum nihili valet, quod non sit imaginibus refertum.*

Concil. Nicen. 2 actio. 1. Ναὶ λόγος ἐδεῖς, ὃν ἡ εἰκὼν ἀγαλμα.

Ad confirmandam imaginum adorationem atque venerationem his argumentis vtuntur: *Psalmographus ait, Adorate scabellum pedum eius: Adorate in sancto monte eius: Domine omnes diuites templi tui orabunt coram vultu tuo: Ergo, inquiunt, adorandæ sunt imagines.*

Psal. 98.
Psal. 47.
Psal. 44.

Iam verò molestum esset ineptias omnes, ac plus quàm superstitiosas illius Concilij fabulas consectari. Diabolus sanctè promittit, fidemque suam dat se virum sanctum non ampliùs tentaturum, aut infestaturum, si beatæ Mariæ imaginem venerari desisteret. Alius imaginem accersit, quæ aquam ad se domum in cisternam comportet. Alius iturus peregrè, Mariæ mandat, vt eo absente, suam ipsa candelam obseruet: Illa mandata diligenter præstitit, candela arsit, quousque ille redijsset. Ex his coniecturam de reliquis facere licet.

Concil. Nicen. 2. actio. 1.

Hæc nempe egregia sunt longeq; grauissima argumenta: quibuscum si nostri conferantur noui magistri, pluma quauis leuiores videantur.

Cæterùm cum isti homines nostram disciplinam, tam sæpe odioso quodam & infami nouitatis crimine arcessant, quasi ante hanc recentem memoriam ne audita quidem fuisset, operæpretium videatur antiquissimorum patrum sententias, & veteris ecclesiæ institutum paucis attingere. Origenes habet: *Dei, vt inuisibilis & incorporei imaginem nullam effigiamus.* Iterum habet: *Celsus obycit nobis, quòd non habeamus Altaria & Imagines.* Clemens Alexandrinus, qui ætate floruit eadem, sic habet: *Nobis apertè vetitum est, artem fallacem exercere. Non facies enim, inquit propheta, cuiusuis rei similitudinem.* Arnobius, qui Clementem & Origenem proximè ætate subsequutus est, sic ad Ethnicos scribit: *Accusatis nos, quòd non habeamus Imagines & Altaria.* Lactantius Arnobij discipulus habet: *Non est dubium, quin religio nulla sit, vbi simulachrum est.* Augustinus hoc Varronis dictum vehementer laudat: *Qui primi simulachra deorum populis posuerunt, illi ciuitatibus suis metum dempserunt, errorem verò addiderunt.* Atq; hanc adiungit rationem: *Quia dij facilè possunt in simulachrorum stoliditate contemni.* Eleberinum concilium hoc decretum fecit: *Placuit picturas in ecclesiis esse non debere, ne quod colitur, aut adoratur, in parietibus depingatur.* De Constantinopolitano Concilio idipsum affirmare licet. Sanctissimi verò imperatores Valens, & Theodosius orbi Christiano generale huiusmodi mandatum promulgarunt: *Cum sit nobis cura diligens, in rebus omnibus superni Numinis religionem tueri, signum saluatoris nostri Christi nemini concedimus, coloribus, lapide, aliáue materia fingere, sculpere, aut pingere. Sed quocunq; reperitur loco, tolli iubemus, grauissima pœna eos mulctando, qui contrarium decretis nostris, & imperio quicquam tentauerint.* Atq; hãc deinde sanctionẽ & cõfirmarunt & exercuerunt Philippicus, Leo, Cõstãtinus pater, Cõstãtinus filius, Nicephorus, Stauratius, Michael, Leo, Armenius, alijq; Christiani & pij imperatores.

Origen. contra Celium. lib. 7.
Orige. contra Celsum. lib. 4.
Clem Alexan. in Parænetico.
Arnob contra gentes. lib. 2. pag. 214.
Tertu. in Apo.
Lactan. lib. 2. cap. 2.
Auguſt. de ciuitate Dei. lib. 4. cap. 31.
Concil. Eleberinum. can 36.
Constantino. Concil.
P. Crinitus. lib. 9. cap. 9.

Hæc

Hæc testimonia cùm vetusta & antiqua sunt, tum dilucida, enucleata, omnibus explorata sunt. Itaq; facilè præponderabunt & omnes illas de Nicodemi imagine fabulas, & Simeonis Metaphrastæ, recentis huiusce Basilij, noui Athanasij, aliorumq; eiusmodi insuscatas authoritates, quæ iampridem e tenebris eruitæ, atque in lucem extractæ fuerunt. Equidem verò Amphilochius, cuius se pallio ita sæpe texit Hardingus, nullo modo repudiari potest. Manifesta sunt eius verba: *Non est nobis curæ, sanctorum vultus corporales in tabulis coloribus effigiare: quoniam his opus non habemus.* Concil. Nicen. 2. Act. 6.

Hardingus. 10. Sectio.

CVm itaq; de antiquitate, origine & approbatione imaginum satis multa dicta sint, reliquum est, vt ostendamus propter quas causas in templis vsurpatæ fuerint. Itaq; imagines tribus de causis in tepla introductas fuisse perspicimus. Prima est, fructus scientiæ. Simplex enim & ignarus populus, ac literarum planè rudis, in picturis quasi legit & videt non minùs, quàm alij in libris, mysteria Christianæ religionis, eximiaq; Christi & sanctorum eius facta. Quod scriptura legentibus, hoc pictura idiotis intuentibus præstat, inquit Gregorius: in eadem enim indocti vident, quid imitari debeant: in eadem legunt, qui literas nesciunt, itaq; picturæ (inquit) imperitis Nationibus specialiter inseruiunt loco scripturarum.

Tres causæ ob quas imagines in templis adhibitæ fuerint.

Ad Serenum Episcop. Massiliens. lib. 9. Epist. 9.

Huic autem Basilius assentitur, in Homilia sua de quadraginta Martyribus. Nam magnifica *(inquit)* in bello gesta, & oratores sæpenumero & pictores pulcherrimè demonstrant. Hi oratione, illi tabulis describentes: qui ambo multos ad res fortiter gerendas incitarunt. Quæ enim sermo historiæ per inductionem præbet, eadem & pictura tacens per imitationem ostendit. *Atq; hoc est quod præstantium poëtarum opera Picturæ loquentes olim dicta sunt: & pictorum vicissim opera, tacita poemata nuncupata. Itaq; scripturæ atq; picturæ vsus idem est, eademq; vtilitas. Res enim, quæ leguntur, quando ad aures perueniunt, tunc ad mentem transmittimus: quasq; res in picturis contemplamur oculis, easdem etiam animis amplectimur. Quare ex pictura ac scriptura, vnum idemq; percipimus scientiæ commodum.*

Pictura loquens: poëma tacens.

Episcopus Sarisburiensis.

PRima princepsq; causa, ob quam Imagines in templis constitutæ fuerunt, ea hoc loco ponitur, vt populus scilicet ex earum aspectu doctior, atq; peritior euaderet. Quamobrem eas Gregorius idiotarum libros nuncupat: & patres Concilij cuiusdam recentis aiunt: *Plus discere breui ex imagine possumus, quàm ex scripturis longo studio atq; labore.* Eâq; de causa Basilius, pictam Imaginem historiæ scriptæ comparat. Quanquam ea, qua Hardingus vtitur, picturæ & poematis similitudo proximè verum attingere videtur. Pictores enim atq; Poëtæ propter communem mentiendi facultatem pari iamdiu iure fuerunt.

Gregor. lib. 9. epist. 9. Concil. Senonense.

Horatius. Quidam de ijs ad hunc modum scripsit: *Pictoribus atq; Poëtis Quidlibet audendi semper fuit æqua potestas.* Poëtarum verò licentiam exponens Athenæus, ait: Athenæus. Οἷς λέγειν ἅπαντα, καὶ ποιεῖν ἔξεστι μόνοις: hoc est, *Quibus & dicere quidvis, & facere licet solis.* Eáq; de causa dixisse Cicero videatur: Cicero Tusc. Quæst. 1. *Nihil negotij est hæc poëtarum, & pictorum portenta conuincere.* Itaq; quemadmodum Plato poëtas, propter institutum mentiendi morem, e sua republica profligauit, ita etiam Deus Opt. Max. pictores, hanc ipsam ob causam, e regione Israëlitica exterminauit. Quæ cum ita sint, Hardingiana pictorum & poetarum comparatio non improbanda videatur. Plato. Origen contra Celsum. lib. 4.

Quanquam ista docendi populi via non satis commoda videtur, & expedita. E sacerdotibus imagines fecerunt, & contrà ex imaginibus sacerdotes. Sacerdotes enim illorum maxima ex parte oculos habent, neq; vident: aures habent, neq; audiunt: corda habent, neq; intelligunt: ora habent, nec loquuntur: deniq; suis imaginibus omni ratione similes sunt. Imagines ipsorum oculos non habent, & tamen finguntur, vt videant: aures non habent, tamen fabricantur, vt audiant: ora non habent, tamẽ in excelso ponuntur, vt loquantur: in quo sacerdotum propria officia faciunt. Ita nimirum populum ab audiendo Dei sacrosancto verbo arcent ac prohibent: atq; imagines spectare, cum imaginibus colloqui, imagines audire, ab imaginibus instituí iubent.

Etsi autem contingere aliquando posset, vt populus aliquid hoc modo disceret atq; perciperet, non tamen hæc legitima est ac solennis via, quã Deus populo adipiscendæ scientiæ præscripsit. Paulus ait: Rom. 10. *Fides ex auditu est.* Multi fuerunt inter Iudæos simplices, idiotæ, imperitiq; homines plebeij: Deus tamen nullos vnquam huiusmodi libros illis legendos proposuit: sed contrà, semper vetuit, apertè reclamauit, nunquam pati voluit. Si hæc tam explicata sit facilisq; institutendi populi ratio, quid est, quòd qui maximè huiusmodi magistrorum copia circumfluunt, ij maximè & ignari, & superstitiosi, & idololatriæ dediti sunt? Habacuk. 2. Verùm, vt concludam: Habacuk, & Ieremias prophetæ aiunt: Ierem. 10. *Conflatile est demonstratio mendacij: Lignum est doctrina vanitatis.*

Hardingus. 11. Sectio.

SEcundus imaginum vsus est, vt mentes nostras ad omnem pietatem excitent. Cum enim affectus & desiderium hominis in diuinis spiritualibusq; rebus hebes sit, quoniam corpus corruptibile mentem aggrauat: quando in imaginibus exprimitur & oculis nostris subijcitur, quid Christus pro nobis, quidq; pro Christo sancti præstiterint, tum acuitur, & commouetur ad similem agendi voluntatem, atq; ad omne piæ sanctæq; vitæ studium. Quemadmodum enim cum in concione vel oratione verba apta audimus: sic cum imaginum vultus & gestus ad viuum delineatos intuemur, vel ad misericordiam, vel ad lachrymas, vel ad lætitiam, vel ad similes affectiones excitamur. In quo sanè non minùs pictores, quàm aut Oratores, aut poëtæ excellere semper sunt iudicati. Sapient. 9.

Qui

Alia. 4. *Qui exempla desiderat, secundum Nicenum Concilium consulat, in quo inter alia egregia, quæ ad hanc rem pertinent, vnum reperiet de S. Euphemia Martyre, alterum de Abrahamo Isaacum filium sacrificante, æterna memoria dignũ, quorum illud Asterius sanctus episcopus, hoc Gregorius Nyssenus elegantissimè descripsit. Virgilius Æneam lachrymantem, meliora sperantem, se colligentem, consilium de subleuandis suis grauissimis calamitatibus capientem facit, occasione picturæ cuiusdam, quam Carthagine viderat, in qua Troianum bellum descriptum fuit. Quod sapiens ille poëta neutiquã fecisset, nisi pictura permagnum haberet in commouendis affectibus momẽtum.*

Ouidius etiam in Epistola Laodamiæ ad Protesilaum virum profectũ ad militiam, sic eam fingit scribentem de illius imagine, quam ex cera formandam curauit, quò absentis desiderium illo modo leniret, vt facilè intelligamus, imagines mirabilem quandam vim habere, vehementes affectiones excitandi, resq; absentes sic quasi præsentes adesse repræsentandi in animis spectantium. Ex omnibus exemplis, quæ in hanc causam adduci possunt, illud mihi longè illustrissimum videtur, quòd Appianus scribit de C. Iulio Cæsare, libro 2. de Bellis Ciuilibus. *Postquam enim Cæsar a senatoribus fuisset in Curia trucidatus, quidã ex amicis eius, vt facinoris huius immanitatem populo ostenderet, Cæsaris lecticam in forum attulit, atq; ex ea imaginem illius ex cera factam, quæ viginti tria vulnera, belluino quodam modo in faciem ei, reliquasq; corporis partes impressa, hiantia quodammodo adhuc & sanguine fluentia repræsentabat. Quo spectaculo populum ad vehementiorem iracundiam ac furorem accendit, quàm quauis oratione aut gestu potuisset: quòd statim apparuit. Cum primùm enim populus eam videret imaginem, nec dolorem ferre, nec furorem coërcere potuit: quin summa crudelitatis exempla in illius homicidij authores statueret.*

Tertia causa, propter quam imagines erectæ in templis fuerunt, est ad cõseruandam rerum memoriam ad salutem nostram necessariarum. Cum enim oculos in eas conycimus, memoria nostra, quæ alioqui tenuis ac imbecilla est, colligit atq; amplectitur beneficia ac merita Seruatoris Christi: & pia sanctorum exempla, quæ nos imitari debeamus: vt si tales fuerimus, quales ij fuerunt, diuina gratia per Christum, consequi possimus fœlicitatem, quam ij sunt adepti, & vnà cũ illis vita fruamur æterna. Atq; ij sanè qui imagines in honore habẽt, ita animati esse debent, vt non modò res contemplentur in illis adumbratas, sed eas etiam facto, & diligentissima imitatione præstent.

Episcopus Sarisburiensis.

QVòd ad secundam attinet, quam ex imaginibus percipimus vtilitatem, quę in commouendis, concitandisq; animis versatur, Hardingus sibi necessarium esse iudicauit, ad Ethnicorum poëtarum auxilium confugere, Virgilium, atq; Ouidium, testes doctori Theologiæ sanè nõ aptissimos: atq; illorum ad confirmandam causam futilissimas fabulas introducere, necnon vetustam Appiani, & prophanam historiam. Itaq; iam penè exhaustus, & ad ipsas peruenisse feces videtur. Miror oblitum esse iunenis illius in Eunucho, qui quod Iouem in ta- In Eunucho.

bula pictum videret, ſtatim ad perſequendum ſuum iuuenile propoſitum penitus eſt incitatus, ac confirmatus. Imagines ſæpenumero mentes multis acribuſq; affectibus incendere fateor, cœcumq; duco, qui contrà ſenſerit. Saluſtius ſcribit, Quintum Maximum, & P. Scipionem, quotieſcunq; maiorum ſuorum imagines intuerẽtur, illico fuiſſe inſitæ virtutis nobilitate, ad parem præſtãtiſſimorum facinorum laudem inflammatos. Verùm non quòd mentem vel delectare, vel incitare ſolet, id omne aptum etiam cenſeri debet eccleſiæ Dei: quæ orandi eſt, non ſpectandi domus. Atque vt vni prophanæ hiſtoriæ alteram obijciamus, priſci Lacedæmonij imaginem nullam, aut picturam in Senatu pati voluerunt, ne Senatorum mentes eo modo ab inſtituta deliberatione ad alienas cogitationes abducerẽtur. Enimuero Sapiẽs ait: *Aſpectus imaginis dat inſipienti cõcupiſcentiam.* Tertius fructus de cõſeruãda rerũ memoria, primo par eſt, ideóq; noua refutatione opus non habet.

Plutarchus.

Sapient. 15.

Hardingus. 12. Sectio.

IAm eò peruentum eſt, vt oſtendamus quemadmodum imagines adorari & honorari poſſint legitimè. Ille diuinus cultus, qui internè in ſpiritu & veritate conſiſtit, & ſignis quibuſdam externè declaratur, in agnoſcẽdo ſummo dominatu, qui quidem a Theologis propriè Latria *vocatur, ſoli ſanctiſſimæ Trinitati defertur. Sanctis autẽ imaginibus illum cultũ nequaquam tribuimus, ſed genus quoddam inferius reuerẽtiæ atq; adorationis (ſic enim nominatur)" qui nihil aliud eſt, quàm recognitio virtutis alicuius aut excellẽtiæ, externo ſigno, veluti religioſè oſculando, corpus inclinando, genu flectendo, aliísq; eiuſmodi teſtata. Quod quidẽ adorationis genus creaturis ſæpenumero tributum in ſcripturis reperimus: cuius nihilominus tota actio, non ad ipſas imagines" præcipuè, ſed ad res in illis repræſentatas refertur, tãquam ad verum propriumq; illius adorationis obiectum. Quãquam enim imaginis cultus ad ipſam primam principemq; formam, quam Archetypum doctiores vocant, trãsfertur, quemadmodum Baſilius docet: ille tamen ſummus cultus, qui* Latria *dicitur, ad ſanctam Trinitatem duntaxat pertinet, non ad reuerendam imaginem, ne fortè creaturarum, materiarumq;, vt auri, argenti, lapidũ, ligni, aliarumq; huiuſmodi rerum cultores videamur.* Imagines nõ adoramus vt Deum, *(inquit Athanaſius)* neq; ſpem in illis ſalutis noſtræ collocamus, neq; cultum diuinũ illis exhibemus: ſic enim Ethnici faciebant: ſed hac adoratione ſeu reuerentia affectum quendam & pietatem in ipſa Archetypa teſtamur. Quare ſi earũ vel deformari vel dirimi figuram acciderit, non dubitamus truncos, vt verum lignũ comburere, ſiq; ex alia materia fuerint, ad eum vſum, cui maximè inſeruire poſſunt, adhibere.

Quemadmodum imagines legitimè adorari poſſint.

Sacras imagines Hardingus ſine ſpiritu & veritate adorari, cõfitetur.

" Inanis diſtinctio. Hebraicè enim legitur, *Non incurnabuteipſum.*

" Adorationis actio ad imaginem refertur, licèt non præcipuè.

Lib. ad Amphiloch. ca. 1.

In quæſt. ad Antiochum principem.

Hic Athanaſius, fictus eſt, non verus Athanaſius.

Gregorius Secundinum quendam laudans, quòd ſeruatoris imaginem ad ſe mitti cuperet, quòd imaginem propoſitam videndo, ad Chriſtum corde diligendum magis inflammaretur, poſt pauca in eam ſententiam verba, ſic habet: Scio quod Imaginem ſeruatoris noſtri non ideo petis, vt quaſi Deum colas, ſed ob recordationem filij Dei in eius ſermone recaleſcas, cuius te imaginem videre conſideras. Et nos quidem non quaſi ante

Libr. 7. epiſt. 53.

diuini-

diuinitatem, ante illam prosternimur, sed illum adoramus, quem per imaginem aut natum, aut passum, sed & in throno sedentem recordamur. Et dum nobis ipsa pictura, quasi scriptura, ad memoriam filium Dei reducit, animum nostrum aut de resurrectione lætificat, aut de passione demulcet. *Hæc ille.*

Etsi homines coram imagine, aut triumphãte sanctæ Crucis signo in genua prouoluti precentur, non lignum lapidémue figuratum venerantur, sed Deum optimum colunt: quemq; sensibus percipere non possunt, eius imaginem & figuram venerantur ac colunt, iuxta antiqua instituta, non in ipsa imagine acquiescentes, sed venerationem omnem, adorationemq; ad eum transferentes, qui repræsentatur.

*Multa adduci e patribus possent de imaginum cultu: sed hæc sufficiãt. Ex quibus omnibus hoc vnum efficitur, quod quæcunq; reuerentia, honor, cultus imaginibus defertur, in memoriam & amorem & honorem archetyporũ redundat. Veluti, quãdo librum Euangelij osculamur, eo signo non pergamenũ, non chartam, non atramẽtum, in quo scriptum est, sed ipsum Euangelium veneramur. Quemadmodũ etiam cum Iacobus filij sui Ioſephi tunicã sanguine hædino imbutam oscularetur, eamq; vnis suis amplecteretur, & lamẽtabile in ea luctũ effunderet, amoris eius & doloris affectio nõ in tunica cõstitit, sed ad ipsum Ioſephũ referebatur, cuius infortunatam mortem (vt putabat) illa sanguinolenta tunica declarabat: sic Christiani homines signa reuerẽtiæ, charitatis, & honoris corã Christi, vel Apostoli, vel Martyris cuiusquã imagine exhibentes, cum interna quadam sua recognitione, cordiumq; deuotione, non in ipsis quidem imaginibus cogitationes suas defigunt, sed totum deferunt ad Christum, ad Apostolum illum, & Martyrem, tribuentes certa proportione id quod cuiq; tribui oportet, & creatorem omnipotentem a creatura secernentes: deniq; omnem honorem ac gloriam in vnum Deum conferentes, qui mirabilis est in sanctis suis. Huiusmodi imaginum veneratio nec impia haberi, nec contemni debet: pro qua * priscorum patrum testimonia Græcorum simul & Latinorum habemus: cuiq; fidem luculentiorem quædam generalia concilia detulerunt, quæ earum euersores atq; oppugnatores damnarunt.*

Gen. 37.

* Falsum: nullus enim priscus pater, vel Græcus, vel Latinus vnquam docuit, vt imaginem oscularemur, ad eámue prouolueremur.

Episcopus Sarisburiensis.

AMplum admodum vestibulum Hardingus tam paruis ædibus extruxit. Omnis nostra de Adoratione quæstio instituitur & disputatio, quæ hîc paucis verbis leuissimè transigitur. Cætera fuit leuis armaturæ quasi quædam velitatio. Neq; tamen ad id disertè respondet, quod quærebatur, hoc est, an imagines olim in templis constitutæ fuissent, vt adorarentur: sed suas tantùm cogitationes proponit, atque in eo contendit, vt quemadmodum rite adorari possint, doceat: in quo tamen, neque reliquis collegis suis, neque sibijpsi consentire videtur. Tandem in hanc sententiam concedit: *Adorationem huiusmodi, non præcipuè pertinere ad imaginem.* Quorum hic est sensus verborum. Caduca lapidis aut ligni creatura adorari potest, quanquam non præcipuè aut maximè, vt Deus ipse, qui ea repræsentatur. Atque ita mediam quandam ac incertam viam ingreditur: quasi dice-

* Quæ nempe sexcentorum annorũ lineas transirent.

ret, Imago adorari potest, & tamen adorari non potest: contrà, adorari non potest, & tamen adorari potest. Ad cuius rei confirmationem ficta quædam & commentitia Basilij, & Athanasij testimonia adducit: cum satis sciat neutrum istorum patrum, vel voces vnquam huiusmodi misisse, vel iustam huiusce mentionis causam habuisse: In illo duntaxat puerili Niceno Concilio secundo, inter alia eiusmodi innumera pene mendacia atq; fabulas reperiuntur. Lector optime & Christiane, si literis instructus es, intuere & perpende illud Concilium: tuq; ipse meam orationem ipsa re longè inferiorem esse fateberis. Idem etiam ipse Athanasius vt hìc ad comprobandam imaginum adorationem inducitur, sic alibi in eodem Concilio affirmare fingitur, Christum in reliquijs ossibusq; mortuorum habitare.

Concil. Nicen. 2. Act. 3.

Gregorius autem, quanquam de imaginibus verba disertè facit, tamen de adorandis imaginibus nihil omnino habet. Ad extremum cum ne vnum quidem antiquum patrem proferre possit causæ suæ testem Hardingus, exceptis hisce adulterinis & supposititijs astipulatoribus, non tamen erubescit gloriosè iactare se alios citare quàm plurimos potuisse. Istiusmodi ostentatione & inanis copiæ venditatione imperita natio sæpe fallitur. Quid autem opus erat Hardingo, vel ficta illa sua & commentitia diplomata iactare, vel insulso *præcipuæ, & minùs præcipuæ Adorationis* inuento rem ipsam in medio quodammodo dubióq; relinquere? Enimuero episcopi illius secundi Niceni Concilij sibi videntur cum ex scripturis, tum ex antiquitatis monumentis euincere posse, imagines certissimè adorandas esse. Etenim, vt antè docuimus istas adhibent scripturas: *Adorate scabellum pedum ipsius: Adorate eum in monte sancto suo: Omnes diuites populi adorabunt faciem tuam.* Ex his concludunt: *Ergo imagines sunt adorandæ*. Theodosius autem Mirensis episcopus in eodem Concilio imaginum adorationem vehemẽter probat, & vnicè collaudat, propterea quòd archidiaconus suus eam in somno per visum edoctus esset. Iccirco quidam ex ijs ait: *Venerandas imagines adoro, & id perpetuò docebo*: Alter, *Historias imaginum honoro, & palàm adoro*: Alius, *Imagines perfectè adoro*: Alius, *Eos qui diuersum statuunt, auersor & anathematizo*. Deniq; Concilium illud vniuersum sic sanciuit: *Eos qui circa Adorationem imaginum laborant, aut dubitant, nostra Synodus anathematizat.*

Ex libro Caroli Magni.

Psal. 98.
Psal. 47.
Psal. 44.

Concil. Nicen. 2. Act. 2.

Aiunt se scire *Imagines esse creaturas corruptibiles, ideoq; se nec vti, nec habere eas pro Dijs affirmant*. In quo sibi perquam sapientes videntur, qui ea scire possint, quæ volucres pueriq; cognoscant. Ita de suis Idolis profiteri Ethnici consueuerunt. *Iouem lapidem, non esse Deum* Cicero confitetur. Lactantius hac de re ita scribit: *Non ipsa, inquit, adoramus, sed eos ad quorum imagines facta, & quorum nominibus consecrata sunt*: quæ quidem ipsius est Hardingi vox. Similia istis in Augustino, Athanasio, Sozomeno, alijsq; reperire licet: atq; hæc defensio, tum sufficere, quemadmodum hodie putabatur.

Aug. in psa. 113. Athana. contra Gentes. Sozom. lib. 7. cap. 15. De Sophista Olympio.

Augustinus verò ait: *Quis puer interrogatus non hoc certum esse respondeat, quòd simulachra gentium os habent, & non loquuntur, oculos habens*

Augustin. in Psal. 113.

bent & non vident? Cur ergo tantopere spiritus sanctus curat scripturarum plurimis locis hæc insinuare atq; inculcare, veluti nescientibus? Respondet: *Quia species membrorum in eminenti collocata suggestu, cum honorari, atq; adorari cœperit a multitudine, parit in vnoquoq; sordidissimum erroris affectum: vt quoniam in illo figmento non inuenit vitalem motum, credat numen occultum: & effigiem viuenti corpori similem, seductus forma, & commotus authoritate, quasi sapientium institutorum, obsequentium turbarum, sine viuo aliquo habitatore esse non putet.* Alio in loco habet: *Cum in his sedibus locantur, honorabili sublimitate, vt a precantibus atq; immolantibus attendantur, ipsa similitudine animatorum membrorum, atq; sensuum, quamuis sensu & anima careant, afficiunt infirmos animos, vt viuere atq; spirare videantur.* Iterum ait: *Quis adorat vel orat intuens simulachrum, qui non afficitur, vt ab eo se exaudiri putet, ac ab eo sibi præstari, quod desiderat, speret?* Auguſt. in epiſto. 49. Augu. in psal. 113.

Hæc omnia Ethnici tenuerũt, ideóq; Hardingiana defensione præclarè muniti fuerunt: tamen idololatræ extiterunt, & vt Hieremias propheta loquitur, *Trunco dixerunt, Pater meus es tu, & lapidi, tu me genuisti.* Quapropter iræ Diuinæ filij fuerunt: quandoquidem Dei veritatem in mendacium conuerterunt, & res creatas coluerunt, posthabito creatore, qui est Deus benedictus in secula. Hierem. 2. Rom. 1.

Atque vt plebem simplicem in his erroribus magis confirmarent, multa instituerunt ficta miracula. Exanimes imagines sudare, lachrymare, ridere, ab vno loco in alium migrare cogebantur: vt enim inter Ethnicos & Paganos Iouis imago hæc verba proloqui clarè potuit: *Christiani omnes procul ablegentur:* vtq; Iunonis statua interrogata vellétne Romam proficisci, necne, facilè benignéq; annuit, seq; velle respondit: sic etiam apud Christianos simulachra eloqui didicerunt, quicquid eorum custos, seu æditimus vellet. Beatæ Mariæ imago suam ipsa candelam obseruauit: aliæq; omni morborum generi mederi potuerunt. Denique Nicolaus Lyra habet: *In ecclesia Dei populus sæpe decipitur a sacerdotibus, fictis miraculis, lucri causa.* Itaq; persuasum mortalibus fuit, imagines non tantùm nudas meráſque imagines extitisse, sed etiam diuinæ cuiusdam occultæq; virtutis participes fuisse, & dignissimas proinde esse, quæ diuino quodam honore afficerentur. Euſeb. lib. 8. De Theotecno. Concil. Nicen. 2. Actio. 5. Nicol. Lyra in 14. cap. Daniel.

Magna hîc in adorandi ratione differentia fingitur inter *Latriam* & *Douliam. Latria cultus ille est, qui ad Deum pertinet* (vt Hardingus loquitur) *in recognoscendo summo dominatu.* De doulia autem, quæ Latinè seruitus dicitur, & creaturæ debetur, nullum verbum facere satiùs duxit. Quare sic nostra ab Hardingo partiuntur officia, vt Deum colere, imaginibus seruire debeamus: atque hanc adorationem non oportet idololatriam, sed idolodouliam appellari. Sic Lyranus ait: *Alterum genu honoratæ personæ flectere licet, ambo autẽ non nisi Deo.* Atq; hac ineptissima distinctionis forma rem omnẽ expedisse videtur. Quid si autem populus imperitus Græcè nesciat, neq; tam eruditè possit Latriam a Doulia seiungere, sed alterum genus pro altero sumat? Sic profe- Nicol. Lyra in Heſter. 3. ca.

étò in ecclesia Romana vsu iam venit, vt passim vtrumq; & promiscuè vsurpetur.

Quamobrem hæc distinctio hoc modo adhibita persimilis ei videatur, qua Medici vxor vsa aliquando dicitur, *Piper frigidum esse operatione, calidum energia.* Non enim rerum est hæc, sed nominum distinctio. Cicero inquit: *Bonum esse negas, Præpositum dicis. An minuis hoc pacto auaritiam?* Sic Hardingo respondere licet: Imaginum cultum non Latriam esse, sed Douliam statuis: Verùm, an minuis hoc pacto idololatriam?

Cicero de finib. 4.

Enimuero Constantinus episcopus Constantiæ in secundo Niceno Concilio dixit: *Ego Imaginibus cultum honoris exhibeo eundem, qui debetur viuificæ Trinitati: Et, si quis nolit idem facere, eum anathematizo, vt Marcionem & Manichæum.* In eodem quoque Concilio ita decretum fuit: *Non sunt duæ adorationes* (altera Latria, altera Doulia, sicuti Hardingus statuit) *sed vna adoratio, Imaginis, & primi exemplaris, cuius est imago.*

In libro Caroli Magni.

Concil Nicen. 2. Actio. 4.

Similiter Thomas Aquinas, post diuturnam disceptationem, sic tandem concludit: *Imago & exemplar eodem genere adorationis colí debent:* & exempli causa ait: *Crux, seu Imago Christi adorari debet Latria, quoniã ipse Christus sic adorãdus est: & imago Deiparæ honorari debet Doulia, quandoquidem* (inquit) *ille cultus Deiparæ debetur.* Hanc Thomæ definitionem Holcotus reprehendit: atq; hac ratione vtitur: *Latria ad Deum solùm pertinet: imago autem Dei Deus non est: Quare Latria non est imagini tribuenda. Alioquin enim* (inquit) *Creator & res Creata, eodem cultu adorarentur.* Quanquam autem Henricus de Gandauo, Petrus de Aquila, Ioannes de Guiuerra, Durandus, alijq; Scholastici doctores Holcoto consentiunt, eorumq; ad rationem vehementer accommodatum iudicium videtur: tamen is, qui *Fortalitium Fidei* conscripsit, Communem opinionem, & vsum ecclesiæ contrà valere affirmat.

Thomas in 3. Sent. dist. 2.

Holcot. in lib. Sapient. lect. 158.

Author Fortalitij: *Licèt hoc rationabiliter dictum videatur, tamen communi opinio tenet oppositum.*

Iacobus quidam Payua magnus illius causæ astipulator, non dubitauit hoc modo scribere, *Non tamen inficiamur, hac nos Latriæ Adoratione Christi præclarissimam Crucem colere, & venerari.* Quod autem Hardingus vniuersam adorationem ad rem ipsam refert, quæ repræsentatur imagine, Iacobus Nanclantus Clugiensis in Italia episcopus docet, imaginem & Archetypum vno eodem cultu adorari oportere. Hæc enim eius verba sunt: *Ergo non solùm fatendum est, fideles in ecclesia adorare coram Imagine, vt nonnulli ad cautelam fortè loquuntur, sed & adorare Imaginem, sine quo volueris scrupulo, quin & eo illam venerari cultu, quo & prototypon eius. Propter quod, si illud habet Adorari Latria, & illa habet adorari Latria.* Si dixerit Hardingus, hos errores vetustos esse, atque ab ecclesia sua Romana iam dudum reprobatos, meminerit Nanclantum Venetijs excusum fuisse Anno Domini 1557. Payuam verò Coloniæ anno 1564. ambos egregiè probatos, nec vlla animaduersione notatos.

Iacob. Payua. lib. 9.

Iacob. Nanclãtus in epist. ad Roman. cap. 1.

Cùm hæc ita habeant quorsum Hardingi pertinet illa sua de Latria, & Doulia distinctio? Enimuerò, metuo ne illud Augustini de Ethnicis dictum,

dictum, ad Hardingum eiúsq; suffragatores accommodare iure optimo liceat: *Nemo mihi dicat, Non est numen, non Deus. Vtinam ipsi sic norint, quomodo nouimus nos. Sed quid habeant, pro qua re habeant, quid ibi faciant, Ara testatur.* August. de verbis Domini secundũ Matthę. sermo 6.

Marcellina hæretica multum eo nomine reprehenditur ab Augustino, quòd inter alia simulachra, Christi etiam imagini suffitum incenderet. Origenes autem habet, *Fieri non potest vt quis & Deum, & simulachrum colat*, Polydorus etiã Vergilius, homo recẽtis memorię inanem abusum ecclesiæ, quem suo tempore inueteratum vidisset, perstringẽs, inquit, *Nunc de simulachrorum cultu agamus: quem non modò nostræ religionis expertes, sed teste Hieronymo, omnes ferè veteres sancti patres damnabant, ob metum idololatriæ.* Déq; hoc ipso vitio quo tum ecclesia vehementissimè laborabat ad hunc modum scribit: *Eo insaniæ deuentum est, vt hæc pars pietatis parum differat ab impietate.* Eo nimirum ecclesiam Dei hæc Hardingiana Latriæ ac Douliæ distinctio perduxit. Aug. ad Quoduultdeum. Origen. contra Celsum. lib. 4. Polyd. Vergil. de Inuento rerum. lib. 6. ca. 13 Ibidem.

Præstantissimum huius mali Deíq; verbo cõuenientissimum remedium erit, ipsam mali causam funditus tollere. Sic pius ille princeps Ezechias serpentem æneam conulsit atq; cõminuit, etiamsi ea a Mose ipsius Dei diserto mandato constituta fuisset, etiamsi expressa Christi in cruce pendentis figura esset, etiamsi annis tot constitisset atq; durasrasset, etiamsi tam multa Deus per eam miracula edidisset. Sic sanctitate præstãs Episcopus Epiphanius Christi imaginem in velo depictam discerpsit, eamq; & contra Dei mandatum introductam, & rem superstitiosam, atq; ecclesia, Deíq; populo indignã esse cõfirmauit: quamuis Christi imago esset. Sic Theodosius sanctissimus imperator, edictum huiusmodi in vniuersis ditionibus suis promulgauit: *Signum seruatoris nostri, quocunq; loco reperitur, tolli iubemus:* etsi seruatoris imago existeret. Sic in recente Concilio Moguntinensi cauetur, vt si fortè imaginibus populus abusus fuerit, eæ mox vel insigniter immutentur, vel penitus amoueantur. Neque vsquam Dominus in verbo suo imaginum euersores, sed earum cultores ac fabricatores damnat. Deus inquit: *Laquei sunt ad capiendum simplices.* Nouit cordis humani propensionem: quare ait: *Maledictus, qui cæcum e via eduxerit.* Et, *Maledictus, qui lapidem offendiculi posuerit, ad euertendum cæcum.* Epiphanius ad Ioannem episcop. Hierosolymitan. Petrus Crinit. lib. 9. ca. 9. Cõcil Mogun. de imagin. Sapient. 14. Deut. 27. Leuit. 19.

FINIS.

DE SCRIPTVRIS VERNACVLE LEGENDIS,

ARTICVLVS DECIMVSQVINTVS.

Episcopus Sarisburiensis.

VEL laicis tum interdictum fuisse verbi Dei vernacula lectione.

Hardingus. 1. Sectio.

*LAicis tum interdictum fuisse, ne verbum Dei lingua vernacula legerent, sanè non inuenio. Neq; verò laicis vel tum, vel vnquam aliàs * præceptum fuisse reperio, vt verbum Dei sua lingua, si vulgaris & barbara esset, legerent. Per vulgarem atque barbaram linguam intelligo, omnes alias, vt antè, præter tres doctas principesq; linguas, Hebraicam, Græcam, Latinam. Quæ quidem olim natiuæ & maternæ tribus illis populis fuerunt: nunc autem nullis sunt vulgares ac vernaculæ, sed omnibus communiter addiscendæ, qui in scripturarum, cæterarumq; scientiarum cognitione versari volunt.*

* Falsum: nouit enim Hardingus iussum esse populum, vt scripturas legeret.

Episcopus Sarisburiensis.

QVæstionem hanc vniuersam Hardingus vno verbo luculenter expedijt. *Non comperio* (inquit,) *interdictum laicis fuisse, ne verbum Dei lingua vernacula legerent.* Quanquam hoc alij quidam collegæ sui, se planè sibi visi sunt comperisse, illáq; verba vsurpare non dubitarunt, *Nolite sanctum dare canibus:* ex quibus necessariò efficere voluerunt, laicis, quos cum ipsis collatos canes appellarunt, sacras scripturas vel attingere nefas esse. Hardingus autem, istud sibi minimè comparere, ingenuè confitetur. Quæ sanè breuis ad id quod quæritur, responsio sufficeret: si modò quidnam sufficeret, intelligere posset. Cætera verbis duntaxat cumulantur, atq; prætexuntur non necessarijs, vt manifestum faciam.

Adiungit Hardingus: *Neq; verò laicis, aut tum, aut vnquam aliàs præceptum*

ceptum fuisse inuenio, vt verbum Dei sua lingua legerent, si ea communis, & barbara esset. Primùm, quòd de præcepto intulit, a causa penitus alienum est: Deinde linguæ cæteræ omnes, tribus tantùm exceptis, barbarismi sine causa damnantur: Postremò, illa de populi vernacula lectione exceptio, mera stropha est, & sine sale iniecta litigandi materia. Quanam enim lingua homines plebeij legere aliquid, atq; intelligere possunt, præterquam vernacula, ac materna? Quemadmodum autem Tiberius Cæsar, in exteras prouincias & regiones longinquas mittere aliquando consueuit magnates quosdam suos, qui eas tanquam Proreges, & vicarij administrarent, neq; tamen eosdem, aut illô proficisci, aut omnino Roma exire passus est: sic etiam Hardingus, quanquam legendi verbi diuini licentiam laicis permittere videri vult, tamen eos ad Hebraicam, vel ad Græcam, vel ad Latinam linguam astringit, in quibus ne posse quidem legere certum habet.

Cornelius Tacitus in Tiberio.

Quòd autem plebs priscis temporibus & legere scripturas iussa sit, & eo sermone legere, quem intelligere posset, liquidò, multisq; modis constat. Atq; vt ex infinitis testimonijs ac certissimis argumentis pauca quædam delibem atque carpam, Dominus ipse ad populum suum dicit: *Audi Israel: sint verba ista, quæ ego tibi hodie præcipio in corde tuo: Et inculces ea filijs tuis, & loquêris de eis cum domi tuæ resides, & cum in via incedis, cum cubitum vadis, & cum surgis. Ligabis deniq; ea in signum ad manum tuam, eruntq; monumenta inter oculos tuos. Scribes quoq; ea super postes domus tuæ, & in portis tuis.*

Deut. 6.

Recens quidam author in primo Concilio Niceno decretum fuisse tradit, ne quis Christianus Biblijs domi suæ careret. Augustinus ad populum ait: *Nec solùm sufficiat quòd in ecclesia diuinas lectiones audiris: sed etiam in domibus vestris, aut ipsi legite, aut alios legentes requirite.* Chrysostomus ad suos ait: *Admoneo & rogo vt libros comparetis.* Rursus ait: *Audite seculares omnes: Comparate vobis Biblia, animæ pharmaca. Si nihil aliud vultis, vel nouum Testamentũ acquirite: Apostolum, Euangelia, Acta, cõtinuos & sedulos doctores.* Origenes habet: *Vtinam omnes faceremus illud, quod scriptũ est, Scrutamini scripturas.* Hieronymus de illo mulierum, qui cum Paula Bethleemæ versatus est, cœtu verba facieris, sic habet: *Non licebat cuiquam sororum ignorare Psalmos, & non de scripturis sanctis quotidie aliquid discere.* Quanquam autem in hisce forsan exemplis nonnihil reperiatur, quod in cõtrariam sententiam detoqueri posse videatur, tamen vel ipsa ratio Hardingum inducet, vt facilè existimet patres istos hoc voluisse, plebem oportere scripturas vsitato suo & vernaculo sermone legere. Basilius habet: *Quantum ferre potest humana natura, possumus esse similes Deo: similitudo autem illa sine cognitione nulla est: cognitio autem constat ex Doctrina: initium autem doctrinæ, sermo est: sermonis autem partes syllabæ & voces.* Horum autem hæc est analysis verborum: Homines nisi voces ipsas syllabásq; cognoscant, sermonem percipere non possunt: sermone autem minimè perspecto, doctrinæ expertes sint necesse est: sine doctrina verò, Deo similes esse nequeunt.

Cornelius Agrippa de vanitate scientiarum.

Augustin. in capite Ieiunij.

Chrysin Ioan.

Chrysin epist. ad Colloss. hom. 9.

Origein Esai. hom. 2.

Hieronym. in epitaph. Paulę.

Basilius de spiritu sancto Ca. 1

Hardingus. 2. Sectio.

Tres discrepantes sententiæ de scripturis vernaculè legendis.

1. *QVi hanc causam tractant, de scripturis a plebe vernaculè legendis, eo-*
2. *rum tres diuersæ feruntur sententiæ. Aliqui planè nefas esse iudi-*
3. *cant, Biblia in vernaculam vllam, & plebeiam linguam conuertere. Aliqui consentaneum esse existimant, vt quidem conuertantur, si modò temporis, & loci, & personarum ratio habita fuerit. Aliqui scripturas sacras materno & naturali cuiusq; gentis idiomate proponendas esse statuunt, sine vlla aut temporis, aut loci, aut personarum ratione. " Prima opinio a paucis defenditur, & vulgò improbatur. " Tertia ab omnibus nostri seculi schismaticis propugnatur, exceptis Suenckfeldianis, qui scripturarum nullam habendam esse rationem contendunt. Secunda maximè placet & probatur ijs, qui prudentia ac pietate præstare, & de ecclesiæ salute in primis soliciti esse videntur, quiq; se a fide ea, quæ a principio durauit, non remouerunt. Hîc autem, vt de prima sententia nihil dicam, quemadmodum qui tertiam amplectuntur, secundæ moderationem reprehendunt, sic qui secundam tuentur, nimis generalem tertiæ rationem probare non possunt.*

" Hoc Romanę ecclesiæ institum est.

" Hæc Christi fuit & Apostolorum, & veterum patruum sententia. Hardingus nō est ex hoc numero.

Episcopus Sarisburiensis.

TRes hoc loco proponuntur discrepantes sententiæ: Prima laicis vniuersis, & singulis qualibet scripturarū particula interdicit: Tertia cunctis hominibus quamuis earundem sine exceptione partem legere permittit: Inter hasce duas extremas sentētias media est secunda.

Harum prima, inquit Hardingus, ab omnibus fere improbatur. Quāquam profectò ex ijs, quæ ipse in 14. huius Articuli sectione scripsit, apparet, hanc ipsam esse Romanæ ecclesiæ & consuetudinem, & sententiam. Ea enim ecclesia, vt ait, & nouas omnes translationes damnauit, nec veteres tamen approbauit, neq; Gothicam illam ab Vlphila, neque Dalmaticam ab Hieronymo editam: nec suam ipsa proposuit vllam. Hinc apertissimè constat ecclesiæ Romanæ vsum atq; opinionem a plerisq; vituperari, paucis admodum probari. Tertia opinio, quæ cunctis mortalibus licere contendit scripturas promiscuè liberéque legere non nisi quorundam est schismaticorum, (inquit Hardingus) & nimis latè patet. Quanquam hanc ego vtcunq; latam rationem, & Christo, & eius Apostolis, & vniuersæ doctorum antiquitati probatam fuisse conuincam. Quare ex Hardingi decreto efficitur, Christum, Apostolos, omnésq; veteres doctores schismaticos, atque hæreticos extitisse.

Secunda sententia, inter vtramq; media est, eaq; ab Hardingo, nonnullisq; alijs, qui fidem nullo tempore suam immutarunt, defenditur. Quanquam Hardingus, fidem vt aliqui ferunt, sępius commutauit: quo minùs facilè in eo numero censeri potest. Atqui ea cæteris omnibus inprimis probatur. Equidem cum verbi diuini hæreditas ad omnes homines communiter, æqualitérq; pertineat, eam paucis adiudicare, idq; tanta temporū ac locorum adhibita cautione, iniquissimum meritò

ritò videatur. D.Paulus ait: *Quæcunq; scripta sunt, ad nostram doctrinam scripta sunt: vt per patientiam, & consolationem scripturarum spem habeamus.* Basilius habet: *Scriptura diuinitus inspirata, instar est cuiusdam communis iatrei, ex quo quisq; aptum morbo suo remedium eligere possit.* Augustinus habet: *Deus in scripturis, quasi amicus familiaris, sine fuco loquitur ad cor doctorum & indoctorum.* Itaq; quod Hardingus verbum Dei tam generale, tamq; omnibus & morbis & ingenijs, & naturis aptum, paucis quibusdam quasi ius suum proprium attribuit, in eo & Deum atrociore ignominia, & fidelem Dei populum grauiore iniuria afficit, quàm si solis radios perinde cũcluderet, & certis quibusdam personis vendicaret, vt diuites solummodo non pauperes recrearent: certis tantùm personis, non omnibus hominibus affulgerent. Hæc quidem media via, nulla via est: nec ista vel scripturis, vel sanctis patribus, sed consilij humanæq; rationis momento expenduntur.

Rom. 15.

Basil. in psal. 1.

Auguſt. epiſt. 3. ad Volusianũ.

Hardingus. 3. Sectio.

Ratiũcunculæ, ab quas scripturæ omnibus promiscuè non debeant proponi.

SCripturas autem lingua vernacula proponendas non esse, vt totæ ab omni hominum genere legantur, sine vlla temporis, loci personæue restrictione, hisce considerationibus persuasi videntur. Primò id parum esse necessarium: deinde, minùs esse consentaneum: tertiò, non esse vtile: quartò periculosum & noxium esse: postremò quanquam de eo conueniret, dandam esse plebi licentiam Biblia vernaculo sermone legendi, tamen translationes recèns ab ijs compositas, qui se ab ecclesia catholica dissociauerunt, probandas non esse, vtpote falsitatis, & erroris meritò suspectas.

Episcopus Sarisburiensis.

HÆ tam altè repetitæ causæ, nunquam vel a Moſe, vel a Chriſto, vel ab eius Apoſtolis, vel ab antiquorum patrũm quoquã excogitatæ fuerunt: ſed iam demùm introductæ ſunt ab ijs hominibus, qui orbem terrarum iam longo tempore ignorantia deceperunt, & porro decipere conãtur. Chriſtus ait: *Qui malè agit, odit lucem.* Atq; ipſe Hardingianus Amphilochius habet: *Naturalis prouidentia eſt malè agentiũ, auferre de medio teſtimonia veritatis.* Sic Phiſtæi, quò Iudæos arctiore quodam ſeruitutis vinculo conſtringerẽt, omnibus eos armis bellicíſq; inſtrumentis priuarunt ac denudarunt: neq; dubium eſt, quin eis perinde perſuaderent, ac nunc Dei populo Hardingus, neq; neceſſarium, neq; conſentaneum, neq; commodum illis eſſe arma tractare. Chryſoſtomus verò ſcripturarum lectionem laicis hominibus magis & neceſſariam, & conuenientem, & fructuoſam eſſe ſcribit, quàm vel Monachis, vel ſacerdotibus, vel quibuſuis aliis. Hæc ſunt eius verba: *Hoc eſt, quod omnia quaſi vna quadam peſte corrumpit, quòd lectionem diuinarum ſcripturarum ad ſolos putatis Monachos pertinere: cum multò vobis magis, quam illis, ſit neceſſaria. Itaq; maiùs eſt grauius atq; deterius, rem ſuperſluam eſſe putare legem Dei, quàm illam omnino non legere. Hæc enim verba ſunt,*

Ioan. 3.

Amphil. in vita Vincentij.

1. Reg. 13.

Chryſoſto. in Matth. hom. 3.

De Diabolica prorsus meditatione promuntur.

quæ de Diabolica prorsus meditatione promuntur. Itaq; ex Chrysostomo intelligimus, hasce reconditas Hardingi rationes a Diabolica quadam meditatione esse profectas.

Hardingus. 4. Sectio.

PRimùm, quod promiscua multitudo, & plebs omnium ordinũ, ac graduum scripturas sacras vernacula lingua necessariò legere debeat, aiunt nunquam se hactenus in ijsdem scripturis reperire potuisse. Irenæus scribit Apostolos alienigenis & Barbaris nationibus fidem prædicasse, etiam ijs, qui alieno barbaroq; essent sermone, illosq; audito Euangelio in Christum credidisse ait, & traditionum rationem, quam ipsis Apostoli commiserunt, seruantes, salutem ac fidem suam in cordibus scriptam habuisse, sine stylo, aut calamo, & atramento, & omnibus omnino literis. Præterea docet, si nulla nobis Apostoli scripta reliquissent, tamen saluos nos fore per traditionem, quam illis mandarunt Apostoli, quibus ecclesias suas commiserunt, vt multæ alienigenarum gentes per eandem seruantur. Lib. 3. aduers. hæres. ca. 4.

Hilarius etiam ostendens diuinæ voluntatis mysterium, & beatissimi regni expectationem maximè & præcipuè annunciari tribus illis linguis, quibus Pilatus Dominum Iesum Christum in cruce Iudæorũ esse regem scripsit: fatetur nihilominus, multas barbaras nationes veram Dei cognitionem adeptas esse per Apostolorum prædicationem, & fidem ecclesiarum, quæ apud illas ad eam vsq; diem permansit. Ex quo animaduertimus, indoctas barbarasq; gentes, fidem conseruasse sine literis & scriptis, quippe quorum imperiti essent, per traditionem ac prædicationem, non minùs, quàm cæteras gentes, quæ doctarum linguarum Hebraicæ, Græcæ, Latinæ, adiumentis vterentur. Prolog. in explanationẽ Psalm.

Episcopus Sarisburiensis.

QVod ad primam hanc θεωρίαν attinet, vmbras quasdam Hardingus inanes consectatur, quibuscum acriter dimicat: itaq; expedita sit victoria necesse est. Non enim promiscuam atq; ex omni genere conflatam multitudinem totas scripturas necessariò legere oportere contendimus. Hoc Hardingi duntaxat somnium est. Aliud est, quod dicimus. Multos cæcos, plures indoctos esse nouimus, qui legere non possunt. Sic autem affirmamus, in ecclesia primitiua, qui legere scripturas vellent, atq; possent, id tum legitimè facere sine cuiusquam reprehensione potuisse. Itaq; Augustinus, vt suprà meminimus, sic habet, *Aut ipsi legite, aut alios legentes requirite.* Auguſt. in capite Ieiunij.

In prima Euangelij promulgatione, & ipsis quasi incunabulis, gentes quasdam Barbaras, quæ Christi religionem amplexæ essent, & libris & literis caruisse fateor. Non tamen aut quid illis tenendum esset ignorarunt, aut liberum ijs ac integrum fuit, vt quiduis tenerẽt. Erant tum in ecclesia munera quædam eorum, qui Catechistæ dicerentur, quorum illud fuit officium, vt perpetuò fidei principia populum docerent,

rent, non scriptis sed viua voce. De his mentio fit in Actis Apostolorum, in Concilio Niceno, atq; alijs in locis. Istuc muneris Origenes ille antiquissimus & doctissimus pater in ecclesia gessit Alexandrina. Hanc institutionem Dionysius θεοπαράδοτα λόγια vocat, hoc est, *oracula diuinitus edita:* eáq; ait ab vno ad alium transijsse nõ scripto, sed voce, ἐκ νοὸς εἰς νοῦν, *a mente ad mentem.* Neq; verò traditiones istæ, arcana vlla aut recondita hominum instituta & inuenta continebant, sed eandem ipsam doctrinam, quæ sacrarum literarũ monumentis consignata esset. Sic ipsum Euangelium, totáq; Christi religio traditionis nomine appellata est. Sic Tertullianus fidei Articulos *veterem traditionem* vocat: sic fidem de sancta Trinitate Concilium Constantinopolitanum *traditionem* nominauit: & illud de duabus in Christo naturis dogma in eodẽ concilio vocatur *Apostolorum viua traditio.* Ita in Socrate scribitur: *Credimus in vnum Deum patrem, secundùm Euangelicam & Apostolicam traditionem.* Ita Basilius traditionem appellat, *Credere in patrem, filium & spiritum sanctum.* Quapropter Paulus ait: *Tenete traditiones, quas accepistis, siue per sermonem, siue per epistolam.* Hisce verbis Apostolorum doctrina traditio dicitur. Atq; hoc est, quod Cyprianus ait: *Vnde est ista traditio? An de Dominica, & Euangelica veritate descendens: an de Apostolorum mandatis, atq; literis veniens?*

Actor. 19. Concil. Nicen. 1. can. 14. Origen. Catechista.

Euseb. lib. 6. ca. 20. Diony. in eccl. Hierarc. Tertul. de præscripti. aduersus hæreticos Concil. Const. 6. Act. 4. Eadẽ Actione. Socrates lib. 2. ca. 10. Basil. de spiritu sancto. 2. Thess. 2. Cyprian. ad Pompeium.

Ita populi barbari traditione, vocéq; instituti, & omnes fidei partes accuratissimè edocti fuerunt, atq; vt Irenæus loquitur, *Scriptam habuerunt salutem per spiritum in cordibus suis,* ad quam peræquè alligati fuerunt, ac ad vlla Apostolorum scripta & literas. De huiusmodi viua euidentéq; doctrina D. Paulus loquitur: *Christus ob oculos Galatis depictus & crucifixus fuit.* De ea etiam ad Philippenses meminit: *Hoc precor, vt charitas vestra adhuc magis ac magis redundet, in cognitione, & in omni sensu.* Itaq; Barbari licèt essent, tamen perfectam vniuersæ religionis fideíque in Christum rationem reddere potuerunt. Sic enim de illis scribit Irenæus: *Si quis illis annuntiaret ea, quæ ab istis hæreticis inuenta sunt, statim clauderent aures.* Similiter, si quis illis commemoraret, sacrorum Christi mysteriorum contaminationem, Transsubstantiationem, realem, & carnalem præsentiam, aliáque eiusmodi teterrima flagitia, quæ nunc in ecclesia Romana obtinent, & acerrimè defenduntur, *Fugerent,* vt inquit Irenæus, *Longo longiùs, ne audire quidem sustinentes blasphemum colloquium.* Quare nihil illis gentibus ad perfectam & cumulatam suis partibus institutionem defuit, quantumuis & barbaræ essent, & libris carerent.

Irenæus lib. 3. cap. 4. *Scriptam habentes salutem per spiritum in cordibus suis.* Galat. 3. Philip. 1. 1. Pet. 3.

Irenæus. li. 3. cap. 4.

Irenæus in eodem capite.

Hardingi autẽ collegæ populum nec docere volunt, quod est ipsorũ officium, nec sacras literas legere, & se per se docere permittunt. Non sine causa Christus ad eos dixerit, vt olim ad alios illis simillimos: *Væ vobis scribæ & Pharisæi: clauditis regnum cælorum coram hominibus, & nec ipsi intratis, nec alios, qui volũt, sinitis.* De talibus Irenæus in proximo capite loquitur: *Hoc non est sanantium, nec viuificantium, sed magis grauantium, & augentium ignorantiam. Et multò verior hîc lex inuenitur, Maledictum dicens omnem, qui in errorem mittit cæcum in via.*

Matth. 23. Irenæus lib. 3. cap. 5. Deut. 27.

Hardingus. 5. Sectio.

Verbum Dei malarum cogitationũ occasionẽ offert.

QVod autem minimè consentaneum & decorum sit, vt omnia hominum genera sine delectu sacras literas legere permittantur, non opus est, vt aliquid dicam: causas per se quisq; prudens facilè perspexerit. Hoc quidem certum est, nonnulla capita atq; historias veteris Testamenti, eam materiam continere, quæ malarum cogitationum occasionem præbitura videatur si mulieres, virgines, adolescentes ea legere sinantur. Gregorius Nazianzenus, Lib. 1. Theologia. *quem Græci Theologum appellabant, ait, grauissimis rationibus commotus, non omnium hominum esse officium de Deo rebusq; sacris disputare, neque consentaneum esse, vt id in omnibus temporibus atq; locis fiat, vel vt res omnes ad Deum pertinentes discutiantur. Quæ cautio locum non habet, quando omnibus permissa est curiosa, & vernacula lectio.*

Nazianzenus non de lectione, sed de contentione & disputatione loquitur.

Episcopus Sarisburiensis.

NEgat esse consentaneum aut honestum Hardingus, vt populus sacras legat scripturas: quasi quidẽ apertioribus verbis diceret, Neq; consentaneum neq; honestum est, vt Deus ad quemuis simplicem & plebeium hominem sine delectu loquatur. Quanquam aliud Deus, & planè cõtrarium dicit. Augustinus habet, quemadmodum suprà commemorauimus: *Deus in scripturis, quasi amicus familiaris loquitur ad cor doctorum & indoctorum.* Non enim personarum Deus rationem & delectum habet. Si Dei populum minimè deceat Dei sacrosactam voluntatem legere & cognoscere, quos tandem deceat? Periculum autem illud, ne imaginationibus, prauisq; cogitationibus ansa daretur, imaginarium est. Dauid propheta inquit: *Eloquia Domini, eloquia casta.* Rursum inquit: *In quo corrigat iuuenis vitam suam?* Respondet, non fugiendo, *sed seruando sancta eloquia tua.*

Auguſt. ad Volusianum epist. 3. *Loquitur ad cor & doctorum & indoctorum.*

Act. 10.

Psalm. 11.

Psalm. 118.

Hardingum autem ingenuè, & simpliciter loquutum quis credat quando eo se consilio, ne iuuenum animi improbis cogitationibus exerceantur, a verbi Diuini, quod peccatum vbiq; exagitat, lectione illos abduxisse profitetur: cum interim ijs Ouidium, Terentium, Propertiũ, alióſq; consimiles authores, qui pro maxima parte sceleris exempla ac magistri sunt, legendi licentiam permittat? Enimuero, si sacrosanctum Dei verbum impiarum cogitationum occasio quædam & irritamentum fuerit, (quæ verba tantæ blasphemiæ plena, miror Hardingum, non omnibus artubus cohorruisse scribentem) vulgò existimatum est, nonnullos in ecclesia Romana cœlibes sacerdotes, ad eas tam esse propensos, quam vllas mulieres, virgines, iuuenes. Neq; enim vel toga, vel pileo animi tolluntur, & trucidantur affectiones.

Nazianzenus. Theologiæ. lib. 1. 2. Timoth. 2. Cyprian.

Nazianzenus non de scripturarum lectione, sed de cõtentiosa quadam de Deo, rebúsq; sacris disceptatione ac disputatione verba facit: qua Paulus audientes sæpenumero supplantari testatur. Atq; hoc esse videtur, quod Cyprianus habet: *De Deo etiã vera dicere periculosum est.* Ex his Hardingus ineptè concludit: *Non decet quenquam de Deo concertare ac*

tare ac differere: Ergo laicos nõ decet scripturas legere. Rabbini, fateor, iustis de causis, homines plebeios a quorundam veteris Testamenti capitum lectione prohibuerunt, quousq; ætate simul & iudicio maturuissent. Non enim scripturæ Dei eiusdem sunt vniuersæ rationis. Quædã partes faciles sunt, quædam obscuræ: quædam rudibus, quædam doctioribus, omnes populo aptæ, eiúsq; causã institutæ. Summæ verò incogitantiæ ac imprudentiæ esset, ab obscurissimis ordiri. Sic Iustinianus viam ac rationem legendi iuris proponit: quos nempe libros ac titulos primo anno, quos secundo, quos deinde sequẽtibus legi velit. Nam alioquin, qui in legendis authoribus versari nullo ordine voluerit, operam & oleum perdiderit. In Proœmio Pandect.

Quòd autem Hardingus minimè consentaneum esse affirmat, *vt scripturæ ab omnibus omnino hominibus legantur sine exceptione*, & apertiùs & causæ suæ consultiùs fecisset, si nobis disertè exposuisset ex omni populo quas personas excipiendas esse iudicasset. Si senes responderit: id verò consentaneum minimè esset. Si pueros: Paulus Timotheum a puero in scripturis educatum atque enutritum fuisse scribit: neq; id minùs consentaneum vnquam iudicauit. Si indoctos, Chrysostomus habet: *Nihil opus est syllogismis: Rustici, aniculæq; intelligũt.* Si mulieres, hoc nimirum illud erat, quod Iulianus sceleratissimus imperator Christianis obijciebat, fœminas Christianas adeo esse scripturarum peritas. Nazianzenus autem pro sorore sua Gorgonia respondet, eam cum in vetere, tum in nouo Testamento exercitatissimam & eruditissimam fuisse. Si virgines, Hieronymus restatur eas virgines, quæ cum Paula degerent, coactas fuisse scripturas discere. Si iuuenes, aut adolescentes, Cyrillus habet: *In sacris literis educati, fiunt postea religiosissimi, quamuis non æquè eloquentes.* Si pauperes: Paulus ait: *Non multi genere nobiles* fuerunt Corinthi inter eos, qui primi Euangelium amplexi sunt. Si hæreticos, Augustinus Manichæorum hæresi deditus, legendis scripturis ad fidem orthodoxam perductus est. Si Ethnicos, D. Lucas Eunuchum reginæ Candaces dynasten, hominem Ethnicum, scripturas legisse, nec reprehensum esse scribit.

2. Timoth. 3.

Cyrill contra Iulian lib. 6.

Nazianzen. in funebri oratione de Gorgonia.

Hieronym. in Epitaphio Paulæ.

Cyrill. contra Iulian. lib. 7.

1. Corinth. 1.

Confess. lib. 8. ca. 12.

Act. 8.

Iam verò si nec senes, nec pueri, nec eruditi, nec indocti, nec mulieres, nec virgines, nec iuuenes, nec adolescentes, nec pauperes, nec diuites, nec hæretici, nec Ethnici a verbi diuini lectione repellantur, quod tum genus reliquum est hominũ, cui interdictum velit Hardingus? Si hisce singulis scripturarum lectio conueniat, quibus quæso non conueniat?

* Hi reliqui fuerunt Scribę & Pharisæi, & eiusdẽ ordinis alij.

Hardingus. 6. Sectio.

SCriptura etiam ipsa (inquiunt) ostendit non esse consentaneũ vt scripturæ omnibus personis communes ac vulgares fiant. Hoc enim ipse Christus suis verbis affirmat, in quibus ad Apostolos ait: Vobis datum est nosse mysteria regni cœlorum: * reliquis autem per parabolas, vt videntes non videant, & audientes non intelligant. * *Ii quibus est datum nosse hæc mysteria, nulli sunt alij, nisi Apostoli, eorumq; successores, seu discipuli: ij verò,*

Luc. 8.

* Falsum: Christus enim ait, *Hæc mysteria abscondita sunt a sapientibus, & patefacta parvulis.* Matth. 11.

quibus hoc minimè datum eſt, & quos parabolas diſcere oportet, ſunt eiuſmodi, quibus potius ſit non noſſe iſta myſteria, quàm noſſe, ne fortè ijs abutantur & grauiùs condemnentur, ſi ea parui faciant, quod hominibus plebeijs vſu venire animaduertimus.

Epiſcopus Sarisburienſis.

IGnorare Dei verbum multò præſtaret Hardingo, quàm eo ſic nefariè abuti. Illi quibus Chriſtus regni cœlorũ myſteria enunciare noluit, non laici plebeiſue homines fuerunt, quemadmodũ Hardingus opinatur, ſed epiſcopi, Pontifices, Doctores, Scribæ, Phariſæi, cæteríq; cõſimiles perditiſſimi homines, quos Dominus in cordium ſuorum duritiem tradiderat, id quod ex ijs verbis apparet, quę Chriſtus e propheta Eſaia recitauit: *Domine indura cor huius populi: obſtrue aures: occæca oculos: ne fortè cõuertantur, & ſeruentur.* Atq; ita antiquus ille Pater Irenæus, qui mox Apoſtolorum ætati ſucceſſit, ea interpretatur, eóq; hæc Pauli verba refert: *In quibus Deus huius ſeculi excæcauit corda infidelium, vt non fulgeat illis illuminatio Euangelij Gloriæ Dei:* Similiter etiam hæc verba: *Tradidit illos Deus in reprobum ſenſum.* Et ad extremum eos Pharaoni atq; Antichriſto confert. Itidem Dionyſius Carthuſianus, cuius authoritatem (ſcio) non reſpuet Hardingus de illis habet: *Iuſto Dei iudicio negata eſt illis prædicatio Euangelij, tanquam indignis intelligentia ſpirituali.*

Eſai. 6.

Irenæus lib. 4. ca. 48.

2. Corinth. 4. Rom. 1.

Dionyſ. Carth. in Lucam ca. 8.

Ita nimirum Hardingus, quò cauſam ſuam faciliùs obtineat, dicere non erubeſcit, vniuerſum Dei populum, ſeipſo duntaxat, paucíſq; alijs exceptis, cæcum eſſe, reprobum eſſe, a Deo maledictum eſſe, abiectum eſſe, cordium ſuorũ duritię permiſſum eſſe, ſpirituali intelligentia indignum eſſe, a mẽte ſcelerata oppreſſum & conſtrictũ eſſe, Pharaoni atq; Antichriſto ſimilẽ eſſe. Vſq; adeo de laicis hominibus meritus eſt Hardingus. Gerſon autẽ ex Hardingi cohorte doctor, habet: *Licèt iudicium & concluſiones fidei authoritatiuè ſpectent ad Prælatos, & doctores, tamen ad alios, quàm ad Theologos poteſt deliberatio pertinere: ſicut & cognitio ſuper his, quæ fidem reſpiciunt: ita etiã, vt ad laicos hoc poſſit extẽdi, & plus aliquando, quàm ad multos clericorum.* Sic Panormitanus ait: *Magis credendum eſt laico afferenti ſcripturas, quàm Papæ & Concilio generali.*

Guilielm. Gerſon. *Quæ veritates de neceſſitate ſalutis credẽdæ.* Corollar. 4.

Abbas Panormitanus.

Ex his cognoſcimus Deum populo fideli ſacrorum myſteriorum cognitionem nequaquam præcluſiſſe. Hugo Cardinalis ad hunc modum illa verba exponit: *Vobis datum eſt: Vobis, qui libenter auditis, & fidem habetis.* Atq; ipſa Gloſſa ordinaria ſic habet: *vobis, qui fideles eſtis: ſed Phariſæis incredulis ſancta non ſunt danda.* Quòd autem Hardingus ait, *Myſteriorum ſcientiã ad Chriſti ſolos Apoſtolos, eorumq; ſucceſſores pertinere,* Scito, Chriſtiane lector, ex ipſius Hardingi decreto, Apoſtolorũ ſucceſſores, neq; ſacerdotes eſſe, neq; Diaconos, neq; Monachos, neq; fratres, neq; Cardinales, ſed tantùm epiſcopos. Sic enim eſt ab Anacleto definitum: *Epiſcopi Apoſtolorum Domini, Presbyteri verò ſeptuaginta duorum diſcipulorum locum tenent.* Tanto conatu Hardingus, & ſeipſum, & maxi-

Hugo Cardin. in Luc. ca. 8.

Gloſa. ordinaria.

Anacleti epiſt. 3. diſt. 21. In Nono.

& maximam ecclesiastici sui ordinis partem, & vniuersam plebem a cœlestis regni mysterijs repellere atque arcere contendit.

Hardingus. 7. Sectio.

Vide Hilariũ in Psalm. 2.

*A Multis * antiquis, & fide dignissimis authoribus proditum est, in gente Israelitica, septuaginta duntaxat seniores legere ac intelligere potuisse mysteria sacrorum librorũ, quos Biblia vocamus. Cum enim literæ Hebraicæ vocalibus careant, illi soli scripturam per consonantes legere potuerunt: eoq; modo vulgus ab eiusdem lectione excluſum fuit, Dei quadam * speciali prouidentia, vt existimatur, ne Margaritæ proijcerentur ante porcos, hoc est, eos, quibus illud munus non sit commissum, vtpote propter immodestam curiositatem, & vitam impuram indignis.*

* Falsum: nihil enim Hilarius tale habet.

* Falsum: a peruersa diuinæ prouidẽtię interpretatione natum. Populus porci.

Episcopus Sarisburiensis.

VT vera essent, quæ Hardingus adduxit, tamen Hilarij de lingua Hebraica iudicium parui momenti videatur est necesse. Nam in eundem psalmum scribens, vehementer labitur in Hebraico vocabulo *Bereschith*, vtpote illius linguæ penitus imperitus: eúmq; etiam Hieronymus eo nomine reprehendit, quòd Hebraicum hoc verbum *Osanna* non rectè interpretetur. Verùm Hardingus vt sæpe solet, authorem suum corrumpit, & ementitur. Nihil enim Hilarius habet eiusmodi. Id modò ait, Hosce septuaginta duos doctores seu seniores, viros fuisse insigni eruditione præcellentes, ideóq; illorum iudicium ipsi vehementer probari.

Hilarius in Psal. 2.

Hieronym. ad Damasum.

De prima punctorum inuentione ac vsu Rabbini ipsi minimè consentire existimantur. Alij Mosi in monte tradita: alij ab Esdra inuenta: alij a Tabaritis, qui Iudæorum Canonistę, & traditionum Magistri fuerunt, excogitata ea fuisse scribunt. Vtcunq; verò fuerit, haud magni refert. Quòd autem Hardingus in omni Iudaica gente nullum, paucis admodum exceptis, linguam Hebraicam legere potuisse, confirmat, ipse eiusdem tam peritus, in eo vel non satis attendisse quid diceret, vel grauius aliquid commisisse censeatur est necesse.

Neq; enim ignorat, Dominum toti plebi mandasse, vt verba legis in postibus ostiorum, & tunicarum fimbrijs describeret. Præcepit etiam Dominus, vt qui in animo haberet vxorẽ suam dimittere, priùs diuortij libellum scriberet, quàm nuncium ei mitteret. Quòd si autem Hardingus responderit, aliquem ex hisce eruditis senioribus seu doctoribus scribere pro illis potuisse, tamen in Machabæorum libro sic habetur: *Cœpit populus Israel scribere in tabulis.* Mardochæus rerũ euenta ac casus omnes, Hieremias plagas imminentes, Baruchus verba Hieremiæ scripsisse traduntur. In Euangelio sceleratus œconomus debitori dicit, *Accipe tabulas tuas, sede, & scribe.* Videat autẽ Hardingus, quemadmodũ isti omnes scribere potuissent, si legere nescirent: aut quorsum scripsissent, si ne legere potuissent. Horum sanè nullus ex septuaginta

Deut. 11.
Deut. 24.
Machab. 13.
Esther 9.
Hierem. 51.
Baruch. 1.
Lucæ. 16.

2.Reg.23. Luc. 4. duorum seniorum munero fuisse videtur. Perinde est quòd Iosias rex legis volumen in muro reperit, & legit. Cum Christus Esaiam prophetam in synagoga legeret, & interpretaretur, populus nō lectionem (nam legere omnes pene potuerunt) sed interpretationē duntaxat miratus est. Philippus Eunucho dixit: *Intelligis ea, quæ legis?* Cum Christus in crucem sublatus esset, D. Ioannes ait, *Hunc titulum multi Iudæorum legerunt.* Quorsum autē Rabbini cauerunt, ne quis plebeius, antequam ad certā ætatis metam peruenisset, vel caput primum Geneseos, vel librum Canticorum, vel quædam Ezechielis prophetæ capitula legeret, si nullus e plebe puncta seu vocales agnosceret, aut omnino legere aliquid potuisset? Si nihil aliud nobis suppeteret, istuc tamen satis ad redarguendum Hardingi errorem valeret. Rabbini in quauis Israeliticæ prouinciæ vrbe Scholam, Hierosolymis verò quadringentas fuisse prodiderunt. Itáne verò persuasum esse nobis vult Hardingus, in tanta Scholarum multitudine, nullum omnino discipulum fuisse, qui vel literas, & prima elementa didicisset? Quanquam ei nihil alienum videtur, quod quouis modo illius causæ inseruire possit.

Actor. 8. Ioan. 19. Origē. in Cantica in prolog. Paulus Phagius in Leuiticum. ca. 23. Geraldus Lilius in Historia Poëtarum.

Verùm enimuero puncta illa seu vocales inuenta aliquando nō fuerunt. Ergo populus (inquit) legere nihil potuit. Sic etiam antiquis temporibus Græca sine Accentibus scribebantur, quemadmodū hodie ex nonnullis monumētis, & marmoreis lapidibus illo modo inscriptis apparet. Legere tamē Græca homines absq; accētibus potuerunt. Equidē Hardingus non modò eruditos Iudæos, sed pueros etiam decennarios hodie legere Hebraica sine punctis atq; vocalibus posse intelligit.

Tamen Hardingus ait, *Istud occulta Dei prouidentia euenisse, ne laici verbum Dei legerent, atq; eo modo margaritæ porcis proijcerentur.* Istud verò diuino consilio atque prouidentia contigit, vt omnes perspicerent, quanti æstimet Dei populum Hardingus, hoc est, sua ipsius confessione, quanti turpissimas bestias, & porcos impurissimos.

Hardingus. 8. Sectio.

Hic me longa oratione multiplices sacrarum literarum difficultates cōmemorare nō est necesse, quæ lectionē imperitorum & rudium, quorum ingenia nullo literarū genere exculta, mentes mundanis curis occupatæ, corda rerum, quas expetunt, desiderio abducta sunt, minimè fructuosam reddunt. 3.

Bernardus eū mundanum & animalem hominem vocat, qui vacuus est a spiritu Dei.

Quemadmodum lumen cæcis oculis frustra illucet (inquit sanctus quidam pater) sic hominis animalis superuacaneus & inutilis labor est, in rebus spiritualibus assequendis consumptus. Equidē inter alia, hoc quotidiana experientia videmus inde manare incommodi, quod e populo, si, quos minimum sibi assumere iure oportuit, omnium nunc censores & iudices, plurimorū contemptores, quodq; omnibus hæreticis cōmune est, [a] *irrisores totius simplicitatis ecclesiæ, earumq; rerum omnium euaserint, quibus ecclesia tanquam lactariis quibusdā edulijs teneros suos alumnos enutrit, vt multò satius illis esset, non legere, quàm lectione adeo intumescere ac insolescere. Quod quidē malum, non e scripturæ, sed ex ipsorum malitia & improba mente proficiscitur.* Bernard. super Cantica.

[a] Nihil irridēt, nisi quod irridendum sit.

Episcopus

Episcopus Sarisburiensis.

HOmines plebeij negotijs mundanis occupantur: Ergo, inquit Hardingus, scripturarum ijs lectio permittenda non est. Quasi diceret, *Morbis periculosissimis conflictantur: Ergo medicum adhibere non debent. In medijs hostium castris versantur: Ergo armis denudandi spoliãdiq; sunt.* Hanc autẽ rationẽ pij doctiq; patres semper improbarunt, atq; puerilem esse iudicarunt. Chrysostomus ad laicos homines ait: *Lectio diuinarum scripturarum, vobis magis necessaria est, quàm Monachis.* Quod ad curas verò mundanas attinet, mundus ipse testis est, episcopum Romanum, eiúsq; Cardinales, & cæteros eiusdem religionis magistros, curis eiusmodi non minùs distineri, quàm qui se in profundissimum mundum immerserunt. Gregorius ad episcopatum Romanum ab imperatore euectus, sic de se scripsit ipse: *Sub colore Episcopatus, ad seculum retractus sum: in quo tantis terræ curis inseruio, quantis me in vita laica nequaquã deseruisse reminiscor.* Rursum habet: *Tanta me occupationum onera deprimunt, vt ad superna animus nullatenus erigatur.* Gregorius autem si cum successoribus suis conferatur vel Deus aliquis procul dubio videatur. Nunc enim alterum pedẽ in ecclesia, alterum in mundo defixerunt: seu potiùs ne alterum quidem in ecclesia, sed & cor, & corpus totum in mundo posuerunt. Quæ etsi ita sunt, tamen istis solis & summũ iudicium, & interpretationem verbi diuini permittendam esse defendit Hardingus: quódq; ij statuerint, plus habere momenti debet, quàm vel Concilij generalis iudicium, vel totius mundi sententia.

Chrysosto. in Matth. hom. 3.

Grego. lib. 1. epist. 5.

Grego. lib. 1. epistol. 7. & epist. 25.

Albertus Pighius libr. 6. ca. 13.

Deinde ait: *Scientia mentem inflat, & superbiam auget:* Sic loquitur Hardingus, ipse doctus, scientiaq; cumulatus: Non vtar ipsius conclusione, Ergo, superbiæ plenus. Ita tamen dicit, vt Epimenides olim poëta, *Cretenses semper mendaces esse scripsit,* cum ipse homo Cretensis esset, ideóq; suo iudicio mendax, vt cæteri fuerunt.

1. Corinth. 8. Ad Titũ. ca. 1.

Hoc inertissimum crimen, quod cõtra Dei cognitionem torquetur, insigni vetustate defendi potuit. Etenim Hieronymus atq; Augustinus nonnullos sua memoria eiusdem fuisse sententiæ scribunt, quam nunc tuetur Hardingus. Hieronymus habet: *Inertiæ se, & otio, & somno dantes, putant peccatum esse, si scripturas legerint: & eos qui in lege Domini meditantur die ac nocte, quasi garrulos, inutileq; contemnunt.* Similiter Augustinus: *Sunt quidam homines, qui cum audierint, quod humiles esse debent, demittunt se, & nihil volunt discere putantes, quòd, si aliquid didicerint, superbi futuri sint, & remanent in solo lacte, quos scriptura reprehendit.*

Hiero. in epist. ad Titum ca. 1.

Augu. in psal. 130.

Vetustus ille, & doctus pater Irenæus, hæc Pauli verba interpretans, *Scientia inflat* sic scribit: *Paulus ait, scientia inflat, Non quod veram scientiam de Deo culparet: Alioqui, se ipsum primum accusaret:* Fuit enim eruditus. Chrysostomus autem ait: *Hoc omnium malorum causa est, quod scripturæ ignorantur.*

Irenæus lib. 2. cap. 45.

Chrys. in epist. ad Coloss. hom. 9.

At verò qui scripturas legunt, superstitiosas illas ceremonias, idololatricosq; ac deformissimos ritus contemnunt, quos Hardingus ecclesiæ lac &

simplicitatem vocat. Sanè & qui lucem aspiciunt, tenebras aspernantur: & qui veritatem perceperunt, falsitatem abijciunt. D. Paulus cum primùm Christum cognosceret, ea vniuersa, quibus ante delectaretur, tanquam stercora contempsit. Itaq; ait: *Cum puer essem, loquebar vt puer, intelligebam vt puer: cum autem vir factus essem, aboleui* (ac contempsi) *quæ pueri erant.* Qui superstitionem & idololatriam contemnit, is ea contemnit, quæ omnino contemni debent: & periculorum recordatione, quæ effugit, cum Dauide canit, *Anima nostra sicut passer, erepta est e laqueo venantium.*

Philippen. 3.
1. Corinth. 13.
Psalm. 123.

De periculo autem, quod hîc somniatur, ipsa quidem Dei cognitio, neq; cor inflammat, neq; inflat, sed potiùs restinguit, & demissum humiléq; reddit. Qua de causa Dominus ad Mosen inquit: *Legat rex legem omnibus diebus vitæ suæ: vt discat timere Dominum Deum suum, &c. & ne eleuetur cor eius in superbiam.* Verbi enim diuini ea vis est, vt cor cõmutet: *Lex Domini conuertens animas.* Proinde Cyrillus habet: *Adolescentes, qui in sacris literis educati sunt, fiunt postea* (non superbi & insolentes) *sed religiosissimi.* Sic Theodoretus ad Iouinianum imperatorem ait: *Rerum cœlestium cognitio pio principi conuenit. Ita enim cor tuum* (non superbia inflabitur, sed) *verè in Dei manu erit.* Perinde Augustinus habet: *Lectio assidua purificat omnia &c. & qui vult cum Deo semper esse, semper debet orare, & legere.* Quapropter Chrysostomus ait: *Fieri non potest, vt qui iugiter cœlestis doctrinæ verba excipit, nihil patiatur.*

Deut. 17.
Psalm. 18.
Contra Iulian. lib. 7.
Aug. de Tempore serm. 1.
Chrys. in 2. ad Timoth. hom. 5.

Hardingus. 9. Sectio.

PEricula & incommoda, quæ vulgaris & vernacula scripturarum lectio secum affert, iuxta eorum iudicium, qui eandem improbant, magna, varia, multaq; sunt. Hîc pauca duntaxat quasi attingam, remq; ipsam totam ecclesiæ iudicio permittã. Primùm cum hæreticorum venenum plebem inprimis inficiat, omnesq; hæretici ex Biblijs venenũ suum prætextu verbi Dei hauriant: illis hominibus minimè consentaneum videtur, vt quisq; curiosus & putidus idiota Biblia suo sermone legat atq; excutiat. Veruntamen," erudito, prudenti, sobrioq; laico eam licentiam ereptam esse nolunt. 4.

Curiosus & putidus Idiota.

Deinde, si hæresis a peruersa intelligentia, non e scriptura oriatur (quemadmodum Hilarius ait, Hæresis ex intellectu nascitur, non ex scriptura, & sensus, non verbum crimen est) *quinam in hæresin procliuiùs incident, quàm homines plebeij, qui intelligere quæ legunt minimè possunt? Incredibile verò videatur, vt plebs indocta ea percipiat, quæ doctissimus quisq; diuturno studio, summoq; labore, vix tandem assequi potest.*

De Trinit. lib. 2.

" Pugnãtia: qui enim possunt sobrij laici scripturas legere, nisi in barbaras vernaculasq; linguas transferantur?

Episcopus Sarisburiensis.

QVantum hîc verò periculorum inanem metum ostendit Hardingus, quo plebẽ a verbi diuini lectione deterreat? *Si rudes scripturas legerint* (inquit Hardingus) *hæretici euaserint: siquidem hæretici venena e scripturis sua hauriunt:* Inde nimirum concluditur, cuiuis plebeio fas esse

fas esse Hardingi scripta legere, Dei verbum nulli attingere licere. In Hardingi libro nullum periculum latere: diuinos autem libros, periculorum plenos esse. Cuius non facilè quis causam diuinauerit, nisi forsan illa fuerit, quòd sacri libri veritatis pleni, Hardingi verò liber erroribus refertus sit.

Quam hîc hæresin appellat, est ea æterna Dei, certaq; veritas: quæ cum a Paulo primùm annuntiaretur, atq; promulgaretur, tum etiam dicta fuit hæresis. Sic enim hæreseos sibi inflictũ crimen Paulus repellit, *Secundùm hanc sectam, quam vocant hæresin, colo patrium Deum.* Act. 24.

Quòd si autem homines plebeij, quos Hardingo curiosos, putidósq; idiotas nuncupare collibuit, scripturis legendis facilè in hæreses inducantur, propterea quòd imperiti atq; ignari sunt, quî tum contigit, vt Hardingus ipse, homo in omni literarum vel retrusissimarum genere versatus in eam ita leuiter inciderit? Non tum fuit, opinor, curiosus & putidus: idiota verò hercle non fuit.

In ecclesia primitiua, longóq; post Apostolorum ætatem tempore varia fuerunt sectarum, hæresiúmq; genera, quemadmodum ex Augustino, Epiphanio, Theodoreto, atq; alijs apparet. Quod cum ita esset plebem tamen antiqui patres, vt scripturas legeret, vehemẽter hortari atq; vrgere perstiterunt, quò faciliùs ac commodiùs hæreses vitaret. Etenim Irenæus contra Valentianos sic habet: *Hæc omnia contulit eis scripturarum Dei ignorãtia:* Quemadmodum etiam Christus Sadducæis dixit: *Erratis nescientes scripturas.* Sic Hieronymus habet: *Omni studio legendæ nobis sunt scripturæ, vt probati trapezitæ sciamus, quis numus probus sit, quis adulter.* Sic Chrysostomus: *Manichæi, & omnes hæreses decipiunt simplices. Sed si habuerimus sensus animæ exercitatos ad discretionem boni, & mali, poterimus huiusmodi discernere. Quomodo autem fiunt sensus nostri exercitati? Ex vsu scripturarũ, & frequẽti auditione.* Similiter Theophylactus: *Illis, qui scrutantur diuinas scripturas, nihil potest illudere: illæ enim sunt lucerna, qua fur deprehenditur.* Hoc modo prisci Catholicíq; patres de sacrarũ scripturarũ lectione iudicarunt. Quod autem cæcus pericula meliùs, quàm qui oculis præditus est, cauere, aut homo inermis in medijs hostibus constitutus vitam suam faciliùs, quàm armatus, defendere, & propugnare queat, id verò incredibile atq; inauditum videatur.

Irenæus. lib. 3. cap. 12. Matth. 22. Hieronym. in epist. ad Ephes. lib. 3. ca. 4. Chrys. ad Hebræ. hom. 8. Theophyla. de Lazaro.

Hardingus. 10. Sectio.

QVòd Lutherus scripturas in vernaculã quamq; linguam transferendas esse censet, eo quòd planæ ac faciles intellectu sunt, ipsa scripturarum voce refellitur. Nam & Petrus & Paulus, summam in illis difficultatem agnoscit, cuius gratiâ eas nonnulli detorquent, suo ipsorum exitio: aliqui non intelligunt, nec quæ loquantur, nec de quibus affirment: & quibusdã Euangelium, quòd Paulus prædicabat, absconditum est, ijs nempe qui pereunt. Si scripturæ perspicuæ essent, quomodo errauit Arius, Macedonius, Eunomius, Nestorius, atq; innumeri eximia eruditione viri, præsertim cum ij omnes, errorum suorum occasionem e scripturis perperam intellectis arriperent?

2. Pet. 3. 1. Tim. 1. 4. Cor. 4.

Lutherus Hieronymum in scripturarum intellectu falsum: Augustinum, Ambrosium, Cyprianum, Hilarium, Basilium, & Chrysostomum eruditissimos ecclesiæ Christi doctores in illis interpretandis deceptos sæpenumero fuisse scribit. Tamen in exordio libri sui de captiuitate Babylonica perhonorificè de illis loquitur, eosq; in vinea Domini egregiè laborasse, & summam in aperiendis scripturis diligentiam adhibuisse confitetur. Si isti, tanta doctrina præcellentes patres, post diuturnam in sacris literis exercitationem, post longa studia, ac vigilias, post continuas & ardentes preces, post sui ipsorum mortificationem, & carnalium affectuum purgationem lapsi sunt, vt ipse testatur: quaratione eas claras, planas, & intellectu faciles esse defenderit? Si q; hi digniſſimi patres, in vno alteróue capite errarunt, nónne verisimile est, plebeios homines in multis errare posse, maximè cum horum diligentia ac industria impar sit, & vitæ ratio eiusmodi non fuerit, vt internarum affectionum puritas intelligentiam illuminaret, & vnctio Dei eos institueret?

Episcopus Sarisburiensis.

QVædam scripturæ loca semper visa sunt obscura, cum propter alias nonnullas causas, tum propter ipsam materiam & recondita, quæ in eis latent, mysteria: quod ipse etiam Lutherus sæpissime est confessus. Ijs autem, qui oculos habent, nec videre possunt, quíq; tenebris magis, quàm luce delectantur, vel ipsi solis radij obscuri videantur. Oseas propheta ait: *Rectæ viæ Domini: Præuaricatores autem corruent in eis.* Quare Cyrillus habet: *Ea quæ perspicua sunt, difficilia fiunt hæreticis.*

Ioan. 12. Rom. 11. Ioan. 3. Oseas. 14. Cyril. in Ioan. lib. 14.

Quanquam hisce in rebus spiritus Dei, nec ingenij acumine, nec eruditionis magnitudine alligatur, sitq; nonnunquam, vt indoctus ea videat, quæ videre docti nequeunt. Christus ait: *Confiteor tibi, Pater, Domine cœli & terræ, quòd absconderis hæc a sapientibus, & intelligentibus, & ea detexeris infantibus.* Iccirco Epiphanius habet: *Solis spiritus sancti filijs, facilis est omnis scriptura & dilucida.*

Matth. 11. Epiphan. li. 2.

Ex his hoc pacto concludere videtur Hardingus: Sunt nonnullæ in scripturis obscuræ sententiæ: Ergo scripturæ totæ obscuræ sunt. Hoc captiosum argumentandi genus est, pueris ipsis tritum, dicitúrq; *Fallacia a secundùm quid, ad simpliciter.* Similiter verò concludere licuisset ad hunc modum, *Albertus Pigghius nonnullos in Missa errores agnoscit: Ergo, referta est errorum Missa.* Vel ita: *Cardinales ipsi nonnulla in ecclesia Romana esse vitia confitentur: Ergo Romana ecclesia vitijs abundat.* Quanquam verò pauca quædam occurrant in sacris scripturis obscura loca, tamen pro generali ratione scripturæ *Candelæ instar sunt ad dirigenda vestigia: Dei præceptum lux est, & oculos illuminat:* ideóq; in vniuersum Dei verbum summæ consolationis plenum est. Quapropter Chrysostomus habet: *Omnia clara, & plana sunt in scripturis Diuinis: quæcunq; necessaria sunt, manifesta sunt.* Sic Clemens Alexandrinus: *Audite qui estis longè: Audite qui prope. Nullis celatum est verbum: Lux est cõmunis: omnibus illucescit hominibus: nullus est in verbo Cymmerius.* Sic Irenæus,

Albertus Pighius de priuata Missa. In cõcilio Selector. Cardinalium. Psalm. 118. Psalm. 18. Chrysost. in 2. Thessal. hom 3. Clemens Alexandrinus in oratione adhortatoria ad Gentes.

Scriptu-

Scripturæ in aperto ſunt, & ſine ambiguitate: & ſimiliter ab omnibus audiri poſſunt. Sic antiquus ille Origenes: *Clauſum eſt negligentibus, inuenitur autem a quærentibus, & pulſantibus.* Sic Hieronymus: *Dominus per Euangelium ſuum loquutus eſt, non vt pauci intelligerent, ſed vt omnes.* Sic Fulgentius: *In ſcripturis Diuinis abundat, & quod robuſtius comedat, & quod paruulus ſugat.* Deniq; ſic Gregorius: *Eſt flumen in quo agnus ambulet, & elephas natet.*

Irenæus lib. 1. cap. 31. Orige. in Exodum. hom. 9. Hieronym. in Pſal. 86. Fulgentius in Sermone de Confeſſoribus. Greg. in epiſt. ad Leandrum.

Itaq; licèt nonnullæ ſacrarum literarum clauſulæ ac ſententiæ difficiles obſcuræq; reperiantur, tamen horum ſanctiſſimorum patrum iudicio, Scripturæ pro maxima parte faciles ſunt & apertæ.

Hardingus autem e falſo falſum efficit ac concludit. Sic enim rationem inſtituit: *Scripturæ obſcuræ ſunt: Ergo, eas plebs legere non debet.* Equidem, vt imperitis ſcripturas e manibus excutere per vim conatur, eò quòd eas, inquit, non intelligunt: ſic eodem etiam modo omnibus antiquis Doctoribus, eruditiſſimisq; patribus eaſdē eripere poſſit, quandoquidem eas illi non intellexerunt, id quod cum ex eorum diſcrepantibus ſententijs, tum ex Hardingi confeſſione liquet.

Hardingus. 11. Sectio.

VErùm ne forte omnes indocti, plebeiq; homines penitus ab omni ſpe intelligẽdi verbum Dei deſerti eſſe viderentur, niſi ab alijs inſtituti fuerint, fateri licet, hominem quantumuis indoctum, modò in diuturna precatione exercitatum, ardente contemplatione incenſum; atq; a Deo in intimas eius cellas introductum, inde poſſe verum intellectum atq; interpretationem ſacrarum ſcripturarum haurire, non minùs quàm alium quemuis ſemper in literis a puero verſatum. E quo genere fuit ille ſanctus & perfectus vir, D. Antonius Eremita Ægyptius, qui, vt Auguſtinus ſcribit, ſine vlla literarum ſcientia, Scripturas & memoriter audiendo didicit, & prudenter cogitando intellexit. Qualis etiam ille vir ſanctus fuit, cuius mentionem facit Gregorius, qui in lecto multos annos propter corporis imbecillitatem decumbens, & literarum planè rudis, precando, & deuotè meditando, mentis ſanitatem, & ſcripturarum cognitionem adeptus eſt, adeo quidem vt eas interpretari poſſet illis, qui cum inuiſerent: qui cum eo animo ad illum accederent, vt conſolationem illi aliquam afferrent, ipſi ex diuina eius ſcientia conſolationem maximam ceperunt. E plebe autem, quàm multi ſunt nebulones, guloſi, ebrioſi, quorum Deus venter eſt, quiq; ſuis effræna tis voluptatibus obſequuntur? Num credibile eſt poſſe hoc hominum genus, ſine vlla meditatione & precandi conſuetudine, ſenſum penetrare ſcripturarum, & illorum ſanctiſſimorum myſteriorum, quæ Deus (vt Chriſtus confitetur) a doctis & prudentibus abſcondit, & infantibus detexit?

Pſal. 72.

Prologo. in lib. de doctrina Chriſtiana.

Epiſcopus Sarisburienſis.

CVrioſis hiſce & putidis idiotis permittit Hardingus vt verbi Diuini ſcientiam aſſequantur, non lectione, ſed ſingulari quodam ſpi-

ritus instinctu, & miraculo duntaxat, idq; intra mille annorum spacium, vni, aut maximùm duobus. Sic enim D. Antonius easdē tenuisse scribitur, nullis vel libris, vel lectione, vel literarum scientia adiutus: Sic infirmus ille κλινήρης, de quo Gregorius honorificam illam mentionem facit. Sic ille Barbarus penitúsq; illiteratus seruulus, qui repentinò literas sine magistro diuinitus didicit: Sic ipse forsan Hardingus, qui cum eius euangelij veritatisq; Diuinæ præco acerrimus tam longo tempore fuisset, cuius nunc aduersarius malitiosus esse cœpit, sine & literis, & lectione, & vlla animæ adhibita consultatione, principis solummodo mutatione peritior factus ea statim percepit atq; intellexit, quæ priùs assequi nullo modo potuit, & mirifica quadam reuelatione edoctus subitò se totum conuertit in contrarium.

Angu. in prologo de doctr. Christiana.

Augult. in eodem prologo.

Matthæi, 16. Matthæi, 11. Lucæ, 24.

Id verò certissimum est carnem & sanguinem sacrosanctam Dei voluntatem cognitam habere sine spiritus afflatu non posse, ideoq; Christus patri gratias egit, *Quòd mysteria sua parvulis declarasset*: ipseq; discipulorum suorum corda aperuit, vt scripturas intelligere possent. Sine hoc singulari Dei munere & sacra Diuini spiritus informatione verbum Dei lectori quantumuis prudenti & erudito quasi quoddam est obsignati codicis visum. Hæc autem reuelatio non vni aut alteri peculiaris, sed ijs vniuersis communis est, qui Christi membra sunt, Deiq; spiritu donantur. Itaq; Chrysostomus promiscuè ad omnem populum dicit: *Audite quotquot estis mundani, & vxoribus præestis ac liberis, quemadmodum vobis Apostolus Paulus præcipiat legere scripturas, idq; non simpliciter, neq; obiter, sed magna cum diligentia.* Rursum habet: *Domi Biblia in manus sumite: Domi vacemus diuinarum scripturarum lectioni.* Sic Hieronymus etiam inquit: *Hic ostenditur, verbum Christi non sufficienter, sed abundanter Laicos habere debere, & docere se inuicem, vel monere.* In his autem curiosis idiotis magnam Hardingus hominum impurissimorum, gulæ, vinóq; deditorum multitudinem reperit, quorum Deus venter est. Sic ille partem quidem appellat, sed totum omnino sentit. Ita enim Hosius vir ex illo cœtu primarius scribit: *Non est consilium in vulgo, non ratio, non discrimen.* Deinde Christi gregem vocat *belluam multorum capitum.* Paulò antè Hardingus ipse porcos dixit, aliq; impuros canes nominarunt. Sic Pharisæi de simplice multitudine, quæ Christum sequuta est, iudicarunt atque prædicarunt: *Turba ista, quæ non nouit legem, maledicti sunt.* Tanti nimirum faciunt, æstimantq; eos, quos Paulus *Ciues sanctorum, & domestici Dei* vocat.

Chrysostom. in Epist. ad Coloss. Hom. 9.

Chrysostom. in Genesim: hom. 28.

Hieronym. in epist. ad Colos. cap. 3.

Hosius lib. 2. contra Brentium.

Ioan. 7.

Ephes. 2.

Si vitæ dissoluta ratio satis iusta causa sit, quamobrem populus a Dei verbo arceri debeat, vulgò quidem Cardinales, Sacerdotes, Romani laxissimè viuere putantur. Bernardus de sacerdotibus sui seculi sic scribit: *Non est iam dicere, vt populus sic sacerdos: quia nec sic populus vt sacerdos.* Itaq; Hardingi iudicio non minùs sacerdotes, quàm vulgus cæterum, a verbi Diuini lectione prohibendi sunt.

Bernardus in Conuers. Pauli.

Hardingus.

Hardingus. 12. Sectio.

Euangelici in contrarias sectas diuisi.

CVmq; nostrorum temporum docti in sectas contrarias distracti sint, & alteri contra alteros acriter scribant, & quiq; sibi inuicem falsam scripturarum interpretationem obijciant, si inter eos, qui populi duces videri volunt controuersiæ atq; contentiones sint de scripturarum sensu, quo pacto vulgus in tuto esse ab erroribus existimari possit, si legendis vernaculo sermone Biblijs aliquid sibi assumpserint? Si quis fortè existimet me illis conuicium facere, quòd eos in sectas contrarias diuulsos esse affirmem, is sciat populares ipsos suos (Germanos inquam) & singulares huiusce nouæ doctrinæ authores idipsum suis libris testari, & miserum in modum conqueri. Nominatim Nicolaus Amsdorffius in eo libro, quem sic inscripsit: Publica confessio purę doctrinæ Euangelij, &c. Necnon Nicolaus Gallus in libro de Thesibus, & Hypotyposibus: qui lites & controuersias suas non de leuibus esse rebus, sed de summis doctrinæ Christianæ articulis confitetur. Sic enim eius verba habent: Non sunt leues inter nos concertationes de rebus leuibus, sed de sublimibus doctrinæ Christianæ articulis, de lege & Euangelio &c. Idem in postrema eiusdem libri pagina verbis paulò vehementioribus scribit, Hæreses permultas esse præ manibus, plerasq; etiamnum hærere in calamo.

Paucis abhinc annis edita fuerunt duo magna volumina, alterum a principibus Saxoniæ, alterum a comitibus Mansfeldienſibus, summis Lutheranarum partium defensoribus, in quibus recensentur vndecim sectæ, eædemq; tanquam hæreses detestandæ damnantur, quæ hoc Catologo seu censu continentur: Anabaptistæ, Seruetiani, Stancariani, Antinomi, Iesuitæ, Osiandriani, Melanchonici, Maioristæ, Adiaphoristæ, Suenckfeldiani, Sacramentarij. Quãquam Iesuitæ immeritò in hoc numero ponuntur. Tantum de nouorum Euangelicorum sectis & controuersijs, tum principum suorum, qui confessionem Augustanam tuentur, tum duorum Lutheranorum Superintendentium confessione proditum est.

Fredericus Staphylus.

Nemo est omnium, qui tam accuratè sectarum nostræ ætatis, quæ a Martino Luthero fluxerunt, multitudinem ac varietatem, mundo cognitam fecit, quàm Fredericus Staphylus, vir insigni eruditione, vnus ex imperatoris huius consiliarijs, cui hæc omnia eò potuerunt esse notiora & certiora, quòd decem annos VVittenbergæ literis diligentissimè inter primarios illius sectæ doctores studeret, & tunc quidem cum illis sentiret: qui tamen postea multiplices ipsorum inter se dissensiones, contentionesq; reputans, inductus est vt eis diffideret, Deiq; gratia ad sanam mentem & fidem Catholicam reductus fuit, atq; nunc perfectum ecclesiæ membrum remanet. Hic vir doctissimus in Apologia sua ostendit e Luthero manasse tres diuersas hæreses, seu sectas, * Anabaptistas, Sacramentarios, Protestantes, qui fidei suæ confessionem ediderunt in publica diæta coram imperatore Carolo, principibus, & ordinibus Germaniæ apud Augustam, anno Domini 1530. propterq; protestationem eam quam illic fecerunt, Protestantes nuncupantur. Deinde probat testimonio ipsorum scriptorũ, Anabaptistas diuisos esse in sex sectas: * Sacramentarios in octo: * Protestantes in viginti, quarum vnaquæq; suo & pro-

Impurus & sceleratus Apostata.

Protestantes.

Protestates in octau viginti diuisi.

* Falsum: non enim a Luthero orti, sed a Luthero improbati & dãnati sunt Anabaptistæ.

* Falsum; calumnia & conuicio incẽsum.

prio nomine censetur. Hæc luctuosa doctorum hominum in tot sectas diuisio, ijs in regionibus, in quibus Euangelium (vt vocant) quadraginta hisce annis, & hodie etiamnum iactatur plurimùm, documento esse potest Christianitatis rectoribus, vt diligenter prospiciant quemadmodum imperitum atq; inconsideratum vulgus scripturas lingua vernacula terere permittant.

Episcopus Sarisburiensis.

HOc loco Hardingus Staphyli cuiusdam impudentissimi Apostatæ ope adiutus, multis verbis eas opinionum dissensiones persequutus est, quibus conflictari Euangelij professores suspicatur. Atque sanè vt homines pro naturæ suæ imbecillitate, sponte ad dissidia atq; contentiones spectant, in ijs adeo nonnunquam rebus, in quibus maxima consensio requiritur: ita quidem hæretici & veritatis inimici occasiones inde arripere causam ipsam omnem criminandi, atque in odium vocandi consueuerunt. Primæ Euangelij promulgationi, in qua Apostoli Christi, alijq; sancti patres elaborarunt varia mox sectarum genera succreuerunt, numero nonaginta iuxta Augustini censum, quæ quidem & ex eodem omnes fluxerunt fonte, & idem omnes Euangelium coluerunt, & Christo omnes nomen dederunt. Aliquando verò contingit, vt ipsa orbis lumina, & ecclesiæ columnæ a se dissensione quadam dissediſſe videantur: Petrus a Paulo, Paulus a Barnaba, Cyprianus a Cornelio, Augustinus ab Hieronymo, Chrysostomus ab Epiphanio, orbis Orientalis ab Occidentali, Doctores a Doctoribus, Patres a Patribus, Ecclesia ab Ecclesia, Sancti a Sanctis. Hinc autem Hæretici olim, cæteriq; Dei iurati hostes, ansam, vt nunc Hardingus, arripuerunt, qua vniuersam Euangelij professionem luderent, eamq; dissensionum sentinam appellarent. Has ob causas Ethnici, Christianos riserunt, atq; digitis suis in foro monstrarunt. Sic Iulianus Apostata, vt suæ perfidiæ laruam obduceret, inter Petrum & Paulum minimè cõueniſſe dixit: Lucam verò atq; Matthæum de Christi natiuitate non consentire, ideóq; totum Christi Euangelium falsissimum esse.

Aug. ad Quoduultdeum.

Galat. 2. Actor. 15.

Socrates lib. 1. cap. 6.

Socrates lib. 3. cap. 23.

Nonnunquam etiam, quodam in Deum odio, dissensionem iactabant, quæ nulla omnino erat. Ita enim Marcion Apostata magnum volumen de noui veterisq; testamenti pugnantibus composuit. Pseudoapostoli Paulum, & cæteris fratribus, & sibijpsi nonnunquam dissensisse calumniabantur: Ita nunc etiam, nec minùs verè Hardingus, Christi Euãgelio similem videtur dissensionem obijcere, in quo tum exemplum, tum doctrinam imitatur Staphyli Apostatæ, qui Christo malitiosè deserto ad suum ipsius vomitum est reuersus, quiq; cum acerrimè perspiceret, quemadmodum alter aliquis ab altero de re aliqua dissenserit, quantum ipse a se dissederit, videre nullo modo potuit. Cum autem ea fuerit eloquentia & facultate præditus, vt hæc tam leuia tamq; exigua crimina tantopere exaggeraret, quid ille verò feciſſet, si in ecclesia primitiua vixisset, illasq; turbulentas & odijs incensas dissensiones vidisset, quæ mundum pene ipsum conuulserunt? Quas ille nebulas

Tertull. contra Marcionẽ. li. 1. & deinceps.

2. Petri 2.

nebulas iactasset, quibus pigmentis vsus fuisset, vt Christum eiusq; Euangelium suspectum redderet? Dubium hercle non est, quin vt nunc hasce omnes a Luthero solo emanasse varietates confirmat, ita illas omnes superiores sectas, & discrepantes hæresium species ab vno Christo fluxisse contendisset, ex eoq; concluisset, vt nunc facit, rudem & inconsideratam plebem a scripturis omni modo esse deterrendam.

Quanquam quod ad has triginta quatuor diuersas sectas attinet, quas Staphylus sua industria ac solertia indagauit in Germania, necessariò quidem fatendum est eas admodum esse exiles atque tenues. Etenim in illa omni regione, in qua habitare existimantur, neque nomen habent, quo internoscantur, duabus tribúsue exceptis: neque ecclesiam, in qua doceant: neq; ædes, quas incolant. Staphylo autem venia sit, quantumuis falsa dicendi, quandoquidem nondum loqui vera didicit.

Ex his sic poterit Hardingus argumentari: Doctissimi quiq; scripturas aliquando perperam interpretantur, & falluntur: Ergo, a scripturarum lectione fugandi sunt. Hæ enim omnes opinionum & sectarum conceptæ notiones, non ad multitudinem plebeiam, sed ad eruditorum cœtum pertinent.

Quòd autem doctiores vel ignorantia, vel præiudicio æquè possunt errare, atq; alij, facilè cum ex his omnibus superioribus exemplis, tum ex hac Dei ipsius in Exodo voce constabit: *Nec in iudicio plurimorum acquiesces sententiæ.* Quæ verba sic Lyranus interpretatur: *Plurimorum, id est, doctorum.* Exod. 23.

Sanè verò, doctissimi patres plebi semper consultissimum esse iudicarunt, vt in huiusmodi periculosis dissentientium iudiciorum tempestatibus ad scripturas confugerent. Cum Paulus & Sylas Berrhœæ Euangelium annunciarent, populus Berrhœensis scripturas assiduè scrutari atque examinare cœpit, vt veráne, an falsa prædicarent, pro certo cognosceret. Chrysostomus quando interpretatur hæc verba: *(Cum videritis abominationem desolationis stãtem in loco sancto)* sic habet: *Ideo mandat vt Christiani volentes firmitatem accipere fidei veræ ad nullam rem fugiant, nisi ad scripturas. Alioqui si ad alia respexerint, scandalizabuntur, & peribunt, non intelligentes quæ sit vera ecclesia, & per hoc incident in abominationem desolationis, quæ stat in sanctis ecclesiæ locis.* Similiter Origenes in eundem locum scribit: *Animæ imperitæ verbi iustitiæ, quia facilè seducuntur, non possunt inseducibiliter permanere in conspectu abominationis desolationis stantis in loco sancto.* Hieronymus ait: *In aduentu Messiæ populus, qui sub magistris fuerat consopitus, ibit ad montes scripturarum, ibiq; inuenient montes Moysen, montes Prophetas, montes Noui testamenti. Et in talium montium lectione versatus si non inuenerit, qui doceat, tamẽ illius studium comprobabitur, quòd confugerit ad Montes.* Sic Basilius inquit: *Diuinæ scripturæ faciunt ad certitudinem bonorum, & confusionem malorum.* Sic Chrysostomus: *Nec ipsis omnino ecclesijs credendum est, nisi ea dicant, vel faciant, quæ conuenientia sunt scripturis.* Actorum 17. Chrysost. in opere imperfecto. Hom. 49. Orig. in Matth. cap. 24. Hieronym. in prophetã. Nahum. cap. 3. Basilius Moralium 26 cap. 3. Chrysostom. in Matth. Homil. 49.

Hardingus. 13. Sectio.

QVantum ab ea re periculi sit, ex multis exemplis tum præteritæ tum præsentis etiam memoriæ liquet. Ex hac enim radice, nata est illa secta Valdensium, qui pauperes de Lugduno vocari solent. Etenim Valdo Valdenses. *mercator Lugdunensis primus illius sectæ author, a quo Valdenses illi nominati sunt, homo indoctus & plebeius, quosdam scripturæ libros, in linguam vernaculã transferendos curauit, quos cum legeret, nec intelligeret, in multos errores incidit. Ex eodem fonte deriuatæ sunt impurissimæ Adamitarum, seu Picardorum, Bogardorum, & Turelupinorum sentinæ. Et nuper etiam, præter Adamitarum illam sectam, Anabaptistæ, Suenckfeldiani reuixerũt. Quapropter illud nobilissimorum principum Ferdinandi & Elizabethæ regis & reginæ Hispanorum edictum a multis magnopere laudatur, qui seuerissimè vetuerunt, ne quis Biblia in Hispanicam linguam transferret, néue quis ea trãslata seruaret. Hæ atq; aliæ huiusmodi rationes ac causæ sunt, quibus permulti inducti fuerũt vt crederent Bibliorum & cuiusuis scripturarum partis vernaculam editionem ab omnibus hominibus promiscuè sine vlla exceptione vel cautione legendam, esse non modò saluti non necessariam, aut omninò consentaneam, vel vtilem, sed etiam contrà periculosam, atq; pernicio-sam.*

Episcopus Sarisburiensis.

Alphonsus de hæresibus li. 1. cap. 13. Ad Roman. lib. 10. cap. 16.

QVæ hîc de Valdone narrantur, Fratris Alphonsi authoritate & fide nituntur. Neq; verò doctúsne Valdo, an indoctus fuerit, magni refert. Origenes inquit: *Vide quàm prope periculis sint hi, qui negligunt exerceri in diuinis literis: ex quibus sõlis huiusmodi examinationis agnoscenda discretio est.* Si doctus fuerit, tum hæc calumnia est: si indoctus, tanto Dei admirabilius videri debet opus, qui, vt Paulus ait, in-

1. Corinth. 1. Alphonsus de hæresibus. Bartholomæus Abramus Creten. in Concil. Ferrarien.

firma mundi eligit nonnunquam, vt potentes vincat, & stulta mundi, vt sapientes redarguat. Grauissimæ hæreses, quas ille defendebat, in eo fuerunt, quòd nefandam imaginum adorationem reprehẽderet, quòd extremam vnctionem, exorcismos, & coniurationes damnaret, quòd confessionem auricularem, quòd indecoros in ecclesia cantus, quòd ficta miracula rideret, quòd otiosam & probrosam Sacerdotum, Episcoporumq; vitam, quòd ecclesiæ Romanæ acta & mores, quòd Papæ immanitatem, & tyrannidem insectaretur, deniq; quod Monachos, Fratres, Indulgentias, Peregrinationes, Purgatorium improbaret. Quãquam autem harum rerum reprehensio ea ætate hæresis esse visa est, ex illo tamen tempore, innumerabilis piorum hominem multitudo, eam, vt certissimam Dei veritatem, amplexa est, eidemq; Hardingus ipse quadam ex parte concessit.

Porro adiungit: *Ex hoc Valdensium fonte Anabaptistæ, & Suenckfeldiani manarunt.* Hardingum vel tam inconsideratè loqui, vel tam citò, quid loquutus fuerit, obliuisci potuisse demiror. Mox enim antè dixerat, *E Lushero tres diuersæ hæreses profluxerunt, Anabaptistarum, Sacramentariorum, & Protestantium.* Si e Valdone fluxerint Anabaptistæ, &

tantò

tantò Lutherum ætate anteirent: quî tum poſtea e Luthero manauerunt? Si e Luthero primùm prodierint, qua ratione ante Lutherum exiterũt? Si vera narrat Hardingus, pater filio erit natu minor, & filius ætate patrem ſuperabit. Hęc & orationis mera monſtra ſunt, & cum natura ipſa pugnant. Si alterum verum ſit, falſum eſſe alterum eſt neceſſe. Nihil autem Hardingus magnopere abſurdum ducit, quòd veritatem quouis modo obſcurare poſſe videatur.

Ferdinandi & Elizabethæ principum Hiſpaniæ edictum de Biblijs in linguam Hiſpanicam non transferendis, cum exiguę admodum authoritatis eſt, quippe quòd intra hoſce ſeptuaginta annos, hoc eſt mille & quingentis prope a Chriſto anniş cõditum fuerit, tum primò factum exiſtimare licet non contra Chriſtianos illius gẽtis homines, ſed contra dũtaxat Apoſtatas Iudæos, qui cum fictè, & legis ſolo metu Chriſto nomen dediſſent, pòſt & ipſi in ſuperiores errores reciderunt, & tum exemplo, tum falſa quorũdam ſcripturæ locorum interpretatione alios in eiſdem confirmarunt, obſtinatioresq; reddiderunt. In quos etiam inſtituta fuit Hiſpanica illa Inquiſitio, ab ijs ipſis principibus, eodẽ etiã tempore. Sic Iulianus Apoſtata imperator, ſapienter, vt ſibi viſus eſt, cauit, ne Chriſtiani cuiuſquam puer literas diſceret. Sic nefarij reges Antiochus, & Maximinus eodem conſilio commoti, ſacros libros cremauerũt, ne populus eos legeret. Conſtantinus autem ille ſanctiſſimus, primusq; Chriſtianus imperator Biblia deſcribi, atq; in omnia regna, & regiones, & ciuitates imperij ſui diuulgari ac diſtrahi curauit. Athelſtanus Anglorum rex Biblia in ſermonem Anglicum conuerti iuſſit. Hieronymus, eadem in Dalmaticam, Vlphilas in Gothicam linguam tranſtulit. Quem etiam Socrates inſuper, *Barbaros inſtituiſſe, vt diſcerent ſacra eloquia*, tradit.

Furius Bononia de transferendis ſcripturis.
Sozom. lib. 5. cap. 18.
1. Machabæorum. cap. 1.
Alphonſus de hæreſibus. lib. 1. cap. 13.
Socrates lib. 4. cap. 33.

Hardingus. 14. Sectio.

Non tamen id volunt, plebem a ſcripturis penitus arcendã eſſe, vt nullam omnino legat partem ſcripturarum. Vt enim totæ, eorum iudicio, nimis ſunt robuſtus cibus infirmis laicorum ſtomachis, ita tantum de ijs carpere ſalubriter, & digerere poſſunt, quantum ad pietatem & neceſſariam hominis Chriſtiani cognitionem pertinet. In quo veterum ſanctorum patrum exempla imitanda eſſe cenſent. D. Auguſtinus in vnum volumen contulit quicquid e ſcripturis ad bonos mores facit, quem ille librũ Speculum *inſcripſit, quemadmodum Poſſidonius in eius vita teſtatur. D. Baſilius idem fere argumẽtum perſequutus eſt in octoginta ſuis Ethicis regulis, quæ omnes ad mores referuntur. D. Cyprianus idem præſtitit in tribus ſuis ad Quirinum libris. Huiuſmodi libros pietatis plenos indoctæ plebi vtiliſſimos eſſe lectu iudicant.*

Quę ſcripturarum partes plebi popularem ſanctitatem pariant.

Epiſcopus Sarisburienſis.

LEgere quidem ſcripturas permittit Hardingus plebeijs, non tamen vniuerſas pro ipſorum libito euoluere, ſed exceptione adhibita,

quasdam ipsis concessas atque in manus traditas particulas consectari, id est, minimè cõtrouersas, aut positas in disquisitione quæstiones tractare, sed ea tantùm, quæ ad mores vitæq; rationem conducunt, tenere. Itaque sibi suisq; collegis scientiam reseruauit, vitæ honestatem plebi concessit. De libris autem Augustini, Basilij, Cypriani, falsum est eos imperitorum gratiâ nominatim atque de industria conscriptos fuisse: Si enim fuerint, quid est quamobrem vernaculè non transferuntur, & populo, cuius causa editi sunt, traduntur. Neque verò quicquid hisce libris continetur, ad mores duntaxat informandos vitamq; rectè instituendam pertinet, atque penitus a religione disiungitur. Etenim prima sententia libri illius Augustini, quem *speculum* inscripsit, sic habet: *Non facies tibi sculptile.* Huc verò hodie differtur, estque non minimum religionis caput. Maxima autem pars illius libri, quem Cyprianus ad Quirinum scripsit, copiosa quadam de Christi incarnatione, natiuitate, morte, alijsque de religione contra Iudæos controuersijs disputatione continetur.

Basilius in psalmum primum. Irenæus. lib. 5.

Basilius autem cum hunc de Ethicis libellum composuit, tum antè de fide alterum scripserat, & vtrumque plebi. Ethica sua ab hisce verbis orditur, *Cum de sana fide in præcedentibus sufficienter ad præsens dictum esse putemus &c.* Hoc itaque falsò posuit Hardingus, nec dum locum nactus est firmum ac stabilem, in quo consistat. Nemo autem vnquam antiquorum patrum plebem a liberrima vniuersæ scripturæ lectione deterruit, atque ad illa minuta, & collectitia scripta relegauit. Basilius habet: *Scriptura similis est medici officinæ, e qua quisq; petere possit aptum suo morbo remedium.* Irenæus autem inquit: *De omni ligno paradisi manducate, id est, ab omni scriptura diuina manducate.* Quãquam Hardingi iudicio, plebi Decalogum ediscere licet, Symbolum autem attingere nefas est.

Hardingus. 15. Sectio.

*QVousq; autem progredi, & quam scripturæ partem legere plebs ad consolationem, necessariamq; suam institutionem possit, & a quibus eadem transferenda sit, id verò ad ecclesiæ iudicium pertinet, quæ iamdudũ vernaculas omnes recẽtiores Bibliorum tralationes damnauit, propterea quòd * multis in locis falsæ deprehenduntur, atq; ad eas hæreses accõmodatæ, quas ipsi interpretes tuentur. Neq; verò nostra memoria recentes duntaxat hasce versiones damnauit, sed etiam paucas illas vetustiores nũquam hucusq; comprobauit: Hieronymi (inquam) Dalmaticã illam, si talis vnquam ab illo edita fuerit, id quod nonnullis parum luculẽtè probatur: atq; illum, quam ante Hieronymum Vlphilas episcopus Arianus edidit, & Gothorum genti commendauit, qui literas illis primus inuenit, atq; scripturas vernaculè conuersas proposuit, quiq; quò facilius legationem ad Imperatorẽ Valentem suam conficeret, ab hæreticis & Aulicis Constantinopolitanis inductus est, vt fidem Catholicã abiiceret, & cum Arianis communicaret, fidemq; daret, se operam daturũ, vt Gentiles suos ad eãdem sectã perduceret: quod tandem etiã nefariè præstitit.*

*Falsum: e malitia duntaxat & calumnia natum.

Episcopus

Episcopus Sarisburiensis.

NOn pugnat Hardingus, quo minùs plebs, vt suæ consolationi inseruiat, quædam scripturæ τριμοίχια legat, neque tamen vernaculam versionem vllo modo permittit. Id quidem perinde est, ac si nuclei comedendi, at non frangendæ nucis licentiam daret. Ex his liquet imperito & rudi vulgo Ecclesiæ permissu ac beneficio licere Dei verbum Latinè, Græcè, Hebraicéue legere, sed nullo præterea linguæ genere. Ecclesia (inquit Hardingus) per annos pene mille sexcentos nullam hactenus comprobauit vernaculam conuersionem. Tamen certissimè constat Ecclesiam non modò primis ipsis Apostolorum patrumque sanctorum temporibus, sed pòst etiam longo interuallo & permisisse, & vsam esse vernaculis multarum linguarum versionibus: quas tum Ecclesiam comprobasse facilè licet existimare. Quòd autem scripturæ non modò tribus hisce linguis Latinæ, Græcæ, Hebraicæ mandarentur, ex Hieronymo constat, qui Psalmos conuersos, & lingua Syriaca cani solitos fuisse scribit: e Basilio, qui idipsum de Palæstina, Thebana, Phœnicia, Arabica & Lybica lingua prodidit: e Sulpitio in vita D. Martini, qui Lectiones, & Capita conuersa atque apertè in Ecclesijs Gallicis Gallicè recitata fuisse tradit, vt videtur: ex Isidoro, qui hoc idem de omnibus omnino Christianis linguis affirmat.

Hierony. in epitaph. Paulæ. Basil. in epist. ad Neocæsarien. Sulpitius in vita Martini li. 1. Isidorus de ecclesiasticis officijs ca. 10.

Vlphilæ Gothicam tralationem eo nomine reprehendit Hardingus, quòd interpres ipse Arianus esset. Quanquam Ecclesiæ illam vnquam displicuisse haud constat. Atque hoc pacto licet Græcas vniuersas translationes siue Symmachi, siue Aquilæ, siue Theodotionis, siue Septuaginta, ipsumque adeo Origenis integrum ἑξαπλᾶν damnare. Istarum enim nulla est, quæ non huiusmodi crimine tentari possit. De Hieronymi Bibliorum in linguam Dalmaticam versione nonnihil dubitare videtur Hardingus. Quanquam Hosius astipulator eius disertè habet: *In Dalmaticam linguam sacros libros Hieronymum vertisse constat.* Idem habet Alphonsus: Neque verò illam Hieronymi conuersionem Hardingus vel falsitatis, vel erroris cuiusquam conuincere potest: quare illum sanctissimum patrem damnare videtur, neque tamen causam, quamobrem id faciat, vllam ostendit.

Hosius de sacro vernaculè legendo. Alphonsus de hæresibus lib. 1. cap. 13.

Recentes omnes (inquit) *versiones hæresium studio editæ fuerunt, ac proinde meritò suspectæ esse debent.* Nunquam ne isti homines fucum facere desinent, & bonam fidem præstabunt? Si sint errata, & tanta quidem errata in hisce recentibus versionibus, quin illa ea indicant, ac redarguunt? Si nulla sint, quid sine causa damnant? Atrocissima autem omnium, quæ vnquam nata est, hæresis, quæque istos attingit proximè, ea est, quòd iniquissimam Ecclesiæ Romanæ potentiam atque tyrannidem prodimus, & enunciamus. Sic enim est à Nicolao Papa cautum: *Qui Romanæ Ecclesiæ priuilegium auferre conatur, hic procul dubio in hæresim labitur, & est dicendus hæreticus.*

Distin. 2. Omnes.

Hardingus. 16. Sectio.

QVOD autem ad Ecclesiam nostram Britannicam attinet, fides in ea duravit mille trecentis annis vsque ad hanc recentem memoriam,* sine vlla Bibliorum vernacula tralatione, ab omnibus promiscuè legenda. Faxit Deus, vt nos animas Deo deteriores non reddamus, qui scripturas vernaculè legimus, & tantopere de Euangelio prædicamus, quàm nostri maiores reddiderunt. Hæc insula (inquit Beda loquens de Ecclesiæ illius temporis statu) in præsentia iuxta numerum librorum, in quibus Dei lex scripta fuit, scrutatur & confitetur vnam eandémque scientiam sublimis veritatis, & veræ sublimitatis, linguis quinque populorum, Anglorum, Brytannorum, Scotorum, Pictorum, & Latinorum, quæ (lingua Latinorum) meditatione scripturarum cæteris omnibus est facta communis. Equidem, vt Latina lingua cunctis tunc huius insulæ nationibus, quæ distinctis erant linguis, communis fuit propter meditationem scripturarum, vt Beda author est, eadem semper sola vsque ad ætatem nostram omnibus regionibus, seu nationibus Occidentalis Ecclesiæ communis fuit, propter eandem causam, atque inde Latina Ecclesia nominata fuit. Ecclesiast. historia. lib. 1.

Quare vt concludam, qui tam acriter & tanta contentionis acerbitate scripturarum in omnes vernaculas & Barbaras linguas conuersionem vrgent, eos oportere sapientes existimant primùm prospicere, nequa reperiantur, in suis versionibus errata, *cuiusmodi hucusque permulta extiterunt. Exiguum autem erratum in verbi Diuini tractatione commissum pro atroce crimine habendum est. Deinde quandoquidem huiusmodi translationes ad vniuersos Christianos homines pertinent, vt iudicio totius Ecclesiæ omnium linguarum permittantur, & Laicis sapientia atque authoritate Cleri, qui illorum animarum curam habent, commendentur. Porro, vt aliquis sit delectus, exceptio, & præscriptio temporis, loci, ac personarum: atque etiam partium scripturarum, iuxta prudentissima Iudæorum instituta, apud quos nefas fuit cuiquam tertas quasdam Bibliorum partes legere, priusquam tempus sacerdotalis ministerij expleuisset, quod triginta annorum ætate continebatur, quemadmodum Hieronymus testatur. Postremò, ne vernacula scripturarum editio sic plebi mandetur, quasi sit omnino ad salutem necessaria, ne damnare videantur Ecclesias, quæ huiusmodi Tralationibus hactenus caruerunt, & tot doctos piósque patres, qui eas suis gregibus non curarunt, & omnes denique, qui nos antecesserunt, quibus neque virtute, neque innocentia, & sanctimonia vitæ conferendi sumus: Ego autem, quandoquidem nondum Ecclesia decreuit, debeátne plebs scripturas suo sermone legere atque audire, an secus, nihil statuo. Vt magni facio piam omnem & salutarem scientiam, optóque eam plebi multò vberrimam, charitate & modestia conditam, ita vellem isti, qui tam importunè de verbo Dei garriunt, minùs haberent illius scientiæ, quæ hominem intumescere ac sua opinione superbire facit, secumq; diligentiùs ipsi reputarent, num dicti illius Pauli ad Corinthios cancel-

Præfatione in Ezechielem

lis

* Falsum: multæ enim Bibliorum partes in Bryrannicũ conuersæ fuerunt a rege Aluredo, Cedmanno, & Beda, vt docebo.

* Falsum, & maledicum: si qua fuissent huiusmodi errata, ea Hardingus singulatim notasset

1. Cor. 2. *lis includantur:* Si quis sibi videtur aliquid scire, nondum quicquam nouit, sicut oportet nosse.

Faxit Deus, vt omnis nostra scientia ita cum modestia, humilitate, charitate copuletur, vt ne illa Augustini in simili genere formidolosa ad suum charissimum Alypium oratio nobis verissimè congruat, Surgunt indocti & cœlum rapiunt, & nos cum doctrinis nostris sine corde, ecce vbi volutamur in carne & sanguine?

Confess. lib. 8. cap. 8.

Episcopus Sarisburiensis.

OCcultè id fateri videtur Hardingus, quod nemo sine rubore inficiari potest: hoc est, scripturas longo abhinc tempore in patrium huiusce regionis sermonem fuisse conuersas. Eam autem exceptionem adiungit, quòd quanquam Anglicè conuersæ essent, Anglis tamen hominibus neutiquam inseruirent: quanquam quibus tum alijs inseruierint, nemo facilè suspicari poterit. Equidem verò si Anglorum vulgus a scripturis repellendum esse statuissent, quemadmodum isti faciunt, eas in Latina, Græca, Hæbraicáue lingua, vt priùs, seruassent, nec istiusmodi versiones tulissent.

Beda autem ipse, qui huius insulæ scripsit historiam, his ipsis verbis, quorum hîc Hardingus meminit, testari ac prodere videtur, scripturas eo tempore in varia fuisse idiomata traductas, & quidem vt populari institutioni conuenirent. Sic enim scribit: *Hæc insula quinque gentium linguis scrutatur vnam, eandémque scientiam veritatis.* Minimè credibile videatur sic eum fuisse de quinque linguis scripturum, si vnica duntaxat lingua editæ tum essent scripturæ. Perinde est, atque eodem refertur, quod ait: *Quicunque Gentium linguis vnam, eandémque veritatis scientiam scrutantur,* non, vt Hardingus loquitur, Latina solùm lingua. Nemo autem, quemadmodum opinor, dixerit hominem genere aut Scotum, aut Pictum, aut Brytannum, qui Latinè nesciebat, tamen scripturas legere, scrutariáue Latina lingua potuisse. Beda in historia Anglorum. lib. 1. cap. 1.

Verùm vt coniecturas mittamus, Beda disertissimis, dilucidissimisque verbis scribit, Cedmannum quendam Poetam Anglum, & mundi fabricationem, & vniuersam Genesin, & Exodum, & permultas alias Bibliorum historias Anglico carmine transtulisse. Deinde Rex Athelstanus, vt suprà dictum est, circiter annos abhinc nongentos integra Biblia in Anglicum vertenda curauit. Et Ioannes Treuisa eques ipsum Bedam Euangelium D. Ioannis vertisse tradit, atque in alio loco Psalterium mandato Aluredi Anglicè conuersum fuisse testatur. Ad hodiernum verò diem nonnullæ huiusce modi versiones remanserunt, quæ multis de causis magnam meritò habent antiquitatis fidem. Itaque insulam hanc mille trecentis annis sine vlla scripturarum vernacula conuersione floruisse nullo modo verum videatur. Beda in hist. Anglorum. lib. 5. cap. 22. Athelstanus. Ioan. Treuisa. lib. 5. cap. 24. Ioan. Treuisa. lib. 6. cap. 1.

Quanquam vt hoc ita esse demus, si defectus præscriptum satis in hac causa magno argumento esse possit, quid ni dicamus, stetisse quidem & floruisse insulam hanc totis quater mille annis, non modò sine Biblijs Anglicis, sed etiam sine omni Dei, Christiq́ue cognitione? Quid ni etiam verè affirmemus Dei Euangelium atque veritatem in hac insula multis centenis annis obtinuisse, sine vel Romani Pontificis primatu, vel Transsubstantiatione, vel Missis priuatis, vel cæteris delirantium Papistarum insomnijs?

Id profectò verum est patres nostros recentibus seculis in summam ignorantiam impulsos, atque a scripturis violenter abductos fuisse. Maiorum autem exempla atque vitia non semper idonea sunt fidei præcepta. Eutyches hæreticus dixit: *Sic a progenitoribus meis accipiens credidi, in hac fide genitus sum, & consecratus Deo, & in ea opto mori.* Ea tamen fides hæresis fuit, non fides.

Concil. Calchedonen. Action. 1.

Sic Auxentius Arianus ait: *Quemadmodum ab infantia edoctus sum, ita credidi, & credo.* Sic etiam Iudæi idololatræ ad Hieremiam Prophetam dixerunt: *Sic fecimus nos, & patres nostri, Reges nostri, & principes nostri, & saturati sumus panibus, & bene nobis erat.* Deus autem ad illos inquit: *In statutis patrum vestrorum nolite ambulare &c. Ego Dominus Deus vester.*

Hilarius in epist. Auxentij.
Hieremi. 44.
Ezechiel. 20.

Nos verò de patribus nostris minimè iudicamus, nedum eos damnamus. Deus illorum vnicus est iudex. Paulus ait: *Solidum Dei fundamentum stat, habens hoc signaculum, Nouit Dominus, qui sint sui.* Potuit Deus & rubum in medijs flammis, & Danielem in spelunca, in medio leonum, & tres pueros in medio ardentis fornacis, & populum suum Israeliticum, in medio maris rubri vindicare, atque tueri. Ita etiam suos in medijs illis funestissimis tenebris incolumes conseruare potuit.

2. Timoth. 2.
Exod. 3.
Daniel. 6.
Daniel. 3.
Exod. 14.

Cyprianus habet: *Ignosci potuit simpliciter erranti: post inspirationem verò & reuelationem factam, qui in eo, quod errauerat, perseuerat, sine venia ignorantiæ peccat. Præsumptione enim atque obstinatione superatur.*

Ex hisce Bedæ verbis sic concludit Hardingus: *Lingua Latina meditatione scripturarum facta est communis omnibus huius insulæ nationibus: Ergo, Scripturæ non fuerunt Anglicè conuersæ.* Huiusce quidem rationis vel puer quiuis futilitatem atque imbecillitatem facilè perspexerit. Etenim etiam nunc quanquam tota Biblia in sermonem Anglicum vertuntur, & in quauis Ecclesia leguntur, totíque plebi communia sunt, tamen Latina lingua cunctis huius insulæ nationibus, ad veterum commentariorum, & patrum antiquorum lectionem, atque ad scripturarum meditationem inseruit.

1. Nunc Hardingi hac de re cautiones perpendamus. Primùm, si quæ in Anglica versione contigissent errata, qualia contigisse permulta falsò obijcit, non ea tam tacitus dimisisset Hardingus. Neque enim eum vel eloquentia, vel voluntas ad dicendum, sed res duntaxat, de qua dicat, & materia deficit.

Deinde,

Deinde, scripturæ Anglicè conuersæ, plebi fuerunt ab ijs Episcopis, ducibusq; spiritualibus traditæ, qui de ipsius salute verè curam summâ habuerunt, quiq; vitam & sanguinem pro grege suum profuderunt. Episcopi autem, a quorum partibus Hardingus stat, versionum duntaxat animaduertere errata, corrigere ne vnum possunt. Multa quidem exusserunt Biblia, nulla hactenus transtulerunt. Christi verba illis verissimè conueniunt: *Neque vos ipsi intratis, neque alios, qui volunt, sinitis.* Summum enim illorum religionis principium hoc est, *Ignorantia veræ religionis mater est.* 2.

Præcipere autem atque præscribere plebi, quos libros legere, & a quibus cauere debeat, ea verò superstitiosa quondam fuit Rabbinorum prudentia. Dicere cum Hilario liceat, *Archangeli nesciunt, Angeli non audiuerunt, Propheta non sensit, Filius ipse non edidit.* Equidem nunc deducto velo, facieq; nostra ad cõtemplandam Dei gloriam aperta, Paulus inquit: Non tantùm vna pars scripturæ, sed, *omnis scriptura diuinitus inspirata vtilis est, &c.* Rursum, *Quæcunq; scripta sunt, ad nostram doctrinam scripta sunt.* Iccirco Irenæus habet, vt antea monuimus, *Ex omni scriptura diuina manducate.* 3. Origen in prologo in cantica cantic. Nazianz in Apologetico. Hilarius de vnitate patris & filij. 2. Corinth. 3. 2. Timoth. 3. Rom. 15. Irenæus lib. 5. cap. Omnes.

Humilitas, vitæque probitas, cuius habere rationem aliquam videri vult Hardingus, faciliùs ex scientia, quàm ignorantia addiscitur. Chrysostomus habet: *Magna aduersus peccatum munitio est scripturarum lectio. Magnum præcipitium, & profundum Barathrum scripturarum ignoratio. Nihil scire de diuinis legib⁹ magna salutis perditio. Ea res & hæreses peperit, & vitam corruptam inuexit. Hoc sursum deorsum miscuit omnia.* Chrysost. de Lazaro conci. 3.

Quapropter Apostoli Christi, cæteríque omnes pij patres populum semper ad scripturas legendas cohortati sunt, & tum optimè cum Ecclesia actum esse iudicarunt, cum populus esset quàm optimè institutus. Paulus inquit: *Verbum Dei habitet in vobis abundanter.* Polycarpus ad populum ait: *Confido vos bene exercitatos esse in sacris literis.* Origenes ad populum habet: *Optamus vt operam detis non solùm in Ecclesia audire verba Dei, sed & in domibus vestris exerceri & meditari in lege Domini die ac nocte.* Augustinus habet: *Legite sacras scripturas: ideo enim eas scribi Deus voluit, vt consolationem ex ijs percipere tis.* Hieronymus inquit, vt priùs commemorauimus: *Laici non tantùm sufficienter, sed etiam abundanter verbum Dei habere debent, & se inuicem docere.* Chrysostomus hortatur, vt pater cum filio, vir cum vxore, domi de verbo Dei sermonem conferant. Theodoretus scribit: *Passim videas hæc nostra dogmata non ab ijs solùm teneri, qui sunt Ecclesiæ Magistri populorúmque Præceptores, sed ab ipsis quoq; sutoribus, fabrisq; ferrarijs, lanificibus præterea, cunctisq; artificibus, quin & a fœminis item omnibus, non ijs modò, quæ literas didicerunt, si quæ demum illæ sunt, sed quæstuarijs ac sartricibus, ancillisq; adeo, ac pedissequis. Neque ij solùm, qui vrbes incolunt, homines, sed ipsi quoque agricolæ probè eadem sciunt: fossóréque adeo & bubulcos inuenias, plantarúmque consitores de diuina Trinitate, rerúmque omnium* Coloss. 3. Polycarpus ad Philippenses. Origen. in Leuit. hom. 9. August. in Psal 33. Hierony. in epist. ad Coloss. cap. 3. Chrysost. in Ioan. hom. 1. Theodoretus de natura hominis.

creatione disſertantes, humanæ item naturæ magis conſcios eſſe, quàm Plato, Stagiriteſq; fuerint. Itaque Origenes ad ſuos de plebe auditores ait: *Me dicente, quod ſentio, vos decernite, & examinate, ſi quid rectum eſt, aut minùs rectum.* Ita nempe plebeij homines, quos Hardingus porcos, & rudes, atque inconſideratos curioſóſque idiotas nuncupat, non modò ſcripturas intelligere, ſed de ſuis etiam doctoribus iudicare potuerunt: eóque nomine Chriſtianos Iulianus Imperator Apoſtata reprehendere ſolebat, ſicuti nos nunc Hardingus, quòd mulieres puerósque Scripturas legere paterentur.

Origen. in Ioſu. hom. 20.

Cyrillus contra Iulianum lib. 6. & lib. 7.

Hoſtes autem diuinæ veritatis, metu atque conſcientia imbecillitatis ſuæ permoti, verbum Dei ſemper non tantùm fœminis, & pueris, ſed toti etiam plebi per vim eripere conſueuerunt. Chryſoſtomus habet: *Hæretici ſacerdotes claudunt ianuas veritatis. Sciunt enim ſi manifeſtata fuerit veritas Eccleſiam ſuam eſſe relinquendã, & ſe de ſacerdotali dignitate ad humilitatem venturos popularem.* Tertullianus enim inquit: *Scriptura diuina hæreticorum fraudes, & furtæ facilè conuincit & detegit.* Chriſtus ait: *Qui malè agit, odit lucem.* Itaque vſurpare ſolent quod in Propheta Amos ſcriptum eſt: *Tace, & ne recorderis nominis Domini.* Verùm ea demum miſerabilis eſt & deplorata religio, quæ niſi celata & obruta Dei veritate conſiſtere nequit.

Chyſoſt. in Opere imperfecto hom. 44.
Tertullian. in libro de Trinitate.
Ioan. 3.
Amos 6.

FINIS.

DE TACITA CONSECRATIONE,

ARTICVLVS DECIMVS SEXTVS.

Episcopus Sarisburiensis.

VEL tum licuisse sacerdoti verba consecrandi tacitè,& silentio sibi demurmurare.

Hardingus. 1. Sectio.

IPSA *huiusce articuli res ac materia neq; e summis est mysteriis, neq; e maximis religionis nostræ clauibus, quantumuis eam in hoc numero ponere Iuello visum fuerit, quò inde sanctissimam Ecclesiæ catholicæ existimationem imminueret. Diuersa huius rationis obseruatio ipsam rei indifferentem naturam arguit. Si enim vnica & simplex verborum, quæ consecrationem perficiunt, pronunciatio pro necessario religionis momento fuisset habita, eadem apud omnes immutabilis extitisset. Quod panis, & vinum consecrantur, verbis Domini a sacerdote pronunciatis, veluti in persona Christi, quorum vi, sanctiq; spiritus gratia panis, & vinum in corpus & sanguinem Domini mutantur,* istuc in omnibus temporibus ac locis, summaq; omnium consensione ita inuiolabiliter & facilitatim, & creditum fuit. *Ipsa autem pronunciandorum verborum ratio seu tacita, seu aperta, pro locorum varietate multiplex variaq; fuit.*

* Falsum: sæpius affirmatum, nunquam probatum.

Episcopus Sarisburiensis.

HAEC *est*, inquit Hardingus, *perexigua religionis nostræ clauis.* Quod quidem ita esse cum aliunde, tum ex ipsa confirmationum, quibus vtitur, tenuitate, ac leuissimo momento animaduerti potest. Quanquam in officijs ad religionem Deiq́ue cultum pertinentibus, nihil debet exiguum videri, præsertim quod populum in fraudem inducere possit. Sanè verò, vtcunq; nunc exiguam hanc videri clauem volunt, ea hactenus cum superstitionis non exiguæ causa fuit, tum Dei populum ab aspectu, intellectuq; summorum fidei nostræ mysteriorum secluſit.

Id quidem certissimum est, Christi religionem, & sine mystico hoc silentij genere, & sine etiam Transsubstantiatione, aut Missa priuata, similibúsq; cæteris ipsorum ineptijs optimè constare posse. Verùm si tam exigua res hæc sit, cur eam Hardingus tanto conatu comprobare contendit, adhibitis tot & manifestis mendacijs, & futilissimis fabulis? Cur eos affirmare non puduit, Christum ipsum in cœna vltima silentio, & tacitè consecrasse, eodem penitus modo, quo nunc illi solent? aut quæ tandem fuit tam proiecta Episcoporum Tridentinensium impudentia, vt illos omnes solennibus diris deuouerent, qui eum morem reprehendere auderent? Res tam exilis, quàm hæc esse fingitur, tam multis minimè opus habuit. Siue autem hæc verba tacitè, siue clarè pronuncientur, eorum diuina virtute panis viníque substantiam ac naturam reipsa & penitus in corporis & sanguinis Christi substantiam mutari comminiscitur. Quod esse falsissimum ex Augustino, Chrysostomo, Theodoreto, Gelasio, atque priscorum omnium patrum consentientibus sententijs planissimè euincitur, & luculentiùs in decimo huiusce libri articulo refutatur. Hic quidem error neque in Latina vnquam Ecclesia ante Lateranum Concilium Romæ habitum circiter mille ducentos a Christo annos confirmatus, neque in Ecclesia Græca ab ipsa Christi ad hodiernum vsque diem natiuitate receptus fuit.

Thom. in 3. par. summæ, quæ. 78. ar. 8.

Concil. Trident. sessione 2.

D. Tonstal. De Eucharist. li. 1.

Concil. Lateran. anno 1215

Hardingus. 2. Sectio.

GRæci in Ecclesia Orientali, optimum iudicant verba consecrandi clara voce, sicuti in Chrysostomi Missa legimus, atque vt Bessarion scribit, Alta voce *pronunciare.* Sacerdos *(inquit)* alta voce iuxta Orientalis Ecclesiæ ritum verba illa pronunciat, Hoc est corpus meum. *Quæ ratio clara voce pronunciandi in Ecclesia Græca ideo vsurpata est, (quemadmodum colligere licet ex eo, quod Bessarion scribit, qui quòd genere Græcus esset, & inter Græcos educaretur & erudiretur, illius Ecclesiæ morem optimè nouit) quò inde populus ad fidei suæ confirmationem excitaretur, & admoneretur, vt se ijs, quæ pronunciarentur, assentiri atq; fidem adhibere testificetur. Quando sacerdos, inquit ille, hæc verba alta voce pronunciat, populus astans* in vtraque parte, *id est primùm in consecratione corporis, deinde in consecratione sanguinis respondet, Amen: quasi diceret, Verum est. Etenim cum Amen Hebraicè aduerbium sit affirmandi, Græcè perinde valet, ac Verè: ideóque populus respondens Amen iis verbis, verè, inquit, hæc dona proposita sunt corpus & sanguis Christi: sic credimus: sic confitemur. Hucusque Bessarion. Constat ex Clemente lib. 8. constitutionum Apostolicarum populum respondisse Amen, postquam verba consecrandi pronunciata essent: ex quo intelligimus eam ab Apostolis manasse consuetudinem. Eadem etiam consuetudo ex Ambrosio colligi potest, cuius hæc sunt verba:* Dicit tibi sacerdos corpus Christi, & tu dicis, Amen, hoc est, Verum: Quod confitetur lingua, teneat affectus. De sacram. lib. 4. cap. 5. *Similiter habet in libro,* De ijs qui initiantur mysterijs, cap. 9. Frustra, *inquit Leo,*

Bessarion recens doctor: vixit Anno 1439.

Leo, ab illis respondetur, Amen, qui contra id disputãt quod accipitur. Serm. 6. de Ieiun. 7. Mensis.

Episcopus Sarisburiensis.

OMnes isti doctores, contra Hardingum atque Ecclesiæ Romanæ consuetudinem, disertè testantur, verba consecrandi clara apertáque voce pronunciata fuisse, neque modò ea populum & exaudiuisse atque intellexisse, sed etiam iis respondere consueuisse. Itaque hisce testimonijs non multum adiuuatur Hardingus. In ipsius verò Ecclesia, quam is ita sæpe & antiquam, & vnicè Catholicam appellat, populus nec respondet quicquam, nec intelligit, nec audit ea verba, quibus consecratio continetur. Quare ex his perspicimus, hos quinque doctores ab eo citatos ipsi non obscurè tribus nominibus aduersari.

His adiungit Hardingus, *Amen perinde valet, atque verum est: ideóque populus respondens Amen, in eo confitebatur se realem atque substantialem panis in Christi corpus mutationem credere*. Superuacaneum fuit ac intempestiuum hanc causam isto loco repetere. Quanquam ei satius visum est aliena dicere, quàm penitus tacere, atque obmutescere.

Primùm, vt antea meminimus, Ecclesia Latina nouum hoc dogma nunquam ante Concilium Lateranum Romæ celebratum probauit. Græca verò Ecclesia nunquam hactenus adduci potuit, vt ei acquiesceret. Quare Hardingi sententia populus respondit Amen ad id, quod minimè credidit, itáque puerum octingentis antè annis confirmauit, quàm in lucem ederetur. Anno Domini 1215.

Respondit quidem populus Amen ad ea, quæ pronunciantem audiebat sacerdotem: sacerdos autem nullum omnino neque de Reali præsentia, neque de Transsubstantiatione, neque de Accidentibus absque subiecto verbum fecit: itaque non est verisimile eò spectasse populi responsum. Alioquin enim ad id respondere videretur, quod omnino dictum non est. Sacerdos hæc modò Christi verba pronunciauit, *Hoc est corpus meum*: quibus Græci ad hunc modum responderunt, quemadmodum in Concilio Florentino testatum est, *Firmiter credimus verbis illis Dominicis sacramentum fieri*. Similiter Ambrosius habet: *post consecrationem corpus Christi significatur*. Deinde, *Ante consecrationem aliud dicitur, post consecrationem sanguis nuncupatur. Et tu dicis Amen, hoc est verum est*. Sic Dionysius ad Sixtum Episcopum Romanum de quodam scribit, qui cum hæreticis baptizatus fuerat: *Gratiarum actionem in Ecclesia audiuit, & ad illam vnà cum alijs respondit Amen*. Sic Augustinus: *Fratres nostri eadem sacramenta celebrantes, & vnum Amen respondentes*. Ista responsio, *Amen*, non repentinam aliquam Transsubstantiationem, sed gratiarum actionem Deo pro nostra per Christi mortem liberatione indicabat.

Concil. Florẽt. session. vltim.

Ambros. de ijs qui initiantur Cap. 9.

Euseb. lib. 7. Cap. 9. Εὐχαριστίας ἐπακούσαντα καὶ συνεπιφθεγξάμενον τὸ Ἀμήν

August. in Psal 33.

At Leo habet, *Frustra ab illis respondetur, Amen, qui contra illud*

Leo de ieiunio 7. mensis, sermon. 6.

disputant, quod accipiunt. Vt hęc verba clarè intelligas, Lector, memoria tibi repetendum est Leonem cum in hoc, tum in alijs permultis locis vniuersum facultatis suæ ingenijq; impetum in Eutychem hæreticum intendere, cuius ea fuit hæresis, communi atq; a multis hodie defenso errori persimilis, Christi corpus post eius in cœlos ascensum fuisse penitus in Diuinitatem conuersum, neq; pristinam corporis humani naturam retinuisse. Hanc autem peruersissimam sententiam Leo argumento conuellit a sacris mysterijs sumpto, in quibus homines fide vera prædiți, quemadmodum faucibus & ore panem vinumque mysticum percipiunt, ita spiritu & fide corpus ac sanguinem Christi sumunt, idq; reipsa, ac verè, eóq; dicunt, *Amen.* At enim frustra, inquit Leo, respondet *Amen*, qui negat idipsum, quod accipit, hoc est, qui corporis Christi sacramentum percipit, & tamen cum hæretico Eutyche persuasum habet, Christum re quidem vera nullum habere corpus. Atq; in hanc sententiam Augustinus dicere videtur, *Mors illi erit, non vita, qui mendacem putauerit vitam*, quasi nimirum hæc sacrosancta mysteria tanquam corporis sui sacramenta atque pignora tradiderit, nec interim ipse corpus habuerit. Sic etiam Prosper Aquitanus habet: *Christum a populo Iudaico fuisse occisum, nullus iam ambigit Christianus, cuius sacrum sanguinem omnis nunc terra accipiens clamat, Amen, vt neganti Iudæo quòd occiderit Christum, rectè dicatur a Deo, Vox sanguinis fratris tui clamat ad me de terra.* Similiter Chrysostomus: *Hæc afferentes mysteria, ora ipsorum consuimus: Si enim mortuus Christus non est, cuius symbolum ac signum hoc sacrificium est.* Sic itaq; hi doctissimi patres senserunt, Eutychem simul & alios vniuersos, qui Christi vel corpus, vel mortem sustulerunt, ex ipsa horum mysteriorum perceptione facilè reuinci posse. Nam & sacramentum sumunt, nec tamen quod sacramento significatur, agnoscunt: Ideóq;, vt Leo ait, contra rem ipsam disputant, quam accipiunt. Atque hoc modo suam Leo ipse sententiam clarissimè, luculentissiméq; explicat: *Quam sibi in huius sacramenti præsidio spem relinquunt, qui in saluatoris nostri corpore negant humanæ substantiæ veritatem? Dicant quo sacrificio sint reconciliati: Dicant quo sanguine sint redempti.*

Bed. 1. Cor. 10

Prosper de prom. Dei. parte 1. cap. 7.

Chrysostom. in Matt. hom. 83.

Leo epist. 8. ad Palæstinos.

Ex his sanctissimis patribus liquet, qui sacrosancto corporis Christi mysterio communicant, nec Christum tamen vero corpore præditum esse statuunt, quemadmodum Eutyches hæreticus contendit, eos contra hoc ipsum differere, quod accipiunt. Etenim Gelasius habet: *Hoc nobis in ipso Domino Christo sentiendum est, quod in eius imagine*, hoc est, *in sacramento profitemur.* Itaq; in ea Liturgia, quæ Iacobo vulgò ascribitur, sic habetur: *Quotiescunq; comederetis hunc panem, & hunc calicem biberitis, mortem filij hominis annunciatis, donec veniat: Populus respondet, Credimus, & confitemur.* Hoc nempe est quod Ambrosius, Chrysostomus, Leo, Clemens, vocant, *Amen:* atque hæc ea est explorata corporis Christi veritas, non quæ sacramento, vt Hardingus fingit, sed quæ personæ vnitate continetur, pro qua Leo contra Eutychem hæreticum propugnat Bessarionis haud magni esse potest in hisce causis momenti nomen, cum quòd recente memoria viueret, ideóq; parum sit idoneus

Gelasius contra Eutychem. Liturgia Iacobi.

us huius controuersiæ iudex, tum quòd Episcopus institutus Tusculanus, Romanúsque Cardinalis inauguratus in recenti Concilio Florentiæ habito reclamantibus ac repugnantibus reliquis suis e Græcia gentilibus Romanum Pontificem apertè ac turpiter adularetur, eíq; se dederet atq; addiceret. Anno Domini 1439.

Hardingus. 3. Sectio.

ATq; vt populus assensum præberet, suamq; fidem huic veritati conformaret, sine errore ac fraude, vtq; respondendo, Amen, tunc crederet & confiteretur panem & vinum fieri corpus & sanguinem Christi, cum ita reuera fieret, non aliâs (nam alioqui ingens error esset) proinde Iustinianus Imperator decreuit, vt Episcopi, & presbyteri eam ob causam sacras Liturgias pronunciarent clara, & distincta voce, quæ intelligi posset ab omnibus, vt populus responderet,* Amen: *(Quod quidem cum ad omnes Liturgiæ partes, tum præcipuè ad consecrationem pertinet,) vtq; crederet & confiteretur esse corpus, & sanguinem Christi, cum ita* re ipsa esset, non sic confiteretur, cum non esset, quod incidere potuit, si verba consecrandi minùs apertè pronunciata audiret. Atque huc præcipuè Iustiniani constitutio restringi debet, vtpote quæ ad Græcam Ecclesiam, in qua ille vixit, referatur solummodo, minimè autem longiùs * sit torquenda, vt inde nimirum, omnia omnino diuina officia vernaculo sermone in Ecclesia Occidentali procuranda esse euincatur, quemadmodum in eum finem a nostris nouis Doctoribus falsò & ineptè adhibetur.*

* Falsum: nihil enim eiusmodi sensit Iustinianus. Hardingo data est Luuanij licentia quiduis pro libito fingendi.

* Falsum: ineptum, nugatorium: ad quid enim responderet populus *Amen*, cum nullam precum partē exaudiret?

* Falsum: hæc enim lex non minùs Romanam Ecclesiam, quàm Græcam astrinxit, vt manifestum erit.

Episcopus Sarisburiensis.

TAm multa vt quisquam falsa, tam exiguo ambitu, tam confidēter, sine rubore enunciaret? Vbi est timor Dei? vbi est lectoris reuerentia? vbi est pudor, & verecundia? Primùm neque Imperator ille præstantissimus Iustinianus, vllam omnino de hoc ridiculo, & commentitio Hardingi dogmate verbum habet, neque Ecclesia Græca vnquam hactenus persuaderi potuit, vt eidem assentiretur, quemadmodum iam antè clarissimè docuimus. Quid autem est? num eam cunctis mortalibus opinionem iniecit Hardingus, populum publicè in Ecclesia id assensu suo comprobasse, quod nec vnquam credidit, & falsissimū esse pro certo habuit? non iam vnum Concilium, non vnum patrem, non vnum Doctorem proferre potest, qui *Amen* isto modo fuerit interpretatus? Támne deplorata est hæc, & nuda causa, vt nullus reperiatur honestus testis, qui vocem pro ea mittat vllam? An Hardingi verò dictum, nulla ratione, scriptura, Concilio, Doctore, Patre subnixum tantum valere debet, vt pro Ecclesiastico dogmate habeatur?

Verba Imperatoris sat dilucida sunt: *Præcipimus omnibus sanctis Episcopis & presbyteris ministrare sacram oblationem, & sacramentum Baptismatis, & cæteras preces,* (non tacitè, & silentio, quemadmodum nunc in Ecclesia Romana fit, sed) *alta voce, quæ exaudiatur a fideli po-*

De Ecclesiasticis diuer. capitulis constitut. 123.

εἰς πλείονα κατάνυξιν.

pulo, (non vt Transſubſtantiationi Hardingianæ teſtimonio eſſet, ſed) *vt corda auditorum eo vehementiùs, & ad pœnitentiam pungantur, & ad Deum laudandum excitentur.* Si ex eo ſemper & neceſſitate concluditur Transſubſtantiatio, quòd hæ duæ ſyllabæ, *Amen*, pronunciantur, tum eandem non modò in ſacramento corporis Chriſti, ſed etiam in ſacramento Baptiſmatis, cæteriſq; omnibus publicis precibus licebit agnoſcere. In hiſce enim ſingulis iuſſus fuit populus, vt reſponderet *Amen.*

Deinde, Hardingus affirmat (& ſolus quidem affirmat, nemo enim idipſum vnquam præter Hardingum affirmauit) Epiſcopo atq; Presbytero vt clara voce pronunciarent ideo fuiſſe præceptum, ne populus forte tempus ipſum præuerteret, & intempeſtiuè reſponderet, *Amen*, priuſquam conſecratum eſſet ſacramentum. Atq; hoc nimirum ſic accipiendum eſt, quaſi grauiſſimum, & prudentiſſimum, & orbis imperatore digniſſimum conſilium. Sed ô incredibiles vanorum hominum ineptias! Ad quæ enim verba reſponderit populus *Amen*, qui nullam precationum partem exaudiuerit? Quîue, id quod eſt a ſacerdote pronunciatum confirmarit, atq; comprobarit, qui ne verbum quidem vllum a ſacerdote editum intellexerit? Enimuero non tam præproperam populi reſponſionem timuiſſe Iuſtinianus videtur, quàm planè ſecum ſtatuiſſe, ni ſacerdotis exaudiretur oratio, nihil omnino eſſe poſſe, quod populus reſponderet. Eo enim adducit hæc Pauli verba:

1. Cor. 14. *Qui implet locum Idiotæ quo modo reſpondebit Amen ad tuam gratiarum actionem? Nam quid dicas neſcit.*

Poſtremò hanc imperatoris Iuſtiniani ſanctionem ad Græcam duntaxat, non ad Romanam pertinuiſſe Eccleſiam contendit, *eamq; inſuper aliò eſſe a nouis hiſce magiſtris falſò detortam* ſcribit. Hæc Hardingus ſua ſolummodo, nec vlla alia, aut vetuſta, aut noua confiſus authoritate ponit. Forſan perſuaſum eſſe nobis cupit Conſtantinum Imperatorem, quẽadmodum illa puerilis fictæ Donationis ſuæ fabula narrat, vniuerſam orbis Occidentalis adminiſtrationem Papæ detuliſſe: nec Iuſtiniano proinde quicquam in Eccleſia Romana moliri licuiſſe. Verùm ipſe Iuſtinianus contrà, atque Hardingus commentatur, ſua decreta generatim ab omnibus in toto terrarum orbe capeſſi iubet atque ſeruari. Sic namq; ſcribit: *Viſum eſt præſentem legem omni terrarum orbi ponendam, nullis locorum vel temporum angustijs coartandam.* Atq; legem Eccleſiaſticam his verbis ſancit: *Et hoc non ſolùm in veteri Roma, vel in hac Regia ciuitate, ſed in omni terra vbicunq; Chriſtianorum nomen colitur, obtinere ſancimus.* Præterea Euſebius Conſtantini Imperatoris de celebranda die Dominica edictum commemorat huiuſmodi: *Eo die iuſſit non modò Græcos, ſed gentes etiam cæteras omnes, quæ Romanorum imperio ſubiectæ fuerunt a laboribus corporeis ceſſare.* De rebus autem ijs, quæ ciuitatem Conſtantinopolitanam nominatim attingebant, in eadem conſtitutione, quam hîc Hardingus meminit, ſic habet: *Quæ ad Eccleſiam huius regiæ ciuitatis Cõſtantinopolitanæ pertinebant, ea ſumus particulari lege complexi.* Tamen Hardingus iure quodam ſuo affirmat *Imperatoris eam non fuiſſe mentem, vt iſta lex Romanam Eccleſiam aſtringeret*, nóſq; ei vel

Donatio Conſtantini in. 1. tomo. Concil.

Cod. de iudicijs cap. properandum.

Cod. de epiſc. & Cleri. cap. generaliter.

Euſeb. in vita Conſtantini oratione 4. Πᾶσι τοῖς ὑπὸ τὴν τῶν ῥωμαίων ἀρχὴν πολιτευομένοις Ταῦτα εἰδικῷ νόμῳ διεκρίθη.

verbo

verbo dicenti fidem adhibeamus neceſſe eſt, ipſe licet imperator contrarium palàm teſtetur.

Quorſum autem Latinam Hardingus Eccleſiam in hac cauſa voluit exceptam? Nónne Mediolani Ambroſius, Romæ Clemens, & Leo, Latinarum omnes Eccleſiarum Epiſcopi fuerunt? Annon autem Hardingus ipſe horum trium quemq; conſecrationis verba apertè pronunciaſſe, non tacitè ſuſurraſſe, & hanc inſuper Apoſtolicam fuiſſe traditionem ſcribit? Quid itaque Romanam Eccleſiam Hardingus tam ineptè ſecernit, quaſi ei fuiſſet nominatim cautum, vt Apoſtolorũ violare traditiones impunè poſſet? Equidem Clemens Alexandrinus, Apoſtolorum omnium tam in Occidentali, quàm in Orientali Eccleſia vnam fuiſſe & doctrinam, & traditionem teſtatur. Itaq; ſibi Hardingus confeſſione ſua & Apoſtolorum traditionẽ, & priſcos doctores, Ambroſium, Clementem, Leonem, & Eccleſias Dei tum Græcas, tum Latinas contrarias atq; aduerſarias inuenit.

Hardingus ſibi ipſi contrarius

Clemens Strõ. lib. 7.

Hardingus. 4. Sectio.

IAm verò in Eccleſia Occidentali, id eſt, Latina cum populus abunde edoctus fuerit fidem de corpore & ſanguine Domini in ſacramento, conſentaneum viſum eſt * *patribus, vt conſecrationis verba a ſacerdote tacitè potiùs, & ſilentio, quàm clara voce pronunciarentur. In quo quidem ſingularem dignitatis ſummi illius myſterij rationem habuerũt. Atq; ſanè hinc animaduerterunt, quemadmodum ſcribit Baſilius, Apoſtolos & patres, qui initiò Eccleſiaſticas leges ſanxerunt, myſteriorũ exiſtimationem illibatam conſeruaſſe, dũ ea occultarent, & celarent.* Non enim eſt *(inquit)* omnino myſterium, quod ad aures populares profertur: *de quo priùs veriſſimè ſcripſit.* Ei quod publicatũ eſt, & per ſe apprehẽdi poteſt imminere contemptum: ei verò, quod remotum eſt ac rarum, etiam naturaliter quodammodo eſſe coniunctam admirationem. *Atq; hoc eſt, quod Chriſtus prohibuit, ne Margaritæ porcis proijcerentur.*

* Falſum: nihil enim patres huiuſcemodi ſanxerunt.

Hæc Baſilij verba ad ſacramentum minimè referuntur

Epiſcopus Sarisburienſis.

ESt profectò certiſſimum, eóq; magis miſerandum, quemadmodum nunc res it in Eccleſia Romana, populum ſacramẽti neq; ſcire, neq; ſententiam, neq; vſum, neq; effectũ, neq; finem, neq; conſecrationem, neq; verbum vllum, quod eò pertineat, intelligere. Nihil audit, nihil videt, nihil intelligit, nihil diſcit: Papa, Cardinales, Epiſcopi, ſacerdotes cum nihil docent. Firmiſſimum ipſorum religionis præſidium atq; propugnaculum, in populi cæca ignorantia conſtitutum eſſe ducunt: Hardingus & hic, & antè vniuerſum populum porcos appellat, tanquam bellua eſſet ſenſus & rationis expers, quæ nihil iudicare, nihil percipere poſſet. Non tamen erubuit affirmare populum Eccleſiæ Latinæ luculenter edoctum eſſe, quid de ſacramento ſentire debeat, & multò quidem, vt videtur luculentiùs, quàm vnquam in Eccleſia primitiua aut veterum doctiſſimorũ patrum memoria. Ignorantia nimirum facilè addiſcitur, & nihil ſcrire ſtatim docetur. Doctrina verò, de qua loquitur,

Articul. 13. Diuiſ. 6.

Transſubſtantiatione,& Reali præſentia, alijſq; ad eandē cauſam pertinentibus inſtitutis continetur, quæ pius populus priſcis temporibus nunquam didicit. Quanquam vt populus omnia perfectè teneret,omniúmq; myſteriorum ſenſum perciperet,num hinc Hardingus efficeret, proinde minimè oportere verba conſecrationis audire? Hæccine eſt Dialectica Louanienſis? Quis eum docuit huiuſmodi ſyllogiſmum cōtexere? Qua in figura,quo in modo concluditur? Quo pacto huius rationis conſequentia deuincitur?

Quod autem adiungit,huius rei gratia patribus viſum eſſe conſentaneū,vt verba conſecrationis ſilentio recitarentur,hoc quidem neq; ſatis luculentè dicitur,& eſt omnino falſiſſimum,vt optimè deplorato ipſius ſyllogiſmo conueniat. Quinam enim iſti patres extiterunt? quibus nominibus appellati fuerunt? vbi vixerunt? in quo Concilio,in qua regione conuenerunt? Per quidē hoc mirum videri poſſit tantos patres, qui & Apoſtolorū traditionem,& vniuerſum Eccleſiæ ſtatum immutare potuerunt,nulli vnquam,præterquam vni Hardingo, cognitos fuiſſe. Baſiliū autem,cuius ad hanc defenſionem nomine vehementer abutitur,vel de ſacramento,vel de verbis ijs, quibus conſecratio perficitur, nullam facere mentionē conſtat. Atq; hoc loco,Chriſtiane Lector,animaduerte,obſecro,Hardingi ſummam ſiue cautionē, ſiue conſtantiam. Quò recèns inſtitutum latinæ Eccleſiæ morem confirmet,exempla nobis Eccleſiæ Græcæ proponit, quóq; tacitam ſuam conſecrationem euincat, Baſilij teſtimoniū repetit,qui eandem ſemper vel ipſo confitēte alta claráq; voce pronūciauit,ſilentio nunquā confecit. Næ illum patrum antiquorum nomina tam inconſideratè venditare, támq; nullam ſui lectoris rationem habere non oportuit. Veriſſimè quidē Baſilius ſcribit, *Quod tritum eſt,plerunq; contemni ſolere:* eámq; ob cauſam cōſecrationis verba ſilentio pronunciari fuiſſe iuſſa ſcribit Innocentius Papa, *ne ſacroſancta verba vileſcerent.* Perinde etiam eſt,quod Ioannes Billettus ſuſpicatur. Thomas Aquinas oblationē,& conſecrationem duntaxat ad ſacerdotē pertinere ſcribit, ideóq; verba tacitè percurri debere, quandoquidem ea nihil ad plebē ſpectant. Verùm ſi ita plebs ſit natura cōparata,vt quantò quodq; minùs audierit,atq; intellexerit,tantò magis ſuſpexerit,& in admiratione habuerit, eſſet tū meo iudicio illi conſultiſſimū,vt nunquam vel verba baptiſmatis,vel vllam Euangelij partē, vel orationem Dominicam,vel Dei Chriſtiue nomen, vel ipſam adeo Miſſam audiret. Quemadmodū autem nunc populi obſtruuntur aures, ne verba exaudire poſſint, quibus ſacramētum perficitur,ita rationi & prudentiæ conſentaneū videatur,vt oculi etiam præcludātur,ne ſacramentū aſpiciant. Etenim ex aſpectu non minùs,aut etiam magis,quàm ex auditu naſci ſolet contemptus. Hardingi enim iudicio atq; opinione hæ mirificæ ſunt rei ipſius apud populū reuerentiæ conciliandæ & pietatis augendæ occaſiones. Sed & hæc ſuperſtitioſa eſt populi reuerentia,& hic perturbatus Dei cultus. Dei populus non ſacramentis,ſed ſacramenta populo inſeruire debent. Verùm hæc Satanæ ſtrategemata ſunt,atq; techna,quibus imperitæ multitudini perſuadere conatur,illā ſacramen-

Baſilius de ſpiritu ſancto ca. 27.

Τῷ πεπατημένῳ πρόχειρος ἡ καταφρόνησις

Innocentius de ſacro Altaris myſt. lib. 3. cap. 1.

Io. Billet de diuinis officijs

Thomas par. 3 quæ. 183.

sacramenta r eligiosissimè reuereri, nec interim tamẽ quicquam aut de sensu, aut de vsu sacramentorum percipere. Lactantius habet: *Hinc fida silentia instituta sunt ab hominibus callidis, vt nesciret populus, quid coleret.* Lactantius li. 5. cap. 20.

Hardingus. 5. Sectio.

SI in vetere lege sacerdotes designarentur, (quemadmodũ scribit Ambrosius) qui arcam testamẽti tegerent, quia minimè liceret cuiuis homini mysteria abditissima intueri: Si filij Caath, Dei iussu Arcam, cæteraq; Tabernaculi sacra instrumenta soli suis humeris gestarent, quandocunq; Israelitæ castra mouerent in deserto, velis, & cadurcis, & pallis inuoluta, & tectè a sacerdotibus implicata, nec ea vnquam vel tangere, vel videre, nisi certo interitu possent, quæ tantùm huius mysterij figuræ fuerunt: quanto magis hoc summum & augustissimum mysterium cauto & religioso silentio colendũ sit?

Episcopus Sarisburiensis.

HOc in loco sic videtur Hardingus argumentationem instituere: *In vetere Testamento, cuiuis e plebe Dei arcam, quæq; in ea inerant, inspicere minimè licuit: Ergo sacerdotis officium est verba consecrationis silentio sibi, & tacitè susurrare.* Hæc inepta ratio cõcluditur a Mose ad Christũ, a vetere testamento ad nouum, a visione ad auditionem, deniq; ab aliquo ad nihil, eóq; solummodo spectat, vt veteres Ecclesiæ doctores redarguat: qui, quemadmodum Hardingus ipse nouit, & iam etiam quadam ex parte ingenuè est confessus, ea verba silentio nunquam pronũciarunt, nec hisce excitandæ amplificandæque reuerentiæ artibus vsi sunt. Verùm Hardingus vt simplicem Lectorem facilius longo spacio seduceret, duorum veterum patrum nomina callidè inuexit, Ambrosij, atq; Origenis, quò ipsius disputatio, illorum esse videretur. Ita nempe pictis eloquentiæ suæ integumentis non ille quidem arcam Dei, sed multas pro more suo falsitates inuoluit.

Hardingus. 6. Sectio.

HAnc ob causam, quemadmodũ referunt, inquit Carolus Magnus ille nobilissimus, & sanctissimus, & doctissimus imperator, scribens ad magistrũ suum Alcuinum nostrũ conterraneũ, & primum philosophiæ Parisijs magistrum, more receptũ est in Ecclesia, vt Canon, & consecratio a sacerdote silentio recitaretur, ne illa tam sancta, & tanti mysterij propria verba vilescerent, dum ea fere quisq; communi consuetudine trita in vijs, in plateis, atq; in alijs locis, in quibus minimè deceret, decantaret. Vnde fertur, anteaquam hæc innaluisset consuetudo, pastores qui in agris eadem vsurparent, diuina manu percussos fuisse. Lutherus ipse in præceptorio suo in eos acriter inuehitur, qui Missæ canonem, alta voce ideo pronunciandũ esse contendunt, quò meliùs intelligi possit.

Episcopus Sarisburiensis.

EQuidẽ Hardingum veratũ authoritatũ vehemẽter inopẽ esse video,

qui nunc contra Apostolorum traditionem nugis atq; fabulis contendat,& talibus etiã fabulis,quales integras,vt res gesta esse fingitur, narrare vel puduit. Quanquam nihil alienum occurrit,quod lectorem quoquo modo percellere posse videatur. Huic nimirum tecto hæc conueniunt fundamenta. Fabulam hanc inter alias multas sic Innocẽtius & Durandus referunt. Pastores quidam consecrationis verba crebra auditione edocti,eadem in agro ipsi de pane in lapidẽ posito vsurpare cœperũt. Repentè panis caro extitit: Miseri homines obstupuerũt: Deus grauiter commotus est: ignis de cœlo decidit,illósq; absumpsit: nullus tãtæ cladis relictus est nuncius. Hinc Hardingus hanc legem perlatã esse scribit. Itaq; vt huius narrationis probabilitatem paucis excutiamus,sic illi statuunt, vel sacerdotẽ quidem ipsũ, quantũuis alioqui sanctum,nisi & altare,& superaltare, & calicem,& corporale,& candelas,& vestimẽta,& cætera omnia necessaria supplementa adhibuerit, nisi panem fixo obtutu inspexerit,nisi integra quinq; verba vno spiritu pronunciauerit, nisi mentem etiam voluntatémq; consecrãdi singularem attulerit, frustra laborem insumere,nec quicquam omnino consecrare. Isti tamen perditissimi pastores,qui neq; sacerdotes,quod quisquam sciat,fuerunt, & altari,superaltari, vestimentísq; caruerunt,quiq; nec cautionum istarum peritiam,nec animum consecrãdi habuerunt, subitò atq; nec opinantes consecrarunt. Ex hoc itaq; licet animaduertere faciliorem esse pastori,quàm sacerdoti consecrationem. Verùm hisce omnibus pastoribus in eodẽ loco,in quo constiterunt,deletis,nec vllo, qui casum nũciaret,relicto superstite, debuit nos Hardingus facere certiores,quis eam pastorum calamitatem vel Angelus,vel Archangelus, vel quod oraculum euulgarit,& in lucẽ eduxerit. Libenter etiam audierit Lector, quo in regno,qua in regione,quo rege,quo Papa ista acciderint, cuius Chronici, cuius historiæ monumentis mandata fuerint: Cæteroquin Hardingum ea in pastoris calẽdario reperisse existimarit. Quod autem ad hoc nouum de silentio decretum attinet,oportuit quidem Hardingum apertè nobis indicare in quo Concilio,in qua Synodo,in quo cõuentu,in qua Dieta,in qua patria,in quo tẽpore factũ fuerit. Quis tũ legatus,quis Referẽdarius,quis Præses,quis præsens fuerit: si nihil horum explicare possit,inepta videbitur,& pastoritiæ fabulæ similis narratio.

Hinc tamen Hardingus duo doceri potuit: Primùm ante temerarium hoc inauditorum pastorum facinus consecrationem vbiq; palam fuisse pronunciatam: Deinde vernacula cuiusque regionis lingua editam,quam pastores & discere,& intelligere potuerunt, nisi illos forsan Hardingus aut Græcos,aut Latinos fuisse pastores contenderit.

Hardingus. 7. Sectio.

PAtres Ecclesiæ primitiuæ hoc sacramentum tanto in honore habuerunt, itáq; sunt venerati,vt quosdam etiam fideles eiusdem celebrationi interesse minimè paterentur,indignos eos iudicantes,non modò qui mystica consecrationis verba pronunciata audirent,sed etiam,qui vel formas externorum elementorum viderent,atq; in Ecclesia remanerẽt,dum illud sanctissimum sacrificium

crificium offerretur. Hi autem fuerunt, Catechumeni, Energumeni, Pœnitentes. *Primi fuerunt religionis nostræ auditores, qui vt quotidie instituti*
Tertull. in Apol. 11. *sunt, in Christum crediderunt, atq; quemadmodum Augustinus scribit, Christi crucem in frontibus gestarunt, eaq; se signarunt. Secundi fuerũt ij, qui, quanquam baptizati fuissent, tamen propter mentis suæ inconstantiam immundis spiritibus vexabantur. Tertij fuerunt, qui propter commissa scelera publicæ pœnitentiæ nondum satisfeciſſent. Hi omnes initiò ab ecclesiæ rectoribus indigni iudicati sunt, qui hisce sacris mysterijs interessent. Iam verò, si hæc summa sacrarum rerum reuerentia in illis hominibus meritò laudata fuit: vt cuiuis homini permittatur, non modò adesse atq; spectare, sed etiam audire atq; intelligere verba consecrationis (* quæ semper vsqueadeo fuit silentio culta) viris sapientibus & pijs minimè potest videri laudabile, præsertim hac ætate, in qua sacra & Christiana ecclesiæ disciplina dissoluta & penitus discussa est, nec q; discrimen vllum ratio q; statuitur inter perfectos pios q; homines, & eos, qui pœnitentiam publicam agere merentur, qui a dæmonibus obsidentur, qui q; propter atrocia flagitia, quæ commiserunt, infames habentur.*

*Falsum: Etenim contrariũ liquidò constat.

Episcopus Sarisburiensis.

QVem huic duntaxat sacramento delatum fuisse cultum fingit Hardingus, is Baptismatis etiam sacramento fuit æqualiter tributus. Catechumeni autem non minùs fuerunt ab huius, quàm ab illius aspectu prohibiti. In Concilio Arausicano sic habitur: *Catechumeni ad Baptisterium nunquam admittendi sunt.* Chrysostomus de verbis Baptismatis sic habet: *Verba Dei quæ norunt fideles in aquæ lauacro per sacerdotem pronunciata, tanquam in vtero quodam formant ac regenerant eum, qui baptizatur.* Rursum habet: *Cupiam sanè clarè proferre verba, si per profanos illos liceret, nam hi difficiliorem nobis interpretationem reddunt. Cogunt enim aut non clarè dicere nos, aut mysteria vulgare.* Similiter Cyrillus: *Dicerem de Baptismo alia, nisi vererer non initiatorum aures.* Perinde dixit Augustinus: *Opera nostra bona vident etiam Pagani: sacramenta verò nostra occultantur illis.* Idem affirmare liceat cum de publicis solennibúsq; precibus, tum de scripturarum scientia. Chrysostomus habet: *Quid hac sit oratione potentius? & Catechumenis, hoc quidem nondum permissum est, quoniam nondum ad hanc peruenere fiduciam. Vobis autẽ,* qui baptizati estis, *& pro terrarum orbe, & pro ecclesia iubetur orationes emittere.* Itaq; quemadmodum Catechumenis propter mysterij reuerentiam, sacramenti corporis Dominici procurationi interesse minimè concessum fuit, ita propter hanc ipsam reuerentiã neq; in sacramento Baptismi, neq; in publicis ecclesiæ precibus esse præsentibus licuit.

Conci. Arausicanum. ca. 19
Chrys. in epist. ad Gala. ca. 4.
Chryso. in 1. ad Corin. ho. 40.
Cyril. contra Iulian. lib. 7
Augustin. in Psal. 104.
Chrysost. ad popul. Antio. hom 79.

Nunc verò Hardingi rationes excutiamus: *Vetere memoria* (inquit) *Catecumenis, qui nouitij in fide, nec dum baptizati fuerunt, & Apostatis, & ecstaticis, & prophanis hominibus nefas fuit sacris interesse mysterijs: Ergo, nunc ne pijs quidem licet verba consecrationis audire.* Quis, nisi Hardingus, huiusmodi Dialectica vteretur? Atq; istuc tamen sapiẽtibus, pijsq; viris sufficere oportere iudicat. In cæteris Hardingus, quasi qui Romam vsq; profectus, episcopos & Cardinales belli administratores vi-

derit,pueros in ſummis eccleſiæ honoribus,atq; gradibus conſtitutos: lupanaria tanti elocata: tot Cortegianarum millia in tanto honore habita:Sacerdotes tam licenter permiſſos alere concubinas:eccleſiam Dei conuerſam in latronum cauernam: tantam in Clero, tantam in populo corruptelam, tam exiguam vxoris & ſcorti, honeſti atq; inhoneſti,pij ac impij diſcrimen,&,vt Bernardus ſcribit,*Seruos Chriſti,inſeruientes Antichriſto*: atq; hæc omnia impunè admiſſa,vnicè approbata, & Catholica habita: qui ſic(inquam)Dei eccleſiam Romæ acceptam viderit,meritò contaminatam vitam, diſciplinãq; diſſolutam deplorauerit.Quanquam ex his non facilè concluſerit,nemini proinde licitum eſſe verba conſecrationis exaudire. Fœneratoribus quidem,& furibus, & meretricibus, & homicidis, & proditoribus, & cæteris eiuſmodi nefarijs hominibus Miſſæ procurandæ intereſſe liberum ſemper licitúmq; fuit.

Hardingus. 8. Sectio.

*Antiquitus quidem cum populum fidelem ſalubris diſciplina in officio & obedientia contineret, illa etiam oratio,quæ ſuper hoſtia ante conſecrationem fiebat, *ſecretò & ſilentio recitata fuit, ideoq; a Latinis* Secreta, *a Græcis* Myſtica oratio *dicta eſt,vnde oſtenditur,eam apertè pronunciari, ac vulgari minimè oportere.*

*Falſum:Ea enim ſecreta oratio apertè pronunciabatur,vt planum faciam.

Epiſcopus Sarisburienſis.

NVnc a melioribus Hardingus argumentis deſertus ſibi iure ſuo aſſumit priſcis temporibus precationem illam,quæ conſecrationem anteceſſit, fuiſſe tacita, & ſubmiſſa voce peroratam. Coniecturam autem ex vocabulo,*Secreta*, petit, quod in Miſſali ſolummodo reperitur, a vetuſtis verò Catholicisq; patribus nunquam vſurpatur.Neq; tamen eam occultam atq; ſecretam rationem arguit, quam Hardingus fingit. Gerardus Lorichius ad hunc modum ſcribit: *Non arbitrandum eſt, orationem eam dici ſecretam, quaſi non liceat laicis illam vel noſſe vel audire: ſed quod iuxta atq; canon non cantetur voce altiori.* Quare hanc cauſam Hardingus duobus falſis concluſit.

Gerard. Lorichius.lib.2.

Iam itaq; quanquam noua hæc mutaq; ceremonia in Romana duntaxat eccleſia,nec vſpiam alibi obtinuit,eáq; non ab initio, ſed tantùm ad certum tempus valuit,atq; iccirco planè particularis,nedum vniuerſalis aut Catholica cenſeri debet: omníq; etiam vel ſcripturarum, vel veterum Conciliorum,vel priſcorum patrum, vel cuiuſquam omnino vetuſtatis fuco caret, eam tamen Hardingus ſe poſſe, vt cætera,contra Ambroſium, Auguſtinum,Chryſoſtomum,Leonem,Clemẽtem ſuum, vniuerſam eccleſiam primitiuam,Latinam pariter, & Græcam, contra deniq; Apoſtolorum decreta,ac traditiones, ſuámq; ipſius ſcientiam, ne dicam conſcientiam,defendere arbitratur.

FINIS.

De

DE SACRIFICIO.

ARTICVLVS DECIMVS SEPTIMVS.

Episcopus Sarisburiensis.

VEl Sacerdotem Christi Deo patri in sacrificium offerendi potestatem habuisse.

Hardingus. 1. Sectio.

Triplex oblatio Christi.

CHristus patri suo offertur tribus modis: Typicè: Verè, id est, cum sanguinis effusione: & Sacramentaliter, seu mysticè. Typicè, vel significatiuè offerebatur in sacrificijs, quæ Deo tum sub lege naturæ, tum post legem scriptam fiebant. Et proinde D. Ioannes Christum vocat agnum ab origine mundi occisum, *nempe per figuram. Abeli, Nohæ, & Abrahæ, cæteraq; populi Israelitici sacrificia, quæ Mosaica lege imperabantur, Christum adumbrabant ac significabant. Cuius inprimis rei gratia lex a diuo Paulo, vmbram bonorum futurorum obtinere prædicatur. Augustinus contra Faustum Manichæum habet:* Testamenti veteris sacrificia omnia, multis & varijs modis vnum sacrificium, cuius nunc memoriam celebramus, significauerunt. *Et alio in loco dicit, in illis carnalibus sacrificijs significationem fuisse carnis Christi, quam pro peccatis immolaturus, & sanguinis eius, quem in peccatorum nostrorum remissionem effusurus erat.*

Agnus occisus ab origine mundi.

Apoc. 13. Hebr. 10. Lib. 6. cap. 5.

De fide ad Petr. Diaconum, cap. 16.

Hunc locum Augustini Hardingus de industria truncauit, quem admodum docebo.

Verè autem, & cum sanguinis effusione Christus in cruce fuit sua ipse persona oblatus: vnde Paulus ait, Christus semet ipsum pro nobis tradidit, vt nos ab omni iniquitate redimeret. Et iterum, Christus dilexit nos, & tradidit seipsum pro nobis in oblationem, & sacrificium Deo in suauem odorem.

Tit. 2. Ephe. 5.

Sacramentaliter verò, seu in mysterio Christus patri suo offertur in quotidiano ecclesiæ sacrificio sub panis ac vini formis, verè atq; reipsa, non respectu modi oblationis, sed veri corporis sanguinisq; sui ratione, realiter, hoc est, reuera præsens, sicuti luculenter in superioribus demonstrauimus.

Christus oblatus, sed non respectu modi oblationis.

Episcopus Sarisburiensis.

QVantò est ea res sublimior, atque excellentior, quam aduersarij nostri finxerunt, nimirum vt homo quisquam mortalis ac planè miser, immortalem Dei filium patri in sacrificium offerret, idq; reipsa & reuera, tantò magis vel

Hebræ. 5.

disertis verbis, vel necessaria saltem argumentatione aperte & dilucidè confirmari debuit. Nemo enim honorem sibi aut munus aliquod assumit, nisi qui a Deo euocatus, atq; ad illud designatus fuerit: at quantum ex vlla vel noui, vel veteris Testamenti clausula, ac sententia constare videatur, Deus nullum vnquam istiusmodi sacrificium a mortali quoquam homine procurandum instituit. Theophylactus autem ait:

Theophyla. in Matth. cap. 21.

Iesus eijciendo boues & columbas, præsignauit nõ vltra opus esse animalium sacrificio, sed oratione.

Quanquam veteres doctissimi patres, sicuti istis vocabulis, *Sabbati, Parasceues, Paschatis, Pentecostes*, alijsque nonnullis a vetere lege traductis desumptisq; nominibus plurimùm sæpe delectati sunt, etiamsi eorum vsus atque ceremonia obsoluerat iam & euanuerat, ita nonnunquam his quoque vocibus libenter vsi sunt, nempe, *Sacerdotis, Altaris, Sacrificij*, licèt ea pristinam vim atque significationem amisissent: quod sanè non alia de causa ab illis factitatum est, quàm quòd ea Iudæorum simul, & Ethnicorum hominum diuturno vsu atque sermone trita fuissent.

Propterea Pachymeres Paraphrastes in suis in Dionysium scholijs habet: *Presbyterum appellat Sacerdotem, vt etiam in cœlesti Hierarchia, idq; vsus iam obtinuit.* Eadẽ sententia Paulus de se loquutus est: *Sacrifico Euangelium Dei.* Et Origenes habet: *Sacrificale opus est annunciare Euangelium.* Ita quoque insignis ille episcopus Nazianzenus ad suos dicit, *Hostiam vos ipsos obtuli.* Idem Chrysostomus inquit: *Ipsum mihi Sacerdotium est prædicare & Euangelizare. Hanc offero oblationem.* Ita sancti patres ad Mosaicæ legis ritus atque ceremonias intuentes, Euangelij præconium sacrificij nomine appellarunt: etsi reuera pro sacrificio minimè haberi debet.

Pachymer. pag. 401. ἡ δ' συνήθεια ἐκράτησε.
Rom. 15.
Orige. in. epist. ad Rom. li. 10.
Nazia. in Oratione ad Plebẽ
Chryst in epist. ad Ro. ho. 29.

Nunc ad Hardingi verba veniamus: *Tribus modis* (inquit) *Christus patri suo offertur: Typicè, quemadmodum in vetere lege: Verè, & cum effusione sanguinis, vt in cruce: Sacramentaliter & mysticè, sicuti in Nouo testamento.* Quorum certè modorum illa sanguinaria Christus oblatio in cruce peracta verum est atque vnicum sacrificium pro mundi peccatis propitiatorium: cæteri duo cum respectu quodam, & significandi modo aliquo discrepant, tum re atque substantia ijdem prorsus sunt. Nam vt in veteris legis sacramentis futura Christi mors declarata fuit, sic in nouæ legis, hoc est, Euangelij sacramentis, eadem Christi mors iam antè oppetita demonstratur. Sicut nos mysteria habemus, sic illi quoque habuerunt: sicut nos Christum immolamus, sic illi Christum immolauerunt: sicut nobis agnus Dei occisus est, sic illis etiam fuerat.

Augustinus habet: *Tunc Christus venturus, modò Christus venit: venturus, & venit, diuersa verba sunt, sed idem Christus.* Alibi etiam in simili legis a Mose latæ, & Euangelij a Christo promulgati collatione hæc verba habet: *Videte, fide manente signa variata. In signis diuersis eadem fides.*

August. de vtilitate pœnite.
Augu. in Ioan. tract. 26.

Cæterùm

Cæterùm hîc Hardingus Auguſtinum inſigni, & manifeſta iniuria afficit, quando ipſius de induſtria celat & occultat verba, eiq; in medio ſermone ſilentium minùs modeſtè imperat: in quo nonnullam doli fraudíſque ſuſpicionem oſtendit. Auguſtini verba de omni iſta re ſic habẽt: *In illis carnalibus victimis figuratio fuit carnis Chriſti, quam pro nobis fuerat oblaturus, & ſangninis quẽ erat effuſurus in remiſſionem peccatorum: in iſto autem ſacrificio gratiarum actio eſt, & commemoratio carnis Chriſti, quam pro nobis obtulit, & ſanguinis, quem pro nobis idem Deus effudit. In illis ſacrificijs quid nobis eſſet donandum figuratè ſignificabatur: in hoc autem ſacrificio quid nobis ſit iam donatum euidenter oſtenditur. In illis ſacrificijs pronunciabatur filius Dei pro impijs occidendus: in hoc autem pro impijs annunciatur occiſus.* Iterum etiam ait: *Huius ſacrificij caro & ſanguis ante aduentum Chriſti per victimas ſimilitudinum promittebatur: in paſſione per ipſam veritatem reddebatur: poſt aſcenſum verò Chriſti per ſacramentum memoriæ celebratur.* Hoc illud eſt inter veteris nouæque legis ſacramenta diſcrimen ab Auguſtino obſeruatum. Proinde quæ Hardingus iſtis adunxit, *Chriſtum patri ſuo offerri ſub panis & vini formis, idq; verè & reipſa*, ſua ſunt ipſius verba per ſummam audaciam aſſumpta, nunquam vel ab Auguſtino, vel ab alio quopiam antiquo & pio patre vſurpata.

Auguſt. de fide ad Petrũ Diaconum. ca. 19.

Auguſt. contra Fauſtum. li. 20. cap. 21.

Quòd autem inſuper addit, *Chriſtum reuera a ſacerdote offerri, quanquam* (vt inquit) *non reſpectu modi oblationis, ſed tantùm reſpectu præſentiæ corporis*, aut ipſe profectò ignorat, quid ſibi velit, aut inani quadam obtenta obſcurorum & ineptorum vocabulorum diſtinctione, lectorum oculis caliginem offundere conatur. Cuiuſmodi enim eſt hoc commentum, *Chriſtum reuera & reipſa offerri, non tamen, ſi oblationis modum ſpectes.* Quem tu mihi reſpectum, quem modum dicis? aut cur iſta tam cæca nobis myſteria obtrudis, abſq; gloſſa? Quis doctor, quis pater ex vniuerſa antiquitate, nos ad hunc modum loqui docuit? Equidem cum dicit, *Chriſtum realiter fuiſſe oblatum, non tamen, ſi modum offerendi reſpicias*: perinde ei quoque affirmare liceat Chriſtum in cruce mortem oppetijſſe, non tamen quoad modum moriendi. Si ei integrum erit huiuſmodi modos atque reſpectus comminiſci, e Chriſtiana religione quiduis confingere licebit.

Quòd ſi fortè iſtis Concilij Niceni verbis *(Sine ſacrificio oblatus)* quaſi fuco quodam cauſam nonnihil oblinere poſſe ſe confidat, hanc illius inanem fore ſpem præmoneo atque prædico. Etenim ſanctiſſimi illius Concilij patres, neque Chriſtum realiter a Sacerdote oblatum eſſe dicunt, neque nouos hos & peregrinos reſpectus ac modos offerendi agnoſcunt. Cum eo autem, quod ſuprà ex Auguſtino adduximus, planè conſentiunt: *In hoc ſacrificio mors Chriſti per ſacramentum memoriæ celebratur*: & cum illo Chryſoſtomi, *Hoc ſacrificium exemplar illius eſt*. Sic Chriſti mors ſub oculis noſtris renouatur. Neque tamen Chriſtus verè vel cruci affigitur, vel moritur, vel ſanguinem effundit, vel ſubſtantia præſens

Concil. Nicen. Ἀθύτως θυόμενος.

Contra Fauſt. lib. 20. cap. 21. Chryſoſt. in epiſt. ad Hebr. hom. 17.

adest, vel reipsa a sacerdote immolatur. Hoc sentit Synodus illa, cum diceret, Christum ἀθύτως, hoc est, *sine sacrificio offerri.* Sic Augustinus ait: *Quod ab omnibus appellatur sacrificium, signum est veri sacrificij.* Rursum ait: *Vocatur ipsa immolatio, quæ sacerdotis manibus fit, Christi passio, mors, crucifixio, non rei veritate, sed significante mysterio.* Quod etiam Hardingus præterea affirmat, *Christum offerri respectu tantùm præsentiæ corporis sui:* neque vt realem præsentiam daremus, ex eo sacrificium euincitur: Christus enim præsens in matris vtero, & in præsepi reipsa fuit, in quibus tamen locis sacrificij rationem minimè habuit: neque hactenus realem suam illam præsentiam comprobauit.

Auguſt. de ciuitate Dei. lib. 10. cap. 5.

De conſe. diſt. 2. Hoc eſt.

Hardingus. 2. Sectio.

DVos illos priores offerendi Christi modos aduersarij nostri agnoscunt & fatentur, tertium verò negant. Atque ita Ecclesiam maximo thesauro, quem vel habet, vel habere potest, spoliant, nimirum corpore & sanguine Christi seruatoris semel in cruce, in qua acerbissimas pœnas pro nostra redemptione luit, & nunc etiam quotidie in sacramento per commemorationem oblato. Cuius sanè rei tot nobis suppetunt probationes, quot nullius præterea Christianæ religionis articuli, in quo plus copia distrahor, quàm inopia constringor, neque tam mihi dubium est quid relinquam, quàm quid sumam. Quocirca, cum prudenti lectori operam me probaturum existimem, si in locorum potiùs delectu iudicium ostendam, quàm in enumeratione multam lectionem prodam, quantumuis importuna & insolentissima Iuelli proclamatione sim prouocatus: breuis esse in hac parte constitui, & multo breuior quàm res tam ampla postulat, & pauca eiusmodi testimonia in confirmationem adducam (pauca autem dico tantæ multitudinis respectu, quantam proferre potui) quæ meritò debent ab omnibus grauissima & fide dignissima iudicari.

Episcopus Sarisburiensis.

QVòd ad corporis Christi immolationem attinet, nos tantum credimus & confitemur, quantum in scripturis Spiritus sanctus nobis enarrauit. In eo autem, quod Hardingus ait, Christi corpus Deo patri a sacerdote offerri, in memoriam eius corporis, quod Christus in cruce obtulit, parum videtur leuitatem, atque futilitatem orationis suæ attendere. Omnibus enim omnino mortalibus non modò Christianis, sed Iudæis quoque, & Turcis, atque Saracenis constat, Christum fuisse cruci suffixum: quòd autem ab homine mortali in sacrificium offeratur occultè, &, ut ipsi loquuntur, sub panis & vini formis, idq; reuera ac reipsa, adeo a communi Christianæ cognitionis iudicio abhorret, vt eruditissimi & sapientissimi veteribus doctrina præcellentibus Christianis patribus eam nunquam animo concipere potuissent.

Quamobrem est hoc quidem non solùm rei cognitæ confirmationem

ex

ex incognita, certissimæ ex incerta petere, sed etiam veritatem haud obscuram ex manifesta falsitate concludere.

Neq; verò nos Dei ecclesiam illo cœlesti & solatij plenissimo corporis Christi sacrificio spoliamus, sed errores aperimus atq; edimus, quibus nõnulli his posterioribus seculis ecclesię Dei scientes imposuerunt. Nos nouimus Christi corpus pro peccatis nostris fuisse laceratũ, & nos illius vulneribus sanatos esse: Christũ corpore suo nostra tulisse peccata in ligno, & oblatione semel facta in cruce, nos in perpetuum sanctificasse, & æternam nobis redemptionem comparasse: neque aliud esse nomen seu sacrificium sub cœlo, in quo seruari possimus, nisi in nomine, & sacrificio Iesu Christi. Qui sic ecclesiam docet, næ ego illum ecclesiam sacrificio priuare haud puto.

Esai. 53. 1.Pet. 2. Hebræ. 9. Actor. 4.

Quòd ad authoritatum multitudinem spectat, qua se tantopere conflictari dicit Hardingus, quanto est ipsi vberior copia, tanto magis sapientibus debet suam in delectu prudentiam & iudicium probare. Etenim in deligendis testimonijs imprudens censebitur, si ea frustra recitauerit. Hoc est quod ille in se probandum recepit, sacerdoti mandatum esse, vt Christum Dei filium patri suo immolet. Hoc si ille nunquam attingat, sed ad res ab ista causa disiunctas, & prorsus alienas, vt hactenus consueuit, discurrat ac profusè vagetur, tum negare non potest, quin suam ipse penuriam prodat, & summam illam, quam iactat, copiam suspectam reddat. Atque ita ea, quæ illi prolixè oblata fuit conditio, & veritate, & modestia niti videbitur: ostentatio autem illa copiæ magnifica verbis, sed re iners, a sapientibus importuna (vt eius verbis vtar) & insolens iudicabitur.

Hardingus. 3. Sectio.

CVm ipsa scriptura luculentam in sacramenti institutione, in typo Melchisedechi, & in vaticinio Malachiæ prophetæ, confirmationem nobis suppeditet, Christum patri suo a noui testamenti sacerdotibus offerri: Superuacaneum esset patrum testimonia adhibere, nisi eadem scriptura fuisset præpostera quadam, & falsa aduersariorum nostrorũ interpretatione in contrarium sensum detorta, ad horribilem indoctorum hominum fraudem.

Episcopus Sarisburiensis.

HVi, vllúmne est telum tam ineptum ac inutile, quod Hardingus repudiare atq; aspernari velit? Ad comprobandum cõmentitium illud suum sacrificij genus nobis e mira sua copia desumptum Melchisedechi exemplum, & Malachiæ vaticinium proposuit, acsi ad hunc modum argumentari vellet: *Deus Christo ait, Tu es sacerdos in æternum secundùm ordinem Melchisedechi:* Aut sic, *Deus per Malachiam prophetam ait, Pura victima offeretur mihi in omni loco: Ergo, sacerdos potestatem habet Christum Deo offerendi.* Incredibili scilicet quadam testimoniorum copia instructum esse necesse est, quando ab istis ordiri voluit.

Psal. 110. Mala. 1.

Verùm his adiungit calumniam, *hæc perſpicua Scripturæ teſtimonia præpoſtera atq; falſa aduerſariorum interpretatione in contrariam ſententiam detorta eſſe, idq; (vt ait) ad horribilem indoctæ multitudinis fraudem.* Horribile profectò crimen: quanquam vt illos locos malè a nobis intellectos eſſe, & nos erraſſe planè conſtaret omnibus, minimè tamen debuit Hardingus, nos tam horribili quodam accuſandi genere eius facti ſemel admiſſi reos egiſſe, in quo & ipſe, & eius collegæ toties peccarunt. Sed quibus tandem verbis, qua falſa interpretatione, aut in quam peruerſam atque hæreticam ſententiam fuerunt a nobis hæ ſcripturæ tam horribiliter coactæ? Hardingus iudicio, eloquentia, diligentia, circunſpecta prudentia præcellit: cauſæ totus addictus eſt, nihil celat, nihil prætermittit, quod quoquo modo poſſit ipſius rei inſeruire. Si noſtra errata tam ſint horrenda, non debuit eis pepercisſe: ſi nulla ſint, intacta reliquiſſe oportuit. Si Hardingus in eis conniueat, quis ea videat? Si Hardingus illa neſciat, quis tandem ſcire poſſit?

Fortè autem obijciet, vos Malachiæ oraculum nunc de precibus, nunc de Euangelij præconio interpretamini: Iſta nunquam fuit Prophetæ ſententia: horribilis eſt hæc ſcripturarum deprauatio. Sic ſanè Hardingus dicet, aut nihil profectò, quod dicat, habet. Quanquam nouit ipſe, neq; poteſt, cum ea ſit doctrina, neſcius eſſe iſtam horum Malachiæ prophetæ verborum interpretationem, non noſtram eſſe, ſed ab antiquis & catholicis patribus traditam fuiſſe.

Tertul. contra Iudæos. Tertul. contra Marcion. li. 4. Hiero. in. 1. ca. Malachiæ. Euſeb. de demonſt. lib. 1. τὸ δὶ εὐχῶν θυμίαμα.

Non ignorat perantiquum patrem Tertullianum ſic habere: Pura victima, de qua Malachias meminit, quæq; eſt omni loco offerenda, *Eſt prædicatio Euangelij vſq; ad finem mundi:* Et alibi, *Simplex eſt oratio de conſcientia pura.* Nõ latet eum eadem verba ab Hieronymo eſſe eodem modo expoſita: *Dicit orationes ſanctorum Domino offerendas eſſe, non in vna orbis prouincia Iudæa, ſed in omni loco.* Optimè nouit Euſebiũ eandem a Malachia memoratam victimam τὸ δὶ εὐχῶν θυμίαμα appellare, id eſt, *Precum incenſum.* Iſto modo ſancti catholici patres hũc Malachiæ prophetæ locum enarrarunt, neq; tamen eo nomine vel peruerſi ſcripturarum interpretes, vel horribiles populi circunſcriptores iudicati ſunt. Nunc contrà ſi vel vnum Hardingus antiquum doctorem aut patrem proferre velit, qui vel ex Melchiſedechi exemplo, vel ex verbis Malachiæ ſocerdotem authoritate atq; poteſtate præditum eſſe filium Dei verè & reipſa patri ſuo in ſacrificium offerendi concludat, fidei forſan inde nonnihil conciliare poterit.

Hardingus. 4. Sectio.

Verba oblationis ſine vocabulis oblationis.

NAm quod ſancti Euangeliſtæ referunt, Chriſtum in vltima cœna panem accepiſſe, & gratijs actis, fregiſſe, ac dixiſſe, Hoc eſt corpus meum quod pro vobis datur: *Rurſum,* Hic eſt ſanguis meus, qui pro vobis effunditur in remiſſionem peccatorum: *Ex iſtis verbis, quæ ſunt ſacrificãdi & offerendi verba, oſtendunt & euincunt oblationem re & actu, etiamſi ipſum oblationis, & ſacrificij vocabulum nõ exprimatur. Quanquam aliquibus*

ſingulari

singulari eruditione viris, datur, *hoc in loco, nihil aliud valere videtur, quàm* offertur, *seu* immolatur, *præsertim si clausulam illam* pro vobis, *reputemus. Si enim Christus, qui est ipsa veritas, cuiusq; in ore dolus nunquam inuentus est, verum dixit, tum fuit ipsius corpus præsentibus datum, & pro nobis datum eo ipso tempore quo illa verba protulit, hoc est, in cœna. Dixit enim* Datur, *non* Dabitur. *Et similiter* *sanguis eius effusus fuit in remissionem peccatorum, dum illa cœna celebraretur: locus enim habet,* "Funditur. *At corporis eius pro nobis distributio, & sanguinis effusio in remissionem peccatorum est eiusdem oblatio: Ergo, Christus suum corpus & sanguinem in cœna obtulit: ita fit, vt* Datur *hîc tantundem valeat, atq;* Offertur. *Iam ergo cum certum sit Christum seipsum patri in cœna obtulisse, & Apostolis præcepisse, vt idem ipsi facerent, quod illum facientem vidissent, quos tunc sacerdotes noui Testamenti constituit, dicens,* Hoc facite in meam commemorationem, *sicuti Clemens perspicuè docet,* lib 8. Apost. Constit. cap. vltimo: *cumq; hoc præceptum non minùs ad sacerdotes, qui nunc sunt Apostolorum hac in parte successores, quàm ad ipsos Apostolos spectet, hinc vtcunq; sibi tandem Iuellus contrà persuaserit, & quicquid Diabolus effecerit hactenus, vel per ministros suos docuerit aduersus Missæ sacrificium, sacerdotes potestatem habere Christum patri suo offerendi clarissimè apparet.*

*Falsum: sine sensu & sale.
"Ineptum: Veteres enim catholici parres sic interpretãtur, *Dabitur*, & *Fundetur* in futuro tempore.

Episcopus Sarisburiensis.

HIc nunc Hardingus verborũ tempora excutere, syllabas resecare, & literas aucupari incipit, atq; ad extremũ religionis suæ summum præsidium in coniectura statuit. Hominem aut tanta doctrina præditũ argumentis tam indoctis vti voluisse, aut ea testimoniorũ copia, qua simulat, abundantem in delectu tam incautum & inconsultum fuisse sanè demiror. Hæc verba, *Datur, funditur, sacrificandi verba esse ait, tametsi ipsa oblationis, & sacrificij vocabula disertè non ponuntur.* Hoc loco Hardingus præter confictam illam, & inauditam interpretationem, quam nemo hactenus intellexit, in quo soliuagus errat, atque ab omnibus priscis patribus disiungitur, ipse secum apertè pugnat. Cum enim *verbum*, ac *vocabulum*, idem omnino significet, Hardingus Christum, quando cœnam instituerat, vsum esse *verbis* sacrificandi, nec tamen sacrificandi *vocabula* expressisse scribit. Ea nimirum istis hominibus facultas iamdudum conceditur, vt ex vocibus commutatis habeant, quo omnibus imponant. Si enim Christus sacrificandi verba vsurpauerit, quàm rectè dixit Hardingus, eum non esse vocabulis sacrificandi vsum? Aut si vocabulis non sit vsus, (cum verborum atque vocabulorum vis eadem sit) cur verbis vsus esse dicitur?

Equidem si vox ista Latina *Datur*, idem sit, quod *sacrificatur*, & *dare* nihil aliud significet, quàm *sacrificare*, tum vbi Paulus ait, *Si inimicus tuus sitiat, da illi potum*: & quod Iudas dixit: *Quid vultis mihi dare, & ego illum tradam vobis?* & in illis verbis, quæ fatuis vir- Rom. 15. Mat. 26. Mat. 25.

ginibus aſcribuntur, *Date nobis ex oleo veſtro &c.* in his (inquam) omnibus alijſque conſimilibus locis Hardingus noua hac Theologia fretus ſacrificium inuenire nouum poterit.

Tamen ait, *Quoſdam excellentis doctrinæ viros ſic ea verba interpretatos eſſe.* Mirum verò eſt hos tam inſignes, tantáque eruditione præditos viros nominibus caruiſſe. Louanienſem illum Tapperum, credo, aut Gropperum Colonienſem dicit, a quibus mutuatus eſt quicquid fere in omni hoc articulo attulit. Cæterùm, non quid iſti minuti patres ſenſerint, ſed qualis priſcorum patrum ſententia fuerit, quæritur.

At Chriſtus ait Præſenti tempore: *Hoc eſt corpus meum, quod datur,* non in Futuro tempore, *quod dabitur.* Similiter, *Hic eſt ſanguis meus, qui funditur, non, qui fundetur: Ergo, Chriſtus corpus ſuum immolauit, & ſanguinem effudit præſens in cœna.*

Hîc Hardingus veterem & vulgatam noui Teſtamenti tralationem, quæ nõ modò Hieronymo aſcribitur, & in eccleſia ſemper cõmunibus ſtudijs recepta fuit, atq; a Tridentino Concilio approbatur, ſed etiam, quæ hactenus retinetur, atque in ipſius Miſſali vſurpatur, non dubitauit reprehendere. Fateor in Græco haberi τὸ διδόμενον, hoc eſt, *quod datur,* non, *quod dabitur.* Verùm in hoc loco trito ſcripturarum more præſens tempus pro futuro vſurpatur. Chryſoſtomus legit, *Dabitur,* non *Datur.* Origenes etiam, non *Effunditur,* ſed *Effundetur.* Eodem modo Chryſoſtomus illud verbum exponit, *Effundetur pro multis. Hoc dicens oſtendit, quòd paſſio eius eſt myſterium ſalutis humanæ, per quod etiam diſcipulos conſolatur.* Rurſum inquit: *De paſſione & cruce ſua loquebatur,* ſcilicet cum verba ſacramenti enunciaret.

Chryſoſt. in 1. Cor. 11.
Orig. in Matt. tract. 35.
Chryſoſt. in Catena.

Denique ſi verum ſit, Chriſtum in vltima cœna ſanguinem ſuum effudiſſe, etiam verè, realiter, & reipſa, quemadmodum Hardingus vnus, nec quiſquam (opinor) præterea mirificè contendit, tum non eſt, quod deinceps incruentum illud fuiſſe ſacrificium defendat: in quo munitiſſimam præſidij ſui arcem dedere nobis cogitur. Nam ſi ſacrificium a Chriſto in cœna factum, incruentum fuiſſet, quî potuit in ea Chriſtus ſanguinem ſuum effundere? Quòd ſi Chriſtus in ea ſanguinem profudit ſuum, ſicuti Hardingus confirmat, qua ratione incruentum appellari ſacrificium poteſt?

Verùm vt iſta ſomnia, & inanes præſtigias mittamus, Chriſtus corpus ſuum frangendum, & ſanguinem fundendum, non in cœna, ſed in cruce, & nuſquam alibi tradidit. *In ea iniquitates noſtras tulit, in ea fuit pro peccatis noſtris laceratus.* Atque hac tantùm ratione nos illius corpus ſumimus atque amplectimur, & fructum ex eo percipimus. Ad hoc ſpectauit Paulus, cum diceret, *Abſit a me gloriari, niſi in cruce Domini noſtri Ieſu Chriſti.* Quapropter cum nouus iſte fidei articulus de reali immolatione & effuſione ſanguinis Chriſti in menſa, neque in ſe verus ſit, neq; ab Hardingo hactenus vllo modo confirmatus, quantacunq; teſtimoniorum copia abundet: quandoquidem Chriſtus nullam neq; Apoſtolis, neq; Apoſtolorum ſucceſſoribus poteſtatem permiſit,

Eſai. 53.
Galat. 6.

aliquid

aliquid in ea re tentandi, quod ipse priùs non feciſſet, quicunq; mortalem quenquam poteſtate atq; authoritate inſtructum eſſe dixerit, filium Dei realiter, & reuera immolandi, manifeſta atq; impia blaſphemia ſe obſtrinxerit: quantumuis licèt magnis, atq; horrendis erroribus Diabolus, ſuiq́ue alumni florente ſuo tenebrarum regno miſeros homines deceperint.

Clemens autem iſte, quem Hardingus tam ſæpe comitem vocat Apoſtolorum, cum nuper admodum editus eſt, nec dum proinde ſatis ſibi fidei atq; authoritatis collegit, & mutus ac elinguis introducitur, tum omnino longiore reſponſo indignus eſt. Quanquam Hardingus vehementer iniquè facit, qui authoris ſui verba non perinde refert, atq; ab ipſo propoſita ſunt. Iſte profectò Clemens, quiſquis tandem fuerit, non dicit, *ſacerdotem poteſtatem habere filium Dei offerendi.* Ipſius in contrarium planè ſenſum verba valent. Non corpus, ſed *Antytypon, id eſt, ſignum Regalis corporis Chriſti offerte.* Rurſus ſimiliter ait: *Offerimus tibi regi & Deo hunc panem & hoc poculum,* non corpus filij tui, Realiter, & Reuera. Multum in eo ſuperamur ab Hardingo, ſi illi non ſolùm nouos doctores pro arbitratu inducere, ſed interpretationes etiam illis, quas ipſe voluerit, attribuere liceat.

Clemens conſtit. Apoſt. li. 6. cap. 30.

Clemens conſtit. Apoſt. li. 8.

Neq; verò Chriſtus, cum hæc verba pronunciaret *facite hoc in mei commemorationem,* nouam quandam Sacrificorum, qui illum patri reipſa offerrent, ſucceſſionem inſtituit, neq; eruditus quiſquam pater ea verba illo modo vnquam expoſuit. Quid Chriſtus ſenſerit, ex ſubſequentibus verbis intelligitur. Non enim tantùm ait, *Hoc facite:* ſed etiam addit, *In mei commemorationem,* quòd profectò non modò ad Apoſtolos, eorúmq; poſteros, ſicuti Hardingus fingit, ſed ad vniuerſum quoq; populum pertinet. Proinde Paulus non modò miniſtris, verùm etiam toti Corinthiorum eccleſiæ dicit: *Quotiuſcunq; panem hunc comederitis, & de poculo hoc biberitis, annunciabitis mortem Domini, donec venerit.* Similiter Chryſoſtomus eadē verba non preſ byteris modò, ſed etiam vniuerſo eccleſiæ Antiochenæ populo accommodat. Sic enim habet: *Hoc facite in memoriam beneficij mei, ſalutis veſtræ.*

1. Corinth. 11.

Chryſoſtom. ad popul. Antiochen. Hom. 61.

Ex his infirmis Theſibus Hardingus nulla cuiuſquam eruditi patris authoritate ſubnixus ſic argumentatur: *Chriſtus dixit, Hoc eſt corpus meum, quod pro vobis datur: hoc facite in mei commemorationem: Ergo, Sacerdos poteſtatem habet Dei filium patri ipſius offerendi.*

Hardingus. 5. Sectio.

QVòd autem Chriſtus ſeipſum patri in cæna obtulerit, quódq; ſacerdotes his verbis, Hoc facite in mei commemorationem, *non modò authoritatem, ſed etiam diſertum mandatum acceperint, quo idem facere iubẽtur, quodq; Melchiſedechi typus, & prophetia Malachiæ ad hoc ſacrificium ſpectat, eiuſq; confirmationem habeat: e patrum teſtimonijs cuiuſmodi doctrinam Apoſtoli eccleſiæ commendarint, videamus.*

De demonſtratione Euangel. lib. 5. cap. 3.

Euſebius Cæſareenſis hæc habet verba: Horrorem afferentia menſæ

Christi sacrificia supremo Deo offerre per eminentissimum omnium ipsius pontificem edocti sumus. *Hìc Christum propter sacrificium suum Dei pontificem, omnium pontificum eminentissimum vocat. Dominicæ mensæ* * *sacrificia corpus ipsum & sanguinem Christi nuncupat, quandoquidem ea Christus in mensa, cum cœnam vltimam agitaret, in sacrificium obtulit: quodq; verum est ipsius corpus, & verus sanguis, imaginatione sola, & cogitatione, & figura remota, hæc sacrificia, vt antiqui patres solent,* horrenda *appellat. Quòd autem nos edoctos esse scribit, hæc sacrificia Deo offerre, nimirum hæc Christi verba spectauit,* Hoc facite in mei commemorationem: Hoc est corpus meum, quod pro vobis datur: Hic est sanguis meus, qui pro vobis effunditur. *Clemens in octauo libro sæpe a multis citato de sacrificio ab Apostolis oblato dicens, hæc verba vbiq; fere repetit,* Secundùm ipsius ordinationem, *vel,* Ipso ordinante: *in quo hanc esse Christi legem fatetur.*

* Falsum: Eusebius enim sacrificium gratiarum actionis vocat, ait q; , *memoriã offerre dedit pro sacrificio.*

Episcopus Sarisburiensis.

QVò sacerdotem Hardingus Dei filium in sacrificium offerre doceret, Eusebium vetustum authorẽ introduxit, qui nullam vnquam huiusce modi filij Dei oblationem vel verbo meminit. Adeo sua ipse copia distrahitur atq; obruitur.

Negari verò certè non potest, quin sacrosancta liturgia sæpenumero sit ab antiquis doctisque patribus sacrificij nomine appellata, non quòd sacerdoti Dei filij immolandi potestatem esse tributam existimarent, sed quòd in ea Deo laudes & gratiarum actiones pro illo summo sacrificio semel in cruce facto offerimus. Sic habet Augustinus: *In isto sacrificio est gratiarum actio, & cõmemoratio carnis Christi, quam pro nobis obtulit.* Similiter Eusebius: *Christus cæteris omnibus perfectis admirabilem oblationem & sacrificium singulare patri suo fecit* (in cruce) *pro salute nostrùm omniũ dans nobis memoriam pro sacrificio perpetuò offerendam.* Sic Nazienzenus sacram Eucharistiam, *magnorum mortis Christi mysteriorum Antitypum* vocat.

Augustad Petrum Diaconum. cap. 19.
Euseb. de demonst. cap. 10. *Memoriam pro sacrificio.*
Nazia. in Apol. τὴν τῶν μεγάλων μυστηρίων ἀντίτυπον τὴν θυσίαν αἰνίσεως.
Cyril. in Apol.
Chrysost. in 1. Corinth. hom. 40.

Hoc est, quod Eusebius Dominicæ mensæ sacrificium appellat, atq; hoc ipsum *laudis etiam sacrificium* dicit. At Eusebius præterea etiam habet: *Hoc sacrificium horrorem affert, & cordi tremorem injicit.* Non debet Hardingus ex istis verbis concludere, Dei filium reipsa patri suo a sacrificio offerri. Quicquid enim nobis aliquam maiestatis iudiciorumq; Dei recordationem affert, a sanctis patribus horrendum appellatur. Cyrillus habet: *Lectio diuinarum & terribilium scripturarum.* Verba autem Baptismi Chrysostomus *verba arcana, & metuenda, & horribiles Canones dogmatum de cœlo transmissorum vocat.* De manu etiam voceq; Diaconi sic habet: *Manu illa tremenda & continua voce clamans alios vocat, alios arcet.*

Hæc autem victima cor nostrum eò contremiscere facit, quòd in ea mysterium illud, cuius erat ignota seculis ac nationibus ratio, editum sit atq; expositum: peccati horror, filij Dei mors: quòd nostras ille mo-

leſtias, noſtras ægritudines ſuſtineret: quòd pro noſtris peccatis ac ſceleribus vulneratus, laceratus, ac cruciatus eſſet: quòd inſtar innocentis agni ad cædem traheretur: quòd clamaret ad patrem, *Deus, Deus mi, quare me dereliquiſti?* In ea cunctas mortis Chriſti cauſas, circunſtantiáſq; repetimus: Crucis dedecus, aëris obſcurationem, terræmotum, veli dilacerationem, petrarum fiſſionem, monumentotum reſignationem, deſcenſionem ad inferos, deniq; Diaboli debellationem. Hoc nempe Chryſoſtomùm impulit, vt diceret: *Quamuis quis lapis eſſet, illa nocte audita, quomodo cum diſcipulis triſtis fuerit, quomodo traditus, quomodo ligatus, quomodo abductus, quomodo iudicatus, quomodo deniq; omnia paſſus, cera mollior fiet, & terram, & omnem terræ cogitationem abÿciet.* Chryſoſt. in 1. Corinth. hom. 17.

Sic habet etiam Nicolaus Cabaſilas, vnus ex recentibus Græcis Hardingianis doctoribus: *Hoc facite in meam commemorationem. Sed quænam eſt hæc cõmemoratio? Et quomodo in rei ſacræ celebratione Domini meminimus, quid agentis, quomodo ſe habentis? Dico autem quid de ipſo reputantes, quid narrantes? An quod mortuos ſuſcitauit, & cæcis viſum dedit, & ventos increpauit, & ex paucis panibus ad ſatietatem millia aliquot nutriuit, quæ eum & Deum eſſe, & omnia poſſe oſtenderunt? Nequaquam: ſed ea potiùs quæ videntur ſignificare imbecillitatem, crucem, paſſionem, mortem. In his nos iuſſit facere eius commemorationem. Sacerdos & verbis, & ipſo modo agẽdi dicere videtur. Sic Chriſtus ad cædem ductus eſt, ſic in latere vulneratus eſt, ſic mortuus eſt, ſic ſanguis & aqua e vulnere efluxit.* Harum rerum conſideratio, & oculis quodammodo ipſis comprehenſa ratio pio cuiuis pectori incredibilem metum atque horrorem incutiat eſt neceſſe. De reali autem Chriſti, in ſacrificium oblatione, nullam eruditus ille pater Euſebius mentionem facit. Hoc verò ineptum eſt Sophiſma, *Sacrificium eſt horrendum, & nos cohorreſcere facit: Ergo, ſacerdos Chriſtum Deo patri immolat.* Nicol. Cabaſi. cap. 7. Cap. 8.

Hardingus. 6. Sectio.

CHriſtum ſe in cœna ſua immolaſſe Heſychius affirmat his verbis: Quod Dominus iuſſit (Leuit. 4.) vt Sacerdos vitulum pro peccato oblaturus ponat manum ſuper caput eius, & iugulet eum coram Domino, Chriſtum ſignificat quem nemo obtulit, ſed nec immolare poterat, niſi ſemetipſum ipſe ad patiendum tradidiſſet. Propter quod non ſolum dicebat, poteſtatem habeo ponendi animam meam, & poteſtatem habeo iterum ſumendi eam, ſed & præueniens ſemetipſum in cœna Apoſtolorum immolauit, quod ſciunt, qui myſteriorum percipiunt virtutem. *Ex his verbis Heſychÿ intelligimus Chriſtum bis obtuliſſe ac immolaſſe corpus ſuum: primò in ſacra cœna ſine ſanguine, cum panem acciperet, & frangeret &c. abſq; ſacrificij diuiſione, quandoquidem vnum eſt, idemq; ſacrificium. Deinde in cruce, cum ſanguinis effuſione: atq; hoc illo verbo,* præueniens, *indicat.* Chriſtus ſeipſe in myſterio nõ realiter & ipſa obtulit.

Episcopus Sarisburiensis.

NOs verò minimè quidem inficiamur, quin legitimè vereq; dici possit, *Christum in cœna sua se patri suo obtulisse*, quanquam non realiter, ac reipsa, sed iuxta ipsam Hardingi distinctionem in figura atque in mysterio, eadem planè ratione, qua Christum in veteris legis sacrificijs oblatum fuisse dicimus, atque vt D. Ioannes ait, *Agnus occisus ab origine mundi.* Vt Christus in mensa occisus est, sic Christus in mensa immolatus est: at in mensa mysticè tantùm, non verè, non re ipsa occisus est: Ergo, non verè ac reipsa in mensa, sed mysticè duntaxat immolatus est,

Apocal. 13.

Sic Augustinus scribit: *Nonne semel immolatus est Christus in semetipso? Et tamen in sacramento non tantùm per omnes Paschæ solennitates, sed etiam omni die populis immolatur. Nec vtiq; mentitur, qui interrogatus cum responderit immolari. Si enim sacramenta quandam similitudinem earum rerum, quarum sacramenta sunt, non haberent, omnino sacramenta non essent.*

August. epi. 23

Quanquam Hesychius Leuitici librum interpretans, quò integram vitæ necisq; Christi historiam ad singulas quasque legis ceremonias exigat, scripturas interdum ad institutam causam inflectere atq; torquere cogitur. Ita nimirum, *Christum & altare esse, & in vtero virginis incarnatum sacrificium esse coctum*, scribit.

Hesy. in Leuit. lib 1. cap. 4. Lib. 1. cap. 2. *Sacrificium coctum.*

Quare quemadmodum Christus altare extitit, atq; in matris suæ vtero immolatus fuit, ita se ipse in cœna sua immolauit, non quidem proprio atq; vsitato loquendi genere, sed tantùm mystica quadam ratione.

Etenim, quid inter hæc quidem duo sacrificiorum genera interfit, Cyprianus his verbis dilucidè exponit: *Dedit Dominus noster in mensa, in qua vltimum cum Apostolis participauit conuiuium, proprijs manibus, panem & vinum: In cruce verò manibus militum corpus tradidit vulnerandum.* Hanc mensæ, crucísque sacrificij differentiam esse docet Cyprianus: in altero Christus panem & vinum, in altero corpus suum obtulit.

Cyprian. de vnctione Chrismatis.

Itaq; quod Hardingus ait sua solummodo authoritate subnixus, *Christum se bis realiter immolasse, suumq; sanguinem bis realiter effudisse, primùm in mensa, iterum in cruce*, hoc facilè disertis Pauli verbis & falsum, & ineptum esse conuincitur: *Semel oblatus est ad multorum exhaurienda peccata*, inquit Paulus. Rursus: *Vnica oblatione perfecit eos in perpetuum, qui sanctificantur.* Hæ enucleatæ sunt, & minimè ambiguæ sententiæ, nisi forsan dixerit noster Hardingus, Vnum & Duo, Semel & Bis, idem valere.

Hebræ. 9. Hebræ. 10.

Hardin-

Hardingus. 7. Sectio.

*ILlud etiam tenendum est Christum eodem ipso puncto temporis (hoc nunc insuper addi, tanquam necessariam doctrinæ Christianæ partem oportet) *seipsum in cœna obtulisse inuisibiliter (quoad hominem) in cœlestis sui patris conspectu, atq; ab eo vsque momento illam Christi in cœlo oblationem nunquam fuisse intermissam, sed in perpetuum propter nostram cum Deo reconciliationem durare, semperq; esse sine vlla interruptione duraturam. Etenim vt Paulus ait:* Iesus non intrauit in templa manu facta, exemplaria verorum, sed in cœlum ipsum, vt appareat nunc in conspectu Dei pro nobis. *Quare, vt hæc oblatio sacrificiumq; Christi in cœlo semper durat, quemadmodum e mortuis resurrexit, atque in cœlum ascendit eo ipso cum corpore, quod Thomæ contrectandum dedit, inferens illuc sanguinem suum, quemadmodum Hesychius ait, & vulnerum suorum stigmata portans, ibiq; apparet in conspectu Dei cum illo spinis puncto, clauis perfosso, lanceis penetrato, aliâsq; vulnerato, rupto, lacerato corpore pro nobis (quibus vim duntaxat suæ in cruce oblationis perpetuò manentis, non ipsam oblationem, cum pœnæ ac passionis renouatione continuatam intelligimus) ita hanc oblationem, & sacrificium veri corporis & sanguinis Christi in Missa in eius commemorationem perpetuò celebramus, *ita nimirum facere iussi, quousq; ipse venerit.*

*Falsum, ineptum, & delirũ.

In quo nos aduersarij stultè simul, & improbè ludunt, quasi nos Christum rursus immolaremus, quemadmodum fuit in cruce immolatus, hoc est, sanguinolentè. Verùm non ita Christum offerimus, aut denuo immolamus, sed illa ipsius in cœna oblatio, & hæc nostra in Missa vnica est oblatio, idemq; sacrificium, quam eò nobis eius Diuina institutio commendauit, quò quemadmodum oblatio semel in cruce peracta durat in perpetuum, & apparet in conspectu Dei pro nobis, quam non noua passio, sed perpetua pro nobis intercessio propagat, ita eiusdem recordatio semper vsque ad secundum eius aduentum apud nos etiam in terra conseruetur, & inde nobis ipsi applicemus, & conciliemus per fidem summa illa merita, quæ Christus per illam vnicam sui in cruce factam oblationem nobis acquisiuit, & indies acquirit.

*Falsum: Christus enim Hardingo nunquã mandauit, vt vel Missam celebraret, vel corpus eius in sacrificium offerret.

Episcopus Sarisburiensis.

EOdem ipso temporis puncto (inquit Hardingus) *quo Christus in cruce immolatus fuit, se ipse in cœlo obtulit in conspectu cœlestis sui patris.* Quod etiam Rhetorico more exaggerat, adhibita *spinis puncti, clauis perfossi, lanceis penetrati, aliâsq; rupti & lacerati corporis* tragica descriptione. Atque hanc ille necessariam Christianæ religionis esse partem scribit. Istuc autem confidenter ponit sua tantùm fide, sine cuiusquam vetusti patris authoritate, atque testimonio. Vnde quidem suspicari licet illius veterum monumentorum copiam non vsq; adeo variam vberemq; esse, atq; eam nonnulli esse arbitrantur. Quod autem Christum in cœlis hoc inuisibili modo immolatum

esse dicit, miror non etiam dixisse, Pilatum, Annam, Caipham, milites, atq; tortores in cœlo quoque fuisse, qui sacrificium hoc perficerẽt. His enim absentibus Christi sanguis non est effusus: absq; autem sanguinis effusione nullum esse pro peccatorum remissione sacrificium Paulus affirmat. Hæc sanè ita futilis est fabula, vt Hardingum ipsum non facilè possе, quid velit, explicare credam. Origenes ætate sua quosdam fuisse testatur, qui, quemadmodum Christus in hoc mundo pro viuis crucifixus esset, ita eum deinceps in futuro seculo pro mortuis crucifixum iri censerent. Quod autem Christus in cœlo vel spinis pungeretur, vel clauis configeretur, vel lancea perfoderetur, vel in crucem tolleretur, nullus vnquam, credo, vel vidit, vel dixit præter Hardingum. Apostoli, Euangelistæ, prisci patres, vetusti Doctores tantum mysterium ignorarunt. Paulus ait: *Semel seipsum obtulit: semel introiuit in sancta.* Quare cum in cruce penderet, animamq; redderet, exclamauit, *Consummatum est.* Hoc sacrificium cumulatè in perpetuum perfectum est. Hoc vnicum Christi filij Dei sacrificium, nullum præterea scripturæ agnoscunt.

Hebræ. 9.
Origen. in epist. ad Rom. lib. 5. cap. 6.
Hebræ. 7.
Hebræ. 9.

Quanquam, quemadmodum quas Christus semel preces effudit, & quam semel doctrinam proposuit, ea vim adhuc suam integram retinent, quam initiò obtinuerunt, ita quoque sacrificium, quod in cruce Christus semel fecit, suis omnibus numeris expletum, integrúmque remanet, atque in secula sempiterna durat. Proinde Paulus ait: *Christum æternum habet sacerdotium, semperq; viuit, vt pro nobis interpellet.* Quocirca Deus pater ad illum, non autem ad quenquam alterum, vel Angelum, vel Archangelum dicit, *Tu es sacerdos in æternũ.* Atq; hanc ob causam Chrysostomus hoc sacramentum præstantissimo medicamento cõfert, quod semel adhibitũ morbum pellit, vt repeti minimè sit necesse. Similiter Cyprianus habet: *Nec sacerdotij eius pœnituit Deum: quoniã sacrificium, quod in cruce obtulit, sic in beneplacito Dei constat acceptabile, & perpetua virtute consistit, vt non minùs hodie in conspectu patris oblatio illa sit efficax, quàm ea die, qua de saucio latere sanguis & aqua exiuit, & semper reseruatæ in corpore plagæ salutis humanæ exigant pretium.*

Hebræ. 7.
Chrysost. in epist. ad Hebr. hom. 17.
Cyprian. de baptis. Christi.

Nos autem Hardingus vniuersos & stultitiæ & impietatis damnat. Quamobrem stultitiæ, non satis assequor. Neque viri sapientis esse ducitur, aut aliorum ingenia vehementer reprehendere, aut suo nimiùm delectari. Etsi, qui sic loquitur, vt nullus vnquam sapiens est locutus, nec ipse etiam omnino quid loquatur intelligit, quemadmodum hac in causa facere videtur Hardingus, nihil habet, quod alterius prudentiam iudiciúmque vituperet. Ex altera verò parte, quisquis homo mortalis id sibi assumit, vt Christum in sacrificium offerat, audetq; a Deo patre postulare, vt tam benignè suum vnicum filium respiciat, quam olim Abeli, aut Melchisedechi sacrificia suscepit, neque quicquam in eo dubitat imperitos fallere, & mundum ludere, quemadmodum in Missa assiduè sua Hardingus facit, næ ille haud facilè manifestæ impietatis crimen effugere potest.

Quanquam

Quanquam est ad hæc omnia prompta quidem Hardingi responsio. *Etenim non iterum* (inquit) *Christum immolamus: ea, quam Christus in cruce fecit, oblatio, atq; hæc nostra Missæ eadem est. Atq; hoc sacrificio perpetuò nos Christus uti vsq; ad ipsius aduentum præcepit.* Si idem ipsum Hardingus in Missa sacrificium faciat, quod in cruce Christus fecerat, tum est ille quidem sacerdos in æternum *secundùm ordinem Melchisedechi:* atque ita *rex est iustitiæ, princeps pacis, & sacerdos in æternum, carens successore.* Hæc enim ad Melchisedechi sacerdotium priuilegia pertinent, quæ tamen Hardingum pro sua modestia minimè sibi sumpturum esse censeo. Illis autem si careat, idem Deo sacrificium offerre, quod Christus in cruce obtulit, nullo modo potest. Quod autem ait, Christum illi eiusq; collegis dedisse in mandatis, vt hoc sacrificium identidem ad suum aduẽtum repetant, si ingenuè simpliciterq; cogitasset, sanè aut quando, aut vbi, aut quibus verbis hoc illi Christus mandaret, exposuisset: digna enim profectò sunt tam ampla mandata, quæ edantur: absque autem mandato rem tantam aggredi singularis esset temeritatis.

Hardingus. 8. Sectio.

IAm verò vt ad Christi oblationem, atq; immolationem vberius adhuc ex illis Christi verbis, hoc facite in meam commemorationem, *corroborandam nonnulla patrum testimonia recitemus, primùm Dionysius Pauli auditor, & Athenarum episcopus ad hunc modum scribit:* Quocirca reuerenter simul, & ex Põtificali officio post sacras dininorum operum laudes quòd hostiam salutarem, quæ super ipsum est, litet, se excusat, ad ipsum primò decenter exclamans, Tu dixisti: hoc facite in meam commemorationem: *his verbis confitetur se non ausum esse Christum patri ipsius * offerre, nisi Christus ipse iussisset, cum diceret,* hoc facite in meam commemorationem. *Hæc vera est, quod ad hunc articulum attinet, doctrina, quam suos auditores docuit Paulus, quamq; Iuellus negat.*

*Falsum, simul & ineptũ: nihil enim de Christo patri suo offerendo loquitur Dionysius.

Episcopus Sarisburiensis.

HInc iam facilè intelligere potes, Lector, aut illam Hardingo copiã mininè suppeditasse, de qua nobis tam magnificè promisit, aut eũ delectus sui non admodũ magnam habuisse rationem. Dionysius enim nullum vel tenuissimum eius immolationis, qua filius Dei patri suo offeratur indicium, significationémue habet. Clarissimè autem atq; luculentissimè discrimen ostẽdit, quod inter crucis, atq; sacræ communionis sacrificium intercedit. Hæc ipsius verba sunt: *Sacerdos sacra & diuina opera Iesu celebrat, quæ ipse ad salutẽ generis humani peregit: & venerabilem eorum ac intelligẽtiæ propriam oculis intellectus intuitus, ad symbolicam eorum sacram operationem venit.* Hîc Dionysius sacrorum mysteriorũ celebrationẽ nõ Christi suo patri immolationem, quemadmodũ nobis persuasum esse vult Hardingus, sed Symbolicum sacrificiũ appellat, hoc est, magni illius sacrificij figuram, atq; signũ. Eadem etiam verba Pachymeres Græcus Paraphrastes sic interpretatur: Πρὸς τὸν ἄρτον

Dyoni. Eccle. Hierar. cap. 3. πρὸς συμβολικὴν ἱερουργίαν.

Pachymer. in 3. cap. Ecclesiast. Hierarch.

καὶ ποτήριον ἔρχεται: hoc est, *ad panem & poculum venit.*

Deinde sacerdos, inquit Dionysius, precibus quibusdam & sacris Hymnis defunctus, se excusat, vtpote indignum, qui illud sacrificium faciat, & hæc verba clara voce pronunciat, *Tu dixisti, hoc facite in meam commemorationem.* Ex his sic concludit Hardingus, *Sacerdos suam indignitatem profitetur: ergo Dei filium patri suo in sacrificium offert.* Ne sophista quidem tam imperitè concluderet. Facilè namq; respondere liceat, *Nego consequentiam, & Consequens.* Quam enim habet hæc vel rationem, vel consequutionem argumentatio? quomodo hæc conueniat Antecedenti Consequens?

Alias esse nonnullas causas nouit Hardingus, ob quas suam sacerdos indignitatem excusare debeat, non istam vnam, quam fingit. Sacerdos in Basilij Liturgia sic precatur: *Fac nos idoneos, vt tibi offeramus sacrificium laudis.* Eodem modo Nazianzenus scribit: *Quis possunt, aut quis audent offerre Deo* (non ipsum realiter Christi corpus, sed) *magnorum mysteriorum antitypon?* Hardingus autem ab alijs rationibus omnino vacuus, fictum suum commentitiumq; filij Dei sacrificium sola sacerdotis indignitate confirmat. Hoc Dei iustissimum est iudicium, vt qui decipere, luceq; priuare alios conetur, ipse fallatur, & cæca caligine offundatur. Similibus enim planè verbis Dionysius de Baptismi sacramento scribit: *Sacerdos cogitans negotij magnitudinem, horret, atq, hæsitat.* Sic suam Basilius audiendarum scripturarum indignitatem agnoscit: *Quæ auris digna est magnitudine earum rerum, quæ dicuntur? Cogitemus quisnam ille sit, qui nos affatur.* Beatus Paulus de magnificentia, summaq; Euangelij virtute loquens, ad extremum suæ indignitatis ratione commotus ait: *Et ad hæc quis idoneus?* Sic Cyprianus habet: *Non sumus digni, qui in cœlum suspiciamus, & Deum alloquamur. Quanta* (inquit) *Domini indulgentia, qui Deum patrem vocemus, &, vt est Christus Dei filius, sic & nos Dei filios nuncupemus? Quod nomen nemo nostrûm in oratione auderet attingere, nisi ipse nobis sic permisisset orare.* Ex his Hardingianæ argumentationis infirmitas facilè animaduertitur: *Sacerdos indignitatem testatur suam: Ergo, Dei filium offert.* Captiosa fallaxq; ratio est, *Ex meris particularibus, seu A non distributo ad distributum.* Concluditur in secunda figura affirmatiuè: vitium pueris notum.

Liturgia Basilij.

Nazianz in Apolo. τὴν τῶν μεγάλων μυστηρίων ἀντίτυπον.

Eccleſiast. Hierarch. cap. 2. Ἀποβλέψας τὸ τῦ πράγματος μέγεθος φρίττει καὶ ἀμηχανεῖ.

Basil. Hexame. 1. ποία ἀκοὴ μεγέθες τῶν λεγομένων ἀξία.

2. Corinth. 2.

Cyprian. in orationem Dominicam.

Hardingus. 9. Sectio.

IRenæus eandem a D. Ioanne Euangelista, per Polycarpum Ioannis discipulum accepit. His eam verbis explicat: Eum, qui ex creatura panis est, accepit, & gratias egit, dicens, hoc est corpus meum. Et calicem similiter, qui est ex creatura, quæ secundùm nos est, suum sanguinem confessus est, & noui testamenti nouam docuit oblationem, quam ecclesia ab Apostolis accipiens, in vniuerso mundo offert Deo. De quo in duodecim prophetis, Malachias sic præsignificauit: Non est mihi voluntas in vobis, dicit Dominus exercituum, & munus non suscipiam de manu vestra. Quoniam ab ortu solis vsq; ad occasum nomen meum glo-

Lib 4. cap. 3.

Malach. 1.

glorificatur, inter gentes, & in omni loco incensum offertur nomini meo, & sacrificium purum. Quoniam magnum est nomen meum in gentibus. *Per hanc autem noui Testamenti oblationem quid aliud intelligi potest, quàm eius rei oblatio, quam corpus suum esse dixit, & sanguinem suum esse confessus est? Si verò panem, & vinum tantùm obtulisset, aut corporis, & sanguinis sui figuram in pane & vino, non noua hæc oblatio fuisset: talem enim diu antè Melchisedechus fecerat. Neq; verò Malachias propheta de Christi in cruce oblatione, intelligi potest, quandoquidem ea semel tantùm facta sit, & in vno quodam certoq; orbis loco, in Golgotha, loco extra portas Hierosolymarum sito, prope illis vrbis mœniæ: Sacrificium autem contriti, humilisq; cordis, cæteraq; nostræ deuotionis sacrificia, quæ prorsus sunt spiritualia, non possunt illa quidem noua oblatio noui testamenti dici, quandoquidem in vetere testamento perinde ac in nouo facta sunt, nec penitus pura sunt. Quare iste locus Irenæi, & Malachiæ item prophetia, qua idem confirmatur, ad sacrificium atq; oblationem corporis & sanguinis Christi quotidie per vniuersum orbem factam Deo in* * *Missa, quæ est externum ecclesiæ sacrificium, nouiq; testamenti proprium, referatur est necesse: atq; hoc etiam, quemadmodum Irenæus scribit, ecclesia ab Apostolis, Apostoliq; a Christo acceperunt.*

* Falsum: Irenæus enim neque de Missa loquitur, neq; illam sacrificiũ vocat, neque aut ecclesiam illud ab Apostolis, aut Apostolos a Christo accepisse scribit.

Episcopus Sarisburiensis.

SAcrificij vocabulum nactus nunc tandem est Hardingus, quod quidem minimè negatur. Ipsum autem sacrificium, quod tandiu perquisiuit, seq; inuenturum aliquando certissimè recepit, nondum est adeptus. Etenim Irenæus neque Missam, neque hanc Realem filij Dei patri suo immolationem meminit. Sic modò scribit: *Deus vetera Iudæorum sacrificia penitus reprobauit, atq; reiecit: & nos nouum noui testamenti sacrificium facere docuit prout Malachias propheta futurum olim prædixit.* Hoc aliud esse nullo modo sacrificium posse fingit Hardingus, quàm Christi in Missa oblationem: in quo præproperè nimis concludit, vt solet. Veteres eruditione præcellentes patres istuc nunquam percipere potuerunt. Quidam ex Hardingianis recèns repertis doctoribus sic habet: *Oblatio munda non tantùm in ara sanctificata offertur, sed etiam vbiq;.* Hardingus ait, *in ara tantùm offertur:* Martialis contrà, *non tantùm in ara, sed vbiq; etiam offerri* scribit. Sanè vero si eiusmodi sacrificium intelligeret Malachias, quod in omnibus vbiq; locis, etiam sine ara offerri posset, quemadmodum Martialis docet, tum Missæ sacrificium neutiquã intellexit. Tertullianus scribit, *Mundum illud sacrificium, de quo loquitur Malachias, esse Euangelij prædicationem, contriti cordis oblationem, & simplicem de conscientia pura orationem.* Hieronymus idem illud sacrificium precibus cõtineri docet, atque huc Dauidis prophetæ verba refert: *Dirigatur oratio mea, sicut incensum in conspectu tuo.* Augustinus idipsum *Laudis & gratiarum actionis sacrificium appellat.* Sic etiam Irenæus sententiam exponit suam: *Ecclesia offert Deo cum gratiarum actione ex creatura eius. Est ergo Altare in cœlo: illuc preces &*

Malach. 1.

Martialis ad Burdegalẽses. Tertullian. cõtra Iudæos. Tertullian. cõtra Marcion. lib. 4. Hiero. in 1. ca. Malachiæ. Hieron. in Zachariam lib. 2. cap. 8. Augustin. contra aduers. legis & prophe. ca 20. Contra liter. Petilian. lib. 2. cap. 86. Irenæus lib. 4. cap. 34.

Euseb. de demonstra. lib. 1. cap. 20.

oblationes nostræ diriguntur. Similiter Eusebius habet: *Sacrificamus & incendimus memoriam magni illius sacrificij secundùm ea, quæ ab ipso tradita sunt, mysteria celebrantes, & gratias Deo pro salute nostra agentes.*

Quòd autem Irenæus nullã huiuscemodi veram filij Dei immolationem senserit, nec in eam partem sit vllo modo accipiendus, ex ijs ipsis verbis, quæ statim de hac eadem re consequuntur, clarissimè constat. Etenim de hoc eodem ipso noui testamenti sacrificio sic habet: *Sacrificia non sanctificãt hominẽ: sed conscientia eius, qui offert, existens pura sanctificat sacrificium.* Minimè dixerit Hardingus (opinor) Sacerdotem non a filio Dei, sed filium Dei, contrà a Sacerdotis conscientia sanctificari: (Hoc enim summè esset blasphemum dictu:) Ita tamen dicat est necesse, si veram Christi immolationem intellexerit Irenæus.

At multa Hardingus excogitauit pugnantia, quibus cõtrarium euinceret: Primùm ait, *Precum, & laudum, & gratiarum actionis oblatio, nouum dici sacrificium non potest: quandoquidem ea a Mose, Aarone, Prophetis, alijsq; sanctis in vetere lege hominibus facta est.* Hoc sanè ad Tertullianum, Augustinum, Hieronymũ, aliosq; sanctos patres, qui hoc modo senserint, redarguendos valet: quos omnes Hardingus inconsideratè, quod parum intelligerent, scripsisse statuit. Ad hoc autem sic ipse

Irenæus lib. 4. cap. 34.

respondet Irenæus: *Oblationes hîc: Oblationes illic: Sacrificia in populo Israel: Sacrificia in Ecclesia. Sed species immutata est tantùm: quippe cum iam non a seruis, sed a liberis offeruntur.* In eandem sententiam scribit

Angelomus Antixeim. li. 3. Chrysost. contra Iudæos. lib. 3.

Angelomus: *Mandatum nouum scribo vobis, non alterum: sed ipsum quod dixi vetus, idem est nouum.* Nouum autem sacrificium eò vocatur, inquit Chrysostomus, *Quòd a noua mente proficiscitur, nec igni, & fumo, sed gratia & spiritu Dei offertur.* Atq; hãc ob causam, Dauidem ad filios ec-

Irenæus lib. 4. cap. 21.

clesiæ Christi dixisse censet Irenæus, *Cantate Domino Canticum nouum.*

Hardingus insuper ait: *Malachiæ verba nullo modo de Christi in cruce victima sunt intelligenda: ea enim*, inquit, *semel tantùm, & in vno certo loco, nimirum in Golgotha, extra portas Hierosolymarum, non in quouis loco facta est.* Facilè tamen intellexerit Hardingus, eiusdem sacrificij recordationem, & gratiarum pro eo actionem, in omnibus posse

Euseb. de demonstra. lib. 1. cap. 10.

& temporibus, & mundi partibus repeti. Hinc nimirum Eusebius, vt antè meminimus, nostrum sacrificium, *Magni illius sacrificij memoriam* appellat: Dionysius *συμβολικὴν ἱερουργίαν*, hoc est, *Symbolicum sacrificium* nuncupat.

Eccles. Hierarch. cap. 3.

Augustin. in Psalm. 75. Hieronym. in Psalm. 147.

Augustinus etiam habet: *Cum credimus in Christum, ex ipsis reliquijs cogitationis, Christus nobis quotidie immolatur.* Similiter Hieronymus: *Cum audimus sermonem Domini, caro Christi, & sanguis eius in auribus nostris funditur.* Quod autem Hardingus adiungit, Spiritualia nostræ pietatis sacrificia pura omnino dici non posse, ideóq; noui testamenti sacrificia nullo pacto esse: equidem nostram omnem iustitiam, propter plurimas, quibus conflictatur, infirmitates panno impuro, vt Esaias loquitur, similem esse fateamur est necesse. Diuinæ tamen in Christo misericordiæ ratione inductus Dauid propheta ait: *Lauabis me, & ero niue candidior.*

Esai. 64. Psalm. 50.

Quan-

Quanquam hac in causa Hardingum volo ad illorum hominum iudicia remittere, quorum non potest testimonia repudiare. Eusebius preces nostras *mundum sacrificium* vocat. Tertullianus ait: *Sacrificamus pro salute imperatoris pura prece.* Hieronymus de precum Christianarum sacrificio sic habet: *Mundum sacrificium offertur mihi in omni loco: non in oblationibus veteris testamenti, sed in sanctitate Euangelicæ puritatis.* Deniq; Paulus ait: *Volo viros precari in omni loco, leuantes manus puras.* De Mensæ Dominicæ sacrificio Eusebius sic habet: μνήμην ἡμῖν παρέδωκεν ἀντὶ θυσίας τοῦ θεῷ λογικῶς προσφέρειν: hoc est, *Memoriam nobis pro sacrificio reliquit, quàm Deo perpetuò offeramus.* Atq; hoc ille vocat *Incruentum, & rationabile sacrificium. Hoc*, inquit Irenęus, *Est noui testamenti sacrificium: hoc sacrificium ecclesia ab Apostolis accepit, Apostoli a Christo, qui noua fecit omnia.*

Euseb. de demon. li. 1. ca. 6. *Orationis sacrificiũ, quod mundum dictum est.* Tertul. ad Scapulam. Hierony. in Zachar. lib. 2. c. 8. 1. Timoth. 2. Euseb. de demon. lib. 1.

Hardingus. 10. Sectio.

Cypr. epist. 3. NVnc quid in hanc sententiam Cyprianus scriptis prodiderit audiamus: *verba eius, quæ satis trita sunt, sic habent:* Nam si in sacrificio, quod Christus est, non nisi Christus sequendus, vtiq; id nos obaudire & facere oportet, quod Christus fecit, & quod faciendum esse mandauit. Nam si Iesus Christus Dominus & Deus noster, ipse est summus sacerdos Dei patris, & sacrificium patri seipsum primus obtulit, & hoc fieri in sui commemorationem præcepit: vtiq; ille sacerdos vice Christi verè fungitur, qui, id, quod Christus fecit imitatur: & sacrificium verum & plenum tunc offert in ecclesia Deo patri, si sic incipiat offerre, secundùm quod ipsum Christum videat obtulisse. *Hucusq; Cyprianus. Quibus verò tandem disertioribus verbis confirmari possit articulus iste.* * *Christum se patri sua in cœna obtulisse, nobis q́, similiter, vt idem faceremus, mandasse dicit.*

[a] Sic Chrysostom[us] ait, *Christi baptisma est Christi sanguis.* ad Hebr. hom. 16.

* Falsum: Cyprianus enim nec Christum se in cœna obtulisse, nec nos iussos esse vt Christum offeramus, scribit.

Hinc nunc abunde constat, & esse, & semper ab initio noui testamenti, fuisse legitimum, vt Sacerdotes Christum patri ipsius immolarent, * *ex testimonijs trium sanctorum Martyrum, quorum duo Græci erant, vnus Latinus, omnes vultis de causis clarissimi, propter & antiquitatem, & dignitatem, quam in ecclesia Christi obtinuerunt, & eruditionem, & constantiam, & fidem conseruatam vsq; ad mortem, quam in locis celeberrimis ac notissimis oppetierunt, Parisijs, Lugduni, Carthagine.*

* Falsum: Nullus enim ex hisce tribus patribus istuc affirmauit.

Episcopus Sarisburiensis.

ISte quidem Cypriani locus, cum hanc Christi realem, vt loquuntur, patri suo immolationem non attingit, tum communionem vna specie celebratam, preces publicas incognito sermone recitatas, deniq; vniuersum Hardingianæ Missæ perturbationem, atq; prauitatem penitus conuincit.

At Cyprianus inquit *In Sacrificio, quod Christus est.* Si quid Hardingus ex hisce verbis se nactum esse subsidij putat, memoria secum ipse re-

Augu. in Ioan tract. 26.

petat, Augustinum sic habere: *Illis petra erat Christus.*

Sacrificium iuxta ordinem Melchisedechi, quod perfectam pro mũdi peccatis propitiationem continet, ipse est solus Iesus Christus, filius Dei in crucem sublatus. Et sacrorum etiam mysteriorum celebratio, quadam loquendi ratione, idem ipsum sacrificium est: quandoquidem mortem sanguinemq; Christi ita planè atq; perspicuè oculis quodammodo nostris proponit. Sic Augustinus ait: *Ipsa recordatio passionis Christi, sic nos facit moueri, tanquam videamus pendentem Dominum in cruce.* In quæ verba sic scribit Glossa: *Christus immolatur, id est, Christi immolatio repræsentatur, & fit memoria passionis.* Sic Cyprianus habet: *Vinum exprimit sanguinem: in aqua populus intelligitur: in vino sanguis ostenditur. Itaq; passionis eius mentionem in sacrificijs facimus. Passio enim Domini est sacrificium, quod offerimus.* Quemadmodum sacræ communionis celebratio, ipsa est mors suppliciumq; Christi: ita prorsus eadem ratione eiusdem sacrificiũ Christus ipse dici potest. Iccirco Gregorius ait: *Christus in seipso immortaliter viuens, iterum in hoc Mysterio moritur. Eius caro in populi salutem patitur.* Non equidem dicturum esse Hardingum existimo, vel Christum reuera mori, quemadmodum ipsa verborum momenta valent, vel eius reipsa carnem torqueri, & mactari in Sacramento. Gregorius suam ipse sententiam melius exponit ad hunc modum: *Hoc sacramentum passionem vnigeniti filij imitatur.* Ipsaq; impolita Glossa sic habet: *Christus moritur, & patitur, id est, mors, & passio Christi repræsentatur.* Sic Chrysostomus ait: *In Mysterijs mors Christi perficitur.* Sic Beda: *Exaltatio serpentis ænei passio redemptoris nostri est in cruce.* Sic Hieronymus: *Quotidie nobis Christus crucifigitur.* Sic Ambrosius: *Christus quotidie immolatur.* Sic Augustinus: *Tunc vnicuiq; Christus occiditur, cum credit occisum.* Denique sic Hieronymus habet: *Semper Christus credentibus immolatur.* Ita fit, vt sacrosanctæ communionis sacrificium, Christus appellari possit, quemadmodum scilicet, eiusdem celebratio, passio seu mors Christi dicitur.

August. in psal. 20.
De cons. dist. 2. Semel.
Cyprian. lib. 2. epist. 3.
De cons. dist. 2. Quid sit.
De cons. dist. 2. Quid sit. In Glossa.
Chrysostom. in Act. Homil. 21.
Beda exponẽs illud: *Sicut Moses exaltauit &c.* Ioan 3.
Hieronym. in psalm. 97.
Ambros. de virginib.

Atq; vt Hardingianarum coniecturarum summam leuitatem perspicias, scias Christiane Lector, sanctos orthodoxosq; patres, scriptis proditum reliquisse Christum non modò in sacra cœna, sed in Baptismo etiam immolari. Augustinus habet: *Holocaustum Dominicæ passionis eo tempore pro se quisq; offert, quo eiusdem passionis fide dedicatur.* Rursus, *Holocaustum Domini, tunc pro vnoquoq; offertur quodammodo, cum eius nomine baptizando signatur.* Iterum etiam, *Non relinquitur sacrificium pro peccatis, id est, non potest denuo baptizari.* Atque hoc est quod Chrysostomus ait: *Baptisma Christi sanguis Christi est:* Similiter Ambrosius: *In Baptismo crucifigimus in nobis filium Dei.*

August. quæst. Euangel. lib. 2.
Hieronym. ad Damasum.
August. in expositione inchoata ad Roman.
In eodẽ libro.
In eodẽ libro.
Chrys. in epist. ad Hebr. hom. 16.
Ambr. de pœnitent. lib 2. cap. 2.

Hardingus. 11. Sectio.

ADuersarij nostri multa gloriosè prædicant, de noua sua doctrina, sanguine, nescio quorum, consignata, qui in libro non vitæ, sed mendaciorum scribuntur: quos q; Martyres, si dijs placet, appellari volunt. Sanè

verò

*verò si monachi illi, & fratres, Apostatæ, qui vxores duxerunt, seu (vt ipsorum vocabulo vtar) Sororibus coniugantur, veri sint Martyres: tum nouos nostros Euangelicos oportet hosce sanctos patres, & innumerabiles alios e cœlo extrahere. *Certè enim fides in cuius defensionem viri, mortem subierunt, prorsus est contraria.*

* Falsum: satis enim nouit Hardingus nostræ religionis summam cum patrum disciplina conspirare.

Nihil illis gratius precor, quàm vt Deus illis oculos ad videndum, & aures det ad audiẽdum, nec illorum corda præcludat, quò minùs hîc lucem cernãt, quousq; in exteriores tenebras mittãtur, vbi erit fletus & stridor dẽtium.

Episcopus Sarisburiensis.

HÆc quidem oratio penitus fuit intempestiua, atq; aliena: nisi quod Hardingo libitum esset, sacras Dei scripturas ludere, Pauliq; verba paucis cauillari: quæ res quandoquidem ei tam egregiè conuenit, æquiore animo ferẽdus est, quando etiam in alios iocatur. Vxores Paulus aliquando *sorores*, aliquando *coniuges* vocat: *Nuptias verò in omni hominum genere honoratas esse*, atq; earum interdictionem Dæmonum esse disciplinam docet. Neq; sanè constat, vel honestum piumq; matrimonium Deo displicuisse, vel Martyri, veritatisq; testi turpe vnquam visum fuisse.

1. Corinth. 9. Philip. 4. Hebr. 13. 1. Timoth. 4.

Paulus maritus fuit, quemadmodum ex Ignatio, Clemente, Eusebio intelligimus: & tamen etiam Martyr fuit. Petrus Apostolorum primus vxorem habuit, tamen ei præstò adfuit, cum ad mortem pro Christo raperetur, eamq; consolatione confirmauit, & alacriorem fecit. Duodecim Apostolos Ioanne excepto, maritos fuisse testatur Ambrosius: omnes tamen præter vnum, vt quibusdam placet, Ioannẽ, Martyres fuerunt. Spiridion episcopus fuit Maritus: quem tamen Sozomenus neq; ad officium exequendum, neq; ad vllum pietatis munus præstandum inde factum esse ineptiorem scribit. Tertullianum fuisse presbyterum ex Hieronymo liquet, & maritum fuisse suus ad vxorem liber indicat: fuit tamen, vt aliqui scribunt, Martyr. Beatus Hilarius pater fuit venerandus, & Episcopus Pictauiensis: nuptias tamen coniunxerat, id quod ex ipsius ad Abram filiam missa epistola colligitur.

Ignatius ad Philadelphi. Euseb. lib. 3. cap. 30. Clemens Stromat. lib. 7. Euseb. lib. 3. cap. 30. Ambr. in 2. ad Cor. cap. 11. Sozomẽ. lib. 1. cap. 11. *Ad res diuinas nihilo deterior.* Hieron. de eccleſiast. script. Regino in rebus Germanicis. Hilar. ad Abrã filiam.

Atque vt alios innumerabiles prætermittam, Chrysostomus habet: *Ita pretiosa res est matrimonium, vt possis cum ea ad sanctum episcopatus solium subuehi: vere moderatè nuptijs, & eris primus in regno cœlorum.* Hieronymus inquit: *Hodie quoq; plurimi sacerdotes habent matrimonia.* Ita iam & Apostoli Christi, & alij infiniti doctrina ac pietate clarissimi patres atque episcopi matrimonia contraxerunt, atque vt Hardingus iocosè ac facetè loquitur, *Sorores suas, & coniuges habuerunt.* Quemadmodum autem, & quibuscum sororibus permulti ex illo cœlibe contubernalium Hardingianorum grege coniuncti fuerint, præ pudore atque verecundia narrari non potest.

Chrysost. in epist. ad Titũ. Homil. 2. Chrysostom. in epist. ad Hebr. Homil 7.

Epiphanius de quibusdam sua ætate scribit ad hunc modum: *Repudiant nuptias, at non libidinem: in honore enim apud illos est non sanctitas, sed hypocrisis.* Quis non videt in ecclesia Romana, sacerdotibus,

Hierony. cõtra Iouinianum. Epipha. contra Origenia. Ἀθετοῦσι γὰρ

μον, ἀλλ' ἀλλαγείαν· πιφιλοτίμηται γὰρ παρ' αὐτοῖς, οὐχ ἡ ἀγνεία ἀλλὰ πανοχριτική.

In Cõcilio delectorum Cardinalium.

epiſcopis, Cardinalibus, Papis, vxores quidem prohibitas, concubinas facilè permiſſas eſſe? Ipſi illi palàm confeſſi ſunt his verbis: *Etiam in vrbe Romana meretrices, vt matronæ incedunt per vrbem, ſeu mula vehuntur: quas affectantur de media die nobiles familiares Cardinalium, Clericiq;*

De illis autem, quos, adeo tibi dolet Hardinge Martyres vocari, vos quidem non tantùm hos, aut hos, quos tibi, tuo ipſius nomine, niſi es tui nominis oblitus, Apoſtatas appellare libitum eſt, occidiſtis, ſed aliorum etiam infinitam multitudinem, Maritorum, cœlibum, doctorum, indoctorum, vetulorum, adoleſcentium, puellorum, puellarum, Laicorum, Sacerdotum, Epiſcoporum, Archiepiſcoporum necaſtis: virgis eos cecidiſtis: tædas ardentes manibus admouiſtis: linguas execuiſtis, ſuſpendiſtis, decollaſtis, cremaſtis: infantulum e matris aluo defluentem mucronibus excepiſtis, & in flammas cruentiſſim è conieciſtis: denique, quicquid vobis liberet, in eos ſtatuiſtis. Illorum nulla fuit vox aſperior, quàm hæc, Domine, ignoſce illis, neſciunt, quid faciunt: Domine Ieſu ſuſcipe ſpiritum meum. Vos interim ſpectaſtis, atque oculos veſtros crudeliſſimo ſpectaculo pauiſtis. Sanctorum cadauera ipſa, quæ diu antè ſepulta fuerant, eruiſtis atque effodiſtis: diem illis ſolenni more dixiſtis, ad tribunalia veſtra citaſtis, & publica ſententia mortis eos ſecundæ damnaſtis: Denique ad perpetuum crudelis veſtræ dementiæ dedecus, malitiæ veſtræ virus in mortuos euomuiſtis. Tua te conſcientia Hardinge docere poteſt, hæc eſſe veriſſima. Sunt in oculis atque cordibus multorum inſcripta. Hæc ſunt veſtræ religionis inſignia ac monumenta. Qualem, qualem olim rationem reddituri eſtis, quando innocens ſanguis vberrimè effuſus, de manibus veſtris exigetur? Quod autem ais, opus eſſe nobis vt veteres Martyres e cœlo extrahamus, quò noſtros in eo collocemus, quandoquidem noſtra diſciplina, ab illorum, vt tu contendis, opinione vehementer diſſidet, otioſam quandam & minimè neceſſariam verborum venditationem agnoſco. Si quicquam inſolens efficere poſſet oſtentatio, iamdudum confecta res eſſet. Nos autem diſertè profitemur, atque confirmamus, in hiſce religionis noſtræ controuerſijs, quæ à me proponuntur, nullam a vobis ex antiquo quoquam patre ſententiam, aut clauſulam contrà adduci poſſe. Hactenus autem tuus conſtitit exilis delectus, vtcunque magna de copijs tuis promiſiſti.

Sanctiſſimi quidem Patres, Deiq; Martyres vobis reſpondebunt: priuatas veſtras Miſſas neſcimus: diminutam veſtram communionem neſcimus: incognitas veſtras peregrinasq; preces neſcimus: Adorationem mortalium creaturarum veſtram neſcimus: hanc filij Dei immolationem neſcimus: nouam religionem veſtram neſcimus: vos neſcimus. Deus cordium veſtrorum oculos aperiat, vt miſerandam conditionem, in qua conſtituti eſtis, videatis, & locum quem amiſiſtis, recuperetis, & nomina veſtra in libro vitæ ſcripta inueniatis.

Hardingus.

Hardingus. 12. Sectio.

NOn exiguam locorum multitudinem, quæ ex alijs nonnullis doctoribus adduci posset, missam faciens, duos proferam duorum præstantissimorum episcoporum, alterum Chrysostomi, alterum Ambrosij, quibus huius cænæ veritas confirmatur. Chrysostomi hæc verba sunt: Pontifex noster ille est, qui hostiam mundantē nos obtulit: ipsam offerimus nunc, quæ tunc oblata quidem consumi non potest: hoc autem, quod nos facimus, in commemorationem fit eius, quod factum est: Hoc enim facite, inquit, in mei commemorationem. *Ambrosius habet:* Vidimus principem sacerdotum ad nos venientem: vidimus & audiuimus offerentem pro nobis sanguinem suum: sequamur vt possumus sacerdotes, vt offeramus pro populo sacrificium, etsi infirmi merito, tamen honorabiles sacrificio. Quia etsi Christus non videtur offerre, tamen ipse offertur in terris, quando Christi corpus offertur. *Ex his Domini verbis,* quod pro vobis traditur: *&,* qui pro vobis effunditur, & pro multis, *Ambrosius sacerdotes hortatur, vt corpus sanguinemq; Christi pro plebe offerant: eosq; pluris faciendos esse monet, quàm vulgò fiunt, propter hoc sacrificium, licèt alioqui infirmi sint merito.*

Chrysost. in epist. ad Hebr. hom. 17.

In psalm. 38.

Episcopus Sarisburiensis.

HIc verò locus non magnam profectò copiam arguit. Etenim his verbis Chrysostomus, & se ipse interpretatur, & quo sensu alij prisci patres hoc sacrificij vocabulum vsurparint, exponit, & vniuersam Hardingi defensionem cōuellit. Cum enim nos eandem nunc hostiam offerre dicit, quam Christus obtulit, tum dilucidè simul & copiosè omnem dubitationem tollit, & quo eum modo offeramus, explicat. Non ita dicit, vt Hardingus: *Nos Dei filium patri suo offerimus realiter & reipsa,* sed planè contra ad hunc modum: *offerimus quidem, sed ad recordationem facientes mortis eius. Hoc sacrificium exemplar illius est, hoc quod nos facimus, in commemorationem fit eius, quod factum est. Idipsum semper offerimus: magis autem recordationem sacrificij operamur.* Sic nos Christum, nimirum exemplar, commemorationem, & recordationem mortis Christi offerimus. Hoc sacrificij genus nunquam fuit negatum, Hardingianum autem reale sacrificium nunquam hactenus probari potuit. Sic habet Augustinus: *Cum hostia frangitur, & sanguis in ora fidelium funditur, quid aliud, quàm Dominici corporis in cruce immolatio significatur.* Similiter Ambrosius, Christum nunc in terra offerri scribit, non, vt Hardingus ait, realiter & reuera, sed eo modo, quo Ioannes dixit, *Agnus occisus ab origine mundi,* hoc est non substantiali aut reali modo, sed per significationem, per mysterium, per figuram. Atque ita suam Ambrosius sententiam, in eodem hoc ipso loco exponit: *Primùm vmbra præcessit: sequuta est imago: erit veritas. Vmbra in lege: imago in Euangelio: veritas in cœlestibus. Attende homo in cœlum, & videbis illa, quorum hîc vmbra erat, vel imago.* Eodem refertur,

Chrysostom. in epist. ad Hebræ. hom. 17.

De consecra. dist. 2. cum frāgitur.

Ambrosi. in psalm. 38.

Apocalyp. 5.

Ambrosi. in psalm. 38.

Ambro.in Lucam.lib.5.ca.7. quod alibi habet: *Vidimus eum, & oculis noſtris perſpeximus, & in veſtigia clauorum eius, digitos noſtros inſeruimus. Videmur enim vidiſſe eum, quem legimus: ſpectaſſe pendentem, & vulnera eius, ſpiritu eccleſiæ ſcrutante tentaſſe.* Sic Hieronymus ait: *Quòd ſemel natum eſt ex Maria, quotidie in nobis naſcitur.* Iam autem, quemadmodum Ambroſius ſcribit, Chriſtum nos oculis noſtris ſpectare pendẽtem in cruce, & digitos noſtros inſerere, ac vulnera tentare: ſic etiam venientem ad nos Chriſtum, ſéq; Deo in ſacrificium offerentem perſpicimus. Atque vt Hieronymus dixit, *Chriſtus quotidie naſcitur:* ſimiliter omnino Ambroſius ait, *Chriſtus quotidie immolatur.*

Hieronym.in pſalm.86.

Ambroſi. de virginib.lib.2. Ita etiam ad quaſdam virgines ſcribit Ambroſius: *Veſtras mentes confidenter altaria dixerim, in quibus quotidie pro redemptione corporis Chriſtus offertur.* Hucuſque nullum reperit Hardingus, eius, quam indagauit, rei veſtigium.

Hardingus. 13. Sectio.

IAm verò vt ſacrificium, oblationemq; Chriſti, doctorum de figura Melchiſedechi iudicys confirmem, primùm Cyprianus ſic habet: Qui magis ſacerdos Dei ſummi, quàm Dominus noſter Ieſus Chriſtus, qui ſacrificium Deo patri obtulit, & obtulit hoc idem quod Melchiſedech, id eſt, panem & vinum, ſuum ſcilicet corpus & ſanguinem? *Hieronymus in quadã epiſtola, quam pro ſpectatiſſimis fœminis Paula & Euſtochio, ſcripſit ad Marcellam, hæc verba habet:* Recurre ad Geneſim, & Melchiſedech regem Salem. Huius principẽ inuenies ciuitatis, qui iam in typo Chriſti panem & vinum obtulit, & myſterium Chriſtianum in ſaluatoris ſanguine & corpore dedicauit. *His verbis eruditiſſimus iſte pater, manifeſtam inter figuræ, quæ fuit panis & vinum, atq; veritatis oblationem, quæ eſt Chriſtianorum myſterium, corpus ſcilicet & ſanguis Chriſti ſeruatoris, differentiam ſtatuit. Quod Auguſtinus fusè tractauit in primo ſermone in 33. pſalmum, & in 17. lib.* De ciuitate Dei, *cap.20.*

Lib.2.epiſt.3.

Epiſcopus Sarisburienſis.

SI quidem ingenuè cogitat Hardingus, verbáq; Cypriani ſimpliciter eſſe intelligenda ſtatuit, nec vllum figuræ locum relinquendum eſſe contendit, tum verò Melchiſedechum *verè, & realiter ipſum obtuliſſe Chriſtũ* defendat eſt neceſſe. Cypriani enim enucleata verba ſunt: *Chriſtus obtulit hoc idem, quid Melchiſedech obtulerat.* Quanquam nemini profectò dubium eſſe poteſt, quin ſacrificium, quod Melchiſedechus obtulit, modò fuiſſe ſacrificium detur, ſi trito vſitatóq; more loqui volumus, non Chriſtus Dei filius fuerit, ſed verus tantùm panis & vinum, & cætera cibaria, quæ Abrahamo, eiúſq; comitibus parauerat. Quare veteres eruditi patres, Melchiſedechum non hæc eadem in ſacrificium Deo obtuliſſe dicunt: ſed pro more tanquam donaria protuliſſe, quibus illos in perſequendis hoſtibus defatigatos recrearet.

Cyprian.lib.2. epiſt.3.

Hierony-

Hieronymus etiam vertit, non *Obtulit*, sed *Protulit*. Ioseph. Antiquit. li. 1. ca. 11. Iosephus hoc modo rem narrat. *Melchisedech milites Abrahami hospitaliter habuit, nihil illis ad victum deesse passus: simulq; ipsum adhibuit mensæ.* Chryso. in gene. hom. 35. Chrysostomus & Epiphanius sic habent: *Protulit illis panem & vinum.* Epiphan. contra Melchised. lib. 2. Tertullianus ait, Non Deo, sed *Abrahamo reuertenti de prælio obtulit panem & vinum.* Sic Ambrosius: *occurrit Melchisedech, & obtulit Abrahamo panem & vinum.* προέβαλεν αὐτῷ ἄρτον καὶ οἶνον. Tertullian. cōtra Iudæos. Ambros. de sacramen. lib. 4. cap. 3.

Ex hisce paucis constare potest, Melchisedechum, panem vinúmq;, & alium victum protulisse non in sacrificium Deo, sed in commeatum Abrahamo, atq; eius commilitonibus. Paulus Melchisedecho Christum confert in eo, *quod instar Melchisedechi, rex esset iustitiæ, & princeps pacis, ac patre simul & matre careret:* Ita enim de Melchisedecho scribitur. De panis autem viníq; sacrificio nullum verbum habet. Tamen antiqui, sanctíq; patres, illud ipsum Melchisedechi donarium sacrificio comparant, quod Christus in cruce fecit. Hoc enim est quod Cyprianus ait: *Christus obtulit hoc idem, quod Melchisedech.* Id est, vel ipso Hardingo interprete, *hoc idem veritate obtulit in cruce, quod Melchisedech antè in figura obtulerat.* Sic loquitur Augustinus: *Illis petra Christus:* non tamen reipsa, ac realiter, sed tantùm symbolicè, quòd Christum significaret, & repræsentaret. Hebræ. 7. Augu. in Ioan. tract. 26.

Interdum illud gratiarum actionis sacrificio, & sacræ communionis celebrationi conferunt, atq; eidem exæquant. Augustinus ait: *Melchisedech Abrahæ primùm quasi patri fidelium, tradidit Eucharistiam corporis & sanguinis Domini.* Hieronymus habet: *Melchisedech in typo Christi panem & vinum obtulit, & mysterium Christianorum in saluatoris corpore, & sanguine dedicauit.* Hæ sententiæ id forsan ostendere videātur. Melchisedechum Missam procurasse, & corporis sanguiníq; Christi sacramentum consecrasse, & Christum patri ipsius in sacrificium obtulisse. De Hardingo autem, alióue simili quouis sacrificulo nihil docent. Aug. in quæst. noui & veteris Testam. quæst. 109. Hieronym. ad Marcellam.

Ne quis autem imperitia forsan deceptus existimet Hieronymum his verbis, Hardingianum quandam realem præsentiã statuisse, quòd ait: *Melchisedech mysterium Christianorum in saluatoris corpore & sanguine dedicauit:* reputet ipse secum, tum Hieronymum, tum alios etiam vetustos patres, eodem sæpenumero loquẽdi genere alijs in causis vsos esse, in quibus nullam Hardingus realis præsentiæ suspicionẽ inueniat. Hieronymus ait: *Euangelium passione & sanguine Domini dedicatur.* Augustinus ait: *Quid est mare rubrum?* respondet, *Sanguine Domini consecratum.* Rursus habet: *Vnde rubet Baptismus Christi, nisi Christi sanguine consecratus?* Ita nimirum, Christianorum mysterium Melchisedechus in Christi sanguine dedicauit. Hieronym. aduersus Iouinianum. lib. 1. Aug. in psalm. 80. In Ioan. tract. 11.

Hardingus. 14. Sectio.

OMnium autem Oecumenius apertissimè pro hac causa testificatur, in illum locum Pauli e Psalmo repetitum, Tu es sacerdos in æternum secundùm ordinem Melchisedech. *Hæc sunt illius verba:* Significat

sermo, quòd non solùm Christus obtulit incruentam hostiam, (siquidem suum ipsius corpus obtulit,) verùm etiam, qui ab ipso fungentur sacerdotio, quorum Deus pontifex esse dignatus est, sine sanguinis effusione offerent. Nam hoc significat in æternum. Neq; enim de ea, quę semel a Deo facta est oblatio & hostia, dixisset in æternum, sed respiciens ad præsentes sacrificos, per quos medios Christus sacrificat, & sacrificatur, qui etiam in mystica cœna modum illis tradidit huiusmodi sacrificij. *De Malachiæ autem vaticinio, ad huius oblationis confirmationem, quanquam Irenæi locus ille suprà citatus, instar esse multorum testimoniorum posset, non tamen grauabor sententias vnius aut alterius patris, ad huius articuli defensionem recitare.*

Chrysostomus dilucidè ac perspicuè ait: In omni loco sacrificium offertur nomini meo, & sacrificium purum. Vide quàm luculenter, quámq; dilucidè mysticam interpretatus est mensam, quæ est incruenta hostia. *In psalm. 95.*

Episcopus Sarisburiensis.

COntra quidem Oecumenium iusta mihi defensione liceret, vti vixisse illum aliquanto post primos sexcentos annos spacio. Quanquam non ille penes esse sacrificum Dei filium immolare scribit: neq; verò causæ Hardingianæ vel leuiter fauere ac suffragari videtur. Itaq; eius tentare aliqua suspicione fidem minimè erit necessarium.

Integra verborum sententia sic habet: *Esse in ecclesia incruentam hostiam, ipsumq; Christum eandem offerre, per medios sacrificos, Christumq; ipsum esse illam hostiam.* Quæ verba, si iustam interpretationem, & veterum patrum sententiæ conuenientem adhibeas, concedi possunt. Quemadmodũ enim Hieronymus ait, cuius suprà meminimus, *Quod natum est ex virgine, nobis quotidie nascitur: Christus nobis quotidie crucifigitur:* Et vt Augustinus ait, *Tum Christus cuiq; occiditur, cum credit occisum:* Atq; vt idem Augustinus alibi, *Tibi Christus quotidie resurgit:* Et Chrysostomus, *In sacris mysterijs agitur, & perficitur mors Christi:* Denique, vt Gregorius dixit, *Christus iterum in hoc mysterio moritur:* Ita etiam eodem prorsus sensu, non alio, Oecumenius *Christum in sacra cœna offerri* scribit.

Hieronym. in psalm. 86. Hieronym. in psalm. 97. August. quæst. Euang. lib. 2. Augu. de verbis Domini, secundum Lucã. sermone. 38. Chrysostom. in acta. hom. 21. De consec. dist. 2. quid sit.

Quemadmodum autem Christus nec quotidie de virgine nascitur, nec quotidie crucifigitur, nec quotidie occiditur, nec quotidie patitur, nec quotidie moritur, nisi quodam duntaxat dicendi genere, non verè aut reipsa: ita etiã Christus quodammodo quotidie immolatur, nempe mysticè: realiter autem & verè non immolatur.

Cætera, quæ deinde in Oecumenio cõsequuntur, duas tãtummodo diuersas in Christo naturas, Deitatem, atq; Humanitatem exponunt. Christum nempe humana natura immolatum fuisse: diuina verò sacrificum extitisse, & sacrificium fecisse: ad alia nihil Hardingum ista adiuuant. Sic Beda habet, quanquam alio quodam modo: *Filius Dei & orat pro nobis, & orat in nobis, & oratur a nobis: orat pro nobis, vt sacerdos:*

Beda. in epist. ad Ephes. ca. 2.

dos: orat in nobis, vt caput: oratur a nobis, vt Deus. Epiphanius habet: *Christus est victima, sacerdos, altare, Deus, homo, Rex, pontifex, ouis, agnus, omnia in omnibus pro nobis factus.* Ita Christus hostia nostra est: ita Christus sacerdos noster est, non a sacrificio, quemadmodum fingit Hardingus, offerendus & immolandus: sed ipse, vt vetusti ecclesiæ magistri, paréq; docuerũt, a se in cruce oblatus. Augustinus habet: *Ecce istic oblatus est, ibi seipsum obtulit: simul & hostia, & sacerdos: & altare erat crux.* Epiphan. de Melchisedechi lib. 2. Augustin. de tempore serm. 130.

Hoc verbum, *Incruentum*, quod e Chrysostomo protulit Hardingus, magnum habere momentum existimatur: diligentur autem expensum, in eam quidem partem, in quam adhibetur, nihil omnino propẽdet. Illud vocabulum sanctissimi, doctissimiq; patres, nunc ad preces, reliquáq; pietatis officia referunt, nunc ad sacrosanctæ communionis celebrationem accommodant.

Atq; vt istuc quale sit melius perspicias, Lector Christiane, memoria tenendum est, obtinente lege Mosaica, sacerdotes & Leuitas Deo boues, vitulos, arietes, capras obtulisse: quorum animalium sanguine, & librum, & sacri ministerij instrumenta, & totum tabernaculum, & populum vniuersum asperserunt. Atq; vt Diuus Paulus ait, in illius legis ceremonijs, sine sanguinis effusione, nulla peccatorum remissio cõstitit. Simili ratione Ethnici homines suas Idolis suis pecudes immolare consueuerunt, centum nonnunquam vna die pingues boues. Longiùs autem aliquando prouecti, atque humanis etiam hostijs vsi sunt. Erichtheus Athenienses, & Marius Romanus suas mactarunt, atq; immolarunt Palladi filias. Carthaginienses patritij, Saturnum septuaginta filiorum suorum sacrificio placarunt & coluerunt. Hebræ. 9. Clemens in Orat. contra Gentes.

Horum itaq; crassorum, & carnalium, & cruentorum sacrificiorum comparatione Christiana nostra in Euangelio sacrificia, quandoquidem spiritu tota fiunt, atq; a mente ipsa proficiscuntur, incruenta dici solent. Eusebius habet: *Incendimus orationis suffitum: & sacrificium quod appellatur purũ, non per cruores facimus, sed per puras actiones.* Chrysostomus ait: *Offerimus non per fumum, Nidorem, aut sanguinem, sed per spiritus gratiam:* Adiungit etiã, *Deus enim spiritus est, & qui illum adorat, in spiritu & veritate adoret oportet.* Atq; hoc illud est incruentũ sacrificium. Sic habet Eusebius: *Offerent illi rationabiles, & incruentas hostias:* Easdem autem *laudis etiam sacrificium* appellat. Perinde Hieronymus scribere videtur: *In synceritate azyma epulamur.* Eadem etiam de causa, quæ olim *Fidei*, & *Termino* fiebant sacrificia, ἀναίμακτα, id est, *incruenta* dicebantur, quòd suffitibus duntaxat quibusdam, atq; odoribus perficerentur, cruore nullo imbuerẽtur. Simili quoq; ratione Thucydides, Ethnicorum quasdam hostias, ἀγνὰ θύματα appellat, hoc est, *puras victimas.* Itidem Cyrillus preces, atq; Angelorum, beatorúmq; spirituum Dei nomen continuis laudibus celebrantium diuinissimas cantilenas, *Incruenta sacrificia* vocat. Rursus habet: *Nos relicto crasso ministerio Iudæorum præceptum habemus, vt tenue, & spirituale, & subtile sacrificium faciamus. Itaq; offerimus Deo in odorem suauitatis, virtutes omne genus, fidem, spem, charitatem.* Euseb. de Demonstra. lib. 1. cap. 6. τὰν ἀ δι' αἱμάτων. Chrysost. contra Iudæos. orat. 3. Euseb. de Demonstra. lib. 2. λογικὰς καὶ ἀναίμακτους θυσίας. Hieronym. in epist. ad Galat. cap. 4. Cyrillus ad Reginas. Cyrillus cõtra Iulian. lib. 10.

Hac de cauſa, precum noſtrarum, cæterorúmq; ſimilium religionis noſtræ munerum ſacrificia dicuntur incruenta, quandoquidem nullam vel carnalem procurationem, vel ſanguinis effuſionem flagitant, quæ in Iudæorum, gentiúmq; ſacrificijs adhibita fuit, ſed omni modo cœleſtia ſunt, & ſpiritualia, atque in ipſa duntaxat animi contemplatione conſiſtunt.

Hoc eodem modo ſacra & myſtica liturgia, ab antiquis patribus nonnunquam ſacrificium dicitur incruentum: Non equidem, quòd in ea corporis cuiuſquam, carníſq; adeſſe ſine ſanguine fingatur præſentia, ſed quòd mẽtibus noſtris vnicum illud, ſempiternúmq; ſacrificium, quod in ſuo corpore Chriſtus in cruce peregit, repreſentet, atq; referat. Quapropter Euſebius habet: *Excitamus illi altare incruentorum & rationabilium ſacrificiorum, ſecundùm noua myſteria.* Iterum: *Sacrificium incendimus illi, memoriam illius magni ſacrificij.* Iterum etiam: *Chriſtus obtulit mirabile ſacrificium, pro ſalute omnium noſtrûm, iubens nos offerre memoriam pro ſacrificio.* Sic habet Hieronymus, quanquam non ſimili planè ratione: *Pane, & vino, puro, & ſimplici ſacrificio Chriſti dedicauit ſacramentum.*

Euſeb. de Demonſt. libr. 1. θυσιαστήριον ἀναίμων καὶ λογικῶν θυσιῶν κατὰ τὰ καινὰ μυστήρια.
In eodẽ libro. In eodẽ. μνήμιον ἡμῖν παραδοὺς ἀντὶ θυσίας προσφέρειν.
Hieronym. ad Euagrium.
Auguſt. de gratia noui Teſtamen. ad Honoratum.
Iuſtin. Martyr. in Dialogis cũ Tryphone.

Iſta nimirum recordatio, laudúmq; oblatio, ac Deo gratiarum, pro noſtra in Chriſti ſanguine redemptione actio, a priſcis patribus *incruentum ſacrificium*, ab Auguſtino *noui Teſtamenti ſacrificium* appellatur. Iuſtinus Martyr habet: *Eſaias non pollicetur cruentarum victimarum inſtaurationem, ſed veras & ſpirituales oblationes laudis, & gratiarum actionis.* Sic Chryſoſtomus: *Non iam ſanguinem aut adipem offerimus, omnia hæc ſoluta ſunt, & pro eis introductum eſt rationale obſequium. Quid eſt autem rationale obſequium? Quæ per animum, quæ ſecundùm ſpiritum offeruntur.*

Chryſoſto. in epiſt. ad Hebr. hom. 11.
Chryſoſto. in pſalm. 95.
Hieronym. in pſalm. 26.

Hoc ſacrificij genus, quia a ſpiritu ſolo & mente manat, nullo indiget vel lapideo, vel ſublicio altari, in quo offeratur, quali ſacrificium, quod in Miſſa fingit Hardingus, opus habet. Chryſoſtomus inquit: *Munus Euangelij, ſine ſanguine, ſine fumo, ſine altari, cæteris q̃, ſurſum aſcendit.* In ſecundo concilio Niceno ſic habetur: *Nos Chriſtiani, propemodum quid ſit Ara, & quid ſit victima, neſcimus.* Hieronymus habet: *Vnuſquiſq; ſanctus altare Domini in ſe habet, quod eſt fides.* Denique Auguſtinus ſcribit, *Sacrificium noui Teſtamenti eſt, quando altaria cordis noſtri munda, & pura in conſpectu diuinæ maieſtatis offerimus.* Hoc modo preces, laudes, gratiarúmq; actiones Deo pro noſtra Chriſti ſanguine perfecta ſalute, incruentum ſacrificium vocantur. Ex his coniecturarum Hardingianarum tenuitas facilè liquebit: *Sacræ cõmunionis adminiſtratio, noſtraq; ſubmiſſa mortis Chriſti recordatio, ſacrificium incruẽtum nominatur: Ergo ſacerdos Chriſtum Dei filium, patri ſuo in ſacrificiũ offerre poteſt.*

Augu. de tempore ſerm 125.

Hardingus. 15. Sectio.

AVguſtinus multas clariſſimas de hac re in ſuis libris ſententias habet: vna pro omnibus ſufficiet, quæ ſcripta eſt in exiguo tractatu, quẽ contra

Iudæos

49. *Iudæus scripsit, his verbis:* Aperite oculos tandem aliquando, & videte ab oriente sole, vsq; ad occidentem, non in vno loco, vt vobis fuit constitutum, sed in omni loco offerri sacrificium Christianorum, non cuilibet Deo, sed ei qui ista prædixit, Deo Israel. *Atq; ita, cum ea protestatione, qua beatus Augustinus apud Iudæos vsus est, hanc molestam tractationem in testimonijs pene totam recitandis positam, cõcludam, & sic Iuellum affabor. Aperi tandem oculos Iuelle, & vide, quemadmodum* * *omnes sancti & eruditi patres, qui Christi fidem ab oriente sole vsq; ad occidentem prædicarunt, hanc doctrinam & verbis tradiderunt, & scriptis posteritati commendarunt, eos qui sub Christo sacerdotis officio secundùm ordinem Melchisedech funguntur, non modò potestatem, sed diserum etiam mandatum habere, vt Christum patri ipsius offerant.*

* Falsum: Nullus enim ex omnibus hisce patribus hic recitatis, dixit vnquam sacerdotem, vel potestatem, vel mãdatum habere filij Dei ipsius patri immolandi.

Cuius quidem disciplinæ confirmatio, etsi ex vnius loci momento pendet, eam tamen nonnulla copia stabiliendam & corroborandam esse duxi, quò illam esse sine omni dubitatione verissimam constaret: in quo quidem non magnopere prolixitatis crimine commoueor, quãdoquidem non id mihi proposui, vt gratias captarem, sed vt religionis catholicæ defensionem instituerem.

Episcopus Sarisburiensis.

AVgustinus cum his verbis, nouum istud Christi suo patri offerendi genus nec attingit, nec innuit, tum alijs compluribus locis, suam de hac causa sententiam perspicuè cumulatéq; exponit. In suo contra Iudæos tractatu sic habet: *Sacerdotium Aaron iam nullum est in aliquo templo: At Christi sacerdotium æternum perseuerat in cœlo.* Rursum: *Sacerdos offert sacrificium laudis, non secundùm ordinem Aaron, sed secundùm ordinem Melchisedech. Eius sacrificij similitudinẽ celebrandam, in suæ passionis memoriam commendauit: & illud, quod Melchisedech obtulit Deo, iamper totum terrarum orbem videmus offerri. Holocausti eius imaginem, ad memoriam passionis suæ in ecclesia celebrandam dedit. Huius sacrificij caro & sanguis ante aduentum Christi per victimas similitudinum promittebatur: in passione Christi, per ipsam veritatem reddebatur: post ascensionem Christi, per sacramentum memoriæ celebratur. Sacrificium hoc visibile, inuisibilis sacrificij sacramentum, id est, sacrum signum est. Quod appellamus sacrificium, signum est & repræsentatio sacrificij.*

Augustin. aduersus Iudæos. cap. 1.

Contra aduersar. legis & prophet. lib. 1. cap. 1.

Aug. in lib. 80. quæ qu. 61.

In eadem quæstione.

Augustin. contra Faust. lib. 20. cap. 21.

De conse. Dist. 2. sacrificium.

Adeo nos copiosè luculentéq; docet Augustinus, quid ipse sacrificij nomine intellexerit: oblationem laudis: similitudinem: memoriam: imaginem: commemorationem: symbolum: signum: sacrificij repræsentationem. Sic Nazianzenus illud τὴν τῶν μεγάλων μυστηρίων ἀντίτυπον, hoc est, *magnorum mysteriorum figuram*, appellat.

Augustin. de ciuitate Dei. lib. 10. cap. 5.

Nazianzen. in Apologetico.

Breuiter Hieronymus habet: *Tunc acceptabis sacrificium, vel cum te pro nobis offers patri, vel cum a nobis laudes & gratiarum actiones accipis.*

Hieronym. in psalm. 51.

Neque verò certum aliquod externi sacerdotij genus instituit Dominus, a quo hoc sacrificium agitaretur. Quisq; pius ac fidelis homo, eiusdem immolandi, faciendíq; potestatem habet. Neq; iam de sacramentorum celebratione, quæ quidẽ ad solum ministrum pertinet, sed

de huiuſce ſpiritualis ſacrificij oblatione, atque immolatione loquor. Hæc præmonenda duxi, ne quiſquam vel propter malitiam calumniaretur, vel ignorantia deciperetur.

Cypria. de vnctione Chriſm.
Origen. in Leuiti. hom. 9.
1. Petr. 2.
Aug in expoſi. inchoata. ad Roman.
Ambroſi. in 1. Corinth. ca. 11.
Chryſoſt. in 2. Cor. hom. 18.

Cyprianus ait: *Omnes, qui a Chriſti nomine dicuntur Chriſtiani, offerunt Deo quotidianum ſacrificium, ordinati a Deo ſanctimoniæ ſacerdotes.* Origenes habet: *Omnes, quicunq; vnguento ſacri chriſmatis delibuti ſunt, ſacerdotes effecti ſunt, ſicut & Petrus ad omnem dicit eccleſiam: vos autem genus electum, & regale ſacerdotium, gens ſancta.* Auguſtinus ſcribit: *Holocauſtum Dominicæ paſſionis offert quiſq; pro peccatis ſuis.* Ambroſius ait: *Inuicem expectate, vt multorum oblatio ſimul celebretur.* Chryſoſtomus inquit: *In myſterijs nihil differt ſacerdos a ſubdito.*

Ex his antiquitate ac eruditione præſtantibus patribus intelligi poteſt, Chriſtiani cuiuſq; partes eſſe, incruentum hoc, & quotidianum noui Teſtamenti ſacrificium facere, & quidem tam perfectè, ac cumulatè, quàm ipſius ſacerdotis. Quam ob cauſam ipſe Hardingus in Miſſæ ſuæ canone dicit: *Memento Domine famulorum, famularumq; tuarum, & omnium circunſtantium, pro quibus tibi offerimus, vel qui tibi offerunt hoc ſacrificium laudis.*

Ex Auguſtini verbis in extremo ſic concludit Hardingus: *Chriſtus eſt ſacerdos ſecundùm ordinem Melchiſedech: Ergo ſacerdos poteſtate præditus eſt, Chriſti patri ſuo in ſacrificium offerendi.* Difficile ſanè dictu ſit, quemadmodum Antecedens & Conſequens iſta conguerit. Nemini, præterquam noſtro Hardingo, fas eſt inciſis ſic & comminutis Dialecticis vti.

Hebræ. 7. & 9.
Pſalm. 110.
Hebræ. 9.
1. Ioan. 2.
1. Petr. 2.
2. Corint. 5.
Ioan. 1.

Chriſtus vnus ille eſt æternus ſacerdos ſecundùm ordinem Melchiſedech: ſacrificium immolauit ſempiternũ: ipſe Deo patri ſe in cruce obtulit. Quocirca Deus pater ad eum ait, *Tu es ſacerdos in æternum:* non vlla mortalis, aut terreſtris creatura, ſed tu ſolus, qui Deus pariter, & homo es, ille es ſacerdos in æternum. Diuus Paulus ait: *Conſummati & ſanctificati ſumus, per illud vnicum ſacrificium, ſemel in cruce factum.* B. Ioannes Euangeliſta ait. *Ipſe eſt propitiatio pro peccatis noſtris.* B. Petrus ait: *Peccata noſtra pertulit in corpore ſuo ſuper lignum.* B. Paulus ait: *Deus erat in Chriſto recõcilians mundum ſibi ipſi.* Quare Ioannes Baptiſta dixit: *Ecce agnus Dei, qui tollit peccata Mundi.*

Si hoc Hardingus, ſuíq; collegę in dubium vocent, quemadmodum facere videntur, Chriſtus ipſe ſuo ſanguini teſtimonium perhibeat. Cum enim in cruce penderet atq; animã exhalaret, omnia iſtis verbis conſignauit, *conſummatum eſt:* quaſi diceret, hoc illud eſt pro peccato ſacrificium: hoc patris mei ira placatur: hoc omnia perficiuntur.

Hoc ſacrificium vnum eſt, non oportet expectare plura: plenum eſt atque abſolutum, itaq; non debemus quærere meliora.

1. Petr. 3.
Hebræ. 4.

D. Petrus ait: *Chriſtus nos patri ſuo offert.* D. Paulus ait: *Per Chriſtum aditum habemus ad thronum gloriæ.*

Quid ergo ſibi vult Hardingus, quando ait, & tam magnopere contendit, ſibi contrà conceſſam eſſe poteſtatem Chriſti offerendi, ſiſtendíq; ad tribunal gloriæ? Qua audacia ſubnixus a Deo petit, vt vnigenitum

nitum suum filium in gratiam recipiat, cúmq; ipsius rogatu benignè, clementer, paternè, aspiciat? Sic enim precationem suam in ipso Canone, reconditissima, religiosissimaq; Missæ suæ parte instituit: *super quæ*, (hoc est, inquit Gabriel Biel, super corpus & sanguinem Christi filij tui,) *Propitio ac sereno vultu respice Domine: eademq; suscipe*, (corpus nimirum & sanguinem filij tui) *quemadmodum olim sacrificium suscepisti Abeli & Abrahami* (quod vel ouis, vel vitulus, vel huiusmodi aliquid fuit.) Ita nempe non modò sibi assumit pro Christo precari, verùm etiam filij Dei sacrificium, pecudum hostijs confert. Si quid horum negauerit, suus ipsum Canon, suum Missale redarguerit. Aut hæc blasphemia est, aut quid tandem sit, non intelligo.

Deus autem blasphemo isti atque impudenti sacrifico respondebit: Filium meum noui: in eo acquieuit cor meum: tu verò quisnam es? quis ita te orare iussit? quis huiusmodi sacrificium a te postulauit?

O Hardinge, Deus tui cordis oculos aperiat, vt miserabilem causæ tuæ orbitatem perspicere possis. Desine teipsum fallere, cunctos mortales ludere: perpende diligentiùs testimonia tua: Ex omnibus sanctis patribus, quorum te tantam habere copiam gloriaris, ne vnum potes, vel Græcum, vel Latinum, vel hæreticum, vel catholicum, in medium proferre, ab ortu adeo solis vsque ad occasum, qui sic vnquam dixerit, quemadmodum tu defendis, *Mortali cuiquam homini tribuam esse authoritatem atq; potestatem filij Dei in sacrificium offerendi.*

Copiam tuam, quando eris illam certiùs expertus, vendita. Iactabit Thraso, quæ non habet. Imperitos quidem hoc modo ad tempus terrueris: prudentibus verò nunquam tuam sapientiam probaueris.

FINIS.

DE ACCIPIENDO PRO ALIIS SACRAMENTO,

ARTICVLVS DECIMVS OCTAVVS.

Episcopus Sarisburiensis.

VEL sacerdoti datam esse potestatem sacramenti pro alijs percipiendi, quemadmodum illi faciunt.

Hardingus. 1. Sectio.

Sacerdos sacramentum non sumit pro altero.

QVid esses dicturus, Iuelle, non intelligo: quid dicas teneo. Equidem nos minimè communicamus, aut sacramentum pro altero sumimus. Neq; verò in ecclesia catholica vnquam traditum fuit, sacerdotem accipere sacramentum pro altero. * Nos sacramentum pro altero non accipimus, nihilo magis, quàm sacramentum Baptismi, aut sacramentum pœnitentiæ, aut sacramentum matrimonij sumimus, alter pro altero. Sacerdos verò Missam conficit pro alijs quando accipit, quod obtulit, atq; hoc illud esse suspicor, quod vis: in qua Missa, quæ est externum noui Testamenti sacrificium, iuxta Christi institutionem, illud quod offertur eiusmodi est, vt nostra postulata ac vota Deo grata reddat, quemadmodum Cyprianus scribit: In huius (corporis) præsentia non superuacuè mendicant lachrymæ veniam. *In sermone de Cœna Domini*

* Falsum: in ecclesia enim Romana sacerdos pro alijs sumit, vt apparebit.

Quòd oblatio Missæ pro alijs fit, ne dum pro sacerdote solo, qui conficit, abunde confirmari potest innumeris patrum sententijs. Rebus ipsis minimè dubijs vna, aut altera suffecerit. Primùm Chrysostomus sic in quadam homilia in acta scribit: Quid dicis? in manibus est hostia, & omnia proposita sunt bene ordinata: adsunt Angeli, adsunt Archangeli, adest filius Dei, cum tanto horrore adstant omnes, adstant illi clamantes omnibus silentibus, & putas simpliciter hæc fieri? Igitur & alia simpliciter, & quæ pro ecclesia, & quæ pro sacerdotibus offeruntur, & quæ pro plenitudine ac vbertate? absit. Sed omnia cum fide fiunt. *In acta. hom. 21.*

Episcopus

Episcopus Sarisburiensis.

HOc loco præclaram Hardingo Typographi erratum ansam dedit, sui intempestiua delectatione recreandi, ludendiq; iocosè admodum his duobus verbis, *pro altero*: quæ sanè res quemuis potiùs deceat, quàm doctorem, præsertim, qui tantam seueritatis atq; grauitatis personam sustineat, quàtam alij perpauci. Potuit nobis ille, nullo suæ causæ incommodo, mediocrem saltem loquendi Anglicè facultatem tribuisse. Verùm Dei iustissima sunt iudicia: Qui luserit alios, ipse ludetur. Hardingus, tam doctus, tam cautus, tam curiosus, qui adeo se vnius syllabæ errato Typographi culpa commisso, in meo libro lætificat, eodem in loco proximá; in pagina quinq; ipse syllabis simul in suo libro errauit: id quod facilè ex eo perspicitur, quod amicus suus præ pudore eum locum calamo correxit, atque emendauit. Quanquam vt suis erratis indulgens, tam egregiè in syllabis captandis ingeniosus est, atque in alijs cauillandis acutus ac præceps, ita in hoc omni articulo, quemadmodum tenues vnguentarij propter penuriam plerunque aliud pro alio vendere solent, sic nobis ille pro communione, seu sacramento pro alijs sumpto, preces & sacrificia, & nescio quid ostentat, atque ita alienum proponit.

Num sacerdotibus in ecclesia Romana solenne fuerit, sacramẽtum pro alijs accipere, nécne, quod nunc Hardingus penitus negat, nec vnquam vel factitatum fuisse, vel in mentem cuiquam venisse contendit, in exitu huius articuli, approbante Deo, manifestum erit.

Id quod offertur (inquit Hardingus) *preces nostras Deo facit gratas.* Ita quidem est, Deus in bonam partem accipit, atque cum nos ipsos, tum preces etiam nostras omnes totámq; obedientiam nostram in Iesu Christo filio suo, & propter filium suum clementer aspicit: Non quòd nunc a sacrificio verè ac realiter offerri possit, sed tantùm quòd semel esset in cruce in perpetuum oblatus. Paulus ait: *Per Christum habemus aditum ad thronum gratiæ.* Christus ipse dicit: *Nemo venit ad patrem nisi per me.* Irenæus habet: *Christus in cœlo nostra est ara, & in eo offerre ac ponere preces nostras debemus.* Itaque dum sacra celebrantur mysteria, Diaconus sic populum hortatur, *Sursum corda.*

Hebræ.4. Ioan.14. Irenæ.lib.4. cap.34.

At Cyprianus ait: *In huius corporis præsentia.* Quanquam Cyprianus non dicit, *in locali huius corporis præsentia.* Eiusmodi namque præsentiam Hardingus ipse iamdudum repudiauit. Fidei duntaxat præsentiam, corporisq; Christi diuinam vim atque potentiam intelligit. Hoc etiam sensu Augustinus dicit: *Rerum absentium præsens est fides: & rerum quæ foris sunt, intus est fides.* Rursus habet: *Accedamus ad Iesum non carne, sed corde: non corporis præsentia, sed fidei potentia:* Iterum etiam: *Habes Christum in præsenti, & in futuro: in præsenti per fidem, in præsenti per signum: in præsenti per baptismatis sacramentum: in præ-*

Cyprian. de Cœna Dimini. Aug. de trinit. lib.3. August. aduersus Iudæos. cap.1. Augu. in Ioan. tractat.58.

Hieronym ad Eustochiū de Epitaphio Paulæ.

senti per altaris cibum & potum. Hieronymus de Paulæ ad Eustochium epitaphio scribens, sic habet: *Paula ingressa est in stabulum, me audiente iurabat, cernere se oculis fidei, infantem pannis inuolutum, & vagientem in præsepi Dominum.* Tantæ nimirum sunt fidei vires. Pia domina Paula, fide se vidisse dixit, quod reuera non vidit: Christus enim neque tum infans fuit, neque pannis inuolui potuit, neque corpore præsens reipsa adfuit. Proinde Augustinus ait: *Absentia Domini*

Ambrosi. serm. 58. de Magdalena.

non est absens. Habe fidem, & tecum est, quem non vides. Similiter Ambrosius: *Stephanus in terra, tetigit Dominum in cœlo.* Ita nimirum Cyprianus, Christi corpus in sacra communione præsens adesse scribit, non quidem corporali quodam, aut reali modo, sed potentissima fidei virtute.

De cōs. dist. 2. quia corpus

Hoc modo dixit Eusebius Emissenus: *Vt perennis illa victima viuceret in memoria, & semper præsens esset in gratia.* Non ait, vt victima corporis Christi localiter, aut realiter, aut verè, sed in memoria, & in gratia præsens esset. Germanus de hac re sic scribit: *Non amplius super terram sumus: sed in throno Dei, regi assistimus in cœlis, vbi Christus*

Germa. in rer. eccles. Theoria.

est. Propter illum agnum, quem hoc modo & videmus & præsentem habemus, quidquid petimus, non frustra mendicant lachrymæ nostræ. Ipse enim est aduocatus & mediator noster, sempérque pro nobis intercedit. Quicquid a patre ipsius nomine postulamus, nobis subministrabit.

1. Ioan. 2. Roma. 8. Hebræ. 7. Ioan. 16.

Ita angeli & archangeli, quemadmodum Chrysostomus ἐκφωνητικῶς scribit, Christi corpus tollentes, ac præferentes, Deóque patri in cœlis sistentes, pro genere humano vota faciunt, ad hunc modum: *Pro*

Chrysosto. de incomprehen. Dei natura homil. 3.

ijs Domine rogamus, quos tu adeo dilexisti, vt pro eorum salute mortem obires, animam in cruce efflares: pro ijs supplicamus, pro quibus ipse tuum largitus es sanguinem: pro his oramus, pro quibus corpus hoc immolasti. Hæc Chrysostomi verborum est sine dubio sententia: proinde sic rursus ait: *Siue pro ecclesia, siue pro ministris, siue pro terræ incremēto oramus, preces nostræ Deo gratæ sunt, tantùm in Christo & propter Christum.*

Quod insuper de Angelorum, cœlestiúmq; potestatum præsentia & quasi consessu scribit, id suo quodam & legitimo dicendi more facit: non modò quò rem ipsam exornet, sed etiam, quò auditorum mentes excitet atque inflammet, non in ipsa duntaxat mysteriorum celebratione, sed in omnibus quoque sacris conuentibus, publicisque precibus. Sic enim ad populum ait: *Angeli sunt vbique, & maximè in*

Chrysosto. in homil. 15 ad Hebræ.

domo Dei. Adsunt regi, & omnia plena sunt incorporeis illis virtutibus. Simili exaggerationis genere scribit: *Martyres hîc in ecclesia præsentes adsunt. Si eos videre volueris, fidei tuæ oculos aperi, & magnam multitudinem videbis.* Sic habet Basilius: *Angeli in singulis ecclesijs de-*

Chrysostom. in homil. de ascēsione.

scribunt eos, qui ieiunant. Sic Tertullianus: *Ne quis durius credat Angelum Dei sanctum aquis in salutem hominis temperandis adesse.* Hoc illa sibi vult illustris præsentiæ angelorum amplificatio.

Basil. de ieiunio hom 2. Tertullian. de baptismo.

Quod autem Hardingus innumera se patrum testimonia prętermisisse scribit, quibus in hac causa vti potuit, hic quidem eius est tritissi-

mus

mus fucus, & rhetoricum ſtrategema. Hactenus verò nullum planè nactus eſt teſtimonium, quo, quod in controuerſiam vocatur, cõfirmaret.

Hardingus. 2. Sectio.

Ambroſius in funebri ſua in Valentinianum imperatorem oratione, ſacramentum altaris ſacrum & cæleſte myſterium, & oblationem matris noſtræ, (quo vocabulo eccleſiam ſignificat) appellat, ſeq; ſanctam illius imperatoris animam eo proſequuturum affirmat. Hic pater in Pſalm. 38. ſacerdotes ad Chriſti imitationem hortatur, vt quemadmodum ipſe pro nobis ſanguinem ſuum obtulit, ita ſacerdotes ſacrificiũ pro populo offerant. Hæc ipſius verba ſunt: Vidimus principem ſacerdotum ad nos venientem: vidimus & audiuimus offerentem pro nobis ſanguinem ſuum: ſequamur vt poſſumus ſacerdotes, vt offeramus pro populo ſacrificium, etſi infirmi merito, tamen honorabiles ſacrificio, &c.

Epiſcopus Sariſburienſis.

FAcilis eſt & explicata reſponſio. Ambroſius ſe in eccleſia, quando ſacra myſteria procurantur, Deo laudes gratiarúmq; actiones pro illo præſtantiſſimo imperatore oblaturum pollicetur. Non autem ait ſe Chriſtum Dei filium patri ſuo immolaturum, aut ſacramentum pro imperatore percepturum. Potuit itaq; hoc etiam Hardingus cum cæteris præterire teſtimonium. Neq; verò in purgatorio fuiſſe Valentinianum exiſtimauit Ambroſius, quo in loco illi ſubueniri potuiſſe fingit Hardingus: ſed contrà in cœlo fuiſſe ſibi certiſſimè perſuaſit. Sic enim de eo ſcribit: *Quænam eſt hæc anima proſpiciens ſicut diluculum, ſpecioſa ſicut luna, electa ſicut ſol? proſpicis nos ſancta anima de loco ſuperiore tanquam inferiora reſpiciens. Exiſti de tenebris iſtius ſeculi, & vt luna reſplendes, vt ſol refulges.* Porro ait: *Cum fratre coniunctus æternæ vitæ fruitur voluptate: beati ambo.* Quare ſacrificij genus illud, quod Ambroſius adhibuit, neq; propitiatorium, neq; ſatisfactorium, neque Miſſa quæuis fuit, quibus fretus Hardingus, animas e purgatorio pro libito, quaſi ſtipulatione quadam interpoſita, liberare ſe poſſe putat, ſed ſolùm εὐχαριστικὸν fuit, in quo gratias Deo opt. max. pro imperatore illo in cœlis iam agente egit. Alter ille locus Ambroſij cum hanc cauſam nihil attingit, tum in Articulo 6. ſect. 7. & articulo 17. ſect. 12. abunde diluitur.

Ambroſi. de obitu Valenti. imperat.

Hardingus. 3. Sectio.

Miſſæ oblationem pro alijs vtiliter fieri B. Gregorius dilucidè teſtatur in homilia 37. interpretans locum Lucæ, cap. 14. Alioqui legationẽ mittens, ea quæ pacis ſunt poſtulat: *In hac verbo ſi habes:* Mittamus ad Dominum legationem noſtram fiendo, ſacras hoſtias offerendo. Singulariter namq; ad abſolutionem noſtram, oblata cum lachrymis, &c

benignitate mentis, sacri altaris hostia suffragatur. *In eo homilia docet corporis Christi oblationem in isto sacramento, quod in Missæfit, vtilitati & consolationi esse, non modò præsentibus, sed absentibus etiam, viuis simul & mortuis, quod exemplis sibi ipsi notis confirmat.*

Qui causam hanc antiquitatis testimonio confirmatam esse cupit, vnde cõstet Apostolorum temporibus, Episcopos & sacerdotes in horrendo illo sacrificio pro alijs obtulisse atq; orasse, veluti pro quouis hominum gradu ac genere, nec non pro salubritate aeris, & frugum terræ vberitate, &c. legat octauum librum constitutionum Apostolicarũ literis a Clemente proditarũ.

Episcopus Sarisburiensis.

PRecatio pro mortuis non est ex eorum capitum numero, quæ confirmanda Hardingus suscepit: itaq; pro more suo aliud nobis pro alio ostendit. Hoc autem precandi genus, etsi planè superstitiosum est, omníq; prorsus Diuini verbi authoritate caret, in nonnullis tamen locis inualuisse atque in more multis, cum ipsius Gregorij ætate, tum aliquot antè seculis, positum fuisse, non ignoro, atq; a Gregorio etiam magna inanium puerilíumq; fabularũ multitudine defenditur. De sacræ communionis mysterio sic loquitur: *Iterum in hoc mysterio Christus moritur: eius quoq; vbiq; corpus sumitur: eius caro in populi salutẽ patitur. Hæc salutaris victima, illam nobis mortẽ vnigeniti per mysterium reparat.* Vt Christus patitur, & moritur, vtq; eius in sacrosancta communione renouatur mors atq; supplicium, ita etiã in eadem offertur, ac immolatur: hoc est, quemadmodum ipse se Gregorius interpretatur, *per repræsentationem & memoriam*, non verè, non realiter, non reipsa.

De conf. dist. 2. Quid sit.

Greg. in Euangel. hom. 37.

De re autem ipsa, de qua nunc quæritur, nõ ait Gregorius, neq; hîc, neque vspiam, vel sacerdotem communionem pro reliqua vicinorum suorum multitudine sumere, vel alterius sumptionem pro altero valere. Sacrificiũ cuius meminit, nihilo magis est sacerdotis, quàm cuiusuis omnino hominis plebeij. Sic enim eadem fabula scribit: *Toties Mariti vincula soluebantur in captiuitate, quoties ab eius coniuge oblatæ fuissent hostiæ pro eius animæ absolutione.*

Greg. in Euangel. hom. 37.

Huius autem suppositicij Clementis verba, in quo magnum Hardingus simulatæ antiquitatis præsidium posuit, quod agitur, planè non attingunt. Sic enim modò habent: *Offerimus tibi, Regi & Deo secundùm Christi institutionem, hunc panem & hoc poculum, per illum gratias agentes tibi.* Atq; ne dicere posset Hardingus propitiatorium hoc fuisse pro mentibus in purgatorio constitutis sacrificium, Clemens iste præterea habet: *Offerimus tibi pro omnibus, qui a seculis tibi placuerunt, sanctis, patriarchis, prophetis, iustis, Apostolis, martyribus.* Hosce vniuersos in purgatorio fuisse non dixerit opinor Hardingus.

Clemẽs Apost. constitu. lib. 8.

De communionis autem perceptione sic ait: *Postea recipiat episcopus, deinde presbyteri, Diaconi, subdiaconi, Lectores, cantores, religiosi, Diaconissæ, virgines, viduæ, pueri, & tota ecclesia ordine, cum timore, & reuerentia, sine confusione.* Ex hoc istius Clemẽtis testimonio intelligimus,

totum

tarum fœtum sacramentum simul sumpsisse, pro se quemq;, non alterum pro altero.

Iam verò quòd Hardingus omnino negat, quenquam in ecclesia sua sacramentum pro alijs accepisse, quippe qui manifestam eius futilitatem nonnihil erubescat, vt hanc controuersiam paucis transigamus, illum, cum ad Missæ suæ vsum, tum ad Catholicissimos suæ scholæ doctores relego.

In suo *Requiem*, canit hoc modo: *Pro quorum memoria corpus Christi sumitur, &c.* Si inuolucri forsan aliquid, quo istuc obducat, excogitare poterit, tamen sui doctores & ita sunt dilucidi, vt eludi non possint, & authoritatis etiam tantæ, vt repudiari non debeant: sanè quidem illi orthodoxæ ecclesiæ religionis magistri semper sunt habiti. Gabriel Biel habet: *Sicut os materialis corporis, non sibi tantùm edit, sed alimentum etiã percipit ad cæterorum membrorum sustentationem, quod in totum corpus transfunditur: sic etiam sacerdos sumit sacramentum, cuius q; vis in singula ecclesiæ membra diffunditur, maximè in eos, qui in Missa præsentes adsunt.* Biel. lectio. 81.

Similiter Vincentius de Valentia: *Tota Christianitas vnum est, fide & charitate conglutinatum, & ex multis membris constans: sacerdos autem os est corporis. Quare quando sacerdos sacramentum accipit, cuncta membra reficiuntur.* Rursus habet: *Nos communicamus ore sacerdotis, audiendo Missam.* Perinde ait Doctor Eckius: *Populus bibit spiritualiter, per os sacerdotis.* Hæc diserta verba sunt, & integrè recitantur. Quæ cum vera sint, contrà affirmantem Hardingum falsum esse necesse est. In sermo. 2. de Epiphania. Eckius de vtraq; specie.

Sic Marcionitas antiquos hæreticos Chrysostomus, viuentes quosdam pro alijs, qui obierant, baptizare solitos esse scribit: a quibus ij, qui nunc catholici haberi volunt, suam hac in parte disciplinã hausisse videntur. Atq; vt genus quoddam huiusmodi peruersitatis vsurpatum quidem aliquando esse, faciliùs sibi persuaderi patiatur, memoria repetat, quemadmodũ in sua ecclesia episcopus, quãdo Anagnostam instituit, hanc ei potestatem mandat: *Accipe potestatem legendi Euangelium, tam pro viuis, quàm pro defunctis.* Quare quod istuc Hardingus tam pertinaciter negat, in eo manifestam, exploratámq; veritatem negat, suorúmq; doctorum fidem atq; existimationem infringit. Chryso. in 1. Cor. hom. 40.

Postremò iure nunc, vt antè, dixerim, Hardingum, cum de re in cõtrouersiam adducta certi nihil habeat, quod proferat, atq; interim paginas suas, aliena de precibus & sacrificio disputatione compleuerit, in eo nonnihil & lectoris sui patientia abusum esse, & alterum pro altero ostentasse.

FINIS.

DE APPLICATIONE.

ARTICVLVS DECIMVS NONVS.

Episcopus Sarisburiensis.

VEl tum sacerdotem potuisse mortis passionisq; Christi virtutem cuiquam in Missa applicare.

Hardingus.

VIrtus mortis passionisq; Christi est gratia, ac remissio peccatorum, iræ diuinæ placatio, nostra cum Deo reconciliatio, liberatio à Diabolo, inferno, & æterna damnatione. Aduersarij nostri nobis ascribentes, quasi diceremus, atq; doceremus sacerdotem hanc mortis Christi virtutem, & efficacitatẽ & meritum alteri per Missam applicare, in * eo vel ignorantia de nobis mentiuntur, vel malitia calumniatur. Equidem nos ita nequaquam dicimus: neq; passionis Christi efficacitatem sacerdos cuiquã per Missam applicat. Precatione duntaxat suã, & oblationis intentione applicat, rogans Deum opt. max. vt meritum atq; virtutẽ mortis filij sui, (cuius in Missa commemorationem celebrat,) illis, pro quibus precatur, applicet.

* Falsum: in Romana enim ecclesia sacerdos sibi sumit, vt Christi merita per Missam applicet quemadmodũ docebo.

Deus est, non alius quisquam, qui remissionem peccatorum nobis applicat: sacerdos tantùm eam petit, & per commemorationem mortis filij sui, eum ad applicandũ incitat. Omnis itaq; sacerdotis actio petitione & precibus continetur, totamq; applicandi potestatem atq; authoritatem Deo relinquit: quæ sacerdotis precatio maximi esse momenti putanda est, quando dignè religioseq; in Missa nuncupatur: in qua sacerdos totius ecclesiæ personam gerit, suasq; preces in sacrificio offert, in quo Christum ecclesia, seq; ipsam Deo per Christum immolat. * Quam eius precationem & deuotum ministerium offerri postulat per manus angelorum supremo Dei altari, in conspectu diuinæ maiestatis. Quantarum sint virium preces in Missa factæ sanctus episcopus & martyr Cyprianus testatur, (qui Missæ in omnibus suis libris nunquam meminit) quãdo ait, In huius sacramenti præsentia, nõ supernacuè mendicans lachrymæ veniã: & sacrificiũ contriti cordis nunquã repulsam patitur.

* Falsum: sacerdos enim orat, vt corpus Christi sursum feratur in manibus angelorum.

In sermone de Cœna Domini

Episcopus Sarisburiensis.

NOs verò Hardingianum dogma, neq; propter insciti am sumus ementiti, neq; propter malitiam calumniati: sed apertè illud veréq; proposuimus, quemadmodum idem cum ipse, suíq; recentes doctores tradiderunt, tum vniuersus in ecclesia Romana populus ab illis vbiq; accepit.

Quemad-

Quemadmodum autem priscis temporibus, Dominus Philistæis mandauit, vt Mures, Mariscosq; aureos offerrent, quæ tanquam testimonia quædam & indicia diuinæ vltionis, qua illorum scelera punitus est, sempiterna remanerent, si in posterũ negare vellent: ita summè cauit Deus, vt veterum, quos aduersarij nostri defendebant, errorum, quorumq; nunc illos pudet, vt videtur, monimenta integra & salua conseruarentur, suorumq; adeò doctorum literis proderentur, quibus, si ea deinceps mutata sententia, pro suis agnoscere nollent, clarè reuincerentur, atque se illorum, qui populo imposuerant, posteros, filiosq; esse fateri vel inuiti cogerentur. 1. Samuel. 6.

Quod enim Hardingus in illa bene longa oratione, in qua causam hanc obscurare, & quasi caligine quadam inuoluere conatur, sic ait, *Deus vnus est, non alius quisquam, qui Christi mortem remissionemq; peccatorum nobis applicat*: Ioannes Scotus celeberrimus simul, & in maximis catholicis Doctoribus numeratus, contrarium statuit his verbis: *Non solus Deus distribuit virtutem sacrificij, sed sacerdos quoq;*. Deinde Gabriel Biel alter Hardingianus doctor similiter habet: *Vis & efficacitas sacrificij distribuitur, & applicatur nõ solùm a Deo, sed etiam a sacerdote. Solus*, & *non solus* pugnantia sunt: si alterum verum sit, falsum esse alterum est necesse. Pòst etiam ait: *Sacerdotis est, determinare virtutem sacrificij, vt his, vel illis indigentibus præmium reddendum per huiusmodi ecclesiæ sacrificia conferatur.* Quod etiam illustri luculentóq; exemplo confirmat in hunc modum: *Quemadmodum Papa, primatus iure, potestatem habet distribuendi Thesaurum ecclesiæ* (intelligit autem indulgentias) *alijs plenam peccatorum remissionem donando: cum alijs pro parte tertia pœnarum dispensando: alijs etiam certorum vel dierum, vel annorum veniam indulgendo, prout populi deuotioni aptissimum esse videt: Similiter* inquit, *sacerdos potest dispensare & diuidere ecclesiæ merita, vt illi vel illi possit applicare, prout ei commodissimum fore videbitur.* Quodlibet quæst. 20. Biel Lectione. 26. Biel in eadem Lectione. *Vt illi, vel illi possit applicare.*

In Summa Angelica sic habetur: *Missa valet ijs, quibuscunq, eam sacerdos per intentionem suam applicare voluerit.* Deinde: *Missa respectu operis operati, nihil aliud est, quàm applicatio meriti passionis Christi.* Summa Angelica. in Missa.

Sic Vincentius de Valentia non ignobilis e Scholasticorum grege Catholicus: *Virgo Maria solùm semel aperuit cœlum: Sacerdos autem quotidiè aperit, & in qualibet Missa.* Doctor Holcotus habet: *Quid est celebrare Missam principaliter pro aliquo? R. Est applicare Missam Ioanni, quòd sit quædam satisfactio apud Deum pro anima Ioannis, si indigeat.* In quo etiam magnam dubitationem proponit, vtrùm sacerdos vnam Missam duobus hominibus applicare poterit, vt vtriq; interim satisfaciat. Vincen. de Valentia, in 1. sermon. de corpore Christi. Holcot. in 4. sen. quæst. 3. in eadẽ quæst.

Biel etiam scribit, quosdam subleuandæ sacerdotis memoriæ causâ eum docuisse, vt Missam per omnes declinationum casus diduceret atque applicaret hoc modo: *Nominatiuo, Missa pro seipso: Genitiuo, Missa pro Patre & Matre: Datiuo, Missa pro Fundatoribus, & benefactoribus suis: Accusatiuo, Missa pro inimicis & accusatoribus suis: Voca-* Biel Lectione 26.

tino, Missa pro peccatoribus & infidelibus: Ablatino, Missa pro obtrectatoribus, & maledictis suis.

Horum nunc Hardingum pudere videtur: atque hæc tamen non ita multis retrò seculis, catholica fuit ecclesiæ tota, generalisq; disciplina, in omnibus vbiq; regionibus tradita: in Anglia ab Holcoto: A Vincentio in Hispania: a Biele in Gallia: in Italia ab Angelo: vel potiùs ab hisce cæterisq; omnibus per vniuersam Romanam ecclesiam. Hinc tanta est nata Missarum nundinatio atque mercatura, vt Dei Domus in speluncam latronum meritò esse conuersa videretur.

Quare, quod Hardingus, cum nullam aliam harum ineptiarum defensionem adhibere potuisset, quæ a nobis obijciuntur, tanquam malitiosas & imperitas suspiciones reijcit, ac repellit, in eo quidem & ecclesiæ suæ statum, non satis ipsi esse perspectum ostendit, & acrioribus stimulis incitatus, quicquid ei libet conuitiorum, in nos effundit, atq; eo pacto errorem & ignorantia condit, & malitia suum.

Verùm vt & quid de hac re nobis sit sentiendum exponamus, & Lectori etiam paucis satisfaciamus, illud omnino tenendum est, penes esse Deum vnum, nedum sacerdotem, peccatorum cuiq; suorum remissionem in sanguine Christi assignare: non Missæ quidem, sed fidei tantùm interuentu. B. Ioannes habet: *Qui credit in filium Dei, habet testimonium in seipso.* Augustinus habet: *Holocaustum Dominicæ passionis, eo tempore offert vnusquisq; pro peccatis suis, quo eiusdem passionis fide dedicatur.* Sic Eruditus ille Origenes scribit: *Sicle sancto comparandus est nobis Christus, qui peccata nostra dissolnat. Siclus sanctus fidei nostræ formam tenet. Si fidem obtuleris, tanquam pretium remissionem accipies peccatorum.* Rursus etiam habet: *Christus factus est hostia, & propitiatio pro peccatis: quæ propitiatio ad vnumquemq; venit, per viam fidei.*

1. Ioan. 5.

August. in expositione inchoata ad Roman.

Origen. in Leuiti. Homil. 3.

Orige. in epist. ad Roman. lib. 3. cap. 3.

Hæc est certissima, miniméq; dubia meritorum, mortisq; Christi applicatio. Diuus Paulus ait: *Deus posuit Christum, vt esset reconciliator noster per fidem, in meditatione sanguinis sui.*

FINIS.

DE

DE OPERE OPERATO.

ARTICVLVS VIGESIMVS.

Episcopus Sarisburiensis.

VEL tum doctrinæ genus sanum habitum fuisse, Missam ex opere operato, aliquam peccatorum nostrorum partem tollere posse.

Hardingus. 1. Sectio.

*RE quidem vera, dogma in hoc articulo proditum, & falsum est, & de Christi Seruatoris gloria multum detrahit. Sic enim dignitas sacrificij Christi, quo semel pro peccatis omnium satisfecit, ad sacerdotis opus transferetur, quod & summi sceleris esset, & detestandæ blasphemiæ. Itaq; non exigemus a Iuello, vt cedat hac in causa, atq; isti articulo subscribat. Fatemur enim hanc nunquam pro sana doctrina habitam esse intra sexcentos a Christi ascensione annos, nec ita habitum vnquam iri, intra sex mille ab eadem annos a quoquam sanæ fidei. * Neq; sanè fuit illa vnquam in ecclesia catholica tradita, vt cunq; nostris aduersarijs Doctores scholasticos eiusdem falsò & maledicè accusare libeat. Christus enim solus, nec quisquam præterea peccata nostra tollere potest: quod etiam fecit per sacrificium corporis sui, semel in cruce immolati. Cuius sacrificij semel in cruce, cum sanguinis effusione peracti, hoc incruentum Altaris sacrificium, quod est quotidianum ecclesiæ sacrificium, vulgò autem Missa appellatur, exemplar est & commemoratio, * in quo illud ipsum corpus habemus, quod in cruce pependit. Neq; verò exemplar duntaxat & commemoratio est, sed idem ipsum sacrificium est, quod in cruce oblatum fuit: exemplar & commemoratio respectu ipsius modi, quia sine sanguinis effusione fit: idem ipsum, quandoquidem id, quod offertur, hoc ipsum est, quod in cruce oblatum fuerat: quandoquidem etiam ipsi a nobis nihil habemus Deo iucundum, quod offeramus, hoc filij sui corpus tanquam gratissimum sacrificium offerimus, rogantes illum, vt non nostram dignitatem, nostram actionem, nostrum opus respiciat, sed faciem Christi sui dilectissimi filij intueatur, propter q; illum nostri misereatur.*

Hoc autem respectu, minimè dubitamus, quin hoc sacrosanctum Missæ sacrificiũ valeat, efficax q; sit ex opere operato, non quemadmodum Inellus

* Falsum: Etenim & tradita, & vsurpata fuit, vt ostendam.

* Falsum: Chrysostomus enim ait, *In vasis sacris, non verum corpus Christi, sed mysterium corporis eius continetur.* in opere imperfect. Homil. 11.

Pfal. 83.

Quomodo missa valeat ex opere operato.

interpretatur, quia Missa dicitur, & fit, in quo opus operatum ad ipsam sacerdotis actionem refert: minime sic: Sed propter ipsum opus, quod Deus ipse operatur, per sacerdotis ministerium, nullo ad eius meritum atq; opus habito respectu, quod est corpus & sanguis Christi, cuius fractio atq; effusio in hoc mystico sacrificio, quousq; homini sanctus spiritus expedire iudicauit, repræsentatur, ostenditur, memoriæq; mandatur. Quod corpus atq; sanguis, quando, iuxta eius mandatum Deo offertur, non nostri operis ratione, sed propter se, propterq; sacram vniganiti filij sui institutionem, gratissimum illi est sacrificium, pro viuis simul & mortuis, si nullum is, qui sumit, obicem posuerit. Mortuos intelligo eos solummodo, qui per fidem se redemptionis per Christum acquisitæ commendarunt, perq; hanc fidem a Deo meruerunt, vt postquam hinc migrarint, quemadmodum Augustinus ait, hoc illis sacrificium prodesse posset.

De effe. quæ. Dulcitij. q.1.

Episcopus Sarisburiensis.

HAEC vocabula, *Opus operatum*, *Opus operans*, *Opus operantis*, cum peregrina, barbaráq; sunt, tum nusquam vel in scripturis, vel in priscis doctoribus, vel in antiquis concilijs leguntur: a recentibus modò scolasticis Hardingianarum partium Doctoribus inuenta nuper admodum sunt: qui tamen nondum, vel de inuenti sui ratione consentire, vel cuiusmodi tandem inuentum excogitarint, certò statuere potuerunt.

Biel Lectio. 27 Gerson. cõtra Floretum. li. 4. Scotus. Quodli. ar. 2. Innocentius lib. 3. cap. 5. Biel Lectio. 27 Scotus. Quodli. ar. 2. Gerson. cõtra Floretum. li. 4. Gropper. arti. 4. cap. 19.

Opus operantis quidam eorũ opus dignitatemq; sacerdotis appellãt. Innocentius autem tertius, ipsum potiùs sacerdotem eo nomine significari censet. Similiter de his verbis, *Opus operatum*, mirificè litigarunt, neque dum certi aliquid constitutum habent. Scotus & Biel ait, esse *Consecrationem, oblationem, & perceptionem sacramenti.* Gerson, *Creatoris verbum esse, & sancti spiritus virtutem* contendit. Pigghius, *Dei voluntatem esse defendit, qui sacramentum in hunc finem instituit.* Gropperus Colonienſis ait, *Christi corpus esse.* Quanquam per esset absurdum dictu, vel Christi corpus esse verbum, vel verbum aliquod esse corpus Christi.

Non mediocris cuiusdam artis facultatisq; videatur, hasce omnes conciliare contrarias atq; pugnantes sententias. Ita semper vsuenire solet, vbi homines incertè nulloq; proposito scopo iaculantur.

Verùm enimuero si neque Hardingus ipse, nec quisquam Hardingianus Collega, hæc verba, *Opus operatum* in Concilio vllo Doctoréue antiquo reperire queat, tum quicquid Hardingus contrà tam multis dixerit, mea tamen constat veraq; permanet sententia. Quod si autem ipse, suiq; adstipulatores hanc doctrinæ formulam ita proposuerint atq; diuulgarint, quemadmodum est a me prodita, tum verò confitente Hardingo, impiam & blasphemam, atq; ad hominum fraudem comparatam doctrinam defenderunt, & Christi gloriam ac crucem, per summum scelus violarunt. Quandoquidem autem Hardingus sua

nunc

*Falsum: Christus enim hoc nunquam mãdauit.

*Ineptum, & sibi contrariũ: mortui enim obicem ponere nõ possunt.

nunc erubescere vocabula videtur, eaq; propterea ineptis quibusdam & alienis interpretationibus euitare atq; eludere conatur: erit profectò operæpretium huius causæ veram sententiam explanare, adhibitis tum veterum authorum priscis monumẽtis, quorum ætate & nata est, & improbata similis peruersitas: tum disertis probatissimorum Hardingianorum Doctorum verbis.

Augustinus suo seculo nonnullos extitisse scribit, qui & crederent & populum docerẽt, si quis baptismate semel imbutus fuisset, & communionem sumpsisset, quantumuis postea & sceleratè vitam institueret, & hæreses prauamq; doctrinam tueretur, eum tamen nunquam damnari posse, quandoquidem baptizatus modò esset, & communionem semel accepisset: Quod nunc quidem *opus operatum* appellatur. Auguſt. de ciuita. Dei. lib. 21. cap. 19.

Chrysostomus habet: *Mulieres & parui pueri pro magna custodia ad collum suspendunt euangelia.* Nimirum ita sibi persuaserũt, ipsum Euangelium per se, ab omni eos calamitatum periculo seruare posse, non quod in illud crederent, sed quod ad collum modò, instar amuleti suspenderent: Atque hoc etiam *opus operatum* dicitur. Chryſoſto. ad popul. Antioche. Hom. 20. Chryſoſtom. in 1. Corin. Hom. 43.

Ita neq; defuerunt olim, qui mera superstitione inducti, demortuis præbere communionem, atque sacramentum in ora illis ingerere solerent. Sic etiam D. Benedictus sacramentum in pectus cuiusdam mulieris, quæ obierat, imponi iussit, ipsam duntaxat externam ceremoniam, fide, internoq; pietatis sensu carentem, nonnihil ei profuturam arbitratus. Atq; hoc itidem *opus operatum* nuncupatur. Hieronym. in Matthæ. lib. 4. cap. 23. Concil. Carthagin. 3. Can. 6. Inter decreta, Deusdedit. ca. 12.

Ipso adeo Paulo superstite, quidam consimili superstitione commoti mortuos baptizare cœperunt: Atque ea etiam praua consuetudo pòst ad longum tempus durauit, quemadmodum e Concilio Carthaginiensi liquet. Existimabant enim ipsam Baptismi externam actionem, ex eo tantummodo quod adhiberetur, sine vllo mentis instinctu, ad peccatorum conciliandam remissionem, satis habere virium. Concil. Carthagin. 3. ca. 6.

Hunc vetustum errorem aduersarij nostri nuper renouarunt, atque catholicũ fecerunt: populoq; persuaserunt suam Missam *ex opere operato*, per se solummodo, quia celebratur, ad peccatorum promerendam veniam permultum valere.

Sic illi sua somnia interpretantur: *Ex opere operato: id est ex ipsa consecratione & oblatione, & sumptione venerabilis Eucharistiæ.* In Manipulo Curatorum, qui liber superiore memoria, omnibus ecclesiarum rectoribus atque curionibus perneccessarius esse visus est, quasi qui vniuersam ecclesiæ Dei necessariam doctrinam complecteretur, ad hunc modum scribitur: *Opus operatum est actus exercitatus circa sacramentum: sicut opus operatum in Baptismo, est insperſio vel immersio aquæ, & prolatio verborum.* Ideo Cardinalis Caietanus Augustæ Germanorum, cum Lutherum vrgeret, vt de hoc articulo Palinodiam caneret, sic dixit, *Fides non est necessaria accessuro ad Eucharistiam:* in quo sensit, ipsum sacramentum ex eo duntaxat, quod procuraretur, satis esse, quantumuis is qui sumit, ab omni fide vacuus fuerit. Biel Lectione. 27. Scotus Quodli. ar. 2. Manipulus Curatorum. In Paralipomenis Vrſperg. An. 1518.

Concil. Triden. Sessio. 8. Hoc etiam Episcopos Tridentinos impulit, vt ita sancirent: *Si quis dixerit, per sacramenta Nouæ Legis, non conferri gratiam ex opere operato, sed fidem solam diuinæ promissionis sufficere ad gratiam consequendam, anathema sit.*

Biel Lectio. 81 Similiter Gabriel Biel: *Hoc sacrificium in illis, pro quibus offertur, non præexigit vitam spiritualem in actu, sed in potentia. Neque verò hoc Augustini verbis repugnat, Quis offeret corpus Christi, nisi pro ijs duntaxat, qui sunt membra Christi? Sic enim statuimus, oblationem fieri pro membris Christi, quando pro vllis fit, qui esse membra Christi possunt.*

Indè verò Cardinalis Caietanus, etsi in publico colloquio contra Lutherum, atque in contrariam sententiam egisset, tamen errorem in eo sui temporis generalem agnoscit. Sic enim scribit: *Vnde in hoc videtur communis multorum error, quòd putant hoc sacrificium ex solo opere operato habere certum meritum, vel certam satisfactionem, quæ applicatur huic vel illi.*

Caietan. in Quodlib. De vsu spiritualium q. 3.

Hæc recentibus seculis scholasticorum fuit de nouis hisce vocabulis a seex cogitatis sententia: quam nunc Hardingus suiq; collegæ præ pudore coguntur nouo quodam & peregrino fuco illinere. Hinc potes, Christiane Lector, iudicare, quàm huic doctrinæ cum gloria crucéq; Christi aptè conueniat.

Iam verò, vt ad hæc verba veniamus, *Oblatio, & sacrificium*, quibus Hardingus imperitorum aciem præstringere voluit, Primùm quòd ait, *Hominem mortalem Dei filium reipsa offerre ipsius patri, Christumq; præcepisse, vt huiusmodi sacrificium fieret*, ipse sibi conscius est Hardingus, hanc & egregiam esse falsitatem, & manifectam atque proiectam blasphemiam. Quod autem adiungit, *Idem illud sacrificium pro mortuis etiam valere, nisi is, qui sumit, obicem posuerit*, Hæc verò inanissima videatur, & inconsideratissima futilitas. Pueri enim, mortuos nec sumere sacramentum, nec eius sumptionem vllo impedimento remorari posse intelligunt. Ista itaq; accessio paulò diligentiùs antè perpendi debuit, quam ederetur.

Equidem Augustinus in quodam loco, cum fidelium demortuorum statum paucis attingeret, viuorum preces vel cum Eleemosynis copulatas, vel in sacra communione factas, quo tempore mors Christi, sensibus quodammodo nostris subijcitur, ideóque mentes nostræ ad pietatem vehementiùs accenduntur, pro mortuis valere posse scribit. Tamen in eo Augustinus sacræ communionis sacrificium, cum eleemosynarum sacrificio comparat, atque in illo subleuandorum mortuorum munere parem facit vtriusque rationem. Verùm hac de re non erit necesse pluribus in præsentia agere. Satis intelligit Hardingus, de hoc articulo nunc non quæri.

Id verò certissimè constat, Augustinum neque hic, neque omnino vspiam vllum verbum de *Opere operato* facere, quod nunc tanto conatu defendiur.

Hardingus.

Hardingus. 2. Sectio.

ſſa duobus dis capitur.

ſan.6.& 7. it.2.

ſpec.14.

ſum.2.

s. cap. ad manos.

ch. 9.

VErium, vt paulò particulariùs & diſtinctiùs de re iſta loquamur, Miſſa verbum duobus modis accipi poteſt: Vel pro re ipſa, quæ offertur, vel pro ſacerdotis offerentis actione. Si pro reipſa, quæ offertur, ſumatur, quæ eſt corpus Chriſti, atq; hoc reſpectu a Doctoribus ſcholaſticis Opus operatum *nominatur: nemo iure inficiari poteſt, quin peccata tollat. Chriſtus enim in ſua carne crucifixus, noſtrum eſt vnicum ſacrificium, vnicum pretium, vnica redemptio, quibus in cruce nobis promeruit, & ſanguinis ſui pretio redemit peccatorum noſtrorum remiſſionem. Et D. Ioannes ait,* Ipſe eſt propitiatio pro peccatis noſtris. *Sic Oecumenius ſcribit:* Caro Chriſti eſt propitiatorium noſtrarum iniquitatum: *Idq; non quòd a ſacerdote in Miſſa offertur ſpecialiter, ſed quòd ipſe ſemel obtulit, cum ſanguinis in cruce effuſione, pro redemptione omnium. Quæ oblatio in cruce facta perpetua iam & æterna oblatio euaſit, non propter eundem offerendi modum, ſed propter eandem rei oblatæ virtutem ac potentiam. Ab illo namq; tempore idem ipſum Chriſti corpus in Dei conſpectu apparens in cœlo ſe pro noſtra reconciliatione ſiſtit atq; exhibet. Similiter etiam exhibetur atq; offertur iuxta ipſius mandatum hîc apud nos in Miſſa, in qua & ſacerdos eſt, & ſacrificium, is qui offert, atq; id quod offertur verè & reipſa, quanquam per myſterium & commemorationem, vt inde peractæ reconciliationis participes fiamus, eam nobis ipſis applicantes, (quantum nimirum homines poſſunt) per fidem & pietatem, nihilo minùs, quàm ſi coràm eius corpus in cruce pendens, & ſanguinis profluentes quaſi riuulos aſpiceremus. Ita ſacrificium reuera eſt propitiatorium, non propter opus noſtrum, ſed propter ipſius opus iam antè peractum, & acceptum. Huic vni tribuendum eſt, quòd peccata noſtra remittuntur, atq; remouentur.*

[a] Oportuit Hardingum exponere, quinam Scholaſtici hi Doctores extiterũt: alioquin enim falſum videri poſſit.

[b] Hæ omnes authoritates op⁹ illud quod in Miſſa fingitur, damnant.

[c] Sacerdotis opus propitiatorium eſt, etſi nõ ſpecialiter.

[d] Falſum: Deus enim ſacerdoti nunquam mãdauit, vt vel Miſſam, qualis nunc obtinet, celebraret, vel Chriſti corpus immolaret.

Epiſcopus Sarisburienſis.

IN eas nunc compulſus eſt Hardingus auguſtias, vt vniuerſam Scholaſticorum turbam relinquere, & ſolitudines quaſdam conſectari cogatur. *Miſſa* (inquit) *aliquando ſignificat corpus Chriſti.* Aliquando inquis? quando verò obſecro? quòd ſi autem aliquando, quid ni ſemper etiam? Quis antiquus Doctor? quis ſanctus pater hanc nobis vnquam narrauit fabulam? ſed demus Hardingo eam veniam, vt aliquid ex ſe fingere ſuo iure poſſit, peregrinamq; ſuam religionem peregrinis atque inuſitatis loquendi generibus fulciat. Quicquid enim defendit, imperitæ multitudini facilè ſe probaturum confidit.

Quid autem eſt, quod nec ſcripturas, nec vetuſtum aliquod Concilium, nec antiquum quempiam patrem, nec ſaltem ſcholaſticum aliquem Doctorem, Innocentium, Thomam, Scotum, Alexandrum, Henricum de Gandauo, Robertum de collo torto, vel ſimilem certè quenquam citauit? An horum nullus eſt, qui Miſſam eſſe Chriſti corpus animaduerterit? An verò Hardingo in re tam noua ſine teſtibus credere eſt neceſſe? Equidem certè ſi Miſſa Chriſti corpus ſit verè ac

reipſa figuratũ etiam ſublatis adiumẽtis, quemadmodum hîc Hardingus inaudito more docet: tum nata de beata virgine Miſſa eſt: tum cruci ſuffixa eſt: tum in ſepulchrum illata eſt: iſta enim omnia Chriſti corpori acciderunt. Inde conſequitur, vt qui Miſſam tollit, Chriſti quoque corpus tollat: quiq; Chriſti corpus credit, Miſſam etiam credat. Quid enim faceret Hardingus? Prodigioſa diſciplina genus verborum poſtulat prodigioſum.

1. Ioan. 2. Hebræ. 10. Ioan. 1. Roman. 8. Hebræ. 7.

Sanè verò *Chriſti corpus crucifixum pretium fuit & propitiatio pro peccatis noſtris: Chriſtus vnica hoſtia conſummauit in perpetuum omnes qui ſanctificantur.* Fuit enim in carne ſua *Agnus ille Dei, qui Mundi peccata ſuſtulit:* atque in eadem nunc *in Dei conſpectu apparet, & pro peccatis noſtris intercedit.*

Verùm iſta omnia, Hardinge, quid tandem habere poſſunt cum Miſſa tua commercij? quis vobis vnquam dedit in mandatis, vt Chriſtum patri ſuo immolaretis? Quis fore promiſit, vt veſtrum a vobis ipſis introductum ſacrificium, tantùm valeret, vt dicitis, quantum ipſum Chriſti in cruce ſacrificium potuit? Quis dixit, vel veſtrum ſacrificium pretium atq; propitiationem fore pro peccatis totius Mundi, vel Chriſtum in Miſſa veſtra ſemper in Dei conſpectu futurum, atque pro vobis interceſſurum?

Quamobrem verò, obſecro, hanc præcipuam exceptionem adiunxiſti, *Idq; non quia offertur a ſacerdote in Miſſa præcipuè?* Quorſum attinebat, vt adhibita hac præcipua cautione, tam argutus & præciſus in hac cauſa eſſes? Quare tam præcipuè incruentum eccleſiæ ſacrificium infringere atque conuellere voluiſti? Si Chriſti caro, non ex eo præcipuè valeat, quòd, vt ais, a Sacerdote offeratur, qui tum quando eo modo offertur, eſſe pro peccatis noſtris propiuatoria poteſt: ſin autem verè quidem propitiatoria ſit, ſiq; ſacrificus Chriſtum reipſa Deo patri offerat, illudq; ſacrificium tam ſit ſuis omnibus potentiæ ac virtutis partibus expletum ac cumulatum, quàm quod ipſe Chriſtus in cruce fecit, qua tum ratione parum valet præcipuè, ex eo, quemadmodum loqueris, quòd a ſacerdote offeratur? Daniele tibi aliquo opus eſt, qui ſomnium tuum interpretetur: aut arbitro ſaltem aliquo perito, qui inter Chriſtum & Sacrificum partiatur, & ſuum alterutri proprium munus, Commmuniter, & præcipuè, adiudicet.

Quàm iſta Hardinge, miſeranda eſt doctrina? aufer modò hunc inanem peregrinorum vocabulorum fucum, quo imperitos obſtupefacere geſtis, quodq; reliquum eſt, paulò minus eſt nihilo.

Hardingus. 3. Sectio.

SI Miſſæ nomen pro ipſa ſacerdotis actione ſumatur, non poteſt quidem propter aliquod ipſius opus peccata delere. Ita enim & ſacerdotem Deo parem, & eius factum Chriſti paſſioni æquale faceremus, quemadmodum nos aduerſarij iniuſta calumnia vexant. Habet tamen Miſſa vim, atq; efficaciatem nonnullam, Deoq; grata eſt propter oblationem ſacrificij, quæ in

Miſſa

Missa sit a sacrificio, nulla interim institutionis Christi habita ratione, propter quidem ipsam fidelem orationem ac deuotionem eius, qui offert, quod doctores scholastici vocant Ex opere operato. *Tum enim hostia Deo videtur esse gratissima, quando is qui offert, gratus est. Iam verò eorum, qui offerunt, duo genera sunt. Aliud enim immediatè & personaliter offert: aliud mediatè & principaliter. Primum genus est sacerdotis, qui consecrat, & offert, & accipit sacramentum, quisquis nimirum ista in sua persona, Dei tamen authoritate munitus præstat, vt nullus ei sit in offerendo socius. Alterum genus est Ecclesia militans, in cuius persona sacerdos offert, & cuius est in offerendo minister. Hoc enim est Ecclesiæ totius sacrificium. Primus non semper Deo gratus est, nec ei semper placet, quandoquidem nonnunquam peccator est? Altera Deo semper accepta est, quandoquidem Ecclesia semper sancta, chara, Christique vnica sponsa est. Hoc autem respectu, Missa est gratus Deo cultus* ex opere operantis, *nec sine causa propitiatorium sacrificium dicitur, non quia misericordiam per se a Deo mereatur, quēadmodum Christus facit, qui solus eo principali & speciali modo sacrificium est propitiatorium: sed quia Deum commouet, vt misericordiam, & peccatorum remissionem largiatur, quam ante Christus promeruit. In hoc propitiatorij sacrificij genere, preces, contritum cor, Eleemosynas, indultam proximo veniam, & huiusmodi alia numerare licet. Istuc facilè ex sanctis patribus euincitur.*

In Leuit. homil. 5. *Origenis perspicua verba sunt:* Si respicias ad illam commemorationem, de qua dicit Dominus, Hoc facite in meam commemorationem, inuenies, quòd ista est commemoratio sola, quæ propitium faciat Deum.

Sermone 13. de sanctis. *Augustinus sic habet:* Nemo meliùs præter Martyres meruit ibi requiescere (* *sub ara nimirum sepeliri*) vbi & hostia Christus est, & sacerdos, scilicet vt propitiationem de oblatione hostiæ consequantur.

* Augustinus non de materiali ara in terra, sed de spirituali in cœlo loquitur.

Hîc autem vt in re non dubia, oratione longa non vtar, mitto magnam loccrum multitudinem, e quibus clarissimè constare possit, Missam sacrificium esse propitiatorium in hoc propitiationis gradu, tam pro mortuis, quàm pro viuis, quandoquidem istud in hoc Articulo diserè non negatur.

* Falsum: ex falsa interpretatione natū. Augustinus enim ait: *vidi sub ara Dei (non corpora sed) animas sanctorum*

Iam itaque pro nostra facultate docuimus, hunc Articulum crassa Minerua tractantes, Missam propitiatorium esse sacrificium, tum ex opere operato, *id est, per meritum corporis Christi, quod in cruce morte affectum est, quódque hîc est* opus operatum, *atque a Christo per Sacerdotis ministerium in Missa offertur, verè, sed in mysterio: tum etiam* ex opere operante, *hoc est actione sacerdotis, si Dei gratia præditus sit, eoq; gratus acceptusq; sit, sed tamen in quodam longè inferiore propitiationis gradu, quod* opus operans, *vel* opus operantis vocatur.

Atque hoc Ecclesiæ est, de Missæ virtute ex opere operato *dogma, quo nulla prorsus de gloria Christi particula deciditur.*

Episcopus Sarisburiensis.

QVod attinet ad sacerdotis dignitatem, quam isti homines *opus operantis* appellant, eam Hardingus haud grauatè quadam ex parte Christi sacrificio exæquare vellet, nisi hoc demum nimiæ cuiusdam & intolerandæ arrogantiæ videretur. Sic enim ait: *Ita namque sacerdotem Deo parem, & illius opus Christi passioni æquale faceremus.* Proinde illi sic statuunt, *Improbi sacerdotis tanti esse, quoad istam rem, momenti ac meriti, quanti pij sacerdotis Missam:* quandoquidem operis dignitas ex sacerdotis dignitate minimè pendet.

Thom. in 4. sen. dist. 14. Gerson contra Floret. lib. 4. Summa Angel. in Missa.

Hieronymus autem planè contrarium habet, vt videtur, his verbis: *Impiè agunt in legem Christi, putantes Eucharistiam imprecantis verba facere, non vitam.* Similiter Irenæus scribit: *Sacrificia non sanctificant hominem, sed conscientia eius, qui offert, sanctificat sacrificium pura existens.* Ad eundem modum Gabriel Biel Hardingianus Doctor inquit: *videant, ne, si peccato obnoxij offerant, sit illorum oblatio, quasi eius, qui victimat filium in conspectu patris, neue rursus crucifigant filium Dei.* Equidem verò, de malis Sacerdotibus Dominus ait: *Maledicam benedictionibus vestris.*

Hieron. in 3. cap. Zophoniæ Irenæ. lib. 4. c. 34. Biel. Lection. 26. Malachi. 2.

De Augustino autem, & Origene, quos Hardingus ad speciem tantùm pompámq; introduxit, si nunc hi prisci, sanctique patres reuiuiscerent, suaque dicta hoc modo relata acciperent, profectò erubescerent. Origenis verba, si ea Hardingus integra nullaq; amputatione circuncisa recitasset, cum per se plana, dilucidáque essent, tum vniuersam hanc *operis operati* machinam facilè discussissent, atque conuulsissent. Neque enim aut de Missa verba facit, aut peccatorum remissionem propter vllas Missæ partes pollicetur: sed istuc munus vni corporis Christi in cruce sacrificio totum integrúmque attribuit. Hæc sunt illius verba: *Si rede as ad illum panem, qui de cœlo descendit, & dat huic mundo vitam, illum panem propositionis, hoc est Christum ipsum, quem proposuit Deus propitiationem per fidem in sanguine eius: & si respicias ad illam commemorationem, de qua dicit Dominus, hoc facite ad meam commemorationem, inuenies quòd ista est commemoratio sola, quæ propitium facit hominibus Deum.* Æquum se nunc iudicem præbeat Hardingus, & planè statuat, suúmne ex istis verbis *opus operatum*, aut omnino quicquam, quod ad Missam pertineat, euincere posse videatur.

Augustini verò locus multò est adhuc magis perspicuus: Cum enim nulla huiuscemodi Hardingiana commenta attingit, tum de innocentibus duntaxat, beatísque Martyribus verba facit, qui propter Christi testimonium occisi fuerant, quorúmque animas B. Ioannes, *sub altari Dei*, non in terra, quemadmodum Hardingus fingit, sed in *cœlo* positas esse dicit. Sic enim scribit: *Vidi sub ara Dei, animas occisorum propter verbum Dei, & propter testimonium Iesu, quod habebant. Quid reuerentius, quid honorabilius dici potest, quàm sub illa ara requiescere* (in cœlo) *in qua offeruntur hostiæ, in qua* (non mortalis quisquam homo, sed) *Dominus*

August. de sanctis. sermon. 11 Apocalyp. 6.

Dominus est sacerdos? sicut scriptum est, Tu es sacerdos in æternum secundùm ordinem Melchisedech. Rectè sub altrio instorum (non corpora, sed) *animæ requiescunt, quia super altare* (in cœlo) *corpus Domini offertur. Nec immeritò illic iusti vindictam sanguinis postulant, vbi etiam pro peccatoribus Christi sanguis effunditur.*

Post hæc statim interponit aliquid de altaribus, seu mensis mysticis in terra. Sic enim adiungit: *Conuenienter igitur, & quasi pro quodam consortio ibi Martyribus sepultura decreta est,* (hîc in terra) *vbi mors Domini quotidie celebratur: sicut ipse ait, quotiescunq; hæc feceritis, mortem meam annunciabitis donec veniam: scilicet vt qui propter mortem eius mortui fuerant, sub sacramenti eius mysterio requiescant.*

Deinde rursus ad Beatissimorum Martyrum animas sub altari in cœlo seruatas orationem conuertit: *Legimus* (inquit) *pleroſque instorum Abrahæ sinibus refoueri: nonnullos Paradisi amœnitate lætari: Nemo tamen melius præter Martyres meruit, ibi* (in cœlo) *requiescere, vbi & hostia Christus est, & sacerdos, scilicet vt propitiationem de oblatione hostiæ consequantur, & benedictionem, functionémque sacerdotis accipiant.*

Ex his liquidò constat, Augustinum de cœlo, non de terra, aut purgatorio dicere: de mentibus sursum in cœlum sublatis, non de corporibus humo infrà traditis mentionem facere. Ista enim omnia D. Ioanni in cœlo per visum patefacta sunt. Quod etiam ex his, quæ consequuntur, certiùs intelligi potest: *Inter cæteros igitur Martyres, quos sub ara Dei consistere prædicamus, etiam beatas illas infantum lactentium pro Christo primitias Martyrum laudemus.*

Hæc Augustini enucleata est, miniméque dubia sententia. Hardingus autem vt causæ suæ inseruiat, e mentibus corpora, e gaudio supplicium, e cœlo denique purgatorium facere coactus est: neq; tamen vel *opus operatum*, vel Missam suam adeptus est. Adeo nimirum istis hominibus fas est Lectorum otio turpiter & per ludibrium abuti.

De huius autem disciplinæ statu, quam nunc Hardingus re deliberata quadam ex parte videtur improbare, quantumuis ea non ita pridem vniuersim & in scholis, & in Ecclesijs altissimas radices egerit, atque inprimis orthodoxa habita fuerit, Origenes ille priscus, longéque doctissimus pater, ad hunc modum scribit: *Quod sanctificatur per verbum Dei, & per obsecrationem, non suapte natura sanctificat vtentem. Nam id si esset, sanctificaret etiam illum, qui comedit indignè Domino.* Origē. in Matthæ. cap. 15.

Rursus habet: *Assiduitas communicationis, & alia similia, non ipsæ sunt iustitiæ, sed condituræ habentur iustitiarum. Res autem spirituales, quæ ex seipsis iustitiæ sunt, dicuntur iudicium, misericordia, & fides.* Origē. in Matthæ. tract. 25.

Sic Hieronymus scribit: *Ne quis confidat in eo solo, quòd baptizatus est: aut in esca spirituali, vel potu putet Deum sibi parcere, si peccauerit.* Hieron. in 1. Cor. 10.

Sic Augustinus: *Non ait, Mundi estis propter Baptismæ, quo loti estis: sed propter verbum, quod loquutus sum vobis.* Rursus: *Fælix venter qui te portauit. Et ille: imo fælices qui audiunt verbum Dei, &* August. in Ioan. tractat. 80. August. in Ioan. tract. 10.

custodiunt illud. Hoc est dicere, & mater mea, quam appellastis felicem, inde felix, quia verbum Dei custodivit. Iterum similiter: *Materna propinquitas nihil matri profuisset, nisi feliciùs Christum in corde, quàm in carne gestasset.*

Augustin. de sancta virginitate.

Equidem verò, vel fælicitatem, vel peccatorum remissionem, quæ est interna sancti spiritus actio, externo cuiquam officio acceptam referre, erroris cuiusdam est superstitiosi, inepti, Iudaici.

Origen. in Luc. homil. 5.

Origenes de Circuncisionis sacramento sic habet: *Circuncisionis nisi reddatur ratio, nutus tantùm est circuncisio, & opus mutum.*

De sacrorum autem mysteriorum vsu ac ratione Christus non dixit, *Hoc facite in remissionem peccatorum*: sed, *Hoc facite in meam commemorationem.*

Vnicum pro peccato perpetuúmque sacrificium est ipse Dei filius crucis supplicio affectus: qui nunc in carnis nostræ natura atque substantia patri suo ad dexteram assidet, & pro nobis in æternum interpellat, estque illud vnicum pro peccatis nostris sacrificium, & propitiatio.

Quæcunque est huic doctrinæ contraria doctrina, ea impia & blasphema est, atque quemadmodum ipse est confessus Hardingus, in gloriam crucémque Christi iniuriosa ac contumeliosa est.

FINIS.

DE

DE DOMINO, ET DEO.

ARTICVLVS VIGESIMVS PRIMVS.

Episcopus Sarisburiensis.

VEL tum Christianos sacramentum Dominũ & Deum suum appellasse.

Hardingus. 1. Sectio.

Sacramentũ duabus modis sumitur.

HOC *verbum*, Sacramentum, *(vt antè docuimus) a priscis patribus accipitur duobus modis. Vel pro* * *externis duntaxat panis & vini formis, quæ sunt sacrum signum veri corporis & sanguinis Christi præsentis, & sub illis comprehensi, vel pro integra sacramenti substantia, quæ cum externis formis, tum vero corpore, & sanguine Christi verè præsentibus constat,* * *quæ Augustinus* Inuisibilem gratiam, *&* Rem sacramenti *vocat: & Irenæus alterum* Rem cœlestem, *alterum* Rẽ terrenam *appellat. Si primo* ‖ *modo sumatur, nullus vnquam Christianus illud Domini, Deiue nomine dignatus est. Ea enim idololatria omnino esset, Creatoris nomen creaturæ accommodare.* ‖ *Secundo verò modo sumptum, semper a Christianis hominibus, atque a doctis Ecclesiæ patribus Dominj, Deiq; vocabulis appellatum fuit. Atq; ita omnino iure appellari debet, quandoquidem & impium esset, & cum Dei abnegatione coniunctum, Christum Dei filium Dominum & Deum non appellare, qui non tantùm in carnis & sanguinis sui veritate præsens adest* Ex vi sacramenti, *verùm etiam individua vtriusq; naturæ in personæ vnitate coniunctio* Ex necessaria cõcomitantia, *totus Christus, Deus, ac homo. Quod sancti patres sacramentum hoc sensu intellectum Dominum & Deum vocarint, multis locis confirmare possem. Paucorũ repetitio instar multorum erit. Origenes in quadam homilia de hoc sacramento honorificè loquens, ait, quando illud quis accipit, Dominus sub eius tectum ingreditur, eumq; qui sumit illud hortatur, vt se humiliet,* * *dicatq; ei:* Domine non sum dignus, vt intres sub tectum meum.

In sentent. Prosper De sanct. Dist. 4. lib. 4. c. 34.

In diuersos Euangelyo rum Hom. 5.

* Falsum: Externæ enim formæ nunquã vel sacramentum, vel corpus Christi a quoquam antiquo patre appellatæ fuerunt.

* Falsum: in falsa interpretatione positũ Non enim hæc patrum horum sententia fuit

‖ Quo modo nunquam ab eruditis patribus sumitur.

* Quo modo nullus vnquã antiquus pater sumpsit.

* Falsum: Origenes enim nõ hortatur, vt dicat *ei.*

Episcopus Sarisburiensis.

QVISQVIS in hoc Articulo labitur errore, is se idololatria obstringit, Deique cultum ad Creaturam, quæ Deus non est, transfert. Quo magis Hardingum hac in causa coniecturas suas mittere, nullásque nisi certas,

luculentas, graueſq; rationes adducere oportuit: præſertim quãdo nullus vnquam antiquus, Catholicuſq; pater ſacramento vel tẽpla dedicauerit, vel ſacras celebritates indixerit, vel populo perſuaſerit, vt illud tanquam cœli terræq; conditorem veneraretur, aut in illud crederet, aut denique Deum appellaret. Quod quanquam ita ſit, rationes quas hîc Hardingus excogitauit, adeo quidem exiles, tenueſq; ſunt, támq; & captioſè & falsò concluduntur, vt aliquam forſan ſuis amicis ſuſpicionem adferre potuerit, ſe dolo aliquo malo vſum eſſe, quò cauſam communem proderet. Sed vt omnẽ cauillandi anſam præripiamus, primùm conſtantiſſimè credimus, & diſertè profitemur, Chriſtum Dei eſſe filium, verum Deum ex vero Deo: *eum eſſe verum Deum, & vitam æternam: eſſe Deum benedictum in ſecula: quiq; in eo fiduciam collocat, confuſione nunquam deiectum iri.* Arianos autem, Neſtorianos, Photinianos, cæteróſq; omnes conſimiles hæreticos, qui contrarium vel defenderunt, vel etiam nunc vllo modo defendere videtur, penitus auerſamur, atq; execramur. Neq; nunc de Chriſto ipſo quæritur, cui nos pium omnem cultum, honorémq; deberi confitemur, ſed de pane duntaxat myſtico, qui quemadmodum Catholici, doctiq; patres teſtantur, non ipſe Chriſtus eſt, ſed Chriſti ſolummodo ſacramentum. Quod ex duabus conſtare partibus ſcribit Irenæus, *altera terrena, cœleſti altera*: non quòd altera Realiter inuoluatur atq; includatur altera, in quo error Hardingianus verſatur: ſed quòd, quemadmodum Chryſoſtomus loquitur, *altera ſenſibilis ſit, altera verò intelligibilis*: id quod in Baptiſmi etiam ſacramento vſu venit: Vel quòd, vt Auguſtinus ait, *altera pars ſignum ſit, altera res ſignificata*: vel quòd etiam, vt Tertullianus habet, *altera figura ſit, altera res figuræ.*

1. Ioan. 5.

Chryſoſt. in Matthæ. hom. 83.

Auguſt. contra Adimantum cap. 12.

Tertul. contra Marcionem lib. 4.

Sacramentum res terrena eſt: Corpus Chriſti res cœleſtis eſt. Sacramentum corrumpitur: Chriſti corpus glorioſa maieſtate excellit. Sacramentum in menſa ponitur: Chriſti corpus in cœlis verſatur. Sacramentum in corpora noſtra ſumitur: Chriſti corpus mentibus tantùm percipitur.

Auguſt. in Ioan. tractat. 26.

Hanc diſcriminis rationem Auguſtinus his verbis dilucidè proponit: *Huius rei ſacramentum alicubi quotidie, alicubi certis interuallis dierum, in Dominico præparatur, & de menſa Dominica ſumitur, quibuſdam ad vitam, quibuſdam ad exitium: Res verò ipſa, cuius eſt ſacramentum, omni homini ad vitam, nulli ad exitium, quicunq; eius particeps fuerit.*

De con. Diſ. 2. Qui diſcordat.

Iterum habet: *Qui diſcordat a Chriſto, non manducat carnem eius, nec bibit ſanguinem: etſi tantæ rei ſacramentum ad iudicium ſuæ perditionis quotidie accipit.*

Ex hiſce paucis exemplis intelligimus Corporis Chriſti ſacramentum aliud, ipſum verò corpus Chriſti aliud eſſe: ſiq; & tritè & verè loqui volumus, neque Chriſti corpus ſacramentum, neque ſacramentum corpus Chriſti eſſe. His Irenæi verbis Hardingus nec quod inſtituit, vel tenui quidem coniectura confirmare poſſe videtur, & totum illud ſuum Tranſſubſtantiationis figmentum penitus euertit. Terrenam enim ſacramenti partem Irenæus non Formas & Accidentia, quemadmodum

Hardingus

Hardingus somniat, sed veram ipsam panis substantiam atque naturam appellat, & panis quidem eiusmodi, qualis carnis nostræ substantiam augeat atque sustentet. Sic enim scribit: *Ex quibus augetur, & consistit carnis nostræ substantia.* Irenæ. lib. 5.

At nos Origenes, quando sacramentum accipimus, monet vt dicamus, *Domine non sum dignus: Ergo sacramentum*, inquit Hardingus, *Dominus & Deus appellabatur.* Hui, quàm hæc perdita est, & deplorata causa, quæ nullo modo sine patrum deprauatione, atq; mutilatione defendi possit? De deprauatione pòst. De mutilatione autem truncationéq; horum Origenis verborum, si ea Hardingus integra recitasset, atque proposuisset, nullus omnino scrupulus fuisset relictus. Sic namque verba habent: *Intrat etiam nunc Dominus sub tectum credentium duplici figura, vel more. Nunc enim quando sancti, & Deo acceptabiles Ecclesiarum antistites sub tectum tuum intrant, tunc ibidem per eos Dominus ingreditur: & tu sic existimes tanquam Dominum suscipiens. Et aliud, quando sanctum cibum, illudq; incorruptum accipis epulum, tum Dominus sub tectum tuum ingreditur.*

Intrat sub tectum nostrum Dominus (inquit Origenes) *cum quando virum aliquem sanctum excipimus, tum quando sacramentum sumimus.* Quemadmodum in nos Christus per hoc, ita etiam per illud ingreditur. Similiter idem ipse doctissimus pater in Euangelium B. Matthæi scribit: *Qui discipulos Christi tradit, ipsum Christum tradit.* Quare si ex his verbis concluserit Hardingus, Christum in ora nostra Realiter & Substantialiter intrare, tum etiam Christum similiter in domos nostras ex hac terrestri materia constitutas inire, defenderit est necesse. Verùm vt omnem dubitationem tollamus, Ambrosius ipsum Christi corpus in nostra corpora intrare negat. Sic nimirum scribit: *Non iste panis, qui vadit in ventrem: sed panis vitæ æternæ, qui animæ nostræ substantiam fulcit.* Propterea Cyprianus Christi corpus, *animæ non ventris esse cibum* scribit. Hanc ob causam Origenes ipse in eadem homilia sic habet: *Domine non sum dignus, vt intres sub tectum meum. Sed tantùm dic verbo: tantùm veni verbo; verbum est aspectus tuus.* Deinde ait, *per Euangelistarum prædicationem; per sui corporis sacramentum: per gloriosæ crucis signaculum nobiscum Deus, & ad nos, & in nobis.* Rursus similiter, *Fideles credunt aduentum verbi, & libenter recipiunt Dominum suum.* Sic Augustinus scribit: *Sancti, qui sunt in Ecclesia, accipiunt Christum, in manu & in fronte.* Sic etiam Tertullianus: *Cum te ad fratrum genua protendis, Christum contrectas.* Origē. in Matthæ. homil. 35 De con. Dist. 2. Non iste. Cyprian. de cœna Domini. Origen in diuer. Euang. locos. homil. 5. Origen. in diuer. Euang. locos. homil. 1. Origen in diuer. Euang. locos. homil. 2. Auguſt in Apocalyp. Sermon. 11. Tertul. De Pœnitentia.

Sic Christus contrectatur: sic Christus accipitur: sic Christus præsens adest: sic Christus sub tectum nostrum intrat. Quemadmodum autem ad nos Christus per pium ministrum, per verbum, per baptismi sacramentum, per crucem, per pauperes accedit: eodem prorsus modo per corporis sanguinisq; sui sacramentum in nos ingreditur: eodem, inquam, non alio quouis. Quando autem Christus hoc modo venerit, dicere nos oportet, *Domine non sum dignus, vt intres sub tectum meum.*

Iam verò si verba ista satis euincant, sacramentum Dominum atque

Deum esse appellatum: euincunt etiam aquam Baptismi, verbum Dei, crucem in fronte ductam, deniq; pium Episcopum aut ministrum eodem etiam nomine fuisse vocatum.

Magna hîc etiam in Hardingiana verborum Origenis repetitione fraus & corruptela ostenditur. Quod enim Origenes scribit: *Et tu ergo humilians teipsum, imitare hunc Centurionem, & dicito: Domine non sum dignus, vt intres sub tectum meum:* in quo id sensit, oportere nos Christo submissos esse, eíq; dicere, *Domine non sum dignus, &c.* Hardingo consultius visum est ipsum locum deprauare, atq; suum, *Illud*, interponere. Sic enim Hardingus scribit: *Origenes eum hortatur, qui sumit Illud, vt se humiliet, dicatq; illi* (videlicet sacramento) *Domine non sum dignus.* Ita & manifesta fraude vsus, & authoris sui verba ementitus Dei populum creaturæ diuinum cultum tribuere sine metu, & rubore docet.

Hardingus. 2. Sectio.

D. Cyprianus in sermone de lapsis narrat, quemadmodum vir quidam, qui persequutionis tempore Deum abnegauerat, tamen (sacrificio a sacerdote celebrato) latenter cum cæteris sacramentum sumpserat, illud nec edere, nec contrectare potuit, sed cinerem ferre se apertis manibus inuenit. Quo in loco adiungit, Documento vnius ostensum est, Dominum recedere, cum negatur.

Episcopus Sarisburiensis.

ISta verò coniectura non Cypriani verbis, sed Hardingiana interpretatione continetur. Neq; enim sacramentum Cyprianus vel Dominum, vel Deum vocat. Homo ille, cuius meminit, mortis metu impulsus Deum abnegauerat, qui cum in Christianorum cœtu sacram communionem acciperet, aperta manu conuersum in cinerem sacramentum inuenit. Hoc miraculum inquit Cyprianus, *Documento esse potest, Dominum recedere, cum negatur.*

Non est Hardingus, vt arbitror, dicturus vel sacramentum vnquam negasse Deum: ab eo tamen, sicuti ipse interpretatur, Dominus recesserat: vel hunc hominem negasse sacramentum: venerat enim cum cæteris, vt illud sumeret. Verùm se dissimulationis scelere cõstrinxerat, Deúmq; reiecerat: quapropter illum vicissim Dominus deseruit, atq; vt manifestum eius rei indicium haberet, sacramentum in cinerem recidere voluit.

Sic Augustinus de Baptismi sacramento, déq; sacerdotali gradu verba faciens ait: *Si Sancta malos fugiant, vtrumq; fugiat.* Prosper habet: *Non locorum interuallis vel acceditur ad Deum, vel a Deo discedit: Similitudo facit proximum, dissimilitudo longinquum.*

Deuterium Episcopum Arianum hominem quendam suo sacrilego more baptizare conantem subitò aqua defecit, atque e baptisterio defluxit. Consimilem Socrates, aliíq; scriptis prodiderunt historiam. Hoc etiam miraculum argumento fuit, Deum a nobis, quando negatur, recedere,

Augustin. contra epist. Parmeniani. lib. 2. cap. 13.
Prosper, Senten. 123.
Paulus Diacõ. lib. 15. in histo.
De Anast. sio Socrat. lib. 7. cap. 17.

cedere. Non tamẽ ex eo concluserit Hardingus, aquam Baptismi Dominum, Deúmq; appellatam esse.

Hardingus. 3. Sectio.

IDem Cyprianus in expositione Dominicæ orationis, quartam eiusdem petitionem explicans, Panem nostrum quotidianum da nobis hodie, *eam sacræ communionis in hoc sacramẽto desiderium continere censet, aitq;*: Ideo panem nostrum, id est, Christum dari nobis quotidie petimus, vt qui in Christo manemus, & viuimus, a sanctificatione, & corpore eius non recedamus. * *Hic Cyprianus sacramentũ Christum vocat, qui reuera in eodẽ præsens adest realiter, quemadmodũ in superiore loco Dominũ appellauit. Aduersarios autem nostros non minùs Christi, quàm Domini, vel Dei nomen sacramento denegaturos arbitror, nisi Christum forsan minoris, quàm Dominũ, aut Deum faciant.*

* Falsum: Cyprianus enim non sacramentum Christum vocat, sed tantùm ait, Christum esse panẽ nostrum quo viuimus.

Episcopus Sarisburiensis.

TRia hoc loco Hardingus vno spiritu egregiè falsa pronunciauit. Neque enim Cyprianus vel istis verbis sacramentũ appellat Christum, vel præcedentibus verbis Dominũ nũcupauit, vel vnquam Christi corpus Realiter in sacramento inesse affirmauit. A bono Theologo tam crebras falsitates fluere minimè quidẽ oportuit. Verè quidem dixit Cyprianus, *Christum esse panem nostrũ, eundem nempe, qui de cœlo descendit, vitamq; mundo præbet, quem qui comederit, in sempiternum vixerit.* Sic Basilius habet: *Christus vocatur vita nostra, via, panis, vitis, lumen, gladius.* Quæ profectò verba non crassẽ, non grãmaticè sunt, sed mystico quodam spiritualiq; modo intelligenda. Quare quemadmodum Christus noster est spiritualis gladius, spirituale lumen, spiritualis vitis, spiritualis via, & spiritualis vita, ita quoq; noster est spiritualis panis. Origenes habet: *Ne mireris quòd verbum Dei caro dicitur: nam & panis, & lac, & olera dicitur: & pro mensura credentium, vel possibilitate sumentium diuersè nominatur.* Cyprianus quidem minimè dicit vel sacramentum esse Christum, vel Christum esse sacramentum. Quare quòd Hardingus sic argumentatur: *Christus est panis vitæ:* Ergo *sacramentum est Dominus Deusq; noster:* in eo nimis ille suæ Dialecticæ confidere videtur.

Basil. in Psal. 44.

Origen. in Exod. homil. 7.

Hardingus. 4. Sectio.

EQuidem hic sanctissimus Martyr hoc sacramentũ non tantùm Dominũ, & Christũ esse confitetur, sed * *Deũ etiã agnoscit his verbis in sermone de Cœna Domini:* Sicut in persona Christi humanitas videbatur, & latebat diuinitas, ita sacramento visibili ineffabiliter diuina se infudit essentia.

* Falsum: Non enim sacramẽtũ Cyprianus Deum vocat: sed solùm diuinam potentiam sacramẽto præsentẽ adesse scribit, quemadmodũ & Baptismi sacramento.

Episcopus Sarisburiensis.

ALiud hîc mirificum argumentationis genus, & cæteris pulchrè conueniens, induxit Hardingus. Si tuum, sanctissime Cypriane,

minùs tritum, notúmq; esset scribẽdi genus, indocti facilè falli, ac decipi potuissent. Admirabilem hic quidem verborũ exaggerationem amplitudinémq; agnosco, cuiusmodi sancti patres in suis ad populum concionibus cum aliàs libenter vsi sunt, tum quando in sacramentorum mentionem inciderent libentissimè. Ambrosius ait, *Sacerdos precem facit, vt fõs sanctificetur, vtq; præsentia totius Trinitatis in ea adsit.* Tertullianus inquit: *Sanctissimus spiritus a patre descendit, & super aquas baptismi conquiescit.* Similiter etiam Cyprianus, *diuinam Essentiam se in visibili sacramento ineffabiliter infundere scribit:* haud equidem aliter, ac sanctus spiritus, vel tota beata Trinitas in aquam Baptismi se infundit.

Tertullian. De Baptismo.

Paulinus ad hæc Cypriani verba accommodatè admodum scripsisse videtur:

Sanctus in hunc cælo descendit spiritus amnem:
Cæleſtiq; sacras fonte maritat aquas.
Concipit vnda Deum.

Quid dici magnifentiùs potest? *Concipit*, inquit, *vnda Deum.*

Si iam ex hisce Cypriani verbis Hardingus hac tenui coniectura fretus mysticum panem Dominum Deúmq; vocari solitum docere se posse putet, tum ei simílem coniecturam, similiáque Tertulliani, Ambrosij, Paulini verba consectantem concludere licebit, Baptismi quoq; aquam Dominum etiam atque Deum fuisse dictam. Dicendi enim genus idem est.

Verùm hæc aliáq; eiusmodi scribendi genera priscis & doctis patribus vsitata sunt ac legitima. Augustinus ad hunc modum scribit: *Baptismi sanctitas pollui non potest: & sacramento suo diuina virtus assistit.* Rursus: *Deus adest sacramentis & verbis suis.* Similiter Cyprianus de consecratione Chrismatis hoc modo scribit: *In sacramentis virtus diuina potentiùs operatur. Adest veritas signo, & spiritus sacramento.* Istis tam multis licèt, támq; perspicuis Doctorum sententijs, non tamen Hardingum vel aquam Baptismi, vel consecratum oleum, Dominum, & Deum appellaturum existimo.

Auguſt. De baptiſmo contra Donatiſtas lib. 3. cap. 10.
Auguſt. De baptiſmo contra Donat. lib. 5. c. 19.
Cyprian. de vnctione Chriſmatis.

Hardingus. 5. Sectio.

* Falsum: Chrysostomus non sacramentum esse Deũ scribit, sed contra habet, *Quid significat panis?* Respondet autem *corpus Christi.*

* *Chrysostomus sacramentum minimè dubitat Deum his disertis verbis appellare:* Nolimus obsecro, nolimus impudentes nos ipsos interimere: sed cum honore & munditia ad Deum accedamus, & quando id propositum videris, dic tecum: Propter hoc corpus non ampliùs terra, & cinis ego sum: non ampliùs captiuus, sed liber.

In Trioyem ad Corin. hom 24.

Episcopus Sarisburiensis.

Sacramentũ, inquit Hardingus, *Deum disertè vocat Chrysostomus.* Primùm, sacramentum Chrysostomus nullis omnino verbis Deum appellat. Itaque disertè licet & ingenuè profiteri, istuc Hardingum falsò dixisse.

At

At Chrysostomus de sacra communione differens, ad populum ait, *Accedamus ad Deum.* Hinc Hardingus sacramentum istis verbis Deum esse dictum colligit. Quousq; tandem isti homines lectores suos captiosis sophismatis eludent? Satis Hardingus intelligit se bono isto patre vehementer abuti, & de eo fingere, quod illi nunquam in mentem venit. Optimè nouit nos ad Deum non corporis labore, aut locorum cõmutatione, sed propensione, voluntatúmque ad Deum inclinatione accedere. Sic Paulus ait: *Accedamus cum fiducia ad thronum gratiæ.* Hebræ. 4.

Augustinus de baptismi sacramento verba faciens, cum hisce Chrysostomi verbis planè conspirantem habet orationem: *Ad Medicum Christum, hoc est, ad percipiendum sacramentum salutis æternæ portantur.* Ex istis Augustini planissimis verbis intelligimus accedere ad baptismum, esse ad Christum accedere. Ex eo tamen non debet Hardingus concludere aquam baptismi Christum appellari. Nostra ad Christum accessio, est nostra in Christo fiducia. Augustinus habet: *Quid est, Accedite, nisi, Credite? Accedite ad eum, qui in vestris auribus prædicatur. Accedite ad eum, qui ante oculos vestros glorificatur. Ambulando non laborabitis. Ibi enim acceditis, vbi creditis.* Sic Chrysostomus: *Nunquid longè est a te Deus, vt vadas ad locum aliquem? Non includitur loco: sed semper est in proximo.* Similiter habet Nazianzenus: *Accede fidens ad Christum: Riga pedes eius.* Propterea Augustinus ait: *Accedant ad Iesum, non carne, sed corde: non corporis præsentia, sed fidei potentia.*

Augusti. de peccatorum merit. & Remiss. lib. 1. cap. 18.

Augusti. aduersus Iudæos c. 1

Chrysost. hom 12. De Muliere Cananæa.

Nazianzen. De Pœnitentia.

Augusti. contra Faust. li. 33. c. 1

Ita nos ad Christum in baptismo, in verbo Dei, in concione, in sacrosancta communione accedimus: non motu corporis, non loci permutatione, sed incenso cordis studio, & mentis industria. Iam verò, quò Lector ipse Hardingianam aliqua ex parte in hac causa facilitatem perspiciat, non erit superuacaneum alia quædam Chrysostomi verba, quæ proximè præcurrebant, paucis attingere, in quibus quodammodo de industria docere videtur, vbi Christum quærere debeamus, & qua via, ac ratione ad illum peruenire possimus. Hæc ipsius verba sunt: *Aquilæ in hac vita facti ad ipsum cœlum euolemus, vel potiùs supra cœlum. vbi enim cadauer, illic & aquilæ. Cadauer Domini corpus propter mortem. Aquilas autem appellat, vt ostendat ad alta eum oportere contendere, qui ad corpus accedit, & nihil cum terra debere ei esse commune, neq; ad inferiora trahi & repere, sed ad superiora semper volare, & in solem iustitiæ intueri, mentis q; oculum acutissimum habere.*

Ita nobis Chrysostomus & vbi Christus in gloria patris sui requiescat, & quemadmodum nos ad illum perueniamus, & quibus eum oculis contueamur, exponit. Tum verò postquam nostras in cœlum vsque mentes extulisset, sic deinde scribit: *Propter hoc corpus* (quod ad dexteram aspicio) *non amplius cinis & terra ego sum, non amplius captiuus.* Sacramentum autem disertissimè panem vocat. Sic enim in eadem homilia scribit: *Quid significat Panis?* Respondet, *Corpus Christi:* Non corpus esse Christi, panem: sed corpus Christi significare scribit. Hardingus interim ista verba, *Accedamus ad Deum,* idem valere contendit, atque hæc, *Accedamus ad sacramentum.* Ex eo autem fingit sacramen-

tum perſpicuis verbis appellari Deum. Quanquam ille ſanctitate præcellentiſſimus pater hiſce quidem verbis tantò nos ſupra Deum hunc Hardingianum euehit, quantò corpori ſpiritus præſtat, cœlumq; terra ſublimius eſt. Nos enim ad Chriſti corpus non tanquam oculis noſtris ſubiectum, ſed in Dei gloria conſtitutum in cœlo accedere docet.

Hardingus. 6. Sectio.

NE cui verò ſenſus iſte a Chryſoſtomo acceptus nimis durus videatur, hic locus Ambroſij, qui eodem tempore vixit, & idem omnino cum eo de religione ſenſit, eôdem nos deducere videatur. Quid edamus, quid bibamus, alibi tibi per Prophetam Spiritus ſanctus expreſſit, dicens: Guſtate, & videte, quoniam ſuauis eſt Dominus, beatus vir qui ſperat in eo: In illo Sacramento Chriſtus eſt, quia corpus eſt Chriſti. *Hîc Ambroſius ea verba Pſalmi ad* ſacramentum referens, Dominum illud vocat, eumq; Dominum, in quo qui ſperat, beatus eſt.*

De iis qui myſterijs initiantur, cap. 9. Pſal. 33. In collectanea in 10 cap. prioris ad Corin.

* Falſum: ea enim verba Ambroſius nõ ad ſacramentum, ſed ad ipſum Chriſtum accommodat.

Epiſcopus Sarisburienſis.

VT Chriſtus vel in Scripturis, vel in Manna, vel in ſacramento baptiſmi, vel in ſacramento corporis ſui inceſſe dicatur, nec nouum eſt aut inauditum dicendi genus, & in priſcis patribus ſæpiſſime occurrit. Hieronymus ait: *Chriſtus clauſus latebat in litera.* Auguſtinus habet: *Pij in Manna intellexerunt Chriſtum.* Præterea: *Vt petra erat Chriſtus propter firmitatem, ita Manna erat Chriſtus, quia deſcendit de cœlo.* Hieronymus ſcribit: *Lapis ille, qui erat ad caput Iacob, Chriſtus erat, Lapis ille Chriſtus eſt.* Origenes inquit: *Mare Baptiſmus eſt: Nubes ſpiritus ſanctus eſt: Agnus Saluator eſt.* Denique Doctor quidam, etſi haud perantiquus, tamen Hardingianus aſtipulator, qui Fortalitium fidei conſcripſit, quíque eo nomine non debet in hac cauſa meritò repudiari, ſic habet: *Chriſtus videbatur in Ioſepho: Suſpendebatur in botro: Crucifigebatur in ſerpente.*

Hieron. ad Paulinum. Auguſt. de vtilitate pœnitẽ. Auguſt. contra Fauſtum li. 12. c. 1. Hieronym. in Pſal. 133. Origen. in cantica hom. 2. Fortalitium Fidei lib. 1.

Iſtæ omnes, cæteræque conſimiles dicendi formulæ non ſunt de Reali quadam, Carnalíque præſentia intelligendæ, qualem ipſa verba ſtatim oſtendunt, niſi tanquam in ſacramento duntaxat, aut myſterio.

At Hardingus vrgebit, *Sacramentum ab Ambroſio Dominum dici.* Hoc verò falſum eſt, cæteríſque conuenit Hardingianis argumentis. Chriſtus nunc ad Dei dexteram ſedens, panis eſt alimentúmque vitæ. Eò nos Ambroſius inuitat, *ibi nos guſtare, & videre, quoniam ſuauis eſt Dominus* hortatur. Statim etiam adiungit: *Beatus vir, qui ſperat in eo.* Etſi quidem Hardingo ad defenſionem ſuam vehementer accommodatum ſit, non tamen affirmaturum illum cenſeo, *Beatum fore, qui in ſacramento ſperat.* Id enim dictu magnopere nefandum atque blaſphemum eſſet.

Quod autem iſta Ambroſius non de ſacramento, ſed de ipſo Chriſti corpore, quod in ſacramento adumbratur, ſenſerit, tum ex præcedenti-

dentibus, tum etiam ex ſubſequentibus mox verbis clariſſimè appareret. Paulò antè in eodem capite ſic habet: *Ante benedictionem verborum cæleſtium alia ſpecies nominatur: Poſt conſecrationem corpus Chriſti ſignificatur.* Quæ mox in eadem periodo conſequuntur verba, ſic habent: *Non ergo corporalis eſca* (quam corpore capiamus) *ſed ſpiritualis eſt* (hoc eſt ſpiritu ſumenda.) Hæc Hardingus verba pro more ſuo diſſimulanda, occultandaque eſſe iudicauit. Deus ipſius acuat internos intelligentiæ ſenſus, vt guſtare, videreque poſſit, ſuauem & benignum eſſe Dominum.

Ambroſ. de iis qui initiantur myſter. c. 9.

Hardingus. 7. Sectio.

IStis conuenienter ſcribit Auguſtinus in ſermone quodam de verbis Euangelij, citatus a Beda: Qualem vocem Domini audiſtis inuitantis nos? Quis vos inuitauit? Quos inuitauit? Et quis præparauit? Inuitauit Dominus ſeruos, & præparauit eis cibum ſeipſum. Quis audeat manducare Dominum ſuum? Et tamen ait, qui manducat me, viuet propter me.

Hæc verba nō ad ſacramentū, ſed ad ipſū Chriſti corpus in ſacramento adumbratum referuntur.

Cyrillus ſacramentum & pro Chriſto, & pro Deo verbo, & pro Deo * *agnoſcit, his verbis:* Qui carnem Chriſti manducat, vitam habet æternam. Habet enim hæc caro Dei verbum, quod naturaliter vita eſt. Propterea dicit: Quia ego reſuſcitabo eum in nouiſſimo die. Ego enim dixit, id eſt, Corpus meum, quod comedetur, reſuſcitabo eum. Non enim alius ipſe eſt, quàm Caro ſua, &c.

* Falſum: Hæc enim verba Cyrillus de ipſo Chriſti corpore, non de ſacramento corporis Chriſti habuit.

l. 1 Ioan. lib. 4. cap. 15. Ioan. 6.

Epiſcopus Sarisburienſis.

VEriſſimè profectò ſcripſit Auguſtinus, Chriſtum cibum nobis præparaſſe ſeipſum. Chriſtus enim ipſe ait: *Qui manducat me, viuet per me.* Neque verò ad huius rei confirmationem erat opus Auguſtini verba a Beda mutuari. Eandem enim cum in Auguſtino, tum etiam in alijs priſcis patribus ſententiam facillimè inueniat. Auguſtinus ita ſcribit: *Panis eſt, & Panis eſt, & Panis eſt,* (intelligit autem non ſacramentum, ſed ſpiritualem panem vitæ) *Deus Pater, Deus Filius, & Deus Spiritus ſanctus. Deus, qui tibi dat, nihil melius, quàm ſe tibi dat.* Sic Hieronymus habet: *Sancti veſcuntur cæleſti pane, & ſaturantur omni verbo Dei, eundem habentes Dominum, quem & cibum.* Similiter Gregorius: *Præſepe natus impleuit, qui cibum ſemetipſum mortalium mentibus præbuit.* Atq; hoc illud eſt, quod Cyrillus ait: *Ego, id eſt, corpus meum, quod comedetur, reſuſcitabo eum. Non enim alius ipſe eſt, quàm caro ſua.*

Auguſt. de ver. Domi. ſecund. Luc. Sermo. 29

Hiero. ad Pamma. aduerſ. error. Ioan. Hieroſolymit.

Grego. in Iob. lib. 7. cap. 4.

Hæc ſingula patrum dicta vera ſunt, minimeque dubia. Quod tamen ex ijs concludit Hardingus, falſum eſt, ſcilicet vel Auguſtinum, vel omnino quenquam ex his ſanctiſſimis patribus ſacramentum aliquando aut Dominum, aut Deum, aut Chriſtum ipſum appellaſſe.

Auguſtinus frequentibus in locis docet ipſum Chriſti corpus, atque eius corporis ſacramentum res eſſe diſcrepantes, diſcrimen autem in eo ſtatuit, *quòd Chriſti corpus interne manducatur mente: ſacramentum autem externè premitur dente.* Proinde ſacramentum *panem Domini* appel-

Auguſt. in Ioan. tract. 26. *Qui manducat mente, non qui premit dente.*

Auguſt.in Ioan.tract.59. lat:ipſum autem Chriſtum *Panem Dominum* vocat. Vbi verò hęc Chriſti verba interpretatur, *Panem noſtrum quotidianum da nobis hodie*, ſic habet: *Aut pro ſacramento corporis Chriſti, quod quotide accipimus, aut pro ſpirituali cibo, de quo idem Dominus ait, Operamini eſcam, quæ non corrumpitur: Et illud, Ego ſum panis vitæ, qui de cœlo deſcendi.* Hîc alteram animaduertimus ipſius Chriſti corporis, a corporis ſui ſacramento illuſtrem diſſimilitudinem.

Auguſt.de ſermone Domini in monte lib.2.

Si ſuos Hardingus locos diligentiùs inſpexiſſet, atque luſtraſſet, Auguſtinum ſuam ipſius in eodem hoc loco ſententiam interpretantem accepiſſet. Sic namque ſcribit: *Nulli eſt aliquatenus ambigendum, tunc vnumquemq; fidelium Corporis & Sanguinis Domini participem fieri, quando in Baptiſmate membrum Chriſti efficitur: nec alienari ab illius panis, calicisq; conſortio, etiamſi, antequam Panem illum comedat, & calicem bibat, de hoc ſeculo in vnitate Corporis Chriſti conſtitutus abſcedat. Sacramenti enim illius participatione ac beneficio non priuatur, quando ipſe hoc, quod illud Sacramentum ſignificat, inuenit.* Hîc nos Auguſtinus docet, fidelem quemq; hominem Corporis Chriſti participem eſſe, etiamſi ſacramentum corporis eius nunquam percipiat.

Auguſt.ad infantes. Citatur a Beda in 1.Corin.10.

Auguſt.in Ioan.tractat.7. Quemadmodum autem his verbis ab Hardingo recitatis Auguſtinus Chriſtum *præparare cibum ſeipſum* ſcribit, ita in ſuis in Ioannem commentarijs habet: *Chriſtus inuitauit nos ad Euangelium ſuum: & ipſe cibus noſter eſt: quo nihil dulcius, ſed ſi quis habeat palatum in corde.*

Auguſt.Confeſſion.lib.1. Iterum ſic habet: *Deus panis intus eſt animæ meæ.* Quare alteram Hardingianæ orationis partem veram eſſe intelligimus, *Chriſtum ipſum eſſe panem noſtrum:* alteram verò falſam eſſe perſpicimus, *ſacramentum eſſe illum panem.* Hæc autem mirifica quædam & inuſitata argumentatio erit: *Chriſtus eſt cibus noſter, Chriſtum mente ſpiritúque comedimus, & per eum viuimus: Ergo, ſacramentum Auguſtini memoria Dominus & Deus appellatum eſt.* Huiuſce rationis peruerſitas atque fraus, vt alia taceam, nonnulla vitia, æquiuocatione ſeu duplici ſignificatione verbi, *Manducare*, continetur: quod & ad noſtri corporis externum os, & ad fidem, quæ mentis eſt os ſpirituale refertur. Beatus Ioannes ait, *Chriſtus nos lauit ſanguine ſuo.* Et Bernardus habet: *Lauemur in ſanguine eius.* E quibus tamen minimè debet Hardingus colligere, Aquam Baptiſmi illum eſſe re ipſa Chriſti ſanguinem.

Apocalyp.1. Bernard.Super Miſſus eſt, Sermo.3.

Hardingus. 8. Sectio.

Vixit mille ſupra centum poſt Chriſtum annis, in ſumma Eccleſiæ corruptione. *NEmo verò omnium ſacramentum Dei nomine diſertiùs appellauit, quàm Bernardus in pio illo ſermone de Cœna Domini ad Petrum Presbyterum. In quo ſic ſcribit:* Comedunt Angeli verbum de Deo natum, Comedunt homines verbum fœnum factum: *ſignificat autem ſacramentum, quod verbum vocat fœnum factum, hoc eſt, verbum incarnatum. In alio verò loco habet ibidem:* Hæc eſt verè indulgentia cœleſtis, hæc eſt verè cumulata gratia, hæc eſt verè ſuperexcellens gloria, ſacerdotem Deum

ſuum

ſuum tenere,& alijs dando porrigere. *In eodem etiam ſermone de mirifica ſuauitate loquens, quam pij Epiſcopi, hominéſque ſancti, & religioſi ex huius ſacramenti ſumptione percipiunt, ſic ait:* Ideo ad menſam altaris frequentiùs accedunt, omni tempore candida facientes veſtimenta ſua, id eſt, corpora, prout poſſunt, melius, vtpote Deum ſuum manu & ore contrectaturi. *Alium eiuſdem ſermonis locum, quandoquidem & inſtitutum noſtrum probat, & ſalubrem etiam quandam inſtitutionem continet, nullo modo prætermittere poſſum. Sic autem habet:* Mira ſunt, fratres, quæ de ſacramento iſto dicuntur. Fides eſt neceſſaria, ſcientia rationis ſuperuacua. Hoc fides credat, intelligentia non requirat, ne aut non inuentum putet incredibile, aut repertum non credat ſingulare. Et ideo credi oportet ſimpliciter, quod inueſtigari non poteſt vtiliter. Nolite itaque, nolite quærere quomodo fiat: nolite dubitare vtrum fiat, nolite irreuerenter accedere, ne vobis ad mortem fiat. Deus enim eſt, & quanquam panis myſteria habeat, mutatur tamen in carnem: Deus & homo eſt, qui teſtatur panem veraciter fieri carnem ſuam, vas electionis eſt, qui minatur iudicium non dijudicanti tam ſanctam carnem. Idipſum ô Chriſtiane de vino ſentias: id honores in vino: creator vini eſt, qui vinum prouehit in ſanguinẽ Chriſti. *Hucusq; ſanctiſſimus Bernardus.*

1. Corin. 11.

Epiſcopus Sarisburienſis.

BErnardus Monachus fuit, vixitq; Claraualli circiter idem tempus, quo Thomas Beckettus hîc in Anglia floruit. Qua memoria Dei Eccleſiam miſerè fuiſſe deformatam ex ipſius creberrimis querelis cõſtat. Sic enim de Clero Romano nominatim ſcribit: *Nihil integri eſt in Clero* (quo nomine Papam, Cardinales, Epiſcopos, cæteróſque omnes complectitur) *Reſtat iam vt homo peccati reueletur. A planta pedis vſq; ad verticem capitis non eſt ſanitas vlla. Serui Chriſti nunc ſeruiunt Antichriſto.* Itaq; Bernardi in ſeculo tam inſigniter depraua to viuentis, eiúſque peruerſitate, quaſi turbine & tẽpeſtate abrepti leuiorem videri in hiſce cauſis authoritatem eſt neceſſe. Quanquam aliis quidem in locis ſententiam ſuam nonnihil emendare & corrigere videtur. Sic enim ſcribit: *Quaſi verò Chriſtus, cum iam aſcenderit in cælum, tangi a Maria aut velit, aut poſſit. Et vtiq; poterit: ſed affectu, non manu: voto, non oculo: Fide, non ſenſibus.* Si nos vehementiùs Hardingus eo vrgere voluerit, quod Bernardus ait, *ſacerdotem tenere Deum manibus ſuis*, huius dicti aſperitatem commoda quadam interpretatione liniri poſſe meminerit. Sic Chryſoſtomus ſcribit: *Adeſt ſacerdos geſtãs ſpiritũ ſanctũ.* Gregorius etiam ait: *Paulus prædicãdo Deum infundebat audientibus.* Rurſus: *Latens in Pauli pectore, quaſi ſub tentorio ibat Deus.* Hieronymus habet: *His, qui baptizandi ſunt, publicè tradimus ſanctam, & adorandam Trinitatem.* Senſus eſt, eũ Trinitatẽ accipere, qui fidem Trinitatis, doctrinámq; accipit.

Anno Domini 1117.

Bernard. in Pſal. Qui habitat.

De Conuerſione Pauli.

In Canti Canticorum.

Bernard. in Cantica cantic. Sermone 28.

Chryſoſt. De Sacerdotio li. 3.

Gregor. in Iob lib. 27. cap. 6.

Hieron. ad Pãmachi. aduerſus errores Ioan Hieroſolymitani.

Iam itaq;, quemadmodum Chryſoſtomus *ſacerdotem geſtare ſpiritũ ſanctum*, & Paulũ Gregorius *Deum infudiſſe audientibus*, & Hieronymus nos *tradere ſanctam Trinitatem* ſcripſerunt: ſimiliter Bernardus dixiſſe

videatur *sacerdotem Deum tenere manibus suis*: hoc est, non Realiter, non reipsa, sed peculiari quodam loquendi genere atque ratione. Etenim modo quodam Rhetoricæ amplificationis, qui tenet aliquid, quod ad Deum vnicè pertinet, is Deum tenere dicitur.

Sic istis, alijsque similibus sententijs succurrendum est, maximè huic Bernardi, quandoquidem ea hoc ipsum inprimis postulare videtur. Ita enim se habet, longè secus ac illam Hardingus retulit: *Deum suum manu & ore contrectaturi, & colloquentem sibi ipsis audituri*, quam posteriorem clausulam Hardingus pro instituta ratione prudens celauit. Vt Christum sacerdos secum colloquentem audit, sic manibus Christum tenet: Christum autem sacerdos non verè aut reipsa, sed tantùm mysticè loquentem audit: Ergo ex hoc probabiliter concluditur, Christum non Realiter aut Reuera, sed tantùm mysticè tenere. Hæc de Bernardo hactenus. Quanquam illum cum in hac, tum in alijs religionis partibus temporum erroribus atque tenebris implicatum & abductum fuisse & credibile est, & multi iudicant.

Hardingus. 9. Sectio.

*Hîc autem aduersarij nostri, quod ad hunc Articulum attinet, secum expendant atque reputent, sive Lutherani sint, sive Zuingliani, sive Geneuenses, quemadmodum hæc verba a patribus vsurpata, & ad sacramentum * accommodata in locis superioribus, interpretari possint.* Dominus, Christus, diuina essentia, Deus, seipsum, verbum Dei, Ego, Verbum fœnum factum, Deum suum. *Multitudo similium locorum, quibus in hac causa vti possem, innumerabilis propè est. Cessurum se Iuellus & subscripturum pollicetur, si aliquis omnino reperiatur. Quare, iam quanta sit in verbis fides, intelligemus.*

* Falsum: nulla enim ex istis verbis ad sacramentum accommodãtur.

Episcopus Sarisburiensis.

EQuidem non dubito quin ex istis paucis diligenter expensis prudens Lector facilè perspexerit, nullum ex istis omnibus antiquis patribus, neque Irenæum, neq; Origenem, neque Cyprianum, neque Chrysostomum, neque Ambrosium, neque Augustinum, neque Cyrillum, quantum ex ipsorum verbis intelligi possit, sacramentum vnquam vel Dominum, vel Christum, vel Diuinam essentiam, vel Deum, vel Seipsum, vel Verbum Dei, vel Deum suum appellasse: quantumuis Hardingus & falsas interpretationes adhibendo, & multa inconsideratè pronunciando, vehementissimè contenderit, vt secus esse saltem videretur. Hieronymus ait: *Falsi testes sunt, qui non eodem sensu dicta proferunt, quo dicuntur.*

Hieronym. in Matth. ca. 26.

Hardingus. 10. Sectio.

IN hoc Ecclesiæ dogmate ponderando, exigua impiorum ludibriorum & blasphemiarum contra hoc sanctissimum sacramentum occasio reftabit ijs, qui

qui crasso illo & inepto errore non cæcantur illorum hominum, qui inseparabiles Christi naturas esse negant, verùm eius solummodo carnem in hoc mysterio præsentem adesse sine sanguine, sine anima, sine diuinitate confirmant. Quem errorem manifestæ scripturæ redarguunt: Christus excitatus a mortuis iam non moritur. Rom. 6. Non patitur se ampliùs diuidi. 1. Cor. 1. Omnis spiritus, qui dissoluit Iesum, hic est Antichristus. 1. Ioan. 4. *Ex his efficitur, si Christus verè sit in sacramento sub forma panis, quemadmodũ alibi abunde docuimus: tum ibi integrum & totum adesse, Carnem & sanguinem, & animam, totum Christum Deum & hominem, propter indiuisam duarum in vna persona naturarum coniunctionem. Quod in Articulo de Adoratione sacramenti luculentiùs demonstratur.*

Hunc errorẽ de suo fingit Hardingus.

Episcopus Sarisburiensis.

IN exitu Hardingus hanc sui dogmatis rationem erroris cuiusdam refutatione confirmat: qui profectò propter inauditam eius nouitatem, suus esse & proprius facilè videatur. Itaque error Hardingianus meritò appellari debet. Neq; enim ab homine alio esse vel defensum vnquam, vel mente conceptum existimo.

Esse quosdam fingit, qui vel defenderint aliquando, vel posse defendere videantur, Christi carnem in sacramento realiter adesse præsentem: quanquam mortuam illam quidem, exanguem, & anima simul ac diuinitate carentem. Hic verò nouus error est, nec domitus antehac, nec tractatus vnquam.

Nos autem & certissimè persuasi sumus, & clarissimè profitemur Christum Deiq; filium carnem nostram e Maria virgine sumpsisse, atq; vbicunq; ea fuerit, ibi & diuinitatem, & animam adesse præsentem. Ex hac minimè dubia veritate alienam Hardingus argumentationem concludit. Sic enim ratiocinatur: *Si Christus verè adsit in sacramento sub forma panis, tum in eo integer & totus inest, Deus atq; homo.* Concesso quidem primo, alterum consequatur est necesse. Verùm vnde Hardingo constat de primo? Quis illum antiquus doctor, quis priscus pater docuit, Christi corpus realiter & carnaliter adesse sub formis & nudis speciebus panis & vini? Si quidem eruditi patres ita scripserint, ostendat velim Hardingus? sin minùs, turpe est vendicare. Sanè verò, quicquid hactenus Hardingus attulit, parum momenti habet.

Iam verò, Christiane lector, quò tibi certiùs, quid de hac causa sentire oporteat, constare possit, præsertim quando ita est pernicioscè lubrica, vt qui in ea labitur, idololatra sit, Deumq; nesciat, expende breuiter tum sanctorum patrum enucleata de hoc sacramento iudicia, tum eiusdem vetustam rationem atq; vsurpationem recognosce.

Primùm quòd ad patrum hac de re iudicia attinet, Chrysostomus scribit: *In vasis sanctificatis non verum Corpus Christi, sed mysterium corporis Christi continetur.* Augustinus habet: *Interrogo vos, fratres, dicite mihi, quid plus videtur nobis, corpus Christi, an verbum Christi? Si vultis verè respondere, hoc dicere debetis, quòd non sit minus verbum Dei, quàm*

Chrysost. in opere imperfecto. hom. 11.

1. quæst. 1. Interrogo vos.

Hieronym.in Psal.147.

corpus Christi. Hieronymus ait: *Ego corpus Iesu Euangelium puto. Et quamuis, quòd Christus dicit, Qui non manducat meam carnem, &c. possit intelligi de mysterio, tamen veriùs corpus Christi, & sanguis eius sermo scripturarum est.* Similiter Origenes: *Quòd si circa corpus Christi seruandum tanta vtimini cautela, quomodo putatis minoris esse periculi, verbum Dei neglexisse, quàm corpus eius,* id est, sacramentum corporis eius.

Orig.in Exod. hom.13.

Si sacramentum corpus Christi verè atq; realiter, & consequenter Dominus, Deusq; noster esset, illud creaturæ conferre, atq; præ eadem extenuare, quemadmodum Augustinus, Hieronymus, Origenes, alijq; sancti patres faciunt, summæ blasphemiæ videretur. Augustinus habet: *Plus est vnus Deus, quàm vnus Baptismus. Neq; enim est baptismus Deus: sed ideo magnum aliquid est, quia sacramentum est Dei.*

Augu. de vnico baptismo contra Petilia. cap 5

Origenes ille egregiè doctus pater scribit: *Ille panis, qui sanctificatur per verbum Dei, & obsecrationem, iuxta id, quod habet materiale, in ventrem abit, & in secessum eijcitur.* Hæc verba dictu horrenda viderentur, si sacramentum reipsa Dominus esset ac Deus.

Orig. in Matt. cap.15.

Ambr.de benedict. Patria.

Ambrosius quando hæc Christi verba, *Panem nostrum quotidianum da nobis hodie,* explicat, sic habet: *Hodie dat nobis hunc panem, quem ipse quotidiè Sacerdos consecrat suis verbis. Possimus & ipsum Dominum accipere, qui ait, Ego sum panis vitæ.* Ex his manifestò liquet Christum ipsum, & sacramentum, res esse diuersas: vt neq; sacramentum ipse Christus, neq; Christus sacramentum sit. Chrysostomus ait: *Habent & hæreses in schismate similiter ecclesias, similiter & ipsas diuinas scripturas, similiter episcopos, cæteroſq; ordines clericorum, similiter baptismum, similiter Eucharistiam, & cætera omnia, deniq; ipsum Christum.* Hic etiam sanctissimus pater Chrysostomus, contra atq; Hardingus fingit, magnam inter sacramentum, ipsumq; Christum discrepantiam ostendit. Quid autem dici potest explicatiùs atq; dilucidiùs, quàm quod Ambrosius de hac causa scriptum reliquit? *Venisti ad altare: vidisti sacramenta posita super altare: & ipsam quidem miratus es creaturam. Tamen creatura solennis & nota.* Sacramentum Ambrosius disertis verbis, non Dominum, aut Deum, sed creaturam vocat. Itaq; Epiphanius ad hunc modum scribit: *Hoc est rotundæ figuræ, & insensibile, quantum ad potentiam &c. Dominum verò nostrum nouimus totum sensum, totum sensitiuum, totum Deum, totum mouentem.* Hæc quoque verba haud obscuram Christi & sacramenti dissimilitudinem demonstrant. Iustinus Martyr ait: *Alimento humido, & sicco admonemur, quæ propter nos Deus Dei filius perpessus sit.* Cyrillus sacramentum *Fragmenta panis,* Augustinus *Buccellam Dominicam,* appellat.

Chryso.in operc imperfe. hom.49.

Ambr.de sacr. li.4.cap.3.

Epiph. in Anchorato.

Iustin. Martyr in colloquio cum Triphone.

Cyril.in Ioan. lib. 4. cap.14.

Augu.in Ioan. tract.26.

Nefarium profectò atq; horrendum scelus fuisset, sacramentum aliquo huiusmodi vocabulo appellasse, vel creaturã, vel rem insensibilem, vitæq; expertem, vel alimentum siccum, & humidum, vel fragmentum, vel buccellam, si certò sibi persuasissent patres, quemadmodum Hardingus contendit, sacramentum Dominum & Deum extitisse.

Liturgia Chrysostom.

Chrysostomus in ea liturgia, quæ ipsius nomine edita est, post peractam consecrationem sic orat: *Immitte quæsumus Domine sanctum*

spiritum

ſpiritum tuum in hæc propoſita (ſacramenta, ſeu) *munera.*

Ipſe etiam Hardingus in ſua Miſſa, conſecratione ſimiliter perfecta, ſic Deum precatur: *Reſpice Domine ſacramenta hæc benigno & propitio vultu, eaq; ſuſcipere dignare, quemadmodum olim ſuſcepiſti victimas Abeli filij tui, & ſacrificium patriarchæ noſtri Abrahæ, & illud quod tibi oblatum fuit a ſummo pontifice Melchiſedecho.* Non facilè dixerit, opinor, Hardingus ſe precibus a Deo contendere, vt ſpiritus ſanctus in Chriſtum ſuperueniat: vtq; Deus eius rogatu & gratia filium ſuum propitio benignóque vultu aſpiciat: aut illum perinde ſuſcipiat, qui Dominus eſt Deúſq; noſter, ac olim vel capram, vel arietem, vel quoduis eiuſmodi communis ſacrificij genus ſuſceperat.

Quanquam ſi ingenuè loquatur, nec callidè ſententiam occultet, quo nomine illum ſuis nonnullis ſuſpectum eſſe ſentio, tum hic huius orationis ſine dubio ſenſus ſit eſt neceſſe. Sin verò ſimulet, & aliud loquatur, aliud ſentiat in ipſa adeo etiam reconditiſſima ſanctiſſimáque Miſſæ ſuæ parte, tum & ſua confeſſione, & Miſſalis ipſius teſtimonio ſacramentum non eſt Dominus, atq; Deus.

In Concilio Carthaginienſi, quod Cyprianus habuit, Cæcilius a Bilta ſic ait: *Antiſtes Diaboli audet Euchariſtiam facere:* hoc eſt, quemadmodum Hardingus interpretatur, *Sacerdos Diaboli audet Dominum & Deum facere.* Quod quidem ſacerdotibus Hardingianis non eſt vſque adeo nouum. Sic enim audent confidenter ſimul & impudenter dicere: *Sacerdos eſt creator creatoris ſui: qui creauit vos, dedit vobis creare ſe: qui creauit vos abſq; vobis, creatur a vobis, mediantibus vobis.* Hæc verba habita olim fuiſſent blaſphema: nunc verò legitima & catholica iudicari debent, vtpote ab eius ſectæ ac diſciplinæ magiſtris profecta. Cypri. in conc. Cartha. ad Quirinum. Stella Clericorum. Serm. diſcip. ſer. 111.

Hæc habui de patrum iudicijs quæ dicerem. Iam verò vt illud doceam, quemadmodum veteres ſacramentum obſeruarent, ſcito Chriſtiane lector, nullis literarum monumentis conſtare quenquam per ſexcentos poſt Chriſtum annos ſacramentum adoraſſe, aut Diuino honore coluiſſe: quod magno argumento eſſe poteſt, pro Domino atq; Deo minimè habitum fuiſſe.

In nonnullis eccleſijs conſuetudo ea inualuit, vt ſi quæ ſacramenti reliquiæ populo reſtarent, igni cremarẽtur. Quod inter homines Chriſtianos ne ferendum quidem fuiſſet, ſi ſancti doctiq; patres ſacramentum Dominum & Deum eſſe ſenſiſſent. Heſychi. in. Leuit. li. 2. c. 8.

Hildebrandus Papa, qui Sacerdotibus matrimonio interdixit, ſacramentũ de dubijs rerum futurarum euentis conſuluit. Quod quando aut nollet, aut non poſſet loqui, atq; reſpondere, furore impulſus pontifex illud in ignem iniecit. Beno Cardinalis.

Papam quidem Dei nomine cohoneſtarunt, quemadmodum ex illorum crebris decretis & ſanctionibus liquet. In libris etiam ſuis hoc modo ſcribere non ſunt veriti, *Dominus Deus noſter Papa.* Sacramentum autem, quod nunc Dominum & Deum eſſe defendunt, nunquam ante Honorij tertij ætatem vel Dei vocabulo decorarnnt, vel cultu Extraua Ioan. 22. Cum inter. In gloſa. Anno. 1226.

Anno 1265. Dist. 96. Satis euidenter. De elect. & electi potest. In præmio Clemen. Augustinus. Steuchus. Clem. lib 3. ti. 16. Si Dominũ. An. Do. 1308. Hieronym. in Psal. 41.

Diuino affecerunt: neq; illi festum diem ante Vrbanum quartum attribuerunt. Si certò persuasum omnibus fuisset, Dominum atq; Deum esse sacramentum, non tam diu profectò & appellatione & adoratione Diuina caruisset.

Ad extremum Clemens Papa quintus indulgentias, immunitatesq; prolixas ijs omnibus est largitus, qui nouum hunc festum diem obire vellent, nouæq; huic religioni authoritatem, & fidem adiungerent: *Pro primis Vespertinis, Matutinis, Missa, & posterioribus vespertinis, Prima, & Horis, pro singulis hisce temporibus centum dies veniæ, toties, quoties, a pœna & culpa.* Ita illectus facilè populus fuit, ita noua hæc festiuitas, nouáq; religio in honore esse cœpit. Hieronymus ait: *Pagani Deos suos digito ostendunt: & ob hoc ingerunt mihi opprobria. Vnde sciant, quòd ego mente Deum meum reconditum teneo, & per interiorem hominem in ipso habito.* Si alloqui Hardingum sacramentum posset, sic profectò diceret: *Ego creatura sum*, quemadmodum Ambrosius vos docuit: *Ego fragmentum panis sum*, quemadmodum Cyrillus vos docuit: *Ego res sum insensibilis & exanimis*, quemadmodum Epiphanius vos docuit: *Ego cibus sum corporalis, & in corpora vestra transeo, & carnis vestræ substantiam augeo, vt alij cibi*, quemadmodum Origenes & Irenæus vos docuerunt: *Ego mucesco & putresco, & corrumpor*, quemadmodum oculi vos, sensusq; vestri facilè docent: *Ego sacramentum Christi sum, non Christus ipse: Ego creatura sum Dei, non Deus: Iniuriam mihi, iniuriam Deo facitis: Vermes terræ & volucres aëris vos redarguent: mihi hunc honorem nolite deferre: Diuinum honorem Deo tribuite.* Si affari, inquam, sacramentum posset Hardingum, hac omnino voce vteretur: iam verò cum res sit & muta, & exanimis, & loqui nequeat, sic tamen loquitur. Deus omnium hominum aures & corda aperiat, vt videre, atq; rerum vniuersarum præpotentem, & immortalem Deum a creatura caduca, quæ Deus non est, internoscere possint. Amen.

DE

FINIS.

DE REMANSIONE SVB ACCIDENTIBVS.

ARTICVLVS VIGESIMVS SECVNDVS.

Episcopus Sarisburiensis.

VEl tum institutum fuisse populum, vt corpus Christi tantisper in sacramento remanere crederet, dum accidentia panis integra & salua permanerent.

Hardingus. 1. Sectio.

QVinque hi subsequentes Articuli scholasticæ sunt argutiæ, quarum curiosa magis, quàm necessaria tractatio videatur. Vtrùm populus fidelis tum, hoc est, per sexcentos annos a Christo edoctus esset, vt de hoc sanctissimo sacramento restrictè, iuxta horum omnium Articulorum sententiam crederet, nécne, non possum affirmare. Veritatem quidem huiusce rei apertè & simpliciter, sic tamen vt nihil celaretur, quod in illis quietis temporibus (quietis nimirum quoad hanc fidei partem) scitu necessarium videbatur, edoctum fuisse censeo. Si quid postea amplius traditum, siue potiùs veritas alio quodam genere verborum explicata fuerit, vt hæc ratio clariùs & dilucidiùs innotesceret, veritate interim ipsa semper vna eademq; permanente: id quidem profectum est a diligentia ecclesiæ summaq; cura reprimendæ hæreticorum peruicaciæ, qui intra hosce postremos sexcentos annos veritatem huius causæ impugnarunt: quare vt eorum improbis & peruersis sophismatis occurreretur, necessarium visum est eiusmodi cuneos quærere, qui findendis tam nodosis truncis optimè conuenirent.

Episcopus Sarisburiensis.

Onsequentes hosce quinq; Articulos Hardingus leuiter percurrit, vtpote quasdam parũ necessarias Scholasticorum argutias, quæ priuatim a doctis disputantur, ad rudẽ verò vulgi captum minimè pertinent. Quod etiam ex eo faciliùs intelligi potest, quando quidem nullum eorum antiqui cuiusquam patris testimonio confirmare potuit.

Ecclesiæ de sacramento doctrinam priscis temporibus simpliciter & apertè propositam explicatámq; fuisse certissimũ est. Eam verò doctrinam Hardingus ipse huic doctrinę dissimillimam extitisse non ignorat.

Augustin. in Psalm. 3.

Augustinus populum ita docuit: *Christus in cœna figuram corporis sui commendauit.*

Ambr. de illis qui initian. Myster. cap. 9.

Ambrosius ad populũ ait: *Post consecrationẽ corpus Christi significatur.*

Chrysost. in Matth. ho. 83.

Chrysostomus ad populum inquit: *Si mortuus Christus non est, cuius symbolum ac signum hoc sacrificium est?* Atq; vt huiusmodi alias innumerabiles Doctorum sententias prætermittam, Augustinus ita populum docuit: *Non hoc corpus, quod videtis, manducaturi estis: nec bibituri illum sanguinem, quem fusuri sunt, qui me crucifigent.*

Augustin. in Psal. 98.

Orig. in Leuit. hom. 7.

Quòd autem Christus ait: *Nisi comederitis carnem meam, & biberitis sanguinem meum, non habebitis vitam in vobis,* Origenes ille antiquissimus sic inde populum instituit: *Si secundùm literam accipias hæc verba, illa litera occidit.*

Vigili. contra Eutych. lib. 1.

De ipso verò Christi corpore, sanctissimus episcopus & Martyr Vigilius populum hoc modo docũit: *Caro Christi, cum esset in terra, non erat in cœlo: & nunc, quia est in cœlo, non est vtiq; in terra.*

De conse. dist. 2. Prima.

Augustinus ad populum dixit: *Corpus in quo Christus resurrexit, in vno loco esse oportet.* Cyrillus ad populum dixit: *Christus non poterat in carne versari cum Apostolis, postquam ascendisset ad patrem*

Cyril. in Ioan. lib. 11. cap 3.

Augu. in Ioan. tract. 26.

De corporis Christi manducatione sic populum Augustinus informauit: *Crede, & manducasti. Credere in Christum, hoc est, manducare panem viuum.* Rursus similiter: *Quomodo in cœlum manum mittam, vt ibi sedentem teneam? Fidem mitte, & tenuisti.*

De conse. dist. 2. Vt quid.

August. in Ioa. tract. 50.

Ita tum populus simpliciter, apertéq; edoctus fuit: non priuatim in scholis duntaxat, sed etiam in ecclesijs publicè: neque in vna tantùm mundi plaga, sed Hippone in Aphrica, Constãtinopoli in Thracia, Alexandriæ in Ægypto, Mediolani in Italia: Similiterq; in cæteris omnibus totius orbis terrarũ ecclesijs atq; partibus. Atq; hæc eo tempore catholica de sacramentis doctrina habita est: *Transsubstantiatio* verò, *Realis præsentia, Concomitantia, Accidentia sine subiecto,* corpora naturalia naturalibus locis carentia, *Quantum sine modo quanti,* Formæ speciésq; sacræ, nondum vel cognita, vel audita fuerunt.

Tandem autem, vt inquit Hardingus, noui quidam hæretici exorti sunt, qui, quemadmodum aquæ in baptismi sacramento natura conseruatur, ita etiam panis viniq; naturam atq; substantiam in Eucharistiæ sacra-

ſacramento integram remanere defenderent. Verùm, ſi hæc hæreſis ſit, quam eſſe putat Hardingus, tum priſci omnes patres, ſanctique eccleſiæ doctores pro hæreticis damnari debent.

Gelaſius enim ſcribit: *Remanet in ſacramento natura (ſeu ſubſtantia) panis & vini.* Chryſoſtomus ait: *Natura panis remanet in ſacramento, vt priùs.* Theodoretus habet: Panis remanet in *priori natura & ſubſtantia.* Auguſtinus inquit: *Quod videtis panis eſt:* non ait, *videtur panis, ſed panis non eſt: Accidens tantùm & forma, & ſpecies panis eſt:* ſed hoc modo, *Panis eſt, verè & reipſa.*

Gelaſius cõtra Eutychem. Chryſoſto. ad Cæſarium. Theodoret. dialog. 1. Augu. in ſerm. ad infantes. Beda in 1. ad Corinth. 10.

Verùm & hi opinor, & cæteri omnes vetuſtate atq; eruditione præſtantes patres, pro nouis, quia ſic Hardingo placuit, magiſtris habendi, & hæreſeos crimine condemnandi ſunt. Hic ille eſt nodoſus vaſtuſq; ſtipes, cui findendo atque frangendo ſolidum quendam Hardingus ac durum penituſq; ferreum ex Accidentibus cuneum inuenit. Ridicula hercle & puerilis machina: ſed reliquis ſuis inſtrumentis perſimilis. Quanquam Dei eccleſia per mille ducentos continuos annos cunctas Dei ope hæreſes infringere atq; diſcindere facilè abſq; iſtis Hardingianis cuneis potuit.

Hardingus. 2. Sectio.

QVanquam hæc res nõ tam publicè populo propoſita fuit, quã priuatim a doctis diſceptata in ſcholis, ab iiſq; prodita ſuis priuatis ſcriptis: in quibus ſi fortè aliqui ingeniorum concertatione nimis vel curioſi, vel confidentes fuerint, & modum tranſierint, vel quod probare inſtituerunt, minùs cumulatè effecerint, vel ignorantia, partiúmue ſtudio a ratione, eáue opinione, quam Romana tenet eccleſia, non nihil aberrauerint: inhumanum ſit ijs illud vitio vertere, & eorum erratis ad noſtram calumniam abuti, totamq; eccleſiam propter quorundam culpam criminari.

Epiſcopus Sarisburienſis.

EAm nunc Hardingus defenſionẽ adhibet, vt hanc ſcholis tantùm inſeruiſſe, nullum in eccleſijs locum habuiſſe diſciplinam dicat. Hoc verò reliquis etiam vniuerſis doctrinæ ſuæ partibus cõmune fuit. Semper enim ſingularis cuiuſdam prudentiæ ſolertiæq; eſſe iudicarũt, ſuam omnem ſcholarum parietibus incluſam continere ſcientiam, & diligenter cauere ne quid efflueret, atq; ad populi notitiam emanaret. Sic Hieronymus ait: *Eadem & in veteri, & in noua hæreſi ſeruatur fides: vt aliud populi audiant, aliud prædicent ſacerdotes.* Atq; ſanè eiuſmodi eorum religio extitit, vt quantò quiſq; minùs ex ea perceptũ haberet, tantò cum illo præclariùs actum videretur. Hilarij verba optimè illis conueniunt: *Sanctiores ſunt aures plebis, quàm corda ſacerdotum.*

Hiero. ad Pammachi. contra error. Ioan. Hieroſolymit. Hilarius cõtra Auxentium.

Veruntamen contra hanc timidam Hardingi defenſionem, alij quidam ſuæ claſſis doctores, nimirum Antoninus, & Gabriel, & nonnulli præterea eam promulgare videntur, tanquam καθολικὴν, atque eccleſijs peræquè ac ſcholis cõmunem doctrinam, nec magis ſacerdoti, quàm imperitiſſimo cuiq; plebeio conuenientem.

Anto. in 3. par. ſummæ tit. 13. Biel. lectio. 84.

Atq; hercle, si sacramentum verè Deus sit, non quidem in perpetuum, sed duntaxat ad tempus, quemadmodum Hardingianum dogma statuit, quid ni totus populus intelligat, quando esse Deus incipiat: quandiu diuinam naturam conseruet: quando Deus sit: quando non sit: quousq; illud sine periculo adorare possit: quando tutò desistere, nec amplius adorare liceat? Eo enim tempore quo Deus est, qui illud non adorat, impius est & prophanus: qui verò adorat, quando Deus non est, in idololatriam incidit, & creaturam tanquã Deum veneratur. Huius itaq; certa quædam & explorata ratio tam esse plebi, quàm sacerdoti necessaria videtur, quantumuis Hardingo contrà placeat.

Hîc autem suppudere Hardingum suorum scholasticorum, catholicorumq; doctorum animaduerto: *Eos enim vel ignorantia, vel partium studijs abductos, & a communi ratione, & ab ecclesiæ catholicæ sententia aberrasse* confitetur. Sit hoc quidem instar *Axiomatis*, vtpote vnum omnium, quæ scripsit, verissimum.

Quanquam doctores isti, cum talia disciplinæ suæ mysteria enunciarent, non sua priuata insomnia diuulgare visi sunt, sed catholicam potiùs vniuersalis ecclesiæ doctrinam proponere: neque illos eo nomine vllus vel episcopus, vel Cardinalis, vel Papa, vel concilium damnandos vnquam censuit.

Hardingus. 3. Sectio.

*IAm verò num Articulum hunc ijs testimonijs confirmare valeamus, quæ Iuellus postulat, annon, haud magni intererit. Fidei Catholicæ authoritas non ex vetustis paucarum recèns in controuersiam adductarum quæstionum, quæ minoris sunt momenti, confirmationibus pendet. Populus quidem veritatem edoctus est planè, cum nullus adhuc hæreticus eorum fidem oppugnasset callidè. * Ecclesiæ doctrina eiusmodi est. Corpus Christi post legitimam consecrationem tantisper in sacramẽto remanet, dum ipsum sacramentũ remanet. Sacramentum autem remanet, quousq; panis & vini formæ remanent. Formæ verò istæ integræ permanent, donec cætera accidentia corrumpantur & pereant. Veluti si color, pondus, sapor, gustus, odor, reliquæq; panis ac vini qualitates corrumpantur, & penitus immutentur, tum eiusdem etiam forma annihilatur & aboletur. Atque vt paulò de hac re distinctiùs loquamur, quandoquidem panis viniq; substantia in ipsam corporis & sanguinis Christi substantiam mutatur, id quod & *scripturæ & antiqui Doctores, & necessaria veritatis consequutio, & sanctæ ecclesiæ sanctio nobis persuadent: si talis accidentium mutatio fiat, quæ non sufficiat ad panem & vinum corrumpendum, modò remanerent, propter huiusmodi mutationem corpus & sanguis Christi non desinunt esse in hoc sacramento, siue qualitatis mutatio fuerit, nempe si vel color, vel sapor, vel odor panis & vini paulò mutentur, siue quantitatis, vt si in eas particulas diuidatur, in quibus panis ac vini natura conseruari posset. Verùm si tanta fuerit facta mutatio, vt panis & vini, si existerent, natura corrumperetur: tum verò corpus & sanguis Christi non remanent in hoc sacramento, vt quando color,*

*Falsum: Hoc enim nouum figmẽtum est, nõ veteris ecclesię dogma.

Ecclesiæ doctrina.

*Falsum: neq; enim vel scripturæ, vel prisci doctores nos inducunt, vt ista credamus.

&

& sapor, aliæq; panis & vini qualitates ita mutantur, vt eam mutationem panis vinique natura ferre non possit: vel quantitatis respectu, si panis ita quodammodo in puluerem comminutus fuerit, & vinum in tam minutas portiunculas dissipatum, vt eorum formæ remanere desinant: tum corpus & sanguis non amplius remanent in hoc sacramento. Quare corpus & sanguis Christi tantisper in hoc sacramento remanent, dum ipsæ panis & vini formæ remanent: quæ quando deficiunt & esse desinunt, tum etiam corpus & sanguis Christi sacramentum relinquunt. Etenim quædam inter sacramenta, & res, quarum sunt sacramenta, conuenientia & similitudo intercedere debet, qua corruptis formis & accidentibus sublata, ipsa etiam sacramenta soluuntur & pereunt, & consequenter interna ac cœlestis res in illis inclusa, in illis remanere desinit.

August. ad Dan. facium. epist. 23.

Episcopus Sarisburiensis.

QVid sit, quod nobis tam sæpe narret Hardingus, populum in ecclesia primitiua planè ac dilucidè edoctum fuisse, non possum suspicari. Nunc enim in ecclesia Romana omnia de industria tenebris obducuntur atque obruuntur, nec vulgo imperito permittitur, vt quicquam sciat, ne ipsam quidem sacramentorum rationem ac sententiam, quæ profectò inprimis notissima ac planissima esse debebat.

Nam, vt paucis Hardingiana mysteria, quæ cuiuis ex indocta multitudine nefas est scire, aliqua ex parte enunciemus, animaduerte obsecro, Christiane lector, quàm planè modum præsentiæ Christi in sacramento definierint. Thomas Aquinas Scholasticorum Doctorum celeberrimus sic scribit: *In corpore Christi in sacramento non est distantia partium ab inuicem, vt oculi ab oculo, aut capitis a pedibus: sicut est in alijs corporibus organicis. Talis enim distantia partium est in ipso corpore Christi vero: sed non prout est in sacramento. Quia sic non habet quantitatem dimensiuam.* Ex quibus verbis illud ἐν παροδῷ colligi potest, *verum Christi corpus in sacramento neutiquam esse.* Qualem, Deus bone, Christum sibi finxerunt? Nec quantitatem, nec corporis proportionem, nec partium distantiam vllam habet: nec longus, nec breuis, nec rotundus, nec latus, nec crassus, nec tenuis est: oculi, aures, caput, pedes in vnum coalescunt. Eadem tamen hæc corporis Christi figura est ac statura, qua & in terra ambulauit, & in crucem actus est. In 3. quæst. 76. ar. 30.

Ne quis autem hæsitaret, aut ambigeret, hanc rem Canonistæ in Decretis excusserunt atque perpenderunt, his verbis: *Sed secundùm hoc videtur, quòd vbi pars est, ibi est totum: & secundùm hoc videtur, quòd pes & nasus sunt coniuncti: quod non credo.* Adeo nimirum isti homines perspicuè docere populum solent. De conse. dist. 2. Vbi pars. In glossa.

Reliquam eorum disciplinam prætermitto. Aliquando accidentia nutriendi vim habent: aliquando eadem accidentia partes sunt substantiæ: aliquando substantia est accidens: aliquando acciden-

tia sunt substãtiæ .Denique de nocte diem, & diem vicissim de nocte faciunt. Pudet nunc ipsos suorum doctorum, qui quondam in altissimo dignitatis gradu constiterunt: atq; vt ijs olim qui Babyloniæ turris ædificationem sunt aggressi, vsu venit,ita alij aliorum linguam non intelligunt. Quare nunc intermissum languet opus atq; deficit.

Hæc est Hardingianæ ecclesiæ simplicitas, hæc popularibus ingenijs apta in decẽdo perspicuitas. Populo quidem multò est expeditius ad cœlum peruenire, quàm Hardingo suísq; collegis de via penitus consentire. Hìc Hardingus nullis vel scripturis,vel concilijs,vel doctoribus subnixus longam de suo fabulam exprompsit:quam nihilominus ecclesiæ doctrinam esse contendit.Ea verò miseranda demum ecclesia videatur,quæ sua instituta & placita nulla aut scriptura,aut doctore,aut Concilio confirmare possit.

Primùm,*Christi corpus realiter adesse in sacramento tantisper fingit,dum sacramentum sit sacramentum.* Deinde statuit, *Si Christi corpus semel discesserit, tum sacramentum non amplius esse sacramentum:* atq; ita in se reuoluuntur ista. Si sacramentum sit,tum Christi corpus adest:si Christi corpus adsit, tum sacramentum est. Adeo simpliciter & planè populum docent. O illos fortunatos, quibus tales magistri contigerunt. Deinde ait: *Panis & vini substantia in corpus & sanguinem Christi realiter conuertitur.* Atq; hoc ille scripturis ἀγράφοις, & doctoribus ἀνανύμοις confirmat. Tum verò mirificas de *Qualitatibus*, & *Quantitatibus* disquisitiones versat: quemadmodũ nempe color,aut sapor,aut cæteræ qualitates panis mutari,& quàm minutè panis cõminui possit,vt interim Christi corpus in sacramento remaneat. Perspicua verò certè,& consolationis plena,& grata populi palato doctrina. Ambrosius, Augustinus, Hieronymus,Chrysostomus,alijq; eruditi patres in retrusissimis rerum causis indagandis multum operæ studijq; posuerunt: D. Paulus in tertium cœlum subuectus fuit: horum tamen nullus, quid hoc esset mysterij diuinare vnquam potuit.

In exitu ait, *Conuenientiam quandam, & similitudinem sacramenti,& rerum,quarum est sacramentum,esse oportere.* Exempli nimirum gratia: quemadmodum aqua corpora nostra lauat ac reficit: ita quadam similitudine baptismi aqua nos admonet, Christi sanguine nostras lauari reficíq; animas. Atque vt pane naturali nostra corpora aluntur: sic etiam similitudine quadam sacrosancta nos Eucharistia docet animas nostras Christi corpore pasci. Hæc illa est conuenientissima inter sacramentum, & rem, quæ sacramento designatur, similitudo. Verùm quam hic Hardingus conuenientiam aut similitudinem inueniat, quam suo commento accommodet? Quid habent accidentia sua Christi corpori simile? Christi verò corpori quid tandem est cum Accidentibus commercij?Num panis accidentibus nostrorum corporum substantiam sustentari atque augeri, aut ita animas nostras e Christi corpore vitam haurire, vt corpora nostra accidentibus aluntur defendet? Si hanc pascendi ac nutriendi similitudinem miserit,quam aliam inuenerit?

Quàm

Quàm verò Hardingo consultius foret simpliciter atq; ingenuè confiteri, cum in hoc, tum in cæteris Articulis, se non modò scripturis, sed Concilijs etiam generalibus, & antiquis patribus defici: nec ei quicquamomnino præter quasdam inanissimas coniecturas, quod proferat, suppetere?

Hardingus. 4. Sectio.

De sacramẽti reseruatione. Lind. 12.

HIc autem quandoquidem multi eorum, qui se discesserunt ab ecclesia, sacramenti reseruationem damnant, corpus q; Christi tantisper duntaxat in sacramento remanere contendunt, dum sumatur, contraq; reseruationem adducunt exemplum Paschalis agni in vetere lege, cuius nullam partem in crastinum reseruari oportuit, quemadmodum nec Mannæ: placet illustrem & tritum illum Cyrilli Alexandrini locum recitare. Eius verba sic habent: Audio quod dicant mysticã benedictionem, si ex ea remanserint in sequentem diem reliquiæ, ad sanctificationem inutilem esse. Sed insaniunt hæc dicentes. Non enim alius fit Christus, neq; sanctum eius corpus immutabitur: sed virtus benedictionis, & viuifica gratia manet in illo. *Ex hac sententia animaduertimus, Cyrillum nostrorum in hoc articulo aduersariorum errorem nihil aliud esse, quàm meram insaniam statuere. Corpus Christi, inquit, quod ille mysticam benedictionem appellat, quandoquidem sanctissimum est mysterium consecratione confectum, semel consecratum non immutatur, sed virtus benedictionis & viuifica gratia (quibus verbis *carnem a verbo assumptam intelligit) manet in hoc sacramento, etiam quando reseruatur: *quoniam nimirum externæ formæ manent incorruptæ.*

Ad Caloseriũ Arsenoiten. Episcop. citat Thomas par. 3. q. 76.

*Falsum: In vitiosa & captiosa interpretatione situm.

Episcopus Sarisburiensis.

VEritas nullis conuiciorum, contumeliarúmq; tragœdijs perturbatur. Nos ipsi a catholica Dei ecclesia minimè dissociauimus atq; disiunximus, pernicioſum quidem eorum hominum cœtum ac societatum fugimus, qui Dei ecclesiam in speluncam latronum conuerterunt: quorum vt vitaremus consuetudinem Deus ipse disertè mandauit. Sic enim Deus Opt. Max. iubet, *Exite ex ea populo mi, ne participes sitis peccatorum eius, & ex plagis eius accipiatis.* Apocal. 18.

Reseruationis autem mentio alieno loco conglutinata est, nec quicquam ad hanc causam pertinet. Quanquam nisi hanc Hardingus captasset digressionem, omnem hunc articulum sine cuiusquam doctoris appellatione concluſisset. Reseruatum olim quidem in quibusdam ecclesijs fuisse sacramentum fateor: non tamen, quò diuina veneratione afficeretur, sed quò a populo in sacra communione sumeretur. Eam verò consuetudinem Origenes ex alijs pijs patribus improbare videtur. Sic enim scribit: *Dominus panem, quem discipulis dabat, non distulit, nec seruari iussit in crastinum.* Orig. in Leuit. hom. 5.

Quòd autem ad huius articuli summam attinet, nullum Cyrillus

verbum habet,neq; de corporali præsentia,neq; de formis,neq; de accidentibus,neq; de micis,neq; de quantitatibus,aut qualitatibus, neq; de corruptione,neq; de accessione corporis Christi,neq; de mansione discessionéue eiusdem, aut omnino de quouis eiusmodi Hardingiano mysterio. Quare nostram defensionem hic sanctissimus pater nec reprehendit,nec vllam nobis insaniam objcit, quemadmodum Hardingus fingit. Eum verò iterum atq; iterum insanum, si reuiuiscceret, iudicaret, qui tam insanè illius verba ad sententiã tam insanam torqueret.

De sacramenti autem reseruatione, cuius Cyrillus meminit, sic se res habet. Contigit nonnunquam vt postquam populus sacra mysteria percepisset, quædam particulæ sacramenti intactæ relinquerentur. Eas autem sancti patres, qui illo tempore extiterunt, ad vsum profanũ minimè duxerunt esse conferendas: verùm in proximum potiùs diem reseruandas esse iudicarunt, quas in communione populus acciperet. Nondum enim priuata Missa vel cognita in omni ecclesia Dei per vniuersum terrarum orbem fuerat.

Monachi Messaliani fremere cœperunt,& dicere, sacramentum non posse tam diu sanctum durare. Cyrillus respondet, non carnem quam de virgine Christus sumpsit inclusam in sacramento remanere, quemadmodum Hardingus falsissimè scribit, sed Christi institutionem, mysticámq; benedictionem, quam gratiam viuificam vocat, manere saluam: idq; ea ratione comprobat, quandoquidem sacramenta omnia suam integram vim atq; efficacitatem non a se, sed a Christo duntaxat hauriunt. Quare cum Christus vnus sit,sempérq; maneat ab omni mutatione vacuus, gratia etiam,quam in nobis Christus per sacramenta sua efficit atq; exercet, vna semper remaneat est necesse. Quemadmodum verò in aqua baptismi nulla,nisi tum quando adhibetur,vis inest: sic nullam panis Eucharisticus efficientiam habet, nisi quando sumitur.

Viuifica autem gratia in altero sacramento perinde ostenditur,atque in altero. Ambrosius habet: *Aqua baptismatis habet gratiam Dei, & præsentiam Trinitatis.* In Niceno etiam Concilio sic habetur: *Cogita aquas plenas ignis cœlestis.* Hæc verò gratia non ad vnam duntaxat alterámue horam, sed in perpetuum durat. Sic enim Augustinus scribit: *Arca testamenti quamuis ab hostibus capta, virtutem tamen suæ sanctificationis non amisit.* Non tamen Hardingum proinde vel existimare, vel dicere oportet hanc gratiam re & substantia in alterutro sacramento inclusam contineri. Bonauentura ait: *Non est aliquo modo dicendũ, quòd gratia continetur in sacramentis essentialiter, tanquam aqua in vase. Hoc enim dicere, est erroneum. Sed dicuntur continere gratiam, quia eam significant.*

Ambro.de sacram.li.1.ca.5. πλήρη τῦ θείυ πυρὸς νόει τὰ ὕδατα.

August.contra Gauden. lib.3.

In 4. senren. dist.1.quæ.3.

Hic ea, quam Hardingus tueri videtur, sententia erroris arguitur: nostráq; contrà defensio, tanquam vera & catholica stabilitur, *Quòd sacramenta continere gratiam dicantur, quia eam significant.* Denique sic scribit: *Gratia est in animis, non in signis visibilibus.*

FINIS.

De

NVM MVS &c.

ARTICVLVS VIGESIMVS TERTIVS.

Episcopus Sarisburiensis.

VEl murem, aliúmue vermiculum, aut bestiam Christi corpus comedere: ita enim aliqui ex aduersarijs nostris affirmarunt atque docuerunt.

Hardingus. 1. Sectio.

QVòd hanc Iuellus indignissimam assertionem quibusdam tantùm aduersarijs suis attribuit, in eo doctrinam minimè esse publicè traditam atque receptam confiteri videtur. Idem de proximo articulo statuere licet. Iam verò si a quibusdam tantùm defensa sit, neque ab omnibus generaliter tradita, tanquam vera doctrina Christianis hominibus credenda: quî tum secum ipse consentit, quando post suam articulorum omnium recitationem, illos vniuersos, nullo excepto, nostræ religionis summa mysteria maximaq; claues esse dixit. Nam si id verum esset, quod est pro maxima parte falsum, [1]tum articulus iste ab vniuersis defensus traditusq; fuisset. Summa enim & maxima religionis catholicæ capita non priuatim sunt a paucis, sed vniuersim ab omnibus proposita.

[1] Hac ratione præcipua Hardingianæ catholicæ religionis capita in dubium vocari possunt.

Episcopus Sarisburiensis.

CAtholicos Hardingo magistros minùs probari suos, dictuq; nunc ei falsum videri, murem Christi corpus edere, ex his intelligi potest. Quare hanc religionis suæ partem *vilem atque indignam assertionem* appellat. Verùm si ista doctorum Hardingianorum assertio, vilis ita indignáque sit, tum viles atq; turpes fuerint ij, qui eã primi inuenerũt, est necesse. Quanquam non sanè video, quemadmodum eam, in qua

natus atq; educatus est, religionem tam facilè executere atq; abijcere, suósq; collegas indignissimi ac turpissimi sceleris damnare possit, quin in iustam hominum reprehensionem incurrat.

Vna tamen egregia defensione vti videtur, quòd istuc religionis suæ caput núquam esset communi totius ecclesiæ consensu approbatum, & pro catholico habitum. Proinde ait *Hanc non esse religionis suæ clauem.* Si cæteras cunctas suæ religionis partes ad hanc normã exigere voluerit Hardingus, admodũ profectò paucas pro catholicis comprobatas fore suspicor. Verùm huius προβλήματος primi authores atque vindices principem semper hanc esse clauem iudicarunt, sine qua reliqua ipsorum doctrina consistere non posset. Tamen nec minùs aut eruditione cumulati, aut religione catholici, aut in eadem constantes vnquam habiti sunt, quàm noster Hardingus.

Veteres certè quidem illi sanctitate clarissimi patres, Ambrosius, Augustinus, Hieronymus, Chrysostomus, inauditam hanc doctrinam nunquam vel auditione acceperunt: siq; accepissent, eam nunquam vel pro claue, vel pro sera suæ religionis habuissent, sed illos potiùs concludendos tanquam furiosos iudicassent, qui aut eam defenderent & persuaderent, quemadmodum innumeri fecerunt, aut de ea omnino dubitarent, quemadmodum facit Hardingus. Iam ergo, a quibus hæc doctrina propugnata fuerit videamus: ex quo num catholica habita sit, nécne, facilè constabit. Primùm autem testor atq; profiteor, horum hominum hac in causa orationem ita esse blasphemam & sceleratè turpem, vt propter eam, qua Christi glorioſum corpus colo, reuerentiam, quæ ab illis dicuntur neq; audire, neq; referre possim, quin totus cohorream.

Thom. par. 3. de Euchariſt. quæ. 79. art. 3.

Primùm Thomas Aquinas sic scribit: *Quidam dixerunt, quòd cùm primùm sacramentum sumitur a mure, vel a cane, desinit ibi esse corpus, & sanguis Christi: sed hoc derogat veritati huius sacramenti.* His verbis Hardingi sententia, tanquam & veritati inimica, & sacramento iniurioſa damnatur.

Non debet in dubium vocare Hardingus, hic doctor catholicúsne fuerit, an minùs. Christus enim ei dixit per visum in somnio, *Bene scripsisti de me Thoma.* Inde verò appellatus est, *Doctor Angelicus*, quòd eruditione ac iudicio cæteris omnibus doctoribus tanto interuallo præcurreret, & catholicus inprimis videretur. In Arelatensi Concilio sic habetur: *Qui non bene custodierit sacrificium, & mus vel aliquod animal comederit illud, quadraginta dies pœniteat.* Ioannes de Burgo ait? *Mus comedens hostiam, suscipit corpus Christi.* Alexander Halesius habet: *Quidam dicunt vbicunq; ponantur species, siue in mundo loco, siue in immundo, siue in ventre muris, ibi est corpus Christi. Et in hoc non derogatur corpori Christi, nec sacramento.* Iterum habet: *Si canis, vel porcus deglutiret hostiam consecratam integram, non video, quare corpus Domini non simul trayceretur in ventrem canis, vel porci.* Gerſon scribit: *Brutum sumit corpus Christi per accidens, quia sumit illud, in quo est.*

Con. Arelaten. 3. can. 6. Ioan. de Burgo de custodia Eucha. cap. 10. Alexan. par. 4. quæ. 45. m. 1. Gerſon contra Floret. lib. 4.

Bonauenturæ verò contraria sententia multò magis probatur, vtpote quæ

quæ & honeſtati, & rationi magis conueniat. Sic enim ait: *Hæc opinio eſt honeſtior & rationabilior.* Petrus Lombardus Catholicarum omnium ſententiarum magiſter, homo vnus, qui aliorum ſe omnium doctorem fore profitetur, quando ad hanc cauſam accedit, hæret totus ac titubat, nec ſe docere ipſe poteſt. Sic enim de re iſta ſcribit: *Quid igitur ſumit mus, vel quid manducat?* Reſpondet Lombardus: *Deus nouit.* Tamen ita ſtatuit ad extremum, *Sanè dici poteſt, quòd corpus Chriſti a brutis animalibus non ſumitur.* Verùm iſta ſententia reuocatur, & parũ catholica iudicatur. Magna enim Facultas illa Pariſienſis ſic de ea iudicium interpoſuit: *Hîc magiſter non tenetur.*

Bonauen. in 4. ſent. diſt. 13. q. 1. c.

4. ſenten. diſt. 13.

Quare quicquid Hardingus contrà ſenſerit, hactenus ſummè catholica hæc doctrina videtur.

De occaſionibus autem, quæ in hac re incidere poſſunt, Antoninus Archiepiſcopus Florentinus ſic ſcribit: *Simus, aut aliud animal propter negligentem cuſtodiam ſpecies ſacramenti comederit, ille per cuius negligentiam hoc accidit, debet quadraginta diebus pœnitere. Et debet mus capi, ſi poteſt, & comburi, & cinis iuxta altare reponi. Sed Petrus de Palude dicit, quòd mus exenterari debet (& mus quidem comburi, & cinis in piſcinam proïci) pars autem hoſtiæ, ſi homo eam horret ſumere, debet in tabernaculo reuerenter poni, & tamdiu ibi dimitti, quouſq; naturaliter conſumetur. Ipſa autem hoſtia nequaquam debet in piſcinam proïci: ſicut fecit quidam ſacerdos, de muſca reperta poſt conſecrationem in calice. Et ſi quidẽ homo eſſet tanti feruoris, quòd huiuſmodi non horreret, ſed ſumeret, cõmendandus eſſet, ſi tamen eſſet ieiunus. Sic B. Hugo Cluniacenſis cõmendauit Goderanum ſumendo portiunculas hoſtiæ, quas leproſus cum viliſſimo ſputo euomuerat, dicens craticulam Laurentij fuiſſe tolerabiliorem.* Hactenus Antoninus.

Antoninus de defectib. Miſſ. 3. par. Sum. 3.

Atq; vt iſta omnia probabilia magis videantur, hoc illi tanquam catholicum axioma tenent, *Corpus Chriſti poteſt euomi.*

De conſe. diſt. 2. Si quis. In gloſa.

Hîc iterum teſtor, ipſam horum verborum blaſphemam impudentiam, atq; turpiſſimã fœditatem pio pectori intolerandam videri. Neq; verò hanc iniucundam & inſuauiſſimam orationem adhibuiſſem, niſi neceſſarium eſſe duxiſſem, vt omnes, quàm miſerè atq; indignè populo impoſitum fuerit, intelligerent.

Hæc ſententia propagata defenſaq; fuit in ſcholis, in eccleſijs, a ſcholaſticis doctoribus, a Canoniſtis, a prædicatoribus, ab epiſcopis, a generalibus Concilijs, deniq; ab eo adeo, qui caſtellum & *fortalitium* fidei conſcripſit. Non tamen Hardingus veritus eſt dicere, *Eam eſſe vilem turpemq; aſſertionem*, nec vnquam pro catholica habitam fuiſſe.

Fortalitium fidei. lib. 3.

Hi ſunt illi ſuæ tranſſubſtantiationis fœtus. Quemadmodum enim Ixion cum nube, quam ſibi Iunonem eſſe perſuaſerat, congrediens, ex ea Centauros, monſtra quædam partim ex homine, partim ex equo conflata, genuit: ſic hi homines pro ſacroſanctis Dei myſterijs, cum ſuo lumine & obſcuris phantaſmatis commercium habentes nouas ſuas religionis ac horrendas informéſq; ſpecies procrearunt, & cogitatu turpes, & aſpectu prodigioſas.

Hardingus. 2. Sectio.

*QVod ad huiusce articuli materiam attinet, quicquid vel mus, vel vermis, vel quæuis bestia comedit, Christi corpus, quod nunc impatibile atque immortale est, nullam aut violentiam, aut iniuriam, aut indignitatem patitur. Quod verò vel roditur, vel mordetur, vel editur a verme aut bestia, siue sit substantia panis, quemadmodum sensibus apparet, & a Catholicis negatur, *quandoquidem ea consecrationis vi tollitur: siue externa tantùm sacramenti forma, quemadmodum multi defendunt, *quæ sola etiam frangitur, & manditur a sumente, Accidentibus miraculo subsistentibus sine subiecto: in huiusmodi occasionibus, quæ contra scopum & fidem, propter quem sacramentum institutum & seruatum est, incidunt, nõ debet nobis incredibile videri, Dei potentia considerata, Deum corpus suum illis externis formis surripere, atq; permittere, vt "vel panis natura reuertatur, qualis ante consecrationem fuit, vel vt accidentia vires & effecta substantiæ panis suppleant: quemadmodum virgæ naturam, quæ fuerat in serpentem mutata, redire ad id quod priùs fuit præcepit, cum eam Deus ijs vsibus inseruire ampliùs nollet, quibus ab ea destinata fuerat.*

*Falsum: panis enim remanet: quemadmodũ ex antiquis catholicis q; patribus constat.

* Falsum: id quod luculẽtè in decimo articulo euicimus.

"Hardingianæ disciplinæ firmitudo.

"Cyprianus neq; de muribus, neque de bestijs meminit.

"Grauissima Cypriani authoritas ad hanc expendendam & iudicandam causam magnum momentum affert, & quasi lanci pondus imponit, qui in sermone De lapsis, *miracula quædam narrat, quibus Christi corpus se subduxisse nonnullis ostendit, qui idolorum sacrificijs contaminati, ad communionem per summam audaciam accederent, antequam legitima pœnitentia defuncti essent. Quidam (vt refert) putans se tenere sanctum illud corpus, quod cum alijs sumpserat, apertis manibus cinerem se ferre inuenit. Inde Cyprianus ait:* Documento vnius ostensum est, Dominum recedere, cum negatur. *Neque impium, neque illius sancti mysterij maiestate indignum est, si Dominicum corpus similiter recedere censeamus, quando huiusmodi aliqua negligentia, aut indignitas, aut profanatio contingit.*

Episcopus Sarisburiensis.

HVi, quas artes adhibent isti, vt huic deplorato incõmodo medeantur? Innocentius non esse consultissimum duxit, vt *Murem Christi corpus edere in sacramento* diceret: sed potiùs adducitur, vt dicat, Christum quando venientem murem animaduertit, fuga sibi cõsulere, & sacramentum deserere. Huius doctoris sententiam Hardingus omnibus, quæ feruntur, reliquis anteponit, & rationi coniunctissimã esse iudicat.

Innocen. 3. de officio Miss. cap. 11.

Quid ergo comedit mus? Panis quidem esse non potest, quandoquidem panem, vt aiunt, consecratio sustulit. Reliquũ est, vt mus formis & accidentibus panis necessariò vescatur. Quanquam hoc mirificum vescendi genus videatur. Sed nihil Hardingo nouum esse potest. At species & accidentia nutrire nequeunt: quid ergo esse dicemus, quo mus nutritur? Fortè, inquit Hardingus, *Deus miraculo permittit, vt panis reuertia-*

reuertatur ad nutriendum murem: Aut si istuc non sufficiat, deinde ait: *Fortè Deus alio miraculo, & virtute sua immensa ipsis accidentibus panis vim tribuit nutriendi, & augendæ substantiæ, quasi panis esset.* Adeo isti homines præclaram viam excogitarũt pascendorum miraculis murum.

Thomas Aquinas scribit, si quis fortè plus æquo vini consecrati hauserit, licèt ipsa vini substantia perierit, ipsis tamen accidentibus tẽtari posse, atque ita forsan inebriari miraculo. Thomas in 1. Corin. 11.

Hîc autem Hardingum coniecturis duntaxat quibusdam niti, nec explorati aliquid, quod respondeat, habere perspicimus. Ex quo eius incertam & dubiam esse sententiam constat. Quare quicquid ille dicat, non magna verbis fides adhibenda, nec eius sententia pro catholica habenda est.

B. Cyprianus, cuius hîc meminit, nullum vel de formis, vel de accidentibus verbum facit: neque murem Christi corpus deuorare posse confirmat: neque Christum aufugere, & sacramentum derelinquere scribit: neque remigrare panis substantiam, aut accidentibus insitam esse nutriendi facultatem defendit: neque vllum huiusmodi portentum fingit. Tantùm ait, *Illud miraculum improbo illi homini documento fuisse, diuinam gratiam perfidiæ & idololatriæ suæ ergô ipsum sic deseruisse, quemadmodum sacramẽtum ex eius manibus euanuisset.* Itaq; nihil iste locus ad causam Hardingianam omnino facit. Verùm scitè admodum fecit, vt in hoc articulo Cypriani nomen ita vsurparet, quemadmodum in superiore Cyrillum adhibuerat, ne quem fortè articulum sine doctore præterijsse videretur. E Cypriani verbis illud quidem præcipuè colligitur impios non percipere corpus Christi. Quod cum verissimum est, tum vniuersam Hardingianæ defensionis constructionem euertit. Cyprian. serm. 5. de lapsis.

Iam verò, Christiane Lector, vt quàm doctores Hardingiani inter se egregiè consentiant perspicias: quanquam ex ijs permulti dicant & pro certissimo defendant, murem Christi corpus ipsum comedere posse, & totum Christum Deum atque hominem in ventrem transmittere: quidam tamen eorum contrà statuunt, & verissimum etiam esse contendunt, hominem Christianum, quatumuis fidelem & pium, tamen Christi corpus in ventrem sumere nullo modo posse. Sic enim scribunt: *Certum est, quòd quàm citò species teruntur dentibus, tam citò in cœlum rapitur corpus Christi.* Neque vt Hardingus, *fortè*, ait, sed *certum est*, & minimè dubium, ideoq; catholicum. De Cons. dist. 2. Tribus gradib. in glossa.

Præterea Hugo Cardinalis, summus quidam scholasticus doctor, quocum Hardingus non potest iusto sacramento contendere, sic habet: *Quando in manibus sacramẽtum tenes, corporaliter tecum est Christus: quando ore suscipis, corporaliter tecum est, postquam autem corporalis sensus in percipiendo deficit, deinceps corporalis præsentia quærenda non est.* Itaq; murem posse Christi corpus in ventrem traijcere fatentur, hominem verò posse negant. Ea huius est disciplinæ certa constansq; ratio. Hugo de Sacram lib. 1. par. 8. ca. 13. Bonauen. in 4. Senten. dist. 13. quæst. 2. Durand. lib. 4.

Verùm, vt concludamus, & certi aliquid in hac incerta dubiaq; causa statuamus, illud inprimis tenendum est, quod Augustinus docet, multùm inter corpus Christi, & sacramentum interesse. Sacra-

mentum enim corrumpitur: Christi corpus glorioſum eſt, & corruptionis expers: ſacramentum in terra eſt: Christi corpus in cœlo eſt: Sacramentum ore corporis ſumitur: Christi corpus ſola fide, quæ mentis os eſt percipitur. Qui hoc diſcrimen ignorat, ſacramenti cuiuſque vim ignorat.

Veſtra nunc ad præſentem cauſam accommodemus, mus, aut quæuis beſtia panis ſubſtantiam, quæ eſt externa corruptibilisq; ſacramenti natura, corrodere poteſt: ipſum verò Christi corpus, quod in cœlo eſt, non alia ratione, quàm ſola fide ſumitur.

Auguſt. Confeſſion. lib. 7. cap. 10. Augustinus in Christi perſona ſic loquitur: *Ego ſum cibus grandium: creſce, & manducabis me.* Rurſus: *Hoc eſt manducare illam eſcam, & illum potum bibere, in Chriſto manere, & Chriſtum manentem in ſe habere.*

Augu. in Ioan. tracta. 26. Chryſoſtomus habet: *Magnus iſte panis replet mentem, non ventrem:*

Chryſoſto. ex varijs locis in Matth. hom. 9. *iſte panis & noſter eſt & Angelorum.* Vt Angeli eum percipiunt, ita nos percipimus.

Hilarius de Trinita. lib. 8. Deniq; ſic ſcribit Hilarius: *Panis qui deſcendit de cœlo, non niſi ab eo accipitur, qui Dominum habet, & Chriſti membrum eſt.*

Hanc vnicam veteres ſanctiq; patres Christi veſcēdi rationem eſſe ſentiunt: in qua murum, expertium rationis animantium, & hominum vitijs nefarijs coopertorum, qui quibuſuis brutis animantibus deteriores ſunt, nullæ partes exiſtunt. Si verò hi ſanctiſſimi patres reuiuiſcerent, profectò Hardingo, ſuisq; collegis dicerent,

O curui in terras animi, & cæleſtium inanes.

DE

FINIS.

DE INDIVIDVO VAGO.

ARTICVLVS VIGESIMVS QVARTVS.

Episcopus Sarisburiensis.

VEL quando Christus dixit, *Hoc est corpus meum*, pronomen, *Hoc*, non panem, sed *Individuum vagum* demonstrare, vt aliqui eorum affirmant.

Hardingus.

QVicquid tandem, Hoc, *in his Christi verbis opinione tua demonstret, Iuelle, rectè sentientes Christiani homines (qui diuino munere amorem veritatis acceperunt, non efficaciam deceptionis, vt mendacio crederẽt) sibi certissimè persuadent, in hoc sacramento post consecrationem verum adesse Christi corpus, ipsius adeò verborum authoritate subnixi*, Hoc est corpus meum. *Qui vestram hac in re Geneuensem doctrinam sequuntur, eo decepti, quod doceris*, Hoc, *panem designare, aliisq; innumeris falsis in fraudem inducti pro vero Christi corpore in hoc sacramẽto, si legitimè administretur, præsente, nihil accipient in vestra communione nisi nudam panis buccellam, ne teruntio dignam. Quod autem attinet ad illud tuum*, Aliqui affirmant, *qui*, Hoc, *individuum vagum demonstrare contendunt, primùm disce quid illi sentiant, si q; prauè sentiant, eos tu, vt libitum erit, tractato: eo nos quidem omnino non grauabimur. Quemadmodum pronomen*, Hoc, *in illis Christi verbis sumendum sit, & quid demonstret, nos intelligimus,* " *qui hanc rem & doctiùs, & certiùs, & veriùs tractauimus, quàm Lutherus, quàm Zuinglius, quàm Caluinus, quàm Cranmerus, quàm Petrus Martyr, deniq; quàm quisquam ex illorum posteris.*

1. Thess. 2.

Geneuensis communionis friuolus.

" Hardingi præclara de se opinio.

Episcopus Sarisburiensis.

IN hoc articulo bilis quidem nonnihil Hardingus euomuit in eos, quos illi Geneuenses appellare collibuit: & suam magnopere scientiam, id quod docti minùs sæpe solent, cum aliorum contumelia atque despectione venditat: atque ad extremum de re nihil omnino explicat, fere tamen

nullus ſcrupulus eſt, qui doctiſſimum quemque ſuarum partium magis conturbet atque cruciet, quàm hic vnus. Nam vt ſuum Tranſſubſtantiationis commentum ad tempus valere fingamus, ſi dixerint, *Chriſtum hoc pronomine, Hoc, panem demonſtraſſe, quem manibus tenebat*, tum ex eo conſequatur eſt neceſſe, ipſam panis ſubſtantiam verum fuiſſe Chriſti corpus. Hoc enim poſito eam eſſe verborum ſententiam, atque ſenſum oportet.

Si dixerint, Chriſtum eodem pronomine *Panis accidentia ac ſpecies demonſtraſſe*, tum illa panis accidentia & ſpecies Chriſti corpus fuiſſe conſequetur. Ita verò accidens eſſet ſubſtantia: qui quidem error multò eſſet deterior atque abſurdior, quàm ſuperior. Si pronomen hoc, *Ipſum Chriſti corpus ſignificare* dixerint, tum horum verborum, *Hoc eſt corpus meum*, hic ſenſus erit, *Corpus meum eſt corpus meum.* *Hoc autem*, inquit Holcotus, *inane dictu eſſet, atque ineptum.* Deinde, ſi hæc interpretatio conſtaret, Chriſti corpus antè adeſſet, quàm verba conſecrationis pronunciarentur: atque ita conſecratio nihil valeret, aut potiùs conſecratio conſecrationi præcurreret, atque ita conſecratio ſine conſecratione fieret.

Holcot. in 4. Sent. quæſt. 3.

His verbis non ita multis omnem ſuam religionem extruxerunt. Hæc ſunt totius fundamenta. Quare hunc locum Hardingus ita leuiter, & quaſi faſtidioſè præterire minimè debuit. Alioquin enim eum hæc tanta ſit mutatio, quantam fingunt, nec quid mutetur, nec ex qua re Chriſti corpus præſens fiat, certò ſciemus.

Neq; verò cauſæ aliquid erat, quamobrem adeo Hardingus Geneuenſibus hoc nomine ſuccenſeret. Satis quippe nouit recens iſtuc *individui vagi* portentum, nullam eſſe Geneuenſis diſciplinę particulam.

Verùm vt quàm miſerè doctiſſimi quiq; Hardingianarum partium magiſtri in hac cauſa hæſerint atque laborarint, paucis exponamus, primùm Gerſon ſic ſcribit: *Dicendum eſt, quòd, Hoc, demonſtrat ſubſtantiam panis:* Ex hoc doctore ſubſtantiam panis eſſe Chriſti corpus conſtat.

Gerſon contra Floret. lib. 4.

Occamus ait: *Hoc refertur ad corpus Chriſti:* Ex hoc doctore, Corpus Chriſti eſſe corpus Chriſti conſequitur.

Occam in 4. Senten. diſt. 13.

Petrus autem Alliacenſes habet: *Hoc, demonſtrat corpus Chriſti: alioquin falſa eſt propoſitio.*

Petrus Alliacen. in 4. Senten. diſt. 13. quæſt. 5.

Thomas Aquinas argutè atque ſubtiliter cauſam explicat hoc modo: *Hoc, id eſt, hoc contentum ſub iſtis ſpeciebus, eſt corpus meum.*

Thomas in 4. Senten. diſt. 8. arti. 16.

Verùm iſtæ omnes interpretationes nonnihil difficultatis oſtendere videntur: ex his enim colligi poſſet, panem tranſſubſtantiari, atque, vt illi fingunt, Chriſti corpus antè verba conſecrationis præſens fieri.

Quare Ioannes de Burgo diſiunctiuam induxit, vt huic abſurdo ſuccurreret, iſto modo: *Hoc ſub hac ſpecie præſens, vel de propinquo futurum, eſt corpus meum.*

Ioan. de Burgo. de forma verbor. requiſita, &c. ca. 4.

Horum omnium Doctorum ſententiis, Chriſti verborum non alius ſenſus erit, quàm hic, Corpus meum eſt, aut erit corpus meum. Quæ

quidem

quidem interpretatio ab Holcoto tanquam puerilis, inanis, phantastica, atque inepta reprehenditur. Quare ipse Holcotus ait: *Hoc significat quiddam utriq; termino commune: & termino, a quo, & termino, ad quem*: quid autem illud commune sit, non facilè suspicari licet. Holcot. in 4. Senten. quæ. 3. Holcot. eodem loco.

Doctor Durandus cum has omnes ἀπορίας atq; difficultates animo præuideret, nec quemadmodum se explicare posset, animaduerteret, ad extremum sic statuit: *Super hoc dicunt quidam, quòd per pronomen, Hoc, nihil significatur: sed illud materialiter ponitur.* Durandus li. 4.

Ex hoc autem alia ostenditur dubitatio cæteris omnibus infestior. Etenim si pronomen, *Hoc*, nihil omnino demonstret, quam tum ad efficiendam consecrationem vim habet?

Innocentius hasce omnes dissidentium doctorum discrepantes sententias diligenter expendens, Christum non his verbis *Hoc est corpus meum*: sed præcedente benedictione sacramentũ consecrasse contẽdit. Innocen. 3. de offi. Miss. par. 3. cap. 6. & ca. 14.

Similiter Ioannes Scotus de hac causa scribere coactus est: *Illa propositio, hoc est corpus meum, non est consecratiua, nec vt vera, nec vt falsa: sed vt est propositio neutra.* Scotus in 4. Senten. dist. 8. quæst. 3.

Quæ quanquam ita sunt, tamen Stephanus Gardinerus istorum doctorum non magni æstimans authoritatem, in primo suo de sacramento libro, quem diabolicam sophisticam inscripsit, sic habet: *Christus perspicuè loquutus est, cum diceret, hoc est corpus meum, demonstrãs panẽ.* Quæ postrema si vera sit sententia, siq; pronomen, *Hoc*, illum ipsum cibarium panem demonstraret, quem Christus manu tenebat, tum verò ille idem cibarius panis reipsa & verè corpus Christi fuit, modò Hardingiana sibi disciplina constet. Sin autem pronomen, *Hoc*, eum, quem Christus accepit, communem panem minimè designaret, tum ille communis panis in corporis Christi substantiam mutatus non est.

Ita nimirũ summus quisq; illius sectæ author in hac causa attonitus quodammodo hæret, & sua quadam ac solitaria via cursat, nec quid omnino statuat, intelligit.

Hardingus autem satis se officio functũ esse putauit, si quidem paulò audaciùs, & quasi Thrasonicè concluderet, hoc pacto: *Quemadmodum pronomen*, Hoc, *sumendum sit, & quid demonstret, nos intelligimus, qui & doctiùs, & certiùs, & veriùs hanc causam egimus, quàm Lutherus, Zuinglius, Caluinus, Cranmerus, Petrus Martyr, vel horum posteri.* Si quidem Hardingus suiq; collegæ tãtam rerum scientiam consequuti sint, quantam hìc sibi assumere videtur, habet quod Deo gratias maiores agat: quicquid habet, certè accepit. Faxit Deus, vt eo rectè & piè vtatur.

Videri iam vult Hardingus nescire, quinam ij sint, qui nobis istue *Indiuidui vagi* monstrum obtrudere conentur. Quare ait, *Si prauè sentiunt, eos, vt lubet, tractato.* Etsi non ita profectò harum rerum rudis esse potest, ac præ se fert. Quanquam enim non ita fortè magnam habeat doctrinæ notitiam, doctorem tamen omnino noscat est necesse: illum nempe dico, a quo luculentam materiam, integras interdum paginas, ad libri sui constructionem est mutuatus. D. Steph. Gardiner.

Is autem, etsi Christum pronomine, *Hoc*, panem demonstrasse fuerat aliquando persuasus, postea tamen illud totum repudiauit, suamq; penitus mutauit sententiam, satiusq; esse duxit, vt Christum eo pronomine, non panem, quem tenebat, sed *vagum duntaxat indiuiduum* designasse diceret. Illud autem, vt Lectori suo certiùs constaret, appellat *indiuiduum in genere, indiuiduum entis, vnum substantiæ, vnum entis, indiuiduum infignitum, indiuiduum indiuidui*. Hoc ille figmentum ita iactat atque vrget, ac si Christi verba nullam paterentur aliam interpretationem.

Mar. Antoni. Constantius.

Sic ergo Christum dicentem facit: *Hoc quod me manu tenere cernis, non est duo: sed vnum aliquid certum est. Quid autem certi sit, nescio: panem modò non esse, scio.*

Ita quasdam insulsissimas futilitates consectari, & peregrinas ac prodigiosas loquendi formulas, quales prisci doctores nescierunt, excogitare atque introducere coguntur, ne ingenuè & apertè dicant, quemadmodum doctissimus Tertullianus dixit: *Hoc est corpus meum, hoc est figura corporis mei*: vel vt in decretis ipsorũ scribitur: *Vocatur corpus Christi, id est, significat corpus Christi.*

Tertull contra Marcion. lib. 4. De consec. dist. 2. Hoc est in glossa.

Hieronymus ait: *Tam diu quærunt hæretici noua veteribus adiungere, & eadem recentioribus immutare, donec eos & sensus humanus, & verba deficiant.*

Hieronym. in Esai. lib. 2. ca. 5.

Hic autem obseruabis, Lector, in omni hoc Articulo nullum esse ab Hardingo appellatum, nec veterem, nec recẽtem doctorem. Causa ea fuit, quòd veterem quidem, quem citaret, neminem reperiret: recentium verò ipsum etiam puderet.

NVM

FINIS.

NVM FORMAE SINT SACRAMENTA.

ARTICVLVS VIGESIMVS QVINTVS.

Episcopus Sarisburiensis.

VEL accidentia, aut formas, aut ſpecies panis & vini eſſe corporis & ſanguinis Chriſti ſacramenta: nec ipſum potiùs panem & vinum.

Hardingus. 1. Sectio.

QVandoquidem omnipotente diuini verbi a ſacerdote in huius ſacramenti conſecratione pronunciati potentia, corpus & ſanguis Chriſti præſentia * realiter fiunt, ſubſtantiaq; panis in * ſubſtãtiam corporis, & vini ſubſtantia in ſubſtantiam ſanguinis mutatur: panis (qui abſumptus eſt igni diuinæ ſubſtantiæ, vt Chryſoſtomus ſcribit, & iam panis ille factus eſt, qui formatus fuit manu ſpiritus ſancti in vtero Virginis, & decoctus eſt igne paſſionis in ara crucis, quemadmodum Ambroſius ait) non poteſt eſſe ſacramẽtum corporis, nec vinum ſanguinis. Neq; verò dicere licet panem & vinum, quæ antè fuerunt, eſſe ſacramenta, quandoquidem panis factus eſt corpus, & vinum ſanguis, neq; iam exiſtunt: ſiq; non exiſtunt, ſacramenta non ſunt. Quare eternas panis & vini formas, quæ remanent, eſſe corporis & ſanguinis Chriſti ſacramenta, non ipſum panem & vinum, ipſa rationis ſeu potiùs intelligentiæ conſequentia concluditur, ducta a prima veritate, quæ a Baſilio in epiſtola quadam ad Sozopolitas, infectante quoſdam, qui vetcrem Valentini hæreſim renouare conabãtur, vocatur τὸ ἐν διανοίαις δκόλυθον. A qua rationis conſequutione, in hac ſacramenti cauſa, multæ rationes ſumi poſſunt, ſi manifeſtæ ſcripturæ deficiunt. Quo quidem argumentandi genere cùm Baſilius, tùm alij complures patres contra hæreticos vſi ſunt, quando manifeſtæ ſcripturæ non ſuppeterẽt.

* Falſum: Semper aſſumptũ, nunquam probatum.

In Hom. Paſchali.

De Conſ. diſt. 2. cap. Omnia.

Epiſt. 65. In Latino codice.

Episcopus Sarisburiensis.

VMit illud Hardingus, ſuum hoc nouum Tranſſubſtantiationis commentum, omnino ratum eſſe oportere. Itaq; cum panem & vinum penitus interijſſe, nec poſſe quidem eſſe Sacramẽtum finxiſſet, ex eo ſe iure quodam ſuo con-

cludere posse arbitratur, formas atq; species, quæ reliquæ solæ supersunt, sacramentum esse necessariò debere. Hic autem error grauissimo vererum omnium catholicorum ecclesiæ doctorum consensu facilè refellitur. Augustinus habet: *Quod videtis, panis est.* Chrysostomus, Theodoretus, Gelasius, alijq; doctissimi patres perspicuis & disertis verbis veram in sacramento remanere panis vinitq; naturam & substantiam confitentur. Quare hæc doctrina fluxo fundamento nititur, nec consistere potest.

August. ad Infantes.
Chrysosto. ad Cæsarium.
Gelasius contra Eutychem.
Theodor Dialog. 1. & 2.

At Chrysostomus ait: *Panis absumptus est vi diuinæ præsentiæ.* Idipsum etiam Ambrosius statuit, inquit Hardingus. Summæ quidem peruersitatis est, quicquid patrum aliquis, orationis quasi æstu quodam abreptus atq; elatus, dixerit aliquando, hoc arripere, atque ipso dicendi genere celato, ad verborũ momenta violenter trahere & torquere.

Paulus iurisconsultus ait: *In fraudem legis facit, qui saluis verbis legis, sententiam eius circunuenit.* Cyprianus habet: *Passio Christi est sacrificium, quod offerimus.* Chrysostomus scribit: *Baptisma Christi sanguis eius est.* Rursus habet: *In mysterijs sanguis ex Christi latere hauritur.* Gregorius inquit: *Christus iterum in hoc mysterio moritur.*

De, LL. & Senatusconsul. & Ion. Con. contra.
Cyprian lib. 2. epist. 3.
Chrysostom. in epist ad Hebr. Hom 16.
Chrysostom in Encænijs.
De Consec. dist. 2. Quid sit sanguis.

Non hìc, opinor, Hardingus tam restrictè nobiscum aget, vt ex ipsa horum verborum nuda simplicíq; sentẽtia omnino persuasos esse velit, vel sacrosanctam Eucharistiam esse Christi mortem, vel aquam baptismatis Christi esse sanguinem: vel Christum interim trucidari atque necari, dum sacramẽta procurantur, vel Christi sanguinem eo tempore ex eius latere hauriri atque deriuari, idq; verè ac realiter, & sine figura.

Huiusmodi ad exaggerandum comparato dicendi genere, Chrysostomus *absumptum esse panem* scripsit: non quòd in sacramento nullus omnino remaneret panis, sed quòd cum Christi morte, quæ in eo proponitur atq; repræsentatur, collatus, nihil esse videretur. Alioquin enim apertissimè Chrysostomus panis in sacramento superstitem esse naturam confitetur: *In sacramento manet natura panis.*

Chrysosto. ad Cæsarium.
In Encænijs.

Quemadmodum autem, *Panem esse absumptum* ait, ita etiam in eodẽ loco *absumptum esse sacerdotem* scribere videtur. Hæc ipsius sunt verba: *Ne putes, te accipere diuinum corpus ab homine.* Idem etiam de sacramẽto baptismi habet: *Non baptizaris a sacerdote: Deus ipse tenet caput tuũ.*

Chrysostom. in Matth. hom. 51
Chrysostom. in 1. Cor cap 2.
Chrysostom. in Matth. hom. 83

Hoc pacto sancti patres de sacramentis differentes mentes nostras ab aspectabilibus atq; fluxis elementis, ad rerum cœlestium & æternarum, quæ illis significantur, contemplationem abducere atq; auocare conantur. Propterea Chrysostomus ait, *Mysteria omnia interioribus oculis videnda sunt.* Qui profectò interni oculi nihil caducum atq; externum inuentur.

Ex his Hardingianæ argumentationis infirmitas facilè apparebit.

August. de doctrina Christiana. lib. 3. c. 28

Quòd deinde ait, *Quando scripturis deficimur, ad naturam aliquando confugere nobis, eiusque ductum sequi licere*, verum id quidem est. Quamquam Augustinus ait: *Hæc consuetudo periculosa est.* Hac autem in causa Hardingus neq; scripturis, neq; priscorum patrum testimonijs deficitur. Ex ipsis enim manifestissimis verbis & D. Pauli, & Chrysostomi,

stomi, & Augustini, & Theodoreti, & Gelasij, & aliorum frequentium sanctorum patrum Græcorum simul & Latinorum, in sacramento post perfectam consecrationem, veram remanere panis naturam atque substantiam, liquidissimè constat. Iniquus sit Hardingus est necesse, si istis omnibus spretis atque contemptis, ad inanem, nescio quam, rationem confugiendum esse censeat.

Hardingus. 2. Sectio.

August epist. 23. ad Bonifacium episcopum.

*QVod autem similitudo quædam esse debet inter sacramentum & rem sacramenti (nisi enim sacramenta similitudinem quandam haberent earum rerum, quarum sunt sacramenta, propriè rectèq; sacramenta dici non possent, vt sacramentū baptismatis, hoc est externa lotio carnis, similitudinem habet internæ lotionis animæ) neq; tamen vlla hîc similitudo apparet inter formas, quæ remanent, & rem sacramenti: neq; enim illæ consistunt alteræ ex multis granis, alteræ ex vuis, quando ex his non accidentia gignuntur, sed substantia: ad hoc respondere licet satis esse, vt sacramenta hæc similitud nem habeāt corporis & sanguinis Christi, quandoquidem alterum panis similitudinem præ se fert, alterum vini, quam Augustinus * visibilem speciem elementorum vocat.*

Mirifica similitudo.

* Falsum: Augustinus enim his verbis ipsā panis substantiā intellexit.

Dicemus cap. Hoc est quod dicimus.

Episcopus Sarisburiensis.

QVorsum Hardingus his vanissimis & miserandis ineptijs conflictatur? Augustinus scribit, *Sacramentum eius rei, cuius est sacramentum, similitudinem quandam habere oportere: absq; hac autem similitudine sacramentum non esse sacramentum.*

Aug epist. 23. ad Bonifaciū.

Quare suum nunc Hardingus commentum inducit, aitq; formas & species similitudinem corporis Christi continere. At enim bone deus, in qua tandem re similitudinis huius ratio consistit? quidue Christi corpus accidentibus Hardingianis simile habet? Equidem verò ne ipse Hardingus, etsi multa proiecta quadam licentia dicit, verè tamen dicere possit, Christi corpus aut rotundum esse, aut planum, aut album, aut tenue, aut vllo modo eius accidentibus consimile.

Tamen effectuum similitudo quædam inter sacramentum & rem ipsam, cuius est sacramentum, esse debet. Quorum alter sensibus percipitur, corporisque functione perficitur: alter spiritualis est, & mentis actione continetur. Exemplo esse potest sacramentum circuncisionis, cuius externa aspectabilisque amputatio carnis, internam ac spiritualem cordis resectionem designabat. In baptismatis sacramento, externa corporis lauatio internam animæ & spiritualem purgationem significat.

Similiter in ipso sacrosanctæ Eucharistiæ mysterio, quemadmodum panis corpora nostra naturaliter pascit, ita Christi corpus mentes nostras spiritualiter sustentat. Itaq; pascendi munus vtriq; commune est, in eóq; sacramenti similitudo versatur. Quare Rabanus Maurus habet:

Raban. Maur. lib. 1. cap. 31.

Quia panis corporis cor confirmat, ideo ille congruenter corpus Christi nominatur: Et quia vinum sanguinem operatur in carne, ideo illud refertur ad sanguinem.

Iam verò si in ista pascendi facultate sua Hardingus accidentia cum Christi corpore conferre voluerit, tum dicat est necesse, nos & accidentibus vesci, & accidentia bibere, & accidentibus nutriri, & accidentibus viuere, quemadmodum noster internus homo Christum comedit, Christum bibit, Christo alitur, & Christo viuit. Cæterôquin enim accidentia sua hac quidem in parte nihil habere cum Christi corpore commune, ac proinde sacramenta dici nullo modo posse fateatur oportet.

At verò, inquit Hardingus, *Accidentia similitudinem panis referunt, & panis, qui fuit, corpus Christi repræsentat.* Alterum hoc est callidum rationis Hardingianæ sophisma: ab accidentibus ad panem, atq; a pane ad corpus Christi conclusum. Atq; ita figmentum figmento, & similitudinem similitudine cumulatam ostendit: sed nec scripturam, nec concilium, nec doctorem, vel Græcum, vel Latinum, vel veterem, vel recentem, quibus ista confirmet, adducit.

Hic autem mirifica quædam apparet naturæ peruersitas. Etenim ex Hardingianis hisce strophis consequitur, vt neque panis significet Christi corpus, quousque panis natura penitus deleta fuerit, & nihil, quod ad significandum valeat, remanserit: nec ista accidentia panem significent, nisi sublato iam priùs pane, qui significetur. Sic nimirum Hardingiani *ductus atq; similitudinis* exitus a nihilo ducitur ad nihilū, & in nihilum desinit.

Hic quidem incommodis, quæ cõsequi potuerunt, prospexisse Hardingum oportuit: si enim accidentia panis sacramentum constituant, ex eo necessariò sequitur, vt quandoquidem in vno fragmento panis plura insunt accidentia, sacramenta etiam in vno pane multa, atque ita plura sacramenta in vno sacramento reperiantur. Hoc Innocentius ipse vidit, & proinde quæsiuit: *Cum sint multæ species, quomodo non sunt multa sacramenta?*

Innocent. de officio Miss. cap. 38.

Verùm hanc similitudinem Augustinus visibilem speciem elementorum appellat, quibus verbis, inquit Hardingus, solas species & accidentia panis significauit. Augustini quidem verba vera sunt: Hardingi autem falsa interpretatio est. Hoc enim *Speciei* vocabulo non externas formas atque species Augustinus, vti fingitur, sed veram panis substantiam atque naturam intellexit.

Ambrosius habet: *Ante benedictionem verborum cælestium, alia species nominatur: Post consecrationem corpus Christi significatur.* Quod etiam ex Augustino ipso luculenter in eodem loco constat. Sic enim scribit: *Panis, qui corpus Christi est, suo modo vocatur corpus Christi, cum reuera sit sacramentum corporis Christi &c. vocaturq; ipsa immolatio carnis Christi, quæ sacerdotis manibus fit, Christi passio, mors, crucifixio: non rei veritate, sed significante mysterio.*

Ambrosi. de illis qui initia. mysterijs ca. 9. De consec. dist. 2. Hoc est quod dicimus.

Hardingus

Hardingus. 3. Sectio.

QVare formæ panis & vini ſacramẽta ſunt corporis & ſanguinis Chriſti, non modò propter rem, quæ ſignificatur, id eſt, eccleſiæ vnitatem, ſed etiam propter rem, quæ cõtinetur, hoc eſt, verum corpus & ſanguinem Chriſti, de quo veritas ipſa dixit, Panis quem ego dabo, eſt caro mea, pro vita mundi. Ioan. 6.

Epiſcopus Sarisburienſis.

IN exitu Hardingus non modò repugnante ſcripturarum, & cõciliorum, & doctorum authoritate, ſed etiam omni rationis fuco prorſus deficiente, hoc modo concludit: *Quare formæ panis & vini ſacramenta ſunt corporis & ſanguinis Chriſti.* Ita Hardingus concluſionem abſq; præmiſſis inducit. Hardingi autem opinione non ſatis attendebat Auguſtinus, cum ſacroſanctum myſterium appellaret *ſacramentum panis & vini: formarum potiùs & ſpecierum ſacramẽtum* vocaſſet, ſi hæc interpretatio valeat. Quod etiam Auguſtinus habet, *Accedat verbum ad elemẽtum, & fit ſacramentum:* quibus verbis ex pane ipſo fieri ſacramentum indicat: illam ſententiã ſic potiùs interpretabitur Hardingus: *Accedat verbum ad elementum, aut creaturam panis, & eius accidentia fiunt ſacramentum.* Vinum quidem ipſe Chriſtus, non accidentia aut formas, *ſed fructum,* ſeu, vt Cyprianus appellat, *creaturam vitis* vocat. Panem Cyprianus perfecta conſecratione vocat *Panem ex multorum granorum adunatione congeſtum.* Cyrillus ait: *Credentibus diſcipulis fragmenta panis dedit.* Irenæus ait: *Ex eodem pane ac vino poſt conſecrationem augetur & conſiſtit carnis noſtræ ſubſtantia.*

De fide ad Petrum cap. 19. Augu. in Ioan. tractat. 80. Matthæ. 26. Cyprian. lib. 2. epiſt. 3. Cyprian. in oration. Dominic. Cyrill. in Ioan. lib. 4. cap. 24. Irenæus. lib. 5. Ad obiectum 27.

Hîc Hardingus dicat neceſſe eſt, quod Marcus Conſtantius iam priùs dicere non dubitauit, accidẽtia eſſe fructum vitis: grana itidem & vuas eſſe accidentia: fragmenta panis nihil aliud eſſe, quàm accidentia: corporis noſtri ſubſtantiam accidentibus & ſuſtineri, & augeri, & conſiſtere: ita erunt illorum accidentia, *fuga miſerorum.* Omnia accidentibus & probare & improbare poſſunt: abſque autem accidentibus nihil omnino efficere valent. Deniq;, quemadmodum imperiti chirurgi ſolent, omnibus vulneribus emplaſtrum vnum adhibent.

D. Gregorius habet: *O Timothee, depoſitum cuſtodi, deuitans profanas vocum nouitates quia cum laudari hæretici, tanquam de excellenti ingenio, cupiunt, quaſi noua quædam proferunt, quæ in antiquorum patrum libris veteribus non tenentur. Sicq; fit, vt dum videri deſiderant ſapientes, miſeris ſuis auditoribus ſtultitiæ ſemina ſpargant.* Grego. in Iob. lib. 18. cap. 14.

Equidem verò Hardingus, ſuíq; collegæ, cum ex formis ſacramenta conſtituerunt, tum ex auguſtiſſimis ſacramentis, totáq; Chriſti religione nihil indoctæ ſimplicíque plebi, præter quandam formarum pompam, reliqui fecerunt.

FINIS.

DE OCCVLTANDO ET LATENDO,

ARTICVLVS VIGESIMVS SEXTVS.

Episcopus Sarisburiensis.

VEl sacramentum esse signum corporis Christi in eo latenter iacentis.

Hardingus.

* Falsum: Externam enim formam nullus vnquam antiquus pater sacramẽtum appellauit.

EXternam panis formam, quæ * propriè sacramentum est, esse signum corporis Christi fatemur, imò eius corporis, quod sub illa latenter continetur, quodq; Augustinus Carnem Domini forma panis opertam vocat. *Quid autem isto vocabulo, iacentis, significetur nescimus. Quemadmodum fide Dei verbo fundata Christi corpus esse in sacramento intelligimus, sic in eo vel sub eo iacere (quod verbum scommatis loco positum ab eo fuisse suspicor, vt doctrinam catholicam in contemptum adduceret) vel sedere, vel stare, id verò negamus. Etenim iacere, stare, sedere, corporis in loco situm arguunt, iuxta membrorum distinctionem, & loci circunscriptionem, ita vt corporis partes loci partibus apto quodam ordine respondeant. Eo autem modo corpus Christi non est in sacramento, sed tantùm sine circunscriptione, ordine, & habitudine partiũ ad corporis locíue continentis partes. Qui profectò modus existendi omnem humani ingenij captum superat, mirificus, inusitatus, & singularis non naturæ legibus ac limitibus, sed immensa Dei potestate definitus. Deniq; quod Christus in sacramento insit certum est, quonam autem modo insit, nobis quidem ignotum est, Deo soli cognitum est.* In libro sententiarum prosperi.

Episcopus Sarisburiensis.

HVius articuli aditus cum superioris exitu coniunctus est. Adeo nimirum implicitè Hardingianæ falsitates contexuntur. *Panis*, inquit, *externa forma est sacramentum.* Quin autem etiam adiungit, hanc formam, & hunc dicendi modum sibi duntaxat, & suis quibusdam collegis esse peculiarem: a nullis vnquam veteris ecclesiæ doctoribus atq; patribus, vel Græcis, vel Latinis,

Latinis, vel doctis, vel indoctis, vel catholicis, vel hæreticis, uel his, vel illis adhibitam atque vsurpatam.

Hæc Augustini verba antè & obiecta, & diluta sunt. Ille pietate & doctrina singularis pater, nec formas, atque accidentia sacramentum esse, nec Christi corpus sub eo realiter latere dixit vnquam: nec in isto loco verbum adeo vllum de accidentibus fecit. In Artic. 12. sectione 14.

Verba autem, quæ Hardingo imponunt, ea sunt, *Forma panis.* Quæ profectò non externas formas atque accidentia significant, quemadmodum ille falsissimè interpretatur, sed veram panis naturam atque substantiam indicant. Sic Paulus ait: *Christus cum in forma Dei esset, formam serui accepit.* Philippen. 2. Quibus sanè verbis Christum Paulus, & veram Dei substantiam habuisse, & veram hominis naturam suscepisse scribit. Sic eadem hæc verba Hieronymus interpretatur, quando in persona Christi sic loquitur: *Declinaui ad eos deferens regna cœlorum, vt cū eis uescerer, assumpta forma serui.* Hieronym. in Osee. libr. 3. cap. 2. Christum sibi corpus assumpsisse e formis & accidentibus conflatum, in quo cum hominibus degeret & versaretur, non defenderit, opinor, Hardingus. Sic Augustinus habet: *Secundùm hanc formam, non est putandus vbiq; diffusus.* Ita D. Paulus, Augustinus, Hieronymus alijque doctissimi patres, formæ vocabulo, naturam & substantiam, non accidentia nudásque species intelligunt. Augustin. ad Dardan. epist. 57.

Quod autem ad alterum verbum attinet, *Operta*, non id vult Augustinus, Christi corpus eadem panis siue forma, siue substantia realiter contineri atque occultari: sed in ea tantùm, vt in sacramento, & mysterio inesse. Hoc modo scribit Augustinus: *Gratiæ Dei in veteri testamento velata latebat.* August. de spiritu & litera. cap. 15. Rursus etiam: *In veteri testamento occultabatur nouum, id est, occultè significabatur.* August. de baptism. contra Donat. lib. 1. cap. 15.

Hic autem, ne fortè Hardingus, ista verba tam peruersè, vt solet, atq; malitiosè interpretaretur, nouúmq; testimentum reuera ac realiter in veteri velatum latuisse defenderet, hoc ipsum Augustinus anteuertit, suamq; disertè explicauit sententiam hoc modo, *Occultabatur, id est occultè significabatur.* Ex qua interpretatione, quæ ipsius est Augustini, admonitum Hardingum oportuit, vt hæc etiam verba simili ratione intelligeret, *Caro operta forma panis, id est, occultè significatur.*

Hardingus autem consultissimum esse iudicauit, vt causa deserta de verbis litigaret. Verbum illud *iacentis*, siue *latentis*, *scomma habet*, inquit, *quo ipsius catholica doctrina in contemptum adducatur.* Teneram quidem hanc esse miseramq; doctrinam est necesse, quæ nullo modo sine ludibrij suspicione attingi potest. Quid autē it quamobrem nobis magis succenseat, quod istuc, *latendi*, verbum vsurpemus, quàm suis doctoribus, qui eodem vsi sunt?

In Glossa decretorum, sic habetur: *Species panis, sub qua latet corpus: species vini, sub qua latet sanguis:* hæc collegæ sui, non nostra verba sunt. De consecr. dist. 2. Hoc est in glos.

Wilhelmus Hasfliginensis recens quidam doctor Hardingianus

VVillih. Hasfligiensis in sermone de aduentu vixit anno.1300. Ludulphus in vita Christi. par.2.cap.56.

sic scribit: *Quærite dominum, dum inueniri potest: in templo inuenitur materiali: ibi latet sub specie panis.*

Alius eiusdem farinæ doctor sic ait: *Ibi est corpus Christi in tanta quantitate, sicut fuit in cruce. Vnde mirum est, quomodo sub tam modica specie tantus homo lateat.* Si *latendi* vocabulum irrisionem despectúmq; necessariò arguat, tum suis se doctoribus esse ludibrio existimet Hardingus est necesse. Iniquum certè est, cum verba eadem sint, illa in suis scriptis tam boni consulere, in alienis tam acerbè reprehendere.

Dixerit forsan parum esse catholicum & vsitatum loquendi genus, vt Christus in sacramento *iacere* dicatur. Neque tamen aliquid causæ video, quamobrem minùs cum disciplina catholica conueniat, vt iacere Christus, quàm sedere in sacramento censeatur. Tamen Ioannes a S. Andrea summus doctor, & singularis illius defensionis patronus

Ioan. a S. Andrea in epist. ante liturgias.

sine vlla vel vituperatione, vel illusionis suspicione scripsit hoc pacto: *Id temporis contentio nulla erat, vtrùm corpus Christi insideret Eucharistiæ.* Sic illi scribere fuit integrum, eiúsque scripta pro legitimis, & catholicis habentur.

At Hardingus ait, *Christi corpus est in sacramento sine circunscriptione, loci ue vlla ratione, mirifico quodam, & extraordinario, & singulari modo, & immensæ Dei potestatis vi, qui quidem modus Deo soli cognitus est.* Egregios hercle, & floridos, & elegantes colores agnosco, sed nihil planè solidi subesse animaduerto. Atq; vt proprijs Hardingianæ religionis vocabulis vtar, nihil præter accidentia, atque expertes subiecti species video.

Stupendum profectò atque incredibile videatur, vt hanc Christi sacramentalem præsentiam, quam Hardingus tam certam atque singularem esse statuit, vel vniuersi veteres & docti catholicíq; patres silentio præterirent, & quasi mentione omni indignissimam tacerent: vel vt eam Hardingus tam certò cognitam haberet, Deus ipse aut penitus ignoraret, aut vt sciret, tamen eam, præsertim rem per se magnificam, & cognitu omnino necessariam, nulli vnquam vel doctissimorum patrum, vel sanctissimorum Apostolorum patefaceret, atq; hanc cum illis scientiam communicaret.

Est quidem modestiæ nostræ diuina miracula suspicere, & summa veneratione prosequi. Sed quodq; commentum Hardingianum miraculi authoritatem non habet. Idem hæreticus Praxeas, quod nunc

Tertull. contra Praxeam.

Hardingus contendit, Deo nihil esse difficile. Tertullianus autem eruditissimus ille pater sic tum Praxeæ respondit, vt nos nunc Hardingo respondemus: *Si tam abruptè in præsumptionibus nostris vtamur hac sententia, quiduis de Deo confingere poterimus.*

Actor.7. Colossen.3.

B. Stephanus stantem in cœlo Christum vidit. D. Paulus Christum nunc ad dexteram Dei sedere affirmat, quod etiam nos in symbolo profitemur. In sacramento autem præsens adest Christus, inquit Hardingus, sine omni circunscriptione, aut circunstantia, aut loci ratione,

hoc est

hoc est, eadem prorsus magnitudine, qua in cruce penderet, tamen nec stat, nec sedet, nec iacet, nec inclinatur, nec in genua prouoluitur, nec ambulat, nec quiescit, nec mouetur, nec vllam denique corporis proportionem atque situm habet, vel sursum, vel deorsum, vel ante, vel retro: verum corpus est, sed non vt corpus: in loco est, non tamen tanquam in loco.

Hæc est Hardigiana chatholica religio, nulla vel scripturæ, vel conciliorum, vel doctorum, vel rationis authoritate atque iudicio stabilita: eam tamen nobis Hardingus tanquam præcipuum quoddam, & inusitatum, & extraordinarium diuinæ potentiæ miraculum obtrudit.

Postremò, Christi corpus in mystico sacrosanctæ communionis pane, non, quemadmodum fingit Hardingus, realiter, aut corporaliter continetur, sed tanquam in sacramento ac mysterio inest: eodem nempe modo, quo Christi sanguis in aquam baptismatis fusus esse dicitur.

FINIS.

DE IGNORANTIA.

ARTICVLVS VIGESIMVS SEPTIMVS.

Episcopus Sarisburiensis.

VEL ignorantiam esse veræ pietatis atq; obedientiæ parentem atque causam.

Hardingus.

MAgna inopia articulorum laborauit Iuellus, quibus catholicam ecclesiam vrgeret, cum hunc articulum numerandum esse duceret. Equidem nullum hoc est ex summis mysterijs, & maximis nostræ religionis clauibus, quemadmodum esse ipse statuit, sed falsò, & reclamante conscientia. Etenim hoc dictum D. Colo, in suis aduersus illum rescriptis, tanquam inauditum, atq; ab eo in disputatione VVestmonasteriensi, stupente toto procerum, & omnium huius regni ordinum consessu, editam sententiam ascribit, quæ si summum esset mysterium, & præcipua quædam catholicæ religionis clauis, non eam, credo, patritij nobilesq; huius regni mirarentur. Rem ipsam D. Colo integram relinquo ac remitto: ætatem habet, ipse pro se respondeat: dixeritne, an minimè dixerit, equidem nescio: si dixerit, non dubito, quin, qua est doctrina, & sapientia, & pietate, rectè in eo ac præclarè senserit, & egregiam dicti sui rationem exponere possit, si suæ sibi mentis interpretandæ potestas fieret, quemadmodum leges ex mente legislatoris intelligendas, non ad verba rigidè exigendas esse sapientes statuunt.

Episcopus Sarisburiensis.

HOc loco nullum Hardingus doctorē meminit, præterquam doctorem Colum. Quod autem ad ipsam causam attinet, huius erroris egregiam in eo positam esse defensionem putat, quod ea minimè sit princeps quædam religionis suæ clauis. Quanquam qui in celeberrimo amplissimorum atque honoratissimorum virorum conuentu hanc vocem palam & apertè mittere

mittere non dubitauit, *Edico vobis, ignorantia est mater pietatis*, eam haud in minimis suæ religionis clauibus numerasse videatur. Illos verò ex ipsa quidem perpetua consuetudine, & legitimis disciplinæ suæ institutis, in ea iam esse sententia planè constat, vt sine cæca penitus & profunda populi ignorantia suam nullo modo consistere posse ecclesiam arbitrentur. Quare vulgus imperitum a scripturarum lectione prohibent, & in miserabilem rerum omnium ignorantiam immergunt, & nihil omnino scire patiuntur, nec quam in baptismo susceperunt, professionem, nec sacrorum mysteriorum institutionem, nec sanguinis Christi pretium, nec quemadmodum, aut a quo seruari possint, nec quid a Deo postulent, quando vel in ecclesia publicè, vel priuatim domi precantur.

Occludunt regnum cœlorum coram hominibus, & neq; ipsi ingrediuntur, neq; eos, qui volunt ingredi patiuntur: Atque Esaias scribit: *Dicunt videntibus, nolite videre: qualis populus, talis sacerdos, & qualis sacerdos, talis populus: cæcus cæcum ducit.* Matthæ. 23. Esaias. 30. Esaias. 24. Matthæ. 15.

Ita nimirum in tenebris atque in vmbra mortis volutantur: tamen quemadmodum in libro sapientiæ habetur, *Non satis est illis errare circa scientiam Dei: sed in magno viuentes insciliæ bello, tot & tanta mala pacem appellant:* populóque persuadent, eam esse obedientiam, & fidem, atque pietatem catholicam, seu potiùs, sicut Irenæus contra Valentinianos scribit, *Veritatis ignorantiam cognitionem vocant.* Sapient. 14. Irenæus lib. 2. cap. 19.

His artibus confisi, in Dei ecclesiam dominantur, & plebem in officio obedientiáq; continent, quemadmodum olim Philistæi Samsonem, detonso capillo, & oculis euulsis, quouis circunducere, quantumuis & validum, & procerum pro arbitratu suo potuerunt. *Qui enim in tenebris ambulat, nescit quò vadit.* Iudic. 16. Ioan. 12.

In concilio Toletano apud Hispanos hoc modo sancitur: *Mater omnium errorum ignorantia.* Quemadmodum Augustinus habet: *Erat in illis regnum ignorantiæ, id est, regnum erroris.* Cõcil. Tolet. 4. can. 24. Augustin. in psalm 33.

Hieronymus ait: *Scripturarum ignorantia, Christi ignorantia est.* Et Gregorius scribit, *Qui ea, quæ sunt Domini, nesciunt, a Domino nesciuntur.* Concion. 1. Distinct. 38. Si iuxta. Gregor. in pastorali. lib. 1. cap. 1.

Maximè autem hæc Origenis illius antiqui doctissimiq; patris verba animaduertenda, obseruandáq; sunt: *Dæmonibus est super omnia genera tormentorum, & super omnes pœnas, si quem videant verbo Dei operam dare, scientiam diuinæ legis, & mysteria scripturarum intentis studijs perquirentem. In hoc eorum omnis flamma est: in hoc vruntur incendio. possident enim omnes, qui versantur in ignorantia.* Origen. in Numer. hom. 27.

Deniq;, Moses vniuerso populo scientiam, & vaticinandi facultatem exoptat. Paulus luculentiorem in dies cumulatiorémq; toti populo Dei cognitionem precatur, eúmque, qui in ignorantia versatur, ignoratum iri confirmat. Numer. 11. 1. Thess. 4. 1. Cor. 14.

Deus lucis & veritatis, ignorantiam omnem atque tenebras ex

Ioan. 5. Ephes. 4. animis noſtris pellat, vt erroris ſpiritum fugiamus, & magni paſtoris vocem agnoſcamus: vt in virum in Ieſu Chriſto confirmatum ac perfectum adoleſcamus, nec quouis inanis doctrinæ flatu impellamur ac vacillemus, vt vnicum, verum, viuúmq; Deum, & eius vnigenitum filium Ieſum Chriſtum cognoſcere valeamus, cui cum patre, & ſpiritu ſancto, omnis honor, & gloria in ſempiterna ſecula tribuatur. *Amen.*

FINIS.

AD

AD THOMAE HARDINGI CONCLVSIONEM RESPONSIO EPISCOPI Sarisburienſis.

CVm liber vniuerſus, Hardinge, tuus multis nominibus perinfirmus meritò videtur, tum nullam profectò magis eneruatam partem habet, quàm triumphum ante victoriã in concluſione tuum. Aiſte conditioni, ſponſioniq; meæ, quam tu proclamationem vocas, cumulatè ſatisfeciſſe, negatiuas confirmaſſe, omnes in cõtrouerſiam adductas cauſas ſcripturis, eccleſiæ primitiuæ exẽplis, antiquis concilijs, & priſcis patribus cõprobaſſe. Ex quibus tuas tibi res geſtas egregiè placere facilè intelligo. Tuæ potiùs verecundiæ ac modeſtiæ fuiſſet, has laudandi atque iudicãdi partes alijs permiſiſſe: qui tua argumẽta cum noſtris reſpõſis cõparantes, et hæc vtraq; inter ſe cõferentes, æquè de vtriſq; æſtimare poſſent. Neque enim dubitari poſſet, quin quouſque ſolitarius curſitares, primus ſemper eſſes, cúmque de te ipſe iudicares, non facilè cõtra teipſum ſententiã pronunciares.

Argumẽta, quibus vſus es, trita ſunt & peruulgata, ſæpe a multis antehac et obiecta, & diſcuſſa: atq; a te nunc ad ſpeciẽ duntaxat, tanquã iners & mutilatus exercitus, introducta. A te verò, & ab ea præmeditatione atq; illo ſociorum auxilio tui literati amici acriora & fortiora quædã expectarũt.

Quòd ambitionẽ mihi, & φιλαυτίαν, & laudis cupiditatẽ obijcis, quanquam eſt hoc effugium tuum vnum, ex omnibus ineptiſſimũ, tamen eſt iſte quidã in Adæ liberis inſitus morbus, quo ne Hardingũ quidẽ vacuũ eſſe nonnulli ſuſpicantur. Verùm ille demũ cordis eſt vnicus explorator & iudex,

qui cor ipſum cõdidit. Ego autẽ cũ nullus ſum, tũ nihil ſcio.
Galat. 6. Abſit vt in re vlla, præterquã in cruce Chriſti glorier.

In eo autẽ, quòd iudicialẽ in modum pronuncias æternum exitium ludi noſtri præmium fore, liceret mihi cum Paulo reſpõdere,
2. Corint. 4. Nolite ante tempus iudicare. *Non debes tam inconſideratè Chriſti munus, & perſonã tibi ſine mandato aſſumere, atq; arrogare. Ioãnes enim ait:*
Ioan. 5. Deus dedit omne iudicium *(non Hardingo, ſed)* Chriſto filio ſuo: *quem de tuo iudicio quæſiturum minimè dubito. Tuus Gelaſius habet:* Neminem grauare debet iniqua ſententia. *Noſtrum eſt patiẽti animo Dei tribunal expectare. In eo die luſtrabuntur occulta tenebrarũ. Dauidẽ prophetã improba et ſcelerata*
1. Corint. 4. *turba huiuſmodi contumelijs afflixit:*
Pſalm. 3. Non eſt ſalus ipſi in Deo eius. *Dauid autẽ ſe ad Dominum contulit, atque dixit:* Domine tu ſuſcipis me, tu gloria mea es, tu caput meũ ſuſtines. *Si interitus ijs omnibus propoſitus ſit, qui Dei gloriam atque Euangelij veritatem ſummo ſtudio, ac totis viribus propagare conantur, quid tum eos manere cenſebimus, qui Dei nomen tam improbè dedecorarunt, eiúſque Euangelium flagitioſè cremarunt, atque pro manifeſta hæreſi damnarunt. Equidem*
Apoc. 21. Apoſtatis, incredulis, mendacibus, blaſphemis, & idololatris pars aſſignata eſt in ſtagno ardenti igne & ſulphure. *Os Domini loquutum eſt. Hic proculdubio illorum ludi exitus erit.*

Reliquũ nunc eſt, inquis, vt ego promiſſa mea perſoluam. Maximè verò: imo certè quicquid tandẽ hactenus attuleris, multo magis reliquum eſt, vt tu denuo ordiaris, & quod inſtituiſti, melius cõfirmare aggrediaris: id eſt, ut coniecturas, & ſuſpiciones mittas, & vnam alterámue clauſulã ſeu ſententiam illuſtrẽ in medium proferas, qua vel vna quæuis harum cauſarum euincatur, quas a te demonſtratas eſſe dicis. Nam quæ hucuſque allata ſunt, quod æquo lectori facilè conſtabit, infirma nimis ſunt, nec omnino valent.

Teſtimo-

Testimonia a te citata esse fateor multiplicia atque varia, qualia nimirum ego diu antè cognoueram: quanta verò fide egeris, nostris conferendis facilè, spero, liquerit. Nunquã profectò negabam, Hardinge, quin tu veteres & doctos ecclesiæ patres emẽtiri, & multorum doctorum nomina, atque imagines proferre posses. Omnes omnium ætatum hæretici idipsum præstare potuerunt. Quã verò nos istiusmodi testimonijs fidẽ adiungeremus? Quis vnquã vel error fuit tam manifestus, vel scelus adeo nefariũ, quod non aliquo scripturarum, patrúmque fuco defenderetis? Aquam vestram lustralem Elizæi exemplo & verbis Ezechielis prophetæ cõfirmastis: indulgentias vestras Esaiæ prophetæ testimonio comprobastis: proiectam lupanarium vestrarum turpitudinem, atque execrandum flagitium nomine & authoritate Augustini sanxistis. Tantam nimirum fidem meremini, quando sanctorum patrum nomina venditatis.

4. Reg. 4.

Esai. 40.

August. de ordine.

Ais te vniuersa causæ nostræ castella deiecisse, quíque id non videt, nihil videre. Tam facilè, támque nullo negotio rem omnem expedire, & ad exitum perducere potuisti. Sic olim Iulius Cæsar, vt mirificam victoriæ suæ celeritatem, atque expeditissimam facilitatem significaret, eius rationem tribus hisce verbis breuissimè exposuit, Veni, vidi, vici.

Itaque vt paucis libri tui summa capita discutiamus, & quasi angulos exploremus, quibúsque ferramẽtis & machinis rem tantam perfeceris, commonstremus, primùm Missam priuatam tuam mulieribus, pueris, pusionibus, hominibus laicis, somnijs, visis cõfirmasti: Dimidiatam communionem ægrotantibus, animam agentibus, infantibus, furiosis. De Christi sanctione, de scripturis, de certissima Apostolorum consuetudine, de vniuersali & trito ecclesiæ primitiuæ more, de antiquis Concilijs, de vetustis Canonum decretis, de sanctis & catholicis patribus, præter inanes fu-

tiléſque coniecturas nihil adduxiſti. Ridiculam illam peregrina & incognita lingua precandi rationem tuam nullo vel teſtimonio, vel exemplo probas. De primatu autem Romano, quo religionis veſtræ præſidium & firmamentum continetur, in eo tu longè euagaris, & crebras excurſiones, degreſſionéſque facis, nec tamen vllum adhuc priſcum patrem reperiſti, qui Romanum pontificem vel vniuerſalem totius orbis epiſcopum, vel eccleſiæ catholicæ caput inſcripſerit, atque appellauerit. Sic ad realem præſentiam progrederis, & reliqua deinceps pari ratione perſequeris.

Sanctos patres indigniſſimè atque inhumaniſſimè tractas, adhibitis ijs conuerſionibus, expoſitionibus, interpretationibus, non quæ ipſorum ſententiam optimè & commodiſſimè explicent, ſed quæ tuæ cauſæ maximè inſeruiant. Torques, mutas, addis, detrahis: nunc vltima ſine primis, nunc prima ſine poſtremis recitas: interdum nuda verba contra ſenſum vrges: interdum ſenſum ipſe verbis contrarium fingis. Et concilia ea, quæ habita nunquam fuerunt, & canones conciliorum inauditos comminiſceris. Fictos & ſuppoſititios Athanaſij, Anacleti, aliorúmque ſanctorum patrum nomine commentarios profers: quos ſatis intelligis, neque verò ignorare potes, ab ipſis nunquam eſſe cõſcriptos. Præcipua tua fundamẽta ſunt ſuſpiciones, coniecturæ, diuinationes, probabilitates. Argumenta captioſa ſunt, & fallacia, nullius aliquando aut modi, aut figuræ: quorum nec antecedens conſequenti conuenit, nec vna pars cum altera cohæret. Falſitates tuæ ita & illuſtres ſunt, & frequentes, vt eas vel recordari moleſtum ſit. Verùm nota loca ſunt, & deprauationem vociferantur, nec vlla arte eludi poſſunt. Atque vt omnem tuam ſuperiorum temporum leuitatem & inconſtantiam taceam, nunc adeo in hoc ipſo libro, quem nobis tanquam regulam ac normã fidei tuæ cõmendas, nunc

ais, nunc

ais, nunc negas: nunc asseris, nunc reuocas: denique vel quòd non satis attendis, vel quòd improbas, quæ priùs dixisti, sæpenumero tecum ipse pugnas. Magnam nouorum & minutorum doctorum manum comparasti, Abdiam, Amphilochium, Clementem, Hippolytum, Leontium, aliósque consimiles, fidei inanes, ineptiarum & puerilium fabularum plenos authores. Neque sanè mirum. Qui lignis enim caret, cespites interdum vrere cogitur. Operæpretium fuisset, vt alios doctores produceres, quibus horum authoritatem comprobares. Omne a te argenti & scoreæ, tritici & paleæ, veteris & noui, veri falsíq; discrimẽ sublatum est. Ais Christum in Cœna sua vltima sanguinem suum verè ac reipsa profudisse: eodémque momento corpus suum similiter in cœlo reuera immolasse in conspectu Dei patris. *Atque has tu necessarias Christianæ religionis partes appellas.* Artic. 17. sect. 4. & 7.

Hæc summa est libri tui, hæc argumentationum vis. Sic tu te tricari tibi conscius es (vereor) & improbè ac malitiosè agere: sic tu lectoris tui patientia atque simplicitate abuteris. Itáne verò tibi persuadebas Hardinge, librum aut a pueris solummodo lectum, aut nunquam examinatũ, & ad veritatis trutinam exactum iri tuum? An verò vel leuissimo eiusdem rumore fundi statim ac fugari posse Dei veritatem confidebas? Eloquentia verò tua, & verborum apparatus, etsi causam imperitæ multitudini magis vendibilem videri facit, tamen veritati exiguum pondus affert. Homines sapientes rerum delectu, non strepitu verborum capiuntur: & aurum non tantùm sono, qui nonnunquam fallit, sed lapide etiam & statera probant. Quantumuis tua dicendi copia in auribus indoctorum mirificas, & prodigiosas vires habet, non tamen vel aquam in vinum, vel tenebras in lucem, vel falsum in verum mutare potest. Nulla est dicendi vis, nullus fucus contra Dominum.

Quòd nos ita acerbè pro more tuo hæreticos appellas, aíſque nos in cathedra peſtilentiæ ſedere, populúmque a nobis morum deprauationem, & carnis licentiam diſcere, atque ſenſu, ac timore, & cura Dei vacuum viuere, *non eſt fidei tuæ rumores falſiſſimos ſpargendo, & trita conuicia iaciendo lectorem circunuenire. Balachus poſtquam armis ſe non poſſe populum Iſraeliticum domare ſenſit, ei maledicere atque execrari cæpit, eo ſaltem modo ſe fore ſuperiorem confidens. Verùm non ea ſemper hæreſis eſt, quam hæreſin hæreticus appellat. Athalia cum certior facta eſſet, Ioam legitimum regni Iudaici hæredem, regem eſſe renunciatum, inſano impetu in templum irrupit, atque exclamauit, Proditio, Proditio. Quanquam non Ioas princeps, ſed ipſa Athalia læſæ maieſtatis crimen commiſerat. Veros Chriſtianos, qui rectam de ſacroſancta Trinitate fidem coluerunt, Ariani hæretici, aliquando Ambroſianos, aliquando Ioannitas, aliquando Homouſianos nuncuparunt, ſibíque ſolis catholicorum nomen aſſumpſerunt. Valentiniani reliquos omnes tanquam craſſos, & terreſtres damnarunt, ſéque ſolos ſpirituales dixerunt. Ouis nonnunquam extra ſtabulum errare videtur, dum lupus intus latet atque prædatur. Enimuero Hardinge, qui intolerandam flagitiorum veſtrorum immanitatem auerſatur, qui luctuoſiſſimam populi abducti & illuſi conditionem deplorat, qui domus Dei inſtaurationem votis omnibus expoſcit, qui in veterum, catholicorúmque, & ſanctorum patrum, quorum vos diſciplinam & inſtituta profligaſtis, veſtigijs ingredi exoptat, denique, qui veriſſima animi ſummiſſione ac humilitate huius rei vniuerſam rationem atque diſceptationem explorato Dei verbo permittit, næ hic hæreticus nullo iure dici poteſt.*

Num. 22. & 23.

4 Reg. 11.

Quod autem ad mores diſſolutos attinet, miror tam citò te oblitum eſſe vel eccleſiæ tuæ Romanæ, in qua Bernardus

dus ſua memoria, A capitis vertice vſque ad plantam pedis nullam remanere ſanitatem *dixit, vel ipſius palatij ſanctiſſimi Papæ, in quo idem Bernardus*, malos proficere, bonos deficere *ſcripſit*. Bernar. in Cõuerſione Pauli. De conſidera. lib. 4.

Sanè verò nulla nos neq; publica proſtibula habemus, neq; cõcubinas, neque Cortegianas exornatas atq; amictas, ac ſi eſſẽt fœminæ nobiliſſmæ, nec ſacerdotes ac Præſules, qui illis famulentur, quales vel tuorum confeſſione nonnulli ſunt Romæ. Nullum eſt virtutis genus, quod nos non prædicemus, nullum vitium, quod non damnemus. Denicq; impudica apud nos fœmina, ſi Romæ eſſet, Penelope videretur. Nobiſcum eſſe nullos niſi paucos leues, & inconſtantes homines affirmas. Itaque beneuolentia quadam commotus mihi conſulis, vt ad vos tranſeam. Paucos verò ais? Eosq; leues, & mutabiles? Equidem Hardinge, ſi mirifica opera contemplari poſſes, quæ Dominus præſtitit in regnis Angliæ, Galliæ, Daniæ, Poloniæ, Suetiæ, Bohemiæ, Scotiæ: atq; in illuſtriſſimis repuſpub. Germaniæ, Heluetiæ, Pruſſiæ, Rhuſſiæ, Lituaniæ, Pomeraniæ, Auſtriæ, Rhætiæ, Vallis Tellinæ, &c. non tu numerum magnopere deſiderares, neque eos, quos Dominus in hiſce omnibus regnis ac regionibus ad ſacri ſui Euangelij notitiam atque intelligẽtiam euocauit, ita raros ac paucos eſſe iudicares. Deinde ſi veſtram crudelitatem atque immanitatem reputares, tantam ſanguinis innocentis pro veritatis teſtimonio conſtantiſſimè profuſi vbertatem animo repeteres, non illos inconſtantes & leues homines tam leuiter appellares. Equidem ij, quos tu adeo deſpicis, & nullo in numero reponis, reges ſunt, principes, magiſtratus, ſenatores, & patres totius Chriſtianitatis grauiſſimi atque doctiſſimi. Si quidem Dominus, quod iamdudum inchoauit, pro ſua in nos pietate proſperare atque augere perrexerit, breui non multos reperietis, qui tam facilè decipi ſe patientur, & vobis auſcultare. In Concil. delectorum Cardinalium.

velint. Iampridem vos in omnibus vbique gentibus fugiunt atque deserunt: nec amplius possunt vlla ratione, nisi aut ignorantia, aut scuitia, ac tyrannide teneri. Homines plebeij, quos tu canes & porcos appellas, nec ita sunt vitijs turpissimis dediti, nec ita sensus rationisq; expertes, quin iam illos possint, a quibus tam sæpe decepti fuerunt, agnoscere. Veritatem & falsitatem distinguere, verumq; pastorem a mercenario internoscere possunt, & tuam miserrimam conditionem lugent, qui tam subitò abductus es, itaq; turpiter in nefario errore volutaris.

Quod me tam studiosè, tantaq; beneuolentiæ testificatione adhibita hortaris, vt Christo valedicam, & me ad vos conferam: consilium tuum cum saluberrimum esset, si verum esset, tum quando est manifestè falsum, periculi plenissimum est: quoque acrius est, eò infestius est. Hæretici quidem & perfidi, quò suas sectas frequentes magis redderent, similibus semper cohortationibus vsi sunt. Nostrum verò est, nullius consilio atque authoritati parere, qui, quod Deus vetuit, persuadere nobis conatur. Aristoteles olim
1. Ethic. 6. dixit, Amicus Socrates, amicus Plato, veritas autem multò est amicissima. Nos contra Deum testificari non possumus: nos aut bonum malum, aut malum bonum, aut lucem tenebras, aut tenebras lucem, appellare non possumus. Nos Christi Euangelium erubescere non pos-
Rom. 1. sumus: est siquidem Dei potestas ad salutem omni credenti.

Quibuscum autem nos tandem coniunctos esse vis? Consilij pondus, circunstantiamq; tui perpende. Quosnam, inquam, fugere, quos sequi nos iubes? Aufer præiudicatam hanc opinionem, mitte partium studia, æquum te iudicem præbe. Ad eósne vt transfugiamus consulis, qui Dei verbũ flammis tradiderunt, qui scripturas caligam nauticam, & cereum nasum conuicij loco appellant? Qui manifestos & notissimos

notißimos errores defendunt? Qui Dei populum canes & porcos vocant? Qui ignorantiam eſſe veram pietatis parentem contendunt? Qui populum ad apertam idololatriam adigunt? Qui nuptias legitimas prohibent? Qui concubinas alunt? Qui lupanaria aperiunt? Qui nouam ſibi religionem, nullis ſcripturis, nullis vetuſtis Concilijs, nullis antiquis patribus, nullo eccleſiæ primitiuæ exemplo ſubnixam excogitarunt? Qui terga Deo verterunt? Qui populo impoſuerunt? Qui Dei domum in ſpeluncam latronum commutarunt? A quibus ſe tot regna, tot nationes, tot piorum hominum infinita millia diſiunxerunt? Quos denig; nobis ſpiritus ſanctus vt fugeremus diſertè præcepit? Sic enim ſcriptum eſt: Exite ex ea populo mi, ne participes ſitis peccatorum eius, & ex plagis eius accipiatis. Apoc. 18.

An tu nobis ſuaſeris, Hardinge, vt abiecto vitæ verbo, & relicta illorum hominum ſocietate, qui vitam & ſanguinem pro Chriſti teſtimonio ſuum profuderunt, ad iſtos tranſiremus?

Ais id nos facturos authoritate & exemplo cuiuſdam Staphyli, & Balduini, & VVicelij, qui ſimiliter fecerunt. Quidni etiam dixiſti Iudæ proditoris, & Iuliani Apoſtatæ, cæterorumq; conſimiliũ, de quibus Petrus ait, Reuerſi ſunt ad vomitum ſuum, & ad volutabrum cœni tanquam ſues? 2. Pet. 2. *De te, Hardinge, nihil affirmabo.*

Quanquam non ignoras, quorum ſis exempla imitatus. Tertullianus habet: Chriſtus ait, fugite de ciuitate in ciuitatem. Sic enim quidam argumentabatur: ſed & ipſe fugitiuus. Tertull. de fuga in perſequutione.

Illorum ego & facta reminiſcor, & exitus perhorreſco. Aliqui ex veſtris illis in miſerabili deſperatione obierunt, terribili teſtimonio conuicti, ſe contra conſcientiam geſſiſſe, quemadmodum monumentis fide digniſſimis prodi-

tum est. Vnus ex hisce tribus, sicuti est publica fama celebratum ab ijs, qui hominem optimè nouerunt, fidem suam omnem septies intra septendecim annos commutauit: eoq; non iniuria veteri illi Apostatæ Ecebolio comparatur. Petrus ait: Satius fuisset eis non cognouisse viam iustitiæ, quàm cognita illa regredi a sancta doctrina. Horrendum est incidere in manus Dei viui. *Apostolus ad Hebræos ait:* Qui semel fuerint illuminati, gustauerintq; donum cœleste, & participes facti fuerint spiritus sancti, gustauerintq; bonum Dei verbum, ac virtutes futuri seculi, si prolabantur, fieri non potest, vt denuo renouẽtur per resipiscentiam. *Ego tibi in Domino atque ex animo precor, Hardinge, vt hinc cauere possis. Verba ista atque exempla admodum horrenda sunt.*

2. Pet. 2.

Hebr. 10.

Hebr. 6.

Quanquam hi quidem, aliiq; similes Deum negare potuerunt, Deus tamen se ipse negare non potest. Quid *(inquit Paulus)* si aliqui ex ijs exciderunt, num eorum incredulitas Dei fidem inanem reddet? Absit, Imo esto Deus verax, omnis autem homo mendax.

2. Tim. 2.

Rom. 3.

De te, quemadmodum sum policitus, nihil dicam: Dei opera mirifica sunt. Vocat quem vult, quemq; vult, indurat: Paulum ab equo, Elizæum ab aratro, Apostolos a retibus, latronem in cruce subitò vocauit.

Rom. 9.

Si quis autem ex illis idiotis, quos tu adeo despicatui ducis, sic tecum ageret: Tu nos, Hardinge, nuper Euangelium docuisti, ita prorsus omni ex parte, vt nunc docetur. Et verba meminimus, & actionis ipsius, qua tunc vsus es, genus atque acrimoniam recordamur: Narrasti nobis de papyraceis mœnibus, & pictis purgatorij flammis: Romam Sodomæ sentinam esse dixisti: Missam Idololatriæ Massam, & iniquitatis mysterium appellasti: vocem tibi magnæ Osneensi campanæ parem datam exoptasti, qua surdas papistarum aures, quemadmodum loquutus es, circunsonare

nare posses. Nullus tibi contentione & studio conferendus erat. Testis est Academia, ciuitasq; Oxoniensis, testis Paulina crux, testes etiam alij maxima frequentia celeberrimi loci. Iussisti tum vt tibi tua fide crederemus: nos credidimus. Princeps obijt, orbis reipub. conuersus est, repentè & oblitus es, quicquid nos antea docueras, & noua quædam didicisti pristinis tuis cõtraria, quæ tu priùs tibi ignota esse professus es, tamen eodem ore, eademq; conscientia a nobis vehementer contendisti, vt tibi fidem adhibere nunc etiam pergeremus, quemadmodum antè feceramus. Quasi nimirum tua vox fidei nostræ norma esset, & quicquid tu vel verum, vel falsum pronunciares, nos idiotæ dictis tuis fidem adiungere necessariò deberemus. Quanquam profectò sic censemus, vt siue iam verum dicas, antè fefelleris: siue antè verum dixeris, iam fallas. Itaque negari non potest, quin alterutra ratione fefelleris. Vnde verò etiam scire possimus, núncne ex animo loquaris, an, vt antè, simules? Docet enim Iacobus, Homi- Iacob. 1.
nem animo duplici inconstantem esse in omnibus vijs suis.

Mirati quidem sumus tãtam te scientiam consequi potuisse, præsertim tam breui tempore perceptam: maximè verò adeo maturam ac perfectè absolutam. Scripturæ namque latæ sunt: Concilia etiam varia esse accepimus: Doctorum verò volumina & longa sunt, & multiplicia. Tam subito septem diebus vniuersa euoluere, itaq; euoluere, fuit ἀδύνατον. *Quare ista te diuino quodam instinctu didicisse, quemadmodum prophetas legimus, dicas est necesse.*

Si quisquam ex antiquis tuis auditoribus sic tecum expostularet, quid posses, per Deum, respondere?

Verum hæc non tua, Hardinge, sed temporis culpa fuit. Si tempus idem extitisset, tu quoque perstitisses idem. Eras autem coactus scire, quod nescires: & sentire, quod

non sentires: atque ita credere, quod minimè crederes. Etsi Hilarius habet: Quæ ex necessitate fides est, fides non est.

Deinde ais: Quisquis tuo libro respondere conabitur, eum operam lusurum, perinde facturum atque eos, qui caluitij, aut ignorantiæ, aut stultitiæ encomia scripserunt: atque eius conatum instar fore fuci cuiusdam, aut fumi, aut caliginis. *Adeo est eloquentiæ tuæ vis inuicta: vt ei nulla veritas resistere valeat. Tantopere nimirum causæ tuæ bonitati confidere videri vis.*

Itaque da mihi (obsecro) veniam, vt iterum tibi reuocem in mentem quibus rebus tui operis summa contineatur. Putásne verò, Hardinge, nobisue persuasum esse cupis, mutilatas tuas authoritates, falsas tralationes, alio detortas interpretationes, concilia tua nusquam celebrata, canones nec factos vnquam, nec promulgatos, epistolas nunquam scriptas, Amphilochium, Abdiam, Clementem, Leontium, Hippolytum tuum, reliquosq; huiusmodi vanissimorum opusculorum fictos authores, tam nuper repertos, tam diu amissos, nec tamen desideratos: additiones, detractiones, inuersiones, doctorum corruptiones tuas: pugnantes tuas & sibi contrarias assertiones: suspiciones, coniecturas, insomnia, visa, elenchos, fallacias, syllogismos illos tuos, nullo modo, nulla figura, nulla consequutione, & ratione conclusos: denique falsa tua tam perspicua, tam manifesta, tam illustria, tam frequẽtia nunquam refelli diluiq; posse? Itáne aut simplex veritatis nullas, aut falsitas magnas vires habet?

Nosti verò, Hardinge, causæ tuæ infirmitatem. Nemo illam acutiùs videt, quàm tu ipse. Sin tergiuersari, neque eam videre vis, aperi tandem oculos, librum tuum intuere, eamq; facilè perspicies. Veteres Doctores & priscos

Patres,

Patres, tuam non ſuam ſententiam dicere coëgiſti. Itaque non iam patres ſunt, tui potiùs filij ſunt: non doctores, tui potiùs diſcipuli ſunt, atque a te in ordinem coguntur. Veri aliquid ad cauſam confirmandam afferre debuiſti: non iam ſe mundus abduci mendacijs patietur. Iſta non ingenij ſunt, ſed fidei: non eloquentiæ, ſed veritatis: non a nobis inuenta atque excogitata, ſed ab Apoſtolis, ſanctiſq; Patribus, eccleſiarum ſatoribus, ad nos longa ſucceſſione deriuata: quorum nos non authores, ſed cuſtodes, non magiſtri, ſed auditores ſumus. Religionem nos eandem profitemur, quam antiqui, catholici & eruditi patres coluerunt: facimus, quod ij fecerunt: dicimus, quod dixerunt. In quacunq; illos parte ſenſeris, ſi nos ad eam adiunctos videris, ne mireris. Summam & ſingularem ex eo cõſolationem capimus, quòd noſtram atque illorum fidem eandem eſſe intelligimus: veſtram verò miſerabilem conditionem lugemus, atque deploramus, qui quam ipſi repugnantibus omnibus antiquis patribus diſciplinam recèns conſtruxiſtis, eam iſto pacto fucare, & veterum patrum nominibus commendatam populo venditare per ſummam fraudem conamini.

Cyprianus ait: Mendacia non diu fallunt. Nox eſt, quouſque dies illuxerit. Poſtquam autem dies aduenerit, & ſol ortus fuerit, & luci tenebræ cedunt, & noctis latrocinia ceſſant. *Nunc ſol exortus eſt: nunc tua caligo diſcuſſa eſt. Deus cum ſua veritate vicit. Cælum & terra peribunt, Dei autem verbum in ſempiterna ſecula permanebit.* Cypr. lib. 1. epiſt. 3.

Deſine tandem Hardinge cum Deo dimicare. Durum eſt contra ſtimulum calcitrare. Duplex crimen eſt, manifeſtum crimen defendere. Falſum non niſi falſo protegi, error non niſi errore ſtabiliri poteſt. Os autem quod loquitur mendacium, occidit animam.

Deus dirigat corda noſtra, vt nos Euangelij ipſius mi-

nimè pudeat: ſed vt illud & videamus, & videre geſtiamus. Deus faciat nos miſericordiæ vaſa, vt Sionis miſereamur, & diſiecta Hieroſolymarum mœnia reædificemus, ad ſanctiſſimi ſui nominis honorem, atque gloriam.

AMEN.

Vigilius contra Eutychem. lib. 1.

Hæc eſt fides & profeſſio catholica, quam Apoſtoli tradiderunt: Martyres roborauerunt: & fideles hucuſq; cuſtodiunt.

FINIS.

INDEX.

INDEX RERVM ET VERBORVM.

A.

Aaron Christi corpus percepit. 388.556
Abdias Magnus Hardingi doctor fabularum legenda est. 12
Abdias recèns inuentus a VVolfgango Zazio. 11
Abdias multa impudentissimè mentitur. 12
Abdias multis illustribus titulis ad populi fraudem exornatus. 11
Abdias Apostolorum gestis non interfuit. 12
Abdias ab Augustino improbatus. 12
Abdiæ liber ab ecclesia repudiatus. 13
De Abdia plura vide. 11.12.13
Horum verborum Abominatio desolationis stans in loco sancto, *interpretatio.* 629
Abstinentia a sanguine & suffocato. 147
Abusus atq; errores in Missa esse Hardingus fatetur. 4.624
Administrare sacramẽtum ea forma qua Christus præcepit, Accidentarium & ceremoniale Hardingo. 29
Accidentia in substantias, & substantiæ in accidentia vertuntur. 29
Accidentia ex Hardingi interpretatione qualia. 502
Accidentia præstant sacramentum, mirifica Hardingi doctrina. 507
Accidentia sine subiecto, rectà in priscos hæreticorũ errores deducunt. 516
Accidentia sine substantia panis & vini primitiuæ ecclesiæ incognita, atq; ab ecclesia Græca in Concilio Florentino improbata. 518
Accidentia sine subiecto Dei immensa potestate fulta, quemadmodum somniat Hardingus. 518.519
Prima lux non fuit accidens sine subiecto. 519.520
Accidentium fractio figura est fractionis corporis Christi, quemadmodum Hardingus ait. 537
Accidentia frangi, & cum franguntur, strepitum efficere. 538.550
Sacra externa Accidentia. 539
Accidentia sine subiecto Hardingiana & Marcionis hæresi fluunt. 516. 540. 548. 550. 556.
Accidentia & formas esse ipsum Christi corpus Hardingus docet. 544
Sacra externa Accidentia sunt figuræ corporis Christi, quemadmodum Hardingus docet. 539.550.701
Accidentia externa & formæ nunquam a quoquam antiquo patre Sacramentum appellantur. 701.702
Accidẽtibus externis & sacerdotem & mures nutriri, miraculum est Hardingianum. 728.729
Accidentia & formas externas Hardingus esse corporis & sanguinis Christi sacramentum defendit. 739.741
Accidentia & externæ formæ non sunt sacramentum, sed panis & vinum. 738.739.
Adelstanus Anglorum rex Biblia in sermonem Anglicum vertenda curauit. 631. 635.
Adonis noui hæretici. 67
Adoratio. 453
Adoratio Christi in Baptismo. 431.486
Adoratio Realem præsentiam necessariò non euincit. 426.481

Adoratio Christi in cœlo sedentis. 426
Adoratio fuit Missæ ornamentum. 447
Christi baptismum Adoramus. 454.486. 487.
Dei verbum Adoramus, quo sensu. 454
Adoratio nuper ab Honorio Papa inuenta. 455
Adorationis prosapia. 488
Adoratio nouarũ feriarum corporis Christi accessione aucta. 455
Adorationem Clemens Papa immensa indulgentiarum multitudine confirmauit. 455
Adoratio maximorum periculorum plena. 455.489
Concomitantiæ nomen ineptè ab Hardingo ad Adorationem accommodatum. 472.473
Adoratio non scripturis, sed Hardingiana concomitantia confirmata. 473
Adoratio crucis. 474
Adoratio olei. 474
Adoratio Patibuli, Aquæ, & Zonæ virginis. 474.475
Adoratio sepulchrorum & picturarum. 64
Adoratio non necessariò sequitur Inuocationem. 475
Centurionis verba, Domine non sum dignus, vt intres subiectum meum, *explicata.* 475.476
Populi mentes ab Adoratione sacramenti abducere Chrysostomus conatur. 478.514
Christi corpus in cœlis constitutum Adoratur. 478.479.480.481
Adoratio spiritualis. 479
Christi carnem nemo comedit, quin eam priùs Adoret. 481
Cererem & Bacchum Ethnici, non panem ac vinum Aborabant. 484
Sacramenta quemadmodum Adoranda. 487
Adoratio imaginum quo sensu. 487
Adorationem improbare licuit, antequã inuecta esset Transsubstantiatio. 488
Sacramentũ Adorare, cautionibus quibusdam. 489
Populus in Adoratione miserè lusus. 489.490
Vera corporis Christi Adoratio. 490.491
Adorare & colere Deum sic debemus, quemadmodum ipse præscripsit. 496. 497
Adoratio imaginum ineptis rationibus confirmata. 399.600
Ægyptus maximis ardoribus torretur. 171
Ænea serpens. 588
Æquiuocationis fallacia cuiusmodi. 36
Agatha Gallorum. 86.87
Agatho Papa. 234
Agesilai responsum Macedonibus. 150
Agnus Dei *in sacramenti distributione cantari instituitur a Sergio Papa primo.* 524
Alexandri Magni de Monarchia argumentatio. 313
Alexander Papa tertius pedem in Imperatoris ceruices impressit. 350
Alexander Antiochenus episcopus sanctus & pius pater. 355
Alexius imperator Deo precibus commẽdatus quingentis antè annis, quàm natus esset. 13.425
Aliud & idem distinguere posse, magnũ sapientiæ munus. 454.455
Nec Altaria, nec templa Christianorum ædificata Apostolorum ætate. 242
Altaria e ligno. 242
Altaria e lapide, quorsum. 242
Altaria Aphricana e tabulis facta ab vno loco in alium transferebantur. 242
Mensa mystica dicta Altare, & quamobrem. 243
Christus Altare nostrum dicitur. 243
Altare nostrum in cœlo est. 30.667.698. 699
Altare nostrum cor nostrum dicitur. 243. 674.678
Vnicum dũtaxat Altare, seu mensa mystica in ecclesia. 576

Altare, seu mensa mystica in media ecclesia stetit, circunfuso ex omni parte populo, vt exaudire posset. 243.576
Altare, seu mensa sacra dicitur, Sancta Sanctorum. 243
Aluredus rex Psalmos in Anglicũ vertendos curauit. 635
Ambrosius Missam nũquam celebrauit, nisi quando in lecto animam ageret, quemadmodum fingit Hardingus. 70
Ambrosius episcopus singularis & vnicus. 297.298
Ambrosij insigne dictum. 119
Ambrosij obitus. 165
Ambrosium Eutropius corrumpit. 162
Ambrosium Hardingus torquet. 370
Amen, *quid significet.* 210.244
Amen *a plebe responsum in Consecratione, quid sibi velit.* 641. 642.643. 644
Amphilochius author Hardingianus nihil nisi ineptam fabulam habet, mendacijs, somnijs, visis, colloquijs cũ Dæmonibus refertam. 101. 102. 103. 106.167.168.498.499.
Amphilochius Missæ nunquam meminit. 103
Amphilochij orationẽ Hardingus septies in vno loco ementitur. 103
Amphilochius D. Basilium ementitur. 104
Amphilochius blasphemus. 104
Amphilochius Thomæ Becketti vitam scribit annis septingentis antequam nasceretur. 101
Amphilochius vitam Basilij nunquam scripsit. 106
Amphilochius communionem a Basilio, non Missam celebratam esse ostendit. 107
Amphilochius imagines damnat. 610
Amphilochius Hardingianus ab Angelis cœlo demissis episcopus Iconiensis inauguratus. 103
Amphilochius verus, eximius Lycaoniæ Archiepiscopus. 105
Anabaptistæ improbati & damnati a Luthero. 627
Anacletus Hardingianus suppositititius. 82.83.277.278.
Anacletus scripturarum deprauator. 278
Anacletus verus, homo sanctus. 278
Anastasius Papa impius. 330
Ancilia Romanorum. 449
Andreas communionem, non Missam celebrauit. 6
Angeli Missæ interfunt. 84
Angelus sacramentum administrauit. 103
Angeli Arnolpho monacho in Matutinis nocte concubia respondent : Et os meum annunciabit laudem tuã. 103
De Angelis sententia Origenis. 260
Angeli precibus, conuentibusq; nostris interfunt. 684
Angeli atq; Archangeli pro genere humano precantur, quo sensu. 684
Anglia informandæ ecclesiæ instituta non Roma, sed a Græcis accepit. 207. 237
Anglia Papam & Augustinum repudiauit. 207
Prima Euangelij in Anglia sementis. 207.236.237.
Anglicana Ecclesia intra primos sexcentos annos Latinis sacris caruit. 235. 236
A quibus, quando, & vnde, Anglia accepit Euangelium. 69.207.235.236. 237
Anima mundi est virtus Dei, Orig. 440
Animæ mors. 386
Animæ seruitus. *ibid.*
Antichristi præcursor, qui se fratribus præfert suis. 8
Antichristus appellatus Deus, vniuersæ pernicies. 72
Antichristus regnat, & deijcitur. 378. 379
Antigonus ab Apelle quemadmodum pictus. 494
Antiochia caput orbis appellata. 377

Antiochia eccleſia Apoſtolica nuncupata. 355
Antiochus princeps ſceleratus libros ſacros cremauit. 631
Antiquitas veritatis expers non eſt idonea fidei regula. 636
Apex *pro Chronographo ſumptus.* 56
Aphrica Latinè loquuta eſt. 224. 225. 226
Aphrica Romã prouocare prohibita. 291. 309. 323. 353. 354. 365.
Aphrica a Vandalis miſerè diuexata ac populata. 354
Apiarius presbyter nequam in Aphrica excommunicatus Romam prouocauit. 291
Apiarius a Zoſimo pontifice Romano reſtitutus. ibid. & 353
Apoſtoli Miſſæ nomen nunquam vſurparunt. 8
Apoſtoli alij in Italiam, alij in Aſiam Minorem, alij in Scythiam, alij in Indiã, alij in Æthiopiam profecti. 12
Apoſtolorũ doctrina fidei index & norma eſt. 300
Apoſtoli, alijq; ſanctiſſimi epiſcopi matrimonio coniuncti. 671
Apoſtolorum dignitas in quo ſita. 304
Apoſtoli omnes æquales. 375
Aqua vino permixta in communione nõ neceſſaria. 43
Aqua in Baptiſmo Chriſti ſanguis appellata. 457
Aqua in ſacramento baptiſmatis non eſt nuda ac communis aqua. 514
Aqua baptiſmi Diuinum lauacrum nuncupata. 558
Aqua baptiſmi Deum recipit, ſeu concipit, quo ſenſu. 477. 706
Aqua e baptiſterio ſubitò defluxit. 704
Aqua adorata. 474
Argumentum ab authoritate negatiuè *in ſcripturis valet.* 83
Argumenta a Dei permiſſione ducta nõ ipſam rem bonam eſſe ſemper efficiũt. 379
Argumentis ab infinita Dei potentia cõcluſis veteres hæretici tanquam clypeo quodam expedito vſi ſunt. 521
Aſcenſio Chriſti contra cærnalem in ſacramento præſentiam facit. 392
Aſia minor. 198. 199. 200
Aſterius mandata accepit, vt eccleſias Orientales inſtauraret. 323
Athanaſius dum precibus in templo vacaret, vnâ cum populo, exercitu obſeſſus. 328
Athanaſius a Conſtantino patre relegatus: a Conſtantio filio reſtitutus. 350
Athanaſius Hardingianus mendacijs & aſſentatione plenus. 365. 604
Athanaſio inepta fabula aſcripta. 593. 597
Athenæ dictæ Græcia Græciæ. 357
Audire Miſſam *orationis forma priſcis patribus & doctoribus incognita.* 87. 88
Auditus ab intellectu ſeiunctus nullus eſt. 88. 89. 217
Audiendo verbo Dei caro & ſanguis Chriſti in aures noſtras infundi. 538. 668
Aues loqui edoctæ. 188. 211
Aues ſine ſenſu perſtrepunt. 211. 264
Auguſtinus Anglorum mortuus. 95
Auguſtinus Anglorum, hypocrita, crudelis, ſanguinolentus, ſuperſtitioſus, ſuperbus immodicè. 230. 236. 237. 238
Auguſtinus Ambroſij auditor. 431
Auguſtini ſpurium teſtimonium. 541
Auguſtinus ſuppoſititius Hardingianus. 5
Auguſtinus Miſſæ nomen nunquam vſurpauit. 8
Auguſtini verba ab Hardingo corrupta & eclata. 26
Auguſtinus in hæc verba, Cætera cum venero diſponam. 26
Auguſtinus ementitus, & perperam ab Hardingo explicatus. 152. 154
Auguſtinus linguam Latinam a nutrice didicit. 224

Augustinus ab Hardingo palam corruptus. 77
Augustini insigne apophthegma. 249
Augustini ciuitas Hippo ab hostibus seruata. 355
Augustinus diris deuotus, a Diabolo instigatus, extra ecclesiam constitutus, & schismaticus mortuus, Hardingi iudicio. 352.354
Augustinus fraudis Papæ præcipuus index. 355
Augustinus malitiosè ementitus. 373. 375.
Tertullianus Hardingus, quid dicat minimè cuare scribit. 546
Augurum ars. 221
Augusti Cæsaris ad generum apophthegma. 221
Augustus Cæsar tribunus plebis appellatus. 362
Aurea columba. 104
Aureæ & Argentæ columbæ. 500
Aurei calices. 21
Aurei Mures, Mariscij, aurei. 689
Aurelijs apud Gallos vinum mille quingentis & triginta annis, sine acuris vlla tentatione seruatum. 171.
Auricularis confessio conscientiæ eculeus. 20
Auxentij hæretici dictum cum Hardingiano congruens. 636

B.

Bacchus & Ceres sub formis panis & vini nunquam culti sunt. 484
Bacchus vino cultus. 484
Baptismus. 142
Hæc verba, Baptizatus in nomine Christi Tantùm, *inuersa & perperam disposita, ac improbè detorta ab Hardingo.* 143
Baptizare in nomine Christi, quid. 143
Baptismus tanto in honore habitus, quàm sacramentum corporis & sanguinis Christi. 649
In Baptismo miraculum. 427.428
In Baptismo Christi inuisibilis potentia. 393.404.405.
Baptismi vis. 33
In baptismo corporis, sanguinisq; Christi participes sumus. 34.388.389.710
Aqua Baptismi recipit Deum, quo sensu. 477.485.706
Viui pro mortuis Baptizati. 687
Baptismatis aqua subitò euanuit. 704
Gratia Dei in Baptismo comprehensa, quo sensu. 724
Baptismus indignè sumptus exitio est. 456
Aqua Baptismatis, & sanguis Christi idem ambo sunt, quo sensu. 457
Per Baptismum inserimur in Christum. 45.468
Baptismus sacrificium, quo sensu. 460
Baptismus Christi mors dictus. 457.460
Baptismi aqua non nuda est, & communis. 514
Baptismi aqua cœleste balneum appellata. 558.
Baptismus Christi est Christi sanguis, quo sensu. 669.670
Baptismū viuorum ad remissionē peccatorū valere ex opere operato *multi & crediderunt, & docuerunt.* 693
Baptismus ex opere operato *tantùm, nihil valet, nec peccatū remittit.* 699
Baptismus his verbis celebratus, In nomine patria, & filia, & spirita sancta. 248
Ioannes Baptista, Abelus, Esaias manibus Christum tenuerunt. 4 8
Barbara lingua. 192.193
Latina lingua Barbara. 193
Barbaræ gentes traditione, sine literis abunde institutæ. 615
Bartholemæum occlusis foribus in ædes penetrasse Abdias scribit. 423
Basilij liturgia communio est, non Missa. 15.107.
Basilius ab Hardingo corruptus. 59.61
Basilij vita. 102

Basilij verba sponte ab Hardingo depravata. 512.517
Basilij horrenda sententia in eos, qui cõmunionem dimidiatam adhibent. 121
Basilio alienum dictum ascribitur. 599. 606.
Basilius Hardingianam Missam penitus euertit. 62
Thomæ Becketti vita septingentis annis antè scripta, quàm ille natus esset. 105.
Beckettus & Bernardus eadem memoria vixerunt. 711
Beda, cum Romæ esset, has quatuor literas interpretatus est. S.P.Q.R. 357
Bedæ auditor Ioannes Scotus. 397
Beda Ioannis Euangelium in Anglicum vertit. 635
Beguardi, & Beguinæ. 452
Bek, Phyrgum sermone panem significat. 201
Bene moriendi præclarum exemplum. 165
S. Benedicti imprudentia. 104.693
Benedictio panis, quid sibi velit. 159
Benedicti qui. 699.700
Benedicta est Maria virgo, & quare. 700
Beorum AEthiopum regem a D. Matthæo baptizatum fingit Abdias. 12
Berengarij de sacramento sententia. 397
Berengarius a Nicolao Papa secundo palinodiam canere Romæ coactus. 397
B. Bernardus. 432.433.710.711
B. Bernardus cleriũ suæ ætatis deplorat. 21.711.
Bertramus. 397
Bessarion Cardinalis libros Clementis suspectos habet. 11
Bessarionis de consecratione sententia. 24.27.
Bessarion recens author, cessit, & assentatus est Papæ. 269
Bethleem caput orbis dicitur, quo sensu. 377
Bibere sanguinem Christi est participare illius immortalitatem. 402
Bibendi super mortuos & epulas cadaueribus exhibendi mos. 64
Biblia salubris animæ medicina. 611. 632
Integra Biblia Anglicè versa supra annos abhinc nongentos. 631.635.
Biblia ab Imperatore Constantino transcripta, atq; in omnes imperij sui partes transmissa. 631
Gabriel Biel. 27
Blandimenta maiorem prædam illiciunt, quàm tormenta. 568
Blasphemiæ est Canonis formam violare, vt Damasus scribit. 95
Blasphemiam admittit Hardingus in Deum, eiusq; sacrosanctum verbum. 504 616
Bohemiæ vtriusq; speciei perceptio a cõcilio Basileensi permissa. 119
Bonifacius Papa ab imperatore Phoca impetrauit, vt Roma omnium ecclesiarum caput diceretur. 95
Bonifacius ineptè abutitur his verbis, In principio creauit Deus cœlum & terram. 313
Bonifacij cæcus in hæc verba commentarius, Pasce oues meas. 371
Buceri sententia ab Hardingo detorta. 135.136
Buceri obitus. 407

C.

CAbasilas recens doctor Hardingianus. 512.571
Iulij Cæsaris furtum. 568
Cætera cum venero, disponam, *ad priuatam Missam constituendam ab Hardingo referuntur.* 26
Calices aurei & lignei. 21
Caligulæ conuiuium. 248
Cancelli in medio templo constituti. 243

Populus Canibus comparatus a collegis Hardingianis. 610
Canones violare blasphemiæ est. 95
Canonum authoritas. 95
Canones Niceni concilij combusti Alexandriæ. 289
Capernaitarum stupor. 391.392.393
Nomẽ Caput quid significet, & quo sensu usurpetur. 309.375.376
Hic titulus Caput Ecclesiæ, Papæ nunquam attributus. 366.367.368.374 375
D. Iacobus Caput Ecclesiæ ex Hardingi argumentatione. 321
Caput ecclesiæ Christus. 315
Cardinales in sacramento percipiendo negligentes. 19
Carnalis intelligentia. 390.464.465
Carnaliter & in mysterio adesse pugnantia. 443
Carneuale *apud Italos est prima septimana quadragesimæ.* 5
æc verba Nisi comederitis Carnem filij hominis *non pertinent ad sacramentum.* 127.391.367
Augustini verba Caro Domini forma panis operta *explanantur.* 741
Carnem & sanguinem suum Christus, totam Euangelij sui mysticam doctrinam vocat, quo sensu. 598
Caro & sanguis Christi infunditur in aures nostras, quando eius verbum audimus. 538.668
Catechistarum munus. 614.615
Catechumeni. 15.20.92
Catechemuni tam a baptismi, quàm a Cœnæ Dominicæ aspectu prohibiti. 649
Catholici in ecclesia Romana pauciſſimi. 87
Catholici qui. 87. 301
Cednamus poëta Anglus Genesin, Exodum, alias q; complures sacras historias in Rithmũ Anglicũ vertit. 635
Ceremoniæ Mosis elementa mundi dicuntur, & quamobrem. 41
Egena elementa. 41.
Ceremoniarum abusus. 42
Ceremoniarum nimia multitudine oppressa ecclesia. 42.43
Ceremoniæ, quarum inuentio ac ratio ignota, tollendæ. 448.527
Ceremoniæ liberè vsurpandæ. 145
Omnes ecclesiasticæ Ceremoniæ ad ædificationem valere debent. 525
Ceremoniæ ab Hardingo violatæ. 525
Ceres ab Ethnicis adorata. 484
Cerinthus hæreticus. 505
Cherubini. 588
Chorus in medio cœtu constitutus. 576
Christus sub tectum nostrũ duobus modis ingreditur. 703
Christus duas habet separatas naturas. 421.464
Christus effectus est omnia nobis. 365
Christi diuina natura comedi non potest. 469
Christi humana natura comedi potest. 469
Christus in fideles immigrat duobus modis. 475
Christus pauper appellatus, quo sensu. 482.483
Christus vnus ecclesiæ caput. 315
Christi vicarius. 315,316
Christus verè Deus. 453
Christus est quotidianus noster æternus q; cibus. 78
Christũ Ioannes Baptista, Abelus, Esaias manibus tenuerunt. 428
Chrysostomus totius orbis magister appellatus. 371
Chrysostomi liturgia, seu communio. 13.15
Chrysostomus ab Hardingo corrosus. 81
Chrysostomi ad eos, qui præsentes adstãt, nec participant, oratio. 113
Chrysostomus Missam priuatam funditus euertit. 109 110.111
Chrysostomi genus dicendi vehemens. 109

Chryſoſtomum Hardingus ementitur. 155.156
Chryſoſtomum Hardingus inſigniter corrumpit. 329
Chryſoſtomus Romam nunquam prouocauit. 329.330
Circunciſio intermiſſa. 142
Circunciſio ex opere operato *duntaxat nihil valet.* 700
Circunſtantiæ, occaſioneſq; neceſſariæ id legitimum efficiũt, quod alioquin illicitum eſſet. 73.142
Clauis eſt verbum ſcientiæ ſcripturarũ. 265
Claues alijs peræquè ac Petro commiſſæ. 284.296.375. *Vide nomen Papa.*
Clemens Hardingianus Miſſæ nomen nunquam vſurpauit. 8
Clemens Hardingianus quantæ fidei. 10
Clementis vinca tantùm epiſtola fuit digna lectu, quæ nunc etiam interijt. 10
Clemens Hardingianus nuper in Creta inſula a Carolo Capellio inuentus. 10
Clemens Romanus epiſcopus proximus, vt vulgò exiſtimatur, a Petro. 10
Clementis octo libri a Gelaſio Papa damnati. 11
Clementis libri ab Hieronymo & Euſebio improbati. 10.11
Clementis libri Cardinali Beſſarioni ſuſpecti. 11
Clerus pietatis expers. 21
Clerus Romanus frequens. 110
Clerus Romanus communionem rariſſimè percipit. 29
Clerus Conſtantinopolitanus ab imperatore Iuſtiniano diminutus. 110
Cleri ſtudia mundana. 621
Cleri negligentia populum facit diſſolutum: quemadmodum Hardingus fatetur. 74
Ioannes Cochlæus. 565
Cochlæus Curtius. 401
Cœnam Dominicam communem eſſe oportet. 3
Ioannis Coleti de Dionyſio Areopagita iudicium. 13
Columba mortua, ſpiritus vitæq; particeps. 499
Columba Mathematica. 499
Quemadmodum ſpiritus ſanctus Columba fieri dicatur. 505
Communio publicum epulum eſt. 2.3
Communio a D. Thoma celebrata. 14
Communio a D. Matthæo procurata. 14
Communio penitus confirmata. 14.15.115 116
Communio in eccleſia primitiua quotidie percepta, teſte Hardingo. 18
Communio ſemel tantùm in die celebrata in eccleſia primitiua. 21
Communio oblationem habet. 24
Communio quæuis numerum idoneum poſtulat, quod & Chriſti verba, & patres oſtendunt. 25.26.48.52.62
Communio in eccleſia Græca nunquã ad hodiernum vſq; diem vna ſpecie adminiſtrata. 169.170
Communio dicitur a Communicando. 33 34.35.37.38
Communionis variæ ſignificationes. 35 36.37.50
Communio a Cœna. 39
Communionem populus quotidie accipit Romæ. 571
Communio in diebus duntaxat Dominicis. 76.79
Communio in ora demortuis ingeſta. 40. 104.174.
Communio abſq; vino. 40
Communio nõ efficit noſtram in Chriſtum inſitionem, ſed eam confirmat, ſeu cõſignat. 45.46
Communio fideles & Deo, & inter ſe cõiungit, quemadmodum intelligendum. 45.46.47
Communio quater in hebdomada. 62
Communio priuata improbatur. 63.64
Communionem Miſſa præſtãtiorem Hardingus

dingus confitetur. 75
Communio Romæ vtraq; specie. 87
Communio priuata prohibetur. 92
Qui non Communicat, nec precibus interesse debet. 113
Communio sacra incruentum sacrificium appellata, quo sensu. 678
Communio dimidiata probatur fœminis, pueris, infantibus, furiosis. 118 174
Communionem vtraq; specie Concilium Tridentinum permittit. 119
Communio diminuta a simplicitate & superstitione populari fluxit. 119
In Communione nullum sacerdotis, & populi discrimen esse debet. 119.123. 170
Communio vtraq; specie minoris efficaciæ, & populo iniuriosa. 121
Communionis dimidiatæ causæ. 121
Communio plebi vtraq; specie administrata Christi mandato, & Apostolorum exemplo. 126.127.130.144.149
Communio vtraq; specie administrata in nonnullis ecclesijs mille & trecentis a Christo annis. 127
Communionem omnes orbis terrarum ecclesiæ, præterquam Romana, vtraque specie absolutam habuerunt. 136
Communionem quisq; pro se sumit, non alter pro altero. 686
Pueri ad Communionem admissi, vel ab ea repulsi. 149
Communionem Emaunte Christus nõ celebrauit. 152.153.154
Communio vtraq; specie ad absentes delata. 161
Communionis abusus. 175.176
Communio dimidiata sacrilegium est. 180
Communionis dimidiatæ primi authores hæretici. 182
Communiones in die vna binæ. 164.569. 571
Concilium Agathense, & Eliberium priuatæ Missæ aduersantur. 87.92.571
Concilium Antisiodorense. 90.575.576
Concilium Basileense repudiatum. 153. 178
Concilium Bracarense non communicantes excommunicauit. 19
Concilij Calchedonensis fides. 360. 361
Concilium Carthaginiense. 111
Concilium Constantiense. 137
Concilium Constantiense cõtra naturam, contra Scripturas, contra antiquitatem, contraq; ecclesiæ fidem decreuit. 153.178
Concilium Constantinopolitanum. 169
Concilium Ephesinum primum ementitur Hardingus. 137
Concilium Gangrense. 92
Concilium Gerundense. 90
Concilium Lateranense nunquã vniuersim approbatum. 503
Concilium Laodicense. 68.95.111
Concilium Lateranense Transsubstantiationem sanxit. 503
Concilium Matisconense. 90
Concilium Nicenum. 111
Concilium Nicenum deprauatum. 161
Concily Niceni secũdi ineptiæ. 595.600. 606.607
Concilij Niceni viginti duntaxat canones extant. 295
Concilium Nicenum a Papa suppositum. 291.292.353
Concilium Toletanum. 111.580.581
Concilia generalia. 256.257
Sine Concilijs generalibus reformata ecclesia. 256
Concilia Deo, eiusq; verbo superiora. 147 150
Concilium vniuersum vni homini cedit. 146
Concilia Scripturis inferiora. 578
Concilia ab Imperatore confirmata. 348
Concilia ab Imperatoribus solis, non a Papa indicta. 318.319
Concilia inuito Papa confirmata. 349

Concomitantia. 472.473
Confessio auricularis animæ carnificina. 20
Sine confessione auriculari nullus in cœlum aditus *Ibid.*
Cõfessionem auricularem veteres patres minimè postulant. *Ibid.*
Confessio soli in Deo Græcis atq; Orientalibus ecclesijs. 20
Confirmatio ab episcopo solo procurata. 308
Conopeum. 491
Conopeum Hardingus suum in ecclesia primitiua inuenire non potest. 494
Sacramenti in Conopeo suspensio affinis est idololatriæ. 494
Conopeum idolatriam procreat. *ibid.*
Conopeum improbat Linwoodus. 495
Conopeum totus orbis, Anglia vna exceptа repudiauit. 498
De consecratione inter papistas non conuenit. 23.24
De Consecratione vera sententia. 24
Consecratio fit in puncto, vt Scholastici docent. 517
Consecrauit Christus silentio. 640
Consecratio aperta voce: & populus respondet Amen. 640.641
Hæc verba, Hoc est corpus meum, *non sunt verba Consecrationis. Durand. Innocentius.* 733
Consecrationis taciтæ causæ. 646
Consecrationis Romanæ appendices. *Ibidem.*
Constantinopolis appellata Noua Roma. 298
Constantinopolis fidei Christianæ mater. *Ibid.*
Constantinus primus Christianus Imperator. 591
Constantino filio impia mater Irene oculos euulsit. 595
Constantini Donatio. 294.295
Consecratio. 23.24.25
Consuetudo optima legis interpres. 124. 148.149
Consuetudo. 59.60.61.119.178
Consuetudo veritatis expers mater erroris. 61.119
Consuetudo non est idonea fidei regula. 636
Contentio de rebus diuinis periculosa. 616
Cornelius Pontificatus sui Romani pertæsus. 283.284
Christi corpus in nostra corpora σωματικῶς & crassè non sumimus. 45
Christi Corpus (in sacramento) non est virium maiorum, quàm ipsius verbum. 57
Christi Corpus nos ipsi efficimur. 34
Christi Corpus in sacramento Sepultum, horrendæ est blasphemiæ. 104.167
Christi Corpus, & Sacramentum diuersa. 106.455.459.460
Christum Hardingus vnum Corpus in pane, alterum in vino habere docet. 120.183.184
Christi Corpus in cælo constitutum, quemadmodum attingere, & contineri possimus. 478.707
Vera Corporis sanguinisque Christi in Missa præsentia nullis Scripturis confirmari potest. D. Fisherus. 384
Hæc verba, Hoc est Corpus meũ *variis glossematis depravata.* 384.385
Eadem illa verba a sanctis patribus & Doctoribus exposita Typicè. 386.387 395.529.530.539.545.547.550.551 560.563.568
Duodecim causæ, quamobrem eadem verba typicè sint interpetanda. 561
Eadem verba miserè ab Hardingo tractata, reclamantibus doctis omnibus. 657.568
Christi Corpus sumi, comedique verè potest sine sacramento. 388.389.431. 468.710
Christi Corpus spiritualiter, verè, reipsa & fide sola sumitur & comeditur in sacramento. 387.413.414.415.431
Vera de Corpore & sanguine Christi in sacramento

ſacramento ſententia. 386.387
Abrahamus, Moſes, Aaron, Phinees, Chriſti Corpus commederunt. 388.557
Quid inter panem myſticum, Chriſtíque Corpus interſit. 391
Craſſam & Corporalem Chriſti in ſacramento præſentiam aſcenſio eius redarguit. 392
Corpus Chriſti glorioſum. 399
Corpus Chriſti nondũ penitus glorificatũ: inane figmentum. 400
Corpus Chriſti Deificatum, quid ſibi velit. 400.401
Corpus Chriſti glorioſum idem ſubſtantia nunc eſt, quod ante reſurrectionem fuerat. 400
Corpus Chriſti præſens adeſſe ante conſecrationem Hardingiani videntur ſtatuere. 32
Hæc verba, Hoc eſt Corpus meum, *non ſunt conſecrationis verba, vt Papa Innocentius defendit.* 733
Corpus Chriſti in menſa poni quemadmodum dicatur. 405.406.461.478.479
Corpus Chriſti in nobis habitat naturaliter per aquam Baptiſmi. 458.459
Corpus Chriſti habitat in noſtris corporibus quatuor modis, idq; naturaliter, realiter, ſubſtantialiter &c. 411.414.415
Corpus Chriſti cum noſtris corporibus permixtum, quo ſenſu. 412
Hæc vocabula Corporaliter, Naturaliter, *a patribus expoſita.* 414.415.416
Corpus Chriſti neque creatorem, neque creaturam eſſe, ſed mediæ cuiſudam naturæ Hardingus fingit. 419.420.421
De Corpore Chriſti varij errores. 420.436
Corpus Chriſti cum Deitate coniunctum nõ definit eſſe creatura. 419.421.422 436
Corpus Chriſti in multis locis ſimul eſſe non poteſt. 420.421.718
Corpus Chriſti in multis locis, quo ſenſu 432.433.436
Corpus Chriſti intrauit obſeratis foribus. 422.
Corpus Chriſti Deitate inferius. 421. 425
Corpus Chriſti in ſacramento neque magnum, neque paruum, neque longum, neque breue, quemadmodum Hardingus fingit. 423.434.742
Corpus quodque naturale in loco eſt. 423
Chriſtus quoad Corpus loco continetur, quoad ſpiritum loci expers eſt. 425
Corpus humanum Chriſti in vno loco, atq; in cœlo tantùm eſt. 424.434.436. 444.445
Corporis Chriſti ſacramentum eſt corpus Chriſti, quemadmodum Eliæ tunica eſt Elias. 429
Corpus Chriſti mentis cibus eſt, nõ ventris 390.429.511.703
De Corpore Chriſti fides Catholica. 436
Chriſtus non in terra quærendus. 429. 438.478
Corpus Chriſti non offertur a nobis, ſed nos Deo patri quotidie offert. 430
Chriſtus & hic, & ibi plenus, quo ſenſu. 432.433
Corpus Chriſti mille ſimul locis crucifixũ. Holcot. 435
Corpus Chriſti & viuum & mortuum ſimul eſſe potuit. Holcot. 435
Corpus Chriſti in ſacramento, ſimilitudine ſolis. 437.438
Corpus Chriſti in ſacramento, quemadmodum. 542.543.708
Chriſtus manibus ſuis ferebatur, quo ſenſu. 441.442
Chriſti corpus comeditur, quo ſenſu. 386. 387
Sacramentum quo ſenſu Chriſti Corpus & caro appelletur. 442.443.456.457 458
Verbum Dei veriùs eſt Corpus ſanguis q; Chriſti, quàm ſacramentum. 458
Corpus ipſum Chriſti ab omni homine ad

vitam sumitur, a nemine ad exitium. 106.391.463
Christus se ipse in Cœna immolauit, quo sensu. 460.662
Christus absens Corpore. 476
Corpus ipsum Christi in sacris vasis non continetur. 57.478.495
Corporis Christi spiritualis aspectus. 479. 481
Manna fit Corpus Christi, 515
Panis est Christi Corpus, quemadmodum. 478. 485. 502. 503. 514. 515. 533. 559.707.737.738
Corpus Domini Triforme est : genus loquendi prodigiosum. 524
Corpus Christi inuisibile, quemadmodum. 533
Panis fit Christi Corpus, quo sensu. 505. 506
Corpus Christi fit e substantia panis, iuxta Hardingiana Glossemata. 541
Corpus ipsum Christi non potest sacramentum appellari. 559
Cœlestis panis est Corpus Christi; quo sensu. Ibidem.
Corpus Christi quoad substantiam, idemq; corpus Christi quoad qualitates inane commentum Hardingianum. 560
Corpus Christi, cum sacram communionem celebraret, terrestre, aspectabile, & mortale fuit. Ibidem.
Corpus Christi figuram esse vitæ futuræ, e Portiforio confirmatur. 535
Corpus ipsum Christi sacramentum esse posse docet Hardingus. 540
Corpus Christi inuisibile figura est visibilis corporis Christi: Hardingianum insomnium. 550
Corpus ipsum Christi in nostra corpora non ingreditur. 703
Corpus Christi nō est esca corporalis. ibid.
De Corpore Christi, eiusq; preceptione veterum patrum sententiæ. 718
De modo, quo Christi Corpus inest in sacramento, dubia Papistarum sententia. 721.722
Corpus Christi a mure comedi posse, indigna defensio, quemadmodum Hardingus ait. 725
Corpus Christi a mure, aut cane comedi, quando sacramentum comeditur, Catholicum dogma est. 726.727
Corpus Christi a muribus, cæterisq; vermiculis comedi posse, blasphemum & horrendum doctrinæ genus. 726.727. 728.729
Corpus Christi non accipiūt improbi. 729
Inter Corpus Christi, & sacramentum multum interest. 106.391.702. 709. 729.730
Corpus Christi iacere, seu sedere in formis panis Catholicum dogma 741.742
Corpus Christi in sacramento eadem est magnitudine, qua in cruce fuit; iuxta doctorem quēdam Hardingianum. 742
Corpus Christi quemadmodum & sit, & non sit in sacramento, iuxta Hardingianam mirificam sententiā. 742 743
Corporis Christi spiritualis perceptio. 387. 388. 389. 390. 392. 401. 402. 465. 467. 468. 469. 478. 511. 709. 710. 730
Hæc verba, Nisi comederis Carnem filij hominis, *non pertinent ad sacramentum.* 127.391.367
Corpus Christi Carnaliter comedi, ad diffidentiam & desperationem deducit. 187.467
Corpus ipsum Christi figuram esse fingit Hardingus. 530.531.544
Corpus Christi in sacramento, quam in cœlo gloriosius esse statuit Hard. 424
Corvus edoctus dicere Aue Cæsar Imperator. 211
Corvus pronunciare edoctus Salue victor Antoni. *Ibid.*
Crannerus. 509.569
Crucis titulus tribus linguis inscriptus, & quamobrem. 204
Cruci ligneæ vota facta. 474
Crucem Helena non adorauit. 591.592

Nullæ Cruces in ecclesia constitutæ. 592
Crux. 583.590.591.592.
Cultus sepulchris & picturis exhibitus. 64
Cypriani verba, Vna est domus ecclesiæ, in qua agnus editur, *explicata.* 34
Cypriani verba, Panis non forma, sed natura mutatus, *exposita.* 504.505.506
Cyrillus Hierosolymitanus author antiquus, recèns editus. 513

D.

Damascenus non caret suis ineptijs & erroribus. 545
Damasum Hardingus corrumpit. 66.67
Damasus. 83.95
Damasus pontifex Romanus, appellatus, Rector domus Dei, quo sensu. 370.371
Decius. 401
Decreta, & Decretales epistolæ. 83.84.276.277.278.288.289.
Deificare, quid sit. 400.401
Demarati Philippo Macedonum regi responsum. 471
Deuotio sacerdotum languida. 21
De Deo non temere loquendum. 20
De Deo, mundoq; ab illo administrando variæ opiniones. 440
Deus colendus quemadmodum ipse præscripsit. 497
Dij Labani surrepti. 497
Diuinitas Christi manducari non potest. 469
Diabolus sanctissimum quemq; aggreditur. 314
Diabolo infesta est scripturarum lectio. 745
Diaconi consecrare, & sacramentum administrare permissi. 161.162
Diaconi lege prohibiti, ne consecrarent. 161
Diaconi populum ad precandum excitare solebant. 220.244
Dionysius Hardingianus communionis ætate sua vsurpatæ formam ostendit: de Missa nullum verbum facit. 15.33
Dionysius Hardingianus non est Areopagita Dionysius, Erasmi & Coleti iudicio. 13
Disci. 14
Disiunctiuæ aliquando pro Copulatiuis sumptæ, & Copulatiuæ nonnunquam pro Disiunctiuis. 157.158
Dissensiones inter Scholasticos. 471.732
Dissensiones inter Apostolos, Doctores, Martyres, & Christianos. 471.472.628
In Dissensionibus de religione Scriptura index esse debet. 629
Diuites edunt Christum nec saturantur. 483
Domina virgo sacerdote inferior. 119
Dominæ virginis Zona adorata. 475
Dominica Iudica Passionis Dominica Portiforio dicitur. 6
Dominus vobiscum. 84
Donatistæ hæretici. 94
Donum linguarum quorsum. 192
Doulia, & Latria. 607.608.609

E.

Ebion hæreticus. 505
Ecclesia tota respondet sacerdoti, vnaq; communicat. 14.15
Ecclesia Romana & Cardinales ab Hardingo damnantur. 29
Ecclesia Christo inferior. 479
Ecclesiæ potestas. 178
Ecclesiæ in Græcam, & Latinam distributio, manca. 197
Ecclesiam Hardingus pro domo priuata sumit. 67
Ecclesia Petri. 83
Ecclesia sine Christo, Deoq; non est ecclesia. 121
Ecclesia falsa. 139

Ecclesia ad Dei verbum informanda. 146.147.
Ecclesia lumen suum a verbo Dei accipit. 147
Ecclesia Romana minimè Catholica. 146
Ecclesiæ immensam esse potestatem, sententiæ genus periculosum. 148
Ecclesiæ primitiuæ & Romanæ discrimen. 253
Ecclesiæ orientales miserè vexatæ. 328
Ecclesiam regere, quid. 370.371
Ecclesia in omnibus Apostolis æqualiter constituta. 375
Ecclesiæ sententia mutabilis, incerta, & nonnunquam falsa. 578
Ecclesia Dei viti, agro, gregi comparata. 580
Ecclesiæ non credendum, nisi cum scripturis congruat. 629
Ecclesia recens Latina, a vetusta dissidet. 578
Ecclesiæ omnes primæ, & Apostolicæ dicuntur. 303
Ecclesiæ vnitas a Papa, non a Christo cõseruata, quemadmodum Hardingus contendit. 313
Ecclesia, seu domus Dei, quid. 370.371
Politica instituta Ecclesiæ necessaria. 41
Edere Pascha. 149
Edunt Christum diuites, nec saturantur. 483
Edere Christum verè, quid sit. 406.407. 718
Edere. 468
Edunt Christum pauperes, & saturantur. 483
Edwinus rex Anglorum. 235
Elementa Egena. 41
Eleuatio vel quando, vel vbi, vel quorsum introducta, incertum. 448
Eleuatio in Græcis ecclesijs nũquam adhibita. 451
Eleuatio Missæ priuatæ penitus aduersatur. 452
Eleutherij Papæ ad Lucium Britanniæ regem literæ. 237
Eleutherius Papa Lucium regem Christi vicarium appellat. ibid. & 376
Elias prophetarum Caput dicitur. 376
Elias cum Christo collatus. 428
Eliæ tunicæ vocatur Elias. 429
Eliberis, Granata. 87
Energumeni. 15
Marcus Ephesius Basilij verba prudens corrumpit. 512.517
Ephremi homiliæ. 194.195
Epicureorum de Deo, Natura, Mundi q, administratione somnium. 440
Episcopus quisq, pius ecclesiæ vniuersalis episcopus dici potest. 364
Episcopus Constantinopolitanus inscriptus vniuersalis episcopus. 364
Episcopus Alexandrinus inscriptus, Iudex totius orbis. 365
D. Iacobus Hierosolymitanus Episcopus, & episcoporum episcopus, & omnium ecclesiarum. 365
Episcopi seculares. 621
Episcopi & pastores omnes parem ligandi soluendiq, potestatem habent. 296
Episcopus recusare non potuit, quin cum presbyteris communicaret. 565
Episcopi soli Apostolorum successores, si Anacleto credimus. 618
Vnus Episcopus, quid sibi velit. 283. 284
Episcoporum eligendorum, ordinandorum, confirmandorum, deijciendorum ratio, & ad quos pertinebat. 285. 343.344.345.
Quibus Episcopis parendum, & credendum. 337
Episcoporum authoritas spreta schismata gignit. 283.284
Episcopus vniuersalis ecclesiæ, & vniuersalis episcopus, diuersa. 359.363. 364
De Episcopis, & Vniuersali Episcopo lege plura in nominibus, Papa & Pontifex.
Epistolæ Decretales. 83. 84. 276. 277. 278.288.289.

Erasmi de Dionysio iudicium. 13
Erasmum Hardingus ementitur. 65
Erictheus Atheniẽsis, & Marius Romanus suas Palladi immolarũt filias. 677
Errores simplicitatis. 147
Clausula hæc Et cũ spiritu tuo, *a Chrysostomo explicata.* 210
Euangelium risum ab Hardingo 55.314
Euangelium Matthæi cõuersum ex Hebræo in Græcum & Latinum. 159
Euangelium, at q; Lex. 553.554
Euangelium est præsentia Christi, quo sensu. 555
Euangelium vniuersum quemadmodum Traditio appelletur. 615
Euaristus. 82
Eubulus. 106
Eucharistia pro cibario pane sumpta. 50
Eucharistia Punicè vita dicitur. 223
Euchitæ. 105
Eusebius in mandatis habuit, vt ecclesias occidentales lustraret, & instauraret. 323
Eutropius Ambrosium corrumpit. 162
Eutychis de corpore Christi errores. 400. 420 642.
Excommunicatio. 39.48.49.
Excommunicatio locustarum, viperarum, Bruchorum. 49
Excommunicatio propter admissam idololatriam. 57
Exuperius Tolosanus episcopus. 161

F.

FAcere *verbum latinum quemadmodum a patribus vsurpatũ.* 505.506
Fallacia æquiuocationis. 36
Fallacia ab Amphibologia. 264
Fallacia a secundùm quid ad simpliciter. 265
Familiaritas contemptum parit. 646
Fides Christo nos inserit. 45
Fides appellatur altare Dei. 678
Fides non necessaria accepturo sacramẽtum: Caietan. 694
Fideles Christum duobus modis in se recipiunt. 475
Figuram pro re ipsa accipere, animæ seruitus est. 386
Hæc nomina, Figura, Forma, *&* Species, *non modò externam effigiem, sed ipsam aliquãdo naturam at q; substantiam indicant.* 508.516.517.556. 441
Figuræ. 529
Sacramentum est Figura. 529.531.534. 535.547.548.549.560.
Figuræ definitio. 544
Flauianus episcopus Antiochenus. 105
Formæ externæ sunt Christi corpus: Harding. 486
Formæ externæ sunt sacramentum: Harding. 530
Formosus pontifex Romanus postquam & mortuus, & humatus esset, e sepulchro extrahitur, ac decollatur, eius q; in Tiberim cadauer proïcitur. 554
De sacramenti in tres partes Fractione, multa ridicula commenta. 523
Fractio panis mysticimysticam, priuatam, & singularem perceptionem improbat. ibidem.
Fractio mysteriorum in tres dũtaxat portiones, nec in scripturis, nec in sanctis patribus reperitur. 523.527
Fractus & diuisus panis fuit, vt populo distribueretur. 527
Frater Stuppinus nudus virgis per Plateas cæsus, quòd plures in die Missas celebrasset. 574
Fraternitas vniuersa, quid. 285

G.

GAllia *Hierosolymis, non Roma fidem primò accepit.* 67.207.227
Gallorum rex ad hodiernum vs q; diem vtraq; specie communicat. 119
Gelasij de Conciliis sententia. 153
Gelasius communionem diminutam sa-

vrilegij damnat. 179.180.183.184.
Genuum flexio, inclinatio, ſtatio &c. geſtus laudabiles. 252
Germanus. 30
Gordiani mors. 202.205
Gorgonia Nazianzeni ſoror & veteris, & noui Teſtamenti perita. 617
Gratianus. 87
Gratianus legitimus Doctorum corruptor. 485
Gregorij appendicula Miſſæ, quæ quidem eo tempore communio fuit. 232
Gregorius curis ſecularibus oppreſſus. 621
Gregorius Nazianzenus epiſcopus Conſtantinopolitanus. 103

H.

HÆreſes *de Chriſti corpore.* 420.421
Hæreticorum mos. 279.734
Hæretici τὸ ῥητὸν vrgent, τὴν διάνοιαν mittunt. 531
Hæreticum Nicolaus Papa quem eſſe ſtatuat. 633
Hebraicorum punctorum prima inuentio incerta. 619
Hebraica lingua & lecta, & ſcripta a vulgo Iudæorum. 619.620
Helena Conſtantij imperatoris coniux præclarè laudata. 237
Henricus imperator venenum in pane myſtico ſumpſit. 2
Heraclion hæreticus. 248
Hieronymus ſeptem linguas tenuit. 206
Hieronymus Miſſæ nunquam vel nomen meminit. 8
Hieronymus de matrimonio nonnunquã loquitur parum honorificè. 64
Hieronymi tralatio. 195.196
Hieroſolymis ſcholæ fuerunt quadringentæ. 620
B. Hilarius Hebrææ linguæ imperitus. 619
Hilarius ſacerdos maritus. 671
Hildebrandus Papa magus. 2
Hildebrandus homo nequiſſimus. 336
Hildebrandus ſacramẽtum in ignem abiecit. 715
Hippo ab hoſtibus defenſa Auguſtino vivo. 355
Hippolytus Hardingianus. 16
Hoc age. 20
De Pronomine, Hoc, *infinita contentio.* 732.733
Homo ſupra Deum. 132.133
Homo mediator, Antichriſtus eſt. 574
Homo factus Deus, quo ſenſu. 401
Homouſios, Humanatio. 472
Honorius Papa hæreticus. 336

I.

IAcobi *Liturgia.* 13.14
Iacobus vinum nũquam, niſi in Cœna Dominica bibit. 158
Iacobus epiſcopus Hieroſolymitanus triginta annis. 160
Iacobus epiſcopus epiſcoporum, & omnium eccleſiarum. 365
Iacobus patriarcha cum Lea concubuit, vice Rachelæ. 488.489
Idololatrarum præmium æterna mors. 455
In Ignorantia tenere populum Papiſtæ cupiunt. 18
Ignorantia mater erroris. 269.746
Ignorantia dicta ſcientia. 745
Ignorantia pietatis mater appellata 545
Ignorantia ſcripturarum malorum omnium cauſa. 621
Ignorantia ſcripturarum hæreſes procreat. 623.637.638
Ignorantia ſcripturarum eſt ignorantia Chriſti. 745
Imagines in eccleſia cum ſcripturis pugnant. 586
Imaginum authores primi Ethnici. 587. 596
Imaginem Chriſti in velo pictam Epiphanius diſcindit. 586. 596. 597. 609

Imagines Serenus Massilienſis conſrin-
go *git.* 596.597
Imaginum inuentio. 587.598
Imagines Iudæi nunquam ferre potue-
runt. 587.588
Imago Cherubinorum. 588
Imago ſerpentis æneæ. *Ibid.*
Imago crucis. 588.589.590.591
Imagines nullæ *in eccleſia primitiua.*
242.600
Imagines Irene Auguſta defendit. 595
Imago melior oratione: Cõcil. Nicen. 595
Imago beſtiæ. 598
*Imagines in eccleſia conſtitui, periculo-
ſum.* 606.607
*Imagines eodem honore cultæ, qui ſacræ
Trinitati debetur.* 608
*Imperatores rerum eccleſiaſticarum co-
gnitionem ſibi aſſumpſerunt.* 328
Imperij ruina. 299.300
Indiuiduũ vagum. 494.545.562.731.
732
Incruentum, *nomen a patribus vſurpa-
tum, quam vim habeat.* 677
Verbum Ineſt *variè ſumptum.* 520
Ineſſe *aliquid diuerſis in rebus eodem
tempore varia ratione poſſe.* *Ibidem.*
Eorum, quæ Inſunt *varia exempla.* 543.
708
Intelligentia carnalis. 390.465
Intentio ſacerdotis ignota. 34.489
Inuiſibilis. 557.558
Inuocatio non arguit adorationem. 474
Ioanna fœmina Papa. 13.595
Ioannes de Temporibus. 12
*Ioannes Eleemoſynarius floruit anno
Domini.* 611. 93
*Ioannes Eleemoſynarius miſſam priua-
tam non celebrauit.* 95
*Ioannes Scotus, vir doctiſſimus, Bedæ
diſcipulus.* 397
D. Ioannes ſuperior Petro. 375
*Ioſeph Arimathenſis Euãgelium in An-
glia primus annunciauit.* 207
Ioſias fœminam de religione conſulit.
358
*Ierenæus Ludgdunenſis in Gallia Epi-
ſcopus.* 49
*Irenæum Hardingus torquet & corrum-
pit.* 457
Iſidorus. 516
Iteratur, *verbum.* 572
Ite, Miſſa eſt. 581
*Iudæi verè Chriſtiani fuerunt, quo ſen-
ſu.* 553
Iudæorum ſtatus comparatur candelæ.
554
Iulianus Apoſtata. 594.628.631
Iupiter dictus Papa. 298
Iuramenta. 147
*Iuſtiniani lex de precibus clara voce re-
citandis tam Romanam, quàm Græ-
cam eccleſiam aſtrinxit.* 643.644
Iuſtiniani conſtitutio. 214.215.216

L.

*Labarum apud Romanos Imperato-
rum vexillum.* 591
Laboremus, ſymbolum bellicum. 591
Sacra Lancea. 523
Noua Latina eccleſia a vetere diſcrepat.
578
Latina lingua barbara. 193
*Latina lingua Italorum propria, atq; pa-
tria fuit.* 209
Docta Latinorum lingua. 245.248
Latina eccleſia. 265
*Romæ Latinè omnes ab incunabulis lo-
quebantur.* 278
Latinitas falſa vitiat reſcriptum Papæ.
278
Latina lingua in Aphrica vſurpata. 224
225.226
*Latinæ linguæ prærogatiua tributa ab
Hardingo.* 210
*D. Laurentius diaconus ſacramentum
conſecrauit.* 162
*Lazarus Maſſiliæ in Gallia Euãgelium
annunciauit.* 69
*Leo Papa nunquam ſe vniuerſalis Epi-
ſcopi nomine appellauit.* 359

Leonis verba Hardingus mentitur. 573
Leontius Hardingianus author incognitus, & fabula puerilis. 93.94.97
Leontius ab Hardingo adulteratus. 96
Leontius malè conuersus. 93.96
Lex & Euangelium. 553.554.555
Liberius Papa, Arianus Hæreticus. 336
Libertas Christiana. 41.42
Lidfordiensis lex. 566.567.568
Limina Petri. 83
Linguæ discrepantes in orbe septuagintæ duæ. 13
Liquor in linteo reseruatus. 171.172
Litera pro simplice narratione, historiæq; serie accepta. 260.442.443
Litera pro literali sensu, & nudo vocabulorum sono accepta, quæ quandoq; occidit. 394.395.464.532
Liturgia Iacobi. 13.14
Liturgia Chrysostomi. 13.15.110.111.523
Liturgia Chrysostomi adulterina. 595
Liturgia Basilij. 15.62.107
Longini militis oculis capti genealogia. 56
Lotio pedum. 144
Lucas Medicus, non pictor, vt Hardingus fingit. 596
Lucius rex Angliæ baptismo initiatus. 236
Lucius appellatus Christi vicarius. 376
Lutherus calumnijs malitiosè agitatus. 3. 131.378.379
Lutheri sententia de Concilijs syncerè exposita. 132.133
Lutherus a Diabolo tentatus. 3
Lutheri de Missa doctrina secundùm Christi Euangelium. 3
Lutheri constantia. 130
Lutherus improbauit, & condemnauit Anabaptistas. 627
Lux prima, quæ principiò extitit non fuit accidens subiecto vacans. 520.521
Lycaonica lingua. 204
Lycaones sua ipsorum lingua idola sua peccata fuisse. 202
Lysandri furtum applicatur. 568

M.

MAcarius, quòd sacrum calicem fregisset, accusatus. 76
Mahometes suam primùm in Arabia disseminauit religionem. 95
Malachiæ prophetæ locus de puro sacrificio, a patribus explicatus. 9.656.667 668.669
Manichæorum error. 181.182.183.420 423
Manipulus curatorum, liber doctrina corrupta refertus. 693
Manibus sumi sacramentum solebat. 59. 60.61
Manna fit Christi corpus. 515
Manna quo sensu spiritualis panis dictus. 558.559
Marcellina hæretica. 609
Marcionis hæresis. 539.548
Marcionis Hæresis, & Hardingi accidentia a subiectis abstracta ijsdem nituntur fundamentis. 539.548.550. 556
Marcus hæreticus. 248
Marcus Ephesius. 512. *vt in prouerbio versatur.* 517
Marcus Ephesius Basilij verba prudens corrumpit. 512
Marco Monacho angelus perpetuò communionem ministrauit. Sozom. 103
Maria virgo beata, quare. 699.700
Maria Christum tangere non potuit. 438
Marius Romanus, Erichtheus Atheniensis suas Palladi mactarunt filias. 677
Martialis in arca lapidea recèns repertus, loco subterraneo erosus atque deformatus. 13
B. Martinus. 65
D. Martinus, homo simplex Episcopus Turonensis in Gallia creatus. 228
Martyrium in Anglia. 672
Martyres facti ex latronibus. 65

Matrimonij interdictio doctrina Dæmonum. 671
D. Matthias Apostolus petijt vt duo lapides primi cum ipso sepelirentur. Abdias. 167
Matutinæ preces concubia nocte. 103
Maximinus sacros libros cremauit. 631
Maximus ab Hardingo adulteratus. 447 451
Medeæ filios necantis insigni arte expressa effigies. 74
Medius terminus. 73
Melanchthonem Hardingus in alienum sensum detorquet, & mentitur. 135
Melchisedechus obuiam Abrahamo factus Missam neutiquam confirmat. 9
Melciades Romanus episcopus. 160
Mercurius vita defunctus, & in diuis relatus Iulianum Imperatorem interfecit. Amphiloch. 102
Messaliani hæretici, & primi ociosorum monachorum parentes. 105
Methonensis recens doctor Hardingianus, transsubstantiationi tamen ipsius aduersatur. 512.517
Michael Palæologus Imperator Orientalis a suo clero sepultura prohibitus. 340
Miracula ficta a sacerdote in templo edita ad imponendum populo. 2
Miracula ex cadaueribus excitata. 64
Miracula ad errores inuitamenta. 64
Miraculum in sacramento nullum. 419. 421
Quid Chrysostomus Miraculum appellet in sacramento. 427
Admirabile in baptismo Miraculum. 427
Ficta Miracula. 607
Vocabuli (Missa) antiquitas, & genuinus sensus. 581
Missarum solennia. 84
Missa cõmunionem significat. 14.91.116 571.579.581
Missa quemuis populi conuentum significat. 91
Missa apud priscos authores nunquam sumitur pro priuata Missa. 91.581
Missæ priuatæ populum consolatione spoliant. 4
Missæ nomen perraro in antiquis & orthodoxis authoribus repertum. 5
Missa publica, & priuata 1.2.4.5
Missam non celebrauit Andreas, vt confidentissimè Hardingus asseuerat, sed communionem. 6
Missæ vocabulo Hardingiani doctores, Clemens, Abdias, Hippolytus, Amphilochius &c. nunquam vsi sunt. 8.14. 103
Missæ nomen nunquam vsurpatum a Christo eiusue Apostolis, aut a Tertulliano, Cypriano, Origene, Dionysio, Lactantio, Hieronymo, Augustino &c. 6.14
Missa ab Hardingo absq; testimonijs cõfirmata. 9
Missæ priuatæ origo, & fundamentum. 17.18.26.28.565.567
Missam priuatam in ecclesia primitiua nullam fuisse Hardingus confitetur. 18
Missa priuata, regni Papalis diadema. 18
Missæ nec communio inest vlla, nec consolatio. 25
Missa, & Christi institutio inter se contrariæ sunt. 25
Missa priuata ex Hardingi ipsius confessione nullum habet cum Christi institutione comercium. 25
Missa Hardingiana omnem Christi mortis reminiscentiam extinguit. 31
Missa licèt Hardingi sublata, quotidianum tamen sacrificium retinetur. 31
Missæ confirmationes a mulieribus, pueris infantibus, laicis, furiosis &c. petita. 54.55.58.74.118
Missa Hardingi euertitur, a Basilio. 62. *ab Ambrosio & Augustino.* 77
Missa priuata Romæ nulla. 64.66.97
Missa cumulo conjecturarum confirma-

ta. 66
Missa priuata, & singularis communio idem non sunt. 71
Missæ sacrificium, noui Testamenti sacrificio vehementer iniuriosum est. 71
Missa ex corruptelis stabilita. 73
Missa non sine duobus celebrata. 83.86. 95
Missa vno tantùm præsente peracta. 84
Missam celebranti sacerdoti Angeli respondent. Innocentius Pap. 84
Missa apertè pronunciata. 84
Missam audire, orationis forma eruditis patribus incognita. 87.88
Missæ partes diuisæ. 88
Missa priuata ex precatione Dominica confirmata. 95
Missa priuata ex loco priuato stabilita Hardingo. 97
Missa priuata Alexandriæ nulla vnquam habita fuit. 98
Missæ priuatæ a Chrysostomo penitus euersæ. 109.110.111.113
Missa seu communio celebrata, ita tamen vt Diaconi vnà cum sacerdote communicarint. 111.113
Missa nō est quotidianū sacrificium. 112
Missam quotidie conficere non præcipimur. 112
Missam celebrare quidam sacerdos per totam vitam noluit. 112
Missæ priuatæ confirmationes Hardingianæ in vnum collectæ. 114.115
Missa priuata penitus euersa. 115.116
Missæ a sacerdote adulbero celebratæ nemini licet interesse. 337
Missa priuata in ecclesia primitiua nulla fuit. 523
Missas duas non plures in vno die probare profitetur Hardingus. 564. quæ tamen publicæ communiones esse conuincuntur. 564.569.572
Missæ quicunq; intererant, cum sacrificante communicabant. 565
Missas septem aliis diebus, aliis octo &c. Leo Papa procurauit. 565
Missarum immoderata confusio prohibita. 565
Missæ tres vna die qua de causa procuratæ. 565
Missæ quemadmodum in vna die multiplicatæ. 565
Missa non est sacrificium propitiatorium. 567.568
Missa effectrix Cantariarum, Monasteriorum, Indulgentiarum, Supererogationum. 568
Missarum nundinatio. 568
Sacerdotiū, qui pro animarū salute Missas faciunt impietas. 568
Vna tantùm Missa seu communio in die celebrata, in ecclesia primitiua. 561
Missa priuata, populo spiritualis tacitas. 573
De Missis tribus, seu communionibus in vna die glossa nugatoria. 572
Missarum totquot euersum. 573.574
Missas tres tantùm die vno, vni sacerdoti celebrare licet. 565.574
Missam vnam in vna die celebrare sacerdoti vni sufficit. 573
Missarum multitudo a Papa Deusdedit introducta. 571.576
Missa vna seu communio magis plebem ædificat. 576
Missa tantùm vna, seu communio Romæ. 578
Missa seu communio semel, vel ad summum bis tantùm in hebdomada Mediolani peracta. 576
Missæ multæ ab vno sacerdote celebratæ, in quibus tamen ipse nō communicauit. 580
Nec priuata Missa Hardingi, nec Missarum nundinatio, aut multitudo intra sexcentos annos inuenta. 584
In Missa mortis Christi virtus hominibus aplicata. 688.689
In Missa sacerdos sacramentum pro aliis percepit, quasi os populi fuisset. 687
Missa valet ijs, quibuscunq; sacerdos eam applicare voluerit. Biel. 689

Missa per omnes declinationum casus deducta. 689
Non Missa, sed Christi tantùm sanguis est propitiatio pro peccatis, id q. solùm per fidem. 690
In Missa pro alijs sacerdos sacramentum percepit. 687
Missa priuata, quæ absente populo fit, abominatio. 452.574
Missam priuatam ecclesia Græca nunquam agnouit. 578
In Missa sacerdos orat, vt corpus Christi sursum feratur in manibus angelorum. 688
Populus edoctus Missam valere ad peccatorum remissionem ex opere operato solùm. 691
Missa quo modo ex opere operato valeat secundùm Hardingum. 691.692
Missam sumi pro Christi corpore Hardingus asserit. 695
Missam nõ valere ex opere operato Hardingianæ authoritates euincunt. 695
Missa nata de beata virgine, cruci suffixa, morte affecta, sepulta, secundùm inauditam Hardingi doctrinam. 696
Sacerdotis in Missa opus propitiatorium esse non specialiter, vt Hardingus addit. 695.696
Sacerdotis impij Missa tanti meriti quãti pij sacerdotis Missa. quo sensu. 698
Mistio aquæ & vini non necessaria. 43
Modestia Alexandri Magni. 193
Momus omnes promiscuè Deos vellicare solitus. 493
Momus Vulcanum de humani corporis fabricatione reprehendit. 493
Monasteria latronum speluncas exussit Amphilochius. 105
Montanus senator oculis captus. 395
Mundus animarum nostrarum ludus est, qui nos ad Deum deducat. Basil. 440
Mundi anima Dei est potestas. ibid.
Murem Christi corpus manducare posse, pro Catholica doctrina habitum. 726.727
Mures aurei Philistæorum. 689
Mysteria quomodo consideranda. 404. 405. 406. 532
In Mysterio adesse & carnaliter adesse pugnantia. 443

N.

Nathanaël in Gallia Euangelium enunciauit. 69
Natiuitas Christi sacrificium dicitur. 460.
Naturæ vel substantiæ duæ in Christo. 421. 464.
Natura est quod Deus vult, secundùm Platonem, quo sensu accipiendum. 439. 440
Natura equo comparata. 440
Natura Deo subiecta. 440
Natura mundum non regit. 440
Cypriani verba, Panis non effigie, sed Natura mutatus, *explanata.* 504.505
Nazianzeni monodiam Volaterranus immutauit & peruertit. 106
Necessitas coegit vt communio sine vino celebraretur. 40
Necessitas res diuersas facit. 73.142
Necromantiæ deditus Papa Hildebrandus. 2
Argumentum ab authoritate Negatiuè in sacris literis valet. 85
Negligentiæ populi priuatæ Missæ fundamentum. 17.18.38
Negligentia populi in Cõmunione percipienda excõmunicatione punita. 19
Negligentia Papæ, & Cardinalium in Communicando. 19.21
Negligentiæ popularis causa. 19
Nemo & Nullus nomina, pro paucis vsurpata. 109.110.111
Nestorius sceleratus hæreticus. 139.531
Nestorij hæresim ementitur Hardingus. 137.138.468.
Pro Nicolao papa preces factæ quingentis antè annis, quàm nasceretur. 13
Hæc verba in Nomine Christi *tantùm Hard. ementitur.* 143

Norwegiani sacerdotes mysticum calicem sine vino consecrauerunt. 140
Nouati in Italiam aduentus. 83
Nouatus hæreticus. 283
Nouatus populum Romanum in sectas distraxit. 283
Nuptiæ sacerdotum a Papa Hildebrando prohibitæ. 715
Nuptiæ in omni hominum genere honoratæ. 671
Nuptiæ martyrio non sunt impedimento. Ibid.
Nutrices in Aphrica Latinam linguam callueruntt. 224

O.

Oculorum duo genera habemus. 517
Oculum euellere, Allegoria est. 147
Oleum. 513
Oleum linteo impositum. 172
Oleum χρίσμα Christi dictum quo sensu. 513
Oleum est Christus, quo sensu. 514
Omnipotentiam suam Christus in aqua baptismi perinde ostendit, atq; in Eucharistia. 392.393
Omnipotentia diuina ad inania somnia adhibita. 429
Omnipotentia diuina in baptismo operatur & in cæteris mysteriis. 505.506. 515
Argumentis ab Omnipotentia diuina ductis, prisci se hærecici, tanquam clypeis, defendebant. 521
Augustini verba, Caro Domini forma panis Operta, *explanantur.* 741
Opus operatum: opus operans: opus operantis peregrina & barbara vocabula: de quorum sensu ipsorum inuentores nondum consentiunt. 692.693
Opus operatum quid sit. 693
Opus operatum valere ad promerendam peccatorum veniam existimatum. 693
Orate pro me fratres. 84
Orientales, ecclesiæ miserè diuexatæ. 328
Origenes quo tempore vixit. 243
Origenis error de nuptijs. 64
Origenes seipsum castrauit. 147
Origenis opinio de Angelis, & cælestibus potestatibus. 260
Origenes Magister ecclesiarum dictus. 371
Origenes catechista fuit. 615

P.

Panis quotidianus. 30
Panis communis ab vno Episcopo ad alium missus, consensus in religione testimonio fuit. 50
Panis in sacramẽto remanet. 55.56.120 171. 184.457. 485. 486. 501.502. 503.510.513.514.515.518.523.537 702.719.736.738
Panis est corporis Christi, & vinum sanguinis sacramentum. 120.121
Panis in lapidem mutatus. 170
Panis mysticus materiam & naturam panis habet. 456
Panis significat corpus Christi: Chrysost. 707
Panis Eucharisticus annis septem seruatus. 104.105
Panes propositionis. 142
Hæc verba, Panis, quem ego dabo, est caro mea, *explicata.* 390.391.465. 468
Panis sacramenti, si cum corpore Christi, quod designat, conferatur, nihil est. 512.513.514.515
Cypriani verba, Panis non forma, sed natura mutatus, *explicata.* 504.505. 506
Panis est Christi corpus, quo sensu. 478. 485. 502. 503. 513. 514. 533. 558. 559.707.738
Panis sacramentalis rotundus instar denarioli: & quamobrem, Durand. 526
Panis tantæ erat magnitudinis, quanta toti plebi sufficeret, & cultro, qui sacra Lancea dictus, & in eum vsum com-

comparatus fuit, diuidebatur. 526
Panem Christus, suiq; Apostoli de cœlo deferunt in Missa Basilij, quemadmodum Hardingius affirmat. 100
Verba Chrysostomi, Panis absumptus est vi diuinæ potentiæ, explicatu. 735.736
Sacramentum vocatur Panis cœlestis. 558.559
Christus Panis, seu cibus est, quo viuimus. 705.708.709
Papa nomen antiquitus Græcorum sermone patrem significauit. 298
Iupiter, magnum idolum, Papa dictus. 298
Papa nomen omnibus communiter episcopis, non Romano solùm pontifici tributum. 298
Papa Ioanna fœmina. 13
Pro Papa Nicolao oratum est septingentis antè annis quàm nasceretur. 13
Papa & Cardinales tam negligentes quàm populus. 19
Papa septies & quinquagies maior Imperatore. 47.350
Papæ presbyteri dicti, sine alio quoquam superioris eminentis titulo. 50.68
Papa qualem sibi potestatem vendicarit, & tenuerit. 132
Papa supra Deum & scripturas. 133
Papæ sanctiones, cum Petri sanctionibus parer. 235
Papa sanctitatē recipit a cathedra. 335. 336
Papa Bonifacius populum primùm disiunxit a sacerdote. 343
Papa Hildebrandus sacramentum in ignem proiecit, quòd loqui nollet. 715
Papa Deus dedit Missarum multitudinem primus inuexit. 571.576
Papa potestatem supremam non tenuit intra sexcentos a Christo annos. 273
Papa Syluester veneficus, familiarem cum dæmone consuetudinem habuit. 336
Papa Sergius primus instituit vt agnus Dei caneretur in distributione mysteriorum. 524
Sergius secundus Papa os porci dictus. Ibid.
Sergius tertius Papa decessorem suum demortuum atq; e sepulchro sublatum capite truncauit, eiusque cadauer in Tiberim proiecit. Ibid.
Vniuersalis episcopi titulus, quid sit. 273. 274
Quisquis se vniuersalem sacerdotē vocat, Antichristi præcursor est. 274.280
Zosimus Papa pro primatu suo scripturam nullam citauit, Nicenum tantùm cōcilium protulit a se corruptum. 274
Miltiades Papa primatum vendicat non verbi diuini iure, sed consuetudine duntaxat & præscriptione. 274.291
Papæ primatus scripturis quibusdam ad id detortis confirmatus. 274.275.278 309.317.322
Qui Papæ non subest, seruari non potest. 275
Hæc verba, Super hanc Petram ædificabo ecclesiam meam, quomodo accipienda. 275.304.322
Petrus vniuersalis Apostolus non vocatur. 279.303
Vniuersalis Episcopi titulo consentire, est vniuersæ ecclesiæ fidem euertere. 280
Vniuersalis Episcopus sceleſtum, horribileq; nomen, contra Euāgelium, & a Gregorio penitus repudiatum. 280. 281.359.360.572
Conuenientia vniuersalis Episcopi titulo nomina. 280
Papa fratris & collegæ nomine appellatus. 282.309.322
Papa Imperatori subiectus. 289
Papæ in distribuendis indulgentijs potestas. 689
Papa Canonum, sanctorumq; patrum corruptor. 291.292.293.339.353
Papam Augustinus superbiæ & corrup-

nionis accusat. 292
Papæ primatus in Niceno Concilio non reperitur. 293.294
Papæ primatus a conciliis improbatur. 297
Papæ primatus Mahometis sectæ coæquus. 293
Papa inscribitur, Dominus Deus noster Papa. 309.715
Papæ primatum ex Philosophia probat Hardingus, & Homero, & rationis consequentia. 312.363
Papa Phaëthonti similis. 313
Papa titulos Christo uni proprios sibi assumit. 322
Papa Christo æqualis. 317
Papæ hæretici, apostatæ, & magi fuerunt. 318.336
Papæ nonnulli grammaticæ imperiti, 318
Papa veri scripturarum sensus interpres. 318
Papam Hardingus Balaamo & Caiaphæ comparat. 334
Papa toto mundo superior. 336
In Papa D. Petrus habitat. 336
Papa nationum gentiumq; omnium princeps. 339
Papa in ecclesijs Orientalibus nihil potuit. 323,330.331.339.340
Papa excommunicatus. 341
Papæ multi abdicati, alij ab Orientalibus episcopis, alij a Concilijs, alij ab imperatore. 342
Papa nõ præsedit omnibus concilijs. 347
Papa confirmauit Concilia, vt cæteri episcopi. 348
Papa accrescente diminutus est Imperator. 351
Papa nunquam appellatus caput ecclesiæ. 366.367.375
Papa appellatur Abel, Elias, Dauid, Petrus, Christus. 376
Papæ superbia & arrogantia. 380.381
Papa non est purus homo. 513
De Petri primatu vnde Papa suũ vendicat, vide nomen Petrus.
Paphuntius solus reliquis totius concilij patribus prælatus. 146
Papistæ eadem modo, quo olim Exsuches & Auxentius hæretici loquuntur. 636
Papistæ populo perinde faciunt, ac quondam Sampsoni Philistæi. 745
Parasceue. 168
Παροικια eiusdem vicinia conuentus. 67
Παροικια integra episcopi diœcesis. 68
Parœcia primatam domum nunquam significat. 68
Pascha mysticum, communio est. 38
Ad Pascha communicandum, qui admissi. 149
Pascha in insula Brytannia ad Græcæ ecclesiæ morem obseruatum. 50.207.236
De Paschate obseruando contentio. 49
Pastores in agro consecrant panem. 648
Passionis dominica. 5
Paulus sacrilegij reus ab Hardingo citatus. 157
Paulus maritus. 671
Pauli verba Hardingus impiè emendat. 156.157
Pauli verborum Per sanguinem illius redemptionem habemus, quæ sit sententia. 401
Paulus in Anglia Euangelium seuit. 207.236.
Horum Pauli verborum, An non domos habetis ad manducandum & bibendum interpretatio. 65
Paulinus historicus, patrum scripta contaminauit. 165
Pax. 190
Pelagiani hæretici. 531
Persarum rex Solis se, Lunæq; fratrem appellauit. 339
Persequutio in ecclesia primitiua. 57.328
Petitio principij in Dialectica quid sit. 21.22.394.
Hæc verba, Petra fuit Christus explicata. 385.502.538

Super

Super hãc Petram ædificabo eccleſiã meam expoſita. 275.305.322
Petri corpus ſepultum, atq; iterum effoſſum. 83
Petri fanum. 83
Petrus vxorem habuit. 671
Petro ſuperſtite non fuit quiſquam Chriſtianus princeps. 295
Petrus ſeptem poſt annis morte affectus, quàm Iacobus. 277
Petrus non eſt caput eccleſiæ. 378
Paulus Petro æqualis. 311
Petrus aſſumptus in ſocietatem indiuiduæ Trinitatis. 377
Petrus appellatus eſt caput eccleſiæ, priuſquã Romam veniret. 366.369 377
Petrus Antiochiæ primùm, deinde Romæ ſedit. 338.355
D. Petrus in Papa habitat. 336
Petrus a priſcis patribus variè appellatur. 368
Petrus Apoſtolorum princeps & caput, quo ſenſu. 368.375 378
Phocas imperator primùm Romano pontifici conceſſit, vt caput omnium eccleſiarum diceretur. 95.299
Phocæ perfidiæ, cædes, & nefaria ſcelera. 299
Phocæ interitus. 300
Platonis ſentẽtia de natura, & Deo. 440
Plebs, Plebeij homines, vide, Populus.
Plinij conſilium. 467
Plurima vocabulum, de duobus tantum, intellectum. 582
Pœnitentes templo excluſi antaquam cõmuninio peragereturr. 92
Poëtis mentiẽdi licẽtia cõceſſa. 601.602
Poëtæ e republica, propter mentiendi morem excluſi. 602
Poëtæ alicubi ſceleris magiſtri. 616
Ad põtificem Romanum acres literas dat Irenæus. 50
Pontifices Romani presbyteri appellati, nullo alio titulo adiecto. 50.68
Pontifex Romanus nunquã appellatus vniuerſalis epiſcopus, nec dictus caput eccleſiæ. 360.364.366.367.372.378
Populus fictis in eccleſia miraculis in fraudem inductus. 2
Populus in diſcis, & calicibus communicauit. 14
Populus in eccleſia primitiua communionem quotidie percepit. 18
Populus per cõtemptum dictus canes, & porci &c. 18.610.619.620.645
Populus de eccleſia proiectus, quod a communione ſe auerterit. 19
Populi negligentia vnde oriatur. 19.21
Populus ab Hardingo iniuſtè accuſatur. 22.
Populus perſæpe ſacerdotem præit pietate. 29
Populus ſacra myſteria manibus propriis accepit. 60.62
Populus Romæ ſacramentum quotidie participauit. 64.83.87
A Populi inſcitia & ſuperſtitione primùm orta eſt communio ſub vna ſpecie. 119
Populus inhumanè appellatus, temerarius, rudis, belluæ vacantes ratione &c. 626,629.638.645
Populus Chriſtianæ fidei principia neſcit. 25.
Popularis reſponſionis Amen, ad ſacerdotis cõſecrationẽ euocatio. 641.642
Populus ſacrificium æquè offert ac ſacerdos. 570.572.582
Populus iuſſus ſacras paginas domi habere, & ſcripturas legere. 611.626.637
Plebs Iſraëlitica, quorundam veteris teſtamenti capitiũ lectione prohibita, quouſq; ætate ſimul & iudicio maturuiſſet. 617.620
Populus ſcripturarum lectione non interdictus, fatente Hardingo. 610
Plebei homines curioſi putidiq; idiotæ nuncupati. 623.626
Plebi conſultiſſimum eſt in periculoſis diſſentiẽtiũ de religione iudiciorũ tẽpeſtatibus ad ſcripturas cõfugere. 629
Populi in diuinis officijs negligẽtia e cleri ſocordia manauit iuxta Hardin. 74.

Populus in ecclesia Romana in miseranda cæcitate constitutus. 645
Immẽsa Potestas Dei. 392.393.429.440
Presbyterium. 243
Presbyter quisq; ecclesiæ Dei rector, quo sensu. 171.172
Præsentia realis in Ecclesia primitiua nunquam tradita. 383.384.385.398 403
Præsentiam realem Christi ascensus infringit. 392
Præsens iacet in mensa Christus. 406
Præsentia Christi spiritualis. 430.481. 511.532.557.683.684.707.
Præsentiam realem Græci ignorant 447
Præsentia Angelorum. 684
Christus non est præsens corpore. 425.429 483
Christus adest nobiscum præsens spiritu suo. 425.429
Fide. 425.430
in verbo suo. 425
gratia, deitate, maiestate. 425.429
Baptismo. 425.427.429
Praxeæ hæretici argumentum. 429
Preces peregrinæ & scripturis, & rationi repugnant. 188
Preces vsitato sermone omnes populi recitabant. 191
Preces publicas Armeni, Russi, AEthiopes, Illyrici, Moscouitæ sua lingua celebrabant. 194
Precum publicarum lingua nota factarũ exempla. 217.218.219.244
Precari spiritu & veritate. 251
Preces peregrinæ inutiles. 263.264
Preces priuatæ & publicæ. 267.268
Preces publicæ priuatis efficaciores. ibid.
Preces Angelorum & Archangelorum pro genere humano. 684
Vis horum nominum Princeps, principatus, caput. 307.368
Principis pij authoritas & officium. 216. 257
Priuata perceptio prohibita. 53
Procustes Gigas. 540
Prouocationes Romam factæ a Conciliis generalibus damnantur. 325.326.327
Prouocationes Romam factas Cyprianus improbat. 326
Prouocare Romam Imperatores prohibet 327
Prouocationes Romam factæ a Bernardo penitus damnantur. 327
Prouocatum est Romam in summis miserijs. 328
Prouocationes a paribus ad pares. 332
Prouocare a Papa ad Imperatorem in rebus de religione licet. 332.333
Prudentium Hardingus ementitur. 590. 592
Psalliani hæretici & Monachi. 105
Psalmi dæmones abiguns, quo sensu. 261
Psalmi a pueris cantati. 266
Psalmi in Anglicum conuersi, iussu Aluredi. 635
Psittacus totum symbolum Apostolicum pronunciare edoctus. 211
Pythagoræ dictum de Deo. 20

Q

Quotidianus panis. 30
Quotidianum sacrificium. ibid.

R

Reconciliatio propriè æqualium est. 353.355
Reconciliatio primatum non euincit. 352. 355.356
Regeneratio mirabile sacramentum. 427
Rego verbum, varijs modis sumptũ. 376
Reliquiæ cultæ. 64.65
Remigius. 103
Remissio peccatorum nullæ corporis actione acquiritur, sed solo Christi sanguine, non Missæ, sed fidei duntaxat interuentu. 689,690.696.698.699
Reseruatio sacramenti Deo displicet. 57
Reseruatum sacramentum vtraq; specie in Ecclesia primitiua. 162.163.164
Reseruatum sacramentum, non vt adoraretur, sed vt a populo acciperetur. 494 723
Reseruatum sacramentum eousq;, dum vermi-

verminares. 495
Reseruatum sacramentum septem annis: Amphilochius. 104.167
Reuerentia in sacris rebus adhibenda. 19.56.57.
Rex fœminam de religione consulit. 358
Rex Lucius appellatus Christi vicarius 376.
Rex Persarum Solis se, Lunæq; fratrem appellauit. 339
Roma antiquissima Occidentalis orbis ecclesia. 69
Roma lumẽ a Græcia, Hierosolymis, Antiochia accepit. Ibid. & 208.338.358
Romana ecclesia non est catholica, sed particularis. 146
Roma sexcies capta & direpta intra annos centum & quadraginta. 352.354
Roma sedes apostolica appellata. 355
Roma Epitome orbis terrarum. 357
Roma superstitionis caput. 358
Romanæ sedis superbia. 380.381
Romanus Clerus fœdè depranuatus. 69.70 578.649.650.711.
Romulus & Theseus a Dijs procreati putabantur. 449
Ruffini tralationem reprehendit Hardingus. 49.50

S.

Sabbatum violatum. 142
Sabbatum est quisq; dies. 30
Sacramenti definitio. 153.197.454. 529.559
Sacerdos in Missa sibi, non populo præparat. 2
Sacerdotes lignei. 21
Sacerdos sui creatoris creator. 715
Sacerdos in Missa pro alijs sacramentum sumit, & pro Christo orat. 680.681. 687.
Sacramenta non sunt nuda signa & symbola. 387.453.454.509.513.514. 515.
Sacramenta binos effectus, & fines habent. 33
Sacramenta ex duabus rebus constant. 457.532.702
Sacramenti, & corporis Christi discrimẽ. 106. 391.702.709.730
Sacramentum pro se quisq; non alter pro altero accipit. 686.687
Sacramenti abusus. 175
In Sacramento miraculum nullũ. 419.421
Sacramentum mortis Christi exemplar. 400
Sacramentum quo sensu sacrificium dicatur. Ibid.
Sacramentum res inanimata. 474
Sacramentum est creatura. 458.487. 724
Sacramenta sunt verba visibilia. 487
In sacramẽto Christus est, quo sensu. 708
Sacramentum Augustinus panem Domini vocat, Christum ipsum panem Dominum. 709.710
Sacramenti, reiq; cuius & sacramentum similitudo. 722.737
In sacramento gratia Dei inest, quo sensu. 724
Sacrificium purum, de quo Malachias vaticinatus est. 9.656.667.668.669
Sacrificium noui Testamenti. 24.25
Sacrificium quotidianum. 30.76.
Sacrificium dupliciter sumptum. 402
Sacrificium laudis & gratiarum actionis 430.431
Sacrificium quotidianũ ipse Christus est, qui & sacerdos & sacrificiũ est. 580. 670.676.677,
Sacrificium quare horrendum appelletur. 660.661.
Sacrificium panis & vini. 461.665
Sacrificia veteris & noui Testamenti. 668.669.673
Sacrificium incruentum. 677.678
Sacrificium filij Dei Hardingus pecudũ sacrificijs comparat. 681
Samona recens doctor Hardingianus. 512.517
Sancta sanctis. 450.451
Sancta sanctorum Christi corpus, non

ſacramentum. 460.461
Sanguinem Chriſti bibere, eſt participem immortalitatis eius fieri. 402
Sanguis Chriſti duplicis naturæ. *Ibid.*
Sanguis Chriſti ſpiritualis dicitur, propter ſpiritualem eiuſdem perceptionem. Ibi.
Chriſtum verè & reipſa ſanguinem ſuum in cœna profudiſſe docet Hardingus. 657.658
Sanguis Chriſti in baptiſmo inuiſibilis, quo ſenſu. 533
Carnem & Sanguinem ſuum Chriſtus totam Euangelij ſui myſticam doctrinam vocat, quo ſenſu. 598
Caro & Sanguis Chriſti infunditur in aures noſtras, quando eius verbum audimus. 538.668
Sanguinis Haliſij proſapia. 593
A Sanguine & ſuffocato abſtinētia. 147
Saturninus in Galliam Euangelium aduexit. 69
Scientia inflat, vetus inertium crimen contra Dei cognitionem coniectum. 621
Scientia inflat, *Pauli verbi explanata.* 621
Schiſmata & ſectæ oriuntur, quando Epiſcopi authoritas contemnitur. 283. 284
Scholæ Hieroſolymis. 620
Scripturæ non eiuſdem generis vniuerſæ. 617
Scripturæ ab omnibus hominum generibus legendæ. *Ibid.*
Scripturarum ſcientia humilitatem gignit. 622
Scripturarum ignorantia malorum omnium cauſa. 621
Scripturæ alijs faciles, alijs obſcuræ. 624
Scripturæ conſulendæ, quoties de religione controuerſia eſt. 629
Scripturæ ſunt ſupra eccleſiam. 147
Scripturæ concilijs ſuperiores. 578.579
Scripturæ ab ignaris legendæ. 254.617
Scripturæ in eccleſia primitiua ab hominibus plebeijs domi lectæ. 611.613
De Scripturis vernaculè legendis meæ opiniones. 611
Scripturæ a laicis potiùs, quàm a Monachis legendæ. Chryſoſt. 613.621
Serapion excommunicatus. 57
Seueri Imperatoris σύνθημα. 591
Signum quid. 454
Simon Zelotes in Anglia euangelium annunciauit. 236
Simeones Meſſalianorum author. 167
Simeon Metaphraſtes. 595.596
Solennia Miſſarum. 84
Soter. 82.83.84
Species *nomen, ipſam ſubſtantiam aliquando ſignificat.* 533.556.738
Spiridion ſanctus Epiſcopus maritus. 671
Spiritus vbi vult ſpirat. 146
Spiritus ſanctus eſt Chriſti vicarius: Tertull. 315
Staphylus Apoſtata. 3.627
Stoicorum de Deo, naturæ, & mundi adminiſtratione ſententia. 440
Stuppinus frater. 574
Surſum corda. 20.220.406
Sylueſter Papa ſermonem cum Diabolo contulit. 336
Synecdochis crebrò vtuntur ſcripturæ. 154.155
Syriaca lingua pſalmi canebantur. 633

T.

TErtullianum Hardingus dedita opera corrumpit. 54.55.56
Tertullianus presbyter maritus, & martyr. 54.55
Tertullianus de nuptijs. 671
Teutonicus Auguſtinum corrumpit. 173
Themiſtoclis argumentatio. 376
Theodoretus pro hæretico damnatus. 310
Theodoretum papiſtæ in Oxonienſi colloquio reſpuunt, Hardingus nunc accipit. 519
Theodoſium Imperatorem e cancellis egredi iubet Ambroſius. 243

Theodorus archiepiscopus Cantuariensis. 20
Theophylactus homo recens. 545
Thesei pater ignotus. 449
Thomæ Aquinati Christus in viso dixit, Bene scripti de me Thoma. 726
Thomas Aquinas doctor Angelicus. 726
Timotheani hæretici. 505
Traditionis *nomen quemadmodum patres vsurpauerint.* 615
Transsubstantiationem Græcia atque Asia nunquam accepit. 43.473.513.516 518
Transsubstantiatio recens admodum fœtus, & nuperrimè editus. 470.472. 501.639
Transsubstãtiatio verbo Dei non probatur. 384.502.518
Vis horum verborum, Transubstantiari, & Transelementari. 515
Transubstantiatio nusquam nisi in ecclesia Romana obtinuit. 518

V.

VAldo mercator. 630
Thomas Valesius chronicus. 56
Valentiniani hæretici. 336
Vandali Aphricam miserè vastant. 354
Venenum in pane eucharistico, itemq; in poculo ministratum. 2
Verbum Dei index & norma fidei. 300
Verbum Dei adoratum. 454
Verbum caro factum est, *explicata* 505
Verbum Dei vocatur caro, panis, lac, &c. 705
Verè. 406
Vermes combusti, eorumq; cineres in altari sepultæ. 495
Verres dictus Corrup. 362
Vicarius Christi. 315
Victor Papa Venenum in calice bibit. 2
Vino aquam miscere in sacramento minimè necessarium. 43
Vinum longo tempore seruatum. 171
Vlphilas Episcopus Arianus scripturas in linguam Gothicam transtulit. 612. 632.633

Z.

ZOna virginis adorata. 475
Zosimus Papa pro primatu suo scripturam nullam citauit, Nicenum tantùm Concilium protulit, a se corruptum. 274

FINIS.

T. V.

EDOVARDVS FORCETTVS
Cantabrigiensis Lectori. S. D.

DIgnum laude virum musa vetat mori: & quæ cultu ingenij stirps sata est, perpetua florentiq; vigens viriditate, in immortalitatẽ quãdam sempiternæ famæ crescit ac propagatur. Iuellus autem noster, cum integerrima grauissimaq; vitæ pietate sanctissimus, tũ ornamentis omnibus & luminibus maximarum scientiarum clarissimus pater, ea sparsit erudita manu semina sapientiæ, tam altas defixit laboribus summis radices virtutis, vt licèt ab istis solutus vinculis & tenebris fallacissimæ vitæ iam in sublime cœlum subuolauerit, arbor ista tamen eius frugiferq; satus, in terris tanquam hortulis copiosè proseminatus, & ad laudem amplissimam nominis sui, & ad fructum vberrimum studiorum nostrorum magis adhuc quotidie fruticetur. Non enim obruet vnquam ille tumulus opera Iuelli, qui contegit iam ossa putridumq; corpus: nec ille luctus acerbissimus lugubris funeris, tam extinctam & emortuam mœrebat virtutem defuncti senis, quàm orbam relictam orbi esse, ac authore dignissimo destitutam. Sic in hoc theatro ac scena laboris humani versatus est, vt incola simul & ciuis celsissimi cœli videretur: sic in illo regno beatissimo pristinaq; patria nunc conquiescit, vt in hoc terrestri cœtu congressuq; sanctorum quoq; spiret ac loquatur. Multas reliquit insepultas reliquias ingenij diuini, politissimas imagines heroicæ mentis, nobilissima monimenta vigilantissimi studij, testimonia grauissima purissimæ religionis, & quidem in istis sic etiam nunc vita viget, vt nec absumi morbo, nec corrumpi possit vetustate: sic valet voce, vt perpetuis personans clamoribus, silear nunquam, nunquam conticescat, sic cõtendit acriter viribus & robore, vt non neruos & ossa solùm, non lacertos & latera, sed etiam, quo tegatur, scutum, quo feriat, fustim habere videatur. Quis enim aut demersam & occlusam nobis producit ac effert illustriùs veritatem, aut volitantes illos pontificios turpissimos errores dispellit fortiùs, aut rudes & cæcos erudit ac instruit peritiùs, aut in lubrica difficiliq; defensione resistit ac reluctatur animosiùs? Prouocat in apertum campum & castra, in aciem ipsam ac medium certamen vnus vniuersas cateruas gregesq; Romanorum. Prodierunt autem in dimicationem hanc & puluerem, ex istorum schola tanquam ex antro inferorum, homines Anglolouanienses, qui cum offundi sempiternam religioni noctem, ruereq; nos in tenebris semper voluerunt, splendorem tam illustrem veritatis occludere ne promanet, opprimere ne appareat, extinguere ne fulgeat vehementissimè cõtenderũt: euaserũt ac euolarũt e claustris terminisq; nostris, ac in illo recubantes opportuno perfidiæ diuersorio corrupti horũ glande atq; pabulo, maluerunt in sua tetra lue turpiter sordescere, quàm lucẽ istam radiantem nostram intueri, Louanij potiùs venenum exitiale, dirumq; perpotare, quàm saluberrimum gustare succum Angliæ, vereq; profectò lac maternum. Hanc officinam nacti peridoneam nequitiæ suæ, latibulo tam apto contecti tutissimè, sacrilegum quoddam & impium, nefariis & execrandis conuicijs, patriæ suæ, fidei nostræ bellum intulerunt. Horum omnium im-

petus & concursus heros hic noster,& quidem Hercules(tanta qui domat monstra)sustinuit fortissimè, fœlicissimè profligauit: ac quod horrere solent cauti bellatores,in hostium sæpe regionibus & finibus, ipsorúmq; telis ac armis præliatur:quos illi grauissimos doctissimósq; patres, in suas aggregant conuocántq; turmas, nobis tanquam aduersarios infestos ac durissimos accusatores introducunt,hic humanissimè libentérq;, vt iustos ac ligitimos testes, vt fideles & integerrimos iudices amplexatur: quas illi solennes & sacratas antiquissimorum Conciliorum sanctiones,fulcire constanter sua portenta, monstráq; gloriantur: hic istis etiam bene fretus,ne quidem hanc arenam & xystum illorum reformidat. Reportat ibi victoriam strenuè decertando,vbi cæteri desperatione debilitati pugnam metuerunt: eis se munit mœnibus & propugnaculis,quæ cæteri, vt facilè ruitura diligentissimè refugerunt:ea hostem hasta vulnerat ac transfigit, quam ne vibrandam vnquam aut intorquendam cæteri censuerunt. Ac mihi quidem in omnem illum naufragorum eiectam ac delibitatam manum intenti,cogitandum videndúmq; videtur attentissimè, si quam istorum æstuans pugnandi ardor commouerat vincendi opinionem,eam apparatus ipse bellicus,robur militare,species armorum comprobarent.Habent illi sanè spiritus satis exultantes ac bellicosos, vires verò debiles nimis & languentes,scientiam tenuem & pusillam dimicandi,tela leuiora sine pondere, hebetiora sine acie,exesa rubigine sine fulgore,attrita ictibus sine firmitate.Itaque nudi prorsus ac inermes,confligere cominus ferro, pugionibus ac sicis congredi summo discrimine perhorrescunt: glebas potiùs & saxa iaciunt eminus,vt cum vulnerandi facultas nulla subsit, lædendi paratissimam ostendant voluntatem: stultè quidem ac intemperanter: conueniret enim certè magis,inficiatores hos videri potiùs leues atq; lentos, iacere in otio,latere in tenebris,vota facere,quod consueuerunt, quàm ignaros ac ignauos milites,castra figere,tela ferre,manus cõserere, quod sanè nũquam didicerunt. Atqui hunc Hardingum suum, ducem ipsum ac inuictum imperatorem,vt augustum aliquem nobilémq; palmarum plurimarum, tanquam in triumphali quodam curru collocatum, tollunt ac efferunt in cœlum gratulando. Vnius scilicet huius potentissimi, tormentis maximis ac arietibus,& mures & arces omnes nostras dirutas ac deiectas, fundamenta firmissima fidei reuulsa radicitus & excisa,compressam tandem ac excussam tantam iactationem Iuelli iactant & triumphant. Sed inanem plausum sequitur iustus sibilus, & triumphus falsus ante victoriam partam,nuncius solet esse verus ante mortem certam. Quem enim isti milites glorioſi, vel obrutum ac oppressum,vel fusum & profligarum putauerunt, secundò iam sentiunt sonare tubam bellicúmq; canere,stare viriliter in procinctu, communire firmamenta roboráq; defensionis,laceratas & afflictas partes causæ restaurare,maximas vbiq; pugnas & strages edere, veteranum Hardingum, confectum & saucium gladiatorem, omnibus spoliatum præsidijs ac denudatum armis detrudere penitus ac deturbare.Conantem irruere propulsat ac repellit Achilleo clypeo, repugnantẽ ac resistentẽ præcipitem agit deijcitq; de stadio, æstuantem ac tergiuersantem cogit in angustias, quærentem mæandros ac diuerticula, flexiones atq; latebras, producit in

apertum

apertum solem: quicquid vsquam apprehendit iste, statim vel extorquet e manibus, vel retundit in pectus suum, quicquid conijcit ac intentat ipse, figitur in iugulo, hæret in pulmonibus, quicquid peragrat aut pertractat perquirendo, eius ad medullam intimam, & sanguinem peruadit: venas ipsas aperit ac viscera, fax vt omnis ac corruptela faciliùs eluatur. Has huius tu disertissime Whitakere, præstantissimi viri præclaras pugnas, ex istis tanquam tectis ac vmbraculis nostris, in omnium gentium oculos & iudicium exire iam latiùs ac dimanare, maioríq; proponi theatro voluísti. Hunc ornatissimi patris partum aurcũ, lautissima quadã noua veste decorasti. Non illa quidem leuissima puerili ad inanem depicta splendidè pompam, variísue coloribus infecta, sed grauissima potiùs senili ad solidam confecta fideliter firmitatem, veritatísq; tincta varietate. Equidem prædiues es ac locuples cum tanta copia, qui gemmeum istum e thesauro nostro, tot distinctum perpulchrè signis ac emblematis, elegantiori tamen noua specie, gratia suauiori, maioribus ornamentis illustrasti, amplum & grande reddidisti grauiter & magnificè, temperatum & fluens æquabiliter & modicè, argutum & acutum subtiliter ac concinnè, sententias inuolutas & adumbratas illuminatè dilucidéq; cum candore perspicuo, genus loquendi peregrinum & insolens, aptè propriéq; cum pura castitate, nitidam & excultam sermonis elegantiam suauissimi flores augent ac nouum decus, tabulámque bene pictam in bono lumine collocasti. Sanè qui opes istas abundantes ac affluentiam tantam in renouandis ac recudendis alienis profudisti, florentissimam ac instructissimam in efformandis limandísq; tuis facultatem ostendisses: & hæ tam expeditæ alæ celeréq; tuæ, multò alacriùs & altiùs euolassent, si liberum aliquod cœlum essent spacioſóq; campos consequutæ. Nunc & tractationis iusta mẽsura, tanquam ferreo vinculo, deinctæ constrictæque colligantur: & fuso verborum ordine, vt appensis compedibus, paulò depressæ magis ac retentæ cohibentur. Solebant olim pugiles olympici, vt habiles magis liberáſque manus haberent in certamine pondenibus eis antè plumbeis assuefacere: tua verò certè tam neruosa brachia hic arduus grauissimúsque labor exantlatus sic iam exercuit ac quasi calefecit, vt si solutis forte nunc & vacuis luctandum tibi esset, vel robustissimum athletam facilè subuerteres ac superares. Nos sanè qui plenissimos bene nouimus fontes tuos, multiplicis doctrinæ redundantes vberrate, cum eam tibi serenam auram, ea patentia spacia campi, in quibus excurrere liberiùs cognitio tua, cognoscíq; perfectiùs posset comprecamur: tum his inclusum cinctúmq; septis, tam molesto munere difficilíq; negotio retardatum, extitisse tam agilem ac volubilem admiramur. Tam celeriter, tam arduum, tanti sudoris hoc iter confeciſti, vt non percurrisse pedibus, sed peruolasse pennis, non inhæsisse vestigijs, sed respectasse viam, non inaniter verba numerasse, sed prudenter appendisse videare. Tam fideliter, tam lubricos tantæ controuersiæ locos transtulisti, vt non depraua tè corrupisse, sed emendatè correxisse, non callidè detorsisse, sed significantiùs expressisse, non peruertisse sensum malitiosè, sed interpretatum esse religiosè quisque iudicabit. Tam eleganter, tam nouas tantæ difficultatis dictiones conduxisti, vt non solùm palatum hoc siccum & sanum sapientis,

salubribus ac solidis cibis satietur, sed etiam ipsa delicata inuentis stomachi lautitia, quę dulcissimas potare cupit, e gemmis & auro suauitates, deliti s dicendi tuis epulisq; gratissimis expleatur. Istis igitur diuinis instructum & ornatum bonis, cum interna valetudine vigens integerrimè, tum externo colore nitens venustissimè, hoc admirandi artificij insigne opus egrediatur tandem aliquando fœliciſſimè, ex his Angliæ tanquam domesticis ac priuatis parietibus in celebritatem maiorem solémq; clariorem: ex hac vmbratili ac inclusa nobis palęstra luctationis, in gymnici cuiusdam & Olympici certaminis contentionem: ex insula sinúq; tranquillo nostro in Oceani fluctus ac æstus turbulétos. Nullos timet turbines aut procellas, non profligatorum omnium quotidianos impetus, non hanc cohortem latrantium canum, qui scopulum illum bonorum, tribunal Romanum solent lambere, non istum ipsum qui humeris suorum sustinetur, qui lectica fertur Octophoro, quem hi terrę filij colunt mortalem Iouem. Turgescant iam ac fremant omnes aduersarij, copias vniuersas effundant & agmina reclamantium, lanistas emittant ipsos, & signiferos, non tyrones aliquos inexercitatos atq; rudes, qui ne distringere quidem norunt aptè gladios, non leues hosce sagittarios, qui totum diem iaculantes vix vnquam collineant, non mercenarios quosdam nugatores, qui perpetua serie iungunt insulsas fabulas, non assectas suos, & assectatores de grege nouitiorum, qui cum totum corrodere corpus non possunt, diuulsas ac discerptas partes maledico dente carpere conabuntur. Loricam habet profectò Iuellus, latam inprimis & insignem, quæ tegit ab ictibus vsq; quaq; cœlestem ac æternam veritatem. Hæc nec ita dimouetur vnquam loco machinis, quin cõsistat rursus reposita sedibus, nec ita rescinditur abruptis nefariè neruis, quin reuiresçat fixa firmiter fibris, nec ita obruitur iniquè tetra caligine, quin celeriter refulgeat lumine clariori. Hæc vt vigilantibus omnibus & experrectis, diffusa copiosè radijs resplenderet, accensas Iuellus faces suas, lucémque prætulit gloriosam: vt ad omnium oras ac regiones permearet, egregium istud ac singulare in vniuersas Whitakerus noster nationes contulit cumulatissimè beneficium. Quamobrem crassas tenebras, quibus inuoluimur periculosè, dispellamus: grauem somnum, quo comprimimur arctissimè, discutiamus, fœdam illuuiem, qua contaminamur turpissimè, perpurgemus, eruditos oculos, & æquabilitatem discernendi ad iudicandas horum rectissimè lites adferamus, sentinam & fæces Hardingi detestemur, puritatem ac fontes Iuelli hauriamus: dulce dat enim omne liquidúmq; mel sine felle, salubre cum suauitate.

Vale.

Basiliæ

Βαρθολεμαῖος ὁ Δωδεκανήσιος.

Ἥτις ἐλύμηνε χεισὶ τελεστλὼ ἀκέραιον,
Ἰάελλος Μέσσλωι ἐιζόθεν ἐκκέκοφε.
Καί τε Παπισαῖς λοίπ' ἀνέφηνε φάσεα δόξης,
Οἷσπερ ἀληθείη δεινοὶ ἐπεσκόλεον.
Ἄλλων μὲ ψιθυερισμὸς ἐγίγνετο, μοῦνος ἄρ' ἔτλη
Τῷ δέ κεν Ἄρδιγγος θύριος ἀντιάᾳν.
Κομψὸς ἐών γε λόγῳ, κόμπος κὴ νείκε' ἔγειρεν,
Οἰόμενος παύσειν ἠνορέλιν φοβερῷ.
Ἐμπεδος ἀλλ' ἀνθίστατο Ἰάελλος τάδε γράφας,
Τὼς αἰδοῖ πάντων, ὡς προφέρων δίκλαχε.
Πειθοῖ θελξινόῳ κἠμίλιον ἐνθάδ' ἀληθῆς,
Πατρίδι κὴ δῶκεν, τοῦ κλέος ἀθάνατον.
Ἀγγλίζειν Ἀγγλίζων αἴτιος ἰῶ ἄρα τούτῳ
Ἀντίπαλος, Λατίνῳ κὴ μόρος ἐμπόδιον.
Τὸν ἢ πρόφρων ἐπεδέξατο νεῶ πόνον Οὐϊταχίρος,
Ὦ Θεὸς ἄν σοφίης δίωρα χύδλω ἔχεε.
Ἀγλίδλα Ῥωμαϊκῆς ἀφομοίβειν κὴ διαλέκτω,
Πᾶν γράφας καθαρῶς, κὴ γλαφυρῶς, ἔθελε.
Σίμνὺς γὰρ τ' ἐνόμιζεν ὄρυς τ' πατρίδος αἴης
Εἶναι θρεσκείη, ἢ πολύπλαγκτος ἔφυ.
Τοιῶ' ἔκεν ἄν κεινῶς παρὰ τούτων ἦλθεν ὄνασις
Τοῖ θνητοῖς σπυγῆς, τῆ δέ κεν ὡς ὀχετῆ.
Ἀμφοτέρων δ' ἔλαμψε νόῳ γε χαρίσμασι πνεῦμα
Θεῖον, ὃ παμπληθῆ δόξαν ἔδρεψε δίκη.
Χρὴ δὲ θνητὲς θνητοῖς τ' χάριν, ὡς ὁμοδέλοις,
Αντ' ἀργεσιῶν ἀμοιβέως διδόναι.

EDOV. GRANTA WESTM[illegible]
rienſis ſcholæ moderator in Latinam[illegible]
conuerſionem.

QVanta fides, quantus triplici qui nomine ſimplex,
Arbitrium quantum, patris ſapientia quantus
Chriſtus, & æterni ſit quanta potentia verbi:
Vt Chriſtus manes, mundum, mortémque ſubegit
Non miſſâ, ſed morte ſuâ, quæ noſtra ſalutis
Anchora, quod medium (numerem ne ſingula) cunctos
Ætherei verbi ſenſus, Papæq́, receſſus
Edocuit pater ille pius, pius ille miniſter,
Ille Britannorum reſplendens gemma Iuellus,
Qui veneranda Dei propugnans dogmata magni
Contudit Hardingi diuina cuſpidine faſtus,
Et tenebras veræ lucis ſplendore fugauit.

Sed cùm ſepoſitis hæc ſcripſerit ille Britannis,
Et noſtras tantùm mirantes duxerit aures
Eloquio, ſtudioſa cohors, quæ militat armis
Spiritus innocui, contendit ſupplice voto,
Vt, modò qui paucis legitur, legeretur ab omni.

Audiit hæc, celſi totus qui numinis igni
Flagrat, qui ſtudium Domini deuouit ouili
VVhitaker, hic magni relegens tum ſcripta Iuelli
Annuit, & multùm meditans interprete cura:
Non falſi phaleris, veri ſed ſimplice cultu
Perpulchrè nuper Latio veſtiuit amictu:
Vt Latio noſter verſetur in orbe Iuellus,
Geryon vt Latius veri ſplendore fugetur,
Lucis inoffenſæ fulgórque vt clarus vbique
Emicet, atque fides ſemper victura triumphet:
Vt tenebræ fugiant, vt deuius exulet error,
Auctior & ſoli iam cedat gloria Chriſto.

Richar-

RICARDVS BARDVS CANTABRIGIensis in Guilielmi Whitakeri conuersionem.

DAmnauit VVhitakere tuum gens rasa Iuellum,
Cuius tu grǽ scripta Latina facis.
Te quoque damnabit, Romæ sua regna Tyrannus
Aspiciens calamo corruitura tuo.
Tu tamen vt vanas minitantis spernito bullas,
Sospite nam Christo, tu quoque saluus eris.

Εξ ἑικος Οὐιλκινσῶνος.

Δυσλήτε καμάτε τίς ποτε μῦθος ἐτύχθη,
Κεῖνον ἐλεῖς καμάτῳ Οὐιτακῆρε τεῷ·
Οὕνεκα θησαυρὸν νεφέλη κρυφθέντα βεττανὴ
Εἰς φῶς λαμπρὸν ἄγεις γράμμασι ῥωμαϊκοῖς.
Σοὶ πολλὴν χάειν εἴσον ζῶτ' οὔνομ' ἐροῦσι
Ἀλλοδαποὶ πάντες, οἷς τισι χρηστὸς ἔσῃ.

GVILIELMVS HENTONVS.

QVæ Nouuel noua, quæ Iuel precioſa dederunt,
VVhitaker ad Graios, Romulidásque refers.
VVhitaker (ò verè te candida iugera dicunt)
Multa quibus debes, plurima reddis eis.
Pro linguis res restitutis, multásque duabus,
Fœnore quis tanto ſemina ſoluet ager?

Eiuſdem in eundem.

HAEc dum vertendo cunctis prodeſſe laborat,
Te labor hic qualis ſis VVhitakere probat.

IOANNES BEAVMONT

DVm prius Anglorum lingua loqueretur, ab Anglis
Arcebat longè Papam, VVhitakere, Iuellus:
Nunc quando vocem mutat, loquitúrque Latinè,
Italia (credo) expellet, regnóque Quirtum.
Ergo quòd Latias duceţe migrauit in urbes,
Qualis erat IEWEL *Anglis, tues gemma Latinis.*

Ἰωάννης Ἀμόνδος πρὸς τὺς
ξένες ἐντυγχάνοντας
ταύτη μεταφράσει.

Ἀντιθέν λιγυρὰν ζητεῖς ἀνδὴν Ἰυέλλυ
Ξεῖνε; φιλοῖς Ἀγγλοῖς οὗτος ἔγραψε δ' ἐοῖς.
Ἀγλαὸν ὐ σμικρῷ πῆχθαι κειμήλιον ἔρκει,
Πῆμα μέγα ξείνοις, Ουϊταχῆρος ἐᾷ.
Ἰμερόεντ' ἄλλοις κρῆναι μεροπέσσιν ἐέλδως
Τῦτ' ἔθελ' ἀγγλίζοντ' ὃς Λατίῳ προτέρων.
Ευσέβεος Μ' ὀλοὴν πεφύλαξεν μοῖρ' Ἰυέλλυ
Πῶμα τάφῳ, ψυχὴν ὐρανίοισι θεὸς.
Ευδοκιμῶν ζάθεον θρυλλεῖ κλέος Ουϊταχῆρος,
Ρωμαϊκὺς θέλξας μειλιχίοις ἔπεσι.
Ουϊταχήρᾳ ἔην δ' Ἰυέλλοῖς τε σοφοῖς τ' Ἰυέλλυ
Ἀγγλοῖς δ' φρονέειν πλησίον ἀμφοτέρων.

IOANNES HARRISONVS.

MAgnificè Italiam contra, faſtúmque Latinum
Conflixit, ſpirans Dauidis imago, Iuellus:
Nunc placida ſuperûm compoſtus pace quieſcit.
Tu tanti, VVhitakere viri dum ſcripta Latinè
Pulchrè conuertis, totúmque imitare Iuellum,
Pene virum ducis tentatæ in mœnia Romæ.

Qualis

...erio natus de funere Phœnix,
...opulos rediens, secúmque decoris
...ens humeris cineres, pennásque parentis:
Quacunque aduolitat, pulchríque admurmurat alis,
Condensas allectat aues, & amatur ab illis.
Nec te pœniteat tanti, VVhitakere, laboris.
Tempus erit, quum tu post multas, spero, calendas,
Póstque alios tali susceptos mente labores,
Permistus superis expressum Heroa videbis,
Atque alios Heroas, & ipse videberis illis.

B. T.

Magnus erat tuus ille labor, & cura Iuelle
Te digna, at solis fuit vsque hæc grata Brytannis:
Dum promulgaret cunctis conuersio fidi
Fida VVhitakeri: nunc verò cuique patebit.

I. M.

Gemma Britannorum (Nam verè nominis huius
Nobilis æquauit splendorem gemma Iuellus)
Quæ lare priuato, patriisque recondita multos
Delituit latebris annos, en eruta tandem
Aureolis distincta notis, Latiique nitoris
Ornatu prodit toti spectabilis orbi.
Nunc virides iactet tellus Erythræa smaragdos,
Nigráque purpureos Amethystos India laudet,
Et gemmas gens quæque suas: non infima nostra est,
Quæ fulgore suo nubes, noctémque papismi
Tetram discutiat passim, solémque reducat.
Gratia si meritis igitur, digno que labori
Debita laus fuerit, VVhitakerus vtrumque reportet:
Qui tantas recluso opes, tantóque nitore
Ornauit, quantum splendor non aureus æquet
Chrysolithi, aut flammas imitans fulgore Pyropus.

Errata sic corrigenda.

Pag.32. lin.5. lege, *quisquam illa administrandæ.*
Pag. 69.lin.36.lege,*legatum.*
Pag.83.lin.43.lege, *indies communicare.*
Pag.86.in margine interiori, lege, *Agathensi Concilio.*
Pag.97.lin.21.lege,*aliqua.*
Pag.104.lin.18.lege,*esset.*
Pag.147.lin.8.lege *iurando.*
Pag.329.lin.15.lege,*suppetis.*
Pag.333.lin.1.lege,*luculenter.*
Pag.406.lin.29.lege,*illud.*
Pag.eadem.lin.45.lege *vsum.*
Pag.419.lin.23.lege,*instinctu.*
Pag.420.lin.32.lege,*bab*
Pag.645.in marg. lege, *sect.7.* 15
Pag.699.lin.2.lege,*altario.*

** ij.a. vers.vlt.lege,*eandem.*
** iij.b. ver.6.lege,*Lector.*
In indice articul. col.2.ver.7.lege,*sacerdotem.*

19 8 22

IOANNIS IVELLI, SARISBVRIENSIS IN ANGLIA NVPER EPISCOPI ADVERSVS THOMAM HARDINgum, volumen alterum, in quo viginti septem quæstiones & scripturis, & omnium Conciliorum ac patrum monimentis, quæcunque sexcentis a nato Christo annis antiquiora sunt, disceptantur atque explicantur:

Jo: Hacket

H. f. 8 85

Pp. 3. 39

Ex Anglico conuersum in Latinum, a Guilielmo VVhitakero Collegij Sanct.e Trinitatis apud Cantabrigienses socio.

Quæstionum, siue Articulorum series, in ea pagina, quæ librum ipsum proximè præcurrit, continetur.

BIBL. CANT. ACAD.

LONDINI,

Excudebat Thomas Vautrollerius Typographus, Impensis Thomæ Chardi Bibliopolæ ad insigne galeæ in Cœmeterio D. Pauli.

1578.

320:98

REVERENDISSIMIS IN CHRISTO PATRIBVS, EDMVNDO GRINDALLO ARCHIEPISCOPO CANTVARIENSI, *Eduuino Sando Archiepiſcopo Eboracenſi, Ioanni Ælmero Epiſcopo Londinenſi, Ioanni VVhitgifto Epiſcopo Vigornienſi, Edmundo Freko Epiſcopo Nordouicenſi, & Alexandro Nouuello Decano Paulino, viris doctrina & pietate præſtantiſsimis, & Dominis ſibi vnicè obſeruandis, Guilielmus VVhitakerus.* S. D.

QVÆ præſtantiſſimus ille, nec ſatis vnquam pro ſua dignitate laudatus Epiſcopus, Ioannes Iuellus, Anglico ſermone bina contra Thomam Hardingum, Papiſtarum Anglolouanienſium facilè principem, pro Chriſtiana ſynceraq; religione conſcripſit volumina, ea ſemper doctiſſimo cuiq; viſa ſunt eiuſmodi, vt digniſſima eſſent, quæ non ab Anglis duntaxat hominibus legerẽtur, ſed Latinis mandata literis, cum exteris etiam populis communicarentur. Nam ea eſt rerum, quas tractat, magnitudo excellentiſſimarum, & ſcribendi genus quoddam rarum ac prope ſingulare, vt in ſummis huius memoriæ ſcriptoribus, qui pro vera Chriſtianaque pietate contra Antichriſtum, atq; Antichriſti ſatellites propugnarunt, meritò numerandus videatur. Cum enim ſinguli penè in ſingulis cauſis verſati ſint, non multi verò reperiantur, qui magnam contro-

errorem confitentur, se sibiipsi imposuisse in supputando. Quanquam hic mirandum sit, quòd is Missarum in vna ecclesia eodem die celebratarum numerum quendam nobis confirmandum præscribat, qui Missam funditus tollit, nec vllam velit vlla die in aliqua ecclesia Missam. Quum itaq; rem ipsam omnem adeo confidenter neget, permirum videatur, quòd hunc articulum sic instituere voluerit. Quæ enim ratio monet tantæ multitudinis confirmationem a nobis requirere, quum omnes omnino Missas e medio tollat?

Episcopus Sarisburiensis.

QVòd rationes ipse meas rectè veréq; instituerim, optimè constabit, vt spero. Sin autem Hardingus e tanta Missarum suarum multitudine duas solummodo commonstrare possit, eáq; etiam non Missæ priuatæ, sed publicæ Communiones esse clarissimè tãdem comperiantur, tum meritò existimare possumus, eum & populo vehementer, & sibi ipsi turpiter imposuisse.

Cum priùs omnino priuatam aliquam Missam intra sexcentos a Christo annos fuisse vnquam habitam negaui, tum in hoc articulo, quò homines imperiti, quibus tãdiu fuit illusum, facilius & illam, quam Hardingus tuetur, incredibilem corruptelam intelligerent, & quantum ecclesia Romana a primitiua Christi ecclesia degenerauit, animaduerterent, non alienum duxi rem partibus suis distinctam ac diuisam proponere. Quare mirum, quod hinc Hardingus excitauit, non ita magnũ est. Re bene perpensa, ipsius potiùs lector miretur mirum.

Hardingus. 3. Sectio.

CVm satis sciat, quàm nos luculentas habeamus Missæ ipsius confirmationes, scrupulum in eo se nobis adferre posse sperat, vt videtur, quod nos ad numeri illius sui 30. 20. 15. 10. vel 5. comprobationem adigit.

Equidem hoc genus hominum perinde se erga ecclesiam gerit, ac latrones impudentes, qui cum honestum aliquem & pecuniosum virum nummo omni spoliarint, verbis etiam inhumanis affligunt, Sordide, vnde nactus es tantam auri veteris vim? Quod si verò molestè ferant se cum latronibus comparari, propter loci illius dignitatem, quem occupant, non ineptè conferantur iudici cuidam in foro Stannario apud Lidfordiam Deuoniæ oppidum, qui (vt a multis accepi) nocentem quendam reum ante meridiem inter plumbarios suspendi iussit, eumq; post meridiem iudicauit: vnde communi prouerbio apud illos homines tam iniqua agendi ratio lex Lidfordiensis appellari solet. Quod tu Iuelle, tuiq; socij, qui nunc in superiore gradu sedetis, plurium Missarum in vno templo vna die celebratarum confirmationem, quasi quandam duodecimuirũm sententiam a nobis postulatis, æquum & iuri consentaneum fuit, vt nostram priùs sententiam audiretis, quàm iudicium pronuntiaretis, & Missam condemnaretis.

Episcopus

Episcopus Sarisburiensis.

QVàm iustis de causis Hardingus suas venditet priuatę Missæ confirmationes, prudenti lectori facilè constiterit, si eas intueri voluerit. Hoc autem in loco satis a se confirmatam esse Missarum multitudinem iudicauit, si nos latrones, & iudices iniquos appellare, & legem nobis Lidfordiensem obijcere, atque ita se fabula anili oblectare, & importunè feriari posset. Quanquam hæc de latronibus oratio non ita est ad eius institutum accommodata. Etenim nummus, qui ei ereptus est, neque aurum fuit, neque tam vetustus fuit, quàm ipse fingit, neque Cæsaris imagine insculptus fuit. Rectiùs multo dicere ei licet: *Olim aurum habuistis: quomodo verò nunc in scoriam conuersum est?* Esai. 1. *Bonum semen habuistis: quomodo autem nunc degenerauit in zizania?* Marc. 4. *Eras aliquando fidelis ciuitas: quomodo nunc euasisti meretrix? Fuisti quondam domus Dei: quomodo nunc mutata es in speluncam latronum? Quomodo perdidistis sacram Communionem, quam Apostoli a Christo acceperunt, vos ab illis? Quomodo Missam priuatam introduxistis, quam Apostoli nunquam habuerunt?* Esai. 1. Sic, sic vos excutere possemus Hardinge. Nam de vetere tuo auro quærere superuacaneum esset. Non enim tu ille es bene nummatus, sed tenax diues, qualem te haberi vis: sed vt in Apocalypsi Ioannis scriptum est, *Dicis, dines sum, & ditatus, & nullius egeo:* Apocalyp. 3. *& nescis, quod tu es miser, & miserabilis, & pauper, & cæcus, & nudus.*

Neque ij semper latrones sunt, qui latronem spoliant. Sępenumero fit, vt qui inuaditur & oppugnatur, latronem ea abijcere cogat quæ per summam iniuriam nactus est. Cicero habet: *Fures earum rerum, quas ceperunt, nomina commutant:* quemadmodum hi fures facere solent, qui Communionem Missam vocant: & Missam Communionem: qui publicum priuatum, & priuatum publicum appellant: quiq; vt propheta Esaias loquitur, Bonum malum, & malum bonum: Lucem tenebras, & tenebras lucem dicunt: atq; hac ad fraudem comparata verborum commutatione subnixi, populum miserrimè spoliant, & depeculantur. Denique fur lucis probationem ferre non potest, quemadmodum tu Hardinge, tuiq; cõtubernales sacrosancti verbi Dei examinationem fugitis. Cicero. Esai. 5. Ioan. 3.

Verùm quemadmodum adepti estis vestra omnia, & orichalcum pro auro vetere protulistis, facilè dici & explicari potest. Neque enim ipsi ea vel a Christo, vel ab Apostolis, vel a quoquam antiquo patre recepta fuisse affirmabitis. Duplicis esset latrocinij, horum vllos vestrorum latrociniorum authores & parentes facere. Cochlæus vester cõfitetur, quemadmodum antè diximus, vestrarum Missarum multitudinem, non a Deo, sed a negligentia & pigritia, & restincto tam in sacerdote, quàm in populo pietatis ardore manasse. Tum ignaris hominibus persuadere cœpistis, satis sibi esse in propinquo sedere: Missam vestram sacrificium esse pro ipsorum peccatis propitiatorium: Valere ipsis *ex opere operato*, licèt quid sibi vellet nescirent: in vestra esse potestate eam ad quoscunq; velletis seu viuos, seu mortuos accommodare: Cochlæus de sacrificio Missæ.

ipſam adeo eius celebrationem illis audientibus ſuta natura fuiſſe ſalutarem. Hoc fundamento Cantarias, Monaſteria, indulgentias, ſupererogationes, deniq; neſcio quid, conſtituiſtis. Sic communio ſacra ex hominum memoria deleta eſt: ſic Miſſæ veſtræ, extra modum multiplicatæ ſunt: ſic vos cõſequuti eſtis, quod aurum vetus veſtrum appellatis. Tum cœpit illa primùm exiſtere dubitatio, vtrùm Chriſtus in hoſtia aliqua conſtitutus, ſe ipſe videre poſſet eodem tempore in alia hoſtia præſentem. Tum miſerarum viduarum domos deuorare cœpiſtis. Cuius rei cauſa Gloſſa veſtra ipſa de ſacerdotibus veſtris, qui pro animarum ſalute Miſſas faciunt, ſic loquitur: *Malus presbyter æquiparatur coruo, in nigredine vitiorum, in raucedine vocis, in voracitate oblationum mortuorum, in fœtore ſpiritus, & in garrulitate, & in furto.* Huic nundinationi optimè conueniunt Auguſtini verba: *Si presbyter interceſſiones vendit, viduarum munera libenter amplectitur, negotiator magis videri poteſt, quàm Clericus. Nec dicere poſſimus, Nemo nos inuaſores arguit: violentiæ nullus accuſat: quaſi non interdum maiorem prædam a viduabus blandimenta illiciant, quàm tormenta. Nec intereſt apud Deum, vtrum vi, an circumuentione quis res alienas occupet.*

Rob. Holcot. lib. 4. quæſt. 3.

2 Quæſt. 3. Nõ omnes. In Gloſſa.

De verbis Domini in Euang. Matth. ſerm. 19.

Hæc eà ſunt, quæ ipſi ablata conqueritur Hardingus. Iulius Cæſar ter mille pondo puri auri ex ærario Romæ ſurripuit, totidemq; orichalci aurati pondo repoſuit. Lyſander ex ſacculo quodam magnam auri vim ſuffuratus eſt, futuris in fundo diſſolutis (os enim obſignatum fuit) & poſtea conſutis diligenter. Verùm Cæſaris orichalcum index lapis prodidit. Lyſandri furtum ex ſchedula quadam, quæ in ſacculo remanſit, cognitum eſt. Quare quicquid ij, in quorum caſtra Hardingus transfugit, quiq; ſe ſpolijs ſpoliatos eſſe ſuis acerbiſſimè conqueruntur, nec latrones dici vllo modo volunt, in eccleſiã tanquam in Dei magnum ærarium vel intulerunt, vel inde ſurripuerunt, ſyngrapha conuincit, lapis index prodit, tegi non poteſt.

Suetonius in Iulio.

Plutarchus in Lyſandro.

In illa ſua Lidfordienſi fabula, quæ eſt omnino par Amphilochianæ, cum nos iudici præcipitanti comparat, tum Miſſam ſuam nocenti reo ſimilem facit. In quo, etſi facilè poſſemus, & verè reſpondere, nulla nobis opus eſſe lege, ad eas res abrogandas, quas illi per vim contra ius ac fas inuexerant, Miſſamq; ſuam ſponte ſua corruiſſe, & communioni ſacroſanctæ vel inuitam ceſſiſſe, quemadmodum tenebræ profligantur a luce, & vt Dagon idolum coram arca Dei Iſraëlis collapſum eſt: tamen Hardingus ſatis nouit in iſtis Religionis cauſis nihil vnquam vel temere, vel repentinò, vel inter paucos tentatum eſſe, ſed in ipſo publico totius regni concilio, re diu & multùm deliberata, æquè & bona cum venia auditis, quæ obijci, quæ reſponderi, quæ diſputari in vtramq; partem potuerunt, & ad extremum pronuntiata ſententia ex authoritate & conſenſu omnium huius nobiliſſimi regni ſtatuum atque ordinum. Non ſatis ſanè conſultum duco, nec dignum omnino qui ſedem habeat in Anglia, quiſquis illius ſummæ ac ſplendidiſſimæ curiæ dignitatem atq; amplitudinem cum lege conferat Lidfordienſi.

1. Samuel 5.

Longum

Longum autem esset commemorare cuiusmodi legibus Hardingi collegæ vsi fuerint, quando in loco superiori sederent. Demortuorum cadauera e sepulchris effoderunt, & solenni ceremonia iudicarunt atque condemnarunt. Sanctus ille Romanus, instar præcocis illius Lidfordiensis iudicis, patrem reuerendissimum D. Cranmerum Cantuariensem Archiepiscopum Romæ in vmbratili quodam & personato ludo combussit, priusquam eum vel vidisset, vel loquentem audiuisset: cum interim Oxonij in ipsum quæstionem haberent, & cremandum postea iudicarent. Hominem innocentem, qui nullam legem violarat, primùm comprehenderunt, & in custodiam tradiderunt: pòst legem, qua eum condemnare possent, excogitarunt. Perinde Christum Cyrillus a Iudæis tractatum fuisse scribit: *Primùm ligant: deinde causas in eum quærunt.* Atque vt alias illorum innumeras taceam importunitates, & incredibiles fraudes, primùm Missas suas in omnes regni partes dissiparunt, & inuitis obtruserunt contra legem: deinde legem constituerunt: postremò, anno subsequente disputationem solennem Oxonij indixerunt, & habuerunt, vt legis illius æquitatem explorarent. Hæc quidem ratio non admodum dissimilis legi Lidfordiensi videatur. Ordo enim naturæ postulabat vt primùm disputaretur, deinde lex promulgaretur, postremò, si quid in eam a populo peccatum esset, vindicaretur. Verùm Tertullianus habet: *Hæretici ex conscientia infirmitatis suæ nihil vnquam tractant ordinariè.*

Cyrillus in Ioan. lib. 12. ca. 45.

Tertul. de resurrectione carnis.

Hardingus. 4. Sectio.

IAm verò quod ad numerum, iterationemq́, Missarum attinet, primùm luculenta vetustatis authoritate duarum in vno templo eadem die celebrationem Missarum confirmare licet. Eloquens ille, sanctusq́, pater Leo primus ad Dioscorum Alexandrinum Episcopum sic scribit:* Volumus quoq; illud custodiri, vt cum solennior Festiuitas conuentum populi numerosioris indixerit, & ad eam tanta multitudo conuenit, quæ recipi Basilica simul vna non possit, Sacrificij oblatio indubitanter iteretur: ne ijs tantùm admissis ad hanc deuotionem, qui primi aduenerint, videantur ij qui postmodum confluxerint, non recepti. Cum plenum pietatis atq; rationis sit, vt quoties Basilicam, in qua agitur, præsentia nouæ plebis impleuerit, toties sacrificium subsequens offeratur.

* Falsum: Hæ namque duæ Missæ, duæ sunt communiones.

Basilica impleta.

Ab isto patre, quẽ magnũ illud generale Calchedonense Concilium, summum Ecclesiæ Christi gubernatorem agnouit, & Episcopi vniuersalis titulo decorauit, sancitum est, vt sicubi vna Ecclesia totam multitudinem simul recipere commodè non posset, eorum, qui post primos venissent* deuotioni satisfaceret, Missam iterando. Atque ne quis fortè dubitaret, an ita fieri liceret, quandoquidem de eo tum aliqui dubitabant, vt nunc etiam reperiuntur, quibus istuc dubium videatur: quò omnem dubitationem tollat diserè ait:* Sacrificij oblatio indubitanter iteretur, *hoc est, Missa iterum celebretur, sine omni scrupulo, hæsitatione, ac dubitatione. In illa autem epistola duas ostendit grauissimas causas, ob quas plures vna Missæ in vno templo celebrari*

* Falsum: in eo enim Concilio nullus est huiusmodi canon.

* Hæc nempe deuotio fuit, vt totus populus Communionem simul sumeret, quod priuatæ Missæ aduersatur.

[11] Ad Communionem.

possint in die vna. Prima, ne qui seriùs aliquanto venissent, non [11] recepti videreturtur: altera, ne quædam pars populi suæ deuotionis fructu priuaretur, quemadmodum ipse ait. Necesse est autem, vt quædam pars populi sua

Populus sacrificium offert.

deuotione priuetur, si, vnius tantùm Missæ more seruato, sacrificium offerre non possint, nisi qui prima diei parte conuenerint. Neq; verò repelli populus debet, quem Deus elegit, aut dissipari, quem Dominus collegit, aut deuotione sua fraudari, subtrahendo ei Missam, sed magis ad eam excitari deuota sua præsentia in eiusdem celebratione, in qua Mors, & Passio

Cæcus commentarius textui contrarius

Domini nostri oculis nostris ad viuum repræsentatur: idem ipsum nempe corpus, quod in cruce mortuum est, ab illis per ministerium sacerdotis oblatũ patri, in mysterio, sed tamen verè, non vt noua sit redemptio, sed in commemorationem peractæ antea redemptionis.

Ex hoc testimonio intelligimus, licitum fuisse intra sexcẽtos annos a Christo (nam Leo vixit circiter annum Domini 450.) duas celebrare in vno templo, atq; in vna die Missas: tantũ enim certè verbis illud, Iteretur, innuat est necesse. siq; plures, ita postulãte occasione, fuerint, vocabulũ optimè cõuenerit.

Quare pio huius sanctissimi Ep scopi decreto, consuetudo illa vnam tantùm Missam vna die celebrandi sublata fuit, cautumq; est, vt si populi essent duo separati ad Ecclesiam conuentus, duæ conficerentur separatæ Missæ, quò hæc duo incommoda caucrentur, ne aut qui postmodum venissent, non recepti, sed potiùs reiecti, tanquam homines excommunicati, viderentur, aut populi

Fallacia. A non causa vt causa.

pars quædam deuotionis suæ fructum amitteret. Vnde sic concludo: Causis positis effecta consequuntur: at periculum illud, ne populus reiici videatur, & deuotione sua priuetur, quæ causæ sunt iterandæ in vna die Missæ, illa ætate quibusdam festis diebus ter, vel etiam quater, aut quinquies accidit, vt existimare licet, & nostris quidem temporibus ita sæpe, aut eo etiam sæpius vsu venit: Quare toties celebrari in die vna, vnoq; templo Missa potest.

In magna Christianorum hominum frequentia, vt in vrbibus, alios manè ad Ecclesiam confluere, & spiritualem victimam offerre videmus, quò nimirum Deo antè, quàm hominibus in negotijs suis secularibus seruiant: non omnes autem possint tam diluculò venire. Alij suis opportunis temporibus conueniunt, quidam sexta, quidam septima, quidam octaua, quidam nona, decimáue hora. Si qui legitimis impediti occasionibus, primis horis adesse nõ possent, postea venientes a sacerdote istiusmodi duris verbis excipiantur, Aut ad has illásue horas præsto adeste, aut nullam Missam percipietis: nónne iuxta illud Leonis dictum reiecti, & deuotione sua priuati videbuntur? Non omnes deuoti homines circum D. Pauli templum habitantes ad matutinam seu Cursoriam Missam accedere possunt manè hora quarta, aut quinta, nec omnino ad solennem, & summam Missam. Num ij omnes, quando dies sunt agendi, vel publicum Concilium celebratur maxima hominum frequentia, spirituali illa consolatione priuabuntur? Quod si acciderit, nónne & reiecti, & a sua deuotione repulsi videbuntur? Quod ne contingat, Leo non modò duas, sed tres aut quatuor aut plures etiam Missas in die celebrari iubet: sic enim ipsius verba habent: Cum plenum pietatis atque rationis sit, vt quoties

sia im-

Basilicam, in qua agitur, præsentia nouæ plebis impleuerit, toties sacrificium subsequens offeratur. Hìc disertè vult Missam toties peragi, quoties

nouus

nouus fit conuentus deuotæ plebis, idq; propter has grauissimas causas, ne populi pars quædam non recipi, néue deuotione fraudari videretur.

Episcopus Sarisburiensis.

DEmiror sanè, qua frõte potuerit Hardingus hunc sanctissimum patrem tam inconsideratè in hac causa vsurpare. Optimè enim nouit, neque ignorare, quippe doctus, vllo modo potest, Leonem cum aliâs, tum in hoc loco inprimis manifestum contra Missam testimonium dicere. Sicut autem alcumistæ cuiusuis metalli in aurum mutandi scientiam profitentur: sic isti facultatem quandam adepti esse videntur res cunctas transsubstantiandi, atque in Missam suam conuertendi. Ex Augustino atq; Hieronymo, qui non ita multùm antè vixerunt, quàm Leo, manifestò constat, Romæ, cuius ciuitatis Leo Episcopus extitit, tunc tẽporis totam plebem, singulis diebus communionem percepisse: quam Leo Missam vocat, verbo Latino, quod tum in Ecclesia Latina vsurpatum esse cœpit. Qua in Ecclesia, prout Græcis etiam Asiaticisq; Ecclesijs in more positum fuit, vna tantùm Missa, seu communio in die celebrabatur, nisi quando tanta esset communicantium multitudo, vt aliter facere necessarium esset. Atque hoc institutum Ecclesiarum ad ætatem Papæ Deusdedit, qui vixit anno Domini sexcentesimo decimo durauit, quem admodum in proxima huius articuli sectione apparebit. Augustin. de verbis Domini secundum Lucam. Sermo 28 Hieron. in Apologia aduersus Iouinian. Augustin. de bono perseuerantiæ. lib. 2. cap. 4.

Equidem in hisce Leonis Papæ verbis, nullum neq; priuatæ Missæ, neq; simplicis communionis, neq; diuersorum altarium, neq; plurium sacerdotum, quàm vnius in vna Ecclesia vestigium ostenditur. Et quanquam hæc verba eiusmodi sunt, vt per se satis dilucida esse videantur, tamen ex aliorum collatione, considerationeq; locorum cognitam magis, & exploratam habere Leonis sententiam licebit. In Concilio Agathensi, quod Cœlestino primo Papa habitum est, circiter Annum Domini 440. decretum fuit hoc modo: *In Paschate, Natali Domini, Epiphania, Ascensione, Pentecoste, Natali S. Ioannis Baptistæ, & si qui maximi dies in Festiuitatibus habentur, non nisi in ciuitatibus, aut Parochijs Missas teneant.* Perinde etiam in Aruernensi Concilio sancitum fuit, *Vt Presbyteri in villulis habitantes, & ciues omnes natu maiores in præcipuis festiuitatibus nullatenus alibi, nisi cũ Episcopo suo in ciuitate diuina mysteria celebrarent.* In illis autẽ solẽnioribus diebus, tanta sępenumero fuit hominũ frequentia, vt ipsum templũ totam continere non posset multitudinẽ. Concil. Agath. can. 21. anno 440. Concil. Aruer. ca. 14. anno 557.

Quapropter institutum, cautumq; fuit, valde quidem rationi & humanitati conuenienter, quò nulla pars populi a sacris mysterijs repelletur, vt omnis cætus per partes accederet, eo modo quo commodè recipi Ecclesia posset, vtq;, si huiusmodi aliqua postularet occasio, tum sacerdoti fas esset Communionem bis, aut sæpius in die administrare. Atque vt nos testimoniorum, quibus vtitur Hardingus, numerum augeamus, Augustinus Communionem bis ætate sua quibusdam in locis, simili occasione procuratam fuisse scribit. Sic habet: *In quibusdam locis, vbi maior, & frequentior est Populus Dei, Quinta Sabbati hebdomadæ vltimæ Quadragesimæ bis offertur, & manè & ad vesperam:* Augustin. Epist. 118. ad Ianuarium.

alijs autem in locis ad finem tantùm diei mos est offerri. Neque verò inficiari potest Hardingus hæc Augustinum de Communione, non de Missa loquutum esse. Hoc etiam est, quod Gregorius sacram cõmunionem in Natali Domini tribus separatis vicibus obierit. Itaq; cum populi cœtus frequentior esset, Missa seu Communio ea die bis, aut ter, aut amplius celebrari solebat: nõ quò populus Missam audiret, quemadmodum Hardingus malitiosè fingit, sed quò tota multitudo communicaret. Quæ res cum hac recentiore ætate quorsum introducta esset propter desuetudinem homines ignorarent, eam ad quoddam imaginarium, nugatoriumque mysterium retulerunt, vt prima nempe Missa ignorantiam ante legem significaret: secunda tempus illud sub lege: tertia tempus gratiæ.

Gregorius in Euang. hom. 8.

De Conse. Dist. 1. Nocte sancta

Habes itaq; Christiane lector, certissimam huiusce doctissimi patris sententiam, cùm clara historia circunstantiaque temporum illorum, id quod ex duobus illis Concilijs Aruernensi, & Agathensi apparet, tum etiam disertissimis Augustini, & Gregorij testimonijs comprobatam.

Iam itaq; videamus quos hic commentarios, & quas coniecturas atq; suspiciones excogitarit Hardingus, vt sacrosanctam Communionem in suam commutaret priuatam putidissimam Missam. Primùm ait: *Magnum illud & Oecumenicum Calchedonense Concilium Leoni huic, Romano tum Pontifici, vniuersalis Episcopi titulum obtulit*: Quod & a causa alienũ est, & summæ falsitatis meritò suspectum. Cum enim illud Concilium integrum atq; absolutum extet, nullus in eo tamen vel Canon, vel Titulus huiusmodi reperitur: Vnus Gregorius hoc scriptum reliquit, qui tamen etiam addit, Leonem adduci nunquam potuisse, vt se Episcopũ vniuersalem appellari permitteret, eumque titulum *Superbum, Arrogantem, Antichristianum* vocat. Quod Leo scribit, *Qui postmodum confluxerint, non recepti videantur*, de communione intelligit, non vt somniat Hardingus, de Missa. In quo etiam atq; etiam notanda sunt obiter hæc Leonis verba: *Sacrificium offerre non possunt*. In his verbis sacrificium illud, quod tantopere iactat Hardingus, non minùs a populo, quàm a sacerdote offerri clarissimè docet.

Superbum, Arrogans. Antichristianũ.

Quod autem præterea animaduertit Hardingus, verbum hoc, *Iteretur*, non minùs tribus, aut quatuor, aut pluribus Missis quadrare, quàm duabus, istuc quidem nemo negat: animaduertendum tamen etiam illud fuit, hoc ipsum verbum, *Iteretur*, de vno eodemq; sacerdote, non de alio quoquam esse necessariò intelligendum. Si enim altera Communio ab alio fuerit, non ab eodem celebrata sacerdote, iterata rectè dici non potest. Huc etiam accedit, quod idem ipsum vocabulum euincat, eandem communionem, cum huiusmodi occasio postularet, successione quadam fuisse celebratam: non duas Missas, aut tres, aut quatuor, aut sex, aut decem simul omnes factas, vti nunc Ecclesiæ Romanæ mos obtinet.

Iteretur.

Hinc Hardingus nobis syllogismum hunc dialecticè conclusum proponit: *Causa quæ Leonem commouit, vt hanc rationem institueret, ea fuit, quòd tota plebs deuota Missam audiret: credibile autem est plebem diuersis*

diuersis temporibus ad Ecclesiam confluxisse, alios maturiùs, alios seriùs, non pariter omnes: Ergo verisimile est, quòd plebis deuotioni satisfactum esse posset, varias fuisse in die celebratas Missas. Credibile verò multò magis est, Hardingum huius argumenti partes ac probabilitatem nunquam expendisse. Primò enim *Maior* manifestò falsa est, ducta *A non causa, vt causa.* Non enim ea fuit causa, quæ Leonem induxit, quò nimirum populus Missam audiret, vt iam ostendimus, sed quò sanctam perciperet Communionem.

Minor autem, etsi quadam ex parte videri vera possit, prorsus tamen a Leonis sententia discrepat. Non enim Leo de vno homine, vel duobus, vel de vsitata cuiusque diei ratione meminit, sed de solennioribus, celebrioribúsq; ferijs, déq; tanta hominum frequẽtia, quanta Basilicam totam complere posset. Perspicua eius verba sunt: *Cum solennior festiuitas conuentũ populi numerosioris indixerit:* Deinde, *Quoties Basilicam præsentia nouæ plebis impleuerit.* Itaq; quod Hardingus acri studio contendit Leonem tam singularem habuisse rationem vel temporis illius, quo publica iudicia Londini exercẽtur, vel populi Paulinam Ecclesiam circunfusi, vel Missæ Cursoriæ audiendæ, in eo ineptè ac pueriliter nugatur: quemadmodum etiam in eo facit, quod addit, *Populus spirituali cõsolatione priuabitur.* Etenim quam (quæso) consolationem percipere populus possit, cum nihil vel videat, vel audiat, vel intelligat, vel cognoscat, vel discat: sed astet modò quasi attonitus, sensibúsq; suis orbatus omnibus? Deponat aliquando tucum Hardingus, atq; ingenuè ostendat, quibus tandem modis ac rationibus populus in Missa, hanc, cuius meminit, spiritualem consolationem assequi possit. Si vera & cognita loqui vellet, quod quidem rarò facit, cæcitatem magis spiritualem quandam nominaret.

Quòd autem suum illud, *Toties, Quoties,* vrget, eóque Missarum immensam vim extruere atque fundare conatur, si ipsam omnem verborum comprehensionem attentè consideraſiet, & suam ipse leuitatẽ melius animaduertisset, & minorem fallendi populi occasionem inuenisset. Non enim ita loquitur Leo, vt eum loquentem facit Hardingus, *Quotiescunq; plebs ad Ecclesiam confluxerit:* sed quemadmodum iam diximus, *Quoties Basilicam nouæ plebis præsentia impleuerit.* Cum occasio huiusmodi tulisset, repetere communionem fas erat, non alias. His verbis multùm de Hardingi *Totquot* detractum est.

Ad extremũ sic concludit, vt non modò Leoni suo, sed ipsi etiam vsitato Ecclesiæ suæ instituto ac mori contradicat: *Posse nimirum vnũ sacerdotem* (nam de vno loquitur, non de multis Leo) *Missam indubitanter iterare, quoties populi conuentus fuerit.* Nunc enim vni sacerdoti satis esse iudicatur, si vel vnam in die Missam celebrarit. Sic nempe Alexander Papa decreuit: *Sufficit sacerdoti vnam Missam in vno die celebrare:* nisi fortè magnæ necessitatis causâ, quam (vt antea commemoratum est) Glossa rectè exponit, *Causa honestatis, vel vtilitatis:* exempli gratia, si qua nobilis persona ad Ecclesiam præter expectationem aduenerit. Similiter Concilium Salesgũstadiense diserte vetuit, ne quisquam

De conse. dist. 1. Sufficit. De celebra. Missæ. Consuluisti. In Glosa Concil. Salesgunsta. ca. 5.

ſacerdos ſibi aſſumeret, vt plures, quàm tres Miſſas, in vno die celebraret, vnam ordinariam præſenti diei debitam: alteram pro defunctis: tertiam, honoratæ alicui perſonæ gratificandi cauſa. Atque hoc etiam illud Hardingi, *Totquot*, nonnihil reſtringit. In iſtis cautionibus, nulla deuotionis popularis ratio habetur: ſed plebs contra nouum Hardingi canonem, ſpirituali ſua conſolatione planè deſtituitur. Atque hoc eſt, quod Papa Clemens ſeptimus, fratrem quendam Stuppinum flagellis nudum cædi per plateas iuſſerit, quòd is ſatisfaciendę populi deuotionis cauſa, quinque, aut ſex, aut plures Miſſas in vna die celebraſſet. Vides itaque Lector optime, & partes & momenta ſyllogiſmi Hardingiani. *Maior* falſa eſt: *Minor* longè a ſententia Leonis aliena: Concluſio ſibi ipſi contraria.

Hardingi ſyllogiſmus.

Sic quidem exiſtimo, ſi tum legitimum fuiſſet habitum tot conficere Miſſas angulares, quot exinde in Eccleſia Romana fuerunt vſurpatæ, & Dioſcoro Leonis hac de re ſciſcitari ſententiam, & Leoni hoc inſtitutum ſancire fuiſſet ſuperuacaneum.

Hardingus. 5. Sectio.

*QVare, qui Miſſarum in vnâ Eccleſia, & in die vno celebratarum iterationem reprehendunt, ij huius præſtantiſſimi patris iudicio, populum fidelem & contumelioſè reijciunt, & deuotione ſua ſpoliant. Qui verò Miſſam, quæ eſt externum & perpetuum noui Teſtamenti ſacrificium, vt * ſcriptura teſtatur, funditus abrogant, ij non alij ſunt, quàm Antichriſti præcurſores.*

* Falſum: honeſti pudoris expers nouit enim Hardingus nullam in totis ſcripturis Miſſæ huiuſmodi tributam eſſe commendationem.

Epiſcopus Sarisburienſis.

AD ſuperiorem huiuſce rationis partem iam antè reſponſum eſt: quod autem ad ſecundam attinet, ſi qui horrendi Miſſæ vitia correxerunt, Antichriſti ſunt prænuntij, quales tandem eos eſſe iudicabimus, qui prudentes & ſcientes ea omnia & inuenerunt, & conſtituerunt flagitia? Qui populo Dei non modò ſacram communionem, ſed etiam perceptionem, ſuã nuitatem, conſolationem eripuerunt? Qui Dei filios pane vitæ ſpoliarunt, eoſque confuſionis pane, id eſt, ignorantia, ſuperſtitione, idololatria pauerunt? Qui Chriſti ſanctiſſima myſteria truncarunt, & adulterarunt, Dominiquè caſtra nefariè polluerunt? Quique cum hæc tam indigna ac improba facinora perpetrarint, non tamen erubeſcunt ea defendere, atque propugnare? Quid de eis Dei populus ſentiat? Et cuius tandem ij ſunt prænuntij? Gerardus Lorichius Hardingi magnus aſtipulator habet: *Miſſæ priuatæ, quæ abſente populo Catholico fiunt, abominatio verius, quàm Oblatio, dicendæ ſunt.* Auguſtinus etiam habet. *Si Ioannes ita diceret, Si quis peccauerit, me habetis Mediatorem apud Patrem, & ego exoro pro peccatis veſtris, Quis eum ferret bonorum, & fidelium Chriſtianorum? Quis ſicus Apoſtolum Chriſti, & non ſicus Antichriſtum intueretur?*

Gerardus Lorichius Hardingi pub. prorogan. lib. 3. Auguſt. contra Parmenianum lib. 2. cap. 8.

Har-

Hardingus. 6. Sectio.

VT hîc aliquid amplius in huius articuli confirmationem adiungam si Missarum iteratio in vno templo & vno die prorsus illicita fuisset, patres Concilij Antisiodorensis non decreuissent, ne liceret duas Missas super vno altari in vna die celebrare: neque presbyter vo sas esset in quo altari Episcopus Missam fecisset, illa die in eodem Missam facere. Præterquam enim quod ipsa prohibitio præsupponit, rem illam quæ prohibetur, antè fuisse vsurpatam (nam alioqui superuacaneum esset prohibuisse, atque hinc constat antequam illud perlatum esset decretum, plures Missas in eodem altari in vna die celebratas fuisse) huius decreti argumentum præclarè ostendit, ipsa concilij huius authoritate tum licuisse, plures in eadem Ecclesia in die vno celebrare Missas. Hæc enim Concilij prohibitio generalis non est, sed particularis, ad certum quendam Ecclesiæ locum restricta, In vno Altario, quod nullo modo generalicrem latiorémue materiam, quàm se includit, quasi neque in alio vllo eiusdem Ecclesiæ altario, eadem die Missas celebrare liceret: sed necesse est, vt cum hæc vnica causa prohibeatur, licentiam arguat in reliquis eiusdem generis, & subiecti, quæ illa prohibitione diserti verbis non continẽtur. Itaque non licet ratione concludere ad hunc modum. Verum est plures Missas in vna ara in die celebrare: Ergo verum est, plures omnino Missas in vna Ecclesia in die celebrare super diuersis aris: sed contrà sequitur, Ergo multas super altaribus diuersis in die vna Missas celebrare licet. Sic etiam, Non licet illa die Missam celebrare in altari, in quo Episcopus celebrauit. Ergo in alio altari licet. Nam alioqui lex generatim prohibuisset, ne Missa omnino celebraretur in ea ecclesia, in qua Episcopus illa die celebrasset. Tum enim & illo altari & omnibus simul altaribus interdictum fuisset. Vno autem prohibito altari, cæteris tribus vtendi lex potestatem tribuit.

Atque hoc genus argumentandi, quòd legem, quæ vnum aliquid prohibet nominatim, reliquum, cuius nulla habetur in prohibitione mentio, affirmare concludit, ut risperiti suis principijs contra Iuelium defendent, quibus cum ille non potest iusto sacramento de hac re contendere. Illi enim statuunt. Edictum prohibitorium, in huiusmodi rebus, quæ non sunt omnino sua natura illicitæ, quædam prohibendo, cætera permittere, quæ specialiter non prohibentur. Ideoq; omnes testimonium dicere possunt, qui specialiter non prohibentur: omnes procuratores suos, qui pro illis in iudicio respondeant, constituere possunt, nisi qui speciali exceptione prohibentur: quemadmodum prohibitoria sunt de procuratoribus & testibus edicta. Quod etiam Lex Iulia vetat mulierem adulterij damnatam testimonium in iudicio dicere, ex eo ius ciuile concludit, mulieres posse in iudicio testimonium dicere.

Præterea affirmant, exceptionem specialem, confirmare regulam generalem, & efficere vt cætera ea, quæ non excipiuntur, certiora stabiliora q; sint, & in sensu exceptioni contrario valeant.

Non licet super vno altario in vna die duas Missas celebrare: nec in altario vbi Episcopus Missas dixerit, presbyter illa die Missas dicat. Concil. Antisiodorense. cap. 10. Anno Domini 615.

In genere permissorum, omnia intelliguntur permissa, quæ specialiter non reperiuntur prohibita. Lex Iulia de adulteriis. ff.

Exceptio confirmat regulam in non exceptis.

Suam Hardingus coniecturam extra fines constitutos ponit. Habitum est enim hoc Concil. Anno Domini 615.

Episcopus Sarisburiensis.

QVæ hîc tam multis ab Hardingo differuntur, omnia concedi nullo causæ præiudicio possunt. Hoc enim Concilium habitum est

Antisiodori, quemadmodum Hardingus ipse in margine indicauit, anno Domini sexcentesimo decimo tertio: atq; proinde neq; illius causam meliorem, nec nostram deteriorem facit, quippe quod extra illum sexcentorum annorum ambitum constituatur. Qui autem illius Concilij acta euoluere voluerit, facilè permultos inanes & horrendos abusus, & vt Concilij verbis vtar, *Incestas consuetudines* illo tempore in Ecclesiam inuasisse perspexerit: quales nimirum hæ sunt, *Strenæ diabolicæ, vota superstitiosa: ad arbores satiuas aut ad fontes precari, quemadmodum Pagani solebant: in diuino sacrificio mulsum offerre: mortuis Eucharistiam tradere*, atq; huiusmodi alia. Quòd autem vnà cum his, cæterisq; consimilibus flagitijs Missarum quoq; iteratio, eo primùm tempore, nec antè cœperit, ex ipso adeo Pontificali manifestum esse possit, in vita Papę Deusdedit, vbi sic habetur: *Deusdedit constituit secundùm Missam in Clero.* Petrus autem Vrbeuetanus in suis in eum locum scholijs scribit: *Quia tunc ad instar Græcorum, non cantabatur in vna Ecclesia, nisi forsan vna Missa, quod magis ædificabat secundùm antiquos.* Similiter Thomas Valdensis habet: *Græci adhuc vnicam tantùm Missam in die celebrant.* Sic etiam Franciscus frater ad suos fratres scribit: *Moneo & exhortor vos in Domino, vt in locis, in quibus morantur fratres, vna tantùm celebretur Missa in die, secundùm formam sanctæ Romanæ Ecclesiæ.* Ita Mediolanensis Ecclesiæ morem ætate sua Ambrosius exponit: *Omni hebdomada offerendum est: etiamsi non quotidie peregrinis: Incolis tamen vel bis in hebdomada.* Ambrosius Communionem suo tempore semel, aut bis in hebdomada, aut maximùm in die semel, si occasio grauior oblata esset, non autem vicies, aut tricies in die administratam fuisse testatur.

Canon. 1. Can. 3. Can. 8. Mellitum, vel Mulsum. Can. 12.

In tomo 2. Concil. in vita Deusdedit. Anno 614. Petrus Vrbeuetanus. Thomas Valdensis lib. 6. cap. 34. Franciscus in epist. ad fratres. Ambros. 1. Timoth. ca. 2.

Quòd autem Hardingus suam Missarum multitudinem ex eo maximè comprobare videtur, quòd in hoc Antisiodorensi Concilio diuersorum reperitur altarium mentio, monendus mihi est, ante illud Concilium nullum extare altarium ciusmodi frequentationem atq; incrementum. Vnum altare toti Ecclesiæ sufficere putabatur, idq; in medio Ecclesiæ cõstituebatur, vt ex omni parte a plebe circunfusa adiri posset. Sic Eusebius scribit: *Absoluto templo, & altari in medio constituto.* Augustinus etiam habet: *Mensa Domini est illa in medio constituta.* Eodem modo in Constantinopolitano Concilio habetur: *Tempore Diptychorũ cucurrit omnis multitudo cum magno silentio circum Altare, & audiebant.* Si litigandi occasionẽ arripere Hardingus ex eo voluerit, quòd vnius tantùm altaris nulla adhuc fuerit mentio, ideóq; esse plura quàm vnũ potuisse contenderit, rogandus nobis est, vt illum Eusebij locum a me citatum consulat, in quo hæc sunt: *Augustum & magnum & vnicum altare.* Sic Ignatius habet: *vnum est altare toti Ecclesiæ.* Sic Chrysostomus: *Baptisterium vnus est, & mensa vna.* Sic etiam Gentianus Heruettus Ecclesiæ Græcæ rationem, quam hodie obtinet, commemorans sic habet: *In Græcorum templis vnum tantùm est altare, idq; in medio choro, aut presbyterio.* Chorus autem in medio cœtu constitutus fuit. Ex his itaq; constat, nullam posse Missarum iterationem, multiplicationemq; euinci ante illud Concilium Antisiodorense, quod quando primorum sexcentorum annorum

Ignatius ad Philadelphiẽ. Eusebius lib. 10. cap. 4 In Encæniis. Augustinus de verbis Domini secundùm Ioan. sermo 47. Concil. Constantino 5. Actione 1. Eusebius lib. 10. cap. 4. Ignatius ad Philadelphienses. Chrysost. in 2. Cori hom. 18. Gentianus Heruettus.

annorũ cancellis minimè circũscribitur ad illius rationes nihil confert.

Illa autem principia iuris, quæ instar cuiusdam accessionis, fuerunt introducta, facilè possunt tutóq; dari. Fateor enim legẽ eam, quæ speciatim aliquid prohibet, generatim permittere quicquid non est disertè prohibitum. Facilè inquam concedi istuc potest: vulgò in scholis appellatur *Argumentum a contrario sensu*. Quanquam hæc regula, quæ vsque adeo generalis est, exceptiones forsan aliquas admiserit, si non in iure, at certè in Theologicis quibusdam causis. Vt exẽpla proferamus, Dominus ait, *Non fœnerabis fratri tuo: Nulla sit meretrix ex filiabus Israel: Non accipies in matrimonio sororem vxoris tuæ, quousq; vxor tua vixerit. Non committes adulterium.* D. Paulus ait, *Ne fitis inebriati vino.*

Deutero. 23. Ibidem. Leuit. 18. Exod 20. Epheſ. 5.

Ex istis specialibus exceptionibus, si modò vera sit Hardingi regula atq; principiũ, sic cõcludere licebit. Ista nominatim prohibentur: quicquid autem non excipitur, tãquam illegitimũ, in huiusmodi rebus, quæ nominatim prohibentur, permittitur vt legitimum. Ergo ex contrario sensu, legitimũ est, & fœnerari peregrino: & meretrice vti, modò non sit de filiabus Israel, & sororiam ducere, si vxor mortua fuerit: & stuprare virginem. Non enim stuprũ, sed tantùm adulterium prohibitum fuit: & xytho aut ceruisia inebriari, quandoquidem vinum duntaxat excipitur, Quid ita verò? Hardingi enim constet necesse est principiũ, Generaliter permitti ea omnia, tanquam legitima, quæ specialiter non vetantur. Non eò hęc a me dicuntur, quò iuris hoc principiũ improbem, sed quò doceam leges generales, aliquãdo in quibusdam rebus non simpliciter esse intelligendas.

Hardingus. 7. Sectio.

VErùm non abducam Iuellum tam longè ad ius inquirẽdum, ab eo studio, quod profitetur. Non enim reuera opus est ius consulere de ijs rebus, in quibus Ecclesia secundùm nos iudicauit, nisi quòd aduersarij iudicem post latam sententiam recusant. Quod si initiò tum, cum per legem liceret, fecissent, & ingenuè se Christianos (quemadmodum nonnullos credere suspicor) aut saltem de Christi foro esse in Ecclesia Catholica negassent, de istis rebus iamdudum a nobis decertari fuisset desitum. Nos interim Dei veritatem, in Ecclesia sua, quietè amplexi fuissemus, dum isti alium iudicem quærerent, qualẽ ipsi appeterent, & somniarent, quemadmodum Turcæ, & Infideles faciunt.

Episcopus Sarisburiensis.

MVltò aptiùs ad suam causam faceret Hardingus, si in harum rerum defensione Theologiam potiùs, quàm ius consulere vellet. Quãquam in hoc causæ suæ languidissimo statu, & periculosa ac pene desperata valetudine, consultiùs facere videretur, si ambas hasce artes mitteret, & se ad medicinam conferret.

Hic autẽ denuo æstu quodam intolerabili inflãmatus efferuescentem immodicè suam inconsideratámq; bilẽ euomit, & se fidei suæ catholicã rationem omnibus probaturũ esse confidit, si nos Turcis atq; Infidelibus conferat. Quanquam hac in causa non est necesse longam expro-

mere defensionem. Etenim (Dei sacratissimũ nomen æternis laudibus afficiatur) omnium nunc mentibus conscientijsque clarum & illustre est, nos tum vita, tum doctrina ipsum illud Christi Iesu Euangelium profiteri, quod Hardingi contubernales, iamdiu & afflixerunt, & tanquam hæreticum combusserunt.

Matth. 15. Matth. 23. Matth. 16. Matth. 17. Matth. 23.

Iudicem verò nec antè, nec pòst sententiam recusamus, eum modò, vt harum rerum minimè idoneum iudicem repudiamus, atque deprecamur, qui mandata ac dogmata hominum proponit, quiq; ipsum terrarum orbem impurissimo Scribarum, Pharisæorúmque fermento infecit: atque ad Christum vnicum omnium iudicum iudicem protocamus, cui nos auscultare Deus pater disertè iussit. *Ipsum audite: vnus est magister noster Christus.*

Ecclesiæ autem decreta diuersa sunt, discrepantia sunt, incerta sunt, ideóque interdum falsa sunt: ac proinde non semper in iudicio valere necessariò debent. Græcorum Ecclesia nunquam habuit priuatam Missam, sed tantùm Communionem: Ecclesia Latina sacram communionem penitus abrogauit, præterquam in vno duntaxat anni tempore, in quo etiam, non nisi nefarijs vitijs, & manifesto, vt Gelasius loquitur, sacrilegio contaminatam adhibet, alias semper priuata Missa vtitur. Eadem Ecclesia Latinorum per sexcentos annos, & plus eo ab initio, vnicam tantùm Communionem, seu vt loqui Hardingus solet, Missam vnicam in die vna celebrare consueuit, nisi quando tanta esset hominum frequentia & concursus, vt iterari eam sæpiùs necesse esset: Ecclesia autem Latina hæc nostra in quouis templi angulo altaria excitauit, atque iccirco nunc angularibus Missis abundat. In vetere Ecclesia Latinorum non licuit communionem iterare, nisi cum hominibus plenum esset templum: in noua Hardingi Latina Ecclesia plures aliquando peraguntur simul Missæ, quàm vel homines adsunt de plebe, qui eas spectent. Itaque Latinæ Ecclesiæ iudicium a Græca discrepat: & noua etiam Latina Ecclesia diuersum a vetere sentit. Nouam autem Latinorum Ecclesiam Bernardus ad hunc modum luget ac deplorat: *Nunc ipsi Christum persequuntur, qui ab eo Christiani dicuntur. Amici tui Deus, & proximi tui aduersus te appropinquauerunt & steterunt. Coniurasse videtur contra te vniuersitas populi Christiani a minimo vsq; ad maximum. A planta pedis vsq; ad verticem non est sanitas vlla. Egressa est iniquitas a senioribus iudicibus vicarijs tuis, qui videntur regere populum tuum. Arcem Sion occupauerunt, apprehenderunt munitiones, & vniuersam deinceps liberè & potestatiuè tradiderunt incendio ciuitatem* Alibi etiam habet: *Nihil nunc supereſt, nisi vt Antichristus homo ille peccati, filius perditionis reueletur.* Cum itaque horum iudicum sententiæ sint sæpenumerò incertæ ac dubiæ, ne cum Bernardo dicam, impiæ & nefariæ, æquiore iure sic Hardingo respondere licet, quemadmodum olim Maximino hæretico respondisse Augustinus legitur: *Nec ego Nicenam Synodum tibi, nec tu mihi Arimitensem debes, tanquam præiudicaturus obijcere: Nec ego huius authoritate, nec tu illius teneris. Scripturarum authoritatibus, non quorumcunq; propríjs, sed quæ vtrinsq; sunt communes, res cum re, causa cum causa, ratio*

D. Bernardus in conuersione Pauli.

Bernardus in Psalm. Qui habitat. sermo. 6.

Augustin. aduersus Maximinũ. lib. 3.

ratio cum ratione decertet. Perinde etiam ad Cresconium hæreticum scripsit: *Non debes se Ecclesia Christo præponere &c. Cum ille semper veraciter iudicet: Ecclesiastici autem Iudices, sicut homines, plerunq; fallantur*. Quamobrem nos ab Ecclesia ad Christum prouocamus: a reo ad iudicem: ab Ecclesia deformata ad Ecclesiam reformatam: ab Ecclesia particulari ad Ecclesiam catholicam: a falso ad verum: a nouo ad vetus: a dubia, mutabili, incerta, inconsiderata sententia, ad sententiam firmissimam, stabilissimam, certissimam, constantissimam, nullis seculorum ætatibus mutabilem.

Augustin. contra Cresconium Grammaticũ. lib. 2. cap. 21.

Hardingus. 8. Sectio.

IAm verò, si Iuellus non ita sit in primorum sexcentorum a Christo annorum approbationem defixus, vt eam Ecclesiam, quæ proxima ætate consequuta est, condemnet: possumus ei obijcere duodecimum concilium Toletanum, habitum Anno Domini 680. *ex quo multas Missas celebratas fuisse in vno templo, in die vna confirmemus. Id enim manifestò constat ex hoc patrum illorum decreto*. Relatum est nobis, quoldam de sacerdotibus non tot vicibus Communionis sanctæ gratiam sumere, quot sacrificia in vna die videntur offerre: sed in vno die, si plurima per se Deo offerant sacrificia, in omnibus se oblationibus a Communione suspendunt, & in sola tantùm extrema sacrificij oblatione Communionis sanctæ gratiam sumunt. Quasi non sit toties illis vero & singulari sacrificio participandum, quoties corporis & sanguinis Domini nostri Iesu Christi immolatio facta constiterit. Nam ecce Apostolus dicit: Nonne qui edunt hostias, participes sunt altaris? Certum est, quod hi, qui sacrificantes non edunt, rei sunt Dominici sacramenti. Quicunque ergo sacerdotum deinceps Diuino Altario sacrificium oblaturus accesserit, & se a communione suspenderit, ab ipsa, qua se indecentur priuauit, gratia Communionis anno vno repulsum se nouerit. Nam quale erit illud sacrificium, cui nec ipse sacrificans particeps esse cognoscitur? Ergo modis omnibus tenendum est, vt quotiescunque sacrificans corpus & sanguinem Domini nostri Iesu Christi, in Altario immolat, toties perceptionis corporis & sanguinis Christi se participem præbeat.

Can. 50.

1. Cor. 10.

Hic autem per sacrificij & offerendi vocabula, patres quotidianam Ecclesiæ sacrificium intelligunt, quod Missam *appellamus. Etsi enim* Missa *verbũ sit antiquum & a patribus sæpe vsurpatum, sacrificij tamen nomine frequentius vtuntur. Neque verò possunt hubus sacrificij inimici Canonem hunc de interno cordis humani sacrificio interpretari, sed de eo sacrificio, quod sacerdos ad sanctum altare accedens offert, de sacrificio siliceis corporis & sanguinis Christi Domini in ara oblati (sic enim verba habent) vbi gratiam sacræ Communionis sumit, quæ est participatio corporis & sanguinis Domini. Hoc itaq; dato, quod nulla aut probabili interpretatione traduci, aut violenta torqueri in alienam sententiam potest: Optimum hîc testimonium habemus, quo Missarum iteratio in vno templo, vnaq; die confirmetur. Cum autem illius Concilij patres multas Missas in die vna ac a sacerdote vno factas approbarint, nihil est cur easdem, a diuersis sacerdotibus in die vna celebratas*

Missa, verbum nonnunquam in patribus reperitur, sed semper pro Communione capitur.

reprehenderent. Si obiecerint aduersarij fieri istuc in locis diuersis potuisse, in quo nostrum de hoc articulo institutum eneruare videantur: respondemus, præterquam quod illi Missas illas sibi probatas esse confitentur, inane ac futile videri, si quis sacerdotes ita ab vno templo ad aliud cursitare solitos fuisse finxerit, celebrandarum in vna die multarum Missarum gratia. Dubium profectò non est, quin illius Toletani Concilij patres, de multis Missis in loco die, vno celebratis senserint, quemadmodum Leo fecit, vt populi ad templum horis diuersis conuenientis, vt nunc videmus etiam solere, deuotioni consuleretur, quò eo modo omnibus satisfactum esset: quod minimè usu veniret, si vna tantùm Missa celebrata fuisset.

Episcopus Sarisburiensis.

NOs verò Ecclesiam Dei nullo seculo damnamus, quantumuis maximis deformatam vitijs. Eam Dominus & viti, & agro & pecorum gregi comparat. Vitis etsi populata, dissipatáq; fuerit, est tamē vitis Dei Sabaoth. Ager licèt vastatus fuerit, herbisue infrugiferis & sponte nascentibus, quasi exundauerit, Domini tamen ager est. Grex quanquam a pastoribus desertus huc atq; illuc erret, percátq; in solitudine, Christi nihilominus grex est. In quo nos summis optimisq; causis incitamur ad Dei nomen celebrandum atq; laudandum, qui quando ei visum est, operarios emittit, qui & vitem suam erigant atque curent, & agrum colant & purgent, & gregem conquirant atq; pascant. Esai. 1.

Toletanum autem istuc Concilium, eò tantùm ab Hardingo introductum fuisse videtur, quò suam ipse inopiam proderet. Si enim antiquius vllum proferre potuisset Concilium, non feciſſet (credo) huius mentionem. Septingentis pene annis a Christo habitum est: quo tempore multa, eáq; atrocissima & turpissima vitia in Ecclesiam occultè irrepserant, id quod cum aliunde intelligi potest, tum ex hoc ipso exemplo, quòd vnus sacerdos, multas tum Missas in die vno celebrare consueuerit, nec ipse tamen communicauerit, contra & Christi sanctionem & Ecclesiæ etiā decreta, ac institutа. Qua de causa Glossa decreti eam improbissimam consuetudinem vocat, atque hoc ipsum Concilium eos, qui ita faciunt, sacramenti Dominici reos esse affirmat. Itaque & temporis ratione ad calculum reuocata, & rei ipsius turpitudine ac scelere considerato, non opus habet hoc testimonium longiore refutatione. De conse. dist. 2. Relatum est. In Glosa.

Fuit hic Hardingo minimè necessarium de sacrificio verba facere. Quanquam vt paucis respondeamus, sacrificium, quod vetusti authores Quotidianum appellant, illud est perpetuum, vnicúmq; sacrificium, quod Christus semel in cruce fecit, qui in ea sacerdos fuit in æternum secundùm ordinem Melchisedech. Qui autem illi sacrificio aliquid defuisse iudicat, atque aliud pro peccatis faciendum esse ab homine sacrificium statuit, is crucis Christi, eiúsque sacrificij hostis est, & filium Dei pedibus suis proculcat, & testamenti sanguinem profanum ducit. Quomodo sacræ Communionis mysterium sit ab antiquis patribus sacrifi- Hebr. 10. Philippen. 3. Hebr. 10.

cij nomine appellatum, fusè explicabitur in articulo decimo septimo, qui ad eam causam propriè pertinet.

Missæ verò neque nomen, neq; res ea est vetustate, qua hîc ab Hardingo fingitur. Vsurpari primùm cœpit circiter quadringentis a Christo annis, atque apud antiquos Latinæ Ecclesiæ patres rarissimè legitur: apud Augustinum, Hieronymum, Tertullianum, Cyprianum, Arnobium, Lactantium, & illius ætatis alios nunquàm reperitur. Chrysostomo, Basilio, Nazianzeno, Gregorio Nysseno, reliquisque omnibus Græcis authoribus penitus ignotum fuit. Bis legitur in Augustini operibus, & semel in Hieronymo, quanquam certissimum est, eos libros neque ab Augustino, neque ab Hieronymo conscriptos fuisse. Auguſt. in ſermonibus de tempore. Hieron in Proverb.

Verùm de nomine non magnopere laboramus, cuius quidem ipsa genuina & vera sententia, contrà ac suspicatur Hardingus, Communionem necessariò, non priuatam Missam arguit. *Missa* enim Latinum nomen idem est, quod *Missio*, hoc est discedendi licentia. Sic apud Cyprianum legitur *Remissa peccatorum*, pro *Remissio*. Ea autem Ecclesiæ tũ consuetudo inualuit, vt qui *Catechumeni*, & *Pœnitentes* dicerentur, quãquam & audire homilias sacras, & vnà cum reliquis preces facere permitterentur, non tamen eis vel Baptismatis administrationi interesse, vel sacra mysteria percipere liceret. Itaque lecto Euangelio homiliáq; peracta, Diaconus illis denuntiauit, *Ite, Missa est.* Gregorij etiam ætate exclamare solitus est Diaconus: *Qui non communicat, des locum.* Itaque omnes, qui aut nollent, aut non possent, cum reliquo fratrum cœtu cõmunicare, ij discedere iussi sunt: vnde necessariò efficitur, vt qui remanserunt, omnes communicarint. Cyprian. lib. 3. epistolarum. Gregor. Dialogor. lib. 2. cap. 23.

Ex eo autem, quòd populus denunciante Diacono discederet, ipsa actio, quæ sacra communio fuit, appellata est *Missa*: postea cum vel propter populi negligentiam, vel propter sacerdotum auaritiam, tota eiusdem ratio commutata, & res, quæ priùs communis fuerat, facta esset priuata, tamen vt in similibus rebus fieri plerunque solet, nomen seruatum est. Exempli causa, vigiliæ in epulas conuersæ sunt: altaria, in quibus xituli & capræ immolabantur, in Mensam Dominicam: Sabbatum in diem Dominicam. Rebus tamen ad hunc modum conuersis, nomina nihilominus remanent, & retinentur Vigiliarum, Altarium, Sabbatorum. Quare hîc vt sæpe aliàs, ex dubia nominis ratione fucum Lectori facere voluit Hardingus.

Denique si Toletani Concilij patres idem cum Leone senserint, quemadmodum hîc confidenter affirmatur, tum quidem exiguè admodum hinc iuuatur Hardingus. Nam ex ijs, quæ suprà explicata sunt, clarissimè constat, Leonem de sacra communione, non de priuata Missa Hardingi loquutum esse.

Hardingus. 9. Sectio.

SI Concilij huius authoritatem Iuellus cum Ecclesia tanquam inuiolatam agnoscere voluerit, tum ista omnia approbet est necesse, quæ ipse & sa-

cramentarij pro viribus & facultate sua improbare ac deformare conantur. Primùm, augustissimum sacrificium Missæ, quod patres isti verum & singulare sacrificium nuncupant, sacrificium corporis & sanguinis Domini nostri Iesu Christi, quod sacerdos in cruce offert: Deinde, veritatem, & realem præsentiam corporis & sanguinis Domini in sacrificio oblati: Tum etiam, Altaria, quæ hoc Concilium diuina seu sancta vocat, propter diuinas sanctasq; res in illis oblatas, corpus nempe & sanguinem Christi: Præterea multitudinem Missarum in vna die celebratarum: loquuntur enim de multis sacrificijs, hoc est, multis Missis: Plurima, inquiunt, sacrificia: Postremò priuatas Missas, hæc enim verba, Nec ipse sacrificans, recte exposita ac perpensa, hoc ipsum euincunt. Cum enim nullum verbum in hoc decreto reperiatur, vnde appareat, necessarium fuisse, vt populus communicaret, si ipsi sacerdotes in quauis Missa communicassent, nihil fuisset quod reprehendi posset. Sin autem populus communicasset absque Sacerdotibus, tum rationi consentaneum fuisset, vt alio modo exprimeretur hoc decretum. Quare manifestum est, fuisse tum priuatas Missas.

* Falsum: Hardingus enim suum ipsius librum non intelligit, vt cõstabit.

Episcopus Sarisburiensis.

DE authoritate, fidéque huius Toletani Concilij nulla quæstio est. Celebratum fuit annis pene septingentis a Christo: neque vllum poterit Hardingus proferre vetustius. Cuius rei æquum, prudentémque Lectorem satis fore memorem confido.

1. Quod ad illas quinque animaduersiones attinet, quarum vnica tantùm causam nostram attingit, quemadmodum hoc Concilium asserit, sacerdotem offerre sacrificium in altari, seu sacra Mensa, sic etiam Leo ait, quemque hominem fidelem vel plebeium, idem ipsum sacrificium facere. Idem, inquam ipsum, non aliud, & eodem modo, quo a sacerdote immolatur.

Leo ad Dioscorum epi. 81.

2. Quod autem spectat ad realem præsentiam, perinde facere videtur Hardingus, ac pueri nonnunquam solent, qui equites, & signa, & alia monstra in aëre videre sibi videntur. Nihil enim hoc aliud est, quàm visum quoddam: quandoquidem in Concilio nulla extat huiusmodi vox aut mentio. De altaribus, iam priùs responsum est. Priuatæ Missæ
3. earúmque etiam non exiguæ copiæ, si annorum & temporis habita
4. ratio fuerit, facilè & expeditè concedi possunt. Neque tamen hucusque
5. Hardingus septingentorum pene annorum spacio, plures in vno templo, in die vno procuratas Missas reperire potuit, quàm duas: quantumuis licèt in ea re magnum studium, laborémq; posuerit.

Anno 680.

At perspicua sunt verba Concilij, *Plurima Sacrificia*, ideóque inquit Hardingus, plurimæ Missæ. Hinc colligi potest, vel non satis attendere Hardingum, quæ legit, vel non magni æstimare, quid scribat. Sui ipsius libri errorem indicabunt, quantúmq; sit falsus, ostendent. Etenim hoc loco nomen *Plurima*, non multa, hoc est, nec sex, nec quinque, nec quatuor, nec tria, sed duo tantùm significat. Quod ita esse ex ipsa Glossa in decreta intelligi potest. Verba sic habent. *Nota hic, plurima dici de duobus*

De consec. dist. 2. Relatum est

duobus. Quia plura non licet.

Hardingus. 10. Sectio.

QVòd ſi verò Eccleſiæ authoritatem in illo Concilio adumbratam Iuellus recuſauerit, atque pro nihilo duxerit, manifeſtum nobis ſignum oſtenderit, quò, cuius ille notæ ſit, intelligamus. Tum Pauli verba ad illum vſurpare licet, Nos talem conſuetudinem *(condemnandi Eccleſiam)* non habemus: nec Eccleſia Dei. *In quo nobis veniam dare debet, ſi iuxta Chriſti mandatum, quandoquidem auſcultare Eccleſiæ non vult, illum pro Ethnico & Publicano habuerimus.*

1. Cor. 11.

Matth. 18.

Epiſcopus Sarisburienſis.

EXilibus hiſce *Præmiſſis*, amplam concluſionem adiunxit Hardingus. Niſi ei, eiúſque Eccleſiæ auſcultauerimus, Ethnici & Publicani fuerimus, O frigidam nimis, miſerámque oſtentationem. A Dialecticis *Petitio principij*, ſeu *Fallacia Accidentis* nominatur: argumentationis genus captioſum, nulla nec ratione, nec ordine concluſum. Non opus eſt diſſoluere: pueris ipſis ſatis notum eſt.

Quid autem? num Hardingus Ethnicum eſſe quemque ſtatuit, qui errorem redarguat, qui hominem illum peccati indicet, ac prodat, qui Dei Eccleſiam reformatam velit? Chriſtus ad Scribas & Phariſæos dixit: *Vos feciſtis domum Dei ſpeluncam latronum.* Hieremias ait: *Ipſi operarij conculcarunt, & vexarunt vitem Domini.* Propheta Eſaias inquit: *Argentum veſtrum in ſcoriam verſum eſt.* Bernardus ait de Epiſcopis ſua ætate: *Pro mercenarijs habemus Diabolos, a vertice ad calcem nihil ſani relinquitur in Eccleſia Romana* Nicolaus de Clauengijs habet: *Calamitoſa deſolatio eſt in domo Dei.* Pigghius nonnullos in priuata Miſſa abuſus eſſe confitetur: Latomus vitioſum eſſe agnoſcit, quòd Cœna altera tantùm ſpecie adminiſtratur. An hos omnes Hardingus de ſua ſecreta nota cognoſcet? Num autem Chriſtus, Hieremias, Eſaias, Bernardus, Pigghius, Latomus pro Ethnicis, & Publicanis habendi ſunt? Equidem de hac Miſſarum multitudine, atque impudentiſſima ſacroſanctorum Dei myſteriorum prophanatione ac profuſione, & Chriſtus, & Apoſtoli eius, & vniuerſi veteres ac Catholici primitiuæ Eccleſiæ patres profitebuntur, *Nos huiuſmodi conſuetudinem non habemus, nec Eccleſia Dei* Importunis autem earundem defenſoribus Chriſtus dicet: *Fruſtra colitis me, docentes doctrinas, præcepta hominum.*

Matth. 11. Hierem. 12. Eſai. 1. Bernard in Concilio Remenſi. Bernard in conuerſione Pauli. Nicolaus de Clauengijs. Albertus Pighius de priuata Miſſa. Latomus contra Bucerum. 1. Cor. 11. Matth. 15. Eſai. 29.

Quod autem, Hardinge, Eccleſiæ nomine, ad errores veſtros commendandos atq; exornardos abuteris, memento illud Ioannis Baptiſtæ: *Nolite de eo gloriari, quòd Abrahæ filij eſtis: Poteſt enim Deus exiſtis lapidibus excitare filios Abrahæ.* Angelus etiam in Apocalypſi ait: *Dicunt ſe eſſe Iudæos, & non ſunt: ſed ſunt Synagoga Satanæ.*

Matth. 3. Apocalyp. 2.

Iam verò, Chriſtiane Lector, quò facilius perſpicias, quàm ineptè Hardingus hanc omnem diſputationē peruagatus fuerit, repete (quæſo)

primam noſtram de hac re theſin negatiuam, cuius hæc ſumma eſt: Probare non poſſunt, intra ſexcentos a Chriſto annos, quinque Miſſas, vſquam in toto orbe celebratas fuiſſe in vllo templo in die vna. In qua theſi duo capita præcipuè tractantur, Miſſarum, & Annorum numerus. Quò contrarium Hardingus euincere, Concilium Antiſiodorenſe ſimul, & Toletanum adduxit, quorum alterutrum extra illos eſt ſexcentorum annorum fines: Leonem etiam citauit, priſcum Romæ pontificem, de ſacra tamen duntaxat Communione, non de priuata Miſſa loquentem. Hæc tria teſtimonia de vno tantùm ſunt ſacerdote, & de duabus, quemadmodum ex Gloſſa vidimus, maximùm communionibus. Itaque lapſus eſt, cum in annorum ratione, tum in Miſſarum numero Hardingus.

Anno 613.
Anno 680.
Leo epiſt. 81.

De conſe. diſt. 2. Relatum eſt In Gloſſa.

Quæ quanquam ita ſunt, defendi tamen hoc, quicquid eſt, cum cæteris oportet: quantumuis ſit horrendis violatum, profanatúmque modis: qui verò aliquid in eo emendatum cupere auſit, Ethnicis & publicanis comparetur neceſſe eſt. Quantò autem fuiſſet Hardingo conſultius, aut rem hanc ſilentio prætermiſiſſe, aut ingenuè atque apertè errorem agnouiſſe?

FINIS.

DE ADORATIONE IMAGINVM.

ARTICVLVS DECIMVSQVARTVS.

Episcopus Sarisburiensis.

AVt collocatas in templis fuisse Imagines, vt a populo adorarentur.

Hardingus. 1. Sectio.

QVòd imagines in templis collocatæ fuerint intra sexcentos annos a Christo, certum est, quanquam haud nominatim, vel eo tempore, vel vnquam deinceps, ea de causa, vt illas populus adoraret. Aliud longè institutum fuit, & propositum, sed pium inprimis, vt ostendetur. Itaq; hanc mentem ecclesiæ catholicæ ascribere, & falsum est, & contumeliosum. Quandoquidem autem propter adhibitas imagines, noui isti magistri ecclesiam & noui inuenti, & violati Diuini mandati, & idololatriæ crimine accusant: volo hìc primùm imaginum antiquitatem docere, & a quibus approbatæ fuerint exponere: deinde quorsum & in quem finem introductæ sint: tertiò, quemadmodum adorari legitimè possint, explicare.

Non nominatim vt adorarentur: Ergo, vt adorarentur, licèt non nominatim.

Episcopus Sarisburiensis.

ARticulus iste de Imaginibus facilè percurri atq; explicari potest, cùm quòd momenti non magni est, tum etiam quòd & causam ipsam, de qua quæritur, Hardingus, vt semper solet, de industria dissimulauit, & alia quædam introduxit commenta sua, quæ ad quæstionem non pertinerent. In quo quanquam longis vtitur ambagibus, & aliquid dixisse videri vult, ad extremum tamen, vt planum fiet, nihil omnino concludit. Imagines in quibusdam templis intra sexcentos a Christo annos excitatas fuisse, equidem fateor, etsi neq; ita celeriter, ac a nonnullis iactatur, neq; sine summa piorum hominum reclamatione, maximáque contentione.

Hic autem Hardingus denuo nos pro sua modestia nouos magistros appellat: qualem profectò vel Mosen, si viueret, vel Deum potiùs ipsum nuncuparet. Hæc enim est ipsius Dei, non nostra doctrina. Quapropter Augustinus ait: *Huiusmodi simulachrum Deo nefas est in Christiano tem-*

Auguſt. de fide & symbolo. cap. 7.

Epist. Epipha. ad Ioannem episco. Hieros.

plo collocare. Epiphanius autē episcopus Cypri, cum in templum quoddam iniret, in eoq; velū suspensum, in quo depicta esset Christi imago, offenderet, illud discidit & conuulsit, propterea quòd factum esset, vt ipse scribit, *contra authoritatem scripturarum.* Deinde ait: *Huiusmodi vela, contra religionem nostram veniunt.* Præterea: *Hæc scrupulositas indigna est ecclesia Christi, & populis, qui tibi credit sunt.* Augustinus ait, *Nefas esse*: Epiphanius, *Contra scripturas, contraq; religionem Christianam, & ecclesia Christi ac Dei populo indignum esse.* Quanquam istos duos fortasse in nouorum magistrorum numero reponi facilè patietur Hardingus.

Etsi autem ex patrum horum sententia manifestò intelligi potest imaginum constitutionem Dei esse præcepto cōtrariam, multò tamen idipsum dilucidiùs apparebit, si Dei ipsius verbum, cum Hardingi nostri defensione conferatur. Deus sic ait: *Non facies tibi simulachrum*: Hardingus sic: *Facies tibi simulachra.* Deus sic dicit: *Non te abijcies coram illis, neq; venerabere ea*: Hardingus sic: *Abijcies te coram illis, eaq; venerabere.* Tu nūc iudica lector, hoccine sit Dei præceptū violare.

Hardingus verò in ipso huius disputationis aditu sic loquitur: *Imagines non eo nominatim collocantur, quò eas populus adoret.* Quotum hic sensus sit verborum est necesse: Imagines in templis eriguntur, vt adorentur, etsi non nominatim ea de causa. Verūm, imago creatura est, non Deus: creaturam autem eo modo adorare, idololatria est. Itaq; ex Hardingi ipsius confessione, collocantur imagines, vt ad idololatriam adhibeantur, etsi non ob eam causam speciatim. Quanquā hac tenui *Generalis* & *Specialis* distinctione idololatriam facilè defendere licebit.

Hardingus. 2. Sectio.

*Falsum: quod tria falsa in vno continet.

*Itaq; quod ad imaginum vetustatem & originem attinet, non inuentæ primum ab homine fuerunt, sed *institutæ a Deo, confirmatæ traditione Apostolorum, approbatæ ipsa sanctorum patrum, omniumq; Conciliorum authoritate, & seculorum omnium a Christi in terris præsentia, vsu & consuetudine. Cum Deus tabernaculum vnà cum ornamentis eiusdem vniuersis, ad honorem & gloriam suam fabricari iuberet, Mosi dedit in mandatis inter cætera, vt duos Cherubinos faceret ex auro puro, qui vtrumq; latus propitiatorij obumbrarent, alas suas expandentes, & se mutuò intuentes, conuersi faciebus in propitiatorium, qua Arca fuit operienda. De quibus Cherubinis Paulus in epistola ad Hebræos loquitur.* Imagines aut quas. Exod. 25. cap. 9.

Has autem imagines ille eximius opifex Beseleelus ad iussum Mosi fecit, iuxta formam a Deo expressam. Deinde Moses iubente Deo serpentem æneam finxit, eamq; in excelso posuit, vt qui a serpentibus in deserto ictī fuissent, illam intuerentur, atq; ita sanarentur. In Salomonis etiam templo imagines fuerunt Cherubinorum, quemadmodum scriptura declarat. De Cherubinis in multis scripturæ locis mentio reperitur, maximè in Ezechiele propheta, cap. 41. De ijsdem Iosephus etiam in tertio & octauo libro Antiquitatum Iudaicarum scribit. Imago Cherubinorum angelos adumbrat, estq; hoc

Exod. 25. Num. 21. 3. Reg. 6. 2. Par. 3.

hoc nomen Angelicæ cuiuſdam dignitatis, id quod conſtat ex tertio capite Geneſeos, in quo legimus Deum collocaſſe Cherubinos ante Paradiſum, poſtquam Adam inde eiectus fuiſſet propter violatum Dei mandatum.

Epiſcopus Sarisburienſis.

NOn dubitat Hardingus Deum ipſum facere primum imaginum ipſius inuentorem atq; authorem, perinde quidem verè & ſimili fide, ac Miſſam ſuam a Chriſto eiuſq; Apoſtolis, aut aquam ſacram ab Elizeo propheta, aut illum Cardinalitium petaſum ab Hieronymo repetunt. Niſi forſan iſto modo concludere voluerit: Deus dicit: *Non faciesibi ſculptilem imaginem, aut vllius rei ſimulachrum:* Et, *Maledictus ſit, qui imaginem facit:* Et, *Confundantur omnes ij, qui imagines colunt: Ergo, Deus imagines fieri præcepit.* Si huiuſmodi figmentis ſtabilire ſuas imagines poterit, tum verò dubium non eſt, quin Deus imagines primùm inuenerit. Exod. 20. Deut 27. Pſal. 96.

Docti autem ſapientéſq; homines earum inuentionem ab Ethnicis & infidelibus, qui Deum ignorarunt, primùm profectam eſſe iudicant. In libro ſapientiæ ſic habetur: *Vanitas hominum inuenit artes iſtas, ad tentationem animæ & decipulam inſipientium.* Cyprianus ait: *Ad defunctorum vultus per imaginem detinendos expreſſa ſunt ſimulachra. Inde poſteris facta ſunt ſacra, quæ primitùs fuerant aſſumpta ſolatia.* Ideo Ambroſius ait: *Gentes lignum adorant, tanquam imaginem Dei.* Gregorius etiam epiſcopus Neocæſareenſis habet: *Gentilitas inuentrix, & caput eſt imaginum.* Similiter Euſebius de Chriſti, & Petri, & Pauli imaginibus loquitur: *Hoc mihi videtur ex Gentili conſuetudine obſeruatum: quòd ita illi ſoleant honorare, quos honore dignos duxerint.* Itaq; Auguſtinus ſcribens contra Adimantũ ſic habet: *Simulant ſe fauere ſimulachris: quod propterea faciunt, vt miſerrimæ & veſanæ ſuæ ſectæ etiã Paganorũ concilient beneuolentiam.* Nam de Paganis ſic ſcribit Lactantius: *Veretur ne religio vana ſit ſi nihil videant, quod adorent.* Quapropter Daniel Nabucodonozorem Ethnicum tyrannum ſolennem inſtituiſſe imaginis ſuæ aureæ dedicationem, atq; omnia Muſicorum genera adhibuiſſe ſcribit. Baruch autem religionis Babylonicæ rationem ad hunc modum exponit: *Sacerdotes barba, capiteq; raſo, & aperto ſedent, & coram Dũs ſuis ruginnt.* Sic Heliogabalus, Adrianus, Alexander Seuerus, qui imperatores Ethnici, atq; a fide Chriſtiana auerſi fuerunt, in ſacellis & ſacrarijs ſuis Imagines Abrahæ, Moſis, Chriſti, atque aliorum collocarunt. Ita Hæretici ij, qui Gnoſtici & Carpocratiani dicti ſunt, quòd Ethnicos redolerent, picturas Chriſti, Pauli, Pythagoræ, Homeri, ſeruare & colere conſueuerunt. Ex hiſce paucis teſtimonijs atq; exemplis perſpici poteſt, imagines non a Deo, ſed ab Ethnicis, qui Deum ignorabant, inuentas atq; conſtitutas eſſe. Igitur Athanaſius dicit: *Simulachrorum inuentio non a bono, ſed a malo extitit.* Iudæi autem, qui legẽ & prophetas habuerũt, quíq; propterea Dei hac in parte voluntatẽ optimè cognitã habere debuerunt, nullum imaginis genus nec pictæ nec ſculptæ in Sapien. 14. Cypri. de Idolorũ vanitate. Ambroſi. in Pſal. 118. Concil Nicen. 2. acti. 6. Euſeb lib. 7. cap. 18. Ἐθνικὴ συνηθεία. Auguſt. contra Adimantum, cap. 13. Lactan. lib. 2. cap. 2. Daniel. 3. Baruch. 6. Lampridius. Iulius Capitol. Epiphanius. Auguſtin. ad Quoduultdeum. Irenæus. lib. 1. cap. 24. Athanaſius, Ἀπὸ τῶν εἰδώλων εὕρεσις ἐκ ἀπ' ἀρχῆς ἀλλ' ἀπὸ κακῆς. ἀπ' ἀρχῆς.

Nuptiæ martyrio non sunt impedimento. Ibid.
Nutrices in Aphrica Latinam linguam calluerunt. 224

O.

Oculorum duo genera habemus. 517
Oculum euellere, Allegoria est. 147
Oleum. 513
Oleum linteo impositum. 172
Oleum χρίσμα Christi dictum quo sensu. 513
Oleum est Christus, quo sensu. 514
Omnipotentiam suam Christus in aqua baptismi perinde ostendit, atq; in Eucharistia. 392.393
Omnipotentia diuina ad inania somnia adhibita. 429
Omnipotentia diuina in baptismo operatur & in cæteris mysteriis. 505.506. 515
Argumentis ab Omnipotentia diuina ductis, priſci ſe hæretici, tanquam clypeis, defendebant. 521
Augustini verba, Caro Domini forma panis Operta, *explanantur.* 741
Opus operatum: opus operans: opus operantis peregrina & barbara vocabula: de quorum sensu ipsorum inuentores nondum consentiunt. 692.693
Opus operatum quid sit. 693
Opus operatum valere ad promerendam peccatorum veniam existimatum. 693
Orate pro me fratres. 84
Oriëtales, ecclesiæ miserè diuexatæ. 328

P

Panis quotidianus. 30
Panis communis ab vno Episcopo ad alium missus, consensus in religione testimonio fuit. 50
Panis in sacramẽto remanet. 55.56.120 171. 184.457. 485.486. 501.502. 503.510.513 514.515.518.523 537 702.719.736.738
Panis est corporis Christi, & vinum sanguinis sacramentum. 120.121
Panis in lapidem mutatus. 170
Panis mysticus materiam & naturam panis habet. 456
Panis significat corpus Christi: Chrysost. 707
Panis Eucharisticus annis septem seruatus. 104.105
Panes propositionis. 142
Hæc verba, Panis, quem ego dabo, est caro mea, *explicata.* 350.391.465. 468
Panis sacramenti, si cum corpore Christi, quod designat, conferatur, nihil est. 512.513.514.515
Cypriani verba, Panis non forma, sed natura mutatus, *explicata.* 504.505. 506
Panis est Christi corpus, quo sensu. 478. 485. 502. 503. 513. 514. 533. 558. 559.707.738
Panis sacramentalis rotundus instar denarioli: & quamobrem, Durand. 526
Panis tantæ erat magnitudinis, quanta toti plebi sufficeret, & cultro, qui sacra Lancea dictus, & in eum vsum com-

mus. 705.708.709
Papa nomen antiquitus Græcorum sermone patrem significauit. 298
Iupiter, magnum idolum, Papa dictus. 298
Papa nomen omnibus communiter episcopis, non Romano solùm pontifici tributum. 298
Papa Ioanna fœmina. 13
Pro Papa Nicolao oratum est septingentis antè annis quàm nasceretur. 13
Papa & Cardinales tam negligenter quàm populus. 19
Papa septies & quinquagies maior Imperatore. 47.350
Papæ presbyteri dicti, sine alio quoquam superioris eminentiæ titulo. 50.68
Papa qualem sibi potestatem vendicarit, & tenuerit 132
Papa supra Deum & scripturas. 133
Papæ sanctiones, cum Petri sanctionibus haberi. 235
Papa sanctitatē recipit a cathedra. 335. 336
Papa Bonifacius populum primùm distinxit a sacerdote. 343
Papa Hildebrandus sacramentum in ignem proiecit, quòd liqui nollet. 715
Papa Deus dedit Missarum multitudinem primus inuexit. 571 576
Papa potestatem suprematem non tenuit intra sexcentos a Christo annos. 273
Papa Syluester veneficus, familiarem cum dæmone consuetudinem habuit. 336
274
Quisquis se vniuersalem sacerdotē vocat, Antichristi præcursor est. 274.280
Zosimus Papa pro primatu suo scripturam nullam citauit, Nicenum tanùm cōcilium protulit a se corruptum. 274
Miltiades Papa primatum vendicat non verbi diuini iure, sed consuetudine duntaxat & præscriptione. 274.291
Papæ primatus scripturis quibusdam ad id detortis confirmatus. 274 275.278 309.317 322
Qui Papæ non subest, seruari non potest. 275
Hæc verba, Super hanc Petram ædificabo ecclesiam meam, *quomodo accipienda.* 275.304 322
Petrus vniuersalis Apostolus non vocatur. 279 303
Vniuersalis Episcopi titulo consentire, est vniuersæ ecclesiæ fidem euertere. 280
Vniuersalis Episcopus scelestum, horribileq; nomen, contra Euāgelium, & a Gregorio penitus repudiatum. 280. 281.359.360 572
Conuenientia vniuersalis Episcopi titulo nomina. 280
Papa fratris & collegæ nomine appellatus. 282.309.322
Papa Imperatori subiectus. 289
Papæ in distribuendis indulgentijs potestas. 689
Papa Canonum, sanctorumq; patrum corruptor. 291.292.293.339.353
Papam Augustinus superbiæ & corrup-

tionis accuſat. 292
Papæ primatus in Niceno Concilio non reperitur. 293.294
Papæ primatus a concilijs improbatur. 297
Papæ primatus Mahometis ſectæ coæquus. 293
Papa inſcribitur, Dominus Deus noſter Papa. 309.715
Papæ primatum ex Philoſophia probat Hardingus, & Homero, & rationis conuenientia. 312.313
Papa Phaethonti ſimilis. 313
Papa titulos Chriſto uni proprios ſibi aſſumit. 322
Papa Chriſto æqualis. 317
Papæ hæretici, apoſtatæ, & magi fuerunt. 318.336
Papæ nonnulli grammaticæ imperiti, 318
Papa veri ſcripturarum ſenſus interpres. 318
Papam Hardingus Balaamo & Caiaphæ comparat. 334
Papa toto mundo ſuperior. 336
In Papa D. Petrus habitat. 336
Papa nationum gentiumq; omnium princeps. 339
Papa in eccleſijs Orientalibus nihil potuit. 323,330.331.339.340
Papa excommunicatus. 341
Papæ multi abdicati, alij ab Orientalibus epiſcopis, alij a Concilijs, alij ab imperatore. 342
Papa nõ præſedit omnibus concilijs. 347
Papa confirmauit Concilia, vt cæteri epiſcopi. 348
Papa accreſcente diminutus eſt Imperator. 351
Papa nunquam appellatus caput eccleſiæ. 366.367.375
Papa appellatur Abel, Elias, Dauid, Petrus, Chriſtus. 376
Papæ ſuperbia & arrogantia. 380.381
Papa non eſt purus homo. 513
De Petri primatu unde Papa ſuũ vendicat, vide nomen Petrus.
Paphutius ſolus reliquis totius concilij patribus prælatus. 146
Papiſtæ eodem modo, quo olim Eutyches & Auxentius hæretici loquuntur. 636
Papiſtæ populo perinde faciunt, ac quondam Samoſeni Philiſtæi. 745
Paraſceue. 168
Παροικία *eiuſdem vicini a conuentus.* 67
Παροικία *integra epiſcopi diœceſis.* 68
Parœcia primatum domum nunquam ſignificat. 68
Paſcha myſticum, communio eſt. 38
Ad Paſcha communicandum, qui admiſſi. 149
Paſcha in inſula Brytannia ad Græcæ eccleſiæ morem obſeruatum. 50.207.236
De Paſchate obſeruando contentio. 49
Paſtores in agro conſecrant panem. 648
Paſſionis dominica. 5
Paulus ſacrilegij reus ab Hardingo citatus. 157
Paulus mœrinus. 671
Pauli verba Hardingus impiè ementitur. 156.157
Pauli verborum Per ſanguinem illius redemptionem habemus, *quæ ſit ſententia.* 401
Paulus in Anglia Euangelium ſeuis. 207.236
Horum Pauli verborum, An non domos habetis ad manducandum & bibendum *interpretatio.* 65
Paulinus hiſtoricus, patrum ſcripta contaminauit. 165
Pax. 190
Pelagiani hæretici. 531
Perſarum rex Solis ſe, Lunæq; fratrem appellauit. 339
Perſequutio in eccleſia primitiua. 57.328
Petitio principij in Dialectica quid ſit. 21.22.394.
Hæc verba, Petra fuit Chriſtus *explicata.* 385.502.538

Super

Super hãc Petram ædificabo eccleſiã meam *expoſita.* 275.305.322
Petri corpus ſepultum, atq; iterum effoſſum. 83
Petri fanum. 83
Petrus uxorem habuit. 671
Petro ſuperſtite non fuit quiſquam Chriſtianus princeps. 295
Petrus ſeptem poſt annis morte affectus, quàm Iacobus. 277
Petrus non eſt caput eccleſiæ. 378
Paulus Petro æqualis. 311
Petrus aſſumptus in ſocietatem individuæ Trinitatis. 377
Petrus appellatus eſt caput eccleſiæ, priuſquã Romam veniret. 366.369 377
Petrus Antiochiæ primùm, deinde Romæ ſedit. 338.355
D. Petrus in Papa habitat. 336
Petrus a priſcis patribus variè appellatur. 368
Petrus Apoſtolorum princeps & caput, quo ſenſu. 368.375 378
Phocas imperator primùm Romano pontifici conceſſit, vt caput omnium eccleſiarum diceretur. 95 299
Phocæ perfidiæ, cædes, & nefaria ſcelera. 299
Phocæ interitus. 300
Platonis ſententia de natura, & Deo. 440
Plebs, Plebeij homines, vide, Populus.
Plinij conſilium. 467
Plurima vocabulum, de duobus tantum, intellectum. 582
Pœnitentes templo excluſi antequam cõmuninio peragerentur. 92
Poëtis mentiẽdi licẽtia cõceſſa. 601.602
Poëtæ e republica, propter mentiendi morem excluſi. 602
Poëtæ alicubi ſceleris magiſtri. 616
Ad põtificem Romanum acres literas dat Irenæus. 50
Pontifices Romani presbyteri appellati, nullo alio titulo adiecto. 50.68
Pontifex Romanus nunquã appellatus vniuerſalis epiſcopus, nec dictus caput eccleſiæ. 360.364.366.367.372.375
Populus fictis in eccleſia miraculis in fraudem inductus. 2
Populus in diſcis, & calicibus communicauit. 14
Populus in eccleſia primitiua communionem quotidie percepit. 18
Populus per cõtemptum dictus canes, & porci &c. 18.610.619.620.645
Populus de eccleſia proiectus, quod a communione ſe auerterit. 19
Populi negligentia vnde oriatur. 19.21
Populus ab Hardingo iniuſtè accuſatus. 22.
Populus perſæpe ſacerdotem præit pietate. 29
Populus ſacra myſteria manibus propriis accepit. 60.62
Populus Romæ ſacramentum quotidie participauit. 64.83.87
A Populi inſcitia & ſuperſtitione primùm orta eſt communio ſub vna ſpecie. 119
Populus inhumanæ appellatus, temerarius, rudis, belluæ vacantes ratione &c. 626,629.638.645
Populus Chriſtianæ fidei principia neſcit. 25.
Popularis reſponſionis Amen, ad ſacerdotis cõſecrationẽ explicatio. 641.642
Populus ſacrificium æquè offert ac ſacerdos. 570.572.582
Populus iuſſus ſacras paginas domi habere, & ſcripturas legere. 611.626.637
Plebs Iſraëlitica, quorundam veteris teſtamenti capitũ lectione prohibita, quouſq; ætate ſimul & iudicio matuuiſſet. 617.620
Populus ſcripturarum lectione non interdictus, fatente Hardingo. 610
Plebei homines curioſi putidiq; idiotæ nuncupati. 623.626
Plebi conſultiſſimum eſt in periculoſis diſſentiẽtiũ de religione iudiciorũ tẽpeſtatibus ad ſcripturas cõfugere. 629
Populi in diuinis officijs negligẽtia e cleri ſocordia manauit iuxta Hardin. 74.

Populus in ecclesia Romana in miseranda cæcitate constitutus. 645
Immensa Potestas Dei. 392.393.429.440
Presbyterium. 243
Presbyter quisq; ecclesiæ Dei rector, quo sensu. 171.172
Præsentia realis in Ecclesia primitiua nunquam tradita. 383.384.385.398 403
Præsentiam realem Christi ascensus infringit. 392
Præsens iacet in mensa Christus. 406
Præsentia Christi spiritualis. 430.481. 511.532.557.683.684.707.
Præsentiam realem Græci ignorant 447
Præsentia Angelorum. 684
Christus non est præsens corpore. 425.429 483
Christus adest nobiscum præsens spiritu suo. 425.429
Fide. 425.430
in verbo suo. 425
gratia, deitate, maiestate. 425.429
Baptismo. 425.427.429
Praxeæ hæretici argumentum. 429
Preces peregrinæ & scripturis, & rationi repugnant. 188
Preces usitato sermone omnes populi recitabant. 191
Preces publicas Armeni, Russi, AEthiopes, Illyrici, Moscouitæ sua lingua celebrabant. 194
Precum publicarum lingua nota factarũ exempla. 217.218.219.244
Precari spiritu & veritate. 251
Preces peregrinæ inutiles. 263.264
Preces priuatæ & publicæ. 267.268
Preces publicæ priuatis efficaciores. ibid.
Preces Angelorum & Archangelorum pro genere humano. 684
Vis horum nominum Princeps, principatus, caput. 307.368
Principis pij authoritas & officium. 216. 257
Priuata perceptio prohibita. 53
Procustes Gigas. 540
Prouocationes Romam factæ a Concilijs generalibus damnãtur. 325.326.327
Prouocationes Romam factas Cyprianus improbat. 326
Prouocare Romam Imperatores prohibẽt 327
Prouocationes Romam factæ a Bernardo penitus damnantur. 327
Prouocatum est Romam in summis miserijs. 328
Prouocationes a pœnibus ad pœnas. 332
Prouocare a Papa ad Imperatorem in rebus de religione licet. 332.333
Prudentium Hærdingus ementitur. 590. 592
Psalliani hæretici & Monachi. 105
Psalmi dæmones abigunt, quo sensu. 261
Psalmi a pueris cantati. 266
Psalmi in Anglicum conuersi, iussu Alueredi. 635
Psittacus totum symbolum Apostolicum pronunciare edoctus. 211
Pythagoræ dictum de Deo. 20

Q

Quotidianus panis. 30
Quotidianum sacrificium. ibid.

R

Reconciliatio propriè æqualium est. 353.355
Reconciliatio primatum non euincit. 352. 355.356
Regeneratio mirabile sacramentum. 427
Rego verbum, variis modis sumptũ. 376
Reliquiæ cultæ. 64.65
Remigius. 103
Remissio peccatorum nulla corporis actione acquiritur, sed solo Christi sanguine, non Missæ, sed fidei duntaxat interuentu. 689,690.696.698.699
Reseruatio sacramenti Deo displicet. 57
Reseruatum sacramentum vtraq; specie in Ecclesia primitiua. 162.163.164
Reseruatum sacramentum, non vt adoraretur, sed vt a populo acciperetur. 494 723
Reseruatum sacramentum eousq;, dum vermi-

verminares. 495
Reſernatum ſacramentum ſeptem annis: Amphilochius. 104.167
Reuerentia in ſacris rebus adhibenda. 19.56.57.
Rex fœminam de religione conſulit. 358
Rex Lucius appellatus Chriſti vicarius 376.
Rex Perſarum Solis ſe, Lunæq; fratrem appellauit. 339
Roma antiquiſſima Occidentalis orbis eccleſia. 69
Roma lumẽ a Græcia, Hieroſolymis, Antiochia accepit. Ibid. & 208.338.358
Romana eccleſia non eſt catholica, ſed particularis. 146
Roma ſexcies capta & direpta intra annos centum & quadraginta. 352.354
Roma ſedes apoſtolica appellata. 355
Roma Epitome orbis terrarum. 357
Roma ſuperſtitionis caput. 358
Romanæ ſedis ſuperbia. 380.381
Romanus Clerus fœdè depranatus. 69.70 578.649.650.711.
Romulus & Theſeus a Dijs procreati putabantur. 449
Ruffini tralationem reprehendit Hardingus. 49.50

S.

Sabbatum violatum. 142
Sabbatum eſt quiſq; dies. 30
Sacramenti definitio. 153.197.454. 529.559
Sacerdos in Miſſa ſibi, non populo præparat. 2
Sacerdotes lignei. 21
Sacerdos ſui creatoris creator. 715
Sacerdos in Miſſa pro alijs ſacramentum ſumit, & pro Chriſto orat. 680.681. 687.
Sacramenta non ſunt nuda ſigna & ſymbola. 387.453.454.509.513.514. 515.
Sacramenta binos effectus, & fines habent. 33
Sacramenta ex duabus rebus conſtant. 457.532.702
Sacramenti, & corporis Chriſti diſcrimẽ. 106. 391.702.709 730
Sacramentum pro ſe quiſq;, non alter pro altero accipit. 686.687
Sacramenti abuſus. 175
In Sacramento miraculum nullũ. 419.421
Sacramentum mortis Chriſti exemplar. 400
Sacramentum quo ſenſu ſacrificium dicatur. *Ibid.*
Sacramentum res inanimata. 474
Sacramentum eſt creatura. 458.487. 724
Sacramenta ſunt verba viſibilia. 487
In ſacramẽto Chriſtus eſt, quo ſenſu. 708
Sacramentum Auguſtinus panem Domini vocat, Chriſtum ipſum panem Dominum. 709.710
Sacramenti, reiq; cuius & ſacramentum ſimilitudo. 722.737
In ſacramento gratia Dei ineſt, quo ſenſu. 724
Sacrificium purum, de quo Malachias vaticinatus eſt. 9 656.667.668.669
Sacrificium noui Teſtamenti. 24.25
Sacrificium quotidianum. 30.76.
Sacrificium dupliciter ſumptum. 402
Sacrificium laudis & gratiarum actionis 430.431
Sacrificium quotidianũ ipſe Chriſtus eſt, qui & ſacerdos & ſacrificiũ eſt 580. 670.676.677,
Sacrificium quare horrendum appelletur. 660.661.
Sacrificium panis & vini. 461.665
Sacrificia veteris & noui Teſtamenti. 668.669.673
Sacrificium incruentum. 677.678
Sacrificium filij Dei Hardingus pecudũ ſacrificijs comparat. 681
Samona recens doctor Hardingianus. 512.517
Sancta ſanctis. 450 451
Sancta ſanctorum *Chriſti corpus, non*

ſacramentum. 460.461
Sanguinem Chriſti bibere, eſt participem immortalitatis eius fieri. 402
Sanguis Chriſti duplicis naturæ. *Ibid.*
Sanguis Chriſti ſpiritualis dicitur, propter ſpiritualem eiuſdem perceptionem. Ibi.
Chriſtum verè & reipſa ſanguinem ſuum in cœna profudiſſe docet Hardingus. 657.658
Sanguis Chriſti in baptiſmo inuiſibilis, quo ſenſu. 533
Carnem & Sanguinem ſuum Chriſtus totam Euangelij ſui myſticam doctrinam vocat, quo ſenſu. 598
Caro & Sanguis Chriſti infunditur in animas noſtras, quando eius verbum audimus. 538.668
Sanguinis Haliſij proſapia. 593
A Sanguine & ſuffocato abſtinētia. 147
Saturninus in Galliam Euangelium aduexit. 69
Scientia inflat, vetus inertium crimen contra Dei cognitionem conjectum. 621
Scientia inflat, *Pauli verbi explanata.* 621
Schiſmata & ſectæ oriuntur, quando Epiſcopi authoritas contemnitur. 283. 284
Scholæ Hieroſolymis. 620
Scripturæ non eiuſdem generis vnlucrſæ. 617
Scripturæ ab omnibus hominum generibus legendæ. *Ibid.*
Scripturarum ſcientia humilitatem gignit. 622
Scripturarum ignorantia malorum omnium cauſa. 621
Scripturæ aliæ faciles, aliæ obſcuræ. 624
Scripturæ conſulendæ, quoties de religione controuerſia eſt. 629
Scripturæ ſunt ſupra eccleſiam. 147
Scripturæ conciliis ſuperiores. 578.579
Scripturæ ab ignaris legendæ. 254.617
Scripturæ in eccleſia primitiua ab hominibus plebeijs domi lectæ. 611.613
De Scripturis vernaculè legendis tres opiniones. 612
Scripturæ a laicis potiùs, quàm a Monachis legendæ. Chryſoſt. 613.621
Serapion excommunicatus. 57
Seueri Imperatoris σύνθημα. 591
Signum quid. 454
Simon Zelotes in Anglia euangelium annunciauit. 236
Simeones Meſſalianorum author. 167
Simeon Metaphraſtes. 595.596
Solennia Miſſarum. 84
Soter. 82.83.84
Species *nomen, ipſam ſubſtantiam aliquando ſignificat.* 533.556 738
Spiridion ſanctus Epiſcopus maritus. 671
Spiritus vbi vult ſpirat. 146
Spiritus ſanctus eſt Chriſti vicarius: Tertull. 315
Staphylus Apoſtata. 3.627
Stoicorum de Deo, natura, & mundi adminiſtratione ſententia. 440
Stuppinus frater. 574
Surſum corda. 20.220.406
Sylueſter Papa ſermonem cum Diabolo contulit. 336
Synecdochis crebrò vtuntur ſcripturæ. 154.155
Syriaca lingua pſalmi canebantur. 633

T.

TErtullianum Hardingus dedita opera corrumpit. 54.55.56
Tertullianus presbyter maritus, & martyr. 54.55
Tertullianus de nupijs. 671
Teutonicus *Auguſtinum corrumpit.* 173
Themiſtoclis argumentatio. 376
Theodoretus pro hæretico damnatus. 310
Theodoretum papiſtæ in Oxonienſi colloquio reſpuunt, Hardingus nunc accipit. 519
Theodoſium Imperatorem e cancellis egredi iubet Ambroſius. 243

Theodorus archiepiſcopus Cantuarienſis. 20
Theophylactus homo recens. 545
Theſei pater ignotus. 449
Thomæ Aquinati Chriſtus in viſo dixit, Bene ſcripti de me Thoma. 726
Thomas Aquinas doctor Angelicus. 726
Timotheani hæretici. 505
Traditionis *nomen quemadmodum patres vſurpauerint.* 615
Tranſſubſtantiationem Græcia atque Aſia nunquam accepit. 43. 473. 513. 516 518
Tranſſubſtantiatio recens admodum fœtus, & nuperrimè editus. 470. 472. 501. 639
Tranſſubſtãtiatio verbo Dei non probatur. 384. 502. 518
Vis horum verborum, Tranſubſtantiari, & Tranſelementari. 515
Tranſubſtantiatio nuſquam niſi in eccleſia Romana obtinuit. 518

V.

VAldo mercator. 630
Thomas Valeſius chronicus. 56
Valentiniani hæretici. 336
Vandali Aphricam miſerè vaſtant. 354
Venenum in pane euchariſtico, itemq; in poculo miniſtratum. 2
Verbum Dei index & norma fidei. 300
Verbum Dei adoratum. 454
Verbum caro factum eſt, *explicata* 505
Verbum Dei vocatur caro, panis, lac, &c. 705
Verè. 406
Vermes combuſti, eorumq; cineres in altari ſepultæ. 495
Verres dictus Cattus. 362
Vicarius Chriſti. 315
Victor Papa Venenum in calice bibit. 2
Vino aquam miſceri in ſacramento minimè neceſſarium. 43
Vinum longo tempore ſeruatum. 171
Vlphilas Epiſcopus Arianus ſcripturas in linguam Gothicam tranſtulit. 612. 632. 633

Z.

ZOna virginis adorata. 475
Zoſimus Papa pro primatu ſuo ſcripturam nullam citauit, Nicenum tantùm Concilium protulit, a ſe corruptum. 274

FINIS.

T. V.

EDOVARDVS FORCETTVS
Cantabrigiensis Lectori. S. D.

DIgnum laude virum musa vetat mori: & quæ cultu ingenij stirps fata est, perpetua florentiq; vigens viriditate, in immortalitatē quādam sempiternæ famæ crescit ac propagatur. Iuellus autem noster, cum integerrima grauissimaq; vitæ pietate sanctissimus, tū ornamentis omnibus & luminibus maximarum scientiarum clarissimus pater, ea sparsit erudita manu semina sapientiæ, tam altas defixit laboribus summis radices virtutis, vt licèt ab istis solutus vinculis & tenebris fallacissimæ vitæ iam in sublime cœlum subuolauerit, arbor ista tamen eius frugiferq; satus, in terris tanquam hortulis copiosè proseminatus, & ad laudem amplissimam nominis sui, & ad fructum vberrimum studiorum nostrorum magis adhuc quotidie fruticetur. Non enim obruet vnquam ille tumulus opera Iuelli, qui contegit iam ossa putridumq; corpus: nec ille luctus acerbissimus lugubris funeris, tam extinctam & emortuam mœrebat virtutem defuncti senis, quàm orbam relictam orbi esse, ac authore dignissimo destitutam. Sic in hoc theatro ac scena laboris humani versatus est, vt incola simul & ciuis celsissimi cœli videretur: sic in illo regno beatissimo pristinaq; patria nunc conquiescit, vt in hoc terrestri cœtu congressuq; sanctorum quoq; spiret ac loquatur. Multas reliquit insepultas reliquias ingenij diuini, politissimas imagines heroicæ mentis, nobilissima monimenta vigilantissimi studij, testimonia grauissima purissimæ religionis, & quidem in istis sic etiam nunc vita viget, vt nec absumi morbo, nec corrumpi possit vetustate: sic valet voce, vt perpetuis personans clamoribus, sileat nunquam, nunquam conticescat, sic cōtendit acriter viribus & robore, vt non neruos & ossa solùm, non lacertos & latera, sed etiam, quo tegatur, scutum, quo feriat, fustim habere videatur. Quis enim aut demersam & occlusam nobis producit ac effert illustriùs veritatem, aut volitantes illos pontificios turpissimos errores dispellit fortiùs, aut rudes & cæcos erudit ac instruit peritiùs, aut in lubrica difficiliq; defensione resistit ac reluctatur animosiùs? Prouocat in apertum campum & castra, in aciem ipsam ac medium certamen vnus vniuersas cateruas gregesq; Romanorum. Prodierunt autem in dimicationem hanc & puluerem, ex istorum schola tanquam ex antro inferorum, homines Anglolouanienses, qui cum offundi sempiternam religioni noctem, ruereq; nos in tenebris semper voluerunt, splendorem tam illustrem veritatis occludere ne promanet, opprimere ne appareat, extinguere ne fulgeat vehementissimè cōtenderūt: euaserūt ac euolarūt e claustris terminisq; nostris, ac in illo recubantes opportuno perfidiæ diuersorio corrupti horū glande atq; pabulo, maluerunt in sua tetra lue turpiter sordescere, quàm lucē istam radiantem nostram intueri, Louanij potiùs venenum exitiale, dirumq; perpotare, quàm saluberrimum gustare succum Angliæ, veréq; profectò lac maternum. Hanc officinam nacti peridoneam nequitiæ suæ, latibulo tam apto contecti turissimè, sacrilegum quoddam & impium, nefarijs & execrandis conuicijs, patriæ suæ, fideiq; nostræ bellum intulerunt. Horum omnium im-

petus & concursus heros hic noster,& quidem Hercules (tanta qui domat monstra) sustinuit fortissimè, fœlicissimè profligauit: ac quod horrere solent cauti bellatores,in hostium sæpe regionibus & finibus, ipsorúmq; telis ac armis præliatur:quos illi grauissimos doctissimósq; patres, in suas aggregant conuocántq; turmas, nobis tanquam aduersarios infestos ac duriss.mos accusatores introducunt,hic humanissimè libentérq;, vt iustos ac ligitimos testes, vt fideles & integerrimos iudices amplexatur: quas illi solennes & sacratas antiquissimorum Conciliorum sanctiones,fulcire constanter sua portenta, monstráq; gloriantur: hic istis etiam bene fretus,ne quidem hanc arenam & xystum illorum reformidat. Reportat ibi victoriam strenuè decertando,vbi cæteri desperatione debilitati pugnam metuerunt: eis se munit mœnibus & propugnaculis,quæ cæteri, vt facilè ruitura diligentissimè refugerunt:ea hostem hasta vulnerat ac transfigit, quam ne vibrandam vnquam aut intorquendam cæteri censuerunt. Ac mihi quidem in omnem illum naufragorum electam ac delibitatam manum intuenti,cogitandum videndúmq; videtur attentissimè, si quam istorum æstuans pugnandi ardor commouerat vincendi opinionem,eam apparatus ipse bellicus,robur militare,species armorum comprobarent.Habent illi sanè spiritus satis exultantes ac bellicosos, vires verò debiles nimis & languentes,scientiam tenuem & pusillam dimicandi,tela leuiora sine pondere, hebetiora sine acie,exesa rubigine sine fulgore,attrita ictibus sine firmitate.Itaque nudi prorsus ac inermes,confligere cominus ferro, pugionibus ac scis congredi summo discrimine perhorrescunt: glebas potiùs & saxa iaciunt eminus,vt cum vulnerandi facultas nulla subsit, lædendi paratissimam ostendant voluntatem: stultè quidem ac intemperanter: conueniret enim certè magis,inficiatores hos videri potiùs leues atq; lentos, iacere in otio,latere in tenebris,vota facere,quod consueuerunt, quàm ignaros ac ignauos milites,castra figere,tela ferre,manus cõserere, quod sanè nũquam didicerunt. Atqui hunc Hardingum suum, ducem ipsum ac inuictum imperatorem,vt augustum aliquem nobilémq; palmarum plurimarum, tanquam in triumphali quodam curru collocatum, tollunt ac efferunt in cœlum gratulando. Vnius scilicet huius potentissimi, tormentis maximis ac arietibus,& mures & arces omnes nostras dirutas ac deiectas, fundamenta firmissima fidei reuulsa radicitus & excisa,compressam tandem ac excussam tantam iactationem Iuelli iactant & triumphant. Sed inanem plausum sequitur iustus sibilus, & triumphus falsus ante victoriam partam,nuncius solet esse verus ante mortem certam. Quem enim isti milites glorioſi, vel obrutum ac oppressum,vel fusum & profligatum putauerunt, secundò iam sentiunt sonare tubam bellicúmq; canere,stare viriliter in procinctu, communire firmamenta roboráq; defensionis,laceratas & afflictas partes causæ restaurare,maximas vbiq; pugnas & strages edere, veteranum Hardingum, confectum & saucium gladiatorem, omnibus spoliatum præsidijs ac denudatum armis detrudere penitus ac deturbare.Conantem irruere propulsat ac repellit Achilleo clypeo, repugnantẽ ac resistentẽ præcipitem agit deijcitq; de stadio, æstuantem ac tergiuersantem cogit in angustias, quærentem mæandros ac diuerticula, flexiones atq; latebras, producit in

apertum

apertum ſolem: quicquid vſquam apprehendit iſte, ſtatim vel extorquet e manibus, vel retundit in pectus ſuum, quicquid conijcit ac intentat ipſe, figitur in iugulo, hæret in pulmonibus, quicquid peragrat aut pertractat perquirendo, eius ad medullam intimam, & ſanguinem peruadit: venas ipſas aperit ac viſcera, fæx vt omnis ac corruptela faciliùs eluatur. Has huius tu diſertiſſime Whitakere, præſtantiſſimi viri præclaras pugnas, ex iſtis tanquam tectis ac vmbraculis noſtris, in omnium gentium oculos & iudicium exire iam latiùs ac dimanare, maioríq; proponi theatro voluiſti. Hunc ornatiſſimi patris partum aurcũ, lautiſſima quadã noua veſte decoraſti. Non illa quidem leuiſſima puerili ad manem depicta ſplendidè pompam, varijſue coloribus infecta, ſed grauiſſima potiùs ſenili ad ſolidam confecta fideliter firmitatem, veritatiſq; tincta varietate. Equidem prædiues es ac locuples cum tanta copia, qui gemmeum iſtum e theſauro noſtro, tot diſtinctum perpulchrè ſignis ac emblematis, elegantiori tamen noua ſpecie, gratia ſuauiori, maioribus ornamentis illuſtraſti, amplum & grande reddidiſti grauiter & magnificè, temperatum & fluens æquabiliter & modicè, argutum & acutum ſubtiliter ac concinnè, ſententias inuolutas & adumbratas illuminatè dilucidéq; cum candore perſpicuo, genus loquendi peregrinum & inſolens, aptè propriéq; cum pura caſtitate, nitidam & exultam ſermonis elegantiam ſuauiſſimi flores augent ac nouum decus, tabulámque bene pictam in bono lumine collocaſti. Sanè qui opes iſtas abundantes ac affluentiam tantam in renouandis ac recudendis alienis profudiſti, florentiſſimam ac inſtructiſſimam in efformandis limandiſq; tuis facultatem oſtendiſſes: & hæ tam expeditæ alæ celeréſq; tuæ, multò alacriùs & altiùs euolaſſent, ſi liberum aliquod cœlum eſſent ſpatioſóſq; campos conſequutæ. Nunc & tractationis iuſta mẽſura, tanquam ferreo vinculo, deuinctæ conſtrictæque colligantur: & fuſo verborum ordine, vt appenſis compedibus, paulò depreſſæ magis ac retentæ cohibentur. Solebant olim pugiles olympici, vt habiles magis liberáſque manus haberent in certamine põderibus eis antè plumbeis aſſuefacere: tua verò certè tam neruoſa brachia hic arduus grauiſſimúſque labor exantlatus ſic iam exercuit ac quaſi calefecit, vt ſi ſolutis forte nunc & vacuis luctandum tibi eſſet, vel robuſtiſſimum athletam facilè ſubuerteres ac ſuperares. Nos ſanè qui pleniſſimos bene nouimus fontes tuos, multiplicis doctrinæ redundantes vbertate, cum eam tibi ſerenam auram, ea patentia ſpacia campi, in quibus excurrere liberiùs cognitio tua, cognoſcit; perfectiùs poſſet comprecamur: tum his incluſum cinctúmq; ſepris, tam moleſto munere difficili; negotio retardatum, extitiſſe tam agilem ac volubilem admiramur. Tam celeriter, tam arduum, tanti ſudoris hoc iter confeciſti, vt non percurriſſe pedibus, ſed peruolaſſe pennis, non inhæſiſſe veſtigijs, ſed reſpectaſſe viam, non inaniter verba numeraſſe, ſed prudenter appendiſſe videare. Tam fideliter, tam lubricos tantæ controuerſiæ locos tranſtuliſti, vt non depraua tè corrupiſſe, ſed emendatè correxiſſe, non callidè detorſiſſe, ſed ſignificantiùs expreſſiſſe, non peruertiſſe ſenſum malitioſè, ſed interpretatum eſſe religioſè quiſque iudicabit. Tam eleganter, tam nouas tantæ difficultatis dictiones conduiſti, vt non ſolùm palatum hoc ſiccum & ſanum ſapientis,

salubribus ac solidis cibis satietur, sed etiam ipsa delicata iuuenilis stomachi lautitia, quę dulcissimas potare cupit, e gemmis & auro suauitates, delitiis dicendi tuis epulisq; gratissimis expleatur. Istis igitur diuinis instructum & ornatum bonis, cum interna valetudine vigens integerrimè, tum externo colore nitens venustissimè, hoc admirandi artificij insigne opus egrediatur tandem aliquando fœliciſſimè, ex his Angliæ tanquam domesticis ac priuatis parietibus in celebritatem maiorem solémq; clariorem: ex hac vmbratili ac inclusa nobis palęstra luctationis, in gymnici cuiusdam & Olympici certaminis contentionem: ex insula sinúq; tranquillo nostro in Oceani fluctus ac æstus turbulętos. Nullos timet turbines aut procellas, non profligatorum omnium quotidianos impetus, non hanc cohortem latrantium canum, qui scopulum illum bonorum, tribunal Romanum solent lambere, non istum ipsum qui humeris suorum sustinetur, qui lectica fertur Octophoro, quem hi terręfilij colunt mortalem Iouem. Turgescant iam ac fremant omnes aduersarij, copias vniuersas effundant & agmina reclamantium, lanistas emittant ipsos, & signiferos, non tyrones aliquos inexercitatos atq; rudes, qui ne distringere quidem norunt aptè gladios, non leues hosce sagittarios, qui totum diem iaculantes vix vnquam collineant, non mercenarios quosdam nugatores, qui perpetua serie iungunt insulsas fabulas, non assectas suos, & assectatores de grege nouitiorum, qui cum totum corrodere corpus non possunt, diuulsas ac discerptas partes maledico dente carpere conabuntur. Loricam habet profectò Iuellus, latam inprimis & insignem, quæ tegit ab ictibus vsq; quaq; cœlestem ac æternam veritatem. Hæc nec ita dimouetur vnquam loco machinis, quin cõsistat rursus reposita sedibus, nec ita rescinditur abruptis nefariè neruis, quin reuirescat fixa firmiter fibris, nec ita obruitur iniquè tetra caligine, quin celeriter refulgeat lumine clariori. Hæc vt vigilantibus omnibus & experrectis, diffusa copioſè radijs resplenderet, accensas Iuellus faces suas, lucémque prætulit gloriosam: vt ad omnium oras ac regiones permearet, egregium istud ac singulare in vniuersas Whitakerus noster nationes contulit cumulatissimè beneficium. Quamobrem crassas tenebras, quibus inuoluimur periculoſè, dispellamus: grauem somnum, quo comprimimur arctissimè, discutiamus, fœdam illuuiem, qua contaminamur turpissimè, perpurgemus, eruditos oculos, & æquabilitatem discernendi ad iudicandas horum rectiſſimè lites adferamus, sentinam & fæces Hardingi detestemur, puritatem ac fontes Iuelli hauriamus: dulce dat enim omne liquidúmq; mel sine felle, salubre cum suauitate.

Vale.

Bαρλαο-

Βαρθολεμαίου ὁ Δωδεκατώνος.

Ἥτις ἐλύμηνε χειρὶ τελεστλὼ ἀκέραιον,
Ἰόελλος Μίσσλω ῥιζόθεν ἐκκέκοφε.
Καί τε Παπισαῖς λοίπ' ἀνέφηνε ψεύδεα πλόξης,
Οἷσπερ ἀληθείη πλεινοὶ ἐπεσκόλεον.
Ἄλλων μὲ ψιθυρισμὸς ἐγίνετο, μοῦνος ἄρ' ἔτλη
Τῷ δέ κεν Ἄρλιγγος θήρ ἀντιάᾳν.
Κομψὸς ἐὼν γε λόγῳ, κόμπῳ τε νείκε' ἔγειρεν,
Σίομαι παύσειν ἠνορέλω φοβερῷ.
Ἐμπεδος ἀλλ' ἀνθίσατο Ἰόελλος τάδε γράψας,
Τὰς αἰδοῖ πάγλων, ὡς προφέρων πλαχῇ.
Πειθοῖ θελξινόῳ κμηλιον ἐνθάδ' ἀληθὲς,
Πατρίδι τ' ὄκεν, τοῦ κλέος ἀθάνατον.
Ἀγγλίζειν Ἀγγλίζων αἴτιος ὢν ἄρα τούτῳ
Ἀντίπαλος, Λατίνῳ τε μόρος ἐμπόλιον.
Τὸν δ' πρόφρων ὑπεδέξατο νηῒ πόνου Οὐϊταχῆρος,
Ὃν Θεὸς ἂν σοφίης πλῶρα χύδλω ἔχεε.
Ἀγγλίδα Ῥωμαϊκῆς δέμειβεν τε διαλέκτῳ,
Πᾶν γράψας καθαρῶς, τε γλαφυρῶς, ἔθελε.
Σλάνὸς γὰρ τ' ἐνόμιζεν ὄρος τ' πατρίδος αἴης
Εἶναι θρεσκείη, τε πολύπλαγκτος ἐφυ.
Τοιῶ' ἔκεν ἂν κοινῶς παρὰ τούτων ἦλθεν ὄνασις
Τοῦ θνητοῖς πηγῆς, τῷ δέ κεν ὡς ἐχετῷ.
Ἀμφοτέρων δ' ἔλλαμψε νόῳ τε χαρίσμασι πνεῦμα
Θεῖον, ὃ παμπληθῆ δόξαν ἔδρεψε δίκῃ.
Χρὴ δὲ θνητὸς θνητοῖς τ' χάριν, ὡς ὁμοδίηλοις,
Αὖτ' ἀργεσιῶν ἀμοιβαίως διδόναι.

EDOV. GRANTA WESTMONASTE-rienſis ſcholæ moderator in Latinam Iuelli conuerſionem.

Quanta fides, quantus triplici qui nomine ſimplex,
Arbitrium quantum, patris ſapientia quantus
Chriſtus, & æterni ſit quanta potentia verbi:
Vt Chriſtus manes, mundum, mortémque ſubegit
Non miſſà, ſed morte ſuâ, quæ noſtra ſalutis
Anchora, quod medium (numerem ne ſingula) cunctos
Ætherei verbi ſenſus, Papæq́, receſſus
Edocuit pater ille pius, pius ille miniſter,
Ille Britannorum reſplendens gemma Iuellus,
Qui veneranda Dei propugnans dogmata magni
Contudit Hardingi diuina cuſpide faſtus,
Et tenebras veræ lucis ſplendore fugauit.

Sed cùm ſepoſitis hæc ſcripſerit ille Britannis,
Et noſtras tantùm mirantes duxerit aures
Eloquio, ſtudioſa cohors, quæ militat armis
Spiritus innocui, contendit ſupplice voto,
Vt, modò qui paucis legitur, legeretur ab omni.

Audýt hæc, celſi totus qui numinis igni
Flagrat, qui ſtudium Domini deuouit ouili
VVhitaker, hic magni relegens tum ſcripta Iuelli
Annuit, & multùm meditans interprete cura:
Non falſi phaleris, veri ſed ſimplice cultu
Perpulchrè nuper Latio veſtiuit amictu:
Vt Latio noſter verſetur in orbe Iuellus,
Geryon vt Latius veri ſplendore fugetur,
Lucis inoffenſæ fulgórque vt clarus vbique
Emicet, atque fides ſemper victura triumphet:
Vt tenebræ fugiant, vt deuius exulet error,
Auctior & ſoli iam cedat gloria Chriſto.

Richar-

RICARDVS BIRDVS CANTABRIGIensis in Guilielmi Whitakeri conuersionem.

Damnauit VVhitakere tuum gens rasa Iuellum,
Cuius tu gratè scripta Latina facis.
Te quoque damnabit, Romæ sua regna Tyrannus
Aspiciens calamo corruitura tuo.
Tu tamen vt vanas minitantis spernito bullas,
Sospite nam Christo, tu quoque saluus eris.

Εξ ἑξικος Οὐιλκινσῶνος.

Δυσλήτε καμάτε εἰ τίς ποτε μισθὸς ἐτύχθη,
Κεῖνον ἐλεῖς καμάτῳ Οὐιτακῆρε τεῷ·
Οὕνεκα θησαυρὸν νεοέλκη κρυφθέντα βεβάννῃ
Εἰς φῶς λαμπρὸν ἄγεις γράμμασι ῥωμαϊκοῖς.
Σοὶ πολλὴν χάριν εἴσομ' ἔγωγ' οὔνομ' ἐρῶσι
Ἀλλοδαποὶ πάντες, οἷς τισι χρησὸς ἔσῃ.

GVILIELMVS HENTONVS.

Quæ Nouvel noua, quæ Iuel preciosa dederunt,
VVhitaker ad Graios, Romulidásque refers.
VVhitaker (ò verè te candida iugera dicunt)
Multa quibus debes, plurima reddis eis.
Pro linguis res restituis, multásque duabus,
Fœnore quis tanto semina soluet ager?

Eiusdem in eundem.

HAEc dum vertendo cunctis prodesse laboras,
Te labor hic qualis sis VVhitakere probat.

IOANNES BEAVMONTVS.

DVm priùs Anglorum lingua loqueretur, ab Anglis
Arcebat longè Papam, VVhitakere, Iuellus:
Nunc quando vocem mutat, loquitúrque Latinè,
Italia (credo) expellet, regnóque Quiritum.
Ergo quòd Latias ducete migrauit in vrbes,
Qualis erat IEWEL *Anglis, tu es gemma Latinis.*

Ἰωάννης Ἄμόνδος περὶ τὲς
ξένυς ἐντυγχάνοντας
ταύτην μεταφράσει.

Ἀντιθέυ λιγυρὰν ζητεῖς ἀνδὴν Γ' ὲλλυ
Ξεῖνε; φιλοῖς Ἀγγλοῖς οὗτος ἔγραψε δ' ἐοῖς.
Ἀγλαὸν ὲ σμικρῷ πᾖχθαι κειμήλιον ἔρκει,
Πῆμα μέγα ξείνοις, Οὐϊταχῆρος ἐᾷ.
Ἰμερόεντ' ἄλλοις κρῆναι μεροπέσσιν ἐέλδωρ
Τᾶτ' ἐθελ' ἀγγλίζοντ' ὸς Λατίῳ προφέρων.
Εὐσέβεος δ' ὸλκὴ θεοῖ ἄφενμοῖρ' Γ' ὲλλυ
Πλῶμα τάφῳ, ψυχὴν ὲρανίοισι θεὸς:
Εὐδοκιμῶν ζάθεον θρυλλεῖ κλέος Οὐϊταχῆρος,
Ρωμαϊκὺς θέλξας μειλιχίοις ἔπεσι.
Οὐϊταχήρυ ἔην δ' Γ' ταλοῖς τε σοφοῖς τ', Γ' ὲλλυ
Ἀγλοῖς δ' φρονέειν, πλησίον ἀμφοτέρων.

IOANNES HARRISONVS.

MAgnificè Italiam contra, fastúmque Latinum
Conflixit, spirans Dauidis imago, Iuellus:
Nunc placida superûm compostus pace quiescit.
Tu tanti, VVhitakere viri dum scripta Latinè
Pulchrè conuertis, totúmque imitare Iuellum,
Pene virum ducis tentatæ in mœnia Romæ.

Qualis

Qualis vbi patrio natus de funere Phœnix,
Auroræ ad populos rediens, ſecúmque decoris
Ipſe ferens humeris cineres, pennáſque parentis:
Quacunque aduolitat, pulchríſque admurmurat alis,
Condenſas allectat aues, & amatur ab illis.
Nec te pœniteat tanti, VVhitakere, laboris.
Tempus erit, quum tu poſt multas, ſpero, calendas,
Póſtque alios tali ſuſceptos mente labores,
Permiſtus ſuperis expreſſum Heroa videbis,
Atque alios Heroas, & ipſe videberis illis.

B. T.

Magnus erat tuus ille labor, & cura Iuelle
Te digna, at ſolis fuit vſque hæc grata Brytannis:
Dum promulgaret cunctis conuerſio fidi
Fida VVhitakeri: nunc verò cuique patebit.

I. M.

Gemma Britannorum (Nam verè nominis huius
Nobilis æquauit ſplendorem gemma Iuellus)
Quæ lare priuato, patriiſque recondita multos
Delituit latebris annos, en eruta tandem
Aureolis diſtincta notis, Latiíque nitoris
Ornatu prodit toti ſpectabilis orbi.
Nunc virides iactet tellus Erythræa ſmaragdos,
Nigráque purpureos Amethyſtos India laudet,
Et gemmas gens quæque ſuas: non infima noſtra eſt,
Quæ fulgore ſuo nubes, noctémque papiſmi
Tetram diſcutiat paſſim, ſolémque reducat.
Gratia ſi meritis igitur, digno que labori
Debita laus fuerit, VVhitakerus vtrumque reportet:
Qui tantas recluſit opes, tantóque nitore
Ornauit, quantum ſplendor non aureus æquet
Chryſolithi, aut flammas imitans fulgore Pyropus.

Errata ſic corrigenda.

Pag.32. lin.5. lege, *quiſquam illa adminiſtrandæ.*
Pag. 69.lin.36.lege,*legatum.*
Pag.83.lin.43.lege, *indies communicare.*
Pag.86.in margine interiori, lege, *Agathenſi Concilio.*
Pag.97.lin.22.lege,*aliqua.*
Pag.104.lin.18.lege,*eſſet.*
Pag.147.lin.8.lege *iurando.*
Pag.329.lin.15.lege,*ſuppetit.*
Pag.333.lin.1.lege,*luculenter.*
Pag.406.lin.29.lege,*illud.*
Pag.eadem.lin.45.lege *vitem.*
Pag.419.lin.23.lege,*inſtinctu.*
Pag.420.lin.32 lege,*habere.*
Pag.645.in marg. lege, *Articulo 15 ſect.7.*
Pag.699.lin.2.lege,*altario.*

** ij.a. verſ.vlt,lege,*tandem.*
** iij.b. ver.6.lege,*Lector.*

In indice articul. col.2.ver.7.lege,*ſacerdotem.*